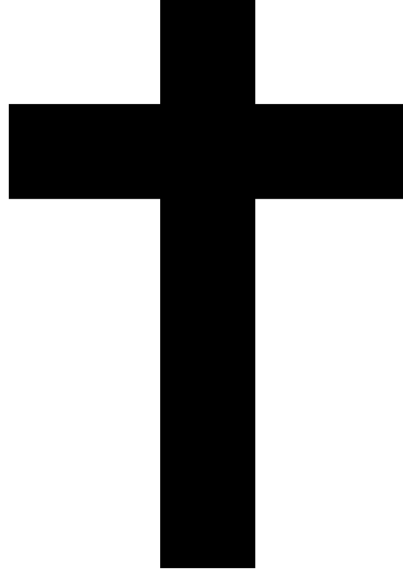

Karaasa Yeena Rau
Kioo Kuaivovee

The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea

Karaasa Yeena Rau Kioo Kuaivovee
The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Waffa long Niugini

copyright © 1975 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Waffa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
4da5455c-4c87-58ee-a650-bb37acea5bca

Contents

Matai	1
Marakaa	73
Rukaaso	118
Yuvuaano	194
Aposoroo	246
Rooma	315
1 Koridii	351
2 Koridii	384
Garatiaa	407
Epesiisa	420
Piripii	432
Korosii	441
1 Tesoronikii	450
2 Tesoronikii	457
1 Timotii	462
2 Timotii	472
Titii	479
Pirimuuno	483
Eporai	485
Yakoopo	513
1 Petrooso	522
2 Petrooso	532
1 Yuvuaano	538
2 Yuvuaano	547
3 Yuvuaano	549
Yutaava	551
Reveraisiina	554

Mataivaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Mataiva Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuqo kua yeena rau kioo vaidi Yisuuva gioonna kiaapuuya vitoo yoke-taivau yapaanaraivaara Mataiva reeravai. Anutuuqo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioovaki vau kuaiyauvaa ari gioonna kiaapuuya kiaa mmuuyauvo Yisuuva varuuvaki kaanaiyauvo vairavai. Yisuunna kaano Yutayaiyakidiri inna mmateeravai. Aa mmayaaya yoketaa aavo hama Yutayaiyara nnaasu vaivai. Mmuakiaa mmatavau variaa gioonna kiaapuuyaniaatama vaivaivee.

*Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai
(Rukaaso 3:23-28)*

¹ Aanna Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai. Aaparahaamooya Davuitiia oyaivakidiri Yisuuva diiteeravai.

² Aaparahaamo ari mmaapuuvaa
Isaaka mmata kioodoo
Isaako Yakoopaa mmata kioodoo
Yakoopo Yutaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kieeravai.

³ Yutaava ari mmaapuuvaitana
Pereseeya Seraaya mmata kioodoo
ngiari kaanaa nnutuuvo Tamaarovee.
Pereseeva Eseroonaa mmata kioodoo
Eseroono Araamaa mmata kioodoo

⁴ Araamo Aminataapaa mmata kioodoo
Aminataapo Nasoonaa mmata kioodoo
Nasoono Saramoonaa mmata kioodoo

⁵ Saramoono Buaasaa mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Rahaapovee.
Buaaso Yoveteenna mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Ruutovee.
Yoveteeva Isainna mmata kioodoo

⁶ Isaivaano kieeta vaidiivaa
Davuitiinna mmata kieeravai.
Davuitiiva vaidiivaa nnutuuvo Uriaanna
muaadaivaa vara kioo
mmaapuuvaa Soromoonaa mmata kioodoo

⁷ Soromoono Rekaviaamaa mmata kioodoo
Rekaviaamo Aviaanna mmata kioodoo
Aviaava Asaanna mmata kioodoo

⁸ Asaava Yosapataa mmata kioodoo
Yosapato Yoraamaa mmata kioodoo
Yoraamo Usiaanna mmata kioodoo

⁹ Usiaava Yotaamaa mmata kioodoo
Yotaamo Akasaanna mmata kioodoo
Akasaava Isikiaanna mmata kioodoo

¹⁰ Isikiaava Manaseenna mmata kioodoo
Manaseeva Amoosoonna mmata kioodoo
Amoosoova Yosiaanna mmata kioodoo

¹¹ Yosiaava Yekoniaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kioodoo
iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya
numa gioonna kiaapuuya vitada

ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai.

- ¹² Yekoniaava Seratiereenna mmata kioodoo
Seratiereeva Seruvavereenna mmata kioodoo
- ¹³ Seruvavereeva Avituunna mmata kioodoo
Avituuva Eriakiimaa mmata kioodoo
Eriakiimo Asoroonna mmata kioodoo
- ¹⁴ Asoroova Satokoonna mmata kioodoo
Satokoova Akiimaa mmata kioodoo
Akiimo Erutuunna mmata kioodoo
- ¹⁵ Erutuuva Eriasaaraa mmata kioodoo
Eriasaaro Mataanaa mmata kioodoo
Mataano Yakoopaa mmata kioodoo
- ¹⁶ Yakoopo Yoosiipaa mmata kieeravai. Yoosiipo inna Mariaanna vaativali.
Mariaava ari mmaapuuvaa Yisuunna mmata kioodoo vaidiiyaano in-
nara tunoo: Anna Misiaa vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidi-
ivovee, tiravai.
- ¹⁷ Aaparahaamo varuu suaivakidiri inna sidinnaidiiya yaakuuvaitana
yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iyakidiri Davuitiiva di-
iteeravai. Davuitiiva diitoo suaivakidiri mmuaikaraama inna sidinnaidi-
iya yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iya
varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya numa iyaata rapidada yaatara kiada
vitada ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai. Iya Isarairaiya yapa kioodoo
varuu suaivakidiri mmuaikaraama Yekoniaanna sidinnaidiiya yaakuuvai-
tana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada tooduu Anutuugo
mmataama kioo vaidiiivo diiteeravai.

Yisuunna mmateera kuavai
(Rukaaso 2:1-7)

¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmatoovo ataama vairavai. Yisuuva hama varuu
suaivaki inna kaanaa Mariaanna Yoosiipo varaanara kuaivaa kiaa teerama
kioo hama inna varooduu Mariaava rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono
vaa nnaakaraivaa inna mmiravai. ¹⁹ Mmuduu Mariaanna vaatiivo Yoosi-
ipo vaidi yoketaavoonora tioo hama mmamma maisaivaa Mariaanna
mmirainno kati haumaki inna titaanaraivaara yaata utiravai. ²⁰ Homo
ivaara yaata utuoo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaanga Anutu-
uqaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Yoosiipo, Davuiti-
inna oyaivakinnaa vaidikuavee. Ai nnaata Mariaanna varaanaraivaara
sa aatuunna taara yaata utuanee. Varanee. Mmannasa Yoketaivoono
nnaakaraivaa inna aakiaivaki yapaivaivee. ²¹ Fai iva mmaapuvai mmatanai
a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai. Fai ivoono ari seena gioonna
kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo iya vitoo yoketaivau
yapaanaraivaara a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai.

²²⁻²³ Nnaaruaa vaidi Udaanga Anutuugaa kuaivaa kooyaa tira forofetaa
voovoono Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno ataa kua tunoo:
Fai kiaatanna yoketaa hama vaidi voovoono inna tasipaivoono nnaakara
sunnainno mmaapuvai mmatanai iya inna nnutuuvaa Imanueero kiar-
avee, tiravai. Ii nnutu iva oyaivo tinoo: Anutuugo ti tasipainoo, tiivai.
Nnaaruaa vaidi forofetaivo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuunna mma-
too suaivaki innara kua tuu kua mmuakiaayuvai kaanaivo vairavai.

²⁴ Itaama vauduu Yoosiipo diitoo Udaanga Anutuugaa aangeraiivo inna
kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno ari nnaataivaa vareeravai. ²⁵ Varooduu
homo Mariaava nnaakara sunnaivaata varuu suaivaki Yoosiipo hama inna
tasipama nuairavai. Yapooma Mariaava mmaapuuvaa mmata kioodoo
Yoosiipo inna nnutuuvaa Yisuu-o tiravai.

2

Vaidi suai raari roopinai varuuya Yisuunna taara nniravai

¹ Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Yutayaa ivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivaki Mariaava Yisuunna mmateeravai. Inna mma-too suaivaki Herooto Yutayaiya kieetavai variravai. Varuduu vaidi tinni ruua vooya aakiapuaivauvo tooyauvaara mmoori uuya suai raari roopin-aidiri nnidada numa Yerusareema gioonna kiaapuuya yaparaida tunoo: ² Nnaakara meediivo Yutayaiya kieetavai varinoo kiaivo deevakiinno variinnee? Ari aakiapuaivo suai raari raipinnai ngioo varikiai ta ivaa taa rada numa ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaara ngiaunnaanoo, ³ tuduu rikioo kieeta vaidi Herooto iya tuu kuaivaa rikioo pinaama nnikiarauduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaataama rikiada nnikiarairavai. ⁴ Nnikiarauduu Herooto mmuakiaa Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama tuduu innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Fai deevakidiri Anutuugo mmataama kioo vaidiivaa kaano mmataanarannee? ⁵ tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Yutayaivaki vai yoosinna kiisa Pitiriheemaidiri fai mmataanaravaivee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara Anutuugaa avaiavaa fafaara roo tunoo:

⁶ Yutayaivaki vai yoosinna Pitiriheemaivo
 kiisavai vaikai
 yoosinna pinaa Yutayaa kieetaiya
 ivaara kiaanoo:
 Fai yapooma ii yoosinna ivaa
 nnutuuvo pinaavai vainaravaivee, kiaavai.
 Fai ivakidiri vaidi kieeta voovai diitoo
 ni gioonna kiaapu Isarairaiyara dinaravaivee.

Forofetaivoono itaa kua tiravaivee. ⁷ Iya itaa kua tuduu rikioo Herooto iya tuu kuaivaara yaata utuoo vaidi tinni ruua suai raari roopinaidiri nnuuya tuduu haumakinaa nnida innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Dee suaivau aakiapuaivo nnuunnee? ⁸ kiaa kioo iya sai tuu kuaivaa rikioo Pitiriheema iya titoo tunoo: Oo nnaakaraivaara tuqinnama buaidada teekio ngii too vainai numa ni giaa ni mikiai fai neetaata oro ni ausa mmuduuyaivaa inna mmimaravee, ⁹ tuduu iya inna kuaivaa rikiada ivaki pikiada diitada aataruuvau vida tooduu aakiapuaivo vaa suai raari roopinai iya toovoono iya too vainno iya tauraa vitoo vioo vioo nnaakaraivo varuu nnauvo vauvau diravai. ¹⁰ Duduu iya aakiapuaivaa teeda kaayauma sirigauduu iya ausaiyauvo yoketairavai. ¹¹ Yoketauduu iya nnauvaki oro nnaakaraivaata kaanaa Mariaannaatama teeda toorivu yau harada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa nnaakaraivaa mmiravai. Mmida ngiari utuaiyauvakidiri mminnaa yoketaiyauvaa kati inna mmida voovoono sikau mmannaammannauvaa nnutuuvo gooraivaa inna mmuduu voovoono yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaa inna mmuduu voovoono kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaa inna mmiravai.

¹² Mmi taika kiada oro vuru vaidi ruvuataivaa tooduu Anutuugo yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa keenaa Herootaasi kuatee, tuduu rikiada ari vo aataru voovaugiataa ngiari yoosinna viravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipa aatu viravai

¹³ Iya vida kioodoo Yoosiipo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Iyiipa Herootaa yaatu kuane. Herooto

tinai ari ngiaammuauya nnaakaraivaa ruputikio putuaiveeraivaara fai in-nara buaama rada nookiaaravai. Ivo itaama iinaraivaara Iyiipa viee ivaki varinanai neenoo kava i tinai rikiee pikiee aapi ngianee, ¹⁴ tuduu rikioo Yoosiipo heenaki diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo Iyiipa vioo vioo ¹⁵ oro ivaki varududuu Herooto putiravai. Nnaaru vaidi forofetaa voovoono Udaangaivo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno tunoo: Na ni Maapuuvaa Iyiipadiri kiaaduu nniravaivee, tiravai. Iya Iyiipa vuduu ii kua ivaa kaanaivo vairavai.

Herooto nnaakaraiya ruputuatera tiravai

¹⁶ Vaidi suai raari roopinnaiya Herootaa yokekiaa kiada vuuvaara rikiooduu inna ausaivo pinaama nnannatooduu Herooto vaidi vooya titooduu Pitiriheema ivaki vida mmuakiaa vainima vau yoosinnaiyauvaki vida ngiaammuau taara nuanu varooyaata iya nnaagiai mmatooyaataama ruputuduu putiravai. Tauraa vaidi suai raari roopinnaiya tooduu aakia-puaivo iya too vau suaivakidiri mmattoo nnaakaraiyaata nnaagia nnaagiai mmatooyaataama ruputuduu putiravai.

¹⁷ Nnaaru vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yirimiaava ivaara fafaara roo tuuvaa kaanaivo vairavai. ¹⁸ Yirimiaava tunoo:

Yoosinna Ramaivaki gioonna kiaapuuya
kaayau rateera akuaivaata
yaagueeqa aayannaivaatama rikiaavai.
Raheeraa nneeditunnaiya
ngiari nnaakaraiyara ratadada
iya vaa putu taikaivaara mmannammanna rataavai.
Iya seenaiya iya ausaiyauvaa tuqinnaaree kiaa
iidada taavo hama yoketaivaivee.

Forofetaa Yirimiaavaano itaa kua tiravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipadiri nniravai

¹⁹ Herooto vaa putuduu Yoosiipo Iyiipa hara kioo varioo vainno ru-vuaataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: ²⁰ Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Isarairavaki kuanee. Vaa vaidiia nnaakaraivaa ruputuaara uuya putiravaivee, ²¹ tuduu rikioo diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo yoosinna Isarairaa viravai.

²² Vioo vioo Yoosiipo Yutayaa ivaki varinaree kiaa rikiooduu Akiraaso ari koonna Herootaa mmaataivaa varoo Yutayaiya kieetavai varuduu rikioo ivaki kuanaraivaara aatuuravai. Aatuunno vainno ruvuaataivaa tooduu Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno yoosinna pinaa Karirayaara vioo vioo ²³ oro yoosinna kiisa voovai nnutuuvo Nasareeta hara kioo variravai. Nnaaru vaidi forofetaiya fafaaraida tunoo: Fai vaidiia Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kiaara: Nasareetaa vaidivaivee, kiaaravaivee, tiravai. Yoosiipo oro Nasareeta hara kioo varuduu forofetaiya itaa kua tuuvaa kaanaivo vairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Marakaa 1:2-8; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vo suai suai voovaki Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa Yutayaa ivaki vau mmata voovai koo mmuyai gaangaivau nuainno varioo Anutuugo mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo iya tunoo: ² Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiaatee. Anutuugo gioonna

kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai. ³ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava Yuvuaanaara aa kua aavaa fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau

dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairaivaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teeraida safuuma kiaatee, tiravai.

⁴ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosiima iima uyu kioo nnabaivaadiri vausaivaa iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁵ Mmuakiaa gioonna kiapu Yerusareemaiaatama vo yoosinna vo yoosinna Yutayaa ivaki vau yoosinnaiyaatama nnoori Yorotaana vainima varuuyaatama Yuvuaanaasi vida ⁶ ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuugaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya apiravai.

⁷ Apuoo varioo tooduu vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata nnoori varaaraivaara innasi nnuduu too iva iya tunoo: Ngia vaidi maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai ngia Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada mmoori yoketaivaa iikio kaanainai na teenai niisi ngiatee. ⁹ Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti rubuungovee. Ta aikiooma variaunano, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuugo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ¹⁰ Anna makee Anutuugo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaivaa fai hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravai.

¹¹ Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada yoketaama variaivaara na mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana varee kuanaravai. Fai ivoono Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiaiuvaki varinaravai. Ngia hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa ngii mminaravai. ¹² Vaidiia yeenna vuitaivaa savoorivaadiri uyu kagaari kiada kaanaivaa vareerayaama ivoono ari savoorivaadiri varoo vuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio varoo ari yeenna yapeera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikiaivo hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai

(Marakaa 1:9-11; Rukaaso 3:21-22)

¹³ Ii suai ivaki Yisuuva yoosinna Karirayaa pikioo Yuvuaano inna nnoori apuaiveera nnoori Yorotaana ivaki nniravai. ¹⁴ Numa duduu Yuvuaano inna oogo tinara inno tunoo: A aaniira niisi ngiannanee? Eenoo ni apinaraivo inna yoketaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna aikioovai. Anna makee eenoo ni apuane. Ta itaama iida Anutuugo mmuakiaa mmoori aataru yoketaivaa ti kiaa ti mmiivaa iikiaaravee, tuduu rikioo Yuvuaano ee-oo tiravai.

¹⁶ Kiaa kioo Yisuunna nnoori apu kioo saivaata Yisuuva nnooriivakidiri numa dioo vainno reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Anutuugaa Mmannasaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo

tuma innayaa variravai. ¹⁷ Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutu-uqaa kuaivo tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai.

4

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai
(*Marakaa 1:12-13; Rukaaso 4:1-13*)

¹ Sataango Yisuunna iinno teeno ivo muaraagakiainaaree kiaa uuduu Mmannasa Yoketaivoono Yisuunna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro kiooduu hara kioo varuduu ikianna heenaiyauvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu Yisuuva yeennaivaa hama nneerama kioo kati varududuu nnaagiai pinaama inna yeenna rairavai. ³ Inna yeenna rauduu Sataango numa inna tunoo: A Anutu-uqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aayauvaa tino too hanigioo yeenna bereetayauvai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono yeennaiyauvaa nnaasu nnaivoono hama yaagueeqaivaa inna mmiivai. Anutu-uqaasidiri tii kua mmuakiaavai rikiaivoono yaagueeqaivaa inna mmiivai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ⁵ tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo yoketaa yoosinna Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: ⁶ A Anutu-uqaa Mmaapukuavee tiee suairoomu kiee kuane. Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai Anutu-uqo ari aangeraiya titanai
aiyara haitatuukiaaravee.
Ai yukuuvaa sikauyaadiri
rusimmaurivoora kiaa
iya ngiari yaakuuyauvaadiri
suoodaa i sootu utuaaravaivee.

Inna kuaivo itaa kua tiivaivee, ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutu-uqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutu-uqaa iinna taanee, tiivaivee, ⁸ tuduu rikioo Sataango kava Yisuunna vitoo oora taapi hokobaivau yapa kioo mmuakiaa vo mmata vo mmataiyauvaata mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vauyauvaatama inna vitairavai. ⁹ Vitaama kioo tunoo: Fai a niyara toorivu yau haree ai ausa mmuduuyaivaa ni minai fai na aa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sataango, ngieera kuane. Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A Udaanga Anutu-uqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee, ¹¹ tuduu rikioo Sataango inna pikioo vuduu aangeraiya tuma inna haitaturavai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
(*Marakaa 1:14-15; Rukaaso 4:14-15*)

¹² Yisuuva vaidiiya Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioo kuaivaa rikioo mmata Karirayaa ivaura viravai. ¹³ Vioo yoosinna kiisa Nasareeta pikioo vioo nnoori haruunga Karirayaa vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Kapanauma oro ivaki hara kioo variravai. Ii mmata ivo nnaaruaa vaidiivaitana Seporoonaya Nafataraiya mmatavai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yisuuva uvuaa kaanaivo vairavai. Yisayaava fafaara roo kuaivo vainno tinoo:

¹⁵ Nnoori Yorotaana sainai
nnoori haruunga vainiivau
Seporoonaya Nafataraiya mmataivo vauduu
ii mmata ivaa nnutuuvo Karirayaa ivaki

vaidi hama Anutuuga kua rikiooya variaanoo.

¹⁶ Vaidiia heenaivaki variaaneema
iya varida fai mmeekia pinaivaa taaravai.
Iya putira yoosinnaivaa
heenaki roosiima variaya teekio
fai mmeekiaivo taanaravaivee.

Yisayaava fafaara roovo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ii suai ivakidiri Yisuuva Anutuuga mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigiaatee. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

*Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Marakaa 1:16-20; Rukaaso 5:1-11)*

¹⁸ Yisuuva nnoori haruunga Karirayaa siriivau nuainnonno tooduu tavau vareera vaidi kato vayoovaitana Simoono vuai nnutuuvo Petorooso ari kataivo Adiriaasooya ngiari utua vaaheevaa tavaura nnooriivaki kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁹ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

²¹ Ivakidiri vidada Yisuuva tooduu vo vaidi kato vayoovaitana Yakoopooya Yuvuaanaya Sevetainna mmaapuuvaitana ngiari gioonna tasipama kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. Sapiraida varida tooduu Yisuuva ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara aayanna rooduu ²² kanuuvaki ngiari gioonna pikiada makee tuduu Yisunna nnaagiai viravai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Rukaaso 6:17-19)*

²³ Yisuuva nuainnonno mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ²⁴ Tuqinnooduu iva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Suriaa varuu gioonna kiaapuuya rikiada mmuakiaa ari vo nniitaroo vo nniitarooyaata mmagia maisaiya iya aakiaiyauvaki varuuyaata makemakee putida vaidi kava diitooyaata yuku yaaku putuuyaata vitada Yisunnasi nnuduu iva iya tuqinneeravai. ²⁵ Tuqinnooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisunna nnaagiai viravai. Gioonna kiaapu Karirayaivakidiriaatama vuduu yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisaivakidiriaata vuduu Yerusareemaivakidiriaatama vuduu Yutayaivakidiriaata vuduu nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaatama Yisunna nnaagiai viravai.

5

Yisuuva taapiivaudiri mmayaayaivaa tiravai

¹ Yisuuva kaayau gioonna kiaapu innasi nnuuya too taapi kiisaivau vioo ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya innasi vuduu too ² ari kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo:

*Gioonna kiaapuuya kaayauma yoketairavai
(Rukaaso 6:20-23)*

³ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Hama ta yopeema Anutuuga roosiikiaunnayavee, kiaiara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravo vaa iyasi vainoo.

⁴ Gioonna kiaapuuya ausa mmuaararavaa varada ratada variayara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo iya ausaiyauvaa tuqinnaanaravai.

⁵ Gioonna kiaapuuya tirooma adida variayara Anutuugo iyara yoke-tainoo. Anutuugo kua kutaivaa tioo iya mminaravaa fai iya varaaravai.

⁶ Gioonna kiaapuuya Anutuugaa aataru yoketaivaara mmuduuya rida safuuma iya iikiataiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Fai Anutuugo ari aataru yoketaa mmuakiaavai iya vitaino iya yoketainaravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya ngiari seenaiyara boo kaiyara Anutuugo iyara yoke-tainoo. Anutuugo fai iyara boo tinaravai.

⁸ Gioonna kiaapuuya iya aakiaiyauvo yamaama vaiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Fai iya Anutuugaa taaravai.

⁹ Gioonna kiaapuuya rapiraivaara ooqoo tiraiyara Anutuugo iyara yoke-tainoo. Fai Anutuugo iyara tinara: Iya ni naunna maapu tuanaayavee, tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya safuuma varira aataruuvaa iikiaani vooyaano kuminayaa mmuaararavaa iya mmiaiyara Anutuugo iyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

¹¹ Ngia ni nnaagiai ngiaivaara gioonna kiaapuuya ngiiyara maisa kua tida mmuaararavaa ngii mida ngiiyara unnakua unnakua tikiai sa yaata utuatee. Anutuugo ngiiyara yoketainoo. ¹² Irisai yoketaivo ngiini ngiau aapu vaivaara yaata utida sirigaida variatee. Maisa mmooriivaa ngiiyara iikiaaneema gioonna kiaapu vooya nnaaru varuu forofetaiyara iiravai.

*Yisuuva yorokuuvaata mmeekiaivaatama mmataama kioo tiravai
(Marakaa 9:50; Rukaaso 14:34-35)*

¹³ Gioonna kiaapu mmatayaa variayara ngiari yeennaiyauvunu yorokuuvaa haata kiada nneeda taavo iya yoketaineema ngia yorokuuvaa roosiima variaani gioonna kiaapuuya ngii taavo iya yoketainoo. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Vaa maisaikiai kati kagaari kiaani gioonna kiaapuuya ivau yuku raavai.

¹⁴ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngia iya mmeekiaivaa roosiikiaaya variaano. Yoosinna pinaivo taapiivau vaivo hama yopeema fai haumaki vainaravaa roosiima ngia variaano. ¹⁵ Hama gioonna kiaapu voovono toobavaa subi kioo varoo oro yapa kioo yavaivaa varoo toobavau tu-arapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Ivo toobavaa varoo kiikoo koovau hirivai. Hiri kiaikio mmuakiaa gioonna kiaapu nnauvaki variayaki mmeekiaivo taivai. ¹⁶ Itaama vainai ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuugo ngiau aapu variivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ngia toobavaa roosiima variatee.

Yisuuva kua mmaanna tuuvaara tiravai

¹⁷ Sa ataa kua yaata utida kiatee: Ivo Anutuugaa mmaanna tuu aataruuyauvaatama forofetaiya kua kua mmira aataruuyauvaatama hatokaanara tiiravaivee, kiatee. Hama na iyauvaa hatokaanara tiiravai. Ii kua mmaanna iyauvaa kaanaiyauvo vakiaiveeraivaara na tiiravai. ¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki kiisa fafaaravai vaivakidiri fai hama gioonna kiaapu voovono yopeema fafaara kiisa voovai rugaanaravai. Ngiau mmata taikeera suaivaki fai homo iyauvo vaino Anutuugo mmuakiaa kuayauvai ivaki vaiyauvaa iima taika kuaanaravai. ¹⁹ Gioonna kiaapu voovono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivakidiri kua kiisa voovai hatokoo koonnama iinno gioonna kiaapu vooya ari koonnama ii aataruuvaa iya vitainai teeda iikio fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara

diraivaki inna tinara: Aduoo tuanaivau varianee, tinaravai. Gioonna kiaapu voovono Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai rikioo iinno gioonna kiaapuuya ivo kuai aataruuvau kuateraivaara iya kiaa mmiivo fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aruoo varianee, tinaravai. ²⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia safuuma varira aataruuvo vaidi Farisaiya varira aataruuyauvaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmi-raiya varira aataruuyauvaatama hama yaataranai fai yapooma hama ngia Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaravaivee.

Yisuuva vaidi ausa nnannateeraivaara tiravai

²¹ Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Fai putino kua pinaivo inna ruputuannaivaa aiki vainaravaivee, ²² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara pinaama ausa nniitareeno kua pinaivo innaki vainaravai. Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara maisavaivee tinai fai vaidiia inna vitada vaidi kua yeena rairaiyasi vikio innaki kua pinaivo vainaravai. Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaara kumimaka yaata duunakuavee tiivaa fai Anutuugo tino too ikia aakiaivaki kuanaravaivee. ²³ Ngiiikidiri a vaidi voovono puara sipisiipa voovai Anutuugaara kati yeena tapiivaki hudaanee kiaa kiee rikino i seenaivo homo vo kua voovaa aiyara nnannateenai ²⁴ i puara sipisiipaivaa tapi oyaivaki yapa kiee aki-airaama oo i seenaivaata kua tino too inna ausaivo nuufainai kava vara ranee numa puara sipisiipaivaa Anutuugaara kati hudaanee.

²⁵ Vaidi voovono kua pinaivaa iiki yapaanaree kiaa i vitoo kua pinaivaara dira vaidiivaasi vivoora aataru tammaivaudiri vida kua safuuma kiada kati oro ausa nuufa tasipama variatee. A hama itaino fai i vitoo vaidi kua pinaivaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmينو too fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki yapaanaravai. ²⁶ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee mmuakiaa irisaiyauvaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee.

Yisuuva sabi mmuara heeraivaara tiravai

²⁷ Musiiva nnaaru tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, ²⁸ tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovono gioonnaivaa taikio inna varaataikio vaa ari ausaivonnaadee inna mmuara varaivai. ²⁹ I avu yaadudaivaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kiee kagaari kiaanee. I avu mmuaavai nnaasu vaino fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai. ³⁰ I yaaku yaadudaivaadiri a reeti utuee reeri utinarainnoo kiaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yaaku voovai hatoka kiee mmuaa yaakuvaata variee fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai.

*Yisuuva vaidiia ngiari nnaataiya titeeraivaara tiravai
(Matai 19:9; Marakaa 10:11-12; Rukaaso 16:18)*

³¹ Musiiva tuu kua voovai vainno tinoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo yanaivaa fafaarama kioo inna mmiaivee, ³² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio ari vaatiivoono inna ooqoo kiaa kino vaati voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Ari vaatiivoono inna titaivaara mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Fai vaidi voovono itaama ii gioonnaivaa varano mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainaravai.

Yisuuva vo kuavai tasipama yeena rau kuaivaa tiravai

³³ Vo kuavai Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tunoo: A kua kutaama kiee tira kuaivaa sa hatokaanee. A yaagueeqama Udaanga Anutuuoqaa avuuvau kianna kuaivaa iikiane, ³⁴ tuu kuaivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Sa vo mminnaavai nnutuuvaa tasipama ai yeena raira kuaivaa kiane. Ngiauvo inna Anutuuoqo varira yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ngiauva nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁵ Mmataivo Anutuuoqo yuku yapeera yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Yerusareema inna ti kieeta pinaa ngiau aapu variivaa yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna Yerusareema nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁶ Hama a yopeema mmuaa kieeta yausiivai iino voovai eekaravai vaino voovai upisivai vainaraivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ai kieetaivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁷ Ai kuaivaa yeena rainna sa mminnaa voovai nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Ee kianna kuaivaa kati ee-oo tie hameetavee kiane. Ai kuaivaa yeena rau kiee vo kuavai tasipama kiannano mmannasa maisaivoono i tikiai itaa kua kiannano.

*Yisuuva maisa aataruuvaa irisai iivoora tiravai
(Rukaaso 6:29-30)*

³⁸ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tino: Gioonna kiaapu voovono gioonna kiaapu voovai avuuvaa rukuuma kino sai inna avuuvaa rukuuma kiaivee. Gioonna kiaapu voovono gioonna kiaapu voovai avaivaa rutuuma kino sai inna avaivaa rutuuma kiaivee. ³⁹ Kuaivo itaa kua tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovono mmoori maisaivaa ngii iinai sa sai iikiatee. Gioonna kiaapu voovono i kueenna yaadudaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmiane. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovono i yaapa mmammayaa apuannaivaa varaanaraivaara kua pinaana i yapaanara tinai ai yaapa varaivaata mmiane. ⁴¹ Fai vaidi voovono yaagueeqama i tinara: Vainima ni vitee kuane, tinai sa vainima inna vitee kuane. Ngieerama inna vitee kuane. ⁴² Gioonna kiaapu voovono mminnaivaara i yapara rinai inna mmiane. Gioonna kiaapu voovono i mminnaivaa varoo kava yapooma i mminaravee tinai sa oooqo tirainna mmiane.

*Ngii nnammutuuiyaraatama mmuduuya ruatee
(Rukaaso 6:27-28,32-36)*

⁴³ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tino: I seenaiyara mmuduuya ruue i nnammutuuiyara sa mmuduuya ruanee, ⁴⁴ tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Ngii nnammutuuiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ⁴⁵ Fai ngia itaida ngii Gioova ngiau aapu variivaa raunna mmaapuya variaaravai. Fai Anutuuoqo tino too suaivo gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama mmuaakaraama taanaravai. Anutuuoqo tino too vatiivo gioonna kiaapu safuuma variraiyaata koonnama variraiyaatama mmuaakaraama ruanaravai. ⁴⁶ Gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu ngia sai iyara mmuduuya rida aanii irisai yoketaivaa Anutuuoqaasidiri varaaraivaara ngia yaata utuaanee? Fai ngia hama varaaravee. Maisa vaidi sikau takiisa vareera vaidiiyaano ii aataru ivaa iikiaano. ⁴⁷ Ngia ngiingii seenaiyaata nnaasu kua tida hama ari vooyaata kua tiraida ngia itaama iikiaivaara hama ngia ari vo gioonna kiaapuuya iikiaa aataruuvaa yaataraano. Mmuaakaraama iikiaano. Vaidi hama Anutuuoqaa kuaivaa rikieeraiya ii aataru ivaa iikiaano. ⁴⁸ Ngia ngii Gioova

ngiau aapu variivo yoketaa safu tuanaavai varineema ngieeta yoketaa safu tuanaaya variatee, tiravai.

6

Yisuuva mmanna haipuuya tuqinnaateera tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Tuqinnama taatee. Sa gionna kiaapuuya ngii mannaka kiateeraivaara Anutuuoqaa mmoori yoketaivaa iya avuuyauvunu iikiatee. Fai ngia iya avuuyauvunu itaama iikio too ngii Gioova ngiau aapu variivo hama irisai yoketaa voovai ngii minaravai.

² Ivaara ngia mmanna haipu gionna kiaapuuya mminnaiyauvaa mmi-aaree kiaa sa puaisakama aayanna tida gionna kiaapuuya avuuyauvunu mmiatee. Vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya gionna ki-aapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara itaama nuunaira nnauvaki iida yoosinna vuutaivau iikiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai.

³ Ngia mmanna haipu gionna kiaapu voovai mminnaiyauvaa mmiaaree kiaa tadadama hataumakinaa mmiatee. Itaama mmikio hama ngii seena voovono ngii taanaravai. ⁴ Itaama vainai ngia tadadama hataumakinaa iikiaivaa ngii Gioova too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiaa mmiravai (Rukaaso 11:2-4)

⁵ Ngia yaaku varaaree kiaa sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima yaaku varaatee. Iya gionna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara nuunaira nnauyauvakiata yoosinna vuutaiyauvunuaatama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ⁶ Ngia yaaku varaaree kiaa ngiingii nnauki vida sipuuvaa rau kiada ngii Gioova hama kooyaa variivaata kua tida yaaku varaatee. Ivoono ngia itaama hataumaki iikiaivaa taivoono fai irisai yoketaivaa ngii minaravai.

⁷ Ngia yaaku varada sa kaayau kua tasipama yaaku varaatee. Gionna kiaapu hama Anutuuoqaa kua rikieeraiya kaayau kua tasipama yaaku varada yaata utida kiaanoo: Ta hokobama yaaku varakio fai Anutuuoqo ti kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaanoo. ⁸ Sa iya roosiima yaaku varaatee. Yoketaama variraivo hama ngiisi vaivaara ngia hama inna yaparairama kiada kati yaata utuaivaa ngii Gioova Anutuuoqo vaa too rikiaivaara sa iya roosiima yaaku varaatee. ⁹ Ataama yaaku varada kiatee:

Ti Napoova a ngiau aapu variannaikua
i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa tuanaavai nnaasu vakiaivee.

¹⁰ A gionna kiaapuuyara diraivaa
kino too ngiaivee.

I yaatayaa vai kuaivaa
ngiau aapu variaya iikiaaneema kinai
ta mmatayaa variaunnaiya iikiaravee.

¹¹ Anna makee suai
ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

¹² Ta ti seenaiya mmoori maisaivaa ti mmiaani
ta hama ivaara yaata utiraida
ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaneema
eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
sa yaata utirainna rugaane.

¹³ Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee.

Maisa aataruuvaudiri ti vitee
yoketaivau ti yapaanee.

(A gioonna kiaapuuyara dirairootama
i yaagueeqaivoota i oyai ari vookaraivootama
tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.)

¹⁴ Ii kua ivo itaama vainai ngia gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii iikiai yara hama yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ngii Gioova ngiau aapu variivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaravai. ¹⁵ Fai ngia iya mmoori maisaivaa ngii miaivaara homo yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio ngii Gioova hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravai.

Yisuuva yeenna nneeraivaara ooqoo tira kuaivaa tiravai

¹⁶ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima ausa mmuaararai tasipama kua seemuaa variatee. Iya gioonna kiaapuuya ta Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati variraivaa taateeraivaara kua seemuaa varida ngiari oori nnikiyauvunudiri kainaamaiyauvaa hama finiraida kaupa kusiyaanna ngiari oori nnikiyauvaki siikama kiada nookiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapuuya iyara mannaka kiaa irisaivaa vaa iya varaavai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki ngiengie iikiaivaungiaama iida ngiingii oori nnikiyauvaa fini kiada ngiingii kieetaiyauvaa ugaka rummua kiada variatee. ¹⁸ Itaama iikiai teeda gioonna kiaapuuya ngia yeennaivaa pikiada kati variraivaa hama teeda rikiaaravai. Ngii Gioova hama kooyaa variivono nnaasu too rikiaaravai. Ngii Gioova ngia tadadama haumaki iikiaivaa too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai

(Rukaaso 12:33-34)

¹⁹ Mmatayaa diaa mminnaa yoketaiyauvaa sa ngiingiiyara yaata utida nuunama yapaatee. Fai ngia yapa kikio vooyauvai kaaka nneeno vooyauvai kegenaiyauvo hatokano vooyauvai mmuara vareera vaidiia numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²⁰ Sa iyauvaara nnaasu yaata utida pinaama mmoori vareerama kiada ngiau aapu vai mminnaa hama taikeraiyauvaa fai yapooma varaaraivaara yaata utida mmoori pinaama iikiatee. Ngiau aapuvaki vai mminnaiyauvo fai hama kaaka nneeno hama kegenaiyauvo hatoka nneeno hama vaidiia numa sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²¹ Gioonna kiaapu voovono mmatayaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovono ngiau aapu vai mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai

(Rukaaso 11:34-36)

²² A gioonna kiaapu voovono i avuuvoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvoono yoketaama taikiai mmeekiaivau nuairaivaa roosiima a yoketaama nookiannavai. ²³ I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. Fai ii mmeekia ivo iiki vaivo upisivai vainno fai kaayauma upisiinaravai.

*Anutuuqo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 16:13; 12:22-31)*

²⁴ Hama gionna kiaapu voovoona yopeema taara vaidivaitanaani mmooriivaa varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaivaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia yopeema Anutuuqaa mmooriivaata sikau varaara yaata utira aataruuvaatama mmuaavaugiataama iikiaravai.

²⁵ Itaama vaikiai na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utuatee. Sa ngiengie yeenna nnoori nnaaraivaara kaayauma yaata utida sa ngia ngiingii mmammayaa uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukaki-aaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁶ Ngiaasukuaa ngiau nuairaiyauvaa tuqinnama taatee. Hama iya vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapa kieera nnauyauvaki yapa kiaavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivoona yeennaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ngi-iyara tuqinneeraivoona ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaatara kiaivai. ²⁷ Ngiiikidiri deevoona ari varinaraivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee.

²⁸ Mo aaniira ngia ngiingii uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuaanee? Ngia tuqinnama mauriyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidiia ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai taavo yoke-taivai. ²⁹ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauriyauvo urikiai taavo yoketaiyauvoona nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookarayauvaa uyuuyauvaa yaatara kiaivai. ³⁰ Ngia kiisama Anutuuqaa kutaavaivee kiaiyaso, maura ikiauyauvo makee uriiyauvaa turau vaidiia hamuku kiada ikia mmuturuaraiyauvaa Anutuuqo iyauvaa tuqinnaivai. Ivo mauriyauvaa itaama tuqinnaineema ngiiyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaanee? Fai ngii minaravaivee. ³¹ Ivaaraida sa ngia pinaama yaata utida kiatee: Dee yeennayauvai ta nnaarannee? Ta dee nnoorivai nnaarannee? Ta dee mminnaayauvai ti mmammayaa uyida raida kiaarannee? kiatee. ³² Vaidi hama Anutuuqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara yaata utuaavai. Ii mminnaa iyauvaa ngia varaarayauvo hameetaiyauvaa vaa ngii Gioova ngiau aapu variivo taivai. ³³ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo gionna kiaapuyara diraivaa varaaraivaara tauraa yaata utida Anutuuqaa aataru safuuvaa iikio fai Anutuuqo iyauvaa mmuakiaayauvai ngii minaravee. ³⁴ Ivaaraida sa tauraa kaayauma yaata utida ausa mmuaararakiatee. Turau suaivaki ari mmaraama ivakira yaata utira aataruuvo vainaravai. Mmuaa suai mmuaa suaivyauvaki mmuaararai aataruuyauvo ii suai iyauvaki ari mmaraama vaivaivee.

7

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

*maisavee kiatee
(Rukaaso 6:37-38,41-42)*

¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Anutuuqo ngii mmoori aataruuyauvaa too sa maisavee kiaiveeraivaara gioonna kiaapu vooya mmoori aataruuyauvaa sa teeda maisavee kiatee. ² Ngia gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa teeda maisavee kiaivaa irisaivo mmuaakaraama vainaraivaara sa itaa kua kiatee. ³ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannanoo. ⁴ Iri pinaivo i avuuvau vaivaa hama teerama kieenna dataama i seenaivaa kiannanoo: Nninai na i avuuvaudiri mmummu kiisaivaa feena-naravee, kiannanee? ⁵ A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvaudiri mmummuuvaa feenaanee.

⁶ Gioonna kiaapuuya homo ngiari ausaiyauvo puara mmaraivaara roosi-ikiaya sa Anutuuqaa mmayaaya yoketaa tuanaivaa iya kiasa mmiatee. Fai kiasa mmikiai rikiada iya faiya roosiima hanigiada ngii gutuaara iirayaama fai ngii kuaivaara maisavee kiaaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaara ooqoo tiraiya sa inna kuaivaa iya kiasa mmiatee. Fai kiasa mmikiai rikiada iya puaraiya sikau seeta poosa kuaivaa yonna reerayaama ngii kuaivaara ooqoo kiaaravai.

Yisuuva yaaku vareera kuavai tiravai
(Rukaaso 11:9-13)

⁷ Ngia Anutuuqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaa buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravai. ⁸ Gioonna kiaapu Anutuuqaa yaparavoono fai ari yaparavaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovono sipuuvau rinono fai Anutuuqo innani sipuuvaa hatuaanaravai. ⁹ Vaidi voovono ngiikidiri ari mmaapuovo yeennara inna yaparaino hama fai sikauvaa inna mminaravai. ¹⁰ Ari mmaapuovo tavaura numa inna yaparaino fai hama yapaivaa inna mminaravai. ¹¹ Ivaara ngia mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngiingii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mminnaa yoketaiyauvaa mmira aataruuvaa yaataravoono gioonna kiaapu inna yaparakiaya mminnaa yoketaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Gioonna kiaapuuya mmoori mmuakiaavai ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaara ngieeta mmuaikaraama iyara ikiatee. Anutuuqo mmaanna tuu kuaiyauvaata forofetaiya kiasa mmuu kuaiyauvaatama oyaivo itaama vaivai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai
(Rukaaso 13:24)

¹³ Ngia kiisa keegiaidaa kuatee. Keegia pinaivaki kuai aataru hoonuruuvo ikia aakiaivakira kuai aataruvai. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaavai. ¹⁴ Keegia tupatupaa variraivaki kuaivo kiisa keegiaivai vaivai. Kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu ivaki kuaavo aataruuvo kaayauma iya mmuaararavai.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-44)

¹⁵ Vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia iya mmamma mmaanaiyauvaa teeda kiasanoo: Puara sipisiipa roosiima yoketaakiaayavee, kiaavo iya aakiaiyauvo fai mmaraava avaikaravai roosiivai. ¹⁶ Ngia yatari iiraivaa nneeda taavo yatari voovai yoketaavai vaikio yatari voovai maisavai vaivai. Iva roosiima fai ngia forofetaiya iira

aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. ¹⁷ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. ¹⁸ Yatari yoketaivau hama iira maisaivo yopeema ivau vaikio yatari maisaivau hama iira yoketaivo yopeema ivau vaivai. ¹⁹ Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa vaidiia hanaa rakau ikiana kagaari kiaavai. ²⁰ Ivaa roosiima fai ngia vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai.

Yisuuva vooyara hama na ngii tauyavee tinaravai
(Rukaaso 13:25-27)

²¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya niyara Udaanga-o kiaiya Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai hama kuaaravee. Gioonna kiaapuuya ni Napoova ngiau aapu variivaa kuaivaa tuqinnama rikiada iiki-aiya nnaasu fai ivaki kuaaravee. ²² Anutuuoqo gioonna kiaapuuya mmoori-iyauvaara iya yaparainara suaivaki fai kaayau gioonna kiaapuuya numa ni kiaara: Udaanga-o, ta vaa aiyara yaata utida Anutuuoqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida i nnutuuvaa tida kaayau mmagia maisaiya vaidi aakiaiyauvakidiri titaunnani kuaani ari vookara ari vookarai mmoori-iyauvaa i nnutuuvaa tasipama iikiaunnavaivee, ²³ tikiyai na iya tinara: Ngia maisa mmoori iira nnaamuruyavee. Hama na ngii tauyavee. Ngieera kuatee, tinaravai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:47-49)

²⁴ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoono ii na kiau kua ivaara tuqinnama rikioo iivoono vaidi tinni yoketaivoono mmata yakeevau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁵ Ivo mmata yakeevau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utikio too ari nnauvo vaa mmata yakeevau heeka kiaivoonora tioo hama havarataivai. ²⁶ Gioonna kiaapu voovoono ii na kiau kua ivaa vaa rikioo hama iivoono vaidi kumimakaivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁷ Ivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utuoo nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio kurummutu kioo mmatayaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva ari vookarau yaagueeqaivaa tasipama tiravai

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kiooduu gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraduu ²⁹ ivo hama kua mmaanna kiaa mmira vaidiia roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tiravai.

8

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Marakaa 1:40-45; Rukaaso 5:12-16)

¹ Yisuuva kiaa taika kioo taapi kiisaivaudiri pikioo hoonuruuvau tuuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada viravai. ² Vuduu too vaidi buunna hooya mmamma roosuovoono numa Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo inna tunoo: Udaanga-o, mo fai a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tie fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna

mmamma buunna hooya mmamma roosuvo taikeeravai. ⁴ Taikooduu too Yisuuva tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiairaama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa i mmammaivaa vitainna nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiese Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuauvaa tuqinneeravai
(Rukaaso 7:1-10)*

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ivau pikioo yoosinna Kapanaua vuduu too Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoono numa Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: ⁶ Udaanga-o, ni mmoori vareera ngiaammuaivo voovai kaayauma nniitaraikio yuku yaakuuvo putikio vainoo, ⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Fai na innasi viee inna tuqinnaanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo vaidi rapiraiya kieetaivo inna tunoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁹ Na ari vo vaidi kieetaya mmoori varau vaidivai variauvai. Na iya mmooriivaa varee variee rapira ngiaammuauyara diauvai. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane, kiauko kuaivai. Na voovai ngiane kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiese viteera ngiaammuaivo voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikiane, kiauko iivaivee. Vaa na itaama variee tauvaara kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iva tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapuuya inna vata rada nnuuya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivai. ¹¹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapu suai raari raipidiri suai haatapaipidiri ngiaiya numa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki nnaaru varuu vaidi Aparahaamo Isaako Yakoopainna tasipama fai yeenna nnaaravai. ¹² Gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki variataama kiadaata rikiakio Anutuuqo iya oooqo tinai mmaanai upisiivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, ¹³ kiaa kioo Yisuuva rapira kieetaivaa tunoo: Ai nnauki kuane. Viee a ni yaparakianna kuaivaara fai kutaa iinaravee tinai fai na aini iinaravaivee, tuduu rikioo vioo rikiooduu Yisuuva itaa kua tuu saivaata inna mmoori varoo ngiaammuauvaa mmammaivo yoketairavai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Maraka 1:29-34; Rukaaso 4:38-41)*

¹⁴ Yisuuva Petoroosaa nnauvaki vioo tooduu Petoroosaa nnumuayaanna mmammaivo ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu ¹⁵ Yisuuva innasi vioo inna yaakuuvau utuduu ikiyanaivo taikooduu diitoo Yisuunna yeennaivaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu hannauduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva mmagia maisaiyauvaa tuduu iya aakiaiyauvakidiri pikiooduu mmuakiaa nniitarooya tuqinneeravai. ¹⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava tuu kuaivo vaududuu Yisuuva varuu suaivaki kaanaivo vairavai. Yisayaava tuu kuaivo vainno tinoo: Ivo ariinoo ti nniitarai mmuakiaayauvai rugaivaivee, tiivai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(Rukaaso 9:57-62)

¹⁸ Yisuuva gioonna kiaapuuya inna suvuauya too ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ¹⁹ tuduu too kua mmaanna kiasa mmira vaidi voovoono innasi ngioo tunoo: Vitaira-o, a kuanara yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiyya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo hama na vuru vaira nnauvootainoo, ²¹ tuduu rikioo vaidi voovai inna nnaagiai nuauvo inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiese i nnaagiai kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Pikiese ni nnaagiai ngianee. Vaidi koonnama variyaiya putuaiya roosiikiyaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai
(Marakaa 4:35-41; Rukaaso 8:22-25)

²³ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada vida varuduu ²⁴ akiairauduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiainara uudu too Yisuuva vuru vauduu ²⁵ ari ngiaammuauya innasi vida yuruuma kiada tunoo: Udaanga-o, ti vita yoketaivau yapaanee. Nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Hama ngia kiisama niyara kutaavaivee kiasano, kiasa kioo diitoo yuunnaivaata nnooriivaatama yaagueeqama ooqoo tuduu pikiooduu tirooma variravai. ²⁷ Varuduu ari ngiaammua mmuakiaaya innara nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo datai vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaiya varuu vaidiivaitana tuqinneeravai
(Marakaa 5:1-20; Rukaaso 8:26-39)

²⁸ Yisuuva nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vioo kanuuvaa pikioo reemi roo vioo tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi taaravaitana inna saidi tiiravai. Ii taara vaidi ivaitana aakiaivaitanaki mmagia maisaiya topauduu rikiada avakarauduu teeda gioonna kiaapuuya ivaitana varuupinnai kuaara aatuuda hama viravai. ²⁹ Yisuuva nnuu saivaata mmagia maisa topau vaidiivaitana puaisakama aayanna reeda tunoo: A Anutuuga Mmaapukuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? Homo ti varira suaivo vainoo. Anutuuga ti yaparaira suaivo hama nnikiai a numa ti rupunarinna ngiannanee? ³⁰ tuduu rikiada ukuapinnaigiataa kaayau puaraiya yeenna nneeda varuduu ³¹ mmagia maisaiya vaidiivaitanaki varuuya yaagueeqama Yisuunna yaparaida tunoo: A ti titaanaree tiee ti titanai ukuai puara aaya aakiaiyauvaki ta kuaaravee, ³² tuduu Yisuuva rikioo iya tunoo: Kuatee, tuduu rikiada mmagia maisaiya vaidiivaitana aakiaivaitanakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki viravai. Vuduu mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³³ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitaturaiya seenada yoosinnavaki vida Yisuuva uu mmayaaya mmuakiaavai gioonna kiaapuuya kiasa mmida iya Yisuuva vaidiivaitana uu mmayaayaivaata puaraiya uu mmayaayaivaatama gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ³⁴ Kiasa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnasi nnida inna teeda ivo iya mmataivakidiri pikioo kuaiveera yaagueeqama inna titeeravai.

9

*Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Marakaa 2:1-12; Rukaaso 5:17-26)*

¹ Titooduu Yisuuva kanuuvaki karoo kava vara ranoo nnoori sainai ari yoosinnaivaki oro hara kioo varuduu ² vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuunnasi nnuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai. Sa yaata utirainna yaagueeqama varianee. Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ³ tuduu rikiada vaidi kua mmaanna kiasa mmira vooyaano ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aqaa vaidi aavoona ariiyara yaata utuoo Anutuuga roosiima kua tinoo, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngii yaata tinniyaa vai kua maisaivaa yaata utida itaa kua kiasanee? ⁵ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuane, tinarannee? ⁶ Aa mmata aavau na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiasa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane, ⁷ tuduu rikioo diitoo ari nnauvakira viravai. ⁸ Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaa teeda aatuuda Anutuuga ari yaagueeqaivaa vaidiia mmuuvaa kua yoketaivaa innara tiravai.

*Yisuuva Matainna maavee tiravai
(Marakaa 2:13-17; Rukaaso 5:27-32)*

⁹ Yisuuva ii yoosinna ivakidiri pikioo nuainnonno tooduu sikau takiisa vareera vaidi Mataiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo Mataiva diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁰ Yapooma Yisuuva Matainna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaata numa Yisuunnaata ari ngiaammuauyaata tasipama yeenna nneeravai. ¹¹ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ngii vitairaivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata yeenna nnainnee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraia hama kuminayaa nniitareeraia tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraia nnaasu innasi kuaavai. ¹³ Anutuuga kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia oro yaarida oyaivaara tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara yaata utida yoketaayavee kiaiara hama na iyara maavee tinaraivaara tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiyara na maavee tinaraivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

*iya Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 2:18-22; Rukaaso 5:33-39)*

¹⁴ Tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiaida ta Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuuqaara yaata utida yeenna nneeraivaara makemakee ooqoo kiasa kiada kati variaunnani i nnaagiai nuairaiyaida mmuakiasa suai hama itaa kiasanee? ¹⁵ tuduu Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai ivaki variaya hama ausa mmuaararaikiai iya sirigaida variaavai. Fai suai voovai nninai rikiada vaidi-
iya kieevatiivaa vitada ruputikiai iqii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiasaravai.

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino rikioo karaasa buruqaivo yaagueeqainno nnisi buruqaivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravaivee. ¹⁷ Hama gioonna kiaapuuya vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyuaavai. Fai tusaa uyuu kioo vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuya karaasaivo tuoo vino puara nnabaivo maisinaravai. Iya vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavai. Tusaa uyuu kiasaivo suuyaivoota nnabaivootama yoketaama vaivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Yisuuva kieeta vaidiivaa raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai (Marakaa 5:21-43; Rukaaso 8:40-56)

¹⁸ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yutayaiya kieeta vaidi voovono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Ni naunnaivo aa ikiataa putinoo. Fai a numa innayaa ai yaakuuvaitana utino too ivo diitoo kati hara kioo varinaravee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva diitoo inna tasipama vuduu ari ngiaammuauyaataama viravai.

²⁰⁻²¹ Vida varuduu gioonna voovono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na inna buruqaivau utino too na kabaa kuau aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo ²² Yisuuva hanigia inna too tunoo: Ni nunnakuavee. Sa yaata utuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kianaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannano, tuduu tuu saivaata gioonnaivo kabaa vuu aataruuvo taikeeravai.

²³ Taikooduu Yisuuva vaidi kieetaivaa nnauvaki vioo tooduu kiaatannaivaa hakuaaraivaara vaidiiva noomaiyauvaa ruduu gioonna kiaapuuya nuunaida kaayauma ratada varuduu ²⁴ Yisuuva oro iya tunoo: Mmuakiaaya mmaanai kuatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ²⁵ Raida varuduu iya titooduu mmaanai vuduu rikioo kiaatannaivo vauvaki Yisuuva oro inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. ²⁶ Ivo itaama diitoo mmayaayaivaa mmuakiasa gioonna kiaapuuya kiaatannaivo varuu yoosinnaivaa vaini varuuyaataama rikieeravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai

²⁷ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo nuainnonno vaidi avu huruuta taaravaivaitana varuuvaki nnuduu rikiada ivaitana inna vata rada vida aayanna reeda tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kiasanee, ²⁸ tuduu Yisuuva nnauvaki vuduu rikiada ivaitana innasi nnuduu iva

ivaitana yaparainno tunoo: Ngia dataamaida yaata utuaanee? Avuuyauvaa tuqinnaanara yaagueeqaivo niiki vainnee? Vara hama niiki vainnee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, fai a ti avuuvaitana tuqinnaanaravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana avuuvaitanau utuoo tunoo: Ngia kutaa itaama tuqinnaanaravee kiaivaugiataama vakiaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivaitana avuuvaitana yoketauduu Yisuuva yaagueeqama ivaitana tunoo: Sa ivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ³¹ tuduu rikiada hama iva tuu kuaivaa rikieerama kiada ivau inna pikiada ivo ivaitana avuuvaitana tuqinnoo mmayaayaivaa mmuakiaa vaini varuu yoosinnaiya kiaa mmiravai.

Yisuuva vaidi hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³² Vaidiivaitana ivau inna pikiada vuu saivaata vaidi voovai ari aaki-
aivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama
kioovaa vaidi vooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Nnudu too Yisuuva
mmagia maisaivaa titooduu vioo kioodoo vaidiivo kua tiravai. Kua tuduu
rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida tunoo: Hama nnaaru
Isarairaiyakidiri atau mmoori voovai vauduu teeravaivee, ³⁴ tuduu rikiada
Farisai vaidi vooya tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivoono inna tasipama
varioo yaagueeqaivaa inna mmikioonno mmagia maisaiya vaidi aakiaki
variaya titaikiai kuaavaivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuyara boo tiravai

³⁵ Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisa kiisaiyauvakiata yoosinna
pinaiyauvakiatama vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuga
mmoori aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya vitairavai. Vitainno Anutuuga
gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa
nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ³⁶ Iya tuqinnoo
suaiyauvaki kaayau gioonna kiaapu nuunauya too iyara boo tiravai.
Iya puara sipisiipa hama haitatuura vaidiaatauvaa roosiima varida airi
airi yaata utida ngiari vo vuayaata utida varuuvaa Yisuuva iyara boo
tiravai. ³⁷ Boo tioo ari ngiaammuauya tunoo: Mmooiivaki yeennaiyauvaa
kaanaiyauvo suvuaikio vaa nneeravaata vaikiai iyauvaa vareeraiya mmuaa
taaraya variaano. ³⁸ Itaama vaikio mmoori nakaaravo yeenna vareera
gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooiivakidiri kaanaiyauvaa varada
inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee, tiravai.

10

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai (Maraka 3:13-19; Rukaaso 6:12-16)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauya yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi
ngiateera tiravai. Tuduu rikiada innasi nnudu gioonna kiaapuuyakidiri
mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmiravai. Mmioo
gioonna kiaapuuya nniitaroo mmuakiaa ari vookara ari vookarauyauvaa
tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Ii vaidi yaakuuvai-
tana yukukidiri taarama kua varada nookiaara idaa nnutuudo ataama
vainoo. Tauraivaa nnutuuvo Simoono inna nnutu vuaivo Petorooso inna
kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Sevetainna mmaapuuvaitana voovai nnutu-
uvo Yakoopo vuaivaa nnutuuvo Yuvuaano ³ voovai nnutuuvo Piriipo voovai
nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Tumaaso sikau takiisa vareera
vaidiivaa nnutuuvo Mataiva Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoopo
voovai nnutuuvo Tariaaso ⁴ vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayau

rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono nnaagiaivaa nnutuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuuiya kooyaa inna vитайaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

Yisuuva ari ngiaammuauiya mmooriivaa mmiravai

(Marakaa 6:7-13; Rukaaso 9:1-6)

⁵ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama titoo aa kua aavaa iya kua mmioo tunoo: Sa vaidi voopinnaiya yoosinnaiyauvaki kuatee. Sa vaidi Samariaaya yoosinnaiyauvaki kuatee. ⁶ Gioonna kiaapu Isarairaiya puara sipisiipa roosiima raubiriikiyaiyasi kuatee. ⁷ Vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida varia rada Anutuuoqaa mmayaayaivaa kua mmiaa rada kiatee: Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, kiatee. ⁸ Gioonna kiaapu nniitaraiya tuqinnaatee. Vaa putuuiya tikiai kava diitaatee. Iya mmammaiyauvo buunna haiya mmamma roosiikiyaiya tuqinnaatee. Mmagia maisaiya iyakidiri titakiai kuatee. Hama ngia sikauvaa kagaari kiada ni yaagueeqaivaa niisidiri varaivaara sa sikauvaara yaata utuatee. Kati ni mmooriivaa iikiatee. ⁹ Sa ngii sikauyauvaa ngiingii utuaiyauvaki rummua varada kuatee. ¹⁰ Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa vara rira utuaiyauvaa varada kuatee. Sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. Sa ngii yuku nnaba vooyauvaatama varada sa yau kurida nuairaiyauvaatama varada kuatee. Ngiengie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara nnaasu yaata utida kuatee.

¹¹ Ngia pinaa yoosinna voovakinee vara kiisa yoosinna voovaki vida teekio vaidi yoketaa voovoono ngii too ngii maavee tinai rikiada inna nnauvaki vida inna tasipama varida ngia vira suaivau inna pikiada kuatee. ¹² Inna nnauvaki vira suaivau iyara yoketaa kuaivaa kua kiada kuatee. ¹³ Vikiai rikiada fai ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mikio ausa nuufaivo iyaki vakiaivee. Fai iya yakeema varikio ausa nuufaivo ngiingiiiki vakiaivee. ¹⁴ Fai ngia yoosinna voovakinee vara nnau voovaki vida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ivaki pikiada vida kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara maisama varuuya ngiari mmoori irisaivaara Anutuuoqo iyara boo tioo hama irisai pinaa maisaivaa iya mminaravai. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara yoketaakiyai fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma Kumuara varuuya irisai maisaivaa yaataaranavaivee.

Vaidiyya Yisuunna ngiaammuauiya mmoori maisaivaa mmiravai

(Marakaa 13:9-13; Rukaaso 21:12-17)

¹⁶ Rikiaatee. Ngia puara sipisiipaiya roosiima tirooma variyaiya fai na ngii titanai fai mmararaa roosiikiyaiyasi kuaaravai. Yapaiya tadadama nuairayaama ngii nuairaivaara tuqinnama yaata utu kiada nookiatee. Ngiaamma mirunnaiya tirooma variraivaa roosiima koonnakaannama nuairaivaa pikiada tirooma variatee. ¹⁷ Vaidiyyara aatuuma rada nookiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapa kuaaravai. Iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki kiada ngii ripiiki-aaravai. ¹⁸ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara fai iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiyaata vaidi ngiari voopinnaiyaatama kua mmiaaravai. ¹⁹ Iya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara kaayuma yaata utuatee. Kua pinaana ngii yapai suaivaki fai Anutuuoqoono

ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana yapanai kiaaravai. ²⁰ Ngia sai kiaara kuaivaa hama ngiengieenoo kiaaravai. Fai ngii Gioova ngiau aapu variivaa Mmannaivaonoo ngii giaa ngii minai kiaaravai.

²¹ Fai vaidi vooya ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai rputikiai putuaaravai. Fai vaidiia ngiari uru nnaakaraiya vitada vooya mmikiai rputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya rputuateeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ²² Ngia niyyara kutaavaivee kiaivaara fai gionna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gionna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuugo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ²³ Vo yoosinnaiya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiada ngiingii yaatu seenada vo yoosinnavakira kuatee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama ngia Isarairaa yoosinna mmuakiaayauvaki nuaida ni mmayaaya aavaa gionna kiaapuuya kuaa mmi taikeraida kikiyai Na Vaidiivaa Mmaapuuvonoo kava vara ranee tiinaravee.

²⁴ Hama vo ngiaammuaa voovoono ari vitairavaa yaataravai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo hama ari haitatuuraivaa yaataravai. ²⁵ Fai ngiaammuaavo ari vitairavaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo ari haitatuuraivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Fai gionna kiaapuuya vaidi haitatuuraivaa kiaara: Beresebuuro, kuaa kiada ivo haitatuuraiyaraatama ari vookarai maisa nnutuuyauvaa iyaraatama kiaaravaivee.

*Dee vaidivaara ngia aatuukiaaranee
(Rukaaso 12:2-7)*

²⁶ Itaama vainai rikiada sa gionna kiaapuuyara aatuuda variatee. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiayauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ²⁷ Na upisiivaki hauma kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa kooyaa ikiannaivau gionna kiaapuuya kuaa mmiatee. Na ngiingii yaataki nnaasu ngii giaa ngii miao kuaivaa rikiada yoosinna vuutaivaki kooyaa gionna kiaapuuya kuaa mmiatee. ²⁸ Gionna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu rputikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Iya hama yopeema ngii vaidi kaanaiyauvaatama rputu taika kiaaravai. Anutuugaara nnaasu aatuukiatee. Ivoonoo fai ngii mmammaiyauvaata ngii vaidi kaanaiyauvaatama ikia aakiaivaki yapa kino fai maisainaravai. ²⁹ Ngia ngiaamma sigannaivaa roosii taaravaitanaara mmuaa kookee sikau kiisaivaadiri yookaama kiada varaavai. Hama Anutuugo itai ngiaammaiyauvaara vueennainno pikiano fai voovai putuoo mmataki tuoo kuanaravai. Ivo tino fai putuoo tuoo kuanaravai. ³⁰ Ngii kieeta yausiiyauvaa Anutuugo jaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. ³¹ Ivaara yaata utida sa aatuukiatee. Anutuugo ngiiyara yaata utiraivoonoo ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiaiayauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

*kuaa kookieera kuavai
(Rukaaso 12:8-9)*

³² Gionna kiaapu voovoono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairavovee, tinai fai na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara sai tinara: Inna kutaa ni nnaagiai nuairavovee, tinaravai. ³³ Gionna kiaapu voovoono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu niyyara tinara: Hama na inna tauvaivee,

tinai fai yapooma na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara irisai tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee.

Yisuuva tuuvaara gioonna kiaapuuya

nnammutuannammutuuaa iiravai
(Rukaaso 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ Sa yaata utida niyara kiatee: Ivo gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa mminaraivaara tiiravaivee, kiatee. Hama na ivaara tiiravai. Rapira avai karaivo vainaraivaara na tiiravai. ³⁵ Fai mmaapuuya ngiari kookiaiyara nnannateeda varikiai raunnaapuuya ngiari kaanokiaiyara nnannateeda varikiai nnaaputuuya ngiari nnaaputuuyara nnannateeda variaaravai. Iya itaama iikiaaraivaara na tiiravai. ³⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmoori-ivaara yaagueeqama iinai rikiada fai ari seena tuanaiya innara nnannateeda kiaara: Ti nnammutuavaivee, kiaaravaivee.

³⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari kaano kooyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. Gioonna kiaapu voovoono ari raunna mmaapuuyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁸ Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nuairavaara gioonna kiaapuuya inna rupertikio na putuauneema ivo putinaraivaara ooqoo tiivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara kaayauma mmuduuya ruoo ruoo fai yapooma hama ivo tupatupaa variraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee.

Irisai yoketaivaa varaanara kuavai
(Maraka 9:41)

⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono ngiiyara yoketaivoono niyaraatama yoke-tainoo. Niiyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketainoo. ⁴¹ Vaidi voovoono Anutuugaa forofetaavai variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. Vaidi voovoono safuuma variivaara gioonna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. ⁴² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono kuminayaa variivo ni nnaagiai nuairavaara gioonna kiaapu voovoono innara boo tioo mmanna nnoori adaivaa vita inna mmioo fai irisai yoketaivaa varaanaravai. Fai hama fanniinaravaivee, tiravai.

11

Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Rukaaso 7:18-35)

¹ Yisuuva ari ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taaramaata ii kua ivaa kuaa mmi taika kioo ii yoosinna ivaa pikioo vo yoosinna vo yoosin-naiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kuaa mmioo aataru yoketaivaa iya vitairavai.

² Vitainno varuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo oovi nnauvaki hara kioo varioo Yisuu Kirisiiva uu mmooriivaara rikioo ivaara ari ngiaammuu vooya tuduu innasi nnuduu ³ iya tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ⁴ tuduu rikiada vida Yisuunna kua mmuduu rikioo iya sai tunoo: Ni kuavava rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kuaa mmiatee. ⁵ Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo.

Yuku maisaiya vaa diitada nookiaanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiyaiya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo. ⁶ Gioonna kiaapu voovono hama niyara taara yaata utiraivaara Anutuugo innara yoketainoo, tiravai.

⁷ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuauya kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nuunauya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ⁸ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovono yaapa ari vookarauvaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apu kiada variyaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. ⁹ Ngia ni giaa ni miatee. Ngia aaniivaara viravainnee? Ngia vaidi forofetaivaa taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuugo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmata aavau varia rada nnidada aanna variyaiya yaataraivai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki gioonna kiaapu voovono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataraivai. ¹² Yuvuaano ari mmayaayaivaa kua mmuu suaivo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara vooya mmoori maisaivaa iikiaavai. Yaagueeqa avaikarai vaidiia Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹³ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara mmuakiaa forofetaa vaidiia tuduu Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaki vau kuaivootama ivaara tiravai. Kiaa rada nnududuu Yuvuaano varuu suaivaki ivo ivaaraatama tiravai. ¹⁴ Iya tuu kuaivaa ngii rikiaatainai rikiaatee. Iya Irayaava kava tiinaraivaara tiravai. Iya Irayaavavee tuuvo vaa Yuvuaano tioo Irayaana roosiima varivai. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee.

¹⁶ Gioonna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida variaannee? Iya nnaakara roosiikiyaiya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kuaanoo: ¹⁷ Ta tooriivaa varada fee fee kuaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kua kiada itaa kua kuaavai. ¹⁸ Iya iikiaivaa roosiima gioonna kiaapuuya iikiaanoo. Yuvuaano numa iya tasipama varioo yeennaivaaraata vuaina suuyaivaaraatama ooqoo kua kioodoo rikiada gioonna kiaapuuya innara tunoo: Ai, mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, tiravai. ¹⁹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai gioonna kiaapuuya kuaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnai vaidivai. Ivo kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kuaavai. Iya itaa kua kuaaniaata ti mmooriivaudiri Anutuugaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Rukaaso 10:13-15)*

²⁰ Yisuuva ari mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uuyauvaa teedaata gioonna kiaapuuya hama hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yisuuva yaagueeqama iya tioo tunoo: ²¹ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variayaata yoosinna Beresaitaa variayaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinnaivaitana Turu Sitoona maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama variaivaa taateeraivaara iya ausa mmuaararooravaa varada buruqa sisiyauvaa raida kaupavavaa habara ngiari kieetaiyauvunu apu kiada varutirivee. ²² Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ²³ Ngia gioonna kiaapu Kapanauma variayaso, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuuo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee. Nnaaru gioonna kiaapu Sutuuma varuuya maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii iikiaivaa Sutuuma yoosinnaivaki iikiaatiri. Iya yoosinnaivo homo aanna makee vaitirivee. ²⁴ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Sutuuma iya irisai maisaivaa varaaravai. Ngia Kapanauma variaya fai ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva niisi nnida eeyaara kati hara kiada variateera tiravai
(Rukaaso 10:21-22)*

²⁵ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki vo kuavai tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oyaivaa gioonna kiaapu tinni ruaiyara hatauma kiee gioonna kiaapu nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiaiara a kiaa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. ²⁶ Yo, ni Napoo-o, a kati iya i kiaa i mmiataikiai a iya kiaa mmiannavaivee. ²⁷ Ni Napooova a mmuakiaa mminnaiyauvaara diravavaa vaa ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovono na i Mmaapuuvavaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napooovano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvono nnaasu arinaima i tauvai. Ni Napoo-o, na gioonna kiaapu voovai kooyaa inna i vitainaravai ivootama fai i taannaravaivee.

²⁸ Ngia gioonna kiaapu kaayau mmoori varaiya mmuaararavavaa tasipama niisi ngiatee. Niisi nnikiai na ngii tasipanai rikiada eeyaara kati hara kiada variaaravai. ²⁹ Na tirooma variee hama na avakara kiau vaidivai variaavaara ni mmooriivaa ngia varada na ngii vitaakiau aataruuvavaa tuqinnama teeda fai ngia eeyaara kati hara kiada variaaravai. ³⁰ Na ngii tasipama variee ngii minara mmooriivo papakaanaivai. Na mmooriivaa ngii yaakuyaa yapaanaravai hama mmuaararavaivee, tiravai.

12

*Vaidiia kati varira suaivaara Yisuuva yaparairavai
(Maraka 2:23-28; Rukaaso 6:1-5)*

¹ Yisuuva itaa kua tuduu rikioo kiisa suaivo taika kioodoo ivo ari ngiaammuaayaatama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuita mmooriivaki nuairavai. Nuaida varida ari ngiaammuaaya vuita iiraiyauvaa utu

rasukua rada nneeravai. ² Nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa i ngiaammuauya hatokaano, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuugaaree kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatokada nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravai. ⁵ Ngia Anutuugo mmaanna tuuvaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Kati varira suai mmuakiaayauvaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya nuunaira nnauvaki mmooriivaa varada kua mmaanna tuu kuaivaa hatokaavo hama Anutuugo kua tiivai. ⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvoono ngii nuunaira nnau pinaivaa yaataraunoo. ⁷ Anutuugaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiiya puara sipisiipaiyauvaa kati niiyara hudaivaara hama ni yoketaunoo. Vaidiiya ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketaunoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia yaarida oyaivaa arinaima rikiaatiri. Gioonna kiaapuuya hama maisa mmooriivaa iikiyaiyaki hama ngia kua pinaivaa iyaki yapaatirivee. ⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

*Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Marakaa 3:1-6; Rukaaso 6:6-11)*

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo ivau iya pikioo ngiari nuunaira nnauvaki viravai. ¹⁰ Vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunoo vuuvo ivaki varuduu vaidi vooyaano Yisuunnaki kua pinaivaa yapaara uuya ivaki varida inna yaparaida tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinne? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraivaa tuqinnaaranee? Vara hama tuqinnaaranee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovono ari puara sipisiipa mmuaavai haitatuuno kati varira suaivaki soopa hokobaivaki tuoo vino aikiooma fai ivo raammi roo oto inna sootu kati naatauvau yapaaranee? Vara too pikiaaranee? Fai ivo raammi roo oto soopaivakidiri inna vita kati naatauvau yapaanaravai. ¹² Ngia puara sipisiipaivaara yoketaama yaata utuaavai. Mo vaidiivo puaraivaa yaataraivai. Itaama vainai kati varira suaivaki vaidiivaa tuqinnaanara aataruuvo yoketaavai vaivaivee, ¹³ kiaa kioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yaaku saivai safuuma vauvaa roosiima vairavai. ¹⁴ Vauduu teeda Farisai vaidiiya vida nuunaida Yisuunna utida ruputikio putuaiveera kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Anutuugo ari mmoori vareera vaidiivaa mmatairavai

¹⁵ Teerama kioodoo Yisuuva rikiooduu inna mmaarau kua tuduu rikioo ii yoosinna ivakidiri pikioo vo yoosinnavakira vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiai viravai. ¹⁶ Vuduu too iva mmuakiaa nniitarooya tuqinnoo ariiyara vo gioonna kiaapu vooya kiaa mmivoo kiaa iya ooqoo tiravai. ¹⁷ Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo iva uuvaugiataama vairavai. Yisayaava Anutuugo tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

¹⁸ Inna ni mmoori vareera vaidivai.

Neenoo inna mmataama kiau vai.
 Na innara mmuduuya ruauko
 kaayauma innara ni yoketai noo.
 Na ni Mmanna saivaa inna mmينو
 ivoono mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
 safuuma yaparainaravai.

¹⁹ Ivo hama buaaru tiao hama kai tiao
 hama yoosinna vuutaivaki diitoo
 yaagueeqama kua tinaravai.

²⁰ Iya yaammaivo tapugioo vaivaa
 hama utu ratokaaneema
 fai ivo hama gioonna kiaapu
 muaraagama variivaa
 ruputinaravai.
 Iya tooba manumanuuvaa
 hama utu rasuukiaaneema
 fai ivo hama gioonna kiaapu
 muaraagama variivaa ruputinaravai.
 Fai ivo mmannammanna mmooriivaa varanono
 yapooma safu aataruuvono maisa aataruuvaa
 yaataraanara suaivaki pikiaanaravai.

²¹ Ivo itaama varinai
 mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
 yaata utida innara faannakiaaravee.

Yisayaava fafaara roo kuaivo itaa kua tiravai.

*Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
 (Marakaa 3:20-30; Rukaaso 11:14-23)*

²² Yisuuva gioonna kiaapuuya tuqinnooduu rikiada vooyaano vaidi avu
 huruutauvaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna
 avai vo ramuunnaama kioovaa Yisuunnasi vitada nniravai. Vitada nnuduu
 Yisuuva vaidiivaa tuqinnooduu rikioo keenaa avu too kua tiravai. ²³ Kua
 tuduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida ngiari yapara
 ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo Davuitinna oyaivakidiri di-
 itaivainnee? Vara ari vo vaidivainnee? ²⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi
 vooyaano ii kua ivaa rikiada tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Berese-
 buuro inna tasipama varikioonno inna yaagueeqaivaadiri mmagia mai-
 saiya vaidi aakiaaki variyaiya titaikiai kuaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisu-
 uva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapu-
 uya mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmaram-
 maraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama ki-
 ada fai taikaaravai. Gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variyaiyannee vara
 mmuaa yoosinnavaki variyaiya ngiariita ngiariita rapidada fai vida raubiri-
 ida mmarammaraama varida fai hama mmuaavau yaagueeqama vari-
 rama kiada muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vaino mo fai Sataango ari
 seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno titaa kinai vida raubiriida
 mmarammaraama varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada
 fai Sataangoota iyaatama muaraagakiaaravai. ²⁷ Ngia kiaanoo: Beresebu-
 uro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo,
 kiani mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura mmagia maisaiya
 titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivo ngii seenaiya
 tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo.
²⁸ Anutuuqaa Mmanna saivoono yaagueeqaivaa ni mikiai rikiee na mmagia

maisaiya vaidiiya aakiaiyauvakidiri titaukai kuaavai. Na itaama iikiau-vaara Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava vo kua voovai tioo vaidi yaagueeqaivauidiri mmataama kioo Sataangaara tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariyara varaanaree kiasa kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravaivee, tiravai.

³⁰ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono hama niiyara mmuduuya ruaivono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovono hama ni tasipama mmoori varaivono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai. ³¹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiya mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiasa maisa kua kiaiyouvaatama fai Anutuuoqono rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovono Mmannasa Yoke-taivaara maisavaivee tiivaa hama Anutuuoqo ivaa rugaanaravai. ³² Gioonna kiaapu voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa maisavaivee tiivaa fai Anutuuoqo rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovono Mmannasa Yoke-taivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuoqo hama ivaa rugaanaravaivee. Makee ta variaunna suaivakiaata yapooma ta variaara suaivakiaatama fai itaavai homo vainaravaivee.

*Yisuuva yatari iiraivauidiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-45)*

³³ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. Ngia yatari iiraiyauvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai.

³⁴ Ngia vaidi maisaso, ngii aakiaiyauvakidiri kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuavakidiri hama kua yoketaivaa kiaavai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai. ³⁵ Vaidi yoketaivo voovono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai.

³⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuoqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki mmuakiasa suai iya sabi kua sabi kua kiaivaara Anutuuoqo iya yaparainaravai. ³⁷ Anutuuoqo ngiingii kuaivaara ngii yaparainno ngia yoke-taama kiaivaara ngiiyara tinara: Hama ngiiki kua vainoo, tinaravee. Ngia maisama kiaivaara tinara: Kutaa ngiiki kua vainoo, tinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiia Anutuuoqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisunna yaparairavai

(Marakaa 8:11-12; Rukaaso 11:29-32)

³⁸ Tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooyaata Farisai vaidi vooyaata Yisunna tunoo: Vitaira-o, a Anutuuoqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta taaravee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu aanna makee variaya koonnama varida hama Anutuuoqaa yaagueeqakiaiyaano ngia ari vookarai mmooriivaa taara iikiaano. Anutuuoqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruua vaidi forofetaa Yonaava uvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravai. ⁴⁰ Yonaava piisa pinaivaa rasookaivaki taaravooma suai taaravooma heena vauvaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvono vaidi putuaiya vaira mmataivaki taaravooma suai taaravooma heena vainaravee. ⁴¹ Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvono ngii

tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaiya ngiiki yapa kikio Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ⁴² Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoono tooya sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaiya fai ngiiki yapa kino Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Rukaaso 11:24-26)

⁴³ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ⁴⁴ ariita kua tiao tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, kuaa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio mmanna nnauvai vaikio too ⁴⁵ ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaia innaki variaavo kaayau maisama varivaivee. Gioonna kiaapu maisama aanna makee variaiya fai mmuaikaraama itaama variaaravee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Marakaa 3:31-35; Rukaaso 8: 19-21)

⁴⁶ Yisuuva homo gioonna kiaapuuyaata kua tuoo varuduu ari kaanoota ari kataunnaiyaatama innaata kua kiaaree kuaa numa mmaanai dida vairavai. ⁴⁷ Dida vauduu gioonna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aita kua kiaaree kuaa numa diaanoo, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraatama ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kiaapuvara na mmuduuya ruaunnee? ⁴⁹ kuaa kioo ari nnaagiai nuaira gioonna kiaapuuya oopu haroo tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ⁵⁰ Gioonna kiaapu voovoono ni Napoova ngiau aapu variivaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

13

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:1-9; Rukaaso 8:4-8)

¹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo nnauvaki pikioo mmuai suaivaki oro nnoori haruunga mmaagaivau dioo vauduu ² gioonna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara ivo kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varuduu gioonna kiaapuuya homo mmaagaivau diravai. ³ Duduu Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kua iya kuaa mmioo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiyauvo tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama kaayau

mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo ivaa tasipama uruoo raputu ki-aivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiia yuku yaaku taika kioo (100) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiia yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaivaivee, ⁹ kiasa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

*Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(Marakaa 4:10-12; Rukaaso 8:9-10)*

¹⁰ Tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Aaniira a gioonna kiaapuuya kiasa mmira suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kiee kiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaiyauvaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuoqo ari vo kua ari vo kuaivaa inna kiasa mminono innaki kaayauma suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravai. ¹³ Gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taavai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaavai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaivaara na mmatayaa diaa mminna vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiasa mmiauvai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara roo kuaivo vainnonno aanna makee variaa gioonna kiaapuuyaki kaanaivo vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuoqo tinoo:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

¹⁵ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniiyauvaa rikiada
ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
na iya tuqinnevoora kiasa
iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, tiivaivee.

Yisayaava itaa kua kiasa kioo fafaara reeravai. ¹⁶ Ngiengieenoo ngiingii avuuyauvaadiri tuqinnama teeda ngiingii yaataiyauvaadiri tuqinnama rikiaavai. Ngia tuqinnama teeda rikiaivaara Anutuuoqo ngiyyara yoketainoo. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaatama kaayau gioonna kiaapu Anutuuoqo yaata utida safuuma varuuyaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu iya faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee.

*Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(Marakaa 4:13-20; Rukaaso 8:11-15)*

¹⁸ Vaidiivo uruuyauvaa rututuoma kioovaudiri na mmataama kiau kua oyaivaa rikiaatee. ¹⁹ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira kua mmayaayavaa gioonna kiaapu voovoono mmanna yaata nnaasu rikioo

hama arinaima rikiaivo uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvaa roosiivai. Hama ivo arinaima rikiaivaara Sataango numa inna aakiaivakidiri kuaivaa ravisi varaivai. ²⁰ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuga kuaivaa rikiai saivaata kaayau siriga tasipama varaivai. ²¹ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima ivo hama kuaivaa ari aakiaana yapeerama kioo kiisa suai nnaasu Anutuugaara yaagueeqaivai. Ivo Anutuuga mmooriivaa iivaara seena gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa inna mmiaavo rikioo ivo makee tikio Anutuuga aataruuvaa pikiaivai. ²² Uruuyauvo ooviyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo kuaivaa rikioonnaata mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaanaraivaara kaayauma yaata utuoo sikau varaanaraivaara yaata utuoo mmuduuya rikioo iyauvoono inna suvuainno Anutuuga kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraivo vaivai. ²³ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuga kuaivaa arinaima rikiaikio tinniivo rusitikio kuaivo inna aakiaana urikio iiraiyauvo suvuainno ataama vaivai. Vooyaki kaayau iiraiyauvo (100) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kiisakiangii (30) vaivaivee, tiravai.

Yisuuva yeenna vuiitavauvadiiri mmataama kioo tiravai

²⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovauvadiiri mmataama kioo iya tunoo: Anutuuga gionna kiaapuuyara diraivo vaidiivo uru yoketaiyauvaa ari mmooriivaki rututuoraivaa roosiivai. ²⁵ Ivo yeenna vuiita uruuyauvaa rututuooma kiaikiai vo heena voovaki mmuakiaa gionna kiaapuuya vuru vakiaavo rikioo mmoori nakaaravaa nnammutuaa voovoono numa yeenna vuiita mmooriivaki ari ikiau uru maisaiyauvaa rututuooma kioo kuaivai. ²⁶ Kuaikio yapooma yeenna vuiitayauvo uruoo iiraiyauvo vainara iikio ikiauyauvootama uruoo kooyaa vaivai. ²⁷ Vaikiai teeda mmoori vareera ngiaammuauya oro nakaaravaa kiaanoo: A uru yoketaiyauvaa nnaasu ai mmooriivaki rututuookiannano. Mo dataama kioo ikiauyauvootama uriinne? ²⁸ kiaavo rikioo tinoo: Mo ti nnammutuavoono rututuovaivee, tikiai rikiaada iya inna yaparaida kiaanoo: Fai ta oo ikiauyauvaa hamukuaarannee? ²⁹ kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Hamavee. Ngia ikiauyauvaa hamukida sabi vuiitayauvaatama hamukuaarainnoo. Pikiaatee. ³⁰ Kii nuunama urikiai yapooma iira rutakeera suaivaki na iira rutakeera ngiaammuauya tinara: Tauraa ikiauyauvaa hamuku kiada uru rau ikiaivaki kagaariaarivaara teerama kiaatee. Nnaagiai vuiitayauvaa rutaka rada iyauvaa yeenna yapeera nnavaki yapaatee, tinaravaivee. Nakaaravoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeravauvadiiri

mmataama kioo tiravai (Marakaa 4:30-32; Rukaaso 13:18-19)

³¹⁻³² Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovauvadiiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuga gionna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeravaa roosiivai. Uru kiisaikiato vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

*Yisuuva puuqaira yeennaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 13:20-21)*

³³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaivaivee, tiravai.

*Yisuuva kuaivaa nnaasu mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:33-34)*

³⁴ Iqii kua mmuakiaa iyauvaa Yisuuva gioonna kiaapuuya kiaa mmuu suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Hama vo kua voovai kooyaa tiravai. Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ³⁵ Vaidi forofetaa nnaaru varuuvo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuuva gioonna kiaapuuya kiaa mmuu suaivaki kaanaivo vauvaara ivo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa nnaasu tiravai. Forofetaivoono fafaarainno tunoo:

Fai na gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiee
mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri
mmataama kiee iya kiaa mminaravai.
Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki
haumaki vau kuaiyauvaa iya kiaa mminaravaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

Yisuuva ikiau maisaiyauvo uruu kua oyaivaa tiravai

³⁶ Yisuuva gioonna kiaapuuya pikioo nnau voovaki oro varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna tunoo: A ikiauyauvo mmooriivakidiri uruuyauvunudiri mmataama kiee tunna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ³⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvono uru yoke-taivaa rututuora vaidivai. ³⁸ Mmooriivaki uruuyauvaa rututuoma ki-aivo mmuakiaa mmatayaa variaa yoosinnaiyauvaa roosiivai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira teerakiaa gioonna kiaapuuya uru yoketaiyauvaa roosiikiaavai. Gioonna kiaapuuya vaidi maisaivaa kuaivaa rikiada iikiaya ikiauyauvaa roosiikiaavai. ³⁹ Nnammutuaivo ikiau maisaiyauvaa rututuovo inna Sataangovee. Iiraiyauvaa rutakeera suaivo inna ngiau mmataivo taikaanara suaivai. Ira rutakeera ngiaammuauya inna aangeraiyavee. ⁴⁰ Ngiaammuauya ikiauyauvaa hamuku kiada ikiana kagaari kiaaneema ngiau mmataivo taikeera suaivaki aangeraiya gioonna kiaapuuya mmuaikaraama iikiaravai. ⁴¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni aangeraiya titanai ni yoosinnaivakidiri nuaida varida gioonna kiaapuuya ngiari seenaiya mmoori maisaivaa iikiateera vuavikiaiyaatama gioonna kiaapu mmuakiaa maisama variayaatama vitada ⁴² ikiana kagaari kikiavaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya au-saiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ⁴³ Iya itaama varikiai safuuma varira gioonna kiaapuuya ngiari Gioonna yoosinnaivaki varida suaivo yoketaama taineema yoketaama ari vookaraama variaaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiavoono ii kua ivaa arinaima rikiavee, tiravai.

Yisuuva sikauyauvaa mmatana hauma kioovaara tiravai

⁴⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo kaayau sikau yoketaiyauvaa vaidi voovoono vaa mmatana hauma kiaiayauvaa roosiivai. Vaidi voovoono mmataivaki hanukua roo taikio sikau

yoketaiyauvo inna too vaikio too keenaa rummua apu kioo kaayauma sirigainno vioo ari mmaraa mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa mmataivaa nakaaraivaa mmioo mmataivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva seeta yoketaivaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁵ Kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo ataivai vainoo. ⁴⁶ Vaidi voovono sikau seeta yoketaivaa roosiivara buainnonno taikio voovai kaayau yoketaivo inna too vaikio too oro ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa seetaivaa nakaaraivaa mmioo ivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaaheevaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁷ Kiaa kioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo utua vaaheevaa roosiivai. Vaidiia utua vaaheevaa varada nnoori haruungaivaki kagaari kiada kaayau tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa varaavai. ⁴⁸ Varaavovo mmuugiaikiai teeda utu raririima mmaagaivau yapa kiada hara kiada varida tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa haitatuuda yoketaiyauvaa ngiari utuaiyauvaki vara rummua kiada maisaiyauvaa kagaari kiaavai. ⁴⁹ Fai yapooma ngiau mmata taikeera suaivaki fai itaama vainaravai. Fai aangeraiya nuaida varida gioonna kiaapu yoketaama variyaiya pikiada maisama variyaiya vitada ⁵⁰ ikiana kagaari kikiyai ikia aakiaivaki varida teekio iya nnannateenai fai iya avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnisi kuaivaaraata karaasa kuaivaaraatama tiravai

⁵¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Vaa ii kua iyauvaa na ngii giaa ngii miauyauvaa ngia arinaimaida rikiaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yo, vaa ta rikiaunnanoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ivaara na nnau nakaaraa vaidiivaa mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Nnau nakaaraa vaidiivo nnisi mminnaiyauvaata karaasa mminnaiyauvaatama ari nnauvaki yapa kiaikio vaiyauvaa inna ivo varaivai. Vaidiivo tauraa Anutuugaa kua mmaanna kuaivaa arinaima rikioo nnaagiai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaaraatama arinaima rikiaivoono ii nnau nakaaraa vaidi ivaa roosiivai. Ivo nnisi kuaivakidiriaata karaasa kuaivakidiriaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisunnara

ooqoo tiravai

(Marakaa 6:1-6; Rukaaso 4:16-30)

⁵³ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa kiaa taika kioo ivaki pikioo ⁵⁴ ari yoosinna tuanaivakira vioo ngiari nuunaira nnauvaki oro varioo ari kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri tinni yoketaivaa varaivainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iinnee? ⁵⁵ Ivo nnau heekeera vaidiivaa mmaapuvai. Mariaava inna kaanovee. Ari kataido Yakoopo Yoosiipo Simoono Yutaasainna variaanoo. ⁵⁶ Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaanoo. Mo deevakidiri ivo ii kua ivaa varaivainnee? ⁵⁷ kiaa kiada hama innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuaniyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai.

⁵⁸ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara ivo hama Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. Kiisama iiravai.

14

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Marakaa 6:14-29; Rukaaso 9:7-9)*

¹ Ii suai ivaki Yuvuaano putuduu rikioo Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva yoketaa mmooriivaa iima kioo mmayaayaivaa rikioo ari seena vaidi kieetaiya tunoo: ² Aa vaidi aavo Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Vaa putuoo keenaa diitoovaarainno yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, tiravai.

³⁻⁴ Nnaaru Yuvuaano homo varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piri-ippaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano inna tunoo: Anutuugaa aataruuvo hama itaivai. Sa varaanee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara nnannatoovaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ⁵ Yapa kiooduu Herooto Yuvuaanaa ruputuatauduu gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara forofetaavaivee tuuvaara Herooto iyara aatuunno hama ruputiravai.

⁶ Hama ruputuduu yapooma Herootaa mmatoo suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya nuunaida buusaivaa nnaara varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari seenaiyaatama teeda varuduu Herooto innara kaayauma yoketairavai. ⁷ Innara yoketauvaara ivo kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tunoo: A ni yaparakianna mminnaivaa fai na kutaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo kiaatannaivo oro ari kaanaa yaparauduu rikioo kaano kiaa mmuu kuaivaa numa Herootaa kiaa mmioo tunoo: Anna makee i ngiaammuauya Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa i mmikiai ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuara-rooduu ari seenaiya avuuyauvunu vaa kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo ee-oo tioo ¹⁰ ari ngiaammuauya titooduu oovi nnauvaki vida Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kieeravai. ¹¹ Rutaka kiada kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ¹² Mmi kiooduu Yuvuaanaa ngiaammuauya numa inna mmamma kaanaivaa varada oro mmata nnauvaki hau kiada vidada Yisunna kiaa mmiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

¹³ Yisuuva Herooto uu kuaivaa rikioo ivakidiri pikioo kanuu voovai varoo vioo nnooriivaa pikioo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai. Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivo vuu kuaivaa rikiada ngiari yoosinnaiyauvaa pikiada mmatayaa ivo vuupi viravai. ¹⁴ Vuduu too Yisuuva nnoori mmaagaivau vioo varioo rootu tooduu gioonna kiaapuuya suvuau kiooduu iyara boo tioo iya tasipama varuu nniitarooya tuqinneeravai.

¹⁵ Tuqinnooduu suaivo hannauduu Yisunnnasi ari ngiaammuauya nnida tunoo: Vaa suaivo hannainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnanoo. Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Aa yoosinna aayauvakinnaayasi vida yeennaiyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara titanai kuatee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa iya titakiai kuatee. Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, ¹⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu aa tiisi vainoo, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Iyauvaa

vara ni miatee, ¹⁹ kiaa kioo hanigia gioonna kiaapuuya tunoo: Ferefuru-unnaivau variatee, tuduu ivau varuduu bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuugaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaata tavauvaitanaatama kusinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmuduu ²⁰ mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaki yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ²¹ Vaidi ivaki varida yeenna nnooya kaayau (5000) variravai. Iya hama gioonna nnaakaraiyaatama yaariravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Marakaa 6:45-52; Yuvuaano 6:15-21)*

²² Iya nnaa taika kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaagueeqama titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa tauraa kanuuvaki karada nnoori sainai kuatee, tuduu rikiada vida varuduu ²³ gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titooduu vuduu too Yisuuva arivai yaaku varaanara taapi kiisaivaura viravai. Vioo vioo oro varioo yaaku varooduduu heenauduu rikioo arivai ivau varuduu ²⁴ ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivaki vioo varuduu yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo yaagueeqama iyasi ngioo iya kanuuvaa hanigiaanigooduu ²⁵ patainara uduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi nniravai. ²⁶ Iyasi nnuduu teeda kaayauma aatuuda tunoo: Mmagia maisavainno nninoo, ²⁷ kiaa kiada kai kiririingaida varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²⁸ tuduu rikiada Petorooso tunoo: Udaanga-o, a kutaa Yisuuvavee tiee ni tinai na nnoori verenoovau aisi kuanaravee, ²⁹ tuduu rikioo tunoo: Ngianee, tuduu rikioo Petorooso kanuuvaa pikioo nnoori verenoovau Yisuunnasi ari yuku raa roo viravai. ³⁰ Vioo varioo tooduu yuunnaivo utuduu too aatuunno nnoori aakiaivaki mmeepi vioo rikioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, ni utuane, tiravai. ³¹ Ivo itaa kua tuu saivaata Yisuuva yaakuuvaadiri reeti inna sootu utuoo tunoo: Aaniira a niiyara taara yaata utuannavainnee? A kati kiisama niiyara kutaavaivee kiannavaivee, ³² kiaa kioo innaata vitoo kanuuvaki karada oro varuduu yuunna yaamurukaivo taikeeravai. ³³ Taikooduu ari ngiaammuau kanuuvaki varuuya Yisuunna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida tunoo: A kutaa Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tiravai.

*Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 6:53-56)*

³⁴ Tuduu iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu ³⁵ gioonna kiaapuuya Yisuunna arinaima teeda ngiari seenaiya titooduu vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³⁶ Nnida Yisuunna yaparaida tunoo: Pikinai nniitaraiya i buruqa araivau utuatee. Tuduu mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikeeravai.

15

*Vaidiia ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Marakaa 7:1-13)*

¹ Iya nniitarooyauvo taikooduu teeda Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata vaa Yerusareemadiri nnuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ² Aaniira i ngiaammuauya ti taato

nnaakukiaiyasidiri nnuu aataruuvaa hatokaannee? Iya yeenna nneera suaivaki hama ngiari yaakuuyauvaa tuqinnama finirama kiada iya yeenna nnaavaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo ngingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁴ Anutuogaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Anutuogaa kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁵ Mo ngingieenoo kiaanoo: Fai gioonna kiaapu voovono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Inna Anutuogaa mminnaavaivee, ⁶ kiaa kioo aikiooma hama ari kaano koovaitanaara tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaavai. Ngia itaida ngingii yaata tinniyaa vai kuaivaa iikiaaraivaara Anutuugo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁷ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai Yisayaava kua kutaavai ngiiyara fafaara roo tunoo:

⁸ Anutuugo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya
mmanna kuasiyauvoono koroonno
niiyara yoketaavaivee kiaavo
hama iya aakiaiyauvo niiyara yoketaainoo.

⁹ Iya vaidiia yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmi kiada kiaanoo:
Anutuogaa aataruvaivee, kiaivaara
kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo, tiivaivee.

Yisayaava fafaara roo itaa kua tuuvaa Yisuuva tiravai.

*Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Marakaa 7:14-23)*

¹⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ngia rikiada arinaima rikiaatee. ¹¹ Hama vaidi voovono mminnaa voovai inna avaidaadiri rasookaivaki tuoo kuaivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Aakiaivakidiri ari avaidaagiataa ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiada ari ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Vaa a riki-aannanee? Farisaiya i kuaivaara nniki rakaida aiyara nnannataavaivee, ¹³ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mmuakiaa yeenna hauyauvaa ni Napoova ngiau aapu variivono hama utiraiyauvaa fai hamuku kagaari kiaanaravai. ¹⁴ Sa iyara kaayauma yaata utira pikiaatee. Iya vaidi avu huruutai voovono ari seena vaidi avu huruutai voovai yaakuuvau utuoo nuairaivaa roosi-ikiaayavee. Vaidi avu huruutaivono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau kuanaree kiaa vidada fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravee, ¹⁵ tuduu rikioo Petrooso tunoo: A mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee kianna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. ¹⁷ Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai vaidi avaidaadiri tuoo rasookaivaki vainno tuoo rukioo mmaanai kuaivai. ¹⁸ Vaidi voovono inna aakiaivaki vaivaa ari avaiakidiri tiivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo vaidiivaa ruputikio putikio nnaata vaati varaivo mmuara heera aataruuvaa iinno mminnaivaa mmuara varoo unnakua kiaa ari seenaiya kua pinaana yapa kioo ari seenaiyara maisa kua tiivai. ²⁰ Ii aataru iyauvaara vaidiivo mminnamminnaa maisaiyauvaa

varaivai. Ivo yaaku kainaama kuaivaa tasipama yeenna nnaivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

*Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Marakaa 7:24-30)*

²¹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki viravai. ²² Vuduu rikioo ari voopinnaa yoosinnaivaa nnutuuvo Kanaanaa ivakinnaa gioonnaivo Yisuunnasi ngioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee. Mmagia maisaivo ni naunnaivaa aakiaivaki varikio kaayauma kumimakainoo, ²³ tuduu rikioo hama ivo inna sai tuduu ari ngiaammuaudoono numa inna vuavi tida tunoo: Gioonnaivo ti nnaagiaidiri numa tarikama tii ivaa titano kuaivee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Isarairaa gioonna kiaapu puara sipisiipaiya raubiriikiyaiya roosiikiyaiyara nnaasu Anutuuoqo ni titooduu na tiiravaivee, ²⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna yuku oyaivaki numa rauguru varioo inna tunoo: Udaanga-o, ni naunnaivaa tuqinnaanee, ²⁶ tuduu rikioo Isarairaiya tauraa rikiooyara Yisuuva aa kua aavaa mmataama kioo inna sai tunoo: Ta kuminayaa nnaakaraiya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa ngiari haitatuuki-aiya yeenna nneeda kuaa araiyauvo terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna-o, a niiyara kutaavaivee kiannanoo. A ni yaparakiannaivaa na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua tuu saivaata gioonnaivaa raunnaivo yoketaama kati hara kioo variravai.

Yisuuva kaayau gioonna kiaapuuya tuqinneeravai

²⁹ Yisuuva ivaki pikioo nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau nuainnonno taapiivau karoo oro ivau varioo tooduu ³⁰ gioonna kiaapu kaayauya nnida yuku yaaku rauyaata avu huruutauyaataama hama kua tuuyaata ari vookarau nniitarooyaataama vitada inna avuuvau nuunama yapa kiooduu ivo mmuakiaaya tuqinneeravai. ³¹ Tuqinnooduu teeda hama kua tuuya kua tuduu yuku yaaku rauya yoketauduu avu huruutauya yoketaama avu tooduu gioonna kiaapuuya iva uuvaa teeda nnikiaraida Isarairaaya Anutu-uqaa tuanaivaara kua yoketaivaa tiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Marakaa 8:1-10)*

³² Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu tunoo: Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nooki-aavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. Hama na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai kuaaravee. Fai iya hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo vinai sabi yuku raarainnoo, ³³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna yaparaida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai gaanga yoosinnavaivee. Deevakidiri ta kaayau yeennaiyauvaa varada aa kaayau gioonna kiaapu aayaa mmi-aarannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vaikio tavau kiisa vookiangii vainoo, ³⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu ³⁶ tavau kiisaikiangiaata bereeta yaaku saivai karasaidiri taaramaatama tu kioo vainno Anutu-uqaata kua yoketaivaa kua kioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya mmuduu nneeravai.

³⁷ Mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ³⁸ Vaidi yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. Hama iya gioonna nnaakaraiya yaariravai. ³⁹ Hama yaaruduu Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Makataraa viravai.

16

*Iya ari vookarai mmooriivaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-13; Rukaaso 12:54-56)*

¹ Vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaatama Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuugaa mmoori ari vookaravaa iinai ta teeda kiaara: Anutuugaa yaagueeqaivo inna tasi-paikioonno iinoo, kiaaravee, ² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pataikio heenanaanna suaivo reera kioo kaakanooka visikiai ngia teeda kiaanoo: Inna fai makee suai pinaa taanaraikioonno itainoo, kiaavai. ³ Pataikiai ngia diitada ngiauvau taavo nama upisiivo raikiai ngia kiaanoo: Fai makee inna vatiivo ruanaraikioonno itainoo, kiaavai. Ngia ngiauvaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaa hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai. ⁴ Ngieeta gioonna kiaapu makee vari-aiyaatama koonnama varida hama Anutuugaara yaagueeqakiaanoo. Ngia Anutuugaa mmoori ari vookarai voovaa fai ni yaparaikiai fai hama na iinaravai. Anutuugaa mmoori ari vookaravaa nnaaruua vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravaivee, kiaa kioo iya pikioo viravai.

*Yisuuva vaidi Farisaiyaraata Satuukaiyaraatama tiravai
(Marakaa 8:14-21)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varada nnoori haruunga sainai oro varuduu ari ngiaammuauya bereetaiyauvaa tasipama varada ngiaaree tuuvaata taunnu kiada nniravai. ⁶ Nnudu too Yisuuva vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama iira aataruuvaa mmataama kioo iya tunoo: Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ⁷ tuduu rikiada ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Hama ta bereetaivaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya yaparainno tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida kiaanoo: Ta hama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaano, kiaannee? Ngia kati kisama niyara kutaavaivee kiaanoo. ⁹ Ngia homooda hama niyara arinaima rikiaannee? Na yaaku sai bereetavai kusii kiee kaayau vaidiiya (5000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹⁰ Nnaagii na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee kaayau vaidiiya (4000) mmuuvaa vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹¹ Na aanna hama bereeta tuanaiyauvaara ngii giaa ngii miauvaa ngia aaniira hama arinaima rikiaannee? Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya tinniiyauvo rusituduu arinaima rikieeravai. Gioonnaivo puuqaira yeennaivaa bereetaivaki yapaivaara hama Yisuuva tiravai. Vaidi

Farisaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraata vaidi Satuukaiya kua kiasa mmira aataruuyauvaaraatama tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yisuuva tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Marakaa 8:27-30; Rukaaso 9:18-21)*

¹³ Yisuuva yoosinnaivaa nnutuuvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvaki oro varioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvaara gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasanee? ¹⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiasano: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasani vooyaano kiasano: Irayaavavee, kiasani vooya kiasano: Yirimiaavavee, kiasani vooya kiasano: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasanee? ¹⁶ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuugo i mmataama kioo vaidiikuavee. E Anutuugo tupatupaa variraivaa Mmaapukuavee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. Anutuugo aiyara pinaama yoketainoo. Hama mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyaano ii a kianna kua kutaa ivaa i kiasa i mmiaanoo. Ni Napoova ngiau aapu variivoono safuuma i kiasa i mmikiai a kiannanoo. ¹⁸ Na i kiasa i mmiaunoo. I nnutu Petoroosaa oyaivo oora sikauvai. A niyara kianna kuaivo sikau roosiivai. Gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiaiya na vitee aataru yoketaivau yapa kinai yaagueeqama variaaravai. Fai hama putiraivaa yaagueeqaivoono ii aataru ivaa yaataraanaravai. Fai vooya putikiai vooya homo variyaiya fai yaagueeqama variaaravai. ¹⁹ Anutuugo ngiau aapu gioonna kiaapuuyara diravaa yaagueeqaivaa na i mmimaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaivaara ooqoo kiannaivaa fai Anutuugo ngiau aapu variivoota ooqoo tinaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaa voovaara ee-oo kianaivaa fai Anutuugo ngiau aapu variivoota ee-oo tinaravaivee, ²⁰ kiasa kioo ari ngiaammuauya yaagueeqama tunoo: Na vaidi Anutuugo ni mmataama kioovaara sa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Marakaa 8:31-9:1; Rukaaso 9:22-27)*

²¹ Ii suai ivakidiri Yisuuva ari ngiaammuauya kua kooyaa kiasa mmioo tunoo: Na Yerusareema vinai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama kaayau mmamma nniitareeraivaa ni mikiai vaidiia ni rupertikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuugo tinai na keenaa diitaa-naravaivee, ²² tuduu rikioo Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo yaagueeqama inna tunoo: Udaanga-o, kii Anutuugo iya tinniiyauvaa hanigianai iya sa aiyara itaa kua kiatee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva hanigioo Sataango Petoroosaa tasipoovaara inna tunoo: Sataango, ngieera kuanee. A ni aataruuvaa uudarainaree kiainna iikiannanoo. I yaataivo vaidiia yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuugaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

²⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna rupertikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Fai gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁶ Fai

gioonna kiaapu voovoono mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa ariyara varoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo dee irisai yoketaivaa fai Anutuugaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuugaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ²⁷ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota inna aangeraiyaatama keenaa tiinaree tiee fai na tiee mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mmooriivaa iikiaivaugiataama irisaiyauvaa iya mmunaravai. ²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki diaiya hama putirama kiada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kieetavai varinai teeda taaravaivee, tiravai.

17

*Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai
(Marakaa 9:2-13; Rukaaso 9:28-36)*

¹ Yapooma yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivai taika kiooduu Yisuuva Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo Yakoopaa kataivaa Yuvuaanaa vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. ² Vidada oro ivau dida vaidatooduu Yisuunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna oori nnikiivo suaivaa roosiima tooduu inna uyira raraiyauvo mmeekia roosiima poosairavai. ³ Poosauduu teeda Yisuunna ngiaammuaa taaravoomaivaaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Musiiaa Irayaaya Yisuunnaata kua tida varuduu ⁴ Petorooso Yisuunna tunoo: Udaanga-o, ta aavaki variaunnano ti yoketainoo. A rikino i variatainai tinai na aavau unnakua nnau taaravooma heekaanaravee. Aini voovai heeke Musiinnani voovai heeke Irayaannani voovai heekaanaravaivee, ⁵ tuduu tuu saivaata nama mmannaammannauvo tuoo iya rummua apu kioo vauduu Anutuugaa kuaivo nama aakiadaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketainoo. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁶ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya mmatayaa vida varada vaidatooduu ngiari avuuyauvaa hatauma kiada vaidatooduu kaayauma aatuuda varuduu ⁷ Yisuuva numa iyayaa utuoo tunoo: Diitaatee. Sa aatuukiatee, ⁸ tuduu rikiada mmataivaudiri vaidatooduu reeri tooduu hama vaidiivaitanaatairavai. Yisuuva ari nnaasu dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taa ari vookarai aataruuvaara sa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono yapooma na putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaa kiaanoo: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuuga mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiaa kuaivo aaniira ngiari itaa kua kiaanoo? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovoono Irayaanna roosiivoono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. ¹² Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvoo nniravai. Nnudu hama gioonna kiaapuuya tuqinnama inna teerama kiada iya ngiari iikiatau mmoori maisaivaa innara iiravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa fai yapooma iya mmuaikarai mmoori maisaivaa fai ni miaaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Yuvuaano nnoori apira vaidiivaara tuuvaa iya arinaima rikieeravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeravai
(Marakaa 9:14-29; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammua u taaravoomaidootama tiida gionna kiaapuya nuunama duuvau iyaatama dida vauduu vaidi voovoono numa Yisunna vunnigiataa toorivu yau haroo ¹⁵ tunoo: Boo, Udaanga-o, ni maapuuvaaara boo kianee. Ivo kaayauma kararuoo kumimakaikio inna rputiraivo rputikio vo suai vioo varoo ikiana vaivai. Vo suai rputikio vioo varoo nnoorina vaivai. ¹⁶ Na inna vatee i ngiaammua u yasi kuaukai hama iya inna yopeema tuqinnaavaivee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia gionna kiaapu makee variaya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaaranee? Na ngii tasipama hara kiee varinai ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammua uvaa vitada aapi niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu innasi vitada nnuduu mmagia maisaivo ngiaammua uvaa aakiaivaki hara kioo varuuvaa yaagueeqama tuduu tuoo vuduu ngiaammua uvo makee tuduu kati hara kioo variravai.

¹⁹ Varuduu nnaagiai Yisuuva voovaki hara kioo varuduu ari ngiaammua uya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikio mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia hama yaagueeqama yaata utida kiaanoo: Anutuuqoono fai iinaravaivee, kiaivaara hama kuaivai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Uruuvaa nnutuuvo masateeraivo kiisa uruvai. Fai ngia masateeraivaa uruuvaa roosiima kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kiasa kiada aa taapi aavaa kiaara: Aavaudiri hayee ukuapi kuane, tikio fai ngii kuaivaara hayoo ukuapi kuanaravai. Fai ngia kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kiasa kiada fai ngia mmuakiasa mmoorivai iikiaaree tida fai ngia iikiaaravai. ²¹ (Vaidi voovoono hama yeenna nneeraivaara yaata utirainno yaaku vareeraivaara yaagueeqairaivoonoo fai itaama ii mmagia maisa ivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovoono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.)

*Yisuuva keenaa ari putinaraivaara tiravai
(Marakaa 9:30-32; Rukaaso 9:43b-45)*

²² Yisunna ngiaammua uya nuunaida yoosinna Karirayaa varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiiva Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai ²³ iya ni rputikiai fai na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, tuduu rikiada ari ngiaammua uya ivaara kaayauma ausa mmuaarareeravai.

Yisuuva nuunaira nnauvaara sikau yapeeravai

²⁴ Yisuuva ari ngiaammua uyaatama numa yoosinna Kapanauva varuduu nuunaira nnauvaara sikau takiisa vareera vaidiia numa Petoroosaa yaparaida tunoo: Mo i vitairaivo nuunaira nnauvaara takiisa sikauvaa yapoonnonnee? Vara hama yapainnee? ²⁵ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Yo, yapaivaivee, kiasa kioo ari nnauvaki vuduu rikioo Yisuuvananaa tauraa innaata kua tioo tunoo: Simoono, a dataa kuainna kiannanee? Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya takiisa sikaura ngiari seenaiyasidiriida iya yaparaida varaanee? Vara saina sainaayasidiriida yaparaida varaanee? ²⁶ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo saina sainaayasidiri yaparaida varaanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai saina sainaayaano yapa kikiyai fai hama ta mmaayootaiya yapaaravee. ²⁷ Itaama vainainnaata hama ta sikau takiisa vareera vaidiia sikauvaa mmikiai iya tiyara momonakiarainnoo kiasa nnoori haruungaivaki viee tavaura ooviivaa ivaki yapa kino

ivau tauraa hai tavauvaa utu raririima kiee inna avaiivaki taanee. Teenoo sikau voovai ivaki vainai tee varee takiisa vareeraiyasi vee niyara saivai yapee aiyaara saivai yapaanee, tiravai.

18

*Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Marakaa 9:33-37; Rukaaso 9:46-48)*

¹ Ii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki deevono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaranee? ² tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraivaa ngianeera tuduu nnuduu rikioo ngiari tammaivaki yapa kioo ³ iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama hanigiada nnaakara kiisaiya roosiima varida fai hama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaravee. ⁴ Gioonna kiaapu voovono aa nnaakara aavaa roosiima tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivoono fai Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaravee. ⁵ Gioonna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruaavai
(Marakaa 9:42-48; Rukaaso 17:1-2)*

⁶ Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosii gioonna kiaapu voovai vaidi voovono iva ii aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio vioo taika kino hama ivo inna yaparainaraivootainaravai. Fai hama ivo inna yaparainaraivo inna yoke-taavai. ⁷ Boo, ta gioonna kiaapu mmatayaa variaunnaiya ti haruriraivo vaikiainnaata variaunnaano. Harurira aataruuvo fai tupatupaa tiisi vainaravai. Vainai fai vaidi voovono ari seena vaidi voovai hanigiaanigieevo fai pinaa irisai maisaivaa varaanaravai.

⁸ A i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yukuuvoono i vitoo aataru maisaivau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiee kagaari kiaanee. Fai a vakiaa yuku yaakuvaitanaatama variee tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yuku yaaku eyommaavaitana vaidi ikiaivo tupatupaa too variivaki i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁹ Fai ai avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa i avuuvaa mmuaanaa ranigaama kagaari kino mmuaa avuvai vainai fai a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ivaitanaano ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai.

*Yisuuva puara sipisiipa raubiruuya mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 15:3-7)*

¹⁰ Aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya sa iyara nniiki rakammuatee. Sa iyara maisayavee kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngii aangeraiya ngiau aapu ni Napoonna tasipama variaano. ¹¹ (Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapu raubiriikiyaiya vitaanaraivaara na tiiravai.)

¹² Ngia yaata utuaivo datainne? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubirino fai ivo datainaravainnee? Ivo ari sipisiipa saiyauvaa (99) taapiivau pikioo mmuaavai raubiriivaara fai ivo buainara kuanaravai. ¹³ Na kua

kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ivo buainnonno teeno raubiriivo inna too vaino innara kaayauma mmuduuya ruoo sirigainno seena hama raubiri-ikiayara kiisama mmuduuya rinaravai. ¹⁴ Sipisiipa nakaaraivo raubiri-ivaara inna ausaivo mmuaararaineema ngii Gioova ngiau aapu variivo aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya raubiriikiaivaara inna ausaivo mmuaararainoo.

I seena voovoonoo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai

¹⁵ Fai i seena vaa ausa hanigiaai voovoono mminnamminnaa maisaivaa i iinai tee a innasi viee ngia taarama nnaasu varida inna mminnamminnaa maisaivaara kua kiatee. Fai ivo i kuaivaa rikinai ngia taaravaitana mmuaavau yoketaama variaaravai. ¹⁶ Fai ivo hama i kuaivaa rikinai a vaidi voovainnee vara voovaitanaata vitee oro innaata kava kua kiatee. Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiidaatama vitee yaparakianee, tiivai. ¹⁷ Vaa a vitee innasi kuannaiya kuaivaa hama ivo rikinai rikiee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivo i ii kuaiyauvaa iya kiaa mmianee. Kiaa mmino inna fai ivo hama iya kuaivaa rikinai teeda ngia innara yaata utida kiatee: Inna aikioo, ari voopinnaa vaidivai roosiima variee sikau takiisa vareeraivaa roosiima varianee, kiatee.

Yisuuva vo kuavai ari ngiaammuauya

kiaa mmiravai

¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau mminnaivaara ooqoo tikio rikioo fai Anutuuoqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ooqoo tinaravai. Ngia variaa mmataivau mminnaa voovaa ee-oo tikio rikioo Anutuuoqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ee-oo tinaravai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau fai ngiikidiri taara vaidivaitana mmuaa mmoorivaara yaaku varada kua yeena raikioo too ni Napoova ngiau aapu variivo ivaitana kuaivaa rikioo ivaitanaani iinaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu taaramannee taaravoomaano niyara yaata utida nuunama variaani na iya tasipama variaunoo, tiravai.

Yisuuva ausa nnannateera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

²¹ Yisuuva itaa kua tuduu Petorooso numa inna tunoo: Udaanga-o, na naananeetu ni seenaivo mmoori maisaiyauvaa ni iinai na hama iyauvaara yaata utirama kiee ni ausa mmuduuyaivaa inna mminarannee? Na yaaku saivai karasaidi taaraneetu iinarannee? ²² tuduu rikioo inna sai tunoo: Sa yaaku saivai karasaidiri taaraneetu nnaasu iikianee. Sa yaarummua kiee iikianee. ²³ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na tinara kua aavaa roosiima vaivaara ataama iikianee. Vaidi kieeta voovoono ari mmoori vareera vaidiiaa sikau iya mmiiyauvaa irisaiyauvaara iya yapaivai. ²⁴ Yaparainno varikiai vaidiiaano vaidi voovai vitada ngiaavo inna sikau irisai mmiiyauvo kaayau ari vookarai sikau (10,000,000) vaikio ²⁵ hama sikaunnaataikio ari kieetaivo innara tinoo: Aa vaidi aavaata ari nnaata nnaakaraiyaatama vitada ari hoonaiyauvaatama varada vaidi voovai mmida irisai sikauyauvaa varada numa ni miatee, ²⁶ tikio rikioo mmoori varoo vaidiivo ari kieetaivaa yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na mmuakiaa irisaiyauvaa i mminara-vaivee, ²⁷ tikio rikioo vaidi kieetaivo innara kaayauma boo tioo tinoo: Inna aikioo, sa irisai sikauyauvaa ni mirainna kati kuane, kiaa kioo titaa kiaikio kuaivai.

²⁸ Vioo ari seena mmoori vareera vaidiivaa vaa ivo tauraa kiisa sikaukiata (100) nnaasu inna mmikio rikioo irisaiavaa hama sai inna mmiivoono inna saidi nnikio too oro inna nnuunavaki hadauma tu kioo vainno tinoo: Ni sikau irisaiyauvaa ni mianee, ²⁹ tikio rikioo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nannataivee. A varinai fai yapooma na irisaiyauvaa i mminaravaivee, ³⁰ tikio hama rikieerama kioo vitoo oovi nnauvaki yapa kiaikio sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivai. ³¹ Varikiai ari seena mmoori vareera vaidiiva ivo innara itaama ii mmooriivaa taavo iya nnannataikiai oro ngiari kieetaivaa mmuakiaa iva iivaara kiaa mmiaavai. ³² Kiaa mmiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori vareera vaidiivaa aayanna raikio nnikio too tinoo: A ni mmoori varaanna vaidi maisakuavee. A ni yaparakiannaivaara ai irisai sikau kaayaadaa na vakiaa varaaneera i kiau vai. ³³ Na aiyara boo kiauneema a ai seenaivaara boo kiataama vaikiainnaatanna hama a innara boo kiannanoo, ³⁴ tikio kaayauma inna ausaivo nnannataikio oovi nnau nakaaraiya mmikiai iya avaikarai mmooriivaa inna mmikio mmuakiaa sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo variavaivee. ³⁵ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia mmuaavai mmuaavai ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii iikiai rikiaada ngia homo ivaara yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ni Napoova ngiau aapu variivootama fai sikau nakaaraiivo iineema mmuaikaraama ngii iinaravaivee, tiravai.

19

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivaa pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaana sainai vaupi viravai. ² Vioo vioo oro ivaki nuainno varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiaivau vuduu ivaki iva iya too iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai.

³ Tuqinnooduu Farisai vaidi vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa inna yaparaida tunoo: Fai vaidi voovoono vo kua vo kua voovaa ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa ngia aa Anutuuqaa kua aavaa yaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki ivo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iinno tunoo: ⁵ Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaravaitana variaaravaivee, tiravai. ⁶ Kua fafaarivoono itaa kua tiivaara nnaata vaatiivaitana hama taaravaitana varirama kiada ivaitana mmuaavaitana variaavai. Anutuuqoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikiano sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, ⁷ tuduu rikiada Farisaiya Yisuuva yaparaida tunoo: Nnaaru vaa Musiiva kua mmaanna voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaarama kioo inna mmioo titano kuaivee. Mo aaniira Musiiva itaa kua tuunnee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ee-oo tuduu ngia ngii nnaataiya ngii pikiaatauduu pikieeravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. ⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio rikioo ari vaatiivo inna ooqoo tino inna pikioo vino ari vaatiivo karaasa nnaata voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada inna ngiaammuauya inna tunoo: Nnaata vaati vareera aataruuvo itainai rikiada vaidi hama nnaata vareeraiya kati variraivo inna yoketaa aataruvaivee, ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Aa kua ngia kua kua aavo hama mmuakiaa vaidiiyara tii kuavai. Anutuugo ari mmataama kiai vaidiiyara nnaasu tii kuavai. ¹² Vo aataru vo aataru vooyauvai vaiyauvaaraida hama vaidiiya nnaata varaanoo. Vooya ngiari kaanokiaiya ausaiyauvakidiri mmaakuya variaano. Vaidiiya vooya mmammaiyauvaa hatokaani iya mmaakuya variaano. Vooya ngiarinaidiri Anutuugo gionna kiaapuuyara diraivaara yaata utida hama nnaata varaanoo. Vaidi voovoono aa kua aavaa arinaima rikiavoono ariinoo rikioo iikiaivee, tiravai.

*Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Maraka 10:13-16; Rukaaso 18:15-17)*

¹³ Gionna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada Yisuunnasi nniravai. Yisuuva iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku varaiveera vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu Yisuuva tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gionna kiaapuuya fai Anutuugo diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee, ¹⁵ kua kioo iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku vara kioo iya pikioo viravai.

*Yisuuva vaidi karaasa hoona suvuauvaata
kua tiravai
(Maraka 10:17-31; Rukaaso 18:18-30)*

¹⁶ Vo suai voovaki vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo tunoo: Vitairao, dee mmoori yoketaavai na ina tupatupaa variraivaa varaanarannee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo a aaniira yoketaivaara ni yaparakiannanee? Mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Fai a tupatupaa variraivaa varaanaree tiee kua mmaanna tuu kuaiyauvaa iikiane, ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Mo dee kua mmaannavai tuuvaa na iikiaunnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sa gionna kiaapu voovai rupertino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. ¹⁹ Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ²⁰ tuduu rikioo vaidi karaasaivo tunoo: Ii mmuakiaa kua mmaanna iyauvaa na iikiauvaivee. Dee mmoori voovaatama na iinaranee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Fai a vaidi tuanaakua varinaree tiee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gionna kiaapuuya mmiane. Mmino i irisai yoketaiyauvo ngiau aapu vainaravaivee. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidi karaasaivo ari hoonahaanaiyauvo kaayau vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaararooduu viravai.

²³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaivo Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kua iikio kaayauma inna mmuaararainoo. ²⁴ Na kava ngii giaa ngii miaunoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kua iikio inna mmuaararainoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaivo Anutuugo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kua iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ii kua ivaa rikiada pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dee gionna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya too

vainno tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoono tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁷ Tuduu rikioo Petorooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraiyaata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao. Dee irisaivai ta varaaranee? ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa yoosinna karaasaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kieeta varira mmaata ari vookaraivau varinai ngia ni ngiaammuauya fai ngia ngiingii kieeta varira mmaata yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanau varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara dida vaida yaparakiaaravai. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono ni-iyara kutaavaivee tiivaara ari nnauyauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo vioo fai irisai iyauvaanikaraama kava kaayauneetu (100) varoo tupatupaa variraivaatama varaanaravai. ³⁰ Itaama vainai aanna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravai. Kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

20

Vuaina mmoori vareera mmayaayavai

¹ Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainoo. Heenanaanna tuanaa vaidi vuaina mmoori nakaaraivo mmoori vareera vaidiyya oro vitaanara kuaivai. ² Oro iya tasipama mmuaa suai mmuaa sikauvai mminaraivaara kuaivaa kiaa yeena rau kiada ari mmooriivakira titaikiai kuaavai. ³ Kuaavo ngioo ikian-naikio oro yoosinna vuutaivaki vaidiyya dida vaida hama mmoori varaiya too ⁴ iya tinoo: Ngieetama ni vuaina mmooriivaki vikiai fai na irisavvaa aikiooma ngii minaravaivee, ⁵ tikiai rikiada kuaavai. Kuaavo mmoori nakaaraivo kava vara ranoo ikianna tammaa vioo hannaikio vioo tauraa iineema mmuaikaraama vaidiyya titaikiai mmooriivaki kuaavai. ⁶ Iya vida mmooriivaa varaavo suaivo haatapaanara iikio too mmoori nakaaraivo kava yoosinna sainai vioo vooya ivaki kati dida vakiaiya too tinoo: Ngia aaniira ikiannagisanna kati aavau dida vaida hama mmoori varaannee? ⁷ tikiai rikiada iya inna sai kiaanoo: Hama vaidi voovoono mmooriivaa ti mmivaivee, kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Ngieeta ni vuaina mmooriivaki kuatee, tikiai kuaavai.

⁸ Yapooma hannaikio rikioo vuaina mmoori nakaaraivo ari mmoori-ivaara dira vaidiivaa tinoo: Vaidi mmoori vareeraiyara aayanna reenai nnikiai irisai sikauyauvaa mmianee. Nnaagiai numa mmoori varaiya tauraa mmiee tauraa mmoori varaiya nnaagiai mmianee, ⁹ tikio rikioo aayanna raikiai nnaagiai mmoori varaiya ngiaavo mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁰ Mmikiai tauraa mmoori varaiya nnida kaayauma varaaraivaara yaata utida mmuaavai mmuaavai mmuaavaugiataama ngiari sikauyauvaa varaavai. ¹¹ Varada mmoori nakaaraivaara kaayauma momonaida kiaanoo: ¹² Aa nnaagiai aaya kiisa suai mmooriivaa varaani ta tauraiya paati mmoorivai mmannammanna varaunnano suaivo paati kieema ti taivaara a irisai mmuaakaraamainna ti mmiannano, ¹³ kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo hanigia vaidi voovai tinoo: Ni seena-o, a tauraa mmuaa suaivaki mmoori vareera irisai mmuaa sikauvai vareera kuaivaa ni tasipama yeena rau kiaannavai. Hama na

i sikauvaa mmuara varaunoo. ¹⁴ Ai sikauvaa ee varee kuanee. Na irisai mmuaakaraivaa ngii miauvaugiataama na vaidi nnaagiai mmoori varaiyaatama na nini miataivaugiataama mmiaunoo. ¹⁵ Na neneenoo ni sikauvaa mminee tiee fai mminaravee. Ni sikauvaa mminaree tiee fai na mminaraivo neenoo nakaaraivovee. Na vaidiia kiisa mmoori varaiya pinaa sikau mmiauvaara i nnannatainnee? tiivaivee. ¹⁶ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Itaama vainai gionna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravai. Gionna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaraivaivee, tiravai.

*Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Marakaa 10:32-34; Rukaaso 18:31-34)*

¹⁷ Yisuuva Yerusareemaivakira vioo varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vida varida iya nnaasu kuaivaa kiaa mmiaa roo vioo ¹⁸ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnaano. Fai ta ivaki vikio vaidi voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainaravai. Vitainai iya na putinaraivaara kua yeena rau kiada ¹⁹ ngiari vooipinnaiya mmikiai iya niyara raida ni ripiida yatari sagaivau ni haara kiaravai. Haara kikiyai na putino taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki keenaa na diitaanaravaivee, tiravai.

*Yakoopaya Yuvuaanaya kaano ivaitanaara Yisuuva yaparairavai
(Marakaa 10:35-45)*

²⁰ Tuduu Sevetainna nnaataivo ari mmaapuuvaitana vitoo Yisuuunnasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Na i yaparakiavuaa iikianee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: E aaniivaara ni yaparakiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: A gionna kiaapuuyara dinara suaivaki aa ni maapu aavaitana kieetavaitana varida vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaraivaara makee ee-oo kianee, ²² tuduu rikioo Yisuuva ngiaammuaupaitana tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama ngia arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaraivaa nnaanara iikiaupakidiri ngieevaitanaata nnaarannee? tuduu rikiaa ngiaammuaupaitana sai tunoo: Fai ta nnaaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivaa hama na nakaaraivaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiivaitanaani teerama kiaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

²⁴ Nnaagiai Yisuuva ngiaammuau saido yaakuuvaitana taara kato vooovaitana kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ²⁵ Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuau mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiari vooipinnaiya kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaupai varinaravai. ²⁷ Ngiikidiri vaidi voovoono ngii tauravai varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuaupai varinaravai. ²⁸ Ivo ni roosiima kioo variaivee. Hama gionna kiaapuuya ni mmoori varaateeraivaara Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gionna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisa irisaiivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara tiiravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai
(Marakaa 10:46-52; Rukaaso 18:35-43)*

²⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama yoosinna Yerikoo pikiada vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya iya vata rada viravai. ³⁰ Vuduu vaidi avu huruutauvaitana aataru siriivau varida Yisuuva vuvaa rikiada aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³¹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaitana yaagueeqama kua pikiaateera tuduu rikiadaata iya puisakama aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³² tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno ivaitana tunoo: Ngia aaniivai na ngii iikiaiveeraida kianne, ³³ tuduu rikiada inna sai tunoo: Udaanga-o, a tinai teeda ta ti avuuvaitana kava taaravee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivaitanaara boo tioo iya avuuvaitanau utuduu makee tuduu ivaitana tuqinnama ngiari avuuvaitana teeda inna nnaagiaivau viravai.

21

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)*

¹ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaa nnutuuvo Betepakee taapiivaa nnutuuvo Oriveetaivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ² Ukuaa yoosinna ivaki kuatee. Vida akiairaa teekio puara togii kaanaivaa nnuunaivaki yeena haru kiaivo ngii too vainai yeenaivaa rakuasaa kiada nnaakaraivo inna tasipama diivaata vitada niisi ngiatee. ³ Fai vaidi voovono ivaara vo kua tinaida kiatee: Udaangaivoono aavaitana vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaano, kiatee. Fai ngia itaa kua tikio rikioo akiairaama togiivaitana ngii minaravaivee, tiravai.

⁴ Yisuuva itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaivo kua fafaara roovo ivo tuuvaki kaanairavai. ⁵ Forofetaivo fafaara roo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
kiaa mmiee kianee: Taatee.
Ngii kieetaivo tirooma yoketaama
puara togii karaasaivaa mmookaivau varikio
vitoo ngiisi nninoo.
Puara togii nnaakaraivaa mmookaivau
varikio inna vitoo nninoo, kianee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁶ Ari ngiaammuauvaitana oro Yisuuva iya kiaa mmuuvaa iima kiada ⁷ puara togii kaanaivaata nnaakaraivaatama vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaitana mmookaivaitanau yapa kioodoo Yisuuva nnaakaraivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Karoo ivau varioo vioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kioodoo vooya yatari apuuyauvaa rakau kiada aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kioodoo kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna kua rada tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitoovono inna yoketaivovee. Udaanga Anutuuoqo inna titoodoo tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Anutuuoqo ngiau aapu variivoono yoketaivovee, tiravai.

¹⁰ Tuduu Yisuuva Yerusareema nnuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kaayauma innara sirigaida vooya tunoo: Anna gioononnee? ¹¹ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Anna forofetaa Yisuuvavee. Ivo mmata Karirayaa vai yoosinna Nasareetaivakidiri nniivovee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Marakaa 11:15-19; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹² Tuduu Yisuuva Anutuugaara nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooyaataama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaataama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaatama vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya mmaataiyauvaatama rauru sereguatiima kioo ¹³ iya tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Fafaaraivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁴ Kiaa kioo ivo ivaki varuduu gioonna kiaapu avu huruutauyaata yuku maisauyaataama innasi nnuduu iya tuqinneeravai. ¹⁵ Tuqinnooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama tooduu Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uuvaaaraata nnaakaraiya nuunaira nnau pinaivaki aayanna reeda varida tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diiteeraivo yoketaivovee, tuuvaaraatama iya Yisuunnara nnannateeravai. ¹⁶ Iya innara nnannateeda inna tunoo: Nnaakaraiya kiaa kuaivaa vaa a rikiaannanee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na rikiaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kiannani nnaakara yokeeraiyaata nnaakara meediiyaataama Udaangaivaara kua yoketaivaa kiaavaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivaa na yaata utuee rikiaukai hama ngia jaarida rikiaavaivee. ¹⁷ kiaa kioo ii yoosinna ivaki iya pikioo yoosinna Betaniaa vioo ivaki vuru vairavai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tuduu aasannairavai

(Marakaa 11:12-14,20-24)

¹⁸ Vauvo patauduu Yisuuva ari ngiaammuayaataama Yerusareema kava vara ranada nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹⁹ tooduu aataru siriivau yatari nnaammuayaivaa roosuuvoo duoo vauduu too Yisuuva oro ivaki buainnonno tooduu hama iiraatauduu mmanna apuvai nnaasu vairavai. Mmanna apuvai nnaasu vauduu too Yisuuva yatariivaa tunoo: Fai hama a kava iira vainarakuavee, tuduu too akiairaama nnaammuayaivo aasannairavai. ²⁰ Aasannauduu ari ngiaammuaya teeda nnikiaraida tunoo: Ai, mo dataama kioonno aa yatari aavo akiairaama aasannainnee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada hama kava taara yaata utiraida na nnaammuayaivaa kiauko aasannaineema ngieeta mmuaakaraama iikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada fai ngia atai aataruuvaa iida ari vookarai aataruuyauvaatama iikiaravai. Fai ngia aa taapi aavaa kiaara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuanee, tikio fai kuanaravaivee. ²² Fai ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada mmuakiaa kuavaara Anutuugaata kua tida yaaku varaivaa fai ngia varaaravaivee, tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara

inna yaparairavai

(Marakaa 11:27-33; Rukaaso 20:1-8)

²³ Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuduu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaataama innasi nnida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee?

Dee vaidi kieetavoono i tikiai a iikiannanee? ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiai fai na ivo ni tikiai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²⁵ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuugoono tuduunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tuduunno uunnee? tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuugoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo aaniira ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravaivee. ²⁶ Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, kiasa kiada mo fai ta gioonna kiaapuuyara aatuukiaaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara ta iyara aatuukiaaravaivee. ²⁷ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavavee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiai na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidiivaa mmaapuuvaitana

mmataama kioo tiravai

²⁸ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Ngia rikiaavo datainnee? Vaidi voovoono ari mmaapu taaravaitana tasipama varioo oro mmaapu ngarunna tinoo: Ni maapu-o, makee oro ni vuaina mmooriivaki varaanee, ²⁹ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Hama ni kuatainoo, kiasa kioo yapooma nnaagiai varioo rikiaikio inna ausaivo hanigiaikio rikioo kuaivai. ³⁰ Kuaikio koova oro ari mmaapu ngaminna mmuaa kuavai tikio rikioo inna sai tinoo: Napoo-o, fai na kuanaravaivee, kiasa kioo hama kuaivai. ³¹ Mo dee ngiaammuauvoonoono ari koonna kuaivaa rikioo iinnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ari mmaapu ngaruuvovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiaa unnakua kiasa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ngii tauraa kuaaravai. ³² Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa aataru yoketaivaa ngii vitauduu ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Mo vaidiiaa unnakua kiasa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gioonna sabi nuairaiyaatama inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa mmuduuya hanigieeravai. Ngia iya hanigiada safuuma variravaa teeda hama ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utida hanigiada inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ivaara iyannaadee ngii tauraa Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Maraka 12:1-12; Rukaaso 20:9-19)

³³ Na kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kiee tinai rikiaatee. Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuunara saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiiaa inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ³⁴ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo vainima nnikio mmoori nakaaravo ari mmoori vareera ngiaammuauya vaidi vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasa titaikiai ariini vuaina iira vooyauvai varaara kuaavai. ³⁵ Kuaani teeda

vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano iya puaisa utida voovai ripiida voovai ruputuaavo putikiai voovaayaa sikauyauvaa kagaari kiaavo putivai. ³⁶ Tauraa mmoori nakaaraivo pata ngiaammuaudaa titaa kioo nnaagiai kaayau ngiaammuauya titaa kiaikiai vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano mmuaikaraama iya iikiaavai. ³⁷ Iikiaavovo nnaagiai tuanaa mmoori nakaaraivo ari mmaapu tuanaivaa iyasi titaa kioo tinoo: Fai iya ni maapu tuanaivaa teeda inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ³⁸ Kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna mmaapuvuaa teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida kiasano: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivo aa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai teeda ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ³⁹ kiasa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada ruputuaavo putivaivee.

⁴⁰ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Fai mmoori nakaaraivo iyasi ngioo dee mmoorivai iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ⁴¹ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ivo vaidi maisaiya maisama ruputinai putikio ari mmooriivaa ari vo vaidi haitatuukiaiya mminai iya vuaina iiraiyauvo kaanaira suaivau safuuma fai iira saiayauvai ari mmiaaravee, ⁴² kiasa kioo Yisuuva iya tunoo: Vaa ngia Anutuuqaa kuaivaa yaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeraiyaano sikau voovai teeda maisaivaivee kiasa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara hara kiasa kuabaivaa roosiima ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavai.

Udaanga Anutuuqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee. ⁴³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa ngiisidiri ruga kioo vaa iyauvaa varaiyaki iiraiyauvo iyaki vainaraiya fai mminaravaivee. ⁴⁴ (Gioonna kiaapu voovono ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruameemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruameemiima taika kiaanaravaivee, tiravai.)

⁴⁵ Tuduu vaidiia Anutuuqaaara kati puara hudeera kieetaiyaata Fari-saiyaatama Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaa rikiada iva iyara tuuvaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiada ivaara iya inna utuaaree kiasa uduu gioonna kiaapuuya Yisunnara forofetaivovee tuuvaara iya aatuuda inna pikieeravai.

22

Yisuuva yaapeeri nneera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 14:15-24)

¹ Yisuuva keenaa mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Ivo iya tunoo: ² Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na mmataama kiee tinara kua aavaa roosiivai. Yoosinna voovakinnaa kieeta voovono ari mmaapuuvono nnaata vareera suaivaki pinaa buusavai iivai. ³ Iima kioo ari mmoori vareera ngiaammuauya titaikiai vaa mmuaanaa

buusa nnaara kuaivaa kiaa mmii vaidiiyara aayanna raani hama iya ngiataikiai ⁴kava ari ngiaammuaui vooya iyasi titoo tinoo: Tauraa kiaa mmi-aiya kiaa mmida kiatee: Rikiaatee. Vaa na ni buusaivaa teerama kiaunoo. Vaa na ni puara burimakau ooraiyauvaata nammari rai nnaakaraiyauvaatama ruputu kiese mmuakiaa yeennaiyauvaa teerama kiaunoo. Numa buusaivaa nnaatee, kiatee. ⁵Ivo itaa kua tikiai rikiada oro kiaa mmiaani iya rikiadaata hama nniraida ngiari mmooriiyauvaara yaata utida voovai ari mmoorira vioo kiaikio voovai ari sikau vareera mmooriivaki vioo kiaivai. ⁶Iya mmoorira vida variaani homoraa vooya inna ngiaammuaui utu kiada vaidi kaayau maisa mmooriivaa iya mmida iya ruputuaani putuaavai. ⁷Putuaavo vaidi kieetaivo rikiakio inna ausaivo pinaama nniitaraikio ari rapira ngiaammuaui titaikiai vida iya ruputuaa vaidiia irisai ruputu taika kiada iya yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kiaavai. ⁸Mmuturu kiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori varoo ngiaammuaui vooya tinoo: Vaa na buusaivaa teerama kiaunoo. Vaidi na yaparakiayua ngiari variaivaa irisaiivaa fai deevaudiri vara nnaarannee? ⁹Aanna ivaara oto aataru pinaiyauvunu buaama rada nuaida teekiai gioonna kiaapuuya ngii teeda vaikiai teeda aa buusa aavaa numa nnaateera kiatee, ¹⁰tikiai rikiada ari ngiaammuaui aataruuyauvunu nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama buaida taani iya teeda vakiaani vitada numa buusa nneera nnauvaki kiaani suvuai kiada variaavai.

¹¹Variaavo rikioo vaidi kieetaivo numa gioonna kiaapuuya haitatuumataikio mmuaa vaidivoono hama yaapeeri nneera buruqa yoketaivaa raira kiaivo iya tasipama varikio too inna tinoo: ¹²Ni seena-o, i dataikiai e aavaki hama yaapeeri nnaara raira buruqa yoketaivaa rau varee numa variannanee? tikio rikioo hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo varivai. ¹³Varikio too kieetaivo ari mmoori vareera ngiaammuaui tinoo: Inna yuku yaakuuvau yeenaadiri ranaa rau kiada utu raririima mmaanai kagaari kikio upisiivaki variaivee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. ¹⁴Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuugo kaayau gioonna kiaapuuya maavee tioo kiisakiangii nnaasu mmatainno vitaivaivee, tiravai.

*Vaidiia sikau takiisaivaara Yisuuva yaparairavai
(Maraka 12:13-17; Rukaaso 20:20-26)*

¹⁵Tuduu vaidi Farisaiya Yisuuva kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaivaa kiaa teerama yeena rau kiada ¹⁶iya nnaagiai nuaira vooyaata Herootaa nnaagiai nuaira vooyaatama titooduu oro inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnavai. A kua kutaa tira vaidikuavee. A Anutuuga mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a yaata utuannavai. ¹⁷Aa kua ta i yaparakianna kua aavaa yaata utuee sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? ¹⁸tuduu Yisuuva iya innara nnannatooduu inna iida taaree kiaa uuvaa too iya tunoo: Ngia vaidi huobavainna unnakua nnaamuruyavee. Ngia aniira ni iida taaree kiaa numa ni iikiaannee? ¹⁹Takiisa yapaa sikau voovai ni vitaakiatee, tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada inna mmuduu too ²⁰tunoo: Aanna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Aanna giaa nnutuvainno vainnee? ²¹tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa

mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuuqaa ari mmiatee, ²² tuduu rikiada iya nnikiaraida inna pikiada viravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Maraka 12:18-27; Rukaaso 20:27-40)*

²³ Vuduu mmuai suaivaki vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, ²⁴ tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: Vitaira-o, nnaaru Musiiva tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee, tiravai. ²⁵ Aavaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana ti tasipama hara kiada varuuvakidiri ngaruuvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo ²⁶ hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaguaavaano kava muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidoota mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ²⁷ Putuduu nnaagiaivau iya gioonnaivootama putiravai. ²⁸ Itaama vaiki ai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueueqaivo vaivaa taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ³⁰ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diiteera suaivaki diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaaravee. ³¹ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Anutuuqo ngii giaa ngii miivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. ³² Anutuuqo Musiinnaata kua tuu kua fafaaraivo vainno tinoo: Na i nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiivai. Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo variaivaara Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Ivo gioonna kiaapu variyaiya Anutuuqovee, ³³ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva tuu kuaivaa rikiada ivaara nnikiarairavai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Maraka 12:28-34; Rukaaso 10:25-28)*

³⁴ Nnikiarauduu Yisuuva ari kuaivaadiri vaidi Satuukaiya avaiyauvaa ramuunnauvaara vaidi Farisaiya rikieeravai. Rikiada nuunaida varuduu ³⁵ iyakidiri kua mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisunna iinno taanaree kiaa vo kuavai inna yapara ruoo tunoo: ³⁶ Vitaira-o, Anutuuqo mmaanna tuu kuaivakidiri dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. ³⁸ Ii kua mmaanna tuu ivo tauraa vainno mmuakiaa kua mmaannavai yaataravai. ³⁹ Inna inanoo kua mmaanna tuuvo tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa taara kua aavaitana eeyaa kua mmaanna tira kuaivaa yaataravaitanavee. ⁴⁰ Aa kua mmaanna tuu aavaitanaakidiri

Anutuuga mmaanna tuu kua mmuakiaayauvoota forofetaiya kua mmuakiaayauvootama diiteeravaivee, tiravai.

*Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Maraka 12:35-37; Rukaaso 20:41-44)*

⁴¹ Kiaa kioo Farisaiya ivaki nuunaida varuuya Yisuuva iya yaparainno tunoo: ⁴² Ngia Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara dataa kuaida kiaanee? Ivo dee oyaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitai vaidivaivee, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva kava iya yaparainno tunoo: Mo dataama kioo Mmannasa Yoketaivo Davuitiinna tasipama varuduunno Davuitiiva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Udaangaivovee tuunnee? Davuitiiva tunoo:

⁴⁴ Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai fai na tinai

a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

⁴⁵ Davuitiiva fafaara roo itaa kua Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama ivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono hama yopeema inna kua sai tiravai. Ii suai ivakidiri hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

23

Sa kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiaiuvunugiataama iikiatee.

(Maraka 12:38-39, Rukaaso 11:43,46; 20:45-46)

¹ Yisuuva Farisaiyaata kua kiasa taika kioo gioonna kiaapu ivaki nuunauyaata ari ngiaammuauyaatama tunoo: ² Vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama Musiiva kua mmaanna tuuvaugiataida ngii giaa ngii miaanoo. ³ Ivaara ngii giaa ngii miaivaugiataama nnaasu iikiatee. Sa iya iikiaivaugiataama iikiatee. Iya mmaanna avaiyauvakidiri ngii giaa ngii mida hama iya iyauvaa iikiaavai. ⁴ Vaidiia kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya mmiaani kumaata apuaivaa roosiima iya mmuaararai mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmi kiada hama ngiariita kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁵ Gioonna kiaapuuya iya taateeraivaara nnaasu iya ngiari mmoori mmuakiaayauvai iikiaavai. Iya Anutuuga kuaivaa yanaiyauvunu fafaara raa kiada kiisa nnaamuruuyauvaki yapa kiada ngiari yaakuuyauvunu raida ngiari tinniyauvunu rau kiada nuaida varida ngiari buruqa mmitiyauvaa hokobayauvai rapasi kiada iyauvaara sirigama rada nookiaavai. ⁶ Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁷ Iya yoosinna aakiaiuvaki nookiaani gioonna kiaapuuya iya teeda kua yoketaivaa iyara kaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁸ Sa ngiikidiri voovaara nnoonna-o kiatee. Ngia mmuaakaraama variaano. Ngii vitairavo mmuaavai varinoo. ⁹ Ngia vaidi mmatayaiya sa ngii seena voovaara ti nnoonnavavee kiasa innara ti napoovavee kiatee. Ngii Gioova mmuaavai ngiau aapu varinoo. ¹⁰ Sa vaidi voovaara ti kieetavaivee kiatee. Ngii kieeta mmuaavai Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varinoo. ¹¹ Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai

varinaravai. ¹² Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa fai Anutuugo vitoo aruoo yapaanaravai.

*Iya unnakua tiraivaara Yisuuva oooqoo tiravai
(Marakaa 12:40; Rukaaso 11:39-42,44,52; 20:47)*

¹³ Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki iya kuaaree kiaa iikiaani ngia uuda rammuaavai. Ngiengieenoo ivaki hama ngii kuataikiai hama kuaivaara ivaki kuaaree kiainya uuda rammuaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁴ (Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia gioonna muaadaiya nnauyauvaata iya mminnamminnaiyauvaatama yokekiaa kiada mmuara raida varidaata ngia ti mannakakiateera hokobama yaaku varaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo pinaavai vainaravai.)

¹⁵ Ngia vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia vaidi mmuaa voovai ngii mmemmaana kuaiveera sorovuaravaa vida karada ngieera yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmoori iikiaavai. Mmoori iida varikio ivo hanigioo ngii ngiaammuauvai ngii mmemmaana varioo vaa ngia inna iikiaivaara ivo pinaama hanigioo maisavai varioo ngii mmoori maisaivaa yaataroo itaama ngii roosiima ikia aakiaivaki kuanara iinoo. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁶ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiyaso, ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiaanoo: Vaidi voovoono ari kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tasipama kiaa mmiivo inna hama kua yeena raira kuavai. Fai ivo ari kua kutaivaa sikau goora mmannaammannaivo nuunaira nnau pinaivaki vaivaa nnutuuvaa tasipama kiaa mmiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo.

¹⁷ Ngia avu maisa tuanaa kumimakaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Vara sikau goora mmannaammannaivonnee? Vara nuunaira nnau pinaivonnee? Hama Anutuuga nuunaira nnau pinaivaki sikau goora mmannaammannaivo waitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuugaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiatirivee. Anutuuga nnau pinaivoono sikau gooraivo mmannaammannaivaa yaataravai. ¹⁸ Ngia vo kuavai kiaanoo: Vaidi voovoono ari kua kutaivaa tiao Anutuugaara puara hudeera yeena tapiivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna hama yeena raira kuavai. Ivo ari kua kutaivaa tiao yeena tapiivau kati mmira puaraivo vaivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁹ Ngia vaidi avu maisaso, dee mminnaavoono ari vo mminnaavai yaatarainnee? Kati mmira puaraivonnee? Vara yeena tapiivonnee? Hama puaraivoono yeena tapiivau waitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuugaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiatirivee. Anutuugaani yapa kiaa mminnaivaa yeena tapiivoono yaataravai. ²⁰ Ivaarainno vaidi voovoono ari kua kutaivaa yeena tapiivaa nnutuuvaa tiao yeena tapiivaaraata puara ivau vaivaaraatama tiivai. ²¹ Vaidi voovoono ari kua kutaivaa tiao nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tiao ivo nuunaira nnauvaaraata Anutuugo ivaki variivaaraatama

tiivai. ²² Vaidi voovoono ari kua kutaivaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaata tioo ivo Anutuuqaa mmaataivaaraata ivo ivaki variivaaraatama tiivai.

²³ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyaavuaa yaakuuvaitana utu kiada vakiaivakidiri mmuaavai Anutuuqaani kiadaataida pinaa kuaiyauvo Anutuuqaa kua mmaannaivaki vaiyauvaa ngia pikiada hama iikiaano. Ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinnada hama iyara boo kiasano. Ngia hama Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqakiasano. Ngia iyauvaa iikiataama vaikiainnaata hama iikiaano. Ngia iyauvaa iidada vo aataruuyauvaa vaa iikiyaiyauvaatama iikiatee. ²⁴ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiraiyaso, fingifaangaivo ngii nnoori tooriivaki vaivaa ngia feena kagaari kiada puara pinaa kameraivo ivaki vaivaa ngia nnooriivaa tasipama vara romenama kiaavai. Kiisa aataruuvo fingifaangaivaa roosiima vaivaa ngia arinaima teeda iikiaavai. Pinaa aataruuvo puara kameraivaa roosiima vaivaa ngia teeda hama iikiaavai.

²⁵ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kiasa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada ngiingiiyara nnaasu yaata utida koonnakaannama variaavai. ²⁶ E avu maisa vaidi Farisai tuanaakuavee. A pereeta kaapa aakiavaki tauraa fini kiee mmaanaiyaata fini kiaannaivaa roosiima i aakiavaa fini kino too mmamma mmaanaiyavoota yoketaavai vakiaivee.

²⁷ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia putuaiya mmata nnauvaa mmaanaiyauvo funnukakiaiayauvaa roosiima variaayavee. Mmata nnau mmaanaiyauvo inna aikiooma vaikio aakiyaiyauvaki vaidi putuaiya mmamma mmuyai uudaiyauvo vaivai. ²⁸ Itaama vaineema gioonna kiaapuuya ngii mmamma mmaanaiyauvaa teeda ngiiyara kiasano: Yoketaayavee, kiaavai. Ngii aakiyaiyauvaki unnakuaiyavoota mminnamminnaa maisaiyavootama suvuainoo.

Yisuuva ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara

iya kiasa mmiravai
(Rukaaso 11:47-51)

²⁹ Ngia kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia forofetaa putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. Ngia gioonna kiaapu safuuma varuuya putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvaa hatata kieeraiyauvunu funnukama kiaavai. ³⁰ Ngia iyauvaa funnukama kiada kiasano: Ta ti rubu tabeeya varuu suaivaki teeta variaannatiri. Ta hama iyaata iida forofetaiya rputuaannaduu pututirivee. ³¹ Ngia itaa kua tuuvaugiataama ta kooyaa rikiaunnani aanna ngia forofetaiya rputuduu putuuya uru nnaakara tuanaiyaida variaano. ³² Inna aikioovai. Ngii rubu tabeeya tauraa iya uuneema ngieeta iidada taika kiaatee. ³³ Ngia gioonna kiaapu maisaso, ngia dataama kiada kua pinaivakidiri ikia aakiavaki vida fanniima kuaaranee? Ngia maisa mmooriivaa uvaara fai inna aikioo ivaki

kuaaravaivee. ³⁴ Ivaara na vaidi forofetaiyaatama vaidi tinni yoketaiyaata vaidi vitairaiyaatama ngiisi titanai vikiai fai ngia vooya ruputikiai putikiai vooya yatari sagaiyauvunu haara kiada vooya ngiingii nuunaira nnauyauvaki ripiida ruputua rada vata rada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki kuaaravai. ³⁵ Ngia itaikio mmuakiaa vaidi yoketaiya kuminayaa ruputuuya irisaivo fai ngiiki vainaravai. Nnaaruaa vaidi yoketaa voovai Aveeraa Kaingo kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Barakiaanna mmaapuuvaa Sakariaasaa ngia Yutayaiya ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Ngia nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo atau yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu ngia vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. ³⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa vaidiia kuminayaa ruputuuya irisaivo aa ngia variaa aaya ngiiki vainaravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(*Rukaaso 13:34-35*)

³⁷ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia vaidi forofetaiya ruputu-aani putuaani gioonna kiaapuuya Anutuugo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani iya putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁸ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuugo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Vaa Anutuugo vioo kiaivai. ³⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaanga Anutuugo titoodoo tuuvo nninaraivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee, kiaa kiada fai kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

24

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(*Marakaa 13:1-2; Rukaaso 21:5-6*)

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo diitoo nuunaira nnau pinaivakidiri pikioo kuanara uduu ari ngiaammuauya nuunaira nnau pinaivaki vo nnau vo nnauvaa inna vitaakiaaraivaara innasi nniravai. ² Numa vitauduu Yisuuva iya tunoo: Inna aikioovai. Makee aa ngia nnau aayauvaa taanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(*Marakaa 13:3-13; Rukaaso 21:7-19*)

³ Nnaagiai Yisuuva taapi Oriveeta ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya ngiarivana innasi nnida inna yaparaida tunoo: Ti kiaa ti mmianee. A kiannaivo दौरा सुवै वैनारान्ने? डी अरि वुकराई म्मोरिवै वैनै फै ता तेदा रिकीओ अ तिनारा सुवैवुता न्गैओ म्मता तैकानारा सुवैवुता वैनैमा न्निनारान्ने? ⁴ तुदु रिकीओ यिसुवु अ यै सुतुनू: वैदी वुवुनू न्गी उन्नकुआ क्कैओ आतारु मैसैवु न्गी वीत यैपेवुओ तुङ्गिना हैततुुकैते. ⁵ फै क्कैयु वैदीयै म्मुआवै म्मुआवै न्निदा नै न्नुतुवुवै न्गीरैयैरै क्कारवै. वुवुनू न्गीओ तिनारा: आन्ना ना अनुतुओ म्मतामा क्को वैदीवुना न्गीअनुओ, तिनै फै क्कैयु ग्कीओ क्कैयु यै उन्नकुआ क्कैवै रिकीआ क्कारा: कुता कुवैवै, क्कारवै. ⁶ फै न्गी ग्कीओ क्कैयु वैनैवु रैपैरैवै रिकीआ न्गीेरा रैपैरै म्मयैयैवै रिकीआ सै इवैरै न्नीकरैदा आतुुकैते. रैपैरैवुनैना तैरै वैनू न्गीओ म्मता तैकेरा सुवैवु फै न्नागै न्निनारैवै.

⁷ Fai gioonna kiaapu voovaki variyaiya diitada gioonna kiaapu voovaki variyaiyaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai ii suai ivaki vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaaravai. Fai vo mmata vo mmataiyauvaki mmataa kuaruuvo utinaravai. ⁸ Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki ivo tauraa kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima iqii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Iqii suai ivaki fai vaidiia ngii vitada vaidi kieetaiya mmikiai teeda iya kua pinaivaa ngiiki yapaaravai. Ngiiki yapa kiada ngii ripiida ngii rupertikiai putuaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara kaayau gioonna kiaapu ngiari vooinnaiya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaaravai. ¹⁰ Iqii suai ivaki kaayau gioonna kiaapuuya tauraa niyara yaagueeqakiaiya ni pikiada iya seenaiya ngiari nnammutuaiya kooyaa vitaikiai ngiariyara ngiariyara nnannataaravai. ¹¹ Nnannateekiai fai kaayau unnakua forofetaiya diitada kaayauma gioonna kiaapuuya unnakua kiaaravai. ¹² Itaikio kaayau aataru maisaiyauvo vakia roo vioo vioo pinaavai vainaraivaara kaayau gioonna kiaapuuya mmuduuya rira aataruuvaa fai pikiaaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono innasi mmuaararaivo vainoonnaata yaagueeqama kioo iima roo vioo vioo ari putira suaivo innasi nnino Anutuugo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ¹⁴ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapuuya varada mmuakiaa mmatavau vida ivaki variyaiya kiaa mmikiai mmuakiaaya rikiakio nnaagiai fai ngiau mmataivo taikaanaravaivee.

*Mminnaa maisa ari vookaraivo nninaravaivee
(Marakaa 13:14-23; Rukaaso 21:20-24)*

¹⁵ Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaa Danieero ivaara fafaara roovo Anutuugaa nnau yoketaa tuanaivaki dioo vainaravai. Gioonna kiaapuuya aa kua na kiau aavaa yaarida arinaima rikiaatee. Fai ivo dioo vainai teeda ¹⁶ ngia Yutayaa variyaiya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁹ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravai. ²⁰ Vati pinaa rira suaivakiaata vaidiia kati varira suaivakiaatama vivoora kiaa yaaku varaatee. ²¹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararaivo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaivo gioonna kiaapuuyaki vaivaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuugo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variyaiya hama kaayau maisa mmuaararaivo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaariya hama itaama vai mmuaararaivaa taaravai. ²² Iqii suai ivaara Anutuugo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai gioonna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²³ Fai iqii suai ivaki gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²⁴ Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na

Anutuugo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaraiya ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iikiaaravai. Anutuugo gionna kiaapuuya ariiniee kiaa mmataama kaiya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara iya ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iikiaaravai. ²⁵ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

²⁶ Fai iya ngii kiaara: Taatee. Anutuugo mmataama kioo vaidiivo koo mmuyai gaanga mmataivau varinoo, tikiiai sa oro taatee. Fai iya kiaara: Nnau aakiaa voovaki varinoo, tikiiai sa iya kuaivaa rikiaatee. ²⁷ Suai raari raivakidiri saneetuvo ngioo suai haatapeeranni vioo akiairaama tipannu-uma kiaivaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvo itaama mmuaakaraama tiinaravee.

²⁸ Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavaivee, tiravai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya nuunakiaivaki ari tiinaraivaara Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Maraka 13:24-27; Rukaaso 21:25-28)

²⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Iqii suai ivaki maisa mmuaararaiyauvo taika kino too akiairaino fai suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too aakiapuuiyauvo ngiauvaudiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabi kuaaravai. ³⁰ Ii suai ivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiinara atauvo ngiauvau vainaravai. Vainai teeda mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa vo kua vo kua kaiya ratada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ngiau aapu nama aakiaidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai tiinaravai. ³¹ Na tiino noomaivo pinaama akua tinai na aangeraiya titanai teeda iya mmuakiaa yoosinna nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida gionna kiaapu na niniiniee kiaa mmataama kiauya rupi nuunama vitada niisi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Maraka 13:28-31; Rukaaso 21:29-33)

³² Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tinai ngia tuqinnama rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanu-uvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³³ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo inna vaa vainima vainoo. ³⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³⁵ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Maraka 13:32-37; Rukaaso 17:26-30,34-36)

³⁶ Hama gionna kiaapu voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variaiyaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ³⁸ Nnaaru hama nnooriivo mmata mmuakiaavai rapodaa taika kioo suaivaki gionna kiaapuuya yeennaiyauvaa nneeda nnooriivaa nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya

homo itaidada ³⁹ iya hama nnooriivo iya raputu taikaanara kuaivaa ari-naima rikioodu nnooriivo ngioo iya raputu taika kieeravai. Iya itaama varuneema Na Vaidiivaa Mmaapuuvu kava tiinara suaivaki fai gioonna kiaapuuya mmuaikaraama kumimakaida variaaravee. ⁴⁰ Ii suai ivaki taara vaidivaitana mmooriivaki mmooriivaa varakio Anutuugo fai vuaivaa vitoo vioo vuaivaa pikioo kuanaravai. ⁴¹ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuugo vuainningiaa vitoo vioo vuainningiaa pikioo kuanaravai. ⁴² Ivaaraida haitatuukiatee. Ngia hama ngii Udaangaivo tiinara suaivaa teeda rikiaaraivaara haitatuukiatee. ⁴³ Aa kua aavaa rikiaatee. Mmuara vareera vaidiivo nnauvaki nninara suaivaa vaa nnau nakaaravai rikioo avuuvaa too vaitiri. Mmuara vareera vaidiivo heenaki ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnam-minnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁴ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia teeda rikieera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu fai kava tiinaravaivee.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 12:41-48)

⁴⁵ Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama nnaasu iinnee? Itai ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama iya mmiivai. ⁴⁶ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradii vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui ivaa vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo maisama varioo ariiyara tinara: Nnoonna vaidiivo hama akiiraama nninaravee, ⁴⁹ kiaa kioo ari seena ngiaammuauya ripiinno yeennaiyauvaa nnoo nnoori kapikaraivaata nnoo ari seena vaidiiva nnoori kapikaraivaa nneeda kumimakakiaiya tasipama varino ⁵⁰ fai yapooma hama ivo rikioo teeraira suaivaki nnoonna vaidiivo nninaravai. ⁵¹ Ngioo ivo fai inna ruputu rutaka kagaari kino ivo huoba kua tira unnakua nnaamuruuya variraivaki kuanaravai. Ii yoosinna ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnan-nateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee.

25

Yisuuva kiaatanna yaakuuvaitanaa yaadiri mmataama kioo tiravai

¹ Na tiinara suaivaki Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Kiaatanna yaakuuvaitana ngiari raamaiyauvaa varada kieevatiivaa yaapeeri buusa nneera suaivaki oto inna sunaara kuaavai. ² Iyakidiri kiaatanna yaaku saivai yaata duunaya kuaani kiaatanna yaaku saivai tinni yoketaaya kuaavai. ³ Kiaatanna yaata duunaiya ngiari raamaiyauvaa nnaasu varada hama karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁴ Kiaatanna tinni yoketaiya ngiari raamaiyauvaata varada ngiari karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁵ Iya oro varida kieevatiivaara haitatuuda taavo ivo homo faikaa ngioo varikiai iya vuru raikiai vakiaavai.

⁶ Vakiaavo rikioo heena tammaikio aayannaivoono iya yuruunno tinoo: Vaa kieevatiivo nninoo. Diitada oro inna sunada ngiatee, ⁷ tikiai rikiaadi diitada ngiari raamaiyauvaa subi teerama kiaavai. ⁸ Subi teerama kiaani

hama teerakiaiyaano vaa teerama kiaiya kiaanoo: Ti raamaiyauvo tasuunara iinoo. Ngiengieeraira karasiinaiyauvaa ti mmikiai ta ti raamaiyauvaki tusi kuaaravee, ⁹ kiai rikiada iya sai kiaanoo: Hameetavee. Fai ngia tikiai ta ngii mi kiada ngieeta teetama hama karasiinaatainaravai. Ngia oro karasiinaiyauvaa yookaama kiada ngiingiiyara varada ngiatee, ¹⁰ kiai rikiada karasiina varaara vida variaavo kieevatiivo nnikiai vaa teerama kiaiya inna sunada buusaivaa nnaara vida kiaavo ivo sipuuvaa rau kiaivai.

¹¹ Rau kiaikiai nnaagiai kiaatanna saiya kava vara ranada numa kiaanoo: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, ¹² kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii tauyavee, tiivaivee. Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ¹³ Itaama vainai tuqinnama haitatuukiatee. Hama ngia na tiinara suaivaa teeda rikiaavaivee.

*Yisuuva ngiaammuauyayaadiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 19:11-27)*

¹⁴ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraiivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoono ngieera vo yoosinnavakira kuanara iinoo varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya tikiai innasi ngiaavo rikioo ari nnau mminnamminnaiyauvaa haitatuukiateera kiaa kioo ari sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁵ Ivo iya mmoori varaiyauvaa mmuaavai mmuaavai too rikiaa kioo ivaara sikauyauvaa yaarummua kioo iya mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (5000) mmi kioo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) mmi kioo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) mmiivai. Ivo iya itaama mmi taika kioo iya pikioo kuaivai. ¹⁶ Kuaikio rikioo ngiaammuauvo kaayau sikauyauvaa (5000) utiivoono kammannaikio varoo oro vaidi vooya mmikiai varada ngiari mmoori pinaivaki irisaiyauvaa varada saiyauvaata inna mmikio too ari sikauyauvunudiri yaatarai sikauyauvaatama vara nuunama utuoo taikio kaayakaayauma sikauyauvo (10,000) vaivai. ¹⁷ Nnoonnama sikauyauvaa (2000) utii ngiaammuauvoono mmuaikaraama iinnonno kava nnoonnama sikauyauvaa (2000) vara nuunaikio vioo kaayau sikauyauvo (4000) vaivai. ¹⁸ Kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono vioo mmataivaki hanuu kioo nnoonna vaidiivaa sikauyauvaa hauma kiaivai.

¹⁹ Iya itaama iima kiada variaavo nnaagiai hokoba suaivo taikaikio nnoonna vaidiivo ngieeraipidiri numa iyasidiri ari sikauyauvaa varaanara nniivai. ²⁰ Ngioo taikio ngiaammuau kaayau sikauyauvaa (5000) mmuovoono kava kaayau sikau (5000) vooyauvaatama tasipama inna mmioo tinoo: Nnoonna-o, taanee. A kaayau sikauyauvaa (5000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauko kaayau sikauyauvo (5000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²¹ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuau yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²² tikio vo ngiaammuau voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) utiivoono numa nnoonna vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, taanee. A nnoonnama sikauyauvaa (2000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauko nnoonnama sikauyauvo (2000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²³ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuau yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²⁴ tikio ari vo ngiaammuau voovai kiisa sikauyauvaa

(1000) utiivoono numa yokeera vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, na i taukai a tinni yaagueeqaira nnaamurukuavee. Hama a yeenna hauvaa utuanna mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannavai. A hama mmoori varaan-naivakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiannavai. ²⁵ Ivaara na aatuuna oro i sikauyauvaa mmataivaki hau kiauvai. Taanee. Aanna ai sikauyauvoonno vainoo. Ee varaanee, ²⁶ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna sai tinoo: A ngiaammuu maisa kati varira nnaamurukuavee. Vaa a kutaa taannani na hama yeenna hau utuau mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaun-nee? Vaa a taannani na hama mmoori varauvakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiaunnee? ²⁷ Mo inna aikioovai. A itaama yaata utueennainna a ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaataama vaikiainnaata mmataivaki hau kiaannavai. Vaa a sikau nnaamuruuvaki yapa kiaan-natiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaaraivaasidiri sikau kiisaivaatama varautirivee, ²⁸ kiaa kioo vooya tinoo: Aa vaidi aavaasidiri sikau aayauvaa ravisi varada pinaa sikauyauvaa (10,000) utii vaidiivaa mmiatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono pinaa mmooriivaa varaivaa fai na kava vo mmoori vooyauvaatama inna mmimo rikioo fai kaayauma inna suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mmooriaataivaa fai kiisa mmoori innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaanaravai. ³⁰ Aa ngiaammuu kumina varii aavaa varada oto mmaanai upisiivaki kagaari kiatee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnan-nateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. Nnoonna vaidiivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva yapooma mmuakiaaya ngiari mmooriyauvaara iya yaparainaravai

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kava mmatayaa tiinara suaivaki mmuakiaa aangeraiyaatama ni tasipama tiikiai fai na ari vookaraama yoketaama variee fai gioonna kiaapuuyara dinaravai. ³² Fai na iyara diee vainai mmuakiaa gioonna kiaapu sainaidi sainaidiri niisi nnida nuunakiaaravai. Nuunaikiai puara sipisiipa memeeyauvaa haitatuura vaidiivo ari puaraiyauvaa sainai sainai yapaineema ³³ fai na iya mmuaavai mmuaavai sainai vara yapee sainai vara yapaanaravai. ³⁴ Na yapa kiee kieetavai diee vaina gioonna kiaapu ni yaaku yaadudainningiaa diaiya tinara: Ni Napoova ngiiyara yoketaa kua tiia nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo yoosinnaivaa ngiini teerama kioovaki numa variatee. ³⁵ Na ni yeenna raikiai variaukai ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai ngia nnooriivaa ni miaavai. Na voopinnaivo ngiaukai ngia niyara tuqinnaavai. ³⁶ Na taguaada variaukai ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai ngia numa ni taavai. Ivaara ngiini teerama kioovaki numa variatee, ³⁷ tinai rikiada fai safuuma variaya ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई तै ताउनानो इ येन्ना राकिया तै येन्नैयौव्वा इ म्मैयौव्वा-ने? दौरा सुई इ न्नोरी राकिया तै न्नोरीव्वा इ म्मैयौव्वा-ने? ³⁸ दौरा सुई अ वूपिन्नाव्वा इगिन्नानि तै अयारा तुगिन्नाव्वा-ने? दौरा सुई अ तगुआदा वरिअन्नानि तै अयारा रैरैयौव्वा इ म्मैयौव्वा-ने? ³⁹ दौरा सुई तै ताउनानो इ न्नीतरैकिया वरिअन्नानि तै इ तुगिन्नाव्वा-ने? दौरा सुई अ ओवी न्नाव्वा वरिअन्नानि तै ओरो इ ताउनव्वा-ने? ⁴⁰ तिकिया रिकीए ना क्कीएतैवो सै इया तिनारा: ना क्वा क्ताव्वा इगि गीया इगि म्मैयौव्वा. आ नि गता वय्या अयकिये क्मिना वुव्वारा इतामा इकियावो इन्ना न्नीयारातमा इकियावै, तिनारवै.

⁴¹ Fai na itaa kua kiaa kiee gioonna kiaapu yaaku geedainningiaa variaya tinara: Anutuuqo hama ngiiyara yoketaayavee tiia ni pikiada

kuatee. Ikiavo tupatupaa too variraivaki Anutuugo Sataangaata inna aangeraiyaatama iyani teerama kiaivaki kuatee. ⁴² Na ni yeenna raikiai variaukai hama ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai hama ngia nnooriivaa ni miaavai. ⁴³ Na voopinnaivo ngiaukai hama ngia niyara tuqinnaavai. Na taguaada variaukai hama ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai hama ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai hama ngia numa ni taavaivee, ⁴⁴ tinai rikiada fai ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई ता तान्नानो इ येन्ना राकियो इ ननोरी राकियाइ हामा येन्नैयौव्वा इ म्मिदा ननोरीयौव्वा इ म्मिअन्नवैन्ने? दौरा सुई अ वूपिन्नावै न्गिअन्नि हामा ता इयारा तुक्किन्नान्नवैन्ने? दौरा सुई अ तगुआदा वैरिअन्नि हामा ता उयिरा रैरैयौव्वा इ म्मिअन्नवैन्ने? दौरा सुई इ न्नीतरैकियाइ वैरिअन्नि हामा ता ओ इ तुक्किन्नान्नवैन्ने? दौरा सुई अ ओवी न्नावुवै वैरिअन्नि हामा ता ओ इ तान्नवैन्ने? ⁴⁵ तिकियाइ रिकीए फै ना सै तिनारा: ना कुआ कुतावै न्गी गिआ न्गी म्मिअनुओ. न्गिया हामा आ कुमिना अयकडिरी वुओवारा इकियाअनेमा हामा न्गिया न्नीयारातमा इकियावैवे, ⁴⁶ tinai rikiada iya irisai maisaivo tupatupaa vairaviki vikiai vaidi safuuma variaya tupatupaa variraivaki kuaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

26

*Vaidiia Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)*

¹ Vaa Yisuuva ii kua mmuakiaa iyauvaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ² Vaa ngia rikiaavai. Fai taara suaivaitana taika kinai buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nnaara suaivo nninaravai. Nnino fai vaidi voovoona Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa kooyaa vaidi kieetaiya ni vitainai yatari sagaivau fai ni haara kuaaravaivee, tiravai.

³ Vaidiia Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida ngiari kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki hara kiada varida ⁴ haumakinaa Yisuunna vitada ruputikio putu-aiveeraivara kua yeena rairavai. ⁵ Kua yeena raida tunoo: Buusa nneera suaivaki gionna kiaapuuya nuunaida iya kumimakaida rapivoora kiaa hama ta Yisuunna utida ruputuaaravee, tiravai.

Gionnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

*suuda yoketaa vuuva apiravai
(Marakaa 14:3-9; Yuvuaano 12:1-8)*

⁶ Yisuuva yoosinna Betaniaa vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoonaa nnauvaki hara kioo variravai. Simoonaa mmammaivo buunna hooya mmamma roosuvo vaa yoketairavai. ⁷ Inna nnauvaki Yisuuva yeenna nnoo varuduu gionna voovoona heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivara pinaa sikauyauvaadiri yookaama kioo varoo numa inna kieetaivau tusaa apiravai. ⁸ Tusaa apuduu ari ngiaammuauya iva uuvaa tooduu iya nnannatooduu tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa tusaa kagaari kiiainnee? ⁹ Ivo ivaa varoo vaidiia mmiitiri. Irisai sikau pinaiyauvaa varoo gionna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya itaa kua tuu kuaivaa rikioo tunoo: Ngia aaniiraida aa gionna aavaara itai kuaivaa kiiainnee? Iva yamaa aataruvainno ni iinoo. ¹¹ Mmanna haipu gionna kiaapuuya tupatupaa n्गी तसिपामा हारा क्किआदा वैरैरैवैवे. हामा ना तुपतुपुआ न्गी तसिपामा वैरिनारवै. ¹² ना पुतुनाइ न्नी हकुआरैवारा ग्कीअन्नाइवु म्मिआनाइ ह्कीअन्ना सुयैव्वा न्नी म्मिआनैवु तुसै अडिनुओ. ¹³ ना कुआ कुतावै न्गी गिआ न्गी म्मिअनुओ.

Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa yoosinnaiyauvaki aa gioonna aavo ii mmayaayaivaatama iya gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai rikiada innara yoketaama yaata utuavaivaivee, tiravai.

*Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai
(Marakaa 14:10-11; Rukaaso 22:3-6)*

¹⁴ Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo ¹⁵ iya tunoo: Fai ngia aaniivai ni mikiai na Yisuunna kooyaa ngii vitainarannee? tuduu iya sikau mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaakuuvaitana yaarummua kiada inna mmiravai. ¹⁶ Mmi kioodoo too ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

*Yisuuva ari ngiaammuauiyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Marakaa 14:12-21; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)*

¹⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeenaiavaata bereetaivaa tasipama huda nneera tauraa suaivaki Yisuunna ngiaammuauiya innasi nnida tunoo: Ta dee nnauvaki vida Varaigiataa buusa a nnaanaraivaa aini terakiaunannee? ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki vaidi voovaasi vida inna kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Ni suaivo vaa vainima nninoo. Na ni ngiaammuauiyaatama i nnauvaki buusa Varaigiataivaa nnaaravee, kiatee, ¹⁹ tuduu rikiada inna ngiaammuauiya iva tuuvaa rikiada oro buusaivaa teerama kieeravai.

²⁰ Teerama kioodoo heenauduu rikiada Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama yeenna nnaara oro varida ²¹ yeenna nneeda varuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri vaidi voovono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauiya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovono tunoo: Udaanga-o, vo neenoonnee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Vaa vaidi voovono ni tasipama yeennaivaa yavaivakidiri mmuaavaugiataa rabuuma kioo nnaivoono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²⁴ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravoono fai irisai maisaivaa varaanaravaivee. Ii vaidi ivaa hama ari kaano mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, ²⁵ tuduu rikioo Yutaaso inna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaravoono tunoo: Mo vitaira-o, neenoonnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo kiannavaivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

*ari ngiaammuauiya mmiravai
(Marakaa 14:22-26; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)*

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauiyaatama yeenna nneeda varuduu Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauiya mmioo tunoo: Aavaa varada nnaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²⁷ Tuduu nnooduu iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo iya mmioo tunoo: Ngia ivakidiri mmuakiaaya nnaatee. ²⁸ Aanna ni kiauvasi. Na kaayau gioonna kiaapuuyara yaata utuee ni kiauvasi tusaa kino rikioo Anutuuqo

kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vaino ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ²⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na aavau kava vuaina suuyaivaa ngii tasipama nnaanaravai. Vo suai voovaki yapooma ni Napoonna yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa ngii tasipama ari vookaraama nnaanaravaivee, ³⁰ tuduu nnaa kioodoo iya Anutuuqaara kuaru voovai kiasa taika kiada diitada taapi Oriveeta ivaura viravai.

*Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiasa mmiravai
(Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)*

³¹ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Aa heena aavaki fai ngia mmuakiaa ni pikiada vida raubiriima kiasaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiasaravaivee, tiivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³² Fai itaama vainai na putino Anutuuqo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiasa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Turau hama kakaraivo akua tinai fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Fai hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravee, tuduu ari ngiaammuaa mmuakiasa mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

*yaaku vareeravai
(Marakaa 14:32-42; Rukaaso 22:39-46)*

³⁶ Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yoosinna Kisamanii vioo iya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro hayu vo kammuvaidiri yaaku varaanaravee, ³⁷ kiasa kioo Petoroosaa vitoo Sevetainna mmaapuuvaitana vitoo vioo varuduu inna ausaivo kaayauma mmuaararooduu iva yaata utuuvo ari vookaraduu ³⁸ iva iya tunoo: Mmuaararaivo niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁹ kiasa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo mmataivaki vainno yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, vo aataru voovai vainai mmuaararaivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara oqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴⁰ kiasa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vuru vaidi varuduu ivo iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Mo dataikiai ngia hama mmuaa suai voovau niyara tida avu teeda vakiaannee? ⁴¹ Ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainoo tida avu teeda vaidi yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ⁴² kiasa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, aa nnoori toori kapikarai aavaa fai hama na nneeno mmuaararaivo homo vainaraivaara inna aikioo eenoo ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ kiasa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiima rikiada vaa vuru vairavai.

⁴⁴ Vauduu too Yisuuva kava iya pikioo oro vooneetu yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁵ Kiasa kioo kava vara ranoo numa ari ngiaammuauda tunoo: Ngia homooda vuru vaidi variaannee? Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo aavaa nninoo. ⁴⁶ Taatee. Vaidiivo kooyaa ni vitainaraivoono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai
(Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso nniravai. Anutu-uqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama kaayau vaidiyya titooduu iya paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida Yutaasaa tasipama Yisuunnasi nniravai. ⁴⁸ Yutaaso kooyaa inna vitainaraivoono vaa mmuaanaa vaidiyya kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaanara vaidiivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utuatee. ⁴⁹ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yoketaama variannanee? kiaa kioo inna mmooteer-avai. ⁵⁰ Mmootooduu Yisuuva inna sai tunoo: Ni vuaigo, e aapi iinara ngiannaivaa iikiane, tuduu rikiada vaidi vooyaano numa Yisuunna puaisa utu kiada vauduu ⁵¹ Yisuunna ngiaammuauyakidiri voovoono ari paipa avaikarauvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutu-uqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁵² Rutaka kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauvaa tunoo: Ai paipaivaa vara ari nnaamuruuvaki kava uyuanee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya paipa avai karaivaadiri utida gioonna kiaapu vooya ruputuaaraiya fai iyaata irisai paipa avai karaivaadiri utida iya ruputikiai putuaaravai. ⁵³ Hama ngia rikiaavai. Ni iikiatainai na ni Napoonnara aayanna tino fai ivo akiairaama aangeraa hama ngia yopeema yaaruaiya titanai ni utida yoketaivau ni yapaaravee. ⁵⁴ Mo itaama vainai dataama kioo Anutu-uqaa kua fafaaraivo tuuvaugiataama iya itaama iikiaivaa kaanaivo aanna vainarannee? Hama fai vainaravaivee, tiravai.

⁵⁵ Kiaa kioo ivaki nuunauya Yisuuva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee ni kua mmayaayaivaa ngii gaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. ⁵⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaiya ngia iikiaivaara fafaara roovaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia itaama iikiaanoo, tiravai. Tuduu rikiada ari ngiaammuaau mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai
(Marakaa 14:53-65; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Vuduu vaidi Yisuunna utuuya inna vitada Anutu-uqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki yapa kiada varuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaki nuunaida variravai. ⁵⁸ Varuduu Petorooso ngieeradiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo vaidi rapiraiyaatama tasipama hara kioo varioo Yisuunna iikiaaraivaa taanaraivaara ivaki variravai. ⁵⁹ Varuduu Anutu-uqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera unnakuaivaadiri kua pinaana inna yapaara uduu ⁶⁰ kaayau gioonna kiaapuuya numa innara unnakua tuduu hama kua oyaivootauduu pikiooduu nnaagiai taara vaidivaitanaano diitada numa tunoo: ⁶¹ Aa vaidi aavoono ataa kua tunoo: Na aikiooma Anutu-uqaa nnau pinaivaa havarata kiee taaravooma suaivo taikanai na kava heeka kiaanaravaivee, tiravaivee. ⁶² Ivaitana itaa kua tuduu rikioo Anutu-uqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivoono diitoo Yisuunna tunoo: Mo iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aavaitana mo dee kuavai aiki yapaavainnee?

⁶³ tuduu rikioo Yisuuva kua seemuaa varuduu kava kieeta tuanaivoono inna tunoo: Anutuugo ngiau aapu variivaa nnutuuvaa tasipama kua kutaavai ti kiaa ti mmianee. E Anutuugo mmataama kioo vaidi Misiavovee tiee Anutuuga Mmaapu tuanaivovee tiee ti kiaa ti mmianee, ⁶⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaa kuavai kiannanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Anna na varia suai aavakidiri varia ree viee viee nnaa-giai na varinara suaivakiaatama fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataraivaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo kieeta tuanaivo inna kuaivaara inna ausaivo pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Ivoono Anutuugaara koonnama kua tiivai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee. Ivo ari avaiakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuga mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaanoo. ⁶⁶ Ngia innara dataamaida yaata utuaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikiooma ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna viri nnikiivaki kuaanuuvaa visida yaaku rurauma utida inna ruduu vooyaano yaaku yapa nneerannidiri inna rida varida ⁶⁸ tunoo: Anutuugo i mmataama kioo vaidi Misiakuavee tiee kooyaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoonno i rputiinnee? tiravai.

*Petorooso Yisuunna hama na inna tauvaivee tiravai
(Maraka 14:66-72; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)*

⁶⁹ Iya itaama iida varuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu mmoori vareera kiaatanna vooyoono numa inna tunoo: Eetama Karirayaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannakuavee, ⁷⁰ tuduu rikioo mmuakiaa ivaki varuuya rikiada vauduu Petorooso yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: A kianna kua oyaivaa hama na arinaima rikiaunoo, ⁷¹ kiaa kioo oro nnau haayaivaki dioo vauduu vo mmoori vareera kiaatanna voovai inna too vainno vaidi ivaki duuya tunoo: Aa vaidi aavo Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nuairavovee, ⁷² tuduu rikioo Petorooso kava yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: Kutaa tuanaavai. Hama iqii vaidi ivaa na tauvaivee, ⁷³ tuduu kiisa suai taika kiooduu vaidiiva ivaki duuya numa inna tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. A kua kiannaivo inna nnuuna roosiinoo, ⁷⁴ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiaa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuugo ni rputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo. Hama na tau vaidivaivee, tiravai. Iva tinee tuu saivaata kakaraivo akua tuduu ⁷⁵ Yisuuva tauraa inna kiaa mmuu kuaivaa kava vaa taunnu kioovaa yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravooma-neetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuu kuaivaa ivo kava yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

27

*Vaidiiva Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai
(Maraka 15:1; Rukaaso 23:1-2; Yuvuaano 18:28-32)*

¹ Heenanaanna suaivo nnuduu rikioo mmuakiaa vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida Yisuunna rputuaara kuaivaa kiaa safuuma kiada ² inna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai.

*Yutaaso putiravai
(Aposoroo 1:18-19)*

³ Mmuduu too Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitau vaidiivo Yu-taaso iya Yisuunna vitada ruputuaara uuvaa too inna ausaivo hanigiooduu ivo sikauyauvaa vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuu-vaitana varoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kava mminaree kiaa vioo tunoo: ⁴ Vaa na mminnamminnaa maisaivaa varaunoo. Vaidiivo hama mminnamminnaa maisaataivaa na ngii vitaakiaukai ngia ruputuaara iikiaanoo, tuduu rikiada tunoo: Mo datainnee? Hama ii mmoori ivo tiiki vainoo. Aiki vainoo. Eenoo ivaara tuqinnama yaata utuane, ⁵ tuduu rikioo Yutaaso nuunaira nnau pinaivaki sikaudaa kagaari sereguatiima kioo vioo yeenavaa varoo mmaana haara kioo vainno putiravai.

⁶ Ivo vuu saivaata vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya sikauyauvaa poropaarooma varada tunoo: Aa sikau aayauvo vaidiivaa ruputuaavo irisai putiivaara vai sikauyauvaivee. Ta aayauvaa nuunaira nnau pinaivaa sikau nnaamuruuvaki yapaaraivaara ti mmaanna tuu kuaivo ooqoo tiivaivee, ⁷ kiaa kiada ivaara kuakuaakuaiyauvaa tida yeena rau kiada kookaraa sikauyauvaa varada mmataivaa hanuu kioo kuu yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmata voovai varada ngiari vo yoosinnaiya numa varida putikiai ivaki hakuaaraivaara vareeravai. ⁸ Ivaara aanna makee gionna kiaapu Isarairaiya kiaanoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, kiaavai.

⁹ Iya ivaa uuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yirimiaava tuu kuaivo kaanairavai. Yirimiaava tunoo: Gionna kiaapu Isarairaiya vaidiivaara mmataama kiada kagaari kioo sikauyauvo vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vooya varada ¹⁰ yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmataivaa varaavai. Udaanga Anutuugoono ivaara ni giaa ni mivaivee. Yirimiaava itaa kua tiravai.

*Piratuuso Yisuunna yaparairavai
(Maraka 15:2-5; Rukaaso 23:3-5; Yuvuaano 18:33-38)*

¹¹ Yisuuva Roomaaya kieetaivaa avuuvau duoo vauduu ivo inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ¹² tuduu rikioo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kua pinaivaa innaki yapa kiooduu rikioo hama iya kua sai tirama kioo kua seemuaa variravai. ¹³ Kua seemuaa varuduu Piratuuso inna tunoo: Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa vaa a rikiaannanee? ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua voovai sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

*Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(Maraka 15:6-15; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)*

¹⁵ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varuu vaidi voovaara gionna kiaapuuya inna yapara ruuvaa Roomaaya kieetaivo mmaanai titooduu tuoo viravai. ¹⁶ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso pinaa mmoori maisaivaa uuvaara oovi nnauvaki hara kioo variravai. ¹⁷ Hara kioo varuduu kaayau gionna kiaapuuya nuunaida varuduu Piratuuso iya yaparainno tunoo: Dee vaidivaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? Vo Paravaasaanee? Vo Yisuunna Anutuugo mmataama kioo vaidiivaanee? tiravai. ¹⁸ Kieeta vaidiia Yisuunnanikaraama variaaree kiaa iya nnannatooduu kuminayaa Piratusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai. Vaa ivo ivaa rikioovaara itaa kua tiravai.

¹⁹ Ivo nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya yaparaira mmaataivau homo hara kioo varuduu ari nnaataivo ngiaammuaui voovai kuaivaa kiasa mmioo titaa kioodoo Piratuusaasi ngioo tunoo: I nnaataivo tinoo: Na heenaki voru vaina ii vaidi ivaayaa ruvuaataivaa tauko ni maisainoo. Ivaara ii vaidi yoketaa ivaa sa vo aataru voovai inna iikiane, tiivaivee, tiravai.

²⁰ Ivo itaa kua tuoo varuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama gioonna kiaapu nuunauya yaagueeqama tunoo: Piratuuso ngii yaparainai inna kiasa mmida kiatee: Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Tuoo vinai Yisuunna rupuuanee. Itaa kua kiatee, tiravai. ²¹ Roomaaya kieetaivo kava iya yaparainno tunoo: Taara vaidivaitana oovi nnauvaki variaivaitana fai dee vaidivaara na sipuuvaa hatuano tuoo ngiisi kuanaranee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Paravaasaani sipuuvaa hatuaanee, ²² tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Yisuunna Anutuugo mmataama kioo vaidivaivee ngia kiaivaara na aaniivai inna iikiaunee? tuduu rikiada mmuakiaaya sai tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²³ tuduu rikioo Piratuuso iya avaiyauvaa sai tunoo: Mo datainee? Aanii tomedavai ivo iivainee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²⁴ tuduu rikioo Piratuuso hama yopeema iya avaiyauvaa hatokoo iya kiisa suai rapuaara uuvaa too iya avuuyauvunu nnooriivaadiri ari yaakuuvaa fini kioo tunoo: Fai ivo putino hama inna kiauvaa irisaivo niiki vainaravai. Fai ngiingiiki vainaravai. Ngiengieenoo iikiatee, ²⁵ tuduu rikiada mmuakiaaya inna sai tunoo: Kii ivo putino inna kiauvo mmaanai tiinaraiavaa irisaivo tiikiaata ti nnaakaraiyakiatama vakiaivee, ²⁶ tuduu rikioo Piratuuso tuduu Paravaasaa mmaanai titoodoo tuoo iyasi voodoo Piratuuso ari ngiaammuaui Yisuunna mmuduu rikiada iya inna ripiima kioodoo rapira vaidiiya Yisuunna yatari sagaivau haara vitada viravai.

*Rapira vaidiiyaano Yisuunnara rairavai
(Maraka 15:16-20; Yuvuaano 19:2-3)*

²⁷ Piratuusaa rapira vaidiiya Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivaki vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaayaata tuduu nnida nuunaida inna avuuvau diravai. ²⁸ Dida vaidi inna uyira rairaiyauvaa utu ranna kuasasaama kiada buruqa kookeevaa varada innayaa apu kiada ²⁹ yeena ooviyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada kuasaa yauvaa varada inna yaaku yaadudaivau yapa kioodoo tu kioo voodoo inna yuku oyaivaki toorivu yau hara kiada innara rairavai. Innara raida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ³⁰ kiasa kiada innayaa kuaanuuvaa visida yauvaa ivo utuuvaa ravisi kiada ivaadiri utida inna kieetaivau rida variravai. ³¹ Rida varida innara raidada kiada buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

*Vaidiiya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Maraka 15:21-32; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)*

³² Vida varuduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono iya saidi nniravai. Nnudu rikiada rapira vaidiiya inna yaakuuvau utu raririima rada Yisuunna yatari sagaivaa apuoo kuaiveera inna tuduu varoo viravai. ³³ Iya vuu yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Korokataa nnutuuvaa oyaivo kieeta mmuyaivo ivaki vau yoosinnaivovee. ³⁴ Iya ivaki dida vaidi vuaina suuyaivaata kapikarai nnooriivaatama Yisuunna mmuduu nnaa too pikieeravai.

³⁵ Pikioodoo inna vitada inna uyira rairaiyauvaa rada yapa kiada yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiasa isareeda yaata-reera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁶ Vara kiada ivaki Yisuunna puru variravai. ³⁷ Iya kua pinaivaa innaki yapa kioo kuaivaa yatari sagaivau fafaara reeda inna kieetainningiaa yapa kieeravai. Ii kua ivo vainno tunoo: Aanna Yisuuva Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ³⁸ Iya mmuara furai vaidi-ivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

³⁹ Haara kiooduu gioonna kiaapu yatari saga oyaivau vida nnidaida varu-uya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida ⁴⁰ inna tunoo: A nuunaira nnau pinaivaa havarata kiese kava taaravooma suaivaki heekaanaravee tunnaikuavee. Mo eenoo ai vatee yoketaivau yapaanee. A kutaa Anutuuqaa mmaapukuavee tiee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ⁴¹ tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaata vaidi yokovaiyaatama mmuaikaraama innara raida ⁴² tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kioo hama yopeema ari vitoo yoketaivau yapainoo. Ivo kutaa Isarairaiya kieetavaivee, kiasa kioo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta teeda innara kutaavaivee kiasaravai. ⁴³ Ivo Anutuuqaara yaagueeqainnonno ariiyara tinoo: Na Anutuuqaa Mmaapuvaivee, tiivai. Kii ta teekio fai Anutuuqo innara mmuduuya ruoo makee inna tino fai kati yoketaama varinaravaivee, ⁴⁴ tuduu mmuara furai vaidiivaitana inna tasipama haara kioovaitanaatama mmuaikaraama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁵ Itaa kua tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiasa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeeravai. ⁴⁶ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo ari kuaivakidiri tunoo: Irai Irai rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuuqo, ni Anutuuqo, dataama vaikia ni pikiaannanee? tiravai. ⁴⁷ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ⁴⁸ tuduu rikioo vo vaidi voovoono akiairauduu seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo kuasaa hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kiasa rikiooduu ⁴⁹ ari seenaiya tunoo: A ivau iinai ta teekio Irayaava tuma inna vitoo yoketaivau yapaannanee? Vara hama inna vitoo yoketaivau yapaannanee? ⁵⁰ Iya itaa kua tuduu Yisuuva kava puaisakama aayanna roo putiravai.

⁵¹ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutunnidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. Vuduu mmataa kuaruuvo utuduu oorasauyauvo ruannasituuduu ⁵² Anutuuqo tuduu mmata nnauyauvo feesainno kooyaa vauduu Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa putuu vooya kava diiteeravai. ⁵³ Diitooduu Yisuuva nnaagiai ari putuuvakidiri diitoo suaivaki iya mmata nnauyauvaa pikiada yoosinna Yerusareemaivaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya teeravai.

⁵⁴ Yisuuva putuu suaivaki rapira vaidiiaa kieetaivootama ari rapira ngiaammuai inna tasipooyaatama homo Yisuunnara puru varida mmataa kuaru pinaivo utuuvaa teeda ari vookara ari vookarau aataruuyauvo ivaki vauyauvaatama teeda kaayauma aatuuda tunoo: Aanna kutaa tuanaa

Anutuuga Mmaapu tuanaivovee, tiravai. ⁵⁵ Tuduu kaayau gioonnaiya Karirayaadiri Yisuunna nnaagiai nnida innara tuqinnooya ngieeradiri dida vaidava rooru inna teeravai. ⁵⁶ Makataraa gioonna Mariaavaata Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaavaatama Sevetainna nnaataivootama iya tasipama dida vaidava ivaki rooru Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁷ Upisipisiinno varuduu rikioo yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa vaidi kaayau hoona suvuauvaa nnutuuvo Yoosiipo nniravai. Iva Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai variravai. ⁵⁸ Varuuvo ivoono oro Piratuusaa Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. Yaparauduu rikioo Piratuuso ari ngiaammuauya tuduu iya Yisuunna nnabaivaa varada Yoosiipaa mmiravai. ⁵⁹ Mmuduu too varoo yoketaa buruqa poosaivaadiri rurauma kioo ⁶⁰ varoo oro ari sikau mmata nnau karaasaivaki yapa kieeravai. Ivo vaa ari mmaara mmata nnauvaa oora sikau oyaivaki hatata teerama kioovaki yapa kieeravai. Yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kioo viravai. ⁶¹ Vuduu rikiada Makataraa gioonnaivo Mariaavaata ari ferengaivootama mmata nnauvaara hara kiada varida rootu teeravai.

Rapira ngiaammuauya mmata nnauvaara haitatuuravai

⁶² Rootu teedada pikiada vida vauya patauduu Yutayaiya buusaivaa teerama kioo suaivo taika kiooduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Farisaiyaatama Piratuusaasi vida ⁶³ tunoo: Yokeera-o, ta rikiaunnano Yisuuva unnakua nnaamuruuvo hama putira homo varuu suaivaki tunoo: Na putino taaravooma suaivo taikanai fai na keenaa diitaanaravaivee, ⁶⁴ tuuvaara ai rapira ngiaammuauya tinai oro mmata nnauvaara taaravooma suai haitatuukiatee. Fai Yisuunna ngiaammuauya numa inna nnabaivaa hitu varada vida gioonna kiaapuuya kiaara: Vaa Anutuugo tikio Yisuuva vaivakidiri diitoo kuaivaivee, kiarainnoo. Fai iya itaama iikio nnaagiai iya gioonna kiaapuuya unnakua kiaraiivo tauraa unnakua kiaiava yaataraanaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengeenoo ngiaammuaui rapira vooya vitada oro kiada sipuuvaa tuqinnama rau kikio yaagueeqama vakiaivee, ⁶⁶ tuduu rikiada vida ivaa keegiaivaki rummua apira sikauvau uuda raira fafaaravaa raa kiada ngiari rapira ngiaammuauya tuduu iya ivara haitatuuravai.

28

Yisuuva kava diiteeravai

(Marakaa 16:1-10; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu rikiada Sudaaqaki suaivo reera kiooduu Makataraa gioonna Mariaavaata ari ferengaivootama Yisuunna mmata nnauvaa taara viravai. ² Vidada oro taaree tuduu makee tuduu rikioo mmataa kuaru pinaivo utuduu rikioo Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo oro sikauvaa keegiaivaki rau kioovaa feena kioo ivau karoo hara kioo variravai. ³ Varuduu inna oori nnikiivo hanigioo saneetu roosiima ruvuahooduu inna buruqaivo poosa kuainno nama toroomunnaivaa roosiiravai. ⁴ Itauduu rikiada vaidi mmata nnauvaara haitatuuraiya innara aatuuda biribiriida mmatayaa vida varada vaidi putuuya roosiima vairavai.

⁵ Vauduu rikioo aangeraiivoono gioonnaivaitanaata kua tioo tunoo: Sa aatuukiatee. Vaa na rikiaunoo. Ngia Yisuunna vaidiia yatari sagaivau haara kiooduu putuuvaa rada buaama rada nookiaano. ⁶ Hama aavaki

vainoo. Vaa diitaivai. Vaa ivo ivaara ngii giaa ngii miravai. Ivo vaivaki numa taatee. ⁷ Teeda akiairaama oro ari ngiaammuauya kiaa mmida kiatee: Vaa ivo putiivakidiri diitoo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Ngia oro ivaki inna taaravaivee, kiatee. Inna aikioovai, vaa na ni kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo, ⁸ tuduu rikiada akiairauduu mmata nnauvakidiri pikiada aatuuda kaayauma sirigama rada seenada Yisuunna ngiaammuauya kiaa mmiaara nniravai.

⁹ Nnida varuduu Yisuuva innidanaa saidi numa tunoo: Ngia deepi kuaaraida kuaannee? tuduu rikiada numa inna yukuuvaitanau utu kiada vaidai ngiari ausa mmuduuyaivaitana inna mmiravai. ¹⁰ Mmuduu rikioo Yisuuva innidanaa tunoo: Sa aatuukiatee. Ni ngiaammuauya Karirayaa kuatera oro kiaa mmiatee. Fai iya ivaki vida ni taaravaivee, tiravai.

Rapira ngiaammuauya unnakua tiravai

¹¹ Tuduu rikiada gionnaivaitana ngiari rikioo aataruuvau nnida varuduu Yisuunna mmata nnauvaa haitatuura rapira ngiaammua vooyaano ngiari toovaara nnida yoosinnaivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya kiaa mmiravai. ¹² Kiaa mmuduu rikiada iyaata vaidi yokovaiyaatama nuunaida kuakuaakuiyauvaa tida kuaivaa yeena rau kiada kaayau sikauyauvaa rapira ngiaammuauya mmida ¹³ tunoo: Gioonna kiaapuuya ataa kua kiaa mmiatee: Heenaikiai ta vuru vaidai variaunnani Yisuunna ngiaammuauya inna nnabaivaa numa varada kuaavaivee, kiaa mmiatee. ¹⁴ Fai ngia itaa kua tikio ngii kieetaivo ngii kuaivaa rikianai fai ta ngiiyara innaata kua tikio rikioo hama ivo ngiiyara nnannataaravee, ¹⁵ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya ngiari sikauyauvaa varada iya tuu kuaivaa mmuakiaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. Aa ta variaunna suai aavaki homo gionna kiaapu Yutayaiya ii kua ivaa tida variaano.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoro 1:6-8)

¹⁶ Yisuunna ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yoosinna Karirayaa vidada oro taapi tauraa Yisuuva iya kiaa mmuuvau diravai. ¹⁷ Dida vaidai tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmuduu teeda vooyaano taara yaata utida tunoo: Vo kutaa Yisuuvannee? Vo hama Yisuuvannee? Iya itaama yaata utiravai. ¹⁸ Yisuuva numa mmuakiaaya iya tunoo: Anutuuqo mmuakiaa ngiau mmata mmooriivaara dira yaagueeqaivaa vaa ni mivaivee. ¹⁹ Ivaaraida ngia mmuakiaa yoosinna variaa gionna kiaapuuya tuqinnama ni kuaivaa kiaa mmikiai rikiada iya ni nnaagiai ngiaaravaivee. Fai ni nnaagiai nnikiai ngia iya nnoori apida ni Napoonna nnutuuvaata ni nnutuuvaatama Mmannasa Yoketaivaa nnutuuvaatama tida iya apuatee. ²⁰ Na kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa iya iikiateeraivaara tuqinnama iya kiaa mmiatee. Neenoo ngii tasipama tupatupaa varieenana ngiau mmata taikeera suaivaki homo fai na ngii tasipama varinaravaivee. Ivaara yaata utuatee, tiravai.

Marakaavaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Marakaava Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva nnutu ruua vaidivai varioo mmuakiaa mmoori aataru yoketaiyauvaa akiairauduu uuyauvaara Marakaava fafaara reeravai. Yisuuva yoketaa mmooriivaa gioonna kiaapuuya vitauduu iya ivaudiri arinaima inna teeda tunoo: Ivo nnutu ruaavaivee, tiravai. Ivo ari yaagueeqaivaura mmagia maisaiya yaataroo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeravai. Ivo Anutuuqaa mmaapuvai varioo ariiyara tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuvaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya kati mmamma dummukiara yoketaama variateeraivaara Yisuuva iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tuoo putiravaivee.

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Aa Mmayaaya Yoketaa aavo Anutuuqaa Mmaapu Yisuu Kirisiinnara toosa hara tira mmayaayavai. ² Ii mmayaaya ivaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara reeravai. Yisayaava Anutuuqo ari Mmaapuuvaara tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo.
Fai na i tauraivaannaadee titano vioo
aataruuvaa aini teerama kiaanaravai.

³ Fai ivoono koo mmuyai gaanga voovau
diao vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara
aataruuvaa teerairavaa roosiima
ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara
teeraida safuuma kiaatee.

Yisayaavaano fafaara roo itaa kua tiravai.

⁴ Yisayaava fafaara roo kuaivo Yuvuaano nnoori apira vaidiivo uvaudiri kaanaivo vairavai. Ivo numa koo mmuyai gaanga voovau diao vainno Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa mmooka hanigia mmida pikikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, ⁵ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yerusa-reemaiyaata vo yoosinna vo yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyaatama Yuvuaanaasi vida ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya nnoori apiravai.

⁶ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosi iima kioo uyu kioo nnabaivaadiri vausa roosi iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁷ Ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. ⁸ Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivoono ni yaatarivoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii aakiaana varinaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apuduu Sataango inna yaparairavai
(Matai 3:13-4:11; Rukaaso 3:21-22; 4:1-13)*

⁹ Ii suai ivaki Yisuuva Karirayaa vau yoosinna kiisa Nasareetadiri pikioo Yuvuaanaasi ngioo nnoori Yorotaana ivaki oro dudu Yuvuaano inna apiravai. ¹⁰ Inna apu kiooduu Yisuuva nnooriivakidiri numa siriivau duu saivaata reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoke-taivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvono tuoo tuoo innayaa variravai. ¹¹ Innayaa varuduu rikiooduu ngiau apuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo. A ni Maapu tuanaakuavee, tiravai.

¹² Tuduu tuu saivaata Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna titooduu koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ¹³ Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaa ivaki varuduu ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno teeravai. Ii yoosinna ivaki fayai mmararaa avaikarauya suvuauduu aangeraiya tuma Yisuunna tuqin-nada haitatuuravai.

*Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Matai 4:12-22; Rukaaso 4:14-15; 5:1-11)*

¹⁴ Vaidiia Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kiooduu ivaki varuduu Yisuuva Karirayaa vioo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo ¹⁵ tunoo: Anutuugo mmataama kioo suaivo aa vainima nninoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira suaivo kiisa suai nninaravai. Ngingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada mmayaaya yoke-taivaara kua kutaavaivee kiatee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva nnaagiai nnoori haruunga Karirayaa siriivau vioo tooduu tavau vareera vaidiivaitana Simoono ari kataivo Adiriaasooyarii inna teeda vaidi tavaura nnooriivaki ngiari utua vaaheeyauvaa kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁷ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

¹⁹ Vida Yisuuva vioo tooduu Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya ngiari kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. ²⁰ Sapiraida varuduu Yisuuva ivaitana too suaivaki ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara tuduu ngiari gioonnaata ngiari mmoori varoo vaidi-yaatama kanuuvaki pikiada inna nnaagiai viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

*Yisuuva titeeravai
(Rukaaso 4:31-37)*

²¹ Iya vidada yoosinna Kapanaua oro varuduu Yutayaiya kati varira suaivo nnuduu Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmudu rikiada ²² inna kuaivaa rikiooya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiarairavai. Hama iva Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kua tiravai.

²³ Ii suai ivaki vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki ngioo kai tuoo ²⁴ mmagia maisaivo inna kiaa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. E aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuugaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuane,

²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri tuoo kuanara uudu ivo pinaama yuku yaaku hannatotauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri kaayauma kai kai tuoo mmaanai tuoo viravai. ²⁷ Tuoo vudu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Inna aaniivainnee? Inna karaasa kuavainno tiinnee? Aa vaidi aavo yaagueeqa vaidivai kieeta vaidiaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tikiai kuaano, ²⁸ tuduu rikiada Yisuuva uu mmooriiyauvaa gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa Karirayaa vau yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmudu rikieeravaivee.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnee ravai
(Matai 8:14-17; Rukaaso 4:38-41)

²⁹ Yisuuvaata ari ngiaammuaudootama Yakoopaya Yuvuaanaya tasipama nuunaira nnauvaki pikiada Simoonaya Adiriaasaya nnauvaki safuuma viravai. ³⁰ Vida tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu innara Yisuunna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmudu rikioo innasi vioo inna yaakuuvaudiri vararu utuduu diitooduu ikiyanaivo taika kioodoo yeennaivaa iya mmiravai.

³² Hannauduu suaivo haatapooduu rikiada gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapu nniitarooyaatama vooya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuyaata vita Yisuunnasi nniravai. ³³ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinna varuuya nnidada nuunaida nnau keegiaivaki dida vauduu ³⁴ Yisuuva kaayau nniitaroo ari vookara ari vookarauya tuqinnoo kaayau mmagia maisaiya vooya aakiaiyauvaki varuuya tuduu pikiada viravai. Mmagia maisaiya Yisuunna arinaima toovaara iya kua tivoora Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Karirayaiya mmayaaya yoketaivaa
kiaa mmiravai
(Rukaaso 4:42-44)

³⁵ Heenanaanna upisi saivaata Yisuuva diitoo nnauvaa pikioo yoosinnaivaata pikioo oro kumina mmata voovau varioo yaaku vareeravai. ³⁶ Yaaku varoo varuduu Simoono ari saiyaatama diitada vida innara buaama rada nuaida tooduu ³⁷ iva iya too vauduu teeda inna tunoo: Mmuakiaaya aiyara buaama rada nookiaano, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Pikiada nnikiai ta aa yoosinna vaini vai aayauvaki kuaaravee. Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iyaatama fai na kiaa mminaraivaara kuaaravee. Na iyaatama kiaa mminaraivaara tiiravaivee, ³⁹ kiaa kioo ivaki pikioo mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo mmagia maisaiyauvaa tuduu iyakidiri tiida viravai.

Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinnee ravai
(Matai 8:1-4; Rukaaso 5:12-16)

⁴⁰ Vaidi voovai mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvoono Yisuunnasi numa toorivu yau haroo yaagueeqama inna yaparainno tunoo: A ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee aikiooma tuqinnaanaravaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva pinaama innara boo tioo ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravai. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee, ⁴² tuduu tuu saivaata buunna hooya mmamma roosuuvo taikoodoo kati hara kioo variravai. ⁴³ Kati hara kioo varuduu Yisuuva kua yaagueeqama innaata tuoo akiairauduu inna titoo ⁴⁴ tunoo: Sa viee aavaara gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiairaama Anutuuqaara kati puara hudeera

vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaakianee. I mmammaivo yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiese Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikioo hama inna kuaivaa rikioo pikioo vioo gioonna kiaapuuya mmannammanna kiaa mmiravai. Kiaa mmuuvaara iya inna suvuaivoora kiaa Yisuuva hama yoosinnaivaki kooyaa nuairavai. Ivo oro koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvakidiri innasi nniravai.

2

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Matai 9:1-8; Rukaaso 5:17-26)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva kava vara ranoo yoosinna Kapanauma vuduu ari nnauvaki varuu kuaivaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiada ² innasi nnida nuunaida nnauvaa suvuai kiada sipu oyaivakiaata nnau oyaivakiaatama suvuai kioodoo Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmioo varuduu ³ vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa taarama taaramadoono taina rau varada Yisuunnasi nniravai. Nnida tooduu gioonna kiaapuuya suvuai kiada varuduu hama inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootairavai. ⁴ Hama aataruuvootauduu iya Yisuuva duupinnainningiaa ngiau aapu karada tausiivaa rabara kiada hiriraiyauvaa ravarata kiada idaadiri yuku yaaku putuu vaidiivo ari kegeennaivau vauvaa Yisuunnasi reemma kioodoo tiiravai. ⁵ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai, vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁶ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi ivaki varuuya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: ⁷ Mo dataama kioonno aa vaidi aavoono ariyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuugo mmuaavoono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva akiairauduu iya yaata tinniyaa vau kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngii yaata tinniyaa vai kuaivaa yaata utida itaa kua kiaanee? ⁹ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee ai kegeennaivaa varee kuanee, tinarannee? ¹⁰ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: ¹¹ Na i kiaa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee, ¹² tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vauduu ivo diitoo akiairauduu ari kegeennaivaata varoo viravai. Vuduu iya pinaama nnikiaraida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Hama ta aqaa mmoori aavaa tauraa taunnavaivee, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tuduu inna tasipama viravai
(Matai 9:9-13; Rukaaso 5:27-32)

¹³ Yisuuva kava nnoori haruunga Karirayaa siriivau tioo tioo tuma tooduu gioonna kiaapu kaayauya innasi nnida nuunauduu iva kua yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ¹⁴ Kua kiaa mmi taika kioo kava vara ranoo Kapanauma vioo tooduu Arapainna mmaapuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki

hara kioo varuduu Yisuuva inna too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁵ Oro varioo Yisuuva Riviinna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gionna kiaapu maisa vooyaata kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata numa innaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai. Kaayau gionna kiaapu mmuaakaraakiaiya Yisuunna nnaagiai nuairaivaara ii gionna kiaapu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaatama tasipama yeenna nneeravai. ¹⁶ Farisai vaidiiyakidiri Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaano Yisuuva mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gionna kiaapu maisaiyaata sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata yeenna nneeda varuuvaa teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvaiyaatama iya tasipama yeenna nnooriivaa nnainnee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa rikioo iya sai tunoo: Gionna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gionna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. Na hama gionna kiaapu yoketaama variyaiya maavee tinaraiivaara tiiravai. Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvaiya na maavee tinaraiivaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai

(Matai 9:14-17; Rukaaso 5:33-39)

¹⁸ Vo suai voovaki Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiyaatama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati varuduu gionna kiaapuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataiki-aida vaidi Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati variaani i nnaagiai nuairaiya hama itaa kiaannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gionna kiaapuuya tasipama varikiai rikiada hama iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai nnaaravai. Kieevatiivo iya tasipama varii suaivaki hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. ²⁰ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiva kieevatiivaa vitada ruputikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai.

²¹ Hama gionna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino karaasa buruqaivo yaagueeqainno fai buruqa nnisiivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravai. ²² Hama vaidi voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiaa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyuu kino yapooma vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino puara nnabaivo maisinaravai. Iya karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavaivee, tiravai. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Vaidiiva kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 12:1-8; Rukaaso 6:1-5)

²³ Yutayaiya kati varira suai voovaki Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeennaivaa nnutuuvo vuuuta mmooriivaki nuairavai. Iya nuaida varida inna ngiaammuauya vuuuta iiraiyauvaa utu rasukua rada nuairavai. ²⁴ Nuauduu Farisaiyaano iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti

mmaanna tira kuaivo ooqoo tiraivaa aanii kieemaida i ngiaammuauya hatokaanee? ²⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa yaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo hama yeennaatauduu ²⁶ ivo Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta Anutuugaaniee kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaaniee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata ii suai ivaki Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Apiaitaava varuu suaivaki Davuitiiva ii kua ivaa hatoka kioo numa yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmioo nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravai, ²⁷ kiaa kioo tunoo: Hama Anutuugo Yutayaiya kati varira suaivaa aataruuvaa iikiateera nnaasu gioonna kiaapuuya yapa kieeravai. Ivo gioonna kiaapuuya iima kioo iyara yaata utuoo kati varira suaivaa iyani yapa kieeravai. ²⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

3

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai (Matai 12:9-14; Rukaaso 6:6-11)

¹ Yisuuva kava vara ranoo nuunaira nnauvakira vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunno vuuvo ivaki variravai. ² Varuduu gioonna kiaapu vooya ivaki varuuya yaata utida tunoo: Yisuuva kati varira suaivaki inna tuqinnaarananee? kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ³ Iya inna teeda vauduu Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aavau dianee, ⁴ kiaa kioo gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iiki-aaranee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta yoketaa mmooriivaa iiki-aaranee? Vara maisa mmooriivaa iiki-aaranee? Vara vaidi nniitaraivaa tuqinnaarananee? Vara vaidiivaa ruputu kikio putinaranee? tuduu rikiada kua seemuaa variravai. ⁵ Kua seemuaa varuduu Yisuuva iyara inna nnannatooduu iya haitatuuma too iyara inna nnannatooduaata iyara boo tiravai. Ngiari tinni nnikiiyauvo yaagueeqauvaara ivo iyara boo tiravai. Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketairavai. ⁶ Yoketauduu Farisaiya ivaa teeda akiairauduu nuunaira nnauvaki pikiada kieeta vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama nuunaida Yisuuva ruputuaara inna mmaara kuaivaa kiaa teerama kieeravai.

Gioonna kiaapuuya nnoori siriivau nuunairavai

⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama ivaki pikiada nnoori haruunga Karirayaa vida kooduu kaayau gioonna kiaapuuya iya nnaagiai viravai. Gioonna kiaapuuya Karirayaivakidiriaata Yutayaivakidiriaatama ⁸ Yerusareemaivakidiriaata Irumaivakidiriaatama nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaata yoosinnaivaitana Turu Sitoona vainima varuuvakidiriaatama viravai. Yisuuva mmooriivaa uu kuaivaa rikioovaara iya inna nnaagiai innasi viravai. ⁹ Vida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya ni suvuakuarainnoo. Kanuuvaa varada niini teerakiatee, tiravai. ¹⁰ Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnoovaara gioonna kiaapu nniitareeraiya innayaa utuaara inna suvuairavai. ¹¹ Mmuakiaa suai gioonna kiaapu mmagia maisaiya iya aakiaana varuuya inna teeda vida

varada inna yuku oyaivaki toorivu yau harada mmagia maisaiya iya kiaa mmuu kuaivaa aayanna tida tunoo: E Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, ¹² tuduu Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa niyara kiaa kookieekiatee, tiravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Matai 10:1-4; Rukaaso 6:12-16)*

¹³ Yisuuva taapiivaura vioo ari vitaanaree tuu ngiaammuauya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu ¹⁴ yaakuuvaitana yukukidiri taarama mmataama kioo iya tunoo: Ni tasipama nookiaaraivaara na ngii mmataama kiaunoo. Ngia Anutuugaa kua yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaraivaara na ngii titanai kuatee. ¹⁵ Fai ngia vikiai gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa na ngii minai kuaaravee, tiravai. ¹⁶ Yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngiaammuauya ivo mmataama kiooya nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Simoono Yisuuvaano innara nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. ¹⁷ Voovaitana Sevetainna mmaapu kato vayoovaitana Yakoopaya Yuvuaanayara Yisuuva karaasa nnutuuvaa Buainakiiso ivaitanaara tiravai. Nnutu Buainakiisa oyaivo ngiaarunna akuavai. Ngiaarunno akua karara tuneema taaravaitana kuaivaa karara tiravai. ¹⁸ Voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai nnutuuvo Tumaaso voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoopo voovai nnutuuvo Tariaaso vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono ¹⁹ voovai nnutuuvo Yutaaso Isariotovee. Ivoono nnaagiai Yisunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitanaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Matai 12:22-32; Rukaaso 11:14-23; 12:10)*

²⁰ Yisuuva ari varuu nnauvaki oro ivaki varioo tooduu innaata ari ngiaammuauyaatama gioonna kiaapuuya keenaa suvuai kioodoo hama ngiari yeenna nnaara suaivootairavai. ²¹ Hama ngiari yeenna nnaara suaivootauduu Yisunna seenaiya gioonna kiaapuuya itaama inna uuvaa rikiada inna vitaara nniravai. Vooyaano innara tunoo: Vaa ivo yaata duunaivaivee, tuuvaara inna vitaara nniravai.

²² Vaidi vooya Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yerusareemadiri nnuuyaano innara tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivaa Sataangaa nnutu voovai Beresebuuro inna aakiaivaki varinoo. Variivoono ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidiiaa aakiaiyauvaki variyaiya titaikiai kuaavaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva gioonna kiaapuuya tuduu innasi nnuduu mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kua voovai iya kiaa mmioo tunoo: Mo dataama Sataango ari seena mmagia maisaiya titanai kuaaranee? Hama yopeemavee. ²⁴ Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki variyaiya rapidada vida raubiriida mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vainai fai Sataangoota ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravaivee, tiravai.

²⁷ Ivo itaa kua kiaa kioo Sataangaara kava vo kuavai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariiyara varaanaree kiaa kioo hama sabi kuanaravai. Fai

tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravai.

²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiyouvaatama fai Anutuugoono rugaanaravai. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai hama Anutuugo ivaa rugaanaravaivee. Fai tupatupaa vainaravaivee, tiravai. ³⁰ Vaidi Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yisuunnara tunoo: Mmannasa maisaivo inna aakiaana varinoo, kiaa kiada Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee, tiravai.

*Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Matai 12:46-50; Rukaaso 8:19-21)*

³¹ Yisuunna kaanoota ari kataunnaiyaatama numa mmaanai dida vaida tiisi tummuaneera innara tiravai. ³² Iya innara tuduu gioonna kiaapuyua inna suvuau kiada varuuya inna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aiyara kiaanoo, ³³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraata ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kiaapuvaara na mmuduuya ruaunnee? ³⁴ kiaa kioo gioonna kiaapu ivaki varuuya haitatuuma too iya tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ³⁵ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

4

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 13:1-9; Rukaaso 8:4-8)*

¹ Yisuuva keenaa nnoori haruunga mmaagaivau dioo vainno mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyavaki kioo ivaki varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kuaivaa iya kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnoori mmaaga ivau varuduu ² iva mmatayaa diaa mminnaiyuvunudiri mmataama kioo kaayau kuaiyauvaa tioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: ³ Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai ari mmoori tammaivau aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiya tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau tuoo vioo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaikio hama iiraataivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo vioo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiia yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiia yuku yaaku taika kioo (100) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

*Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(Matai 13:10-17; Rukaaso 8:9-10)*

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva hara kioo varuduu rikiada ari ngiaammuauyaatama gionna kiaapu vooya inna kuaivaa rikiooyaatama mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaara inna yaparairavai. ¹¹ Yaparauduu Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gionna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Gionna kiaapu homoraiya mmuakiaa kuaiyauvaa rikiada kati mmanna mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tii kuaiyauvaa rikiada hama tuqinnama rikiaavai. ¹² Ivaara fafaaraivo vainno tinoo:

Iya teedada mmanna avuuyauvaadiri taavai.
 Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiaavai.
 Hama iya tuqinnama teeda
 hama arinaima rikiaavai.
 Iya arinaima rikiada hanigiaatiri.
 Anutuugo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
 rugaitirivee.

Fafaaraivoono itaa kua tiivai. Iya sa tuqinnama teeda arinaima rikiaateeraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvaivee, tiravai.

*Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
 (Matai 13:18-23; Rukaaso 8:11-15)*

¹³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo iya yapara ruoo tunoo: Na uruyaadiri mmataama kiau kuaivaa ngia hama arinaima rikiada dataama vo kua vo kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaarannee? ¹⁴ Vaidi yeenna uruuyauvaa rututuovo Anutuugaa mmayaaya tira vaidiivaa roosiivai. ¹⁵ Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaavo Sataango iya rikiaa saivaata numa mmayaayaivo iya aakiaana vaivaa varoo kuaivai. ¹⁶ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada iya rikiaa saivaata kaayau siriga tasipama varaavai. ¹⁷ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima iya hama kuaivaa ngiari aakiaana yapeerama kiada kiisa suai nnaasu Anutuugaara yaagueeqakiaavai. Iya Anutuugaa kuaivaa iikiaivaara gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa iya mmiaani rikiada iya makee tikiai Anutuugaa aataruuvaa pikiaavai. ¹⁸ Uruuyauvo ooviiyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata ¹⁹ mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaara kaayauma yaata utida sikau varaaraivaara yaata utida mmuduuya rida mminnaa ari vookara ari vookaraiyauvaa iya varaataivaara kaayauma yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutuugaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraataivai. ²⁰ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuugaa kuaivaa rikiada varakio kuaivo iya aakiaana urikio iiraiyauvo ataama vaivai. Vooyaki kiisakiangii iiraiyauvo (30) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kaayau (100) vaivaivee, tiravai.

*Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
 (Rukaaso 8:16-18)*

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Hama gionna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivo toobaivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Hameetavee. Ivo toobaivaa varoo

kiikoo koovau hirivai. ²² Ivaa roosiima makee mmuakiaa mminnaiyauvo rummua apu kiaiyauvo fai kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai. Kuaivaa na makee gioonna kiaapuuya kiasa mmiaukai hama tuqinnama rikiaivaa fai vo suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaaravai. ²³ Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

²⁴ Ivo itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Ngia rikiasa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Fai ngia koonnama rikikio kiisakiata ngiiki vainaravai. Fai ngia yoketaama rikikio mmayaayaivo ngii tinniiyauvaki pinaavai vainaravai. Fai gioonna kiaapuuya yoketaama rikiaiya Anutuugo yaagueeqaivaa iya mminai vo kua vo kuaivaata rikiaaravai. ²⁵ Ivaara gioonna kiaapu voovono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuugo ari vo kua vo kuaivaa inna kiasa mmino rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravaivee, tiravai.

Uruuyauvo uruuvauddiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

²⁶ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kiaikio urineema Anutuugo tiyara diraivo vainnonno pinaavai vainoo. Vaidi voovono mmooriivaki yeenna uruuyauvaa rututuooma kioo ²⁷ numa vuru vaivo pataikio oro mmooriivaa varaivai. Ivo vaikia ditakie mmannammanna itaikiokio yeenna uruuyauvo uruoo pinaa kiaiyauvai diivai. Uruuyauvo urii aataruuvaa hama ivo too rikiaivai. ²⁸ Mmataivo arinoo uruuyauvaa virikiokio pinaa kioo apuuyauvonnaadee vaikio nnaagiai apaiyauvo vaikio aikiooma iiraiyauvo vaivai. ²⁹ Iiraiyauvo yootoo apuunno nneeravaata vaivaara vaidiivo avaikarai paipa hovekauvaadiri varoo numa rutakaivaivee, tiravai.

*Yisuuva uru kiisa masateeraivauddiri mmataama kioo tiravai
(Matai 13:31-32,34; Rukaaso 13:18-19)*

³⁰ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaiyauvauddiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ³¹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uruuvo kiisakiata vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. ³² Vaidi voovono ii uru ivaa varoo mmataki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dioo vainno hammara pinaiyauvaa haraikiai ngiaammaiya numa ngiisaiyauvaa iyauvaki heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

³³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ii mminnaa ivauddiri mmataama kioo tuu kua iyauvaa roosuuvaa ivo kaayau mminnamminnaiyauvunuddiri mmataama kioo tuu kuaiyauvunuddiri ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Iya arinaima rikioo kuaivaa nnaasu iya kiasa mmiravai. ³⁴ Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunuddiri mmataama kioo tiravai. Vo suai ari ngiaammuaudaa nnaasu sudu vitoo mmataira kua oyaidaa kooyaa iya kiasa mmiravai.

*Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai
(Matai 8:23-27; Rukaaso 8:22-25)*

³⁵ Ii suai ivaki hannauduu upisipisuuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ³⁶ tuduu gioonna kiaapu nuunauya ivau uduu ari ngiaammuauya iya pikiada Yisuuva varuu kanuuvaki karada inna tasipama viravai. Vuduu ari vo kanuuyauvootama iya tasipama viravai. ³⁷ Vududuu yuunna yaamurukaivo nnooriivauddiri

nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiaina uuduu ³⁸ Yisuuva kanuuvaa rakanainningiaa kunnaivau vuru vauduu iya inna yuruuma kiada inna tunoo: Vitaira-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo. Hama a tiyara boo kiannanoo, ³⁹ tuduu rikioo diitoo yuunnaivaa yaagueeqama ooqoo tioo nnooriivaa tunoo: Pikiee tirooma variane, tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo tirooma variravai. ⁴⁰ Tirooma varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira aatuuda variaannee? Aaniira ngia hama niyara kutaavaivee kianne? ⁴¹ tuduu rikiada kaayauma aatuuda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Anna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

5

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai (Matai 8:28-34; Rukaaso 8:26-39)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vida ² Yisuuva kanuuvaa pikioo reemi roo saivaata tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi voovoono Yisuunna saidi tiiravai. ³ Ii vaidi ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaovoono vaidi putuuya hau oonauyauvaki nnaasu hara kioo variravai. Hara kioo varuduu hama yopeema vaidi voovoono inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairavai. ⁴ Vaa kaayauneetu vaidiiya inna vitada yuku yaakuuyauvunu yeena yaagueeqaivaadiri ranaa rau kioodoo mmuakiasa suai ivo ari yaakuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioo ari yukuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rutatooma kioo rakeeravai. Ivo yaagueeqauvaara hama vaidiiya yopeema inna ooqoo tiravai. ⁵ Ikiannagisanna heenagieena ivo vaidi haira oonauyauvaki nuainno varioo taapiiyauvunuaatama nuainno varioo kai kai tioo sikauyauvaadiri ari mmammaivaa hatokeeravai.

⁶ Ivoonoo ngieeradiri Yisuunna too seenoo tuoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ⁷ innara puaisakama aayanna roo mmagia maisaivo inna kiasa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Anutuuoqo mmuakiasa mminnamminnaayauvai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na Anutuuoqaa nnutu tasipama yaagueeqama i kiasunoo: Sa ni ruputuanee, kiasunoo. ⁸ Yisuuva innaata kua tioo varioo inna tunoo: Mmannasa maisa-o, aa vaidi aavaakidiri tiee kuane, tuuvaara ivo itaa kua tiravai. ⁹ Yisuuva inna yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kiane, tuduu rikioo kaayau mmagia maisaiyauvo inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ¹⁰ kiasa kioo Yisuunna makee tuduu yaagueeqama tunoo: Sa mmagia maisaiya titanai vooaira kuatee, tiravai.

¹¹ Tuduu kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda varuduu ¹² mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivaki topauya yaagueeqama Yisuunna tunoo: A ti titanai ta puaraiya aakiaiyauvaki kuaaravee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ee-oo tuduu mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki vuduu mmuakiasa puara kaayau (2000) rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki putu taika kieeravai.

¹⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitaturaiya seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaataama annaanna nnauyauvaki voopi voopi varuuyaataama kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva ivaki uu mmooriivaa taara nniravai. ¹⁵ Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa aakiaivakidiri kaayau mmagia maisaiya pikiada vuuvoonoo vaa ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kati hara kioo varuduu ari yaataivo yoketauduu gioonna kiaapuuya

innara aatuuravai. ¹⁶ Vaa tauraa Yisuuva uu mmooriivaa tooyaano vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovaaraata puaraiyaraatama iya kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiaa mmuduu rikiaada iyaata mmaayootaiyaatama Yisuuva iya yoosinnaivakidiri pikioo kuaiveera inna yaagueeqama tiravai.

¹⁸ Tuduu Yisuuva kanuuvaki karoo varuduu vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo inna yaagueeqama yapara ruoo tunoo: Kii neeta kuanaravee, ¹⁹ tuduu rikioo ooqoo tioo inna tunoo: Kava vara rane ai seenaiyasi vie Udaangaivo aiyara boo tioo i iima kiai kuaivaa iya kiasa mmianee, ²⁰ tuduu rikioo vaidiivo vioo yoosinna pinaivaa aakiaivaki vau yoosinna yaakuuvaitana nnutuuvo Dikaporiisa ivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiasa mmuduu rikiaada mmuakiaaya inna kuaivaa rikiooya nnikiarairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Rukaaso 8:40-56)*

²¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaa varoo kava vara ranoo nnoori haruunga sainai ngioo oro siriivau varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nuunaida variravai. ²² Innasi nuunaida varuduu vaidiivaa nnutuuvo Yairiiva nuunaira nnauvaa kieetavai varuuvoono numa Yisunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ²³ yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Ni naunnainningiaa nniitaraikio putinara iinoo. Ha ngiannanee? Inna nniitaraivo pikino ivo diitoo hara kioo variaiveera numa innayaa ai yaakuuvaitana utuane, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna vata rada vida inna suvuau kieeravai.

²⁵ Gioonna voovoona kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo ²⁶ tutaqaqiyasi makemakee aataru roo varuduu kaayau nniitarooduu ari sikau pinaivaa kagaari taika kiooduu homo kabaa vira aataruuvo innaki nnaasu vairavai. ²⁷⁻²⁸ Iva Yisuuva yoketaa mmoori uu kuaivaa rikioo ariyara yaata utuoo tunoo: Fai na kati inna buruqaivau utino too ni kabaa vira aataruuvo taikanai na kava kati hara kiese varinaravaivee, kiasa kioo gioonna kiaapuuya nuunau aakiaidaadiri ngioo oro Yisunna mmookai dioo vainno ²⁹ inna buruqaivau kiisama utuduu akiairauduu inna kabaa vira aataruuvo taikooduu rikioo ari nniitaroovo taikoovaara arinaima rikieeravai. ³⁰ Rikiooduu akiairaama Yisuuva vaidi tuqinneera yaagueeqaivo innakidiri vuuvaa rikioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki hanigioo iya yapara ruoo tunoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? ³¹ tuduu rikiaada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Gioonna kiaapuuya i suvuakuaivaa vaa a taannanoo. Mo aaniira a kiannanoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? kiannanee? ³² tuduu rikioo Yisuuva inna utuuvaara homo buainnonno tooduu ³³ gioonnaivo Yisuuva inna tuqinnoovaa rikioovaara aatuunno biribiriinno ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ari nniitaroo kuakuaakua eeyaayauvai kooyaa inna kiasa mmiravai. ³⁴ Inna kiasa mmuduu rikioo inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiese variananoo. Diitee ausa nuufa tasipama eeyaara i nniitaraivo taika kinai kuane, tiravai.

³⁵ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yairiinna nnauvakidiri vaidi vooya numa Yairiinna kiasa mmida tunoo: Vaa i raunnaivo putivaivee. Mo aaniira Vitairavaa vatee kuanara iikiannanee? Pikiaanee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tuu kuaivaa rikioonnaata nuunaira nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niiyara nnaasu yaata utuee

kutaavaivee kianee, ³⁷ kias kioo mmuakiaa gioonna kiaapu inna nnaagiai nuauyara ooqoo kias kioo Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo inna kataivaa Yuvuaanaata vitoo viravai. ³⁸ Vidada oro tooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnauvaki gioonna kiaapuuya nuunaida vuu vuu kai kai tida pinaama ratada kua tuuvaa Yisuuva rikioo ³⁹ nnauvaki vioo iya tunoo: Ngia aaniira pinaama kua tida rataannee? Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁴⁰ tuduu rikiada iya vaa nnaakaraivo putuuvaa teeda Yisuunnara raida varuduu iva numa iya titooduu mmaanai vuduu rikioo nnaakaraivaa kaano koovaitanaata ari ngiaammuuu taaravoomaidaatama vitoo nnaakaraivo vauvaki viravai. ⁴¹ Vioo inna yaakuuvau utuoo ari kuaivakidiri inna tunoo: Tarita kuuma, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo tunoo: Kuabuaa-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo. ⁴² Ivo itaa kua tuduu makee tuduu kiaatannaivo diitoo nuairavai. Aa kiaatanna aavaa nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vaivai. Iva diitoo nuauvaa iya teeda kaayauma nnikiaraida yaata utuduu ⁴³ Yisuuva yaagueeqama iya kias mmioo tunoo: Aavaa taiya sa vooya kias mmiatee, kias kioo kiaatannaivaara tunoo: Yeenavava inna mmiatee, tiravai.

6

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Rukaaso 4:16-30)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo ari yoosinna tuanaivakira ari ngiaammuauya inna tasipama viravai. ² Iya oro varuduu kati varira suaivaki Yisuuva nuunaira nnauvaki oro gioonna kiaapuuya Anutuuaqaa kuaivaa iya kias mmioo varuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri aa kua aavaa varoonno tiinnee? Dataama tinni yoketaivaa varainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriivaa iinnee? ³ Ivo nnau heekeera vaidivai Mariaanna mmaapuvai. Ari kataido Yakoopo Yoosiipo Yutaaso Simoonainna variaano. Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano, kias kiada hama iya innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. ⁴ Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaatama ari oyaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, ⁵ kias kioo iva ivaki kiisa gioonna kiaapu nniitarooya nnaasu iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tuqinnooduu kati hara kiada variravai. Ivakinnaaya innara ooqoo tuuvaara ivo hama Anutuuaqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. ⁶ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara iva kaayauma yaata utiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai

(Matai 10:5-15; Rukaaso 9:1-6)

Yisuuva ivaki pikioo vainima vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Anutuuaqaa mmoori aataruuyauvaa vitairavai.

⁷ Vitainno varioo ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi numa dida vauduu taara tida taara tida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nookiateeraivaara titoo gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmioo ⁸ yaagueeqama iya tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati yau nnaasu kurida kuatee. Sa yeennaiyauvaa varada sa utuaiyauvaa varada sa sikauyauvaa vara rida kuatee. Kati kuatee. ⁹ Yuku nnabaiyauvaa ngii yukuuyauvunu uyida kuatee. Sa yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida

mmuaa tida nnaasu varada kuatee, ¹⁰ kiasa kioo iya tunoo: Fai ngia yoosinnaiyauvaki vida tauraa nnau ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ¹¹ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada pikiada kuatee. Anutuugo irisai maisaivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyauvunudiri rututuooma kiaatee, ¹² tuduu rikiaada vida gioonna kiaapuuya hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaateera kuaivaa iya kiasa mmiravai. ¹³ Iya kiasa mmida kaayau mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapu vooya aakiaana topauyauvaa titooduu vuduu kaayau nniitarooyayaa yatari iira suuyaivaa siikaida tuqinnooduu kati hara kiada variravai.

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Matai 14:1-12; Rukaaso 9:7-9)*

¹⁴ Yisuuva uu mmooriivaa mmayaayaivaa kaayau gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna varuuya rikiooduu Yutayaiya kieeta Herootoota rikieeravai. Vooya Yisuunnara tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitoovaara yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaravaa iinoo, ¹⁵ tuduu vooya tunoo: Inna Irayaavavee, tuduu vooya tunoo: Inna nnaaruaa vaidi forofetaa varuuvaa roosiima vari vaidivaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu Herooto innara tunoo: Inna Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Na nnaaru kiaaduu inna nnuunaivaa rutakoovoono aanna ivoono kava diitoo varinoo, tiravai. ¹⁷⁻¹⁸ Nnaaru Yuvuaano varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano Herootaa tunoo: I vayaanna nnaataivaa varaanna aataruuvo inna hama safu aataruvaivee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara maisa mmooriivaa iinaraivaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu Yuvuaano tuu kuaivaara Herootiaanna kaayauma nnannatooduu inna ruputinara iikiatauduu Herooto ooqoo tuduu hama yopeema iiravai. ²⁰ Yuvuaano safuuma varira yoketaa tuanaa vaidivai varuduu too Herooto inna tooduu kaayauma inna aatuuduu gioonna kiaapuuya inna ruputuaara uuvaara ooqoo tiravai. Ooqoo tuduu makemakee inna kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu ivaara kaayauma yaata utiravai.

²¹ Herootiaava Yuvuaanaa ruputinaraivaara makemakee yaata utuoo tooduu Herootaa mmatoosuaivo nnuduu too yaata utuoo tunoo: Aanna makee na tinai ruputuaaravaivee, tuduu Herooto ari kieeta nnoonna vaidi-iyaniaatama ari rapira kieetaiyaniaata Karirayaa yokovaiyaniaatama buusa pinaivaa iima kieeravai. ²² Iima kiooduu numa varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari tasipama yeenna nnooyaatama inna teeda varuduu iya innara kaayauma yoketairavai. Yoke-
tauduu Herooto kiatannaivaa tunoo: A varaanaree kianna mminnaivaa ni yaparainai na i mminaravaivee, ²³ kiasa kioo kua kiasa teerama yeena rau kioo kuaivaa inna tunoo: Vo mminnaa vo mminnaivaara a ni yaparainai fai na i mminaravai. Na kaayau mminnaiyauvaara diaunoo. Fai saiyauvai i varaatainai ni yaparainai fai neenoo i mminaravee, ²⁴ tuduu rikioo vuaiha ari kaanaasi vioo inna yaparainno tunoo: Mo dee mminnaavaara na inna yaparainannee? tuduu rikioo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa vaidiiva rutaka kiada inna kieetaivaa varada ngiateeraivaara inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikioo kammannauduu ngioo Herootaa yaparainno

tunoo: Aanna makee tinai Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kikiyai ni mianee, ²⁶ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyauvunu kua kiasa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo hama inna kuaivaa ooqoo tiravai. ²⁷ Hama ooqoo tirainno Yuvuaanaa kieetaivaa varoo ngiaiveera ivo oovi nnauvaara haitatuura vaidi voovai titeeravai. Titooduu oovi nnauvaki vioo Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kioo ²⁸ kieetaivaa yanaivau yapa kioo varoo numa kiatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ²⁹ Yapooma Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauya iva putuu kuaivaa rikiada numa inna mmamma kaanaivaa varada oro oonauvaki hau kieeravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeennaiyauvaa mmiravai
(Matai 14:13-21; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

³⁰ Yisunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada Yisunnasi nnida nuunaida mmuakiasa ngiari uu mmooriiyauvaaraata ngiari kua kiasa mmuu aataruuyauvaaraatama inna kiasa mmiravai. ³¹ Inna kiasa mmuduu rikioo tooduu gionna kiaapuuya iya suvuau kiada vauduu hama iya yeenna nnaara suaivootauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai tetevana oro mmanna yoosinna voovaki na ngii kinai kiisama deeyakiatee, ³² kiasa kioo iyaata sunoo kanuuvaki karoo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai.

³³ Vida varuduu gionna kiaapu vooya iya vuvuaa teeda arinaima iya teeda mmuakiasa yoosinnaivakidiri pikiada mmataivau seenada vida iya yaatarada vida iya kuaara vuu yoosinnaivaki gionna kiaapuuyannaadee tauraa oro variravai. ³⁴ Varuduu Yisuuva iya nnaagiai numa kanuuvaa pikioo tooduu gionna kiaapuuya nnoori siriivau suvuau kiada varuduu iya puara sipisiipa raubiruuya roosiima hama ngiari haitatuuraivootauyara Yisuuva iyara kaayauma boo tioo kaayau kua yoketaiyauvaa iya kiasa mmiravai. ³⁵ Iya kiasa mmuduu suaivo haatapaanara uduu ari ngiaammuauya numa inna tunoo: Vaa suaivo haatapainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. ³⁶ Gionna kiaapuuya titanai kuatee. Iya titanai aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida yoosinna vainima vaiyauvaki vida sikauyauvaadiri yeennaiyauvaa yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara kuatee, ³⁷ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Fai a ti titanai ta kaayau sikau yanaiyauvaadiri (200) yeennaiyauvaa yookaama varada numa iya mmiaarannee? ³⁸ Tuduu rikioo iya sai yaparainno tunoo: Mo naana bereetayauvai ngiisi vainnee? Oro taatee, tuduu rikiada oro teeda numa inna tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama vainoo, tiravai.

³⁹⁻⁴⁰ Tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tuduu gionna kiaapuuya ferefuruunnaiyauvunu vo kammu vo kammu variateera tuduu vooya voovau nuunama (50) varuduu vooya voovau nuunama (100) varuduu itaqitaama variravai. ⁴¹ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuugaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya gionna kiaapuuya mmiateeraivaara mmiravai. Mmioo tavau taaravaitanaata rakau kioo iya mmuduu iya mmiravai. ⁴² Iya mmuduu mmuakiasa nnooduduu iya ausaiyauvo rasiituduu ⁴³ ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana yeenna nneeda kioo arai yatiyauvaa rupi nuunama rida tavau saiyauvai rupi nuunama rummua yapa

kieeravai. ⁴⁴ Rummua yapa kiada ivaki yeenna nnoo vaidiiya nnaasu yaaruduu kaayau (5000) ivau variravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Yuvuaano 6:15-21)

⁴⁵ Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama ari ngiaammuauya titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa kanuuvaki karada nnoori siri sainai yoosinna Betesaitaa kuatee, ⁴⁶ kiasa kioo gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titaa kioodoo vuduu too Yisuuva ari ngiaammuauya pikioo taapiivau yaaku varaanara viravai. ⁴⁷ Vioo ivau varuduu heenauduu ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivau vioo varuduu Yisuuva arivai homo mmataivau varioo ⁴⁸ tooduu ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida yaagueeqama nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo iyasi nnuuduu hama kanuuvo viravai. Hama kanuuvo vuduu patairaaruduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo iya yaataraanara uuduu ⁴⁹ iya iva nnoori verenoovau nnuuvaa teeda mmagia maisavaivee kiasa kaayauma aatuuda kai kiririingaida ⁵⁰ mmuakiaaya inna teeda kaayauma aatuuda variravai. Iya aatuuda varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ⁵¹ kiasa kioo karoo kanuuvaki iya tasipama varuduu yuunna yaamurukaivo taika kioodoo ari ngiaammuauya nnikiaraida kaayauma kumimakaida varida ⁵² iva tauraa yeennaiyauvaa rakau kusii kioo gioonna kiaapuuya mmuuyauvaara hama arinaima rikiooduu hama ngiari tinniiyauvo rusitiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeeravai
(Matai 14:34-36)

⁵³ Iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu nnoori siri-ivaki nnida kanuuvaa yeenaivaa haru kiada ⁵⁴ ivaki pikiada viravai. Iya kanuuvaa pikiada vuduu ivaki varuuya Yisuunna arinaima teeravai. ⁵⁵ Arinaima teeda seenada mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri nniitarooya ngiari mmaataiyauvunu vaidu varuuya vitada Yisuuva varuuvakira innasi nniravai. ⁵⁶ Mmuakiaa yoosinna Yisuuva nuauyauvaki pinaa yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama gioonna kiaapuuya ngiari seena nniitarooya vitada yeenna yookaira mmatuuyaiyauvunu yapa kiada Yisuunna buruqa aravau nnaasu utuaaraivaara inna yaagueeqama yaparairavai. Mmuakiaaya inna buruqa aravau utuuya nniitarooyauvo taikooduu yoketaama hara kiada variravai.

7

Iya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Matai 15:1-9)

¹ Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooyaatama Yerusareemadiri nnuuya Yisuunnasi nnida nuunama mmuaavau variravai.

² Mmuuaavau varida tooduu ari ngiaammuaa vooya yeenna nnaara hama ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada sabi nneeravai. Iya hama Farisaiya uu aataruuvugiataama iirama kiada ngiari yaakuuyauvaa hama finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeravai.

³ Vaidi Farisaiyaata Yutayaa vaidi vooyaatama ngiari taato nnaakukiaiya uu aataruuvaa iiravai. Ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. ⁴ Iya yeenna yookaira mmatuuyaivakidiri nnida ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. Vo aataru vo aataruuyauvo ngiari taato nnaakukiaiysidiri nnuuyauvaa iya

uuneema ngiari kaapaiyauvaata ngiari yavaa ari vookara ari vookarauyauvaatama finiravai.

⁵ Yisuunna ngiaammuau vooya hama iya uu aataru vooyauvai uuvaara Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama Yisuunna tunoo: Aaniira hama i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiysidiri nnuu aataruuvaa iikiaannee? Aaniira hama iya ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeda maisama variaannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyara fafaara roo kuaivo kutaa kuavai vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya

mmaanna kuasiyauvo koroonno

niiyara yoketaavee kiaavo

hama iya aakiaiyouvo niiyara yoketainoo.

⁷ Iya vaidiiya yaata tinniyaa vai kuaivaa

kiaa mmida kiaanoo:

Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara

kuminayaa niiyara kua yoketaivaa kiaanoo,

tiivaivee.

Yisayaava itaama fafaara reeravai. ⁸ Ngia Anutuuqo tuu aataruuyauvaa pikiada vaidiiya tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaanoo, tiravai.

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Mo ngia ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa ooqoo kiaanoo? ¹⁰ Nnaaruaa vaidi Musiivaano tunoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Fai gioonna kiaapu voovono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa rupertikio putuavee. Musiiva itaa kua tiravai. ¹¹⁻¹² Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai vaidi voovono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Kopaana, tinai ta ee-oo tikio aikiooma hama ari kaano koovaitana tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaanoo, tiravai. Iya kopaanavee kiaivaa oyaivo Anutuuqaa mminnaavai. Yisuuva keenaa iya tunoo: ¹³ Ngia itaida ngiingii taato nnaakukiaiya uu aataruuyauvo ngiingii yaata tinniyaa vaivaa iikiaaraivaara Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaa aataruuyauvo kaayau ari vookara ari vookarai aataruyauvai vaikiyai ngia iikiaanoo, tiravai.

*Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Matai 15:10-20)*

¹⁴ Yisuuva keenaa gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Mmuakiaayaso, ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaatee. ¹⁵ Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁶ (Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee,) tiravai.

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya pikioo nnau voovaki vuduu teeda ari ngiaammuauya iva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparauduu rikioo ¹⁸ iya sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniiyauvo rusitivai. Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

¹⁹ Nnaa mminnaiyauvo hama vaidi kaanaivakiaata kuaivai. Mmanna rasookaivakinaadiri tuoo rukioo mmaanai tuoo kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tioo mmuakiaa inneenna nnaiyauvaara yoketaa yeennayauvai nnaayauvaivee tiravai.

²⁰ Iva kiaa kioo tunoo: Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ²¹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Kiaatanna ngiaammuaivo sabi heera aataruuvo vaidi aakiaivakidiri nniivai. Mmuara vareera aataruuvootama vaidiivaa ruputino putii aataruuvootama ²² vaa nnaata vaati varaivo sabi mmuara heera aataruuvootama vaidi mminnaiivaa teeno inna varaataira aataruuvootama vaidi aakiaivakidiri nniivai. Vaidiivo fai kaayau maisamaisai aataruuyauvaa iinno varioo unnakua tioo ari mmammaivaara nnaasu yaata utuoo makemakee sabi nuaira aataruuvaa iinno ari seenaiyara tinara: Ngia ni yaataraiivaara ni nannatainoo, kiaa kioo maisa kuaivaa kuminayaa ari seenaiyara tioo ariiyara mannaka tioo aataru yoketaivaara kaayau kumimakainno varinaravai. ²³ Ii aataru maisa iyauvo vaidi aakiaivakidiri nniivaara kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaivee, tiravai.

*Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Matai 15:21-28)*

²⁴ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaiivaki vioo nnau voovaki hara kioo varioo gioonna kiaapuuya ni teeda niisi ngiaarainnoo kiaa nnauki nnaasu hara kioo variravai. Varuduu vaa ivo vuu nnauvakira iya rikiooduu ²⁵ gioonna voovoono mmagia maisaivo ari raunnaivaa aakiaaki varuuvoono Yisuuva nnuu kuaivaa rikioo akiairaama innasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo variravai. ²⁶ Aa gioonna aavo ari voopinnaa gioonnavai. Ivo yoosinna Surofoonikiaivakidiri nnira gioonnavai. Yisuuva ii gioonna ivaa raunnaivaa aakiaivaki mmagia maisaivo varuuvaa titano kuaiveera inna yaagueeqama yapara riravai. ²⁷ Yapara ruduu Yisuuva Yutayaiya tauraa rikiooyara aa kua aavaudiri mmataama kioo inna sai tunoo: Kii ta tauraa nnaakaraiya yeennaiyauvaa ngiari mmiaaravee. Iya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁸ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa nnaakaraiya yeenna nneeda kiaa araiyauvaa terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A ni kuaivaa sai yoketaama kiannaivaara ai nnauki kuanee. Vaa mmagia maisaivo i raunnaivaakidiri pikioo kuaivaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivo ari nnauki vioo tooduu ari raunnaivo ari mmaataivau vauduu vaa mmagia maisaivo innakidiri pikioo ari ipi vioo kieeravaivee.

Yisuuva yaata duuna hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³¹ Yisuuva yoosinna Turudiri kava vara ranoo ngioo yoosinna Sitoona yaataroo yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisa yaataroo numa nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau variravai. ³² Varuduu vaidi yaata duuna hama yoketaama kua tuu voovai ari seenaiyaano Yisuunnasi vitada viravai. Vida Yisuuva innayaa ari yaakuuvaa utuaiveera yaagueeqama inna yaparairavai. ³³ Yaparauduu rikioo Yisuuva vaidi yaata duunaivaa too gioonna kiaapuuya pikioo innaata vitoo ari mmaraa voovau dioo vainno ari yaaku oopuuvaitana inna yaataivaitanaki hara rada kioo ari yaaku oopuuvau kuaanuuvaa visi kioo inna mmaakiriivau haroo ³⁴ avuuvaa reeri ngiau too yaikiaivaa haa kiaa kioo inna tunoo: I yaataivo rugooqaivee,

tiravai. Aa kua aavaa Yisuuva ari kuaivakidiri Epataa tiravai. ³⁵ Vaidi yaata duunaivaa yaataivo rugooqooduu inna mmaakiriivo yoketauduu kuaivaa tuqinnama tiravai. ³⁶ Tuqinnama tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiapuuya kiaa mmiatee, kiaa yaagueeqama tuduaata vuaiha oro makemakee ngiari seenaiya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu rikiada ivaara kaayauma nnikiaraida tunoo: Ari mmaraa mmoori ii ivo inna yoketaa mmoorivai iivai. Iva yaata duunaiya iikiai iya tuqinnama yaata rikiaavai. Iva hama kua tiraiya iikiai iya tuqinnama kua kiaavaivee, tiravai.

8

Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai (Matai 15:32-39)

¹ Vo suai voovaki gioonna kiaapu kaayauya nuunauduu yeennaivo vaa taika kiooduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: ² Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. ³ Fai na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai vida hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo viinai sabi yuku raaravai. Vooya ngiari yoosinnadiri hokoba aataruuvau niisi nniravaivee, ⁴ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Mo aa koo mmuyai gaanga yoosinna aavau ta deevakidiri kaayau yeennaiyauvaa varada aa gioonna kiaapu aaya mmikiai nnaarannee? ⁵ tuduu rikioo iya yapara ruoo tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vainoo, ⁶ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu yeenna bereetaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taarama tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo bereetaiyauvaa kusiinnonno kioo gioonna kiaapuuya mmiateera ari ngiaammuauya mmuduu iya mmiravai. ⁷ Iya mmi kiada tavau kiisa vooyauvai tu kiada vauduu Yisuuva Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmuduu nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rummua yapa kieeravai. ⁹ Gioonna kiaapu ivaki yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. ¹⁰ Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu iya vuu saivaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Daramanuta viravai.

Farisaiya Anutuugaa mmoori ari vookarauvaara Yisuunna yaparairavai (Matai 16:1-4)

¹¹ Farisai vaidi vooya Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yapaaraida tunoo: A Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa inai ta teeda kiaara: Anutuugaa yaagueeqaivo i tasipaikiainna iikiannanoo, kiaravee, ¹² tuduu Yisuunna ausaivo kaayau mmuaararooduu tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variaya Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa taaraivaara ni yapara kiaanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia makee variaya hama Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa taaravaivee, ¹³ kiaa kioo iya pikioo kava kanuuvaki karoo varioo nnoori haruungaivaa sainai vioo variravai.

Yisuuva Farisaiyaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaraatama tiravai (Matai 16:5-12)

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaata nnoori haruungaivaa sainai vioo varuduu ari ngiaammuauya vo bereeta vooyauvaara taunnu kiada mmuaa bereetavai nnaasu varada kanuuvaki yapa kiada varada viravai. ¹⁵ Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Rikiaatee. Vaidi Farisaiyaata Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹⁶ tuduu rikiada ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida kiasa: Ta hama nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnao, kiasanee? Ngia homooda hama arinaima niyara rikiasanee? Ngii vuatinniiyauvo yaagueeqainnonnee? ¹⁸ Ngii avuuyauvo vaikiai hama ngia tuqinnama taavai. Ngii yaataiyauvo vaikiai hama ngia tuqinnama rikiaavai. ¹⁹ Na yaaku sai bereetaiyauvai vaidi kaayau (5000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiasanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kieeravaivee, ²⁰ tuduu rikioo tunoo: Na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee vaidi kaayau (4000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiasanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Ta utua yaaku saivai karasaidiri taarama rummua yapa kieeravaivee, ²¹ tuduu rikioo ivo ari vookarau mmooriivaa uuvaara iya tunoo: Itaama vaikiai hama ngia arinaima rikiasano, tiravai.

Yisuuva Betesaitaa vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaata nniidada yoosinna Betesaitaa ivaki nnida tooduu gioonna kiaapuuya vaidi avu huruutauvaa vitada Yisuunnasi nnida inna utuaneera innaata kua yaagueeqama tiravai. ²³ Kua yaagueeqama tuduu Yisuuva rikioo vaidi avu huruutauvaa yaakuuvau utuoo vitoo yoosinna tooyaivaki kioo inna avuuvaitanau kuaanuuvaa visi kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuoo inna yaparainno tunoo: A vo mminnaa voovai taannano i avuuvau vainnee? ²⁴ tuduu rikioo vaidiiyo reeti too tunoo: Na vaidiiya taukai yatari roosiikiaaya nookiaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva keenaa ari yaakuuvaitana inna avuuvaitanau utuduu ivo ari avuuvaa puaisa tooduu avuuvaitana yoketauduu ivo mmuakiasa inneenavai kooyaa teeravai. ²⁶ Kooyaa tooduu Yisuuva inna tunoo: Ai nnauki safuuma viee sa yoosinnaivaki nookianee, tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-20; Rukaaso 9:18-21)*

²⁷ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaata ivakidiri pikiada yoosinnaiyauvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvakira vida varida Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasanee? ²⁸ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiasano: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasani vooyaano kiasano: Irayaavavee, kiasani vooyaano kiasano: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiasano, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuoqo i mmataama kiokuavee, ³⁰ tuduu rikioo yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Sa aa kua aavaa niyara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:21-28; Rukaaso 9:22-27)*

³¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauya kua kooyaa kua mmioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Anutuuqaa kua mmaanna kua mmira vaidi-iyaaatama ni ooqoo tikiai vaidiia ni rupertikiai na putino taaravooma suaivo taikanai na keenaa diitaanaravaivee, ³² kua kioo aa kua aavaa kooyaa iya kua mmuduu Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo inna yaagueeqama tiravai. ³³ Inna yaagueeqama tuduu rikioo Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya too Sataango Petoroosaa tasipoovaara yaagueeqa kuavai Petoroosaa tioo tunoo: Sataango, ngieera kuane. I yaataivo vaidiia yaataivaa roosiinoo. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

³⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo gioonna kiaapuuyaata ari ngiaammuauyaatama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovooonoo ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaara ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna rupertikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ³⁵ Fai gioonna kiaapu voovooonoo ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonoo fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovooonoo hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainoo niyaraata ni mmayaayaivaaraatama putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁶ Fai gioonna kiaapu voovooonoo ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainoo putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanaranee? Fai hama varaanaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu voovooonoo hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ³⁸ Aa variaa suai aavaki gioonna kiaapuuya kaayau koonnama varida hama Anutuuqaara yaagueeqakiaano. Aqaa suai aavaki fai gioonna kiaapu voovooonoo niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo keenaa mmatayaa kava vara ranee tiee innara mmamma maisainaravai. Fai na ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota aangeraa yoketaiyaatama tiinaravaivee, tiravai.

9

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki variaya hama putirama kiada varida teekio Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ari yaagueeqaivaa tasipama tiinai teeda taaravaivee, tiravai.

*Yisunna mmammaivo hanigoo ari vookarairavai
(Matai 17:1-13; Rukaaso 9:28-36)*

² Yapooma yaaku saivai sainadiri mmuaa suaivai taika kioodoo Yisuuva Petorooso Yakoopo Yuvuaanainna vitoo taapi hokobaivaura ngiari-vana nnaasu viravai. Iya vidada oro ivau dida vaidaa tooduu Yisunna mmammaivo hanigoo ari vookarairavai vauduu ³ inna uyira rairaiyauvo poosainoo pinaama mmannaammannairavai. Fai hama vaidi mmatayaa voovooonoo yopeema buruqa poosavaa finino inna uyira raira poosaiyauvaa roosiinaravai. ⁴ Itaama vauduu Yisunna ngiaammuau taaravoomaiva-itana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Irayaaya Musiia Yisunna tasi-pama kua tiravai. ⁵ Iya kua tida varuduu Petorooso iya kuaivaa rikioo

mmaraa kuaivaa Yisuunna kiaa mmioo tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki vari-aunnano ti yoketainoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaara-vaivee, ⁶ kiaa kioo ivoota ari tasipoovaitanaatama kaayau aatuukiaivaara Petoroosaa yaataivo vueennaudu rikioo itaa kua tiravai. ⁷ Itaa kua tuduu namaivo iya rummua apu kioo vauduu Anutuugaa kuaivo nama aaki-aidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Innara na mmuduuya ruauvovee. Inna kuaivaa rikiaatee, ⁸ tuduu akiairauduu buaa buaida tooduu hama taaravaitanaataudu Yisuuva ari mmuaavai iya tasipama dioo vaira-vai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ¹⁰ tuduu inna kuaivaa rikiaada hama vo gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kiada iya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo yapooma na putuee kava diitaanavee tii kua oyaivo dee kua oyaivainnee? ¹¹ kiaa kiada Yisuunna yaparaida tunoo: Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiiva kiaano: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuugo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kiaa kuaivo aaniira iya itaa kua kiaan-nee? ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovono Irayaanna roosiivono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. Mo Vaidiivaa Mmaapuuvaa tuu kuaivo dataamainno vainnee? Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tunoo: Gioonna kiaapuuya Vaidi-ivaa Mmaapuuvaa mmamma nniitareeraivaa inna mmida innara ooqoo tida nniki rakammuaaravaivee, tuuvaara yaata utuatee. ¹³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvu nnudu gioonna kiaapuuya innara ngiari iikiatau mmoori maisaivaa iiravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno innara tuuvaa kaanaivaa iiravaivee, tiravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinnee ravai
(Matai 17:14-21; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaau taaravoomaidootama tiida ngiari seena ngiaammuauyaataama sunaara tuma tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiaammuauya suvuai kiooduu Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmira vaidiivaata Yisuunna ngiaammuauyaataama ngiariiki ngiariiki kua yaagueeqama tiravai. ¹⁵ Kua yaagueeqama tida varuu saivaatama mmuakiaa gioonna kiaapuuya tooduu Yisuuva tuuduu kaayauma nnikiaraida innasi seenada vida tunoo: Vainna ngiannanee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva ngioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aanii kuavaida iyaata kua yaagueeqama kiaan-nee? ¹⁷ tuduu rikioo vaidi voovono gioonna kiaapuuya aakiaivakidiri inna avaivaa sai tunoo: Vitaira-o, ni maapuuvaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varikio hama kua tiivaara na inna vatee aisi ngiaunoo. ¹⁸ Vo suai voovaki mmagia maisaivo inna rupertikio putuoo vainno avaivaa kiriti kiriti tikio taara kuaanuuvo tiikio yuku yaakuuvaa raduda tu kioo vaivai. Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na i ngiaammuauya kiaukai hama iya yopeema titaavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaan-nee? Na ngii tasipama hara kiee variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina

variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada inna vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu mmagia maisaivo Yisuunna too saivaata ngiaammuauvaa ruputuduu putuoo vainno hanigiaanigieennonno vauduu taara kuaanuuvo avaivakidiri tiiravai.

²¹ Yisuuva inna konna tunoo: A taannano naana suai nnaakaraivo ataama variinnee? tuduu rikioo inna koova Yisuunna sai tunoo: Nnaakaraivo meediyaa ari itaama varivai. ²² Airi suai mmagia maisaivo ni maapuuvaa ruputu kiaanara iinno inna ruputu ikiana yapoo nnoorina ruputu yapaivai. Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipanai ta yoketaama variaaravee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: A niyara kiannanoo: Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipaantaravee, kianna kua oyaivaa datai kuavainna a itaa kua kiannanee? Fai gionna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee tioo fai mmuakiaa mmoori aataruuvaa tina: Ni tasipaantaravee tino rikioo fai inna tasipaantaravee, ²⁴ tuduu rikioo nnaakaraivaa koova akiairauduu puaisakama kua tioo tunoo: Na kiisama aiyara kutaavaivee kiaunoo. A ni tasipanai na pinaama aiyara kutaavaivee tinaravee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva gionna kiaapuuya nnida iya suvai kiaara uvaa too mmagia maisaivaa yaagueeqama tunoo: A mmagia maisa hama yaata avainnaataikua varianna-o, na tinai ngiaammuauvaa aakiaivakidiri pikiee tiee kuane. Sa keenaa innaki ngiane, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo ngiaammuauvaa ruputuduu kai kai vuu vuu tuoo putuoo vainno hanigiaanigieenno vauduu mmagia maisaivo innakidiri vioo kieeravai. Vioo kooduu ngiaammuauvo vaidi putiraiya roosiima vauduu gionna kiaapu vooya tunoo: Vaa putivaivee, ²⁷ tuduu Yisuuva numa inna yaakuuvaudiri vararu utuduu diiteeravai.

²⁸ Diitooduu Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnauvaki vioo kooduu ari ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikioonno mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yaaku vareeraivaara yaagueeqaira vaidivoono fai aa mmagia maisa aavaa roosiivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovoono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai

(Matai 17:22-23; Rukaaso 9:43b-45)

³⁰⁻³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama ii yoosinna ivaki pikiada tuma Karirayaa mmataivaki nuaida varuduu Yisuuva ari kua oyaivaa iya kiaa mmnaraivaara iya vitoo nuairavai. Nuauduu gionna kiaapuuya ivo kuanara kuaivaa rikieevoora ari ngiaammuauya nnaasu vitoo nuairavai. Vitoo nuainno varioo iya kiaa mmioo tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai iya ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikano Anutuuqo tinai na keenaa diitaantaravee, ³² tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieerama kiada oyaivaara iya inna yapara kiaaraivaara aatuuravai.

Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai

(Matai 18:1-5; Rukaaso 9:46-48)

³³ Aatuuda iyaata Yisuuvaataama vidada yoosinna Kapanauma oro nnau voovaki dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Ngia aataruuvau nnida varida aanii kuavai ngiingiiiki ngiingiiiki yaagueeqama kianne? ³⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Vaa iya aataru tammaivau ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Deevoono ari seenaiya

yaataroo kieetavai varinarannee? tuuvaara iya hama inna kua sai tiravai. ³⁵ Hama inna kua sai tuduu Yisuuva hara kioo varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ngii tauraavai varinaree tioo mmuakiaaya mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima varioo nnaagiai tuanaavai varinaravaivee, ³⁶ kiaa kioo nnaakaraivaa vitoo ngiari tammaivaki yapa kioo varau tu kioo vainno iya tunoo: ³⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono hama niyara nnaasu tuqinnaivai. Ni titoovaraatama tuqinnaivaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Rukaaso 9:49-50)*

³⁸ Tuduu Yuvuaano Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ta taunnano vaidi voovoono i nnutuuvaa tioo vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Iqii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Sa ivo ii mmooriivaara ooqoo kiatee. Vaidi voovoono ni nnutuuvaa tasipama Anutuugaa mmoori ari vookaraama iira mmooriivaa iinno hama akiairaama niyara maisavee tinaravai. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono hama ti kuaivaara ooqoo tiivoono inna hama ti nnammutuaavai. Ivo inna ti seenavai. ⁴¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na Yisuu Kirisiinna ngia ni nnaagiai nookiaivaara vaidi voovoono nnooriivaa vita ngii miivo fai irisai yoketaivaa varaanaravaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruaavai
(Matai 18:6-9; Rukaaso 17:1-2)*

⁴² Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosiima gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaa vaidi voovoono iva aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa hama vaidiivo inna yaparaira suaivaki vaidiiaa numa ivo nnaakaraivaa yaparainarainnoo kiaa sikau pinaivaa varada dutuyu inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruungaivaki kagaari kikio ivaki vainno putiivo inna aataru yoketaavai. ⁴³ Itaama vaikio fai i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kakumavai tasipama variee a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yaakuuvaitana vainai ikiaivo tupatupaa too variivaki kuanaraivo inna maisavai. Ikiavo tupatupaa too variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravai. ⁴⁴ (Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁵ Fai i yukuuvoono i vitoo maisa aataruuvau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiee mmanna apavai tasipama variee yapooma a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yukuuvaitana vaidai ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁶ (Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁷ Fai i avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kagaari kiee saivai huruutavai vainai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidai ikiana i kagaari kiaaraivo inna

maisavai. ⁴⁸ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmi-iyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovono yopeema rasuunaravee, tiivai.

⁴⁹ Gioonna kiaapuuya Anutuugaara mmamma nniitaraivaa ikia teera roosiima varaivo yorokuuvaa haateeraivaa roosiivai. ⁵⁰ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Fai yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aani-ivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeedavee. Ngia yoroku yoketaa vaivaa roosiima varida ngii seenaiyaatama ngiingiiyara ngiingiiyara kua yoketaivaa tida ausa nuufa varada variatee, tiravai.

10

Yisuuva nnaata pikieera kuaivaa tiravai
(Matai 19:1-12; Rukaaso 16:18)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yoro-taanavaa sainai vaupinnai viravai. Vuduu rikiada keenaa gioonna kiaapu-uya inna teeda innasi numa varuduu too ivo ari tirayaama kuaivaa iya kiaa mmiravai.

² Kiaa mmuduu vaidi Farisai vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiaiveera inna yaparaida tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva sai iya yaparainno tunoo: Musiiva mmaanna tuu aataruuvo dee aataru-vainno ngii giaa ngii muunnee? ⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaara raa kioo inna mmioo titano kuaiveera kuaivaa Musiiva aikioovee kiaa kioo ee-oo tiravaivee, ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ii aataru ivaara ee-oo tioo fafaara reeravai. ⁶ Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. Anutuuga fafaara roo kuaivo vainno ataa kua tinoo: Anutuugo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iiravai. ⁷ Ivaarainno fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo ⁸ inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiivai. Ivaitana hama taaravaitana varirama kiada mmuaavaitana variaavai. ⁹ Anutuugoona vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikino sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovono ivaitana vara mmaram-maraama yapaivee, tiravai.

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnauvaki varuduu rikiada ari ngiaammuauya iqii kua ivaara keenaa inna yaparairavai. ¹¹ Yapara ruduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo kiaa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vaivai. Ari nnaata tuanaivaara maisa aataruuvaa iivai. ¹² Gioonna voovono ari vaatiivaara ooqoo kiaa kioo vaidi voovai varaikio mmuara vareera aataru-uvo innakiaatama vaivaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Matai 19:13-15; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Yisuuva nnaakaraiya mmammaiyauvunu utuaiveera gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada innasi nnida varuduu inna ngiaam-muauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnannatooduu ari ngiaammuauya tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapu-uya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraiya akiairaama kuaivaa rikieeraivaa roosiima fai hama gioonna

kiaapu voovoono inna roosiima iinno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravaivee, ¹⁶ kiaa kioo nnaakaraiya sootu utuoo iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tunoo: Anutuuqo ngii tasipaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(Matai 19:16-30; Rukaaso 18:18-30)*

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo aataru ari rikioovau kuanee kiaa vuduu vaidi voovoono seenoo innasi ngioo inna yuku oyaivaki numa inna avunni dioo vainno toorivu yau hara kioo vainno inna yaparainno tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aaniira niyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuuqo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa diaa voovoono yoketaavai varivai. ¹⁹ Mmaanna tuu kuaivaa vaa a rikiaannavai. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putu-aivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Sa mmuara varee nakaaravaa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee, ²⁰ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena aa mmuakiaa kua mmaanna aayauvaa tuqinnama iikiauvaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna too vainno innara mmuduuya ruoo tunoo: Mmuaa aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoosoo i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravaivee. A iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuoo nniki apu varoo hanigioo ausa mmuaararavoo tasipama viravai.

²³ Vuduu Yisuuva hanigia ari ngiaammuaui kiaa mmioo tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikio kaayauma iya mmuaararaanaravaivee, ²⁴⁻²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuaui iva tuu kuaivaa rikiada nnikiaraida rikioodu Yisuuva vo kuavai tunoo: Ni ngiaammuauso, gioonna kiaapuuya Anutuuqo iyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiyo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada ari ngiaammuaui pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiyo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoono tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁸ Tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo vaa ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai niyaraata ni mmayaaya yoketaivaaratama gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo ³⁰ fai aa makee ta variaunna suai aavaki fai irisai iyauvaanikaraama kava kava kaayauneetu varoo nnauyauvaa varoo ari kata vayaiya vitoo ari nnunna nnayaiya vitoo ari kaanokiaiya

vitoo ari nnaakaraiya vitoo mmataiyauvaa varaanaravai. Fai iyauvaa varanai ni kuaivaara vaidiyya mmoori maisaivaa inna mmikio kaayau mmuaararaiivaatama varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki ivo tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³¹ Anna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravai. Anna makee kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Rukaaso 18:31-34)

³² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama Yerusareema aataruuvau vida varuduu Yisuuannaadee tauraa vuduu iva hama aatuura kati Yerusareema vuuvaara ari ngiaammuauya nnikiarairavai. Nnikia-rauduu gioonna kiaapu iya nnaagiai nnuuya aatuuravai. Aatuuda varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya vitoo voovau kioo ngiari nnaasu sudu varida vaidiyya inna iikiaara mmooriivaara iya kiaa mmioo ³³ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnao. Ta ivaki vikio fai vaidi voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainai iyaano na putinaraivaara kua yeena rau kiada ngiari voopinaiya mmikiai ³⁴ iya niyara raida kuaanuuvaa niyaa visida ni ripiida ni ruputu kikiyai na putinaravai. Na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee.

Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunna yaparairavai

(Matai 20:20-28)

³⁵ Tuduu rikiada Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunnasi numa tunoo: Vitaira-o, ta titiyyara i yaparakianna kuaivaa tiini iikianee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana yapara ruoo tunoo: Na aaniivai ngiivaitanaani iikiaiveerada ngia kiaanee? ³⁷ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: A gioonna kiaapuuyara dinaraivaki a tinai ta i tasipama variaaravai. Vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Ngia ni yaparakiiaa kua oyaivaa hama arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaravai nnaanara iikiauvakidiri ngieevaitanaata nnaanannee? Vaidiyya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kiaivaa ngieevaitanaata varaaranee? ³⁹⁻⁴⁰ tuduu rikiada sai tunoo: Fai ta nneeda varaaravaivee, tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaravakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiyya nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kiaivaa ngieevaitanaata varaaravee. Inna aikioovai. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaravai hama na nakaaravai roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiyyani teerama kiaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Nnaagiai ari ngiaammuaui saido yaakuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tuu kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ⁴² Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuaui mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngari voopinaiya kieeta vaidiyya ngari seenaiyara yaagueeqama diaani ngari nnoonnaiya iyara diaavai. ⁴³ Itaama iikiaa aataruuvo sa ngiiki vakiaivee. Ngiiikidiri vaidi voovono ngii kieetavai varinaree tiao mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaui varinaravai. ⁴⁴ Ngiiikidiri vaidi voovono ngii tauraa varinaree tiao sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera

viteera ngiaammuauvai roosiima varinaravai. ⁴⁵ Gioonna kiaapuuya ni mmooriivaa varaaraivaara hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai
(Matai 20:29-34; Rukaaso 18:35-43)

⁴⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauyaataama yoosinnaivaa nnutuuvo Yerikoo nnida tarada kaayau gioonna kiaapuuyaataama iya tasi-pama vida varuduu Timainna mmaapuuvaa nnutuuvo Batimiaava avu huruutavai aataru siriivau hara kioo varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tuoo variravai. ⁴⁷ Varioo rikiooduu Yisuuva Nasareeta diaa vaidiivo nninoo tuduu rikioo innara aayanna roo tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diitaanna vaidi Yisuu-o, niyara boo kianee, ⁴⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauyaano inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata ivo puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitinna oyaivakidiri diitaannakuavee. Niyara boo kianee, ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Innara aayanna tikio ngiaivee, tuduu rikiada vaidi avu huruutauvaa tunoo: Sa yaata utira diitee kuane. Iva aiyara tinoo, ⁵⁰ tuduu rikioo akiairauduu di-itoo ari yaapa apu kioo varuuvaa rabara pikioo Yisuunnasi viravai. ⁵¹ Vuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiaunoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaara a kati yoketaama hara kiee variannano, tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu Yisuunna nnaagiai aataruuvau viravai.

11

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama numa Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa numa taapiivaa nnutuuvo Oriveeta ivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo ² tunoo: Oro ukuaa yoosinna ivaki vida teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiya variaivo nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii tinara: Ngia aaniira vitaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono iva vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnonoo. Ivo fai makee kava ti titanai ta kava vitada numa ai i mmiaaravaivee, kiatee, ⁴ tuduu rikiada vida yoosinna vuuta idaa tooduu puara togiivaa sipu oyaivaki haru kioovo iya too vauduu rakuasada variravai.

⁵ Rakuasada varuduu gioonna kiaapu ivau duuya iya teeda tunoo: Mo ngia aaniivai iikiaaraida aa puara togii aavaa rukuasaanee? ⁶ tuduu rikiada Yisuuva iya kua mmu kuaivaa gioonna kiaapuuya kua mmuduu rikiada ee-oo tuduu vitada nniravai. ⁷ Vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kiooduu Yisuuva togiivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Varuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu vooya oro mmoori-ivakidiri yatari hammaraiyauvaa rakau utida numa aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kiooduu gioonna kiaapu Yisuunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaataama aayanna raa rada tunoo: Anutuuqo yoketaivovee. Udaanga

Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. ¹⁰ Ti rubuungo Davuitiiva tiyara duneema iva tiyara dinaraivaara Anutuugo yoketaakiaivee. Anutuugo ngiau aapu variivo yoketaivovee, tiravai.

¹¹ Tuduu Yisuuva Yerusareema vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki vioo mmuakiaa inneennavai haitatuunno varuduu rikioo upisiinno ukuapidi aapidiinno varuduu rikioo ivo ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vitoo yoosinna Betaniaa ivakira viravai.

Yisuuva nnaammuaivaara tunoo: Sa kava iira vakianee, tiravai
(Matai 21:18-19)

¹² Vidada oto Betaniaa vuru vauya patauduu ivaki pikiada kava vara ranada Yerusareema nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹³ ngieeradiri dioo vainno rooru tooduu yatari nnaammuaivaara roosuuvaa apuuvaa too oro iiraiyauvo vainoo kiaa tooduu hameetauduu mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. Hama nnaammuaivaara iira vaira suaivootauvaara mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. ¹⁴ Vauduu Yisuuva yatari nnaammuaivaara tunoo: Tupaa itavai vakianee. Fai hama vaidi voovono keenaa i iiravaa rasuku nnaanaravaivee, tuduu ari ngiaammuaivaara inna kuaivaara rikieeravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Matai 21:12-17; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹⁵ Rikiada Yisuuvaatama Yerusareema vuduu ivo nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai yookaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaaraiyauvaa rauru sereguatiima kioo vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai yookaa varooya mmaata variraiyauvaatama rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo iya tunoo: Sa kava mminnaiyauvaa varada nnau aakiaa aadaa vida nnida kiatee, ¹⁷ kiaa kioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Anutuuga kua fafaara roovo vainno tinoo: Ni nnauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaaku vareera nnauvaivee. Anutuugo itaa kua tikiainnaatada ngia mmuara furaiya iirayaama aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuuva itaama uuvaara rikiada inna ruputuaaree kiaa iiravai. Gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraida varuuvaa iya Yisuunnara aatuuda pikieeravai.

¹⁹ Yisuuva ari ngiaammuaivaara hannauduu rikiada ii yoosinna ivaki pikiada viravai.

Yisuuva nnaammuaivaara tuu kua oyaivaara tiravai
(Matai 21:20-22)

²⁰ Vidada oto vauya patauduu kava vara ranada aataruuvau nnida tooduu nnaammuaivaara nnau hammara tuukaiyauvo eeyaa aasannama taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo Petorooso Yisuuva uuvaara yaata utuoo inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Nnaammuaivaara a kiannaivo vaa kutaa aasannama kiainoo, ²² tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuaivaara tunoo: Anna makee ngii avuuvau iikiauvaa teeda ivaara yaata utida Anutuugaara kutaavaivee kiatee. ²³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovono aa taapi aavaa tinara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, kiaa kioo fai ari tii kuaivaara hama ivo taara yaata utuoo ivaara

Anutuuqo kutaa iinaravee tino too fai Anutuuqo iinaravaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia yaaku varada mminnaa voovaara Anutuuqaa yaparaida kiaara: Fai kutaa ta varaaravee, tida fai ngia varaaravai. ²⁵ Ngia yaaku vareera suaivaki gionna kiaapuuyara ngii nnannateenai ivaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Ngii Gioova ngiau aapu variivo irisaivaa ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaraivaara iyara itaama iikiatee. ²⁶ (Fai ngia hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiraida homo yaata utikio ngii Gioova ngiau aapu variivo hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee,) tiravai.

*Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai
(Matai 21:23-27; Rukaaso 20:1-8)*

²⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema nnidada ivo ngioo nunaira nnau pinaivaki nuainno varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida ²⁸ inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiainna a iikiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiyai fai na ivo ni tikiyai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravai. ³⁰ Ni giaa ni miatee. Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gionna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tuduunno uunnee? Vara vaidiyoano tuduunno uunnee? ³¹ tuduu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravai. ³² Fai ta kiaara: Vaidiyoano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiyai fai gionna kiaapuuya ti kiaravaivee, tiravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara vaidi kieetaiya gionna kiaapuuyara aatuuravai. ³³ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavaivee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiyai na mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

12

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 21:33-46; Rukaaso 20:9-19)*

¹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo vaidi kieetaiya tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiavaa rau kioo hauyauvaa utu kioo ari vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuura saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiyoa inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaa-teeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ² Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varioo yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraiivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiyoasi titaikio vuaina iira vooyauvai varaanara kuaivai. ³ Kuaikiai teeda vuainaivaara haitatuukiaiyoano akiairaikiai inna utu kiada vaidi iya pinaama inna

ruputida inna ripiida vuaina iiraiyauvaa irisaiyauvaa hama inna mmi-rama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ⁴ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna vuakieetaivaa rida ruannamooqama kiada kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama innara yoketaakiaavai. ⁵ Mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna ruputu kiaavo putivai. Ivo makemakee ari ngiaammuauya titoo varikiai vooya rida rubanikaiya vara ranada ngiaani aavata ruputuaiya putuaavai. ⁶ Mmoori nakaaraivo ngiaammuaura buaama taikio kuminaikio rikioo ivo nnaagiai yaata utuoo ari mmaapu mmuaa tuanaa innara mmuduuya ruaivaa titoo tinoo: Ni maapu mmuaa tuanaavai. Fai na inna titaa kino vinai rikiada inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ⁷ kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoonno aa nninoo. Nnikiai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaarivaara inna ruputikio putuaivee, ⁸ kiaa kiada ruputu kiada inna mmammaivaa hanikia mmaanai kagaari kiaavaivee, tiravai.

⁹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Mo mmoori nakaaraivo fai dee mmoorivai iinarannee? Fai ivo numa vuainaivaara haitatuukiaiya ruputu kinai putikio ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravai. ¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeraiyaano sikau voovai teeda maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara hara kiaa kuabaiyaa roosiima ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavai.

¹¹ Udaanga Anutuugaono iira mmoorivai.
Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikiada Yutayaiya kieetaiya Yisuuva iyayaadiri mmataama kioo tuu kuaivaa rikiada inna utida ruputu-aaree kiaa kiada toduu gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruduu rikida aatuuda pikiada viravai.

Vaidiyya sikau takiisa mmiraivaara

*Yisuunna yaparairavai
(Matai 22:15-22; Rukaaso 20:20-26)*

¹³ Vaidi Farisaiyaata vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaatama ngiari seena vooya Yisuunnasi titooduu iya innasi tiida ivo kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaiyauvaa inna yapara ruaara viravai. ¹⁴ Vida inna tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnava. A kua kutaa tira vaidikuavee. Gioonna kiaapuuya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiannakuavee. Ta vo kuavaara i yaparaikiai sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? ¹⁵ Fai ta yapaarannee? Vara hama yapaarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa uuvaa vaa ivo too rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iikiaannee? Sikau

mmuyai voovai varada numa ni vitaikiai na taanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada numa inna vitauduu too Yisuuva iya tunoo: Aanna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Aanna giaa nnutuvainno vainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, ¹⁷ tuduu rikioo tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee, tuduu rikiada iya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiaraida yaata utiravai.

*Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Matai 22:23-33; Rukaaso 20:27-40)*

¹⁸ Vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: ¹⁹ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino ari nnaataivo variivaa ari kataivoono vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁰ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana varuuya ngaruuvoono nnaata vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ²¹ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ²² mmuakiaa kataunna nnaagiadootama mmuai gionnaivaa vara kiada mmuaikaraama putiravai. Putuduu nnaagiai tuanaa gionnaivootama putiravai. ²³ Itaama vaikiai yapooma gionna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gionnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vareeravaivee, tiravai.

²⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Mo aaniira ngia itaa kua kiaanoo? Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa tuqinnama taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ²⁵ Fai gionna kiaapu vaa putuaiya diitaara suaivaki kava diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variaya roosiima variaaravee. ²⁶ Gionna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiinna yanaivau vai kuaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Nnaaru yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvaa taa tamooqoovakidiri Anutuuqo Musiinnaata kua tioo tunoo: Na i nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiravai. ²⁷ Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo varuuvaa Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gionna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Gionna kiaapu variaya Anutuuqovee. Ngia kaayauma kumimakamaida yaata utuaano, tiravai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Matai 22:34-40; Rukaaso 10:25-28)*

²⁸ Tuduu vaidi kua mmaanna kua mmira voovoono Yisuuva vaidi Satuukaiyaata kua tuuvaa rikioo iva iya arinaima sai tuu kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu rikioo vo kuavaara numa inna yaparainno tunoo: Dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Aa kua na tinara kua aavo mmuakiaa mmaanna tira aataruuyauvaa yaatarainoo. Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Isarairaayaso, rikiaatee. Udaanga ti Anutuuqo ari mmuaa tuanaavai nnaasu varinoo. ³⁰ I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama

ai yaata vuatinniivaata ai yaagueeqaivaatama mmuakiaavai inna mmi-
anee, ³¹ tikio inna inanoo kua mmaanna tuuvo vainno tinoo: E aiyara
tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya rua-
nee. Aa kua mmaanna tuu aavaitana mmuakiaa kua mmaanna tuuyauvaa
yaataraivaivee, ³² tuduu rikioo kua mmaanna kiaa mmira vaidiivoono Yisu-
unna tunoo: Vitaira-o, aikioovai. A kua kutaavainna kiannanoo. Udaanga
Anutuugo mmuaa tuanaavai varinoo. Hama ari vo anutuuvooootaivai.
³³ Ivaarainno gionna kiaapu voovoono Udaanga Anutuugaara mmuduuya
ruoo ari ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmioo ari yaata vuatinni
mmuakiaavai inna mmioo ari yaagueeqa mmuakiaavai inna mmiaivee. Iva
ariiyara tuqinnaineema ari seenaiyaraatama tuqinnoo iyara mmuduuya
ruaivee. Aa taara mmaanna tuu aataru aavaitana ta rikiada iikiaunnaivo
inna yoketaavai. Aa aataru aavaitanaano nnaaru Anutuugaara kati puara
sipisiipaiyauvaa hudoo aataruuvaa yaataraivaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva
ivo tinniyaadiri kua tuuvaa rikioo inna kua sai tunoo: Anutuugo gionna ki-
aapuuyara diraivaa a varaanaivaarainna e muaraagainna kiisa suai vara-
narainna iikiannanoo, tuduu rikiada nnaagiai hama kava vaidi voovoono
yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Matai 22:41-46; Rukaaso 20:41-44)

³⁵ Yisuuva homo nuunaira nnau pinaivaki gionna kiaapuuya kuaivaa
kiaa mmioo varioo tunoo: Mo dataama kiada kua mmaanna kiaa mmira
vaidiia kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tu-
anaivakidiri diitoovovee, kiaannee? ³⁶ Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono
Davuitiinna tasipama varuduu Davuitiiva kuaivaa fafaarainno tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

³⁷ Davuitiivaano fafaara roo itaa kua Anutuugo mmataama kioo vaidi-
ivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama
kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa
kua tuduu rikiada gionna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiooduu iya
yoketauduu inna kuaivaa rikiada nnaasu variravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiyaiyauvunugiataama iikiatee
(Matai 23:1-36; Rukaaso 20:45-47)

³⁸ Varuduu Yisuuva kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Kua mmaanna
kiaa mmira vaidiia iira aataruuyauvaa tuqinnama haitatuuma teeda sa
iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gionna kiaa-
puuya yeenna yookaira mmatuuya vuutaiyauvaki nuaikiai iya teeda iyara
vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. ³⁹ Iya nuunaira nnauyau-
vaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai.
Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura
nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁴⁰ Iya oro gionna muaadaiya unnakua
nammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariiyara kati vara
kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya
itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee, tiravai.

Gionna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai
(Rukaaso 21:1-4)

⁴¹ Yisuuva itaa kua kias kioo numa nuunaira nnau pinaivaki varioo kati Anutuuqaara yapeera sikau nnaamuruuvaa vainima hara kioo varioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiari sikauyauvaa sikau nnaamuruuvaki yapada varuduu teeravai. Iva iya too vauduu rikiada gioonna kiaapu kaayau hoonu suvuauya numa kaayau sikauyauvaa yapeeravai. ⁴² Yapa kiooduu ivo too vauduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono numa sikau kiisa kookeevaitana yapa kiooduu sikauvaitana hama pinaavai vairavai. Kiisakiata vairavai. ⁴³ Vauduu too Yisuuva ari ngiaammuauya maavee tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavaa sikau kiisa yapa kiaivaaitanoonoo mmuakiaa gioonna kiaapuuya sikau nnaamuruuvaki yapa kias sikauyauvaa yaataravai. ⁴⁴ Gioonna kiaapu hoonu suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eyomma varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eyommaakiatatana varoo sikau nnaamuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kias sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

13

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:1-2; Rukaaso 21:5-6)*

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivakidiri vioo varuduu ari ngiaammuau voovoono inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Aa sikau nnau aayauvoota sikauyauvootama yoketaa tuanaa pinaayauvaivee, ² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aqaa nnau pinaa nnau aayauvaa vaa a taannanoo. Fai vaidi-iyaa mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravaivee. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 24:3-14; Rukaaso 21:7-19)*

³ Yisuuva itaa kua kias kioo ari ngiaammuauyaatama nuunaira nnau pinaivaa pikiada ukuapi taapi Oriveeta oro hara kiada varuduu Petorooso Yakoopo Yuvuaano Adiriaasainna ngiarivana innasi vida inna tunoo: ⁴ Ti kias ti mmianee. A kianna kuaivo दौरा सुअरि वानरान्ने? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda mmuakiaa kua a kiannaivaara yaata utida kiaara: Vainima vainaravee, kiarannee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kias kioo aataru maisavau ngii vita yapeenoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁶ Fai kaayau vaidi-iyaa mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariiyara tida voovoono tinara: Aanna Anutuugo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaravai. ⁷ Fai gioonna kiaapuuya vainiivau rapiravaa rikiada ngieera rapira mmayaavavaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiravonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee. ⁸ Fai gioonna kiaapu voovaki variaya diitada gioonna kiaapu voovaki variayaatama rapuaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaravai. Fai vo mmata vo mmata mmataa kuaru utinaravai. Fai vo yoosinna vo yoosinaiyavaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeenara kiaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa

roosiima ii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapaaravai. Fai iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki yapa kikiai vaidiia ngii ripiikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiai fai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiya kiaa mmiaaravai. ¹⁰ Tauraa gioonna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa mmata variaya kiaa mmi taika kikio nnaagiai ngiau mmataivo taikaanaravai. ¹¹ Fai vaidiia ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara mmuaanaa yaata utida tauraa teerakiatee. Kua pinaana ngii yapeera suaivaki Anutuuoqo ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana japanai rikiada ivaa sai kiatee. Ngia sai kiaara kuaivo hama ngiengieenoo kiaravai. Fai Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai. ¹² Vaidi vooyaano fai ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai iya ruputikiai putuaaravai. Fai vaidiia ngiari uru nnaakaraiya vitada vaidi vooya mmikiai ruputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya ruputueteeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ¹³ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiapu voovoono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuoqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai.

*Mminnaa maisai ari vookaraivo nninaravaivee
(Matai 24:15-28; Rukaaso 21:20-24)*

¹⁴ Gioonna kiaapuuya aa na tinara kua aavaa jaarida arinaima rikiaatee. Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivo hama ivo diraivaki fai dioo vainaravai. Fai ivo dioo vainai teeda ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaiyauvaa varaanara nnauvaki kuaivee. ¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁷ Boo, ii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaakiaiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuaararainaravai. ¹⁸ Vati pinaa rira suaivaki vivoora kiaa yaaku varaatee. ¹⁹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararavo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaiyauvo gioonna kiaapuuyaki vaiyauvaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuuoqo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variannaivaki variaya hama kaayau maisa mmuaararavo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararavaa taaravai. ²⁰ Iqii suai ivara Udaanga Anutuuoqo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai fai gioonna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuuoqo gioonna kiaapu ariiniee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²¹ Fai iqii suai ivaki gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²² Fai unnakua vaidi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuuoqo mmataama kioo vaidiivo ngiaunoo, tino fai voovoono ariiyara tinara: Na forofetaavai ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaraiya ari vookara ari vookarai mmooriivauvaa iikiaravai. Anutuuoqo gioonna kiaapu ariiniee kiaa mmataama kiaiya unnakua tiraiyaano iya unnakua kiaa kiada iya iida

aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara ari vookara ari vookarai mmoori-iyauvaa iikiaaravai. ²³ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

*Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Rukaaso 21:25-28)*

²⁴ Ii kaayau maisa mmuaararai sui ivo taikano nnaagiai suaivaki suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too ²⁵ aakiapuayauvo ngiauvaudiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravai. ²⁶ Itaama vainai teeda Na Vaidiivaa Mmaapuuvono nama aakiaidaadiri kaayau ari vookarai yaagueeqaivoota ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁷ Fai na aangeraiya titanai teeda mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida sui raari raipinnai vida sui haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida Anutuugo ariiniee kiaa mmataama kiaya rupi nuunaida vitada innasi ngiaaravee.

*Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Rukaaso 21:29-33)*

²⁸ Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ²⁹ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo mmuaanaa vainima vainaravai. ³⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³¹ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

*Hama voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Matai 24:36-44)*

³² Hama gioonna kiaapu voovoona na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variayaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³³ Ngia hama na tiinara suaivaara arinaima teeda rikiaivaara tuqinnama mmannammanna haitatuukiatee. ³⁴ Na tiinaraivo aa na mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee tinara kuaivaa roosiima vainaravai. Vaidi voovoona ngieera vo yoosinnai vakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya mmooriivaa mmuaavai mmuaavai vitaama iya mmi kioo ari nnauvaki pikioo keegiana haitatuura kieetaivaa tinoo: Eenoo iya haitatuukiane, ³⁵ kiaa kioo ngieera ari voopi vioo kiaivai. Vioo kiaikiai rikiada inna ngiaammuauya ivo nninaraivaara hama rikieerama kiada variaaneema fai na tiinaraivaara ngia hama rikieerama kiada variaaravai. Fai na kiisama upisiinara kannokannoonai tiinarannee? Vara na heena tammaana tiinarannee? Vara kakaraa tauraanaivo akua tinai na tiinarannee? Vara suaivo reera kinai na tiinarannee? Ivaaraida haitatuukiatee. ³⁶ Na akiairaama tiinaraainnaata ngia vuru vairayaama varida kumimakaki-aarainnoo. ³⁷ Na ngiiyara haitatuukiateera kiau kuaivaa mmuakiaayara kiaunoo: Tuqinnama haitatuukiatee, kiaunoo. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

*Vaidiyya Yisunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(Matai 26:1-5; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)*

¹ Nnaaru Anutuugo Iyiipadiri Yutayaa gioonna kiaapuuya vitoo yoke-taivau yapoovaara iya buusa pinaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki iya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Iqii suai ivaa nneera suaivo vainima vauduu homo taara suaivaitana vairavai. Vauduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama hataumak-inaa Yisuunna vitada rupertuaaree kiaa iida tunoo: ² Gioonna kiaapuuya nuunaida kumimakaida rapivoora ta hama buusa nneera suaivaki Yisuunna utida rupertuaaravaivee, tiravai.

*Gioonnaivo heenna suuya suuda yoketaa vuuva Yisuunnayaa apiravai
(Matai 26:6-13; Yuvuaano 12:1-8)*

³ Tuduu Yisuuva yoosinna Betaniaivaki vaidi voovai nnutuuvo Simoonono nnaaru inna mmammaivau buunna hoovo vaa maafama kioodoo yoketaama varuuvaa nnauvaki hara kioo variravai. Hara kioo varioo yeenna nnoo varuduu gioonna voovono nniravai. Vaa ivo sikau pinaivaadiri yookaama kioo heenna suuya suuda yoketaa vuuvo sikau tooriivaki vauvaa varoo numa nnuugaivaa rummua ruaimi kioo Yisuunna kieetaivau tusaa apiravai. ⁴ Tusaa apuduu gioonna kiaapu vooya iva inna uuvaa tooduu iya nnannatooduu ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa kagaari kiainnee? ⁵ Ivo ivaa varoo vaidiiya mmiitiri. Irisai kaayau sikau yanaiyauvaa (300) varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, kiaa kiada kaayau yaagueeqama inna tiravai. ⁶ Tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pikiaatee. Ngia aaniiraida inna kiaannee? Ivo yamaa aataruvainno ni iinoo. ⁷ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada varikiai sikauyauvaa ngii iya mmiatainai mmiatee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo niiyara iinee tiivaa iivaivee. ⁸ Ivo na putinai vaidiiya ni hakuaaraivaara yaata utuoo mmuaanaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ⁹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaiya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmikiai rikiada fai aa gioonna aavo ii mmayaaya ivaatama rikiada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

*Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 26:14-16; Rukaaso 22:3-6)*

¹⁰ Tuduu Yisuunna ngiaammuaau voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara iyasi viravai. ¹¹ Vioo iyaata kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikau inna mmiaaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Iya kua kiaa teerama kioodoo rikioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

*Yisuuva ari ngiaammuaayaatama buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Matai 26:17-25; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)*

¹² Buainnonno tooduu Yutayaiya buusa nneeda bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneera tauraa suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa rupertu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki Yisuunna ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusa Varaigiataivaa a nnaanaraivaa aini teerakiaunnaanee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuaau taaravaitana titoo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna

pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nni-nai teeda inna nnaagiai vida ¹⁴ teekio ivo nnauvaki vinai rikiada ngieeta ivaki kuatee. Vida nnau nakaaraivaata kiatee: Vaidi Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa ta nnaarannee? tiivaivee, ¹⁵ tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa rupi mmaataiyauvaa teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki titiini buusaivaa teerama kiatee, ¹⁶ tuduu rikiada taaravaitana vidada yoosinna pinaivaki vida Yisuuva tuu mminnaiyauvaa teeda buusa Varaigiataivaara nnauvaki teerama kieeravai.

¹⁷ Teerama kioodoo heenauduu Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramootama nnida ¹⁸ nnauvaki vida ngiari mmaataiyauvunu varida yeennaiyauvaa nneeda varuduu Yisuuva iyaata kua tioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri ngiaammuaui ni tasipama varioo yeenna nnaanara voovoono fai ni nnammutuaiya kooyaa ni vitainaravaivee, ¹⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuaui yaata utida kaayau ausa mmuaarareera tasipama varida mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoono tunoo: Mo neenoonnee? ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Ngia ni ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama fai ngiikidiri voovoono ni tasipama mmuaa yavaavakidiri mmuaavaugiataama ari yeennaivaa rabuuma nnaivoono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya vitainarivoono fai irisai maisaivaa varaanaravai. Aa vaidi aavaa hama ari kaano inna mmataitiri. Hama mmooori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauiya mmiravai

(Matai 26:26-30; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²² Kiaa kioo homo ari ngiaammuauiyaata yeenna nnoo varioo Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauiya mmioo tunoo: Varaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²³ tuduu nnaa kioodoo iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauiya vuaina suuyaivaa mmuduu mmuakiaaya nneeravai. ²⁴ Nnaa kioodoo Yisuuva tunoo: Aanna ni kiauavai. Na kaayau gioonaa kiaapuuyara yaata utuee ni kiauavaa tusaanaravai. Fai tusaa kino rikioo Anutuuga kua yeena rau kioo karaasa aataruuvo kooyaa vainaravai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama fai na aavau kava vuaina suuyaivaa nnaanaravai. Vo suai voovaki na Anutuuga gioonaa kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa nnaanaravaivee, ²⁶ kiaa kioo iya Anutuugaara kuaru voovai kiaa taika kiada taapi Oriveeta ivaara viravai.

Petorooso hamavee tinaraiavaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai

(Matai 26:31-35; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

²⁷ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuuga tuu kuaivaa tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaravaivee, tiivai. ²⁸ Fai itaama vainai na putino Anutuuga ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaaravee, ²⁹ tuduu rikioo Petorooso inna kua sai tunoo: Hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauiya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua

kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Turau hama kakaraa nnaagiaivo akua tinai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuduu ari ngiaammuaa mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Rukaaso 22:39-46)

³² Kiaa kiada iya yoosinnaivaa nnutuuvo Kisamanii vidada oro dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro yaaku varaanaravee, ³³ kiaa kioo Petorooso Yakoo Yuvuaanainna vitoo viravai. Vioo kaayauma yaata utuduu inna yaata utuuvo hanigioo ari vookaraduu ³⁴ ari ngiaammuaa taaravoomaivaitana kiaa mmioo tunoo: Mmuaararaiivo niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁵ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo vainno yaaku varoo vo aataru voovoono vainno atau rino sa niisi ngiaiveeraivaara yaaku varoo tunoo: ³⁶ Ni Napoo-o, a mmuakiaa mmoorivai iiraivaa nakaaraikuavee. Mmuaararaiivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ³⁷ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo puaisakama vuru vaida varuduu Yisuuva iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Simoono, a vuru vakiannanee? Mo dataikiai a hama mmuaa suai voovau avu tee vairama kiee vakiannanee? ³⁸ kiaa kioo iya tunoo: Ngii iinno taanaraiivo ngiisi nninarainnoo tida avu teeda vaida yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ³⁹ kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁰ Kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusi rusiida rikiada vaa vairavai. Vuru vauduu Yisuuva iyaata kua tuduu sai kua kiaaraivaara iya kumimakairavai. Kumimakaduu ⁴¹ Yisuuva oro vooneetu yaaku varoo kava vara ranoo numa iya tunoo: Ngia homooda vuru vaida variaanee? Aikioovai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo vaa nninoo. ⁴² Taatee. Vaidi kooyaa ni vitainaraiivoono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisuuva utida rupunuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴³ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso ngioo kaayau vaidiiva paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida inna tasipama nniravai. Vaa Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama iya titooduu Yisunnasi nniravai. ⁴⁴ Yutaaso kooyaa inna vitainaraiivoono vaa mmuaanaa iya kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utida vitada kuatee, tiravai. ⁴⁵ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuuva tunoo: Vitaira-o, kiaa kioo inna mmooteravai. ⁴⁶ Mmootooduu teeda vaidi vooyaano numa Yisuuva puaisakama utu kiada vauduu ⁴⁷ vaidi voovoono ivau dioo vainno ari paipa avaikaravuaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaa voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁴⁸ Rutaka kioodoo Yisuuva vaidiiva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama

utida ni mmaara ngiaannee? ⁴⁹ Mmuakiaa suai na nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa ngia iikiaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia iikiaano, tiravai. ⁵⁰ Tuduu rikiada ari ngiaammuuu mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

⁵¹ Vuduu ngiaammuuu karaasa voovoono kati buruqa poosa nnaasu rau varoo Yisuunna nnaagiai vuduu vaidiiya inna utuduu rikioo ⁵² iya yaakuu-vaki buruqaivaa pikioo taguaada ari toovau viravai.

Vaidiiya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:57-68; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵³ Vuduu vaidiiya Yisuunna vitada Anutuuqaa kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvakira vitada oro ivaki yapa kieeravai. Yapa kiooduu mmuakiaa vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi yokovaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nuunaida varuduu

⁵⁴ Petrooso ngieeradiiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo tooduu vaidi rapiraiya mmaanaivau ikiaivaa hara kiada ivaki varuduu Petrooso oro iya tasipama ivau varioo ivaata iya ikiaivaara totooka variravai. ⁵⁵ Varuduu vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera kua pinaana inna yapaara uduu hama kua oy-aivootairavai. ⁵⁶ Kaayau gionna kiaapuuya numa Yisuunnara unnakua tida airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁵⁷ Tuduu nnaagiai vooya diitada Yisuunnara unnakua tida tunoo: ⁵⁸ Ta rikiaunnano ivo tinoo: Aa nuunaira nnau pinaa aavaa vaidiiya heeka kiaa aavaa na havarata kino taaravooma suaivo taikanai rikiee hama vaidi yaakukidiri heekeera nnau voovai na heekaanaravaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁵⁹ kiaa kiada airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁶⁰ Tuduu Anutuuqaa kati puara hudeera vaidiiya kieeta tuanaivoono diitoo mmuakiaaya vuutaivakidiri dioo vainno Yisuunna yaparainno tunoo: Iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aaya mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶¹ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo variravai. Varuduu kieeta tuanaivo keenaa inna yaparainno tunoo: Ti Anutuuqo yoketaivo ari Mmaapuuvaa mmataama kioovo aanna a ivonnee? ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, aanna na Anutuuqaa Mmaapuuvo ivo ni mmataama kioovovee. Ivo yaagueeqa tuanaivovee. Fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono inna yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiiri tiinara-vaivee, ⁶³ tuduu rikioo kieeta tuanaivo Yisuuva tuu kuaivaara inna ausa pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee. ⁶⁴ Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuqaa Mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaano. Ngia innara dataamaida yaata utuaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikioo ivo putinara-vaivee, tiravai.

⁶⁵ Kiaa kiada vooya Yisuunnayaa kuaanuuvaa visida buruqaivaadiiri inna oori nnikiivaki hauma utida yaaku rurauma utida inna rida tunoo: Mmuakiaa kuavai rikiaannaivaa ti kiaa ti mmianee, tuduu vaidi rapiraiya inna vitada kaura puaaka tuduu rputiravai.

Petrooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-75; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Ruputuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu vaidi kieeta tuanaivaa mmoori vareera kiatanna voovono ngioo varioo tooduu ⁶⁷ Petorooso ikiaivaara tootoka hara kioo varuduu kiatannaivo inna too nnaasu vainno tunoo: Eetama Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannavaivee, ⁶⁸ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa ooqoo tuoo tunoo: E kianna kua oyaivaa na hama arinaima rikiaunoo, kiasa kioo oro keegiaivaki dioo vauduu ⁶⁹ mmoori varoo kiatannaivo inna too hanigia vaidi ivaki varuuya tunoo: Aa Yisuunna tasipa nuaira ngiaammua voovai dinoo, ⁷⁰ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tiravai. Tuduu kiisa suai taika kioodoo vaidi ivaki duuya Petoroosaa tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. Mo eeta Karirayaa diaa vaidikuavee, ⁷¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiasa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuugo ni rupertitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo: Aa vaidi ngia kiasa aavaa hama na tauvaivee, tiravai. ⁷² Iva tinee tuu saivaata kakaraa nnaagiaivo akua tiravai. Akua tuduu Yisuuva tauraa inna kiasa mmuu kuaivo vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiasa mmuu kuaivaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai hama kakaraivo taaraneetu akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. Itaa kua tuuvaara Petorooso rikioo inna ausaivo maisauduu rateeravai.

15

*Vaidiyya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai
(Matai 27:1-2,11-14; Rukaaso 23:1-5; Yuvuaano 18:28-38)*

¹ Heenanaanna suaivo reera kioodoo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vaidi kua mmaanna kiasa mmi-raiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama nuunaida kuakuaakua kiasa ivau safuuma kiada Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada vaidi Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai. ² Mmuduu too Piratuuso inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ³ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya pinaa vo kua vo kuaiyauvaa innaki yapa kioodoo too ⁴ Piratuuso keenaa inna yaparainno tunoo: Mo iya kuaivaa a hama iya kuaivaa irisai tinarannee? Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa a rikiaannano datainnonnee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

*Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 27:15-26; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)*

⁶ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki vaidi oovi nnauvaki varuu voovaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yapara ruuvaa mmaanai titoodoo tuoo viravai. ⁷ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso oovi nnauvaki hara kioo variravai. Iva ari saiyaata ngiari kieetaiyaatama rapira vaidi vooya ruputuduu putuuvaara kieetaiya iya vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ⁸ Varuduu gioonna kiaapu kaayauya nuunaida numa Piratuusaa yaparaida tunoo: Ee iikiannaneema tiyara iikiane, ⁹ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Ngia gioonna kiaapu Yutayaiyara dira vaidi kieetaivaa na ngiiyara yaata utuee sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? tiravai. ¹⁰ Vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya Yisunnanikaraama variaaree kiasa iya nnanna-tooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai.

¹¹ Iqii suai ivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki nuaida varida yaagueeqama iya tunoo: Piratu-usaa kiasa mmida kiatee: Yisuunna pikiee Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Itaa kua kiatee, ¹² tuduu itaama aayanna tuduu Piratuuso rikioo keenaa gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi ngia ivaara Yutayaiya kieetavee kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? ¹³ tuduu rikiada iya kava aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁴ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai iva iinnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya innara yoketaavee tuuvaara Piratuuso Paravaasaa iyara oovi nnauvakidiri titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu teeda iya inna ripiima kioodoo vooyaano yatari sagaivau haara inna vitada viravai.

*Rapira vaidiiyaano Yisuunnara rairavai
(Matai 27:27-31; Yuvuaano 19:2-3)*

¹⁶ Piratuusaa rapira vaidiiya Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivo vau yoosinnaivau vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaaya tuduu nnida nuunaida ¹⁷ buruqa kookeevaa Yisuunna apu kiada yeena ooviyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyiravai. ¹⁸ Ruvuyu kiada innara unnakuavava ataa kua tida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ¹⁹ kiasa kiada yauvaa varada inna kieetaivau rida varida kuanuuvava innayaa visida toorivu yau hara kiada unnaku kiasa innara yoketaavaivee tiravai. ²⁰ Kiasa kiada innara raima kiada inna buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyu kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

*Vaidiiya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)*

²¹ Iya vidada oro tooduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutu-uvo Simoono aataruuvaugiataa yoosinnaivaki nninaree kiasa saidi numa iya tooduu iya inna teeda kua yaagueeqama inna tunoo: Eeta Yisuunna yatari sagaivava apuane, tiravai. Ivo Aresadereeya Rupuuya gioovavee. ²² Iya Yisuunna vitada yoosinnaivava nnutuuvo Korokataa viravai. Ii nnutu iva oyaivo tunoo: Kieeta mmuyai ivaki vai yoosinnaivovee, tiravai. ²³ Iya ivaki vida inna mmammaivo ruputuukiaiveera vuainaivaata kupuuvava roosuuvava nnutuuvo miiraivaatama varada Yisuunna mmuduu rikioo oooqoo tiravai. ²⁴ Oooqoo tuduu rikiada inna vitada yuku yaakuuvava yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiasa isareeda yaatareera mmin-naiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ²⁵ Iya inna pirima hoo suaivaki suaivo ngioo yaagueeqama teeravai. ²⁶ Iya innaki kua yapa kioo kuaivava oyaivava kooyaa fafaara reeda tunoo: Inna aanna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ²⁷⁻²⁸ Iya taara mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuavava vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuavava vitada Yisuunna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

²⁹ Haara kioodoo gioonna kiaapuuya yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida inna tunoo: Ai, a nuunaira nnau pinaivava havarata kiee kava taaravooma suaivaki heekaanaravee kiannakuavee. ³⁰ Aiyara yaata utuee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ³¹ tuduu vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmira vaidiiyaatama

mmuaikaraama iida innara raida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Hama yopeema ariinoo ari vitoo yoketaivau yapainoo. ³² Kii makee ta teekio Anutuuoqo mmataama kioo vaidi Isarairaiya kieetaivo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta innara kutaavaivee kiaaravaivee, tuduu taara vaidivaitana yatari sagaivaitanau haara kioovaitanaatama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

³³ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeeravai. ³⁴ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Irooqi Irooqi rama savatani, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuuoqo, ni Anutuuoqo, dataama vaikiyai ni pikiaannanee? tiravai. ³⁵ Yisuuva aayanna tuduu rikiaada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiaada tunoo: Rikiaatee. Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ³⁶ tuduu rikioo vaidi voovono seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo seera hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kiaa tunoo: Ngia ivau iikiyai ta teekio Irayaava tuma inna vitaanee kiaa tiinai ta taaravaivee, ³⁷ tuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo putiravai.

³⁸ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutuuvakidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ³⁹ Vuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuunna yatari sagaivaa oyai vunningiaa dioo vainno Yisuuva itaama putuuvaa too tunoo: Aa vaidi aavo Anutuuoqaa Mmaapu tuanaavaivee, ⁴⁰ tuduu gioonna vooya ngieeradiri dida vaidi rooru Yisuunna tooya voovai nnutuuvo Saromiiva voovai Makataraa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava voovai vaidi karaasa Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaava dida vaidi Yisuunna teeravai. ⁴¹ Yisuuva yoosinna Karirayaa nuau suaivaki iya inna nnaagiai nuaida innara tuqinneeravai. Iyaata gioonna vooya vaa Yisuunna tasipama Yerusareema nnuuyaataama ivaki dida vaidi Yisuunna teeravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁴² Yutayaiya turau kati varira suaivo vainima vauduu teeraira suaivaki upisipisiinno varuduu yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidi voovai nnutuuvo Yoosiipo Piratuusaasi viravai. ⁴³ Yoosiipo kua safuuma yeena raira vaidivai. Ivo vaidi tuanaavai varioo Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannairavai. Turau kati varira suaivo vainima vauvaara iva Piratuusaasi vioo hama innara aatuurama kioo vioo Yisuunna nnabaivaa varaanaraivaara inna yaparairavai. ⁴⁴ Yaparauduu Yisuuva vaa putuvaara Piratuuso nnikiarainno ari rapira vaidiivaa tuduu innasi numa duduu inna yaparainno tunoo: Vaa Yisuuva putiinee? ⁴⁵ tuduu rikioo Yisuuva putuuvaa inna kiaa mmuduu rikioo Yoosiipaa tunoo: Yisuunna nnabaivaa varaanee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yoosiipo oro buruqa poosa hokobaivaa varoo numa Yisuunna nnabaivaa hitu kioo rurauma varoo oro hakuaara oonauvaa vaa hatata teerama kioovaki yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kieeravai. ⁴⁷ Ramuunnaama kiooduu Makataraa gioonnaivo Mariaavaata Yoosiipaa kaano Mariaavaatama dida vaidi Yisuunna nnabaivaa hau kioovaki teeravai.

16

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-8; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kioodoo yoosinna Makataraa gioonnaivo Mariaavaatama Yakoopaa kaano Mariaavaata Saromiivaatama ngiari iira mmooriivaara yaata utida mminnaa kupu takua roosuuyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada oro Yisuunna mmammaivau siika kiaaree kiaa viravai. ² Sudaagaki heenanaanna vida tooduu suaivo reera kioodoo Yisuunna hau mmata nnau yoosinnaivau vida varida ³⁻⁴ mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Gioono mmata nnau keegiaivaki vai sikauvaa tiini feenaanarannee? kiaa kiada reeri tooduu vaa sikau pinaivaa keegiaivakidiri feena kioodoo vauduu ⁵ gioonnaiya oonau aakiaivaki vida oro tooduu vaidi karaasa voovai buruqa poosa hokobaivaa uyuu kioovo yaaku yaadudainningiaa hara kioo varuduu teeda nnikiarauduu ⁶ iva iya tunoo: Sa nnikiarakiatee. Nasareetaa vaidiiva Yisuunna vaidiiva yatari sagaivau haara kioodoo putuuvaaarada ngia buaama rada nookiaano. Vaa ivo diitaivai. Hama aavaki vainoo. Vaidiiva inna yapa kiaa aavaki taatee. ⁷ Ngia oro ari ngiaammuauyaata Petoroosaatama kiaa mmida kiatee: Ivo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Fai ngia oro ivaki inna taaravai. Vaa nnaaru ivo mmuai kuaivaa ngii giaa ngii miravaivee. Itaa kua iya kiaa mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmaanai tiida mmata nnauvakidiri pikiada seenada kaayau nnikiarada biribiriima rada nniravai. Nnida varida iya aatuuvaara hama gioonna kiaapuuyaata kua tira kua seemuaa viravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai

(Matai 28:9-10; Yuvuaano 20:11-18)

⁹ ((Sudaagaki heenanaanna upisi saivaata Yisuuva ari putuuvakidiri diitoo tauraa Makataraa gioonnaivaa Mariaanna avuuvau kooyaa diravai. Ii gioonna ivaakidiri nnaaru Yisuuva mmagia maisa yaaku saivai karasaidiri taarama titooduu viravai. Ivoono Yisuuva inna avuuvau kooyaa duuvaara ¹⁰ oro inna tasipama nuau gioonna kiaapuuya ivaara kooyaa kiaa mmiravai. Iya ratada varida ausa mmuaararoo tasipama variaivaki ¹¹ Yisuuva kava diitoo hara kioo varuu kuaivaata ivo inna avuuvau kooyaa duu kuaivaatama iya kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee, tiravai.

Yisuuva ari nnaagiai nuauvaitana avuuvau

kooyaa diravai

(Rukaaso 24:13-35)

¹² Nnaagiai iyakidiri taara vaidivaitana aataruuvau vida varida tooduu Yisuuva ari vookarau mmammaivaata iya too vauduu teeda ¹³ kava vara ranada ngiari seenaiya kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

¹⁴ Yisuuva nnaagiai ari ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yeenna nneedaa varuduu tuma iya avuuvau kooyaa diravai. Duduu teeda vauduu Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. Gioonna kiaapuuya inna teeda numa iya kiaa mmuduu rikiada hama ngiari tinniiyauvo rusituduu hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvo iya tuu kuaivaa varoovaa Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. ¹⁵ Iva iya kiaa mmioo tunoo: Eeyaa yoosinnaiyauvaki ni mmayaaya yoketaivaa varada nuaida mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. ¹⁶ Gioonna kiaapu voovoono

ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo niyara kutaavaivee tioo nnoori apiraivaa varano fai Anutuuqo inna vitaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo hama niyara kutaavaivee tino Anutuuqo inna yaparaira suaivaki irisai maisaivaa inna mminaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapuuya niyara kutaavaivee kiaiya yaagueeqaivo iya tasipanai aa mmoori ari vookarai aayauvaa iikiaaravai. Fai iya ni nnutuuvaa tikiai vaidiiaa aakiaivaki mmagia maisaiya variaya kuaaravai. Fai Mmannasa yoketaivo iya tasipama varinai ari vo kua vo kuaivaa kiaaravai. ¹⁸ Fai iya yapaiyauvaa utikio iya gutinai hama putuaaravai. Fai kapikarai nnooriivaa vaidiiaa nneeda putiraivaa iya nneeda fai hama putuaaravai. Fai iya gioonna kiaapu nniitareeraiyayaa yaaku utikiai hama putuaaravaivee, tiravai.

*Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai
(Rukaaso 24:50-53; Aposoro 1:9-11)*

¹⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva iyaata kua kiaa taika kioodoo Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapa kioodoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. ²⁰ Varuduu ari ngiaammuauya vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida inna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuairavai. Nuauduu Udaanga Yisuu Kirisiiva iya tasipama uduu rikiada ari vookarau mmooriyauvaa uduu gioonna kiaapuuya teeda tunoo: Anna Anutuuqaa kuaivo kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.))

Rukaasoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Rukaaso Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva Yutayaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraata mmuakiaa mmatavau variaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraatama Rukaaso reeravai. Udaangaivaa Mmannasa Yoketaivo Yisuunna mmataama kioovoono Anutuuga mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu mmanna haipuuya kiaa mmianeeraivaara inna mmataama kieeravai. Aa yanaa aavaki sirigairaivaaraata yaaku vareeraivaaraatama Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaaraata gioonnaiya Yisuunna mmooriivaa iiraivaaraatama Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaaraatama vai kuaivo yaagueeqavai vaivai.

Toosa hareera kuavai

¹ Boo Tioopiri-o, a vaidi nnoonna yoketaakuavee. Yisuuva ti tasipama varioo ivo mmoori uu mmayaayaiyauvaa kaayau vaidiiya yaata utida hakuataraatarama fafaara reeravai. ² Vaidiiya Yisuuva toosa hara uu mmooriivaa teeda inna mmayaayaivaa rikiada kiaa mmuuya inna mmooriivaa teeda ti kiaa ti mmuuvaa iya hakuataraatarama fafaara reeravai. ³ Fafaara rooduu neeta iyauvaara yaata utuee rikiee fafaarama i mmiauvaara ni yoketaivo. Na hokoba suai iya roo kua mmuakiaayauvai haitatuuma tee aa fafaara aavaa na rikiee verapidiri oyaivaudiri safuuma fafaarama i mmiaunoo. ⁴ A Yisuuva uu mmooriivaa rikiaannaivaara kutaavaivee kianeeraivaara na aa fafaara aavaa safuuma fafaarama kiee i mmiaunoo.

Aangeraivo Yuvuaanaa mmatoo suaivaara tiravai

⁵ Herooto vaidi Yutayaiya kieetavai varuu suaivaki kati Anutuuga puara hudeera vaidiiiva nnutuuvo Sakariaaso hara kioo variravai. Inna oyai kiisaivaa nnutuuvo Aviaava ari nnaataivaa nnutuuvo Irisaveeto mmuaa oyai pinaivaa nnutuuvo Aroonaa oyaivakidiri diiteeravai. ⁶ Ivaitana Udaanga Anutuuga avuuvau yoketaama hara kiada varida inna kua mmaanna tuu kuaivaata iva tuu kua mmuakiaayauvaatama rikiada yoketaama iiravai. ⁷ Irisaveeto hama nnaakara mmateera kati varuduu hama ivaitana nnaakaraatauduu eeyaavaitana yotera ngiaabai kieeravai.

⁸ Sakariaasoota ari tasipama mmoori varooyaataama nuunaira nnau pinaivaki ngiari mmoori vareera suaivo nnuduu Sakariaaso Anutuuga avuuvau ari kati puara hudeera mmooriivaa iiravai. ⁹ Ivo iinnonno tooduu tupaa ari seenaiya iirayaama mmoori varoo vaidiiya iida tooduu Sakariaasaa nnutuuvo vairavai. Vauduu too ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa varoo Udaanga Anutuuga nuunaira nnau pinaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vioo yeena tapiivaki ivaa mmuturinara viravai. ¹⁰ Vioo varuduu yatari rana mmuturira suaivaki kaayau gioonna kiaapuuya mmaanai duuya yaaku varada varuduu ¹¹ oro tooduu Udaanga Anutuuga aangeraa voovoono tuoo yatari rana mmuturira yeena tapiivaa yaadudainningiaa dioo vauduu ¹² too Sakariaaso pinaama aatuunno ari vo vuayaatavai utuoo pinaama biribiriiravai. ¹³ Biribiruuduu aangeraivo tunoo: Sakariaaso, sa aatuunna varianee. Vaa Anutuugo i yaaku vareera kuaivaa rikiaivai. Kiisa suai i gioonnaivo Irisaveeto i mmaapuvai mmataandaravai. Fai mmatanai eenoo inna nnutuuvaa Yuvuaano kianee. ¹⁴ Fai itaino i ausaivo yoketaivai a sirigainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuyaatama inna mmatoovaara fai

sirigakiaaravai. ¹⁵ Fai ivo Udaanga Anutuugaa avuuvau nnoonna vaidivai varinaravai. Sa tino too ivo vuaina nnooriivaata kapikarai nnooriivaatama nnaivee. Ari mmatai suaivakidiri Mmannasa Yoketaivo fai inna aakiaivaki varioo suvuainaravai. ¹⁶ Fai ivo gioonna kiaapu Isarairaiya tinai rikiada fai kaayau saiyaano hanigiada Udaanga Anutuugaa kuaivaa keenaa rikiaaravai. ¹⁷ Fai ivo Udaangaivaa tauraa vioo nnaaruaa vaidi forofetaa Irayaanna roosiima fai yaagueeqama varinaravai. Fai ngiari kookiaiya voovau varikiai ngiari mmaapuuya voovau varikiai fai yapooma ivoono iya tinai teeda mmuaavau yoketaama variaaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai ivo iya tinai hanigiada safuuma variaya tinni yoketaira aataruuvau nnaasu variaaravai. Ivo gioonna kiaapuuya tinai iya ngiari Udaangaivo nninaraivaara terakiaaravaivee, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikioo Sakariaaso tunoo: Dataama na i kuaivaa rikino kutaavai vainarannee? Na ngiaabai kiauko ni naataivo yotera kiainoo, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Gavirieerovee. Na Anutuugaa avuuvau diaunoo. Ivoono ni titaikiai tiee aa na kua kiau mmayaaya yoketaa aavaa i kiaa i mminara tummuauvai. ²⁰ Hama a ni kua aavaara kutaavaivee kiannanoo. Anutuugo mmataama kiai suaivaki fai ni kuaivaa kaanaivo vainaravai. A hama ni kuaivaara kutaavaivee kiannaivaara fai hama a kua tinaravai. Fai a kua seemuaa varieennanna fai na i kiaa i mmiau kuaivo kutaavai vainai rikiee fai a kava kua tinaravaivee, tiravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmaanai Sakariaasaara faannaida varida ivo hokoba suai nuunaira nnau pinaivaki varuuvaara yaata utida varuduu ²² ivo mmaanai tuoo hama iyaata kua tira kua seemuaa varuduu iya yaata utida tunoo: Vaa ivo mmannasa ari vookaravaa nuunaira nnau pinaivaki taivaivee, tuduu rikioo ivo hama yopeema iya kua sai tirainno mmanna yaakuuvaadiri iya vita vitairavai.

²³ Vita vitauduu yapooma nuunaira nnau pinaivaki ari mmoori va-roovo taikooduu rikioo ari nnauvakira viravai. ²⁴ Vioo vioo oro hara kioo varududuu nnaagiai ari naataivo Irisaveeto nnaakara sunnainno yaaku sai kuraagavai ari nnauvakira nnaasu hara kioo variravai. ²⁵ Hara kioo varioo tunoo: Udaanga Anutuugoono niyara yoketaavaivee kiaa kioo nnaakaraivaa ni mikiai hama na gioonna kiaapuuya avuuvau mmannam-manna mmamma maisakiauvai. Vaa taika kiaivaivee. Irisaveeto itaa kua tiravai.

Aangeraivo Yisuunna mmatoovaara tiravai

²⁶ Irisaveeto kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai nnaakara sunnainno varuduu Anutuugo aangeraivaa nnutuuvo Gavirieeraa titooduu ivo tuoo mmata Karirayaa vau yoosinna Nasareeta ivakira viravai. ²⁷ Vioo kiatanna hama vaidi tasipama varuuvaa Anutuugaa kuaivaa kiaa mminara viravai. Davuitiinna oyaivakidiri diitoo ngiaammuaavua nnutuuvo Yoosiipo ii kiatanna ivaa varaanara kuaivaa kiaa teerama kieeravai. Ii kiatanna ivaa nnutuuvo Mariaavavee. ²⁸ Aangeraivoono numa inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? Udaanga Anutuugo i too kaayauma aiyara yoketaainoo. Ivo i tasipama varinoo, ²⁹ tuduu rikioo Mariaava aangeraivo tuu kuaivaara ari vo vuayaatavai utuoo oyaivaara kaayauma yaata utiravai. ³⁰ Yaata utuduu rikioo aangeraivo Mariaanna tunoo: Mariaa-o, sa aatuukianee. Anutuugo a variannaivaa too kaayauma aiyara yoketaainoo. ³¹ Fai yapooma a nnaakara sunnainna mmaapuvai mmata kieve inna nnutuuva Yisuuvavee kianee. ³² Fai ivo kietavai varinai gioonna kiaapu mmatayaiya innara kiaara: Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai

yaataraivaa Mmaapuvovee, kiaaravai. Udaanga Anutuugo tino fai ivo ari nnaakunna Davuitiinna mmaataivau kieetavai varinaravai. ³³ Fai ivo tupatupaa Yakoopaa uru nnaakaraiyara dinaravai. Dioo vainono fai hama inna diraivo taikaanaravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Mariaava aangeraivaa tunoo: Na kiaatannavai variee hama na vaati varauvai. Na dataama kiee nnaakara sunnainarannee? ³⁵ tuduu rikioo aangeraiivo inna sai tunoo: Mmannasa Yoketaivoota Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataraivaa yaagueeqaivootama i rummua apinaravai. Itaama vaikiyai a nnaakara sunnaakiannaivaara gionna kiaapuuya i nnaakaraivaara kiaara: Ivo yoketaa tuanaa ari vookaravai. Ivo Anutuugaa Mmaapuvaivee, kiaaravai. ³⁶ Ai nnayaanna Irisaveetaara yaata utuee rikiaanee. Ivo hama nnaakara mmatainoo kiaavo ivo yoteravai varioo vaa nnaakara sunnainoo. Inna kuraagaivo yaaku saivai sainaidiri mmuaavai vaa taikainoo. ³⁷ Anutuugo inna mmuakiaa mmoori aataruvai iira nakaaraivo fai ivo iinaree kiaa kioo fai aikiooma iinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Mariaava inna sai tunoo: Na Udaanga Anutuugaa mmoori varau kiaatannavaivee. Kii ivo a kianna kuaivaa ni iikiaivee, tuduu rikioo aangeraiivo inna pikioo viravai.

Mariaava oro Irisaveetaa tasipama variravai

³⁹ Vuduu nnaagiai kiisa suaivo taika kioodoo Mariaava diitoo taapi suvuau yoosinnaivakira akiairauduu vioo vioo oto Yutayaa mmataivaki vau yoosinna kiisa voovakira viravai. ⁴⁰ Vioo vioo oro Sakariaasaa nnauvaki vioo tooduu Irisaveeto ivaki varuduu too inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? ⁴¹ tuduu rikioo Irisaveeto Mariaanna kuaivaa rikioo saivaata inna nnaakaraivo inna ausaivaki korokoroovai. Korokorooduu Mmannasa Yoketaivo inna yaagueeqama tasipama varuduu ⁴² ivo pinaa kuavai tioo inna tunoo: Anutuugo aiyara yoketairaiivo mmuakiaa gionnaiyara yoketairaivaa yaataravai. Ii i nnaakara a mmataanara ivaara Anutuugaa yoketainoo. ⁴³ A ni Udaangaivaa kaano variannaikua aaniira a niyara yaata utuee niisi ngiannano ni yoketainee? ⁴⁴ A niisi ngiee niyara yoketaavee kiannani na rikiau saivaata ni nnaakaraivo inna yoketaikio korokoroonoo. ⁴⁵ Anutuugo i kiaa i mmuu kuaivaa kutaa iinaravee kiannaivaara Anutuugo aiyara yoketaikiyai a yoketaakiannano, tiravai.

Mariaava Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai

- ⁴⁶ Tuduu Mariaava tunoo:
Ni Udaangaivaara kaayauma ni yoketainoo.
- ⁴⁷ Anutuugo aataru maisaivakidiri
ni vitaanaraivaara ni yoketainoo.
- ⁴⁸⁻⁴⁹ Na mmanna kiaatannavai variee
inna mmoori varee variauvaara
niyara yaata utiivaara ni yoketainoo.
Anutuugo yaagueeqama variivoono
ari vookarai aataruuvaa niyara iivaara
mmuakiaa gionna kiaapu aa ta variaunnaiyaata
nnaagiai variaaraiyaatama
niyara yoketaavaivee kiaaravai.
Anutuugaa nnutuuvo yoketaa tuanaa
ari vookaravai vaivai.
- ⁵⁰ Nnaaru varuuyaata
aanna makee ta variaunnaiyaata
nnaagiai variaaraiyaatama
Anutuugaara mmuduuya rikio

fai Anutuugo iyara boo tinaravai.

⁵¹ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka tida
ngiariiyara nnaasu yaata utuuya
Anutuugo yaagueeqama iya titooduu
vida raubiriida variravai.

⁵² Anutuugo vaidi kieeta yaagueeqauya
vitoo aduoo yapeeravai.
Vaidi kumina aduoo varuuya
vitoo aruoo yapeeravai.

⁵³ Gioonna kiaapu yeenna rauya
ivo yeennaiyauvaa iya mmuduu iya suvuairavai.
Gioonna kiaapu hoona suvuauya
ivo titooduu kuminaya viravai.

⁵⁴ Ari kua kutaivaa nnaaru ti taato nnaakukiaiya
kiaa mmuuvaa iinno
ari mmoori vareera gioonna kiaapu
Isarairaiya tasipama varuduu
iya yoketaama variravai.

⁵⁵ Ivo Aparahaamaaraata
ari uru nnaakaraiyaraatama
hama taunniravai.
Iyara tupatupaa boo tiravaivee.

⁵⁶ Mariaava itaa kua kiaa taika kioo Irisaveetaa tasipama varioonnonno
taaravooma kuraaga taa kioo ari yoosinnara viravai.

Irisaveeto Yuvuaanaa mmateeravai

⁵⁷ Mariaava vuduu Irisaveeto nnaakara mmataanara suaivo vainima
nnuduu mmaapuvai mmateeravai. ⁵⁸ Mmata kioodoo mmuaa yoosinna
varuuyaata ari seena tuantaiyaatama Anutuugo innara kaayauma boo tuduu
nnaakaraivaa mmata kioo kuaivaa rikiada inna tasipama sirigairavai.

⁵⁹ Sirigama kioodoo varududuu suaivo yaaku saivai sainaidiri taar-
avooma suaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnaakaraivaa mmam-
maivaa hatokaara nnida ari koonna nnutuuvaa Sakariaaso innara kiaara
uuduu ⁶⁰ ari kaanoono ooqoo tioo tunoo: Sa itaa kua kiatee. Inna nnutuuvo
Yuvuaanovee, ⁶¹ tuduu rikiada inna tunoo: Hama i seena voovoono aa
nnutu aavaa varaivaivee, ⁶² kiaa kiada iya ngiari yaakuuyauvaadiri koova
inna nnutuuvaa kiaiveera mmata mmatairavai. ⁶³ Mmata mmatauduu
too Sakariaaso yanaivau fafaara raanaraivaara tuduu oro varada inna
mmuduu fafaara roo tunoo: Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, tuduu rikiada
mmuakiaaya kaayauma nnikiarairavai. ⁶⁴ Iya nnikiarau saivaata Sakari-
aasaa mmaakiriivo koroodoo kava kua tioo Anutuugaara kua yoketaivaa
tiravai. ⁶⁵ Tuduu inna seena mmuakiaaya nnikiaraida aatuuda variravai.
Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau kaayau taapi su-
vuauvaki varuuya ii mmayaaya ivaa rikiada kaayau kua tiravai. ⁶⁶ Kua tida
ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aa nnaakara aavo
yokeenno fai dee mmoorivai iinarannee? kiaa kiada Udaanga Anutuugo
inna tasipama varuuvaa rikiada itaa kua tiravai.

Sakariaaso Anutuugaa kuaivaa kiaa kookieeravai

⁶⁷ Nnaakaraivaa koonna Sakariaasaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo
suvuai kioodoo iva nnaagiai varinaraiivaara kuaivaa kiaa kookieema kioo
tunoo:

⁶⁸ Kii ta gioonna kiaapu Isarairaiya
Udaanga Anutuugaara kiaara:

Yoketaavaivee, kjaaravee.

Ivo ari gioonna kiaapuuya ti tasipama iinno

ti mminnamminnaa maisaiyauvaa

irisaivaa yapaivaara ta innara kiaara:

Yoketaavaivee, kjaaravee.

⁶⁹ Vaa ivo ari mmoori vareera vaidiivaa Davuitinna
oyaivakidiri vaidi voovai vita yapa kiaikio
fai ivoono yaagueeqama varioo ti vitoo
aataru yoketaivau ti yapaanaravai.

⁷⁰ Ivaara Anutuugo nnaaruaa vaidi
forofetaa yoketaa tuanaiya
ari kua kutaivaa kiasa mmioo tunoo:

⁷¹ Na ngii nnammutuaiya yaataree
mmuakiasa gioonna kiaapuuya
hama ngiiyara mmuduuya ruaiya yaataraanaravaivee, ⁷² kiasa kioo
tunoo:

Na ngii taato nnaakukiaiyyara boo kiaivaara
na kua kiasa teerama kiaivaa fai na iinaravaivee.
Na kua yoketaa tuanaivaa yeena rau kioovaa
iya kiasa mmuuvaa hama taunnukiaanaravaivee,

⁷³⁻⁷⁵ kiasa kioo ti nnaakunna Aparahaamaa
ari kua kutaivaa tiyyara tunoo:

Na iya nnammutuaiya yaataree
yoosinna yoketaivaki iya yapa kinai
mmuakiasa ngiari varira suaivaki
iya ni mmooriivaa varada
hama aatuuda variaaravai.
Iya yoketaama safuuma ni avuuvau variaaravaivee.
Anutuugo itaa kua tiravai.

⁷⁶ Sakariaaso itaa kua kiasa kioo ari mmaapuuvaa tunoo:

Ni maapu-o, eenoo Udaangaivaa tauraa viee
innani aataruuvaa teerama kinai
fai gioonna kiaapuuya aiyara kiaara:
Anutuugo mmuakiasa mminnamminnaavai
yaataravaa forofetaakuavee, ⁷⁷ tikiai
a gioonna kiaapuuya kiasa mmiee tinara:
Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa
Anutuugaa kiasa kookieema kikio
fai ivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa
ruga kioo ngii vita yoketaivau
yapaanaravaivee, tinaravaivee.

⁷⁸ Ivo ngiau aapuuvakidiri
mmeekia tai vaidiivaa titano tuoo
mmuakiasa tiyyaa taanaravai.

⁷⁹ Gioonna kiaapu vooya upisiivaki varida
putiraivaara aatuukiaiyyaa
taiveeraivaara titano tiinaravai.
Ivooon fai ti vitoo
ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa
ti vitaakiaiveera titano tiinaravaivee.

Sakariaaso itaa kua tiravai.

⁸⁰ Itaa kua kiasa kioo varuduu ari mmaapuuvo varioonnonno yokeema
kioodoo rikioo inna mmuduuya riraivo pinaama Anutuugaara vauduu

ivo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki varioonnnonno gionna kiaapu Is-arairaiya avuuvau kooyaa nninara suaivaara faannairavai.

2

Yisuunna mmateera kuavai (Matai 1:18-25)

¹ Ii Yuvuaanaa mmatoo suai ivaki yoosinna Rooma diaa vaidi kieeta pinaa voovai nnutuuvo Akusuuva gionna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya nnutuuyauvaa raateeraivaara ari ngiaammuauya titooduu inna kuaivaa varada nuairavai. ² Ii toosa hara kioo nnutuuyauvaa reera suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Kuriniaaso yoosinna Suriaa gionna kiaapuuyara diravai. ³ Duduu gionna kiaapuuya ngiari diitada nnuu yoosinnaiyauvakira vida ngiari nnutuuyauvaa raateeraivaara viravai.

⁴ Vuduu Yoosiipo Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta ivakidiri pikioo Yutayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivakira viravai. Ii yoosinna ivakidiri nnaaruaa vaidi kieeta Davuitiinna kaano inna mmateeravai. Yoosiipo Davuitiinna oyaivakidiri diitoovaara ivakira viravai. ⁵ Yoosiipo ari nnaata kua kua kioovaa nnutuuvo Mariaava vaa nnaakara sunnauvaatama vitoo ngiari nnutuuvaitana raateeraivaara viravai. ⁶⁻⁷ Vidada oro Pitiriheema variaaraivaara tooduu vaa vida nnida vaira nnauvo suvuai kiooduu taaravaitana puaraiya yeenna nneera nnauvaki variravai. Varuduu Mariaava nnaakaraivaa mmataanara suaivo nnuduu ari mmaapu ngarunna mmata kioo too buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapeeravai.

Aangeraivo puara sipisiipara haitaturaiya Yisuunnara kiaa mmiravai

⁸ Iqii yoosinna ivaa tooyaivaki puara sipisiipara haitaturaiya heenaki mmuyau koovau puara sipisiipaiyara haitatuuda variravai. ⁹ Haitatuuda varuduu Udaangaivaa aangeraivo iyasi tuuduu Udaangaivaa mmeekiaivo iyayaa ruvuahooduu teeda pinaama aatuuravai. ¹⁰ Aatuuda varuduu aangeraivo iya tunoo: Sa aatuukiatee. Rikiaatee. Na aapi tiee kua yoketaivaa mmuakiaa gionna kiaapuuya kiaa mminai rikiada ivaara siri-gakiateeraivaara ngiisi tummuauvaivee. ¹¹ Aa heena aavaki Davuitiinna yoosinnaivaki gionna voovoono nnaagiai ngii vitaanara vaidiivaa vaa mmataivai. Vaidiivaa Anutuugo mmataama kioovaa nnutuuvo Udaanga Yisuu Kirisiinna ngiini mmataivai. ¹² Fai ngia ni kuaivaara taara yaata utida ngiengienoo oro taatee. Teekio vaa nnaakaraivaa buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapa kiaikio vaivaa teeda fai ngia kiaara: Kua kutaavaivee, kiaravaivee.

¹³ Aangeraivo itaa kua tuu saivaata kaayau aangeraa vooyaata tiida inna tasipama iida varida Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo:

¹⁴ Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai

yaataravaa oyai ari vookaraivo vainoo.

Gionna kiaapu mmatayaa variaiya

Anutuugo iyara yoketaiya

inna ausa nuufaivo iya tasipama vakiaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kiada iya pikiada ngiau aapu vuduu teeda puara sipisiipara haitatura vaidiia ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Vikiai ta oro Pitiriheema ivaki Udaangaivo aangeraivaa tikio tuma ti kiaa ti mmii mminnaivaa taara kuaaravee, ¹⁶ kiaa kiada akiairauduu oro tooduu Mariaaya Yoosiipooya hara kiada varuduu nnaakaraivo puaraiya yeenna nneeraivaki vairavai. ¹⁷ Vauduu teeda nnaakaraivaara aangeraivo iya kiaa

mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ¹⁸ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya puara sipisiipara haitatuura vaidiiya tuu kuaivaara pinaama yaata utiravai. ¹⁹ Yaata utuduu Mariaava iya tuu kua mmuakiaavai mmannammanna yaata utu kioo nnaasu variravai. Hama taunniravai. ²⁰ Puara sipisiipara haitatuura vaidiiya kava vara ranada vida aangeraivo iya tuu kuaivaa kaanaivaa toovaaraata mmuakiaa kuavai ivaara tuuvaa rikioovaaraatama kua yoketaivaa Anutuuqaara kiaa rada viravai.

Yisuunna nnutuuvaa kooyaa tiravai

²¹ Yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu rikiada iya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokada inna nnutuuvaa tunoo: Yisuuvavee, tiravai. Nnaakaraivo kaanaa ausaivaki hama varuu suaivaki inna nnutuuvaa aangeraivo itaa kua tiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki varuuya Yisuunna teeravai

²² Gioonnaiya vaa nnaakaraiya mmata kiada kabaa nnauvaa pikiada kava vara ranada ngiari nnauvaki nnida yoketaama varuuvaa Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vairavai. Yoosiipooya Mariaaya ii mmaanna tuu kua ivaa iikiaara suaivo nnuduu rikiada Yerusareema vida ngiari nnaakaraivaa Udaangaivaa mmiaara viravai. ²³ Ii mmaanna tuu kua ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya ngiingii mmaapu ngaruuyauvaa vitada ni mi kiada kiatee: Inna ainiyauvaivee, kiaa kiada niini yapaatee, tiravai. ²⁴ Yoosiipooya Mariaaya Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vauvaa iikiaara vida ngiaamma mirunna taaramannee vuaheenna roosuu nnaakaraivaitana varada hudaara viravai.

²⁵ Vuduu vaidi yoketaa voovai yoosinna Yerusareema varuuvaa nnutuuvo Simioono ivo Anutuuqaa mmayaayaivaara yaagueeqainno Isarairaiya vitaanara vaidiivaara faannainno varuduu Mmannasa Yoketaivoono inna tasipama variravai. ²⁶ Vaa tauraa Mmannasa Yoketaivo inna kiaa mmioo tunoo: Fai hama a putirainna mmannammanna hara kiee variee Isarairaiyara Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa tee nnaagiai putinaravaivee, tiravai. ²⁷ Nnaagiai Mmannasa Yoketaivo Simioonaa yaagueeqama tasipooduu rikioo ivo nuunaira nnau pinaivaki oro hara kioo varuduu Isarairaa gioonna kiaapuuya tupatupaa mmaanna tuu aataruuvaa iirayaama Yisuunna kaano koovaitana iikiaara inna vitada nnuduu ²⁸ Simioono Yisuunna sootu pabaanama tu kioo vainno Anutuuqaara kua yoketaivaa tiao tunoo:

²⁹ Udaanga-o, a nnaaru kua kutaa tunnaivaa aanna vaa na taunoo.

Fai na i mmoori vareera vaidiivo ausa nuufa tasipama putinaravai.

³⁰ Ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa vaa na ni avuuvaadiri taunoo.

³¹ Eenoo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani inna teerama kiaannaivo tiivaa makee na tauko nninoo.

³² Ivo mmeekia taivaa roosiima gioonna kiaapu ngiari voopinaiya yoketaa aataruuvaa kooyaa vitainaravai. Vitaama kinai ii gioonna kiaapu Isarairaa iyakidiri diitaivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaano iyara kua yoketaivaa kiaaravaivee.

Simioono itaa kua tiravai.

³³ Tuduu Yisuunna kaano koovaitana Simioono tuu kuaivaara nnikia-rauduu ³⁴ Simioono kua yoketaivaa iya kiaa mmi kioo nnaakaraivaa

kaanaa Mariaanna tunoo: Aa nnaakara aavaa Anutuuqoono mmataama kiai aavaara gioonna kiaapu Isarairaiya fai vooya inna mmooka hanigia mmikiai vooya innara yoketaakiaaravai. Anutuuqo innaadiri atuu roosiima yapa kinai fai gioonna kiaapuuya innara maisa kua tikio rikioo ³⁵ fai ngiari yaatana vai kuaivo kooyaa vainaravai. Paipaivo avaikaraivaa roosiima fai mmuaararaivo i aakiaivaki nninaravaivee. Simioono itaa kua tiravai.

³⁶ Gioonna forofetaa voovai nnutuuvo Anaava ivo Asereenna oyaivakidiri diitoo varuuvaa koonna nnutuuvo Panueerovee. Ivo vaatiivaa varoo inna tasipama varuu nuanuuvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana taika kiooduu vaatiivo putiravai. ³⁷ Putuduu too muaadavai hara kioo varududuu kaayau nuanu (84) taika kiooduu ivo yotera kieeravai. Yotera kioo hama ivo nuunaira nnau pinaivaa pikieerama kioo ivo heenaivaa pataivaa nuunama kioo Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmioo vo suai vo suai yeennaivaa pikioo kati varioo Anutuuqaa yaaku vareeravai. ³⁸ Simioono kuaivaa kiai taika kioo suaivaki ivo ngioo nnaakaraivaara Anutuuqaa kua yoketaivaa kiai kioo innara gioonna kiaapuuya kiai mmiravai. Anutuuqo titano tuoo Yerusareemaiya yookaama kioo vitoo yoketaivau yapaanara vaidiivaara mmuakiaa gioonna kiaapu innara faannauya ivo nnaakaraivaara kiai mmiravai.

Yoosiipooya Mariaaya kava Nasareeta viravai

³⁹ Kiaa mmuduu Yoosiipooya Mariaaya Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa iima taika kiada kava vara ranada ngiari yoosinna Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta viravai. ⁴⁰ Oto ivaki varuduu nnaakaraivo yokeenno pinaa kiooduu inna tinniivo ari vookaraduu Anutuuqo innara kaayauma mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

Yisuuva ngiaammuu kiisavoono nuunaira nnauvaki kua tiravai

⁴¹ Vo nuanu vo nuanu Yisuunna kaano koovaitana Yerusareema vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. ⁴² Nnaagiai Yisuunna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana taika kiooduu teeda iya vida Yerusareema Varaigiataa buusaivaa ngiari nneerayaama nnaara viravai. ⁴³ Oro iya varida yeenna nneedada yapooma yeenna nneera suaiyauvo taika kiooduu iya ngiari yooqee kava vara ranada viravai. Vida varuduu ngiaammuu kiisa Yisuuva homo Yerusareema variravai. Varuduu kaano koovaitana hama innara rikieerada ⁴⁴ ivo ngiari seena gioonna kiaapuuya tasipama vaa kuainoo kiai kiada mmuaa suaivai vidada heenauduu innara buaidada tooduu hama ivo ngiari seenaiyaata ngiari oyaiyaatama tasipama variravai. ⁴⁵ Hama iya tasipama varuduu iya kava vara ranada Yerusareema nnida innara buaakiaara nniravai. ⁴⁶ Nnida innara buaidada tooduu taaravooma suaivo taika kiooduu ivo iya too vairavai. Vaa ivo nuunaira nnau pinaivaki vaidi Yutayaiya vitaira vaidiiaatama varioo iya kuaivaa rikioo ivaara iya yaparairavai. ⁴⁷ Yaparaduu rikiada mmuakiaaya inna kua rikiooya inna tinni ari vookaravudiri iya sai tuuvaara nnikiarairavai. ⁴⁸ Nnikiarada ivau varuduu kaano koovaitana numa inna teeda kaayauma nnikiarada yaaku vuatavuataida varida kaano tunoo: Ni maapu-o, a aaniira ti pikiee itaama nookiannanee? Rikiaanee. I koovaata neetama pinaama ti ausaivaitana mmuaararaikiai ta pinaama aiyara buaama rada nookiaunanoo, ⁴⁹ tuduu rikioo iva sai tunoo: Mo ngia aaniirada niyara buaama rada nookiaanee? Na inna aikiooma ni Napoonna nnauvaki hara kiee variauvaa hama ngia tuqinnama teeda rikiaanee? ⁵⁰ tuduu rikiada ivo iya tuu kuaivaa hama iya arinaima rikieeravai.

⁵¹ Hama iya rikiooduu Yisuuva iya tasipama vara ranoo vioo Nasareeta varioo iya kuaivaa rikiooduu ari kaanoono inna kuaivaata inna mmoori-ivaatama ari yaata tinniivaki yapeeravai. ⁵² Yisuuva yokeenno varuduu ari tinniivo ari vookarauduu gioonna kiaapuuya innara yoketauduu Anutu-uqootama innara yoketairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vaidiivaa nnutuuvo Tiperiaava Roomaaya kieetavai dioo vainno nuanu yaakuuvaitana yuku saivai taika kiooduu homo ivo iya kieetavai diravai. Duduu vaidiivaa nnutu vuaivo Podiiva vuaivo Piratuuso gioonna kiaapu Yutayaiyara duduu Herooto gioonna kiaapu Karirayaiyara diravai. Duduu inna vayaava Piriipo gioonna kiaapu Iturayaiyaraatama mmata pinaivaa nnutuuvo Tarakonitiinga ivaki varuuyaraatama duduu vaidi Rusaniiva gioonna kiaapu Avireneeyara diravai. ² Ii suai ivaki vaidiivaitana Anasaaya Kayapaaya Anutuuqaara kati puara hudeera kieetavaitana variravai. Iqii suai ivaki Sakariaasaa mmaapuuvo Yuvuaano koo mmuyai gaangaivau varuduu Anutuugo ari kua mmayaayaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmuduu rikioo Yuvuaano mmuakiaa yoosinnayauvai nnoori Yorotaana siriivau vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada nnikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ⁴ Ivo itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ari yanaivau fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau

dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara aataruuvaa teerairavaa

roosiima ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teeraida safuuma kiaatee.

⁵ Mmuakiaa hoonuruuyauvaa rummua apida mmuakiaa taapiiyauvaa hanuu varadu kiaatee.

Oo rakau numa rakau vai aataruuyauvaa

hanuu safuuma kiada

aataruuvau sikauyauvo vaiyauvaa teeda

hanuu suoda kiaatee.

⁶ Fai itaikio Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo

aataru yoketaivau yapaanaravaa

fai mmuakiaaya taaravaivee, tinaravaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa fafaara reeravai.

⁷ Kaayau gioonna kiaapuuya nnida Yuvuaano nnoori ti apuaveera kiaa innasi nnuuu rikioo Yuvuaano tunoo: Ngia gioonna kiaapu maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa hanigiada mmoori yoketaivaa iikio kaanaivo kooyaa vainaravai. Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti nnaakuvavee. Ta aikiooma variaunnaano, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuugo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai.

⁹ Aanna makee Anutuugo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna yaparaida tunoo: Mo dee mmoorivai ta iikiaarannee? ¹¹ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono yaapa taaravaitana vaivoono voovai hama yaapaataivaa mmiaivee. Gioonna kiaapu voovoono yeenna vakiaivoono ari seenaiyaatama nnoo mmiaivee. ¹² tuduu rikiada vaidi sikau takiisa vareeraiya Yuvuaano iya nnoori apuaiveera nnida inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, teetaatama aaniivai iikiaarannee? ¹³ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sikauyauvaa ngii kieetaiya safuuma ngii giaa ngii miaivaugiataama varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida oro hayuuma varaatee, ¹⁴ tuduu rikiada rapira vaidiia inna yaparaida tunoo: Mo tee mo. Ta aaniivai iikiaarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sa gioonna kiaapuuya rupertida iya unnakua tida iya sikauyauvaa mmuara varaatee. Ngii mmoori irisai sikauyauvaara sa momonakiatee. Inna aikioovaivee kiatee, tiravai.

¹⁵ Gioonna kiaapuuya Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara faannaida varida mmuakiaaya pinaama Yuvuaanaara yaata utida tunoo: Aanna Anutuugo mmataama kioo vaidiivonnee? ¹⁶ tuuvaara Yuvuaano iya mmuakiaaya tunoo: Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivo ni nnaagiai nninaraivoono nnoonna vaidivai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuaaya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. Fai ivoono Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiyaiyauvaki varinaravai. Hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa iya mminaravai. ¹⁷ Ivoono ari savoora roosiivaadiri vuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio rikioo iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio iyauvaa varoo ari yeenna yapa kieera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikia hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai

(Matai 3:13-17; Marakaa 1:9-11)

¹⁸ Yuvuaano itaa kua kua kioo ari vo kua ari vo kuaivaatama kuainnama kioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kuaa mmiravai. ¹⁹⁻²² Kiaa mmioo gioonna kiaapuuya nnoori apu taika kioo nnaagiai Yisuunnaatama apu taika kioodu rikioo Yisuuva yaaku varoo varuduu too ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvoono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. Varuduu rikioodu ngiau aapuuvakidiri Anutuugaa kuaivo tuoo tunoo: A ni Maapu tuanaakuavee. Na aiyaara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo, tiravai.

Herooto mmoori maisaivaa uuvaara Yuvuaano inna tuduu rikioo Herooto inna vitoo oovi nnauvaki inna yapa kieeravai. Vaa Herooto ari vayaanna nnaataivaa Herootiaanna mmuara varoovaraatama ari vo mmoori maisamaisauyauvaa uuvaaraatama Yuvuaano inna tiravai. Herooto kava vo mmoori maisa voovai iinno Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kieeravai.

Yisuunna nnaakukiaiya nnutuyauvaivee

(Matai 1:1-17)

²³ Tauraa toosa hareera suaivaki Yisuuva nuainno gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kuaa mmiaa roo nuau suaivaki inna nuanuuvo vaidi voovai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vairavai.

Gioonna kiaapuuya innara yaata utida tunoo: Inna Yoosiipaa mmaapu tuanaavaivee, tiravai.

Yoosiipaa koova Eriiiva

- 24 Eriinna koova Matataava
Matataanna koova Riviiva
Riviinna koova Merikiiva
Merikiinna koova Yanaiva
Yanainna koova Yoosiipo
- 25 Yoosiipaa koova Matatiaava
Matatiaanna koova Amooso
Amoosaa koova Naumo
Naumaa koova Esiriiva
Esiriinna koova Nagaiva
- 26 Nagainna koova Mataava
Mataanna koova Matatiaava
Matatiaanna koova Simeeva
Simeenna koova Yosekeeva
Yosekeenna koova Yotaava
- 27 Yotaanna koova Yovuaanaano
Yovuaanaanaa koova Resaava
Resaanna koova Seruvavereeva
Seruvavereenna koova Seratiereeva
Seratiereenna koova Neriiva
- 28 Neriinna koova Merekiiva
Merekiinna koova Adiiva
Adiinna koova Kosaamo
Kosaamaa koova Eremadaamo
Eremadaamaa koova Ereeva
- 29 Ereenna koova Yosuaava
Yosuaanna koova Eriesereeva
Eriesereenna koova Yoriimo
Yoriimaa koova Matataava
Matataanna koova Riviiva
- 30 Riviinna koova Simioono
Simioonaa koova Yutaava
Yutaanna koova Yoosiipo
Yoosiipaa koova Yonaamo
Yonaamaa koova Eriakiimo
- 31 Eriakiimaa koova Meriaava
Meriaanna koova Menaava
Menaanna koova Matataava
Matataanna koova Nataano
Nataanaa koova Davuitiiva
- 32 Davuitiinna koova Isaiva
Isainna koova Yoveteeva
Yoveteenna koova Buaaso
Buaasaa koova Saramoova
Saramoonna koova Nasoono
- 33 Nasoonaa koova Aminataapo
Aminataapaa koova Araamo
Araamaa koova Ariniiva
Ariniinna koova Eseroono
Eseroonaa koova Pereseeva
Pereseenna koova Yutaava
- 34 Yutaanna koova Yakoopo
Yakoopaa koova Isaako
Isaakaa koova Aparahaamo
Aparahaamaa koova Taraava
Taraanna koova Nakoroova

- ³⁵ Nakoroonna koova Serukuuva
 Serukuunna koova Reguuva
 Reguunna koova Peregeeva
 Peregeenna koova Evereeva
 Evereenna koova Seraava
³⁶ Seraanna koova Kainaano
 Kainaanaa koova Arapasataava
 Arapasataanna koova Seemo
 Seemaa koova Nuvuaava
 Nuvuaanna koova Ramekeeva
³⁷ Ramekeenna koova Metusaraava
 Metusaraanna koova Inooko
 Inookaa koova Yareeto
 Yareetaa koova Marereeva
 Marereenna koova Kainaano
³⁸ Kainaanaa koova Enosoova
 Enosoonna koova Seeto
 Seetaa koova Ataamovee.
 Ataamo inna Anutuuqaa mmaapuuvovee.

4

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai
(Matai 4:1-11; Marakaa 1:12-13)

¹ Yisuuva nnoori Yorotaanaivakidiri kava vara ranoo nnuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuau kioo inna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaki ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno taanee kiaa inna yaparairavai. Yaparaududuu Yisuuva mmuakiaa suaivai hama yeenna nneerama kioo kati hara kioo varududuu suaivo taika kiooduu pinaama inna yeenna rairavai.

³ Yeenna rauduu rikioo Sataango Yisuunna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aavaa tino too hanigioo yeenna bereetavai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nnaasu nneeda iyauvaara yaata utikio hama iyauvoono iya mmanasaiyauvaa yaagueeqainaravaivee, tiivaivee.

⁵ Tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo verepi vioo mmuakiaa yoosinna mmataivau vauyauvaa akiairaama inna vitainno ⁶ inna tunoo: Aa yoosinna aayauvaara Dianeera yaagueeqaivaa na i mminai tee a dinaravai. Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vaiyauvaa fai na i mminaravai. Anutuuqo vaa aa mminnaa aayauvaa ni mivaivee. Fai na vaidi voovai ni miataivaa fai na inna mminaravai. ⁷ Fai a ai ausa mmuduuyaivaa ni minai na aa mminnaa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I Udaanga Anutuuqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee.

⁹ Ivo itaa kua tuduu rikioo Sataango inna vitoo Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aavaudiri suairoommu kiee mmatayaa kuane. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo ari aangeraiya titanai aiyara haitatuukiaaravaivee, ¹¹ tikio

vo kua voovai vainno tinoo: Ai yukuuvaa sikauyaadiri rusimmaurivoora kiaa iya ngiari yaakuuyauvaadiri suoodaa i sootu utuaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo:

Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuugaa iinna taanee, tiivaivee, ¹³ tuduu rikioo Sataango Yisuunna mmuakiaa kuavai yaparainnonno rikioo inna pikioo viravai. Mo vo suai kava inna yaparainaraivaara ivo faannainno variravai.

*Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
(Matai 4:12-17; Marakaa 1:14-15)*

¹⁴ Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna tasipooduu too kava vara ranoo Karirayaa vuduu gioonna kiaapuuya iva uu mmooriivaara mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁵ Rikiooduu ivo ngiari nuunaira nnauyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada iya innara kua yoketaivaa tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Marakaa 6:1-6)

¹⁶ Yisuuva ari yokoo yoosinna Nasareetaivakira vioo vioo oro ivaki varioo kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ari virayaama vioo ivaki variravai. Varioonnonno diitoo Anutuugaa kua fafaaraivaa yaarinara uduu ¹⁷ vaidi voovoono nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaanna yanaivaa inna mmuduu varoo yanaa hovekauvaa raduda kioo kuaivaara buainnonno tooduu inna too vauduu too yaaruoo tunoo:

¹⁸ Na mmayaaya yoketaivaa
gioonna kiaapu mmanna haipuuya
kiaa mmianeeraivaara
Udaangaivo ni mmataama kiaivai.
Ivo itaama ni mmataama kiaivaara
inna Mmannasaivo niiki varinoo.
Gioonna kiaapu oovi nnauvaki variyaiya
mmaanai kuateeraivaara
na iya kiaa mminaraivaara
ivo ni titaivai.
Gioonna kiaapu avu huruutaiya
kava avu taateeraivaara ni titaivai.
Gioonna kiaapu mmuaararaiyauvo
iya suvuaiya tino too
iya mmuaararaiyauvo taikaiveeraivaara ni titaivai.

¹⁹ Ii suai ivaki Udaangaivo
gioonna kiaapuuya vitoo
aataru yoketaivau yapaanaraivaara
iya kiaa mmianeera
ni titaikiai na tummuauvaivee.

²⁰ Yisuuva Anutuugaa kuaivo itaama vauvaa jaarummua taika kioo yanaivaa kava hovekama kioo yanaa haitatuura vaidiivaa mmi kioo variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki varuuya inna teeda nnaasu vauduu ²¹ Yisuuva iya tunoo: Anna makee na kuaivaa jaaruu saivaata kaanaivo vainoo, ²² tuduu rikiada mmuakiaaya innara kua yoketaivaa tida ivo kua ari vookarauvaa tuuvaara pinaama yaata utida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna Yoosiipaa mmaapuvai. Mo aaniira ivo itaa kua tiinnee? tiravai.

²³ Yisuuva iya tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai ta tupaa tira kua voovai ngia ni tida kiaara: A tutaaqaa roosiima aiyara tuqinnaanee, kiaaravee. Ii ngia itaa kua kiaa kua oyaivaa ni tida kiaara: A iikiannani ta rikiaunna mmooriivaa a yoosinna Kapanauma iikiannaneema a yokeekianna yoosinna aavaki

iikiane. Fai ngia ni itaa kua kiaaravee. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi Irayaava varuu suaivaki gionna muaada kaayauya Isarairaa mmataivau variravai. Varuduu taaravooma nuanuuvo taika kiooduu vo nuanuvai tammaivaki hama vatiivo ruduu hama yeennaatauduu mmuakiaa yoosinna varuuya yeenna rairavai. ²⁶ Iya yeenna rauduu hama Anutuugo vaidi forofetaa Irayaanna titooduu vioo Isarairaa gionna muaadaiyara tuqinneeravai. Ivo vioo Sitoonaa mmataivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Sarepataa ivaki varuu gionna muaadaivaa nnaasu tuqinneeravai. ²⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Iriisaava varuu suaivaki Isarairaa gionna kiapu kaayauya mmamma buunna hooya roosuuya variravai. Anutuugo hama iya tuqinneeravai. Suriaa vaidiivaa nnutuuvo Naimaanaa nnaasu tuqinneeravaivee, ²⁸ tuduu rikiada gionna kiapu nuunaira nnauvaki suvuauya inna kuaivaara iya ausa nniitarooduu ²⁹ diitada inna utu raririida yoosinna tooyavau vida taapiivau ngiari yoosinnaivo vauvau vitada vida mmutuuvau diri feena oogavau kagaari kiaara iiravai. ³⁰ Kagaari kiaara uduu too ivo kati iya aakiaidaadiri ari kuane tuudaa viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

*Yisuuva titeeravai
(Marakaa 1:21-28)*

³¹ Yisuuva kava vara ranoo vioo vioo yoosinna Kapanauma Karirayaa vau yoosinnaivaki oro varioo Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki vioo gionna kiapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiravai. ³² Kiaa mmuduu rikiada ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tuuvaara gionna kiapuuya nnikiarairavai. ³³ Nnikiarauduu vaidi voovai inna aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki varioo pinaama kai tioo mmagia maisaivo inna kiaa mmu kuaivaa tunoo: ³⁴ Ai, Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuugaa vaidi yoketaa tua-naakuavee, ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuane, tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa rupertuduu iya avuuvau vioo varoo mmataivau vauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri pikioo vioo kiooduu hama inna mmammaivo nniitareeravai. ³⁶ Hama nniitarooduu mmuakiaa gionna kiapuuya teeda nnikiaraida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo aa vaidi aavo aanii kuavai ari vookarai kua aavaa tiinnee? Ivo yaagueeqa vaidivai vaidi kieetaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tikiai kuaano, ³⁷ tuduu rikiada gionna kiapuuya teeda vida mmuakiaa vaini vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuya Yisuuva uu mmooriivaara kiaa mmuduu rikieeravai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 8:14-17; Marakaa 1:29-34)*

³⁸ Yisuuva nuunaira nnauvakidiri pikioo Simoonaa nnauvaki vioo tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu pinaama ikiyanaa tooduu iya innara Yisunna kiaa mmiravai. ³⁹ Kiaa mmuduu rikioo oro inna mmaataivaa vainiivau dioo vainno inna ikiyanaa taivo taikaiveera tuduu taikooduu akiairauduu diitoo yeennaivaa iya mmiravai.

⁴⁰ Mmuduu rikioo suaivo haatapooduu teeda gionna kiapu vooyano ngiari seena nniitaroo ari vookara ari vookarauya vitada Yisunnasi

nnuduu too iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo mmuakiaaya tuqinneeravai. ⁴¹ Tuqinnooduu gioonna kiaapuuya aakiaiyauvakidiri mmagia maisaiyauvo iya pikiada tiida vida tunoo: A Anutuugaa Mmaapu tuanaakuavee, tuduu rikioo Yisuuva iya yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Sa kua kiatee, tiravai. Ivo Anutuugo mmataama kioo vaidivai varuuvaara mmagia maisaiya arinaima teeda rikieeravai. Iya innara itaama teeda rikioovaara Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Yutayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai
(*Marakaa 1:35-39*)

⁴² Patauduu Yisuuva diitoo yoosinnaivaki pikioo oro kumina mmata voovau variravai. Varuduu gioonna kiaapuuya innara buaama rada nu-aidada tooduu iya too vauduu teeda ivo iya pikieevoora kiaa ooqoo kiaaree kiaa uuduu ⁴³ Yisuuva iya tunoo: Na Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa nuaina variee vo yoosinna vo yoosinna variaa gioonna kiaapuuyaatama kiaa mmianeera Anutuugo ni titooduu na tiiravaivee, ⁴⁴ kiaa kioo nuainno varioo Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki varioo Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

5

Yisuuva ari ngiaammuuu tauraiyara maavee tiravai
(*Matai 4:18-22; Marakaa 1:16-20*)

¹ Vo suai Yisuuva nnoori haruungaivaa nnutuuvo Genesareeta siriivau dioo vainno Anutuugaa kua yoketaivaa tioo varuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiaara iida varida ngiari feena ngiari feenaida varida inna suvuairavai. ² Inna suvuau kiada uuduu iya tooduu kanuu taaravaitana inna too vauduu vaa nakaaraiya utu raririima rada siriivau yapa kiada oro ngiari utua vaaheeyauvaa finida variravai. ³ Finida varuduu Yisuuva kanuu voovaki karoo dioo vainno ivaa nakaaravavaa Simoonaa yaparainno tunoo: Ai kanuu aavaa feenano nnoori tooyannigiataa kuaivee, tuduu rikioo feena kiooduu vuduu Yisuuva ivaki varioo gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiaa mmiravai.

⁴ Kiaa mmi taika kioo Simoonaa tunoo: Ai kanuuvaa kava feena kino nnoori haruunga tammaa ivau vinai eenoo ai seenaiyaatama ngiingii utua vaaheeyauvaa varada ivaki kagaari kikio vinai tavauyauvaa varaatee, ⁵ tuduu rikioo Simoono sai tunoo: Nnoonna-o, ta heenagieena puruannanono hama tavauyauvo ti tainoo. Mo inna aikioo a tinai tee na kava utua vaaheeyauvaa kagaari kiaanaravaivee, ⁶ kiaa kioo ivo ari seenaiyaatama ngiari utua vaaheeyauvaa varada oro kagaari kiooduu vuduu tavauyauvo iya utua vaaheeyauvaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya utua vaaheeyauvo takeekiataama uuduu ⁷ ngiari seena tavau vareera vooya vo kanuuvaki varuuyara rootu maavee tida tunoo: Numa ti tasipama tavau aayauvaa varaatee, tuduu rikiada nnuduu taara kanuuvaitanaki tavauyauvo fuugiaama kioo vauduu kanuuvaitana mmeepi nnoori aakiaivaki kuataama iiravai. ⁸ Kuataama uuduu Simoono Petorooso ivaa too Yisunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Udaanga-o, ni mminnamminnaa maisaivo ni suvuaivaara ni pikiee kuanee. ⁹ Petorooso ariyara nnikiarainno itaa kua tiravai. Ivootama mmuakiaa vaidiiya inna tasipooyaatama kaayau tavauyauvaa varoovaara ngiariyara nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu Simoonaa vuavaitana Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanayaatama nnikiarairavai. Nnikiarauduu Yisuuva Simoonaa tunoo: Sa aatuunna varianee. Fai yapooma a tavau vareerayaama

a gioonna kiaapuuya vitee niisi nninaravai. Fai a mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai rikiada fai ni nnaagiai ngiaaravaivee, ¹¹ tuduu rikiada varada vida kanuuvaitanaakidiri nnoori siriivau reemi rada ngiari mminnaa mmuakiaayauvai pikiada Yisuunna nnaagiai viravai.

Yisuuva vaidi buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Matai 8:1-4; Marakaa 1:40-45)

¹² Vo suai voovaki Yisuuva vo yoosinnavaki varuduu vaidi buunna hooya mmamma roosuuvoo innasi nniravai. Numa Yisuunna too inna yuku oy-aivaki vioo varoo vainno yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti vaidiivaa mmammaivau utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaaivaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvo taikeravai. ¹⁴ Taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama inna kiaa mmioo tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu vooya kiaa mmianee. Akiiraama viee Anutuugaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaama kiese i mmammaivo kava yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipavaa kati ruputu kiese Anutuugaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioonnaata Yisuuva uu mmooriivaara gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu kaayakaayau Yisuuva iya kiaa mmuu kuaiyauvaa rikiaara nnida ivo ari vookara ari vookarau nniitarooya tuqinnaiveeraivaara innasi nniravai. ¹⁶ Iya itaama uuduu suai vooyauvaki Yisuuva iya pikioo kumina mmata vooyauvaki varioo yaaku varaanara viravai.

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Matai 9:1-8; Marakaa 2:1-12)

¹⁷ Vo suai Yisuuva gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiaa mmioo varuu suai voovaki Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata diitada mmuakiaa yoosinna Karirayaa vauyauvakidiri nnida mmuakiaa yoosinna Yutayaa vauyauvakidiri nnida yoosinna Yerusa-reemaivakidiriataama nnida ivaki variravai. Ivaki varuduu Udaangaivo vaidi nniitarooya tuqinneera yaagueeqaivaa Yisuunna mmuduu innaki vairavai. ¹⁸ Vauduu vaidi vooyaano vaidi yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuuva varuu nnauvakira nnida Yisuunna vunnigiataa yapaara nniravai. ¹⁹ Nnida tooduu gioonna kiaapuuya Yisuunna suvuau kioodoo hama iya inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootauduu teeda nnauvau karada tausiivaa rabara kiada gioonna kiaapuuya aakiaivaki Yisuunna vunnigiataa yuku yaaku putuu vaidiivaa kegeennaivaa utida reemma kioodoo tiiravai. ²⁰ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ²¹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama ngiari yaata tinniyauvaki kuaivaa yaata utida tunoo: Dee vaidivoono ariyara yaata utuoo Anutuugaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoo yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuugo ari mmuaavoona vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ²² tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngiingii yaata tinniyauvaki itaama yaata utida kua kiaannee? ²³ Dee kuavai yoketainne? Dee kuavai ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa

na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuanee, tinarannee? ²⁴ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaraivovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Na i kiaa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuanee. ²⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata iya avuuvau vaidiivo diitoo ari kegeennaivaata varoo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo ari nnauvaki viravai. ²⁶ Vuduu teeda gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida aatuuda Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Ai, makee hama ta taunna mmoori ari vookaraivaa ta taunnaano, tiravai.

*Yisuuva Riviinna maavee tiravai
(Matai 9:9-13; Marakaa 2:13-17)*

²⁷ Tudu Yisuuva mmaanai vioo toduu vaidi sikau takiisa vareeraivaa nnutuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki variravai. Varuduu too Yisuuva inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, ²⁸ tuduu rikioo Riviiva diitoo ari mminnamminnaa mmuakiaavai pikioo Yisuunna nnaagiai viravai.

²⁹ Yapooma nnaagiai Riviiva Yisuunnani buusaivaa ari nnauvaki iima kiooduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata ari vo gioonna kiaapuuyaataama iya tasipama yeenna nneeravai. ³⁰ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya Farisaiya mmemmaaki varuuyaataama Yisuunna ngiaammuauya tasipama kua tida yaagueeqama ooqoo tida tunoo: Mo ngia aaniira sikau takiisa vareera maisa vaidiiaatama mmaanna tuu kuaivaa katokeera gioonna kiaapu maisaiya tasipama yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee? ³¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavaivee. ³² Hama na tiee tinai gioonna kiaapu yoketaama variaya hanigiada yoketaama variateera na tiiravai. Na tiee gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya tinai hanigiada yoketaama variateeraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

*iya Yisuunna yaparairavai
(Matai 9:14-17; Marakaa 1:18-22)*

³³ Tudu gioonna kiaapu vooyaano Yisuunna tunoo: Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya makemakee iya Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati varida yaaku varada variaavai. Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama mmuaikaraama iikiaavai. Mo i ngiaammuauya kati yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama nneeda variaano, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Mo yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaaravai. Fai iya nnaaravai. ³⁵ Fai suai voovai nninai rikiada vaidiiva kieevatiivaa vitada ruputikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaaravaivee, tiravai.

³⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovono karaasa buruqaivaa rapasi kioo varoo oro nnisiivaki funnivai. Fai itaino karaasa buruqa rapasi kiaivo maisaino karaasa buruqa araivoota nnisiivootama fai hama mmuaakaraivai vainaravai. ³⁷ Hama gioonna kiaapu voovono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiaa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyuu kino karaasa vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba

nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino rikioo puara nnabaivo maisainaravai. ³⁸ Karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaivee. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoona vuaina suuyaivaa vaa hokobama vaivaa nnoo karaasa iima kiaivaara hama mmuduuya ruaivai. Ivo tinoo: Hokobama vaivaara ni yoketaano, tiivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

6

Vaidiia kati varira suaivaara Yisuuva yaparairavai
(Matai 12:1-8; Marakaa 2:23-28)

¹ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuita mmooriivaki nuaida varuduu ari ngiaammuauya vuitaivaa iiraiyauvaa rasuku kiada utu sisaama kiada nnabaiyauvaa feena pikiada kaanaiyauvaa nneeravai. ² Nneeda varuduu rikiada vaidi Farisai vooya iya teeda tunoo: Ai, mo ngia aaniira ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa hatokaanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuugaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuugaanee kiaa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuugaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuugaanee kiaa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatoka kiada nnooduu hama Anutuugo ooqoo tiravaivee, ⁵ kiaa kioo iya tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Matai 12:9-14; Marakaa 3:1-6)

⁶ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu vaidi voovai yaaku yaadudaivo sorogainno taminnumaunnuunno vuuvo ivaki variravai. ⁷ Ivaki varuduu kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata Farisai vaidi vooyaatama Yisuuva kati varira suaivaki gioonna kiaapu yuku yaaku maisauya tuqinnaanaranee kiaa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ⁸ Teeda vauduu Yisuuva iya yaatana vau kuaivaa rikioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aapi iya avuuyauvunu dianee, tuduu rikioo diitoo numa dion vauduu ⁹ Yisuuva mmuakiaa gioonna kiaapuuya tunoo: Na ngii yaparakiunoo. Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiaaranee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta mmoori yoketaivaa iikiaaranee? Vara ta mmoori maisaivaa iikiaaranee? Vara ta vaidi nniitaraivaa tuqinnaaranee? Vara ta vaidiivaa ruputikio putinaranee? ¹⁰ kiaa kioo mmuakiaaya haitatuuma too vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaakuuvaa raduda utuanee, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketauduu ¹¹ vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ivaa teeda pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu Yisuuva iikiaara inna mmaara kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida teerama kieeravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Matai 10:1-4; Marakaa 3:13-19)

¹² Ii suai ivaki Yisuuva taapiivaura vioo vioo oro varioo heenagieena Anutuugaara yaaku vareeravai. ¹³ Yaaku varooduduu patauduu varioo gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya ngiateera tuduu innasi nnuduu mmayaaya yoketaivaa varada nuaira ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana nnutuuyauvaa kooyaa tiravai. ¹⁴ Voovai nnutuuvaa Simoono tiravai. Yisuuva inna nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. Voovai Petoroosaa kataivaa nnutuuvaa Adiriaaso tioo voovai nnutuuvaa Yakooio tioo voovai nnutuuvaa Yuvuaano tioo voovai nnutuuvaa Piriipo tioo voovai nnutuuvaa Batoromaivavee tioo ¹⁵ voovai nnutuuvaa Mataivavee tioo voovai nnutuuvaa Tumaaso tioo voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvaa Yakooio tioo vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvaa Simoono tioo ¹⁶ voovai Yakooio mmaapuuvaa nnutuuvaa Yutaaso tioo voovai nnutuuvaa Yutaaso Isariooto tiravai. Ivoono nnaagiai Yisunna nnammutuainya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 4:23-25)*

¹⁷ Yisuuvaata ari ngiaammuaayaatama taapiivaudiri tiidada tuma hoonu ruuvau dida vauduu kaayau ari nnaagiai nuairaiyaata kaayau gioonna kiaapuuya mmuakiaa yoosinna Yutayaa ivaki vauvakidiriaatama nnuduu yoosinna pinaa Yerusareemaivakidiriaatama nnuduu nnoori pinaivaa siriivau vau yoosinna Turu Sitoonaivaitanakidiriaatama nniravai. Iya ivo tinara kuaivaa rikiaaraivaaraata ivo iya nniitarooyauvaa tuqinna naraivaaraatama nniravai. ¹⁸ Nnuduu rikiada mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki varuuyaatama innasi nnuduu ivo mmagia maisaiyauvaa titeeravai. ¹⁹ Yisunnakidiri yaagueeqa ari vookarauvo vioo iya tuqinnooduu rikiada mmuakiaaya inna mmammaivau utuaara iiravai.

*Yoketaama variraivaaraata maisama variraivaaraatama Yisuuva tiravai
(Matai 5:1-12)*

²⁰ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya reeti too tunoo:

Ngia gioonna kiaapu hama mmatayaa diaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruaiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa ngiisi vainoo.

²¹ Ngia gioonna kiaapuuya aanna makee ngii yeenna raiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Yapooma fai ngii yeenna rairaivo taikaanaravai.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo mmuaararaiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ngia yoketaama variaaravaivee.

²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngia gioonna kiaapuuya niiyara yaagueeqakiaivaara fai gioonna kiaapu vooyaano hama ngiiyara mmuduuya rida ngii ooqoo kiaa ngiiyara maisayavee tida ngia tomedama variateera ngiiyara kiaaravai. Ngia niiyara yaagueeqakiaiyara Anutuugo ngiiyara yoketainoo.

²³ Fai iya ngiiyara itaama iikio ngii ausaiyauvo yoketa yoketai rikiada sirigaida variatee. Ngii irisai yoketaa pinaivo ngiini ngiau aapu vaivaara sirigakiatee. Vaa iya taato nnaakukiaiyano mmuaikaraama forofetaa tuainyara maisama itaama iiravaivee.

²⁴ Ngia gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaavo ngii suvaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Vaa ngia ngiingii irisaiyauvaa varaavaivee.

²⁵ Ngia gioonna kiaapu aanna makee yeennaiyauvo ngii suvuaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ivaara ngii yeenna rainaravaivee.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo yoketaiyara hama Anutuugo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ngii ausaiyauvo mmuaararainaravaivee.

²⁶ Ngia gioonna kiaapu hama Anutuugaara yaagueeqakiaiya fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiiyara yoketaayavee tikiai rikiaa ngiingii aataruuyauvaara tuqinnama yaata utuatee. Boo, ngia yapooma fai dataakiaarannee? Fai ngia irisai maisaivaa varaaravaivee. Yutayaiya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama kua yoketaivaa unnakua forofetaiyara tiravaivee.

*Ngii nnammutuaiyaraatama mmuduuya ruatee
(Matai 5:38-48; 7:12a)*

²⁷ Ngia gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya na ngii giaa ngii mi-aunoo. Ngiingii nnammutuaiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya hama ngiiyara mmuduuya ruaiyara ngia mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

²⁸ Gioonna kiaapuuya ngiiyara kua maisa kiaiya irisai kua yoketaivaa iya kua mmiatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono i kueennaivaa rudau-nai rikiee hanigia saivaata mmianee. Gioonna kiaapu voovoono i yaapa varaayaa vaivaa ariyara varanai rikiee sa i yaapa voovai mmammayaa vakiaivaraatama oqoo kianee. ³⁰ Gioonna kiaapu voovoono mminnaa voovaa i yapara rinai mmianee. Fai voovoono i mminnaiyauvaa varoo vinai rikiee sa kava ni mianeera kianee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmooriivaa ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaa ngieeta mmuaakaraama iyara iikiatee.

³² Ngia gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu irisai iyara mmuduuya rikio ivaara fai hama Anutuugo irisai kua yoketaivaa ngiiyara tinaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ³³ Ngia gioonna kiaapuuya mmoori yoketaivaa ngii miraiya nnaasu irisai mmoori yoketaivaa iya mmikio ivaara fai hama Anutuugo irisai yoketaivaa ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ³⁴ Fai ngia ngii seenaiya mminnaivaa mmikiai nnaagiai kava ngii miaaraiki-ainnaata ngia ivaara yaata utikio rikioo fai hama Anutuugo irisai yoketaivaa ivaara ngii minaravaivee. Mo gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ngiari seenaiya irisagirisaima mmiaaraivaa iya yaata utida ngiari mmi ngiari mmiikiaavai. ³⁵ Ngii nnammutuaiyara mmuduuya rida mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Ngiingii mminnaiyauvaa ngiingii seenaiya mmiatee. Iya mmiaara iikiaivaki sa yaata utida ta irisai varaaravee kiatee. Fai ngia itaida irisai pinaa yoketaivaa varada Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaayauvai yaataravai raunna mmaapu tuanaaya variaaravai. Gioonna kiaapuuya hama innara irisai yoketai kua tiraiyaraata kaayau kumimakama variayaraatama Anutuugo ariinoo iyara yoketaivaa ngieetama ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida inna raunna mmaapu tuanaaya variatee. ³⁶ Ngii Gioova mmuakiaayara boo tiineema ngieetama ngiingii seenaiyara boo kiatee.

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriivauvaara

*maisavee kiatee
(Matai 7:1-5)*

³⁷ Gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa iikiai teeda sa iyauvaa teeda maisayauvaivee kiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori aataruuyauvaara maisayauvaivee tinaravai. Sa gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaatee. Fai itaikio hama Anutuugo sai ngiiki kua pinaivaa yapaanaravaivee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii iikiai sa iyauvaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Fai itaikio Anutuugo hama sai ngii mmoori maisaiyauvaara yaata utirainno fai rugaanaravai. ³⁸ Gioonna kiaapu vooya ngiingii mminnaiyauvaa mmiatee. Fai itaikio Anutuugo irisai mminnaiyauvaa ngii mino fai pinaavai ngii yaakuuyauvaki kaayauma suvuainaravai. Fai tooriivaki hatapu uyuaaneema uyinono fuugiaino saiyauvo ngii yaakuuyauvakiaatama suvuainaravai. Ngia gioonna kiaapu vooya mminnaiyauvaa jaarummua kiada mmi-aaneema fai Anutuugo irisai itaama kioo ngii minaravaivee, tiravai.

³⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tunoo: Hama yopeema vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau nuainno varioo inna vitainaravai. Fai ivaitana kuaaree kiaivaata fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaaravaivee. ⁴⁰ Hama vo ngiaammuau voovoono ari vitairaivaa yaataravai. Fai vitairaivo inna vitainono ivo ari vitairaivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai.

⁴¹ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannano. ⁴² Iri pinaivo i avuuvaki vaivaa hama teerama kieenna dataama kiee i seenaivaa kiannano: Ni gata-o, kii na i avuuvakidiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvakidiri mmummuuvaa feenaanee.

*Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:16-20; 12:33-35)*

⁴³ Hama yatari yoketaivau iira maisaiyauvo vaivai. Yatari maisaivau hama iira yoketaiyauvo vaivai. ⁴⁴ Ngia yatari iiraiyauvaa teeda ari-naima yatari oyaivaara rikiaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. ⁴⁵ Vaidi yoketaa voovoono ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoono ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai.

*Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:24-27)*

⁴⁶ Aaniira ngia niyara Udaanga-o kiaani mo na ngii giaa ngii miau kuaivaa hameeda rikiaada iikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ni kuaivaa rikioo iivoono fai aa na tina kua aavaudiri fai iva ii aataruuvaa kooyaa ngii giaa ngii minaravai. ⁴⁸ Ivoono vaidi nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata yakeevau hanuu kioo yatari yaagueeqaivaa hara kioo nnau yoketaivaa yaagueeqama heekaivai. Yaagueeqama heeka kiaivoonora tioo nnooriivo hainno pinaavai tioo inna nnauvaa havarataanara ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. Vaidiivo ari nnauvaa yaagueeqama heeka kiaivaara nnooriivo inna nnauvaa ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. ⁴⁹ Gioonna kiaapu voovoono vaa ni kuaivaa rikioonnaata hama iivoono vuai vaidiivo nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata muaraagaivau hama kuabai hareera kati nnauvaa heekaivai. Heeka kiaikio nnooriivo hainno pinaavai tuoo inna nnauvaa ruoo ruoo ravagiau

yautu ruaikio makee tikio kurududu tikio eeyaara mmatayaa kurummutu kioo vaivaivee, tiravai.

7

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuauvaa tuqinneeravai (Matai 8:5-13)

¹ Yisuuva ari kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya kiasa mmi taika kioo yoosinna Kapanaumara viravai. ² Oro ivaki varuduu Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoono ivaki varuduu ari mmoori vareera ngiaammuauvo kaayau nniitaroo putinara uduu rapiraiya kieeta vaidiivo innara mmuduuya ruoo ³ Yisuuva nnuuvaa rikioo Yutayaa vaidi yokovaa vooya titooduu numa inna ngiaammuauvaa tuqinnaiveera Yisuunna yapara kiaara viravai. ⁴ Vidada oro Yisuunna yaagueeqama yaparaida tunoo: Ivo Roomaa vaidi ari voopinnaavai variivaara sa yaata utirainna inna kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ivo tiiyara mmuduuya ruoo ti nuunaira nnauvaa tiini heekaivai. Ivaara yaata utuee inna kuaivaa rikiaanee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tasipama ngioo ngioo numa nnauvaa vainima dionu vauduu rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiiva titooduu inna kuaivaa varada Yisuunna kiasa mmiaara innasi viravai. Vida Yisuunna inna kuaivaa kiasa mmida tunoo: Ti kieetaivo tinoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravaivee. ⁷ Ivaaraina hama na aisi kuauvaivee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuauvaa mmammaivo yoketaakiaivee. ⁸ Na ari vo vaidi kieetaiya mmooriivaa vareera vaidivai. Na iya mmooriivaa varee rapira ngiaammuauyara diauvaivee. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane, kiauko kuaivai. Na voovai ngiane kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiee viteera ngiaammuauvoovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikiane, kiauko iivaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapu inna nnaagiai nnuuya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivaivee, ¹⁰ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiiva Yisuunnasi titooya kava vara ranada nnida inna nnauvaki tooduu inna ngiaammuauvaa nniitaroo vaa taikeeravai.

Yisuuva vaidiivo vaa putuuvaa yuruuravai

¹¹ Suai nnaagiai Yisuuva yoosinna Nainara vioo ari ngiaammuauyaata kaayau gioonna kiaapuuyaata inna tasipama viravai. ¹² Vidada Yisuuva yoosinnaivaa vagiaamunna keegiaivaki vainima kuanaree kiasa tooduu gioonna muaadavoono mmaapu mmuaavai mmata kioovo putuuvaa nnabaivaa kaayau gioonna kiaapuuya tasipama yoosinnaivakidiri varada nniravai. ¹³ Nnudu too Yisuuva gioonnaivaa too innara kaayauma bootio tunoo: Sa rataanee, ¹⁴ kiasa kioo oro nnabaivaa yapa kioo yatari sagaivau utuduu teeda ivaa varada nnuuya dida vauduu Yisuuva vaidi putuuvaa tunoo: Ni vaidi-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo, ¹⁵ tuduu rikioo diitoo hara kioo varioo iyaata kua tuduu Yisuuva inna vita kava ari kaanaa mmiravai. ¹⁶ Mmudu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya aatuuda Anutuugaara kua yoketaivaa tida tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa ari vookaraivainno ti tasipama varinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aanna Anutuugo ari gioonna kiaapuuya ti tuqinnaanarivoono tiivaivee, ¹⁷ kiasa kiada Yisuuva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Yutayaivaki

vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuyaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu rikieeravai.

*Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Matai 11:2-19)*

¹⁸ Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauyaano Yisuuva uu mmayaayaivaa Yuvuaanaa kiaa mmuduu rikioo ¹⁹ ari ngiaammuaui taaravaitana tuduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaara faannaida haitatuukiaarannee? ²⁰ kiaa mmiateeraivaara titooduu ivaitana numa Yisuunna tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ti titaikiai ta i yapara kiaara ngiaunnanoo. Ta kiaunnanoo: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaara faannaida haitatuukiaarannee? kiaunnanoo, tiravai. ²¹ Ii suai ivaki Yisuuva ari vookara ari vookarau nniitarooyaata uuda kaayau hooyaata tuqinnoo mmagia maisaiya vaidi aakiai yauvaki varuuyaatama titooduu vuduu kaayau gioonna kiaapu avu huruutauya tuduu avu teeravai. ²² Yisuuva Yuvuaanaa ngiaammuaui inna yaparauvaitana tunoo: Ni kuaivaa rikiaada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kiaa mmiatee. Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiaiya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niiyara taara yaata utiivaara Anutuugo innara yoketainoo, tiravai.

²⁴ Tuduu rikiaada Yuvuaanaa ngiaammuauvaitana kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nnuuya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ²⁵ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookarauvaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apuaavo kaayau hoonaiyauvo iyasi suvuiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variavaai. Hama koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki variaavai. ²⁶ Ngia vaidi forofetaavai taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ²⁷ Anutuugaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuugo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ²⁸ Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya yaataraivai. Itaama vaino Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraviki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataraivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiaada mmuakiaa gioonna kiaapuuyaatama sikau takiisa vareera vaidiiaatama Anutuugaa aataruuvaa yoketaavaivee tiravai. Vaa Yuvuaano nnooriivaa iya apu kioovaara iya itaa kua tiravai. ³⁰ Vaidi Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Anutuugo yoketaama variateera kiaa mmuu kuaivaara ooqoo tiravai. Yuvuaano hama nnooriivaa iya apuuvaa itaama ooqoo tiravai.

³¹ Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida variaannee? ³² Iya nnaakara roosiikiaiya yoosinna vuutaivaki isa-reeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: Ta tooriivaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kiaa kiada itaa kua kiaavai.

³³ Ngia iya itaama iikiaivaa roosiima iikiaano. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ngioo yeennaivaaraata nnoori vuainaivaaraatama ooqoo kiaa kioodoo rikiada ngia innara tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, ³⁴ tuduu Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai ngia kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnooriivaa nnai vaidivai. Ivo vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaanoo. ³⁵ Iya itaa kua kianaata ti mmooriivaudiri Anutuugaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi Farisaivaa nnauvaki variravai

³⁶ Tuduu Farisai vaidi voovooono Yisunna yaparauduu inna tasipama yeenna nnaanara inna nnauvaki viravai. Oro inna tasipama varioo rooru mmaataivau yadaa yau hara kioo vainno yeenna nnoo variravai. ³⁷ Varuduu mmuai yoosinnaivakinnaa sabi nuaira gioonna voovooono Yisuuva Farisai vaidiivaa nnauvaki varioo yeenna nnoo varuu mmayaayaivaa rikioo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaa vareeravai. ³⁸ Varoo oro nnau aakiaivaki Yisunna mmookainningiaadiri inna yukuuvaitana vainima dioo vainno ratoo varuduu inna vunnunnuuvo Yisunna yukuuvaitanau tioo vioo puutauduu ari kieeta yausiivaadiri inna yukuuvaitanaudiri ruga kioo inna yukuuvaitana mmootoo heenna suuya suuda yoketaa vuvaa inna yukuuvaitanau tuseeravai. ³⁹ Tusooduu Farisai vaidiivo Yisuuva inna tasipama yeenna nnaiveera tuuvooono gioonnaivaa too arinaidiri yaata utuoo tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa tuanaavai iitiri. Aa gioonna inna yukuuvaitanau utii aavo maisama varioo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaa arinaima taitirivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Simoono, na vo kuavai i kiaa i mminai rikiaanee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, inna aikioovai. Ni giaa ni mianee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaidi sikau mmiraivoono sikauyauvaa taara vaidivaitana mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (100) mmioo voovai kiisa sikauyauvaa (10) mmiivai. ⁴² Nnaagiai hama sikaunnaataikiai taaravaitana hama sai inna mmiaavo rikioo sikau mmira vaidiivo tinoo: Inna aikioovai. Vakiaa varaa-tee, tiivai. Mo dee vaidivoono innara pinaama mmuduuya ruainnee? Dee vaidivoono innara kiisama mmuduuya ruainnee? ⁴³ tuduu rikioo Simoono inna sai tunoo: Mo na yaata utuauko kaayau sikauyauvaa (100) vakiaa varaivoono innara pinaama mmuduuya ruaivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a kutaa kuavai kiannano, ⁴⁴ kiaa kioo hanigioo gioonnaivaa too Simoonaa tunoo: Vaa aa gioonna aavaa a taannano. Na i nnauvaki ngiaukai hama a nnooriivaadiri ni yukuuvaitanaudiri finiannavai. Aa gioonna aavo ari vunnunnuuvaadiri ni yukuuvaitana fini kioo ari kieeta yausiivaadiri ni yukuuvaitanaudiri rugaivai. ⁴⁵ A hama niyara yoketainna ni mmootaannavai. Na ngiau saivaata aa gioonna aavo mmannammanna ni yukuuvaitana mmootoo nnaasu varivai. ⁴⁶ A hama nnammariivaa varee ni kieetaivaki apuannavai. Aa gioonna aavo ni yukuuvaitanau heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa tusaivaivee. ⁴⁷ Ivaaraina na i kiaa i mmiaunoo. Aa gioonna aavaa mminnamminnaa maisa kaayau suvuaiyauvaa vaa na ruga taika kiauvai. Ivo numa niyara pinaama mmuduuya ruaivaara na inna mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiauvo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu voovooono kiisa mminnamminnaa maisaiyauvo vaiyauvaa na ruga kiauko kiisama niyara mmuduuya ruaivaivee, ⁴⁸ kiaa kioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo,

⁴⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna tasipama yeenna nnooya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Anna dee vaidivoono mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivainnee? ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva gioonnaivaa tunoo: A niyara kutaavaivee kiannaivaaraina na i mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiee i vita yoketaivau yapaunoo. Ausa nuufa tasipama kuane, tiravai.

8

Gioonna vooya Yisuunna nnaagiai nuairavai

¹ Nnaagiai suai vooyauvai taika kioodoo Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisaiyauvakiaata pinaiyauvakiaatama nuainno varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuairavai. Nuauduu ari ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama ² gioonna vooya mmagia maisaiyauvo iya aakiai yauvaki varuduu titooyaata gioonna vooya nniitarooduu tuqinnooyaata inna nnaagiai nuairavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Mariaava yoosinna Makataraa ivakidiri pikioo numa Yisuunna tooduu inna aakiaivakidiri mmagia maisa yaaku saivai sainaidiri taarama titooduu vuduu varuu gioonnaivo inna nnaagiai nuairavai. ³ Vo gioonna voovai inna tasipama nuauvaa nnutuuvo Yoqaanovee. Ivo kieeta vaidi Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Kusaanna nnaatavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Susanaavaata kaayau seena gioonna vooyaata mmoori vara rada nuaida varida ngiari mminnamminnaiyauvaadiri Yisuunnaata ari ngiaammua yauyaata tuqinneeravai.

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai (Matai 13:1-9; Marakaa 4:1-9)

⁴ Kaayau gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yisuunnasi nnida suvuau kioodoo rikioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo:

⁵ Vaidi voovono yeenna uruuyauvaa varoo oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai gioonna kiaapuuya ivaugiataa yuku raa rada nookiaavo rikioo ngiaammaiyauvo tuma porooma nnaavai. ⁶ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama mmataivo nnamari raivaara akiiraama aasanaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviyyauvaki kuaikio ooviyyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio too kaayau iiraiyauvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo vaivaivee. Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava tunoo: Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai (Matai 13:10-17; Marakaa 4:10-12)

⁹ Tuduu rikiada Yisuunna ngiaammua yava ivo uruuyauvunudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparaduu rikioo ¹⁰ Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira kua oyaivo haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Mo gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taaravai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaaravai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaaraivaara

na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiese iya kiaa mmiauvai.

*Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai
(Matai 13:18-23; Marakaa 4:13-20)*

¹¹ Aanna mmatayaa diaa mminnaivaudiri na mmataama kiese kiauva oyaivaa rikiaatee. Uruuyauvo Anutuuga kuavai. ¹² Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaada kutaavaivee tikio Anutuuga aataru yoketaivau iya yapeevoora Anutuuga kuaivo iya yaatayaa vaivaa Sataango numa varoo kuavai. ¹³ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuga kuaivaa rikiaada kaayau siriga tasipama varaavai. Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo kuaiyauva roosiima iya kiisa suai Anutuuga kuaivaara kutaavaivee kiaavo mminnamminnaa maisaiyauvo iya iinno taikiai iya muaraagaida Anutuuga aataruuvaa makee tikiai pikiaavai. ¹⁴ Uruuyauvo ooviivaki tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya Anutuuga kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaada varidada nnaagiai ngiari mmooriyauvaara pinaama yaata utida sikau vareeraivaara yaata utida mmamma iira aataruuvaa yaata utuaavo iyauvoono iya suvuainno Anutuuga kuaivaa rugaikio rikioo iraiyauvo gaasi roosiima vaivai. ¹⁵ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuga kuaivaa rikiaada varada puaisakama utida safuuma yoketaama varida iya pirisaikiainnaata Anutuuga mmooriivaa mmannammanna iikiaavovo iira yoketaiyauvo iyaki vaivaivee.

*Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
(Marakaa 4:21-25)*

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiayaa mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ¹⁷ Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvo fai rabara kino kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai.

¹⁸ Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuga ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmino rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa kua vooyauvai niiki vainoo, tino rikioo fai akiairaino taunnino hama innaki kuaiyauvoottainaravaivee.

*Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Matai 12:46-50; Marakaa 3:31-35)*

¹⁹ Tuduu rikiaada Yisuunna kaanoota inna kataunnaiyaatama innasi ngiaaree kiaa numa tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvuau kiooduu hama innasi nniravai. ²⁰ Hama innasi nnuuvaara gioonna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama mmaanaidida vaidavaida aita kua kiaara iikiaano, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaa rikiaada ivaa iikiyaiya iya inna ni noova ni gata vayaiyavee, tiravai.

*Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeravai
(Matai 8:23-27; Marakaa 4:35-41)*

²² Vo suai Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada varuduu Yisuuva iya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, tuduu rikiada kanuuvaa feena rada ²³ vida varuduu Yisuuva vuru ivaki vairavai. Vuru vainno varuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo kaayau korokoroonno ketekaateenno kanuu aakiaivaki ngioo vioo iya ruputu taikaanara uduu rikiada ²⁴ ari ngiaammuauya numa inna yuruuda tunoo: Nnoonna-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, tuduu rikioo Yisuuva diitoo yaagueeqama yuunnaivaata nnooriivaatama oogoo tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo hama korokooravai. ²⁵ Hama korokorooduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aaniira hama niyara kutaavaivee kiaannee? tuduu rikiada nnikiaraida aatuuda ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

*Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai
(Matai 8:28-34; Marakaa 5:1-20)*

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Karirayaa pikiada nnoori haruungaivau vida mmata sainai vauvaa nnutuuvo Keraseenga vuduu kanuuvo oro siriivau dioo vauduu ²⁷ Yisuuva reemi roo saivaata mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki topau vaidiivo ii yoosinna ivaki varuuvoono Yisunna saidi tiiravai. Ivo hokoba suai taguaada hara kioo varioo hama ari nnauvaki varirainno pikioo vaidi putuuya hau oonauyauvaki variravai. ²⁸ Ivoono Yisunna too pinaama vuu vuu kai kai tioo ngioo varoo inna yuku oyaivaki vainno puaisakama aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataravaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni ruputuanee, kiaunoo. ²⁹ Vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaiyauvo topauvaara Yisuuva iya tiida kuatera tuuvaara vaidiivo itaa kua tiravai. Vaa kaayauneetu mmagia maisaiyauvo vaidiivaa topauduu gioonna kiaapuuya inna vitada yeena yaagueeqaivaadiri inna yuku yaakuuvaitanau ranaa rau kiada nnauvaki yapa kiada haitatuukiaavoonnaata ivo yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kiooduu mmagia maisaiyauvo inna topauyaano vitada koo mmuyai gaanga voovau viravai. ³⁰ Ii vaidi ivaa Yisuuva yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo mmagia maisaiyauvo kaayau inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ³¹ tuduu rikiada mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki varuuya Yisuuva sa ti titanai ta titi irisai soopa hokoba mmata pinnaasayaa kuaivaki kuateraivaara yaagueeqama inna yaparairavai.

³² Yaparauduu teeda kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda variravai. Yeenna nneeda varuduu mmagia maisaiyauvo puaraiya aakiaiyauvaki kuaarivaara yaagueeqama Yisunna yaparauduu rikioo ee-oo tuduu ³³ vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada vida puaraiya aakiaiyauvaki vuduu teeda mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³⁴ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitaturaiya ivaa teeda seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuya kiaa mmida annaanna nnauyauvaki varuuyaatama kiaa mmiravai. ³⁵ Kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva uu mmooriivaa taara nniravai. Iya Yisunnasi nnida tooduu vaidiivaa vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo Yisunna yuku oyaivaki varuduu ari yaataivo vaa yoketauduu gioonna

kiaapuuya innara aatuuravai. ³⁶ Aatuuduu gioonna kiaapu Yisuuva vaidi-ivaa tuqinnoovaa tooyaano seena gioonna kiaapu vooya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu mmuakiaa gioonna kiaapu mmata Keraseenga vainima vau mmataivau varuuya pinaama iya aatuuvaara Yisuunna tunoo: Ti pikiee kuanee, tuduu rikioo Yisuuva iya pikioo kanuuvaki karoo kava vara ranoo kuanara iiravai. ³⁸ Kuanara uuduu too vaidi mmagia maisaiyauvo inna aakiaivakidiri pikioovoono Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: Kii neeta kuanaravee, tuduu rikioo Yisuuva inna ooqoo tioo tunoo: ³⁹ Ai nnauki kava vara ranee viee Anutuugo i iima kiai kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu rikioo ivo vioo yoosinna aakiaivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiaa mmiaa roo nuairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Marakaa 5:21-43)*

⁴⁰ Yisuuva nnoori haruunga sainaidiri kava vara ranoo nnuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya innara faannauya inna tooduu kaayauma innara iya yoketairavai. ⁴¹⁻⁴² Yoketauduu vaidi voovoono ivakinnaya nuunaira nnauvaa kieeta voovai nnutuuvo Yairiiva Yisuunna saidi ngioo inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno yaagueeqama ni nnauki ngianeera inna tiravai. Ari raunna mmuaavai inna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varuu kiaatannaivo putinara uuvaara inna yaparairavai. Yaparauduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuau kieeravai.

⁴³ Suvuau kiooduu gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo tutaaqaiyasi vuduu hama iya inna tuqinneeravai. ⁴⁴ Hama inna tuqinnoovoono numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa aravau utuduu rikioo inna kabaa vira aataruuvo makee tuduu taikeravai. ⁴⁵ Taikooduu rikioo Yisuuva yaparainno tunoo: Gioono ni utivainnee? tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya hameetavee tuduu Petorooso inna sai tunoo: Nnoonna-o, kaayau gioonna kiaapuuya i ututuuma kiada i mmammaivau rummua sisaama rada nookiaavaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva Petoroosaa kuaivaa sai tunoo: Vaa gioonna kiaapu voovoono ni utikio yaagueeqa ari vookaraivo niikidiri kuaivaa vaa na rikiauvaivee, ⁴⁷ tuduu rikioo gioonnaivo Yisuuva inna toovaara rikioo biribiriinno inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno ari Yisuunnayaa utuuvaara gioonna kiaapuuya avuuvau Yisuunna kiaa kookieeravai. Inna kabaa vira aataruuvo taikaanaravaara ivo numa inna utuduu makee tuduu taikooavaara Yisuunna kiaa kookieeravai. ⁴⁸ Kiaa kookieema kiooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama kuanee.

⁴⁹ Yisuuva itaa kua tuu saivaata vaidi voovoono kieeta vaidi Yairiinna nnauvakidiri ngioo inna kiaa mmioo tunoo: Vaa i raunnaivo putinoo. Sa vitaira vaidiivaa vatee kuanee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaa rikioo Yairiinna tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuanee. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kianee. Tino fai i raunnaivo yoketaama varinaravaivee, ⁵¹ kiaa kioo vioo vioo oro nnauvaki kuanaree kiaa iinno varioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaki vivoo kiaa Yisuuva iya ooqoo kiaa kioo Petorooso Yakoopo Yuvuaanainnaata vitoo kiaatannaivaa kaano koovaitanaatama vitoo nnauvaki viravai. ⁵² Vitoo vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida kiaatannaivaara kaayauma ratada varuduu

Yisuuva oro iya tunoo: Sa rataatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁵³ tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ⁵⁴ Raida varuduu Yisuuva oro kiaatannaivaa yaakuuvau utuoo inna tunoo: Kuabuaa-o, diitaanee, ⁵⁵ tuduu rikioo kava inna mman-nasaivo nnabaivaki nnuduu akiairaama diiteeravai. Diitooduu too Yisuuva iya tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, ⁵⁶ tuduu rikiada kaano koovaitana kaayauma nnikiaraduu Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa na iikiau kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, tiravai.

9

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai (Matai 10:5-15; Marakaa 6:7-13)

¹ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tuduu rikiada innasi nnuduu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaata nniitareeraiya tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Iya mmioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida nniitareeraiya tuqinnaateeraivaara iya tioo ³ tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati kuatee. Sa yau kurida nuairaivaata varada sa utuaiyauvaa varada sa yeennaiyauvaa varada sa sikauyauvaa varada sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. ⁴ Ngia yoosinnaiyauvaki vida teekiai tauraa nnauvaa ngii mi-aiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ⁵ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai iya hama ngii tuqinnakiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ii yoosinna ivaa pikiada kuatee. Anutuugo irisai maisaivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyauvunudiri rututuooma kiatee, ⁶ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuaida nniitarooya tuqinneeravai.

Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kumimakairavai (Matai 14:1-12; Marakaa 6:14-29)

⁷ Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kaayauma kumimakairavai. Gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitaivaivee, ⁸ tuduu vooyaano tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa voovono kava diitaivaivee, ⁹ tuuvaara Herooto kaayauma kumimakairavai. Ivo tunoo: Vaa na kiaaduu ni ngiaammuauya Yuvuaanaa nnuunaivaa rutakeeravai. Aa vaidi aavaa na mmayaayaivaa rikiauvo inna dee vaidivainnee? kiaa kioo Yisuunna taanara iiravai.

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai (Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Yuvuaano 6:1-14)

¹⁰ Yisuunna ngiaammuaui kua varada nuauya kava vara ranada nnida ngiari uu mmayaayaivaa Yisuunna kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iyaatama sunoo ngiarivana nnaasu yoosinna Betesaitaa viravai. ¹¹ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya vuuvaa teeda rikiada iya vata rada viravai. Vuduu too Yisuuva iyara yoketaainno Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmioo nniitarooya tuqinneeravai.

¹² Tuqinnooduu suaivo haatapaanara uuduu Yisuunna ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana innasi nnida tunoo: Aa yoosinna

aaavo koo mmuyai mmanna gaanga yoosinnavai vaivaara gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida aa vainima vai nnau aayauvakiataama vida yeennaiyauvaa vara kiada nneeda iyauvaki vuru vakiateeraivaara titanai kuatee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu tiisi vainoo. Fai a ti titanai ta oro aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayani yeennaiyauvaa yookaama kiada varaarannee? tiravai. ¹⁴ Iya vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia gioonna kiaapuuya tikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau variatee. Itaqitaama variatee, ¹⁵ tuduu rikiada iya itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya rikiada variravai. ¹⁶ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa ngiau aapu reeri too vainno iyauvaara Anutuugaata kua yoketaivaa tioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmiravai. ¹⁷ Mmuduu mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasi tuduu Yisunna ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-19; Marakaa 8:27-29)*

¹⁸ Vo suai Yisuuva arivana yaaku varoo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasanee? ¹⁹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooya kiasano: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasani vooya kiasano: Irayaavavee, kiasani vooyaano kiasano: Nnaaruaa forofetaa voovoono putuoo kava diitaivaivee, kiasavaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuugo i mmataama kiokuavee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:20-28; Marakaa 8:30-9:1)*

²¹ Tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa aa kua aavaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ²² kiasa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaananaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama niyara ooqoo tikiai fai vaidiia ni ruputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuugo ni tinai na keenaa diitaananaravaivee, tiravai.

²³ Kiasa kioo vo kuavai mmuakiaaya kiasa mmioo tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataru-vaara ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna ruputikio na putu-auneema ivo putinaraivaara mmuakiaa suai ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuugaasidiri varaananarannee? Fai hama varaananaravaivee. ²⁶ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ni mmeekia ari vookaraivootama

ni Napoonna mmeekia ari vookarairootama aangeraa yoketaa tuaniya mmeekia ari vookaraiyaurootama na kava mmatayaa tiinaravai. Gioonna kiaapu voovoono niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai na mmatayaa kava vara ranee tiee sai innara mmamma maisainaravaivee. ²⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu aavau dida vakiaa vooya hama putirama kiada varida Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraiavaa taaravaivee, tiravai.

*Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai
(Matai 17:1-8; Marakaa 9:2-8)*

²⁸ Yisuuva ii kua iyauvaa kiaa taika kioodoo yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo ivo Petorooso Yuvuaano Yakoopainna vitoo taapiivau yaaku varaanara viravai. ²⁹ Oro yaaku varoo varuduu inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. ³⁰ Mmannaammannauduu makee tuduu taara vaidivaitana Musiia Irayaaya innaata kua tiravai. ³¹ Ngiau aapu vau ari vookarau mmeekiaivo ivaitanaasi vauduu Anutuuqo nnaaru ari yaatayaa vau kuaivaa iinaraivaara Yisuuva Yerusareema vioo putinaraivaara ivaitana Yisunnaata kua tiravai. ³² Kua tida varuduu Petoroosaa tasipama varuu vaidiivaitana vurura rusirusiida varida tooduu Yisuuva hanigioo ari vookarairavai vauduu Petoroosaa tasipoovaitana inna teeda vaidi taaravaitanootama inna tasipama duuvaa teeravai. ³³ Tooduu vaidiivaitana Yisunna pikiada kuaara iida varuduu Petorooso Yisunna tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaunoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaaravaivee. Iva kumimakainno itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo tuu saivaata namaivo tuoo iya rummua apu kioo vauduu kaayauma aatuuravai. ³⁵ Aatuuda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na inna mmataama kiee yapauvai. Inna kuaivaa rikiaatee. ³⁶ Iva kiaa taika kioodoo iya tooduu Yisuuva arivana nnaasu dioo vairavai. Ii suai ivaki Yisunna ngiaammuaui taaravoomaido ngiari too kuaivaa hama kiaa kookieeraida pikiada kua seemuaa variravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeeravai
(Matai 17:14-18; Marakaa 9:14-27)*

³⁷ Vauya patauduu Yisuuva ari ngiaammuaui taaravoomaidootama taapi-ivaudiri pikiada tiida tooduu gioonna kiaapu kaayauya iya sunada nniravai. ³⁸ Nnuduu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoono aayanna roo tunoo: Vitaira-o, na yaagueeqama i yaparakiunoo. Numa ni maapuuvaa taanee. Ni maapuuvo mmuaa tuanaavaivee. ³⁹ Mmagia maisaivo inna rputikio ivo akiairaama kai tioo putuoo mmatayaa vaikio taara kuaanuuvo inna avaivakidiri tiikio mmagia maisaivo hama inna pikioo virainno makemakee inna rputikiokio maisainoo. ⁴⁰ Mmagia maisaivaa tita kioo kuaiveera na yaagueeqama i ngiaammuauya yaparakiukai hama iya yopeema titaavaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnama variaunoo. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaarannee? Na ngii tasi-pama variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo, kiaa kioo vaidiivaa tunoo: Ai mmaapuuvaa vitee aapi niisi ngianee, ⁴² tuduu

rikioo koova ari mmaapuuvaa vitoo ngioo varuduu mmagia maisaivo makee tuduu inna rupertuduu mmatayaa vioo varoo vainno yuku yaakuuvaa hannatotauduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa ooqoo kiaa kioo ngiaammuauvaa tuqinnama kioo kava ari konna mmuduu teeda ⁴³ mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookarauvaara avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatairavai.

*Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai
(Matai 17:22-23; Marakaa 9:30-32)*

Gionna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvaara yaaku vuatavuataida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: ⁴⁴ Aa na ngii giaa ngii minara kua aavaa sa taunnuatee. Vaidiia na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi vooya miaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. Ivo itaa kua tuuvaara iya kumimakakiateeraivaara Yisuuva hauma kua tuduu rikiada ivaa oyaivaara iya inna yaparakiaaraivaara aatuuravai.

*Yisunna ngiaammuauya kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Matai 18:1-5; Marakaa 9:33-37)*

⁴⁶ Yisunna ngiaammuauya ngiariita ngiariita kua yaagueeqama tida tunoo: Tiikidiri deevono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Yisuuva iyaki vau kuaivaa rikioo nnaakara voovai vitoo ari yaaneennigiataa yapa kioo ⁴⁸ iya tunoo: Gionna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono ni titoovaraatama tuqinnainoo. Ivaarainno ngiikidiri vaidi voovono aduoo variivoono fai tauraanaavai varinaravaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Marakaa 9:38-40)*

⁴⁹ Tuduu Yuvuaano Yisunna tunoo: Nnoonna-o, ta taunnano vaidi voovono i nnutuuvaa tasipama tioo vaidiia aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Ii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Sa inna ooqoo kiatee. Gionna kiaapu voovono ngii kuaivaara hama ooqoo tiivoono inna hama ngii nnammutuaavai. Ivo inna ngii seenavaivee, tiravai.

Samariaa yoosinnaiya hama Yisunna tuqinneeravai

⁵¹ Anutuuqo tino Yisuuva ngiau aapu ari kuanara suaivo vainima vauduu too ari kuanaraipira yaata utuoo Yerusareema aataruuvau kuanaree kiaa viravai. ⁵² Aataruuvau vioo varioo ari kuanara kuaivaananaa tuduu rikiada vaidiiyannaadee vidada oro Samariaa gionna kiaapuuya yoosinna voovaki iya kiaa mmikiai rikiada Yisunnani teerakiateeraivaara iya viravai. ⁵³ Vida iya kiaa mmuduu rikiada ivaki varuuya Yisuuva Yerusareema kuanaraivaara rikiada hama innara iya yoketairavai. ⁵⁴ Hama innara iya yoketauduu rikiada Yisunna ngiaammuauvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tunoo: Udaanga-o, a ti tinai ta ngiau aapuuvakidiri ikiaivaa tikio tioo iya taa taputu kiaivee, ⁵⁵ tuduu rikioo Yisuuva hanigia yaagueeqama ivaitana sai tunoo: Sa itaa kua kiatee, ⁵⁶ kiaa kioo ivootama ari tasipama nuauyaatama vida tarada ari vo yoosinnaivakira viravai.

*Vaidiia Yisunna nnaagiai kuaara tiravai
(Matai 8:19-22)*

⁵⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama aataruuvau vida varuduu vaidi voovono numa Yisunna tunoo: A kuanna yoosinnaiyauvaki fai neeta

i tasipama kuanaravaivee, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiyya ngiari ngii-saiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo hama na vuru vaira nnauvootainoo, ⁵⁹ kuaa kioo vaidi voovai tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo ivo inna kua sai tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiese i nnaagiai kuanaravee, ⁶⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Pikinai vaidi koonnama variyaiya putuaiya roosiikiyaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee. Eenoo oro gionna kiaapuuya Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa kuaa mmianee, ⁶¹ tuduu rikioo vaidi voovoo inna tunoo: Udaanga-o, fai na i nnaagiai kuanaravee. Kii na oro ni nnauvaki variyaiya tee fai i nnaagiai kuanaravaivee, ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gionna kiaapu voovoo ni mmooriivaa iinnonnoonnaata ivau kuataama vaikioonnaatainno hanigioo ivo tauraa aataruuvaa yaata utiivo fai hama yopeema Anutuuoqo gionna kiaapuuyara dira mmooriivaa iinaravaivee, tiravai.

10

Yisuuva kua varada nuairaiya (72) titooduu viravai

¹ Nnaagiai Udaanga Yisuuva kaayau vaidi vooya (72) nuunama kioo iya nnutuuyauvaa tioo taara tioo taara tioo titeeravai. Ivo nnaagiai kuanara yoosinna mmuakiaayauvaki iyannaadee kuateeraivaara iya titeeravai. ² Iya titaanara iinno varioo iya tunoo: Mmooriivaki kaayau yeenna kaanaiyauvo nneeravaata vaikiai gionna kiaapu vareeraiya mmuaa taaraya variaano. Itaama vaikio mmoori nakaaravo yeenna vareera gionna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaa-teeraivaara yaaku varaatee. ³ Na ngii titauvau kuatee. Rikiaatee. Na gionna kiaapu fai mmararaa roosiikiyaiyasi ngii titanai iyasi vida ngia puara sipisiipa nnaakaraiya roosiima tirooma variaaravai. ⁴ Sa sikau rira utuaiyauvaata sa ngiaaru kuaa yeennaivaa vara rira utuaiyauvaatama sa yuku nnaba vooyauvaatama uyida varada kuatee. Sa gionna kiaapu aataruuvau ngiaiyaata teeda kua kiatee. ⁵ Ngia nnau voovaki vida ivaki variyaiya tauraa kiatee: Aa nnau aavaki variyaiyaki ausa nuufaivo vakiaivee, ⁶ tikio rikioo ausa nuufai vaidiivo ivaki varino rikioo fai ngii ausa nuufaivo innaki vainaravai. Hama ausa nuufai vaidi voovai ivaki varino too ngii ausa nuufaivo ngiingiiki vainaravai. ⁷ Ngii miaa nnauyauvaki nnaasu varida yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama ngii miyaiyauvaa nnaatee. Ngien-gie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara itaama variatee. Sa vo nnau teeda vo nnau teeda nookiatee. ⁸ Ngia ari vo yoosinnaivaki vikiai gionna kiaapuuya ngii tuqinnada yeennaiyauvaa ngii miyaiyauvaa nnaatee. ⁹ Mmuai yoosinnaivaki varida nniitaraiya tuqinnada mmuakiaa gionna kiaapuuya kiatee: Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diravo ngii vainima nninoo, kiatee. ¹⁰ Ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vikiai gionna kiaapuuya hama ngii tuqinnakiai oro aataruuvau dida vaidi kiatee: ¹¹ Kufukuufaiyauvo ngii yoosinnaivaki vaiyauvakidiri kati ti yuku-yauvunu vaiyauvaa ta ruga kikio iyauvaara Anutuuoqo irisai maisaivaa ngii minaravai. Vaa Anutuuoqo gionna kiaapuuyara diravo ngii vainima nniivaara arinaima rikiaatee, kiatee. ¹² Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuoqo ti yaparaira suaivaki fai gionna kiaapu yoosinna Sutuuma maisama varuuya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Hama ngii tuqinneera kuaa yoosinnaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma varuuya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee.

*Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Matai 11:20-24)*

¹³ Boo, ngia gionna kiaapu yoosinna Korasima variyaiyaata yoosinna Betesaitaa variyaiyaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gionna kiaapuuya yoosinna Turu Sitoonaivaitana maisamaisama variravai. Na Anutuuoqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gionna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama varuuya taateeraivaara iya ausa mmuaararoorovaa varada buruqa sisiiyauvaa raida kaupavaa ngiari kieetaiyauvunu habara apu kiada varutirivee. ¹⁴ Anutuuoqo ti yaparainara suaivaki gionna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gionna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ¹⁵ Ngia gionna kiaapu Kapanauma variyaiyaso, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuuoqo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo ari kuaivaa varada kuatera titoo vaidiiya tunoo: Gionna kiaapu voovoono ngii kuaivaa rikiaivoono fai ni kuaivaata rikiaanaravai. Gionna kiaapu voovoono fai ngiiyara ooqoo tioo ni iyaraatama ooqoo tinaravai. Fai niiyara ooqoo tioo ni titoovaaratama ooqoo tinaravaivee, tuduu rikiaada ngiari tuu mmooriyauvaara vida raubiriiravai.

Kuaivaa varada nuaira vaidiiya kava nniravai

¹⁷ Vaidi kua varada nuairaiya (72) vida raubiriida mmoori varadada kava vara ranada nnida kaayau sirigaida kiaanoo: Udaanga-o, ta i nnutu tasipama kiaunnani mmagia maisaiyauvo gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki variyaiyauvo tiida mmaanai kuaavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na taaduu saneetuuvo utuneema Sataango ngiauvakidiri tipannuuma kioo tuoo viravai. ¹⁹ Rikiaatee. Vaa na yaagueeqaivaa ngii miauvaara fai ngia nuaida yapaiyauvunuaata eevariiyauvunuaatama yuku reekio hama ngii gutinaravai. Na yaagueeqaivaa ngii miauvaara ngia Sataangaa yaagueeqa mmuakiaavai yaatarakio hama mminnaa voovoono ngii ruputinaravaivee. ²⁰ Vo kuavai vainoo. Mmagia maisaiyauvaa kiani kuaivaara sa sirigaida variatee. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu yanaivau vaivaara sirigaida ivaara yaata utida variatee, tiravai.

*Yisuuva ausaivo yoketauduu kaayau kuaivaa tiravai
(Matai 11:25-27; 13:16-17)*

²¹ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki Mmannasa Yoketaivo inna tasipama varuuvaa inna ausaivo kaayauma yoketauduu tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara diraikuavee. A ai kua oyaivaa vaidi tinni ruaiyara hatauma kiee vaidi nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiaiyyara a kua kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. Ni Napoo-o, a kutaa kati iya i kua i mmiataikiai a iya kua mmiannavaivee.

²² Ni Napoova eenoo mmuakiaa mminnaivaara diraivaa vaa a ni mianavaivee. Hama gionna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napoovaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gionna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvoono nnaasu arinaima i tauvai. Na gionna kiaapu voovai kooyaa i vitainaraiivo ivootama fai i taanaravaivee, tiravai.

²³ Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya nnaasu tunoo: Aanna makee vaiyauvaa ngia taivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketaunoo. ²⁴ Na ngii giaa

ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayauyaata kaayau kieeta vaidi-iyaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu ivaara faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee, tiravai.

Yisuuva Samariaa vaidiivaa mmataama kioo tiravai

²⁵ Mmooori aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo inna iinno taanaree kiasa inna yaparainno tunoo: Vitaira-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanananee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa a yaaruannano dataa kuainno tiinnee? ²⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: I Udaanga Anutuugaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaagueeqaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kianna kuaivo kutaa kuavai kiannanoo. Ii kua ivaa a iinna fai a tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo mmooori aataru radudeera vaidiivo gionna kiaapuuya innara safuuma variraivovee kiateeraivaara Yisuunna yaparainno tunoo: Mo ni seenaivo inna gioononnee? ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Vaidi voovoono Yerusareema pikioo yoosinna Yerikoora kuanee kiasa vioo varikiai vaidi mmuara furaiya numa inna utida inna buruqaivaa rakuasaa kiada paati kieema inna ruputu kiada pikiaavai. Pikiaavo ivo putinara iinno varikioo too ³¹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi voovoono aataruuvugiataa vioo taikio vaidi putinara iivo inna too vaikio too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³² Vioo taroo kuaikio rikioo Riviinna oyaivakidiriaa vaidi voovoono vioo vioo taikio inna too vaikio rikioo mmuaikaraama vioo too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³³ Vioo taroo kuaikio rikioo vaidi Samariaa voovoono aataruuvugiataa numa too innara pinaama boo tiao ³⁴ aduoo varioo nnamhari suuyaivaata vuaina suuyaivaatama inna uudaiyauvunu tusaa siikainno buruqa yeenaivaadiri rau kioo vitoo ari puara togiivau yapa kioo vitoo vida nnida vaira nnauvaki yapa kioo inna tuqinnaivai. ³⁵ Tuqinnama kioo vaivo pataikio diitoo ari utuaivakidiri taara sikauvaitana suiiraa kioo vida nnida vaira nnau nakaaraivaa mmioo tinoo: Innara tuqinnaanee. Tuqinnanai rikiee fai na kava vara ranee ngiee teenai a innani mminnaa vooyauvai yookaakiannaiyauvaara na sai i mminaravaivee, tiivaivee. ³⁶ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo mmooori aataru radudeera vaidiivaa tunoo: Mmuara furaiya ruputu kiasa vaidiivaa taaravooma vaidiiva numa inna taivaara a dataa kuainna kiannanee? Deevoono inna seena tuanaavai variinnee? ³⁷ tuduu rikioo mmooori aataru radudeera vaidiivo inna sai tunoo: Vaidi voovoono innara boo tiao innara tuqinnaivoono inna seena tuanaavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo viee ivo iineema mmuaikaraama iikianee, tiravai.

Yisuuva Mataaya Mariaayasi viravai

³⁸ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauyaataa aataruuvau vida varida vo yoosinnavakira vida rikiooduu gionnaivaa nnutuuvo Mataava ari nnauvaki ngianeera Yisuunna maavee tuduu rikioo ivo numa variravai. ³⁹ Mataanna nnuunnaivaa nnutuuvo Mariaava ivaki varuuvoono numa Yisuunna mmatama varioo inna kuaivaa rikieeravai. ⁴⁰ Rikiooduu Mataava aritanna pinaa mmoorivai varoovaara pinaama ausa pirisainno numa Yisuunna tunoo: Udaanga-o, hama a niyyara yaata utuannanee? Ni nunnaivo ni pikiaikiai nenetanna nnaasu pinaa mmooori varaunoo. Inna

tino numa ni tasipama mmoori varaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Udaanga Yisuuva inna sai tunoo: Mataa-o, a kaayau mmooriivaara pinaama yaata utuannano i ausaivo mmuaararainoo. ⁴² Mmuaa aataruvai hama aisi vainoo. Ii aataru ivaara Mariaava yaata utivaivee. Fai hama gioonna kiaapuuya ii aataru iva innasidiri varaaravaivee, tiravai.

11

*Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiaa mmiravai
(Matai 6:9-13; 7:7-11)*

¹ Vo suai voovaki Yisuuva ari vo kammuvau varioo yaaku varoonnonno taika kiooduu ari ngiaammuaui voovoono innasi ngioo tunoo: Udaanga-o, Yuvuaano ari ngiaammuauya yaaku vareeraivaara kiaa mmuneema ti kiaa ti mmianee, ² tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaaku varaaree kiaa ataa kua yaaku varada kiatee:

Ti[SB7] Napoo-o, i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa yoketaa[SB9] tuanaavai nnaasu vakiaivee.
A gioonna kiaapuuyara diraivaa kino too ngiaivee.

³ Mmuaa suai mmuaa suai mmannammanna ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ti mmiaani ta hama ivaara yaata utiraida ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaivaara eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utirainna rugaanee.
Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee, kiatee.

⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kua voovaata iya tunoo: Ngiiikidiri dee vaidi voovoono aa kua aavaa na tinaraivaa iinnee? Fai ivo heena tammaaki ari seenaivaasi vioo tinara: Ni seena-o, yeenna saaba taaravooma ni minai na yapooma irisai i mmimaravaivee. ⁶ Ni seena voovoono ngieeradiri hokoba aataruuvau nuainnonno niisi nnikiai na hama yeenna inna mmimaraiyootainoo. Ivaara ni mianee. ⁷ Fai ivo itaa kua tino vaidi nnau aakiaivaki variivo inna sai tinara: Ngieera kuanee. Vaa na ni sipuuvaa rau kiee ni nnaakaraiya ni tasipama vuru vakiaanoo. Hama na yopeema diitee mminnaa vooyauvai vara i mmimaravee, tinoota mmannammanna inna yaparainono inna mmimaravaivee. ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo ari seena tuanaivo inna yapara ruaivaara hama iva diitoo yeennaivaa inna mmimaravai. Ivo mmannammanna inna yapara ruaivaara iva diitoo inna mmimaravai. ⁹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia Anutuuga yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaa buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuugo sipuuvaa ngiini hatuaanaravaivee. ¹⁰ Gioonna kiaapu Anutuuga yaparaivoono fai ari yaparavaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovoono sipuuvau rinono fai Anutuugo innani sipuuvaa hatuaanaravaivee. ¹¹ Vaidi voovoono ngiiikidiri aa na tinara kua aavaa iinaranee? Fai inna mmaapuuvo tavaura inna yaparaino fai ivo yapaivaa inna mmimaranee? Hameetavee. ¹² Fai inna mmaapuuvo kakaraa mmuyaira inna yaparaino fai eevariivaa inna mmimaranee? Hameetavee. ¹³ Ivaara ngia vaidi mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa

ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mmira aataruuvaa yaataraiவை. Fai gioonna kiaapuuya inna yapara rikio Mmannasa Yoketaivaa iya mminaravaivee.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Matai 12:22-30; Marakaa 3:20-27)

¹⁴ Yisuuva vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa titooduu mmagia maisaivo vioo kiooduu rikioo vaidiivo kua tuuvaara gioonna kiaapuuya ivaki nuunauya pinaama nnikiarairavai. ¹⁵ Nnikiarauduu vooyaano tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variyaiya titaikiai kuaavaivee, ¹⁶ tuduu rikiaada inna iida taaraivaara vooya inna tunoo: A ari vookarai mmooriivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqo inna tasipaikioonno iinoo, kiaravee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variyaiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraa varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varida fai taikaaravai. Fai mmuaa nnauvaki variyaiya ivakidiri rapida fai vida raubiriida mmarammaraa varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ¹⁸ Itaama vaino Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiaani ¹⁹ mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura iya mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivoono ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Anutuuqaa yaagueeqaivo ni tasipaikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaavai. Na itaama iikiakoo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi nniivaivee, tiravai.

²¹ Kiaa kioo kava vo kua voovai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi yaagueeqa voovoono ari suru veeva yau mmataivaa tu kioo vainno ari nnauvaara dionno rikioo inna mminnamminnaiyauvo yoketaama vainaravai. ²² Nnaagiai vaidi yaagueeqa tuanaa voovoono numa innaata rapuoonnonno inna yaatara kino rikioo muaraagaino fai inna suru veeva yau mmataivaa ivo yaagueeqama tu kioo vaivaa ravisi varoo inna hoonaiyauvaatama varoo ari seenaiya yapa mminaravaivee, ²³ kiasa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono hama niyara yoketaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama ni mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Matai 12:43-45)

²⁴ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ariita kua tioonno: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, ²⁵ kiasa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaiikio ²⁶ mmanna nnauvai vaikio too ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee, tiravai.

Sirigaira aataru tuanaivaara Yisuuva tiravai

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata gioonna kiaapu kaayauma uuya nuuna aakiaivakidiri gioonna voovoona kua pinaivaa inna tioo tunoo: I kaano ari ausaivakidiri i mmata kioo ari nnaamma i mmuuvaara Anutuugo innara yoketaano, ²⁸ tuduu rikioo inna kua sai tunoo: Yo, inna aikioonna kiananoo. Mo gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmayaayaivaa rikiada iikiaiara Anutuugo iyara pinaama yoketaano, tiravai.

Vaidiia Anutuugaa mmoori ari vookaravua taaraivaara Yisunna yaparavai

(Matai 12:38-42)

²⁹ Tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Gioonna kiaapu aanna makee variaya koonnama variaano. Iya ari vookarai mmooriiva taara iikiaano. Anutuugaa mmoori ari vookaravua nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiiva iya ivaa nnaasu taaravai. Fai hama kava voovai taaravai. ³⁰ Fai Na Vaidiiva Mmaapuuvu Yonaannanikaraama iinaravai. Nnaaru Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaava uuvaa tooneema fai ngia makee variaya Na Vaidiiva Mmaapuuvu iinaravua taaravaivee. ³¹ Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoona tooya ipunna sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvu Soromoonaa yaatarauvoona ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai ivoona kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kino Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ³² Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvu Yonaanna yaatarauvoona ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuovaara yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kioo Anutuugo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai

(Matai 5:15; 6:22-23)

³³ Hama gioonna kiaapu voovoona toobavua subi varoo kuupaivaki hatauma yapa kuaivai. Hama yavaivaa varoo ivau tuarapatikama rummua apu kuaikio vaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanaidiri ngiaya mmeekiaiva taateeraivaara ivo toobavua varoo kiikoo koovau hirivai. ³⁴ A gioonna kiaapu voovoona i avuuvuona i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvu yoketaama taikiai a mmeekiaivau nuairaivaa roosiima yoketaama nookiannavai. I avuuvu upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. ³⁵ Ivaara mmeekiaivo iiki vaivaa upisiivoona rummua apivoora tuqinnama yaata utuane. ³⁶ Fai mmeekiaivo i aakiavaki suvuaino hama upisiivo yopeema mmeekiaiva rummua apinaravai. Toobavua subi kuaavo mmeekiaivo taivaa roosiima i aakiaivaki fai pinaavai mmeekiaivo taanaravaivee, tiravai.

Yisuuva Farisaiyakaata kua mmaanna kua

mmiraiyakaatama kua pinaivaa yapeeravai

(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

³⁷ Yisuuva itaa kua kua taika kiooduu Farisai vaidi voovoona ni tasi-pama yeenna nnaaneera Yisunna tuduu inna nnauvaki vioo inna tasi-pama yeennaivaa nnooduu ³⁸ Farisai vaidiivo tooduu Yisuuva hama ari

yaakuuvaudiri tauraa finirama kioo kati yeennaivaa nnooduu ivaara nnikiarairavai. ³⁹ Nnikiarauduu Udaanga Yisuuva inna tunoo: Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmam-maiyauvo vaikio ngii aakiaiuyavaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gioonna kiaapuuya unnakua kiaa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada maisama variaavai. ⁴⁰ Ngia yaata duunayavee. Anutuugo ngii nnabaiyauvaa iima kiaivoono ngii aakiaiuyavaatama iivaivee. ⁴¹ Fai ngia ngiingii aakiaiuyauvaa tuqinnadaida mminnaiyauvo ngiisi vaiyauvaa ngii seena mmanna haipuuya mmikio fai ngii aakiaa mmaanaiyauvootama yoketainaravaivee.

⁴² Boo, ngia Farisai vaidiiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiuyauvaa yaakuuvaitana utida mmuaavai Anutuugaani kiadaataida ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinneeraida hama Anutuugaara pinaama mmuduuya ruaanoo. Ii aataru ivaitana iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia ii aataru ivaitana iidadaida vo aataruyauvai vaa ngia iikiyaiyauvaatama iikiatee.

⁴³ Boo, ngia Farisaiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Ngia yoosinna aakiaiuyavaki nookiaani gioonna kiaapuuya ngii teeda kua yoketaivaa ngiyyara kiaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁴⁴ Boo, ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia mmata nnauyauvaa gioonna kiaapuuya hama teeraida sabi ivau nuairavaa roosiikiaayavee tiravai.

⁴⁵ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidi voovoono inna sai tunoo: Vitaira-o, e itaa kua ti kianna ivo inna kua maisaivaatanna ti kiannanoo, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Vaidiiya kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya yaapusaiyauvunu kumaata apu kiaivaa roosiima ngia gioonna kiaapuuya mmoori mmuaararaiyauvaa iya mmi kiada hama ngiengieeta kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁴⁷ Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngii rubu tabeeya forofetaiya rupertuduu putuuyara ngia sikauyauvaudiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. ⁴⁸ Iyaano iya rupertu kiooduu ngieenoo iya mmata nnauyauvaa funnukama kiada ngii rubu tabeeya uvvaa teeda kiaanoo: Inna aikioovaivee, kiaanoo. ⁴⁹ Ivaara Anutuuga tinniyaa vau kua yoketaa fafaaraivo vainno tunoo: Na fai forofetaiyaata vaidi ni kuaivaa varada nuairaiyaatama titanai vikiai fai vaidiiyaano vooya vatada iyara kua maisaivaa tida rupertikiai putuaaravaivee. Anutuugoono itaa kua tiravai. ⁵⁰ Nnaaru ngiau mmata uu suaivakidiri gioonna kiaapuuya forofetaiya rupertua rada nnidada aanna makee homo gioonna kiaapuuya forofetaiya rupertuaanoo. Fai aanna makee variaa gioonna kiaapuuya forofetaiya rupertuaivaa irisaivaa varaaraiyaara nnaaru Anutuugo fafaarama kioo kuaivo vainoo. ⁵¹ Nnaaru vaidi yoketaa voovai Aveeraa kuminayaa rupertu kiooduu putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Sakariaasaa rupertu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Iya nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuugaara hudeeraivo sainai vauduu vo ataa yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu iya vuutaivaki Sakariaasaa rupertu kieeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Rupertu kiooduu putuuvaa irisaivaa aanna makee variaa gioonna kiaapuuya varaaravaivee.

⁵² Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ni kuaivaa rikiada tinni yoketaa vareera aataruovo sipuuvaa roosiivai. Ngia hama ngii kuataikiada hama kuaivaara kiivaa varada

gioonna kiaapuuya kuaaree kiaya sipu rairayaama ngieenoo aataruuvaa uuda rammuaavaivee, tiravai.

⁵³⁻⁵⁴ Yisuuva itaa kua kuaa kioo ii nnau ivaa pikioo vioo varuduu mmoori aataru radudeera vaidiiyaata Farisai vaidiiyaatama ngiari ausaiyauvo kaayauma nnannatooduu Yisuuva haruruoo kua voovai koonnama tinai iya kua pinaivaa innaki yapaaraivaara ari vo kua ari vo kuaiyauvaara yaagueeqama inna yaparairavai.

12

Yisuuva unnakua tuuvaara ooqoo tiravai
(Matai 10:26-27)

¹ Yisuuva itaama Farisaiyaata kua tuu suaivaki kaayakaayau gioonna kiaapuuya nuunaida varuduu hama iya diaara mmaataatauduu ngiari seenaiya yukuuyauvunu diravai. Dida vauduu Yisuuva iya tasipama numa dioo vainno ari ngiaammuauya kuaa mmioo tunoo: Ngia vaidi Farisaiya puuqaira yeenna roosiikiayara tuqinnama haitatuukiatee. Iya unnakua kuaa iira aataruuvaa na itaa kua kuaunoo. ² Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiayauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ³ Itaama vaiki ai ngia upisiivaki hauma kuaa kuai vo fai gioonna kiaapuuya kooyaa ikian-naivau rikiaaravai. Ngia nnau aakiayauvaki vida sipuuyauvaa rau kiada ngiingii yaataki ngiingii yaataki murumuru kuaa kuaiyauvaa fai gioonna kiaapuuya yoosinna vuutaivaki aayanna reeda kooyaa kiaaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Matai 10:28-31)

⁴ Ni seenayaso, na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu vooya ngii mmammiayauvunu rupertikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Ngia putikiai fai iya hama yopeema kava mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ⁵ Anutuugaara nnaasu aatuukiateera na ngii giaa ngii miaunoo. Ivoono ngii rupertinai ngia putikio fai ivoono ikia aakiaivaki ngii yapaanaree tioo fai ngii yapaanaravaivee. Kutaa na ngii giaa ngii miaunoo. Innara aatuukiatee.

⁶ Ngia taara sikau kiisakiatatana kiada fai ngia ngiaamma kiisa siganna roosii yaaku saivai varaaravai. Anutuugo hama iyauvaara vueennainno voovai pikiaivai. ⁷ Ngii kieeta yaasiyauvaa Anutuugo yaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. Sa aatuukiatee. Anutuugo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiayauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai
(Matai 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaivovee, tinai fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa aangeraiya avuuyauvunu diee vaina innara kooyaa tinara: Inna ni nnaagiai nuairaivovee, tinaravai. ⁹ Gioonna kiaapu voovoono ari seena gioonna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno niyara ooqoo tinai fai yapooma Anutuugaa aangeraiya avuuyauvunu Na Vaidiivaa Mmaapuuvo innara ooqoo tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa maisavaivee tiivaa fai Anutuugo ivaa rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuugo hama ivaa rugaanaravai. Fai tupatupaa vainaravai.

¹¹ Yapooma gioonna kiaapu vooyaano fai ngiari nuunaira nnauyauvaki ngii vitada ngiari kieetaiya avuuyauvunu kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ¹² Fai ii suai ivaki Mmannasa Yoketaivo ngia sai kiaara kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Hoona suvuau kumimaka vaidiivaara Yisuuva tiravai

¹³ Tuduu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoono Yisunna tunoo: Vitaira-o, ni napoova vaa putikio ni vaavova ari nnaasu hoonahaanaiyauvaa varainoo. Eenoo tino too saiyaufai ni miaivee, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ni vaidivai. Hama na kua pinaivaa radudeera vaidivai diauvaivee. Hama na ngii mminnaiyauvaara diee vaina itaqitaama yapaateera kiaunoo, ¹⁵ kiaa kioo gioonna kiaapu mmuakiaaya tunoo: Ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Sa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara teekio ngii varaataakiaiyauvaara yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mminnamminnaiyauvaa varaanaraivaara varivaivee. Fai ivo kaayau hoonahaanaiyauvaa varano iyauvoono hama varira tuanaivaa yopeema inna mminaravaivee, ¹⁶ kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuavoono mmoori varaikio yeennaiyauvo kaayauma kaanaivai. ¹⁷ Kaanaikio too ivo yaata utuoo ariiyara tinoo: Hama ni yeenna iiraiyauvaa yapaanara nnaunnaatainoo. Na dataama iikiaunnee? ¹⁸ Inna aikioo, fai na ataama iinaravai. Ni yeenna yapau nnauyauvaa havarata kiee fai pinaa nnauyauvai heekaanaravai. Heeka kiee ivaki ni yeennaiyauvaata ni hoonahaanaiyauvaatama yapaanaravaivee. ¹⁹ Fai na itaama iina niniiyara tinara: Na vaidi yoketaavaivee. Mminnamminnaa yoketaiyauvo ni suvuainoo. Fai vo nuanu vo nuanu hama na pinaa mmoori-iyauvaa varaanaravai. Fai na kati variee nnoori nnee yeenna nnee sirigaina varinaravaivee, tinaravai. ²⁰ Ivo yaata utuoo itaa kua tiivaara Anutuuoqo inna tinoo: A yaata duunakuavee. Fai aa heena aavaki a putinaravaivee. Mo a putino gioono aa mminnaa a yapa kiaanna aayauvaa varaanarannee? ²¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kaayau mminnamminnaiyauvaa ngiariini yapa kiaiya ii vaidi ivaa roosiikiaayavee. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa ngiariini yapaavovo suvuakiai iya Anutuuoqaa avuuvau kumina tuanaaya variaavaivee, tiravai.

Anutuuoqaa kuaivaa yoketaama rikiaateera Yisuuva tiravai

(Matai 6:25-34)

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Itaama vaiki-aina na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utida sa ngiengie yeenna nnaaraivaara kaayauma yaata utuatee. Sa ngia uyira rairaiyauvaa ngiingii mmammayaa uyuaariyauvaara kaayauma yaata utuatee. ²³ Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁴ Ngia ngiaamma kuangedaiyauvaara yaata utuatee. Iya hama vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapeera nnauyauvaki yapa kiaavai. Anutuuoqoono yeennaiyauvaa iya mmiivaivee. Anutuuoqo ngiiyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaataravai. ²⁵⁻²⁶ Ngiikidiri deevoono ari varinarivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee. Ii ngia yaata utida ngiingii variraivaa hayu yapaaravee kiaa kua ivo kiisakiatavee. Mo ngia hama aikiooma ii kiisa kua ivaa iirama kiada aaniira ngia pinaa

mmoori ari vookaraiyauvaara pinaama yaata utuaarannee? ²⁷ Ngia tuqin-nama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidi ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai iyauvaa taavo yoketaivai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai iyauvaa taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookarauyauvaa uyu kiaiayauvaa yaatara kiaivai. ²⁸ Ngia kiisama Anutuugaara kutaavaivee kiaiyo, Anutuugo maura ikiauyauvaa yapa kiaiyo makee urikiai turau vaidiia hamuku kiada ikia mmuturuuaraiyauvaara ivo tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngii-iyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ²⁹ Dee nnoorivai nnaarannee? Dee yeennavai nnaarannee? Ivaara sa pinaama yaata utuatee. Sa ngia airi yaata utuatee. ³⁰ Vaidi hama Anutuuga kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara pinaama yaata utuaavai. Ngii variraivaki ii mminnaa iyauvo hameetaivaara vaa ngii Gioova rikiaivai. ³¹ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuugo gionna kiaapuuyara diravaa varaaraivaara tauraa yaata utuatee. Fai itaikio Anutuugoono ii mmuakiaa mminnaa iyauvaatama ngii minaravaivee.

*Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Matai 6:19-21)*

³² Ngia ni puara sipisiipaiya roosiikiyai sa aatuukiatee. Fai ngii Gioova ngiiyara yoketaingo gionna kiaapuuyara diravaa ngii minaravai. ³³ Ngii mminnamminnaa mmuakiaayauvai varada oro vaidi vooya mmida irisai sikauyauvaa varada oro mmanna haipu gionna kiaapuuya mmiatee. Ngiau aapu vai mminnaa hama taikaanaraiyauvaara nnaasu yaata utida iyauvaara mmoori varaatee. Ngiau aapu vai mminnaiyauvo fai hama raubiri-inno taikaanaravai. Hama vaidiia numa iyauvaa mmuara varaaravai. Fai hama kegenaiya iyauvaa hatoka nnaaravai. ³⁴ Gionna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gionna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmoori vareeraiya vaa teerama kaiya roosiima variatee

³⁵ Mmoori vareera ngiaammuauya ngiari mmoori varaivaara ngiari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kiada toobaiyauvaa subi teerama kiada variaaneema ngieeta itaqitaama teerama kiada variatee. ³⁶ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo yaapeeri buusaivakidiri nnaa kioo ninaraiivaara faannakiaaneema ngieeta faannakiatee. Ivo ngioo sipuuvau rinai iya akiairainai innara hatuaaraivaara iya faannakiaavai. ³⁷ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo nninai teeda fai iya avu teeda vaidi innara teerakiaiya fai yoketaama variaaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Iya itaikio too fai ivoono ari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kioo tinai nnikio too yeennaiyauvaa iya mminaravai. ³⁸ Fai ivo heena tammaaki nninarannee? Vara kakaraa akua tino nninarannee? Fai ngioo teenai vaa iya teerama kaiya yoketaama variaaravai. ³⁹ Aa kua aavaa rikiaatee. Vaidi voovoono nnauvaki mmuara vareera vaidiivo nninara suaivaa nnau nakaaravoo rikioo avu taitiri. Mmuara vareera vaidiivo ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo voo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁰ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia rikieera teera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai kava tiinaravaivee, tiravai.

Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai

(Matai 24:45-51)

⁴¹ Tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, a ii mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee kianna kua ivaa tiyara nnaasu kiannavainnee? Vara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama kiannavainnee?

⁴² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaara hama pikieerainno mmannamanna yaagueeqama nnaasu iinnee? Itaama ii ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama kioo iya mmiivai. ⁴³ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuau ivaa vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁵ Fai iqii ngiaammuau ivoono hama itaama iirama kioo ariiyara yaata utuoo tinara: Nnoonnaivo hokoba suai ipi varioo hama akiairaama nninoo, kiaa kioo ari seena kiaatanna ngiaammuauya ripiinno ruputuoo pinaa yeenna nnoo nnoori kapikaraivaatama nnoo kumimakainno varinono ⁴⁶ yapooma hama ivo rikioo teera suaivaki nnoonnaivo ngioo inna ruputu rutaka kagaari kino ivo vaidi mmoorira haunninniiraiya variraivaki kuanaravaivee.

⁴⁷ Ngiaammuau voovoono ari nnoonnaivo tii kuaivaa vaa arinaima rikioonnaata vioo inna kuaivaa pikioo hama ivo tii mmooriivaa iinno teerataairama kioo fai nnoonnaivo irisaivaa pinaama inna ripiinaravai. ⁴⁸ Vo ngiaammuau voovoono hama tuqinnama ivo tii kuaivaa rikioo arinadiiri sabi ivo tii mmooriivaa iinno koonnama kino fai nnoonnaivo irisai kiisama inna ripiinaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai pinaa mmooriivaa inna mminaree kiaa ivo aikiooma iikiaiveeraivaara arinaima taa kioo rikiaa kioo inna mmino too yaagueeqama mmooriivaa varaivee. Ivo pinaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino too yaagueeqama kioo mmooriivaa ari vookaraama varaivee.

Yisuuva mmatayaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnammutuannammutuaa iiravai

(Matai 10:34-36)

⁴⁹ Rapiraivo ikiaivaa roosiima mmataivau vakiaiveeraivaara na tiiravai. Ii rapira ivo ikiaivo teerayaama akiairaama taanaraivaara ni yoketainoo.

⁵⁰ Mmamma nniitaraivo nnoori apiraivaa roosiima fai na varaanaravai. Hama na vareera homo variauko ni ausaivo mmuaararainoo. ⁵¹ Ngia yaata utuaani na gioonna kiaapu mmatayaiya ausa nuufaivaa mminaraivaara na tiiravainnee? Hama na ivaara tiiravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya hama ausa nuufaivaa tasipama mmuaavau varirama kiada iya mmarammaraama variaivaara na tiiravai. ⁵² Aanna na variaua suaivakiaata nnaagiai suaivakiaatama fai mmuaa nnauvaki yaaku saivai variyaiya fai taara yaata utida taaravoomaano voovau varikiai taaramaano voovau variaaravai. ⁵³ Iya mmarammaraama varida fai kookiaiya voovau varikiai mmaapuuya voovau variaaravai. Kaanokiaiya voovau varikiai iya raunnaapuuya voovau variaaravai. Nnaaputuuya voovau varikiai ngiari nnaaputuuya voovau variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva oyaivaara hama iya tuqinnama rikieeravai

(Matai 16:2-3)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo vo kuavai gioonna kiaapu kaayauya kiasa mmioo tunoo: Ngia namaivo rau kiaikiai teeda akiairaama kiasanoo: Kiisa suai vatiivo rinaravee, kiaavo vatiivo ruaivai. ⁵⁵ Ngia taavo ooruruuvo utikio ngiauvo rupikiai teeda kiasanoo: Inna suaivo taanara iinoo, kiaavo suaivo taivai. ⁵⁶ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia ngiau mmataivaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaki hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai.

Vaidiivo kua pinaana i yapaana tinai rikiee

innaata kua tiee safuukianee

(Matai 5:25-26)

⁵⁷ Ngia aaniira hama ngiengieenoo ngiingii kuaivaa kiasa safuuma kiada variraidaida kua pinaivaara dira vaidiivaasi kuaannee? ⁵⁸ Fai vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanee kiasa i vitoo kua pinaivaara diraivaasi vivoora aataru tammaivaudiri innaata kua tiee safuuma kiasanee. A hama itaino fai ivo i vitoo kua pinaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmioo rikioo fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki i yapaanaravai. ⁵⁹ Na i kiasa i mmiaunoo. Fai a ivaki variee irisaivaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee, tiravai.

13

Hama fai ngia ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikieerama kiada fai ngia putuaaravai

¹ Karirayaa vaidiiva puariyauvaa kati Anutuugaara ruputu hudooya ngiari mmooriivaa iida varuduu rikioo kieeta vaidi Piratuuso ari ngiaammuauya titooduu vida vooya ruputuduu putiravai. Yisuuva gioonna kiasapuuyaata kua tuu suaivaki vooyaano ii mmayaaya ivaara Yisuunna kiasa mmiravai. ² Kiasa mmuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaata utida kiasanoo: Karirayaa vaidiiva Piratuuso itaama ruputuuya mminnamminnaa maisaiyauvo seena Karirayaa gioonna kiasapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaatarainoo. Iya kaayau mmamma nniitaroo maisauvaa varoovaa ngia yaata utida itaa kua kiasanee? ³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada fai iya putuneema ngieeta putuaaravee. ⁴ Yoosinna Siruaama vau nnauvo havarata roo vaidi yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma ruputu kiooduu putuu mmayaayaivaara yaata utuatee. Ngia ivaara yaata utida kiasanoo: Iya gioonna kiasapu Yerusareema variaya yaatarada maisamaisama variaayaveeda kiasanee? ⁵ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada iya putuneema fai ngieeta putuaaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivo hama iira vauvaa mmataama kioo tiravai

⁶ Kiasa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo gioonna kiasapuuya tunoo: Vaidi voovoono vuaina mmooriivaki nnaammuayaivaa roosiivaa utu kiaikio urikio too oro iiraivaara buainnonno taikio kuminaivai. ⁷ Kuminaikio rikioo vaidi mmoorira haitatuuraivaa tinoo:

Taanee. Taaravooma nuanu na numa aa nnaammuaya aavaki iiraivaara buainana tauko kuminainoo. Hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Mo aaniira ivo uruoo kuminayaa mmataivaa nnammariivaa varainnee? ⁸ tikio rikioo mmoorira haitatuura vaidiivo inna sai tinoo: Nnoonna-o, mmuaa nuanuvai pikinai tee na mmataivaa hanuu kiese puara naaraivaa hakua ree ivaa oyaivaki yapaanaravai. ⁹ Yapa kino rikioo iiraivo vaino too ti yoketainaravai. Hama iiraivo vainai tee inna aikioo hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva gioonnaivaa mmookaivo umaagauvaa tuqinneeravai

¹⁰ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo varuduu ¹¹ gioonna voovoono mmagia maisaivo numa innaki varuduu yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu ivo ari vookarau pinaa nniitaroovaa varooduu mmookaivo umaagauduu hama yopeema mmookaivaa radudoo safuuma nuauvoono ivaki variravai. ¹² Ivaki varuduu Yisuuva inna too tunoo: Gioonna-o, makee i nniitaraivo taikaivee, ¹³ kiasa kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuu saivaata mmookaivaa raduda kioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira vaidiivo Yisuuva kati varira suaivaki gioonnaivaa tuqinnoovaara inna nnannateeravai. Inna nnannatooduu ivo gioonna kiaapuuya tunoo: Yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivaki nnaasu ta mmoori varaunnava. Ii suai iyauvaki nnaasu nnikio vaidiivo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaravai. Sa kati varira suaivaki ngii nniitaraiyauvaara ngiatee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia mmuakiaaya kati varira suaivaki ngii puara nnauyauvaki vida puara burimakau togiiyauvaatama rakuasaa kiada vitada oro nnooriivaa mmiaavaivee. ¹⁶ Aa gioonna aavo Aparahaamaa oyaivakidiri diitai aavaa Sataango nniitaraeera maisaivaa yeena rau kiaivaa roosiivai inna mmikio yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu taika kioo itaama varivai. Mo kati varira suaivaki na inna nniitaraivo yeena roosii rau kiaivaa na tino taikaanarannee? Vara hama na tino taikaanarannee? ¹⁷ tuduu rikiada Yisuuva ari nnammutuuiya iva tuu kuaivaara iya mmamma maisauduu mmuakiasa gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori yoketaivaara sirigairavai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 13:31-32; Marakaa 4:30-32)*

¹⁸ Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri mmataama kiese ngii giaa ngii minarannee? ¹⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo yatarivai diivai. Dikiyai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

*Yisuuva puuqaira yeennaivaa mmataama kioo tiravai
(Matai 13:33)*

²⁰ Yisuuva itaa kua kiasa kioo kava iya yaparainno tunoo: Dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri na mmataama kiese Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara ngii giaa ngii minarannee? ²¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa

varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaivaivee, tiravai.

*Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai
(Matai 7:13-14,21-23)*

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo vioo nnoonna yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuainnonno Yerusareema kuanee kiasa aataruu-vau vuduu ²³ gioonna kiaapu voovoono inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, Anutuuoqo kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu vitoo aataru yoketaivau yapaanaranee? tuduu rikioo iya tunoo: ²⁴ Keegia kiisaivaki kuaaraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaaree kiasa kiada fai hama yopeema ivaki kuaaravaivee.

²⁵ Nnau nakaaraivo diitoo sipuuvaa rau kinai ngia oro mmaanaivau dida vaid sipuuvau rida kiaara: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, tikio fai ivo sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee, ²⁶ tinai fai ngia sai kiaara: Mo ta i tasipama yeenna nnooriivaa nnaunnani a ti yoosinnaivaki nuainna mmayaayaivaa ti kiasa ti mmianakuavee, ²⁷ tikio rikioo fai ivo ngii sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee. Ngia maisa mmooriivaa iira nnaamuruyavee. Ngieera kuatee. Fai nnau nakaaraivo itaa kua tinaravaivee. ²⁸ Yapooma fai nnaaru varuu vaidiiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna mmuakiaa forofetaiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki varikio Anutuuoqo ngii ooqoo tinai ngia mmaanai varida teekio ngii nnannateenai fai ngiingii avaiyauvaa haktikio ngii ausaiyauvo mmuaararenai rataaravai. ²⁹ Suai raari raipidiri suai haatapaipidiri tooya sai tooya sainaidiri ngiaa gioonna kiaapuuya Anutuuoqo iyara dira yoosinnaivaki varida yeenna nnaaravai. ³⁰ Makee gioonna kiaapu vooya nnaagiai variaya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu vooya makee tauraa variaya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Matai 23:37-39)*

³¹ Tuduu mmuai suaivaki vaidi Farisai vooya numa Yisuunna tunoo: Herooto i ruputinai putinaraivaara rikiee aa yoosinna aavaa pikiee ai yaatu kuanee, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Oro vaidi avaikarai fai mmaraaraa roosiivaa kiasa mmida kiatee: Na makeennaata turaunnaata mmagia maisaiyauvaa titanai vikiai nniitaraiya tuqinnee dita fai na ni mmooriivaa iima taika kiaanaravaivee, kiatee. ³³ Ivo ni ruputinara tinainnaata na makeennaata turaunnaatama ditaata nene rikiau aataruuvau kuanaravaivee. Hama dee yoosinnavaki vaidiiya forofetaiya ruputuaavai. Yerusareema ivaki nnaasu iya ruputuaavai. Fai vo yoosinnavaki ruputikio hama yoketainaravai. Koonnainaravai.

³⁴ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapu Anutuuoqo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁵ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuoqo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaangaivo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuoqo innara

yoketaakiaivee, kiasa kiada fai ngia kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Yisuuva vaidi nniitaroovaa tuqinneeravai

¹ Kati varira suai voovaki Yisuuva vaidi Farisai kieeta voovai nnauvaki vioo yeennaivaa nnoo varuduu teeda gioonna kiaapuuya inna puru varida teeda vauduu ² vaidi voovoono inna yuku yaakuuvo yootoovo Yisuuva avuuvau variravai. ³ Varuduu too Yisuuva kua mmaanna kiasa mmira vaidi-iyata Farisaiyaatama yaparainno tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara hama tuqinnaarannee? ⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Kua seemuaa varuduu Yisuuva vaidi yuku yaakuuvo yootoovaa vitoo tuqinnama kioo titooduu viravai. ⁵ Vuduu too Yisuuva iya tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono kati varira suaivaki inna mmaapuuvonnee vara inna puara burimakauvo doofa nnooriivaki tuoo vino rikioo fai aikiooma ivo utu raririima kati naatauvau yapaanarannee? Vara too pikiaanarannee? Fai ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaravee, ⁶ tuduu rikiada iya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

Iya nuunaida buusa nneeraivaara Yisuuva tiravai

⁷ Yisuuva yeenna nneera suaivaki gioonna kiaapu vooya ngiariiyara nnaasu yaata utida mmaata yoketaiyauvunu varuduu too mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo mmuakiaaya tunoo: ⁸ Gioonna kiaapu voovoono yaapeeri yeenna nneera suaivaki aiyara aayanna tinai sa oro mmaata yoketaivau tauraa varianee. Buusa nakaaraivo vaidi voovai nnutuuvo pinaavai vaivaara aayanna raanara iinainnaata a tauraa oro mmaata yoketaivau varinarainnoo. ⁹ Fai a varino buusa nakaaraivo numa i tinara: Tiewo vino rikioo vaidi nnutuuvo pinaavai vaivo aavau variaivee, tinai fai a tiee mmee nnaagiai mmaataivau oto varino i mmamma maisainaravai. ¹⁰ Buusa nakaaraivo aiyara aayanna tinai rikiee oro nnaagiai mmaataivau varino rikioo fai buusa nakaaraivo numa i too tinara: Ni vaidi-o, diitee numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, tinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki variaya aiyara yoketaavee kiaravai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuuqo vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

¹² Kiasa kioo vaidiivo ari nnauvakira inna maavee tuuvaa tunoo: Fai a buusaivaa iinna sa ai seenaiyaraata ai kata vayaiyaraatama ai oyaiyaraata i seena hoonu suvuakuaiyaraatama aayanna kianee. Fai a iyara aayanna tinai i yeennaiyauvaa nnaa kiada irisaiyauvaa i mmikiai fai a ivaudiri irisaivaa varaanarakuavee. ¹³ Fai a buusaivaa iinna mmanna haipuuyaraata vaidi yuku yaaku maisakiaiyaraatama mmudannarakiaiyaraata avu huruutaki-aiyaraatama aayanna tinai numa nnaatee. ¹⁴ Iya hama yopeema irisaiyauvaa i mmiaaraivaara fai Anutuuqo aiyara yoketainaravai. Yapooma gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya putuaiyauvakidiri diitaara suaivaki Anutuuqo irisai yoketaivaa i mmimaravaivee, tiravai.

Yisuuva buusa pinaivaudiri mmataama kioo tiravai (Matai 22:1-10)

¹⁵ Tuduu rikioo vaidi voovoono Yisuuva tasipama yeenna nnoovo inna kuaivaa rikioo inna tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinaivaki fai gioonna kiaapu voovoono yeenna nnaanaraivaara Anutuuqo

kaayauma innara yoketainaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vo suai vaidi voovoono buusa pinaivaa iima kioo gioonna kiaapu kaayauyara aayanna tiivai. ¹⁷ Aayanna tikio rikioo buusa nnaara suaivo vainima vaikio rikioo vaa tauraa aayanna tiiyara ivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titaikio oro tinoo: Ha ngiaannee? Vaa ta buusaivaa teerama kiaunnano, ¹⁸ tikiyai rikiada iya mmuaavai mmuaavai mmuaakaraama hama iya kuataikiai ngiari vo mmooriyauvunudiri yaadata rummua kiada kiaavai. Tauraa tiivoono mmoori vareera ngiaammuauvaa tinoo: Boo, na mmata voovai yookaama kiauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ¹⁹ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na puara burimakau yaakuuvaitana sikaunnaadiri yookaama kiee varauyauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ²⁰ Itaa kua tikio rikioo voovoono tinoo: Na ikiataa nnaata varauvaara yaata utuee hama na yopeema kuanaravee, ²¹ tikio rikioo mmoori vareera ngiaammuauvo numa ari nnoonnaivaa iya itaa kua kiaa kuaiyauvaa inna kiaa mmiivai. Kiaa mmikio rikiaikio kaayauma inna nnanataikio ari ngiaammuauvaa kiaa mmioo tinoo: Akiairaama viee yoosinna aataruuyauvaki buaama ree tee gioonna kiaapu mmanna haipuuyaata yuku yaaku maisakiaiyaatama avu huruutakiaiyata mmudannarakiaiyaatama vitee ngianee, ²² tikio rikioo oro iya kiaa sunoo numa ari nnoonnaivaa tinoo: Nnoonna-o, vaa a kianna kuaivaa na iima kiauko hama nnauvo suvuainoo, ²³ tikio rikioo ari nnoonnaivo inna sai tinoo: A kava vara ranee viee aataru nnoonnaiyauvaki buaama ree tee kiisaiyauvakiaatama buaama ree teenai gioonna kiaapu ivaki variaya i teekiai yaagueeqama tinai ngiatee. ²⁴ Ni nnauvo suvuakuaiveera tinai ngiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Tauraa na aayanna kiauya hama numa ni buusaivaa nnaaravee. Nnoonnaivo itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Ngia tuqinnama yaata utu kiada Yisuunna nnaagiai kuatee
(Matai 10:37-38)*

²⁵ Tuduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tasipama nuauduu iva hanigia iya too tunoo: ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ari kaano koovaitanaara pinaama mmuduuya ruoo ari nnaata nnaakaraiyara pinaama mmuduuya ruoo ari kata vayaa nnunna nnayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari variraivaara pinaama mmuduuya ruaivo fai hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravee. ²⁷ Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapuuya ni nnaagiai nuaivaara inna rupertikio na putuauneema ivo putinaraivaara hama ee-oo tioo ni nnaagiai nniivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ²⁸ Fai ngiikidiri dee vaidi voovoono nnau hokobaivaa heekaanaree tioo tauraa mminnaiyauvaa yookainara sikauyauvaa jaarummua teeno aikiooma vaino fai nnauvaa heeka taika kiaanaraivaara yaata utiinnee? Fai ivo itainaravai. Fai hama aikiooma sikauyauvo vaino fai hama yopeema heeka taikerainno ruukama pikiaanaravai. ²⁹ Fai hama jaarummua teerairainno ivo tuunna kuabaiyauvaa hara kioo teeno hama sikaunnaataino rikioo fai pikianai rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaa teeda innara raikiaaravai. ³⁰ Innara raida fai kiaara: Aa nnau aavaa heekai vaidiivo hama yaagueeqama heeka taikeera ruukama pikiaivaivee, kiaaravaivee. ³¹ Fai vaidi kieeta voovoono ari vo kieeta vaidiivaata rapinaree kiaa kioo tauraa varioo ari rapira vaidiia yaarummua teeno innasi kaayau (10,000) varikio rikioo vuai kieetaivaasi kaayakaayau (20,000) varikio rikioo ivaara yaata utuoo tinara: Fai ta titi yaatara titi yaatara kiarannee? Vara hama yopeema titi yaatara titi yaataraannee? tinaravai. ³² Fai hama yopeema yaataraataama vaino

kieeta vuaivo ngieera homo varino rikioo vaidi kua varada nuairaiya titanai vida inna kiaara: Nnikiai fai ta hama rapiraida kati mmuaavau variaaravee, kiaaravee. ³³ Yisuuva ii kua ivaa kiasa kioo tunoo: Itaama vaino fai gioonna kiaapu voovono ngiikidiri ariisi vai mminnaa mmuakiaayauvai hama pikioo fai ivo hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravaivee, tiravai.

*Yisuuva yorokuuvo maisauvaara tiravai
(Matai 5:13; Marakaa 9:50)*

³⁴ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. ³⁵ Maisai yorokuuvaa fai mmooriivaki mmataivaa tasipama yapa kikio rikioo fai koonnainaravai. Fai hama mmataivo yoketainaravai. Fai maisai yorokuuvaa puara naaraivaa tasipama yeenna mmaara mmataivaki yapa kikio rikioo hama yoketainaravai. Fai kati kagaari kiaaravai. Gioonna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

15

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuvaudiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 18:12-14)*

¹ Tuduu vo suai voovaki sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera maisa gioonna kiaapuuyaata Yisuuva kuaivaa rikiaaree kiasa innasi nuunaida variravai. ² Nuunaida varuduu vaidi Fari-saiyaata vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata ausa pirisauduu ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Mo aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata kua tioo varioo iya tasipama yeenna nnainoo, ³ tuuvaara Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo: ⁴ Ngiikidiri dee vaidivoono aa na tinara kua aavaa hama iinnee? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo (100) puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriikio saiyaauvaa (99) koo mmuyai gaangaivau pikioo mmuaavai raubiriivaara buainnonno taikio ⁵ inna too vaikio too inna mmuduuyaivo yoketaikio vita ari vaaveevaki hara varoo ⁶ ari nnauki vioo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraata variaiyaraata aayanna tioo tinoo: Ni puara sipisiipa vaa raubiriima kiaivaa na tee vitauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivai. ⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya (99) variaiya ngiariiyara kiasa: Ta yoketaaya variaunnao. Ta dee mminnamminnaa maisaiyauvaara ausa hanigiaarannee? kiasa kiada variaiyara ngiau aapu variaiya fai hama iyara pinaama sirigakiaaravai. Gioonna kiaapu voovono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa fai pikioo hanigioo yoketaama varinai iya puara sipisiipaivaara sirigakiaaneema fai ngiau aapu variaiya pinaama innara sirigakiaaravaivee.

Yisuuva sikau raubiruuvaudiri mmataama kioo tiravai

⁸ Vo kuavaara yaata utuatee. Gioonna voovono sikau yaakuuvaitana utikio rikioo voovai tioo vioo raubiriikio rikioo ivo aaniivai iinnee? Ivo toobaivaa subi varoo nnauvaa rupiara roo tuqinnama buainnonno taikio ⁹ inna too vaikio too varoo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraata aayanna tioo tinoo: Na ni sikau raubiriima kiauvaavaa na tauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivaivee. ¹⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya sikauvaara sirigakiaaneema gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa

maisua suvuai voovoono ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioo hani-gioo yoketaama variivaara Anutuugaa aangeraiya fai innara pinaama siri-gakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ngiaammuuau raubiruuvaudiri

mmataama kioo tiravai

¹¹ Yisuuva itaa kua kua kioo vaidi mmatayaa diaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono ari mmaapuvaitanootama varida ¹² ngamiisaivoono ari koonna tinoo: Napoo-o, ai mminnamminnaa saiyouvaa niini yapa kiaannaiyauvaa makee ni mianee, tikio rikioo ari koova ari mminnamminnaa saiyouvai ngarunnani yapa kiaikio vaikio rikioo saiyouvai ngamiisaivaani yapa kaiyauvaa inna mmiivai. ¹³ Mmikio varaikio kiisa suaivo taika kiaikio ari mminnamminnaidaa ari koova inna mmiiyauvaa rupi nuunama kioo varoo ari koonna nnauvaa pikioo ari vo yoosinna ngieera vaivakira vioo vioo oro ivaki hara kioo varivai. Hara kioo varioo sabisaabi ari isaraa roo nuairaivaara ari sikauyauvaa sabi kagaari kagaariima roo nuaikiokio ¹⁴ sikauyauvo eeyaayauvai taika kiaikio rikioo yoosinna ivaki mmuakiaa vuayeennavai aasannaikio rikioo ngiaammuuauvo hama mminnaataikio kati varivai. ¹⁵ Kati varioonnonno rikioo oro ivaki varii vaidiivaasi vioo inna tasipama varikio rikioo ivo ari mmooriivakira inna titaikio oro inna puaraiya yeenna mminara kuaivai. ¹⁶ Oro yeenna nnabaiyauvaa puaraiya mmioo rikiaikio inna nnaataikio rikioo hama vaidi voovoono yeennaivaa inna mmikio rikioo ¹⁷ varioonnonno rikiaikio inna yaata utiraivo kooyaa vaikio rikioo tinoo: Ni napoonna mmoori varaa ngiaammuuauya kaayau yeennaiyauvo iya suvuai kioo vaikai vooyauvai hama nnaavo kati vaikiainnaata na aavaki variauko ni yeenna raikio ni putuatainoo. ¹⁸ Fai na diitee ni napoonnasi viee tinara: Napoo-o, Anutuugaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. ¹⁹ Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee. Kati tee pikianai na i mmoori vareera ngiaammuuauvai roosiima varinaravee, tinaravaivee, ²⁰ kua kioo diitoo ari koonnasi nniivai.

Ngioo taikio ari koova ngieeradiri inna taikio rikioo ari ausaivo innara boo tikio seenoo numa varau tu kioo vainno inna mmootaivai. ²¹ Inna mmootaikio rikioo ari mmaapuuvoo tinoo: Napoo-o, Anutuugaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee, ²² tikio rikioo ari koova ari mmoori vareera ngiaammuuauya aayanna roo tinoo: Akiairainai yaapa yoketaa oyaiavaa varada inna nnuunaivaki reemma kiaatee. Mmakaranna yoketaivaata varada inna yaaku oopuuvau uyuatee. Yuku nnabaivaitanaata varada inna yukuuvaitanau uyuatee. ²³ Puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa oro varada numa ruputu kiada huda kikai ta innara buusaivaa iima kiada nneeda sirigaida variaaravee. ²⁴ Ni maapuuvoo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Iva vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo, tikiai rikiada sirigaida variaavai.

²⁵ Sirigaida variaavo ari mmaapu ngaruva mmooriivakidiri vara ranoo numa nnauvaa vainima ngioo varioo rikiaikio nooma muuru akuaiivoota kuaru raa akuaiivootama inna yaataivaki kuaikio rikioo ²⁶ numa mmoori vareera ngiaammuuau voovai yapara ruoo tinoo: Iya aaniivaida iikiaan-nee? ²⁷ tikio rikioo tinoo: I kataivo vaa vara ranoo nniivaivee. Ivo hama raubiriirama kioo kati inna mmammaivo saunaavai vaikio hama vookaravaakaraira variivaara i koova puara burimakau nnaakara nnamhari rai voovai ruputivaivee, ²⁸ tikio rikioo ngaruva kaayauma inna nnannataikio hama nnauvaki inna kuataikio rikioo ooqoo tiivai. Ooqoo tikio rikioo

ari koova mmaanai tioo vioo yaagueeqama inna tinoo: Ha ngiannanee?
²⁹ tikio rikioo ngaruva ari konna tinoo: Rikiaanee. Na kaayau nuanu i mmooriivaa varee hama na vo suai i avaiavaa hatokauvai. Na itaa kiaukakai a hama ni seenaiyaatama isaraateera irisai maisa puara memee nnaakara voovai ni miannavaivee. ³⁰ Mo aa i mmaapu ngamiisa aavo mmuakiaa i mminnaiyauvaa varoo sabi nuaira gioonnaiyara kagaari kagaariima roo nuainnonno nnikiainna a puara burimakau nnaakara kaayau nammari raivaa ruputuannano, ³¹ tikio rikioo ari koova inna sai tinoo: Ni maapu-o, a tupatupaa ni tasipama variannani na mmuakiaa mminnaa niisi vaiyauvaa iini yapauvai. ³² I kataivo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Ivo vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo. Ivaara aikiooma ta buusaivaa iida sirigaida variaunnano, tiravai.

16

Ngiaammuuu voovoono koonnama mmoori vareeravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vo kuavai ari nnaagiai nuaira gioonna kiaapu-uya kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuavo ari mmoori vareera ngiaammuuu voovai inna mminnaiyauvaa haitatuukianeera kiaa kioo mmataama kiaikio rikioo haitatuunnonno inna mminnaiyauvaa sabi kagaari kiaikiai rikiada gioonna kiaapuuya nakaaravai kiaa mmiaavai. ² Kiaa mmiaavo rikioo inna mminnaiyauvaa haitatuuraivaara maavee tikio innasi nnikio too inna tinoo: Gioonna kiaapuuya kaayauma iiyara kiaivaara na rikiauvai. Mo na rikiauvaara a dataa kuainna kiannanee? A ni mminnaiyauvaara haitatuukianna aataruuvaa safuuma yaarummua kiee tuqinnama ni giaa ni mianee. Fai hama a keenaa ni mminnaiyauvaara haitatuunaravaivee, ³ tikio rikioo ivo ariiyara yaata utuoo ari yaataivaki tinoo: Boo, fai kiisa suai ivo ni mmooriivaa ravisi voovai mminaravaivee. Fai itainai na dee mmoorivai varaanaranee? Hama na yopeema yaagueeqaina mmataivaa hanuu kiee mmooriivaa varaanaravai. Fai na kati variee yeen-nara ngiaaru tino ni mmamma maisainaravai. ⁴ Ai, vaa na rikiaunoo. Fai na mmoori iinaraivo vaa ni yaatana vainoo. Fai mmoori nakaaravoono ni mmooriivaa ravisi voovai mminai fai na ni yaata utiraivaugiataama iinai fai gioonna kiaapuuya niyara yoketaida ngiari nnauyauvakira niyara maavee kiaravee.

⁵ Ivo itaa kua kiaa kioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori nakaaravai irisai mmiaaraiyara tikiai ngiaavo mmuaavai mmuaavai innaata kuaivaa kiaavo tauraanaivaa tinoo: A fai naanama mmoori nakaaravai irisai mminaranee? ⁶ tikio rikioo inna sai tinoo: Fai na nammari toori kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Aavau variee yanaivau saivai (50) nnaasu raa kiee saivai (50) vakiaa varaanee. ⁷ Ivo itaa kua kiaa vaidi voovai tinoo: A fai naanama mmoori nakaaravai irisai mminaranee? tikio rikioo tinoo: Fai na yeenna utuaivaa kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Inna aikioo, yanaivau vooyauvai (80) raa kiee vooyauvai vakiaa varaanee. ⁸ Ivo itaama iinno tinni ruaiava roosiima iivaara mmoori nakaaravo inna tinoo: I tinniivo yoketainoo, tiivai. Gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmooriivaara ngiariiyara ngiariiyara mmoori iikiaiya vaidi tinni ruaiya roosiima iikiaavai. Iya itaama iikiaiavaara Anutuuga aataruuvau variaya yaataraavaivee, tiivaivee.

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ivaara iya kiaa mmioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Mmatayaa diaa mminnaa sikauvaadiri yoketaa aataruuvaa ngii seenaiyara iikiai fai ngiiiyara yoketaayavee kiaravai. Fai itaikioo sikauvo taikeera suaivaki ivo tupatupaa variraivoono ngiiiyara yoketainai

ngia yoketaama tupatupaa varira yoosinnaivaki variaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa hama pikieerama kioo mmannamanna yaagueeqama safuuma iinno yapooma pinaa mmooriivaatama mmuaikaraama itaama iinaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa koonnama iinno fai yapooma iva pinaa mmooriivaatama koonnama iinaravai. ¹¹ Fai hama ngia mmatayaa diaa sikauvaara tuqinnama haitatuukio Anutuugo ngiau aapu vaira mminnaa tuanaivaa dataama kioo ngii minarannee? Hama yopeema ngii minaravee. ¹² Fai ngia hama Anutuugaa mminnaa mmatayaa vaiyauvaara tuqinnama haitatuukio ivo ngii mminnaa tuanaiyauvaa dataama kioo ngii minarannee? Fai hama yopeema ngii minaravai.

¹³ Hama mmoori vareera ngiaammuau voovoono taara vaidivaitanaani mmoori varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuaivaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuaivaara nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia Anutuugaa mmooriivaatama sikau vareera mmooriivaatama mmuaavaugiataama iikiaavaivee, tiravai.

*Yisuuva vo kua vo kuaiyauvaa iya kiaa mmiravai
(Matai 11:12-13; 5:31-32; Marakaa 10:11-12)*

¹⁴ Tuduu Farisai vaidiiaa sikauvaara kaayauma mmuduuya ruuya Yisuuva itaa kua tuu kuaivaa rikiada innara raida varuduu ¹⁵ Yisuuva iya tunoo: Gioonna kiaapuuya ngiiyara safuuma variraiyavee kiateeraivaara ngia iya avuuyauvunu mmoori yoketaivaa iikiaano. Anutuugo vaa ngii aakiaiayuvaki tuqinnama taivaivee. Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa teeda iyauvaara yaata utida kiaano: Yoketaa mminnaayauvaivee, kiaivaara Anutuugo too tinoo: Kumina mminnaayauvaivee, tiivai.

¹⁶ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya tuu kuaivaatama gioonna kiaapuuya ivaraatama puridada tuma Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa suaivaki taikeravai. Ii suai ivakidiri Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivo kooyaa vaikiai gioonna kiaapuuya ivaa rikiada ivaki kuaaree kiaa kiada ivara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹⁷ Na ivara ngii giaa ngii miaunoo. Ngiau mmataivo taikaanaraiivo inna mmuaararainoo. Anutuugaa kua mmaannaivaki vai kua vookiata taikaanaraiivo kaayauma mmuaararainoo.

¹⁸ Vaidi voovoono ari nnaata tauraanaivaara ooqoo kiaa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vainoo. Ivoono ari nnaata tauraanaivaa pikiaikio kati varikio vaidi voovoono inna varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainoo.

Yisuuva vaidi hoona suvuaivaaraata Rasaruusaaraatama tiravai

¹⁹ Vaidi voovoono kaayau hoona suvuaivoono hara kioo varioo buruqa haboonna kuaiyauvaata ari vookarai poosa kuaiyauvaatama uyu rau kioo mmuakiaa suai yeenna yoketaiyauvaa nnaivai. ²⁰ Vaidi voovai mmanna haipuuvaana nnutuuvo Rasaruuso kaayau uudaivaivo inna mmammaivau suvuai kiaivaa vaidiiaa makemakee inna vitada numa vaidi hoona suvuaivaa nnauvaa sipu oyaivaki yapa kiaavo ²¹ hara kioo varioo vaidi hoona suvuaivo yeenna nnaikio tuoo kuai yeenna pupunuuyauvaa nnaanaree kiaa varivai. Ivo ivaki maisama varikiai rikiada faiya numa inna uudaiyauvaa boosi nnaavai. ²² Itaama iikiaavo ivo varioonnonno nnaagiai putikiai rikiada aangeraiya tuma inna vitada yoosinna yoketaivaki Aparahaamo variivaki yapa kiaavo varivai. Varikio nnaagiai vaidi hoona suvuaivo putikiai vaidiiaa inna nnabaivaa varada hau kiaavo ²³ yoosinna maisaivaa nnutuuvo

Hairiisa ivaki hara kioo varikio inna mmammaivo kaayauma nniitaraikio varioo rooru taikio ngeera Aparahaamo varikio Rasaruuso inna tasipama varikio too ²⁴ aayanna roo tinoo: Napoo-o, Aparahaamo, niyara boo kianee. Rasaruusaa titano ari yaaku oopuuvaa nnooriivakidiri rabuuma kioo ni mmaakiriivau harano adakiaivee. Na ikia aakiaiyaki variauko ni mmammaivo kaayauma ni niitaraikiai na vuu vuu kai kai tiee variaunoo, ²⁵ tikio rikioo Aparahaamo tinoo: Ni maapu-o, yaata utuane. Nnaaru eenoo mmatayaa varuu suaivaki kaayau mminnamminnaa yoketaiyauvo i suvuairavai. Ii suai ivaki Rasaruuso maisama variravai. Aanna makee ivo aavaki yoketaama varikiai a maisama variannanoo. ²⁶ Vo kuavai rikiaanee. Aavaki variaiya hama yopeema ngiisi vikiai ivaki variaiya hama yopeema aapi ngiaaraivaara Anutuugo oogai pinaivaa ti tammaivaki iima kiaikio vainoo, ²⁷ tikio rikioo vaidi hoona suvuavoo tinoo: Napoo-o, na vo kuavai yaagueeqama i kiasa i mmiaunoo. Rasaruusaa titano vioo ²⁸ ni napoonna nnauvaki ni gata vayaa yaaku saivai variaiya kiasa mmioo kiaivee. Iya aa yoosinna nniitarai aavaki ngiaarainoo, ²⁹ tikio rikioo Aparahaamo tinoo: Nnaaru Musiivaata forofetaiyaatama tuu kua fafaaraivo vainoo. Kii iya ii kua iyauvaa jaarida rikiaatee, ³⁰ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Napoo-o, Aparahaamo, fai iya hama jaarida tuqinnama rikiaaravai. Fai vaidi putii voovoono diitoo iyasi vioo iya kiasa mminai fai iya hanigiada tuqinnama variaaravaivee, ³¹ tikio rikioo Aparahaamo inna sai tinoo: Iya Musiivaata forofetaiyaatama tuu kuaiyauvaa hama rikiaiya fai vaidi putuoo kava diitaivo tii kuivaatama hama rikiaada hanigiaaravaivee, tiivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

17

*Yisuuva mminnamminnaa maisaiyauvaara tiravai
(Matai 18:6-7,21-22; Marakaa 9:42)*

¹ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigia kiada hama yaagueeqama variaiyasi iinno taanaraivo iyasi nniinai haruruaaraivo vaivai. Fai vaidi voovoono iya iinno taanaree kiasa iinai iya harurikio rikioo ii vaidi ivo irisai maisaivaa fai varaanaravai. ² Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio nnoori aakiaivaki mmeepi vioo taika kino hama ivo aa nnaakara kiisa aaya roosii gioonna kiaapu voovai iinno taanaraivootainaravai. Fai hama ivo iinno teera aataruuvootaino inna yoketaavai. ³ Ngiengieenoo ngiingii variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Ngii seena voovoono mminnamminnaa maisaiyauvaa varanai ivaara inna kiatee. Tikio ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaara inna ausaivo hanigiano ivaa pikianai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee. ⁴ Fai ivo mmuaa suaivaki yaaku saivai sainaidiri taaraneetu mminnamminnaa maisaiyauvaa ngiinyara iinno mmuakiasa suaivaa ivo hanigioo ngii tinara: Boo, neenoo iikiauvaivee, tinai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva niyara kutaavaivee kiateera tiravai

⁵ Tuduu rikiaada Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiiya inna tunoo: A ti iinai teeda ta aiyara pinaama yaagueeqaida kutaavaivee kiasa kiada fai hama ta muaraagakiaaravaivee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kiisa uruuvaa nnutuuvo masateera uruuvaa roosiima fai ngia kiisama niyara kutaavaivee kiasa kiada aa nnaammuaya aavaa kiaara: Ai

mmaara rarukua ree oro nnoori haruungaivaki diee vainna uruanee, tikio rikioo fai nnaammuayaivo ari mmaara rarukua roo oro ivaki dioo vainno urinaravaivee.

Mmoori vareeraiya mmooriivaara Yisuuva tiravai

⁷ Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titano oro inna mmooriivaki varoonnonno oro inna puara sipisiipaiyauvaa haitatuunnonno yapooma mmooriivakidiri pikioo numa varino fai ivo inna tinara: Kammannai numa variee yeenna nnaanee, tinarannee? ⁸ Hama ivo itaa kua tinaravai. Fai ivo tinara: Ni yeennaivaa teerama kiee ai buruqa karaasaivaa uyu supugiaa kiee numa ni yeennaivaata ni nnooriivaatama ni minai na nnaa taika kinai oro ai yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee, tinaravee. ⁹ Mmoori vareera ngiaammuauvo ivo inna tii kuaivaa iinno hama nakaaraivo inna mannaka tinaraivaara iivai. Vaa ivo kati ari ii mmooriivaa varaivai. ¹⁰ Fai ngia mmuaikaraama iikiaaravai. Fai yapooma na ngii minara mmooriivaa ngia iima taika kiada kiatee: Ta kati inna mmoori vareera ngiaammuauyavee. Vaa ta iikiaunna mmooriivaa kati iikiaunnavaivee, kiatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi yaakuuvaitana tuqinneeravai

¹¹ Yisuuva yoosinna Yerusareema kuanaree kiasa kioo mmata Samariaa sainai vauduu mmata Karirayaa sainai vauduu aataru vuutaidaadiri vioo vioo ¹² yoosinna kiisa voonataa kuanaree kiasa iinno tooduu vaidi yaakuuvaitana buunna hooya mmamma roosuuya innasi nniravai. Numa ngieeradiri dida vaidi ¹³ aayanna reeda tunoo: Nnoonna vaidi Yisuu-o, tiyara boo kianee, tiravai.

¹⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya too tunoo: Oro Anutuuqaara puara kati hudeera vaidiiya ngii mmammaiyauvaa vitaakiatee, tuduu rikiaada iya iyasi kuaaree kiasa uuvaata rikiooduu iya mmammaiyauvo yoketairavai. ¹⁵ Yoketauduu vaidi voovoono ari mmammaivaa tooduu yoketauduu rikioo hanigia puaisakama aayanna tioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁶ Kua yoketaivaa kiasa roo ngioo varoo Yisuunna yuku oyaivaki vainno innara yoketaavaivee tiravai. Ii vaidi ivo Samariaa vaidivai. ¹⁷ Yisuuva inna kuaivaa rikioo mmuakiaaya tunoo: Vaidi yaakuuvaitana mmammaiyauvo yoketaivoo. Vaidi yaaku saivai sainadiri taarama taarama deepiida kuananee? ¹⁸ Iya hama kava vara ranada nnida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaavai. Aa voopinnaa vaidi aavoono nnaasu numa Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivaivee, ¹⁹ kiasa kioo ari voopinnaa vaidiivaa tunoo: Diitee kuane. A niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannanoo, tiravai.

*Yisuuva Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dinaraivaara tiravai
(Matai 24:23-28,37-41)*

²⁰ Tuduu vaidi Farisai vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo दौरا sui nninarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo nninaraivaara ngia hama vo mminnaavai teeda kiaara: Inna Anutuuqo tiyara diraivoonno kooyaa nninoo, kiaravaivee. ²¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii tasipama vaivaara hama vaidi voovoono tinara: Taatee. Aqaavau vainoo. Iqiiavau vainoo, tinaravee.

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Sui voovai nninai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo yoketaama ngiiyara dira suaivaa ngii taatainai fai hama ngia taaravaivee. ²³ Ii sui ivaki fai gioonna kiaapu vooya ngii kiaara: Iqiiivaki varinoo, tikiai teeda gioonna kiaapu vooya

fai ngii kiaara: Aqaavau varinoo, tikiyai sa ivaa taara iya nnaagiai kua-tee. ²⁴ Fai ngiauvaudiri saneetuuvo akiairaama utikio too mmeekiaivo mmuakiaa ngiauvai ruvuaahaineema Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo tiinara suaivaki fai itaama mmuaikaraama tiinaravai. ²⁵ Fai na tauraa kaayau mmamma nniitareeraivaa varanai aanna makee variaa gioonna kiaapu aaya ni ooqoo kiaravee. ²⁶ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ²⁷ Nuvuaava varuu suaivaki gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda nnaata vaatiivaa va-reeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaududuu nnooriivo mmataivaa rapodaa taika kioo gioonna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ²⁸ Vaidi Rooto varuu suaivaki mmuaikaraama gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda sikauyauvaadiri mminnaiyauvaa yookaida varida ngiari mminnaa vooyauvai varada vooya mmida irisai sikauyauvaa varada ngiari mmooriyauvaki hauyauvaa utida varida ngiari nnauyauvaa heekada varida variravai. ²⁹ Varududuu Rooto ari yoosinna Sutuuma pikioo suaivaki Anutuuoqo tuduu ikiaivoota sikau puapusuqaa kuauvootama ngiau aapuuvakidiri tuoo gioonna kiaapuuya ruputu taika kieeravai. ³⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Rooto varuu suaivaa roosiima vainaravai.

³¹ Na tiinara suaivaki gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainivau iikiaivo ari hoonahaanaiyauvo nnau aakiaivaki vaino too sa ivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo mminnaa voovai varaanara sa kava vara ranoo kuaivee. ³² Nnaaruaa vaidi Rootaa nnaataivo hanigia ari yoosinnaivaa toovaara yaata utuatee. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno yaagueeqama varioonnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na tiinara heenaivaki vaidi taaravaitana mmuaa mmaatavau vakiaivaitana fai Anutuuoqo vuaivaa vitoo vuaivaa pikiaantaravaivee. ³⁵ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuoqo vuainningiaa vitoo vuainningiaa pikiaantaravaivee. ³⁶ (Taara vaidivaitana mmuaa mmooriivaki varada varikio fai Anutuuoqo vuaivaa pikioo vuaivaa vitaantaravaivee,) ³⁷ tuduu rikiaada Yisuunna nnaagiai nuairaiya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, a kianna kua aavo fai deevaki vainarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki na tiinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

18

Kua radudeera vaidiivo gioonnavaa kuaivaa rikiaivai

¹ Ari nnaagiai nuairaiya makemakee yaaku varada varikio sa iya pirisakiaiveera Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo. ² Kua pinaivaara dira vaidi voovoono yoosinna voovaki varioo hama Anutuuoqaaara aatuunno hama gioonna kiaapuuyara yoketairainno ariyara nnaasu yaata utivai. ³ Mmuai yoosinnaiyauvakinnaa gioonna muaada voovoono varioo makemakee innasi ngioo inna tinoo: Eenoo ni kuaivaa rikiee vaidi voovoono kua pinaana ni yapaanaravaa tino too pikiaivee, ⁴ tikio rikioo kua pinaana dira vaidiivo hama inna kuaivaa rikioo iirama kioo hokoba suai mmanna yaata nnaasu rikioonnonno nnaagiai arinaima ari yaataivaa rikioo tinoo: Hama na Anutuuoqaaara aatuuna hama na gioonna

kiaapuuyara yaata utirama kiese ⁵ inna aikiooma aa gioonna muaada aavo tupatupaa ni yaparaikiokio ni pirisaivaara na inna kuaivaa rikiee vaidiivaa tinara: Pikiaanee, tinaravai. Fai na hama itaino aa gioonna aavo makemakee niisi nninono ni pirisainaravaivee, tiivai.

⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva itaa kua kuaa kioo kava tunoo: Iqii vaidi kua pinaivaara dira maisa vaidi ivo tii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ⁷ Ivo iivaa roosiima gioonna kiaapuuya Anutuugo ariinnee kuaa mmataama ki-aiya ikiannagisanna heenagieena iya kuaiyauvaa rikiaaneera innara yaaku varakiokioo fai ivo iya kuaivaa rikiaanananee? Vara ivo hokoba suaivaa varioo iya kuaivaa rikioonnaata hama iinaranee? ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ivo akiairaama iya kuaivaa rikioo iyara yoketaama iinaravee. Itaama vainai na vo kuavaara ngii yaparainaravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kava tiinara suaivaki gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqama kutaavaivee kiaaranee? Vara hama niyara itaa kua kiaaranee? tiravai.

Yisuuva Farisaivaaraata sikau takiisa vareeraivaaraatama tiravai

⁹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo vaidiiva tupatupaa ngiariiyara mannaka tida ngiari seenaiya mmooka hanigia mmiraiyaatama kua tioo vaidi mmatayaa diaivaitanaudiri mmataama kioo iya tunoo: ¹⁰ Vaidiivaitana yaaku varaara nuunaira nnau pinaivaki viravai. Vuaivo Farisai vaidivai. Vuaivo sikau takiisa vareera vaidivai. ¹¹ Vaidi Farisaivo oro dioo vainno yaaku varoo ari yaataivaadiri rikioo tunoo: Anutuugo, hama na vaidi vooya roosi-ikiau vai. Ivaara na aiyara yoketaavee kiaunoo. Hama na gioonna kiaapu vooyanikaraama sikauyauvaa mmuara varee unnakua unnakua kuaa kiese gioonnaivaa sabi hauvai. Hama na aa vaidi sikau takiisa vareera aavaa roosiikiau vai. ¹² Na makemakee mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga taara suai taara suai aiyara yaata utu kiese nnaasu vaina hama na yeenna nnauvaivee. Mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa na vareeraiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama taarama nene varee mmuaavai i mmiauvaivee, ¹³ tuduu rikioo vaidi sikau takiisa vareeraivoono numa ngieera voovaki kookama kioo vainno avuuvaa reemi mmataivaki too nnaasu vainno tunoo: Anutuugo, niyara boo kianee. Kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ni suvuainoo, tiravai. ¹⁴ Yisuuva itaama mmataama kioo tuu kuaivaa kuaa taika kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo ii vaidi sikau takiisa vareera ivaa mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikioo vioo ari nnauki Anutuugaa avuuvau safu vaidivai varivai. Vuai vaidi Farisaivo homo inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio varivai. Gioonna kiaapu voovoona ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuugo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoona tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuugo inna vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Matai 19:13-15; Marakaa 10:13-16)*

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakara meediya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva iya mmammaiyauvunu utuaiveera innasi vitada nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya teeda iya ooqoo tiravai. ¹⁶ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiya maavee tuduu inna vainima nnuduu tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo iva iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraivo akiairaama kuaivaa rikioo iivaa roosiima fai gioonna kiaapu voovoona

hama inna roosiima iinno Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraiivaara kutaavaivee tiivoono fai Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama kuanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

*Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(Matai 19:16-30; Marakaa 10:17-31)*

¹⁸ Tuduu vaidi Yutayaa kieeta voovoono numa Yisuunna tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo aaniira a niyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuugo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa voovoono yoketaavai varivai. ²⁰ Vaa a mmaanna tuu kuaivaa rikiaannavai. Mmaanna tuu kuaivo tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa sabi mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. Kua mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²¹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo inna sai tunoo: Vaa na ngiaammuu kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena mmuakiaa mmaanna tuu kuaivaa tuqinnama na iikiauvaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mmuaa aataruvai hama a iikianavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai aisi vaiyauvaa varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoono fai i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravai. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²³ tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaarareeravai.

²⁴ Mmuaararooduu Yisuuva inna ausa mmuaararooduu too tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. ²⁵ Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuaiya Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiaada gioonna kiaapu ivaki varuuya rikiaada tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuugaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaiya hama yopeema iikiaa mmooriivaa fai Anutuugoona aikiooma iinaravaivee, ²⁸ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia kutaa kiaanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaara ari nnauvaa pikioo ari nnaata nnaakaraiya pikioo ari kata vayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ³⁰ fai aa ta variaunna suai aavaki ivo iyauvaanikarai irisaiyauvaa airineetu varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Matai 20:17-19; Marakaa 10:32-34)*

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama vitoo ari voovau oro kioo iya tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnano mmuakiaa kuavai forofetaa nnaaruaiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara fafaara roovo fai kaanaivo vainaravai. ³² Vaidiia ni vitada ngiari voopinnaa vaidiia mmikiai iya ni teeda niyara raida kua maisaivaa tida kuaanuuvaa niyaa visida ³³ ni ripiida ni ruputikiai

fai na putuee taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki na keenaa di-itaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima rikiooduu Anutuuqo iva tuu kuaivaa oyaivaa hatauma kiooduu iya ivaara kumimakairavai.

*Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai
(Matai 20:29-34; Marakaa 10:46-52)*

³⁵ Kumimakauduu Yisuuva ari ngiaammuaudootama nnidada yoosinna Yerikoo vainima nnuduu vaidi avu huruutauvo aataru siriivau varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tiravai. ³⁶ Ngiaaru tioo varioo rikiooduu gioonna kiaapuuya vida nnidau kuaivaa rikioo vooya yaparainno tunoo: Ngia aaniira nookiaanee? ³⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yisuuva Nasareetaa vaidiivo aa nninoo, ³⁸ tuduu rikioo aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee, ³⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapu tauraa vuuya inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niiyara boo kianee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Vaidi avu huruutaivaa vitada niisi ngiatee, tuduu rikiada inna vitada innasi nnuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: ⁴¹ A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiunoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Kava i avuuvaa taanee. A niiyara kiananoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a kati hara kiee variannanoo, ⁴³ tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu ivo Yisuunna nnaagiai vioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo viravai. Vuduu ivaa teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

19

*Yisuuva vaidiivaa nnutuuvo Sakiaasaata
kua tiravai*

¹ Tuduu Yisuuva vioo yoosinna Yerikoo yaataraanee kiaa ² vioo varuduu sikau takiisa vareera vaidiiva kietavava nnutuuvo Sakiaaso ivaki varuduu kaayau hoonaivo inna suvuauduu variravai. ³ Ivo kakuma vaidivai mmataki dioo vainno Yisuuva inna dee vaidivainnee kiaa kioo inna taanaree tioo tooduu gioonna kiaapuuya inna suvuai kiooduu hama teeravai. ⁴ Hama teerama kioo Yisuuva kuanaraipinnainnigiataa seenoo vioo gioonna kiaapuuya yaataroo yatari nnaammuayaivaa roosuuvakidiri karoo ivaki varioo inna taanaree kiaa variravai. ⁵ Varuduu Yisuuva ngioo rooru tooduu Sakiaaso ivakidiri inna too vauduu too inna tunoo: Sakiaaso, kammannai tummuane. Na makee i nnauvaki viee i tasipama varinaravee, ⁶ tuduu rikioo Sakiaaso akiairaama reemi roo innaata yoketaa kua tuduu pinaama inna ausaivo yoketauduu ari nnauvaki inna vitoo viravai. ⁷ Vuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaitana itaama uuvaa teeda ngiariiki ngiariiki kua tida tunoo: Aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera vaidi maisaivaa nnauvaki vioo kiainoo, ⁸ tuduu rikioo Sakiaaso Yisuunna tunoo: Udaanga-o, rikiaanee. Na ni hoona saiyaavaa mmanna haipuuya mminaravee. Na gioonna kiaapu voovaasidiri unnakua kiaa kiee inna mminnamminnaiyauvaa varauvaa fai na taarama taaramaneetu jaaruee irisaiyauvaa inna mminaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Makee eeta i nnauki variayaatama na ngii vatee aataru yoketaivau ngii yapaunoo. Mo eeta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaannaivaara na ngii vatee yoketaivau ngii yapaunoo. ¹⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapu

kumimakaiyara buainana teenai ni teeda vaikiai vitee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

*Ngiaammuaau sikau varooyayaadiri Yisuuva mmataama kioo tiravai
(Matai 25:14-30)*

¹¹ Tuduu rikiada gionna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada varuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Ivo Yerusareema vainima vioo varuuvaara gionna kiaapuuya yaata utida tunoo: Anutuugo tiyara dira suaivo makee tino nninaravaivee. ¹² Iya itaama yaata utuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Vaidi nnoonna voovoono ngieera vo yoosinnavakira vioo ivakidiri kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nni-naraivaara teerainno kuanara iivai. ¹³ Kuanara iinno varioo tauraa ivo ari mmoori vareera ngiaammuaau yaakuuvaitana tikiai innasi ngiaavo rikioo sikau yaakuuvaitana tuoo mmuaavai mmuaavai mmioo tinoo: Na oro ngieera varinai rikiada ni sikauyauvaadiri irisaima mmoori varakiai irisaiyauvaa ngii mikiai varada varida na nninara suaivaki numa ni miatee, ¹⁴ kua kioo ngieera vioo kiaikiai ari yoosinna variaya hama innara mmuduuya rida vaidi vooya inna nnaagiai titaani vata rada vidada oro ngieera variaya kiaa mmida kiaanoo: Ta aa vaidi aavaara hama ti mmuduuya ruainoo. Ivo ti kieetavai varinaraivaara hama ti yoketaainoo. Iya itaa kua kiaavai.

¹⁵ Iya itaa kua kiaavoota ivo ngieera varioo kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nniivai. Ivo nii saivaata ari mmoori vareera ngiaammuauya yaakuuvaitana vaa ari sikauyauvaa mmuuya tikiai ngiaavo ngiari mmoori varada sikau irisaiyauvaa varaiyauvaara iya yaparaivai. ¹⁶ Yaparaikiai rikiada tauraa mmuu ngiaammuauvo numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaakuuvaitana varauvaivee, ¹⁷ tikio rikioo inna sai tinoo: A ngiaammuaau yoketaakuavee. A yoketaama ni mmoori varaannavaivee. A kiisa mmooriivaa yoketaama varaannaivaara na tinai tee a yaakuuvaitana yoosinnaiyauvaki variayara fai a dinaravaivee, ¹⁸ tikio rikioo nnaagiai sikau mmuovoono numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaaku saivai varauvaivee, ¹⁹ tikio rikioo tinoo: Fai a irisaiyauvaa yaaku sai yoosinnaiyauvaki variayara dinaravaivee. ²⁰ tikio rikioo ngiaammuaau voovoono numa inna tinoo: Nnoonna-o, aa sikau aavaa a ni muuvaa na kava i mmiaunoo. Na buruqaadiri rurauma kiee haumaki yapa kiauuaa i mmiaunoo. ²¹ A vaidi tinni yaagueeqainna a vaidi vooya mminnaiyauvaa varee yeennaiyauvaa hama a hau utuannaiyauvaa varaannaivaara na iiyara aatuuna i sikauvaa yapa kiauko vaivaivee, ²² tikio rikioo vaidi nnoonnaivo inna tinoo: A mmoori vareera ngiaammuaau maisakuavee. A kianna kuaivaa na kava aiki yapaanaravaivee. Vaa a kutaa taannani na vaidi tinni yaagueeqaina vaidi vooya mminnaiyauvaa na varee yeennaiyauvaa hama na hau utuaiyauvaa varauvaivee. ²³ Mo itaama vaikiai aaniira a hama ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaannanee? Vaa a itaa kiannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaaraiivasidiri sikau irisai kiisaivaatama varautirivee, ²⁴ kua kioo vaidi ivaki diaiya tinoo: Inna sikauvaa ravisi varada ngiaammuauvo sikau yaakuuvaitana utiivaa mmiatee, ²⁵ tikiai rikiada kiaanoo: Ivoono yaakuuvaitana sikauyauvaa utivaivee, ²⁶ kiaavo rikioo tinoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoono mminnaiyauvaa utiivaa fai na kava vo mminnaa vooyauvaatama inna mmimaravai. Gionna kiaapu voovoono hama kaayau mminnaataivo fai kiisa mminnaa innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaannaravaivee.

²⁷ Aa ni nnammutuaa aaya na iya kieetavai varinaraivaara hama iya mmuduuya ruaiya vitada aapi numa ni avuuvau rupertikiai putuatee. Vaidi nnoonnaivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Yuvuaano 12:12-19)*

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo gioonna kiaapuuya pikioo ivanaadee tauraa Yerusareema aataruuvau nniravai. ²⁹ Ngioo ari ngiaammuauya vitoo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa vainima vau taapi Oriveeta ivau dioo vainno ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ³⁰ Oro ukuaa yoosinna ivaki teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiya variaivaa nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³¹ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaraa ngii yaparainno tinara: Ngia aaniira ivaa rakuasaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaanoo, kiatee, ³² kiaa kioo ivaitana titooduu vida Yisuuva ivaitana kiaa mmuuvaa teeravai. ³³ Teeda puara togiivaa rakuasada varida tooduu puara togiivaa nakaaraiya numa ivaitana teeda tunoo: Ngia aaniiraida aa puara togii aavaa rakuasaanee? ³⁴ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaanoo, ³⁵ kiaa kiada puara togiivaa vitada nniravai. Nnida ngiari yaapayauvaa togiivaa mmookaivau yapa kiada Yisuunna ivau yapa kioodoo variravai. ³⁶ Varuduu togiivo inna vitoo vioo varuduu gioonna kiaapuuya ngiari yaapayauvaa aataruuvau hooti kioodoo Yisuuva ivaugiataa viravai. ³⁷ Vioo vioo Yerusareema vainima vioo aataruuvo taapi Oriveeta ivaugiataa vuuvau vioo haatapoo mmeepi kaayau gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya numa sirigaida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa rada nniravai. Nnida varida Yisuuva ari vookarau mmoori-ivaa uuvaa toovaara kua yoketaivaa Anutuuqaara puaisakama aayanna tiravai. ³⁸ Puaisakama aayanna tida tunoo: Kieeta vaidiivaa Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Ausa nuufai aataruuvo ngiau aapuuvaki vainoo. Anutuuqo ngiau aapu variivaa oyai ari vookaraivo vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Farisai vaidi vooya Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yaagueeqama tinai i nnaagiai nuairaiya kua pikiaatee, ⁴⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya kua seemuaa variaatiri. Aa sikau aayauvoono niyara aayanna kiaatirivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapu Yerusareemaiyara rateeravai

⁴¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo vioo vioo Yerusareema vainiivaudiri reemi ivaki too ivaki varuu gioonna kiaapuuyara ratoo tunoo: ⁴² Boo, aanna makee ngia ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngia rikiaataama vaikiainnaata hama ngia rikiaanoo. Fai ngia rikikio ngii yoketainaravai. ⁴³ Suai voovai nninai ngii nnammutuaiya ngii ututuuma kiada ngii vagiaamunnaivau iriivaa rooru kiada ivaugiataa nnikiai fai hama ngia mmaanai kuaara aataruuvootainaravai. ⁴⁴ Fai iya numa ngiita ngii nnaakaraiyaatama rapida ngii rupu matammaataivau kagaari kiada ngii nnau yoosinnaiyauvaa hannavaratataama taika kikio hama nnau heekaa sikau voovai ari mmaataivau vainaravai. Ngia hama Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapaanara suaivaa teeda rikiaivaara ngii nnammutuaiya numa ngii itaakiaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Matai 21:12-17; Marakaa 11:15-19; Yuvuaano 2:13-22)*

⁴⁵ Yisuuva itaa kua kiasa kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo vaidi-
iya ngiaammayauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai
sikauyauvaa varooya yaagueeqama titoo ⁴⁶ iya tunoo: Anutuuqaa kua
fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqaa
kuaivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki
iikiaanoo, tiravai.

⁴⁷ Mmuakiasa suai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki mmayaaya yoke-
taivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada vaidi
Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaaatama kua mmaanna kiasa mmi-
raiyaata vaidi kieetaiyaaatama Yisuunna ruputuaaree kiasa uuduu ⁴⁸ hama
inna ruputuaara aataruuvootairavai. Mmuakiasa gionna kiaapuuya inna
kuaivaa iya rikiaatauduu varuuvuara hama inna ruputuaara aataruu-
vootairavai.

20

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai
(Matai 21:23-27; Marakaa 11:27-33)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki varioo mmayaaya
yoketaivaa mmuakiasa gionna kiaapuuya kiasa mmioo varuduu vaidiia
Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaaatama kua mmaanna kiasa mmi-
raiyaata vaidi yokovaiyaatama numa ² inna yaparaida tunoo: Ti kiasa ti mmi-
anee. Gioono i tikiaina aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi
kieetavoono i tikiia a iikiannanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo:
Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai ni giaa ni miatee. ⁴ Gioono tuduu
Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gionna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo
Anutuuqoono tuduunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tuduunno uun-
nee? ⁵ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai
sai kiasanee? Fai ta inna sai kiasa: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano
iiravaivee, tikio fai ivo ti tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara
kutaavaivee tiravainnee? ⁶ tinai mo fai ta kiasa: Vaidiiaano tuduu Yu-
vuaano iiravaivee, tikiia fai gionna kiasa aavaki variaya sikauyauvaa
habati kiada ti ruputuaaravai. Iya Yuvuaanaara forofetaivovee kiasa fai
ti ruputuaaravaivee. ⁷ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo:
Yuvuaano nnoori apira oyaivaa hama teeta taunnavavee, ⁸ tuduu rikioo
Yisuuva iya tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiasa fai na hama ngii
kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiia na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama
na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai
(Matai 21:33-46; Marakaa 12:1-12)

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo aa kua aavaa mmatayaa diaa vaidiyyayaadiri
mmataama kioo gionna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: Vaidi voovoono
ari vuaina mmooriivaa vara kioo ivaki hauyauvaa utu kioo vaidiia inna
mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyau-
vaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiasa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi
hokoba suai varinara kuaivai. ¹⁰ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki
hara kioo varikio vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori
nakaaraivo ari ngiaammuaavua titaa kiasa kuaivai. Inna mmooriivaa
haitatuukiaiyaano vuaina iira irisaiyauvaa inna mmiateeraivaara kuaivai.
Kuaikiai teeda iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina mmoori-
ivaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiasa nniivai.

11 Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai rikiada kava mmuaikaraama inna ripiida ruputida kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama irisaiyauvaa inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. 12 Nnikio too mmoori nakaaraivo kava vo ngiaammuau voovai titaa kiaikio kuaikiai iya ivaata ruputuaavo kiau vitiika tiikiai rikiada hanikia mmaanai kagaari kiaavai. 13 Kagaari kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo tinoo: Mo na aanii aataruvai iikiaunnee? Fai na ni maapu tuanaa na innara mmuduuya ruauvaa titaa kino vinai rikiada fai iya inna kuaivaa rikiada hama inna ruputuaaravaivee, 14 kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoono aavaa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kikio putinai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, 15 kiaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada inna ruputu kiaavo putivaivee.

Ii kua ivaa kiaa taika kioo Yisuuva gionna kiaapuuya yaparainno tunoo: Mo dee mmoorivai fai mmoori nakaaraivo iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? 16 Fai ivo numa iya ruputu kinai putikio rikioo ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravaivee, tuduu rikiada gionna kiaapuuya yaata utida tunoo: Ai, boo, kutaavai itaama iinarainnoo, 17 tuduu rikioo Yisuuva iya puaisakama too vainno ariiyara tunoo: Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa oyaivaa ni giaa ni miatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaiyaa roosiima

ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kuaivo itaa kua tiivai. 18 Gionna kiaapu voovoono nuainnonno ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gionna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimemiima taika kiaanaravaivee.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Marakaa 12:13-17)

19 Tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Yisuuva vuaina mmooriivaara tuuvaudiri mmataama kioo kuaivaa iyaki yapooavaara rikiada iva tuu saivaata inna utuaaree kiaa kiada toduu kaayau gionna kiaapuuya inna suvuai kiada varuduu iyara aatuuda pikieeravai. 20 Pikiada inna haitatuuda varida vaidi vooya unnakua kiaa yoketayoketaama rada Yisunna kuaivaa rikiaateeraivaara iya titeeravai. Yisuuva kua voovai koonnama tinai rikiada inna vitada Roomaaya kieeta vaidi yaagueeqa pinaa ruaivaa mmiaaraivaara iya titooduu viravai. 21 Vida Yisunna tunoo: Vitaira-o, vaa ta rikiaunnava. A kianna kuaivaa safuuma ti kiaa ti mmiannava. Vaa ta i taunnava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannava. A hama vo vaidivai tee pikiee vo vaidivai tee kiaa mmiannava. A Anutuugaa mmoori aataruuvaa mmuakiaa gionna kiaapuuya safuuma kiaa mmiannavaivee. 22 Ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi sikau takiisa yapeera aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? tiravai.

²³ Tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa tuu kuaivaa vaa ivo arinaima too rikioo iya tunoo: ²⁴ Sikau mmuyai voovai ni vitaakiatee. Giaa mmannammannaavoota giaa nnutuvootama ivau vainnee? ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuvootama aavau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Anutuugaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuugaa ari mmiatee, tiravai. ²⁶ Gioonna kiaapuuya avuuvau ivo koonnama kuaivaa kiaiveera iya inna yaparauduu ivo hama koonnama tirainno safuuma kuaivaa sai tuuvaara iya nnikiaraida hama kua tiraida kua seemuaa variravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisunna yaparairavai
(Matai 22:23-33; Marakaa 12:18-27)

²⁷ Varuduu vaidi Satuukaiya gioonna kiaapu putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisunna yaparaida tunoo: ²⁸ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaravaa mmateerainno putino fai ari kataivono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁹ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana hara kiada varuuya ngaruuvono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ³⁰ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ³¹ nnaagiai yaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnidootama mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ³² Putuduu nnaagiai iya gioonnaivootama putiravai. ³³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya aanna makee variaya nnaata vaati varaavai. ³⁵ Gioonna kiaapuuya vaa hanigiada yoke-taama variaya putikio Anutuugo iya tinai kava diitada nnaagiai yoosinna yoketaivaki varida hama nnaata vaati varaaravaivee. ³⁶ Iya aangeraiya roosiima variaaraivaara hama kava putuaaravaivee. Anutuugo iya tinai iya kava diitaaraivaara fai iya inna raunna mmaapu tuanaaya variaaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiiva tuu kuaivo vainno ti kiaa ti mmivaivee. Nnaaru ivo yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvo taa tamooqoovaara ivo fafaara roo Udaangaivaara tunoo: Ni nnaakukiaiya Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tiravai. ³⁸ Anutuugo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuugovee. Gioonna kiaapu variaya Anutuugovee. Gioonna kiaapu homo mmatayaa variayaata vaa putuaiyaatama Anutuugaa avuuvau homo variaano, ³⁹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya inna tunoo: Vitaira-o, a yoketaamainna iya sai kiannano, ⁴⁰ tuduu iya hama kava vo kuavaara yopeema inna yaparairavai.

Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Matai 22:41-46; Marakaa 12:35-37)

⁴¹ Hama inna yaparauduu Yisuuva gioonna kiaapuuya tunoo: Mo dataama kiada gioonna kiaapuuya kiaanoo: Vaidi Anutuugo mmataama kioovo Davutiinna oyai tuanaivakidiri diitaivaivee, kiaanoo? ⁴² Davutiiva ariinoo yanaivaa nnutuuvo Saama ivau fafaara roo tunoo:

Udaanga Anutuugoono ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

⁴³Varia ree vinanai na tinai
fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee,
tiravai.

⁴⁴Davuitiivaano Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara fafaara roo itaa kua tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Sa kua mmaanna kiasa mmiraiya iikiyaiyuvunugiataama iikiatee
(*Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40*)

⁴⁵Yisuuva itaa kua tuduu gioonna kiasa kaayauya inna kuaivaa rikiada varuduu iva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: ⁴⁶Kua mmaanna kiasa mmira vaidiia iira aataruuvaa teeda tuqinnama haitatuuda sa iya roosiima iiki-atee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kiasapuuya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvaki nuaikiai gioonna kiasapuuya iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunu nnaasu variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunu nnaasu variaavai. ⁴⁷Iya oro muaada gioonnaiya unnakua nammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiivaara ngiari irisai pinaa mai-saivo vainaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

21

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai
(*Matai 12:41-44*)

¹Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki dion vainno reeti tooduu gioonna kiasa kaayau hoona suvuauya numa ngiari sikauyauvaa kati Anutuugaara yapeera sikau nnaamuruuvaki yapada variravai. ²Yapada varuduu Yisuuva tooduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono sikau kiisa kookee taarakiatatana numa sikau nnaamuruuvaki yapeeravai. ³Yapa kiooduu too Yisuuva tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavo yapa kiai sikau kiisaikiatatanano mmuakiaa gioonna kiasapuuya yapa kiasa sikauyauvaa yaataraivai. ⁴Gioonna kiasa kaayau hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiasa gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eeyaavaitana varoo yapa kiaiivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eeyaakiatatanana varoo sikau nnaammuruuvaki yapa kiasaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiasapuuya yapa kiasa sikauyauvaa yaataraivaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(*Matai 24:1-2; Marakaa 13:1-2*)

⁵Tuduu Yisuuva nnaagiai nuaira vooyaano nuunaira nnau pinaivaara kua tida tunoo: Yoketaa ari vookarai sikau yapakiyaiyauvaata mminnaiyauvaa vaidiia kati Anutuugaara ivaki yapakiyaiyauvaatama ta taunnano ti yoketainoo, tuuvaa Yisuuva rikioo tunoo: ⁶Aa ngia taa mminnaa mmuakiaa aayauvaa fai suai voovai nninai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 24:3-14; Marakaa 13:3-13)*

⁷ Tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, a kiannaivo दौरा सुई वैनारान्ने? डी अरि वूकारै आतारुवै वैनै रिकीदा फै तै इवौदरि तेदा म्मुआकिया कू आ किआनैवाआ यैता उतिया कियै: वैनिमा वैनारवै, कियैरान्ने? ⁸ तुदुु रिकीओ यिसुवै यै सै तुनू: वैदि वूवूओ न्गी उन्नकुआ कियै कूओ आतारु मैसावै न्गी वितै यैपेओरै तुङिनमा हैततुुकियै. फै कयैयै वैदियै म्मुआवै म्मुआवै न्नीदा नै न्नुतुवै न्गीरियै तैदा वूवूओ तिनारै: आन्ना नै अनुतुओ म्मतैमा कूओ वैदि इवूना नै न्गीअनुओ, तिनू फै वूवूओ तिनारै: न्गीअ म्मतै तैकानारै सुवै वैनैमा न्नीनुओ, तिनै सै इवै रिकीदा कियै: कुतै कुवैवै, कियै. ⁹ फै यूसिन्ना वूवैकै वरियै दैतदा यूसिन्ना वूवैकै वरियैततै रैपुवै म्मयैयैवै रिकीदा म्मुआ यूसिन्नावै वरियै दैतदा न्गीरि कियैतैततै रैपुवै म्मयैयैवै रिकीदा इवैरै सै आतुुकियै. रैपैरैवूनादे तैरै वैनू तू न्गीअ म्मतै तैकेरै सुवै फै हमा मके तिनू न्नीनारैवै, कियै कूओ वू कुवै यै तुनू: ¹⁰ फै गीओन्ना कियैपु वूवैकै वरियै दैतदा गीओन्ना कियैपु वूवैकै वरियैततै रैपुवै. फै वू कियै वूवूओ दैतू वू कियैतैवैतै रैपिनारै इनै रिकीदा फै न्गीरि गीओन्ना कियैपुयै रैपुवै. ¹¹ फै कयैयै म्मतै कूरैवू उतिनू वू यूसिन्ना वू यूसिन्नायैवै अरैरैरै वैनू कयैयै न्नीतैरैरै वैनू फै न्गीअ अपुवै तैकू कयैयै अरि वूकारै म्मिनैयैवू वैनारैवाआ गीओन्ना कियैपुयै आतुुकियै.

¹² इ नै कियै कू इयैवू फै न्नागियै वैनारैवै. तैरै वैदि वूयै न्गी वितै म्मूरी मैसावै न्गी म्मिदा न्गीरि नूनैरै न्नायैवैकियैतै ओवै न्नायैवैकियैततै न्गी वितै कियै न्गी न्नीयै कूतैवै कियैवैरै यै न्गी वितै वैदि कियैतैयैसै वितै कू पिनै न्गी यैपै कियैरैवै. ¹³ यैपै किकू इ सुवै इयैवै इन्ना नै म्मयैयै यैकैतैवै यै कियै म्मिआरै सुवै. ¹⁴ सै म्मुआनै न्गी सै कू कियैरैयैवैरै कयैयैयै यैता उतिकू इवैरै न्गी म्मुआरैरैकियै. ¹⁵ नै कुयैयैवै न्गी गियै न्गी मियै तिनै यैकैतैयैवै न्गी मिनै फै न्गी न्नाम्तुतैयै हमा न्गी यैतैरैदै न्गी कुयैयैवै हतैकैरैवै. ¹⁶ न्गी कानू कुयैततै न्गी गैतै वयैयैतै न्गी सैनै तुनैयैततै न्गी वितै वू वैदियै म्मिकियै फै यै न्गीइकियै वूयै रुपुतिकियै पुतैरैवै. ¹⁷ न्गी न्नीयै कूतैवै कियैवैरै गीओन्ना कियैपु कयैयैयै न्गी तेदै हमा न्गीयैरै म्मुदुयै रूारैवै. ¹⁸ सै यैता उतै. फै यै हमा यैपेमा ऐयैरै न्गी रुपुतैरैवै. ¹⁹ फै न्गी म्मन्नम्मन्ना यैगुैगुमै वरिदैदै तुपैतुपै वरैरैवै वारैरैवै.

*Yisuuva Yerusareema nnauyauvaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:15-21; Marakaa 13:14-19)*

²⁰ न्गीरि वूपिनै रैपैरै वैदियै नूमा यूसिन्ना येरूसैरैमैवै उतुतूमा कियै न्गी तेदै कियै: फै कियै सुवै न्नायै यूसिन्नावै हवैरैतैरैवै, कियैरैवै. ²¹ कियै कियै न्गी युतयै वरियै न्गी न्गी यैतु आतुदै तैपियैरै सैनैदै कुतै. गीओन्ना कियैपु यूसिन्ना येरूसैरै वरियै सैनैदै म्मानै विकियै म्मूरियैवै वरियै सै कवै यूसिन्नावै कियै. ²² इ सुवै इवै अनुतुओ इरैसै मैसा म्मूरियै न्गी मिनारैवै. अनुतुओ कू फैफैरै म्मुआकियै रूवै कानैवू वैनारैवाआ इरैसै मैसा म्मूरियै न्गी मिनारैवै. ²³ वू, इकियै सुवै इवै गीओन्ना न्नाकरै सन्नैकियैततै गीओन्ना न्नाकरै म्मैदु रूयैततै कूरैरैवै यै म्मुआरैरैरैरैवै. अनुतुओ आ गीओन्ना कियैपु म्मुआकियै अयैरै न्नन्नैतेनू रिकीओ म्मूरी मैसायैवै यै

mminaravaivee. ²⁴Fai ngiari voo pinnaa vaidiiya ngiari paipa avaikariyau-vaadiri varada numa vooya rutakakiai putikiai vooya yaakuuyauvaa ranaa rau kiada vitada ngiari yoosinnaiyauvakira kuaaravai. Fai iya yoosinna Yerusareema variaiyara dikiokio Anutuugo tinai iya pikiaaravaivee.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Marakaa 13:24-27)

²⁵Iqii suai ivaki ari vookarai mminnamminnaiyauvo suaivakiaata kuraa-gaivakiaata aakiapuuyauvakiaatama vainaravai. Vainai gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaiya ngiari ausa mmuaararai tasipama varida nnoori akuaiavaaraata nnooriivo pinaama korokoroovaaraatama kaayauma aatuuda variaaravai. ²⁶Yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapuuvaki vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaraivaaraata ari vookarai aataruuyauvo mmuakiaa mmataivau nninaraivaaraatama yaata utida faannaida aatuuda varida fai ngiengie vo vuayaata rikiada variaaravai. ²⁷Itaama vainai rikiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono nama aakiaidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁸Aa na kiau kua aavo iinara iinno varinai diitada vararu reeri taatee. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivo vainima nninaraivaara diitada vararu reeri taatee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Marakaa 13:28-31)

²⁹Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Yatari nnaammuayaivaaraata mmuakiaa yatariiyauvaaraatama yaata utuatee. ³⁰Ii yatari iyauvo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³¹Mmuai karaama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda kiaara: Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo nninarainno iinoo, kiaaravee.

³²Na Kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³³Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Yisuuva ari tiinaraivaara tuqinnama haitatuukiateera tiravai

³⁴Ngienge mmatayaa variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Pinaa yeenna nnaaraivaaraatama nnoori kapikarivaa nnaaraivaaraatama mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaaraatama ngia kaayauma yaata utivoora ngienge variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Fai ngia ii mminnamminnaa iyauvaara nnaasu yaata utikiokio ii suai ivo fai akiairaama ngiisi nninaravai. ³⁵Iqii suai ivaki kobevo haisarineema fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiyasi akiairaama nninaravai. ³⁶Mmuakiaa suai tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Ii mmuaararai iyauvo ngiisi nninai rikiada yaagueeqama varida iyauvaa yaatara kiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvo suai nnaagiai kava na tiinai ngia ni avuuvau yoketaama diaaraivaara tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

³⁷Mmuakiaa suai ivo nuunaira nnau pinaivaki kua mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Suai ikianna iya kiaa mmuduu rikioo up-ispisiinno varuduu ivo vioo taapi Oriveeta oro ivau vuru vairavai. ³⁸Vauvo patauduu diitoo heenanaanna tuanaa kava nuunaira nnauvaki nnuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaiava rikiaraivaara innasi nnida nuunairavai.

22

*Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Yuvuaano 11:45-53)*

¹ Buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki gioonna kiaapu Yutayaiya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Ii suai ivo vainima vauduu ² vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuunna rupuutaara aataruuvaara buaidada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruuvaara aatuuravai.

*Yutaaso Yisuunna vitainara kuaivaa yeena rairavai
(Matai 26:14-16; Marakaa 14:10-11)*

³ Aatuuduu Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taara-maakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootaa aakiaivaki Sataango numa hara kioo variravai. ⁴ Varuduu Yutaaso vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaiyaatama Yisuunna kooyaa vitainaraivaara iyaatama kua tiravai. ⁵ Kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikauyauvaa inna mmiaaraivaara kua yeena rairavai. ⁶ Iya kua yeena rau kioodoo rikioo Yutaaso ee-oo kiaa kioo ii suai ivakidiri iya faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iya Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara faannainno varioo gioonna kiaapuuya hama inna tasipaara suaivaara haitatuuravai.

*Yisuuva buusa Varaigiataivaa nnaaraivaara teerama kieeravai
(Matai 26:17-25; Marakaa 14:12-21; Yuvuaano 13:21-30)*

⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa rupu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. ⁸ Iqii suai ivaki Yisuuva ari ngiaammuauvaitana Yuvuaanaya Petoroosaya kiaa mmioo tunoo: Oro buusa Varaigiataivaa tiini teerama kikiyai ta nnaaravaivee, ⁹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusaivaa teerakiaunnaanee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Rikiaatee. Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida teekio ivo nnauvaki vinai teeda ivo kuaivaki kuatee. ¹¹ Vida nnau nakaaravaa kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ni ngiaammuauyaataama buusa Varaigiataivaa nnaarannee? tiivaivee, ¹² tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa mmaataiyauvaa ivaki teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki buusaivaa teerama kiatee, ¹³ tuduu rikiada ivaitana oro Yisuuva tuuvaa teeda buusaivaa teerama kieeravai.

*Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama ari ngiaammuauya mmiravai
(Matai 26:26-30; Marakaa 14:22-26; 1 Koridii 11:23-25)*

¹⁴ Teerama kioodoo buusa nnaara suaivo nnuuduu Yisuuva ari kua varada nuaira ngiaammuauyaataama buusaivaa nnaaraivaara varioo tunoo: ¹⁵ Ni putira suaivo vainima nninoo. Tauraa hama mmuaararavai niiki nninai na aa buusa Varaigiataa aavaa ngii tasipama nnaanaraivaara ni yoketainoo. ¹⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai aa buusa aavaa hama na kava nnaanaravai. Yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki buusaivaa oyaivo kooyaa vainai na nnaanaravaivee, ¹⁷ kiaa kioo Yisuuva nnoori tooriivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo tunoo: Aavaa vara kiada mmuaavai mmuaavai nnaatee. ¹⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa suai aavakidiri varia ree viee viee hama na kava vuaina suuyaivaa nneeraatainaravai. Fai yapooma Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira

suaivo nninai na kava nnaanaravaivee, ¹⁹ kiasa kioo ivo bereetaivaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiasa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aanna ni mmatiivaivee. Na ngiiyara tiee ivaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁰ tuduu yeennaivaa nnaa taika kioodoo iva vuaina suuya tooriivaa varoo mmuaikaraama tu kioo vainno iya mmioo tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo inna ni kiauvo ngiiyara tusaa-naraivovee. Ivaudiri fai Anutuugo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvo kooyaa vainaravaivee, tuduu nneeravai. ²¹ Nnaa kioodoo tunoo: Rikiaa-tee. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaraivo aa makee ni tasipama yeenna nnainoo. ²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono fai putinaravai. Anutuugaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuuiya ni vitainaraivo fai irisai maisaivaa varaanaravaivee, ²³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai tiikidiri deevoono kooyaa ari nnammutuuiya inna vitainarannee? tiravai.

Inna ngiaammuauya kieetaya variaaraivaara Yisuuva tiravai

²⁴ Kiasa kiada yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai deevoono tiikidiri ti tauraanaavai varinarannee? ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ngiari voopinnaa kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaanoo. Iya iyara diaivaara ngiari nnoonnaiyara yoketaa kua kiaavai. ²⁶ Iya itaama iikiasa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai variivo fai aduoo varioo ngii nnaagiainnaa tuanaavai roosiima variaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii tauraavai variivo mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaivee. ²⁷ Dee vaidivoono tauraanaavai variinne? Vaidiivo kati varioo yeennaivaa nnaivonnee? Vara vaidiivo inna yeennaivaa varoo inna mmiivonnee? Na rikiauko vaidiivo kati varioo yeenna nnaivoono tauraanaavai varinoo. Mo neenoo ngii tasipama mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaunoo.

²⁸ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ni uduu hama ngia ni pikieeraida mmannammanna aanna ngia ni tasipama variaanoo. ²⁹ Ni Napoova tikiai na gioonna kiaapuuyara diauneema na tinai ngieetama gioonna kiaapu vooyara diaaravai. ³⁰ Dida vaidi na gioonna kiaapuuyara dinara suaivaki ngieeta ni tasipama yeenna nneeda nnoori nneeda ngiingii mmaataiyauvunu varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taara-maara kua pinaara dira kieetaya iyara diaaravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa inna kiasa mmiravai (Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Simoono, vaa a rikiaannanee? Vaidiivo yeenna vuuitaivaa varoo kaanaivaa voovau yapoo nnabaivaa voovau yapaineema Sataango ngii iinno taanaraivaara vaa Anutuugaa yaparaikio ee-oo tiivai. ³² Sataango i iinno taanaraivo vaiki ai a niyara yaagueeqakiannaivo sa taikaiveera na aiyara yaaku varaunoo. A harurueennaata kava hanigiee ni kuaivaara yaagueeqainna i seenaiya tasipanai fai iya yaagueeqama variaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Udaanga-o, vaidiia oovi nnauvaki i yapaara iiki ai fai neetaatama i tasipama kuanaravai. Fai i rputiki ai a putinai fai niitaatama rputiki ai neetama putinaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Petorooso, na i kiasa i mmiaunoo. Aanna makee fai hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva mminnaiyauvaa varada kuateeraivaara iya tiravai

³⁵ Kiaa kioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Tauraa na ngii titaaduu ngia ni mmayaayaivaa varada nuau suaivaki ngia sikau rira utuaiyau-vaatama yeenna vara rira utuaiyauvaata yuku nnaba vooyauvaatama pikia-ada nuauduu mminnaa vooyauvai ngiisi vaunnee? Vara hama ngiisi vaunnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, mo tiisi vairavaivee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Aanna makee vaidi voovono sikau rira utuaivo vaivaata varoo yeenna vara rira utuaivo innasi vaivaatama varoo kuaivee. Vaidi voovono hama paipaataino ari yaapaivaadiri varoo oro paipa avaikarai voovai yookaama kioo varaivee. ³⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Iya inna vitada vaidi maisaiya tasipama kiaavaivee. Anutuugaa kua fafaaraivo niyara itaa kua tuuvo makee kaanaivo vakiaivee. Mmuakiaa kuavai niyara fafaara roovo kaanaivo vakiaivee, ³⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya tunoo: Udaanga-o, taanee. Aakara ari vookarai paipa taaravaitana tiisi vainoo, tuduu rikioo ivo iya tunoo: Inna aikioo, kua taikainoo, tiravai.

*Yisuuva taapiivau vioo yaaku vareeravai
(Matai 26:36-46; Marakaa 14:32-42)*

³⁹ Kiaa kioo ivo yoosinnaivaa pikioo viravai. Vioo taapi Oriveeta ivau tupaa ari virayaama vuduu ari ngiaammuauya inna nnaagiai viravai. ⁴⁰ Vuduu ivo oro ivau varuduu ari ngiaammuauya vuduu rikioo ivo iya tunoo: Inno teeraivo ngii inno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, ⁴¹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunnivau toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ⁴² Yaaku varoo varioo tunoo: Napoo-o, i iikiatainai mmuaararaiivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iiki-ataivaa iikiane, ⁴³ tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri aangeraa voovono tuoo inna tasipooduu ivo yaagueegauduu ⁴⁴ inna pinaama mmuaararooduu inna yaata utiraivo ari vookaraduu yaaku varoo varuduu kaayauma inna kausaivo kiauvaa roosiima tuoo mmataivau viravai.

⁴⁵ Vuduu iva yaaku vara taika kioo diitoo ari ngiaammuauyasi kava vara ranoo numa tooduu iya ausaiyauvo mmuaararoovaara iya vuru vaidava viravai. ⁴⁶ Vuru vaidava varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aniiraida vuru vakiaannee? Diitada yaaku varaatee. Inno teeraivo ngii inno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, tiravai.

*Vaidiia Yisuunna utida ruputuaara iiravai
(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Yuvuaano 18:3-11)*

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu kaayau vaidiia innasi nniravai. Nnida varuduu Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso iya tauraa ngioo aataruuvaa iya vitaama roo nni-ravai. Ngioo ngioo oro Yisuunna vainima duoo vainno inna mmootaanara uduu too ⁴⁸ Yisuuva inna tunoo: Yutaaso, a ni mmootaannaivaadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya kooyaa ni vitaakiaannanee? ⁴⁹ tuduu rikiada inna tasipama duuya iya inna iikiaaravaa teeda inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ti paipa avaikaraiyauvaadiri ta iya ruputu-aaranee? ⁵⁰ Itaa kua tida rikiada iyakidiri voovono ari paipaivaadiri Anu-tuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. ⁵¹ Rutaka kioodoo rikioo Yisuuva tunoo: Aikioo pikiaanee, kiaa kioo ngiaammuauvaa yaataivaa utuoo tuqinneeravai.

⁵² Tuqinnama kioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara haitatuura vaidiiyaata vaidi yokovaiyaatama Yisu-unna utuaara numa ivaki duuya ivo iya tunoo: Ngia niyara mmuararai vaidivaivee, kiaida paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁵³ Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Mo inna aikioo, inna aanna ngii suaivovee. Aqaa suai aavaki inna maisai upisiivo rummua apinai iikiaara suaivovee, tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:57-58,69-75; Marakaa 14:53-54,66-72; Yuvuaano 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada vaidiiya inna puaisakama utu kiada vaidi vitada vida vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvaki viravai. Vida varuduu Petorooso ngieeradi inna nnaagiai vioo varuduu ⁵⁵ gionna kiaapu vooya vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aaki-aivaki vida ikiaivaa vuutaivaki hara kiada ivaki varuduu Petoroosootama ivaki iya tasipama variravai. ⁵⁶ Varuduu mmoori vareera kiaatanna voovoono Petorooso ikiaivaara hara kioo varuduu inna puaisakama too nnaasu vainno tunoo: Aa vaidi aavootama inna tasipama nuaivaivee, ⁵⁷ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Ai, gionna-o, hama na inna tauvaivee, ⁵⁸ tuduu nnaagiai kava vaidi voovootama inna too tunoo: Ai, a inna ngiaammuaikuavee, tuduu rikioo tunoo: Ai, vaidi aakua-o, hama na inna ngiaammuaivaivee, ⁵⁹ tuduu rikioo nnaagiai kava vaidi voovootama inna too yaagueeqama innara tunoo: Kutaa tuanaa aa vaidi aavoota inna tasipama nuaivaivee. Ivo Karirayaa diaa vaidivaivee, ⁶⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, vaidi aakua-o, a kianna kuaivaa hama na arinaima rikiaivaivee. Ivo homo kua tioo varuu saivaata kakaraivo akua tiravai. ⁶¹ Akua tuduu Udaangaivo hanigia Petoroosaa tooduu tauraa ivo inna kiasa mmuu kuaivaa vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Udaangaivo inna kiasa mmioo tunoo: Turau hama kakaraa akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaraivaivee. ⁶² Iva itaa kua kiasa mmuu kuaivaa kava Petorooso yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

Vaidiyya Yisuunnara raida inna rupertiravai
(Matai 26:67-68; Marakaa 14:65)

⁶³ Ratooduu vaidiiya Yisuunna utu kiada vaidi vooyaano innara raida inna rupertida ⁶⁴ buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida inna yaparaida tunoo: A mmuakiaa kuavai rikiaannaiyauvaa ti kiasa ti mmianee. Gionnoonno i rupertinne? ⁶⁵ kiasa kiada kaayauma inna rakanoo raaranoo tida maisa kua inna tiravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai
(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Yuvuaano 18:19-24)

⁶⁶ Itaa kua tuduu heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidi yokovaa mmuakiaaya nuunaida iyakidiri vooya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vooya kua mmaanna kiasa mmiraiyaatama nnida nuunaida inna vitada kua pinaana inna yapeeravai. Yapa kiada iya inna tunoo: ⁶⁷ A Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tiee ti kiasa ti mmianee, tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo fai na ngii giaa ngii minai ngia hama ni kuaivaa rikiaaravaivee. ⁶⁸ Fai na kua voovai ngii yaparainai ngia hama ni kua saivaa kiaravai. ⁶⁹ Aanna na varira suaivoota nnaagiai na varinara suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee varinaravaivee, ⁷⁰ tuduu

rikiada mmuakiaaya tunoo: Mo a Anutuuqaa mmaapukuannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yo, ngia niyaraida inna safuuma inna mmaapuvaivee kiaanoo, ⁷¹ tuduu rikiada iya tunoo: Vaa ari avaiakidiri ivo safuuma tinoo: Na Anutuuqaa mmaapuvaivee, tiivaa vaa teenoo rikiaunnava. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee, tiravai.

23

Yisuuva Piratuusaa avuuvau diravai

(Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Yuvuaano 18:28-38)

¹ Kiaa kiada iya mmuakiaaya inna vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa avuuvau dida vaidi ² kua pinaivaki inna yapaaraivaara innara tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo gioonna kiaapuuya unnakua tioo Roomaa kieetaivaa sikau takiisaivaa mmiaivaara ooqoo tioo ariiyara na vaidi kieetavaivee kiasa kioo ariiyara tinoo: Na Anutuugo mmataama kioo vaidivaivee, tiivaivee, ³ tuduu rikioo Piratuuso Yisuunna yaparainno tunoo: Mo a Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaavai kiannano, ⁴ tuduu rikioo Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiiyaata gioonna kiaapu kaayau ivaki suvuai kiada varuuyaata tunoo: Na rikiauko aa vaidi aavo hama vaidi aanno vaidivaaraida ta inna rupertuaara iikiaunnano, ⁵ tuduu rikiada kieeta vaidiiya yaagueeqama Piratuusaa vuavi tida tunoo: Ivo kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuainnonno Karirayaiya kiasa mmioo tuma mmuakiaa yoosinnaiyauvo Yutayaa mmataivau vaiyauvaki variyaiyaata kiasa mmioo aanna makee tuma gioonna kiaapu aayaata kiasa mminoo. Ivo iya kiasa mmikiai rikiada ivaara kaayauma kumimakaida ngiari rapu ngiari rapuukiaara iikiaano, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna vitada Herootaasi viravai

⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Aa vaidi aavo Karirayaa diaa vaidivainnee? ⁷ kiasa kioo kieeta vaidi Herooto Yisuuva varuu mmataivaara haitatuvaara Piratuuso rikioo innasi inna titaa kioodoo viravai. Ii suai ivaki Herooto Yerusareema varuduu iya Yisuunna vitada innasi vuduu ⁸ Herooto inna too kaayauma innara sirigairavai. Iva hokoba suai varioo Yisuuva uu mmoori aataruuvaa mmayaayaivaa rikioo Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuyauvaa taanaraivaara ivo inna taanaree kiasa iinno varuduu iya inna vitada innasi nnuduu too ivo kaayauma innara sirigairavai. ⁹ Sirigainno kaayau kua kaayau kuaivaa Yisuunna yaparaduu rikioo hama ivo inna kua sai tirainno kua seemuaa variravai. ¹⁰ Kua seemuaa varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata diitada kaayau kua pinaivaa innaki yapeeravai. ¹¹ Yapa kioodoo rikiada Herootoota ari ngiaammuu rapiraiyaata Yisuunnara nniki rakaida kuasi tududada innara raida variravai. Itaida varida yaapa yoketaivaa innayaa apu kiada kava Piratuusaasi titoodoo viravai. ¹² Tauraa Herootaya Piratuusooya ngiariiyara ngiariiyara nnannatoovaitana iqii suai ivaki ariiyara ariiyaraida yoketaama variravai.

Piratuuso Yisuunna rupertuaaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 27:15-26; Marakaa 15:6-15; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹³ Yoketaama varuduu Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaraata kieeta vaidi gioonna kiaapuuyara diraiyaraata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraata aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu ¹⁴ iya

tunoo: Aa vaidi aavaa ngia vitada niisi nnida kiaanoo: Gioonna kiaapuuya unnakua tii vaidivaivee, kiaani na ngii avuuvau aa vaidi aavaa yaparaina rikiakuai ngia ivo maisa mmooriivaa iivaivee kiaa kiada innaki kua pinaivaa yapa kiaivo hama oyaivootainoo. ¹⁵ Herootoota inna yaparainno rikiaikio hama kua oyaivootaikio pikioo kava tiisi titaa kiaikio nninoo. Aa vaidi aavo hama maisa mmooriivaa iivaaraida ta kuminayaa inna ruputikio putuaiveera iikiaunnaanoo. ¹⁶ Kati na ni ngiaammuauya tinai inna ripiima kikiyai na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, tiravai.

¹⁷ (Vo nuanu vo nuanu buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Piratuso vaidi voovai oovi nnauvaki varuuvaa titooduu mmaanai viravai.) ¹⁸ Ii aataru ivo itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama aayanna reeda tunoo: Yisuunna ruputino putuaivee. Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee, tiravai. ¹⁹ Tauraa Paravaaso ngiari kieetaiyaata rapuoo vaidi vooya ruputuduu putuuvaara vaidiiya inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ²⁰ Varuduu Piratuso Yisuunna mmaanai kuaiveera inna titaatauduu kava gioonna kiaapuuyaata kua tuduu rikiada ²¹ iya puaisakama aayanna reeda tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, ²² tuduu rikioo Piratuso kava vooneetu iya tunoo: Mo datainne? Aanii tomedavai ivo iivainnee? Na tauko hama vaidi aannoo vaidivai ngia innara ni kiaanoo: Ruputino putuaiveeraida kiaanoo. Ivaara na kati tinai ni ngiaammuauya inna ripiima kikiyai sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, ²³ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yaagueeqama mmannamanna aayanna reeda tunoo: A tinai rikiada iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu iya kua pinaama tuuvoono Piratususaa yaatarooduu ²⁴ ivo iya inna yaparau kuaivaa rikioo ee-oo tioo Yisuunna ruputuatera tiravai. ²⁵ Paravaaso ngiari kieetaiyaatama rapuoo vaidi vooya ruputuduu putuuvaara vaidiiya inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo varuu vaidiivaara gioonna kiaapuuya Piratususaa yaparaududuu titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuso iya tuuvaugiataama rikioo Yisuunna vitoo oro iya mmiravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Yuvuaano 19:17-27)

²⁶ Mmuduu Yisuunna vitada vida varida tooduu Kureenaivakinnaa vaidiiva nnutuuvo Simoono saidi ngioo aataruuvagiataa yoosinnaivakira nninaree kiaa nnuduu teeda ravaatau inna utida yatari sagaivaa inna kumaata apu kioodoo rikioo Yisuunna nnaagiaivau viravai.

²⁷ Vuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada vuduu rikiada gioonnainnibaro aataruuvau vida varida isi kuaru kiaa rada rata rada viravai. ²⁸ Vuduu rikioo Yisuuva hanigia iya tunoo: Yerusareemaa gioonnaso, sa niyyara rataatee. Ngiingiiyaraata ngiingii nnaakaraiyaraatama rataatee. ²⁹ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya kiaara: Gioonna hama nnaakaraataiya iya yoketaama variaano, ³⁰ kiaa kiada fai oora taapiiyauvaata kua tida kiaara: Havataama rada ti ruputatee, kiaa kiada taapi kii-saiyauvaata kua tida kiaara: Mumunu utua rada ti rummua apu kiaatee, kii-aaravai. ³¹ Na yatari karaasaivaa roosiikiauvaava vaidiiya ni ruputuaavaivee. Fai ngia yatari aasannaiyauvaa roosiikiaiya fai iya ngii dataakiaaravainnee? Mo fai ngiita ngii ruputuaaravaivee, tiravai.

³² Iya vaidi taaravaitana mmuara nnaamuruuvaitanaatama vitada Yisuunna tasipama ruputuaara viravai. ³³ Vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivaki oro Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kioodoo vaidi maisaivaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vauivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara

kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai. ³⁴ Haara kiooduu Yisuuva tunoo: Ni Napoo-o, iya ni iikiaa aataru ivaa hama arinaima teeda rikieerama kiada ni iikiaa ivaa rugaanee, tuduu rikiada rapira vaidiiya isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Varooduu gioonna kiaapuuya vainima duuyaano Yisuunna teeda nnaasu vauduu vaidi Yutayaiya kieetaiyaano innara raida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivaivee. Ivo kutaa tuanaa Anutuugo mmataama kioo vaidivai varioo mo kii ariinoo ari vitoo yoketaivau yapaivee, ³⁶ tuduu rikiada rapira vaidiiyaatama innara raida numa inna vainima dida vaidi ari vookarau kapikaroo nnooriivaa nnutuuvo vinikaivaa inna mmiaaree kiaa kiada ³⁷ tunoo: A Yutayaiya kieetakuavee tiee ai vitee yoketaivau yapaanee, tiravai. ³⁸ Fafaara roovo Yisuunna kieetainningiaa vauvo tunoo: Inna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai.

³⁹ Vaidi maisa voovai Yisuunna sainainnigiataa haara kioovoono kaayauma Yisuunna rakanoo raaranoo tioo tunoo: A vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidikuavee tiee aitaata tiitaatama ti vitee yoketaivau yapaanee, ⁴⁰ tuduu rikioo vuaivo inna kua sai yaagueeqama tioo tunoo: Hama a Anutuugaara aatutauma kiese kiannanoo. Eeta mmuaakarai irisaivaa varaannanoo. ⁴¹ Ta tete mmoori maisaivaa iikiaunnaivaaraida irisaivaa ta aikiooma varaunnanoo. Aa vaidi aavo kuminayainno varainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuunna tunoo: Yisuu-o, a vaidi kieetavai varieennainna kava tieennainna niyara yaata utuane, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai makee eetama yoosinna yoketaivau ni tasipama varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁴ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeravai. ⁴⁵ Taikaanara uuduu rikioo buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo tammaa kereetu varoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ⁴⁶ Vuduu Yisuuva puisakama aayanna roo tunoo: Ni Napoo-o, na ni mmannasaivaa titauko aisi kuainoo, kiaa kioo putiravai. ⁴⁷ Putuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuuva putuuva too Anutuugaara kua yoketaivaa tioo tunoo: Na tauko aa vaidi aavo yoketaa vaidi tuanaavaivee, ⁴⁸ tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa taara nuunauya Yisuuva putuuvaa tooduu iya ausaiyauvo pinaama mmuaararooduu vara ranada ngiari nnauyauvakira viravai. ⁴⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai nuauyaata gioonnaiya Karirayaadiri inna nnaagiai nnuuyaataama ngieeradiri dida vaidi ii mmuakiaa aataru inna uu iyauvaa teeravai.

Vaidiiya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Yutayaiya yoosinna voovai nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosipo yoketaama safuuma varioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannainno variravai. Varuuvoono tauraa vaidiiya Yisuunna rupuutaara kuaivaa yeena rau kiada uu suaivaki iya tasipama varioo hama ee-oo tiravai. ⁵² Ivo hama ee-oo tuuvoono Piratuusaasi vioo Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. ⁵³ Yaparauduu ee-oo tuduu vioo Yisuunna nnabaivaa hitu varoo vioo buruqa poosaivaadiri rurauma varoo oro vaidiiya putikiai hakuaaree kiaa oonauvaa hatata teerama kioovaki inna hairavai. Hama vaidi nnaba voovai ivaki yapeeravaki inna hairavai.

⁵⁴ Ivo inna hau suaivo kati varira suaivaara teerama kioo suaivai. Kiisama heenauduu ngiari kati varira suaivo nniravai.

⁵⁵ Nnuuvaara gionnaiya Karirayaadiri Yisuunna tasipama nnuuyaano Yoosiipaa vata rada Yisuunna mmata nnauvaa teeda aakiaivaki ivo Yisuunna nnabaivaa yapa kioovaata teeda ⁵⁶ kava vara ranada vida heenna suuya suuda yoketaa vuuyauvaata kupu takua suuda yoketaa vuuyauvaatama inna nnabaivau siika kiaraiyauvaa teerairavai. Teerama kioodoo kati varira suaivo nnuduu teeda ngiari kua mmaanna tuu kuaiyauvaara yaata utida kati variravai,

24

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-10; Marakaa 16:1-8; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Kati varida vauya patauduu Sudaqaaki suaivo reera kioodoo gionnaiya suuda yoketaa vuu mminnaiyauvaa vaa teerama kiooyauvaa varada Yisuunna mmata nnauvakira viravai. ² Vidada oro tooduu sikau pinaivaadiri mmata nnau keegiaivaki rau kioovaa vaa feena kioodoo mmatayaa vairavai. ³ Vauduu teeda mmata nnauvaki oro tooduu hama Udaanga Yisuu Kirisiinna nnabaivootauduu iya ivaara ⁴ dida vida kaayauma yaata utida varida tooduu vaidiivaitana iya buruqaivaitana mmannaammannauvaitana iya vainima dida vauduu ⁵ gionnaiya kaayauma aatuuda biribiriida ngiari avuuyauvaa mmataivaki kookama kiada teeda vauduu vaidiivaitana iya tunoo: Mo vaidiiya putuaani haira mmata nnauyauvakidiri vaidiiivo vaa diitoo kuaivaara ngia aaniira buaama rada nookiaannee? ⁶ Ivo hama aavaki vainoo. Vaa diitaivaivee. Ivo Karirayaa varuu suaivaki ngii giaa ngii muu kuaivaara kava rikiaatee. ⁷ Ivo ngii tunoo: Vaidiiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi maisaiya mmikiai iya yatari sagaivau ni haara kikio rikioo taara suai taikanai voovaki na putuauvakidiri keenaa diitaa-naravaivee, tuuvaa kava rikiaatee. ⁸ Vaidiivaitana itaa kua tuuvaara iya yaataiyauvo arinaima rikieeravai. ⁹ Rikiooduu gionnaiya mmata nnauvakidiri pikiada nnida Yisuunna ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavoota seena gionna kiaapuuyaataama ngiari teeda rikioo kuaivaa kiasa mmiravai. ¹⁰ Ii gionna iya voovai Makataraa diaa gionnaivaa nnutuuvo Mariaavaata voovai nnutuuvo Yoqaanoootama voovai Yakoopaa kaanaa nnutuuvo Mariaavaata ngiari seena gionnaiyaatama Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya kiasa mmiravai. ¹¹ Kiasa mmuduu rikiaada iya gionnaiya kuaiyauvaara sabi kuayauvaivee kiasa kiada rikiaadaata pikieeravai. ¹² Pikiooduu Petooso diitoo seenoo vioo vioo oro mmata nnauvaki mmaanaidiri kookama reeta tooduu mmanna buruqa poosa saabaivo nnaasu ivaki vairavai. Vauduu too kava vara ranoo ngioo itaama vauvaa too rikioovaara ivo pinaama yaata utiravai.

Taaravaitana Emausa vida Yisuunna teeravai

(Marakaa 16:12-13)

¹³ Mmuai suaivaki Yisuunna nnaagiai nuairaivaitana yoosinnaivaa nnutuuvo Emausa Yerusareema vainima vauvakira vida varida ¹⁴ Yisuuva putu-uvaara ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiima rada vuduu ¹⁵ Yisuuva ivaitana vainima ngioo ivaitana tasipama viravai. ¹⁶ Vuduu ivaitana inna taa ruvuyavuyama teeravai. ¹⁷ Tooduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia aani-ivaaraida ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiima rada nookiaannee? tuduu rikiaada ivau dida vauduu ivaitana ausaivaitana kaayauma mmuaararooduu ¹⁸ voovai nnutuuvo Kerioopaava inna yaparainno tunoo: A mmuaavoono Yerusareema numa variee aataru mmuaararaiyauvaa naura ditara vaidiiya

ivaki iikiaiyouvaa hama a tee rikiaannavainnee? ¹⁹ tuduu rikioo iva sai ivaitana yaparainno tunoo: Mo dee aataruyauvai iya iikiaannee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo maisa mmooriivaa iya Nasareeta diaa vaidi Yisuunna iikiaavai. Ii vaidi ivo forofetaa tuanaavai. Anutuugaava avuuvau mmoori ari vookara ari vookariyouvaa iinno kua yoketaivaa ti kiaa ti mmuduu ta mmuakiaaya teeda rikieeravai. ²⁰ Rikiooduu ti kieeta vaidiiaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama inna vitada Roomaa vaidi kieetaivo ruputuaveera mmuduu ivo ee-oo tuduu rikiada vaidiiaa yatari sagaivau inna haara kieeravai. ²¹ Ivo ta Isarairaiya ti kieetavai varinaree tioo ti nnammutuaiya yaataranai ta kati hara kiada variaaraivaara ta yaata utiravai. Vo kua voovootama vainoo. Iya inna ruputuuvo vaa taara suaivaitana taikaikio aanna voomaivo vainoo. ²² Ti seena gionna vooya ti kiaa ti mmiaa kuaivaara kaayauma ta nnikiaraakiaunnavaivee. Heenanaanna iya vida taavo ²³ Yisuunna mmata nnauvaki hama inna nnabaivo vaivai. Hama vaikiai teeda iya kava vara ranada nnida kiaanoo: Vaa ta taunnani aangeraiya ti kiaanoo: Vaa ivo diitoo varinoo, kiaavaivee, kiaani ²⁴ ti seena vaidi vooya mmata nnauvaki vida taavo gionnaiya kiaa kuaivo kutaa tuanaavai vaikiai hama inna taavaivee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Mo ngia taaravaitana hama ngii yaataataivaitanavee. Nnaaruaa vaidi forofetaiya tuu kua mmuakiaa iyauvaara hama ngia akiairaikiyai rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁶ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo mmamma mmuaararoo varoovaudiri yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa varoo varinaraivaara hama ngia arinaima rikiaavaitanannee? ²⁷ kiaa kioo Yisuuva Anutuugaava kua mmuakiaayauvai ivaitana kiaa mmioo tauraa Musiiva fafaara roo kuaivakidiriaata nnaagiai forofetaiya fafaara roo kuaivakidiriaatama innara tuuvaara taaravaitana kiaa mmiaa roo viravai.

²⁸ Vida varuduu ivaitana vuu yoosinnaivo vainima vauduu too Yisuuva yoosinnaivaa yaataroo kuane kua uuduu ²⁹ taaravaitana inna ravaataida tunoo: Vaa suaivo haatapaikio heenainara iinoo. Tuma ti tasipama vuru vakianee, tuduu rikioo ivaitana tasipama nnauvaki viravai. ³⁰ Vioo ivaitana tasipama varioo yeenna nnaaree kiaa bereetaivaa tu kioo vainno yaaku vara kioo kusii kioo iya mmuduu teeda ³¹ arinaima inna tooduu ivo aki-airaama vioo tukaama kieeravai. ³² Vioo tukaama kiooduu ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Ivo aataruuvau tiitaata kua tioo varioo Anutuugaava kua mmayaayaivaa ti kiaa ti mmikio rikioo mo ti ausaiyouvo ari vookarainoo, ³³ kiaa kiada mmuai suaivaki diitada Yerusareema kava vara ranada vida tooduu Yisuunna ngiaammuaa yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai gionna kiaapu vooyaatama nuunaida varida ³⁴ tunoo: Kutaa tuanaavai Yisuuva vaa diitaivai. Vaa Simoono inna taivaivee, ³⁵ tuduu rikiada taaravaitana aataruuvau nuaida Yisuunna teeda vitada oro ngiari nnauvaki varuduu Yisuuva bereetaivaa kusii utuu suaivaki ivaitana inna arinaima too mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaayaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

³⁶ Kiaa mmida varuduu Yisuuva ariinoo iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ngii ausaiyouvo nuufama vakiaivee, ³⁷ tuduu rikiada iya inna teeda yaata utida tunoo: Vaidi mmagiavaivee, kiaa kiada nnikiaraida aatuuravai. ³⁸ Aatuuda varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira pinaama yaata utuaannee? Ngia aaniira niyara taara yaata utuaannee? ³⁹ Ni yaakuuvaitana teeda ni yukuuvaitana teeda kiatee: Kutaa ivovee, kiatee. Niiyaa utida taatee.

Ngia taavo hama vaidi mmagiaivo itaama vaivaivee. Ni mmuyaivoota mmammaivootama vainoo, ⁴⁰ kiaa kioo ari yuku yaakuuyauvaa iya vi-
tauduu ⁴¹ teeda pinaama innara sirigauvaara hama innara Yisuuvavee tida
homo pinaama yaata utida varuduu Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngii
yeennaivo aavaki vainnee? ⁴² tuduu rikiada iya vaa tavauvaa hudoovaa
inna mmuduu rikioo ⁴³ iya avuuyauvunu varoo nneeravai.

⁴⁴ Nnaa kioo iya tunoo: Na homo ngii tasipama varuu suaivaki aa
kua aavaa na ngii giaa ngii miravaivee. Na kianoo: Mmuakiaa kua
fafaaraivo Anutuuqaa mmaanna kuaivakiaatama forofetaiya kuaivakiaata
Saama kuaivakiaatama niyara tuu kuaivaa kaanaivo vainaravaivee, kiaa
kiee na ngii giaa ngii miravaivee. ⁴⁵ Ivo iya itaa kua kiaa mmuduu
rikiooduu iya tinniiyauvo rusituduu Anutuuqaa kua fafaaraivaa arinaima
rikieeravai. ⁴⁶ Rikiooduu Yisuuva vo kuavai iya tunoo: Anutuuqaa kua
fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmamma
nniitareeraivaa varoo putuoo taara suaivaitana taikano vooma suaivaki
keenaa diitaanaravai. ⁴⁷ Diitanai fai gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa
rikiaiya inna mmayaayaivaa varada tauraa gioonna kiaapu Yerusareemaiya
kiaa mmida nnaagiai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmida
kiatee: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiakio
Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, kiatee.
Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivai. ⁴⁸ Aa kua fafaara aavaa kaanaivaa vaa
ngiengieenoo taavaivee.

⁴⁹ Ni Napoova ngiini kua kiaa teerama kiaivaa fai neenoo titano ngiisi
tiinaravai. Aa ngia yoosinna pinaa aavaki varida faannaikio ngiau aapu-
vakidiri yaagueeqa ari vookaraivo ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai
(Marakaa 16:19-20; Aposoroo 1:9-11)

⁵⁰ Kiaa kioo Yisuuva iyaatama vitoo oro Betaniaa kioo ari yaakuuvaitana
vararu utuoo iyara kua yoketaivaa tiravai. ⁵¹ Kua tuoo varuu saivaata
Anutuuqo inna vitooduu ivo iya pikioo ngiau aapu viravai. ⁵² Vuduu
teeda iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida innara kaayauma
sirigama rada Yerusareema nniravai. ⁵³ Nnida iya makemakee nuunaira
nnau pinaivaki varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

Yuvuaanoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Yuvuaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiaa kookieeraivo tupatupaa variivoono mmata aavau tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tida kiaara: Yisuuva inna Anutuuqaa mmaapuuvovee, tikio ivoono iya vitoo yoketaivau yapanai innara kutaavaivee kiaya fai tupatupaa variraivaa varaaravaivee. Iya aa yanaa aavaa yaarida ii kua ivaara kutaavaivee tida arinaima rikiaateeraivaara Yuvuaano reeravai (20:31).

Anutuuqaara kua kiaa kookieera vaidivai variravai

¹ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiaa kookieeraivoono variravai. Kua kiaa kookieeraivoono Anutuuqaa tasipama varioo inna Anutuuqovee. ² Ari nnaaru tuanaa ivo Anutuuqaa tasipama variravai. ³ Anutuuqo tuduu kua kiaa kookieeraivoono mmuakiaa mminnamminnaayauvai iiravai. Hama mminnamminnaa vooyauvai ari voovoono iiravai. Ivoono nnaasu iiravai. ⁴ Variraivo innaki vairavai. Innaki vauvo tooba roosiima gioonna kiaapuuyani mmeekiaivo teeravai. ⁵ Mmeekiaivoono heenaivaata mmeekia mmuduu hama heenaivo mmeekiaivaa rummua apiravai.

⁶ Anutuuqoono vaidiivaa nnutuuvo Yuvuaanaa titooduu ⁷ gioonna kiaapuuya mmeekiaivaara kiaa kookieenaraivaara nniravai. Iya ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee kiateeraivaara nniravai. ⁸ Ivo hama mmeekiaivai. Ivo mmeekiaivaara kiaa kookieenaraivaara nniravai. ⁹ Ivo nnuu suaivaki mmeekia tuanaivoono gioonna kiaapuuya mmeekiaivaa mminaraivo tuoo variravai.

¹⁰ Ivo mmataivaa ariinoo iima kioovau tuma ivau varuduu hama gioonna kiaapuuya inna arinaima teeravai. ¹¹ Ivo ari mmata tuanaivau tuuduu hama ari oyaiya innara tuqinneeraida innara ooqoo tiravai. ¹² Ooqoo tuduu vooyaano innara tuqinnada innara kutaavaivee tuuya Anutuuqo ari yaagueeqaivaa iya mmioo iyara ni naunna mmaapu tuanaayavee tiravai. ¹³ Gioonna kiaapuuya nnaakara mmataaneema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya itaama mmateeravai. Vaidi mmatayaa diaivo ari iivaugiataama nnaakaraivaa mmataineema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya mmateeravai. Hameetavee. Anutuuqo ariinoo ari vookaraama iiravai.

¹⁴ Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieeraivo tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Varuduu ta inna oyai ari vookarauvaa taannaduu ari vookarau oyaiavaa ari Koovaano ari Mmaapu mmuaavaara tioo mmiravai. Mmuduu kati gioonna kiaapuuyara tuqinneeraivootama kua kutaa tiraivootama innaki suvuairavai.

¹⁵ Yuvuaano nnoori apiraivoono innara tioo aayanna roo tunoo: Ii vaidi ivaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee, tiravai. Yuvuaano itaa kua tiravaivee.

¹⁶ Kati tiyara tuqinneera oyaivo ariiki vaivaara ivo mmuakiaa suai mmanammanna mmuakiaaya tiyara boo tioo nnaasu varivai. ¹⁷ Mmaanna tuu kuaivaa Anutuuqo Musiinna kiaa mmuduu Musiivaano gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Yisuu Kirisiivaano Anutuuqo kati tiyara yaata utiraivaata

kua kutaa tiraivaatama ti vitaivai. ¹⁸ Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa taivaivee. Ari Mmaapu mmuaavoono ari Koonnanikaraama mmuaavau inna tasipama variivoono innara kooyaa ti kiaa ti mmioo ti vitaivaivee.

*Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa tiravai
(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Rukaaso 3:1-18)*

¹⁹ Yutayaa vaidi vooya Yerusareemadiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiyaata Riviinnakidiri diitoo vaidiiyaatama titooduu Yuvuaano nnoori apiraivaasi numa inna yaparauduu rikioo ivo Yisuunnara ataa kua tiravai. Iya inna yaparaida tunoo: A giononnee? ²⁰ tuduu hama Yuvuaano kua seemuaa varirainno kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Hama na Misiaa vaidi Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, ²¹ tuduu rikiada kava inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dee vaidikuannee? A aanna Irayaavannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Hama na Irayaavavee, tuduu rikiada iya inna tunoo: A forofetaa vaidi ta aiyara faannairaikuannee? tuduu rikioo ivo sai tunoo: Hamavee, ²² tuduu rikiada tunoo: Vaidi ti titaani ta ngiaunnaiya ta kava oo kiaa mmiaara kuaivaa ti kiaa ti mmianee. A dee vaidikuannee? Aiyara a dataa kuainna kiannanee? ²³ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo:

Na koo mmuyai gaanga voovau diee vaina

aayanna ree kiaunoo:

Udaangaivo ngiaiveera

aataruuvaa safuukiateeraivaara na kiaunoo.

Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yuvuaano itaa kua tiravai. ²⁴ Farisaiyaano vaidi vooya titooduu nnuuyaano ²⁵ Yuvuaanaa yaparaida tunoo:

A aiyara kiannano: Na hama Misiaavaivee. Na hama Irayaavavee. Na hama forofetaa ngia niyara faannairaivovee, kiaa kiee mo aaniira a gioonna kiaapuuya nnoori apuannanee? ²⁶ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Na mmanna nnooriivaadiri gioonna kiaapuuya apuauvaivee. Ngiiikidiri nnii vaidiivaa hama ngia taavaivee. ²⁷ Ivo ni nnaagiai nninaraivoono vaidi nnoonnavai. Na mmanna vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee, tiravai.

²⁸ Yuvuaano nnoori Yorotaanaivaadiri gioonna kiaapuuya apuuvaa sainai yoosinna Betaniaa ivaki iya itaa kua tiravai.

Yisuuva Anutuugaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivovee

²⁹ Vauya patauduu Yuvuaano diitoo dioo vainno tooduu Yisuuva innasi ngioo varuduu Yuvuaano innara tunoo: Aavaa Anutuugaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nninoo. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaraivovee. ³⁰ Aqaa vaidi aavaara na tauraa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuovoono ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee. ³¹ Na itaa kua kiaa kiee inna oyaivaa hama na tee rikieeravai. Ngia gioonna kiaapu Isairaa variaya na inna kooyaa ngii vitainaraivaara na mmanna nnooriivaadiri numa ngii apiravaivee, ³² kiaa kioo Yisuunnara kiaa kookieenno tunoo: Na taaduu Mmannasa Yoketaivo ngiau apuuvakidiri ngiaamma mirunnaivaa roosuovoono tuoo tuoo in-nayaa variravai. ³³ Anutuugo gioonna kiaapuuya nnooriivaadiri iya apua-neera ni titoovoono tauraa ni tunoo: Fai a teeno Mmannasa Yoketaivo tuma vaidiivaayaa varinaraivo inna ivoono Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmnaraivovee, tuuvaa na rikiee homo Yisuunna oyaivaara kumimakama kiee tee ³⁴ iva tuuvaa kaanaivaa kooyaa teeravai. Na ngii giaa

ngii miaunoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaau tauraiyara tiravai

³⁵ Kiaa kioo vauvo patauduu Yuvuaano diitoo kava numa ivau ari ngiaammuauvaitana tasipama dioo vainno ³⁶ tooduu Yisuuva ngioo taroo viravai. Ngioo taroo vuduu Yuvuaano inna too vainno innara tunoo: Taatee. Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo aa ngioo kuainoo, ³⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauvaitana iva tuu kuaivaa rikiada Yisuunna vata rada inna nnaagiaivau viravai. ³⁸ Vuduu too Yisuuva hanigia ivaitana inna nnaagiai vuuvaa too ivaitana yapara ruoo tunoo: Mo ngia aaniivaaraida buaama rada ngiaannee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ravai-o, a dee nnauvakiinna variannanee? tiravai. Ii nnutu Ravaivavee kiasa nnutu ivaa oyaivo tunoo: Vitaira-o, tiravai. ³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Numa taatee, tuduu rikiada ivaitana numa ivo varuuvaki teeda inna tasipama varuduu suaivo haatapoo hannauduu rikiada inna tasipama vairavai.

⁴⁰ Ngiaammuaau taaravaitana Yuvuaanaa kuaivaa rikiada Yisuunna nnaagiai vuuvaitana vuaivaa nnutuuvo Adiriaaso. Ivoono Simoono Petoroosaa kataivovee. ⁴¹ Vauya patauduu Adiriaaso tauraa makee tuduu ari vayaanna Simoonara buaama roo tooduu inna too vauduu too tunoo: Anutuuqo mmataama kiai vaidi Misiaivaa vaa ta taunnano ti too vainoo, tiravai. Misiaa nnutuuvoota Kirisii nnutuuvootama mmuaa oyaivai. ⁴² Adiriaaso itaa kua kiasa kioo Simoonaa vitoo Yisuunnasi vuduu Yisuuva inna too tunoo: Anna a Simoono a Yuvuaanaa mmaapukuavee. I nnutu karaasaivo Kipaasovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai. Yutayaiya kuaivakidiri kiasa nnutuuvo Kipaasovee. Ari vo kua Ereengaivakidiri kiasa nnutuuvo Petoroosovee. Nnutu Petorooso kiasa oyaivoonno sikau ooravai.

Yisuuva Piriipaya Nataneerayara tiravai

⁴³ Vauya patauduu Yisuuva Karirayaa kuanee kiasa vioo tooduu Piriipo inna too vauduu too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai. ⁴⁴ Piriipo Betsaita diaa vaidivai. Ivo Adiriaasooya Petoroosaya yoosinnaivakinnaavai. ⁴⁵ Piriipo oro Nataneeraara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaki fafaara rooduu vaidi forofetaa vooyaatama fafaara roo vaidiivaa vaa ta taunnano. Inna nnutuuvo Yisuuvaivee. Nasareeta diaa vaidivai. Yoosiipaa mmaapuvaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Nataneero inna yaparainno tunoo: Mo datai mminnaa yoketaavai Nasareetadiri nniivainnee? tuduu rikioo Piriipo tunoo: Ai, numa taanee, tiravai.

⁴⁷ Kiaa kioo inna vitoo nnuuvaa Yisuuva too Nataneeraara tunoo: Aa vaidi aavo Isarairaa vaidi tuanaavaivee. Hama unnakuaivo innaki vaivaivee, ⁴⁸ tuduu rikioo Nataneero Yisuunna yaparainno tunoo: Ai, dataama kiese ni taannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaava oyaivaki variannano hama Piriipo aita kua tirama kiasa neenanaa i tauvaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo Nataneero inna sai tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa Mmaapukuavee. A Isarairaiya kieetaikuavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuaivaava oyaivaki variannani na i tauvaara i kiasa i mmiaukainna a niyara kutaavaivee kiannano. A makee taannaivaa kisavai taannano. Fai yapooma nnaagiai a kaayau pinaa ari vookaraiyauvaa taanaravaivee, ⁵¹ kiasa kioo tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Fai a teeno ngiauvo vioo sai ngioo sainai idadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuva niyara aangeraiya oro teeda tuma teeda kiasa vaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

2

Yoosinna Kenaa diaa ngiaammuaavyaa nnaataivaa ruu kieeravai

¹ Yapooma taara suaivaitana taika kioodoo vooma suaivaki Karirayaa aakiaivaki vau kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Kenaa ivaki iya ngiaammuaavaa nnaataivaa varada rummuaara iiravai. Rummuaara iida varuduu Yisuunna kaano ivaki variravai. ² Ivaki varuduu iya Yisuunnaata ari ngiaammuaavyaatama aayanna tuduu yeenna nnaara nniravai. Nnida gioonna kiaapuuya tasipama varida nuunaida yeennaiyauvaa nneedada ³ vuaina suuyaivaa nnaa taika kioodoo rikioo Yisuunna kaano inna tunoo: Vaa iya vuaina suuyaivo taikaivaivee, ⁴ tuduu rikioo inna sai tunoo: Ai, mo aanna a gioononna itaa kua ni kiannanee? Hama i mmoorivaivee. Na mmoori nakaaravovee. Hama ni suaivo nninoo, ⁵ tuduu rikioo kaanoono yeenna mmira ngiaammuaavya tunoo: Ivo tiivaugiataama rikiada iikiatee, tiravai.

⁶ Yutayaa gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaa finira mmaanna aataruuyauvo airi airi aataruyauvai vairavai. Ivaara pinaa kuu yavaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai ivau vairavai. Yavaiyauvo hama kiisa paanna yavaayauvai. Hokoba pinaa yavaayauvaivee. ⁷ Yisuuva yeennara haitatuuda mmiraiya tunoo: Nnooriivaa vita rada aa yavaa aayauvaki tusaatee, tuduu rikiada vita rada tusooduduu yavaiyauvaa sannaiyauvunu roberbeeduu ⁸ Yisuuva iya tunoo: Inna aikioo, vita rada oro yeennaiyauvaara haitatuura vaidiivaa mmiatee, tuduu rikiada vita rada oro inna mmuduu ⁹ nnoo rikiooduu nnoori tuanaivo vaa hanigioo vuaina suuya tuanaavai vauduu ivo iya vitoovakira hama arinaima teerama kioodoo yeennara haitatuuda mmiraiya arinaima teeravai. Ivo iya vitoovakira hama arinaima toovaara ivo kieevatiivaara aayanna tuduu ¹⁰ nnuduu inna tunoo: Mmuakiaa vaidiyya tauraa yoketaa vuaina suuyaivaa yapa kiaani rikiada nneedada nnaa ausa rasiti varada variaani teeda nnaagiai maisai vuaina suuyaivaa yapaavai. Hama a itaama yapaannano. Anna makee nnaagiainna a yoketaa vuaina suuyaivaa yapaannano, tiravai.

¹¹ Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa Karirayaa aakiaivaki vau yoosinna kiisa Kenaa ivaki tauraa toosa hara iiravai. Ivo ivaki toosa hara uu mmooriivaa uduu teeda ari ngiaammuaavya ivo uu mmooriivaa oyai tuanaa yoketaivaa teeda innara kutaavaivee tiravai.

¹² Ivo uu mmooriivo taika kioodoo ivo ari kaanootama ari kataidoota ari ngiaammuaudootama oro kiisa suai Kapanaua variravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-13; Marakaa 11:15-17; Rukaaso 19:45-46)

¹³ Yutayaiya buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa iya nneera suaivo vainima nnuduu rikioo Yisuuva Yerusareemara viravai. ¹⁴ Vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki tooduu ivaki vaidiyya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ngiaamma mirunnaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya hara kiada varida inna tooduu vaidi sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuyaataama hara kiada varida inna teeravai. ¹⁵ Inna tooduu rikioo Yisuuva iibanna fiyyama kioovaadiri utuoo iya ripiinno iya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ivakidiri rupuutuu vatooduu mmaanai tiida viravai. Vuduu rikioo ivo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaarayauvaa rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo vaidiyya ngiaamma mirunnaiyauvaa kiada irisai sikauyauvaa varooya tunoo: Iyauvaa varada mmaanai kuatee. Sa ngia ni Napoonna nnauvaki irisai irisai vareera aataruuvaa iikiatee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuaavya

yaata utida Anutuugaa kua fafaara voovai vauvaara iya yaata utida rikieeravai. Fafaaraivo vainno Anutuugaa nnauvaara tinoo: I nnauvaara ni mmuduuya riraivo ni aakiaivaki kaayauma suvuainoo. Fafaaraivo vainno itaa kua tiivai.

¹⁸ Yisuuva itaama uuvaara Yutayaa vaidi vooya inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiyai a iikiannanee? Dee mmoori ari vookaraivaa fai a iino yoke-tainai teeda kiaara: Anutuugo inna tasipaikio rikioo iivaivee, kiaaranee?

¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa nnau aavaa ngia havarata kikiyai fai na kava taaravooma suai heeka kiaanaravaivee, ²⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, hama yopeemavee. Aa nnau aavaa heekoo aataruuvaa vaa ta taunnava. Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaaku saivai karasaidiri mmuaa nuanuvai (46) iya heeka taika kieeravai. Fai a aikiooma taaravooma suai heekaanaranee? tiravai.

²¹ Yisuuva hama nuunaira nnau pinaivaara itaa kua tiravai. Ivo ariiyara tiravai. ²² Ivaara ivo nnaagiai Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki ari ngiaammuauya iva itaa kua tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioodu Anutuugaa kua fafaaraivaaraata Yisuuva tuu kuaivaaraatama kutaavaivee tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki teeravai

²³ Yisuuva buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Yerusareema nuainno varuduu rikiada iva Anutuugaa mmoori ari vookarauyauvaa uuyauvaara kaayau gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee tiravai. ²⁴ Tuduu Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaiya aakiaiyauvaki toovaara iya innara yoke-taida kutaavaivee tuuvaara hama iyara inna yoketairavai. ²⁵ Hama vaidi voovoono gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki vau kuaiyauvaa inna kiaa mmiravai. Ivo ariinoo arinaima iya aakiaiyauvaki teeravai.

3

Yisuuva Nikotimaasaatama kua tiravai

¹ Farisai vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso ivoota Yutayaiyaki kieetavai varuuvo ² heenaki Yisuunnasi vioo tunoo: Vitaira-o, vaa ta taunnava. Anutuugo i titaa kiaikiai a tummuannaikua a vitaira mmooriivaa iikiannanoo. Fai vaidi mmatayaa voovoono hama Anutuugaa yaagueeqaivo inna tasipano rikioo hama Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa a iikiannaneema iinaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varioo fai hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravai kua taannaravaivee, ⁴ tuduu rikioo Nikotimaaso inna sai tunoo: Mo dataama vaidi vaa yokovaa kiaivo kava hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varinaranee? Fai ivo kava ari kaanaa ausaivaki varino mmata kino too karaasavai varinaranee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono nnooriivoota mmannasaivootama mmata kiaivo hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravai. ⁶ Mmammaivo iikiatai mmooriivo mmammaivaa mmaraavai. Anutuugaa Mmannasaivo iikiatai mmooriivo Anutuugaa Mmannasaivaa mmaraavai. ⁷ Anutuugaa Mmannasaivo i mmata kinai rikiee hanigiee nnaakara meedi roosiima varianeera na i kiaa i mmiau kua ivaara sa nnikiaraakianee. ⁸ Yuunnaivo ari ngiatai suaivaki ivo korokorooma roo nuaikiai a mmanna akuaivaa rikiee hama ivo kuai nniivaa taannanoo. Ivaa roosiima Anutuugaa Mmannasaivo vaidiivaa iikio too hanigioo karaasavai variivaa hama ta taunnavaivee, ⁹ tuduu rikioo Nikotimaaso inna yaparainno tunoo: Mo datainne? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva

inna sai tunoo: A vaidi nnoonnakuavee. A Isarairaa gioonna kiaapuuya vitaira vaidikuavee. Mo aaniira aa kua aavaa oyaivaa hama a tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Ti yaatana vai kuaivaata ti avu tai kuaivaatama ta kiaunnani ngia mmuakiaaya hama ti kuaivaa rikiaanoo. ¹² Na mmatayaa vai mminnaiyauvaara ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaanoo. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaara na ngii giaa ngii minai fai ngia dataama rikiaarannee? ¹³ Hama vaidi voovoono ngiau aapuuvaki kuaivaivee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono ivakidiri tum-muaivoono vaa neneeno nnaasu ivaki tauvaivee. ¹⁴ Nnaaru vaidi Musi-iva koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki unnakua yapaivaa kapaqaivaadiri iima kioo ngiauvau yatari sagaivau haara kiooneema vaidiia Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiauvau yatari sagaivau ni haara kiaaravai. ¹⁵ Haara kikio rikioo fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

¹⁶ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiyara pinaama mmudu-uya ruoo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu tiiravai. Gioonna kiaapu innara kutaavaivee kiaiya eeyaara putida taikevoora titooduu tiiravai. Iya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara titooduu tiiravai. ¹⁷ Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo hama gioonna kiaapuuya kua pinaivaki yapaanaraivaara tiiravai. Iya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tiivaaki hama kua pinaivo innaki vaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama innara kutaavaivee tiivaaki vaa kua pinaivo innaki vaivai. Ivo hama innara Anutuugaa Mmaapu mmuaa tuanaivovee tiivaara kua pinaivo innaki vaivai. ¹⁹ Kua pinaivo vaivaa aataruuvo ataama vainoo. Mmeekiaivo vaa mmatayaiyasi tiikiainnaataida iya hama innara mmuduuya ruaanoo. Iya maisa aataru-uvaa vaa iida taivaara upisiivaki vai aataruuvaa mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono vaa maisa aataruuvaa iivoono hama mmeeki-aiivaara mmuduuya ruoo hama innasi nniivai. Mmeekiaivoono ivo maisa aataru iivaa kookievoora kiaa hama mmeekiaivaasi nniivai. ²¹ Gioonna ki-aapu voovoono kua kutaivaara yaata utuoo iivoono mmeekiaivaasi nniivai. Hama arinaidiri iirainno Anutuugo tiivaugiataama iivai. Mmeekiaivoono ivo ii mmooriivaa kookieekiaiveera mmeekiaivaasi nniivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yuvuaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

²² Ii suai ivo taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuaayaatama yoosinna Yutayaivakira viravai. Vidada oro ivakinnaiya tasipama varidada iya nnoori apiravai. ²³ Ii mmuai suai ivaki Yuvuaano vo yoosinna Sareema vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Ainoona ivaki varioo gioonna kiaapuuya nnoori apiravai. Nnoori haruunga pinaivo ivaki vauvaara ivo ivaki iya nnoori apiravai. Gioonna kiaapuuya ivo iya nnoori apuaiveeraivaara mmannam-manna innasi nnuduu ivo ivaki iya nnoori apiravai. ²⁴ Hama oovi nnauvaki inna yapaara suaivo nnuduu iiravai.

²⁵ Yutayaa vaidiia mmamma finira mmaanna aataruuyauvaara Yuvuaanaa ngiaammuaa vooyaata Yutayaa vaidi voovaatama pinaama kua yaagueeqama tiravai. ²⁶ Itaa kua tuuvaara iya Yuvuaanaasi oro inna kiaa mmida tunoo: Vitaira-o, nnaaru vaidi voovai nnoori Yorotaanaa siri sainai i tasipama dioo vauduu a innara iqii vaidi tuanaa ivovee tunnaivo aanna makee ivoono gioonna kiaapuuya nnoori apuoo varinoo. Apuoo varikiai mmuakiaa gioonna kiaapuuya i pikiada innasi kuaanoo, ²⁷ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Hama giaasidiri gioonna kiaapu voovoono

mminnaivaa varaivai. Anutuugoono mmikio varaivai. ²⁸ Na kiaaduu vaa ngiengieenoo rikieeravai. Na kiaanoo: Hama neenoo vaidi Misiaa Anutuugo mmataama kioovovee. Anutuugo inna tauraa niinnaadee titooduu na nniravaivee. Na itaa kua tiravai. ²⁹ Nnaata vaati vareera suaivaki vaatiivo safuuma ari nnaataivaa varaivai. Vaatiivaa seena ngiaammuau voovoono oro inna tasipama diivo innara faannainno varioo kati inna kuaivaa rikiaikio inna yoketaivai. Itaama iivaara ni sirigairaivo niiki vaivo vaa pinaavai vainoo. ³⁰ Fai ivoono tauraa varino inna nnutuuvo pinaavai kuanaravai. Vinai fai na nnaagiai varino ni nnutuuvo hameetainaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Vaidi voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai

³¹ Ivoono ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataravai. Mmatayaa diaa vaidi voovoono mmata aavau varioo mmata aavau vai mminnamminnaiyauvaara nnaasu kua tiivai. Ngiau aapuuvakidiri tuuvoono mmuakiaaya yaataroo ³² ari toovaaraata ari rikioovaaraatama tikiai hama gionna kiaapu voovoono rikiaivai. ³³ Fai gionna kiaapu voovoono inna kuaivaa tuginnama rikioo puaisa utino mmoori kaanaivo vainai teeda seena gionna kiaapuuya kiaara: Anutuugo kua tiivo kua kutaavai vaivaivee, kiaravai. ³⁴ Anutuugo titooovoono Anutuugaa kuaivaa tiivaara iya itaa kua kiaravai. Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa inna mmikio innaki suvuaikio Anutuugaa kuaivaa tiivai. ³⁵ Ari Koovaano ari Mmaapuuvaaara kaayauma mmuduuya ruoo inna tinoo: Mmuakiaa mminnaiyauvaara na diauneema eenoo dianee, tiivai. ³⁶ Gionna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaaara kutaavaivee tiivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gionna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kuaivaa hama rikiaivoono fai hama tupatupaa variraivaa varaanaravai. Anutuugaa nnannateeraivo fai tupatupaa innayaa vainaravaivee.

4

Yisuuva gionna Samariaivaatama kua tiravai

¹ Yisuuva gionna kiaapuuya nnoori apuduu inna nnaagiai nuauyaano Yuvuaanaa nnaagiai nuau gionna kiaapuuya yaataroo kuaivaa Fari-saiya rikieeravai. ² Mo hama Yisuuva ariinoo nnoori apiravai. Ari ngiaammuauyaano nnaasu nnoori apiravai. ³ Iva uu mmooriivaa Fari-saiya rikioovaara Yisuuva rikioo diitoo ari ngiaammuauyaatama Yutayaa mmataivaa pikiada kava vara ranada Karirayaa mmataivakira viravai. ⁴ Iya Karirayaa vuu aataruuvau kuaaree kiaa kiada Samariaa mmataivaa vuu-taadaadiri viravai.

⁵ Vidada oro ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Sukaraa ivaki viravai. Nnaaru Yakoopo ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmuu mmataivo vain-ima vauduu ⁶ Yakoopo hanuu kioo doofa nnooriivo ivaki vauduu ikianna tammauduu Yisuuva aataru hokobaivau nnududuu inna pirisauduu doofa nnooriivaa siriivau hara kioo variravai.

⁷⁻⁸ Vaa ari ngiaammuauya nnida tarada yoosinnaivaki vida sikaunnaadiri yeennaiyauvaa yookaakiaara vida kieeravai. Vida kiooduu Yisuuva ivau hara kioo varioo tooduu gionna Samariaa voovai nnooriivaa vitaanara nnuduu too Yisuuva inna tunoo: Nnooriivaa vita niita ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Samariaa gionnaivo inna sai tunoo: Ai, a voopinnaa Yutayaakuavee. Nene vo Samariaa gionnavai. Aanna a dataama kieennainna nnoorira ni yaparakiannanee? tiravai. Yutayaa gionna kiaapuuyaata Samariaa gionna kiaapuuyaatama makemakee ngiariiyara ngiariiyara nnannateera

tasipama varuuvaara gioonnaivo itaa kua tiravai. ¹⁰ Yisuuva inna kua sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuya kati mmii aataruuvaa vaa a arinaima tee rikiee na nnoorira i yaparakiavuaa ni oyaivaa arinaima tee ni yaparakiannatiri. Na nnoori ari vookaravuaa i mmiautiri. A ivaa nnee tupatupaa variravuaa varaannatirivee, ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, hama a nnoori toori vitanaravootainoo. Nnooriivo hokoba soopavaki varinoo. A deevakidiri tupatupaa hara kioo varii nnooriivaa vitanarannee? ¹² Ti nnaakuva Yakoopoono aa doofa nnoori aavaa hanuu kioo ivo ari mmaapuudoota ari puaraidootama nneeda kioovaa ti mmiravai. Iva nnoonna vaidivai variravai. A inna yaataraannakuannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono aa nnoori aavaa nnaa kino fai kava inna nnoori rainaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovoono na inna mminara nnooriivaa nnaa kino fai hama kava inna nnoori rainaravai. Nnoori na inna mminaravoo fai inna aakiaivaki nnoori rumuruuma roosiima tupatupaa varinono fai ivo tupatupaa variravuaa varaannatirivee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Yokeera-o, mo aa nnoori aavaa ni mianee. A ni minai na nnaa kiee fai hama kava ni nnoori rainai hama kava aavakidiri na numa vita ree nnaanaravavee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Mo oro ai vaatiivaara aayanna tino i tasipama ngiaivee, ¹⁷ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Hama na vaatiaataivavee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A hama na vaatiaataivavee kiannaivo kutaavai kiannanoo. ¹⁸ Vaa a yaaku saineetu vaati varaannavai. Aanna a makee vaidiivaa tasipama variannaivo hama i vaativai. A kutaavai kiannavavee, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Yokeera-o, vaa na tauvai. A forofetaakuavee. ²⁰ Ni nnaakukiaiya aa taapi aavaudiri ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiravai. Ngia Yutayaa vaidiiva kiaanoo: Yerusareema nuunaira nnau pinaivaki nnaasu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiatee, kiaavavee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Rikiaanee. Fai suai voovai nninai hama ngia gioonna kiaapuuya aa taapi aavaunnaata Yerusareemaivakiriaatama ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ni Napoonna mmiaaravai. Fai sabisaabi mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri inna mmiaaravavee. ²² Ngia gioonna kiaapu Samariaiya hama ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravuaa oyaivaa arinaima teeda rikiaavai. Ta gioonna kiaapu Yutayaiya titi ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnavuaa oyaivaa aikiooma ta teeda rikiaunnavai. Titiikidiri Anutuuqo tino gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaravoo nniivai. ²³ Gioonna kiaapuuya kutaa tuanaa ni Napoonna ausa mmuduuya mmiravuaa ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaara suaivo fai nninaravai. Ai, vaa nninoo. Ni Napoova gioonna kiaapuuya kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravuaa buainno varinoo. ²⁴ Anutuuqo inna mmannasavai. Fai gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaaravuaa ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Vaa na rikiauvai. Misiaa vaidivai Anutuuqo inna mmataama kioovo fai nninaravai. Iya innara Kirisiivavee kiaivo fai nninaravai. Ivoono ngioo mmuakiaa mmooriivaara ti kiaa ti mminaravavee, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo na aita kua kiau aavo inna na ivoona iikiaunoo, tiravai.

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata ari ngiaammuauya kava vara ranada nnida tooduu Yisuuva gioonnaivaata kua tiao varuduu teeda nnikiaravai. Nnikiaravua hama voovoono gioonnaivaa tunoo: Aaniira a ngiannanee?

tuduu hama voovoono Yisuunna tunoo: Aaniira innaata kua kiannanee? tiravai.

²⁸ Hama itaa kua tuduu rikioo gioonnaivo ari nnoori tooriivaa pikioo kava vara ranoo vioo vioo oro yoosinnaivaki gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: ²⁹ Vaidi voovoono mmuakiaa mmoori na iikiauvaa kooyaa ni giaa ni miivaa numa taatee. Ivo Misiaivonnee? ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaa pikiada Yisuunna taara nniravai.

³¹ Iya nnida varuduu Yisuunna ngiaammuauya inna vuavi tida tunoo: Vitaira-o, yeenna nnaanee, ³² tuduu iva iya sai tunoo: Na nnaanara yeennaivaa hama ngia taanoo, ³³ tuduu ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Vaa vaidi voovoono yeennaivaa varoo inna mmiinne? ³⁴ tuduu Yisuuva iya tunoo: Ni titeeraivoono niyara tii kuaivaa na rikiee ivo mmoori ni muuvaa na iinana taika kino rikioo inna ni yeennavai.

³⁵ Ngia mmuakiaaya kiaanoo: Fai kuraaga taarama taarama taikanai yeenna kaanaivo nneeravaata vainai ta varaaravaivee, kiaavai. Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yeenna mmooriyauvaki tuqinnama haitatuma taatee. Ngia varaateeraiyauvo vaa aikiooma kaanainno nneeravaata vainoo. ³⁶ Mmoori vareera vaidiivo ari mmoori varaivaa irisai kaanaivaa safuuma varoo sirigaivai. Ivaa roosiima ta gioonna kiaapuuya tupatupaa variravaa varaateeraivaara ta iya vitada sirigakiaunnvai. Yeenna kaanaivaa vareera suaivaki yeenna hauvaa utiraiyaata yeenna kaanaivaa vareeraiyaatama mmuaavaugiataama sirigakiaaravai. ³⁷ Ivaara nnaaru tuu kua voovai tunoo: Vaidi voovoono mmooriivaki yeenna hauvaa utikio voovoono kaanaivaa varaivaivee. Itaa kua tuuvo kutaa kuavai. ³⁸ Ngia hama mmoori vareeraivaki na ngii titaukai ngia yeenna kaanaivaa vareeraiyavee. Ngiari vooyaano ivaki mmoori varoovakidiri ngia iya mmoori kaanaivaa varooyavee. Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo itaa kua tiravai.

³⁹ Samariaa gioonna kiaapuuya yoosinna Sukaraa varuuya ii gioonna ivo tauraa vaa iya kiaa mmioo tunoo: Mmuakiaa mmoori na iikiauvaa ivo kooyaa ni giaa ni mivaivee, tuuvaara kaayau gioonna kiaapuuya ngiari ausaiyauvaa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴⁰ Itaa kua tuuvaara iya innasi nnuu suaivaki yaagueeqama inna tunoo: Ti tasipama varianee, tuduu Yisuuva iya tasipama taara suai variravai.

⁴¹ Varuduu ivo iyaata kua tuu kuaivaara kaayau vooyaano ngiari ausaiyauvaa hanigiada innara kutaavaivee tida ⁴² gioonnaivaa tunoo: Anna vaa ta ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaunnvai. Hama a kiannaivaara ta iikiaunnaano. Iva kuaivaa ti kiaa ti mmikiai ta rikiaunnaivaara iikiaunnaano. Vaa ta rikiaunnvai. Iva kutaa mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variraiya vitoo yoketaivau yapaanaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa mmaapuuvaa tuqinneeravai

⁴³ Yisuuva iya tasipama varuu suaivaitana taika kioodoo ivo diitoo Karirayaara viravai. ⁴⁴ Vaa ivo tauraa ariiyara tunoo: Vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁴⁵ Ivo Karirayaara vioo vioo oro tooduu gioonna kiaapuuya innara sirigairavai. Vaa iyaata Yerusareemaivaki vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki iva uu mmooriivaa taa kioovaara iya innara sirigairavai.

⁴⁶ Innara sirigaida varuduu Yisuuva yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Kenaa tauraa ivo ivaki nnoori tuanaivaadiri vuaina suuyaivaa uuvakira kava viravai. Vioo vioo oro varuduu Kapanaumaa vaidi kieeta voovoono ivaki

hara kioo varuduu ari mmaapuuvo nniitaroo homo Kapanauma variravai. ⁴⁷ Ii kieeta vaidi ivo Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo Karirayaa mmataivaki nnuu kuaivaa rikioo oro inna yaparainno tunoo: Kapanauma ivaki tiee ni maapuuvo kiisa suai putinara iivaa tuqinnaanee, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai ngia mmuakiaaya hama mmoori ari vookara ari vookaraivaa teeda hama ngia niyara kutaavaivee kiaaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo tunoo: Yokeera-o, ni maapuuvo putivoora tiee aki-airainai ni tasipama tummuanee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuanee. Fai i mmaapuuvo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuduu ivo Yisuuva kuaivaara kutaavaivee kiaa kioo vioo vioo ⁵¹ oro tooduu ari mmoori varoo ngiaammuaaya saidi nnida inna tunoo: Vaa i mmaapuuvo diitoo kati hara kioo varinoo, ⁵² tuduu rikioo iva iya yaparainno tunoo: Dee suaivau inna nniitaraivo pikiaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Nau ikianna tammaa i mmaapuuvaa ikiayanaivo taikaivaivee, tiravai. ⁵³ Iqii suai ivau Yisuuva tunoo: Fai i mmaapuuvo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuuvaa koova rikieeravai. Rikioo ivoota ari mmuaa nnauvaki varuuyaata inna kutaavaivee tiravai.

⁵⁴ Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo numa Karirayaa mmataivaki varuuvo Anutuugaa mmoori ari vookarau voovai vaa tauraa iima kioo ivaa nnaagiaivau iqii mmoori ivaa iiravai.

5

Yisuuva vaidi nnoori siriivau vauvaa tuqinneeravai

¹ Yutayaiya buusa nneera suaivo vainima vauvaara Yisuuva Yerusa-reemara viravai. ² Yerusareema vagiaamunna keegia voovai nnutuuvo Puara Sipisiipaiya keegiavai vairavai. Ii keegia ivaa vainima vau nnoori haruungaivaa nnutuuvo Yutayaiya kuaivakidiri Betasataa vauduu nnau haaya yaaku saivai ivaa siriivau vairavai. ³ Vauduu kaayau gioonna kiaapu mmammaiyauvo maisauya iyauvaki vairavai. Gioonna kiaapu avu huruutauyaata mmudanna rauyaata yuku yaaku putuuyaata iyauvaki vairavai. (Iyauvaki vaida varida nnooriivo korokoroonaraivaara faannaida variravai. ⁴ Varuduu vo suai vo suai Udaangaivaa aangeraa voovoona tuo nnooriivaki vuduu nnooriivo korokorooduu vaidiiava mmammaivo maisauvo tauraa nnooriivaki vuvaa mmammaivo yoketauduu nniravai.) ⁵ Iya nnau haayaiyauvaki vauduu vaidi voovoona kaayau nuanu (38) nniitaroo nnaasu varuu mmanna mmuyai vaidiiivotama iyauvaki vauduu too ⁶ Yisuuva Yerusareema vioo ivaki inna too ivo kaayau suai ivaki varuuvaara arinaima rikioo inna yapara ruoo tunoo: I nniitaraivo taikaanaraivaara i yoketainnonnee? ⁷ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, nnooriivo korokorookiai rikiee kiaunoo: Dee vaidi voovoona ni sootu utuoo nnoori haruunga korokoroovaki ni yapaanarannee? kiaa kiee tauko hameetai. Na airineetu kuanaree tiee iina variee taukai vaidiiya ni yaatarada ngiari nnaasu nnoori haruungaivaki makemakee kuaavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee kuane, ⁹ tuduu rikioo makee tuduu inna nniitaroovo taikooduu diitoo ari kegeennaivaata varoo viravai. Ii suai ivaki Yutayaiya kati varuu suaivo vairavai.

¹⁰ Vauduu Yutayaa vaidiiya nookiannaivaara mmamma tuqinnoo vaidiiava tunoo: Aanna ta kati varira suaivai. Ai kegeennaivaata varee vaa a ti mmaanna tira kua aataru voovai hatokaannano, ¹¹ tuduu rikioo iya sai tunoo: Vaidi ni tuqinnaivoona ni tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tiki ai na varee ngiaunoo, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo gioono i tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tiki ai a varee ngiannanee?

¹³ Iya itaa kua tuduu rikioo mmamma tuqinnoo vaidiivo Yisuunnara yaata vueennairavai. Gioonna kiaapuuya ivaki suvuau kioovaara Yisuuva ari voodaa vioo kioodoo vaidiivo innara yaata vueennama kieeravai.

¹⁴ Nnaagiai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki tooduu mmamma tuqinnoo vaidiivo inna too vauduu too inna tunoo: Taanee. Vaa i mmammaivo yoketai. Tauraa a maisama variannavai. Nnaagiai maisa aataru pinaivo ivaa yaataraivoono aisi vainoora sa kava mminnamminnaa maisaivaa varaanee, ¹⁵ tuduu rikioo ivaki pikioo vioo Yutayaa vaidiiva kua mmioo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuvaano ni tuqinnaivaivee, ¹⁶ tuduu vaidi Yutayaiya ngiari kati varira suaivaki Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaara ii suai ivaki toosa hara inna mmaara iiravai.

¹⁷ Iida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ni Napoova mmoori varoo varikiai neeta mmoori varee variaunoo, tiravai. ¹⁸ Ivo itaa kua tuuvaara iya kaayauma inna ruputu kiaara iiravai. Vaa ivo tauraa iya kati varira suaivaki aataru voovai hatokoo nnaagiai Anutuugaara ni Napoovavee tioo Anutuugaa roosiima mmuaakaraama varuuvaara iya inna ruputu kiaara iiravai.

Yisuuva ari Koova tuduu mmooriivaa iiravai

¹⁹ Inna ruputu kiaara uuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na inna Mmaapuvai variee hama na yopeema nenenaidiri mmoori vooyauvai iikiauvasi. Ni Napoova iinno varii mmooriyauvaa na tee iyauvaa nnaasu na iikiauvasi. Ni Napoova ii mmooriyauvaa na inna Mmaapuuvootama iikiauvasi. ²⁰ Ni Napoova niyara mmuduuya riivaara mmuakiaa mmoori ari iiyauvaa ni vitaivai. Ngia teeda nnikiaraakiateera ivo vo mmoori vooyauvai tauraa ni vitai mmooriyauvaa yaataraanara mmooriyauvaa fai ni vitainaravai. ²¹ Ni Napoova vaa putuuya tikiai diitada hara kiada variaaneema na inna Mmaapuuvootama ni iikiatainai gioonna kiaapuuya na iinai fai iya tupatupaa variaaravai. ²² Hama ni Napoova ariinoo gioonna kiaapu voovai kua pinaana yapa kioo yaparavai. Kua pinaana yapa kioo yaparaira mmoori aataru mmuakiaavai vaa ari Mmaapuuvaa ni mivaivee. ²³ Gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa ni Napoonnara kiaaneema na inna Mmaapuuvaa niyaraatama kua yoketaivaa kiateera ni Napoova kua pinaana yaparaira aataruuvaa ni mivaivee. Hama gioonna kiaapu voovoona na inna Mmaapuuvaa niyara kua yoketaivaa tioo hama ni Napoova ni titoovaraatama kua yoketaivaa tiivai.

²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoona ni kuaivaa tuqinnama rikioo ni titoovaa kutaavaivee tiivoona tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. Fai hama ivo kua pinaivaki varinaravaivee. Vaa aikiooma putiraivaa iva yaatara kioo tupatupaa variraivaa varaivaivee.

²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Suai voovai fai nninaravai. Ai, mo vaa aavaa nninoo. Fai hama ausa hanigieeraida putiraiya roosiima variaya na Anutuugaa Mmaapuuvaa ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaiyaano fai aikiooma tupatupaa variraivaa varaaravai. ²⁶ Tupatupaa variraivaa oyaivo ni Napoova ni mikio innaki vaineema na inna Mmaapuuvaa niiki vaivai. ²⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuvai variauvaara ivo kua pinaivaara Dianeera ni tikiai na diauvai. ²⁸ Sa ivaara ngia nnikiaraakiatee. Ii suai ivo nninai rikiada vaa putuduu hau kiooya ni kuaivaa rikiada ²⁹ mmata nnauvakidiri diitaaravai. Vooya vaa yoketaa mmoori varooya diitada tupatupaa variaaravai. Vooya maisa mmoori varooya diitakio kua pinaivaki iya yapa kinai ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa varaaravai.

Vaidi vooyaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

³⁰ Hama na yopeema nenenaidiri mmooriivaa iikiaunoo. Anutuuqo kua ni giaa ni miivaugiataama na kua pinaivaara diee vaina iikiaunoo. Hama nini iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivo ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivaara kua pinaivaki ni kuaivo safu tuanaavai vainoo.

³¹ Fai neneeno nenenaidiri niniyara kua voovai tino fai ni kuaivo hama kaanainaravai. ³² Ari voovono niyara kuaivaa tiivo varinoo. Vaa na riki-aunoo. Ivo niyara tii kuaivo kutaavai vainoo. ³³ Ngia Yuvuaanaa kuaivaa rikiaaraivaara vaidiyya titooduu innasi vuduu ivo niyara kua kutaivaa tuuvaa vaa ngia rikieeravai. ³⁴ Vaidi mmatayaa voovono niyara kua kutaivaa tiivaa hama ni rikiaatainoo. Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapa kiaiveeraivaaraina Yuvuaano niyara kua kutaivaa tiivaara kati na itaa kua kiaunoo. ³⁵ Yuvuaano ngia toobaivaa subi kiaavo too ruvuaaheeraivaa roosiima varuduu ngia innara aikioovaivee tida inna mmeekiaivau kiisa suai varida inna kuaivaara sirigairavai. ³⁶ Ni mmooriyauvoono Yuvuaano niyara tuu kuaivaa yaataravai. Ni mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu na iima taika kiaa mmooriyauvoono ni oyaivaa kooyaa vitaikiai teeda gionna kiaapuuya kiaanoo: Ari Koovaano inna titaa kiaikio tiivaivee, kiaavai. ³⁷ Ni Napoova ni titoovono ariinoo niyara tiivai. Ngia hama inna kuaivaa rikiada hama inna viri nnikiivaa taavai. ³⁸ Ivo ni titooduu na tummuaiavaara ngia hama kutaavaivee kiaivaara hama inna kuaivo ngiiki vainoo. ³⁹ Ngia Anutuuqaa kua fafaaraivaa makemakee yaarida yaata utida kiaanoo: Ta ivaa yaarida tupatupaa variraivaa varaaravee, kiaa iikiaanoo. Ii kua fafaara ivo niyara tikiainnaata ⁴⁰ mo ngia tupatupaa variraivaa varaaraivaara hama niyara kutaavaivee kiaa kiada hama niisi nnida ivaa varaanoo.

⁴¹ Vaidiyya niyara yoketaavee kaiya kuaivaa hama na rikiauvai. ⁴² Vaa na ngii tauvaivee. Ngia hama Anutuuqaara mmuduuya ruaivaa vaa na tauvaivee. ⁴³ Na ni Napoovaano ni titooduu na tummuaiivaa hama ngii ausaiyauvo ni varainoo. Fai ari vo vaidi voovono arinaidiri tiivoono nnino fai ngii ausaiyauvo inna varaanaravai. ⁴⁴ Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaavaivee kiaivaara sirigakiaanoo. Anutuuqo mmuaavoono ngiyyara yoketaavee tiivaa hama ngia ivaa varaara iikiaanoo. Itaama vaikiyai mo ngia dataama innara kutaavaivee kiarannee? Hama yopeemavee. ⁴⁵ Ngia sa yaata utuatee. Hama na ngii mmaara kuaivaa ni Napoonnaata kua tinaravai. Nnaaru varuu vaidi Musiiva ngii tuqinnaanaraivaara ngia yaata utida ivaa puisakama utuaanoo. Fai ivoono ngii mmaara kuaivaa tinaravai. ⁴⁶ Ngia ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee tutiri. Ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiatirivee. Ivoono niyara fafaara reeravai. ⁴⁷ Ngia hama ivo fafaara roo kuaivaa rikiada kutaavaivee kiatiri. Dataama kiada ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kiatirinnee? Yisuuvaano Yutayaiyaata itaa kua tiravai.

6

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17)*

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioodoo nnaagiai vo suai voovaki ari ngiaammuauyaataama kanuuvaki karada nnoori Karirayaa vuai nnutuuvo Tiperiaa nnoori haruungaivaa karada sainai viravai. ² Vuduu teeda kaayau gionna kiaapuuya Yisuuuna nnaagiai viravai. Iva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iinno nniitarooya tuqinnooduu toovaara iya inna nnaagiai viravai. ³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnoori sainai taapiivau karada ivau variravai. ⁴ Ii suai ivaki Yutayaiya buusa

Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vairavai. ⁵ Vauduu Yisuuva tooduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nnida varuduu ivo Piriipaa tunoo: Aa gioonna kiaapu kaayau aaya yeenna nnaaraivaa ta deevakidiri varaunnanee? tiravai. ⁶ Yisuuva Piriipaa iinno taanaree kiaa inna itaa kua tiravai. Vaa ivo iinaraivaa ariinoo too rikieeravai.

⁷ Piriipo inna kua sai tunoo: Fai ta kaayau sikauyauvaadiri yaaku vaidivaitana yuku yaaku taika kiada (200) yookaama kiada yeennaiyauvaa varada kikiyai iya kiisa kiisama nnaasu nnaaravaivee, ⁸ tuduu ari ngiaammuau voovai Simoono Petoroosaa kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Yisuunna tunoo: ⁹ Aa ngiaammuau aavau dioo vai aavo bereeta yaaku saivai utu kioo tavau taaravaitanaatama utinoo. Dataama mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya iyauvaa nnaarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapuuya tikiai variatee, tuduu rikiada kaayau ferefuruunnaiyauvo ivau vauyauvunu hara kiada variravai. Varuduu teeda vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. ¹¹ Varuduu Yisuuva bereetaiyauvaa tu kioo vainno Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya mmuduu gioonna kiaapuuya hara kiada varuuya mmiravai. Mmi kiooduu Yisuuva tavauvaitanaatama mmuaikaraama kioo iya mmuduu iya nnaataama utuuvaara nneeravai. ¹² Nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Yeenna nneeda kiaa arai yatiiyauvaa rupi nuunama yapaatee. Iya yeenna saiyaufvai nnaa unaageenama pikiaarainnoo, ¹³ tuduu rikiada iyauvaa rupi nuunama kiada yeenna bereeta yaaku saivai nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

¹⁴ Yapa kiooduu teeda Yisuuva Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa uuvaa gioonna kiaapu ivaki varuuya teeda tunoo: Forofetaa voovai mmatayaa tiinaraivo kutaa tuanaa aanna ii vaidi ivovee, ¹⁵ tuduu Yisuuva too rikiooduu iya nnida inna puaisa utida vitada kieeta vaidivai inna yapaaree kiaa uuduu rikioo ivo arivana taapiivaura keenaa viravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Marakaa 6:45-52)*

¹⁶ Vuduu hannainno varuduu rikiada ari ngiaammuauya nnoori haruungaivakira tiida ¹⁷ siriivaudiri ngiari kanuuvaa varada nnoori sainai kava vara ranada Kapanaumara nniravai. Nnida varuduu heenauduu Yisuuva hama akiairaama kioo iyasi nniravai. ¹⁸ Hama nnuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaa rummua ketekaatooduu ¹⁹ ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatia rada nnoori vuutaivau nnida varida tooduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo ngioo kanuuvaa vainima nnuduu teeda ari ngiaammuauya kaayauma aatuuravai. ²⁰ Aatuuda varuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²¹ tuduu rikiada iya innara sirigaida tunoo: Mo kanuu aavaki karee ngianee, tuduu ivaki karoo varinee tuu saivaata vaa iya yaata utua rada kuaaree kiaa vuu yosinnaivaki kanuuvo numa diravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara buairavai

²² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya homo nnoori haruunga siri sainai hara kiada varuuya yaata utida kiaanoo: Nau ta taunnano mmuaa kanuuvai nnaasu ivau vaivai. Yisuuva hama ivaki karoo ari ngiaammuauya tasipama kuaivaivee, kiaa kiada ivaara vaa iya arinaima teeda rikieeravai. Ari ngiaammuauya inna pikiada iyananaa vuuvaa vaa iya arinaima teeda rikieeravai. ²³ Teeda rikiada varida tooduu vaidiia yosinna Tiperiaadiri ngiari kanuuyauvaa varada nniravai. Nnida Udaanga Yisuuva yeenna

⁴¹ Vaa Yisuuva ariiyara tunoo: Yeennaivo ngiau aapuuvakidiri tuuvo neenoovee, tuuvaara Yutayaa vaidiyya innara hanigiaanigieera kua tiravai. ⁴² Iya tunoo: Ai, aa vaidi aavo Yoosiipaa mmaapu Yisuuvavee. Vaa ta inna kaano koovaitana taunnavavee. Mo aanna dataama kioonno ivo tinoo: Na ngiau aapuuvakidiri tiiravaivee, tiinnee? ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa niyara hanigiaanigieera kua kiatee. ⁴⁴ Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema kati niisi nninaravai. Ni Napoova ni titoovoono yamayamaa kua tinono ivo numa di numa diima roo ngioo ngioo niisi nninaravai. Ivo nninai fai yapooma nnaagiai suaivaki na tino rikioo diitoo tupatupaa varinaravai. ⁴⁵ Nnaaruaa forofetaiya roo kuaiyauvaki vo kuavai vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaaya fai Anutuuqo kuaivaa iya kiasa mmioo iya vitainaravaivee. Kua fafaaraivo vainno kuaivo itaa kua tiivai. Gioonna kiaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ni Napoonna kuaivaa arinaima rikiaada iva iya vitai aataruuvaa arinaima taiya fai niisi ngiaaravai. ⁴⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna taivaivee. Neenoo Anutuuqaasidiri tummuaivoono nnaasu ni Napoonna tauvaivee.

⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ausa hanigioo niyara kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. ⁴⁸ Ngia yeennaiyauvaa nnaa kiada variaivaa roosiima neenoo ngii yeennavai variaunoo. ⁴⁹ Nnaaru koo mmuyai gaanga mmataivau Anutuuqo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii taato nnaakukiaiyanai yapa kioodoo nnaa kiada varida nnaagiai putiravai. ⁵⁰ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivaa fai gioonna kiaapu voovoono nnaivo hama putinaravai. ⁵¹ Aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo variraivaa oyaivo neenoovee. Fai gioonna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnaivoono fai tupatupaa varinaravai. Aa yeenna aavaa na inna mminaraivo inna ni mmammavai. Gioonna kiaapu mmuakiaaya tupatupaa variateera fai na putuee ni mmammaivaa iya mminaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiaada Yutayaa vaidiyya yaagueeqama ngiari yapara ngiari yapa paraida tunoo: Mo dataama kioo aa vaidi aavo ari mmammaivaa ti mminai ta nnaarannee? tiravai. ⁵³ Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni mmammaivaata ni kiauvaatama nneekio rikioo fai hama tupatupaa variraivo ngiiki vainaravai. ⁵⁴ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaata ni kiauvaatama nnaivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivaivee. Fai itainnonno yapooma suai nnaagiai na tino kava diitaanaravai. ⁵⁵ Ni mmammaivo inna yeenna tuanaa nneeraivovee. Ni kiauvo inna nnoori tuanaa nneeraivovee. ⁵⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaa nnoo ni kiauva nnaivoono ni tasipama varikiai na innaki variaunoo. ⁵⁷ Ni Napoova tupatupaa variraivoono ni titooduu na tiiravai. Ivo varikiaira tiee na variaunoo. Na variauvaara fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaivo fai tupatupaa varinaravai. ⁵⁸ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo inna neenoovee. Aa yeenna aavo hama ngii taato nnaakukiaiya nnoo yeennaivaa roosiivaivee. Iya ivaa nneeda nnaagiai putiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnoo fai tupatupaa varinaravaivee, tiravai. ⁵⁹ Yisuuva Kapanaua nuunaira nnauvaki gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiasa mmuu suaivaki ari putinaraivaara ivo itaa kua tiravai.

Yisuuva tupatupaa variraivaara tiravai

⁶⁰ Yisunna nnaagiai nuau gioonna kiaapu kaayauya iva tuu kuaivaa rikiaada tunoo: Aa kua aavaa ta rikiaunnano mmuaararai kuavai. Mo deeyaano aikiooma rikiaarannee? Hama ta yopeema rikiaaravaivee, ⁶¹ kiasa kiada

Yisuunna kuaivaara iya itaama yaata utida hanigiaanigieera kuaivaa tuduu inna aakiaivo vaa rikieeravai. Rikioo ivo iya tunoo: Ii na kiau kua ivaa ngia rikiaavo ngii pikiaatainnee? ⁶² Fai itaikiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo keenaa nene tummuaiwakira vinai rikiada fai ngia teeda dataakiaarannee? Fai ni kuaivaara kutaavaivee kiaarannee? ⁶³ Anutuuga Mmannasaivoono vaidi variraivaa vaidiivaa mmiiivaivee. Nnabaivoono mmanna nnabavaivee. Na kiau kua aavo Mmannasaivaa roosiivai. Fai tupatupaa variraivaa ngii minaravai. ⁶⁴ Na itaa kua kiaukai rikiada ngia hama vooya niyara kutaavaivee kiaavaivee. Yisuuva itaa kua tiravai. Vooya hama innara kutaavaivee kiaraiyara vaa Yisuuva tauraa rikieeravai. Vaidi voovoo inna nnammutuaiya kooyaa iya inna vitainaraivaaraatama vaa tauraa ivo arinaima rikieeravai. ⁶⁵ Yisuuva vo kua voovaata iya kua mmioo tunoo: Ivaaraina vaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai Anutuuga hama gioonna kiaapu voovai aakiaivaa yuruuno too fai hama niisi nninaravaivee, kiaunoo, tiravai.

⁶⁶ Yisuuva itaa kua tuuvaara inna nnaagiai gioonna kiaapu kaayau nuauya inna pikiada ngiari toovau viravai. ⁶⁷ Vuduu Yisuuva iya vuvvaa too ari nnaagiai nuaira ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama tunoo: Ngieeta ni pikiada ngii kuatainnee? ⁶⁸ tuduu Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo ta deevaasi kuaarannee? I kua kutaivo tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitaivai. ⁶⁹ Aanna makee ta aiyara kutaavaivee kua kiada a Yoketaa Tuanaikua Anutuugaasidiri tuuvaara ta rikiaunnao, ⁷⁰ tuduu Yisuuva iya sai tunoo: Na yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngii mmataama kiau vai. Mo ngiikidiri voovai mmagia maisavai varinoo, tiravai. ⁷¹ Simoono vuai nnutuuvo Isariootaa mmaapuuvaa Yutaasaara Yisuuva itaa kua tiravai. Yisuunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama varuuvakidiri Yutaasoono Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivoovee.

7

Yisuunna kataunnaiya hama innara kutaavaivee tiravai

¹ Yisuuva iyaata kuaivaa kua taika kioo Karirayaa mmataivau nuairavai. Yutayaa vaidiiva inna ruputu kiaara uuvaara hama Yutayaa mmataivau inna kuatauduu Karirayaa mmataivau nnaasu nuairavai. ² Ii suai ivaki Yutayaiya buusa voovai nneera suaivo vainima nniravai. Ii buusa ivaa nnutuuvo Unnakua Nnauvaa buusavai. Ngiari taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaangaivau nuaida varida unnakua nnauyauvaki varuuvaara yaata utida buusaivaa nneeravai. Iqii buusa ivo vainima nnuduu ³ Yisuunna kataido inna tunoo: Aa mmata aavau pikiee Yutayaa mmataivaki kuane. Gioonna kiaapuuya i nnaagiai nuairaiya ee iira mmooriiyauvaa taateeraivaara kuane. ⁴ Vaidi voovai ari nnutuuvo ngiau aapu kuanaraivaara hama ari mmooriiivaa hatinaravai. Ii mmoori ee iikianna iyauvaa iinaree tiee iinna mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitaakianee. ⁵ Ari kataido itaa kua kua kiada hama innara kutaavaivee tiravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Na kuanara suaivo hama nninoo. Ngia kuaara suaivo sabi suaivai. ⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngiiyara mmuduuya ruaavai. Mo hama niyara mmuduuya ruaavai. Na kooyaa ngiari mmoori maisaiyauvaa iya vitaakiauvaara iya niyara nnannataavai. ⁸ Ngiengie buusa nnaara kuatee. Ni suaivo hama vaama nniivaara hama na ii buusa ivakira kuanaravaivee. ⁹ Ivo itaa kua kua kioo Karirayaa ivaki hara kioo variravai.

Unnakua Nnauvaa buusaivaa Yisuuva oro teeravai

¹⁰ Hara kioo varuduu ari kataido buusa nnaara vida kiooduu Yisuuva varioo ivootama nnaagiai viravai. Hama ivo kooyaa virama kioo hatauma viravai. ¹¹ Buusa nneera aakiaivaki Yutayaa vaidiiya innara buaama rada nuaida tunoo: Deevakiinno variinnee? ¹² tuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari avuki ngiari avukiida murumuru tuduu vooyaano tunoo: Yoketaa vaidivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hamavee. Ivo gioonna kiaapuuya unnakua tioo varivaivee, ¹³ tuduu Yutayaa vaidiiyara iya aatuuvaara hama gioonna kiaapu voovoono kooyaa innara tiravai.

¹⁴ Hama kooyaa innara tuduu buusa nneera suai saivai homo vauduu Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya kua kiaa mmioo variravai. ¹⁵ Kiaa mmioo varuduu rikiada Yutayaa kieetaiya kaayauma nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavaa hama vitaira voovoono inna vitavai. Mo dataama kioo ari vo kua ari vo kuaivaa ti kiaa ti mmiinnee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na ngii giaa ngii miau kua aavo hama ni kuavai. Anutuugo ni titoovaa kuavai. ¹⁷ Na ngii giaa ngii miau kuaivaa nenenaideri yaata utuee ngii giaa ngii miaunnee? Vara Anutuugo ni giaa ni mii kuavaina na ngii giaa ngii miaunnee? Ngia ivaara yaata utuaano. Rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa yaata utiivaugiataama mmooriivaa iinaree tioo fai ivo niyara arinaima too rikioo tinara: Ivo Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa tiivaivee, tinaravai. ¹⁸ Vaidi voovoono arinaideri kuaivaa tioo ariyara yaata utuoo ni nnutuuvo ngiau aapu vakiaveera tiivai. Neenoo ni titoovaara yaata utuee ni titoovaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaveera tiee kutaa kuaivaa nnaasu tiee hama unnakuaivaa kiau vai. ¹⁹ Nnaaru Musiiva mmaanna tuu kuaivaa vaa ngii giaa ngii miravai. Mo ngia mmuaavai mmuaavai ivaa rikiadaata hatoka kiada hama safuuma variaavai. Ngia aaniira ni ruputu kiaara iikiaannee? ²⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki nuunauya inna tunoo: Mmagia maisaivo i aakiaivaki hara kioo varinoo. Hama ta i ruputu kiaara iikiaunnaanoo, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na mmuaa mmoori ari vookaraivaa kati varira suaivaki iikiaukai ngia teeda nnikiarakiaavai. ²² Musiiva mmamma hatokoo aataruuvaa ngii miravai. Ai, hama Musiinnasideri nniivai. Ngii rubu tabeeyakideri nniivai. Mo mmaanna tuu aataruuvaidiri ngia ngii nnaakara meedi mmaapuuya suai yaaku saivai karasideri taaravooma suaivo nnikiai iya mmammaiyauvaa kati varira suaivaki hatokaavai. ²³ Musiiva tuu kuaivaa hatokeevoora kati varira suaivakiaatama ngia nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaani na kati varira suaivaki vaidiivaa mmamma eyommaavai tuqinnauvaara aaniira niyara ngii ausaiyauvo nnannatainnee? ²⁴ Sa kuminayaa vaidiivaa teeda vaidi kua pinaivaa innaki yapaatee. Kua oyaivaara tuqinnama yaata utida safuuma kiada innaki kua pinaivaa yapaatee, tiravai.

Iya tunoo: Anna Anutuugo mmataama kioo

vaidi Misiavonnee? tiravai

²⁵ Tuduu rikiada Yerusareema diaa gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Aa vaidi aavaa iya ruputu kiaara iikiaa vaidiivonnee? ²⁶ Ai, taatee. Ivo kooyaa iya tasipama kua tioo varikiai hama iya inna kiaanoo. Vaa ti kieetaiya arinaima inna teeda kiaanoo: Anna Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, kiaannee? ²⁷ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoono ivo nniivaki taanaravai. Aa vaidi aavo nniivaki vaa ta taunnavavee, tiravai.

²⁸ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki homo kuaivaa iya kiaa mmioo varioo kooyaa tunoo: Vaa ngia kutaa tuanaa ni taayannee? Vaa ngia na tummuua

yoosinnaivaki taayannee? Hama na nenenaidiri tiiravai. Ni titoovoono inna kutaavai. Hama ngia inna taavai. ²⁹ Vaa na inna tauvai. Ivo ni titooodu na innasidiri tummuaiavaara vaa na inna tauvaivee, ³⁰ tuduu rikiada vaidiiya inna utuaara uudu inna suaivo hama nnuuvaara hama vaidi voovoono inna utiravai. ³¹ Hama utuduu iya nuunauvaki varuu gioonna kiaapu vooyaano innara kutaavaivee kiaa kiada tunoo: Anutuugo mmataama kioo vaidi nninaraivoono aa vaidi aavo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iiyauvaa hama yopeema yaataraanaravaivee. Aanna ii vaidi ivovee, tiravai.

Vaidi kieetaiyaano ngiaammuauya Yisuunna utuateera titeeravai

³² Tuduu rikiada Farisai vaidiiya gioonna kiaapuuya Yisuunnara itaa kua murumuru tuu kuaivaa rikiada iyaatama Anutuugaara puara kati hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara dira vaidiiya titooodu Yisuunna utuaara iiravai. ³³ Yisuuva vaidi Farisaiya tunoo: Fai na homo kiisama ngii tasipama vari kiee ni titoovaasi kava kuanaravai. ³⁴ Fai na vinai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaraivaki hama ngia yopeema kuaaraivaara ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravaivee, ³⁵ tuduu rikiada Yutayaa vaidiiya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Hama ta inna taateera tiivo ivo deenataa kuanarainno tiinne? Ivo Yutayaa gioonna kiaapuuya ari voopinnaa Ereenga yoosinnaivaki variayasi vioo Ereengaiya kiaa mminara kuanarannee? ³⁶ Ivo tinoo: Ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaraivaki hama ngia yopeema kuaravaivee, tiivo ari dee kuavainno tiinne? tiravai.

Mmannasa Yoketaivo nnoori rumuruumaivaa roosiiravai

³⁷ Iya Unnakua Nnauvaa buusaivaa nneera suaiyauvo vakia roo vioo vioo taikaanara suaivo pinaa suaivai vairavai. Ii suai ivaki Yisuuva di- itoo puaisakama tunoo: Gioonna kiaapu voovoono inna nnoori raino niisi ngioo nnoori nnaivee. ³⁸ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaakidiri nnoori rumuruumaivo tiineema fai yoketaa nnooriivaa vaidiivo nnoo tupatupaa varira nnooriivo fai innakidiri mmannammanna tiinaravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee. ³⁹ Yisuuva gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kaiya Mmannasa Yoke- taivaa varaaraivaara itaa kua tiravai. Ii suai ivaki Anutuugo ari yoosinna ari vookaravaki hama Yisuunna vita yapooavaara hama Mmannasa Yoketaivaa titooodu tiiravai.

Gioonna kiaapuuya Yisuunnara taara yaata utiravai

⁴⁰ Gioonna kiaapu vooyaano iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa vaidi aavo kutaa forofetaa vaidi ta innara faannairavovee, ⁴¹ tuduu vooyaano tunoo: Ivo Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Karirayaivakidiri nninoo. ⁴² Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Davuitinna oyaivakidiri diitaanaravai. Davuitiiva varuu yoosin- naivaa nnutuuvo Pitiriheemaivaki kaano ivaki variivoono inna mmataa- naravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee, ⁴³ tuduu rikiada Yisuunnara vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁴⁴ Itaama uuvakidiri vooyaano inna utuaaree kiaa uudu hama voovoono inna utiravai.

Vaidi kieetaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

⁴⁵ Hama inna utuduu rikiada nuunaira nnauvaara dira vaidiiya kava vara ranada Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiiyaata Farisaiyaatama iyasi vuduu teeda iya yaparaida tunoo: Mo ngia aaniira hama inna utu

kiada vaidada vitada aapi ngiaannee? ⁴⁶ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ai, mo ta rikiaunnano tauraa hama vaidi voovoona aa vaidi aavo tii kua aavaa roosiima tiivaivee, ⁴⁷ tuduu rikiada Farisaiya iya tunoo: Ivo ngiitaata ngii unnakuainno tiinnee? ⁴⁸ Ti nnoonnaiyakidiriaata Farisaiyakidiriaatama dee vaidi voovoona innara kutaavaivee tiinnee? Hameetavee. ⁴⁹ Aa kumina gioonna kiaapu aaya kua mmaanna tuu kuaivaa hama rikiaiya Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiivaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Farisaiyakidiri duu vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso vaa tauraa Yisuunnaata kua tira vaidivoona iya tunoo: ⁵¹ Ta titi kua mmaanna tiraivaudiri hama vaidi voovoona tomeda iiraivaa irisaivaa tauraananaa kati inna mmaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravai. Ta kua pinaana inna yapa kiada kua oyaivaara arinaima inna rikiada inna tomedaivaa irisaivaara kua yeena rau kiada inna mmiaara-vaivee, ⁵²⁻⁵³ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo eetaata Karirayaa diaa vaidikuannee? Anutuugaa kuaivaa yaaruee tuqinnama rikiaanee. Fai a teeno hama kaanainaravai. Hama vaidi forofetaa voovoona Karirayaadiri nniivaivee. Farisaiyaano itaa kua tiravai.

8

Gioonna vaati ruaivo ari vo vaidivai tasipooduu teeravai

¹ (Mmuakiaaya ngiari nnauki vida tara kiooduu Yisuuva taapi Oriveetaivaura viravai. ² Vioo vioo ivaki vauvo patauduu kava vara ranoo nunaira nnau pinaivakira nniravai. Ivaki nnuduu teeda gioonna kiaapu mmuakiaa ivaki duuya innasi nuunauduu Yisuuva hara kioo varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmioo varuduu Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama gioonna sabi nuairaivaa vitada Yisuunnasi nniravai. Ii gioonna ivo ari vo vaidi voovai tasipooduu tooya inna vitada Anutuugaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama iyasi nnuduu teeda vitada Yisuunnasi nniravai. Numa gioonna kiaapuuya avuuvau ari mmaraa voovau kiada ⁴ Yisuunna tunoo: Vitaira-o, aa gioonna vaati ruua aavo ari vo vaidiivaa tasipaikiai teeda vitada tiisi ngiaani ta vitada iisi ngiaunnano. ⁵ Aa gioonna aavaa roosiivaara Musiiva ti mmaanna kua voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaarikio putuaivee. Musiivaano itaa kua tiravai. Eeno aavaara dataa kuainna kiannanee? tiravai. ⁶ Iya inna iida teekio ivo koonnama tinai kua pinaivaa innaki yapaaraivaara iya itaa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Yisuuva hama iya kua sai tirainno kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai.

⁷ Fafaarainno varuduu iya sai ti kiaa ti mmianeeraivaara kava kava inna yaparauduu rikioo ivo diitoo iya tunoo: Ngia hama mminnamminnaa maisaatai voovoona ivonnaadee sikauvaa habati kioo tauraa innayaa kagaariaivee, ⁸ kiaa kioo kava kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvaadiri mmataivau fafaara reeravai. ⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yokovaiya tauraa Yisuunna pikiada tiida viravai. Tiida vida kiooduu Yisuuva arivai nnaasu homo ivau kookama kioo varuduu gioonnaivo homo ivau dioo vairavai. ¹⁰ Dioo vauduu Yisuuva diitoo inna yaparainno tunoo: Gioonna-o, iya deepiida kuaannee? Hama voovoona mmannammanna aavau dioo vainno kua pinaivaa aiki yapainnee? ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Nnoonna-o, hameeta kiaanoo, tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Neetama hama kua pinaivaa aiki yapaunoo. Kati kuane. Sa keenaa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, tiravai.)

Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai

¹² Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuyaatama kua tioo tunoo: Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. Gioonna kiaapu voovoona ni nnaagiai nniivo fai mmeekia taivau nnaasu kati hara kioo varioo hama upisiivaki kuanaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Farisaiya inna tunoo: Eenaidiri aiyara itaa kua kianna kua ivo unnakuavai kiannanoo, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ai, hama na unnakuavai kiaunoo. Na niniiyara kiau kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiwaata na kuanaraivaatama vaa na tauvaara ni kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuaiwaata na kuanaraivaatama hama ngia taavai. Vaa na tauvai. ¹⁵ Ngia mmanna mmatayaa diaaya roosiima kuaivaa niiki yapaanoo. Hama na vaidi voovai kuaivaa innaki yapaunoo. ¹⁶ Fai na vaidi voovaaki kuaivaa yapaanaree tiee ni kuaivo kutaavai vainai na innaki yapaanaravai. Fai hama neneenoo iinaravai. Ni Napoova ni titoovoona ni tasipama iinaraiwaara na kua kutaavai innaki yapaanaravai. ¹⁷ Ngii kua mmaanna tuu kua voovai vainno tinoo: Fai taara vaidivaitana vaidi voovaaki kuaivaa yapa kikio mmuaavau vainai ivaara ngia kiaara: Kutaavaivee, kiaaravee. Ngii mmaanna tuu kua voovai itaa kua tiivai. ¹⁸ Na neneenoo niniiyara kiauuko ni Napoova ni titoovo niyaraatama tiivaivee, ¹⁹ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: I koova deevaunoo variinnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni teeda hama ni Napoonnaata taanoo. Ngia aikiooma ni taatiri. Aikiooma ni Napoonnaata taatirivee, tiravai.

²⁰ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki vo nnau sikau yapeeraivaki dioo vainno ii kua iyauvaa iya kiaa mmuduu hama voovoona numa inna utiravai. Hama inna suaivo nnuuvaara hama inna utiravai.

Ngia hama na kuanaraivaki yopeema kuaaravee

²¹ Hama inna utuduu Yisuuva yapooma keenaa iyaata kua tioo tunoo: Fai na ngii pikiee kuanaravai. Fai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii teenai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravai. Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaaravee, ²² tuduu rikiada Yutayaa vaidiiya innara tunoo: Dee kuavainno ivo tinoo: Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaaravee, tiinnee? Ivo ariinoo ari rupuutu kioo putinaraivaara itaa kua tiinnee? tiravai. ²³ Tuduu rikioo Yisuuva vo kua vooyauvaatama iya tunoo: Ngia aa aduoo yoosinna aavaudiri diitaayavee. Na ngiau aapuuvakidiri diitauvaivee. Ngia aa mmata aavaudiri diitaayavee. Hama na aa mmata aavaudiri diitauvaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, kiaunoo. Na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia hama kutaavaivee tiraida fai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo a giononnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na tauraa ngii giaa ngii miau kuaivakidiri na niniiyara kiaa kuaivaa kooyaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Na ngiiyaraata ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama tinara kuaivo airi kuayauvai vainoo. Ivo ni titoovoona kutaa tuanaavaivee. Na ivo tii kuaivaa nnaasu gioonna kiaapuuya kiaa kookieema kiaunoo, ²⁷ tuduu rikiada ivo ari koonnara tuuvaa hama iya rikieeravai. ²⁸ Hama rikiooduu Yisuuva iya tunoo: Ngia Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiau aapu haara kikio rikioo ngii tinniiyauvo rusitinai na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiau-vaava fai ngia arinaima rikiaaravai. Hama neneenoo yopeema nenenaidiri mmooriivaa iirama kiee ni Napoova ni giaa ni muu kuaivaa nnaasu kiau-vaava fai ngia arinaima rikiaaravai. ²⁹ Ni titoovoona ni tasipama varinoo. Ivo ari

mmuduuya ruai mmooriivaa ni mikiai na iikiauko ivaara ivo ni tasipama varinoo. Hama ni pikiaikiai nenevana variaunoo, ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauya ivo itaa kua tuuvaa rikiada innara kutaavaivee tiravai.

Vaidiia ngiari yaata utiraivaugiataama

fai kati kuaaravai

³¹ Tuduu Yisuuva innara kutaavaivee tuuya tunoo: Fai ngia ni kuaivaa rikida iidada ngia ni nnaagiai nuaira tuanaaya variaaravai. ³² Fai ngia itaida ngia kua kutaivaa arinaima rikiakio ivaara ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee, ³³ tuduu rikiada vooyaano Yisunna sai tunoo: Aanna ta Aparahaamaa sidinnaidiya variaunnao. Hama vaidi voovono sikaunnaadiri yookaama kioo ti vitaivaivee. Mo aaniirainna a kiannano: Fai ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravee, kiannanee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mminnamminnaa maisa varaivono ataama varinoo. Mmoori nakaaravo vaidi voovai sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo puaisa utineema mminnamminnaa maisaivo ivaa varaivaa puaisa utivai. ³⁵ Vaidi voovono sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauvo hama inna mmaapu tuanaavono inna oyaivaki tupatupaa varinaravai. Ari mmaapu tuanaivono nnaasu ari oyaivaki tupatupaa varinaravai. Fai ari mmaapuvo ari sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauya utuoo iya tinai teeda fai iya ngiari yaata utiraiyavunugiataama kati kuaaravee. ³⁶ Ivaara fai na Anutuuga Mmaapuvoono ngii utino ngii ausaiyauvo takuasanai ngia kutaa tuanaa mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee. ³⁷ Mo vaa na rikiauvai. Ngia Aparahaamaa sidinnaidiia variaano. Mo ngia aaniivaara ni ruputu kiaara iikiaanee? Ngia hama ni kuaivaa rikiaivaaraida ni mmaara ni ruputu kiaara iikiaano. ³⁸ Neenoo ni Napoova ni vitaikiai tauvaara kiaukai ngia ngii gioova ngii giaa ngii miivaugiataama iikiaano, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Aparahaamo ti rubuungovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia kutaa tuanaa Aparahaamaa sidinnaidi tuanaaya variaatiri. Ngia iva uuneema mmooriyauvaa iiki-aatirivee. ⁴⁰ Na Anutuugaasidiri kua kutaivaa rikiee ngii giaa ngii miee variauvaidiivaa ngia ni ruputu kiaara iikiaano. Nnaaru Aparahaamo hama itau mmooriivaa iiravai. ⁴¹ Ngia ngii gioova uuneema iikiaano, tuduu rikiada inna sai tunoo: Hama ta maraasoo nnaakaraya variaunnayavee. Ti Koova mmuaavai Anutuugo varinoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuugo kutaa ngii Gioova varitiri. Ngia niyara mmuduuya ruaatirivee. Na Anutuuga ni oyaivaasidiri tummuavoona aavau na variaukai ngia hama niyara mmuduuya ruano. Hama na nenenaidiri tiiravai. Ivoono ni titaa kioodoo tiiravai. ⁴³ Mo ngia aaniira na kiau kuaivaa hama rikiaanee? Ngia ni kuaivaa rikiaavo hama ngii iikiataikaida hama tuqinnama rikiaano. ⁴⁴ Ngia aanna Sataangaa uru nnaakarayavee. Ngii gioonna ausaivo iikiataivau ngiita ngii iikiataino. Ivo nnaaru nnaaru varia roo ngioo varioo vaidiia ruputikiai putuaa vaidivai varivai. Hama kua kutaivo innaki vaivaara hama kua kutaa mmooriivaa iivai. Ivo unnakua tioo unnakua tira oyaivo innaki vaivaara makemakee ari unnakua tiraivaugiataama tiivai. ⁴⁵ Mo na kua kutaavai ngii giaa ngii miauvaara ngia hama ni kuaivaa rikiaano. ⁴⁶ Mo ngiikidiri vaa gioono ni taikiai na mminnamminnaa maisaivaa varauvaara ngia ni kiaanee? Ai, hameetavee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaukai ngia aaniira hama ni kuaivaa rikiaanee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu

voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivoono inna kuaivaa arinaima rikiaivai. Ngia hama kutaa Anutuugaara mmuduuya ruaayara tidaida hama inna kuaivaa tuqinnama rikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva Aparahaamaara tiravai

⁴⁸ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta aiyara kiaunnaano: A Samariaa vaidi kumimakakuavee. Mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee, kiaunnaivo ta kua kutaavaida aiyara kiaunnaano? ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo na hama mmagia maisaivo ni aakiaivaki vari vaidivaivee. Na ni Napoonna mmooriivaa yoketaama varauko inna nnutuuvo ngiau aapu kuaikiai ngiengieenooda niyara maisa vaidivaivee kiaanoo. ⁵⁰ Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivaara hama na iikiaunoo. Mmuaavoono ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivo varinoo. Ivoono kua pinaivaara diraiovee. ⁵¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Aanna vaa ta taunnaano. A kutaa mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee. Vaa Aparahaamo putuduu vaidi forofetaiyaatama putiravai. Mo a kiannano: Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, kiannano. ⁵³ Vaa nnaaru ti rubuungo Aparahaamo putiravai. A innara kiannano: Vaa na inna yaataraunoo, kiannannee? Vaa forofetaiyaatama putiravai. A yaata utuee giaa roosiima varinarainna kiannannee? ⁵⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiautiri. Kuminavai vaitirivee. Ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaivo inna ni Napoova Anutuugovee. Ngia innaraida ti Anutuugovee tidaida ⁵⁵ mo ngia hama inna teeda rikiaavai. Vaa na inna tee rikiauvai. Fai na hama inna tee rikiauvaivee tiee ngii roosiima unnakua vaidivai varinaravai. Vaa na inna tee rikieenaina na inna kuaivaa rikiee puaisakama utuee iikiaunoo. ⁵⁶ Na mmatayaa tiee varinara suaivaa ngii rubuungo Aparahaamo ivaa taanaraivaara sirigairavai. Vaa ivo ivaa too sirigairavaivee, tiravai.

⁵⁷ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama i nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (50) vaivaivee. Aa a nau karaasa a variannaikuainna kiannano: Vaa na Aparahaamaa tauvaivee, kiannano, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aparahaamo hama varuu suaivaki neenanaa variravai. Variaivoona aanna homo na variaunoo, ⁵⁹ tuduu rikiada iya sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariaara uuduu rikioo Yisuuva hataumakinaadiri nuunaira nnau pinaivaa pikioo mmaanai vioo kieeravai.

9

Vaidi avu huruutauvaa Yisuuva tuqinneeravai

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama vidada oro tooduu vaidiivo ari kaanaa ausaivakidiri avu huruutauvo iya too vauduu teeda ² ari ngiaammuauya inna tunoo: Vitaira-o, gioono mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivaara aa vaidi aavo ari kaanaa ausaivakidiri avuuvo huruutainnee? Vara ariinoo mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? Vara ari kaano koovaitanaano mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Hama ariinoo mmিন্নamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Hama ari kaano koovaitana mmিন্নamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Anutuugo inna tino rikioo inna avuuvo kava teeno

inna variraivaki Anutuugaa yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ari kaanaa ausaivakidiri inna avuuvo huruutairavai. ⁴ Suaivo homo ikianavai vaikia i vo ni titooduu na tummuaiavaa mmooriiyauvaa ta iikiaaravai. Heenaivo ngioo varinoo. Heenaivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoono fai mmooriivaa iinaravai. ⁵ Homo na mmatayaa variauu suaivaki tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. ⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo mmataivau kuaanuuva visi kioo mmataivaata kuaanuuvaatama hanigiaanigieema kioo habara kioo vaidiivaa avuuvaitanau siikairavai. ⁷ Siikama kioo inna tunoo: Viee viee oro nnoori haruunga Siruaama ivakidiri ai avuuvaitana finianee, tiravai. Nnoori haruunga Siruaama nnutuuvaa oyaivo tunoo: Titeeravaivee, tiravai. Yisuuva inna tuduu rikioo oro nnoori haruungaivakidiri ari avuuvaitana fini kioodoo inna avuuvaitana yoketauduu kati taa roo kava vara ranoo nniravai.

⁸ Nnudu ari seenaiyaatama vaa tauraa ivo ngiaaru tuduu tooyaatama innara tunoo: Ai, aa vaidi aavo tauraa ngiaaru tira vaidiivonnee? ⁹ tuduu vooyaano tunoo: Ivoovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama ivovee. Kati innanikaravaivee, tuduu rikioo vaidiivo ariinoo tunoo: Mo aanna na ivoona iikiaunoo, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dataama kiaannanonno i avuuvo tainnee? ¹¹ tuduu rikioo ivo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuva ivaano mmataivaata ari kuaanuuvaatama hanigiaanigieema kioo ni avuuvaitanau siikama kioo ni tinoo: Oro nnoori haruunga Siruaamadiiri ai avuuvaitana finianee, tikiai na oro nnooriivakidiri fini kiauko ni avuuvo taivaivee, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ivo deevakiinno variinnee? tuduu rikioo sai tunoo: Hama neeta tauvaivee, tiravai.

Yisuuva avu huruutauvaa tuqinnoovaara Farisaiya tiravai

¹³ Tuduu vaa tauraa inna avu huruutauvaa Yisuuva tuqinnoovaa ari seenaiya vitada Farisaiyasi viravai. ¹⁴ Ii suai ivaki Yisuuva mmataivaadiiri vaidiivaa avuuvaitanau siikauduu inna avuuvo too suaivaki Yutayaiya kati varira suaivai vairavai. ¹⁵ Vauvaara Farisaiya vaidiivaa yaparaida tunoo: Dataama kieenna ai avuuvaa yoketaama taannanee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ivoono mmataivaa ni avuuvaitanau siikama kioodoo na fini kiaaduu ni avuuvo teeravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada Farisai vooyaano tunoo: Aa vaidi aavo hama kati varira suai aataruuyauvaa arinaima too iivaara ivo hama Anutuugaasidiri tiivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hama mminnamminnaa maisa varai vaidivoono Anutuugaa mmoori ari vookarai atai aayauvaa iinoo. Iya itaa kua kua kiada vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai.

¹⁷ Ivaara Farisaiya kava inna yaparaida tunoo: A kiannano: Iva ni avuuvaa tuqinnaivaivee, kua innara dataa kuainna kiannanee? tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo forofetaavaivee, ¹⁸ tuduu Yutayaa vaidiiva tauraa ivo avu huruutavai varioo nnaagiai yoketaama varuuvaa hama kutaavaivee kua kiada ari kaano koovaitanaara aayanna tuduu nnudu ¹⁹ ivaitana yaparaida tunoo: Aanna ngii maapuvainnee? Ngia innara kuaano: Ta avu huruutavai mmataunnavaivee, kiaavainnee? Mo dataakiaavo aanna inna avuuvo tainnee? ²⁰ tuduu rikiada ivaitana iya sai tunoo: Vaa ta taunnaano. Aanna ti mmaapuvai. Ta avu huruutavai inna mmata kieeravai. ²¹ Makee inna avuuvo taivaara hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Ari deevoono inna avuuvaa tuqinnaivaa hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Inna yaparaki-atee. Vaa ivo yokeevaivee. Fai ivo ariinoo ngii giaa ngii minaravaivee.

²² Yutayaiyara aatuuda kaano koovaitana itaa kua tiravai. Vaa Yutayaa

vaidiia kua yeena rau kiada tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoona Yisunnara kooyaa Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee tinai fai itaa kua tii gioonna kiaapuuo nuunaira nnauvaki vivoora kiasa ta ooqoo kiaaravaivee. ²³ Iya itaa kua tuuvaara ari kaano koovaitana quiivaqaivaa tida tunoo: Vaa ivo yokeevaivee. Inna yaparakiatee, tiravai.

²⁴ Kava vooneetu Farisaiya vaa tauraa avu huruutauvaara aayanna rooduu nnuduu inna tunoo: Anutuugaa kua kutaivaa tinaraiavaara kutaavaivee kianee. Vaa ta taunnavai. Ii vaidi ivo vaa mminnamminnaa maisaivaa varaivaivee, ²⁵ tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo mminnamminnaa maisaivaa varaiainnee? Vara hama varaiainnee? Hama neeta tauvaivee. Mmuuaa mmoorivai vaa na tauvai. Tauraa na avu huruutavai variauvai. Anna makee ni avuuvaa na yoketaama taunoo, ²⁶ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo aaniivai i iivainnee? Dataama kioo i avuuvaa iikiainna a taannano, ²⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo vaa na ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaano. Mo aaniira ngia kava ivaa rikiaaraida ni yaparakiainnee? Mo ngieeta inna nnaagiaivau ngii nookiatainnee? Ngia ivaaraida ni yaparakiainnee? ²⁸ tuduu rikiada innara nnannatooduu tunoo: A inna nnaagiai nuairakuavee. Ta Musiinna nnaagiai nuairaiyavee. ²⁹ Anutuugo Musiinnaata kua tuuvaa vaa ta rikiaunnavai. Aa vaidi aavaara ta kiaunnaano: Deedaadiri nniivainnee? kiaunnaano, ³⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni noonnaata mmaapuvee. Na rikiauko ngii kuaivo ari vookarainoo. Iva vaa ni avuuvaa tuqinnaikiai na ni avuuvaa taukai ngia iva ii mmoori oyaivaa hama tuqinnama taano. ³¹ Vaa ta rikiaunnavai. Vaidi kaayau mminnamminnaa maisa varaivaa hama Anutuugo inna kuaivaa rikiaivai. Vaidi voovoona ari ausa mmuduuyaivaa Anutuugaa mmioo inna kuaivaa tuqinnama rikioo iivaa Anutuugo inna kuaivaa rikiaivai. ³² Ngiauu mmataivaa uu suaivakidiri ngioo ngioo numa aanna makee ta variaunna suaivaki vaidi voovai mmatoo suaivakidiri avu huruutavai varuuvaa vaidi voovoona inna avuuvaa tuqinneeraivaara hama ta rikiaunnaano. ³³ Aa vaidi aavo hama Anutuugaasidiri tiitiri. Vo mmoori vo mmooriivaa hama yopeema iitirivee, ³⁴ tuduu rikiada Yutayaa vaidiia inna sai tunoo: I kaano koovaitana mminnamminnaa maisa suvuauvaitanaano meediyaa i mmata kiokuaano a yokeenna mminnamminnaa maisaivaa tasipama variee aanna makee a ti vitainarainnee? Hama yopeema ti vitainaravee, kiasa kiada nuunaira nnau pinaivakidiri inna vitada mmaanai kiada ivaki kava nuavoora inna ooqoo tiravai.

Hama ausa hanigieeraiya avu huruutaiya roosiima variaavai

³⁵ Iya inna mmaanai titoo kuaivaa Yisuuva rikioo innara buaama rootooduu inna too vauduu too inna tunoo: A Vaidiivaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiannanee? ³⁶ tuduu rikioo vaidiivo inna sai tunoo: Nnoonnao, inna giononnee? Innara ni giaa ni minai fai na innara kutaavaivee tinaravee, ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaa a inna taannakuavee. Na aanna ivoona aita kua kiaunoo, ³⁸ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni Udaanga-o, na aiyara kutaavaivee kiaunoo, kiasa kioo pinaama innara mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

³⁹ Innara yoketauduu Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaa vari-aiya yaparainaraivaara na tiiravai. Avu huruutaiya fai tuqinnama teekiai avu tuqinnama taiya avu huruutaiya roosiima variateeraivaara na iya yaparainaraivaara tiiravaivee, ⁴⁰ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya inna tasipama duuyaano inna kuaivaa rikiada inna yapara rida tunoo: A tiyarainna kiannanee? Teeta avu huruuta kiaunnaya variaunnaane? ⁴¹ tuduu rikioo

Yisuuva iya sai tunoo: Ngia avu huruuta kiaaya variaatiri. Hama mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna ngii mmuaararaitirivee. Ngia kiaanoo: Ta tuqinnama taunnanoo, kiaivaaraida mminnamminnaa maisaiyauvaara homo ngii mmuaararainoo, tiravai.

10

Yisuuva sipisiipa hanikiaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono hama puara sipisiipaiya hanikia keegiaidaadiri virainno hanikia vovaatadaadiri karoo kuaivoono inna mmuara vareera vaidivaivee. ² Keegiaidaadiri kuai vaidiivoono inna puarara haitatuura vaidivai. ³ Puarara haitatuuraivoono nnikio sipura haitatuura vaidiivo innara sipuuvaa hatuaa kiaikio ivo ari sipisiipaiya nnutuuyauvaa tikiai rikiada inna avaivaa arinaima rikiada innasi ngiaavo ivo iya vitoo mmaanai kuaivai. ⁴ Vioo ari sipisiipa mmuakiaayara tikiai mmaanai kuaavo ivo iya tauraa kuaikiai iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara inna nnaagiai kuaavai. ⁵ Hama ari vo vaidi voovoono tikiai rikiada inna nnaagiai kuaavai. Hama iya inna avaivaa arinaima rikiaivaara iya innara aatuuda ngiari taivau kuaavaivee, tiravai.

⁶ Yisuuva ii kua ivaudiri mmataama kioo tuduu iya hama oyaivaa arinaima rikieeravai.

Yisuuva sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivovee

⁷ Hama rikiooduu Yisuuva kava iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Neenoo puara sipisiipaiya hanikiaivaa keegia sipuuvuona iikiaunoo. ⁸ Ni tauraa varuu vaidiiva tuduu hama puara sipisiipaiya iya avaiyauvaa rikieeravai. Iya mmuara vareera vaidiiva roosuuvuara hama iya avaiyauvaa rikieeravai. ⁹ Neenoo sipuvai. Fai gionna kiaapu voovoono niikinaadiri nnino Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ivo aakiaana vioo kava mmaanai yeennaivaara vioo ngioonno varioo yeennaivaa nnaanaravai. ¹⁰ Mmuara vareera vaidiivoono numa mmuara varoo rupunai putikio maisamaisai mmooriivaa iya iinaraivaara nniivai. Neenoo iya tupatupaa variraivaa varada yoketayoketaama variateeraivaara ngiauvaivee.

¹¹ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Yoketaama haitatuuraivoono ari sipisiipaiyauvaara yaata utuoo iyara putinaraivaara hama aatuunaravai. Fai putinaravai. ¹² Fai vaidi voovoono sipisiipara haitatuura mmooriivaara sikau irisavaa vareeraivoono hama sipisiipara haitatuura tuanaavai varioo hama ivo sipisiipa nakaaraavoonora tuoo fai mmararaa avaikaraivo fai nnino rikioo ari taivau aatu kuanaravai. Vioo kino rikioo fai mmararaa avaikaraivo ngioo sipisiipaiya guaraatino gutinai vida raubiriiki-aaravai. ¹³ Vaidiivo sikau irisai varaanaraivaara nnaasu sipisiipaiyara haitatuunoo hama sipisiipaiyara mmuduuya ruaivaara ari taivau aatu kuaivai. ¹⁴⁻¹⁵ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Ni Napoova arinaima ni taikiai na arinaima inna tauneema na ni sipisiipaiya arinaima taukai iya arinaima ni taavai. Fai na iyara putinaravai. ¹⁶ Na ni sipisiipa vooyauvai aa hanikia aavaki hama variaiyaatama fai na iyaatama vitee nninai iya ni avaivaa rikiada iyaatama mmuaavau varikiai neenoo mmuaavoono haitatuuraivoono iyara haitatuunaravai.

¹⁷ Na putinaraivaara ee-oo kiauvaara ni Napoova niyara mmuduuya ruaivai. Na putuee kava diitee varinaraivaara na aikiooma putinaraivaara ee-oo kiaunoo. ¹⁸ Hama vaidi voovoono ni tinai na putinaravai. Neneenoo

tiee putinaravai. Putinaraivaara ee-oo tiee kava diitee varinaraivaara ee-oo tira yaagueeqaivo niiki vainoo. Aa kua aavaa ni Napoova tikiai na rikiauvaivee, tiravai.

¹⁹ Yisuuva itaa kua tuuvaara kava Yutayaa vaidi vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai. ²⁰ Vooyaano tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaaki hara kioo vari-noo. Ivo yaata duunavai. Ngia aaniira inna kuaivaa rikiaannee? ²¹ tuduu vooyaano tunoo: Mo mmagia maisaivo vaidi aakiaana varitiri. Hama itaa kua tiitirivee. Mo dataama mmagia maisaivo vaidi avu huruutaivaa tino rikioo avuuvaa taanarannee? Hama yopeemavee. Iya itaa kua tiravai.

Yutayaiya Yisuunna kuaivaa rikiada unnakuavaivee tiravai

²² Yutayaa gionna kiaapuuya Yerusareemaivaki buusa voovai nnaara suaivo vainima nninoo. Ii buusa ivaa nnutuuvo Anutuuga Nnauvaara Yoketaira buusavai. Ii suai ivo vati rira suaivai. ²³ Nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Nnau Haayaivaki Yisuuva nuainno varuduu ²⁴ Yutayaa vaidi vooya numa inna ututuuma kiada inna yaparaida tunoo: Ta ti rikiaatai kuaivaa a homoonna hokobama hatauma kiee iikiannanee? Nnaaru Yutayaiyara Anutuugo mmataama kioo vaidiivo aanna a ikuannee? Kooyaa ti kiaa ti mminai ta rikiaaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miaukai ngia hama ivaara kua kutaavaivee kiaanoo. Ni Napoova ni giaa ni muuvaugiataama na ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaunoo. Inna ni mmooriyauvoono niyyara kooyaa ngii vitainoo. ²⁶ Ngia hama ni puara sipisiipa tuanaaya vari-aivaaraida hama ngia niyyara kutaavaivee kiaanoo. ²⁷ Ni puara sipisiipaiya ni kuaivaa rikiaiya na tuqinnama taukai ni nnaagiai ngiaavai. ²⁸ Ngiaani na tupatupaa variraivaa iya mminai fai hama ikiaivaki kuaaravai. Hama vaidi voovoona yopeema niisidiri guaraatino iya ravisi vitaanaravai. ²⁹ Ni Napoovaano iya ni miivoono mmuakiaaya yaataravai. Ivaara hama vaidi voovoona yopeema numa ni Napoonnasidiri iya ravisi vitaanaravai. ³⁰ Ni Napoovaata neetama mmuaavaitanavee, tiravai.

³¹ Tuduu rikiada Yutayaa vaidiiva kava sikauyauvaa habati kiada innasi kagaariaara uduu ³² Yisuuva iya tunoo: Na kaayau yoketaa mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu iikiayauvaina iikiaunoo. Mo ngia ivaki taavo datai mmoorivaara ngia yaata utida sikauyauvaa habati kiada niisi kagaariaara iikiaannee? ³³ tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama iqii mmoori yoketaa iyauvaa a iikiannaiyauvaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo. A Anutuugaara kua maisaivaa kiannaivaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo. A mmanna vaidi aakuaanoonna eenoo aiyara kiannanoo: Neenoo Anutuugovee, kiannanoo. Ivaaraida ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunoo, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngii mmaanna tuu kuaivaki kua fafaara voovai vainoo. Anutuugo kua pinaivaara dira kieeta vaidiyyara tunoo: Ngia anutuuya variaano, tiravai. ³⁵ Vaa ta rikiaunoo. Anutuuga kua fafaara roo kuaivaki vai kuaivo tupatupaa kutaa kuavai vaivai. Nnaaru Anutuugo ari kuaivaa kiaa mmuuyara tunoo: Anutuuyavee, tiravai. ³⁶ Mo niyyara ngia dataikiada kiaannee? Anutuugoono ni mmataama kioo ni titooduu na mmatayaa tiiravai. Na niniyyara Anutuuga Mmaapuvaivee kiauvaaraida ngia niyyara kiaanoo: A Anutuugaara kua maisaivaa kiannanoo, kiaannee? ³⁷ Na hama ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia sa niyyara kutaavaivee kiatee. ³⁸ Fai na kutaa ni Napoonna mmooriyauvaa iinai ngia hama niyyara kutaavaivee ngii

kiatainai ni mmooriiyauvaara inna aikioo kutaavaivee kiatee. Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara arinaima teeda rikiaateeraivaara na iikiau mmooriiyauvaa teeda kutaavaivee kiatee, ³⁹ tuduu rikiada iya keenaa inna utuaara uuduu ivo hataumakinaa ari toovau viravai.

⁴⁰ Nnoori Yorotaana sainai tauraa Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu yoosinnaivaki Yisuuva oro ivaki hara kioo variravai. ⁴¹ Ivaki hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nniravai. Numa varida ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Hama Yuvuaano Anutuuqaa mmoori ari vookarauyauvaa iiravai. Aa vaidi aavaara Yuvuaano mmuakiaa kuavai tuuvoono kutaavai vainoo. ⁴² Iya itaa kua tuduu kaayau gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisunnara kutaavaivee tiravai.

11

Rasaruuso putuuvakidiri Yisuuva tuduu diiteeravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Rasaruuso yoosinna Betaniaa diaa vaidivai varuuvoono pinaa nniitareeravai vareeravai. Mariaaya Mataaya nnunna nnayoovaitana ii yoosinna Betaniaa ivaki variravai. ² Ii gioonna Mariaava ivoono heenna suuya suuda yoketaa vuuvaara pinaa sikau kagaari kioo varoo Yisunna yukuuvaitanau tusaa siikama kioo ari kieeta yaasiivaadiri rugoovoota ari nnayaavaatama ii yoosinna ivaki variravai. Ngiari vayaava Rasaruuso pinaa nniitareeraivaa varooduu teeda ³ nnunna nnayoovaitana ngiaammuau voovai titada tunoo: Oro Yisunna kianee: Udaanga-o, vaa a vaidi innara pinaama mmuduuya riraivo pinaa nniitareeraivaa varainoo, kianee, ⁴ tuduu rikioo oro Yisunna kiaa mmudu rikioo tunoo: Ii nniitarai ivaa varaivo fai inna raputino hama eeyaara putinaravai. Ivo putinaraiivo hama kati putinaravaivee. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kua yoke-taivaa tida inna Mmaapuuvaaatama kua yoketaivaa kiaaraivaara fai ivo putinaravaivee, tiravai.

⁵ Yisuuva Mataannaraatama ari nnunnaivaa Mariaannaraata Rasaru-usaaraatama pinaama mmuduuya riravai. ⁶ Mmuduuya ruoo Rasaruuso pinaa nniitaroo kuaivaa rikioonnaata ari varuu yoosinnaivaki varuduu taara suaivaitana taikeravai. ⁷ Taika kioodoo rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta kava vara ranada Yutayaa yoosinnaivaki kuaaravee, ⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Vitaira-o, aa heena Yutayaiya sikau habati aiyaa kagaariaara kiaipinnainni a kava kuanarainna kiannanee? ⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo mmuaa suaivau yaakuuvaitana yukukidiri taarama suaivo vainoo. Ii suai iyauvunu suaivo mmannammanna taikiokio yapooma heenaivai. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoono suaivau nuainno fai hama harurinaravai. Ivo mmataivo koo pataivau avuuvaa taa roo nuaivaara hama harurinaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono heenaivaki nuainno fai harurinaravai. Hama mmataivo koo pataivau nuaivaara harurinaravaivee. Yisuuva ari putinara suaivo hama vainima vauvaara itaa kua tiravai. ¹¹ Kiaa kioo kava ivo iya tunoo: Ti seena Rasaruuso vaa vuru vaivaivee. Fai na viee inna yuruunaravaivee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna tunoo: Udaanga-o, ivo ari kati vuru vainno fai ariinoo diitoo hara kioo varinaravaivee, ¹³ kiaa kiada Yisuuva Rasaruuso vaa putuu kuaivaa iya kiaa mmuuvaaara hama tuqinnama rikieeraida iya yaata utida tunoo: Ari kati ivo vuru vaivaarainno aavo itaa kua tinoo. ¹⁴ Iya itaama yaata utida tuduu rikioo Yisuuva kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutta vaa Rasaruuso putivai. ¹⁵ Itaama vaikiai na ngiiyara yaata utuee hama na inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na hama inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Nnikiai

ta innasi kuaaravaivee, ¹⁶ tuduu Tumaasaa ari seenaiyaano innara tuu nnutu vuaivo Gaabivaano ari seena ngiaammuauya tunoo: Nnikiai teetama vida ti vitairaivaa tasipama putuaaraivaara kuaaravee, tiravai.

Putuaiya diiteeraivaaraata tupatupaa variraivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁷ Yisuuva yoosinnaivaki ngioo varioo rikiooduu vaa Rasaruuso putuoo mmata nnauvaki taarama taarama suai vauvaara iya inna kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁸ Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Betaniaa ivo Yerusareema vainima kiisama oro ngieerama vaira yoosinnavai. ¹⁹ Kiisama ngieerama vauvaara kaayau Yutayaa gioonna kiaapuuya Mataaya Mariaayasi viravai. Innidana ausaivaitana mmuaararoovo taikaiveera ivaitanaasi viravai.

²⁰ Mataava Yisuuva nninara kuaivaa rikioo inna sunaanara vuduu Mariaava nnauvaki hara kioo variravai. ²¹ Varuduu Mataava oro Yisuunna tunoo: Udaanga-o, e aavaki variannatiri. Hama ni vaavova putitirivee. ²² Mo vaa na taunoo. Fai makee eenoo Anutuuqaa yaparaino fai ivoono a yaparakiannaivaa i mminaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai i vayaava kava diitaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai suai nnaagiai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki ivootama iya tasipama kava diitaanaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono putuoo kava diitaanaravaa na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono tupatupaa variraivaa varaanaravaa na nakaaravovee. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo putino vaidi kaanaivo tupatupaa varinaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono hama putirainno hara kioo varioo niyara kutaavaivee tiivo fai tupatupaa varinaravai. A ivaara kua kutaavaiveenna kiannanee? Vara a ivaara unnakuavaiveenna kiannanee? ²⁷ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, nnaaru Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo mmatayaa kuanee tuuvo aanna ivoonna a iikiannano. Na ivaaraina kutaavaivee kiaunoo, tiravai.

Yisuuva rateeravai

²⁸ Mataava kiaa kioo kava vara ranoo numa ari nnunna Mariaannaata vitoo oro mmaraa tonai voovau dioo vainno tunoo: Vitairaivo vaa aavaki nniivo aiyara tinoo, ²⁹ tuduu rikioo akiairauduu innasi viravai. ³⁰ Vuduu Yisuuva hama vaama kioo yoosinnaivaki nnirama kioo homo Mataava innaata kua tuuvaki dioo vairavai. ³¹ Dioo vauduu Yutayaa gioonna kiaapuuya Mariaanna nnauvaki inna ausa mmuaararavoo taikaiveera inna tasipama varuuya tooduu ivo makee tuduu diitoo mmaanai vuduu teeda iyaatama diitada inna nnaagiaivau viravai. Mariaava diitoo vuuvaara iya yaata utida tunoo: Rasaruusaa mmata nnauvau rataanarainno ivo kuainoo, kiaa kiada iyaatama inna nnaagiaivau viravai.

³² Yisuuva duuvaki Mariaava oro too vioo varoo inna yuku oyaivaki vairavai. Vainno tunoo: Udaanga-o, boo, mo a aavaki varunnatiri. Ni vaavova hama pututirivee, ³³ tuduu rikioo Yisuuva Mariaava ratoo varuuvaa too Yutayaa gioonna kiaapu inna tasipama nnuuyaataama ratada varuuvaa tooduu inna ausa vuatinniivo hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. ³⁴ Vauduu ivo iya yaparainno tunoo: Mo ngia deevaki inna haukieeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Udaanga-o, a numa taanee, ³⁵ tuduu Yisuuva rateeravai. ³⁶ Ratooduu teeda gioonna kiaapu Yutayaiya tunoo: Ai, inna taatee. Ivo pinaama Rasaruusaara mmuduuya ruoo innara ratainoo, ³⁷ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Iva inna aikiooma vaidi avu maisaivaa tuqinnooduu rikioo ivo avuuvaa teeravai. Iva aavau hara kioo varutiri. Rasaruuso hama pututirivee, tiravai.

Yisuuva Rasaruusaa tuduu kava diiteeravai

³⁸Tuduu Yisuunna ausa vuatinniivo kava hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. Vauduu rikioo ivo vioo vioo oro mmata nnauvaki tooduu vaa iya Rasaruusaa oonauvaki hau kiada sikau sipuuvaadiri rau kieeravai. ³⁹Rau kiooduu too tunoo: Sikau sipuuvaa hatuaa kiatee, tuduu rikioo vaidi putuuvaa nnunna Mataavaano Yisuunna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, vaa maisa suudaivo kuaivaivee. Vaa ivo putii suaivo taarama taarama suai heena taika kiaivaivee, ⁴⁰tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Vaa na i kiaa i mmiauvaivee. A niyara kutaavaivee tie fai Anutuugaa mmoori ari vookaravai a taanaravaivee, ⁴¹tuduu iya sikau sipuuvaa hatuaa kiooduu Yisuuva ngiau aapu reeri too vainno tunoo: Ni Napoo-o, a ni kuaivaa rikiaannaivaara na aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁴²Vaa na rikiaunoo. A mmuakiaa suai ni kuaivaa rikiaannavai. Aa na tinara kua aavaa hama niniyara tinaravai. Gioonna kiaapu aavaki diaiya a ni titoovaara kutaavaivee kiateeraivaara na tinaravaivee, ⁴³kiaa kioo kuaivaa pinaama aayanna roo tunoo: Rasaruuso tummuane, ⁴⁴tuduu rikioo vaa putuuvo diitoo ivakidiri tiiravai. Inna yuku yaakuuvaa buruqa yeenaivaadiri purupuruuma kioovaata tinniivau buruqa rummua apu kioovaatama diitoo tiiravai. Tuuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Innayaadiri yeenayaanaiyauvaa rukuasaa kikio kuaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2)

⁴⁵Tuduu rikiada gioonna kiaapu Yutayaa vooya vaa Mariaanna tasipama nnuuya Yisuuva uu mmooriivaa teeda innara kutaavaivee tiravai. ⁴⁶Tuduu vooya vaidi Farisaiyasi vida Yisuuva uu mmooriivaara iya kiaa mmiravai. ⁴⁷Kiaa mmuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama nuunaida vaidi kua yeena rairaiyasi vida nuunaida varida kuakuaakuaiyauvaa tida tunoo: Mo ta dataama iikiarannee? Aqaa vaidi aavo kaayau Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iivaivee. ⁴⁸Fai ta teeda pikikio aa mmoori aavaa mmannammanna yaagueeqama kioo iinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaravai. Fai ta itaikiai rikiada ti kieeta nnoonna yoosinna Rooma variyaiya ngiari ngiaammua rapiraiya titakiai nnida fai ti nuunaira nnau pinaivaa havarata raubiriima kiada tiita ruputu taika kikio fai hama ti nnutuaatainaravaivee, ⁴⁹tuduu rikioo iyakidiri ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaava tunoo: Ngia kumimakayavee. ⁵⁰Hama ngia arinaima rikiaano. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuyaata putu taika kiarainnoo. Mmuuaa vaidivai mmuakiaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee, ⁵¹kiaa kioo tuuvo hama arinaidiri tiravai. Anutuugoona kiaa mmuu kuaivaa tiravai. Ii nuanu ivaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaavai variravoonora tuoo Yutayaa gioonna kiaapuuyara Yisuuva putinaraivaara ivo mmuaanaa itaa kua tiravai. ⁵²Yisuuva hama Yutayaa gioonna kiaapuuyara nnaasu fai putinaravai. Mmuakiaa mmatavau variaa Anutuugaa nnaakara tuanaa variyaiya rupi nuunainaraivaara putinaravai. Kayapaava ivaara kiaa kioo hama oyaivaa arinaima rikieeravai. ⁵³Ii suai ivakidiri Yutayaa kieetaiya Yisuunna ruputikio putuaveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵⁴Kua yeena rauduu rikioo hama Yisuuva Yutayaa mmataivau kooyaa nuairavai. Ivo ivaki pikioo oro koo mmuyai gaanga yoosinna voovai vainima vau yoosinavai nnutuuvo Eparaima ivaki ivo ari ngiaammuauya tasipama variravai.

⁵⁵Varuduu Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yerusareema vida

iya Anutuuqaara mmamma finira aataruuvaara iida nnaagiai buusaivaa nnaaraivaara viravai. ⁵⁶ Iya oro varida Yisuunnara buaama rada nuaida oro nuunaira nnau pinaivaki nuunaida dida vaidi ngiari yapara ngiari yaparaida voovoono voovai tunoo: A dataamainna yaata utuannanee? Vo fai ivo buusaivaa nnaanaraivaara nninaranee? Vo hama nninaranee? tiravai. ⁵⁷ Iya itaa kua tuu suaivaki vaa Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi yaata Farisaiyaatama teerama kioo kuaivaa yaagueeqama tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ivo variivaki taivoono ti kiasa ti mmiaivee, tiravai. Iya Yisuunna utuaraivaara itaa kua tiravai.

12

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvvaa apiravai (Matai 26:6-13; Marakaa 14:3-9)

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu yaaku sai suaivai karasaidiri mmuaa suaivo homo vauduu too Yisuuva diitoo yoosinna Betaniaa viravai. Vaidi Rasaruuso vaa putuduu Yisuuva inna tuduu diitovoono ivaki variravai. ² Ivaki varuduu ari seenaiya Yisuunnani yeennaiyauvaa huda teerama kiooduu Mataava yeennaiyauvaa iya mmuduu nneeda varuduu Rasaruuso Yisuunna tasipama yeenna nnoo variravai. ³ Iya yeenna nneeda varuduu Mariaava heenna suuya suuda yoketaa vuu toori kiisaivaa sikau pinaivaadiri yookaama kioovaa varoo numa Yisuunna yukuuvaitanau tusaa kioo ari kieeta yausiivaadiri rugeeravai. Ruga kiooduu suuyaivaa suuda yoketaivo nnauvaki suvuairavai. ⁴⁻⁵ Suvuau kiooduu Yisuunna ngiaammuu voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainara ngiaammuuvoono tunoo: Ta aaniira hama aa heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa vaidi yaata mmida irisai sikau pinaiyauvaa (300) varada gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiaunnee? ⁶ Iva hama mmanna haipuuyara boo tioo itaa kua tiravai. Iva ari mmuara vareeraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai. Iva iya sikau utuaivaa varoo nuainno varioo ariyara ivakidiri vareeravai. ⁷⁻⁸ Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Sa Mariaanna itaa kua kianee. Pikino iikiaivee. Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama varikiai ngia iyara tuqinnaaravai. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa ni mmammayaa tusaa apuoo varioo na putinai ni hakuaraivaara mmuaanaa teerainno varinoo, tiravai.

Rasaruusaa mmaaraa kua tiravai

⁹ Yisuuva Betaniaa nnuuvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya rikida ivakira nniravai. Hama Yisuunna nnaasu taara nniravai. Yisuuva tuduu rikioo Rasaruuso putuuvakidiri diitovaaraatama taara nniravai. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya vaa Yisuunnara kua kiasa teerama kaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai. ¹¹ Yisuuva tuduu Rasaruuso diitovaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari kieetaiya pikiada Yisuunnara kua kutaa vaidivaivee tiravai. Tuuvaara kati Anutuuqaara puara hudeera vaidi kieetaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai.

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai (Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40)

¹² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya Varaigiataa buusaivaa nnaara Yerusareema vaa nnuuya Yisuuva ivaki nninara kuaivaa rikieeravai. ¹³ Rikiada innara sirigaida muusa apu roosuuyauvaa rakau utida

inna sunaara saidi vida varida aayanna kiaa rada tunoo: Anutuugo yoke-taivovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Isarairaaya kieetaivaara Anutuugo innara yoketaakiaivee. ¹⁴Iya itaa kua tida varuduu Yisuuva puara togii karaasaivaara buaama kioo tooduu inna too vauduu too inna mmookaivau karoo varuduu inna vitoo nniravai. ¹⁵Nnaaru Anutuugaa yanaivaki forofetaivo ivaara reeravai. Ivo ivaara kua fafaara roovo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
sa aatuukiatee. Taatee.

Ngii kieetaivo puara togii karaasaivaa
mmookaivau varikio vitoo nninoo.

Fafaarivo vauvaugiataa ii suai ivaki kaanaivo vairavai. ¹⁶Iqii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya hama arinaima kua oyaiava rikieeravai. Yapooma Yisuuva putuoo kava diitoo ari Koonnasi vira suaivaki iya arinaima rikieeravai. Ii kua ivo innara fafaara roo kua ivaaraatama gioonna kiaapuuya innara itaama uvaaraatama arinaima rikieeravai.

¹⁷Yisuuva Rasaruusaa tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki gioonna kiapu iva tooya ivaara ngiari seenaiya kiaa mmiaa rada nuairavai. ¹⁸Kiaa mmiaa rada nuauduu rikiaa Yisuuva ari vookarau mmooriivaa itaama uuvaa rikioovaara kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida ivo ngioo varuu suaivaki inna sunaara viravai. ¹⁹Iya inna saidi vuduu teeda vaidi Farisaiya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo taatee. Hama ta yopeema vo mmoorivai inna iikiaravee. Vaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna nnaagiai kuaavaivee, tiravai.

Ereengaa vaidi vooyaano Yisuunnasi nniravai

²⁰Gioonna kiaapuuya Yerusareema buusa nnaara vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaaraivaara vuduu Ereengaa kua tira vaidi vooyaataama iya tasipama viravai. ²¹Vida tooduu Karirayaa diaa vaidiivo kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Betesaitaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Piriipoota Yerusareema varuduu Ereengaiya innasi vida tunoo: Ti vaidi-o, ta Yisuunna taara ngiaunnao, ²²tuduu rikioo Piriipo oro Adiriaasaa iya kuaivaa kiaa mmi kioo innaata sunoo oro Yisuunna kiaa mmiravai. ²³Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Suaivo vaa nninoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ²⁴Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yeenna vuuuivaava uruuvo ari mmuaavai vainno hama iiraatainaravai. Fai mmataki vainno rusitoo raubiriinno uruoo iiraiyauvo kaayauyauvai vainaravai. ²⁵Fai gioonna kiapu voovono ari mmatayaa varinaraivaara mmuduuya ruoo ruoo fai inna variraivo raubiriinno taikaanaravai. Fai mmatayaa varira suaivaki gioonna kiapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara mmuduuya rirainno fai inna variraivo hama raubiriirainno fai tupatupaa vainaravai. ²⁶Fai gioonna kiapu voovono ni mmooriivaa varaanaree tioo ni nnaagiai ngiaivee. Na varinaraivaki ivoota ni tasipama varinaraivaara ni nnaagiai ngiaivee. Fai ivo ni mmooriivaa varano ni Napoova irisai inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Yisuuva ari putinaraivaara tiravai

²⁷Aanna na rikiauuko ni yaata vuatinniivo hanigioo ari vo yaata vuatinivai vainoo. Na ivaara dataa kua tinaranee? Fai na tinara: Ni Napoo-o, aa suai aavaki a mmuaararavaa ni minaravaa eenoo ooqoo kianee, tinaranee? Fai na hama itaa kua tinaravai. Aqaa suai aavaki na mmuaararavaa varaanaraivaara tiiravaivee. ²⁸Ni Napoo-o, a mmuaararavaa ni mino i nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri kuaivo

tioo tunoo: Vaa na iikiauko ni nnutuuvo ngiau aapu vainoo. Fai na kava iino ni nnutuuvo fai kava ngiau aapu vainaravaivee, tiravai.

²⁹ Gioonna kiaapuuya iya tasipama duuya ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuu kua ivaa rikiada vooyaano tunoo: Ngiaarunno akua tinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aangeraa voovono innaata kua tinoo, tiravai. ³⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Neenoo kuaivaa rikiee Anutuugaara kutaavaivee tinaraivaara hama kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. Ngien-gieenoo kuaivaa rikiada Anutuugaara kutaavaivee kiateeraivaara kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. ³¹ Anna makee Anutuugo gioonna kiaapu mmatayaa variayaki kua pinaivaa iyaki yapaanaravai. Fai na gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivaa yaataaraanaravai. ³² Iya ngiauvau ni haara kikio rikioo na iina rikinai teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo niisi ngiatangiataivaara varida yaata utuaaravaivee, tiravai. ³³ Iya dataama inna iikio iva putinaraivo kooyaa vainaraivaara ivo itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya inna sai tunoo: Vaa ta rikiaunnano. Ti mmaanna tuu kua voovai tinoo: Anutuugo mmataama kioo vaidiivo fai tupatupaa varinaravaivee, tiivai. Mo ivo itaa kua tiivaara a dataama kiee kiannano: Vaidiivaa Mmaapuuvaa iya ngiauvau haara kiaravaivee, kiannanee? Mo ii Vaidiivaa Mmaapu ivo inna gioononnee? ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Tooba mmeekiaivo homo kiisa sui ngii tasipama vainoo. Ngii upisiinoora tida toobaivo mmeekia tai suaivaungiaa nuaida varida variatee. Gioonna kiaapu voovono upisiivaki nuainno hama ari nuainara aataruuvaa taivai. ³⁶ Ngia mmeekiaivau varira gioonna kiaapu tuanaaya variateera mmeekiaivo ngii tasipama vai suaivaki ivaara kutaavaivee kiatee, tiravai.

Yutayaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

Yisuuva ii kua ivaa kua taika kioo iya pikioo iya inna teevoora hatauman-nigiataa varia roo nuairavai. ³⁷ Vaa tauraa ivo iya avuuyauvunu kaayau Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuduu iya iyauvaa teedaata hama innara kutaavaivee tiravai. ³⁸ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveera iya itaama iiravai. Yisayaava tuu kuaivo tunoo:

Udaanga-o, hama gioonna kiaapu voovono
ta kiaunna kua mmayaayaivaara
kua kutaavaivee tiivaivee.
Udaangaivo ari vookara ari vookarai
mmooriiauvaa iikio
hama voovono arinaima too rikiaivaivee.

³⁹ Yisayaava itaa kua tuuvaara Yisuuva uvuaa iya teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava vo kua voovai tuuvaaraatama iya Yisuuva uvuaa teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava Anutuugo tuu kua voovai fafaara roo tunoo:

⁴⁰ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniyauvaa rikiada
ausaiyauvaa hanigiakiai na iya tuqinnevoora kua
na iya avuuyauvaa iikiauko upisiikiai
na iya yaata tinniyauvaa iikiauko
yaagueeqaivaivee.

⁴¹ Yisuunna mmeekia ari vookaravaa Yisayaava too innara kua tuuvaara ii kua ivaa fafaara roo tiravai.

⁴² Yisayaava tuu kuaivo itaama vauduaata Yutayaa vaidi kieeta kaayauya Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya kutaavaivee kiaa kiadaata vaidi Fari-saiyara aatuuda hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya nuunaira nnauyauvaki vikiai vaidi Farisaiya iya ooqoo tivoora kiaa hama kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Vaidiyya iyara vaidi yoketaayavee kiaaraivaara iya ausaiyauvo pinaama yoketairavai. Anutuugo iyara vaidi yoketaayavee tinaraiivaara iya ausaiyauvo kiisama yoketairavai. Ivaara hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Yisuuva tuu kuaivoono iyaki kua pinaivaa yapaanaravai

⁴⁴ Yapooma Yisuuva gionna kiaapuuyaki puaisakama kuaivaa tioo tunoo: Gionna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tiivo hama niyyara nnaasu itaa kua tiivai. Ni titoovaaratama itaa kua tiivai. ⁴⁵ Gionna kiaapu voovoono ni taivoono ni titoovaatama tainoo. ⁴⁶ Tooba subiaavo mmeeki-aiivo taineema na mmatayaa tiee gionna kiaapuuya mmeekiavai tiiravai. Gionna kiaapu voovoono niyyara kutaavaivee tiivoono upisiivaki vari-noora kiaa na mmeekiavai tiiravai. ⁴⁷ Hama na kua pinaivaa gionna kiaapuuyaki yapaanaraivaara na tiiravai. Iya vitee aataru yoketaivau ya-paanaraivaara na tiiravai. Fai gionna kiaapu voovoono ni mmayaayaivaa rikioo mmanna yaata nnaasu rikioo hama iinai tee hama na kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo hama ni mmayaayaivaa rikieerainno niyyara ooqoo tino rikioo kua pinaana inna yapaanaraivo vainoo. Na kiau kuaivo kooyaa vaivaa hama ivo rikieerainno pikino fai yapooma suai nnaagiai ivoono fai kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁹ Hama nenenaidiri kuaivaa yaata utuee ngii giaa ngii miauvaivee. Ni Napoova ni titoovoono ariinoo kuaivaa ni giaa ni mioo itaqitaama iya kiaa mmianee tiivaugiataama na ngii giaa ngii miauvaivee. Ivaara fai yapooma suai nnaagiai na kiau kuaivaa hama rikiaivaa ni kuaivoono kua pinaana inna yapaanaravai. ⁵⁰ Vaa na rikiauvai. Ni Napoova tii kuaivaa fai gionna kiaapu voovoono rikioo iinnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. Ivaaraina ivo ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii miaunoo, tiravai.

13

Yisuuva ari ngiaammuauya yukuuyauvaa finiravai

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu mmuaa suaivai homo vauduu Yisuuva mmatayaa pikioo ari Koonnasi kuanara suaivo vaa vainima nnuuvaa vaa ivo rikieeravai. Ivo ari gionna kiaapu mmatayaa varuuyara mmannammanna mmuduuya ruuvo ari suaivo taikaanaraivaki-aatama mmannammanna iyara mmuduuya riravai.

² Hannauduu too Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeenna nneeda vari-ravai. Iyakidiri ngiaammuaui voovai Simoonaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yu-taaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainara kuaivaa vaa Sataango inna yaataivaki yapeeravai. ³ Yisuunna ari Koova mmuakiaa mminnaivaara Dianeera yaagueeqaivaa inna mmuuvaa vaa ivo rikieer-avai. Iva Anutuugaasidiri tuuvo kava innasi kuanaraivaaraatama vaa ivo rikieeravai. ⁴ Ivo itaama rikioo yeenna nnoovaata pikioo diitoo ari yaapa veraayaa diaivaa rabara kioo tauraivaa vara ari tammaivaki rairavai. ⁵ Rau kioo nnooriivaa vara kioo pereeta voovaki tusaa kioo ari ngiaam-muauya yukuuyauvunu finia roo nuainno varioo tauraivaa ari tammaivaki rauvaadiri iya yukuuyauvunudiri ruga kioo ⁶ Simoono Petoroosaasi ngioo inna yukuuvaitanau fininara uuduu Petorooso inna tunoo: Udaanga-o, a ni yukuuvaitanau fininaranee? ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo:

Aanna na iikiauva hama a rikiee taannano. Fai yapooma a arinaima rikiee taanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Hameetavee. A vaidi nnoonnakuavee. A mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima ni yukuuvaitanau fininarainnoo. Aannaata nnaagiai suaiyauvakiaatama sa ni yukuuvaitanaudiri finianee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na hama i yukuuvaitanau fininai hama a ni ngiaammuaukua varinaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, sa ni yukuuvaitanau nnaasu finianee. Ni yaakuuvaitanaata ni kieetaivaatama finianee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gionna kiaapu voovono ari mmamma eyommaavai fini kiaivoono ari mmammaivo yoketaivara hama kava eyommaavai fininaravai. Ari kainaama rii yukuuvaitanaudiri nnaasu fininaravai. Ngia mmuakiaaya hama kainaamaataikiai yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai. ¹¹ (Vaidi voovono Yisuuva nnammutuaiya kooyaa inna vitainaravaa vaa Yisuuva arinaima too rikieeravai. Ivaara ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai.) ¹² Ivo iya yukuuyauvunudiri fini taika kioo ari yaapa veraayaa diaivaa kava vara yuu kioo ari yeenna nnoo varuu mmaataivau variravai. Varioo iya yaparainno tunoo: Aa mmoori na ngii iikiau aavaa oyaivaa vaa ngia teeda rikiaanee? ¹³ Ngia niyara Vitaira-o, Udaanga-o, kiaanoo. Na kutaa itaama variauvaa ngia safuumaida itaa kua kiaanoo. ¹⁴ Na ngii udaangavai variee ngii vitairavai variauvoono mmoori vareera ngiaammuauvaa mmoorivai na varee ngii yukuuyauvunu finiaunoo. Ivaara ngieetama mmoori vareera ngiaammuauvaa roosiima ngiingii yuku ngiingii yukuuyauvunu finiatee. ¹⁵ Na ngiyyara iikiauva ngieetama iikiateera na mmoori vareera ngiaammuauvaa mmooriivaa mmataama kiee iikiaunoo. ¹⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama sikaunnaudiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura nakaaravaa yaataravai. Kua varoo nuairavoono hama ari titeeravaa yaataravai. ¹⁷ Ngia ii kua ivaa oyaivaa arinaima teeda rikiada fai iikiokio ngii ausaiyauvo yoketainaravai.

¹⁸ Hama na ngii mmuakiaayara itaa kua kiaunoo. Na mmataama kiauya vaa na taunoo. Anutuugaa kua fafaara voovai vaivaa kaanaivo aanna makee vainaravai. Kua fafaaravo tinoo: Vaidi voovono ni tasipama yeenna nnaivoono mmooka hanigia ni mivaivee, tiivai. ¹⁹ Vaidiivo ngiikidiri aataru maisivaa ni minaravara na aanna makee mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Yapooma ivo aataru maisivaa ni minai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeravara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo mmataama kiai vaidiivo neenoovee kiauvara fai ngia niyara kutaavaivee kiaravai. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovono na innasi titauko kuai gionna kiaapuvara yoketaivoono ni iyaraatama yoketaunoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoke-tainoo, tiravai.

*Yutaaso inna kooyaa vitainaravara Yisuuva tiravai
(Matai 26:20-25; Marakaa 14:17-21; Rukaaso 22:21-23)*

²¹ Yisuuva itaa kua kua taika kioo rikioodu inna ausaivo pinaama mmuaararooduu rikioo ivo kooyaa tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngiikidiri mmuaavoono ni nnammutuaiya kooyaa ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari avuki ngiari avukiida tunoo: Ivo gearainno itaa kua tiinnee, kua kaayauma kumimakairavai. ²³ Kumimakauduu Yisuuva na inna ngiaammuaivo ivo niyara mmuduuya ruuvo na inna vainima hara kiee variaaduu ²⁴ Simoono Petorooso niyara

yaaku mmayaayau ruoo ni tunoo: Deevaarainno tiinnee? Inna yaparakia-nee, ²⁵ tuduu rikiee na Yisuunna rainnaa utuee inna yaparainna kiaanoo: Udaanga-o, a gearainna itaa kua kiannanee? ²⁶ kiaaduu rikioo Yisuuva ni kuaivaa sai tunoo: Na bereetaivaa nnoori suukaivakidiri rabuuma kiee inna mminaraivo inna ivovee, kiaa kioo bereetaivaa rakau utuoo nnoori suukaivakidiri rabuuma kioo Simoonaa mmaapuuvaa Yutaaso Isariootaa mmiravai. ²⁷ Mmuduu varoo saivaata Sataango inna aakiaivaki viravai. Vuduu Yisuuva Yutaasaa tunoo: A iinaraivaa akiairaama iikianee. ²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada ivaki varida yeenna nnooya hama ivo tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. ²⁹ Hama arinaima rikiada vooyaano yaata utida tunoo: Yutaaso sikau utuaivaa haitatuuvaara Yisuuva inna tinoo: Ta turau buusa nnaara yeennaiyauvaa sikaunnaadiri yookaama kiee varaanee, tiinnee? Vara sikauyauvaa varee mmanna haipuuya mmianeerainno tiinnee? tiravai. ³⁰ Iya itaama yaata utida varuduu Yutaaso bereetaivaa varoo makee tuduu mmaanai viravai. Ivo heenaanusu viravai.

Yisuuva karaasa mmaanna kua voovai tiravai

³¹ Yutaaso mmaanai voo kioodoo Yisuuva tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapu-uvo ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. Na iinaraivaara Anutuugaa nnutuuvootama ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ³² Na iinaraivaara fai Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vino fai ariinoo niyara iino ni nnutuuvootama ngiau aapu kuanaravai. Fai ivo itaama iinno fai akiairaama iinaravai. ³³ Ni ngiaammuauso, na ngii tasipama variauu suaivo paannama vainoo. Fai ngia niyara buaama rada nookiaaravai. Ivaara Yutayaa vaidiiaa kiaa mmiaa kuaivaa ngiita ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na kuanaravaki fai hama ngia yopeema kuaravaivee, kiaunoo. ³⁴ Na karaasa mmaanna kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia ariiyara ariiyara mmudu-uya ruatee. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia itaama ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. ³⁵ Fai ngia ariiyara ariiyara mmuduuya rikiai gioonaa kiaapuuya ngii teeda ngiiyara kiaara: Yisuunna nnaagiai nuaira tuanaayavee, kuaravaivee, tiravai.

*Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiaa mmiravai
(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34)*

³⁶ Tuduu rikioo Simoono Petorooso inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a deevaki kuanarainna kiannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kuanaravaki aanna makee hama a yopeema ni nnaagiai kuanaravai. Yapooma fai a ni nnaagiai kuanaravaivee, ³⁷ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo aanna makee aaniira hama na i nnaagiai kuanarannee? Fai na aiyara putinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kutaa tuanaa niyara putinaravaara ee-oo kiannanee? Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

14

Yisuuva ari Koonnasi vira aataruuvaa nakaaravovee

¹ Yisuuva kiaa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Sa ngii ausa mmuaara-reera tasipama variatee. Anutuugaara kutaavaivee tida niyaraatama kutaavaivee kiatee. ² Ni Napoonna yoosinnaivo pinaavai vaikio kaayau nnauyauvo ivaki vainoo. Hama itaama vaitiri. Hama na ngii giaa ngii mi-autirivee. Ngia variaaravaa neenoo viee teerama kiaanaravai. ³ Fai na viee ngia variaaravaa teerama kiee fai na kava vara ranee tiee ngii vatee nene variauvaki ngia ni tasipama variateeraivaara na ngii vitaanaravai. ⁴ Na oro

varinara aataruuvaa vaa ngia taavaivee, ⁵ tuduu rikioo Tumaaso inna tunoo: Udaanga-o, yoosinna a kuanaraivaki hama ta taunnao. Dataama kiada ii yoosinna ivakira vira aataruuvaa ta taaranee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Neenoo aataruuvaa nakaaravovee. Neenoo kua kutaivaa nakaaravovee. Neenoo tupatupaa variraivaa nakaaravovee. Fai hama gionna kiaapu voovoono niikinaadiri ngioo fai hama ni Napoonnasi kuanaravai. ⁷ Ngia arinaima ni taatiri. Ni Napoonnaatama arinaima taatirivee. Aqaa suai aavakidiri vaa ngia arinaima ni Napoonna teeda rikiada arinaima inna taanoo, ⁸ tuduu rikioo Piriipo inna tunoo: Udaanga-o, ai Koonna ti vitainai fai ta teeda kiaara: Inna aikioovaivee, kiaravee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Piriipo, na hokoba suai ngii tasipama variaukai a hama arinaima ni taannanee? Gionna kiaapu voovoono ni taivoono ni Napoonnaatama taivaivee. Mo a dataama kieenna kiannano: Ai Koonna ti vitakianee, kiannanee? ¹⁰ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara hama a kutaavaivee kiannanee? Na kiau kuaivaa hama nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Hameetavee. Ni Napoova niiki variivoono ari mmooriivaa varaivai. ¹¹ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia hama ivaara ngii kutaavaivee kiatainai na mmoori varauyauvo kooyaa vaiyauvaa teedama niyara kutaavaivee kiatee. ¹² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono fai na iikiau mmooriyauvaa ivootama iinaravai. Na ni Napoonnasi kuanaraivaara ivo ii mmooriivoono na iikiauyauvaa yaataranaravai. ¹³ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni Napoonna yaparaikiai fai na iinaravai. Ni Napoonnara kua yoketaivaa kiateeraivaara neenoo ari Mmaapuuvoono na iinaravai. ¹⁴ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni yaparaikiai fai na iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titaanaraivaara tiravai

¹⁵ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Fai ngia niyara mmuduuya ridaida mmaanna kua na kiauyauvaa fai ngia rikiada puaisakama utida iikiaravai. ¹⁶ Fai neenoo ni Napoonna yaparaino ivoono niinikaraama Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titano tuoo ngii tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁷ Gionna kiaapu mmatayaa kumimakama variraiya hama Anutuugaa Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa teeda rikiaano. Hama inna teeda rikiaivaara hama inna varaanoo. Vaa ngia inna teeda rikiaano. Ivo aanna ngii tasipama varioo fai yapooma ngii aakiaana varinaraivaara ngia inna teeda rikiaano.

¹⁸ Fai na hama ngii pikiee eeyaara vinai ngia viina nnaakara roosiima variaaravai. Fai na kava vara ranee ngiisi tiinaravai. ¹⁹ Fai kiisa suaivo taikanai gionna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya hama kava ni taaravai. Fai ngieenoo kava ni taaravai. Na tupatupaa hara kiee variauvaara ngieeta itaama tupatupaa hara kiada variaaravai. ²⁰ Ii suai ivaki na kava diitee varinara suaivaki na ni Napoonnaki variauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Ngia niiki variaani na ngiiki variauvaaraatama fai ngia arinaima rikiaaravai.

²¹ Gionna kiaapu voovoono na kua mmaanna kiauyauvaa rikioo iivoono niyara mmuduuya ruainoo. Ivo niyara mmuduuya ruavai ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Neetaatama fai innara mmuduuya ruee na inna tasipama varinaraivaara kooyaa inna vitainaravaivee, ²² tuduu rikioo Yutaaso Isariootaa ferengaava Yutaasoono Yisuuva yaparainno tunoo: Udaanga-o, mo dataama kiee fai a aiyara kooyaa ti vitainna mmatayaa kumimakama variaya fai hama aiyara kooyaa vitainaranee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ai, mo gionna kiaapu voovoono niyara

mmuduuya ruoo ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iino fai ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Mmuduuya rinai fai neeta ni Napoovaatama innasi tiida inna tasipama variaaravai. ²⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo fai hama ni kuaiyauvaa rikioo puaisakama utuoo iinaravai. Aa kua aavaa ngia rikiaa aavo hama ni kuavai. Ni Napoova ni titoovaasidiri tii kuavai.

²⁵ Na homo ngii tasipama variau suaivaki ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Fai yapooma Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Yoketaivaa ni Napoovaano na kiauvaugiataama titano tiinaraivoono fai mmuakiaa kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravai. Ngii giaa ngii mioo ngii tinai rikiada vaa na ngii giaa ngii miaukai rikiada vueennama kiaa kuaiyauvaa fai ngia keenaa rikiaaravai.

²⁷ Na viee ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngii mi kiee kuanaravai. Hama gioonna kiaapu mmatayaa variaya ausa nuufa mmirayaama ngii minaravai. Na neneeno nini ausa nuufa tuanaivaa ngii mi kiee na ngii pikiee kuanaravai. Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama varida sa aatu aatuukiatee. ²⁸ Na ngii pikiee viee yapooma kava vara ranee ngiisi tiinara kuaivaa na ngii giaa ngii miauvaa vaa ngia rikiaavai. Fai ngia niyara mmuduuya rida fai na ni Napoonnasi kuanara kiau kuaivaa ngia rikiada sirigakiaaravai. Ni Napoova ni yaataraiavaara ngia itaama sirigakiaaravai.

²⁹ Ii kua na ngii giaa ngii miao ivaa kaanaivo hama vainara suaivaki na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma kaanaivo vainai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

³⁰ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivoono nninara iinno variivaara na hama hokobama ngiita kua tinaravai. Inna yaagueeqaivo hama yopeema ni yaataravai. ³¹ Na ni Napoonnara mmuduuya ruauvaara gioonna kiaapu mmatayaa diaiya teeda rikiaateeraivaara mmuakiaa kuavai ivo ni tiivaugiataama na iikiaunoo. Diitada aavaki pikiada vikiai ta kuaaravee, tiravai.

15

Yisuuva yeena vuainaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva tunoo: Neeno yeena vuaina tuanaivaa roosiima variaunoo. Ni Napoova mmoori nakaaravo varinoo. ² Ni hammara hama iira vaivaa ni Napoova fai hatoka kagaari kioo hammara iira vainno aasannanaivaa hatoka kino too fai iiraivo oyaivakidiri kaayauma suvuai kioo vainaravai. Kaayau iiraiyauvo vakiaiveeraivaara ni Napoova itaama iivai. ³ Na ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuvaaraida vaa ngia yoketaaya variaano. ⁴ Ngia niiki varikiai na ngiiki varinai fai ta mmuaavau variaaravai. Hammaraivo fai hama oyaivaa tasipama vaino fai hama yopeema iiraivo vainaravai. Itaama vaineema ngia hama fai niiki varikio fai hama yopeema iiraivo vainaravai.

⁵ Neeno yeena vuaina oyaivaa roosiima variaukai ngieeno hammaraivaa roosiima variaano. Gioonna kiaapu voovoono niiki varinai na innaki varino kaayau iiraiyauvo suvuainaravai. Ivaara fai gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama varirainno arinaidiri mmooriivaa iino rikioo fai hama kaanainaravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiki varino hammara hama iira vaivaa rakau kagaari kiaavo aasannaivaa roosiima varinoo. Yapooma hammaraiyauvaa itaineema iya iyauvaa rupi nuunama kiada ikiaivaki kagaari kikio ikiaivo taanaravai. ⁷ Fai ngia niiki varikio ni kuaivo ngiiki vainai vo kua vo kuayauvaara ngii iikiataiyauvaara Anutuuga yaparaikio fai ivo ngiini iinaravai. ⁸ Yeena vuainaivaki kaayau

iiraiyauvo vaineema ngia ni mmooriivaa iikio iiraiyauvo vainoonno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Fai ngia itaama iidada ni nnaagiai nuaira tuanaaya variayarainno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. ⁹ Ni Napoova niyara mmuduuya ruaineema na ngiiyara mmuaikaraama mmuduuya ruaunoo. Na mmannammannama kiese ngiiyara mmuduuya ruauvaara ni mmuduuya rira aakiaivaki variatee. ¹⁰ Na ni Napoonna kua mmaanna iyauvaa rikiee iina inna mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaunoo. Itaama vaineema fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada puaisakama utida iida na ngiiyara mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaaravai.

¹¹ Ni sirigairaiivo ngiiiki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miauvaivee. ¹² Aa mmaanna kua na tinara aavo ataama vainoo. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ¹³ Vaidi voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruoo hama ari mmammaivaara yaata utirainno pinaama iyara mmuduuya ruaivaara putivai. Ii mmuduuya rira ivo mmuakiaa mmuduuya riraiyauvaa yaataravai. ¹⁴ Fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada iidaida ni seena tuanaaya variaaravai. ¹⁵ Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo hama ari haitatuura vaidiivaa yaata tinniyaa vai kuaivaa rikiaivai. Ivaaraina na hama mmannammanna ngiiyara ni mmoori vareera ngiaammuauyavee tinaravai. Hamavee. Na ngiiyara kiaunoo: Ni seena tuanaayavee, kiauvaivee. Na ni Napoova ni giaa ni muu kua mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiyauvaara na ngiiyara ni seena tuanaayavee kiauvaivee. ¹⁶ Hama ngieenoo ni mmataama kieeravai. Neenoo nnaasu ngii mmataama kiaaduu ngia ni mmooriivaa varakio iiraivo kaayau vakiaiveeraivaara na ngii mmataama kieeravai. Ngii mmoori varaiavaa iiraivo tupatupaa vainaraivaara na ngii mmataama kieeravai. Fai ngia itaama iida dee aataru mminnaa voovaara ni Napoonna yaparaikio fai ngii minaravai. ¹⁷ Ivaaraina aa kua aavaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunoo.

Gioonna kiaapu mmatayaiya hama Yisuunnara mmuduuya riravai

¹⁸ Fai gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama ngiiyara mmuduuya rikiai ivaudiri arinaima rikiaatee. Iya tauraa hama niyara mmuduuya ruaaneemaida hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ¹⁹ Fai ngia kutaa tuanaa gioonna kiaapu mmatayaa diaiya roosiima varikiai fai iya ngiiyara ti seena tuanaayavee kua kiada ngiiyara mmuduuya ruaravaivee. Hama ngia itaa kaiya roosiima variaunoo. Neenoo iyakidiri ngii mmataama kiaukai ngia hama iya roosiima variaunoo. Ivaaraida iya hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Na tauraa ngii giaa ngii miaaduu ngia taunnu kioo kuaivaa kava rikiaatee. Na tauraa kiaunoo: Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura vaidiivaa yaataroo ari vookaraama varinaravaivee, kiaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai iya mmoori maisaivaa ni mida fai ngiitaatama ngii miaaravai. Fai iya ni kuaivaa rikiada puaisakama utida iida fai ngii kuaivaatama rikiada puaisakama utida iikiaravai. ²¹ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaaraida iya mmoori maisa mmuakiaavai ngii miaaravai. Hama ni titoovaa teeda rikiaivaaraida mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ²² Na hama tuma iyaata kua kiatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na tuma kooyaa iya kua mmiaivaara hama iya yopeema unnakua kiaara: Hama ta rikiaunnao, kiaravaivee. ²³ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo

hama ni Napoonnaraatama mmuduuya rinoo. ²⁴ Mmatayaa diaiya hama iida too mmoori ari vookarauvaa na hama iyaki nuaina iikiaatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na ivaa iyaki nuaina variee iikiaaduu teeda rikiadaata iya hama niyara mmuduuya rida hama ni Napoonnaraatama mmuduuya ruaanoo. ²⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai kaanaivo vakiaiveeraivaara iya tiyara itaama iikiaanoo. Kua mmaanna tuu kuaivo tunoo: Iya kumina kieemaida hama niyara mmuduuya ruaanoo, tiravai.

²⁶ Ngiiyara Kua Tiraivo fai ni Napoonnasidiri tiinaravai. Na ii Mmannasa Kua Kutaa Tira ivaa fai ni Napoonnasidiri na titano too tuoo fai niyara kua tiinaravai. ²⁷ Na toosa hara mmoori varaaduu ngia ni tasipama varuuya aanna homo variaivaaraida fai ngieetama niyara kua kiaravai.

16

¹ Ngia niyara kutaavaivee tiraivaara taara yaata utivoora kiasa na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ² Fai vaidiia nuunaira nnauyauvakidiri ngii ooqoo tida ngii titakiai fai ngia pikiada kuaravai. Fai yapooma suai nnaagiai suaiivo nninai rikiada iya ngii rupertikiai putuaaraivaara kiasa: Ta Anutuugaa mmoori yoketaivaa iikiaunnayavee, kiasa kiada ngii rupertu-aaravai. ³ Iya hama ni Napoonna teeda rikiada hama niitaatama teeda rikiavaara fai iya ii aataru ivaa iikiaaravaivee. ⁴ Vaa na aanna makee ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma ii na kiau kua iyauvaa iya iikio rikioo kaanaivo vainara suaivaki ngia kava rikiaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaara Yisuuva tiravai

Tauraa na ngii tasipama variaa suaivaki na ngii tasipama variauvaara hama na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miravai. ⁵ Aa kiisa suai fai na ivo ni titoovaasi kuanaravee. Na kuanara iino rikioo hama vaidi voovoono ngii-ikidiri diivoono ni yaparainno tinara: A deepinna kuannanee? tinaravee.

⁶ Na ii kua iyauvaa vaa mmuaanaa ngii giaa ngii miauvaara ngii au-saiyauvo pinaama mmuaararainoo. ⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na ngiiyara yaata utuee ngia yoketaama variaaraivaara na kuanaravee. Hama fai na vino fai Ngiiyara Kua Tiraivo hama ngiisi tiinaravai. Fai na viee titano fai ivo ngiisi tiinaravai. ⁸ Fai ivoono tuoo mmatayaa variaa gioonna [SB7]kiaapuuya iinai rikiada fai ngiari mminnamminnaa maisa [SB9]iira oyaivaa arinaima teeda rikiada safuuma variraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiada kua pinaa iira aataruuvaa oyaivaa arinaima teeda rikiaravai. ⁹ Iya mminnamminnaa maisa iira oyaivo ataama vainoo. Hama iya niyara kutaavaivee kiaivaara ngiari mminnamminnaa maisa iira oyaivo kooyaa vainoo. ¹⁰ Iya safuuma variraivaa oyaivo ataama vainoo. Na ni Napoonnasi vinai ngia hama kava ni taaraivaara fai iya safuuma variaaraivaa oyaivo kooyaa vainaravai. ¹¹ Kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuyara geedainni dira kieetaivaa vaa Anutu-ugo kua pinaivaki inna yapa kioo inna yaatara kioovaara iya kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo kooyaa vainaravai.

¹² Na niiki kaayau kua vaikiai na ngii giaa ngii minaraivo fai na ngii giaa ngii minai makee hama ngia yopeema rikiada varaaravaivee. ¹³ Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo tuoo fai ivoono mmuakiasa kua kutaiyauvaa ngii giaa ngii mioo ngii vita vitainaravai. Fai ivo kua voovai hama arinaidiri yaata utuoo tinaravai. Kua ivo rikiavaa nnaasu tinaravai. Tuoo fai ivo mminnaa vooyauvai nnaagiai nninaraiyauvaara ngii giaa ngii minaravaivee. ¹⁴ Fai ivo

ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu varoo ngii giaa ngii minaraivaara fai ni nnutu-
uvo ngiau aapu kuanaravaivee. ¹⁵ Mmuakiaa ni Napoonna mminnaiyauvo
inna niiniyauvaivee. Ivaara na kiaunoo: Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo ni
kuaivaa rikioo ivaa nnaasu ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravaivee, kiaunoo,
tiravai.

Ausa mmuaarareeraivaaraata ausa

sirigairavaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Kiisa suai fai hama ngia kava ni
taaravaivee, kiaa kioo tunoo: Fai kava nnaagiai kiisa suai ngia ni taara-
vaivee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuu vooyaano ngiari yapara ngiari
yaparaida tunoo: Aanii kua oyaivainno ivo tiita itaa kua tiinnee? Ivo
tinoo: Kiisa suai fai ngia hama ni taaravai. Fai ngia kava kiisa suai
nnaagiai ni taaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tinoo: Na ni Napoonnasi
kuanaraivaara itaa kua kiaunoo, tinoo. ¹⁸ Ivo kiisa suaivee tiivo inna
datai kuavainnee? Hama ivo itaa kua tii kua oyaivaa ta rikiaunnao,
¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya inna yaparakiaree kiaa uu kuaivaa vaa ivo
too rikieeravai. Rikioo iya tunoo: Vo ngia aa na kiau kua aavaa oy-
aivaaraida ngiingii yapara ngiingii yapara kianne? Na ataa kua ki-
aunoo: Kiisa suai fai ngia hama ni teeraiida kava fai kiisa suai nnaagiai
ni taaravaivee, kiaunoo. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai
ngia pinaama ratada boo tira tasipama variaaravai. Ratada varikiai fai
gioonna kiaapu kumimakama mmatayaa variaiya pinaama sirigakiaaravee.
Ngia ausa mmuaararai tasipama variaivo fai hanigioo yoketainaravaivee.
²¹ Gioonnaivo taikio nnaakara mmateera suaivo nnikio too ari mmammaivo
nniitaraanaraivaara ausa mmuaararai tasipama mmataivai. Nnaakaraivaa
mmata kioo hama kava nnaagiai mmamma nniitaraivaara pinaama yaata
utivai. Nnaakaraivo kooyaa hara kioo variivaara sirigainno hama ari
mmamma nniitareeraivaara yaata utivai. ²² Itaama vaineema aanna makee
ngiita ngii ausaiyauvo mmuaararainoo. Fai na kava ngii taanara suaivaki
ngii ausaiyauvo sirigainaravai. Itaino fai hama yopeema vaidi voovoono
mmoori maisaivaa ngii iino ngii ausa sirigairaiivo taikaanaravaivee.

²³ Fai ii suai ivo nninai ngia hama aataru mmoori mminnaa voovaara ni
yaparakiaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai iqii suai ivaki
ngia ni nnutuuvaa tida aataru mmoori voovaara ni Napoonnaata kua tida
yaparaikio rikioo fai ivo ngia inna yaparakiavaa ngii minaravai. ²⁴ Tauraa
varuu suaivaki varia rada nnidada aanna makee variaa suaivakiaatama
ngia hama ni nnutuuvaa tida ni Napoonna yaparakiavai. Yaparakiatee.
Fai yaparaikio ngii sirigairaiivo ngiiki vaivo pinaavai vakiaiveera fai ni
Napooova ngii minaravaivee.

Yisuuva mmatayaa diaa mmoori aataruuyauvaa yaatareeravai

²⁵ Na aanna ii kua iyauvaa mminnaa vooyavunudiri mmataama kiee
ngii giaa ngii miaunoo. Fai suai nnaagiai suaivo nninai hama na kava
mmataira kua ngii giaa ngii minaravaivee. Fai na ni Napoonnara kua kooyaa
ngii giaa ngii minaravaivee. ²⁶ Fai iqii suai ivaki ngia niyara yaata utida
inna yaparakiaravai. Hama na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai neenoo
innaata ngiiyara yaaku varee kua tinaravee. Hama na itaama ngii giaa
ngii miaunoo. ²⁷ Anutuuoqo ariinoo ngiiyara mmuduuya ruaivaara na hama
innaata ngiiyara kua tinaravee. Ngia niyara mmuduuya rida na Anu-
tuuqaasidiri tummuauvaara ngia kutaavaivee kiaivaara Anutuuoqo ariinoo
ngiiyara mmuduuya ruaivai. ²⁸ Na ni Napoonnasidiri aapi mmatayaa tum-
muauvai. Fai na mmata aavau pikiee kava ni Napoonnasi kuanaravaivee,

²⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Anna vaa a kuaivaa kooyaa kiannani ta rikiaunnao. Hama a mminnaa voovaudiri mmataama kiese kiannano. ³⁰ Vaa ta rikiaunnao. A mmuakiaa mmoori aataru-uyauvaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama tee rikiaannano. Fai gionna kiaapu voovono hama vo kua vooyauvaara aita kua tiao i yaparainaravai. Vaa a mmoori aataru mmuakiaayauvai tee rikiaannaivaara ta kiaunnao: A Anutuugaasidiri tummuannakuavee, kiaunnao. ³¹ Yisuunna ngiaammuauya itaa kua tuduu rikioo iva iya sai tunoo: Mo aanna makee ngia niyara kutaavaivee kianne? ³² Fai kiisa suai ii suai ivo nninai teeda ngia mmuakiaaya aatuuda raubiriida mmuaavai mmuaavai ngiingii nnauyauvaki vida ni pikikiai nenevana varinaravee. Mo hama kutaa nenevana variaunoo. Ni Napooa ni tasipama varinoo. Ai, ii suai ivo aavaa nninoo. ³³ Ni mmannasaivoota ngii mmannasaiya tasipama mmuaavau variivaara ngii ausaiyauvo nuufama vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmatayaa varikiai fai gionna kiaapuuya mmoori maisa mmamma nniitareera mmooriyauvaa ngii miaaravee. Sa ivaara yaata utiraida niyara yaata utida yaagueeqama variatee. Vaa na mmatayaa diaiya mmoori maisaiyauvaa yaataraunoo, tiravai.

17

Yisuuva ari ngiaammuauyara yaaku vareeravai

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo avuuvaa ngiau reeri too tunoo: Ni Napoo-o, ii suai ivo vaa nninoo. Na i Mmaapuuvono i oyai ari vookaraivaa iya vitaakiaiveeraivaara eenoo ni oyai ari vookaraivaa iya vitaakianee. ² Eenoo gionna kiaapu ni miannaiya na tupatupaa variraivaa iya mmi-aiveeraivaara a mmuakiaa gionna kiaapuuyara dira aataruuvaa vaa ni miannavai. ³ Tupatupaa varira aataruuvo ataama vainoo. E Anutuugo mmuaa tuanaavai kutaa variannaivaa gionna kiaapuuya arinaima i teeda rikiada na Yisuu Kirisiinna a ni mmataama kiese ni titaannaivaata iya arinaima ni teeda rikiada fai tupatupaa variraivaa varaaravai. ⁴ Na mmatayaa variau suaivaki a mmuakiaa mmoori ni miannaiyauvaa vaa na iima taika kiauvasi. Na iina variau suaivaki i oyai ari vookaraivaa vaa na iya vitaakiauvasi. ⁵ Boo, ni Napoo-o, tauraa a hama ngiau mmata uunna suaivaki na i tasipama variee ari vookaraama variravai. Aa paanna suai na kava i tasipama varinara suaivaki ii tauraa ari vookaraama varira ivaa a ni munnaivaa kava ni mianee.

⁶ Vaidi mmatayaa diaiyakidiri a ni miannaiya vaa na aiyara kooyaa iya kiaa kookieema kiauvasi. A mmataama kiese haitatuukianna vaidiiya ni miannani iya i kuaivaa rikiada puaisakama utida iikiaavai. ⁷⁻⁸ Mmuakiaa kuaiyauvaa a ni giaa ni miannaiyauvaa na iya kiaa mmiaukai iya rikiada varaavai. Na aisdiri tummuaiivaa iya teeda rikiada kutaavaivee kianne. Anutuugo eenoo ni titooduu na tummuaiivaaraatama iya teeda rikiada kutaavaivee kianne. Iya itaa kua kiaa kiada variaivaara vo kuavaatama rikiaano. Eenoo mmuakiaa mminnaayauvai ni miannaiyauvo aisdiri nniiyauvaivee. Anna makee vaa ivaara iya arinaima rikiaano.

⁹ Na iyara yaaku varaunoo. Eenoo iya mmataama kiese haitatuukianaivaara na iyara yaaku varaunoo. Gionna kiaapu mmatayaa kumimakama variaiyara hama na iyara yaaku varaunoo. Vaidiiya a ni miannaiyara na yaaku varaunoo. ¹⁰ Na utuau vaidi mmuakiaaya ainiyavee. A utuanna vaidi mmuakiaaya niiniyavee. Iya varida ni mmooriivaa varaavo ni oyai ari vookaraivo kooyaa vainoo. ¹¹ Fai na aisi kuanaravai. Na paanna suai mmata aavaudiri pikiee vinai fai iyaata ni nnutuuvaatama

mmata aavau variaaravai. Ni Napoo-o, a yoketaa tuanaa ari vookaraakianakuavee. Vaa ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannano ni nnutuuvo vaivaara iyara haitatuunna iya atau ruanee. Ta mmuaavau-giataama variaunnaneema iyaatama mmuaavaugiataama variateeraivaara iyara haitatuunna atau ruanee. ¹² Na iya tasipama variaua suaivaki ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannaivaara na yaata utuee iya haitatuuna atau ruauvai. Na iya vara hiri diaukai hama mmuaki-aaya haparaida tiida kuaavo mmuaavoono nnaasu tuoo kuaivai. Ivo tuoo kuaivaara Anutuugaa yanaivau vai kua fafaaraivo vaa kaanainoo. ¹³ Aa paanna suai fai na aisi kuanaravai. Ni sirigairaivo iyaki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na mmatayaa variee ii kua iyauvaa iya kiaa mmiaunoo. ¹⁴ Vaa na i kua mmayaayaivaa iya kiaa mmiaukai rikiada iya hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. Iya ni roosiima hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaivaara gioonna kiaapu homoraiya hama iyara mmuduuya ruaavai. ¹⁵ Hama aa mmata aavaudiri e aaya vitee kuanaraivaara na yaaku varaunoo. Sataango iya utinoora tiee eenoo iya vara hiri Dianeera na i kiaa i mmiee yaaku varaunoo. ¹⁶ Na hama mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuauneema ni roosiima hama iyaata mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. ¹⁷ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara ai kua kutaivaa iya kiaa mmiee iya tasipama varianee. ¹⁸ Eenoo mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyara ni titoneema neenoo ni mmayaayaivaa gioonna kiaapu homoraiya kiaa mmiateeraivaara iya titauvai. ¹⁹ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara na iyara yaata utuee na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo. Iya kua kutaa tuanaa i mmaapu tuanaaya variateeraivaara na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo.

²⁰ Na hama iyara nnaasu yaaku varee aita kua kiaunoo. Iya ai mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai niyara kutaavaivee kiaraiyaraatama yaaku varee aita kua kiaunoo. ²¹ Niiyara kutaavaivee kiaara mmuakiaaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada mmuaakaraama variateeraivaara na yaaku varaunoo. Eenoo niiki variannani na aiki variaunoo. Ni Napoo-o, ta mmuaavau itaama variaunnaneema eenoo iya tasipanai iya ti tasipama variaaravai. Eenoo kutaa ni titooduu na tummuaiavaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara vaa niyara kutaavaivee kiaiya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. ²² Eenoo ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaannani neenoo mmuaikaraama iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. Ta mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaunnaneema iyaatama mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variateeraivaara na iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. ²³ Iya kutaa tuanaa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaraivaara eenoo niiki variannani neenoo iyaki variauvai. Eenoo ni titooduu na tummuaiavaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaraatama mmuduuya ruannaivaara gioonna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai.

²⁴ Ni Napoo-o, hama a ngiau mmata uunna suaivaki eenoo niyara pinaama mmuduuya runnaivaara oyai ari vookaravuaa ni miravai. Niiyara kutaavaivee tiraiya vaa eenoo ni miannavai. Iya ni oyai ari vookaravuaa taaraivaara na varinaraivaki ni tasipama iya variaaravai. Iya itaama ni tasipama variaaraivaara ni yoketaunoo. ²⁵ Ni Napoo-o, a safuuma variraikuavee. Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya hama aiyara arinaima teeda rikiaanoo. Neenoo aiyara vaa arinaima tee rikiaunoo. Eenoo ni titooduu na tum-

muaivaa vaa niyara kutaavaivee kiaya arinaima teeda rikiaanoo. ²⁶ Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaatama mmuaakaraama gioonna kiapuuyara mmuduuya rikiai na iyaki varinaraivaara na aiyara iya kiaa kookieema kiese makemakee na aiyara iya kiaa kookieenaravaivee, tiravai.

18

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya vitoo vioo ivaki pikioo nnoori kiisa voovai nnutuuvo Ketaroonaa vioo karoo sainai viravai. Vioo tooduu mmooriivaki yatari oriipaiyauvo vauduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama ivaki viravai. ² Ii mmoori ivaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama mmuakiaa suai nuunaida varuuvaara vaa Yutaaso rikieeravai. Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena raira vaidivai. ³ Vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama vaidi nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidi vooya titooduu iya rapira vaidiyyaatama sunada ngiari yau mmataiyauvaata ngiari toobaiyauvaatama varada nnuuu Yutaasoono iyaata vitoo Yisuuva ari ngiaammuauyaataama varuu mmooriivaki viravai. ⁴ Vida tooduu Yisuuva vaa iya inna iikiaara mmoori mmuakiaavai rikioovoono iya saidiri numa iya too tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? ⁵ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnaanoo, tuduu rikioo iva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainarivoono iya tasipama ivaki diravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tuuvaara iya hayida oro ngieerama vau mmataivau vida varada vairavai. ⁷ Vauduu rikioo Yisuuva kava iya tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? tuduu rikiaada iya kava tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnaanoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miauvaivee. Na aanna ivovee. Fai ngia kutaa niyara buaida varida aa ni ngiaammuaa aadaa pikikiai kuatee, tiravai. ⁹ Ivo tauraa ari Koonnara yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, a mmuakiaa ngiaammuaudaa ni miannaiyakidiri hama voovai raubiriinoo. Ivo itaa kua tuuvaara kaanaivo vauduu Yisuuva rapira vaidiyya tunoo: Ni ngiaammuaudaa pikikiai kuatee, ¹⁰ tuduu rikioo ari ngiaammuaa voovai nnutuuvo Simoono Petrooso ari paipa avaikaravaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa mmoori vareera ngiaammuaa voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. Ii ngiaammuaa ivaa nnutuuvo Marakuusovee. ¹¹ Yisuuva Petroosaa tunoo: Ai paipaivaa kava ari nnaamuruuvaki uyuanee. Aa na tinara kua aavaara a dataamainna yaata utuannanee? Mmuaararavaa roosii nnoori toori kapikaroovaa ni Napooa ni muuvaa na nnaanarannee? Vara hama na nnaanarannee? Fai na nnaanaravaivee, tiravai.

Rapira vaidiyya Yisuunna vitada Anaasaasi viravai

¹² Tuduu rikiaada kaayau rapira vaidiyyaatama ngiari kieetaivoota Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidiyyaatama Yisuunna puaisa utu kiada vaidi yeenaivaadiri inna yaakuuvaitanau rau kiada ¹³ vitada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Anaasaasi tauraa viravai. Vaidi voovai nnutuuvo Kayapaanna nniraangioo inna Anaasovee. Ii suai ivaki Kayapaava Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyya kieeta tuanaavai variravai. ¹⁴ Vaa ivo tauraa ari yaata tinniyaa vau kuaivaa vaidi Yutayaiya kiaa mmioo tunoo: Fai mmuaa vaidivai mmuakiaa

Yutayaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee. Ivo vaa tauraa ii kua ivaa itaa kua tiravai.

*Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:69-70; Marakaa 14:66-68; Rukaaso 22:55-57)*

¹⁵ Vaidiia Yisuunna vitada vuduu Simoono Petoroosoota na Yisuunna ngiaammuaivo neetama inna nnaagiai tadadama rada viravai. Vuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo arinaima vaa ni teeravai. Vaa ivo arinaima ni toovaara neetama Yisuunna tasipama vaidi kieetaivaa nnauvaa vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁶ Vuduu rikioo Petorooso mmaanai nnau vagiaamunna keegianniivau duoo vauduu neenoo kieeta vaidiivo vaa arinaima ni toovoono kava vara ranee tuma keegiaivaara duu kiaatannaivaata kua tiee Petoroosaa vitee nnau vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁷ Vuduu too kiaatannaivo keegiaivaara duuvo Petoroosaa tunoo: A iqii vaidi ivaa ngiaammuaivo voovainna iikiannannee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na inna ngiaammuaivaivee, tiravai.

¹⁸ Ii suai ivaki mmoori vareera ngiaammuaivaata rapira vaidiiaatama iya ririkia utuduu rikiaada ikiaivaa hara kiada ututuuma dida vaidi tootokairavai. Iya tootokaida varuduu Petorooso oro iya tasipama dioo vainno iivaata tootokairavai.

*Vaidi kieetaivo Yisuunna yaparairavai
(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Rukaaso 22:66-71)*

¹⁹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivo Yisuunna ari ngiaammuaivaaraata ari kua mmayaayaivaaraatama yaparairavai. ²⁰ Yaparauduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na mmuakiaa suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyavunu variee nini kuaivaa iya kiaa mmiauvai. Gioonna kiaapu Yutayaiya nuunaira nnau kiisaiyauvakiaata nnoonnaivaki-aatama na ni kua mmayaaya mmuakiaavai iya kooyaa kiaa mmiauvai. Hama na vo kua voovai hataumakinaa iya kiaa mmiauvai. ²¹ Mo na itaa kiaukainna a aaniira ni yaparakiannannee? Gioonna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiva yaparakiannannee. Vaa iya ni kuaivaa rikiaavai. Na iya kiaa mmiaa kuaivaara iya yaparakiannannee, ²² tuduu rikioo nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi voovoono inna kueennaivaa rudaunno inna tunoo: A vaidi kieetakuaanoonna Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa itaa kua kiannannee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo ngia dataamaida yaata utuaannee? Na koonnama kiaunnee? Vara na kutaa kuavai kiaunnee? Na kuaivaa kutaa koonnama kiau kuaivaa aa gioonna kiaapu aavaki variaa aaya kiaa kookieenai iyaatama rikiaatee. Na safuuma kutaa kuaivaa kiaukai mo aaniira kuminayaa ni rupuannannee? tiravai.

²⁴ Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaivo vauduaata kuaivaa kiaa taika kioodoo Anaaso inna titoodoo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa Kayapaannasi viravai.

*Petorooso kava Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(Matai 26:71-75; Marakaa 14:69-72; Rukaaso 22:58-62)*

²⁵ Vuduu Simoono Petorooso homo dioo vainno ikiaivaara tootokainno varuduu vaidi vooya ivaki varuuya inna tunoo: A inna ngiaammuaivo voovainna iikiannannee? tuduu rikioo Petorooso ooqoo tioo tunoo: Hama na inna ngiaammuaivaivee, ²⁶ tuduu rikioo vaidi kieetaivaa ngiaammuaivo voovoono Petorooso vaa inna seena tuanaivaa yaataivaa rutakoovoono tunoo: Vaa na i tauvaivee. A inna tasipama yatari oriipa mmooriivaki hara kiee variannavaivee, ²⁷ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tuo tunoo: Hameetavee, tuduu rikioo tuu saivaata kakaraivo akua tiravai.

*Yisuuva Roomaiya kieeta Piratuusaa avuuvau diravai
(Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Rukaaso 23:1-5)*

²⁸ Heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidiia Yisuunna Kaya-paanna nnauvakidiri vitada vidada vaidi Roomaiya kieetaivaa nnauvaki oro kioodoo ivo ivaki varuduu iya mmaanaivau diravai. Yutayaiyaano ngiari buusa Varaigiataivaa iya nnaataikiai iya ngiari vooipinnaiya nnau aakiaivaki vida ngiari mmaanna aataruuvaa hatokeevoora kiaa kiada oro mmaanaivau diravai. ²⁹ Iya hama nnauvaki vuduu too Piratuuso mmaana tuoo iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee tomedavaaraida kua pinaivaa aqaa vaidi aavaaki yapaannee? ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo hama maisai aataruuvaa iitiri. Hama ta aisi vitada ngiaunnatirivee, ³¹ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiingii kua mmaanna tuu aataruuvaa inna vitada kua pinaivaki inna yapa kiada inna yaparakiatee, tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta Yutayaiya gioonna kiaapuuya ruputikiai putuaaraivaara ngia Roomaiya ti ooqoo kiaavaivee, tiravai. ³² Vaa tau-raa Yisuuva iya inna yatari sagaivau haara kikio iva putinara aataruuvaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Kooyaa iya kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vaki-aiveeraivaara vaidi Yutayaiya itaa kua tiravai.

³³ Piratuuso kava vara ranoo ari nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vara eenonna aa kua aavaa ni yaparakiannanee? Vara ari vo vaidiyaano niyara i kiaa i mmiaaniinna a ni yaparakiannanee? ³⁵ tuduu rikioo Piratuuso inna sai tunoo: Hama na Yutayaa vaidivai. Sa niyara kianee: Eenoo niiki kuaivaa yapaannano, kianee. Ai seena mmuaa yoosinnaiyaata Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama i vitada niisi ngiaavai. E aanii tomeda aataruvai iikiannani iya i vitada niisi ngiaannee? ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na gioonna kiaapuuyara diee iya kiaukai iya sai niyara yoketaa kiaa aataruuvo hama mmata aavau vaivai. Mmata aavau vaitiri. Ni nnaagiai nuairaiya niyara rapida vaidi voovoono vaidi Yutayaiya ni iya mminaraivaara ooqoo kiaatirivee. Mo na gioonna kiaapuuyara dira aataruuvo hama mmata aavau vaivaivee, ³⁷ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Mo a gioonna kiaapuuyara diraikuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a niyara itaa kua kianna kuaivo kutaavaivee. Na gioonna kiaapuuya kua kutaivaa kiaa mminara na mmatayaa tummuuaduu ni noova ni mmata kieeravai. Gioonna kiaapu voovoono kua kutaivaa rikiaivoono ni kuaivaata rikiaivaivee, ³⁸ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Kua kutaivo inna dee kuavainnee? tiravai.

*Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 27:15-31; Marakaa 15:6-20; Rukaaso 23:13-25)*

Piratuuso itaa kua kiaa kioo kava vara ranoo mmaana vioo vaidi Yutayaiya tunoo: Na tauko hama ivo aannoo vaidivai varinoo. ³⁹ Ngiengie iira aataruuvo vainoo. Mmuakiaa nuanuuyauvaki ngia buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varii vaidi voovaara ngia yaparakiavaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaravai. Ngia gioonna kiaapu Yutayaiya ngiyyara dira vaidi kieetaivaa na innani sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? ⁴⁰ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Hamavee. Sa inna titano kuaivee. Paravaasaa titano tuoo kuaivee, tiravai. Paravaaso inna kua yaatareera mmuara furai vaidivai variravai.

19

¹ Itaama vauduu too Piratuuso Yisuunna vitoo ari ngiaammuauya mmuduu utida inna ripiiravai. ² Ripuuduu rapira vaidi vooyaano yeena

ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada yaapa kookeevaa varada innayaa apu kieeravai. ³ Innayaa apu kiada innasi vida rakuana nnida rakuanaida varida inna tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee. Iya itaa kua kiaa kiada inna kuen-naivaa rudaauravai.

⁴ Rudauma kioodoo Piratuuso kava mmaanai vioo gioonna kiaapu kaayau nuunauya tunoo: Rikiaatee. Aa vaidi aavo na tauko hama vaidi aannoo vaidivai varinoo. Na itaama tee rikiauvaara ngieetama teeda rikiaateera na inna vitee aapi ngiisi ngiaunoo. ⁵ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo Yisuuva mmaanai tuuduu yeena ooviivaa hovekama kiada inna kieetaivau yapa kioovo vauduu yaapa kookee kuauvaa innayaa apu kioovo vairavai. Vauduu too Piratuuso iya tunoo: Taatee. Aa ii vaidiivovee, ⁶ tuduu rikiada vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnauvaara dira vaidiiaatama Yisuunna teeda vaidi puaisakama aayanna reeda varida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya sai tunoo: Ngia itaa kua tida ngiengieenoo ivaa vitada yatari sagaivau haara kiaatee. Na tauko hama ivo vaidi aannoo vaidivai varinoo. Mo dataama na irisai maisaivaa inna mminaravainnee? ⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo ariiyara na Anutuugaa mmaapuvaivee tuuvaara ti mmaanna tuu kua voovai hatokeeravai. Hatokoovaa kii inna aikiooma ivo putuaivee, tiravai.

⁸ Tuduu Piratuuso ii kua ivaa rikioo kaayauma aatuunoo ⁹ kava Yisuunna vitoo ari nnauvaki vioo vaidiiyaki kua pinaa yapeera nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A deepinnaakuainna ngiannanee? tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tiravai. ¹⁰ Hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso inna tunoo: Aaniira hama a ni kua sai kiannanee? Na vaidi nnoonnavai. Neenoo tinai fai a mmaanai kuanaravai. Neenoo tinai fai vaidiia yatari sagaivau i haara kiaaravai. Hama a ivaa tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Ngiau aapu variivoo hama kieetavai i yapaitiri. Hama a niiyara itaa kua kiannatirivee. Itaama vaikio vaidi voovoo ni vitoo aisi nniivo mminnamminnaa maisaivaa varavai. Tauraa ni vitoo aisi nni vaidiivaa mminnamminnaa maisaivoono i mminnamminnaa maisaivaa yaatarakiaivaivee, ¹² tuduu rikioo Piratuuso dee aataruvai Yisuunna mmino ivo kati mmaanai kuanaraivaara yaata utuoo iinno varuduu vaidi Yutayaiya puaisakama aayanna reeda tunoo: Fai a tino aa vaidi aavo mmaanai tiinai a hama ti kieeta yoosinna Rooma variivaa seena tuanaakuavee. Vaidi voovoo ariiyara tinara: Na kieetavaivee, kiaa variivoo ti kieeta Rooma variivaa nnammutuaavaivee, ¹³ tuduu rikioo Piratuuso ii kua ivaara yaata utuoo rikioo Yisuunna nnauvakidiri vitoo numa mmaanai sikau terenaivau inna yapa kioo oro kua radudeera mmaataivau hara kioo variravai. Ii sikau terena ivaa Eporai kuaivakidiri tuu nnutuovo Kapataa tiravai.

¹⁴ Ii suai ivaki iya buusa Varaigiataivaa turau nnaaraivaara teeraida varuduu ikianna tammauduu Piratuuso vaidi Yutayaiya tunoo: Anna ngii kieetavaivee, ¹⁵ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Inna vitee ruputino putuaivee. A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Ngii kieetavaivee. Fai na tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaarannee? tuduu rikiada Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaano inna sai tunoo: Hama ti kieeta voovootaivaivee. Ti kieeta mmuaavai yoosinna Rooma hara kioo varinoo, ¹⁶ tuduu rikioo inna aikioo Piratuuso Yisuunna iya mmiravai. Iya inna vitada yatari sagaivau haara kiaaraivaara iya mmiravai.

*Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43)*

Iya tuduu rapira vaidiyya Yisuunna vitada viravai. ¹⁷ Vuduu Yisuuva ariinoo ari yatari sagaivaa apu varoo ivaki pikioo yoosinna voovai nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivakira viravai. Ii nnutu ivaa Eporai kuaivakidiri kiaa nnutuuvo Korokataa. ¹⁸ Yisuuva ivaki vuduu vaidi rapiraiya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiada vaidi taaravaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaiavaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaiavaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kioodoo Yisuuva ivaitana tammaivaki diravai. ¹⁹ Duoo vauduu yanaivaa Piratuuso fafaara roovaa iya varada Yisuunna yatari saga mmutuuvau haara kieeravai. Ii yanaa ivo tunoo: Anna Nasareetaa vaidi Yisuuvaivee. Ivo Yutayaiya kieetavaivee. ²⁰ Fafaaraivo itaa kua tuduu Yisuunna yatari sagaivau haara kioo yoosinnaivo Yerusareema vainima vauvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya vida nnidaida varida ii yanaa ivaa yaariravai. Piratuuso taaravooma kuaivakidiri yanaivau reeravai. Eporai kuaivakidiriataama Roomaiya kuaivakidiriata Ereengaiya kuaivakidiriataama reeravai. ²¹ Ivo roo suaivaki Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyyaano Piratuusaa tunoo: Sa fafaara ree kianee: Anna Yutayaiya kieetavaivee, kianee. Fafaara ree kianee: Aa vaidi aavo ariiyara tinoo: Na Yutayaiya kieetavaivee, tiivaivee, kianee. ²² Iya itaa kua tuduu Piratuuso iya kua sai tunoo: Na fafaara rau kuaivo inna aikioo kuavai na rauvaivee, tiravai.

²³ Piratuuso itaa kua tuduu rapira vaidiyya vaa Yisuunna yatari sagaivau haara kaiya inna uyira rairaiyauvaa varada ivaadiri taarama taarama mmuruooda yapa kiada iya mmuaavai mmuaavai duuyama vareeravai. Vara kiada inna yaapa varaayaa diaivo hama raubaatama funniraivootauvaa mmuaavai vauvaara tida varada ²⁴ ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Kii fai ta hama aavaa rapasiaaravaivee. Ivau kii ta peperoovaa roosiivaa kagaari kagaariida teekio voovoono yaataraivoono ivaa varaivee, tiravai. Nnaaruaa vaidiivo Anutuugaa yanaivau kua fafaara roovo tuuvau-giataa iya itaama uuvaara kaanaivo vairavai. Ii kua ivo tunoo:

Iya ni uyira rairaiyauvaa
mmuaavai mmuaavai duuyama varada
ni yaapa varaayaa diaivaara
peperoovaa kagaari kagaariida taavo
voovoono yaataraivoono ivaa varaivaivee.

Fafaaraivo itaa kua tuuvaa kaanaivaa rapira vaidiyya itaama iiravai.

²⁵ Yisuunna yatari sagaivaa vainiivau gioonnaiya dida vaidi Yisuunna kaanootama Yisuunna kaanaa nnoonnaivo Koropaanna nnaataivo Mariaavaatama Makataraa gioonnaivo Mariaavaatama dida vairavai. ²⁶ Dida vauduu too Yisuuva tooduu ari kaano dioo vauduu na inna ngiaammuuau ivo niyara mmuduuya riraivootama diee vakiaaduu too ari kaanaa tunoo: Gioonna-o, aa suai aavakidiri aa ngiaammuuau aavo i mmaapuvai varinaravaivee, ²⁷ kiaa kioo ni tunoo: Aa suai aavakidiri aa gioonna aavo i kaano varinaravaivee, tuduu rikiee na ii suai ivakidiri inna kaanaa vitee nini nnauki yapeeravai.

*Yisuuva putiravai
(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49)*

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo rikiooduu ari mmoori mmuakiaayauvai taika kioodoo rikioo ivo tunoo: Ni nnoori rainoo, tiravai. Nnaaru Anutuugaa

kua fafaara roo kuaivaudiri kaanaivo itaama vairavai. ²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu yavaivaki nnoori kapikaroo ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivo ivaki vauduu vaidiiya kapuka roosuu mminnaivaa nnooriivakidiri rabu-uma kiada yatari seera hokobaivaa nnutuuvo hisoopaivau kuru kiada rooru utida Yisuunna kuasiivau yapa kioodoo ³⁰ Yisuuva nnoo tunoo: Vaa ni mmooriivo taikainoo, kiaa kioo vaaveevo tagiruduu putiravai.

Yisuunna yaaneevaki vaidiiya haara kieeravai

³¹ Putuduu Yutayaa vaidiiya kati varira suaivo vainima vauvaara ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai. Turau ngiari kati varira suai yoke-taa ari vookaraivo vainaraivaara iya yaata utida ngiari mminnammin-naiyauvaa teerairavai. Ngiari kati varira suaivaki vaidi putuaiya mmam-maiyauvo yatari sagaiyauvunu sa vakiaiveera iya yaata utida numa Roomaa kieetaivaa Piratuusaa yaparaida tunoo: A ee-oo tinai i ngiaammuauya vaidi yatari sagaiyauvunu haara kiaiya yukuuyauvaa ruaimi kiada yatari sagaiyauvunudiri hituaaravainnee? ³² tuduu kieetaivo ee-oo tuduu ari rapira vaidiiya oro teeda vuai vaidiivaa Yisuunna tasipama yatari sagaivau hiri kioovaa yukuuvaitana ruaimi kiada vida vuaivaa yukuuvaitanaatama ruaimi kieeravai. ³³ Ruaimi kiada nnida Yisuunna tooduu vaa putuduu hama inna yukuuvaitana ruaimirama kiada ³⁴ rapira vaidi voovoono ari mmataivaata Yisuunna yaaneevaki hara rada kioodoo akiairaama kiau-yoota nnooriivootama innakidiri tiiravai. ³⁵ Tuuduu neenoo ivaa taivoono ivaara vaa na tiravai. Vaa na rikiaunoo. Na kiaa kuaivo kutaa kuavai. Ngiee-tama Yisuunnara kutaavaivee kiateraivaara na kiaa kuaivaa neneeta riki-auko kutaa kuavai vainoo. ³⁶ Nnaaru Anutuuqaa yanaivaki kua fafaaraivo vainno tuu kuaivaa kaanaivo vauvaudiri Yisuunnara iya itaama iiravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Hama inna mmuyai voovai ruaimiaaravaivee, tiravai. ³⁷ Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tunoo: Iya mmataivaata haara kiaa vaidiivaa gioonna kiaapuuya taaravaivee, tira-vai.

Vaidiiya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56)

³⁸ Nnaagiai yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo numa Yisuunna nnabaivaa varoo kuanaraivaara Piratuusaa ya-parairavai. Yoosiipo Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai. Yutayaa vaidiiyara aatuunno haumaki ivo Yisuunna nnaagiai nuairavai. Ivo Piratuusaa yapa-rauduu rikioo ee-oo tuduu Yisuunna nnabaivaa oro varoo viravai. ³⁹ Vaa heenaki Yisuunnasi vuu vaidiivo Nikotimaaso suuda yoketaa vuu suuyaivaa varoo ngioo Yoosiipaa sunoo viravai. Ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa nnutuuvo aroosaivaatama kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama hanigiaanigieema mmuaavaki kioo kaayau mmuaararooroo varoo viravai. ⁴⁰ Ii vaidi ivaitana Yisuunna nnabaivaa varada suuda yoketaa vuu suuyaivaa buruqa poosa rapasi kioovau siikama kiada inna nnabaivaa purupuruuma kieeravai. Yutayaa vaidiiya vaidi putiraiya nnabaiyauvaa teerairayaama ivaitana Yisuunna nnabaivaa itaama teerama kieeravai. ⁴¹ Yisuuva putuu mmataivau kati yatari hau utira mmatavai vairavai. Vauvaki karaasa mmata nnauvaa sikauvaki hatata kioovaki hama vaidi nnaba voovai ivaki yapoovo ivaki vairavai. ⁴² Vauduu rikiada ngiari kati varira suaivo vain-ima vauvaara yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa safuuma teeraki-aarivaara mmata nnau hama vaidi hauvo vainima vau ivaki Yisuunna nnabaivaa varada ivaki hau kieeravai.

20

*Yisuunna mmata nnauvo mmannavai vairavai
(Matai 28:1-8; Marakaa 16:1-8; Rukaaso 24:1-12)*

¹ Sudaagaki heenanaanna hama ruvuuaayerainno homo upisiinno vauduu Makataraa diaa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava Yisuunna mmata nnauvakira kuanaree kiaa oro tooduu vaa mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ivakidiri feena kiooduu too ² ivo seenoo vioo Simoono Petoroosaata Yisuuva niyara pinaama mmuduuya rira ngiaammuauvaa niitama kiaa mmioo tunoo: Vaa iya ti Udaangaivaa nnabaivaa mmata nnauvakidiri varada iya yapa kiaipinnainni hama ta taunnao, ³ tuduu rikiada Petoroosoota neetama ivau pikiada mmata nnauvakira viravai. ⁴ Seenada vida na Petoroosaa yaatara kiese neenanaa mmata nnauvaa taanaree kiaa ⁵ viee viee oro kookama reeti taaduu buruqa poosaiyauvo vauduu tee hama ivaki virama kiaaduu ⁶ Simoono Petorooso ni nnaagiaidiri vioo ni yaatara kioo ivaki viravai. ⁷ Vioo tooduu buruqa poosa purupuruuma kiooyauvoota Yisuunna kieetaivau rau kioo buruqaivootama ivaki vairavai. Hama Yisuunna kieetaivau rau buruqaivo purupuruuma kioo buruqaiyauvaa tasipama vairama kioo ari voovau rapugiaa yoketaama kioo vairavai. ⁸ Vauduu tee na vaa tauraa mmata nnauvaa taivo neetama aakiaivaki oro tee kutaavaivee tiravai. ⁹ Yisuuva putuuvakidiri kava diitaanara kuaivaa nnaaru Anutuugaa yanaivaki roo kua fafaarivo tuuvaa ta homo ivaara kumimakama iikiaunnvai. ¹⁰ Ta ivaa teeda pikiada kava vara ranada titi nnaukira nniravai.

*Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai
(Matai 28:9-10; Marakaa 16:9-11)*

¹¹ Ta ngiaannaduu Mariaava mmata nnau mmaanaivau dioo vainno rateeravai. Ratoovarioo kookama kioo aakiaivaki taanee kiaa tooduu ¹² aangeravaitana poosa buruqa uyuuvaitana Yisuunna nnabaivaa yapa kioovau hara kiada variravai. Vuavo kieetaivaa yapa kioonningiaa varuduu vuavo yukuuvaa yapa kioonningiaa hara kioo variravai.

¹³ Ivaitanaano Mariaanna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? tuduu rikioo ivo ivaitana sai tunoo: Vaa ni Udaangaivaa nnabaivaa iya varada kuaavai. Iya yapa kiaipinnainni hama na tauvaara rataunoo, ¹⁴ kiaa kioo hanigia tooduu Yisuuva ivau dioo vauduu hama inna Yisuuvaivee kiaa arinaima teeravai. ¹⁵ Hama arinaima tooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? A giaara buaakiannanee? tuduu rikioo yaata utuoo tunoo: Anna yatari mmoorira haitatuura vaidivoono tinoo, kiaa inna kua sai tunoo: Ni vaidi-o, vaa eenoo inna varee viee inna yapa kiaannaivaara ni giaa ni minai na viee inna varaanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mariaa-o, tuduu rikioo hanigia inna too Eporai kuaivakidiri inna tunoo: Rovonii, tiravai. Ivo itaa kua tuu kuaivaa oyaivo Vitaira-o, tiravai. ¹⁷ Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Hama na ni Napoonnasi kava kuauvaara sa ni utu kiese vakianee. Viee ni ngiaammuauya niyara kiaa mmiee kianee: Ni Napoova ngii Gioovavee. Ni Anutuugo ngii Anutuugovee. Na kava innasi kuanaravee. Iya itaa kua kiaa mmianee, ¹⁸ tuduu rikioo Makataraa gioonna Mariaava vioo inna ngiaammuauya kiaa mmioo tunoo: Vaa na Udaangaivaa tauvaivee, kiaa kioo iva tuu kuaivaa iya kiaa mmiravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49)*

¹⁹ Ii Sudaaga suai ivaki heenauduu Yisuunna ngiaammuauya nnau voovaki nuunaida vaidi Yutayaiyara aatuuda sipuuyauvaa rau kiooduu

Yisuuva numa iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁰ kiasa kioo ari yaakuuvaitanaata ari yaaneevaatama iya vitairavai. ²¹ Vitauduu iya ngiari Udaangaivaa teeda sirigairavai. Sirigaida varuduu Yisuuva keenaa iya tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee. Ni Napoova ni titoneema na ngii titaunoo, ²² kiasa kioo ari yaikiaivaa iyayaa fuu tioo tunoo: Mmannasa Yoketaivaa varaatee. ²³ Fai ngia vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaara taikaivee tikio fai taikaanaravai. Fai ngia vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna vakiaivee tikio fai mmannammanna vainaravaivee, tiravai.

Tumaaso Yisuunna teeravai

²⁴ Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidi taarama varuuyakidiri mmuaavai nnutuuvo Tumaaso vuai nnutuuvo Gaabivaano Yisuuva nnuu suaivaki hama iya tasipama variravai. ²⁵ Hama iya tasipama varuduu ari saiyaano inna kiasa mmida tunoo: Vaa ta Udaangaivaa taunnaano, tuduu rikioo Tumaaso iya tunoo: Fai na hama inna yaakuuvaitana pirima hoo kuaruuvaitana tee hama na ni yaaku oopuuvaa pirima kuaruuvaitanaki uyuee hama na ni yaakuuvaa inna yaaneevaki uyuee fai hama na ivo diitainoo kiaivaara kutaavaivee tinaravaivee, tiravai.

²⁶ Yapooma yaaku sai suaivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo Yisuunna ngiaammuauya keenaa nnauvaki varuduu Tumaaso iya tasipama variravai. Varuduu vaa iya sipuuvaa rau kiooduaata Yisuuva kati numa iya tasipama dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁷ kiasa kioo Tumaasaa tunoo: Ai yaaku oopuuvaa rooru aavau yapa kiee ni yaakuuvaitana taanee. Ai yaakuuvaa rooru ni yaaneevaki yapaanee. Sa taara yaata utirainna niyara kutaavaivee kianee, ²⁸ tuduu rikioo Tumaaso inna kua sai tunoo: Ni Udaangakuavee. Ni Anutuugovee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaa ni taannaivaara niyara kutaavaivee kiannano. Gioonna kiaapu hama ni taiya niyara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara yoketainoo, tiravai.

Aa yanaa aavaa roo kua oyaivovee

³⁰ Yisuuva ari vookara ari vookarau mmoori kaayauyauvaa ari ngiaammuauya avuuyauvunu uuduu teeravai. Iyauvaa mmuakiaayauvai hama na aa yanaa aavau rauvai. Na vooyauvai nnaasu rauvai. ³¹ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo Yisuuvee. Anutuugaa Mmaapu tuanaivo Yisuuvee. Ngia ivaara kutaavaivee kiaaraivaara na aa yanaa aavau Yisuuva uu mmoori vooyauvai rauvai. Ngia itaama innara kutaavaivee kiasa kiada tupatupaa variraivaa varaaraivaaraataama na aa yanaa aavau ivo uu mmoori vooyauvai rauvai.

21

Yisuuva ari ngiaammuauya avuuyauvunu kooyaa diravai

¹ Yisuuva nnaagiai numa nnoori haruungaivaa nnutuuvo Tiperiaa vainivau ngioo kava vooneetu ari mmammaivaa kooyaa ari ngiaammuauya vitauduu inna teeravai. Ivo ataama ari mmammaivaa iya vitauduu teeravai. ² Ari ngiaammuaau voovai Simoono Petorooso ari seena ngiaammuaau voovai Tumaasootama ivaki variravai. Gioonna kiaapuuya innara Gaabi-o, tira vaidivai. Ngiaammuaau voovai Nataneerootama variravai. Ivo Karirayaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Kenaa ivakinnaa vaidivai. Sevetainna mmaapuuvaitanootama seena ngiaammuaau taaravaitanootama ivaki nuunaida variravai. ³ Varuduu Simoono Petorooso iya kiasa mmioo tunoo: Na tavau varaanara kuanaravee, tuduu rikiada iya inna kiasa mmida tunoo:

Fai teetaatama kuaaravee, kiaa kiada vida kanuuvaa varada ivaki karada heenagieena tavaura puridada hama tavau voovai vareeravai. ⁴ Hama varooduu rikioo suaivo reera kioovakinnaigiataa Yisuuva nnoori haruunga siriivau dioo vauduu hama ari ngiaammuauya arinaima inna teeravai. ⁵ Hama inna arinaima tooduu rikioo Yisuuva iyara aayanna roo tunoo: Ngiaammuauso, vaa ngia tavau vooyauvai varadanee? tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Ai, hameeta ta tavau voovai varaunnao, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia utua vaaheevaa vara kanuuvaa sainai yaaku yaadudainningiaa kagaari kiada fai ngia tavau vooyauvai varaaravaivee, tuduu rikiada iya utua vaaheevaa vara iva tuupinnainningiaa kagaari kiooduu tavauyauvo utua vaaheevaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya hama yopeema vaaheevaa utu raririima rada kanuuvaki yapeeravai. ⁷ Iya vaaheevaa utu raririida varuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neenoo Petoroosaa kiaano: Inna Udaangaivovee, tuduu Simoono Petorooso Udaangavee tuu kuaivaa rikioo ivo taguaada dioo vauvaara ari yaapa varaayaa diaivaa ariiyaa rau varoo nnooriivaki suairoommu kioo viravai. ⁸ Vuduu ari saido kanuuvaa varada siriivau vida vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavauyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima rada viravai. Hama iya ngieera nnoori vuutaivaki variravai. Iya nnoori siri vainiivau variravai. ⁹ Iya kanuuvakidiri vida siriivau reemi rada dida vaidaa tooduu ikia hauru toovo iya too vauduu tavauvoota bereetaivootama ivau vairavai. ¹⁰ Vauduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aa ikiataa varaa tavau vooyauvai varada ngiatee, ¹¹ tuduu Simoono Petorooso kanuuvau karoo vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavau pinaiyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima roo numa siriivau yapa kieeravai. Yapa kiooduu yaaku sai vaidivai karasaidiri taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yukukidiri taaravooma (153) tavauyauvo vaaheevaki vairavai. Kaayau tavauyauvo itaama vauduaata hama vaaheevo tavarateeravai. ¹² Yisuuva iya tunoo: Numa nnaatee, tuduu rikiada vaa iya arinaima inna teeda yaata utida tunoo: Ti Udaangaivovee, tuuvaara iya aatuuda hama inna yaparaida tunoo: A giononnee? tiravai. ¹³ Yisuuva oo bereetaivaa habati kioo iya mmioo tavauyauvaatama habati kioo iya mmiravai.

¹⁴ Yisuuva putuuvakidiri diitoo nuainno varioo ari ngiaammuauya avuuyauvunu tauraa taaraneetu iya too ii suai tavau hudoo suai ivaki kava nnaagiai vooneetu iya teeravai.

Yisuuva Petoroosaata kua tiravai

¹⁵ Iya yeennaiyauvaa nnaa taika kiooduu Yisuuva Simoono Petoroosaa tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannaivoono aa i seena aaya niyara mmuduuya riraivaa yaatarainnee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipa nnaakaraiya yeennaiyauvaa mmianee, ¹⁶ kiaa kioo kava vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiyara haitatuukianee, ¹⁷ kiaa kioo kava nnaagiai vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tiravai. Yisuuva itaama taaravoomaneetu Petoroosaa tunoo: A niyara mmuduuya ruannanee? tuuvaara Petorooso ausa mmuaararainno inna sai tunoo: Udaanga-o, mmuakiaa

mmoori aataruuvaa vaa a tee rikiaannanoo. Na aiyara mmuduuya ruauvaaraatama vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiya yeennaiyauvaa mmianee. ¹⁸ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. A vaidi karaasavai varianna suaivaki ai uyira rairaiyauvaa eenoo uyuee rainna ee yaata utuanna aataruuvau kuannavai. Fai yapooma a ngiaabai kiee variee i yaakuuvaitana raduda kiee varino vaidi voovoono i uyira rairaiyauvaa aiyaa uyuu rau kioo i vitoo hama a kuanee kianna aataruuvau kuanaravaivee, tiravai. ¹⁹ Vaidiia Petoroosaa ruputikio Anutuugaara ari vookaraama putinaraivaara Yisuuva itaa kua tiravai. Petorooso putinaraivaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuugaara kua yoketaivaa kiaaraivaara itaa kua tiravai. Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai.

Yisuuva niyara kua tiravai

²⁰ Kiaa kioo vuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neetama iya nnaagiai nniravai. Tauraa ta yeenna nneera suaivaki neenoo Yisunna rainnaa utuee inna kiaanoo: I nnammutuaiya i vitainara vaidiivo gioononnee? kiaivoonoo na iya nnaagiai nniravai. ²¹ Na iya nnaagiai ngiee variaaduu too Petorooso hanigia ni too niyara Yisunna tunoo: Udaanga-o, aa vaidi aavaara a dataakuainna kiannanee? ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee mmatayaa tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivai. Eenoo ni nnaagiai ngianee, tiravai. ²³ Ivo itaa kua tuu kuaivaara inna nnaagiai nuairaiya rikiada tunoo: Ivo tinoo: Ii vaidi ivo hama putinaravaivee, tiivaivee. Iya itaa kua tiravai. Hama Yisuuva tunoo: Hama ivo putinaravaivee, tiravai. Ivo tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivaivee. Ivo itaa kua tiravai.

²⁴ Ii vaidi ivaara iya itaa kua tuuvo neenoovee. Na ii kua mmayaaya iyauvaa tiee variee fafaara raunoo. Vaa ta rikiaunnavai. Neenoo kua kutaa tira vaidivai variaunoo.

Yuvuaano kuaivaa raa taikereavai

²⁵ Yisuuva uu mmooriivo kaayauma vauduu na vooyauvaara nnaasu fafaara rauvai. Na yaata utuaunoo. Fai vaidiia Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvai mmuaavai mmuaavai fafaara reekio ii yanaa iyauvaa mmatayaa yapaara mmaataiyauvo hameetainaravaivee.

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayavai

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayaivaa Rukaaso fafaara reeravai. Ivo aa yanaa Aposoroo yanaa aavaa roo vaa Yisuunna mmayaaya ari tauraa roovakidiriaatama vooyauvai aavaki reeravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Yisuunna nnaagiai nuauya Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaaya yoketaivaa varada tauraa Yerusareemaiya kiaa mmida Yutayaa mmataivaki varuuyaataama Samari-aivaki varuuyaata mmuakiaa mmatavau varuuyaataama kiaa mmiravai. Tauraa tuanaa Yutayaa gioonna kiaapu vooyananaa ausa hanigiooduu iya nnaagiai ngiari voopinnaia vo mmata vo mmata varuu vooyaataama ausa hanigieeravai.

¹ Boo Tioopiri-o, ni yanaa tauravau Yisuuva mmuakiaa mmooriyauvai tauraa uuyauvaatama mmuakiaa kua ti kiaa ti mmuuyauvaatama na fafaara reeravai. Yisuuva toosa hara kioo uu mmooriivaaraatama iima roo vioo vioo ² nnaagiai Anutuugo inna vitoo ngiau aapu vuuvaaraatama na fafaara reeravai. Yisuuva homo mmatayaa varuu suaivaki Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu ari kua kutaivaa varada nuau vaidiiya ngiari mmooriyauvaa iikiateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Yisuuva ari putuuvakidiri kava diitoo varioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo (40) suaivaki nuainno varioo ari kua varada nuau vaidiiya ari mmammaivaa kaayauneetu kooyaa iya vitairavai. Fai iya kiaara: Kutaa Yisuuva kava diitoo hara kioo varinoo, kiaaraivaara ivo ari mmammaivaa iya vitairavai. Ivo nuainno varioo ari mmammaivaa iya vitau suaivaki ivo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaara iyaata kua tiravai. ⁴ Vo suai voovaki iya mmuaavau nuunama varida yeenna nneeda varuduu too Yisuuva iya tasipama varioo iya kiaa mmioo tunoo: Sa Yerusareema pikiada kuatee. Aavaki varida ni Napoova kua kiaa teerama kioo kati ngii minara tuu mminnaivaara faannakiatee. Vaa na ivaara ngii giaa ngii miravai. ⁵ Yuvuaano mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivoono nnoori apiraivaa roosiima ngiiki tiinaravaivee, tiravai.

Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

⁶ Kava vo suai voovaki iya nuunaida varuduu too Yisuuva iya tasipama varuduu iya inna yaparaida tunoo: Nnaaru ta Isarairaa gioonna kiaapuuya ta titiyara haitatuuda yoketaama variaannaneema aanna a makee tiyara itaama dinarannee? A itaama diee ngiari voopinnaia ti haitatuukiaiya yaataree tiyara dinarannee? ⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Vaa ni Napoova ari iikiatai suaivaa mmataama kiaivai. Fai hama ivo ivaara ngii giaa ngii minai ngia hama ivaara rikiaaravee. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai fai ngia rikiaaravee. ⁸ Mmannasa Yoketaivo ngiiyaa tiino too inna yaagueeqaivo ngii suvuainaravai. Ngii suvuau kinai ngia niyaraata ni mmayaayaivaaraatama Yerusareema gioonna kiaapuuya kiaa mmida mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata Samariaiyaatama kiaa mmida vo yoosinna vo yoosinna suai raari reeraipinnai suai haatapeeraipinnai tooya sai tooya sainai ngieera variayaatama kiaa mmiaaravaivee, tiravai.

⁹ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo rikiada iya inna teeda vauduu Anutuugo ngiau aapu inna vitoo vuduu namaivo inna rummua apu kioodoo iya hama inna teeravai.

¹⁰ Iya ngiau aapu Yisuuva vuuvaki homo puaisakama teeda vauduu vaidi taaravaitana mmammayaa uyirana poosa kuauvaitana uyu kioovaitana aki-airaama iya vainiivau dida vaida ¹¹ tunoo: Vaidi Karirayaayaso, ngia aaniira aavaki dida vaida mmannammanna ngiau aapu teeda nnaasu vakiaannee? Aa ngia taavo Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu kuaineema fai kava mmuaikaraama tiinaravaivee, tiravai.

Yutaasaa mmaata varaanaraivaa

mmataama kieeravai

¹² Ivaitana itaa kua kiaa kiooduu Yisuunna kua varada nuairaiya taapi Oriveeta Yerusareema mmatama vauvakidiri pikiada Yerusareema kava vara ranada viravai. ¹³ Vida ivaki ngiari varira nnauvaa veraayaa vau terenaivau vau nnauvaki viravai. Ivaki vida varuuya nnutuuyauvo ataama vairavai. Voovai nnutuuvo Petorooso voovai nnutuuvo Yuvuaano voovai nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Tumaaso voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai vaidi voovoono inna mmataivaa varoovaa kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono voovai Yakooopaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaasovee. ¹⁴ Iyaano mmuaavau nuunaida mmuaavaugiataama makemakee yaaku vareeravai. Gioonna vooyaatama Yisuunna kaano Mariaavaata Yisuunna kataidootama iya tasipama nuunaida yaaku vareeravai.

¹⁵ Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo (120) gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tuuya nuunaida varuduu iyakidiri Petorooso diitoo iya avuuvau dion vainno tunoo: ¹⁶ Ni seenayaso, nnaaru Mmannasa Yoketaivoono ti rubuungaa Davuitiinna yaataivaki kiaa mmuu kuaivaa Anutuugaa yanaivau fafaara raa kioovo vaivai. Yutaaso kooyaa Yisuunna ari nnammutuaiya inna vitainai teeda iya inna utuaara kuaivaa fafaara raa kioovo vauvaa kaanaivo vaa vairavai. ¹⁷ Vaa tauraa Yisuuva Yutaasaa mmataama kiooduu ti tasipama mmoori varoo ti tasipama nuairavai.

¹⁸ Yutaaso ari mmoori maisaivaa irisai sikau varoovaaadiri mmata voovaaara yookaama kioo ivaki maisama putuoo vauduu inna ausaivo rusitia roo vuduu inna naaraivo mmaanai tioo viravai. ¹⁹ Tioo vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya rikiada ngiari kua tuanaivakidiri mmataivaa nnutuuvaa tunoo: Akeredamavee, tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, tiravai.

²⁰ Anutuugaa kua yanaa voovai nnutuuvo Saama ivaki vai kuaivo vainno tinoo:

Inna nnauvo mmanna nnauvai vakiaivee.

Sa vaidi voovoono ivaki variaivee, tiivai.

Kua fafaara voovai vainno tinoo:

Kii ari vo vaidi voovoono

ari mmoori vareera mmaataivaa varaivee, tiivai.

²¹⁻²² Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara kii ta vo vaidi voovai mmataama kioo inna mmaataivaa varoo ti tasipama ti Udaanga Yisuuva kava diitoo kuaivaara gioonna kiaapuuya kuaa mmiaivee. Mmuakiaa suai Yisuuva ti tasipama vioo ngioonno varuu suaivaki ti tasipama nuaira vaidi voovoono inna mmaataivaa varaivee. Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu suaivakidiri vioo vioo tuma Anutuugo Yisuunna vitoo ngiau aapu vuu suaivakiaatama ivootama ti tasipama nuairaivoono Yutaasaa mmaataivaa varaivee. ²³ Petorooso itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya taara vaidivaitana nnutuuvaitana tiravai. Vaidi voovai nnutuuvaa Yoosiipo tiravai. Inna nnutu voovai Parasaapo vauduu voovai Yusutuuva vairavai.

Iya vuai vaidiivaa nnutuuvaa Matiaavavee tiravai. ²⁴ Iya vaidiivaitana nnutuuvaitana kiaa taika kiada yaaku varada tunoo: Udaanga-o, vaa a mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa vuatinniiyauvaa taa taika kiaannano. Itaama vaikiai aa taara vaidi aavaitana a tee a mmataama kiaanna voovai ti vitaakianee. ²⁵ Ti vitainai ta teekio rikioo fai ivo vaidi aposoroo Yutaasaa mmaataivaa varoo inna mmooriiivaa varaanaravai. Vaa Yutaaso ari mmooriiivaa pikioo ari uu aataruuvaa irisaivaki viravaivee. ²⁶ Iya itaa kua kiaa yaaku vara taika kiada vaidiivaitana nnutuuvaitana kooyaa vauduu rikiada iya vaidi nnutu vau sikauvaitana tooriivaki uyu kiada fuarau kiada tooduu Matiaasaa nnutuuvo kooyaa vairavai. Vauduu ivo Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai tasi-pama nuairavai.

2

Mmannasa Yoketaivo tiiravaivee

¹ Yutayaiya nnaagiai buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivaki gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya nuunaida mmuaavau variravai. ² Varuduu akiairauduu ngiau aapuuvakidiri akuaiivo pinaa akuavai tuoo yuunna yaamuruka akua roosiima kiaa roo tuoo iya varuu nnauvaa aakiaivaki vioo pinaa akuavai tuoo varuduu ³ gioonna kiaapuuya tooduu ikia hauruuvaa roosiima raubiriinno mmuakiaa ivaki varuuyayaa vairavai. ⁴ Vauduu Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki suvuainno Mmannasaivo iya avaiyauvaa tasipooduu ari vo kua vo kuaiyauvaa hama tauraa rikiooyauvakidiri tiravai.

⁵ Itaama uu suaivaki Yutayaa vaidi vooya mmuakiaa vo mmata vo mmata varuuya kati ngiari tinniyaadiri Anutuuqaara yaata utira vaidi-
iya numa Yerusareema variravai. ⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida rikiooduu akua pinaivo vuduu rikiada nnida nuunaida rikiooduu Yisuunnara kutaavaivee tira gioonna kiaapu mmuakiaaya iya mmuaavai mmuaavai ngiari kua tuanaa vo kua vo kuaiyauvakidiri tuuyauvaara iya pinaama nnikiarairavai. ⁷ Iya nnikiaraida yaaku vuatavuataida tunoo: Mo aa kua kiaa gioonna kiaapu aaya Karirayaa diaa gioonna kiaapuyavee. ⁸ Mo iya dataama kiadaida kuaiivaa kiaani ta rikiaunnano vo kua vo kuaiyauvo ti kua tuanaayauvai vainnee? ⁹ Mo ta mmuakiaaya vo mmata vo mmataivakidiri ngiaunnava. Ta Parataadiri ngiaunnaiyaata ta Meteediri ngiaunnaiyaatama ta Iramitiidiri ngiaunnaiyaata ta Mesopotamiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Yutayaadiri ngiaunnaiyaata ta Kapatokiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Podoodiri ngiaunnaiyaata ta Asiaadiri ngiaunnaiyaatama ¹⁰ ta Purukiaadiri ngiaunnaiyaata ta Paburiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Iyi-
ipadiri ngiaunnaiyaata ta Kureena yoosinna vainima nnutuuvo Ripuaadiri ngiaunnaiyaatama ta Rooma yoosinnaivau variaunnaiyaatama ngiaunnava. ¹¹ Ta Roomadiri ngiaunna vooya vaidi Yutayaa tuanaiyaata ta vooya voo-pinnaa kumimakaiya hanigiada Yutayaiya aataruuvau kuaunnaiyaatama ngiaunnava. Ta Kereteediri ngiaunnaiyaatama ta Arapiaadiri ngiaunnaiyaatama ngiaunnava. Nnida ta mmuakiaaya rikiaunnani iya vo kua vo kuaiyauvaa kiaiyauvo ti kua tuanaayauvaida kiaano. Anutuuqo ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iivaaraida iya ti kuaiyauvakidiri kiaano, ¹² kiaa kiada varida pinaama nnikiaraida kaayau kumimakaida varida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo oyaivo dataamainno vainnee? tiravai. ¹³ Tuduu rikiada vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuuyara raida tunoo: Iya kapikarai nnooriiivaa nnaa kiada kumimakaida varidaida itaa kua kiaano, tiravai.

Petorooso kua mmayaayaivaa tiravai

¹⁴ Tuduu rikioo Petorooso ari seena vaidi kua kutaivaa varada nu-airaiyaatama diitoo iya vuutaivaki dioo vainno kuaivaa kaayau gioonna kiaapu nuunauyaki pinaama kuaivaa tioo tunoo: Ni seena Yutayaiyaata ngia Yerusareema variaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. Aa na kua tinara aavaa tuqinnama rikiaatee. ¹⁵ Aa ta aavau diaunnaiyara ngia tiiyara yaata utida kiaanoo: Vaa kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakakiaanoo. Ngia itaa kua kiaa kua ivo inna unnakuavaida kiaanoo. Aanna makee suaivo iki-atainno nninoo. Hama kapikarai nnooriivaa nnaa suaivo nniivaaraida ngia unnakuavaida kiaanoo. ¹⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yuvueero aa ta makee iikiaunna kua aavaara tunoo:

¹⁷ Anutuugo tinoo:

Fai suai nnaagiaiyauvaki na ataama iinaravaivee.

Fai na ni Mmannasa Yoketaivaa
mmuakiaa gioonna kiaapuuya
kaayauma mminaravai.

Mminai fai ngii raunna mmaapuuya ni kuaivaa
kooyaa forofetaiya roosiima kiaa mmiaaravai.

Fai vaidi karaasaiya
ngiari avu tinniiyauvo hanigianai
ari vookarai aataruuyauvaa teekiai
yokovaiya ruvuaataiyauvaa taaravaivee.

¹⁸ Kutaa, fai ii suai ivaki

na ni mmoori vareera kiatanna ngiaammuauya
ni Mmannasa Yoketaivaa mminai teeda
fai iyaatama ni kuaivaa kooyaa kiaravaivee.

¹⁹ Fai na ngiau aapu ari vookara

ari vookarai mmooriiyauvaa iina
mmataivaunnaata iinai taaravai.
Fai na iino too kiauvootama ikiaivoota
kaayau kioosuuvootama vainaravaivee.

²⁰ Fai suaivo upisiino

kuraagaivo kiau roosiima kookee kuainaravai.
Aa mminnaa aayauvaa na tauraa iino too
nnaagiai na Udaangaivaa
ni suai pinaa ari vookaraivo nninaravaivee.

²¹ Ii suai ivo nnino too

fai gioonna kiaapu voovoono
na Udaangaivaa niyara aayanna tinai
fai na inna vitee
yoketaivau yapaanaravaivee, tiivaivee.

Forofetaa Yuvueero itaa kua tiravai.

²² Ngia vaidi Isarairaayaso, aa kua aavaa rikiaatee. Vaa ngiengieenoo ivaa rikiada taavai. Yisuuva Nasareeta diaa vaidivai Anutuugo ari yaaguee-qaivaa inna mmuduu ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii avuuyauvunu iinno Anutuugo inna mmuduu uu mmooriivaa kooyaa ngii vitairavai. ²³ Vaidi vooyaano Yisuunna vitada ngii muduu ngia inna rupuuteera ee-oo tida vaidi maisaiya mmuduu iya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Vaa Anutuugo mmuaanaa tauraa ivaara yaata utuoo teerama kieeravai. ²⁴ Ngia itaama inna rupuutu kioodoo Anutuugo putuuvakidiri inna tuduu kava diiteeravai. Anutuugo tuduu mmamma nniitareeraivaata putiraivaatama pikioo kava diiteeravai. Putiraivo hama

yopeema inna puaisa utuuvaara kava diiteeravai. ²⁵Nnaaruaa vaidi Davuitiivaano Yisuuva Anutuuqaata kua tuu kuaivaa tunoo:

Na tauko ni Udaangaivo
tupatupaa ni tasipama varivai.
Gioonna kiaapuuya maisa mmooriiyauvaa
sa ni iikiateeraivaara
ivo ni yaaku yaadudainningiaa ni vainima varivai.

²⁶⁻²⁷ Ivaara ni ausaivo yoketaikiai
na sirigaira kuaivaa kiaunoo.
Vaidiia putida oro varira yoosinnaivaki
fai a hama ni vaidi kaanaivaa pikiee kuanaravai.
Na aiyara mmuduuya ruee
i mmoori vareera ngiaammuaavua
fai a hama ni pikinai
na ivaki vaina uudainaravai.
Ivaara na vaidivai na putinaraivaara
hama yaata utirainna
na kava diitaanaraivaara
fai na faannaina varinaravaivee.
²⁸ Vaa a tupatupaa varira aataruuvaa
ni vitaakiannavai.
Fai na i tasipama varino
ni ausaivo kaayauma yoketaivai
na sirigainaravaivee.

Yisuuva itaa kua tuuvaa Davuitiivaano tiravai.

²⁹ Petorooso itaa kua kiaa kioo kava tunoo: Ni seenayaso, na ti rubuungaa Davuitiinnara kutaa kuavai kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Ivo putuduu vaidiia inna hau kieeravai. Anna makee inna mmata nnauvo homo aa vainoo. ³⁰ Ivoono forofetaa vaidivai varioo Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa yaagueeqa kuaivaa tasipama tuuvaa rikieeravai. Anutuuqoono Davuitiinna oyaivakidiri diitaanaraivaa fai Davuitiinna roosiima kietavai yapaanaraivaara kua yeena rau kieeravai. ³¹ Kua yeena rau kiooduu Davuitiiva Anutuuqo nnaagiai iinaraivaa too Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo kava diitaanaraivaara tunoo:

Vaidiia putida oro varira yoosinnaivaki
ivo hama inna vaidi kaanaivaa pikioo kuaivai.
Inna mmammaivo hama uudaivaivee.

Davuitiivaano itaa kua tiravai. ³² Anutuuqo ii vaidi ivaa Yisuunna mmata nnauvakidiri tuduu kava diitooduu vaa ta mmuakiaaya teeravai. ³³ Tooduu Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa inna mmiravai. Ari Koova vaa kua kiaa teerama kioo kuaivaa iinno ari Mmannasa Yoketaivaa inna mmuduu vareeravai. Anna makee ngia taivoota ngia rikiaivootama inna Yisuuvaano tuduu tiiravai.

³⁴ Davuitiiva ariinoo hama ngiau aapu virainno tunoo:

Udaanga Anutuuqo ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

³⁵ Varia ree vinanai na tinai
a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai.

³⁶ Aa kua aavaa ta mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tuqinnama rikiaaravai. Ii vaidi ivaa Yisuunna ngia yatari sagaivau haara kioo ivaa Anutuuqoono tikio rikioo ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varioo ivo ti Udaangavai varinoo.

³⁷ Petorooso itaa kua kua taika kioodoo gioonna kiaapuuya rikioodu iya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu pinaama iya yaata utida Petoroosaata inna seena vaidi aposorooyaatama tunoo: Ti seenayaso, fai ta dataakiaarannee? ³⁸ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngiengieenoo mmuaavai mmuaavai ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiaatee. Hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada nnooriivaa varaatee. Fai ngia itaama iikio rikioo fai Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ngii minaravai. ³⁹ Nnaaru Anutuuqo ivaara ari kuaivaa ngiiyaraatama ngii nnaakaraiyaraatama mmuakiaa vo yoosinna vo yoosinna variayaraatama kua kua teerama kieeravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Anutuuqo niisi ngiateera tiraiyara ivo ari kuaivaa kua teerama kieeravaivee, tiravai.

⁴⁰ Petorooso kaayau ari vo kua vo kuaiyauvaatama vara nuunama kioo iya kua mmioo yamaa kua yamaa kua iya kua mmioo tunoo: Anna makee koonnama variaa gioonna kiaapuuya ngiari irisai maisaiyauvo vainaravai. Ngiengieenoo ngiingii aataru maisaiyauvaa pikiada iya irisai maisaiyauvaa varaarivaa sa ngieeta varaatee, ⁴¹ tuduu rikiada kaayau gioonna kiaapu inna kuaivaara kutaavaivee tuuya nnooriivaa vareeravai. Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapuuya (3000) Yisuunnara kutaavaivee tuuya tauraanaiya tasipama nuunama variravai. ⁴² Varida iya mmuakiaa suai vaidi aposorooya tasipama varida iya kuaivaa rikiada iya tasipama yeenna nneeda varida iyaatama yaaku vareeravai.

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya ataama variravai

⁴³ Anutuuqoono tuduu rikiada vaidi aposorooya kaayau ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayau ngiari vo vuayaata rikiada variravai. ⁴⁴ Varuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama vaidi aposorooya tasipama varida ngiari hoonahaanaiyauvaa mmuaavau nuunama yapa kiada ngiari mmu ngiari mmuuda variravai. ⁴⁵ Varida ngiari mmataivaatama ngiari hoonahaanaiyauvaatama vaidi vooya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada eyommaaya duuyama mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama iyasi mminnaa vooyauvai vauya iya sikauyauvaa duuyama iya mmiravai. ⁴⁶ Duuyama mmi kiada varida mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivaki mmuaavau nuunama variravai. Vari kiada kava vara ranada nnida vo nnau vo nnauyauvaki vida iya mmuaavau varida yeenna nneeda varuduu kaayau iya ausaiyauvo sirigauduu hama ngiariyara mannaka tiraida adida variravai. ⁴⁷ Iya adida varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida varuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya teeda iyara kua yoketaivaa tiravai. Tuduu rikioo mmuakiaa suai Anutuuqo tuduu gioonna kiaapu vooya vaa ngiari ausaiyauvaa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama iya tasipama variravai.

3

Petoroosooya Yuvuaanaya vaidi voovai tuqinneeeravai

¹ Yaaku vareera suai voovaki suaivo hanigioodu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivakira viravai. ² Vida tooduu vaidi nnaaru ari kaanaa ausaivakidiri yuku maisau vaidiivaa vooya inna vitada nuunaira nnau pinaivaa keegia voovai nnutuuvo Keegia Yoketaa ivaki yapa kioodoo hara kioo varuuvo iya too vairavai. Vaidiia mmuakiaa suai makemakee inna vitada nnida nuunaira nnau pinaa oyaivaki yapa kioodoo varioo

vaidiia nuunaira nnau pinaivaki vuuya sikaura ngiaaru tioo variravai. ³Ivo ivau hara kioo varioo tooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivaki kuaaree kiaa vuduu too sikaura ivaitana ngiaaru tiravai. ⁴Ngiaaru tuduu Petoroosooya Yuvuaanaya inna teeda nnaasu vaida Petoroosoono tunoo: A reeri ti taanee, ⁵tuduu ivaitana sikauyauvaa ni mmiaaravee kiaa sai ivaitana too vairavai. ⁶Too vauduu Petorooso tunoo: Hama na sikaunnaataainoo. Niiki vaivaa fai na i mminaravai. Na vaidi Nasareeta Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tinai inna yaagueeqaivaura diitee nookianee, ⁷kiaa kioo inna yaaku yaadudaivau utuoo inna vararu utu saivaata inna yuku ataiyauvo tadudoo yaagueeqauduu ⁸rikioo nnikiarainno ngiau diitoo nuairavai. Nuainno varioo nuunaira nnau pinaivaki ivaitana tasipama vioo suaireera reerama roo nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuairavai. ⁹Nuainno varioo Anutuugaara kua yoketaivaa kiaa roo nuauduu gionna kiaapu mmuakiaaya inna teeda tunoo: ¹⁰Makemakee aa vaidi aavo nuunaira nnau pinaivaa Keegia Yoketaa oyaivaki hara kioo varioo vaidiia sikaura ngiaaru tira vaidivaivee, kiaa kiada nnikiaraida ivo keenaa nauvaara yaaku vuatavuatairavai.

Petorooso nuunaira nnau pinaivaki mmayaayaivaa tiravai

¹¹Yaaku vuatavuataida varuduu vaidi yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Petoroosaya Yuvuaanaya utu kioo vauduu gionna kiaapu mmuakiaaya ivaa teeda nnikiaraida seenada iyasi nnida nnau haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haaya ivaki nuunaida teeravai. ¹²Tooduu iya nnuuvaa Petorooso too iya tunoo: Gionna kiaapu Isarairaayaso, ngia aaniira aavaara nnikiaraida ti teeda nnaasu vakiaannee? Ta safuuma varida titi yaagueeqaivauidiri aa vaidi aavaa iikiaunnano diitoo nuaivaaraida ngia ti teeda nnaasu vakiaannee? Ai hameetavee. ¹³Ti rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Udaanga Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuaava Yisuunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiooduu ngia inna vitada vaidi kieetaiyasi vuduu Piratuuso inna yaparainno inna mmaanai titaanaree kiaa uduu ngia Piratuusaa avuuvau innara ooqoo tiravai. ¹⁴Ngia vaidi yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaatauvaara ooqoo tida vaidi maisaivo vaidiia rputuduu putuuvono mmaanai kuaiveera Piratuusaa yaparairavai. ¹⁵Gionna kiaapuuya yoketaama varira aataruuvaa nakaaraivaa ngia rputuduu putuduu Anutuugo iva putuuvakidiri inna tuduu diiteeravai. Vaa ta ivaa teeda ivaara ngii giaa ngii miaunnano. ¹⁶Aa ngia taa vaidi aavo yuku maisauvaa tuqinnama kioovono Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa kutaavaivee kiaa kioo diitoo yaagueeqama varivai. Vaa ngia inna teeda rikiaavai. Ivo Yisuunnara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yoketaama ari vookaraama ngii avuuvau nuaivai.

¹⁷Ni seenayaso, vaa na makee rikiaunoo. Ngieeta ngii kieetaiyaatama hama Yisuunna arinaima teerama kiada maisa aataruuvaa inna iiravai. ¹⁸Nnaaru Anutuugo ari forofetaa mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai na mmataama kiaa vaidiivo fai mmamma nniitareeraivaa varaanaravaivee, tuduu forofetaiya gionna kiaapuuya kiaa mmuuvagiataama kaanaivo vairavai. ¹⁹Itaama vaiki ai Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. ²⁰Yaagueeqaivo Udaanga Anutuugaasidiri tuoo ngiisi vaino ngii yoketaakiaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. Anutuugo vaa ngiyyara mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna titano ngiisi tiinaraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikiada hanigiaatee. ²¹ Ivo ngiau aapu mmannammanna hara kioo varioo suai nnaagiai Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa karaasa iinara suaivaki fai kava tiinaravee. Nnaaru Anutuugo ivaara ari forofetaa yoketaiya kua kiaa teerama kioovaa iya kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²² Ari forofetaa voovai Musiiva tunoo: Ngii Udaanga Anutuugo ni titoneema fai ngiini forofetaa voovai titano tiinaravai. Ivo fai ngii oyaivakidiri diitaanaravai. Diitanai ngia iva tii kua mmuakiaavai rikiaatee. ²³ Gioonna kiaapu voovai ii forofetaa ivo tii kuaivaa hama rikiai voovai fai Anutuugo inna kuaivaa rikiaiyakidiri inna vitoo voovau kioo inna ruputu kino putinaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁴ Mmuakiaa forofetaa Anutuuga kuaivaa kiaa mmiraiya Samueeraakidiri ngioo ngioo inna nnaagiai varuu forofetaiyaatama aa ta variaunna suai aavaara tiravai. ²⁵ Anutuugo ari kua kutaivaa ngiiyara ari forofetaiya kiaa mmuuvaa ngieeta rikiaada varaavai. Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngii rubuungainna rikioovaa ngieeta rikiaada varaavai. Nnaaru Anutuugo Aparahaamaa tunoo: Fai i sidinnaidiiyakidiri fai na tinai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya yoketaama variaaravaivee. Anutuugo Aparahaamaa itaa kua tiravai. ²⁶ Ivaara Anutuugo ari mmoori vareera ngiaammuaavuaa mmataama kioo ngiiyarannaadee titooduu tiiravai. Ngingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada yoketaama variateeraivaara inna titooduu tiiravaivee. Petorooso Isarairaiyaata kuaivaa itaa kua tiravai.

4

Vaidiia kuaivaa Petoroosaya Yuvuaanayaki yapeeravai

¹ Petoroosooya Yuvuaanaya gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kiaa mmida varuduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiaatama nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi kieetaivoota vaidi Satuukaiyaatama ivaitanaasi nniravai. ² Nnida ivaitanaara iya nnannateeravai. Yisuuva putuduu Anutuugo tuduu kava diitoo mmayaayaivaa ivaitana gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaa iya nnannateeravai. Yisuuva putuuvakidiri diitoo mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yaata utida tunoo: Yisuuva vaa diiteeravaara tida mmuakiaa gioonna kiaapu putuuiya fai diitaaravaivee, tuuvaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu rikiaada Petoroosaya Yuvuaanaya vitada kati oovi nnauvaki yapeeravai. Yapa kiooduu iya tooduu suaivo vaa haatapooduu rikiaada ivaitanaaki kua yapaara suaivo hameetauduu turauvee kiaa kiada kati oovi nnauvaki ivaitana yapa kieeravai. ⁴ Ivaitana Yisuuva kava diitoo mmayaayaivaa tuuvaa vaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiaada kutaavaivee kiaa kiada ngiari ausaiyauvaa hanigieeravai. Hanigiooduu iya vaidiia nnaasu yaaruduu kaayau (5000) variravai.

⁵ Vauya patauduu Yutayaiya kieetaiyaatama yokovaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yerusareema nuunaida variravai. ⁶ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Anaasoota inna seena Kayaapaavaatama Yuvuaanoota Aresadereevaata Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaa kata vayaa vooyaata iya tasipama nuunaida variravai. ⁷ Nuunaida varida Yisuuva kua varada nuairaivaitanaara tuduu numa iya tammaivaki dida vauduu ivaitana yaparaida tunoo: Ngia dataama kiada vaidi yuku maisauvaa tuqinneeravainnee? Datai yaagueeqavai ngiisi vainnee? Giaa nnutuvai ngia tuduunno inna tuqinneeravainnee? tiravai.

⁸ Tuduu rikioo Petoroosaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuuduu rikioo iya kuaivaa sai tunoo: Isarairaa kieetaiyaata yokovaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ⁹ Vaidi yuku maisauvo kati ivo yoketaama hara kioo

varioo nuaivaaraida ngia ti yaparakiaannee? Ivo dataama kioo safuuma itaama variivaaraida ngia ivaaraida ti yaparakiaannee? ¹⁰ Mo fai ngia kutaa tuanaa ivaara ti yaparaida ngia mmuakiaayaata mmuakiaa Isarairaa gioonna kiaapuuyaataama aa kua aavaa rikiaaravai. Nasareeta diaa vaidi Yisuu Kirisiinna ngia yatari sagaivau haara kioovaa Anutuugo tuduu kava diitoovaa nnutuuvaa kiaannaduu inna yaagueeqaivaura aa vaidi yuku maisa aavo diiteeravai. Diitoovoono aa ivo ngii avuuyauvunu dioo vaikio inna yukuuvo yoketainoo. ¹¹ Anutuugaa kua fafaara voovai vainno Yisuunnara tunoo:

Ngia vaidiiya sikau nnau heekeeraiyaano
sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavaivee.

Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹² Ivoono nnaasu ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Hama gioonna kiaapu voovoono mmuakiaa mmatayaa variayakidiri Anutuugo inna nnutuuvaa ti kiaa ti mmiivoono ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikiada kua yeena rau kioo vaidiiyaano Petoroosoya Yuvuaanaya hama aatuurama kiada kuaivaa yaagueeqama kiaa mmuuvaa teeda nnikiarairavai. Iwaitana hama yanaa taavaitana mmanna kumina vaidivaitana varuuvaa kieeta vaidiiya rikiada nnikiarairavai. Nnikiaraida ngiari yaata utiraivaki arinaima rikiada kiaanoo: Iwaitana Yisuunna tasipama nuaira vaidivaitanavee, kiaanoo. ¹⁴ Vaidiivaa Petoroosoya Yuvuaanaya tuqinnoovoono iwaitana tasipama dioo vauvaa iya teeda hama iwaitana sai kiaara kuaivootairavai. ¹⁵ Hama iwaitana sai kiaara kuaivootauduu iya Petoroosoya Yuvuaanaya tuduu iwaitana nuunavakidiri pikiada mmaanai vuduu ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: ¹⁶ Aa vaidi aavaitanaara ta aaniivai iikiaarannee? Iwaitana Anutuugaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa vaa mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya taavaivee. Hama ta yopeema ivaara kiaara: Hama iya iikiaavaivee, kiaravee. ¹⁷ Sa gioonna kiaapu vooya iwaitana iikiaa mmooriivaara rikiaateeraivara kii ta iwaitana yaagueeqama kiaa mmida kiaara: Sa kava inna nnutuuvaa tasipama gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmiatee, kiaravee.

¹⁸ Iya itaa kua kiaa kiada Petoroosoya Yuvuaanayara tuduu kava iyasi nnuduu rikiada iya yaagueeqama tunoo: Sa gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa tasipama inna kuaivaa kiaa mmida sa inna mmayaayaivaa iya kiaa kookieekiatee, tiravai. ¹⁹ Tuduu rikiada Petoroosoya Yuvuaanaya iya kuaivaa sai tunoo: Ngiengieenoo aa kua aavaa yaata utida rikiaatee. Dee kuavainno safuunnee? Ta Anutuugaa avuuvau ngii kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? Vara ta inna avuuvau inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? ²⁰ Ta titi avuuyauvaa teeda titi yaataiyauvaadiri rikioo kuaivara hama ta yopeema pikiada kua seemuaa variaaravaivee, ²¹ tuduu rikiada vaidiiya nuunaida kua yeena rauya vo kua vo kuaiyauvaa kava yaagueeqama iya kiaa kiada mmaanai titooduu viravai. Gioonna kiaapuuya iwaitana uu mmooriivaa rikiada Anutuugaa kua yoketaivaa tuuvaara kua yeena rau vaidiiya iwaitana ruputuaara aataruuvaa buauduu hameetairavai. ²² Vaidiivaa iwaitana Anutuugaa mmoori ari vookaravuaa iida inna tuqinnoo vaidiivaa nuanuuvo taara vaidi yuku yaaku taika kiooduu (40) kogoga variravai.

Gioonna kiaapuuya yaagueeqama variaaraivaara yaaku vareeravai

²³ Vaidiia nuunaida kua yeena rauya Petoroosaya Yuvuaanaya mmaanai titooduu vida ivaitana ngiari seenaiyasi kava vara ranada vida Anutu-uqaara puara kati hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaitana kiaa mmuu kuaivaa ngiari seenaiyaata kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaaya nuunaida varida yaaku varada Anutuuqaata tunoo: Udaanga-o, a mmuakiaa ngiau mmataivaa iima kiee nnoori sorovuaravaa iima kiee mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivaki vaiyauvaa iima kiee iyauvaara di-annakuavee. ²⁵ A Mmannasa Yoketaivaa tuduu tuuvoono i mmoori vareera vaidi ti rubuungaa Davuitiinna yaataivaki kiaa mmuduu fafaara roo tunoo:

Mo aaniira ngiari voo-pinnaa vaidiia

pinaama nnannateeravainnee?

Mo aaniira gioonna kiaapuuya

inna mmaarau kua tida kua yeena rau kioodoo

hama kaanaivootairavainnee?

²⁶ Mmatayaa diaa kieetaiya teerama kioodoo

gioonna kiaapuuyara diraiya nuunama kiada

Udaangaivaata ari mmataama kioo vaidiivaatama rapuaara iiravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai. ²⁷ Kutaa tuanaavee. Herootoota Podii Piratusootama ngiari voo-pinnaiyaata gioonna kiaapu Isarairaiyaatama aa yoosinna aavaki Yisuunna mmaara nuunairavai. Yisuuva i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai vaa eenoo inna mmataama kieeravai. Iya inna mmaara nuunairavai. ²⁸ Anutuugo eenoo tauraa inna ruputuatera mmataama kioovaugiataama iya nuunaida iiravai. Hama a yaagueeqainna ivaara ee-oo kiannatiri. Hama iya nuunaida Yisuunna ruputuaatirivee. ²⁹ Udaanga-o, aanna makee vaidiia avaikarai kuaivaa tiiki yapa kiaivaa a arinaima rikiee ivaara yaata utuee ta i mmoori vareera vaidiia a ti tinai ta hama aatuuraida yaagueeqama i mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ³⁰ Ai yaagueeqaivaa ti mmiee a tinai i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaa Yisuunna nnutuuvaa ta tida inna yaagueeqaivaura gioonna kiaapu nniitaraiya utikiai diitaaravai. Fai ta ari vookara ari vookarai mmooriiauvaatama itaama iikiaaravaivee.

³¹ Iya itaama yaaku vara taika kioodoo rikioo iya nuunaida varuu nnauvo korokorooduu Mmannasa Yoketaivo mmuakiaayaki suvuau kioodoo iya hama aatutauma kiada Anutuuqaa mmayaayaivaa tiravai. Iya yaagueeqama kiada tiravai.

Gioonna kiaapuuya ngiari mminnaiyauvaa mmuaavau yapeeravai

³² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmuaa ausavai varada mmuaa yaata tinnivai vareeravai. Varooduu gioonna kiaapu voovoono hama ariiyara yaata utuoo ari mminnamminnaiyauvaa ari nnaasu vareeravai. Mmuakiaaya ngiari mminnamminnaiyauvaa ngiari mmi ngiari mmiiravai. ³³ Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookarauvo iya tasipooduu iya Udaanga Yisuu Kirisiiva kava di-itoovaara gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmuduu Anutuugo kati iyara kaayauma yoketauduu iya yoketaama variravai. ³⁴ Varuduu hama gioonna kiaapu voovoono kati varioo ariisi vau mminnaiyauvaara buairavai. Aikiooma vairavai. Gioonna kiaapuuyasi nnauyauvoota mmataiyauvoota vauyaano iyauvaa ngiari vo vaidiia mmi kiada irisai sikauyauvaa varada ³⁵ aposoroo vaidiia mmuduu teeda varada gioonna kiaapuuya hama mminnaatauya duuyama mmiravai.

³⁶ Itaama vauduu vaidiiyo Riviinna oyaivakidiri diitoovaa nnutuuvo Yoosiipo ari mmataivaa nnutuuvo Kuporoo ivakidiri pikioo nniravai. Nnudu aposoroo vaidiiya ari vo nnutu voovai Panapaaso innara tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Yamaa kua yamaa kua tira vaidivaivee, tiravai. ³⁷ Ivoono vo vaidivai ari mmata saivai mmi kioo irisai sikauyauvaa varoo aposoroo vaidiiya mmiravai.

5

Ananiaasaya Safiraaya unnakua tiravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso ari nnaataivaa Safiraanna tasipama varioo ngiari mmata saivai ngiari vo vaidiiya mmi kioo irisai sikauyauvaa vareeravai. ² Varoo ari nnaataivaa kiaa mmioo ariyara saiyaufai utuoo aposoroo vaidiiya saiyaufai mmiravai. ³ Mmudu rikioo Petorooso inna tunoo: Ananiaaso, a ai mmata saivaara sikauyauvaa a varoonnaiyauvaa saiyaufai aini kiee saiyaufai ti mmiannanoo. A ee-oo kiannano Sataango i aakiaivaki suvuaikiai a ivaara Mmannasa Yoketaivaa unnakua kiannanoo. Aaniira a itaakiannanee? ⁴ Tauraa hama a vo vaidiiya mmataivaa mmianna suaivaki inna ai mmata tuanaavai. A nnaagiai ivaa vo vaidiiya mmiannani iya irisai sikauyauvaa i mmiyaiyauvo inna ai sikauyauvaivee. Mo aaniira ai ausa tinniivakidiri unnakua kiaa kiee sikau saiyaufai yapa kiee saiyaufai ee varaannanee? Hama a mmanna vaidiiya tiyara nnaasu unnakua kiannanoo. A Anutuugaaraatama unnakua kiannanoo. ⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata Ananiaaso putuoo taikiapoo mmataivau vairavai. Vauduu rikiada gioonna kiaapu ivaara rikiooya kaayauma aatuuravai. ⁶ Vaidi karaasaiyaano numa buruqaivaadiri Ananiaasaa nnabaivaa rurauma kiada varada oto hau kieeravai.

⁷ Hau kiada iida hokobaida tooduu ari nnaataivo numa Yisuunna kua varada nuayaatama kua tinaree kiaa kioo hama ari vaatiivo putuuvaa rikieeravai. ⁸ Hama rikiooduu Petorooso inna tunoo: Ni giaa ni mianee. Aa sikau aayauvaa ngiingii mmataivaa irisai sikau varaidaa inna aikioovaida ti mmiaannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, ti mmata irisai sikaudaa vaa ta ngii miaunnavaivee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo ngia aaniira i vaatiivootama ngia kua yeena raida Anutuugaa Mmanna-saivaa iida taara iikiaavainnee? Vaidiiya i vaatiivaa nnabaivaa varada hau kaiya aa mmiaa sipu oyaivaki dida vakiaanoo. Fai iya i nnabaivaatama varada hakuaaravee. ¹⁰ Ivo itaa kua tuu saivaata Safiraava Petoroosaa yuku oyaivaki putuoo taikiapoo vairavai. Vauduu teeda vaidi karaasaiya numa tooduu vaa putuduu varada ari vaatiivaa hau kioovaa vainiivau hairavai. ¹¹ Hau kioodoo vaa mmuakiaa ausa hanigiooyaata homoraiyaatama ivaara rikiada kaayauma aatuuravai.

Aposorooya Anutuugaa mmoori

ari vookarauyauvaa iiravai

¹² Aposoroo vaidiiya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Anutuugaa mmoori kaayau ari vookara ari vookarauyauvaa iiravai. Uduu rikiada vaa mmuakiaa ausa hanigiooya iya tasipama nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haayaivaki makemakee nuunaida variravai. ¹³ Varuduu rikiada homoraiya aatuuda hama iya tasipama variravai. Iya itaama iidaata iyara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu gioonna kiaapu kaayau vooyaataama ausa hanigiada Udaangaivaara kutaavaivee tuuya numa iya tasipama variravai. ¹⁵ Varuduu aposoroo vaidiiya uu mmooriivaa gioonna kiaapuuya teeda rikiada nniitarooya

vitada yoosinna vuutaivau mmaataiyauvaa hooti kiada iyauvunu yapa kieeravai. Petorooso nniitarooya vainiivau nuainno varino inna mmannammannaivo iyayaa kuaiveeraivaara gioonna kiaapuuya iya vitada yoosinna vuutaivau yapa kieeravai. ¹⁶ Kaayau gioonna kiaapu Yerusareema vainima varuuyaano ngiari seena nniitarooyaata mmagia maisaiyauvo vooya aakiaana varuuyaatama vitada nnuduu Yisuunna kua varada nuairaiyaano mmuakiaaya tuqinneeeravai.

Vaidi kieetaiyaano aposorooya maisama iiravai

¹⁷ Tuqinnooduu vaidi kati Anutuugaara puara hudeera kieetaivoota mmuakiaa ari seena Satuukaiya aataruuvau nuauyaatama iya aposorooyanikaraama iikiaaree kiaa iyara kaayauma iya nnannatooduu iya utuaraivaara kua yeena rairavai. ¹⁸ Kua yeena rau kiada ngiari ngiaammuauya tuduu oro iya utida iya vitada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu heena tammauduu Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoona oovi nnauvaa sipuuyauvaa hatuaa kioo aposoroo vaidiiya vitoo mmaanai yapa kioo sipuuyauvaa rau kioo iya tunoo: ²⁰ Vida nuunaira nnau pinaivaki oro dida vaidi aa karaasa varira aataru aavaara kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²¹ tuduu rikiada patauduu nuunaira nnau pinaivaki vida karaasa varira aataruuvaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

Kiaa mmida varuduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoota ari seenaiyaatama nnida nuunaida kua yeena raira vaidiiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunakiateera tiravai. Tuduu numa varida aposoroo vaidiiya oovi nnauvakidiri vitada nnida ngiari avuuyauvunu yapaaraivaara ngiari ngiaammuauya titeeravai. ²² Titooduu oro oovi nnauvaki tooduu hama aposorooya ivaki varuduu teeda kava vara ranada nnida kua yeena raira vaidiiya kiaa mmida tunoo: ²³ Ai, ta oovi nnauvaki vida taunnano sipuuyauvo vaa yaagueeqama rau kioo vaikiyai vaidi sipuuyauvaara diraiya homo mmuakiaaya sipu oyaiyauvaki dida vakiaani ta oro sipuuyauvaa hatuaa kiada taunnano hama vaidi voovai ivaki varinoo, ²⁴ tuduu rikiada nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaivoota Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaatama iya kuaivaara nnikiaraida yaata utida tunoo: Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya deedaadiri kuaavainnee? kiaa kiada pinaama ivaara yaata utida kumimakairavai.

²⁵ Kumimakaida varuduu vaidi voovoona numa iya tunoo: Rikiaatee. Vaidiiya ngia oovi nnauvaki yapa kaiya vaa nuunaira nnau pinaivaki dida vaidi mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaano, ²⁶ tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira kieetaivo ari seenaiya vitoo vioo aposoroo vaidiiya vitada kava vara ranada nniravai. Hama iya yaakuuyauvunu yeena rairaida pikiada gioonna kiaapuuya sikauyauvaa habati kagaari kiada ti rivoo kiaa kiada aatuuda kati yaagueeqama iya utida tadadama vitada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Iya aposorooya vitada numa kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu yapa kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoono iya yaparainno tunoo: ²⁸ Ta yaagueeqama ngii kiaannano: Sa ii vaidi ivaa kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaannaduu vaa ngia mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya kiaa mmiravai. Ngia ii vaidi ivo putuuvaa kuaivaa tiiki yapaaree kiaa iya kiaa mmiravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Petoroosoono ari seena vaidi aposorooyaraatama inna kuaivaa sai tunoo: Ta Anutuugaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiaaravee. Hama fai ta mmatayaa diaa vaidiiya kuaivaa rikiada iikiaaravee. ³⁰ Ngia Yisuunna

yatari sagaivau haara kioodoo ti rubuungainna Anutuuoqoono inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai. ³¹ Diitooduu Anutuuoqo inna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioodoo ti kieetavai varioo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivo variravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiakio Anutuuoqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuunna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kieeravai. ³² Vaa ta teeda arinaima rikiada ngii kiaa kookieekiaunnanoo. Gioonna kiaapu Anutuuoqaa kuaivaa rikiada iikiyaiya Anutuuoqo ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmikio varii Mmannasaivootama ii kua ivaa ngii kiaa kookieekiaunnanoo, tiravai.

³³ Tuduu rikiada kua yeena rairaiya iya kuaivaa rikiada pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu teeda iya rupertuaara uduu teeda ³⁴ iyakidiri Farisai vaidi voovai nnutuuvo Kamarieero diiteeravai. Ivo kua mmaanna kiaa mmira vaidivai gioonna kiaapuuya innara yoketaavaivee tuuvoono diitoo tunoo: Aa vaidi aaya kiisa suai mmaanai titakiai kuatee, ³⁵ tuduu rikiada mmaanai titaa kioodoo vida kioodoo Kamarieero kua yeena rairaiya tunoo: Isarairaa vaidiso, ii vaidi iyara ngia iikiaaraivaara tuqinnama yaata utuatee. ³⁶ Nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Tiuutaaso diitoo tunoo: Na vaidi yokovaa kieetavaivee, tuduu vaidi kaayau (400) inna nnaagiai nuairavai. Nuauduu vaidiiya inna rupertuduu putuduu inna nnaagiai nuairaiya raubiriiravai. Raubiruuduu inna nnutuuvoota inna mmooriivootama taikeeravai. ³⁷ Taikooduu nnaagiai gioonna kiaapuuya nnutuuyauvaa fafaara roo suaivaki Karirayaa vaidi voovai nnutuuvo Yutaaso ivo kieeta vaidiiyara ooqoo tuuvoono diitoo vaidi vooya inna nnaagiai nookia-teera kiaa vitoo nuauduu vaidiiya inna rupertuduu putuduu inna nnaagiai nuauya raubiriima kieeravai. ³⁸ Ivaara aanna makee ta kiaunna aavaara na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Sa iya utuatee. Iya pikiaatee. Fai iya mmoori oyaivo mmatayaiyakidiri nnino fai taikaanaravee. Fai iya mmoori oyaivo Anutuuoqaasidiri tiinai hama ngia yopeema iya yaataraaravaivee. ³⁹ Fai iya mmoori oyaivo Anutuuoqaasidiri kutaa tiinai fai ngia mmoori maisaivaa iyara iikiaaree kiaa fai ngia Anutuuoqaaraatama iikiaaravee, tiravai.

⁴⁰ Iya Kamarieero itaa kua tuuvaugiataama rikiada aposoroo vaidiiyara tuduu nuduu teeda ngiari ngiaammuauya tuduu iya ripiima kioodoo teeda yaagueeqama tunoo: Sa ngia ii vaidi ivaa Yisuunna nnutuuvaa kiaa kookieeda kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa kiada mmaanai titeeravai. ⁴¹ Titooduu rikiada aposoroo vaidiiya nuunauvakidiri pikiada mmaanai vida iya Anutuuoqaa mmooriivaara yaagueeqauduu too Anutuuoqo iyara yoketauduu teeda vaidiiya Yisuunnara kiaa kookieeda tuuvaara iya ripuuvaara hama iya mmamma maisairaida kaayauma sirigairavai. ⁴² Mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivakiaata gioonna kiaapuuya nnauyauvakiaatama varida Yisuunna kua mmayaayaivaa iya makemakee kiaa mmida tunoo: Anutuuoqo mmataama kioo vaidiiivo Yisuuvavee, tiravai.

6

Vaidi vooya iya tasipama mmoori vareeravai

¹ Suai nnaagiai voovaki gioonna kiaapu vooya aposoroo vaidiiya kuaivaa rikiada ausa hanigiada iya tasipama varuduu iyakidiri Yutayaa gioonna kiaapu vooya Ereengaa kuaivaa tuuyaano Yutayaa gioonna kiaapu mmaayoootaa vooyara nunuraanurai tiravai. Iya muaada gionnaniya mmuaa suai mmuaa suai makemakee sikauyauvaa mmida Ereengaa kua tuu gioonna muaadaiya vo suai mmida vo suai pikioovaara nunuraanurai tiravai.

² Tuduu rikiada aposoroo vaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu mmuakiaayara aayanna tuduu rikiada nnuduu teeda iya tunoo: Ta Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmira mmooriivaa pikiada sikauyauvaa jaarida duuyama muaada gioonnaiya mmira mmooriivaki kuaaraivo inna hama yoketaivai. ³ Ti seenayaso, itaama vainai ngiengieenoo ngiingiikidiri vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kikiyai teeda ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. Vaidi tinni yoketaakiaiya yoketaama variaavo Mmannasa Yoketaivo iyaki variiya mmataama kiada ti kiaa ti mmikiai ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. ⁴ Mmi kiada fai teteenoo yaaku vareera mmooriivaaraatama Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmira mmooriivaaraatama nnaasu yaata utida iikiaaravaivee, tiravai.

⁵ Aposoroo vaidiiya itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya yoketauduu rikiada vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kieeravai. Vaidi voovai nnutuuvo Sitipaano Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuduu Anutuuqaa Mmannasaivo inna suvuauddu variravai. Iya inna mmataama kiada voovai nnutuuvo Piriipaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Porokoroonna mmataama kiada voovai nnutuuvo Nikonoraa mmataama kiada voovai nnutuuvo Timoonaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Paramenaasaa mmataama kiada voovai yoosinna Adiookiaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Nikoraasaa mmataama kieeravai. Ivo tauraa ari voopinnaavai kumimakama varioo nnaagiai Yutayaiya uu aataruuvaa too ivoota inna kuatauduu too iya uu aataruuvau viravai.

⁶ Vaa ausa hanigiooya ii vaidi iya vitada nnuduu aposoroo vaidiiya sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa vaa iya mmataama kioovaara iyara yaaku varada iyayaa yaakuuyauvaa utiravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varuduu kaayauya rikiada ausa hanigieeravai. Yerusareemaivaki varuu vooya rikiada ausa hanigiooduu kava vooya rikiada ausa hanigiooduu mmannammanna itaama rada ausa hanigia rada Yisuunna aataruuvau viravai. Vuduu kaayau vaidi Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaatama rikiada ausa hanigiada mmuai aataruuvau viravai.

Vaidiiya Sitipaanaa vitada kua pinaana yapeeravai

⁸ Anutuuqo Sitipaanaara kati yoketaama innara yaata utuoo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iinno variravai. ⁹ Inno varuduu teeda vaidi vooya yaagueeqama inna ooqoo tiravai. Sitipaanaara ooqoo tuu vaidiiya mmuaa nuunaira nnauvaki vira vaidiiyavee. Iya nuunaira nnauvaa nnutuuvo tunoo: Sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati nookiaaraivaara irisai sikauyauvaadiri vaa yookaama kiaiya inna iya nuunaira nnauvovee, tiravai. Iya Yutayaa vaidiyavee. Vooya yoosinna voovai nnutuuvo Kureenadiri nnuduu vooya yoosinna voovai nnutuuvo Aresadiriaadiri nniravai. Iyaatama vaidi vooya mmata voovai nnutuuvo Kirikiaadiri nnuuyaatama vooya mmata voovai nnutuuvo Asiaadiri nnuuyaatama Sitipaanaata kua yaagueeqama tiravai. ¹⁰ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivo tinni yoketaa ari vookarauvaa inna mmuduu rikioo kuaivaa tuduu rikiada hama yopeema inna kuaivaa yaatareeravai.

¹¹ Hama yopeema inna kuaivaa yaatarada oro vaidi vooya hataumaki nnammari kua nnammari kuaiyauvaa kiaa mmida tunoo: Ngieenoo nuaida varida gioonna kiaapuuya ataa kua kiaa mmida kiatee: Ta rikiaunnano ivo

Musiinnaraata Anutuugaaraatama koonnama kua tiivaivee, kiatee. ¹² Iya itaa kua tuduu rikiada oro kiasa mmida varuduu gioonna kiaapuuyaatama vaidi yokovaiyaata kua mmaanna kiasa mmira vaidiiyaatama ii kua ivaa rikiooduu pinaama iya ausaiyauvo nnannateeravai. Nnannatooduu rikiada iya numa Sitipaanaa puaisa utida vitada oro kua yeena raira vaidiia avuyauvunu yapa kieeravai. ¹³ Yapa kiada vaidi vooya innara unnakua tira vaidiyyara maavee tuduu nnida innara unnakua tida tunoo: Aa vaidi aavo makemakee ti nuunaira nnau pinaa yoketaa tuanaivaaraata Anutuuga mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiivai. ¹⁴ Vaa ta inna kuaivaa rikiaannaduu ivo tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuuva fai ti nuunaira nnau pinaivaa havaratoo Musiiva nnaaru aataru ti mmuuyauvaa hanigiano ari vookaraama vainaravaivee, tiravai. ¹⁵ Iya itaa kua unnakua tuduu rikiada mmuakiasa ivaki varuu gioonna kiaapuuya Sitipaanaa teeda nnaasu vauduu too inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarainno aangeravaa oori nniki roosiima vairavai.

7

Sitipaano vaidi kieetaiya kuaivaa kiasa mmiravai

¹ Vauduu too Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidi voovoona Sitipaanaa yaparainno tunoo: Iya kiasa kuaiivo kutaa kuavainnee? Vara unnakuavainnee? ² tuduu rikioo ivo sai tunoo: Ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, ni kuaivaa rikiaatee. Nnaaru ti rubuungo Aparahaamo hama yoosinna Haraana virama kioo homo Mesopotamiaa varuu suaivaki Anutuugo inna oyaivo ari vookarauvoono tuma innaata kua tiao ³ tunoo: Ai seenaiyaata ai mmataivaatama pikiee yoosinna voovai na i vitainai oro ivaki varianee, ⁴ tuduu rikioo Aparahaamo mmata Karatiaa pikioo oro yoosinna Haraana varududuu inna koova putuduu rikioo Anutuugo inna titooduu aanna makee aa ta variaunna mmata aavakira nniravai. ⁵ Ngioo ngioo numa aavaki varuduu ii suai ivaki hama Anutuugo mmata vovaata kiisa vookiata inna mmiravai. Ivo hama nnaakara mmateerama kioo kati varuduaata Anutuugo kua kiasa teerama kioovaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai yapooma na aa mmata aavaa i mmiee i uru nnaakaraiyaatama mmimaravee, ⁶ kiasa kioo vo kuavai inna kiasa mmioo tunoo: Fai tauraa i uru nnaakaraiya ngiari voopinaiya mmataivaki oto varikiyai fai iya mmuaararai mmooriivaa iya mmida hama sikau irisaiyauvaa iya mmiraida mmamma nniitaraiyauvaa iya mmiaaravai. Fai iya itaama iima rada varia rada vikio vioo kaayau nuanu (400) taikaanaravai. ⁷ Iya mmoori mmiaa gioonna kiaapuuya fai na irisai maisaivaa iya mminai fai i uru nnaakaraiya ngiari yaatu ii mmata ivaki pikiada kava vara ranada numa aa mmata aavaki varida ngiari ausa mmuduuya mmuakiaayauvai ni miaaravaivee. ⁸ Anutuugo itaa kua kiasa taika kioo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa vitainno kua yeena rainno tunoo: Fai ngia ivaa teeda kiaara: Anutuugo kutaa tuanaa ari kua yeena rau kioovaa iikio kaanainoo, kiaravee, tuduu nnaagiai Aparahaamo mmaapu Isaakaa mmata kiooduu yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu inna mmammaivaa hatokeeravai. Hatoka kiooduu nnaagiai Isaako Yakoopaa mmata kioo inna mmammaivaata hatoka kiooduu nnaagiai Yakoopoono ti rubuungainna yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana mmata kioo iya mmammaiyauvaatama hatokeeravai.

⁹ Hatoka kiooduu iya ngiari kataivaa Yoosiipaara ngiari gioova innara mmuduuya ruuvaara iya nnannatooduu vitada ngiari voopinnaa vaidiia mmida sikau irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu rikiada iya Yoosiipaa

vitada oro Iyiipa kioodoo varioo ari vo vaidiivaa mmooriivaa varooduu hama irisaivaa inna mmiravai. Hama mmiraida maisa mmooriivaa inna mmuduu Anutuugo inna tasipama varioo ¹⁰ inna vitoo yoketaivau inna yapeeravai. Yapa kioodoo Yoosiipo Iyiipa kieetaivaa Faraunna tasipama varuduu Anutuugo tinni yoketauvaata yoketaama variraivaatama inna mmiravai. Mmuduu rikioo Farauva Iyiipa mmataivaaraata ari yoosinna mmuakiaa mminnaiyauvaaraatama tuduu Yoosiipoono haitatuuravai.

¹¹ Haitatuunno varuduu mmuakiaa mmata Iyiipaivakiaata Kanaanaivakiaatama aarareera suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya pinaama yeenna rauduu ti rubuungainnaatama hama yeennaatairavai. ¹² Hama yeennaatuu rikioo Yakoopo tunoo: Vaa na rikiaunoo. Iyiipa kaayau yeennaiyauvaa yapa kaiyauvo vainoo, kiaa kioo ari mmaapuuya ti rubuungainna titooduu iya tauraa mmuaaneetu ivaki yeennara viravai. ¹³ Oro varada numa nneeda varida kava nnaagiai vuduu rikioo Yoosiipo numa iyaata kua tioo tunoo: Hama aanna ngia ni taavai. Na aanna Yoosiipovee, tuduu rikioo Farauva Yoosiipaa seenaiyara arinaima rikioo iya teeravai. ¹⁴ Tooduu rikioo Yoosiipo ari koonna Yakoopaara tioo tunoo: Vida tikio ari seenaiyaatama vitoo aapi niisi ngiaivee, tuduu rikiada vida kiaa mmuduu rikioo Yakoopo ari seenaiya kaayau (75) vitoo nniravai. ¹⁵ Ngioo ngioo numa Iyiipa ivaki varioo putuduu ti rubuungainnaatama putiravai. ¹⁶ Putuduu iya uru nnaakaraiya iya nnabaiyauvaa varada kava vara ranada oro ngiari mmata Sikeema ivaki hau kieeravai. Nnaaru vaa Aparahaamo sikauyauvaadiri yookaama kioo Amoroonna oyaivakidiri mmata nnauvaa varoovaki iya nnabaiyauvaa hau kieeravai.

¹⁷ Hau kioodoo Anutuugo Aparahaamaa ari kua kiaa teerama kioo kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vainara suaivo vainima vauduu iya tafaayoovainna Iyiipa kaayau variravai. ¹⁸ Varuduu nnaagiai ari vo kieeta voovoono tauraa Yoosiipo yoketaama uu mmooriivaa hama rikioovoono gioonna kiaapu Iyiipa varuuyara diravai. ¹⁹ Dioo vainno iya tafaayoovainna unnakua tioo mmoori maisaijaa iya mmioo iya tuduu ngiari nnaakara meedi ikiataa mmata kiooyauvaa vitada mmaanai kagaari kioodoo putiravai. ²⁰ Iyauvaa kagaaru suaivaki Musiinna kaano inna mmata kioo tooduu yoketaira nnaakaravai uduu rikioo vitoo hatauma ari nnauvaki yapa kioodoo taaravooma kuraaga taika kioodoo ²¹ vitoo mmaanai yapa kioodoo Faraunna raunnaivo inna too ariyara vitoo ari mmaapuvai roosiima viriravai. ²² Virududuu yokooduu Iyiipa vitaira vaidiia ngiari tinni yoketaa mmuakiaayuvai inna kiaa mmuduu ivo kieetavai roosiima varioo kuaivaa yoketayoketaama kua tioo ari mmooriivaa ari vookaraama iiravai.

²³ Musiinna nuunuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo rikioo (40) ivo ari seena Isarairaiya taanaree kiaa vioo ²⁴ tooduu Iyiipaa vaidi voovoono inna seena voovai rupuutoo varuduu innara kiaa kioo Iyiipaa vaidiivaa sai rupuutoo kioodoo putiravai. ²⁵ Putuduu Musiiva yaata utuoo tunoo: Anutuugoona kieetavai ni mmataama kinai na gioonna kiaapuuya Iyiipaiyasidiri iya vitee yoketaa yoosinnaivaki yapaaneera ni mmataama kioo kuaivaa iya arinaima rikiaaravee. Na mmoori iikiau aavaa arinaima teeda rikiaaravee, kiaa kioo varioo rikiooduu hama iya arinaima rikieeravai. ²⁶ Hama iya arinaima rikiooduu vauvo patauduu numa tooduu Isarairaa vaidivaitana rapuduu rikioo iya rapiraivaa uuda raine kua iya tunoo: Vaidiso, rikiaatee. Ngia mmuaa yoosinnaayavee. Ngia aaniira ngiingiita ngiingiitama rapuaannee? ²⁷ tuduu rikioo vaidiivo inna seenaijaa puaisa rupuutoovoono numa Musiinna feenoo inna yaparainno tunoo: Mo gioono

i tikiainna a tiiyara haitatuunna diannaikua a numa kua pinaivaa tiiki yapaannanee? ²⁸ A nau Iyiipaa vaidiivaa ruputuduu putuneema ni ruputinarainna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Musiiva aatuunno iya pikioo Iyiipa mmataivaata pikioo vioo vioo oro mmata Mitiaana variravai. Ari voopinnaa vaidivai oro ivaki varioonnnonno mmaapu taarama ivakidiri mmateeravai.

³⁰ Mmata kioo varududuu nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu (40) Musiiva mmanna gaanga yoosinnaivaa vainima taapi-ivaa nnutuuvo Sinai ivaki dioo vainno tooduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo tooduu haitatuunnnonno tooduu hama yatariivaa apuuyauvaa iki-aiivo tooduu aasannauduu rikioo aangeraiivo ivakidiri inna too vairavai.

³¹ Inna too vauduu too nnikiarainno vainidiri oro taanee kiaa vuduu rikioo Udaanga Anutuugaa kuaivo ivakidiri tunoo: ³² Na i rubuungainna Aapara-haamo Isaako Yakoopainna Anutuugovee, tuduu rikioo Musiiva aatuunno biribiriinno ivaki hama inna taatauduu rikioo hama teeravai. ³³ Hama tooduu rikioo Udaangaivo inna tunoo: Vaa na aavaki diauvaara aa mmata a dianna aavo ari vookarai yoketaa tuanaavai vainoo. Ivaara ai yukuuvaitanau uyuannaivaitana utu rada kiee kati dianee. ³⁴ Vaa na taukai Iyiipaiya ni gioonna kiaapuuya ruputuaani na iya rateera akuaivaa rikiee iya vitee yoketaivau yapaanara tummuauvai. Anna makee na i titanai diitee mmata Iyiipara kuane. Udaangaivoono Musiinnaata itaa kua tiravai.

³⁵ Ii vaidi Musiinna ivaa gioonna kiaapu Isarairaiya ooqoo tida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna a gioonna kiaapuuyara haitatuunna diannaikua a kua pinaivaa iyaki yapaannanee? tuuvaa vaa Anutuugoono tuduu iyara dira kieetavai varioo iya vitoo yoketaa yoosinnaivaki yapaanara variravai. Anutuugo tuduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo too varuduu apuuvo hama aasannauvakidiri aangeraiivo ivaara innaata kua tiao kiaa kookieema kieeravai. ³⁶ Ivoono gioonna kiaapuuya Iyiipaivakidiri vitoo vioo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa Iyiipaivakidiriaatama nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Kookee Nnoori ivakidiriaatama mmanna gaanga yoosinnaivakidiriaatama iiravai. Ivo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) mmanna gaanga yoosinnaivaki itaama iiravai. ³⁷ Ii vaidi Musiiva ivoono gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Anutuugoono ni titaikiai na forofetaa vaidivai diauneema fai nnaagiai vaidi voovai titano tuoo ngiikidiri diitaanaravaivee, tiravai. ³⁸ Ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya nuunaida mmanna gaanga yoosinnaivaki varuuya tasipama variravai. Ivoono ti rubuungainna tasipama varioo taapi Sinaivaudiri aangeraiivo innaata kua tiao Anutuugaa kuaivaa inna kiaa mmuuvaatama tasipama variravai. Ii kua iyauvo vaiyauvaa ta rikiada iida ta yoketaama variaarayauvaa Musiiva ti kiaa ti mmilaraivaara vareeravai.

³⁹ Musiiva Anutuugaa kuaivaa rikioo ti rubuungainna kiaa mmuduu iya ooqoo tida mmooka hanigia inna mmida kava vararanada Iyiipa kuaaraivaara yaata utiravai. ⁴⁰ Yaata utida varida Musiinna vayaan Aroonaa tunoo: Tiini unnakua anutuu vooyauvai iima kinai iyauvoono ti maavee tikiai ta iya kiaivaugiataama kuaaravee. Musiiva Iyiipadiri ti vitoo nnuuvo mo deepiinno kuainnee? Ivo datainno varikiai ta hama inna taunnanoo, ⁴¹ kiaa kiada unnakua anutuuvaa puara burimakau nnaakara roosiima iima kiada innara puarayauvaa huda kiada ngiari yaakukidiri iima kioovaara buusa nneeravai. ⁴² Nnooduu rikioo Anutuugo mmooka hanigia iya mmioo iya pikioo uduu rikiada iya suai kuraaga aakiapuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iyauvaara tunoo: Ti anutuuyauvaivee, tiravai. Ivaara nnaaruaa forofetaiya yanaiyauvunu fafaara reeda tunoo:

Gioonna kiaapu Isarairaayaso,
 ngia taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuyauvaki (40)
 mmanna gaanga yoosinnaivaki varida
 puaraiyauvaa ruputu kiada
 hudada varuu suaiyauvaki
 hama ngia niyara iiravai.

⁴³ Ngia ngii unnakua anutuuvaa nnutuuvo Morokaa
 buruqa nnauvaa apu varada nuairavai.

Ngii unnakua anutuu voovai nnutuuvo Robaanaa
 mmannammannaivaa aakiapuaa roosiima
 iima kiada apu varada nuairavai.

Ii unnakua anutuu ivaitana mmannammannaivaitana
 ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaaraivaara
 ngia iima kieeravai.

Ivaara fai na ngii titaa kinai

ari ngieera voopi eeyaara vida

yoosinna Bapuroona yaatarada mmookaki kuatee.

Forofetaiya fafaara reeda itaa kua tiravai.

⁴⁴ Nnaaru mmanna gaanga yoosinnaivaki ti rubuungainna buruqa nnau-
 vaki Anutuuga Mmannasaivo ivaki varuu nnauvaa heeka kiada ivaata
 apu varada nuairavai. Tauraa vaa Anutuugo Musiinna buruqa nnauvaara
 kiasa mmioo vitauvaugiataama ii nnau ivaa heekeeravai. ⁴⁵ Nnaagiai ti
 rubuungainna ngiari kieetaivaa Yosuaanna tasipama mmata yoketaivaa
 nnutuuvo Kanaanara vida ngiari giokiaiya buruqa nnauvaa iya mmuu-
 vaa apu varada viravai. Vuduu too Anutuugo yoosinnaa mmaayootaa
 gioonna kiaapuuya ruputu vatooduu ngieera vuduu teeda ti rubuungainna
 iya mmataiyauvaa ravisi varada ivaki variravai. Varuduu buruqa nnauvo
 iya tasipama vainnonno numa Davuitiiva varuu suaivaki homo vairavai.

⁴⁶ Vauduu too Anutuugo pinaama Davuitiinnara yoketauduu rikioo ivo
 inna yaparainno tunoo: Fai neenoo Yakoopaa Anutuugaara nuunaira nnau
 tuanaivaa heekaanarannee? Vara hama na heekaanarannee? ⁴⁷ tuduu
 rikioo Anutuugo inna oooqoo tuduu nnaagiai inna mmaapu Soromoonoona
 heekeeravai.

⁴⁸ Mo Anutuugo ngiau aapu variivoono hama vaidiia heekeera nnauyau-
 vaki varivai. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoona ivaara safuuma fafaara
 roo tunoo:

⁴⁹ Udaangaivoono tinoo:

Ngiau aapu inna na variaa mmaataivovee.

Mmataivo inna ni yuku reemi reeraivovee.

Datai nnauvai a niini heekaanarannee?

Dee mmaatayau na kati hara kiee varinaranee?

⁵⁰ Mo aa mmuakiaa mminnaa aayauvaa
 neenoo iima kiauyauvaivee, tiivaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁵¹ Ngia tinni yakee vaidiyavee. Hama ngiingii ausaiyauvaa hanigiaavai.
 Ngia Anutuuga kuaivaa rikiada yaata duunaiya roosiima iikiaayavee.
 Ngia ngiingii rubuungainna roosiima haunninniida Mmannasa Yoketaivaa
 mmooka hanigia mmiaayavee. ⁵² Mo ngii rubuungainnaano dee forofe-
 taayaida hama maisa mmooriiyauvaa iya mmuunnee? Mo mmuakiaaya
 mmiravai. Mo iya vaidi yoketaa tuanaa safuuvo tiinaraivaara kiasa kook-
 ieema kiada tuuya ruputuduu putiravai. Aa suai aavaki ngieenoo vaidi yoke-
 taa safuuraivaa inna nnammutuaiya kooyaa inna vitaida inna ruputuduu

putiravai. ⁵³ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa aangeraiya tuduu ngia rikiadaata hama ivaa iikiaavaivee. Sitipaano itaa kua tiravai.

Vaidiyya sikauyauvaadiri Sitipaanaa ruputuduu putiravai

⁵⁴ Tuduu rikiada vaidi kua yeena rauya pinaama innara ausa nnanna-tooduu avai girikairavai. ⁵⁵ Avai girikaida varuduu too Mmannasa Yoketaivo Sitipaanaa suvuauduu too reeri ngiau aapuuvaki too vainno tooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tooduu Yisuuva Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa duoo vauvo inna too vairavai. ⁵⁶ Inna too vauduu tunoo: Taatee. Na reeri tauko ngiauvo rusitia roo vioo sai ngioo saikio Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa dioo vainoo, tiravai. ⁵⁷ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya puaisakama kai kai tida varida ngiari yaataiyauvaa ramuunnaida akiairauduu seenada vida inna suvuai kieeravai. ⁵⁸ Suvuai kiada utu kiada vaidi utu raririima rada vida yoosinna tooyaivaki kagaari kiada sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariravai. Kagaarida varida vaidiyya inna unnakua tuuya ngiari uyira raira veraayaa uyuuyauvaa rada kiada vaidi karaasaivaa nnutuuvo Sauruusaa yuku oyai vainiivau yapeeravai. ⁵⁹ Yapa kiada Sitipaanaa sikauyauvaa habati kiada kagaari kagaariida mmannaana utida ruputida varuduu Sitipaano yaaku varoo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisii-o, ni mmannasaivaa ee varaanee, ⁶⁰ kiaa kioo taikiapa roo toorivu yau haroo pinaama aayanna roo tunoo: Udaanga-o, sa iya mmoori maisaivaa ni iikiaivaara yaata utuee iyaki kua pinaivaa yapaanee. Sitipaano itaa kua kiaa kioo putiravai.

8

¹⁻² Ivo putuuvaara Sauruuso aikioovaivee kiaa kioo ivaara yoketairavai.

Sauruuso ausa hanigieeraiya mmoori maisaivaa iiravai

Vaidi Anutuugaara yaagueeqauyaano Sitipaanaa nnabaivaa varada hau kiada innara kaayauma rateeravai. Ii suai ivakidiri Sitipaanaa ruputuuya mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Yerusareema varuuya mmoori maisaiyauvaa iiravai. Iida varuduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya vida raubiriida vooya mmata Yutayaivau vuduu vooya mmata Samariaivau viravai. Vuduu rikiada aposorooya nnaasu homo Yerusareema variravai.

³ Varuduu Sauruuso gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ruputu taikaanaree kiaa iya nnauyauvaki reeri te reeri teema roo nuainno varioo gioonnaiyaata vaidiyyaatama iyauvakidiri utu raririinno oro oovi nnauvaki yapeeravai.

Vaa ausa hanigiooyaano mmayaaya yoketaivaa Samariaiya kiaa mmiravai

⁴ Oovi nnauvaki yapa kioodoo vaa ausa hanigioo vooya raubiriida vuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmida varuduu Piriipo yoosinna Samariaivaki vioo Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. ⁶ Kiaa mmuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya Piriipaa kuaivaa rikiada ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaa teeda mmuaavaugiataama inna kuaivaa arinaima rikieeravai. ⁷ Ivo mmagia maisaiyauvo vaidi aakiyaiyauvaki varuuyauvaa tuduu pinaama kai kai tida mmaanai tiida viravai. Vuduu ivo kaayau gioonna kiaapu yuku yaaku putuuya tuqinnoo yuku mmudanna hanipooyaatama tuqinneeravai. ⁸ Piriipo Anutuugaa mmoori ari vookarauvaa itaama uuvaara gioonna kiaapu yoosinna Samariaivaki varuuya pinaama sirigairavai.

⁹ Sirigauduu ivaki varuu vaidi voovai nnutuuvo Simoono vaa hokoba suai ivaki varioo saaka pieera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapuuya ivaa teeda pinaama nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu ivo ariiyara unnakua kiaa kioo tunoo: Na udaanga vaidi ari vookaraakiau vaidivaivee, tuduu rikiada ivaki varuu gioonna kiaapu yoketaa maisaiya inna mmooriivaa teeda nnaasu vaidi tunoo: Ii vaidi ivo Anutuuga yaagueeqa ari vookaraivai varaivaivee. Ii yaagueeqa ivaa nnutuuvo tinoo: Pinaa Yaagueeqavaivee, tiivaivee, ¹¹ kiaa kiada inna mmoori ari vookarauvaara airi suai nnikiarauvaara iya rikiaatainno nnaasu varuduu inna nnaagiai viravai. ¹² Nnaagiai Piriipo Anutuuga mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. Piriipo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaaraatama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaraatama iya kiaa mmuduu rikiada gioonnaiyaata vaidiiyaatama kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. ¹³ Simoonootama Piriipaa kuaivaa rikioo kutaavaivee tuduu rikioo innaatama nnoori apiravai. Apu kiooduu iva Piriipaa tasipa vainima nuainno varioo tooduu Piriipo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno varuduu too ikiee kiaa kioo yaaku vuatavuatainno variravai.

¹⁴ Nnaagiai aposoroo vaidi Yerusareema varuuya rikiooduu Samariaa varuu gioonna kiaapuuya Anutuuga mmayaayaivaa rikiada varooduu rikiada iya Petoroosaya Yuvuaanaya iyasi titooduu viravai. ¹⁵ Vidada oto varida vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaa iya yaaku vareeravai. ¹⁶ Piriipo iya nnoori apuu suaiivaki Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa nnaasu tioo iya nnoori apuduu hama Mmannasa Yoketaivo iyayaa tiiravai. ¹⁷ Petoroosooya Yuvuaanaya ngiari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki tuoo viravai.

¹⁸ Iyayaa yaaku utuduu Mmannasaivo iyaki tuoo vuuvaa Simoono too oro sikauyauvaa varoo numa Petoroosaya Yuvuaanaya mminaree kiaa ¹⁹ tunoo: Aa yaagueeqa aavaa niita ni miatee. Ni mikiai fai na vaidi voovaayaa ni yaakuuvaa yapano Mmannasa Yoketaivo innaki variaivee, ²⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A yaata utuee Anutuuga yaagueeqaivaa kati mmiraivaara sikaunnaadiri yookaama kiee varaanarainna kiannanoo. Ivaara inna aikioo ai sikauyauvaa tasipama ikiaivaki kuanee. ²¹ Hama i ausa tinniivo Anutuuga avuuvau safuuma vaivaara hama a ti tasipama aa mmoori aavaa varaannanoo. ²²⁻²³ Na i tauko i seenaiya i yaataivaara pinaama i nnannataikio i ausaivo kapikaraikio mminnamminnaa maisaivo i utu kioo vainoo. Ii a kianna kua ivaara a koonnama yaata utuannaivaara yaata utuee pikiee ai ausaivaa hanigiee Udaangaivaara yaaku varano fai a itaama koonnama yaata utuannaivaa ivo rugaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Simoonono Petoroosaya Yuvuaanaya sai tunoo: Udaangaivaata niyara yaaku varaatee. Ngia kiaa kuaivo sa niisi ngiaiveeraivaara niyara yaaku varaatee, tiravai. ²⁵ Petoroosooya Yuvuaanaya Udaangaivaa mmayaayaivaatama Yisuunna tasipama nuaira mmayaayaivaatama ivaki variaya kiaa mmi kiada kava vara ranada Yerusareema aataruuvau vida vo yoosinna vo yoosinna mmata Samariaivaki vau yoosinnaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa rada viravai.

Piriipo kua yoketaivaa Itoopiaa vaidiivaata tiravai

²⁶ Vuduu Udaangaivaa aangeraiivo Piriipaa tunoo: Ai mminnamminnaiyauvaa teerainna viee aataruuvo Yerusareema pikioo yoosinna Kasaa kuai ivau oto ree tooya sainai kuanee, tiravai. Ii aataru ivo mmanna gaanga hama vaidiaatau mmataivau vira aataruvai. ²⁷⁻²⁸ Aangeraiivo itaa

kua tuduu Piriipo diitoo ari mminnamminnaiyauvaa teerainno viravai. Vioo vioo oto tooduu Itoopiaa vaidi mmoori vareeraivo ivau tiiravai. Ivo Itoopiaa kieeta gioonnaivaa nnutuuvo Kadakeenna sikau nnauvaara haitatuura kieeta vaidivai tiiravai. Ivo Yerusareema oro Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmi kioo kava vara ranoo ari kaaraivaa puara hoo-saivo utu raririiraivaki varioo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau yaaruua roo tuoo varuduu ²⁹ Mmannasa Yoketaivo Piriipaa tunoo: Oro inna kaaraivaa vainima nookianee, ³⁰ tuduu rikioo seenoo kaaraivaa vainima vioo rikiooduu Itoopiaa vaidiivo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau yaaruua roo tuduu rikioo inna yaparainno tunoo: A yaaruannaivaa oy-aivaa a rikieennanee? ³¹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Mo na dataama rikiaunnee? Vaidi voovono ni giaa ni minai fai na rikiaanaravee, kiaa kioo Piriipaa maavee tuduu rikioo kaaraivau karoo inna tasipama varioo rikieeravai. ³² Rikiooduu Itoopiaa vaidiivo Anutuuqaa kua fafaara voovai yaaruoo tunoo:

Vaidiia puara sipisiipaivaa vitada
ruputuaara iiraivaa roosiima
iya inna vitada viravai.

Iya puara sipisiipa nnaakaraivaa yausiivaa
hatokaavo hama akua tiraivaa roosiima
ivo hama kua tira kua seemuaa variravai.

³³ Vaidiia kumina vaidivaivee kiaa kiada uduu
hama inna seena inna tasipama
kuatinaraivootauduu rikiada
hama kua pinaivaa kiaa safuurama kiada
unnakua kiaa inna rputiravai.
Vaidiia inna rputuduu
ivo mmatayaa varuu suaivo taikoovaara
hama kava voovono inna sidinnaidiyyara
vo kua voovai tiravai.

³⁴ Itoopiaa vaidiivo yaarummua taika kioo Piriipaa tunoo: Ni giaa ni mianee. Porofetaivoono giaara tiivainnee? Ariiyara tiivainnee? Vara ari voovaara tiivainnee? ³⁵ tuduu rikioo Itoopiaa vaidiivo yaaruuvau Piriipo mmayaaya yoketaivaa Yisuunnara inna kiaa mmiravai. ³⁶ Kiaa mmiaa roo vioo vioo oro tooduu nnooriivo iya too vauduu Itoopiaa vaidiivo tunoo: Nnooriivo aa vainoo. Mo hama vo aataru voovono ni suvuainaravai. Inna aikioo na nnoori varaanarannee? ³⁷ (tuduu rikioo Piriipo inna sai tunoo: Fai a ai ausa mmuduuya mmuakiaavai Yisuunnara kutaavaivee tinai na nnooriivaa i apinaravaivee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Na Yisuu Kirisiinnara kiaunoo: Kutaa Anutuuqaa Mmaapuvaivee, kiaunoo.)

³⁸ Ivo itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuaavua kaaraivaa utuanee tuduu utu kioo vauduu reemi rada Itoopiaa vaidiivootama Piriipaya nnooriivaki vida Piriipo nnooriivakidiri inna apiravai. ³⁹ Apu kiooduu nnooriivaa pikiada nnuu saivaata Mmannasa Yoketaivo Piriipaa vitoo vioo kieeravai. Vioo kiooduu Itoopiaa vaidiivo buaama tooduu kuminauduu ari aataruuvau vioo sirigainno viravai. ⁴⁰ Vuduu Piriipo oro yoosinna Asotoo varuuvaara gioonna kiaapuuya nnaagiai rikieeravai. Rikiooduu ivaki varioo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu-uya kiaa mmiaa roo ngioo ngioo numa nnaagiai yoosinna Kaisariaa ivaki taikeeravai.

*Sauruuso ari ausaivaa hanigioo vaidi karaasavai variravai
(Aposoroo 22:6-16; 26:12-18)*

¹ Piriipo mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuu suaivaki homo Sauruuso Udaanga Yisuunna gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya buaaru tuoo iya ruputinara iiravai. Inno varioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaasi oro ² yanaiyauvaara yaparairavai. Ii yanaa iyauvaa fai ivo varoo oro Yutayaa gioonna kiaapuuya Damasakuusa nuunaira nnauyauvaki variyaiya mminai teeda iya inna tasipakio gioonna kiaapu vaa Udaangaivaa aataruuvau nuairaiyara buaama roo nuainno teenai vaidiiyaata gioonniyaatama inna teeda vaikio too vitoo kava vara ranoo numa Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara viravai.

³ Ivo yanaiyauvaa varoo vioo vioo yoosinna Damasakuusa vainima vuduu mmeekiaivo ngiau aapuuvakidiri innayaa makee tuduu saneetu roosiima ruvaahoo inna suvuauduu ⁴ vioo varoo mmataivau vainno rikiooduu Yisuuva innaata kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmoori mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannavainnee? ⁵ tuduu rikioo Sauruuso inna sai tunoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ⁶ Inna aikioovai. Diitee yoosinnaivaki kuane. Vioo fai vaidi voovoono a iinara aataruuvaara fai i kiaa i mminaravee, tiravai. ⁷ Tuduu vaidi Sauruusa tasipama vuuya dida vaidi iya ausaiyauvo nnikiarauvaara iya hama kua tiraida mmanna kuaivaa rikiada hama vaidi kaanaivaa teeravai. ⁸ Hama tooduu Sauruuso mmataivaudiri diitoo reeti reeri tooduu avuuvo upisuuduu inna tasipama vuu vaidiiya inna yaakuuvaidiri utida Damasakuusa oro kiooduu ⁹ ivaki varioo taaravooma suai varuduu hama avuuvo arinaima tooduu hama yeenna nnooriivaa nneeravai.

¹⁰ Damasakuusa ivaki vaa ausa hanigieera vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso varioo inna tinni avuuvo hanigiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva innaata kua tioo tunoo: Ananiaaso, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na aavaki variaunoo, ¹¹ tuduu rikioo inna tunoo: Diitee viee yoosinna vuutaivau vai aataruuvaa nnutuuvo Safu Aataruvai ivaugiataa viee vaidiiivaa nnutuuvo Yutaasaa nnauvaki viee yoosinna Tarasaa diaa vaidi Sauruusaara yaparakianee. Ivo ivaki yaaku varoo varinoo. ¹² Ivo vaa inna tinni avuuvo hanigiaikio aiyaa ari vookarai aataruuvaa taivai. Taikiai kava ari avuuvaa taiveeraivaara eenoo numa ai yaakuuvaitana innayaa utuannavaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo Ananiaaso inna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, kaayau gioonna kiaapuuya ii vaidi ivaara vaa ni giaa ni miaavai. Ivo i gioonna kiaapu Yerusareema variyaiya kaayau ari vookara ari vookarau maisau mmoori iyauvaa iya uvaara vaa ni giaa ni miaavai. ¹⁴ Aanna makee ivo Damasakuusa ngioo Anutuuqaara kati puara hudeeraiyasidiri yanaiyauvaa varoo i nnutuuvaa rikieera gioonna kiaapuuya vitoo Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara nniivaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Udaangaivo inna sai tunoo: Diitee kuane. Vaa na ii vaidi ivaa mmataama kiauvai. Fai ivo ni mmooriivaa varoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyaatama vaidi kieetaiyaata ni gioonna kiaapu Isarairaiyaatama niyyara kiaa kookieenaraivaara na inna mmataama kiauvai. ¹⁶ Fai ivo ni mmooriivaa varoo irisai mmamma nniitaraivaa varaanaraivaara fai neenoo inna vitainaravaivee, tiravai.

¹⁷ Tuduu rikioo Ananiaaso vioo vioo ii nnau ivaa Udaangaivo tuu nnauvaa aakiaivaki vioo ari yaakuuvaitana Sauruusaayaa utuoo tunoo: Sauruuso, ni seena-o, a aataruuvau aapi nninee kiaa ngiee toonnaivoono Udaanga Yisuu Kirisiiva ivoono ni titaikiai na ngiaunoo. A avuuvaa tuqinnama teeno Mmannasa Yoketaivo i suvuakuaiveera ni titaikiai na aisi ngiaunoo, ¹⁸ tuduu

tuu saivaata mminnaa tavau nnaba karaabaivaa roosuuyauvo Sauruusaa avuuvaki rummua apu kioo vauyauvo tuoo vuduu kava avuuvaa tuqinnama teeravai. Tuqinnama too diitooduu vaidiivo inna nnoori apiravai. ¹⁹ Apu kioodoo ivo yeenna nnoo varuduu inna yaagueeqaivo kava vairavai.

Sauruuso mmayaaya yoketaivaa Damasakuusaiya kiaa mmiravai

Sauruuso kiisa suai ausa hanigieera gioonna kiaapu Damasakuusa varuuya tasipama variravai. ²⁰ Varioo iya tasipama varuu suaivaki akiairauduu Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki vioo Yisuunnara kooyaa iya kiaa mmioo varioo tunoo: Ivo kutaa Anutuugaa Mmaapuuvovee, ²¹ tuduu rikiada gioonna kiaapu inna kuaivaa rikiooya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo gioonna kiaapu Yisuunna nnutuuvaa rikiooya Yerusareema hara kiada varuuya maisa mmooriivaa iinno iya rupuuvonnee? Mo ivo aapi ngioo iya utuoo vitoo kava vara ranoo vioo Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya mminara nniivainnee? ²² tuduu rikioo Sauruuso Yisuunnara yaagueeqainno yaagueeqama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuugo mmataama kioo vaidiivovee, tuuvaara Yutayaa vaidi Damasakuusa varuuya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

²³ Hama inna kuaivaa sai tuduu vo suai vooyauvai taika kioodoo iya nunaida Sauruusaa ruputikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ²⁴ Kua yeena rauduu gioonna kiaapu vooya iya inna iikiaara kuaivaa numa inna kiaa mmuduu rikieeravai. Rikiooduu heenagieena ikiannagisanna Yutayaa vaidiiaa vagiaamunnaivaa keegiaiyauvaki diaa rada nuaida inna ruputikio putuaiveeraivaara iiravai. ²⁵ Iida varuduu rikiada vo heenavaki Sauruusaa nnaagiai nuairaiya sookuya utua pinaa voovaki inna rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida vagiaamunnaivaa tabaangaidaadiri vitada oto yoketaama mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruoo ari toovau viravai.

Sauruuso Yerusareema variravai

²⁶ Sauruuso Yerusareema vioo ausa hanigieeraiya tasipama varinaree kiaa vuduu iya inna teeda aatuuda ivo vaa ari ausaivaa hanigia kioovaara tunoo: Unnakua kiainno iinoo, ²⁷ tuduu rikioo Panapaaso innasi vioo inna vitoo aposoroo vaidiiyasi vioo innara iya kiaa mmiravai. Sauruuso aataruuvau vioo Udaanga Yisuu Kirisiinna tooduu innaata kua tuuvaara iya kiaa mmioo Sauruuso Damasakuusaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara yaagueeqama kiaa mmuuvaaaraatama iya kiaa mmiravai. ²⁸ Iya kiaa mmuduu Sauruuso iya tasipama varioo Yerusareema yoosinnaivaki kati nuainno varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁹ Kiaa mmioo varioo Yutayaa vaidi Ereengaa kua rikiooyaata kua yaagueeqama tuduu sai iya innaata yaagueeqama tida inna rupuuaara iiravai. ³⁰ Ruputuaara uduu vaa ausa hanigieeraiya ivaa rikiada inna vitada oto yoosinna Kaisariaa kiada inna titooduu yoosinna Tarasaa viravai.

³¹ Vuduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nunauya vooya Yutayaivaki varuduu vooya Karirayaa ivaki varuduu vooya Samariaa ivaki varuuya yoketaama varuduu hama vaidiiaa iya rapuaara iiravai. Hama iya rapuaara uduu yaagueeqama varida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmemmaana vuduu Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu vo gioonna kiaapu vooya nnida iya ausa hanigioo aataruuvaki vida iyaatama ausa hanigieeravai.

Petorooso yoosinna Rutaa Yopaa ivaitanaki mmooriivaa iiravai

³² Petorooso vo yoosinna vo yoosinnaivaki nuainno varioo vo suai voovaki Anutuugaa gioonna kiaapuuya yoosinna Rutaa ivaki varuuyasi viravai. ³³ Oto ivaki varioo tooduu vaidi voovai yuku yaakuuyauvo putuuvaa nnutuuvo Ainiaava ari mmaataivau vainno varuduu vaa yaaku saivai kara-saidiri taaravooma nuanuuvo taika kioodoo ivo homo ari mmaataivau nnaasu vainno variravai. ³⁴ Vainno varuduu Petorooso oto inna too tunoo: Ainiaa-o, Yisuu Kirisiiva i tuqinnainoo. Diitee ai mmaataivaa safuuma yapaanee, tuduu tuu saivaata Ainiaava diitoo ivaki variravai. ³⁵ Varuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapu Rutaa ivaki varuuyaata Saraanga ivaki varuuyaata inna tooduu iya ausaiyauvo hanigooduu Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau viravai.

³⁶ Yoosinna Yopaa ivaki varuu gioonnaivaa nnutuuvo Tavitaava vaa ausa hanigieeravai. Inna nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tuuvo Dorokaasovee. Ii nnutu ivaa oyaivo fayaiyo hayoovaa roosiivo yoketaa fayaiyai. Ii gioonna ivo makemakee mmoori yoketaivaa iinno mmanna haipuuyara boo tioo iya tasipama mmooriivaa iinno variravai. ³⁷ Iinno varuduu rikioo nniita-reeraivo inna varooduu putiravai. Putuduu gioonnaiya inna nnabaivaa fini kiada varada nnau voovai veraivau vauvaki yapa kieeravai. ³⁸ Yoosinna Yopaa ivo yoosinna Rutaa vainima vauduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera Yopaa varuuya Petorooso Rutaa ivaki varuu mmayaayaivaa rikiada taara vaidivaitana innasi titooduu vida yaagueeqama inna kaa mmida tunoo: Makee tinai tiisi ngianee, ³⁹ tuduu rikioo Petorooso makee tuduu ari mminnaiyauvaa teerainno varoo iya tasipama nniravai. Ngioo ngioo numa Dorokaaso putuu nnauvaki ngioo vuduu gioonna kiaapuuya inna vitada oro nnau voovai veraivau vauvaki vuduu mmuakiaa muaada gioonnaiya inna suvuai kiada varida ratada Dorokaaso varuu suaivaki iva uyira raira uuyauvaa inna vitairavai.

⁴⁰ Inna vitaida varuduu too Petorooso iya titooduu mmaanai tuuduu rikioo toorivu yau haroo yaaku varoo hanigioo gioonnaivaa nnabaivaa tunoo: Tavitaava-o, diitaanee, tuduu rikioo avuuvaa reeti Petoroosaa too vauduu kiisama diitooduu ⁴¹ Petorooso reeti ari yaakuuvaa inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. Diitooduu rikioo Petorooso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaraata gioonna muaadaiyaraatama aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo Dorokaaso diitoo hara kioo varuuvaa iya vitairavai. ⁴² Iya vitauduu kaayau gioonna kiaapu Yopaa ivaki varuuya ii kua ivaa rikiada ausa hani-giada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Tuduu Petorooso kaayau suai yoosinna Yopaivaki varioo vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa tasi-pama variravai. Ii vaidi ivaa mmooriivo fayai nnabaivaa rabanika kioo suai haarura vaidivai variravai.

10

Petoroosooya Koneriiva kua tiravai

¹ Vaidi voovoono yoosinna Kaisariaa varuuvaa nnutuuvo Koneriiva kaayau (100) rapira vaidi Rooma varuuya kieetavai variravai. Vaidi rapiraiya nnutuuvo Itariaa vaidi rapiraiyavee. ² Koneriiva ari tinniyaadiri Anutuugaara yaata utira vaidivai varioo ari seena mmuaa nnauvaki varu-uyaata Yutayaiya Anutuugaara ausa mmuduuyaa mmiravai. Ivo mmanna haipu gioonna kiaapuuya sikauyauvaa mmioo makemakee Anutuugaara yaaku vareeravai. ³ Vo suai voovaki suaivo hanigooduu ivo yaaku varoo varuduu inna tinni avuuvo hanigooduu Anutuugaa aangeraiivo tuma in-naata kua tioo tunoo: Konerii-o, tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Koneriiva aatuunno aangeraiivaa too nnaasu vainno inna tunoo: Udaanga-o, e aaniivaarainna

ni kiannanee? tuduu rikioo aangeraiivo inna sai tunoo: Anutuugo i yaaku vareeraivaa rikioo a sikau mmira mmooriivaa taikio inna yoketaikio aiyara yaata utinoo. ⁵ Makee vaidi vooya titanai yoosinna Yopaa vida vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara maavee tikio ngiaivee. ⁶ Ivo fayai nnabaivaa tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraiivaa vainima vaivaki varivaivee, ⁷ kiasa kioo aangeraiivo inna tasipama kua tuuvo inna pikioo vioo kioodoo too Koneriiva ari nnauvaki mmoori vareera ngiaammuaavaitanaata ari rapira ngiaammuaau voovai vaa Anutuugaara arinaima rikioo inna nnaagiai nuairaivaatama tuduu ⁸ innasi nnuuu rikioo aangeraiivo inna tuu kuaivaa kiasa mmi kioo titoodoo yoosinna Yopaa viravai.

⁹ Vauya patauduu vidada vainima Yopaa yoosinna ivaki vuduu rikioo Petorooso nnau veraa tuanaivau karoo oro ivau varioo ikianna tammaa tuanaa yaaku vareeravai. ¹⁰ Yaaku varoo varuduu inna yeenna rauduu yeennaivaa nnaanara uuduu gioonnaiya yeennaivaa teeraida varuduu ivo yaakuuvaa varoo varioo inna yoketauduu rikioo inna tinni avuuvo hanigiooduu ivo ari vookarauvaa teeravai. ¹¹ Tooduu rikioo ngiau aapuuvo rusitia roo vuduu ivakidiri mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo tuma mmataivau vairavai. ¹² Vauduu Petorooso tooduu mmatayaa nuaira fayai ari vookara ari vookaruyauvootama mmatayaa varira yanayapaiyauvoota ngiaam-maiyauvootama ivaki variravai. ¹³ Varuduu rikiooduu Anutuugaa kuaivo innaata kua tioo tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiese huda nnaanee, ¹⁴ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, hameetavee. Anutuugo ooqoo tira haipa mminnaiyauvaa hama na nnauvaivee, ¹⁵ tuduu rikioo kava innaata kua tioo tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaara Anutuugo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁶ tuduu rikioo taaravoomaneetu itaama vauduu too Anutuugo tuduu buruqa pinaivaa kugunama kioovo kava ngiau aapu akiairaama viravai.

¹⁷ Vuduu rikioo Petorooso inna tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarauvaa ivo toovaa oyaivaara ariyara yaata utuoo varuduu vaidiiva Koneriiva titoodoo vuuya Simoonaa nnauvaara yapara ruua rada nnidada numa keegiaivaki dida vaida ¹⁸ aayanna tida yaparaida tunoo: Vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petorooso aavaki variinnee? ¹⁹ tuduu rikioo Petorooso homo ari toovaa oyaivaara yaata utuoo varuduu Mmannasaivo inna kiasa mmioo tunoo: Rikiaanee. Taaravooma vaididoono aavaki aiyara buaama rada nookiaanoo. ²⁰ Ai mminnaivaa teerainna reemi ree tiee sa taara yaata utirainna viee iya sunee kuane. Vaa na aiyara ngianeera iya titaukai ngiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Petorooso reemi roo iya tasipama kua tioo tunoo: Vaidi ngia buaama rada nookiaivo na aanna ivovee. Aaniira ngia niisi ngiaannee? ²² tuduu rikiaida iya inna sai tunoo: Ti kieeta vaidi Koneriivaano aiyara ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo safu vaidivai varioo Anutuugaara yaagueeqaikiai mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaavai. Anutuugaa aangeraiivoo innaata kuaivaa tioo tunoo: Petoroosaa tino aisi ngiaivee, tuuvaara tikiaida ta ngiaunnaano. Kua vooyauvai a tino i kuaivaa rikiaanara ti tikiaida ta ngiaunnaano, ²³ tuduu rikioo Petorooso iya maavee tuduu nnida heenaivaki inna tasipama vairavai.

Vauya patauduu diitada ngiari mminnaiyauvaa teerauduu Petorooso ari mminnaiyauvaa teerainno iya tasipama vuduu vaidi Yopaa vooya vaa ausa hanigiooya iya tasipama viravai. ²⁴ Vidada aataru tammaivau vauya

patauduu vidada yoosinna Kaisariaa vida varuduu Koneriiva ari seenai-yaraatama ivo iyara mmuduuya ruu vooyaraatama aayanna tuduu innasi nnida inna tasipama iyara faannairavai. ²⁵ Iyara faannaida varuduu Petorooso inna nnauvaki kuanara vuduu Koneriiva inna sunoo inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno ari ausa mmuduuyaivaa inna mmudu ²⁶ Petorooso inna vararu utuoo varioo tunoo: Sa itaa kianee. Na mmanna vaidivaivee. Diitaanee, ²⁷ kiaa kioo Koneriinnaata kua kiaa roo inna nnauvaki viravai. Vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki suvuai kiada varuduu ²⁸ Petorooso iya tunoo: Vaa ngiengieenoo taavai. Vaidi Yutayaivo ngiari voopinnaiya nnauyauvaki vioo iya tasipama variivaara ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiivai. Ooqoo tikiainnaata na hama vaidi voovaara haipa vaidivaivee tinaraiivaara vaa Anutuugo ni vitaivai. ²⁹ Ivaara ngia ni maavee kiaani na hama ooqoo tiraina makee tikiai ngiisi ngiaunoo. Ivaara na ngii yaparaina kiaunoo: Aaniira ngia niyara kiaani na aapi ngiauvainnee? kiaunoo.

³⁰ Petorooso itaa kua tuduu rikioo Koneriiva inna sai tunoo: Taarama taarama varuu suaivo taika kioodoo iqii suai ivaki suaivo hanigiooduu aa ta variaunna suai aavaa roosuuduu na nini nnauvaki variee yaaku varee variaaduu makee tuduu vaidi voovai uyira rairaiyauvo mmannaammannauvo ni avuuvau dioo vainno ³¹ tunoo: Konerii-o, vaa i yaaku vareeraivaa Anutuugo rikioo a gioonna kiaapu mmanna haipuuya sikau mmoriaiyauvaara yaata utivaivee. ³² Vaidi voovai titano yoosinna Yopaa ivaki vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara yaparainno maavee tino ngiaivee. Ivo fayai nnaba tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraiivaa vainiivau vaivaki varivaivee. ³³ Aangeraivo itaa kua tuduu na akiairauduu vaidiia titaaduu aisi viravai. Vuduunna aanna makee a vaidi yoketaakuainna tiisi ngiannanoo. Ta aanna makee nuunama Udaanga Anutuugaa avuuvau varida ivo i kiaa i mmuu kuaivaa rikiaaraida ta faannakiaunnaano. Koneriiva itaa kua tiravai.

Petorooso mmayaaya yoketaivaa

iya kiaa mmiravai

³⁴ Tuduu rikioo Petorooso iya kiaa mmioo tunoo: Aanna makee vaa na ari-naima rikiaunoo. Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaa aataruvai mmiivo inna kutaavai. ³⁵ Mmuakiaa mmataiyauvunudiri voovoono Anutuugaara nnoonnavai tioo inna mmemmaana vioo mmoori yoketaivaa iivaara Anutuugo innara inna yoketaunoo. ³⁶ Anutuugo ta gioonna kiaapu Isarairaiya ti kiaa ti mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tuduu Yisuu Kirisiivaano ausa nuufaivaa vareera mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. Mo Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapuya udaangavai varivai. ³⁷ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa vaa ngia taavai. Yuvuaano inna nnoori apu kioodoo ivo Karirayaadiri tuma Yutayaa mmata mmuakiaavaki nuainno ari mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ³⁸ Vaa ngia taavai. Anutuugo ari yaagueeqaivaata Mmannasa Yoketaivaatama Nasareetaa vaidi Yisuunna mmiravai. Mmioo ivo inna tasipoovaara Yisuuva vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno mmoori yoketaivaa iinno mmannasa maisaivoono puaisa utuuya tuqinneeravai.

³⁹ Mmuakiaa mmooriyauvaa Yutayaa mmataivakiaata Yerusa-reemaivakiaatama iva uuvaa teenoo taannaduu iya yatari sagaivau inna haara kioodoo putuduu ⁴⁰ taaravooma suaivaki Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo ti avuuyauvunu nuairavai. ⁴¹ Hama mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna tooduu Anutuugo ti mmataama kiooya teenoo

nnaasu inna teeravai. Anutuugo inna tuduu diitoo suaivaki ta inna tasipama yeenna nnoori nnaannaiya teenoo nnaasu inna teeravai. ⁴² Ivo yaagueeqama ti kiasa ti mmioo tunoo: Ngia mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuugo vaa inna mmataama kioovoono gioonna kiaapu vaa putuaiyaata hama putuaiyaatama kua pinaivaki iya yapa kioo iya yaparainaraivaara iya kiasa mmiateera ti tiravai. ⁴³ Vaa nnaaruaa vaidi forofetaa mmuakiaaya innara tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoona innara kutaavaivee tino fai Anutuugo Yisuunna yaagueeqaivaura inna mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tiravai. Petorooso iya kiasa mmioo itaa kua tiravai.

Ngari voopinaiya Mmannasa Yoketaivaa vareeravai

⁴⁴ Petorooso itaa kua tiao varuu saivaata Mmannasa Yoketaivo mmuakiaa inna kuaivaa rikiooyaki tuoo viravai. ⁴⁵ Tuoo vuduu hama Anutuugo Yutayaiya nnaasu ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmirama kioo ngiari voopinaiyaatama mmiravai. Mmuuvaara Yutayaa vaidi vaa ausa hanigioo Yopaa ivakidiri Petoroosaa tasipama nnuuya ivaara nnikiarairavai. ⁴⁶ Nnikiaraida rikiooduu iya ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiooyauvakidiri tida Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ⁴⁷ Tuduu rikioo Petorooso Yutayaa vaidiia tunoo: Aa gioonna kiaapu aaya tiinikaraama Mmannasa Yoketaivaa varaano. Gioono iya oogo tinai fai ta hama iya nnoori apuaaranee? ⁴⁸ kiasa kioo tuduu iya Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama iya nnoori apiravai. Nnoori apu kiooduu Petorooso kiisa suai iya tasipama varinaraivaara iya inna yaparairavai.

11

Petorooso Yerusareema vaa ausa hanigiooya

mmayaayaivaa kiasa mmiravai

¹ Ngari voopinaiyaatama Anutuugaa kuaivaa rikiada varoovaa aposoroo vaidiiaatama mmuakiaa Yutayaivaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama rikieeravai. ² Ivaara nnaagiai Petorooso ngioo Yerusareema vuduu rikiada gioonna kiaapu ngiari voopinaiyaatama mmamma hatokaatee tuuyaano innara iya nnannatooduu tunoo: ³ Ai, vaa a ngiari voopinnaa vaidi hama ngiari mmamma hatokeeraiya nnau voovaki viee yeennaivaa iya tasipama nnaannakuavee, tiravai.

⁴ Tuduu rikioo Petorooso mmuakiaa kuavai ngiari voopinaiya tasipama uuvaara toosa haroovakidiri iya kiasa mmioo tunoo: ⁵ Na yoosinna Yopaa ivaki variee yaaku varee variee taaduu ni tinni avuuvo hanigiooduu ari vookaruvaa na teeravai. Taaduu mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo ni vainiivau vairavai. ⁶ Vauduu tee na tuqinnama aakiaivaki taaduu ari vookarau fayai mmatayaa nuairaiyauvoota fai mmaraara roosuuyauvootama yanayapaiyauvoota ngiaammayauvootama ivaki variravai. ⁷ Varuduu tee na rikiaaduu Anutuugaa kuaivo niita kua tiao tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee, ⁸ tuduu rikiee na sai kiasano: Udaanga-o, hameetavee. Hama na haipa yeenna fayaiyauvaa Anutuugo oogo tiraiyauvaa ni avai aavaki na nnauvaivee, ⁹ kiaaduu rikioo keenaa Anutuugaa kuaivo ngiau aapuuvakidiri tuoo ni tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaa Anutuugo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kianee, ¹⁰ tuduu rikiee taaravoomaneetu itaama vauduu taaduu ii mminnaa iyauvo mmuakiaayauvai kava ngiau aapuuvaki vioo kieeravai. ¹¹ Vuu saivaata taaravooma vaidiia Kaisariaadiri niisi titaa kiooduu nnuuyaano numa nnau na hara

kiese varuuvaki nniravai. ¹² Nnudu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Sa taara yaata utirainna iya tasipama kuanee, tuduu aa vaidi vaa ausa hanigioo yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidi aadootama ni tasipama Kaisariaa vidada Koneriinna nnauvaki viravai. ¹³ Kuaannaduu too aangeraiivo inna nnauvaki tuoo innaata kua tuuvaara ti kiaa ti mmiravai. Aangeraiivo inna kiaa mmioo tunoo: Vaidiia titaa kinai Yopaa ivaki vida vaidiiva nnutuuvo Simoono Petoroosaa sunada aapi ngiatee. ¹⁴ Fai ivoono kua mmayaaya voovai kooyaa i kiaa i mminai mmuakiaa ai seenaiyaatama rikikio Anutuuqo ngii vitaanaravaivee, tiravai.

¹⁵ Na kua tinaree kiaa saivaata Mmannasa Yoketaivo tauraa tiiyaa tuneema iyayaa tiiravai. ¹⁶ Tuuduu rikiee ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tauraa ti kiaa ti mmuu kuaivaa na kava rikieeravai. Ivo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivo nnoori apirayaama ngiiaa tiinaravaivee, tiravai. ¹⁷ Vaa na tauvai. Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaannaduu Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmuneema ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya mmiravai. Na mmanna vaidivaivee. Mo, na hama yopeema Anutuuqaa mmooriivaa uuda rairavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo iya nnannatoo kuaivo taika kiooduu Anutuuqaa kua yoketaivaa tida tunoo: Vaa ta itaama vaivaara rikiaunnvai. Anutuuqo tuduu ngiari voopinnaiaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiari ausaiyauvaa hanigiada tupatupaa variraivaa vareeravaivee, tiravai.

Vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuya mmooriivaa iiravai

¹⁹ Vaidiia Sitipaanaa ruputuu suaviki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiaatama mmoori maisaivaa uduu iya raubiriiravai. Raubiriida vooya mmata Ponikii vuduu vooya mmata Kuporoo vuduu vooya yoosinna Adiookiaa vida gioonna kiaapu Yutayaiya nnaasu mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ²⁰ Kiaa mmuduu iyakidiri Kuporoo diaa vooyaata Kureena diaa vooyaatama oro Adiookiaa varida ngiari voopinnaiaatama Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ²¹ Kiaa mmuduu rikioo Udaanga Anutuuqaa yaagueeqaivo iya tasipooduu kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²² Tuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yerusareema varuuya ii kua ivaa rikiada Panapaasaa titooduu Adiookiaa viravai. ²³ Vioo vioo oro varioo tooduu Anutuuqo gioonna kiaapu Adiookiaayara inna yoketauduu too Panapaaso iyara sirigainno yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa puaisakama utida sa pikieerama kiada yaagueeqama nnaasu variatee, tiravai. ²⁴ Panapaaso vaidi yoketaavai varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuauduu variravai. Varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Panapaaso vioo yoosinna Tarasaa nuainno Sauruusaara buaama roo nuainnonno tooduu ²⁶ inna too vauduu sunoo Adiookiaa viravai. Ivaitana oro mmuaa nuanuvai ivaki varida kaayau gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraia ivaitanaasi nuunauduu mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya iyananaa tauraa Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuaira nnutuuvaa vareeravai.

²⁷ Varooduu ii suai ivaki vaidi vaa ausa hanigioo forofetaa vooya Yerusareemaivakidiri pikiada Adiookiaara viravai. ²⁸ Vidada oo varuduu iyakidiri

vaidi voovai nnutuuvo Akapaaso diitooduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu aarareera suaivo nnaagiai mmuakiaa mmatavau vainaraivaara kooyaa iya kiasa mmiravai. Nnaagiai vaidi voovai nnutuuvo Karautiiva Roomaiya kieetavai varuu suaivaki aarareeraivo vairavai. ²⁹ Ivaara vaa ausa hanigieeraiya ngiariiyara ngiariiyara yaata utida ngiariisi vau sikauyauvakidiri saiyaufvai yapa kiada saiyaufvai ngiari seena vaa ausa hanigiada Yutayaa mmataivaki varuuyani yapaaraivaara kua yeena rairavai. ³⁰ Kua yeena rau kiada sikauyauvaa yapa kiada Panapaasaya Sauruusaya titooduu varada oro vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya mmiravai.

12

Herooto mmoori maisaivaa vaa ausa hanigieeraiya mmiravai

¹ Ii suai ivaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Herooto vaidiiya tuduu vaa ausa hanigieera gionna kiaapu vooya utida maisamaisai mmoori ari vookarauyauvaa iya mmiravai. ² Ivoono tuduu ari rapira ngiaammuauya aposoroo vaidi Yuvuaanaa vayaanna Yakoopaa utida paipa avaikarauvaadiri inna nnuunaivaa rutaka kioodoo putiravai. ³ Putuduu too Herooto tooduu Yutayaa vaidiiya ivaara iya yoketauduu ivo tuduu ari ngiaammuauya Petoroosaa utu raririima roo oovi nnauvaki yapa kieeravai. Yutayaiya bereetaivaa hama puuqairaivaa tasipama huda kiada buusa nneera suaivaki ⁴ ivo tuduu Petoroosaa oovi nnauvaki yapa kioodoo ari rapira ngiaammua vooya tuduu taarama taarama numa innara dida vaidada vuduu kava taarama taaramada numa iya mmaataidaa varada kava innara ivau diravai. Dida vaidada vuduu kava voodooonuma dida vaidada vuduu kava voodooonuma ivau diravai. Itaama rada vududuu Herooto buusa Varaigiataivaa nneera suaivo taika kino rikioo Petoroosaa vitoo Yutayaiya avuuyauvunudiri ruputinaree kiasa yaata utuoo faannairavai. ⁵ Faannauduu rikioo Petorooso oovi nnauvaki varuduu gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya innara pinaama Anutuuqaata kua tida yaaku vareeravai.

Aangeraivo oovi nnauvakidiri Petoroosaa vitoo mmaanai viravai

⁶ Yaaku varada varuduu Herooto turau Petoroosaa vitoo gionna kiaapuyauvunu yapa kioo kua pinaivaa innaki yapaanaree kiasa uduu heenaivaki rapira vaidi taaravaitana vuaivo Petoroosaa sainai dudu vuaivo sainai dudu Petorooso tammaivaki vuru vairavai. Vauduu yeena taaravaitanaadiri inna yaakuuvaitanau ranaa rau kioodoo vauduu rapira vaidiiya sipuuyauvo vaunavauneema mmuaavai mmuaavai dida vairavai. ⁷ Dida vauduu too Udaangaivaa aangeraivo akiairauduu Petorooso vuru vainno varuu nnauvaki tuuduu mmeekiaivo ruvuahooduu aangeraivo inna yaapusaivaudiri utu korokoroonno inna yuruunno tunoo: Makee tinai diitaanee, tuduu rikioo yeenaivaitana inna yaakuuvaitanaudiri takuasaa roo tuoo vuduu ⁸ aangeraivo inna tunoo: Ai uyira rairaiyauvaa vara uyuee rainna ai yuku nnabaivaitana vara uyuee, tuduu rikioo ivo tuuvaugiataama iima kioodoo tunoo: Ai yaapa veraayaa uyiravaa vara uyuee ni nnaagiai ngianee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna nnaagiai oovi nnauvakidiri viravai. Vioo varioo aangeraivo kutaa inna vitoo mmaanai vuuvaara hama tuqinnama rikieerama kioo vueennama kioo yaata utuoo tunoo: Ni tinni avuuvo hanigiaikiai na taunoo, ¹⁰ kiasa vida rapira ngiaammua tauravaa yaatarada vida nnaagiaivaa yaatarada vida tooduu yaagueeqa sipuuvaa hatua kiada yoosinnaivaki viraivo vaa ari mmaara hatua kioo vauduu teeda

mmaanai viravai. Ivaitana yoosinna vuutaivaki aataru voovai vida yaatara kiada ivaudiri aangeraivo akiairauduu Petoroosaa pikioo vioo kieeravai.

¹¹ Vioo kioodoo Petorooso aangeraivo inna vitoo nnuuvaara nnikiarainno arinaima rikioo tunoo: Anna vaa makee na taunoo. Kutaa Udaangaivo ari aangeraivaa titaikio tuoo Herootaa oovi nnauvakidiri ni vitoo nninoo. Yutayaa vaidiiya ni iikiaaree kiaa aataruuvakidiri ni vitoo aapi nninoo, ¹² kiaa kioo arinaima rikioo vioo ngiaammuau voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanna kaanaa nnutuuvo Mariaanna nnauvaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki nuunaida innara yaaku varada varuduu ¹³ oro mmaanaidiri sipuuvau ruduu rikioo mmoori vareera kiatanna voovai nnutuuvo Roteeva seenoo tuma sipuuvaa hatuaanaree kiaa ¹⁴ rikiooduu Petoroosaa kuavai vuduu arinaima rikioo hama sipuuvaa hatueerainno sirigainno seenoo kava vara ranoo vioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ai, aa mmiaa Petorooso mmaanai aammivau duoo vainoo, ¹⁵ tuduu rikiada inna tunoo: A yaata duunakua unnakuainna kiannanoo, tuduu rikioo ivo yaagueeqama tunoo: Kutaa Petoroosovee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya tunoo: Inna aangeravoona kua tinoo. ¹⁶ Itaa kua kiaa kiada varuduu Petorooso mmannammanna sipuuvau ruoo nnaasu varuduu iya nnaagiai tuma sipuuvaa hatuaa kiada inna teeda nnikiarairavai. ¹⁷ Nnikiarauduu rikioo Petorooso ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuataainno Udaangaivo oovi nnauvakidiri inna vitoo mmaanai yapoovaara iya kiaa mmiravai. Kiaa mmi kioo tunoo: Oro Yakoopaata ti seena vaa ausa hanigieeraiyaatama kiaa mmiatee, kiaa kioo ivaki iya pikioo ari vo yoosinna voovakira vioo kieeravai.

¹⁸ Vioo kioodoo vauya patauduu heenanaanna innara duu rapira vaidiiya pinaama nnikiaraida tunoo: Petorooso deepiinno kuainnee? ¹⁹ tuduu rikioo Herooto tuduu Petoroosaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Hama iya too vauduu too Herooto pinaama iya yaparainno kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari vooya tuduu iya rupertuduu putiravai.

Putuduu rikioo ii suai ivaki Herooto Yutayaa mmataivaa pikioo tuma yoosinna Kaisariaa variravai.

Herooto putiravai

²⁰ Herooto gioonna kiaapu Turu Sitoona varuuyara inna ausaivo nnanatooduu mmuakiaaya mmuaavau nuunaida innasi kua kiaara viravai. Vidada tauraa vaidi voovai Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Parasataasaasi vida innaata kua tuduu iya kuaivaa rikiooduu Herootaasi vida inna tunoo: Fai ta hama rapiraida mmuaavau yoketaama variaaravaivee, tiravai. Ii yoosinna ivaitana Herootaa mmataivakidiri makemakee iya yeenna varada nnoovaara iya itaa kua tiravai.

²¹ Nnaagiai suaivaa Herooto mmataama kioovaki ari kieeta varira uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kieeta varira mmaataivau oro varioo kuaivaa hokobavai gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada iya aayanna tida rabarisoora kuaivaata innara tunoo: ²² Ivo hama mmanna vaidivoona kua tinoo. Ivo anutuuvono kua tinoo. ²³ Iya itaa kua tuu saivaata Herooto hama Anutuugaa nnutuuvaa ngiau apu yapoovaara Udaangaivaa aangeraivo inna uduu mmimmiiyauvo inna aakiaivaki nuainno varioo inna gutududuu putiravai.

²⁴ Putuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa varada nuaida varida mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai.

²⁵ Rikiooduu Panapaasaya Sauruusooya ngiari mmooriivaa iima taika kiada ngiaammuau voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanatama vitada vida Yerusareema pikiada viravai.

13

Mmannasa Yoketaivo Panapaasaya Sauruusaya mmatairavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuyakidiri vooya forofetaa vaidiya varuduu vooya vitaira vaidiya variravai. Iya nnutuuyauvo voovai nnutuuvo Panapaaso vo vaidi voovai nnutuuvo Simioono vuai nnutuuvo Naisiaava yoosinna Kureena diaa vaidi voovai nnutuuvo Ruki-iva voovai tauraa kieeta vaidi Herootaa ferengaanna tasipama varuuvaa nnutuuvo Manaino voovai nnutuuvo Sauruusootama variravai. ² Iyaano Anutuugaata kua kiaraiavaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Udaanga Anutuugaa mmida varuduu Mmannasa Yoketaivo iya tunoo: Panapaasaya Sauruusaya niini mmataama kikiyai mmoori na ivaitana mmiauvaa varaatee, ³ tuduu ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvoota ngiari yaaku vareeraivootama taika kioodoo iya ngiari yaakuuyauvaa ivaitanaayaa utida titaa kioodoo viravai.

Panapaasaya Sauruusoooya mmata Kuporoo ivaki viravai

⁴ Mmannasa Yoketaivoono Panapaasaya Sauruusaya mmataama kioo titovaitana Adiookiaa pikiada yoosinna Saraikiaa vida ivakidiri siipaivaa varada nnooriivau vidada mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo ⁵ ivaki vau yoosinnaivaa nnutuuvo Saramii kuaaree kiaa siipaivakidiri reemi rada ivaki viravai. Ivaki vida Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki nuaida varida Anutuugaa mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmida varuduu Yuvuaano Marakaava iya tasipama mmoori vareeravai.

⁶ Iya vida Kuporoo mmataivaugiataa vidada oto yoosinnaivaa nnutuuvo Papoo variravai. Ivaki varida tooduu Yutayaa vaidi saaka nnaamuruuvaa nnutuuvo Parayisuuva varioo ariiyara tunoo: Na forofetaivovee, tiravai. ⁷ Ii mmata Kuporoo ivaa kieeta vaidiivaa nnutuuvo Serekiiva vuai nnutuuvo Pauruuso tinni yoketaa vaidivai varioo Parayisuunna seena vaidivai variravai. Varioo ivo Anutuugaa mmayaayaivaa inna rikiaatauduu Panapaasaya Sauruusayara aayanna tuduu innasi nniravai. ⁸ Nnudu saaka nnaamuru vaidiivaa nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Ero-maavavee, tuu vaidiivoono ivaitana kuaivaa hatoka kioo kieeta vaidiivo Yisuunnara kutaavaivee tinarainnoo kiaa inna yaata utiraivaa hanigiaanara iiravai. ⁹ Hanigiaanara uuduu Mmannasa Yoketaivo Sauruusaa nnutu vuaiivo Pauruusaa aakiaivaki suvuau kioodoo ivo saaka nnaamuru vaidiivaa puaisakama too nnaasu vainno ¹⁰ tunoo: A Sataangaa mmaapukuavee. Mmoori yoketaiyauvaara a ooqoo kiannano unnakua tira maisa aataruuvo i suvuaikiai Udaanga Anutuugaa aataru kua kutaivaara mmannammanna unnakuavaivee a tinarainna iikiannanoo. ¹¹ Aanna makee Anutuugo irisaivaa i mminaravai. I mmino i avuuvo huruutainno fai kiisa suai homo upisivai nnaasu vainai a hama reeti reeri taanaravai. Fai vo suai kava i avuuvo tuqinnama taanaravee, tuduu tuu saivaata saaka nnaamuru vaidiivaa avuuvo upisiinno sooniruuduu ivo kumimakama roo nuainno varioo gioonna kiaapu voovoono inna yaakuuvaudiri utu varoo kuaiveeraivaara buairavai. ¹² Buama roo nuauduu kieeta vaidiivo Anutuugo itaama uvvaa too Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tioo inna mmayaayaivaa Pauruuso iya kiaa mmuuvaa ivo kaayauma nnikiarairavai.

Pauruuso mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaa variravai

¹³ Pauruusaa ari tasipama nuairaiyaatama yoosinna Papoo pikiada ivakidiri siipaivaki karada nnidada mmataivaa nnutuuvo Paburiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Perekee varuduu rikioo Yuvuaano

Marakaava iya pikioo kava vara ranoo Yerusareema viravai. ¹⁴ Vuduu rikiada iya Perekee pikiada nnidada mmataivaa nnutuuvo Pisitiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Adiookiaa varida kati varira sui voovaki Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida hara kiada variravai. ¹⁵ Hara kiada varuduu vaidiiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya kuaivaatama jaarummua taika kioodoo nuunaira nnauvaara dira kieetaiyaano vaidi voovai tuduu diitoo oro Pauruusaata inna tasipama nuauyaatama tunoo: Ti seenayaso, kuaivo ngiiki vainai ngieetama nnida gionna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikio iya ausaiyauvo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu rikioo Pauruuso diitoo ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuaatainno iya tunoo: Ni seena Isarairaiyaata ngia ngiari voopinnaiya aavaki varida Anutuugaara ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Aa gionna kiaapu Isarairaa aaya Anutuugo tauraa ti rubuungainna mmataama kioodoo iya ngiari voopinnaiya mmataivaa nnutuuvo Iyiipa varida kaayau gionna kiaapuuya suvuauduu Anutuugo ari yaagueeqaivaadiri Iyiipaivakidiri iya vitoo ¹⁸ koo mmuyai gaanga yoosin-naivaki yapa kioodoo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki (40) nuaida varida Anutuugaata nunuraanurai kiaa rada nuauduu hama ivo iyara inna nnannateeravai. ¹⁹ Hama ivo Isarairaiyara inna nnannateerama kioo mmata Kanaana ivaki varuu oyai yaaku saivai karasaidiri taara oyaiya tuduu iya yaatara kiada iya mmataivaa varada ivau variravai. ²⁰ Kaayau nuanu (450) iya itaama variravai.

Varuduu ivo iyara haitatuura kieeta vaidiiya mmataama kioodoo varia rada nnidada numa forofetaivaa nnutuuvo Samueero varuu suaivaki taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo iya kieeta voovaa Anutuugaa yaparauduu rikioo vaidiiyaa nnutuuvo Kisiinna mmaapuuvoo Sauruuso Piniomiinaa oy-aivakidiri diitooava iya kieetavai yapa kioodoo ivo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) iya kieetavai variravai. ²² Varuduu rikioo nnaagiai Anutuugo inna pikioo ari vo vaidi voovai Davuitinna iya kieetavai yapa kieeravai. Yapa kioo innara tunoo: Na tauko Isainna mmaapuuvaa Davuitinnara ni mmuduuya ruainoo. Mmuakiaa kua niiki vaiyauvaa fai na inna kiaa mmimo ivoono yoketaama iinaravaivee. Anutuugo itaa kua tiravai. ²³ Ii vaidi Davuitinna ivaa uru nnaakaraiyakidiri voovai nnutuuvo Yisuunna Anutuugo tuduu diiteeravai. Vaa ivo innara tauraa ari kua kiaa teerama kioovaugiataama inna tuduu diiteeravai. Gionna kiaapu Isarairaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna tuduu diiteeravai. ²⁴ Hama Yisuuva diitoo suaivaki Yuvuaano mmuakiaa gionna kiaapu Isarairaiya tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varikiai na nnooriivaa ngii apinaravaivee, ²⁵ kiaa kioo kiisa sui ari mmooriivo taikaanara uduu ivo iya tunoo: Ngia yaata utuaani na gioononnee? Hama na vaidi ngia innara faannairaivovee. Hameetavee. Ni nnaagiai nninaraiivo fai vaidi nnoonnavai nninaravai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiese utu radaanaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

²⁶ Ni seenayaso, ngia Aparahaamaa sidinnaidiiaatama ngia ngiengie voopinnaiya aavaki varida Anutuugaa ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama rikiaatee. Anutuugo gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivo tiisi nniivaivee. ²⁷ Gionna kiaapu Yerusareema varuuyaata ngiari kieetaiyaatama ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hama teeda rikieerama kiada forofetaiya kuaiyauvaa makemakee kati varira suiayauvaki jaariraivaara hama tuqinnama rikieeravai. Hama

rikieeraida iya kua pinaivaki Yisuunna yapa kioodoo putuuvaara forofetaiya tuu kuaivo kaanaivo vairavai. ²⁸ Iya Yisuuva kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa buaida varida ivaudiri inna ruputuaaree kiaa buaidada tooduu kuminauduu rikiada Piratuusaa tunoo: Eenoo tinai iya inna ruputuatee, ²⁹ kiaa kiada Anutuugaa kua fafaara innara roovaa iya iima taika kioodoo yatari sagaivaudiri inna nnabaivaa hitua rada oto oonau mmata nnauvaki hau kieeravai. ³⁰ Hau kioodoo Anutuugo inna tuduu ivo putuuvakidiri diitoo ³¹ kaayau suai mmatayaa nuauduu iya Karirayaivakidiri makemakee inna tasipama Yerusareemara vida nnidauya inna teeravai. Inna tooyaano aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya innara iya kiaa mmiaavai. ³² Iya kiaa mmiaani ta aavaki varida aa mmayaaya yoketaa aavaa fai ngii giaa ngii mmiaaravee. Anutuugo nnaaru ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya kiaa mmuuvaa ³³ aanna makee iya sidinnaidiiya tiiyara iivai. Ivo Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooavaara ivo tiiyara itaama iivai. Kua fafaaraivo Saama nnaagiai vau kuaivaki Anutuugo tunoo:

A ni Mmaapukuavee.

Aanna makee na i Koova variaunoo, tiravai.

³⁴ Ivo putuuvakidiri inna tuduu kava diitooduu hama inna mmammaivo uudainaraivaara ivo aa kua aavaa tunoo:

Na nnaaru Davuitinnaata
kua kiaa teerama kiaa kua ivaa
ari vookarau yoketaa tuanaa ivaa
fai na ngii minaravaivee.

³⁵ Kiaa kioo Saama kuaivaki vau kua voovai ivaara tunoo:

Fai a tino i mmoori vareera vaidiivo
aiyara mmuduuya riraivaa mmammaivo
fai hama uudainaravee, tiravai.

³⁶ Davuitiiva varioo Anutuugaa mmooriivaa iima taika kioo putuduu inna nnabaivaa varada oro ari rubuungainna mmata nnau vainiivau hau kioodoo vainno nnabaivo uudairavai. ³⁷ Ivaara ii kua fafaara ivo hama innara tiivai. Vaidiivaa Anutuugo tuduu putuuvakidiri diitooavaa nnabaivo hama uudaavaara tiivai. ³⁸⁻³⁹ Ni seenayaso, itaama vainai ngia Yisuunnara kutaavaivee tikio ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngia mmuakiaaya arinaima rikiaateera ii kua ivaa ta ngii giaa ngii miannanoo. Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino ivo mminnamminnaa maisaiyaa varaikio inna mmuaararaivo fai taikano rikioo mmamma dummukiara kati hara kioo varinaravai. Anutuugo Musiinna mmaanna kiaa mmuu kuaivaudiri fai hama ngia itaama yopeema variaaravai. Ngia ivaara rikiaateera ta ngii giaa ngii miannanoo. ⁴⁰ Itaama vainai aa na tinara kua aavaa nnaaru forofetaiya tuu kuaivo ngiisi nninarainnoo kiaa ngiingii variraiyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ⁴¹ Iya tunoo:

Ngia vaidi nniki rakaida puruuka tiraiyaso, taatee.

Ngia pinaama nnikiaraida
airi yaata utida putuatee.

Ngia variaa suaivaki na mmooriivaa iikiaukai
hama ngia ivaara kutaavaivee kiaavai.

Fai vaidi voovoono ivaara ngii giaa ngii minai
hama ngia ivaara kutaavaivee kiaaravee.

Ivaara ngia pinaama nnikiaraida
airi yaata utida putuatee.

Forofetaiya tuu kuaivo itaa kua tiravaivee.

⁴² Pauruuso ii kua ivaa kias taika kioo Pauruusooya Panapaasaya nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai kuaara uudu gionna kiaapuuya ivaitana tunoo: Vo kati varira suai voovaki kava nnida ii kua ivaa sai kuayauvaatama ti kias ti mmiatee, ⁴³ kias kiada nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai vudu gionna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaia vaa Yutayaiya aataruuvaa teeda iya tasipama nuauyaatama ivaitana vata rada viravai. Vudu rikiada ivaitana iyaata yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuugo ngiiyara yoketairavaa ngii minai yaagueeqama inna aataruuvau kuatee, tiravai.

⁴⁴ Ivaa nnaagiai suai kati varira suaivaki mmuakias gionna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya numa varida Anutuugaa kuaivaa rikiaara nniravai. ⁴⁵ Nnudu teeda vaidi Yutayaiya ti kuaivaa rikiaateeraivaara kias iya nnannatooduu Pauruusaa kuaivaa hatokada innara rakanoo raaranoo tiravai. ⁴⁶ Tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya hama aatuurama kiada yaagueeqama sai iyaata kua tida tunoo: Ta tauraa Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunnava. Ngii giaa ngii mmiaunnani ngia rikiada pikiada tupatupaa variraivaara ooqoo kiaavai. Ooqoo kiaivaara ta ngii pikiada ngiari voopinnaa gionna kiaapuuyasi kuaaravai. ⁴⁷ Kua fafaara rovaudiri aa kua aavaa Udaanga Anutuugo ti kias ti mmioo tunoo:

Vaa na ngii mmataama kiauya
ngieenoo ngiari voopinnaia
tooba roosiima ni kuaivaa kias kookieekiatee.
Na iya vitee aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa
fai ngia mmuakias gionna kiaapu
mmuakias mmatauvau variaya
kias mmikiai rikiaatee, tiravaivee.

⁴⁸ Pauruuso ii kua ivaa kias taika kioodu ngiari voopinnaa gionna kiaapuuya rikiada sirigaida Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara iya yoke-tairavai. Yoketauduu Anutuugo mmataama kioo gionna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraiyaano ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

⁴⁹ Tuduu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gionna kiaapuuya ii mmata ivau varuuya kias mmudu rikieeravai. ⁵⁰ Rikioodu vaidi Yutayaiyaano kieeta vaidiiaatama ngiari voopinnaa nnutu ruaa gionnaiya Anutuugaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama tuduu iya ngiari seenaiyaata kias mmudu rikiada vida Pauruusaya Panapaasaya mmoori maisaivaa iida ngiari mmataivaudiri ivaitana utu raririida feena rada vida titooduu viravai. ⁵¹ Vida varida hama iya ivaitana kuaivaa rikioovaara ngiari yukuuvaitanaudiri kufukuufaiyauvaa hatutuoma kiada yoosinna Ikonii viravai. ⁵² Vudu Adiookias gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Mmannasa Yoketaivo iya suvauduu kaayauma sirigairavai.

14

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii variravai

¹ Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii vida ivaitana tauraa uunaqu-uneema oro ivaki iida Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida yaagueeqama ari vookarau mmayaayaivaa iya kias mmudu rikiada Yutayaa gionna kiaapu vooyaata ngiari voopinnaa gionna kiaapu vooyaata ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ² Tuduu Yutayaa vaidi vooya hama Yisuunnara kutaavaivee tuuya ngiari voopinnaa vaidiiaata kuaivaa muru-muru tida Pauruusaya Panapaasayara kua maisaivaa tida ivaitanaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu ivaitana hokoba suai ivaki varida yaagueeqama Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa kias mmida variravai.

Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketauvaara iya kiasa mmida varuduu Anutuugo ari yaagueeqaivaa ivaitana mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai. Uuduu teeda Anutuugo iyara yoketau aataruuvo kooyaa vairavai. ⁴ Vauduu gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya vooyaano voovaugiataa yaata utida Yutayaa vaidiiyara yoketauduu vooyaano voovaugiataama yaata utida aposoroo vaidiivaitanaara yoketairavai.

⁵ Yoketauduu vaidi ngiari voopinaiyaata vaidi Yutayaiyaatama ngiari kieetayasi nuunaida Pauruusaya Panapaasaya mmaara kuaivaa tida sikauyauvaa habati ivaitanaayaa kagaariaaraivaara iya kua yeena rairavai. ⁶ Kua yeena rau kioodoo ivaitana iya tuu kuaivaa rikiada ngiari toovau vida mmataivaa nnutuuvo Rukauniaa vau yoosinnaivaitana vuaivaa nnutuuvo Rusutaraa vuaivaa nnutuuvo Derevee vida mmata vainiivau vau yoosinnaiyauvakiaatama vida ⁷ mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa rada viravai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Rusutaraa variravai

⁸ Vaidi voovoono Rusutaraa hara kioo varuuvo ari kaanaa ausaivakidiri inna yukuuvaitana maisauduu hama nuaira kogoga nnaasu hara kioo varuuvoono ⁹ Pauruuso kua tuoo varuduu inna kuaivaa rikieeravai. Rikioo varuduu Pauruuso tooduu vaa ivo ari yaataivaki yaagueeqama tunoo: Fai ivo ni tuqinnaanaravee, kiasa varuduu Pauruuso ivo itaama yaata utuuvaa rikioo inna too nnaasu vainno ¹⁰ pinaama innaata kua tiao tunoo: Diitee ai yukuuvaitanaudiri safuuma ngiau diee vakianee, tuduu rikioo akiairaama diitoo nuairavai.

¹¹ Nuauduu teeda gioonna kiaapuuya Pauruuso uuvaa teeda ngiari kua Rukauniaa kuaivakidiri aayanna reeda varida tunoo: Ti anutuuya hani-giada vaidi kiada tiisi tummuaano, ¹² kiasa kiada Panapaasaara ngiari anutuu voovai nnutuuvaa innara tunoo: Suuso, kiasa kiada Pauruuso kaayau kua tuuvaara innara tunoo: Homiiso, tiravai. ¹³ Tuduu ngiari anutuu Suusaara kati puara hudeera vaidiiivo ngiari nuunaira nnau pinaivo yoosinna tooyaivaki vauvakidiri ngioo varioo puara burimakauyauvaata mauraiyauvaatama varoo vagiaamunna keegiaivaki yapa kioo ivo gioonna kiaapuuyaatama Pauruusaya Panapaasayara burimakauyauvaa kati iyara ruputu hudaara iiravai.

¹⁴ Ruputu hudaara uuduu rikiada aposoroo vaidiivaitana Panapaasooya Pauruusaya iya iikiaaraivaara rikiada iya iida Anutuugaara rakanoo raaranoo kiarainnoo kiasa vida ngiari ausaivaitana maisauvaara iya ngiari uyira rairaiyauvaa rapasi kiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki seenada vida aayanna reeda tunoo: ¹⁵ Vaidiso, ngia aaniira itaama iikiaara iiki-anee? Ta ngii roosiima mmanna vaidivaitanavee. Ta aapi ngiisi nnida mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mikiai unnakua anutuu aayauvaa piki-ada Anutuugaa tuanaivaara kutaavaivee kiateera ta ngiaunnvai. Anutu-ugo kutaa variivoono mmuakiaa ngiau mmata nnoori sorovuaraiavaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ivaki vauyauvaatama iima kieeravai. ¹⁶ Tauraa varuu gioonna kiaapuuya ngiari yaata utuu aataruuyauvunugiataama iiki-atauduu Anutuugo ee-oo tuduu iiravai. ¹⁷ Ivo ngiau aapuuvakidiri tikio vatiivo rikio mmuakiaa ngii yeennaiyauvo uruoo kaanaiyauvo vaikiai ngia iyauvaa nneeda kaayauma sirigakiaavai. Ivo itai mminnaa yoketaiyauvaa ngii miivaara ngia teeda rikiada innara kutaa varivaivee kiateera iivaivee. ¹⁸ Ivaitana itaa kua tuduaata gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiada iyara puara burimakauyauvaa kati ruputu hudaara uuduu ivaitana yaagueeqama ooqoo tiravai.

¹⁹ Ooqoo tuduu vaidi Yutayaa vooya mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiooki-aadiri nnuuyaata yoosinna Ikoniidiri nnuuyaatama gioonna kiaapuuya tasipa kua tuduu mmuaa ausa mmuaa yaatavai utida sikauyauvaa habati utida Pauruusaa mmannana utida ruputududuu ivo hanaanainno vauduu iya ivo putinoo kiaa inna nnabaivaa utu raririida yoosinna tooyaivaki yapa kiada viravai. ²⁰ Vuduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya nnida inna ututuuma kooduu kava diitoo yoosinnaivaki viravai. Oro vauvo patauduu Panapaasaya diitada yoosinna Derevee viravai.

Ivaitana Suriaa vau yoosinna Adiookiaa

kava vara ranada nniravai

²¹ Pauruusooya Panapaasaya mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Derevee varuuya kiaa mmuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya ausaiyauvo hanigieeravai. Hanigiooduu ivaitana yoosinna Rusutaraa kava vara ranada nnida vaidida varida ivaki pikiada yoosinna Ikonii nnida vaidida varida ivaki pikiada numa Pisitiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Adiookiaa variravai. ²² Ii yoosinna iyauvaki itaama nuaida varida iyauvaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmayaayaivaa kiaa mmiaa rada nuaida varida yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuugaara kutaavaivee tida yaagueeqama variatee. Ta Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaree kiaa iikio kaayau mmuaararaiyauvo tiisi nninaifai ta iyauvaa yaatarada ivaki kuaaravaivee, tiravai. ²³ Pauruusooya Panapaasaya ii yoosinna iyauvaki vaa ausa hanigiooya ngiari nuunauyauvakidiri kieetaiya mmataama kiada Anutuugaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tida iyara yaaku vareeravai. Vaa iya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuvaara ivaitana innaata kua tida ivo yaagueeqaivaa iya mmiaiveera ivaara kua tida yaaku vareeravai.

²⁴ Yaaku vara kiada ivaki pikiada ivaitana mmuakiaa mmata Pisitiaivaa yaatarada numa mmata Paburiaa vau ²⁵ yoosinnaivaa nnutuuvo Perekee ivaki varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi kiada tuma yoosinna Atariaa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki varida ²⁶ ivakidiri siipaivaki karada kava vara ranada Adiookiaa viravai. Ii yoosinna ivakidiri gioonna kiaapuuya ii mmoori ivaara ivaitana mmataama kiada yaaku varada tunoo: Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuuvaitanaano nuaida ii mmoori iyauvaa iima rada nuaidada taika kiada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Ivaitana Adiookiaa nnida gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya rupi nuunama kiada Anutuugo ivaitana tuduu uu mmooriyauvaaraatama Anutuugo aataruuvaa ivaitana vitauduu ngiari voopinnaiya tuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuvaaraatama iya kiaa mmiravai. ²⁸ Iya kiaa mmi taika kiada hokoba suai ivaitana iya tasipama variravai.

15

Vaa ausa hanigiooya Yerusareema nuunaida kua tiravai

¹ Varuduu vaidi vooya Yutayaivakidiri nnida Adiookiaa varida vaa ausa hanigiooya kiaa mmida tunoo: Musiiva mmaanna tuu kua ivau mmamma hatokeera aataruuvaa fai ngia pikiakio hama Anutuugo ngii vitoo yoke-taivau ngii yapaanaravee, ² tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya iya kuaivaara ivaitana nnannatooduu iyaatama kua yaagueeqama tuduu iya sai ivaitanaatama kua yaagueeqama tiravai. Tuduu rikiada gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya Pauruusaya Panapaasaya tasipama vaidi vooya

Adiokiaa varuuyaatama mmataama kioodoo iya vida Yerusareema variaa vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara kua tida kiaa radudaaraivaara viravai.

³Vaa ausa hanigiooya iya titoodoo vidada mmata Ponikiivakiaata Samari-aivakiaatama nuaida varida ngiari voopinnaia Anutuuga kuaivaa rikiada ausa hanigioovaara vaa ausa hanigiooya ivaki varuuya kiaa mmuduu ii kua ivaa rikiada sirigairavai. ⁴Sirigauduu iya vidada Yerusareema vuduu vaa ausa hanigieeraiyaata vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama iyara kua yoketaivaa tuduu Pauruusooya Panapaasaya Anutuugo mmooriivaa ivaitana mmuduu uuvaara iya kiaa mmiravai. ⁵Kiaa mmi taika kioodoo iyakidiri vaa ausa hanigiada Farisaiya uu aataruuyauvaa uu vooyaano diitada iya tunoo: Ngiari voopinnaia vaa ausa hanigia kaiya tikiai Musiiva mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera iya kiaa mmiatee, tiravai.

⁶Tuduu rikiada vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara nuunaida yaata utida kua tiravai. ⁷Yaata utida hokoba suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo Petorooso diitoo iya tunoo: Ni seenayaso, vaa ngia taano. Nnaaru Anutuugo ngiikidiri ni mmataama kioodoo na viee ngiari voopinnaia mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mminai iya rikiada hanigiada yoketaama variateera ni mmataama kieeravai. ⁸Anutuugo gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki toovoono Mmanasa Yoketaivaa ti mmuneema iya mmiravai. Mmioo ivo iyara yoketauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁹Ivo hama ari vookarau aataruuvaa iya mmioo ari vookaraira aataruvai ti mmiravai. Mmuua aataruvai nnaasu iyaata tiitama ti mmiravai. Iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara ivo iya mminnamminnaa maisiyauvaa ruga kioodoo iya yoketaama viravai. ¹⁰Itaama vaiki ai ngia aaniira mmuaararavaa aanna ausa hanigiooya mmiaaraivaara Anutuuga iida taara iikiaannee? Ii mmuaararoo aataru ivaa nnaaru ti rubuungainna mmuaarareeravai. Aanna ta variaunnaiya tiita ti mmuaararavai. ¹¹Pikiaatee. Ngiari voopinnaia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo kati iyara yoketaivaa iya vitoo yoketaivau yapaineema teeta innara kutaavaivee kiaunnano ivo tiitama kati tiyara yoketaivaa iya vitoo yoketaivau yapavaara kutaavaivee kiaunnano, tiravai.

¹²Tuduu mmuakiaa gionna kiaapuuya kua seemuaa hara kiada varida rikiooduu Panapaasooya Pauruusaya Anutuugo ari vookarau mmooriyauvaa ivaitana tuduu ngiari voopinnaa gionna kiaapuuyasi uuyauvaara iya kiaa mmiravai. ¹³Kiaa mmi taika kioodoo Yakoopo tunoo: Ni seenayaso, ni kuaivaa rikiatee. ¹⁴Anutuugo ngiari voopinnaiyara mmuduuya ruo iyakidiri vooya niisi ngiateera tuduu ivaara Simoono Anutuugo ikiataa toosa haroo mmooriivaara ti kiaa ti mmiravai. ¹⁵Forofetaiya fafaara roo kuaivo vainno mmuai kuaivaa tiravai. Kua fafaarivo tinoo:

¹⁶Udaangaivo tinoo:

Fai nnaagiai na mmatayaa kava vara ranee tiee
Davuitinna nnauvaa havarata kioovaa
kava na heekanaravai.
Mmatayaa havarata kioovaa
kava na tuqinnama kiee
kava na heekaanaravai.

¹⁷Heekanai fai ngiari voopinnaia
niiyara buaama rada nookiaravai.
Mmuakiaa ngiari voopinnaia
na niisi ngiateera tinai

fai niisi ngiaaravee.

¹⁸ Udaangaivo nnaaru ii kua ivaa tuuvaa mmuai kuaivaa aanna makee tiivaivee.

¹⁹ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaaraina na nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Ta ngiari voopinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuaararai mmooriivaa iya mmiaarainnoo. ²⁰ Fai ta yanaa voovai fafaara reeda iya kiaa mmida kiaara: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Ta yanaivaa itaa kua kiaa iyani fafaara kiaaravee. ²¹ Mo nnaaru varuuyaata varia rada nnidada aanna makee variayaatama Musiiva mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaa makee kati varira suaiyauvaki vaidiia nuunaira nnauyauvaki yaarida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya kiaa mmiravaivee. Yakoopoono itaa kua tiravai.

Yerusareema varuu vaa ausa hanigiooyaano yanaivaa fafaarairavai

²² Aposoroo vaidiiaatama vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaata mmuakiaa ausa hanigieeraiyaatama nuunaida kua yeena raida ngiariikidiri vaidi vooya mmataama kiada Pauruusaya Panapaasaya tasipama Adiookiaa kuateera mmatairavai. Gioonna kiaapuuya ivaitanaara kua yoketaivaa tuuvaitana iya mmataama kiada voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Parasaapaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Siraasaa mmataama kieeravai. ²³ Mmataama kioodoo ivaitana varada vuu yanaivo tunoo: Ta ngii seena aposoroo vaidiiaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ngia vaa ausa hanigiada ngiari voopi Adiookiaadiri ngiaani Suriaadiri ngiaani Kirikiaadiri ngiayia ta ngiini yanaivaa fafaara raunnaano. ²⁴ Vaa ta rikiaunnava. Tiikidiri vaidi vooya ngiisi vida airi kua airi kua tuduu ngia iya kuaiyauvaara kaayauma yaata utuduu ngii ausaiyauvo pinaama mmuaarareeravai. Hama teenoo iya kiaa mmiaannaduu iya oro itaama iiravai. Ngiarinaidiri itaama iiravai. ²⁵ Ta ivaara rikiada nuunaida yaata utida kua tida rikiaunnano ti ausaiyauvo yoketaikiai vaidiivaitana ngiisi kuateera mmataama kiaunnava. Fai ivaitana ti seena ta mmuduuya ruaunnaivaitana Panapaasaya Pauruusaya tasipama ngiisi kuaravai. ²⁶ Panapaasooya Pauruusaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iida hama mmatayaa ngiari variraivaara yaata utuaavai. ²⁷ Teenoo Yutaasaya Siraasaya titakiai ngiisi kuaaravaitanaano fai ta fafaara raunna mmuai kuaivaa avaikidiri ngii giaa ngii miaaravaivee. ²⁸ Mmannasa Yoketaivootama teeta ti yoketaikiai ta kuaivaa yeena rau kiada hama ari vo mmuaararai kuaivaa ngii giaa ngii miraida aa kua aavaa nnaasu ngii giaa ngii mida kiaunnaano: ²⁹ Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Ta itaa kua kiaunnaivaa fai ngia iida yoketaama variaaravaivee. Inna aikioo kuavaivee. Iya yanaivaa itaa kua kiaa kiada fafaara reeravai.

³⁰ Fafaarama kiada ivaitana mmida titaa kioodoo ivaitanaatama Panapaasaya Pauruusoooya tasipama Adiookiaa vida ivaitana vaa ausa hanigioo mmuakiaaya rupi nuunama kiada yanaivaa iya mmuduu ³¹ yaarida rikiada iya yamaa kua yamaa kuaivaa roovaara sirigairavai. ³² Sirigauduu Yutaasooya Siraasaya forofetaavaitana varuuvaitana hokoba suai iya tasipama

varida yamaa kua yamaa kuaivaa iyaata kua tuduu iya yoketauduu yaagueeqama variravai. ³³Varuduu ii taara vaidi ivaitana hokoba suai ivaki varuduu vaa ausa hanigiooya ivaitana titada tunoo: Ausa nuufaivaa tasipama kuatee, tuduu Yutaaso kava vara ranoo inna titooduu vuuyasi nnuduu ³⁴(Siraaso ari yaata utuuvaugiataama yaata utuoo ipi variravai.)

³⁵ Varuduu Pauruusooya Panapaasaya hokoba suai Adiookiaa varida ngiari vo vaidiia tasipama gionna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa iya kiaa mmida variravai.

Pauruusooya Panapaasaya ngiari mmarammaraama viravai

³⁶ Nnaagiai suai voovaki Pauruuso Panapaasaa tunoo: Nninai ta vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nnaaru ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaannaiyauvaki yaagueeqama variainaara vida taaravee, ³⁷ tuduu rikioo Panapaasoono vaidi voovai Yuvuaano Marakaannaata vitoo kuanara uduu ³⁸tauraa iya vuu suaiivaki Marakaava Paburiaa mmataivaki iya pikioo vioo hama iya tasipama mmooriivaa vara taikoovaa Pauruuso yaata utuoo innara ooqoo tiravai. ³⁹ Ooqoo tuduu rikioo innara kiaa Pauruusaata buaaru tuoo ngiari mmarammaraa yaata utuuvaugiataama viravai. Panapaaso Marakaannaata vitoo vo siipa voovaki karada mmata Kuporoovakira viravai. ⁴⁰ Vuduu Pauruuso Siraasaa mmataama kioodoo vaa ausa hanigioo gionna kiaapuuya ivaitanaara yaaku varada tunoo: Udaanga Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuduu rikiada vida kieeravai. ⁴¹ Vidada mmata Suriaivakiaata Kirikiaivakiaatama varuu vaa ausa hanigiada Anutuuoqaaara nuunakiaiya yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Yaagueeqama variatee, tiravai.

16

Timotiiva Pauruusaya Siraasaya tasipama nuairavai

¹ Pauruusooya Siraasaya yoosinnaivaitana Derevee Rusutaraa viravai. Vida tooduu ngiaammuu voovai vaa ausa hanigioovaa nnutuuvoo Timotiiva ivaki variravai. Inna kaano Yutayaa gionnavai. Vaa ivo ausa hanigieeravai. Inna koova Ereengaa vaidivai. ² Mmuakiaa gionna kiaapu ausa hanigiada Rusutaraivakiaata Ikoniivakiaatama varuuya Timotiinnara kua yoketaivaa tiravai. ³ Tuduu Pauruuso Timotiiva inna tasipama kuaiveera inna vitoo inna mmammaivaa hatokeeravai. Timotiinna koova ari voopinna Ereengaa vaidivai varuuvaaara mmuakiaa Yutayaiya ivaki varuuya vaa rikieeravai. Iya rikioovaaara Pauruuso Timotiinna mmammaivaa hatokeeravai. ⁴ Iya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida nnaaru vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama Yerusareema varuuya yanaivaa fafaarama iya mmuu kuaivaa vaa ausa hanigieeraiya ii mmooriivaa iikiateera kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmuduu rikiada iya mmannammanna yaagueeqama kiada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada varuduu vo suai vo suai vo gionna kiaapu vooya ausa hanigieeravai.

Pauruuso Toruaasa varuduu inna tinni avuuvoo

hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa teeravai

⁶ Pauruuso ari tasipooyaatama mmata Purukiaivakiaata Garatiaivakiaatama nuaida varida mmata Asiaivaki mmayaayaivaa kiaa mmiaaree kiaa kuaara uduu Mmannasa Yoketaivo iya ooqoo tiravai. ⁷ Ooqoo tuduu pikiada iya nuaidada Musiaa mmataivaa araivaudiri nnida mmata Bituniaa kuaaree tida rikiooduu Yisuunna Mmannasaivo iya ooqoo tiravai. ⁸ Ooqoo

tuduu rikiada iya pikiada vida Musiaa mmataivaa yaatarada vidada oto yoosinna Toruaasa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki variravai. ⁹Varuduu heenaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigooduu ari vookarau aataruuvaa tooduu Maketoniaa mmataivaki varuu vaidi voovoono dioo vainno yaagueeqama innaata kua tioo tunoo: Numa mmata Maketoniaa aavau ti tasipama variee mmooriivaa iikianee, ¹⁰tuduu too Pauruuso patauduu diitoo ti kiaa ti mmuduu rikiada ta mminnamminnaiyauvaa teeraida varida mmata Maketoniaa kuaara iiravai. Iida varida ta ivaara yaata utida kiaannanoo: Vaa ta rikiaunnavai. Anutuugoono ti maavee tiivai. Ta mmayaaya yoketaivaa mmata Maketoniaa variaiya kiaa mmiateera Anutuugo ti maavee tiivaivee, tiravai.

Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna Rutiaanna

kiaa mmiravai

¹¹Ta itaa kua kiaa kiada yoosinna Toruaasadiiri siipaivaa varada safuuma vidada yoosinna Samotaraakee vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Niaaporoo viravai. ¹²Vida siipaivaa pikiada yoosinnaivaa nnutuuvo Piripii viravai. Maketoniaa mmata pinaivaa vuutaivaki ii yoosinna pinaa ivo vauvaa nnutuuvo Piripii. Ii yoosinna ivaki Roomaa vaidiia diravai. Ta ivaki suai vooyauvai vari kiada ¹³Yutayaiya kati varira suaivaki ta yoosinnaivaa pikiada nnoori siriivau vida yaata utida kiaannanoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya ivaki nuunaida yaaku varaara variaano, kiaa kiada ivaki viravai. Vida taannaduu gioonna voonnibara ivaki nuunauya ti teeda vauduu ta iya tasipama varida iyaata kua tiravai. ¹⁴Kua tida variaannaduu Tuaataira yoosinnaivakinnaa gioonna voovai nnutuuvo Rutiaava ivaki hara kioo varioo rikieeravai. Ivoono ari mmaraa sikau vareera mmoorivai haboonna roosuu mminnaivaa varoo buruqaiyauvunu siikaira mmooriivaa iiravai. Ivoono Anutuugaa ari ausa mmuduuyaivaa mmira gioonnava viravai. Varioo Pauruuso tuu kuaivaa rikiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna hanigooduu inna tinniivo rusitiravai. ¹⁵Rusituduu inna tasipama mmuaa nnauvaki varuuyaataama hanigiada nnoori vareeravai. Nnoori vara taika kiooduu rikioo ivo ti tunoo: Mo ngii yaata utiraiyauvaki ngia niyara kiaara: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tii gioonnavaivee, kiaa kiada ni nnauvaki inna aikioo numa variatee. Ivo itaa kua yaagueeqama tuduu rikiada inna nnauvaki ta viravai.

Pauruusooya Siraasaya Piripii ivaki oovi nnauvaki variravai

¹⁶Vo suai voovaki ta yaaku varaara vida variaannaduu sikaunnaadiiri yookaama kioo vitoo kiaatannaivo ti saidiri nniravai. Ii kiaatanna ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya nnaagiai mmoori varaaraivaara kiaa kookieema kiooduu ivaara iya irisai kaayau sikauyauvaa innara sikau kagaaruu vaidiia mmiravai. ¹⁷Ta Pauruusoootama kuaannaduu ivoono ti vata roo aayanna kiaa roo tunoo: Aa vaidi aaya Anutuugo ngiau aapu variivaa mmooriivaa varada Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa ngii giaa ngii miaano, ¹⁸kiaa kioo makemakee kaayau suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo nnaagiai Pauruuso rikiooduu inna nnannatooduu hanigia mmagia maisaivo kiaatannaivaa aakiaana varuuvaa tunoo: Na Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama tinai inna aakiaivakidiri pikiee tiee mmaanai kuane, tuduu rikioo tuu saivaata inna aakiaivakidiri pikioo tuoo mmaanai viravai. ¹⁹Vuduu innara sikau kagaaruu vaidiia ivaa tooduu kiaatannaivo yoketaama varuduu hama inna mmooriivaara keenaa sikauyauvaa varaaraivaara iya nnannatooduu Pauruusaata Siraasaatama utu kiada vaida utu raririida yookaira

mmatuuyaivau ngiari kieetaiya avuuyauvunu yapa kioodoo ²⁰ iya ivaitana vitada Roomaa kieetaiyasi viravai. Vida tunoo: Aa vaidi aavaitana Yutayaa vaidivaitana mmoori maisaivaa ti yoosinnaivaki iikiaani gioonna kiaapuuya pinaama kaayau kua kiaanoo. ²¹ Aavaitana ti aataruuvaa hatokada aataru karaasaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaavai. Ta yoosinna Rooma tiyara diraiya kuaiyauvaa rikiaunnayara tida hama ivaitana kuaivaa ta rikiada iikiaunnavaivee, ²² tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunauya ivaitana ututuuma kiada ruputida varuduu Roomaa kieetaiya ngiari ngiaammuauya tuduu ivaitana uyira rairaiyauvaa rapasi kiada ivaitana ripiiravai. ²³ Kaayauma ripiidada pikiada oovi nnauvaki utu raririima kagaari kiada oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa kiaa mmida tunoo: ²⁴ Tuginnama sipuuvaa rau kiese aavaitana haitatuukianee, tuduu rikioo utu raririima roo oovi nnau aakiaa tuanaivaki yapa kioo ivaitana yukuuvaitana varoo yatari aataru rukiaa kiooyauvaki uyu kioo yaagueeqama rau kioodoo variravai.

²⁵ Varuduu heena tammaaki Pauruusooya Siraasaya yaaku varada pinaama Anutuugaara kuaru tida varuduu oovi nnauyauvaki varuuya rikiada variravai. ²⁶ Rikiada varuduu akiairauduu mmataa kuaru pinaivo utuduu oovi nnauvaa kuabaiyauvo haatapooduu haatopoo saivaata sipuuyauvo ngiari mmaara hatuaa taika kioodoo mmuakiaa ivaki varuuya yukuyaa yeena rau kiooyauvo ngiari mmaara takuasaa rada tiida viravai. ²⁷ Vuduu oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo diitoo tooduu sipuuyauvo vaa hatuaa taika kioodoo yaata utuoo tunoo: Vaa aakiaana variaya vida tara kiaanoo, kiaa kioo ari paipa avaikaraivaa utu rada kioo ari hara raputinara teerama utu kioo vauduu ²⁸ rikioo Pauruuso puaisakama aayanna roo tunoo: Sa ai hara raputuanee. Ta mmuakiaaya aavaki variaunnao, ²⁹ tuduu rikioo toobaiyauvaara aayanna roo seenoo nnau aakiaivaki ngioo Pauruusaya Siraasaya yuku oyaivaki ngioo varoo vainno biribiriinno vairavai. ³⁰ Vainno diitoo ivaitana vitoo mmaanai yapa kioo ivaitana yaparainno tunoo: Yokeeraso, na aanii aataru mmoorivai iino Anutuugo ni vitoo aataru yoketaivau yapaanaranee? ³¹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino fai Anutuugo iitama i tasipama mmuaa nnauvaki variayaatama vitoo yoketaivau ngii yapaanaravaivee, ³² kiaa kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa inna kiaa mmida ari seena inna nnauvaki varuuyaatama kiaa mmiravai. ³³ Kiaa mmi taika kioodoo ii heena tammaa ivaki oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo ivaitana vitoo iya uudaidda fini kioo mmuai suaivau ivootama ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama nnoori vareeravai. ³⁴ Nnoori varooduu rikioo ivo Pauruusaya Siraasaya vitoo ari nnauvaki kioo yeenna mmuduu nneeda varuduu ivoota ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara kaayauma sirigairavai.

³⁵ Vauya patauduu Roomaa kieetaiya aataru safuuvaara dira vaidiyya titooduu nnida oovi nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Aa vaidi aavaitana titanai kuatee, ³⁶ tuduu rikioo oovi nnauvaara dira kieetaivo Pauruusaa tunoo: Roomaa kieetaiya ngii titakiai kuateera aataru safuuvaara dira vaidiyya titaani ngiaanoo. Inna aikioo ngia mmaanai tiida ausa nuufaiavaa varada kuatee, ³⁷ tuduu rikioo Pauruuso aataru safuuvaara dira vaidiyya tunoo: Hama ta aataru voovai hatokaunnaivaara ngia kua pinaivaki ti yapa kiada ti utu raririida yoosinna vuutaivaki ti yapa kiada ti ripiiki-aavai. Ripiima kiada oovi nnauvaki ti yapa kiaavai. Ta vaa Roomadiri yanaivaa varaunna vaidiyavee. Anna makee iya ti titakiai ta haumakinaa kuateera kiaanoo. Ta hama itaama ti kuatainoo. Tikiai Roomaa kieetaiya

ngiariinoo tuma tiini sipuuvaa hatuaa kikiyai ta kuaaravee, ³⁸ tuduu rikiada aataru safuuvaara dira vaidiiya vara ranada vida Roomaa kieetaiya ivo tuu kuaivaa kiaa mmuduu ivaitana vaa Roomadiri yanaivaa varada Roomaa vaidivaitana varuuvaara kieetaiya rikiada pinaama aatuuravai. ³⁹ Aatuuda varida oto yamaa kua tida ivaitanaara boo tida ivaitana vitada mmaanai kiada tunoo: Ti yoosinna aavakidiri pikiada kuatee. ⁴⁰ Tuduu rikiada Pauruusooya Siraasaya oovi nnauvakidiri pikiada oto Rutiaanna nnauvaki varida ivaki nuunau gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama yamaa kua tida tunoo: Mmannammanna yaagueeqama kiada variatee, kiaa kiada iya pikiada viravai.

17

Pauruusooya Siraasaya Tesoronikii variravai

¹ Pauruusooya Siraasaya vida yoosinnaivaitana Abiporoo Aporonii yaatarada vidada yoosinna Tesoronikii ivaki Yutayaiya nuunaira nnau voovai vauvakira viravai. ² Ivaki vida Pauruuso Yutayaiya nuunaira nnauvaki ari virayaama oro ivaki variravai. Ivo ivaki varuduu taaravooma suai kati varira suaiyauvo nnuduu Anutuuoqaa kua fafaara roo kuaivaara ivaki gioonna kiaapuuyaata kua tiravai. ³ Kua tuoo varioo oyaivaa iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuoqo mmataama kioo vaidiiivo mmamma nniitaroovaa varoo putuuvakidiri kava diitoovo inna Anutuuoqo tuuvaugiataama iiravaivee, kiaa kioo tunoo: Ii vaidi Yisuunnara na ngii giaa ngii miau ivo inna Anutuuoqo mmataama kioo vaidiiivovee, ⁴ tuduu rikiada vooyaano inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa hanigiada Pauruusaya Siraasaya tasipama nuauduu kaayau Ereengaa gioonna kiaapu kati ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuoqaa mmuuyaataama ivaitana tasipama nuauduu kaayau gioonna ngiari nnutu vauyaatama ivaitana tasipama nuairavai.

⁵ Nuauduu teeda Yutayaa vaidiiya iya teeda ti nnaagiai nookiateera kiaa iya nnannatooduu maisama varira vaidiiya yookaira mmatuuyaiyakidiri rupi nuunaida iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida rapuaara viravai. Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida vaidiiivaa nnutuuvo Yasoona nnauvaa ututuuma kiada ivaki Pauruusaya Siraasayara buaidada teeda ivaitana vitada gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yapaaraivaara buairavai. ⁶ Buaidada tooduu hama iya teeda vauduu Yasoonaata vaa ausa hanigioo vooyaataama utu raririida yoosinnaa kieetaiyasi vida aayanna reeda tunoo: Ii vaidi iya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida ngiari kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaani iya kuaivaara iya nnikiaraida vo aataru vo aataruuvaa iikiaavo mmuakiaa mmatavai maisainoo. Makee itaa kiaa vaidiiya ti yoosinnaivaki ngiaavo ⁷ Yasoona ari nnauvaki iya yapa kiaikiai iyaata aayaataama Roomaa kieeta tuanaivaa kuaivaa hatokada kiaanoo: Ti kieeta ari voovai nnutuuvo Yisuuvavee, kiaavaivee, ⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapuuyaata yoosinna kieetaiyaatama ivaara pinaama yaata utida ngiari yapaaraida varida ⁹ kieetaiya Yasoonaata ausa hanigieera vaidiiyaatama tuduu mmaanai vida yoketaama variaaraivaara kua yeena rau kiada sikauyauvaa iya mmi kiada mmaanai viravai.

Pauruuso ari tasipama nuauyaatama yoosinna Beriaa variravai

¹⁰ Vuduu akiairauduu ii heena ivaki vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Pauruusaya Siraasaya titooduu yoosinna Beriaa viravai. Vidada oo ivaki varida Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ¹¹ vuduu

ivaki varuu gioonna kiaapuuya hama Tesoronikiiya roosiiraida iya yoke-taama ivaitana kuaivaa rikiada iya rikiaatainno nnaasu varuduu vo suai vo suai Anutuuga kua fafaara roo kuaivaa tuqinnama yaarida tunoo: Pauruuso tuu kuaivo kutaavainnee? Vara unnakuavainnee? ¹² tida rikiada kaayau gioonna kiaapu vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuduu Ereengaa gioonna vooya nnutu vauyaatama Ereengaa vaidi vooyaatama Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

¹³ Tuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya Tesoronikii hara kiada varuuyaano Pauruuso Beriaa varuu gioonna kiaapuuyaata Anutuuga kuaivaa kiaa mmuuvaa rikiada seenada nnida gioonna kiaapuuya rupi nuunama kiada iyaata kua tuduu rikiada sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁴ Tuduu rikiada vaidi vaa ausa hanigioo vooyaano Pauruusaata seena vaidiiyaatama titooduu nnoori sorovuaraa siriivau vuduu Siraasaya Timotiiya homo Beriaa variravai. ¹⁵ Varuduu vaidi vooya Pauruusaa vitooya aataruuvau vida yoosinna Ateena Pauruusaa tasipama vida kieeravai. Vidada oto ivaki kiada vara ranada nnida Pauruusaa kuaivaa Timotiiya Siraasaya kiaa mmida tunoo: Akiairaama Pauruusaasi kuatee, tiravai.

Pauruuso yoosinna Ateena variravai

¹⁶ Pauruuso yoosinna Ateena hara kioo varioo Siraasaya Timotiiyara faannairavai. Ivaki faannainno varioo tooduu ivakinnaa gioonna kiaapuuya kaayau unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmuduu too Pauruuso ivaara kaayau pinaama yaata utuduu inna ausaivo maisairavai. ¹⁷ Maisauduu rikioo oro nuunaira nnauvaki Yutayaiyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kati Anutuuga ngiari ausa mmuduuya mmiraiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. Mmuakiaa suai yookaira mmatuuyauvaara gioonna kiaapuuya vida nnidairaiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. ¹⁸ Kua tuduu rikiada vaidiiya Epikurii aataruuvaara yaagueeqairaiyaata Sotokiaa aataruuvaara yaagueeqairaiyaatama ivaara numa innaata yaagueeqama kua tiravai. Kua tida varuduu vooya tunoo: Aa vaidi sabi kua tira nnaamuru aavo tii kuaivaa oyaivo dataamainno vainnee? tuduu vooyaano tunoo: Ta yaata utida kiaunnao: Ngiari voopinaaya anutuuyauvaarainno tinoo, kiaunnao. Pauruuso Yisuunnara tira kuaivaaraata ivo putuoo kava diitoo kuaivaaraatama tuuvaara iya itaa kua tiravai. ¹⁹ Pauruuso itaa kua tuuvaara iya inna vitada oro ngiari kieetaiya nuunaida kua safuura nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivaki yapa kiada inna tunoo: Karaasa kua aataru a kiannaivaa ha tinai teeta rikiaunnao? ²⁰ A ari vookarai aataruuyauvaara kiannaivaa ta rikiaunnano hama oyaiyauvootainoo. Kava tinai oyaiyauvaa ta arinaima rikiaaravee. Iya itaa kua tiravai. ²¹ (Yoosinna Ateena varuuyaata ngiari vo yoosinnaiya numa ivaki varuuyaatama hama nnaaruaa kuaivaara yaata utiraida karaasa kuaivaara nnaasu makemakee nuunaida yaata utida kua tiravai.)

²² Kua tuduu Pauruuso iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona ivakidiri diitoo tunoo: Ateena variaa vaidiiyaso, rikiaatee. Vaa na tauvai. Ngiengie ausa mmuduuya mmira mmooriivaara ngia yaagueeqakiaayavee. ²³ Na ngii yooqeeyauvaki nuaina variee taukai ngia iima kiada ausa mmuduuya mmira mminnaiyauvaa na tauvai. Tauko vo yeena tapi ngiaunnannuma vaivau fafaaraivo vaivo ni too vaikiyai na yaaruee rikiauko fafaaraivo ivau vaivo tinoo: Aa mminnaa aavo hama ta taunna rikiaunna anutuuvaara yapa kieera mminnaavaivee. Fafaaraivo itaama vaikiyai ngia hama rikiaa taa anutuuvaara ausa mmuduuya mmiaivaaraina na makee kooyaa ngii giaa ngii minaravee.

²⁴ Anutuugoono ngiau mmataivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ngiau mmataivaki vai mminnaiyauvaa iima kioovo ngiau mmataivaa oyai nakaaraivo varinoo. Itaama vaikio too vaidi mmatayaiya ngiari yaakuaadiri heeka kiaa nuunaira nnauyauvaki hama ivo hara kioo varivai. ²⁵ Hama Anutuugo mmoori voovaa kumimakaikio vaidi voovoono inna tasipama mmoori vareeraataivai. Ariinoo yaikiaivaata variraivaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama vaidi mmatayaiya mmiravaivee. ²⁶ Ivo mmuaa vaidivai iima kioovaakidiri gioonna kiaapu mmuakiaa oyaiya diitada raubiriida mmuakiaa mmatavau variaano. Ariinoo mmuaanaa iya suaivaa teerama kioo iya variaara mmataivaa atau rummua kieeravai. ²⁷ Iya innara buaakiateeraivaara ivo itaama iiravai. Iya buaama rada nuaidada kutaa inna teekio ivo iya taivaannee? Hama ivo iya taivaannee? Mo ivo hama mmuaavai mmuaavai ti ngieera varikiaida ta variaunnaanoo. Ti vaini varikiaida ta variaunnaanoo. ²⁸ Ivaara kua voovai vainno tinoo:

Inna yaagueeqaivaura ta yaikiaivaa varada
nuaida variaunnaanoo.

Kuaivo itaa kua tiivai. Ngiiikidiri ngii seena fafaara reera vaidi vooyaatama ivaara kiaanoo:

Kutaa teeta inna nnaakarayaida variaunnaanoo,
kiaavai.

²⁹ Ta kutaa inna nnaakaraiya varida hama ta yaata utida Anutuugaara kiaara: Sikau gooraivaannee sikau sirivuaivaannee sikau tuanaivaa mmanammannaiyauvaa vaidiiya ngiari tinniyaadiri yaata utida hatata kiaa mminnaiyauvaa roosiima Anutuugo itaivai varinoo, kiaravee. ³⁰ Nnaaru vaidiiya hama rikieerama kiada koonnama varuuvaa hama Anutuugo yaata utivai. Aanna makee mmuakiaa gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinna variaya Anutuugoono tinoo: Ngiingii aataru maisaiyauvaara yaata utida pikiada hanigiaatee, tiivai. ³¹ Vaa ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kua pinaana yapeera suaivaa teerama kiaivaara ivo tinoo: Hanigiaatee, tiivai. Vaa ivo vaidi voovai kua pinaana ngii yapa kioo safuuma ngii yaparainaravaa mmataama kiaivai. Ivo inna tuduu putuuvakidiri kava diitoovaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaavo ivo itaa kua kutaavai tiivo vaa kooyaa vainoo, tiravai.

³² Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidiiivo putuuvakidiri diitoo kuaivaa rikiada vooyaano innara raida puruuka tuduu vooyaano tunoo: Fai vo suai ivaara a kava tinai ta rikiaaravee. ³³ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya nuunaivaa pikioo vuduu ³⁴ gioonna kiaapu vooyaano inna tasipama vida ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iyakidiri iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona varuu vaidi kieetaivaa nnutuuvo Dioonusuuvaata gioonna voovai nnutuuvo Damariisoovaaata gioonna kiaapu vooyaatama inna tasipama vida Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

18

Pauruuso yoosinna Koridii variravai

¹ Pauruuso Ateenaa gioonna kiaapuuya kua kiaa mmi taika kioo ivaki pikioo ngioo ngioo numa yoosinna Koridii variravai. ² Varioo tooduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Akuiraava ivaki variravai. Inna kaano mmata Podoodiri inna mmata kioovoono ari nnaata Pirisikaunna tasipama mmata Itariaa ivakidiri aa ikiataanni yoosinna Koridii nniravai. Itariaa kieetaivaa nnutuuvo Karautiiva mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiya ari yoosinna Roomaivakidiri titooduu Akuiraaya Pirisikauya ivaki pikiada diitada nnidada Koridii numa variravai. Varuduu too Pauruuso ivaitana

taanara viravai. ³ Oro tooduu ivaitana ivo varoo mmuai sikau mmooriivaa varada buruqa nnau heekeeraiyauvaa iiravai. Ivaitana mmuai mmooriivaa uuvaara ivo ivaitana tasipama hara kioo varioo ivaitana tasipama mmooriivaa iiravai. ⁴ Iinno varioo makemakee kati varira suaiyauvaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama kua tioo iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara iyaata kua tuduu rikieeravai.

⁵ Yapooma Siraasooya Timotiiya Maketoniaadiri numa tooduu Pauruuso mmuakiaa suaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiaa mmioo varioo tunoo: Yisuuva kutaa Anutuugo mmataama kioo vaidi-ivovee. ⁶ Ivo itaa kua tuduu rikiaada iya inna kuaivaara puruuka tida innara maisa kua tuduu rikioo ivo iya mmooka hanigia mmioo ari uyira rairaiyauvunudiri hatutuooma kioo iya tunoo: Fai Anutuugo hama ngii vitoo yoke-taivau ngii yapaanaraivo hama niiki vainoo. Ngiingiiiki vainoo. Aqaa suai aavakidiri fai na viee ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mminaravaivee, ⁷ kiaa kioo iya pikioo oro ari voopinnaa vaidi voovai nnutu-uvo Titiiva vuai nnutuuvo Yusutuunna nnauvaki mmayaayaivaa makemakee gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Ii vaidi ivo ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuga mmuduu inna nnauvo nuunaira nnauvaa vainiivau vairavai. ⁸ Vauduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnutuuvo Kirisipiiva ari ausaivaa hanigoo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama ausa hanigiada kutaavaivee tuduu kaayau gioonna kiaapu Koridii varuuyaataama Pauruusaa kuaivaa rikiaada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai.

⁹ Vo heena voovaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigooduu ari vookarauvaa tooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna tunoo: Sa aatuukianee. Na i tasipauvaara mmannammanna ni kuaivaa iya kiaa mmiee nnaasu varianee. Sa pikiaanee. ¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya aavaki varida ni kuaivaa rikiaavaara hama yopeema vaidiiya i ruputuaaravee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruuso mmuaa nuanuvai ivaki varioo vo nuanuvai tammaa saivaki iya tasipama varioo Anutuuga mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai.

¹² Ii suai ivaki Roomaiya ngiariikidiri vaidi voovai nnutuuvo Garioonna titooduu mmata Ereengaivaki oro kua radudeera kieetavai variravai. Varuduu Yutayaa vaidiiya nuunaida Pauruusaa utu raririida kua radudeera nnauvaki viravai. ¹³ Vida kieeta vaidi Garioonna tunoo: Aa vaidi aavo yamaa kua yamaa kua tioo Anutuuga ausa mmuduuya mmira aataru ari vookaraivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai ti aataruuvaa hatokada ari vo aataruvai iikiaano, ¹⁴ tuduu rikioo Pauruuso iya kua sai tinara uuduu rikioo kieeta vaidi Garioova Yutayaa vaidiiya tunoo: Yutayaa vaidiiyaso, aa vaidi aavo koonnama mmooriivaa iinno pinaama tomeda iinai fai na inna aikiooma ngii kuaivaa arinaima rikiaantaravai. ¹⁵ Ngia ngiingii kuaivaaraatama ngiingii nnutuuyauvaaraata ngiingii aataruuyauvaaraatama ngia innara pinaama yaagueeqa kua kiaano. Ivaara inna aikioo ngiengieenoo radudaatee. Hama na atai kua aavaa ni radudaataainoo, ¹⁶ kiaa kioo ivakidiri iya haara vatoo titooduu mmaanai viravai. ¹⁷ Vuduu vaidiiya Yutayaiya nuunaira nnauvaara dira kieeta vaidi voovai nnutu-uvo Sosoteenaa utida kua radudeera nnauvaa keegiainniivau inna ripiida ruputuduu Garioova rikioonnaata hama ivaara kua tiravai.

Pauruuso kava vara ranoo numa Adiookiaa variravai

¹⁸ Pauruuso kaayau suai Koridiiivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tasipama varioonnonno iya pikioo Akuiraaya Pisisikauyaatama vitoo kuanara iinno varioo oro yoosinna Kegeriaa varioo vaa vo kuavai Anutuugaata kiaa teerama kioo ari kieeta yausiyaavaa

yumuku mmanna mmuyai utu kioo ngioo ivaitanaata vitoo siipaivaki karoo mmata Suriaivaura viravai. ¹⁹ Vioo vioo yoosinna Epesiisa ivaki siipaivaa pikioo ivaki Akuiraaya Pirisikauyaatama pikioo ivo nuunaira nnauvaki vioo Yutayaa vaidiiya tasipama kua tuduu rikiada iya irisaqirisai kuaivaa innaki yapooduu ivo mmannammanna iya kiaa mmioo variravai. ²⁰ Varuduu rikiada tunoo: Ti tasipama hokoba suai variee tiita kua kianee, tuduu rikioo iya ooqoo kiaa kioo ²¹ iya pikioo kuanara iinno iya tunoo: Fai Anutuugo ari yaata utiraivaugiataama ni titanai fai na kava nnaagiai ngiee ngii taanaravaivee, kiaa kioo ivakidiri siipaivaa varoo Epesiisa pikioo viravai.

²² Vioo vioo Kaisariaa ivaki siipaivaa pikioo vioo vioo oro Yerusareema ivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaata yamaa kuaivaa kiaa kioo kava vara ranoo tuoo Adiookiaa oto variravai. ²³ Varioo hokoba suai ivo iya tasipama varioonnonno kava vara ranoo ngioo Garatiaa mmataivau nuainno varioo Purukiaa mmataivau nuainno varioo vo yoosinna vo yoosin-naiyauvaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiaa roo nuauduu yaagueeqama kiada variravai.

Aporoova yoosinnaivaitana Epesiisa Koridii variravai

²⁴ Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Aporoova yoosinna Aresadiriaa diaa vaidivai yoketaama kuaivaa tioo Anutuugaa kua fafaaraivaa yoketaama too arinaima rikioovoono numa yoosinna Epesiisa variravai. ²⁵ Varuduu gioonna kiaapu vooya Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvaa inna kiaa mmuduu ivo ivaara kaayauma sirigainno Yisuunnara safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo ivo Yuvuaano nnoori apuu aataruuvaa nnaasu rikioo hama Yisuunnara kutaavaivee tioo nnoori apira aataruuvaa rikieeravai. ²⁶ Ivo nuunaira nnauvaki vioo yaagueeqama kuaivaa tuduu Pirisikauya Akuiraaya inna kuaivaa rikiada inna vitada ngiari nnauki kiada Anutuugaa aataruuvaa safuuma inna kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁷ Rikioo mmata Ereengaivaki kuanara uduu vaa ausa hanigiooya innaata yamaa kua yamaa kua tida yanaivaa fafaarama kiada inna mmikio varoo oro ngiari seena gioonna kiaapu Ereenga variaya mminai teeda inna tuqinnaateera fafaarama mmuduu varoo viravai. Vioo vioo oro ivaki varioo gioonna kiaapu Anutuugo iyara yoketauduu vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori vareeravai. ²⁸ Mmoori varoo varioo Yutayaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iyaata kua tioo iya irisai ranaanaira kua tuuvaa yaataroo Anutuugaa kua fafaara roo kuaivaa kooyaa iya kiaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuugo mmataama kioo vaidiiovee, tiravai.

19

Pauruuso Epesiisa variravai

¹ Aporoova homo Koridii varuu suaivaki Pauruuso mmata vuutaivaki nuainno varioo numa yoosinna Epesiisa variravai. Epesiisa varioo tooduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigioo vooya inna teeda vauduu ² iya yaparainno tunoo: Ngia ausa hanigioo suaivaki Mmannasa Yoketaivaa vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Mmannasa Yoketaivo variivaara hama ta rikiaunnano, ³ tuduu rikioo Pauruuso kava iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee nnoori apira aataruvai vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Yuvuaano nnoori apira aataruuvaa varaunnavavee, ⁴ tuduu rikioo Pauruuso kava iya tunoo: Nnaaru gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisiyauvaa pikioovaa Yuvuaano iya nnoori apiravai. Ivo gioonna kiaapu Isarairaiya kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai ni nnaagiai

nninaraivaara ausa hanigiada kutaavaivee kiatee. Ivo itaa kua tuuvo inna Yisuunnara tiravaivee. ⁵ Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai. ⁶ Varooduu Pauruuso ari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki varuduu iya ari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tida Anutuugo tuu kua ari vookaravuaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁷ Vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taaramadoono itaama iiravai.

⁸ Uduu too Pauruuso taaravooma kuraaga ivaki varioo makemakee Yutayaiya ngiari nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuyaata yaagueeqama kuaivaa tioo Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaara iyaata kuaivaa tioo iya ivaara kutaavaivee kiateeraivaara yamaa kua yamaa kua tiravai. ⁹ Tuduu rikiada vooyaano tinni yaagueeqaida inna kuaivaara nniki rakaida gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Udaangaivaa aataruuvaara maisa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya pikioo vaa ausa hanigoo vooyaata vitoo vaidiivaa nnutuuvo Turanaanna vitaira nnauvaki mmuakiaa suai makemakee gioonna kiaapuuyaata Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara kua tiravai. ¹⁰ Taara nuanu itaama uududuu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari vopinnaiyaatama mmata Asiaivau varuuyaano Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikieeravai.

Takevaanna mmaapuuyaano mmagia maisaiya titooduu hama viravai

¹¹ Anutuugo ari yaagueeqaivaa Pauruusaa mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uduu pinaa ari vookarairayauvai vairavai. ¹² Vauduu teeda gioonna kiaapuuya buruqaiyauvaa varada Pauruusaa mmammaivau yapa kiada varada nniitarooya mmuduu iya nniitarooyauvo taikooduu mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki varuuyauvo mmaanai tiida viravai.

¹³ Vuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya nuaida varida mmagia maisaiyauvaa vaidiia aakiaiyauvakidiri titoo iida varida mmagia maisaiyauvaa titaaree kiaa Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tiravai. Iya mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmagia maisaivaa tunoo: Na Pauruuso ti kiaa ti mmii vaidi Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama i titanai mmaanai tiee kuane, tiravai. ¹⁴ Tuduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Sakevaava ivo Anutuugaara kati puara hudeera kieetavai inna mmaapuudo yaaku saivai sainaidiri taarama iyaata itaama iiravai. ¹⁵ Uduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaana varuuvo iya tunoo: Vaa na Yisuunna tee Pauruuso ii mmayaayaivaa vaa na rikiauvai. Mo ngia aanna deeyanee? ¹⁶ kiaa kioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivaki varuuvono diitoo iya puisakama rupuutoo vara reemi kioo iya uyira rairaiyauvaa kerekareenno iya mmuakiaaya yaatara kiooduu inna nnauvaa pikiada taguaadaya iya kiau vitiikaiyauvo ari vookaraama tuuduu ngiari toovau vida kieeravai.

¹⁷ Itaama kiooduu ngiari vopinnaiyaata Yutayaiyaatama Epesiisa ivaki varuuyaano ii kua ivaa rikiada aatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa vararu utiravai. ¹⁸ Utuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano numa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ngiari saaka sifaa iira aataruuyauvaara kiaa kookieeravai. ¹⁹ Kiaa kookieema kiooduu vooyaano ngiari yanaa saaka sifaa kua vau yanaiyauvaa nuunama kiada iya avuuyauvunu ikia mmuturiravai. Ikia mmuturuu yanaiyauvaara yookaama kioo sikauyauvaa iya jaarida rikiooduu vaa iya kuminayaa pinaa sikau yanaiyauvaa (50,000) kagaari kieeravai. ²⁰ Iya itaama uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya Udaanga Anutuugaa mmayaayaivaa rikiada yaagueeqama variravai.

Gioonna kiaapu Epesiisaiya kuaivaa

ruairata ruairata tiravai

²¹ Iya itaama uuyauvo taika kioodoo Mmannasa Yoketaivoono Pauruusaa yaata utiravaki kiaa mmuduu yaata utuoo tunoo: Fai na Maketoniaa viee nuaina Ereengaa mmataivaugiataa viee yaataree kava vara ranee ngiee Yerusareema kuanaravai. Fai na oro Yerusareemannaadee nuaina nnaagiai tiee yoosinna Rooma kuanaravee, ²² kiaa kioo ivo ari tasipama nuaira vaidi-ivaitana Timotiya Erasataaya titaa kioodoo Maketoniaa ivaitana vuduu homo ivo mmata Asiaivau hara kioo variravai.

²³ Ii suai ivaki gioonna kiaapu Epesiisaiya Udaangaivaa aataruuvaara pinaama ari vookaraama kua tuduu hama yoketairavai. ²⁴ Vaidi voovai nnutuuvo Demetiriiva varioo sikau mmannaammannau sirivuaivaa utu ru-aataru kioo ngiari unnakua anutuu gioonnaivaa nnutuuvo Aratemiisaa nuunaira nnauvaa mmannammannaiyauvaa iiravai. Iinno iyauvaa gioonna kiaapuuya mmuduu sikau irisaiyauvaa pinaama inna mmuduu ari seena mmoori varooyaatama mmiravai. ²⁵ Vo suai Demetiriiva iyaatama ari seena mmuaa mmooriivaa uuyaatama rupi nuunama kioo iya tunoo: Vaidiso, vaa ngia taanoo. Ta aa mmoori aavaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya irisai sikauyauvaa ti mmiaanoo. ²⁶ Ii vaidi Pauruuso ii mmooriyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Pauruuso tinoo: Vaidiia ngiari yaakukidiri iikiaa anutuuyauvo hama kutaa anutuuyauvaivee, tikiai rikiada kaayau gioonna kiaapu Epesiisa aavaki variayaata mmuakiaa mmata Asiaivaki variayaatama vaa inna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁷ Titiiyara yaata utuatee. Fai gioonna kiaapuuya itaa kua tida ti mmooriivaara unakuavaivee kiaa kiada hama ta iikiaunnaiyauvaa varada irisai sikauyauvaa ti mmiaaravai. Na hama ivaara nnaasu kua kiaunoo. Aa ti anutuu gioonna Aratemiisaara mmuakiaa gioonna kiaapu Asiaiyaata mmuakiaa mmata variayaatama ausa mmuduuya mmiaavai. Fai gioonna kiaapuuya Pauruusaa kuaivaa rikikio fai Aratemiisaa nuunaira nnauvo rupusavai vaino fai inna nnutuuvo mmataki tuoo kuanaravaivee, tiravai.

²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa vaidiia ii kua ivaara ausaiyauvo pinaama nnannatooduu pinaama aayanna tida tunoo: Ta Epesiisaiya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, ²⁹ tududuu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida Pauruusaa tasipama nuau vaidi Maketoniaa diaa vaidi taaravaitana Gaiyaasaya Arisarakaaya utu raririida seenada vida nuunama varida kua tira nnauvakira viravai. ³⁰ Vuduu rikioo Pauruuso arinaidiri iya nuunaivaki kuane kua uduu vaa ausa hanigiooyaano inna rubuuduu ³¹ mmata kieeta vaidi vooya Pauruusaara yoketauyaano ngiaammuauya titaa kioodoo oro yaagueeqama inna kiaa mmida tunoo: Sa kooyaa iya nuunaivaki viee ai viriivaa iya vitaakianee, ³² tuduu nuunau gioonna kiaapuuya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida varida vooyaano ari vo kua voovai tuduu vooyaano ari vo kua voovai tida hama ngiari nuunau kua oyaivaara tuqinnama rikieeravai. ³³ Hama rikiooduu Yutayaa vaidi vooyaano ngiari seena vaidiivaa nnutuuvo Aresadereenna vitada gioonna kiaapuuya avu teeda vau koovau yapa kieeravai. Yapa kioovaara gioonna kiaapu vooyaano yaata utida innara tunoo: Aresadereeva kua oyaivovee. Kuaivo innaki vainoo, tuduu rikioo Aresadereeva diitoo ariiyara ooqoo tioo iya kuaivaa ariiyaadiri kiaa hatokaanee kiaa iya yaaku ruvuaatairavai. ³⁴ Ivo yaaku ruvuaatauduu rikiada gioonna kiaapuuya vara inna tooduu ivo Yutayaa vaidivai uduu teeda hama innara yoketairaida hokoba suai mmuai kuaivaa nuunama mmuaivaugiataama aayanna tida varida tunoo: Ta Epesiisaaya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tiravai.

³⁵ Tududuu rikioo yoosinnaivakinnaa kieeta vaidi kua fafaaraira voovoono diitoo iya hai tioo tunoo: Epesiisaa vaidiso, vaa mmuakiaaya taavai. Ti anutuu gioonna Aratemiisaara nuunaira nnauvoota ari sikau mmannammannaivo ngiau aapuuvakidiri tiivootama ti yoosinna aavaki vainoo. ³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono aa kua aavaa hatokaanaravaivee. Ivaara sa pinaama kua tiraida tirooma varida sa ivaara vuavi tida varida mmoori iikiatee. ³⁷ Aa vaidi aavaitana hama ti nuunaira nnauyauvakidiri mminnaiyauvaa mmuara varada hama ti anutuu gioonnaivaara nniki rakaida maisa kua kiaavaaraida ngia ivaitana vitada aa kua pinaa aavaki yapaanoo. ³⁸ Demetiriivaata ari seena mmoori vareeraiyaatama kua pinaivaa vo vaidivaaki yapaaree kiaavo kua radudeera suaiyauvo vaikiyai kua rikieera vaidiia variaano. Iya ivaki vida ngiariiki ngiariiki kua pinaivaa yapaatee. ³⁹ Fai vo kua voovai ngiiki vainai kua tira suaivaki ngia mmuakiaaya safuuma nuunaida kua kiatee. ⁴⁰ Anna makee ta nuunaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata kiaunna kua aavaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yapaarannee? Vara hama ti yapaarannee? Hama ta rikiaunnaano. Anna makee ta iikiaunna kua aavaa oyaivo hama vaivaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yapaaraikiyai ta dee kuavai iya sai kiarannee? Hama kua sai kiaravootainoo, ⁴¹ kiaa taika kioo kua fafaaraira vaidiivo iya titooduu vida raubiriiravai.

20

Pauruuso Maketoniaivakiaata Ereengaivakiaatama nuairavai

¹ Raubiriida tirooma varuduu Pauruuso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyara aayanna tuduu innasi nnuduu yamaa kua yamaa kua iyaata kua tioo tioo kuaivaa kiaa taika kioo tunoo: Inna aikioo, na kuanaravee, kiaa kioo iya pikioo mmata Maketoniaa viravai. ² Vioo ivaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaataama yamaa kua yamaa kua kiaa roo nuainnonno iya pikioo oto mmata Ereengaivau varuduu ³ taaravooma kuraaga taika kiooduu siipaivaki karoo kava vara ranoo mmata Suriaa kuanaree kiaa rikiooduu vaidi Yutayaiya inna rupertuaara kua yeena rauduu rikioo ipi kuanee tuuvaa pikioo kava vara ranoo Maketoniaa nniravai. ⁴ Nnuduu too Beriaa diaa vaidi Puraanna mmaapuuvaa nnutuuvo Sopataraava inna tasi-pama kuanara uduu Tesoronikii diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Arisarakaaya Sekuduuya iya tasipama kuaara uduu Derevee diaa vaidi voovai nnutuuvo Gaiyaaso iya tasipama kuanara uduu Timotiivaata iya tasipama kuanara uduu mmata Asiaa diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Tukiki-iyaa Toropimooya iya tasipama kuaara iiravai. ⁵ Iyannaadee vidada oro yoosinna Toruaasa varida Pauruusooya tiyara faannairavai. ⁶ Faannauduu bereeta hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudeera buusaivaa nneera suaivo taika kiooduu ta yoosinna Piripii pikiada siipaivaki karada vidada variaannaduu yaaku sai suaivo taika kiooduu vidada yoosinna Toruaasa oro tiyara faannauya tasipama ivaki variaannaduu mmuaa Sudaagavai taik eeravai.

Nnaagiai suaivaki Pauruuso yoosinna Toruaasa variravai

⁷ Sudaaga heenaivaki ta vaa ausa hanigieeraiya nuunama varida yeenna nneeravai. Nnaa taika kiooduu Pauruuso pataino iya pikioo kuanaraivaara yaata utuoo mmayaayaivaa iya kiaa mmioo varududuu heena tammairavai. ⁸ Ta nnau aruovaki varida kua tida variaannaduu kaayau toobaiyauvaa subi hara kiooduu too varuduu ⁹ vaidi karaasa voovai nnutuuvo Aituku-uva tabaanga keegiaivaki varuduu Pauruuso kuaivaa mmannammanna

hokobama tududuu Aitukuuva vuru rauduu ivo varioo vurura rusirusiinnonno puaisakama vuru vainno rikioo ngiauvakidiri taikiapa roo tuoo vioo mmataivaudiri ari ruputu kioo ivau putuoo vairavai. Vauduu gioonna kiaapuuya reemi rada oto inna vararu utida tooduu vaa putuduu ¹⁰ Pauruuso reemi roo vioo varoo innayaa vainno inna varau utu kioo vainno tunoo: Sa pinaama yaata utuatee. Inna yaikiaivo homo innaki vainoo, ¹¹ kiaa kioo kava vara ranoo verepi gioonna kiaapuuyaatama ngiari varuuvaki vioo yeennaivaa kusii kioo nneeravai. Nnaa kioo kava ivaki varioo iyaata kua tududuu suaivo reera kioodoo iya pikioo viravai. ¹² Vioo kioodoo iya vaidi karaasaivo kava diitoo varuuvaa vitada ari nnauvaki yapa kioodoo ivo kava diitoo varuuvaara iya ausaiyauvo kaayauma yoketairavai.

Pauruuso yoosinna Miretee viravai

¹³ Pauruuso Toruaasadiri yukuyaa Asosoo kuanarainno mmuaanaa ti kiaa ti mmioo tunoo: Vidada Asosoo niyyara faannakiatee, kiaa kioodoo teennaadee vida siipaivaki karada vidada oro yoosinna Asosoo vainiivau siipaivo duduu ta ivaki Pauruusaara faannairavai. ¹⁴ Faannakiaannaduduu ivo ngioo ngioo Asosoo ivakidiri ngioo ti sunoo siipaivaki karoo ti tasipama varuduu ta vidada yoosinna Miturenee viravai. ¹⁵ Ta ii yoosinna ivaa pikiada vidada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Kioosaa vainima vauvaa vida yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Samosoo vida teeda yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Mireteera viravai. ¹⁶ Vaa Pauruuso yaata utuoo tunoo: Hama hokoba suai mmata Asiaivaki ni variataikiai vida ta Epesiisa yoosinnaivaa yaatarada Mireteera kuaravee, kiaa kioo Mireteera viravai. Pauruuso buusa Pedikoosa nneera suaivo vainima vaino rikioo Yerusareema seenoo kuanaraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai.

Pauruuso Epesiisa varuuya ari kuanara kuaivaa kiaa mmiravai

¹⁷ Pauruuso numa yoosinna Miretee varioo ngiaammuauya titooduu Epesiisa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara haitatuura vaidiiya tummuateera tuduu iya innasi tiiravai. ¹⁸ Tuuduu too ivo iya tunoo: Vaa ngia taavai. Na ikiataa Asiaa mmataivau numa hara kiee variaa suaiyauvakidiri varia ree viee variee mmuakiaa suai ngii tasipama variravai. ¹⁹ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuauvai variee rateeraivaa tasi-pama mmoori vareenana hama niniyyara mannaka tiraina na adiee variravai. Vaidi Yutayaiya ni mmaarau kua tida mmuaararavai ni muuvo niyyaa vauduaata na Udaangaivaa mmooriivaa vareeravai. ²⁰ Vaa ngia taavai. Na ngii nuunaiyauvaki kooyaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii miee ngiingii nnauyauvakiaatama kooyaa ngii giaa ngii miravai. Niiki vai kuaivo ngiiki vainai ngia yoketaama variaaravai hama na voovai hatairavai. Na kooyaa ngii giaa ngii miravai. ²¹ Na Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama ngiari mminnammanna maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiateeraivaara mmannammanna iya kiaa mmiravai. ²² Aanna makee Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo kua-neera ni tikiai na Yerusareema kuanaravai. Ivaki vai mmuaararavai niisi nninaravai hama na rikieerama kiee kuanaravai. ²³ Aa kua aavaa vaa na rikiauvai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na nuaina variaaduu Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Iya i mmaara oovi nnauvaa teeraida mmuaararai mminnaivaatama i mmaara teerama kiada variaanoo. Ivo itaa kua tuuvaa vaa na rikiauvai. ²⁴ Na mmata aavau variaa mmammaivaara ki-aunoo: Kumina mminnaavaivee, kiaa kiee hama na ivaara yaata utuaunoo. Na ni mmoori Udaanga Yisuu Kirisiiva ni muuvaa iima taika kiaanaravai hama hama nini mmammaivaara na yaata utuaunoo. Anutuugo ari Mmaapuuvaa

kati ti mmuu mmayaaya yoketaivaa na kiaa kookieema kiee kiaunoo. Ii mmoori ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva ni miravai.

²⁵ Na makemakee ngii tasipama variaa suaivaki Anutuugo gionna kiapuuyara diraivaara ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miravai. Anna makee vaa na rikiaunoo. Na itaama ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miaa mmuakiaaya fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravai. ²⁶ Ivaaraina aa suai aavaki na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai ngiikidiri gionna kiaapu voovono na kiaa kuaivaa hama rikioo hama ausa hanigieerama kino kuaivo fai hama niiki vainaravaivee, kiaunoo. ²⁷ Hama na vo kuavai hatairama kiee Anutuugo ngiiyara uu mmoori eyommaavai vaa na kooyaa ngii giaa ngii miaivaara na itaa kua kiaunoo. ²⁸ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Puara sipisiipara haitaturayaama Mmannasa Yoketaivoono gionna kiaapu vooya haitatuukiateera ngii tuuyaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Anutuugaa gionna kiapuuyara vaa ari Mmaapuvaa kiauvaadiri yookaama kioo viteeraiyaraatama haitatuukiatee. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai mmararaa avaikariya puara sipisiipaiya nuuna kiaa aakiavaki nnida iya gutuaani raubiriikiaaneema na ngii pikiee vinai vaidiyya ngii nuuna aakiavaki nnida maisa mmooriyauvaa ngii iikiaravai. ³⁰ Mo fai ngiikidiri vaidi vooyaano vaa ausa hanigieera vooya unnakua unnakua kiaa kuaiyauvaa haubayama tikiai fai iya nnaagiai kuaaravai. ³¹ Ivaaraida tuqinnama haitatuukiatee. Na taaravooma nuanu heenagieena ikiannagisanna hama na pikieeraina na rateera boo tiraivaa tasipama yamaa kua yamaa kua tiee variee mmuaavai mmuaavai kuaiyauvaa ngii giaa ngii miauyauvaa sa taunnuatee.

³² Anna makee Anutuugo kati gionna kiapuuyara yoketaama yaata utuuvaa na innaata ngiiyara yamaa kua yamaa kua tiee kiaunoo: A iya puaisa utuane, kiaunoo. Ivoono aikiooma ngii utinanai ngia yaagueeqama varia rada vidada koovayaida varikio kua yoketaivaa ariinnee tii gionna kiapuuyara kiaa mminaraivaa fai ngiita ngii giaa ngii minaravai. ³³ Na ngii tasipama variaa suaivaki sikau goora sirivuaiyauvaanee uyira rairaiyauvaa taaduu hama ni varaatairavai. ³⁴ Vaa ngiengieenoo taavai. Na nini yaakuuvakidiri mmoori vareenana niniiniaata ni tasipama nuairaiyanaatama tiisi hameetau mminnaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Na mmuakiaa mmoori iikiai yauvunudiri ngii vitaama kiee kiaanoo: Ta itaama mmooriyauvaa yaagueeqama kiada iidada gionna kiaapu muaraagama variayaraatama mmooriyauvaa iikiai iyaatama yoketaama variatee. Na itaa kua kiaa kiee Udaanga Yisuu Kirisiiva tuu kuaivaara yaata utuee tiravai. Ivo tunoo: Vaidi voovono mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmikio too kaayauma inna ausaivo yoketaunoo. Vaidi voovono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa varaikio kiisama inna ausaivo yoketaunoo. Mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmira aataruuvono mminnaiyauvaa ariinnee kiaa vareera aataruuvaa yaataravaivee. Yisuuva itaa kua tiravaivee.

³⁶ Pauruuso itaa kua kiaa taika kioo iya tasipama toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ³⁷ Yaaku vara taika kiooduu mmuakiaaya kaayauma innara ratada varida inna varau utu kiada vaidi inna mmooteeravai. ³⁸ Ivo vaa iya tunoo: Fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravaivee, tuuvaara kaayauma iya ausaiyauvo mmuaarareeravai. Mmuaararooduu iya inna vitada siipaivakira viravai.

21

Pauruuso Yerusareema viravai

¹ Iya Pauruusaa vitada oro ivau kioodoo teeda ta iyara boo ikiee kiasa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada safuuma vidada yoosinna Kosoo yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Rotoo yaatarada vidada yoosinna Pataraiivaki siipaivakidiri reemi rada ² nuaidada taannaduu siipa voovai mmata Ponikii kuanara uduu teeda teeta ivaki karada viravai. ³ Vidada taannaduu mmata Kuporoo ti vainima vauduu teeda inna saigiataadiri vidada mmata Suriaa viravai. Ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Turu ivaki siipaivaki vau hoonahaanaiyauvaa ivau yapaara uduu ta ivakidiri reemi rada ⁴ nuaidada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ivaki ti teeda vauduu ta iya tasipama mmuaa Sudaagavai ivaki variravai. Variaannaduu Mmannasa Yoketaivo iya kiasa mmuu kuaivaa Pauruusaa kiasa mmida tunoo: Sa Yerusareema kuanee, ⁵ tuduaata ta iya tasipama variaanna suaivo taikoodoo iya pikiada kuaara iikiaannaduu iya mmuakiasa ngiari nnaata nnaakaraiyaatama ti sunada yoosinnaivakidiri nnoori siriivau viravai. Ta oro dida vaidata toorivu yau harada yaaku vareeravai. ⁶ Yaaku vara taika kiada titiyara titiyara boo kiasa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada variaannaduu iya ngiari nnauyauvakira viravai.

⁷ Vuduu ta Turudiri pikiada vidada yoosinna Potoromai siipaivakidiri reemi rada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ti teeda ti sunada vuduu oro iya nnauyauvaki mmuaa heena ⁸ vakiaannaiya patauduu iya pikiada vidada oro yoosinna Kaisariaa varida taannaduu vaidi voovai Anutuugaa mmayaaya tiraivaa nnutuuvo Piriipo ti too vauduu ta inna tasipama inna nnauvaki variravai. Ivoono nnaaru Yerusareema varuduu gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmoori varoo vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana mmatau suaivaki inna tasipama mmataama kieeravai. ⁹ Ivo numa yoosinna Kaisariaa varuduu ari raunnaapu taarama taarama hama vaati varooya inna tasipama varida Anutuugo iya kiasa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai.

¹⁰ Kiasa mmuuya varuduu teeta iya tasipama variaannaduu kaayau suaiyauvo taika kioodoo forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Akapaava Yutayaivakidiri nniravai. ¹¹ Numa ti tasipama varioo Pauruusaa vau-saivaa vara kioo ari yuku yaakuuyauvaa ranaa rau kioo iya kiasa mmioo tunoo: Mmannasa Yoketaivoono aa kua aavaa tinoo: Aa vausa aavaa nakaaraiivo fai Yerusareema vinai fai vaidi Yutayaiya inna yuku yaakuuyauvunu ataama ranaa rau kiada ngiari voopinaiya mmiaaravaivee, tiivai. ¹² Ivo itaa kua tuduu rikiada teetaata mmuakiasa gioonna kiaapu ivakinnaiyaatama yaagueeqama Pauruusaa kiasannoo: Sa Yerusareema kuanee, ¹³ kiasannaduu rikioo ivo ti kuaivaa sai tunoo: Ngia aaniira ratada variaannee? Na ngii tauko kaayauma ni ausaivo mmuaarainoo. Fai na Yerusareema vinai iya ni ranaa rammuaara iikiai fai na hama aatuunaravai. Iya tikiai fai na Udaanga Yisuu Kirisiinnara putinaraivo inna aikioovee, ¹⁴ tuduu rikiada ta hama inna kuaivaa hatokeerada pikiada innara kiasannoo: Inna aikioo, kii ti Udaanga Anutuugaa yaata utiraivaugiataama iikiaivee, tiravai.

¹⁵ Ta Pauruusaa tasipama nuairaiya ivakinnaiya tasipama variaanna suaivo taika kioodoo teeda ta titi mminnaiyauvaa teerada Yerusareema viravai. ¹⁶ Kuaannaduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu vooya Kaisariaa varuuya ti tasipama vida vaidi ta inna nnauvaki variaaravaa nnutuuvo Manasaava Yerusareema varuuvaa nnauvakira ti vitada viravai. Ivo Kuporoo diaa vaidivai. Vaa ivo tauraa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Yakoopaata kua tiravai

¹⁷ Ta Yerusareema kuaanna suaivaki vaa ausa hanigieera vaidiiya ti teeda tiyara kaayauma yoketairavai. ¹⁸ Tiiyara yoketauduu vakiaannaiya patauduu ta Pauruusaa tasipama Yakoopaasi kuaannaduu vaa ausa hani-gioo kieetaiya ivaki inna tasipama variravai. ¹⁹ Varuduu Pauruuso iyasi vioo iyara kiaa kioo Anutuugo inna mmuu mmooriivaa ivo ngiari voopinnaiyasi nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uu mmayaayaiyauvaa iya kiaa mmiravai.

²⁰ Ivo itaama iya kiaa mmi taika kiooduu rikiada iya Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. Kiaa kiada Pauruusaa tunoo: Ti seena-o, vaa a taan-navai. Aavaki kaayakaayau ari vookarau gioonna kiaapu Yutayaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tida Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa hama pikiaavai. Yaagueeqama iikiaavai. ²¹ Vaidi vooya vaa iya kiaa mmida tunoo: Pauruuso ngiari voopinnaiya yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Yutayaa gioonna kiaapu iyauvaki variyaiya tinoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaa pikiada sa ngiingii nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaatee. Sa Yutayaiya aataruuyauvaa iikiatee. A itaa kua kiannaivaara vaidi vooyaano tiravai.

²² Aavaki variyaiya a ngiannaivaara iya rikikio hama iya nnannataivaanee? Vara iya nnannataivaanee? Iya nnannateenai fai ta dataakiaaranee?

²³ Inna aikioo, ta i kiaa i mmiaara kuaivaa iikianee. Aavaki variaa vaidi taarama taaramada mmaanna tuu kuaivaa vaa hatokoovaara Anutuugaata kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tida irisavaa iida variaanoo. ²⁴ Eenoo viee iyaata vitee oro mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima kiada idaraatama eenoo sikaunnaadiri yookaama kinai teeda fai iya ngiari kieeta yausiiyauvaa yumukuaaravee. A itaama taika kinai fai mmuakiaaya i teeda kiaara: Nnaaru iya innara tuu kuaivo unnakuavaivee. Ivo Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuvaa ariinoo iinoo, kiaravee. ²⁵ Mo ngiari voopinnaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiyara teenoo yaata utida iyani yanaa voovai fafaara reeda ta kua yeena rau kiaanna kuaivaa nnaasu iikiateera kiaa mmiravai. Ta iya kiaa mmida kiaannanoo: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee, tiravai.

²⁶ Iya itaa kua tuduu vauvo patauduu Pauruuso iya tuu kuaivaa iinno vaidi taarama taaramada vitoo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iya tasipama iiravai. Iima taika kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iikiaa suaivo taika kinai iya puaraiyauvaa mmuaavai mmuaavai varada kati Anutuugaara hudaaraivaara kieeta vaidiiya kiaa mmiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki iya Pauruusaa utiravai

²⁷ Pauruuso vaidiiya mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa uu suaivo yaaku saivai karasaidiri taarama kiisama taikaa-nara uduu vaidi Yutayaa vooya Asiaa mmataivakidiri nnuuya nuunaira nnau pinaivaki Pauruusaa teeravai. Teeda gioonna kiaapu ivaki nuunauya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida inna utu kiada vaida ²⁸ pinaama aayanna reeda tunoo: Vaidi Isarairaayaso, numa ti tasipama iikiatee. Aa vaidi aavo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ta gioonna kiaapu Isarairaiya tiyaraatama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaaraata aa nnau aavaaraatama maisa kua tiao ooqoo tiivai. Anna makee ivo ngiari voopinnaiya ti nuunaira nnau pinaa aavaki vitoo nnikio nnau yoketaa tuanaivo maisainoo, tiravai. ²⁹ Epesiisaa vaidiivaa nnutuuvo Toropimo tauraa kati Pauruusaa tasipama yoosinnaivaki nuauvaa iya teeda yaata

utida tunoo: Pauruuso inna vitoo nuunaira nnau pinaivaki viravaivee, kiaa yaata utuuvaara iya itaa kua tiravai.

³⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaata iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida mmuaavaugiataama seenada vida Pauruusaa utu kiada vaidia inna utu raririima rada nuunaira nnau mmaanaivau viravai. Mmaanaivau vuu saivaata vooyaano sipuuvaa makee tuduu rau kieeravai. ³¹ Rau kiooduu iya Pauruusaa rupertuaara uduu rikioo Roomaa rapira vaidiia kieetaivo mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareemaiya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa rikioo ³² akiairaama ari rapira vaidiiaata iyara haitaturaiyaatama vitoo seenoo gioonna kiaapuuyasi viravai. Vuduu gioonna kiaapuuya innaatama rapira vaidiiaatama teeda Pauruusaa ripiida rupertuuvaa pikieeravai.

³³ Pikiooduu kieeta vaidiivo Pauruusaa vainiivau dioo vainno ari rapira vaidiia tuduu iya yaagueeqa yeena taaravaitana varada inna ranaa rau kiooduu kieeta vaidiivo Pauruusaara gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Aanna gioononnee? Ivo dee mmoori maisavai iivainnee? ³⁴ tuduu rikiada vooyaano nuunaida ngiari vo kuavai puaisakama aayanna reeda tuduu vooyaano ngiari vo kuavai tiravai. Iya puaisakama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaara kieeta vaidiivo hama Pauruuso uu kua oyaivaara arinaima rikieerama kioo ari rapira vaidiia tuduu iya Pauruusaa vitada rapira vaidiia nnauvakira viravai. ³⁵ Vida iriivaa rooru kioovau kuaara uduu gioonna kiaapuuya ututuuma kiada tukikaakama kiada inna rupu kuaara uuvaara rapira vaidiia inna taina raida ngiari nnauvakira viravai. ³⁶ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu inna vata rada vuuya puaisakama aayanna reeda varida tunoo: Rupu kioo putuaivee, tiravai.

Pauruusaa kua pinaaki yapooduu irisai kuaivaa tiravai

³⁷ Tida varuduu rapira vaidiia Pauruusaa vitada ngiari rapira nnauvakira kuaaree kiaa uduu Pauruuso iya kieeta vaidiivaa tunoo: Na aita kua kiaunnee? tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna sai tunoo: Mo a Ereengaa kua kiannakuannee? ³⁸ Hama a Iyiipaa vaidikuannee? Vo suai vaidi Iyiipa voovono kaayau gioonna kiaapu (4000) kua tuduu iya Roomaa kieetaivaara nnannatooduu iya kaayau rapira yau suruuyauvaa utuuvaara iya vitoo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki viravai. Aanna a ii vaidiikuannee? ³⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Hameetavee. Na Yutayaa vaidivai. Ni noova Kirikiaa mmataivau vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na yoosinna pinaivakidiri ngiauvai. A tinai fai na gioonna kiaapuuyaatama kua tinarannee? ⁴⁰ tuduu rikioo ee-oo tuduu Pauruuso iriivaa rooru kioovau dioo vainno gioonna kiaapuuya kua pikiaateeraivaara ari yaakuuvaitanaadiri ruvaatauduu iya kua pikiooduu ivo ngiari kua Eporaivakidiri iya kiaa mmioo tunoo:

22

¹ Vaidi ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, kua pinaivaa niiki yapaivaa irisavaa na kua tinai ngia rikiaatee, ² kiaa kioo ngiari kua tuanaa Eporaivakidiri tuduu rikiooduu yoketauduu hama kua tiraida kua seemuaa varuduu Pauruuso kava iya tunoo:

³ Na Yutayaa vaidivai. Ni noova mmata Kirikiaa vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na ivaki pikiee numa aa Yerusareema aavaki hara kiee varieenana vaidi nnoonna Kamarieeraasi kuaaduu ivo ni vitairavai. Vitainno ti rubuungainna mmaanna tuu kuaivaa yaagueeqama ni gaa ni

muduu na aanna makee ngia variaya ngii roosiima Anutuuqaara yaagueeqaina inna kuaivaa rikiee puaisakama utiravai. ⁴Utuee gioonna kiaapu Yisunna aataruuvau nuauya mmoori maisaivaa iya mmiee iya ruputinara iiravai. Ruputinara iina variee gioonnaiyaata vaidiiyaatama utu raririina oovi nnauvaki yapeeravai. ⁵Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivoota kua yeena raira vaidiiyaatama aa na ataa kua kiau aavaara kutaavaivee kiaavai. Ngia oro iya yaparaida rikikiai fai iya kutaavaivee kiaaravee. Nnaaru iya yanaiyauvaa ngiari seena vaidi Yutayaa vooya Damasakuusa varuuyani ni mida ni titooduu na varee viee gioonna kiaapuuya utu raririima kие yeenaivaadiri ranaa rau kие iya vitee kava vara ranee numa Yerusareema yapa kinai iya ruputateeraivaara na viravai.

Pauruuso ari hanigioo karaasavai varuu kuaivaa iya kiaa mmiravai (Aposoroo 9:1-19; 26:12-18)

⁶Na viee viee yoosinna Damasakuusa vainima kuaaduu ikianna tammaa tuanaa ngiau aapuuvakidiri mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooduu ⁷na viee varee mmataivau vaina rikiaaduu Yisuuva niita kua tiao tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmooriivaa ni iinarainna iikiannanee? ⁸tuduu rikiee na sai inna yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiananee? kuaaduu rikioo ivo ni kuaivaa sai tunoo: Na Nasareetaa vaidi Yisuuvaano aita kua kiau. A mmoori maisaivaa ni iinarainna iikiannanee, ⁹tuduu rikiaada vaidiia ni tasipama vuuya mmeekiaivaa nnaasu teeda ivo niita kua tuu kuaivaata inna nnuunaivaatama hama arinaima rikieeravai. ¹⁰Hama rikiooduu na yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, na dee mmoorivai iikiannanee? kuaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Diitee oro yoosinna Damasakuusa varianee. Ivaki a varinai na nene yaata utuauvaugiataama i mminara mmoori mmuakiaayauvai vaidi voovai kiaa mmino too ivoono fai i kiaa i mminaravee, ¹¹tuduu rikioo mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooavaara ni avuuvo upisuuduu ni tasipama vuuyaano ni yaakuuvaudiri utida ni vitada Damasakuusa viravai.

¹²Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso Anutuuqaara yaagueeqaira vaidivai varioo ti mmaanna tuu kuaivaa uduu vaidi Yutayaa Damasakuusa varuuya innara yoketaa vaidivaivee tiravai. ¹³Tuu vaidi ivoono niisi ngioo ni vainima dioo vainno ni tunoo: Sauruuso, ni seena-o, kava ai avuuvaa taanee, tuduu tuu saivaata ni avuuvaa kava tuqinnama tee reeri inna taaduu ¹⁴ivo ni tunoo: Ti rubuungainna Anutuuqo vaa i mmataama kiaivai. A inna yaata utira kuaivaa tee rikiee inna mmoori vareera Vaidi Safuuma Variravai tee inna kua tuanaivaa rikiaannaivaara i mmataama kiaivai. ¹⁵Fai a inna mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee a taanna rikiaannaivaaraatama fai iya kiaa mminaravee. ¹⁶Aanna makee aaniira a faannainna variannanee? Diitee nnooriivaa varaanee. Nnooriivaa varee inna nnutuuvaa tino rikioo Anutuuqo i mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tuduu rikiee na iiravai.

Pauruuso ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi viravai

¹⁷Na kava vara ranee numa Yerusareema variee oro nuunaira nnau pinaivaki variee yaaku varee variaaduu ni tinni avuuvo hanigooduu ari vookarauvaa taaduu ¹⁸Udaanga Yisuu Kirisiiva ni too vainno ni tunoo: Makee tinai diitee kuane. Gioonna kiaapu aavaki variaya a niyara tinai rikiaada hama rikiaaraivaara diitee Yerusareema pikiee vo yoosinnavaki kuane, ¹⁹tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, vaa aavakinnaiya na iikiauva teeda rikiaavai. Nnaaru iya nuunaira nnauyauvaki mmuakiaaya aiyara kutaavaivee tuuya na utu raririima mmaanai kие iya ripiiravai. ²⁰Iya aiyara kua tira vaidi Sitipaanaa ruputuduu putuu suaivaki na inna

ruputuu vaidiiya uyira raira varaayaa uyuuyauvaa utu kiese diee vaina ee-oo kiaaduu iya inna ruputuduu putiravaivee. Na itaa kiaivaa rikiadaata fai iya ni kuaivaa rikiaaravee, ²¹ kiaaduu rikioo Udaangaivo ni tunoo: Kuanee. Na i titanai ngieera ngiari voopi variaa gionna kiaapuuyasi kuanee, tiravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiaatauduu rikiadada aa nnaagiai aavaa ivo tuu kuaivaara iya nnannatooduu pinaa kua tida tunoo: Vitada kuatee. Ruputu kikio putuaivee. Sa itai vaidi ivo mmatayaa ti tasipama variaivee, ²³ kiaa kiada iya nnannatoovaara iya puisakama aayanna reeda ngiari uyira raira varaayaa uyuuyauvaa rabara kiada panupanuuda kufukuu-faiyauvaa habara ngiauvau reera kagaari kagaariida variravai.

²⁴ Kagaari kagaariida varuduu Roomaa rapira kieetaivo ari ngiaammuauya tuduu inna vitada ngiari nnauvakira viravai. Vida ngiari nnauvaki yapa kioodoo iya kieetaivo iya tunoo: Inna ripiikio Yutayaiya innara pinaa kua kiaa oyaivaa ariinoo tinai ta rikiaaravee, ²⁵ tuduu yeenaivaadiri inna ranaa rau kiada ripiikiaara uduu Pauruuso rapira vaidi kieeta voovai ivaki duuvaa tunoo: Ngia vaidi voovoono Roomaa yanaivaa utiivaa ripiikiaavainnee? Ngia vaidiiya hama kua pinaaki yapeeraida sabi ripiikiaavainnee? Ngia iikiaa mmoori aataruuvo itaivainnee? ²⁶ tuduu rikioo ii vaidi ivo ari kieeta tuanaivaasi vioo tunoo: E aaniivai iinarainna iikiannanee? Aa vaidi aavo Roomaa yanaivaa varai vaidivaivee, ²⁷ tuduu rikioo kieeta vaidiivo Pauruusaasi vioo inna yaparainno tunoo: Ni giaa ni mianee. A kutaa Roomaa yanaivaa varaanna vaidikuannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Kutaa na varauvaivee, ²⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo tunoo: Na pinaa sikauyauvaa kagaari kiese Roomaa yanaivaa varauvaivee, tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Ni napoovaano Roomaa yanaivaa varoovoono ni mmata kioodoo na variee yanaivaa varaivaara na Roomaa vaidivai variauvai. Na ivaa varauvaara aanna i yaatarauvaivee, ²⁹ tuduu rikiada ivo itaa kua tuu saivaata vaidiiya inna ututuuma kiada inna yaparaida ripiikiaara uuya hayida oro ngieerayaa diravai. Duduu kieeta vaidiivootama aatuuravai. Pauruuso Roomaa vaidivai vaa iya yeenaivaadiri inna ranaa rau kioovaara kieeta vaidiivootama aatuuravai.

Pauruuso kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu diravai

³⁰ Vauya patauduu kieeta vaidiivo Yutayaiya Pauruusaa kua pinaana yapoo kua oyaivaa rikiaanaraivaara ari ngiaammuauya tuduu iya Pauruusaa ranaa rau kioo yeenaiyauvaa rukuusaa kioodoo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua yeena raira vaidiiyaatama tuduu nuu-nauduu Pauruusaa vitoo tuma iya avuuyauvunu kioodoo dioo vairavai.

23

¹ Pauruuso dioo vainno kua yeena raira vaidiiya too nnaasu vainno iya tunoo: Ni seenayaso, na yaata utuee na mmannammannama kiese Anutuuga avuuvau yoketaama nnaasu varia ree ngiee ngiee aanna makee homo na yoketaama variauvavee, ² tuduu rikioo vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidiiya Pauruusaa vainima dida vauya inna kuasiivaa rutuukiateera tuduu ³ rikioo Pauruuso inna tunoo: Fai Anutuugo sai i ruputinaravaivee. A sikau hanikia maisavau poosa nnoori yoketaivaa siikakiaivaa roosiikiannakuavee. I aakiaivaki maisainoo. A variee Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaki ni yapa kiaananoo. Mo vaidiiya ni ruputuateraiavaara a tiee Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannanoo, ⁴ tuduu rikiada vaidiiya inna vainima dida vauya Pauruusaa tunoo: Mo a Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa maisa kua kiannanoo, ⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni seenayaso, ivo

Anutuugaara kati puara hudeera kieeta tuanaavai variivaa hama na tee rikiauvai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Sa ai seenaiya kieeta vaidiivaara kua maisaivaa kianee, tiivaivee.

⁶ Pauruuso itaa kua kiasa kioo kua yeena raira vaidiia arinaima tooduu vooya Satuukaiya varuduu vooya Farisaiya variravai. Varuduu ivo pinaama iya tunoo: Ni seenayaso, na Farisai vaidivai. Ni kookiaiya Farisai vaidiia mmaapuvai na variaunoo. Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na yaagueeqama kiauvaara aanna makee vaidiia kua pinaivaki ni yapaano, ⁷ tuduu tuu saivaata Farisaiyaata Satuukaiyaatama ngiariiyara ngiariiyara airi kua airi kua tida vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁸ Satuukai vaidiia makemakee tunoo: Anutuugo tinai putuaiya hama kava diitaaravee, kiasa kiada vo kuavai keenaa tunoo: Hama mmanasaiyaata aangeraiyaatama variaano, tuduu makemakee Farisaiyaano tunoo: Fai putuaiya kava diitaaravee, kiasa kiada aangeraiyaraata mmanasaiyaaraatama tunoo: Variaano, tiravai. ⁹ Ivaara iya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuduu Farisaiyakidiri vooya kua mmaanna kiasa mmi-raiya dida vaidi yaagueeqama tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo hama koonnama varinoo. Mmanasaivonnee aangeraiivo innaata kua tiivo mo inna dataivainnee? ¹⁰ kiasa kiada iya pinaama buaaru tida varuduu Pauruusaa utu ratokakiaara uvaara rapira vaidiia kieetaivo yaata utuoo aatuunno ari rapira ngiaammuauya tuduu vida gionna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Pauruusaa utu raririima rada ngiari nnauvaki yapeeravai.

¹¹ Yapa kioodoo heenaki Udaanga Yisuu Kirisiiva Pauruusaa vainima duoo vainno inna tunoo: Yaagueeqama varianee. Vaa a aavakinnaa gionna kiaapu Yerusareemaiya niyara yaagueeqama kiasa mmiannavai. Fai a viee mmuaikaraama yoosinna Rooma ivaki variyaiya kiasa mminaravaivee, tiravai.

Vaidiia Pauruusaa mmaara kua yeena rairavai

¹² Patauduu vaidi Yutayaiya nuunaida Pauruusaa mmaara kuaivaa tida kua kutaivaa tasipama kua kiasa teerama kieeravai. Hama iya yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹³ Vaidi itaa kua tuuya taara vaidi yuku yaaku taika kiooyaano (40) nuunaida kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹⁴ Kua kutaivaa tida Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vida tunoo: Ta nuunaida hama yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa yaagueeqama kutaavaivee kiaunnavai. ¹⁵ Ngieenoo kua yeena raira vaidi kieetaiyaata Roomaa rapira kieetaivaatama unnakua tida kiatee: Pauruusaa vitee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqin-nama rikiaaravee, tikiyai vitada vainima nnikiai ta inna ruputuaravaivee, tiravai.

¹⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruusaa nnaudiivo iya kua kutaavai tuu kuaivaa rikioo vioo vioo rapira vaidiia nnauvaki oro Pauruusaa kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiasa mmuduu rikioo Pauruuso kieeta vaidi voovai aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo inna tunoo: Aa ngiaammuau aavaa vitee kieeta tuanaivaasi kuane. Vino iva kua voovai inna kiasa mminaravaivee, ¹⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna vitoo kieeta tuanaivaasi vioo inna tunoo: Oovi nnauvaki varii vaidi Pauruuso niyara tikiyai na numa rikiauko tinoo: Aa ngiaammuau aavaa vitee kieeta vaidiivaasi kuane. Vino iva kua voovai inna kiasa mminaravaivee, tikiyai rikiee na inna vitee aisi ngiaunoo, ¹⁹ tuduu rikioo kieeta vaidi tuanaivo ngiaammuauvaa yaakuuvau utuoo inna vitoo

ngieera voovau vioo inna yaparainno tunoo: A aanii kuavai ni giaa ni minarainna kiannanee? ²⁰ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yutayaa vaidiiya turau i yaparakiaraivaara vaa kua kutaa yeena rau kiaavai. Fai iya turau unnakua tida i yaparaida kiaara: Pauruusaa vitee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, kiaaravai. ²¹ Ai yaatu sa iya kuaivaa rikiaanee. Taara vaidi yuku yaaku taika kaiya (40) haumaki varida Pauruusaa mmaara faannaida variaivaara sa iya kuaivaa rikiaanee. Iya yeenna nnooriivaa hama nneeraida Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaarivaara ngiari kua kutaivaa kiaavai. Vaa iya teerama kiada a ee-oo kianeera faannaida variaavaivee, ²² tuduu rikioo kieeta vaidi-ivo inna tunoo: A ni giaa ni mianna aavaara sa vaidi voovai kianee: Na inna kiaa mmiauvaivee, kianee, kiaa kioo inna titooduu viravai.

Rusiiva Pauruusaa titooduu mmata kieeta Perekiinnasi viravai

²³ Vuduu kieeta tuanaivoono rapira vaidiiya kieetaivaitana aayanna rooduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Rapira vaidi kaayau (200) tida puara hoosayaa kareera vaidi vooya (70) tida mmataa utira vaidi kaayau (200) tikiai iya heenaki yoosinna Kaisariaa kuatee. ²⁴ Puara hoosa vooyauvai Pauruuso kuanarivaara teeraida safuuma inna vitada mmata kieetaivaa nnutuuvo Perekiinnasi kuatee, ²⁵ kiaa kioo kieeta vaidiivaa Perekiinnani yanaivaa fafaara roo tunoo:

²⁶ Na Karautii Rusiivaano a ti kieeta vaidi yoketaivaa Perekiinna na aini aa yanaa aavaa fafaara raunoo. A yoketaamainna variannanee? ²⁷ Vaidi Yutayaiya aa vaidi aavaa utu kiada vaida inna ruputuduu putinara uudu na rikiaaduu ivo Roomaa yanaivaa varai vaidivai varuuvaara na nini rapira vaidiiyaata viee inna vitee inna yoketaama yapa kieeravai. ²⁸ Yapa kие kua pinaivaki inna yapa kioovaa na rikiaanaree kiaa inna vitee ngiari kua yeena raira vaidiiyasi viravai. ²⁹ Viee rikiaaduu iya ngiari kua mmaanna tuu kuaivaara yaata utida kua pinaivaa innaki yapeeravai. Yapooavaara na yaata utuee kiaanoo: Ivo dee mmoori maisavai iiravaara ta oovi nnauvaki inna yapaarannee? Vara ta inna ruputikio putinarannee? kiaa kие rikiaaduu hama ivo mmoori maisa voovai uuvootairavai. ³⁰ Ngiaammuaivo ni giaa ni muu kuaivaa na rikiaaduu iya inna mmaara kua kiaa yeena rau kieeravai. Na rikiee akiairauduu inna titaaduu aisi viravai. Vuduu na kua pinaivaki inna yapa kieera vaidiiya kiaanoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaki Pauruusaa yapaatee, tiravaivee. Karautii Rusiiva yanaivaa fafaara roo itaa kua tiravai.

³¹ Fafaara rooduu rikiada rapira vaidiiya ivo iya kiaa mmuuvugiataama iida heenaki Pauruusaa vitada vidada yoosinna Adipatirii yapa kiada ³² vauya patauduu yukuyaa nuaira rapira vaidiiya kava vara ranada ngiari nnauvakira nnuduu hoosayaa nuairiya Pauruusaa vitada ³³ yoosinna Kaisariaa ivaki vida mmatayaa reemi rada Karautii Rusiiva roo yanaivaa vaidi kieetaivaa mmida Pauruusaa vitada inna mmiravai. ³⁴ Mmuduu too yanaivaa jaarummua kioo Pauruusaa tunoo: Dee mmatavakidiri a ngiananee? tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Kirikiaa mmataivakidiri ni noova ni mmateeravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Perekiiva tunoo: Kua pinaivaa aiki yapa kieera vaidiiya nnikiai rikiee fai na i kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaa kioo tuduu ari ngiaammuaiva Pauruusaa vitada Herootaa nnau pinaivaki yapa kiooduu vooya innara haitatuuravai.

24

Yutayaa vaidiiya kua pinaivaa Pauruusaaki yapeeravai

¹ Yaaku sai suaivai taika kiooduu Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidi yokovaa vooyaatama vaidi voovai

kua mmaanna oyai arinaima rikioovaa nnutuuvo Tereturuunnaatama vitoo Kaisariaa viravai. Oro vaidi kieeta Perekiinna avuuvau dida vaidi kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ² Inna kiaa mmuduu rikioo Perekiiva tuduu Pauruuso nnuduu Tereturuuva diitoo kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo Perekiinna tunoo:

Ti kieeta yoketaakuavee. A tinni yoketaa vaidikua ti haitatuukiannani hama ta vo yoosinnaiyaata rapuaunnvai. A yaata yoketaakua mmoori yoketaivaa iinna variannano ti mmataivo yoketaivoo. ³ Ta vo yoosinna vo yoosinna variaunnaiya mmuakiaa suai a iikiannaivaara ta sirigaida aiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. ⁴ I pirisainoora hama na hokoba suaivaa aita kua tinaravee. Na paanna kuavai tinai a tiyyara boo tiee ni kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ta taunnano aa vaidi aavo vueennvai. Ivo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ari kuaivaa Yutayaa gionna kiaapuuya kiaa mmuduu innara oogoo tida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. Ivo Nasa-reetaa vaidiivaa aataruuvau nuairaiya kieetaivovee. ⁶ Ivo ari voopinnaa vaidiivaa vitoo ti nuunaira nnau pinaivaki yapano ti nnauvo maisainoora tida ta inna utiravai. (Utida ti mmaanna tuu kuaivaara inna yaparakiara uudu ⁷ rapiraiya kieeta Rusiiva tuoo pinaama ti ruputu kioo inna vitoo viravai. ⁸ Vitoo vioo ti tunoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaa Pauruusaaki yapaatee. Ivo itaa kua tiravai.) Fai eenoo aa vaidi aavaa yaparainna rikiano mmuakiaa kuavai ta innaki yapaunnaivo kutaavai vainaravaivee, ⁹ tuduu rikiaada Yutayaa vaidi ivaki varuuyaatama Tereturuuva itaa tuu kuaivaara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Perekiinna avuuvau diravai

¹⁰ Tuduu vaidi kieetaivo Pauruuso kua kiaiveera kieetaivaa nnuyau ruduu rikioo Pauruuso tunoo:

Vaa na tauvai. A kaayau nuanu aa mmata aavau variayara diraikuavee. Ivaara neneeno kua pinaivaa niiki yapa kiaa irisai kuaivaa i kiaa i mmiauko ni yoketaivoo. ¹¹ Fai a iya yaparainai i kiaa i mmiaaravee. Na Yerusareema Anutuuga ni ausa mmuduuyaivaa mminara kuaaduu yaakuuvaitana yukukidiri taara suai nnaasu taikeeravai. ¹² Ii suai ivaki vaidi Yutayaiya ni tooduu hama na nuunaira nnau pinaivaki kaayau kua gionna kiaapuuyaata tiee hama na iya nuunaira nnauyauvakiaata yoosinnaiyauvakiaatama gionna kiaapuuya kiaaduu sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹³ Kua pinaivaa makee iya niiki yapaivo inna hama oyainnaataivai. Hama fai iya ivaa oyaivaa kooyaa i vitaakiaaravai. ¹⁴ Na aa kua aavaa kooyaa i kiaa i mminaravee. Iya Yisuunna aataruuvaidiri unnakua kiaa haubayama iikiaa aataru ivau na nookiauvai. Ti rubuungainna Anutuuga tuanaivaa na ni ausa mmuduuyaivaa mmiauvai. Mmuakiaa kuaiyauvo Anutuuga mmaanna tuu kuaivaki vaiyauvaata forofetaiya kuaivaki vaiyauvaatama na rikiee kiaunoo: Kutaavaivee, kiauvai. ¹⁵ Aa vaidi kua pinaana ni yapa kiaa aaya faannaida yaata utida kiaanoo: Mmuakiaa vaidi yoketaiyaata maisaiyaatama putuaivakidiri fai Anutuuga tinai diitaaravee. Iya itaa kua kiaa kiada yaata utida faannakiaivaugiataama neetaata yaata utuee faannakiauvai. ¹⁶ Ivaara na Anutuuga avuuvauunnaata gionna kiaapuuya avuuyauvunnaatama mmannammanna yokeatama iikiaukoko hama maisama variraivo ni yaatana vaivai.

¹⁷ Na kaayau nuanu vooyauvai vo yoosinnayauvaki variee kava vara ranee ngiee sikauyauvaa kati mmana haipuuyani kaiyauvaa ni seena gionna kiaapuuya mmiee Anutuugaara kati puaraivaa hudaanara nni-ravai. ¹⁸ Na mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima taika kiee puaraivaa hudee variaaduu vaidi Yutayaiya nuunaira nnau

pinaivaki ni teeravai. Ni too suaivaki hama gioonna kiaapuuya ni suvuaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁹ Vaidi Yutayaiya mmata Asiaivakidiri nnuuya nnaasu ivaki varida ni teeravai. Iya na koonnama iikiaivaa tootiri. Iyaano numa i avuuvau kua pinaivaa niiki yapaatirivee. ²⁰ Na kua yeena raira vaidiia avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki kutaa mmoori maisaivaa na uuvaa iya teeda kua yeena rautiri. Vaa tooya makee aavaki varida i kiaa i mmiaatirivee. ²¹ Na iya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki mmuaa kuavai nnaasu na aayanna ree kiaanoo: Anutuugo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na kutaavaivee kiauvaara aanna makee ngia kua pinaivaa niiki yapaano, tiravai. Ii na kiaa kua ivaa nnaasu fai iya i kiaa i mmiaaravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu rikioo Perekiiva vaa Yisuunna aataruuvau nuau mmayaayaivaa arinaima rikioo iya kava kua kiaaraivaara iya ooqoo tioo tunoo: Rapira kieeta Rusiiva nninai tee fai na ngii kuaivaa radudaanaravee, ²³ kiaa kioo vaidiivo Pauruusa haitatuuvaa tunoo: Oovi nnauvaki inna yapa kiee kati yoketaama inna haitatuunna sa inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairama kiee inna seenaiya hama innasi vai mminnaiyauvaa varada numa inna mmiaaraivaara sa ooqoo kianee, tiravai.

Pauruuso Perekiiya Durusirooya avuuvaitanau diravai

²⁴ Vo suai voovaki Perekiiva ari nnaata Yutayaa gioonnaivaa nnutuuvo Durusiroonna vitoo numa varioo Pauruusaara tuduu innasi ngioo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu kuaivaa ivaitana kiaa mmuduu rikieeravai. ²⁵ Rikiooduu Pauruuso safuuma variraivaara tioo vaidiia ngiari mmamma iira aataruuvaa oqoo tiraivaara tioo Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nninaraivaara tuduu rikiooduu Perekiinna aatuuduu tunoo: Anna makee kuanee. Na yapooma teeno suai voovai kati vainai fai na aiyara tinai ngianee, ²⁶ kiaa kioo Pauruuso ari kati mmaanai kuanaraivaara sikau vooyauvai inna mmnaraivaara yaata utuoo faannainno variravai. Ivo itaama yaata utuuvaa makemakee Pauruusaara tuduu innasi nnuduu innaata kua tiravai.

²⁷ Iya itaama iida varuduu taara nuanu taika kiooduu vaidiivaa nnutuuvo Porikii Peseteeva kieeta vaidi Perekiinna mmaataivaa vareeravai. Varooduu rikioo Perekiiva Yutayaa vaidiyyara mmoori yoketaivaa iinree kiaa Pauruusa pikiooduu oovi nnauvaki homo variravai.

25

Rooma kieetaivaasi Pauruuso na kuanaravee tiravai

¹ Peseteeva iya kieetavai numa varuduu taaravooma suaivo taika kiooduu ari yoosinna Kaisariaa pikioo Yerusareema viravai. ² Oro varuduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaiya kieetaiyaatama innasi nnida kava kua pinaivaki Pauruusa yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmi taika kiada yamaa kua yamaa kuaivaa tida inna yaparaida tunoo: A ee-oo tino Pauruuso Yerusareema nnino ti yoketaakiaivee, tiravai. Pauruuso aataru tammaivau nninai iya inna rupertuaraivaara iya kua yeena raida itaa kua tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Peseteeva iya sai tunoo: Pauruuso homo Kaisariaa oovi nnauvaki varinoo. Kiisa suai fai na kava vara ranee ipi kuanaravai. ⁵ Tikiai ngiikidiri kieetaiyaata ni tasipama vida teekio Pauruuso mmoori maisaivaa uuvo vainai iya kava kua pinaivaki inna yapaatee, tiravai.

⁶ Peseteeva itaa kua kiaa kioo yaaku saivai sainaidiri taaravoomanee vara yaakuuvaitana suaivaa iya tasipama varuduu taika kiooduu kava vara ranoo Kaisariaa viravai. Vauvo patauduu kua radudeera nnauvaki oro ivaki

varioo vaidiiya tuduu Pauruusaa vitada ⁷ innasi nnuduu vaidi Yutayaiya Yerusareemadiri nnuuya kua pinaa kaayau ari vookarauyauvaa innaki yapada rikiooduu hama oyaiyauvootairavai. ⁸ Hama oyaiyauvootauduu Pauruuso iya kuaivaa irisaivaa tunoo: Hama na Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa hatokeeravai. Hama na nuunaira nnau pinaivaki mmoori maisaivaa iiravai. Hama na Roomaa kieeta tuanaivaa kua aataruuvaa hatokeeravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yutayaa vaidiiyara Peseteeva mmoori yoketaivaa iinaree kiaa ivo Pauruusaa yaparainno tunoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava aiki yapakiai fai na rikiaanarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Pauruuso inna kuaivaa sai tunoo: Roomaa kieeta tuanaivaa kua pinaivaa radudeera nnauvo aanna ivovee. Vaa na aikiooma i avuuvau diaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. Eenoo ni kuaivaa radudaannaivo inna yoketaavai. Vaa a taannavai. Hama na Yutayaiya aataruuvaa hatokeeravai. ¹¹ Na kua aataruuvaa hatokee mmoori maisaivaa iikiautiri. Eenoo kiannani iya ni ruputuaatirivee. Hama na putinaraivaara ooqoo kiauvali. Iya kua pinaivaa niiki yapaivo hama kutaavai vainoo. Hama vaidi voovoono yopeema ni vitoo iya mminaravai. Na Roomaa kieeta tuanaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravee, ¹² tuduu rikioo Peseteeva ari vaidi tinni yoketaiya tasipama kua kiaa kioo Pauruusaa tunoo: Inna aikioovee. A Roomaa kieeta tuanaivaasi kuane tinai fai na i titanai kuanaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaaya Berenikiooya avuuvaitanau diravai

¹³ Suai nnaagiai voovaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Akiripaava ari nnaataivo Berenikiooya yoosinna Kaisariaa tiida Peseteeva kieetavai varuuvaa innara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiiravai. ¹⁴ Tuma varida rikiooduu Peseteeva Akiripaanna Pauruuso oovi nnauvaki varuu kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Vaidi voovai oovi nnau aavaki variivaa Perekiiva pikiaikio homo hara kioo varinoo. ¹⁵ Na Yerusareema variaa suaivaki vaidi Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama kua pinaivaki inna yapa kiada inna ruputuaneera ni yaparairavai. ¹⁶ Yaparaudduu na iya kiaanoo: Vaidiivaa vaidi vooya kua pinaana inna yapaivaa hama ta Roomaiya tauraa inna ruputuaneera kiaunnavai. Vaidi vooyaano numa kua pinaivaa vaidi voovaaki yapa kiaiikio ivo iya kuaivaa irisai tikiai rikiada ta iya kuaivaa radudaunnavai. Roomaiya aataruuvo itaama vaivaivee, ¹⁷ kiaaduu rikiada iya mmuakiaaya numa aavaki vauya patauduu na akiairaama kua radudeera nnauvaki oro variee kiaaduu iya Pauruusaa vitada nniravai.

¹⁸ Nnuduu kua pinaivaki inna yapeera vaidiiya diitooduu iya ari vookarau mmoori maisaivaki inna yapa kioovaara na yaata utuaaduu ¹⁹ ngiari Anutuugaara iira aataruuvaara nnaasu innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. Vaidi putuuvaa nnutuuvo Yisuunnara Pauruuso tunoo: Varinoo, tuuvaara innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. ²⁰ Yapa kiooduu rikiee na kua oyaivaa rikiaanaraivaara kumimakama kiee Pauruusaa yaparaina kiaanoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava na rikiaanarannee? ²¹ kiaaduu rikioo Pauruuso ooqoo tioo ni yaparainno tunoo: Fai vaidiiya ni haitatuukiai na Roomaa kieetaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravaivee, tuduu rikiee na haitatuura vaidiiya kiaanoo: Inna haitatuukio yapooma aataruuvo kooyaa vainai na Roomaa kieeta tuanaivaasi titano kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Akiripaava tunoo: Aa vaidi aavaa kuaivaa ni rikiaatainoo. Neenoo inna kuaivaa rikiaanaravee, tuduu rikioo Peseteeva inna sai tunoo: Fai a turau inna kuaivaa rikiaanaravee, tiravai.

²³ Vauya patauduu Akiripaaya Berenikiooya ngiari uyira raira yoke-tauyauvaa vara uyu rau varada rapira vaidi kieetaiyaata yoosinna kieetaiyaatama tadadama nnida varuduu gioonna kiaapuuya iya teeda nnaasu vauduu kua radudeera nnauvaki nnida viravai. Oro varuduu Peseteeva ari ngiaammuauya tuduu Pauruusaa vitada nniravai. ²⁴ Nnuduu rikioo Peseteeva tunoo: Kieeta vaidi Akiripaavaata mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki variayaatama rikiaatee. Vaa ngia aa vaidi aavaa taavai. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapu aavaki variayaata Yerusareema variayaatama kua pinaivaa innaki yapaaraivaara niita kua tiravai. Kua tida varida aayanna reeda tunoo: Ruputu kikio putuaivee, tiravai. ²⁵ Tuduu na iya kuaivaa rikiaaduu hama ivo mmoori maisa iiravaara tida na kiaaduu hama inna ruputuduu putiravai. Ariinoo tunoo: Na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee, tuuvaara na inna titaanaraivaara ee-oo tiravai. ²⁶ Na ivaara Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaree kiauko hama kua oyaivootainoo. Kieeta Akiripaa-o, itaama vainai na i avuuvaunnaata aavaki variaya ngii avuuyauvunuaatama inna vitee yapa kinai ngia inna kuaivaa rikiaada oyaivaa ni giaa ni mikiai na Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaravai. ²⁷ Vaidi oovi nnauvaki variivo hama tomeda ivo uu oyaivootaivaara na kati titano vino hama safuunaravaivee, tiravai.

26

Pauruuso Akiripaanna avuuvau ari kua irisaivaa tiravai

¹ Tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa tunoo: Kua pinaivaa aiki yapaivaa irisaivaa eenoo aiyara yaata utuee kuaivaa ni giaa ni mianee, tuduu rikioo Pauruuso ari yaakuuvaa raduda utuoo irisai kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo:

² Ti kieeta Akiripaa-o, Yutayaa vaidiia mmuakiaa kua pinaivaki ni yapaivaa irisai kuaivaa makee na i kiaa i mminaraivaara rikiauko ni yoke-tainoo. ³ A mmuakiaa Yutayaiya iikiaa aataruuyauvaa arinaima rikiaannaivaara na i kiaa i mminaraivaara ni yoketaainoo. Ivaara na yamaa kuavai i yaparaina kiaunoo: Tirooma variee ni kuaivaa rikiaanee, kiaunoo.

⁴ Na kiisayaa nini yoosinnaivakiaata Yerusareemaivakiaatama varia ree ngiee ngiee variauvaa vaa mmuakiaa vaidi Yutayaiya teeda rikieeravai. ⁵ Na variee vaidi Farisaiya aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa safu-uma iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara uu aataruuvaa yaata-reeravai. Na Farisaiya aataruuvaa tuqinnama uuvaa hokoba suai vaa vaidi Yutayaiya taavai. Ivaara iya kooyaa kiatainai aikiooma fai ivaara kiaaravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya mmuuvaaara na yaagueeqama yaata utuee faannakiauvaara aanna makee na aavau diee vakiaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁷ Ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa ti oyai yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaakidiri diaunnaiya ta ivaa varaaraivaara yaata utida heenagieena ikiannagisanna Anutuuqaa ti ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnavaai. Ti kieeta Akiripaa-o, na ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa puaisa utuee faannakiauvaara Yutayaa vaidiia kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁸ Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara ngia Yutayaiya kutaavaivee kiataama vaikiainnaata unnakuavee kiaanoo. Ngia aaniiraida itaa kua kiannee? Kutaa kuavaivee.

⁹ Nnaaru neneenoo yaata utuaaduu nini yaataivoono tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuunna aataruuvau nuairaiya maisa mmooriivaa iikiane, ¹⁰ tuduu na Yerusareema maisa mmooriivaa yaagueeqama iya iiravai. Uduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia ee-oo tuu yanaiyauvaa ni muduu

na varee Anutuugaa gioonna kiaapuuya vatee oovi nnauvaki yapa kiaaduu varuduu vaidi vooya iya ruputikiaia putuateera tuduu neeta kiaanoo: Ruputikiaia putuatee, tiravai. ¹¹ Kiaa kiee na kaayauneetu iya nuunaira nnauyauvaki nuaina iya Yisuunnara maisa kua kiateera na iya ripiina iya ruputateera tiravai. Kiaaduu ni ausaivo kaayau iyara kapikaroovaara na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki iya ruputinara viravai.

Pauruuso ari ausa hanigioovaara iya kiaa mmiravai
(Aposoroo 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ti kieeta Akiripaa-o, ivaara na Damasakuusa viee Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya yanaiyauvaa vatee viee variaaduu ¹³ ikianna tammauduu mmeekia ari vookarauvo suaivaa mmeekiaivaa yaataroovo ngiau aapuuvakidiri niyaa ruvuaahoo ni tasipama vuuyayaatama ruvuaaheeravai. ¹⁴ Ruvuaahooduu ta mmuakiaaya mmataivaki vida varada vaidi na rikiaaduu kua voovai Eporai kuaivakidiri niita kuaivaa tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira mmoori maisa mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannanee? Nakaaraivo puara burimakauvaa yau avaikaraivaadiri ruaikio rikioo ariinoo ari yukuuvaadiri hatookio pinaa nniitaraivo innaki vaineema a mmamma nniitaraivaa ni iikiannaivo hama giaaki vainoo. Aiki vainoo, ¹⁵ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ¹⁶ Diitee ngiau dianee. A ni mmoori vareera ngiaammuauvai na i mmataama kiaanaraivaara na aita kua kiaunoo. Makee a ni tee rikiaannaivaaraata yapooma na i vitainaraivaaraatama gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. ¹⁷⁻¹⁸ Na i titanai a gioonna kiaapu Isarairaiyasiaata ngiari vopinnaiyasiaatama kuanaravai. A viee iya tinai arinaima rikiada upisi aataruuvau pikiada mmeekia tai aataruuvau vida Sataangaa yaagueeqaivaa pikiada Anutuugaa yaagueeqaivaa varaaraivaara na i titanai kuanaravai. A viee iya tinai iya niyara kutaavaivee tikiaia na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai iya Anutuugo ariiniee tii gioonna kiaapuuya tasipama variaaraivaara na i titanai kuanaravai. A vinai vooya aiyara nnannateekiaia fai na i vatee yoketaivau i yapaanaravai.

Pauruuso ari mmooriivaara iya kiaa mmiravai

¹⁹ Ti kieeta Akiripaa-o, na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua ni giaa ni muuvaara hama na pikieeravai. Na iiravai. ²⁰ Iina tauraa Damasakuusa viee nnaagiai Yerusareema viee nnaagiai mmata Yutayaivakiaata ngiari vopinnaiya mmataiyauvakiaatama viravai. Viee na iya kiaa mmiee kiaanoo: Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmida mmoori yokeitavaa iikiaia fai gioonna kiaapuuya teeda kiaara: Vaa kutaa ausa hanigiaano, kiaravai. ²¹ Na itaa kua kiaivaara na nuunaira nnau pinaivaki kuaaduu Yutayaa vaidiia ni utu raririima rada ni ruputuaara iiravai. ²² Ni ruputuaara uu suaivakidiri Anutuugo ni tasipama varia roo ngioo ngioo aanna makee homo ni tasipama varinoo. Ivaara hama aaniivaara na aavaki diee vaina vaidi nnoonnaiyaata vaidi kuminaiyaatama kuaivaa kiaunoo. Musiivaata porofetaiyaatama fai yapooma vainaraivaara fafaara roo kuaivaa nnaasu na kiaunoo. ²³ Musiivaata forofetaiyaatama Anutuugo mmataama kioo vaidiivaara kiaanoo: Fai ivo mmamma nniitaraivaa varoo putiivakidiri ivannaadee kava diitaanaravai. Diitaivoono mmeekia tai aataruuvaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari vopinnaiyaatama kiaa mminai rikiada ausa hanigiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

Musiivaata forofetaiyaatama itaa kua tuu kuaivaa neeta mmuai kuaivaa kiauvaivee.

²⁴ Pauruuso ari tuu kuaivaa irisaivaa itaa kua tuoo varuduu rikioo Pese-teeva puaisakama inna tunoo: Pauruuso, a yaata duunakuavee. A kaayau yanaiyauvaa yaaruannanono i yaataivo duunainoo, ²⁵ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Ti kieeta yoketaa-o, hama na yaata duunavaivee. Na kiau kuaivo safuuma kutaa kuavai kiaunoo. ²⁶ Ti kieeta Akiripaava na kiau kua aavaara safuuma rikiavaara na yaagueeqama innaata itaa kua kiaunoo. Vaa na tauvai. Hama na hataumaki ni mmooriivaa iikiaivaara ivo mmuakiaavai too rikiavaivee. ²⁷ Ti kieeta Akiripaa-o, a ti forofetaiya kuaivaara kutaavaivee kiannanee? Vaa na tauvai. A kutaavaivee kianavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa sai tunoo: Aanna makee a kiisa suai niita kua tiee yaata utuee kiannanoo: Ivo ausa hanigioo Yisuunna aataruuvau kuaiveenna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Mo kiisa suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Vara hokoba suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Hama neeta taunoo. Eetama gionna kiaapu makee ni kuaivaa rikiayaatama ausa hanigiada ni roosiima variateeraivaara na Anutuugaata kua tiee yaaku varaunoo. Aa ni ranaa rau kioo yeenaiyauvaara hama na itaa kua kiaunoo. Na ausa hanigiauvaara itaa kua kiaunoo.

³⁰ Pauruuso itaa kua tuduu rikiada Yutayaiya kieetaivoota mmata kieetaivootama Berenikioovaata gionna kiaapu vooyaatama diitada ³¹ mmaanai vida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Aa vaidi aavo hama mmoori maisavai iikiai teeda rikiadaata iya inna oovi nnauvaki yapa kiada inna ruputikio putuaiveeraivaara iikiaanoo, ³² kiaa kiada Akiripaava Peseteenna tunoo: Hama aa vaidi aavo na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee tutiri. Vaa oovi nnauvakidiri mmaanai tuoo vutirivee. Akiripaava itaa kua tiravai.

27

Pauruuso siipaivaki karoo Rooma viravai

¹ Ta mmata Itariaa kuaara kuaivaa kiaa yeena rau kiaannaduu rikiada vaidi haitatuuraiyaano Pauruusaata ngiari vo vaidi oovi nnauvaki varu-yaatama vaidiivaa nnutuuvo Yuriinna mmuduu haitatuuravai. Ivoono Roomaa kieeta tuanaivaa rapira vaidi vooya kieetavai variravai. ² Varuduu ta yoosinnaivaa nnutuuvo Ataramutuu ivaki vida siipaivaki kareeravai. Ii siipa ivo mmata Asiaivau vau yoosinnaiyauvo nnoori siriivau vauvakira kuanara uuduu ivaki ta karada viravai. Maketoniaa mmataivau vau yoosinna Tesoronikii diaa vaidiivaa nnutuuvo Arisarakaava ti tasipama viravai. ³ Vududuu heenauduu siipa aakiaivaki vakiaannaiya patauduu numa yoosinna Sitoona reemi raannaduu Yuriiva Pauruusaara yoketaimmo innara ee-oo tuduu ari seenaiyasi vioo iyasidiri hama innasi vau mminnaiyauvaa vareeravai. ⁴ Varoo kava vara ranoo siipaivaki karoo vududuu siipaivo vupinnainnidiri yuunnaivo nnuuvaara mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo hama yuunnaivo nnuupinnainningiaadiri viravai.

⁵ Vududuu mmata Kirikiaivaata Paburiaivaata yaatarada vidada oro mmataivaa nnutuuvo Rukiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Mura ivaki siipaivakidiri reemi reeravai. ⁶ Reemi raannaduu Pauruusainna haitatuura kieetaivoono nuainnonno tooduu yoosinna Aresadiriaa vaidiivaa siipaivo Itariaa kuanara uuvo inna too vauduu too tuduu ta ivaki karada viravai.

⁷ Kuaannaduu yuunnaivo utuduu hama ta seenada viraida tadadama kuaannaduduu suai vooyauvai taika kioodoo ta yoosinna Naitaasa vainivau vida taannaduu yuunnaivo pinaama utuduu ta kuaara kuaannaipin-nai hama yopeema viraida ta mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Keretee hama yuunnaivo nnuupinnainningiaa vidada mmata araivaa nnutuuvo Saramoona yaatareeravai. ⁸ Yaatarada nnoori tooyaidaa tadadama vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Yoketaa Yoosinnavai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Rasiaa ivaki viravai.

⁹ Vida rikiaannaduu vaa hokoba suaivo taika kieeravai. Yutayaiya Anutu-uqaata kua kuaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara oogoo tuu suaivo vaa taika kieeravai. Ta rikiaannaduu iqii suai ivaki yuunnaivo pinaama utuduu nnooriivo ketekaateenno varuuvaara Pauruuso ari yaata utuu kuaivaa iya kuaa mmioo tunoo: ¹⁰ Vaidiso, vaa na rikiauvai. Ta siipaivaki karada vikio pinaa mmuaararavai tiisi nnino hoonahaana mmuakiaa mminnaiyauvo siipaivaki vaiyauvo fai maisaino siipaivoota maisainai vaidiiyaata putuaar-avaivee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruusainna haitatuura kieetaivo hama Pauru-usaa kuaivaa rikieerainno siipa utuu vaidiivaa kuaivaata siipa nakaaraivaa kuaivaatama nnaasu rikieeravai. ¹² Rikiooduu iya varuu yoosinnaivaki yuunna utuu suaivo hama yoketauvaara vaidi kaayaunnaano siipaivaki karada yoosinna Ponikaa kuaara iiravai. Ponikaa yoosinna yoketaivo mmata Keretee vauduu ivaki siipaivo oro dira mmaataivo yoketaavai vau-vaara iya ipira kuaara iiravai. Iya ipi vida pinaa yuunna utira suaivo nninainnaata hatauma vaupinnai vara hiri variaaraivaara yaata utiravai.

Yuunna yaamurukaivo siipaivaa utiravai

¹³ Tooya saivakidiri yuunna kiisaivo utuduu vaidiiya yoosinna Ponikaa kuaaraivaara yaata utida tunoo: Fai aikiooma ta kuaaravaivee, kuaa ki-ada siipaivaa utira ainaivaa nnukaivakidiri rada kiada siipaivaki yapa kioodoo mmata Keretee siriivau viravai. ¹⁴ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivaa nnutuuvo Urakuroona mmataivakidiri ¹⁵ tuoo siipaivaa utuduu hama yopeema siipaivo yuunna nnuupinnainningiaa vuduu siipa utuu vaidiivo siipaivaa utira yauvaa pikiooduu yuunnaivo siipaivaa utuduu yu-unna vuupinnainningiaa viravai. ¹⁶ Vuduu mmata kiisa vovaatavai nnoori-ivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Karauta hama yuunna utuupinnainningiaa vida kanuuvo siipaivaa araivau vauvaa utu raririima siipa aakiaivaki ya-paara iikiaannaduu ti mmuaararooduaata ¹⁷ utu raririima aakiaivaki yapa kiada yeena yaagueeqaiyauvaa varada siipaivo havarataanarainnoo kuaa yeenaiyauvaadiri rairavai. Iya Ripuaa mmata siriivau nnooriivo rubaayoo siri nnuka muaraagaivaki siipaivo puaisakama uyu kioo dioo vaivoora kuaa aatuuda siipa buruqa pinaivaa rukuasaa kiada rapugiaa aakiaivaki yapa kioodoo yuunnaivo siipaivaa kati varoo viravai. ¹⁸ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu vakiaannaiya patauduu siipaivo nnoori aaki-aana vivoora kua kiada hoonaa mmuaararooyauvaa vara kagaari kagaari-ida variravai. ¹⁹ Itaidada vakiaannaiya patauduu siipa mmooi vareera vaidiiya ngiari siipa iira mminnaa mmuakiaayauvai vara kagaari kieeravai. ²⁰ Kagaari kioodoo kaayau suaivaki ta taannaduu hama suaivootama aaki-apuaivootairavai. Hameetauduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu ta yoketaama vida aikiooma yoosinnaivaki kuaaraivaara hama yaata utiraida pikieeravai.

²¹ Pikiooduu vaidiiya vaa hokoba suai yeennaivaa pikiooduu too Pauruuso numa iya avuuyauvunu dioo vainno tunoo: Vaidiso, ta Keretee mmataivau varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiaataama kiadaata hama ngia ni kuaivaa

rikiada Keretee pikieeravai. Ngia tauraa ni kuaivaa rikiaatiri. Hama mmuakiaa ngii hoona mminnaiyauvo maisaitiri. Hama ngia koonnama variaatirivee. ²² Inna aikioo, ni kuaivaa rikiaatee. Sa ausa mmuaararakiaatee. Fai hama vaidi voovoono putinaravai. Fai siipaivo nnaasu maisainaravai. ²³ Aa heena aavaki na vaina tauko ni Anutuuqaa na ni ausa mmuduuyaivaa inna mmiauvaa aangeraa voovoono tuma ni tinoo: ²⁴ Pauruuso, sa aatuunna varianee. Fai a Roomaa kieeta tuanaivaa avuuvau dinaravee. Rikiaanee. Anutuuqo kati aiyara yoketaama yaata utiivaara ivo vaa aini iya mmataama kioo i mmuu mmuakiaaya i tasipama siipaivaki variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiivai. ²⁵ Vaidiso, aangeraiivo itaa kua tiivaara sa ngii mmuaararakiaivee. Anutuuqo ni giaa ni miivaara na kiaunoo: Fai kutaa ivo iinaravaivee, kiau vai. ²⁶ Itaama vainainnaata fai ta hama safuuma kuaravee. Fai yuunnaivo ti utinanai ta mmata nnooriivo ututuuma kiaivaa siriivau kuaravaivee, tiravai.

²⁷ Suai yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivo taika kioodoo heenaki yuunna yaamuruka pinaivo ti utuduu ta nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Atiriivau kuaannaduu heena tammaivaki siipa mmoori vareera vaidi-
iya yaata utida rikiooduu siipaivo mmataivaa vainima viravai. ²⁸ Vuduu rikiada yaata utida aina mmuaararoovaa yeenaivaa haru kiada nnooriivaki kagaari kioodoo vuduu utu rada kiada tooduu nnooriivaki nnukaivo hokobavai (120) vairavai. Vauduu teeda vida kiisa suai kava mmataida tooduu nnooriivaki nnukaivo paannama (90) vairavai. ²⁹ Vauduu teeda sikau kaayau siriivau suvuuvau siipaivo vioo havarateenoora aatuuda siipa rakanaivaki aina mmuaararooyauvaa taarama taarama vara kagaari kiada pataakiaiveera yaaku vareeravai. ³⁰ Yaaku vara taika kiada siipa mmoori vareera vaidiyya ngiari toovau siipaivaa pikiada kuaaree kiaa iida kanuuvaa yeenaiyauvunudiri nnoori verenoovau reemi yapa kiada iya kanuuvaki reemi raaree kiaa unnakua tida aina mmuaararoo vooyauvai siipa kieetaivakidiri vara kagaari kiaravaara unnakua tiravai. ³¹ Unnakua tuduu rikioo Pauruuso rapira vaidiyyaata iya kieetaivaatama tunoo: Siipa mmoori vareera vaidiyya hama siipaivaki varikiai fai hama ngia mmuakiaaya yoketaama kuaravee, ³² tuduu rikiada rapira vaidiyya kanuuvaa yeenaiyauvaa hatoka kioodoo vioo kieeravai.

³³ Vioo kioodoo patainara uduu Pauruuso mmuakiaaya yeennaivaa nnaateera yaagueeqama kua tioo tunoo: Ngia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivaa yuunna yaamurukaivo taikaanaraivaara faannaida varida hama yeenna nneeravai. ³⁴ Ivaara na yaagueeqama kiaunoo. Ngii yeennaiyauvaa nnaatee. Nneekio ngii yaagueeqainai yoketaama kuaravai. Ngia vida hama koonnama kuaravai. Yoketaama kuaravee, ³⁵ kiaa kioo Pauruuso yeenna bereetaivaa varoo iya avuuvau Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo nneeravai. ³⁶ Nnoo varuduu teeda mmuakiaaya kiisama iya yoketauduu iyaatama yeennaivaa nneeravai. ³⁷ Ta siipaivaki variaanna vaidiyya kaayau (276) varida yeenna nneeravai. ³⁸ Nnaa taika kiada iya kaayau yeenna vuitaiyauvaa vara kagaari kioodoo siipaivo papakaanduu viravai.

Nnooriivo siipaivaa rummua ruvuvarata kieeravai

³⁹ Vududuu patauduu siipa mmoori vareera vaidiyya mmataivaa reeti teeda kumimakaida tooduu mmataivo nnooriivaa sainai sainai vauduu teeda ivaki siipaivo siriivau oro duoo vainaraivaara yaata utida ⁴⁰ aina mmuaararooyauvo nnooriivaki vauyauvaa yeenaiyauvaa hatoka kiada nnooriivaki pikiada nnoori ruvuaseera yatari sagaiyauvunu yeena rau

kiouyauvaa rukuasaa kiada siipa kieetaivaki buruqa vauvaa vara ngiau haru kioodoo yuunnaivo utuduu siipaivo safuuma nnoori siriivakira viravai. ⁴¹ Nnoori siriivau kuanaree kiasa vioo vioo nnoori aakiaivaki nnuka muaraagauvaki siipa kieetaivo puaisakama uyu kioo dioo vainno hama hanigiaataama kioo vauduu nnooriivo pinaama ketekaateenno siipa rakanaivaa varoo sainai ruoo sainai ruoo ruoo siipa rakanaivaa rummua ruvuaraata kieeravai.

⁴² Ruvuarata kioodoo siipa aakiaivaki oovi nnauvaki varuu vaidiiya nnooriivaki suai roommu kiada ivaa karada ngiari toovau vivoora rapira vaidiiya iya ruputuduu putuaraa uduu ⁴³ rapira vaidiiya kieetaivo Pauruusaara yoketaimmo inna ruputivoora iya ooqoo tiravai. Ooqoo kiasa kioo vaidi nnoori kareera aataruuvaa tuqinnama tooya tuduu nnooriivaki suai roommu kiada nnooriivaa karada kati nau viravai. ⁴⁴ Vuduu nnaagiai hama nnoori kareera aataruuvaa tooya siipa araiyauvo nnooriivau vauyauvaa utida nnooriivaa karada kati nau viravai. Vuduu ta eyommaaya itaama kati yoketaama mmataivau viravai.

28

Ta yoosinna Meretee viravai

¹ Vida rikiaannaduu mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Meretee vauduu ² gioonna kiasa puu mmaayootaiya tiyara pinaama yoketauduu vati ruduu ririkia utuduu iya ikia tiini hara kiada tiyara tuqinneeravai. ³ Tuqinnoduu Pauruuso ikia aangangaraiyauvaa porooma utuoo numa ikiaivaki kioodoo too inna totookauduu ivakidiri yapai quaiha roosuovo Pauruusa yaakuuvau unnu kioo vairavai. ⁴ Unnu kioo vauduu mmaayootaa gioonna kiasa puu iava teeda ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Kutaa, aa vaidi aavo vaidiiya ruputikiai putuua vaidivai. Irisai hama inna variraivootainoo. Ivo nnooriivau ngioo hama putivai. Aa yapai aavoono inna gutu kino putinaravee, ⁵ tuduu rikioo Pauruuso yapaivaa ari yaakuuvaidiri rummua ruvuaa ikiaivaki kioodoo hama kiisama inna yaakuuvo nniitareeravai. ⁶ Hama nniitarooduu gioonna kiasa puu inna mmammaivo yootano ivo putuinaaree kiasa kiada hokoba suai faannaida varuduu hama inna mmammaivo yootoduu hama ivo putuduu keenaa innara yaata utida tunoo: Ivo anutuuvovee, tiravai.

⁷ Tuduu ta nnoori siriivau variaannaduu mmata kieetaivaa nnutuuvo Pupiriinna mmataivo vainima ivau vairavai. Vauduu ta innasi kuaannaduu ivo tiyara yoketaama tuqinnoduu taaravooma suai ta inna tasipama viravai. ⁸ Varida taannaduu Pupiriinna koova nniitarooduu ari mmaataivau nnaasu vainno varuduu inna mmammaivo ikiyanaa tooduu naara dududuu rikioo Pauruuso inna nnauvaki vioo innara yaaku vara kioo ari yaakuuvaitana innayaa utuduu inna nniitaroovo taikeravai. ⁹ Taikooduu rikiaada mmuakiasa gioonna kiasa puu nniitarooya ii mmata nnoori ututuuma kioo mmata ivaki varuuya nnuduu iyaatama iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai. ¹⁰ Tuqinnoduu iya mminnaa vooyauvai kati ti mmuduu yapooma ta siipa voovaki karaara iikiaannaduu iya hama tiisi vau mminnaiyauvaatama kati ti mmiravai.

Pauruuso Meretee pikioo Rooma viravai

¹¹ Taaravooma kuraaga taika kioodoo siipa yoosinna Aresadiriaadiri nnuuvaa nnutuuvo Unnakua Anutuu Gaabiivaitana nniravai. Tauraa yuunna utuu suaivaki ii siipa ivo mmata Meretee varioo faannairavai. ¹² Faannaududuu suaivo yoketauduu tiisi nnuduu ta karada vidada yoosinna Surakusu ivaki reemi rada taaravooma suai variravai. ¹³ Vari

kiada kava siipaivaki karada vidada yoosinna Rekii vakiaannaiya patauduu yuunnaivo sai tooyannidiri utuduu kuaannaduduu taara suaivaitana taika kioodoo yoosinna Potioori viravai. ¹⁴Oro reemi rada nuaida taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya ti teeda vauduu rikiaannaduu tunoo: Tiisi nnida mmuaa Sudaagavai ti tasipama varida kuatee, tuduu rikiada oro mmuaa Sudaagavai iya tasipama vari kiada Rooma aataruuvau viravai. ¹⁵Vida variaannaduu Roomaa vaidi vaa ausa hanigiooya ta ngiaannaivaa rikiada tuma yoosinna Apiporoo yookaira mmatuuyaivaki vida nnida vaira nnau taaravoomaiyauvaki ti sunaara saidiri nniravai. Nnudu Pauruuso iya too Anutuugaara yoketaavaivee tuduu inna ausa mmuaararoovo yoketairavai.

Pauruuso Rooma variravai

¹⁶Yoketauduu ta vidada oro Rooma hara kiada variaannaduu nnau voovaki Pauruuso hara kioo varuduu rapira vaidi voovoona inna haitaturavai.

¹⁷Haitatuuduu taaravooma suaivo taika kioodoo Pauruuso Yutayaa vaidi ivaki varuuya kieetaiya tuduu innasi nnudu iya tunoo: Ni seenayaso, hama na ti seenaiyara mmoori maisaivaa iiravai. Hama na aataruuyauvaa ti rubuungainna ti mmuuyauvaa hatokeeravai. Hama hatokaaduu Yerusa-reema varuu vaidiiya kati ni utu raririima rada Rooma rapira vaidiiya mmuduu iya oovi nnauvaki ni yapeeravai. ¹⁸Yapa kiada ni yaparaida tooduu iya ni ruputuaara kua oyaivo hameetauduu iya mmaanai ni titaara uuduu ¹⁹Yutayaa vaidiiya oooqoo tiravai. Oooqoo tuduu hama vo aataru-uvootauvaara na Roomaa kieeta tuanaivaasi nninaraivaara yaparairavai. Hama na nini seena tuanaiyaki kua pinaivaa yapaanaraivaara aapi nninara tiravai. Kua pinaivaa niiki yapooava radudaanara na aapi nninara tiravai. ²⁰Ii kua ivaara na ngii tee ngiita kua tinaravee kiaukai ngiaavai. Anutu-ugo mmataama kioo vaidiivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya faannaida variaaraivaara vaidiiya aa yeena aavaadiri ni rau kieeravaivee, ²¹tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Hama ti seena Yutayaiya aiyara yanaiyauvaa tiini fafaara kiaavo tiisi nniivai. Ti seena vooya hama ivakidiri nnida aiyara maisai mmayaayaivaa ti kiaa ti mmiaavai. ²²Vaa ta rikiaunnava. Aa iya Anutuugaayaadiri unnakua kiaa haubayama kiaa aataru aavaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki maisa kua kiaavai. A ivaara yaata utuee tinara kuaivaa ti rikiaataino.

²³Iya itaa kua kiaa kiada kava innaata kua kiaara suaivaa mmataama kiada oro varida tooduu iya mmataama kioo suaivo nnudu kaayau vaidi Yutayaiya Pauruuso varuuvaki nniravai. Numa ivaki varuduu Pauruuso heenanaanna Anutuugo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmududuu heenairavai. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara Pauruuso Musiiva mmaanna kuaivaa fafaara roovakidiriaata forofetaiya roo kuaivakidiriaatama Yisuunnara iya kiaa mmiravai. ²⁴Kiaa mmuduu rikiada vooyaano tunoo: Kutaavaivee, tuduu vooyaano tunoo: Unnakuavaivee, tiravai. ²⁵Kiaa kiada Pauruuso aa kua aavaa nnaagiai tinara kua aavaa rikiada hama mmuaa yaatavai utiraida pikiada vida kieeravai. Aa kua aavaa Pauruuso tuuvo ataama vainoo. Ivo tunoo: Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono forofetaa vaidi Yisayaanna kiaa mmuu kuaivaa Yisayaava ngii rubuungainna kiaa mmuuvo inna kua kutaa kuavaivee. ²⁶Mmannasa Yoketaivoono tunoo:

Viee aa gioonna kiaapu aaya kiaa mmiee kianee:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

²⁷ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
 iya yaata tinniiyauvaa rikiada
 ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
 na iya tuqinnevoora kiaa
 iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
 ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
 ngiari avuuyauvaa tasuma kiada variaavaivee, kianee.

Mmannasa Yoketaivo Yisayaanna itaa kua kiaa mmuduu reeravai.

²⁸ Ivaara ngia arinaima rikiaatee. Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivaa vaidiiyaano ngiari voopinnaiyaata vaa kiaa mmiaavai. Fai iya rikiaaravaivee. ²⁹ (Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidi Yutayaiya yaagueeqama ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada pikiada vida kieeravai.)

³⁰ Pauruuso ii yoosinna ivaki taara nuanu hara kioo varioo ariinoo nnau voovaara yookaama kioo ivaki variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu innasi nnuuyara ivo yoketaimno yamaa kua tiravai.

³¹ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivaaraata Udaanga Yisuu Kirisiin-naraatama yaagueeqama iya kiaa mmuduu hama vaidi vooya inna ooqoo tiravai.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Rooma varuuyani reeravai

Pauruusoono aa yanaa aavaa Roomaayani reeravai. Ivo ari iyasi kuanaraivaara iya kiasa mminai innara teeraikio ivo iyasi vioo Anutuuqaara nunaira aataruuvaa Roomaivaki iinaraivaara aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Pauruusaa yaata utiraivo gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya Rooma varuuya tasipama kiisa suai varioo mmoori iinaraivaara yaata utiravai. Ivo itaama iya tasipama mmoori iino inna aataruuvo kooyaa vaino yoosinna Sipaniaa kuanaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravai.

Pauruuso aa yanaa aavaa roo ivo ari Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvaaara ivo arinaima ausa hanigieera aataruuvaa too rikioovaaaraatama ari mmoori uuvaaaraatama iya kiasa mmiravai.

¹ Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varau vaidivoono aa yanaa aavaa kiauko Teretiivaano ngiini fafaarainoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variauvaara Anutuuqo ni maavee tiravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiaiveeraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ii mmayaaya yoketaa ivaa Anutuuqo nnaaru kua kiasa teerama kioovaa forofetaiya kiasa mmuduu rikiada ari yanaivau fafaara reeravai. ³ Ii mmayaaya yoketaa ivo ari Mmaapu ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara tira mmayaayavai. Mmatayaa diaa gionnaivoono inna mmata kiooduu ivo vaidivai varuuvoono Davuitinna oyaivakidiri diiteeravai. ⁴ Varia roo ngioo ngioo nnuduu rikiada rupuutu kiooduu putuduu Anutuuqo ari yaagueeqa ari vookarauvaa inna mmuduu diiteeravoonora tuoo ivo yaagueeqama Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo innaki vauvaara ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. ⁵ Yisuuva putuuvakidiri kava diitoovaaara Anutuuqo kati niiyara yoketaama yaata utuoo ari kuaivaa varee nookianeera vaidivai ni mmataama kieeravai. Na innaroo tiee mmoori varee variee mmuakiaa gionna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna variaya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa varaateeraivaara ivo ni mmataama kieeravai. ⁶ Ngia Rooma variayaatama na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii minai ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya variateeraivaara vaa Anutuuqo ngii maavee tiravaivee.

⁷ Ngia inna gionna kiaapuya variateeraivaara ivo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruoo varinoo. Ngia Rooma itaama hara kiada variayara na yaata utuee kiauko aa yanaa aavaa Teretiiva ngiini fafaarainoo.

Ti Napoova Anutuuqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso yaaku varoo kua yoketaivaa tiravai

⁸ Na toosa hara kiasa kuaivaa ataama ngii giaa ngii minaravee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara gionna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida variaano. Itaama vaikiai na mmuakiaaya ngiiyara kua yoketaivaa Yisuu Kirisiinna kiasa mmiauko ivo Anutuuqaa kiasa mmiivai. ⁹ Na ni mmamma mmuyai mmuakiaavai Anutuuqaa mmiee inna mmooriivaa yaagueeqama varee inna Mmaapuvaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo.

Anutuugoono na itaama iikiauvaa taivoono mmuakiaa suai na yaaku varau suaiyauvaki makemakee ngiiyara yaaku varauvaatama vaa arinaima too rikiaivai. ¹⁰ Ivo ee-oo tuoo aataruuvaa kooyaa ni vitainai rikiee na makee ngiisi aikiooma kuanaraivaara innaata kua tie yaaku varaunoo. ¹¹ Mmannasaivo kua voovai ni giaa ni miivaa na ngii giaa ngii minai ngia yaagueeqama variateeraivaara na ngii taanaree kiaa iikiaunoo. ¹² Na itaa kua kiauvaava oyaivo ataama vainoo. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara ngiita ngii giaa ngii minai rikiaada ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara niita ni giaa ni mikiai ta yaagueeqama variaaravai.

¹³ Ni seenayaso, aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Na airineetu ngiisi kuanaree kiaa iikiauko hama ni aataru na kuanaraivootaikio mmoori vooyauvoono ni suvuaikiai hama na kuauvai. Vaidiia ngiari yeenna iiraiyauvo apuukiai rasukuaivaa roosiima vaa na ngiari voopinnaa vooya mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaaduu arinaima rikieeravai. Ngia voopinnaa vooya ngieetama arinaima rikiaateeraivaara na ngiisi kuanaree kiaa iikiauko hama ni aataruuvootainoo. ¹⁴ Anutuugo ni mmataama kioovaara na mmuakiaaya kiaa mminara mmooriivo vainoo. Ereengaa kuaivaa tiraiyaata ngiari vo kua vo kuaiyauvaa tiraiyaatama tinni vaiyaata yaata duunaiyaatama na iya kiaa mminaraivo inna ni mmoorivai. ¹⁵ Ivaaraina ngia Rooma variayaatama mmayaaya yoketaivaa na ngiita ngii giaa ngii minaraivaara ni iikiatainoo.

Mmayaaya yoketaivo inna Anutuugaa yaagueeqa tuanaavai

¹⁶ Itaama vaikio mmayaaya yoketaivaara hama ni mmamma maisainoo. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna Anutuugaa mmayaaya yoketaa yaagueeqavai. Ii mmayaaya yaagueeqa ivaadiri gionna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuugo vitoo yoketaivau yapaivai. Tauraa ivo Yutayaiyannaadee vitoo yoketaivau yapa kioo nnaagiai ngiari voopinnaiyaatama vitoo mmuai yoketaivau yapaivai. ¹⁷ Anutuugo tinai rikiaada gionna kiaapuuya inna avuuvau safuuma variaaravai. Ii aataru ivaa Yisuunna mmayaaya yoketaivoono kooyaa ti vitaivai. Gionna kiaapuuya toosa hareera suaivaki Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada safuuma varia rada vidada mmannammanna kutaavaivee kiaa kiada variaavai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiavoono fai inna avuuvau safuuma varioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

Gionna kiaapuuya Anutuugaa mmooka hanigia mmiaavai

¹⁸ Vaa ta taunnava. Gionna kiaapu mmuakiaaya hama innara mmuduuya riraida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyara Anutuugo ngiaaapu variivoono iyara inna nnannataikio irisai maisaiyauvaa iya mmiivo kooyaa vainoo. Iya maisama iikiaa aataruuvono Anutuugaa aataru kutaivaa uuda raivai. ¹⁹ Anutuugaa aataruuvo kooyaa vaivaa vaa iya teeda rikiaadaata maisama variaivaara Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mmiivai. Anutuugo ariinoo ari aataruuvaa kooyaa iya vitaivaivee. ²⁰ Ivo ngiaa mmataivaa uu suaivakidiri vakia roo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivakiaatama ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Ivo tupatupaa yaagueeqama variraivo kooyaa vaikio ivo ari vookarai Anutuugo tuanaavai variivootama kooyaa vaivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa uuyauvaa gionna kiaapuuya taavo ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Vaa kooyaa vaivaara hama yopeema gionna kiaapuuya ruvuakavaakai kua tida kiaara: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaravai.

²¹ Anutuugo variivaa vaa iya teeda rikiadaata hama innara kiaanoo: Inna Anutuugovee, kiasa kiada inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada hama innara yoketaavaivee kiasavai. Hama itaa tiraيدا ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri iya sabi kua sabi kua tida varida variaavo iya aakiaiyauvo mmanna tuanaa upisiyauvai vaivai. ²² Iya ngiariiyara ta tinni yoketaayavee kiaiya unakua kiasa kiada yaata duunaya variaavai. ²³ Anutuugo tupatupaa variivaa hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiraida pikiada mmatayaa diaa mminnaiyauvaa mmannammannaiyauvaa iima kiada iyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. Ii mminnaa iyauvaa vaidiiya roosiima iima kiada vasingiaammaiya roosiima iima kiada yanayapaiyauvaatama roosiima iikiaavai.

²⁴ Vaidiiya itaama kumimakaida yaata duunaya variaivaara Anutuugo iya pikioo tinoo: Inna aikioo, ngiingii miaraavai. Iikiatee. Anutuugo itaa kua tikiai ngiari ausa tinniiyauvaki vai aataru maisaiyauvaa iya iikiata iikiataiyauvaa iikiaavai. Iida varida vaidiiya ngiari mmamma ngiari mmammaiyauvaa ngiari tasipa ngiari tasipama iikiaa aataruuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. ²⁵ Iya Anutuugo varii aataruvaara kutaavaivee tira aataruuvaa pikiada unnakua tira aataruuvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaivaara iya itaama iikiaavai. Anutuugo mmuakiasa mminnaayauvai ii nakaaraivaa hama iya inna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmirama kiada ivo iima kiai mminnaiyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iqii mminnaa iyauvaara mmoori varaavai. Gioonna kiaapuuya Anutuugaara kua yoketaivaa tupatupaa kiaravaivee. Kua kutaa.

²⁶ Vaidiiya koonnama itaama varida iikiaivaara Anutuugo iya pikiaikiai iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataira aataruuyauvaa iikiyaiyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. Mo gioonnaiya ngiari vaidiiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. ²⁷ Mmuaikaraama vaidiiya ngiari gioonnaiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipakiaaraivaara iya ausaiyauvo yoketaikiai ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. Iya itaama mmamma maisai aataruuyauvaa iida koonnama variaivaara irisai maisaiyauvo safuuma ngiariikiyaiyauvaa varaavai.

²⁸ Ivaaraida itaama iikiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utida kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikiaikiai ngiari yaata vuatinniiyauvunudiri yaata utida maisamaisai aataru ari vookaraiyauvaa iida varida hama iya iikiataama kiadaata iikiaavai. ²⁹ Iya itaama iikiaivo maisamaisaira aataru mmuakiaayauvai iya aakiaiyauvaki suvuavai. Iya koonnama varida iya ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa taavo iya varaata varaataikiai varida ngiari seenaiyara nniki tomedaida maisai mmooriivaa iya iikiaaraivaara yaata utuaavai. Yaata utida ngiari seenaiyara kiaanoo: Ngia ti yaataraiivaara ti nnannatainoo, kiasa kiada varida iya rputuaani putuaa aataruuvaa iida ngiari rapu ngiari rapuuda varida ngiari seenaiya unnakua unnakua kiasavai. Iya hama ngiari seenaiyara mmuduuya riraida unnakua unnakuaiyauvaa reeti kia reeri kiaama rada nookiaavai. Iya ngiari seenaiyara murumuru tida ³⁰ iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa tida hama Anutuugaara mmuduuya riraida tinni yaagueeqaiya varida ngiariiyara mannaka tida airi airi maisamaisai aataruuyauvaara yaata utida varida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada yaataravai. ³¹ Iya yaata duunaya varida ngiari mmooriiyauvo vaikiainnaata teeda rikiada pikiaavai. Hama iya ngiari seenaiyara mmuduuya rida hama iyara tuqinneerama kiada pikiada suvikaravee kiasavai. ³² Gioonna kiaapuuya

itaama variayara Anutuugaa kua aataruuvoono vainno iyara tinoo: Fai itaama variayia inna iya irisaivoonno putuaaraivo vainoo, tiivaa vaa iya rikiaavai. Rikiadaata ngiari iikiaa aataru maisaiyauvaa iida varida ngiari seenaiya mmuai aataruuyauvaa iikiai yara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai.

2

Anutuugo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaanaravai

¹ A dee gioonna kiaapuvoono a yaata utuee i seenaivaaki kua pinaivaa yapaannanee? Hama i kuaatainoo. A innaki kua pinaivaa yapaannano mo a ivo iineema mmuaikaraama eeta iikiannaivo aiki vainoo. Mo eenoo itaama iikiannaivaara kua pinaivaa aiki yapaannano. ² Vaa ta rikiaunnava. Gioonna kiaapuuya ii maisamaisai aataru iyauvaa iikiai yara Anutuugo kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari irisai maisaiyauvaa safuuma ngiari mmimaraivo inna ivo safu tuanaavai. ³ Ni seena-o, iya iikiaa aataruuyauvaara a kua pinaivaa iyaki yapaannaikua mo eeta itaama iikiannava. Mo a yaata utuee kiannano: Anutuugo kua pinaivakidiri irisai maisaiyauvaa mmira suaivaki fai na aikiooma yaataraanaravaivee, kiannanee? ⁴ Mo Anutuugo iyara pinaama tuqinnoo hokoba suai i haitatuunno varioo i mminnamminnaa maisaiyauvaa toonnaata aiyara faannainno varinoo. A ivaa tee rikieennaatainna nniki rakammuannanee? Mo hama a rikiaannanee? Anutuugo i tinai a ai ausaivaa hanigiee ai mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaaneera ivo iyara tuqinnoo haitatuunno varinoo. ⁵ Ivo itaama i iikio i tinniivo yaagueeqaikio hama a i hanigia variatainoo. Ivaarainna eenoo ai mmaara irisai maisaiyauvainna iikiannano. Ima ree viee viee vino suai nnaagiai Anutuugo i mminnamminnaa maisaiyauvaara inna nnannateeno ivo safuuma ti yaparainara suaivo fai kooyaa nnino irisai maisaivo pinaavai aiki vainaravai. ⁶ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa aataruuyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai Anutuugo safuuma ngiari mmimaraivai. ⁷ Vooyaano mmoori yoketaivaa iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama iida varida Anutuugaa yoosinna yoketaivaki tupatupaa varikio ivo iyara kua yoketaivaa tinaraivaara yaata utida mmoori varada variaavai. Anutuugo itaama iikiai yara tupatupaa variraivaa mmimaraivai. ⁸ Vooyaano ngiariiyara nnaasu yaata utida safuuma varira aataruuvaa oooqoo kua kiada maisa aataruuvau nnaasu nookiaavai. Itaama iikiai yara Anutuugaa pinaama nnannateeno rikioo irisai maisaiyauvaa iya mmimaraivai. ⁹ Mmuakiaaya maisa aataruuvaa iikiai yara fai mmamma nniitareeraiyauvaa varada ausa mmuaarareera tasipama varaaravai. Fai Yutayaiyannaadee itaama varikiai ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama itaama variaaravai. ¹⁰ Mmuakiaaya yoketaa aataruuvaa iikiai yara fai Anutuugo ari vookaraama variraivaa iya mmioo ngiari nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kioo ausa nuufaivaatama iya mmimaraivai. Fai ivo Yutayaiyannaadee itaama mmioo ngiari voopinnaiyaatama mmimaraivai. ¹¹ Anutuugo itaama iyara iinno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mmimaraivai.

¹² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kua mmuuvaa hama ngiari voopinnaiya rikida varaavai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hama iya rikieerama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ikia aakiaivaki kuaaravai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa varaavai. Iya varada rikidaata mminnamminnaa maisaiyauvaa varada rikikio mmaanna tuu kuaivaudiri fai Anutuugo iya yaparainno irisaiyauvaa iya mmimaraivai. ¹³ Itaama vaikiari rikida Anutuugaa

mmaanna tuu kuaivaa mmana yaata nnaasu rikieeraiya hama inna avuuvau safuuma variaaravai. Anutuugaa mmana tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaiya fai inna avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁴ Ngiari voopinnaa vooyaano hama Anutuugaa mmana tuu kuaivaa varada rikieerama kiada ivaki vai kua mmana oyaivaa kati ngiari yaata tinniyauvunudiri rikiada iikiaavo ngiari mmana tira kua yoketaiyauvo vaivai. Hama Anutuugaa mmana tuu kuaivaa rikiaa vooyaano itaama iikiaavai. ¹⁵ Iya itaama iida varida Anutuugaa mmana tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniyauvunu vaivaa gionna kiaapuuya kooyaa vitaakiaavai. Ngiari yaata utiraiyauvoono airi airi yaata utuoo vo suai tinoo: Na yoketaama iikiaunoo, kiaa kioo vo suai tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivai. Ngiari yaata utiraiyauvoono itaa kua tikiai iya Anutuugaa mmana tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniyauvunu kutaa vaivaa kooyaa vitaakiaavai. ¹⁶ Ii kua iyauvaa fai yapooma Anutuugo gionna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapeera suaivaki Yisuu Kirisi-inna tino too gionna kiaapuuya ngiari yaata tinniyauvaki hatauma iikiaa aataruuyauvaara iya yaparainaravai. Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvaki ii kua iyauvo vaivai.

Yutayaiya hama Anutuugaa mmana tuu kuaivaa arinaima rikieeravai

¹⁷ Mo ngia Yutayaiya vaa Anutuugaa mmana tuu kuaivaa varaiya ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta Yutayaa vaidiyavee, kiaiya mo aanna ngia dataamaida variaannee? Ngia Anutuugaa mmana tuu kuaivaa puaisa utida ngiingiiyara kiaanoo: Ta aanna inna vaidiyavee, kiaa kiada ngiingii manaka kiaanoo. ¹⁸ Anutuugo yaata utiivaugiataama ngiengie iikiaara aataru mmooriyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Anutuugaa mmana tuu kuaivaki safuuma vai kuaiyauvaa vaa ngiengieenoo iyauvaa iida arinaima teeda rikiaavai. ¹⁹ Gionna kiaapu avura kiaiya nookiaaneema nnookiaiya ngia Yutayaiya iira aataruuyauvaa vitaakiaivaara ngia kiaanoo: Vaa ta aikiooma vita vitaakiaunnavee, kiaavai. Upisiivaki variayara ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta iya mmeekiaiyevee, kiaavai. ²⁰ Kumimakama variayara ngia kiaanoo: Teenoo iya safuukiaaraiya ta variaunnaano, kiaavai. Nnaakaraiya variaaneema variayara ngia kiaanoo: Ta iya vitaira vaidiyavee, kiaavai. Anutuugaa mmana tuu kuaivaa ngia rikiada kiaanoo: Vaa ta kua kutaivaata mmuakiaa kuavai oyaivaatama arinaima rikiaunnaano, kiaavai. ²¹ A Yutayaakua a vooya vitaakiannaneema mo aaniira hama eeta arinaima rikiee iikiannannee? Mo a yaagueeqama gionna kiaapuuya kiaa mmiee kiannanoo: Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee, kiannaivo mo eeta mmuara varaannannee? ²² Mo a kiannanoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, kiannaivo mo eeta sabi mmuara haannannee? Mo gionna kiaapuuya kumina mminnaiyauvaara Anutuugovee kiaa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiaa aataruuvaa a oooqo kiannavai. Mo a iyauvaa yapa kiaa nnauvaki viee mminnaiyauvaa mmuara varaannannee? ²³ Anutuugaa mmana tuu kuaivaara a aiyaara mannaka tiee kiannanoo: Vaa na varauvaivee, kiannaivo mo a ii aataru ivaa hatokaannano Anutuugaa nnutuuvo maisainnee? Vaa na rikiauvai. A Anutuugaa aataruuvaa koonnama iikiannano Anutuugaa nnutuuvo maisainoo. ²⁴ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngia iikiaa mmooriyauvaa ngiari voopinnaia teeda ivaara Anutuugaara maisa kua kiaanoo. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

²⁵ Fai a Anutuugaa mmana tuu kuaivaa rikiee iinna mmamma hatokeera aataruuvaatama iikiannano inna yoketaavai. Fai a Anutuugaa

mmaanna tuu kuaivaa hama rikiee iirama kiee mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannaivo inna kuminayaa iikiannavai. ²⁶ Mo fai vaidi voopinnaa voovoona hama ari mmammaivaa hatokaivoono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iino fai Anutuugo inna too tinara: Inna mmamma hatokeera vaidi Yutayaiya roosiivaivee, tinaravai. ²⁷ Itaama vaino vaidi voovoona hama mmamma hatokeera aataruuvaa iirama kioo Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iivoono fai kua pinaivaa iiki yapa kino rikioo irisai maisaivo vainaravai. A Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannaivaara fai itaama vainaravai. A Anutuugaa mmaanna tuu kua fafaaraivo vaivaa a varee mmamma hatokeera aataruuvaatama vareennaatainna a mmaanna tuu aataruuvaa hatokaannano. ²⁸ Mo dee vaidivoono Yutayaa vaidi tuanaavainnee? Ari mmammaivaa hatokaivo inna hama vaidi Yutayaa tuanaivoovee. Ii aataru ivo mmanna mmamma mmaanaivau hatokeera aataruvai. ²⁹ Yutayaa vaidi tuanaivoono ari aakiaivo hanigioo mmamma hatokeeraivaa roosiima inna yaataivo vaikio rikioo Anutuugaara kutaavaivee tiivai. Vaidiivaa aakiaivaa hanigiaai aataruuvo inna Anutuugaa Mmanna-saivaa mmoori tuanaavai. Ii aataru ivo inna hama mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaudiri mmamma nnabaivaa hatokeera mmoorivai. Itaama inna aakiaivo hanigioo vaidiivo kua yoketaivaa Anutuugaasidiri varaivai. Hama ivo vaidiiyasidiri varaivai.

3

¹ Mo Yutayaiya dee aataruyauvai iida ngiari voopinnaiya yaataraanee? Mo mmamma hatokeeraivo aanii aataru yoketaavainno ngii vitainnee? ² Mo airi aataru yoketaiyauvaa ti vitaivai. Tauraa aataruuvo ataama vainoo. Anutuugo ta Yutayaiya ari kua yoketaivaa ti mmiravai. Ta ivaa varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiateeraivaara ti mmiravai. ³ Yutayaa vooyaano hama tuqinnama rikieeraida pikieeravai. Iya itaama uuvaara mo Anutuugo ari kua kutaivaa kua yeena rau kioovaa pikiaivainnee? ⁴ Ai hameetavee. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida varikio Anutuugo mmannammanna kua kutaivaa tioo nnaasu varioo hara kioo varinaravai. Ivaara ari kua fafaaraivo vainno Anutuugaa ariiyara tinoo: Fai a kuaivaa tino i kuaivo kutaavai vainaravai. Vaidiiva kua pinaivaa aiki yapakiai rikiee a kua pinaivaa yaataraanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁵ Mo fai ta maisama iida varikio rikioo Anutuugo safuuma iinno variivo kooyaa vainaraivo inna yoketaavainnee? Vara hama yoketaavainnee? Ta ivaara dataa kuaida kiaunnannee? Ta maisama variaunnano Anutuugo irisai maisaivaa ti mmiiivaara ta ivaara maisama iinoo kiaarannee? Ai hameetavee. Na itaa kua kiauvo na vaidivoono vaidiiva kua tiraivaugiataama kua kiaunoo. ⁶ Mo nnikiai hama ta itaa kua kiaravee. Mo Anutuugo hama safuuma iinno varitiri. Mo dataama kioo gioonna kiaapuuya ivo yaparaitirinnee?

⁷ Gioonna kiaapu voovoona tinoo: Mo na unnakua tino rikioo Anutuugo ari vookaraama variivoono kua kutaivaa tinaravo kooyaa vakiaiveeraivaara na aikiooma unnakua unnakua tiee variaunoo. Na aikiooma itaa kua kiauvaara mo aaniira Anutuugo niyara mminnamminnaa maisa vareera vaidivaivee tiinnee? tiivai. ⁸ Mo kutaa itaama vaikiai mo aaniira hama ta kiaunnanoo: Yoketaa aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara kii ta maisa aataruuvaa iikiaravaivee, kiaunnavainnee? Gioonna kiaapu vooyaano niyara unnakua kiaa kiada kiaunoo: Vaa ivo itaa kua tiivaivee, kiaavai. Itaa kua kiaya fai ngiari irisai maisaiyauvaa ngiari varaaraivo inna yoketaavai.

Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varivai

⁹ Mo itaama vaikio ta Yutayaiya ti variraivoono ngiari voopinaiya vari-raivaa yaataarivainnee? Ai mo hameetavee. Vaa na ngii vitaina ngii giaa ngii miauvaivee. Ta Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama mminnamminnaa maisaiyauvo mmuaakaraama iyaata tiita utivai. ¹⁰ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaa avuuvau safuuma varivai.

¹¹ Hama gioonna kiaapu voovoono
Anutuugaara arinaima too rikioo
innara buainno varivai.

¹² Mmuakiaaya Anutuugaa mmooka hanigia mmida
koonnama variaavai.
Hama voovoono yoketa yoketai aataruuvaa
iinno varivai.

¹³ Mmata nnauvaa hanuu fakita kiaavo
ivakidiri suuda nniraivaa roosiima
iya unnakua unnakua kiaavai.
Yapai quaihaivo vaidiivaa gutikio
inna kuaanuu maisaivo innaki kuaikio
putiraivaa roosiima iya ari vookara ari vookarai
maisai kuaivaa kiaavai.

¹⁴ Iya ausaiyauvo kapikaraikiai
ngiari seenaiya kuau kuaaru kiaavai.

¹⁵ Iya makee tikiai
ngiari seenaiya ruputuaani putuaavai.

¹⁶ Iya nuaida varida ngiari seenaiyaki
maisamaisai aataruuyauvaa iikiaavo
iya ausaiyauvo mmuaararavai.

¹⁷ Ausa nuufa vareera aataruuvaa
hama iya rikiada iikiaavaivee.

¹⁸ Anutuugaa kuaivaa rikiada
inna mmemmaana kuaaraivaara
hama iya teeda rikiada iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁹ Aanna makee vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmuuvaudiri iya rikiada iida varida variaavai. Iyaata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaatama sa sai Anutuugaaki vo kua vooyauvai kiatee: Hama ta maisama variaunnavaivee, kiateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya Anutuugaa avuuvau mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaivaara kua pinaivo vaivaa arinaima rikiada taateeraivaara ivo mmuaanaa iya kiaa mmiravai. ²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu voovoono rikioo iinno hama yopeema mmaanna tuu kuaivaudiri Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri mmuakiaaya ti mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vaivaa vaa ta arinaima teeda rikiaunnava.

Anutuugaa avuuvau safuuma variateera kuavai

²¹ Aanna makee Anutuuga tinai gioonna kiaapuuya safuuma variaara aataruuvo kooyaa vainoo. Iya Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa iida fai hama yopeema safuuma variaaravai. Safuuma variateera aataruuvo nnaagi vai vainaraivaara Musiivaata forofetaiyaatama ivaara tiravai. ²² Gioonna

kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya fai Anutuugo tinai safuuma variaaravai. Anutuugo ii aataru ivaa hama vooyara vo aataruvai iivai. ²³ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ivo iyara mmuaa aataruvai iivai. Ta mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Anutuugaa mmeekia ari vookaraivaa varaaraivaara ta fanniikiaunnvai. ²⁴ Anutuugo mmuakiaa gioonna kiaapuuyara kati iyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiinna tuduu kati iyara putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kieeravai. ²⁵ Anutuugo Yisuunna iya mmuduu ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninara aataruuvo vairavai. Fai mmuakiaaya ivo itaama putuuvaara kutaavaivee tikio rikioo Anutuugo fai hama iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvaa iya mminaravai. Anutuugo itaama uuvo ari safu tuanaavai varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara iiravai. Tauraa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduaata Anutuugo yaata utuoo faannainno varioo hama akiairaama irisaiyauvaa iya mmiravai. ²⁶ Aanna makee vaa Yisuuva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuu aataruuvaa irisaivo kooyaa vainoo. Anutuugo ari safuuma varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara itaama vainoo. Anutuugo itaama uuvaugiataama aanna makee ivo safuuma variraivo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya Anutuugo tikio safuuma variraivootama kooyaa vainoo.

²⁷ Mo ta aaniivai iikiaunnavaaraida titiyara mannaka kiaunnannee? Hama titiyara mannaka tira aataruuvootainoo. Mo ta dee aataruvai iida safuuma variaarannee? Ta mmaanna tuu kuaivaa iida safuuma variaarannee? Ai hameetavee. Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada fai ta safuuma variaaravai. ²⁸ Ivaara vaa ta rikiada kua kiaunnvai. Gioonna kiaapu voovono mmaanna tuu aataruuvaa iivo inna hama safuuma variraivovee. Ivo Yisuunnara kutaavaivee tiivaudiri safuuma varivai. ²⁹ Mo Anutuugo Yutayaiyara nnaasuunno variinnee? Mo hama ngiari voopinaiyaraatama Anutuugo variinnee? Ai mo ngiari voopinaiyaata iya Anutuugovee. ³⁰ Anutuugo mmuaa tuanaavai varivai. Mo Yutayaiya innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. Mmuakaraama ngiari voopinaiyaatama innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. ³¹ Itaama vaikio ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivo mmaanna tuu aataruuvaa yaatara kiaikio taikaivainnee? Mo hameetavee. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara mmaanna tuu aataruuvo vaivaaraatama ta safuuma rikiada iikiaunnvai.

4

Aaparahaamo varuuvaara Pauruuso

mmataama kioo tiravai

¹ Itaama vaikiai ta ti rubuungaa Aaparahaamaara dataa kua kiarannee? Dataama ivo Anutuugaa avuuvau safuuma variravainnee? ² Ivo ari mmoori varoovaara Anutuugaa avuuvau safuuma varutiri. Inna aikiooma ivo ariiyara mannaka tutirivee. Hama ivo yopeema Anutuugaa avuuvaudiri ari mannaka tiravai. ³ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Aaparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivono itaa kua tiivai.

⁴ Mmoori varai vaidi voovono ari mmoori varaivaa irisaivaa ari safuuma varaivai. Mmoori nakaarivo hama kati sikauyauvaa inna mmiivai. Inna mmoori varaivaara inna mmiivai. ⁵ Hama Anutuugaa aataruuvo itaama vaivai. Anutuugo koonnama variaya tinai iya safuuma variateera tira

nakaaraivovee. Gioonna kiaapu voovoono inna avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tiivaa Anutuugo inna too iva itaa kua tiivaara innara tinoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiivai. ⁶ Nnaaru varuu vaidi Davuitiiva ii kua ivaara tiravai. Vaidi voovoono Anutuuga avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tuuvaa Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu vaidiivaara Davuitiiva tunoo: Iqii vaidi ivo sirigainno vari vaidivaivee, tiravai. ⁷ Davuitiiva ivaara fafaara roo tunoo:

Anutuugo gioonna kiaapuuya
 mminnamminnaa maisaiyauvaa rugakiaiyara
 ivo iyara yoketainoo.
 Vaa Anutuugo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
 rummua apu kiaivai.

⁸ Udaanga Anutuugo vaidi voovai
 mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo
 vueennama kioo
 hama kava iyauvaara yaata utinaravai.
 Anutuugo ivaara innara yoketainoo.

Davuitiiva fafaara roo itaa kua tiravai.

⁹ Anutuugo innara yoketauduu sirigainno varuu kuaivaa Davuitiiva itaa kua tuu kuaivo mmamma hatokeera vaidiiyara nnaasu tiravainnee? Vara hama mmamma hatokeera vaidiiyaraatama tiravainnee? Mo iyaraatama tiravaivee. Anutuuga kua fafaarau kua voovai vaa ta ivaara kiaunnvai. Ii kua ivo tinoo: Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaarivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Mo dee suaivaki Anutuugo Aparahaamaara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuunnee? Vara hama ari mmammaivaa hatokooduu itaa kua tuunnee? Vara vaa hatoka kiooduu itaa kua tuunnee? Iya hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Anutuugo itaa kua tiravai.

¹¹ Nnaagiai iya inna mmammaivaa hatokeeravai. Hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Anutuugo itaa kua tuuvaara ivo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa mmiravai. Mmamma hatokoo puruuvauvadi Aparahaamo safuuma varuuvo kooyaa vairavai. Ivaara mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya gioova Aparahaamovee. Iya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeerama kiada kati Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara Anutuugo iyara tinoo: Inna iya safuuma variaa gioonna kiaapuyavee, tiivai. ¹² Vaa mmamma hatokeeraiyaatama inna iya gioova Aparahaamovee. Ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiivaara hama Aparahaamo iya gioovavee. Hama Aparahaamaa mmammaivaa hatokoo suaivaki ivo Anutuugaara kutaavaivee tuneema iya Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara Aparahaamo iya gioovavee.

¹³ Aparahaamaa ari sidinnaidiiaatama Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tiravai. Anutuuga mmaanna tuu kuaivaa Aparahaamo rikioovaara hama Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuduu rikioo Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuuvaara Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. ¹⁴ Anutuugo ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tuu kuaivaa ivo ari mmaanna tuu kuaivaa rikiada iiraiya kiaa mmutiri. Innara kutaavaivee tira aataruuvo kuminayaa vaitiri. Ivo kua kiaa teerama kioo

kuaivootama kuminayaa waitirivee. ¹⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa hatokeeraiyara ivo iyara inna nnannataivai. Mo hama mmaanna tuu aataruuvo waitiri. Hama ivaa hatokeera aataruuvootama waitirivee.

¹⁶ Itaama vaino Aparahaamaa sidinnaidi mmuakiaaya Anutuugo kua kuaa teerama kioovaa kati iyara yoketaama yaata utuoo iya kuaa mmi-aiiveeraivaara iya Anutuugaara kutaavaivee kuaa kiada kati ivaa va-reera aataruuvo vainoo. Hama Aparahaamaa sidinnaidiia Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikieeraiyara nnaasu ii kua ivo itaa kua tiivai. Aparahaamo tuneema iya Anutuugaara kutaavaivee kiaiyyaraatama ii kua ivo itaa kua tiivai. Ta mmuakiaaya Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaiya Aparahaamo ti napoova variivaara ii kua ivo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Aparahaamaara tinoo: Mmuakiaa mmatavau variaya gioovavee kuaa kiee na i yapa kiauvaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivo Anutuugaa avuuvau kutaavai vaivai. Aparahaamo vaa innara kutaavaivee tiravai. Mmuai Anutuugoono vaa putuaiya tikiyai diitaavai. Ivo hama tauraa vau mminnaiyauvaara tino too fai vainaravai.

¹⁸ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I sidinnaidiia fai kaayau variaaravaivee, tiivai. Aparahaamo ivaara kutaavaivee kuaa kioo hama aataruuvo kooyaa vauduu rikioo ivo mmannammanna fai iinaravaivee kuaa kioo faannainno variravai. Faannainno varududuu kaanaivo vauduu ivo mmuakiaa mmatavau varuuya gioova variravai. ¹⁹ Itaama varuduu inna nuanuuvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kiooduu rikioo (100) ngiaabai kiooduu inna mmammaivo taminnuunnuuduu ari nnaataivo Saraava vaa nnaakara mmateera suaivo taika kiooduaata hama ivo ivaara yaata utirainno ivo yaagueeqama tunoo: Fai iinaravaivee, tiravai. ²⁰ Ivo ivaara yaagueeqama nnaasu yaata utuoo varioo Anutuugo kua kuaa teerama kioo kuaivaara mmannammanna kutaavaivee tiravai. Ivo itaa kua tuuvaara yaagueeqa ari vookarauvo innaki suvuau kiooduu ivo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ²¹ Anutuugo kua kuaa teerama kioo kuaivaa Aparahaamo yaagueeqama tunoo: Fai aikiooma iinaravaivee, kuaa kioo Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai. ²² Aparahaamo itaa kua kuaa kioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. ²³ Anutuugo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu kuaivaa hama Aparahaamaara nnaasu Musiiva fafaara reeravai. ²⁴ Ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunnaiyaraatama Musiiva fafaara reeravai. Anutuugo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diteeravai. Ivo itaama uuvaara ta innara kutaavaivee kiaunnaiyara fai ivo tiyyara tinara: Inna safuuma variraiyavee, tinaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara Anutuugo ee-oo tiravai. Ee-oo tuduu putuduu ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaaraivaara Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

5

Yisuuva putuuvaara ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnava

¹ Itaama vaikio vaa ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaiyara Anutuugo tiyyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyyara putuuvaara Anutuugo tiyyara safuuma variraiyavee tikiaida ta inna tasipama variaunnano inna ausa nuufaivo tiiki vainoo. ² Anutuugo itaama kati tiyyara yoketaama yaata utiivaara vaa ta rikiada inna avuuvau ta yoketaama variaunnano. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Yisuuva ti vitoo inna avuuvau ti yapa kiaikiai ta yoketaama variaunnano. Yoketaama varidada ta yapooma Anutuugaa tasipama yoketayoketaama ari

vookaraama variaaraivaara ta ivaara nnaasu yaata utu kiada vaida faannaida varida sirigakiaunnonoo. ³ Hama ta ivaara nnaasu sirigakiaunnonoo. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaiyauvaaraatamaida ta sirigakiaunnonoo. Vaa ta rikiaunnvai. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vainai rikiada ta iyauvaa yaatara kiada fai yaagueeqama variaaravai. ⁴ Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaikiainnaata ta mmannammanna yaagueeqama varidada yaatara kikio rikioo Anutuugo tiiyara mannakainaravai. Ivo tiiyara mannakainaraivaara ta yaata utida inna tasipama variaaraivaara faannakiaunnonoo. ⁵ Ta ivaara faannakiaunnaivaara fai ta faannaikiokio kaanaivo fai kutaa vainaravai. Aa ta faannakiaunna aavaara fai hama ta fanniikiaravai. Vaa Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmikio ivo ti aakiaiyauvaki varikio Anutuugaa mmuduuya riraivo ti aakiaiyauvaki suvuvaivaara fai hama ta fanniikiaravai.

⁶ Ta homo muaraagama variaannaduu Anutuugo mmataama kioo suaivaki gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuauyara Yisuu Kirisiiva putiravai. ⁷ Ta mmatayaa variaunnaiya tiikidiri safuuma varira vaidiivaara fai vaidi voovono innara kuminayaa putinaraivo inna mmuaararavai. Vaidi yoketaama variivaara fai vaidi voovono innara kutaa putinarannee? Vara hama putinarannee? Hama ta rikiaunnonoo. ⁸ Homo mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuau kioo vau suaivaki Yisuu Kirisiiva tiiyara putiravai. Yisuuva itaama putuuvaara Anutuugo pinaama tiiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainoo.

⁹ Yisuuva tiiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuugo tiiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Yisuuva itaama uuvaara fai yapooma Anutuugaa nnannateeno irisai maisaivaa ti mminara iino too ivo ooqoo tioo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee. Inna ivo itaama ti vitoo yoketaivau ti yapaanaraivo ta Anutuugaa avuuvau safuuma variraivaa yaataravai. ¹⁰ Ta Anutuugaa nnammutuaaya variaannaduduu ari Mmaapuuvu putuuvaara ta numa inna tasipama mmuaa ausavai varada variaunnavaivee. Anna makee vaa ta mmuaa ausavai varada inna tasipama variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva kava diitoo hara kioo varuuvaara fai ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Inna ivo itaama iinaraivo inna yaatarai aataruvai vaivai. ¹¹ Hama itaama nnaasu vainoo. Ta Anutuugaara pinaama sirigakiaunnonoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuaa ausavai varada Anutuugaa tasipama variaunnaivaara ta innara sirigakiaunnonoo.

Ataamo uu aataruuvaa Yisuuvaano yaatareeravai

¹² Aa kua aavaata rikiaatee. Mmuaa vaidivaakidiri mminnamminnaa maisa vareera oyaivo mmata aavau vairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa putira aataruuvu vairavai. Putira aataruuvu itaama vauvakidiri mmuakiaa gioonna kiaapuuya vareeravai. Iya mminnamminnaa maisaivaa varoovaa putira aataruuvaa vareeravai. ¹³ Anutuugo hama Musiinnaata kua tioo mmaanna kuaivaa inna kiaa mmirama kioo suaivaki mminnamminnaa maisaivo mmata aavau vairavai. Hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo kooyaa vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada hama iyauvaara arinaima mmuaavai mmuaavai yaariravai. ¹⁴ Itaama vauduaata Ataamo varuu suaivakidiri ngioo ngioo Musiiva varuu suaivaki gioonna kiaapuuya putiravai. Ataamo Anutuugaa avaiavaa hatokoo mminnamminnaa maisaivaa varoneema vooya hama itaama uuyaataama putiravai.

Ataamoono itaama uuvaara inna nnaagiai nninara vaidiivaara mmataama kioo tira kuavai. ¹⁵ Inna nnaagiai nnuuvo Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna

safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ataamo mmuaavoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara kaayau gioonna kiaapuuya putiravai. Ii kua ivo kutaa kuavai. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuuvootama ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva mmuaa vaidivoono kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivoono kaayau gioonna kiaapuuyara kati vakiaa putiravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvo hama mmuaa vaidi Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaa roosiivai. Ari vookaravai. Ataamo mminnamminnaa maisaivaa varoovaara Anutuugo putira aataruuvaa irisaivaa Ataamaa mmioo mmuakiaayaatama mmiravai. Kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada varuduu Yisuu Kirisiiva nnaagiai iyara putuduu safuuma varira aataruuvo kooyaa vairavai. ¹⁷ Mmuaa vaidivoono mminnamminnaa maisaivaa varoovaara putira aataruuvo mmuakiaayaki vaivai. Mo Yisuu Kirisiiva ari mmuaavoono uu aataruuvo Ataamo uu aataruuvaa yaataroo ari vookaravai vaivai. Anutuugo gioonna kiaapuuyara kati yoketaama yaata utuoo iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara fai inna tasipama kietaya tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoono mmuaa mminnamminnaa maisaivaa varooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara kua pinaiyauvo iyaki vauduu irisai vareera aataruuvo vairavai. Mmuaikaraama vaidi voovoono yoketaa aataru mmuaavai uduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaivaa yaatarada kati mmamma dummukiara vida tupatupaa variraivaa vareera aataruuvo vairavai. ¹⁹ Mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaivaa yaataroo mminnamminnaa maisaivaa varooduu kaayau gioonna kiaapuuya mmuaavau-giataama mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Mmuaikaraama mmuaa vaidivoono Anutuugaa avaivaa arinaima rikioo uvaara kaayau gioonna kiaapuuya fai Anutuugo tinai rikiada safuuma variaaravai.

²⁰ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo nnuduu rikiada gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu mmaanna tuu kuaivaa hatokoo aataruuvo kaayauma vairavai. Itaama vauduaata Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiraivo kaayau ari vookaraama vairavai. ²¹ Itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo iya utinanai fai iya putuaaravai. Gioonna kiaapu safuuma variaya Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utiivaara fai tupatupaa variaaravai. Iya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara tupatupaa variaaravai.

6

Yisuuva putuuvaa roosiima teeta putuaunnavai

¹ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraiivo pinaavai vaki-aiaveera ta mminnamminnaa maisaiyauvaa mmannammanna varaarannee? ² Ai hameetavee. Vaa ta mminnamminnaa maisaivaara vaidi putiraiya roosiima putuaunnavai. Mo ta dataama kiada ivaa mmannammanna varada nnaasu variaarannee? Vaa taikaivaivee. ³ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Ta mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara nnoori

varaannaiya nnoori varaanna suaivaki ivo tiiki varuuvaara ivo putuuva roosiima teeta putiravai. ⁴ Yisuu Kirisiiva putuoo mmata nnauvaki vauneema ta nnoori varaanna suaivaki ta mmata nnauvaki vairaivaa roosiima ta nnooriivaa varaunnvai. Anutuugo yoketaa ari vookarai yaagueegaivaadiri uuduu Yisuu Kirisiiva diitoneema teetama putuaannaivakidiri diitada karaasa aataruuvau hara kiada variateeraivaara ta inna roosiima putiravai.

⁵ Ivo putuneema ta kutaa mmuaikaraama putida Anutuugo inna tuduu diitoneema ta kutaa tuanaa diitada inna tasipama mmuaikaraama fai tupatupaa hara kiada variaaravai. ⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ta rikiaunnvai. Ti mmammaivoono mminnamminnaa maisa iira aataruuvaa ti mmiivaa Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvono ruputino taikaiveeraivaara ti mmamma iira aataru eenanaivo Yisuu Kirisiinna tasipama vaa yatari sagaivau putivaivee. Mminnamminnaa maisaivo sa ti utinai ta hama inna mmooriivaa varaaraivaara itaama ti mmamma iira aataru eenanaivo putivaivee. ⁷ Gioonna kiaapu voovono vaa putiivaa hama mminnamminnaa maisaivo yopeema kava inna utivai.

⁸ Ta kutaa Yisuu Kirisiinna tasipama putuaunnaiya fai ta inna tasipama hara kiada variaaraivaara kutaavaivee kiaaravai. ⁹ Vaa ta rikiaunnvai. Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo hama keenaa putinaravai. Fai putira aataruuvo hama kava inna utinaravai. ¹⁰ Ivo mmuaaneetu nnaasu mminnamminnaa maisaivaara putiravai. Aanna makee ivo hara kioo variivo Anutuugo yaata utiivaugiataama mmannammanna hara kioo varinoo. ¹¹ Mmuaikaraama ngieetama ngiingiiyara yaata utida kiatee: Vaa ta mminnamminnaa maisaiyauvaara putuaunnvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta Anutuugo yaata utiivaugiataama hara kiada variaunnavaivee, kiatee.

¹² Ngii mmammaiyauvo maisa aataruuvaa iikiateera ngii tino ngii iikiatainai sa iikiatee. Ivaara ooqoo kiatee. Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii mmammaiyauvaa mmannammanna utiiyauvaara ooqoo kiatee. ¹³ Ngii yaata utiraiyauvo ngii tikio ngii mmammaiyauvo mminnamminnaa maisaiyauvaa varoo maisa aataru iiraiyauvaara ngii tinai sa ee-oo kiatee. Ii aataru ivaa pikiada ngiingii mmamma mmuakiaayauvai Anutuugaa mmiatee. Ngia vaidiiva putuaivakidiri diitada hara kiada variaya safu aataruuvau nookiaaraivaara ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai Anutuugaa mmiatee. ¹⁴ Anutuugaa mmaanna tuu aataru ivau hama ngia hara kiada variaano. Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivau ngia hara kiada variaano. Ivaara sa mminnamminnaa maisaivo ngii haitatunno ngii utuaivee.

Safuuma varira aataruuvo ngii utikiai

inna mmooriivaa varaavai

¹⁵ Mo ivaara ngia dataa kuaida kianne? Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvau hama ta hara kiada varirama kiada Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiraivau hara kiada variaunnaivaara fai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaannee? Ai hameetavee. ¹⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmatayaa diaa vaidi voovono vaidi voovai ni mmoori varaaneera kiaa vitaanaraivaara ivo ee-oo tikio inna viteeraivoono inna puaisa utuoo innara diivai. Ivaa roosiima fai mminnamminnaa maisaivaara ngia ee-oo tikio ivo ngii puaisa utinai fai ngia putiraivaa varaaravai. Fai ngia kua yoketaivaa arinaima rikiada iikiaa

aataruuvoono ngii puaisa utinai ngia Anutuugaa avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁷ Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. Tauraa mminnamminnaa maisaivoono ngii puaisa utuduu ngia inna mmooriivaa varada varida variravai. Anna makee vaa ngia mmayaaya yoketaivaa varada ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ii kua kutaa ivaara kutaa tuanaavee kiaa kiada mmooriivaa varada varida variaavai. ¹⁸ Mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuugoono rukuasaa kiaikiai ngia mmamma dummukiara kati kuaavai. Kuaavo safuuma varira aataruuvo ngii puaisa utikiai ngia inna mmooriivaa nnaasu varada varida variaavai. ¹⁹ Ngia mmatayaa mmanna gioonna kiaapuya muaraagama variaivaara na mmatayaiya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa ngiingii mmamma vovaatayauvai ee-oo tuduu maisamaisau aataruuyauvo ngii puaisa utuduu ngia inna mmoori vareeraya variravai. Varirada vidada kaayau maisama ari vookaraama variravai. Anna makee mmuaikaraama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvaara ee-oo tikio safu aataru yoketaivo ngii puaisa utinai ngia safuuma nuaida Anutuugaara yoketa yoketaida nnaasu variatee.

²⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii puaisa utuu suaivaki hama safu aataruuvo ngii utuduu ngia kati ngiengie yaata utiraivaugiataama vida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. ²¹ Ngia itaama uu aataruuyauvaara makee ngia ivaara yaata utida ngii mmamma maisai aataruuyauvunudiri mo dee irisaivaida varaanee? Ii aataru iyauvaa ngia iidada fai irisai putuaaravai. ²² Anna makee mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuugoono rukuasaa kiaikiai mmamma dummukiara kati kuaavo Anutuugo ngii puaisa utikiai ngia inna mmoori vareera gioonna kiaapuya variaavai. Fai ngia itaama inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama nnaasu varidada fai irisaivaa tupatupaa variraivaa varada variaaravai. ²³ Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya inna iyauvaa irisaivo putiraivovee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuugo kati tupatupaa variraivaa iya mminai fai iya ivaa varada tupatupaa variaaravai.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Ni seenayaso, ngia mmaanna kua aataruuvaa rikiaiya aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmaanna kua aataruuvo gioonna kiaapuuya utua roo vioo vioo iya putira suaivaki taikaanaravai. ² Mmaanna kua voovai vaivaudiri aa kua aavaa rikiaatee. Gioonnaivo vaatiivaa varaikio inna vaatiivo hara kioo varii suaivaki mmaanna kua aataruuvo yaagueeqama tinoo: Inna i vaativaivee, tiivai. Fai vaatiivo putino too mmaanna kua aataruuvo itaa kua tiivo hama inna utinaravai. ³ Itaama vaivaara vaatiivo varikioonnaata sabi vo vaativai oro varaiyo inna mmuara vareera aataruvai. Itaama ii gioonnaivaara gioonna kiaapuuya kiaara: Inna mmuara vareera gioonnavaivee, kiaaravai. Fai inna vaatiivo putino hama mmaanna kua aataruuvo mmannammanna inna utino kati hara kioo varioo vaidi voovai varaivo inna hama mmuara vareera aataruvai. ⁴ Ni seenayaso, ngia ivaa roosiima variaano. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa ngia Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ngii utinoo. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara ngia mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoovaa gioonna kiaapuya ngia variaano. Ta Anutuugaa mmooriivaa varada varikio iiraivo vakiaiveeraivaara ngia Yisuunna

gioonna kiaapuya variaano. ⁵ Ti mmammaiyauvo ti iikiataira aataruuvaa ta iira suaivaki mminnamminnaa maisaiyauvaa ti iikiataira aataruuvo ti puaisa utiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo mminnamminnaa maisaiyauvaa kooyaa ti vitauduu ti iikiatairavai. Yaagueeqama ti iikiatauduu ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iidada ivaa irisaivaara ta putuaara iiravai. ⁶ Aanna makee Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo hama mmannammanna ti utinoo. Vaa tauraa ii aataru ivo ti utuuvaara ti aakiaiyauvo putivai. Ta hama Anutuugaa mmaanna tuu kua fafaara roo aataru eenanaivau varida mmoori varaunnavai. Ta Mmannasa Yoketaivaa aataru karaasaivau varida mmoori varaunnavai.

Anutuugaa mmaanna kua tuuvaudiri

mminnamminnaa maisaivo kooyaa vairavai

⁷ Ta ivaara dataa kua kiaaranee? Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo mminnamminnaa maisa vai aataruvaivee ta kiaaranee? Ai hameetavee. Mo Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvoono mminnamminnaa maisa vareera aataruuvaa kooyaa ti vitairavai. Mo Anutuugaa mmaanna tuu kua ivaki vau kua voovai tunoo: Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tiravai. Hama ii kua ivo itaa kua tutiri. Hama na ni seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno ni varaatainai na iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaatirivee. ⁸ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na ari vookara ari vookarau mminnamminnaiyauvaa taaduu pinaama ni varaatairavai. Hama Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo vaitiri. Hama mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo kooyaa vaitirivee. ⁹ Neenoo hama mmaanna tuu kuaivaa na rikiaa suaivaki na kati kumimakama hara kiee variravai. Na mmaanna tuu kuaivaa rikiaa suaivaki na mminnamminnaa maisaivaa varauvo kooyaa vauduu na rikieeravai. ¹⁰ Na rikiaa suaivaki ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putiravai. Anutuugaa mmaanna tuu aataru voovaara na tauraa kiau kuaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yoketaama hara kiada variateera aataru ivaa neenoo rikiee hama na yoketaama hara kiee variravai. Na rikiaaduu ni mminnamminnaa maisaivo kooyaa vauduu ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putuduu na maisama hara kiee variravai. ¹¹ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu ni unnakua tuduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na mmuaararo maisauvaa varee vaidi putiraivaa roosiima na putiravai.

¹² Itaama vaikio Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai yoketaa tuanaayauvai vaikio na tauraa kiau mmaanna kuaivootama yoketaavai vainno safu tuanaavai nnaasu vainoo. ¹³ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainnee? Mo yoketaa aataruuvoono niiki vauduu ni aakiaivo putiravainnee? Ai hameetavee. Mminnamminnaa maisaivoono niiki vauduu ni aakiaivo putiravaivee. Mminnamminnaa maisaivo mmaanna tuu yoketaa aataruuvau na variaadaata mmannammanna niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Ivoono kutaa tuanaa mminnamminnaa maisaivo kooyaa sueerapatoo vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Na rikiaa mmaanna kua voovaudiri mminnamminnaa maisaivo kaayau ari vookara ari vookaraama maisamaisama vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu ni aakiaivo putiravai.

Taara aataruvaitana gioonna kiaapuuyaki vainoo

¹⁴Vaa ta rikiaunnava. Mmaanna tuu kuaivo Anutuugaasidiri tiira kuavai. Na vaidi mmatayaavoonora tiee mminnamminnaa maisaivo mmannammanna ni puaisa utikiai na hama yopeema pikiauvai. ¹⁵Na iikiau aataruuvaa hama na arinaima rikiauvai. Na ni iikiatai aataruuvaa hama na iikiauuvai. Na hama ni mmuduuya ruai aataruuvaa na iikiauuvai. ¹⁶Na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauuko rikioo Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo safuuma vaivaara na ee-oo kiauvo kooyaa vainoo. ¹⁷Ivaara hama neneeno ii na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauuvai. Mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivoo ni aataruuvaa iivai. ¹⁸Vaa na rikiauvai. Hama yoketaa aataruuvo niiki vainoo. Na itaa kua kuaivo ataama vainoo. Hama yoketaa aataruuvo ni mmammaivau utivai. Ni aakiaivoono yoketaa aataruuvaa inna iikiataikiainnaata hama na yopeema iikiauuvai. ¹⁹Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikiainnaata hama na iikiauuvai. Maisa aataruuvaa hama ni iikiataikiainnaata na iikiauuvai. ²⁰Hama ni iikiatai aataruuvaa na iikiauuko rikioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaana vaivoo ni iivai. Hama neneeno iikiauuvai.

²¹Na itaama iikiauvaara vaa na rikiauvai. Aataruuvoo ni aakiaivaki ataama iinoo. Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikio rikioo maisa aataruuvo ni atuu ruainoo. ²²Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara ni aakiaivaki ni yoketaivo. ²³Itaama vaikioonnaata ari vo aataruuvoo ni mmammaivaki iinoo varinoo. Ii aataruuvoo ni yaatana vai kua yoketaivaa atuu ruainoo. Atuu ruoo iivaa nnammutuaa iinoo. Iinoo varioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivaara ni ravaata utinoo. ²⁴Boo, na ari vookarai ausa tinni mmuaararaiyaa varuu vaidivai variaunoo. Ni mmammaivoono putira aataruuvakira ni utu raririima roo yapaanara iinoo. Fai gioono ii aataruuvakidiri ni vita yoketaivau ni yapaanaranee? ²⁵Na Anutuugaata kua yoketaivaa kuaunoo. Ivo tino ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano fai ni vitaanaravai.

Na ataama variaunoo. Na nini yaata tinniivaki rikiauuko Anutuugaa aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiauunoo. Ni mmammaivo maisa iira aataruuvaa na rikiauuko mminnamminnaa maisa iira aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiauuvai.

8

Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa

ti mmivaivee

¹Ii kua iivaa oyaivo ataama vainoo. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara hama ngiari mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ²Yisuu Kirisiiva niiki variivaara Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa ni mmivai. Mminnamminnaa maisaivoona putira aataruuvootama yeena roosiima ni rau kiaivaa ii Mmannasa Yoketaivoono rukuasaa kiaikiai na mmamma dummukiara kati hara kieve variuvaivee. Ivaara hama ni mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ³Ta mmatayaa muaraagama variaunnaivaara Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuvo iinoree kua kioo iima fanniima kiaikio Anutuugaano aikiooma iima kiaivai. Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo mminnamminnaa maisaivo vaidi mmammaiyauvaki utuuvaa atuu rinaraivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaivaa irisaiivaa varaiveeraivaara Anutuuga ari Mmaapuuvaa titooduu tuoo ta vaidi mmatayaiya mminnamminnaa maisaivaa vareera mmammaivaa roosiima vareeravai. ⁴Ta Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variaunnaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo safuuma vauvaa aikiooma iikiateeraivaara

Anutuugo itaama iiravai. Mmamma iira aataruuvau variyaiyara Anutuugo hama itaama iiravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variyaiyara iiravai.

⁵ Mo ngiari mmammaiyauvo ngiari iikiataivaara iya tikiari rikiada hara kiada variyaiya ngiari mmammaiyauvoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. Mo Mmannasa Yoketaivo iya tikiari rikiada hara kiada variyaiya Mmannasaivoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. ⁶ Ngiari mmammaiyauvoono ngiari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai putuaaravai. Mmannasa Yoketaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai ausa nuufaivaa varada tupatupaa variaaravai. ⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari mmammaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara inna yaatana yapoo varii kuaivaa rikiaivoono Anutuugaa nnammutuaavai variivaara iya itaama iida varida variaaravai. Ivo yaata utiivo hama Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiaivaara ivo itaama varivai. Hama ivo yopeema Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiaivai. ⁸ Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvoono iya kiasa mmikiai iikiyaiya hama yopeema yoketaa aataruuvaa iikiavo too Anutuugaa yoketaivaivee.

⁹ Mo hama ngiingii mmammaiyauvoono ngii giaa ngii miivaugiataama ngia hara kiada variaano. Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii miivaugiataamaida ngia hara kiada variaano. Mo Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaiyauvaki hara kioo variiya nnaasu itaama hara kiada variaano. Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo innaki hara kioo variivoono hama inna gioonna kiaapuvai varinoo. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaivo ngii mmammaiyauvaki vaivaara vaidi putiraiya roosiima ngii nnabaiyauvo putivai. Mo itaama vaikiainnaata Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia safuuma variaivaara ngii mmanasaiyauvo hara kioo varivai. ¹¹ Mo fai Anutuugo Yisunna tuduu putuuvakidiri diitoovaa Mmannasaivoono ngiiki varino fai Yisuu Kirisiiva putuduu diitaanee tuuvoono ngii mmammaiyauvaa tupatupaa variraivaa mminaravai. Ari Mmanasaivo ngiiki variivaara ngii nnabaiyauvo putuaara iikiyaiya fai tupatupaa variraivaa ngii minai varada variaaravai.

¹² Ni seenayaso, ivaara ti mmamma iira aataruuvaara ti iikiataino ti yoke-tainainnaata ta rikiada pikiaaravai. Sa ii aataru ivo ti utuaivee. ¹³ Fai ngia mmamma iira aataruuvaa iidada putuaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia mmamma iira aataruuvaa eeyaara pikiada fai ngia tupatupaa variaaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu Anutuugaa Mmannasaivaa kuaivaa rikiada iikiasa mmuakiaaya iya Anutuugaa raunna mmaapuya variaano. ¹⁵ Ngia itaama varida hama ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiikiaaya varida aatuuda variaano. ¹⁶ Ta Anutuugaara kiaunnaano: Ti Napoovavee, kiaunnaivo inna Anutuugaa Mmannasaivo ti mmanasaivaa tasipaikiai ta rikiada kiaunnaano: Ta Anutuugaa raunna mmaapuya variaunnaano, kiaunnava. ¹⁷ Ta inna raunna mmaapuya variaunnaivaara innasi yoketaa aataru vaiyauvaa ari gioonna kiaapuuyani yapa kiaiayauvaa ta varaaravai. Anutuugo Yisuu Kirisiinnani yapa kiaiayauvaatama fai ta inna tasipama nuunama varaaravai. Ivo mmamma nniitaroovaa varoneema mo fai teetaatama mmuaikaraama varada iva ngiau aapu yoketaa ari vookaraama varineema fai teetaatama variaaravai.

Fai yapooma ta yoketaama ari vookaraama variaaravai

¹⁸ Na yaata utuaunoo. Aa ta variaunna suai aavaki Anutuugaa aataruuvaa mmamma nniitaraivaa varaunnaivo hama pinaa mmuaararavai

vaivai. Fai yapooma hama ta ivaara yaata utiraida kati ta ngiau aapu vikio yoketayoketaa ari vookaraivaa oyaivo kooyaa vainai taaraivaara yaata utuaaravai. ¹⁹ Anutuugoqaa raunna mmaapu tuanaaya variyaiya fai Yisuuva kava tiinara suaivau kooyaa iya taaraivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugo iima kiooyauvoono sirigaida faannaida variaano. ²⁰ Anutuugo mmuakiaa puara fai vasingiaamma mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ariinnee kiaa iima kioo yapeeravai. Yapa kioo iya iikiatee tuu aataruuvaa fanniima iiravai. Anutuugo ariinoo ee-oo tuuvaugiataama fanniima iiravai. Fanniima iida eeyaara taikaaraivaara hama iya vareeraida yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ²¹ Fai yapooma iya fanniima iikiaa aataruuvauudi aasannaida putida uudaira aataruuvo iya puaisa utiivaa Anutuugo tino rikioo taikanai rikiada Anutuugoqaa raunna mmaapuya kati mmamma dummukiara yoketaama variaivaa roosiima iyaata itaama yoke-taama variaaravai.

²² Vaa ta rikiaunnava. Tauraa varia rada nnidada aa ta variaunna suai aavaki gionnaivo nnaakara mmataanaraivaara kararuoo kai kiririingairavaa roosiima mmuakiaa mminnaiyauvaa Anutuugo iima kiooyauvo kararuaavai. ²³ Hama iqii mminnaa mmuakiaa iyauvo nnaasu itaama iida variaavai. Anutuugo tauraa Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuya teetaatama itaama iida variaunnava. Anutuugo ti utii aataruuvaa rakuasaa kinai rikiada ta eeyaara kati mmamma dummukiara inna raunna mmaapu tuanaaya varida mmamma karaasaivaa varada variaaraivaara ta faannaida varida rikiaunnano mminnamminnaa maisaivo ti utiivaara ti aakiaiuyavaki pinaama maisaikiai variaunnava. ²⁴ Ta ausa hanigieera suaivaki Anutuugo ti vitaanaraivaara faannaida varida kutaavaivee kiaunnava. Fai ta faannakiaunnaivaa avuuvaa ta teeda hama ivaara mmannammanna ta faannakiaaravai. Inna ii aataru iyo hama faannaira aataruvai. Mo deevono vaa too varaivaara kava faannainno variinnee? Mo vaa too varaivaivee. ²⁵ Mo fai hama ta teeda varaunnaivaara faannaida varida fai ta mmannammanna faannaida varikio ti pirisainainnaata ta mmannammanna faannakiaaravai.

²⁶ Mmuaikaraama ta faannaida varida muaraagakiaunnaiya Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaivai. Ta dataama yaaku varaunannee kiaa vuen-nama kiada variaunnano ti aakiaiuyauvo pinaama mmuaararaikiai ta hama yopeema yaaku varaunnano Mmannasa Yoketaivo ariinoo ti aakiaiuyavakidiri Anutuugoqaa yamaa kua yamaa kua tioo tiyara yaaku varaivai. ²⁷ Anutuugo vaa gionna kiaapuuya aakiaiuyavaki arinaima taivoono Mmannasa Yoketaivo yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai. Anutuugo yaata utiraivaugiataama Mmannasaivo Anutuugoqaa gionna kiaapuuyara yaaku varaivaara Anutuugo inna yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai.

²⁸ Vaa ta rikiaunnava. Gionna kiaapuuya Anutuugoqaa mmuduuya ruaiya yoketaama variateeraivaara Anutuugo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaki iya tasipama mmooriivaa varaivai. Ivo ari yaata utiraivaugiataama iya maavee tiraiya ivo iya tasipama mmooriivaa varaivai. ²⁹ Anutuugo vaa iya arinaima tooya ari Mmaapuuvaa roosiima variateeraivaara vaa iya nnaaru mmataama kieeravai. Ari Mmaapu ngaruuvo varinai kaayau gionna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiya inna nnunna kataunnaiya variateeraivaara Anutuugo nnaaru iya mmataama kieeravai. ³⁰ Anutuugo vaa mmataama kiooya maavee tiravai. Iya maavee kiaa kioo iya uduu inna avuuvau safuuma variravai. Ivo itaama iinno ari oyai ari vookarau yoketaivaa iyaatama mmiravai.

*Yisuuva uuvaara Anutuugo tiyara
mmuduuya riravai*

³¹ Itaama vaivaara ta dataa kua kiaarannee? Anutuugo tiyara ni seenayavee tikio mo gionoonno tiyara ni nnammutuaayavee kiaa kioo mmoori maisaivaa ti mmiinnee? Ai hama yopeema vaidi voovoono itaa kua tiyara tinaravee. ³² Anutuugooota hama itaa kua tinaravee. Ivo hama ari Mmaapu tuanaivaara yaata utirainno mmuakiaaya tiyara putinaraivaara ee-oo tiravai. Ee-oo kiaa kioo ari Mmaapuvvaa kati ti mmiravai. Ivo itaama ti mmuuvoono mmuakiaaya tiyara yoketaimno Yisuunnaata mmuakiaa aataru yoketaiyauvaatama fai kati ti mminarannee? Fai kati ti mminaravee. ³³ Mo dee gionna kiaapuvoono Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kiooyaki aikiooma kua pinaivaa iyaki yapaanannee? Ai hameetavee. Anutuugo ariinoo iyara tinoo: Hama ngia kuaataiyavee, ³⁴ tiivaara mo gionna kiaapu voovoono fai iyara tinara: Kuaivo ngiiki vainai ngia irisai maisaivaa varaaravee, tinarannee? Ai mo hama fai itaa kua tinaravee. Yisuu Kirisiivaano putuduu Anutuugo tuduu kava diitoovoono Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo tiyara Anutuugaata yamaa kua yamaa kua tioo varinoo. ³⁵ Ivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya rira aataruuvaa fai dee aataruvoono aikiooma ivaa hatokaanannee? Vara mmuaararai aataruuvonnee? Vara ti nuaira variraiyauvo maisaikiai variaunna aataruuvonnee? Vara vooyaano mmamma mmuaararavaa ti mmiaani koonnama variaunna aataruuvonnee? Vara aarareeravonnee? Vara hama uyira rairaiyauvo tiisi vaira aataruuvonnee? Vara avaikarai aataruuvo tiisi nnikio ti aaturavonnee? Vara rapiraivo tiisi nnira aataruuvonnee? Fai ii aataru iyauvo tiisi nnino rikioonnaata Yisuu Kirisiiva mmannammanna fai tiyara mmuduuya ruoo nnaasu varinaravai. ³⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno innara tinoo:

Ta aiyara yaagueeqakiaunnani

suaivo raari raikiai

iya ti rupertuaara iikiaavo

vioo vioo suaivo haatapaivai.

Iya puara sipisiipaiyauvaa rupertuaara iikiaaneema

ivaa roosiima ti rupertuaara iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁷ Ii mmuakiaa aataru avaikarai iyauvo ti mmammaiyauvunu karaanara iino Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivoono ti tasipaivaara ta aikiooma iyauvaa yaatara kiaunnavavee. ³⁸ Vaa na rapisiima rikiauvai. Fai hama vo aataru voovoono Yisuuva tiyara mmuduuya riraivaa ataa rinaravai. Putiraivoota mmata aavau hara kiada varira aataruuvootama hama yopeema ivaa ataa rinaravai. Ngiau aapu aangeraiyaata ari vookaraama yaagueeqama dira mmagia maisaiyaatama fai hama yopeema ataa ruaaravai. Anna makee tiisi vaivaara aaturavootama yapooma tiisi nninaraivaara aaturavootama hama yopeema ataa ruaaravai. ³⁹ Ngiau aapu vai yaagueeqaiyauvoota aa mmata aavau vai yaagueeqaiyauvootama hama yopeema ataa ruaaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivaara hama Anutuugo iima kioo mminnaa voovai yopeema Anutuugo tiyara mmuduuya riraivaa ataa rinaravaivee.

9

Anutuugo Isarairaiya ariinnee kiaa

mmataama kieeravai

¹ Aa na tinara kua aavo kua kutaavai na kiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variee hama na unnakua kiaunoo. Nene yaata utuau kuavoota Mmannasa Yoketaivo ni giaa ni mii kuaivaatama na rikiau ko nene kiau

kuaivo kutaa kuavai na kiauvai. ² Ni seena ni mmuaa oyaivakidiri diitaiyara ni ausaivo mmuaararaikiai na mmannammanna koonnama variaunoo. ³ Na iyaroo tiee fai Anutuugo ni maisa kua tioo na Yisuu Kirisiinna tasipama variauvaa atau rinaraivaara na kiaunoo: Inna yoketaavee, kiaunoo. ⁴ Ii Isarairaa gioonna kiaapu iya Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapu tuanaiyavee. Ivo iyara ni naunna maapuyavee kiasa kioo ari oyai ari vookarau yoketaivaa iya mmiravai. Ivo ari kua yeena rau kiooyauvaatama ari mmaanna tuu kuaiyauvaatama iya kiasa mmiravai. Anutuugaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataru tuanaivaa vaa iya teeda rikieeravai. Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvaa iya kiasa mmuduu rikieeravai. ⁵ Iya rubuungainna ari vookarairayavee. Gioonna voovoono mmuai oyaivakidiri diitoo Anutuugo mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna vaidivai mmata kieeravai. Anutuugo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaara diraivaara gioonna kiaapuuya tupatupaa innara kua yoketaivaa kiateeraivaara na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

⁶ Na itaa kua kiauvaara na ataa kua kiaunoo: Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvo fanniima tiyauvaivee, na kiaunnee? Ai hama na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu Isarairaa mmuakiasa hama Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variaivaara hama na itaa kua kiaunoo. ⁷ Aparahaamaa sidinnai mmuakiasa hama Anutuugaa raunna mmaapuyavee. Anutuugo Aparahaamaa tunoo: Isaakaa sidinnaiiina inna i sidinnaii tuanaayavee, tiravai. ⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Aparahaamaakidiri mmatoosidinnai mmuakiasa hama Anutuugaa raunna mmaapuyavee. Anutuugo kua kiasa teerama kioovaudiri varuuya inna Aparahaamaa sidinnai tuanaayavee. ⁹ Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaa Aparahaamaata ataa kua tunoo: Fai suaivaa mmataama kioovo nninai rikiee na kava vararannee nnino rikioo Saraava fai mmaapuvai mmataanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Ii kua ivaa sai kuavai rikiaatee. Ii mmaapu Isaako ivo yokeenno nnaataivaa varooduu ari nnaataivo Revekaava mmaapu taaravaitana sunnaama kioo variravai. ¹¹⁻¹² Varuduu Anutuugo ari yaata utuuvugiataama vuaivaa pikioo vuaivaa ariinnee kiasa mmataama kioo aataruuvo vakiaveeraivaara ivo Revekaanna tunoo: I mmaapu ngaruvoono ari kata nnaagiaivaa mmoori varaanaravaivee, tiravai. Tauraa hama taaravaitana mmatoosuaivaki Anutuugo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori yoketaivaa iida mmoori maisaivaa uu suaivaki ivo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori uuvaara hama ivo ivaitana mmoori uuvaudiri too vuaivaa mmataama kieeravai. Ari yaata utuuvugiataama vuaivaa mmataama kieeravai. ¹³ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Yakoopaara mmuduuya ruaunoo. Isaunnara hama na mmuduuya ruaunoo. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁴ Ivaara mo ta dataa kua kiasarannee? Fai ta kiasa: Anutuugo gioonna kiaapu vooyara maisayavee tioo vooyara yoketaayavee tiivaivee, kiasarannee? Hameetavee. Hama Anutuugo itaa kua tiivaivee. ¹⁵ Vaa Anutuugo Musiinna tunoo: Na ni boo kiataiyara fai na boo tinaravaivee. Na ni tuqinnaataaki-aiyara fai na tuqinnaanaravaivee, tiravai. ¹⁶ Itaama vai kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono inna iikiataino mmooriivaa iinnonno tinara: Fai na iinono rikioo Anutuugo niyara pinaama boo tioo ni vitaanaravaivee, tii aataru ivo hama kaanaatai aataruvai. Anutuugo ariinoo innara boo kiataino fai innara boo tinaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vauvaki Anutuugo Faraunna ataa kua tunoo: A mmoori varoonai-vaudiri ni yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na kieetavai i yapa kieeravai. Mmuakiasa mmatavau variaya ni nnutuuvaa rikiaateeraivaara

na kieetavai i yapa kieeravaivee. Anutuuqo Faraunna itaa kua tiravai. ¹⁸ Ivaara Anutuuqo vooyara ari boo kiataiyara boo tiivai. Vooyaki ivo ausa tinni yakeevaa iyaki yapaataikio yapaivai.

Anutuuqo vooyara nnannatoo vooyara boo tiravai

¹⁹ Ivaara fai ngiikidiri mmuaavoono ni yaparainno tinara: Itaama vaino fai Anutuuqo mo aaniira tiyara tinara: Ngia iikiaa aataruuyauvo hama yoketaiyauvaivee, tinarannee? Mo gionno Anutuuqo tiyara ii aataruuvaa hatokaanarannee? Hama yopeemavee. Fai ivo itaa kua tinaravai. ²⁰ Ni seena-o, a Anutuuqaa kua sai itaa kua kiannaikua a gioononnee? Kuu yavaivo vaidi kuaivaa roosiima hama ari ruaatarii nakaaraivaa tinoo: Aani-ira ni ataama ruaataruannavainnee? Hama ivo itaa kua tiivai. ²¹ Kuu yavaivaa ruaatarii nakaaraivo yavaa mmataivaadiri ari iikiataikio hanuu kioo ruaatarivai. Yavaa mmataivaa mmuaa saabavai hanuu saabama ki-aivaadiri taara yavaavaitana inna ruaataruutaino taaravaitana ruaatarinaravai. Fai inna ruaataruutaino voovai ari yoketaa mmooriivaa iinaraivaa ruaataruoo mmuakiaa suai sabi mmoori iinaraivaatama ruaatarinaravai.

²² Anutuuqo iima kiai aataruuvo itaama mmuaakaraivai vainoo. Ivo inna nnannateeraivoota yaagueeqaivootama kooyaa vakiaiveeraivaara ivo ataama iiravai. Kuu yavaa sabi mmooriyauvaa iinara iima kiooyauvaa roosii gionna kiaapuuya inna nnannatai gionna kiaapuuya fai kiisa suai putu taikaarayara ivo mmannammanna iyara yaata utuoo hokoba suai faannainno variravai. ²³ Ta gionna kiaapu ivo tiyara boo tiraiya inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateeraivaara ivo itaama iiravai. Kuu yavaa yoketaa mmooriivaa iinara iima kiooyauvaa roosiikiaunnaya ta inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateera aataruuvaa vaa ivo tauraa mmuaanaa teerama kieeravai. ²⁴ Ta Yutayaiya tiikidiri vooyaataama ngia ngiari voopin-naiyakidiri vooyaataama vaa ivo ivaara ti maavee tiravai. ²⁵ Ivaara forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Hosiaavaano Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo ataa kua tunoo:

Hama ni gionna kiaapu tuanaiyara
fai na tinara:
Ni gionna kiaapuyavee, tinaravee.
Hama na tauraa ni mmuduuya ruaiyara
fai na tinara:
Inna ni mmuduuya ruaiyavee, tinaravee.

²⁶ Yoosinna voovakinnaiya
vaa na tauraa iya kiasa mmiee kiaunoo:
Hama ngia ni gionna kiaapuyavee, kiauyara
fai yapooma ngiari seenaiya iyara kiaara:
Anutuuqo hara kioo variivaa
raunna mmaapuyavee, kiaravee.

Hosiaava itaa kua tiravai. ²⁷ Forofetaa voovai Yisayaavaano Isarairaiyara kooyaa kua voovai ataa kua tunoo: Nnukaivo nnoori mmaagaivau vaikiyai hama yopeema yaariraivaa roosiima fai gionna kiaapu Isarairaiya kaayakaayau hara kiada varikio rikioo fai Anutuuqo raati raari kiisaya nnaasu rupi yoketaivau yapaanaravaivee. ²⁸ Fai Anutuuqo gionna kiaapu mmatayaa variyai irisai maisaivaa akiairaama iya mmimo rikioo taikaanaravaivee. Yisayaava itaa kua tiravai. ²⁹ Kava vo kua voovai vaa tauraa Yisayaava ataa kua tunoo: Udaanga Anutuuqo Yaagueeqa Tuanaivoono hama Isarairaiya sidinnaidi vooya viteerama kioo pikiotiri. Sutuuma Kumuaraa varuuya roosiima ta putu taika kiaannatirivee. Yisayaava itaa kua tiravai.

Isarairaiya ngiarinaidiri aataru voovai iiravai

³⁰ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Fai ta ataa kua kiaravee. Ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya ngiariiyara ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaaravee kua kiada hama ivaara mmooriivaa iirama kiada variyaiya iya kati Anutuugaara kutaavaivee kua kiada hara kiada varuduu Anutuugo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tiravai. ³¹ Isarairaa gioonna kiaapuuya Anutuugo mmataama kiooya tunoo: Anutuugaa avuuvau fai ta safuuma variaaravee, kua kiada mmaanna tuu aataruuvaa iidada fanniima kieeravai. ³² Mo aaniira iya fanniima kieeravainnee? Mo iya ngiari uu aataru mmooriivaa iida varida hama Anutuugaara iya kutaavaivee tiravai. Iya harurira sikauvaudiri haruriravai. ³³ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo:

Taatee. Na yoosinna Sioona ivaki
gioonna kiaapuuya ivaayaadiri haruruateera
sikau voovai na yapa kieeravai.
Fai iya ivaayaadiri haruruaaravai.
Gioonna kiaapu voovoono
innara kutaavaivee kiaivoono
hama inna mmamma maisainaravaivee.
Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

10

¹ Ni seenayaso, ni seena gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuugo iya vita yoketaivau yapaiveeraivaara ni aakiaivo yaagueeqama aikioovee tinoo. Anutuugo itaama iikiaiveeraivaara na pinaama yaaku varaunoo. ² Vaa na arinaima tee ngii giaa ngii miauvai. Iya Anutuugaara pinaama mmuduuya ruaavai. Mmuduuya ridaata hama oyai tuanaivaa rikiaivaara fanniiki-aavai. ³ Anutuugo gioonna kiaapuuyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii aataruuvaa hama iya arinaima rikiada taavai. Anutuugaa avuuvau ta safuuma variaarayavee kua kiada ngiarinaidiri vo aataru vooyauvai iida varida variaavai. Anutuugaa aataru safuuma variraivaara hama iya ivaara ee-oo tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaavai. ⁴ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada Anutuugaa avuuvau safuuma variateeraivaara Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Yisuu Kirisiivaano ataa riravai.

Fai Anutuugo aikiooma mmuakiaaya vitoo yoketaivau yapaanaravai

⁵ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikiada iidada Anutuugaa avuuvau safuuma variaaravee kua uu aataruuvaara Musiiva ataa kua tunoo: Vaidi voovoono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinnonno fai ii aataru ivau hara kioo varinaravaivee, tiravai. ⁶ Anutuugaara kutaavaivee kua kiada inna avuuvau safuuma variaa aataruuvaara kua voovoono vainno ataa kua tinoo: Sa ai tinniivaudiri yaata utuee ataa kua kianee: Mo gioono ngiau apuuvaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo ngiau apuuvaki vioo Yisuu Kirisiinna vitoo tiinaravee. ⁷ Sa ataa kua kianee: Mo gioono mmeepi vaidi putiraiya variraivaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo mmeepi vioo Yisuu Kirisiinna vitoo nninaravee. Kua voovoono itaa kua tiivai. ⁸ Ii kua ivaa itaama yaata utinoora tiee pikiee Musiiva tuu kua voovaara ataama yaata utuee kianee: Mmayaayaivo i vainima vainno i aakiaivaki vainno mmaakiriivau vainoo, kianee. Ii mmayaaya ivo Anutuugaara kutaavaivee tira mmayaayaivaa ta gioonna kiaapuuya kua mmiaunnvai. ⁹ Fai a ai avaivakidiri kuaivaa kooyaa ai seenaiya kua mmiee tinara: Yisuuva ni Udaangavaivee, tino

rikioo i aakiaivoono tinara: Yisuuva putuduu rikioo Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoovo inna kutaa tuanaavaivee, tino rikioo fai Anutuugo i vitoo yoketaivau i yapaanaravaivee. ¹⁰ Ta ti aakiaiyauvakidiri Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnano Anutuugo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ta ti avaiyauvakidiri ivaara kiaa kookieekiaunnano Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivai. ¹¹ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo fai hama inna mmamma maisainaravaivee, tiivai. ¹² Ii kua ivo hama mmuaa taaravaara tiivai. Mmuakiaayara tiivai. Yutayaiya hama ngiari vookaraama variaani ngiari vopinnaiya ngiari vookaraama variaavai. Anutuugo iya Udaanga mmuaa tuanaavai mmuakiaaya innara kiaiya ari yaagueeqa yoketaiyauvaa iya mmiivai. ¹³ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Udaangaivaara tino rikioo fai ivo inna vitoo yoketaivau inna yapaanaravaivee, tiivai.

¹⁴ Iya hama innara kutaavaivee kiaiya mo dataama innara kiarannee? Hama yopeemavee. Hama inna mmayaayaivaa rikiaiya mo dataama kiada innara kutaavaivee kiarannee? Hama yopeemavee. Gioonna kiaapu vooyaano hama mmayaayaivaa iya kiaa mmirama kiki ai mo dataama iya rikiarannee? Hama yopeema rikiaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano gioonna kiaapu vooya hama titakiai mo dataama kiada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu vooya kiaa mmiaarannee? Hama yopeema vida kiaa mmi-aaravaivee. Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaara nuairaivo inna yoketaa ari vookaraivaivee, tiivai. ¹⁶ Hama kaayau gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa rikiada varaavaivee. Ivaara Yisayaava fafaara roo kua voovai vainno tunoo: Udaanga-o, deevoono ti mmayaayaivaa rikioo ivaara kutaavaivee tiivainnee? Hameetavee, tiravai. ¹⁷ Itaama vaiki ai vaa mmayaayaivaa rikiaiyaano fai ivaara kutaavaivee kiaravai. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinnara iya kiaa mmikio mmayaayaivo kooyaa vainai rikiada fai ivaara iya kutaavaivee kiaravai.

¹⁸ Na ivaara ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya hama rikiaavainnee? kiau vai. Ai mo vaa iya rikiaavaivee. Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmayaaya kiaa mmiraiya kuaivo
mmuakiaa mmatavau variyaiyasi kuaivai.
Iya kuaivo tooya sainai sainai
vaa nuai taika kiaivaivee, tiivai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiadaata hama arinaima rikiaavainnee? kiau vai. Musiivaano tauraa kua ivaa sai kuavai Anutuugaara ataa kua tunoo:

Ngiari vopinnaiyara
na yoketayoketaama iinai rikiada
Isarairaiyaano iyara kiaara:
Teenoo itaama variataavaivee,
kiaa kiada iyara nnannataaravai.
Kumimakama variyai na mmoori iinai rikiada
Isarairaiyaano iyara nnannataaravaivee.

Anutuugo tuu kuaivaa Musiivaano itaa kua tiravai. ²⁰ Yisayaava vo kua voovai ivaara yaagueeqama Anutuugaara tunoo:

Hama niyara buaakiaiya
vaa ni taani na iya tauvai.
Hama niyara yaparakiyaiya

vaa na kooyaa iya tasipama variauvaivee.

Anutuugo tuu kuaivaa Yisayaavaano itaa kua tiravai. ²¹ Mo Isarairaiyara Anutuugo tunoo: Iya ni kuaivaa rikiadaata hatokada niyara ooqoo tiraiyara na mmannammanna iyara yaaku mmayaayau ruee variee ngiateera kiauvaivee. Anutuugo itaa kua tiravai.

11

Anutuugo gioonna kiaapu Isarairaiyara boo tiravai

¹ Na ivaara vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Anutuugo ari gioonna kiaapuuya mmooka hanigia mmioo iya pikiaivainnee? kiauvai. Ai mo hameeta iya pikiaivai. Neenoo Isarairaa vaidivai variauvo Aparahaamaa sidinnaidivai variauvai. Variauvo Piniomiinaa oyaivakidiri na diitee variauvai. ² Tauraa Anutuugo ari gioonna kiaapu ivo mmataama kiooya arinaima too rikioovaara hama ivo mmooka hanigia iya mmioo iya pikiaivai. Vaa Anutuugaa kua fafaara voovai ngia rikiaavai. Irayaavaano Anutuugaata yaagueeqama kua tiao Isarairaiyaki kua pinaivaa yapoo tunoo: ³ Udaanga-o, vaa iya i forofetaiya rупutuaani putu taika kiaani aiyara ausa mmuduuya mmira yeena tapiiyauvaata vaa iya rummua raubiriima kiaani nenevai nnaasu hara kiee variaunoo. Variaukai iya ni rупutuaara iida variaano. ⁴ Irayaava itaa kua tuuvaara Anutuugo mo dee kuavainno inna kua sai tuunnee? Anutuugo inna kua sai tunoo: Unnakua anutuuvaa nnutuuvo Baarannara hama ngiari ausa mmuduuya mmira vaidiia kaayau (7000) na niniiniee kiasa mmataama kiauuya variaavaivee, tiravai. ⁵ Aanna makeennaata itaama Anutuugo ariiniee kiasa mmataama kioo gioonna kiaapuuya kiisa vookiangii variaano. Ivo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. ⁶ Hama iya mmoori varoovaara Anutuugo iyara yaata utuoo iya mmatairavai. Kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya mmooriiauvunudiri too iya mmataama kioo vitotiri. Ivo iyara kati yoketaama yaata utiraivo hama kutaa tuanaa vaitirivee.

⁷ Ivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya dataamaida variaannee? Iya Anutuugaa aataru safuuma variraivaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Anutuugo ariiniee kiasa mmataama kioo gioonna kiaapu kiisa vooyaano nnaasu tooduu iya too vairavai. Homoraiya kumimakaida varuduu Anutuugo tinni yaagueeqauvaa iya mmiravai. ⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Anutuugo iya aakiaiyauvaata
tinniiyauvaatama tuduu kumimakairavai.
Kumimakama rada varia rada nnidada
aanna makee ngiari avuuyauvaadiri
hama tuqinnama taavai.
Ngiari yaataiyauvaadiri
hama arinaima rikiaavaivee, tiivai.

⁹ Anutuugaa kua fafaara voovaki Davuitiinna kuaivo vainno tunoo:

Iya pinaa buusaivaa nneeda varida
ngiari mannaka tida sirigakiaivaara
ngiari buusa nneeraivaudiri iya haruruaavai.
Kii ngiari haruriraivo
kobeevaa roosiima iya utuaiveera na kiaunoo.
Kii iya harurida irisaivaa varaateera na kiaunoo.

¹⁰ Iya avuuyauvo upisiinai
sa tuqinnama taateera na kiaunoo.

Ngiari koonnama variaivaara
 mmuaararaiivo iya utinai
 mmannamma kookama utida nookiaateera
 na kiaunoo.

Davuitiivaano itaa kua tiravai.

¹¹ Ivaara na kava ngii yaparaina kiaunoo: Yutayaa gioonna kiaapuuya haruruu suaivaki iya harurida eeyaara maisairavainnee? kiau vai. Hama iya harurida eeyaara maisairavaivee. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuugo iya pikioo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. Yutayaiya iya teeda kiatee: Teeta itaama yoketaama variataavaivee, kiateeraivaara Anutuugo ngiari voopinnaia vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Yutayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookarauyauvaa mmuakiaa mmatavau varuuya mmiravai. Iya Anutuugaara kumimakaida varuuvaara Anutuugo yaagueeqa yoketaa ari vookarauyauvaa ngiari voopinnaiaatama mmiravai. Mo fai Yutayaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Anutuugaa aataruuvaa arinaima rikiakio Anutuugo iya vitano rikioo inna yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvo fai iyasi ari vookaraama pinaavai vainaravaivee.

Anutuugo ngiari voopinnaia vita yapaanara aataruuvo kooyaa vaivai

¹³ Ngia voopinnaia na ngiita aanna makee kua kiaunoo. Na voopinnaia ngiityara kua kiaa mmiaaree nuaira vaidivai variauvoonora tiee na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. ¹⁴ Nini seena Yutayaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ivaara kiatee: Teeta itaama iikiataavaivee, kiateeraivaara na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. Fai iya itaa kua tida nnaagiai ausa hanigiakio Anutuugo iyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na faannaina variaunoo. ¹⁵ Yutayaiya hama Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikioo mmuakiaa mmatavau variaya vitanai inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Fai Anutuugo kava Yutayaiya vitanai dataama fai iya variaarannee? Vaidiia putida kava diitada variraivaa roosiima fai iya yoketaama ari vookaraama variaaravee.

¹⁶ Ta Yutayaiya iira aataruuvo ataama vainoo. Mmuuaa saabavakidiri tauraa hudoo yeenna bereetaivaa ta Anutuugaaniee kiaa yapaannadu rikioo nnaagiai hudoo yeenna bereetaiyauvootama innaniyauvai vairavai. Yatari tuukaiyauvo Anutuugaaniyauvai vauduu rikioo nnaa hammaraiyauvootama innaniyauvai vairavai. ¹⁷ Yutayaiya yatari oriipaivaa nnaa hammaraiyauvaa roosiima variravai. Yatari giaina oriipaivaa nnaa hammara vooyauvai Anutuugo vaa utu rakau kieeravai. Yatari oriipa mmaraiva hammarava voovai varoo giainaivaa nnabaivaa rabanika kioo ivaki utu kiooduu rikioo ivaa nammariivaa oyai tuukaivakidiri varoo uriravai. Ngia voopinnaia mmaraiva yatari oriipaivaa hammariva roosiima varida Anutuugaa yaagueeqaivaa vaa ngieetama varada Yutayaiya yoketaama variraivaatama vaa ngia varaavai. ¹⁸ Ivaaraida yatari nnaa hammara vooyauvai vaa utu rakau kioovaa roosiima variaa gioonna kiaapu Yutayaiyara sa a voopinnaa voovoono nniki rakainna iya maisa kua kianee. A dataama variannakuaanoonna ivaara aiyara mannaka kiaannanee? A mmanna hammarakuavee. Hama eenoo nammariivaa tuukaivaa mmiannavai. Tuukaivoono nammariivaa i mmivaivee.

¹⁹ Fai a tinara: Mo ni mmaataivaa teerama kioovaara ivo nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kieeravaivee. ²⁰ A itaa kua tinaraivo kutaa kuavai. Iya hama Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo iya utu rakau kieeravai. A innara kutaavaivee kiannaivaara a iya mmaataivaa vatee variannavai.

Sa ivaara ai mannaka kianee. Aatuuma kiese varianee. ²¹ Yatari hammara tuanaiyauvaa hama Anutuugo too pikieeravai. Utu rakau kagaari kieeravai. Itaama vaivaara rikiaanee. Hama ivo i too pikiaanaravaivee. ²² A ii kua ivaudiri Anutuugo boo tioo tuqinneera aataruuvaa tee ivo nnannataikio irisai mmira aataruuvaatama taannavai. Vaa haruruaiyara ivo nnannataivai. Aiyara ivo boo tioo tuqinnaivai. Anutuugo iiyara boo tiivaara fai a mmannammanna yaata utuee varino fai ivo iiyara mmannammanna boo tinaravai. Mo fai a inna pikino fai ivo yatari hammaraiyauvaa utu rakairayaama i utu rakainaravai. ²³ Fai Yutayaiya innara kutaavaivee tikio rikioo fai ivo iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. Anutuugo aikiooma iya vita kava yapeeraivoonora tuoo fai iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. ²⁴ A voopinnaikua yatari oriipa mmaraivaa hammaraivaa roosiima variannano Anutuugo vaa i utu rakau kioo giaina yatari oriipaivaki hama i mmaata tuanaavaki i utu kiaivai. Giaina yatariivaa roosiima Yutayaiya hara kiada variaavai. Vaa ii yatari ivaa nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kiaiyauvaa Anutuugo kava iya vita ngiari mmaata tuanaivaki yapaaraivo inna hama inna mmuaararainaravai.

Anutuugo mmuakiaayara boo tiivai

²⁵ Ni seenayaso, hatauma kua voovai kua kutaa kuavai vaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta tinni yoketaayavee, kiaa kiada ivaara yaata utivoora na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Isarairaa gioonna kiaapu vooya Anutuugaara ausa vuatinni yaagueeqairaivo hama tupatupaa vainaravai. Gioonna kiaapu voopinna voopinnaiya Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada ausa hanigia kikio Anutuugo aikiooma jaarummua kino fai Isarairaa vooya ausa vuatinni yaagueeqairaivo taikanaravai. ²⁶ Itaama vaino rikioo Anutuugo fai gioonna kiaapu Isarairaiya vita yoketaivau iya yapaanaravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Yoosinna Sioonadiri fai ti vitaanaraivo nninaravai.
Fai ivo ngioo Yakoopaa sidinnaidiia
iira aataru mmoori maisamaisaiyauvaa
ruga taika kiaanaravai.

²⁷ Na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
rugaanara suaivaki na nnaaru
kua yeena rau kiese kiaa kuaivaa kaanaivo
kooyaa vainaravaivee.

Kua fafaaraivoo itaa kua tiivai. ²⁸ Anutuugo nnaaru vaa Yutayaiya ariiniee kiaa mmataama kieerayara tuoo iyara tunoo: Ni seenayavee, tiravai. Nnaaru varuu vardi Aaparahaamainnara yaata utuoo itaa kua tiravai. Yutayaiya mmayaaya yoketaivaara oogo tuuvaara nnaagiai Anutuugo iyara tunoo: Ni nnammutuaayavee, tiravai. Anutuugo ngia voopinnaiya ngiiyara yaata utuoo itaa kua tiravai. ²⁹ Vaa tauraa Anutuugo ariini mmataama kioo gioonna kiaapuuya maavee tuu kuaivaata ari yaagueeqaivaa iya mminara tuu kuaivaatama hama pikioo vo kua voovai tiravai. ³⁰ Mo nnaaru ngiengie voopinna voopinnaiya Anutuugaa kuaivaa ngia hatokeeravai. Yutayaiya Anutuugaa kuaivaa hatokoovaa aanna makee Anutuugo ngiiyara boo tiivai. ³¹ Mmuakaraama aanna makee Yutayaiya Anutuugaa kuaivaa hatokaavai. Anutuugo ngiiyara boo tiivaara fai ivo iyaraatama boo tinaravai. ³² Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara Anutuugo iyara boo tiraivo kooyaa vakiaveeraivaara ivo iya tunoo: Inna aikioo, ni kuaivaa hatokaatee, tiravai.

Pauruusoono Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai

³³ Anutuugaa yaagueeqa yoketa yoketaiyauvo kaayau ari vookaraiyauvai vaivai. Ari yaata tinniivaudiri utii kuaivootama kaayau ari vookaraivai vaivai. Mo ivo yaata utii kuaivaa deevoono fai aikiooma rikioo kooyaa ti kiasa ti mminarannee? Hama yopeemavee. Mo deevoono ivo iivaa arinaima too rikiaanarannee? Hama yopeemavee. ³⁴ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivaa yaata tinniivau vai kuaivaa
mo gioono rikiaivainnee?

Hama yopeema rikiaivaivee.

Mo gioono aikiooma inna kiasa mmikio

mmooriivaa ivo iivainnee?

Hama yopeemavee.

³⁵ Mo gioono ivo irisai

mminnaa voovai inna mmiaiveera

mminnaa voovai inna mmiiivainnee?

Hama yopeemavee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁶ Mmuakiasa mminnaayauvai Anutuugoono iiravai. Ivo aanna makee mmuakiasa mminnaayauvai tikio vainoo. Ii mminnaa mmuakiasa iyauvo ariiniyauvai vainoo. Inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

12

Ta Anutuugaa mmoori vareera aataruuvaa safuuma iikiaaravee

¹ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuugo pinaama tiyara boo tiivaara na aa kua aavaa yamaama ngii giaa ngii minaravee. Nnaaru vaidiia puara sipisiipaiyauvaa Anutuugaa kati huda mmuneema ngiingii mmamma mmuyai mmuakiasayauvai inna mmida inna mmooriivaara nnaasu yaata utida iikio rikioo inna yoketaakiaivee. Ngia itaama iida inna Anutuugaara ausa mmuduuya mmira mmoori tuanaavaida iikiaano. ² Sa mmatayaa diaa aataruuyauvaa mmatayaa diaiya iikiaaneema ngieetama iikiatee. Ngia Anutuugaata kua tida ee-oo tikio rikioo ngii aakiaiyauvaa hanigioo karaasa ausa vuatinniyyauvaa ngii miaivee. Ngia itaama iida fai Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivaa arinaima teeda rikiaaravai. Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivo yoketayoketaa kua nnaasu vainoo. Hama kiisama koonnainoo. Ngia rikiaada iikio fai pinaama inna yoketainaravai.

³ Anutuugo niyara kati yoketaama yaata utuoo tinoo: Ni mmayaayaivaa varee nuainna variee kiasa mmianee, tiivaaraina na ngii mmuakiasa ngiita ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngiengie variayauvunugiataama variatee. Safuuma ivaugiataama varida sa ngiingiiyara yaata utida ngiingii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaaraivaara iikiatee. Ngia mmuakiasa Anutuugaara kutaavaivee kiasa yaagueeqaivaa Anutuugo ngii miivaugiataama mmuaavai mmuaavai ngiengie variaa aataruuvaara tirooma yaata utida ivaugiataama variatee. ⁴ Vaa ta taunnavai. Vaidiivaa mmammaivau vai mminnaiyauvo airi airi mminnaayauvai vaivai. Yuku yaaku avu yaataiyauvo vaikio hama iyauvo mmuaa mmoorivai iikiaavai. Ngiani miaramiaraa mmooriyauvaa safuuma iikiaavai. ⁵ Ivaanikaraama ta kaayaama variaunnano Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara mmuaa mmammavai vaivaa roosiima ta varida ta mmuakiasa mmuaavai mmuaavai titi seenaiyaniya ta variaunnavai.

⁶ Ivaaraida Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera yaagueeqaivaa ti mmiiivaugiataamaida mmuaavai mmuaavai fai ta iikiaaravai. Fai Anutuugo vo vaidi vooya

Anutuugo tii kuaivaa kiasa mmiaara mmooriivaa iya mminai teeda innara kutaavaivee kiasa yaagueeqaivaugiataama safuuma ivaa iikiatee. ⁷ Fai Anutuugo vo vaidi vooya ngiari seenaiya tasipama mmoori vareera mmooriivaa iya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. Fai Anutuugo ari vitaira mmooriivaa vo vaidi vooya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. ⁸ Fai Anutuugo vaidi vooya ngiari seenaiyaata yamaa kua yamaa kua tida itaqitaama iikiateera tii mmooriivaa mminai teeda safuuma itaama iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari mminnaa mmuakiasa ngiariisi vaiyauvaa ngiari seenaiya mmiaaree kiasa sa iyauvaara yaata utida puaisa utirama kiada kati mmiatee. Fai vaidi vooya gioonna kiaapuuyara diaaree kiasa yaagueeqama kiada dida vaidi iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari seena gioonna kiaapuuyara yaata utida tuqinnaaree kiasa ausa sirigairavaa tasipama iikiatee.

⁹ Fai ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya rida sa ausa mmuduuya unakuavavaa tasipama mmuduuya ruatee. Ausa mmuduuya kutaa tuanaivavaa tasipama mmuduuya ruatee. Maisa mmoori aataruuvavaa sa yaata utiraida mmooka hanigia mmida aataru safuuvavaa nnaasu yaata utida puaisa utuatee. ¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngia ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema mmuaavai mmuaavai ngiingiiyara ngiingiiyara pinaama mmuduuya ruatee. Ngia ausa mmuduuya mmira aataruuvavaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida ngiingii kua ngiingii kuaivavaa tuqinnama rikiaatee. ¹¹ Ngia ngiingii mmooriyauvaa yaagueeqama kiada varakio sa ngii pirisakiaivee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipama variivaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivavaa itaama yaagueeqama kiada iikiatee. ¹² Anutuugo tupatupaa variravavaa ngii mmiivaara yaata utida faannaida sirigaida variatee. Varikio mmuaararai aataruuvo ngiisi vainai teeda rikiaadaata yaagueeqama varida yaaku varavavaa sa pikieeraida mmannammanna yaaku varaatee. ¹³ Ngii seena Anutuuga gioonna kiaapu vooya hama iyasi mminnaatainai ngieenoo iyara boo tida ngiingii mminnamminnaa yapaiyauvakidiri vooyavai iya mmiatee. Voopidiri ngiiaiy hama yeenna nnaunnaatainai ngieenoo iyara boo tida iya mmiatee.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii mikiai sa iyauvaara yaata utiraida Anutuugaata kua tida yaaku varakio rikioo ivaano iyara yoke-taakiaiveera kiatee. Sa ngia Anutuugaata kua tida mmoori maisavavaa iya mmiaiveera kiatee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya sirigaida varikiai ngieetaatama iya tasipama sirigakiatee. Gioonna kiaapuuya ausa mmuaarareeda ratada varikiai ngieetaatama iya tasipama rataatee. ¹⁶ Ngii seena mmuakiaayara yaata utida mmuaakaraama mmuaavaugiataama iyara tuqinnaatee. Sa ngiingiiyara mannaka tida ta nnoonna vaidiyavee kiasa kiada variatee. Ta mmanna vaidiyavee kiasa kiada inna aikioo mmanna vaidiia tasipama varida mmoori varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida kiatee: Ta tinni yoketaayavee, kiatee.

¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovono aataru maisavavaa ngii iinai teeda sa irisai aataru maisavavaa inna iikiatee. Mmuakiasa gioonna kiaapuuya avuyauvunu vai aataru yoketaiyauvaara yaata utida iyauvaa nnaasu iikiatee. ¹⁸ Ngiengieenoo mmannammanna yoketaama variravavaa puaisa utida teekio ausa nuufa tasipama varira aataruuvo kooyaa vainai gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama itaama tirooma variatee. ¹⁹ Ni seena na ngiingiiyara mmuduuya ruauyaso, gioonna kiaapu vooya aataru maisavavaa ngii iikiai teeda sa ngiingiiyara yaata utida ngiengieenoo irisai maisavavaa iya mmiatee. Pikikio too fai Anutuugo ariinoo iyara inna nnannateeno too irisai maisavavaa iya mminaravai. Anutuuga kua fafaaravo vainno ivaara tinoo:

Udaanga Anutuugo tinoo: Maisa mmooriivaa irisaivaa mminaraivo inna niinivai. Fai neenoo irisai maisaivaa iya mminaravaivee, tiivaivee. ²⁰ Kua fafaaraivo itaa kua tiivaara yaata utida aa kua aavaaraatama yaata utida iikiatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai i nnammutuaivo yeenna rainai yeennaiyauvaa inna mmianee. I nnammutuaivo nnoori rainai nnooriivaa inna mmianee. Fai a inna itaino ivo ausa mmuaararavaa varoo mmamma maisainaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Aataru maisaivo ngii yaatareevoora ooqoo kiatee. Aataru yoketaivaa iida aataru maisaivaa yaatara kiatee.

13

Ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa safuuma rikiaatee

¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari kieeta iyara diraiya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. Hama gioono tikiai iya kieetaya variaavai. Anutuugoono tikiai iya kieetaya variaavai. Ti kieeta makee variaiya Anutuugoono tikiai variaavai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. ² Gioonna kiapu voovoono ari kieetaiya avaiyauvaa hatokoo hama iyauvaa nnaasu hatokaivai. Anutuugo iya mmataama kiaikio vai aataruuvatama hatokaivai. Fai gioonna kiapu voovoono itaama iino too kua pinaivo innaki vainaravai. ³ Yoketaa mmooriivaa iikiaiya hama ngiari kieetaiyara aatuukiaavai. Maisa mmooriivaa iikiaiya iyara aatuukiaavai. Ngia vaidi ngiiyara haitatuuraivaara aaturaivaa ngii pikiaatainnee? Mo fai ngia yoketaa mmooriivaa iikio too ivo ngiiyara kua yoketaivaa tinai rikiaada hama innara aatuukiaaravai. ⁴ Ngia yoketaama variateeraivaara ivo Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varivai. Ivaara mmoori yoketaivaa iikiatee. Mo ngia mmoori maisaivaa iida innara aatuukiatee. Mmoori maisaivaa irisai mmira yaagueeqaivo kutaa tuanaa innasi vaivaara aatuukiatee. Ivo Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varioo mmoori maisa iikiaiya Anutuugaa nnannateera irisaivaa iya mmiivai. ⁵ Ivaaraida ngiingii kieeta ngiiyara diraiya avaiyauvaa rikiaatee. Sa Anutuugaa nnannateeraivo ngiisi nninaraivaara nnaasu yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee. Ngii yaata utira yoketaiyauvo ngii giaa ngii miivaugiataama yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee.

⁶ Ii itaama vai aataru ivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. Kieeta vaidiyya gioonna kiaapuuyara iikiaa mmooriivaa Anutuugoono iya mmuuvaa iikiaivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. ⁷ Ivaaraida takiisa ari vookara ari vookaraiyauvaa ngia iya mmiraiyauvaa safuuma iya mmiatee. Ngii kieetaiya kiaivaugiataama safuuma mmiatee. Itaama iida iya kuaiyauvaa rikiaada iya nnutuuyauvaa ngiau apu yapaatee.

Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara yoketaakiatee

⁸ Vaidi voovoono irisai ree kiasa mminnaivaa ngii mino too sa mmanammanna ngiiki hokoba suai vakiaivee. Makee tinai irisaivaa mmiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rira aataru ivo inna mmuaa aataruvai nnaasu ngiiki mmanammanna vakiaivee. Gioonna kiapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa aikiooma iivai. ⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kua vooyauvai vainno ataa kua tunoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa gioonna kiapu voovai rupertino putuaivee. Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee. Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tuu kuaivaata vo mmaanna tuu kuaiyauvaatama nuunama vai oyaivo ataama vainno tinoo: A aiyara mmuduuya ruannaneema ai seenaiyaraatama mmuduuya ruanee,

tiivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono hama iyara mmoori maisaivaa iinaravai. Ivo itaama ari seenaiyara mmuduuya riraivoono fai Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kua kaanaivaa iinaravai.

¹¹ Ngia variaa suaivaa arinaima teeda rikiaivaara itaama iikiatee. Ii suai ivo hama vuru vaira suaivai. Ngiau diitada avu nnaasu teeda vaidia variaa suaivai. Tauraa tuanaa ta Yisuunnara kutaavaivee tuu suaivaki Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Anna makee ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa kaanaivo ti vainima vainoo. ¹² Heenaivo kiisa suai taikaanara iikio patairaivo aa nninoo. Ivaara nnikiai ta upisiivaara iira maisa aataruuyauvaa pikiada suaivau Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa uyu rau kiada yaagueeqama diaaravai. ¹³ Kooyaa suaivau varirayaama nnikiai ta yoketaama variaaravee. Hama ta nuunaida varida kaayau isareera maisaivaa tasipama varida hama ta kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakama varida hama ta titi mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nuaira aataruuvaa iida hama ta vaidiia avuuyauvunu tomedaivaa iida ti mmamma maisainai variaaravai. Nnikiai ta hama buaaru tida rapida varida hama ti seenaiya teeda kiaara: Teeta itaama variataavaivee, kiaa ta iyara nnannataaravai. ¹⁴ Ngia sa itaama iirama kiada ngii Udaanga Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaa varaatee. Ngiingii mmamma iira aataruuvo ngii iikiatainai ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaraivaara sa yaata utirama kiada pikiaatee.

14

Sa ngii seenaiyara yaata utida kiatee:

Maisama variaanoo, kiatee

¹ Vaidi voovoono vaa ausa hanigia kioo muaraagama variivo ngia nuunakiaivaki varinai teeda ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida ivo yaata utii kuaivaara sa airi kua tida ivaara inna yapara yaparaida innaki kuaivaa yapaatee. ² Vaidi voovoono Anutuuqaara pinaama yaagueeqainno kutaavaivee kiaa kioo ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivai. Vaidi voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo muaraagama variivoono mmanna yeennaiyauvaa nnaasu nnaivai. ³ Vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivoono sa vuai vaidiivo hama fayai nnaivaara nniki rakammuaivee. Vaidi hama fayai nnaivoono sa vuai vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivaara too kiaivee: Inna a mminnamminnaa maisaivaa varaannanoo, kiaivee. Vaa Anutuugo innaata maavee kiaa vitaivaara sa itaa kua kiaivee. ⁴ Ari vo vaidivai ngiaammuauvai varioo inna mmoori varaivaara a gioononna inna kiannanoo: A maisama variannakuavee, kiannannee? Ari haitatuura vaidiivoono ivo yaagueeqama varioo muaraagama variivaa taivaivee. Ari Udaanga Yisuu Kirisiiva aikiooma yaagueeqaivaa inna mmino too fai ivo yaagueeqama varinaravai.

⁵ Vaidi voovoono tinoo: Mmuaa suaivai inna pinaa suaivai mmuakiaa suaiyauvaa yaataraiavaivee, tikio vo vaidivoono tinoo: Mmuakiaa suaiyauvai mmuaa karaiyauvaivee, tiivai. Ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ii aataru ivaitanaara ngii yaata utiraiyauvo yoketaivaaraata maisaivaaraatama ngii giaa ngii miivaugiataama arinaima rikiada puaisa utida iikiatee. ⁶ Vaidi voovoono mmuaa suaivaara pinaa suaivaivee tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo itaa kua tiivai. Vaidi voovoono ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo nnaivai. Ivo hama sabi nnaivai. Ivo Anutuuqaara kua

yoketaivaa kiasa kioo nnaivai. Vaidi voovoono fayaiyauvaara ooqoo tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo ooqoo tiivai. Ivoota Anutuugaara kua yoketaivaa tiivai.

⁷ Gioonna kiasa voovoono ari variraivaara yaata utuoo hama ariiyara nnaasu varivai. Hama ariiyara nnaasu putivai. ⁸ Fai ta variaaraivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara nnaasu variaaravai. Fai ta putuaaraivo innara nnaasu putuaaravai. Ta variaarannee? Vara ta putuaarannee? Inna ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiasaapuyavee. ⁹ Ivaara gioonna kiasa variaiyaraata putuaiyaraatama iya Udaangavai varioo iyara haitatuuki-aiveeraivaara Yisuu Kirisiiva putuoo keenaa diitoo variravai. ¹⁰ Mo aaniira a ai seenaivaaki kua pinaivaa yapa kiese maisa kuaivaa inna kiannanee? Mo aaniira a ai seenaivaara nniki rakammuannanee? Fai ta mmuakiaaya Anutuugaava avuuvau kua pinaivaki dikio ivo ti yaparainaravai. ¹¹ Ivaara Anutuugaava kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo: Na variaukaira tida
mmuakiasa gioonna kiasapuuya
ni yuku oyaivaki toorivu yau harada
niiyara kooyaa kiasa:

Inna Anutuugaovee, kiasaravaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹² Itaama vaino Anutuugaava ti yaparainara suaivaki ta mmuakiaaya titi variraivaara fai inna kiasa kookieekiasaravee.

Sa mmoori maisaivaa iikiai ngii seenaiya ivaara haruruatee

¹³ Ivaaraida nnikiai titiyyara titiyyara yaata utida kiasa: Maisama variaano, tiraivaa pikiasaravee. Ta ii aataru ivaa pikiada aa kua aavaara ta iikiasaravee kiasa kiada iikiasaravai. Ti seena ausa hanigiai voovai haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareevoora tida hama ta vo aataru voovai iikiasaravee. ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva niiki varikiaira tiee na aa kua aavaa arinaima rikiauvai. Hama yeenna fayai voovai ari mmaara haipavai vaivai. Vaidi voovoono yaata utuoo tinara: Ii yeenna fayai ivo haipavaivee, kiasa kioo ivaa nnoo fai mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ¹⁵ Fai a vo yeenna fayai voovai nnaivaara i seena ausa hanigiai voovoono ivaara yaata utuoo haipa mminnaavaivee kiasa kioo ausa mmuaararavai varano ivaara fai hama a innara mmuduuya riraivo aiki vainaravai. I seena ausa hanigiaivaara Yisuu Kirisiiva putuovaara yaata utuee sa yeenna fayai vooyauvai nneeno rikioo ivo iyauvaara haruruoo koonnama variaivee. ¹⁶ Aataru voovaara a yaata utuee kiannanoo: Inna yoketaa aataruvaivee, kiasa kiese iinai gioonna kiasapuuya koonnama yaata utida kiasa: Inna maisa aataruvaivee, tivoora sa iikianee. ¹⁷ Anutuugaava gioonna kiasapuuyara diravai variaiya hama yeenna nnooriivaa nnaaraivaara variaavai. Iya safuuma varida ausa nuufaivaa tasipama varida sirigaida hara kiada variaaraivaara variaavai. Ii sirigaira aataru ivaa Mmannasa Yoketaivoono iya mmiivai. ¹⁸ Gioonna kiasa voovoono Yisuu Kirisiinna aataruuvaa itaama iivaara Anutuugaava innara tinara: Na inna tauko ni yoketaivo, tinai gioonna kiasapuuyaata innara yoketaavaivee kiasaravai.

¹⁹ Ivaaraida nnikiai ta ausa nuufaira aataruuvaa purida titiyyara titiyyara tuqinnada varida yaagueeqama variaaravee. ²⁰ Sa yeennaivaara vo aataru vo aataruuyauvaa iikio ivaara Anutuugaava ii mmooriivo maisaki-aivee. Mmuakiasa yeenna fayaiyauvaa vaidiyya nnaayauvaivee. Itaama vainai ngia yeenna fayai voovai nneekio too gioonna kiasa voovoono ivaara haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varanaraivo inna koonnai aataruvai. ²¹ Ngii seena gioonna kiasa vaa ausa hanigieera voovoono

ngia iikiaivaara harurivoora sa fayaiavaa nneeda sa vuainaivaa nneeda sa vo aataru vo aataruuyauvaa iikiatee. Fai ngia hama itaama iiraida kati varikio inna yoketaa aataruvai. ²² Ii aataru ngiengie iikiaa iyauvaara ngia ngiingii yaatana rikiaa kuaivaa ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie nnaasu rikikio Anutuugootama nnaasu rikiaivee. Vo aataru voovaara gioonna kiaapu voovono ari yaataivaudiri tinoo: Yoketaa aataruvaivee, kiaa kioo hama ivaara ariiyara tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivaara Anutuugo innara yoketaunoo. ²³ Fai ivo ari nnai yeenna fayaiavaara taara yaata utino ivaa nnai suaivaki Anutuugo irisai maisaivaa mmiraivo vainoo. Ivo hama Anutuugaara yaagueeqama kutaavaivee tiivaara Anutuugo irisai maisaivaa inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovono hama Anutuugaara kutaavaivee tirainno vo aataru voovai iivaara ivo iya mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

15

Sa ngiingiiyara yaata utiraida ngii seenaiyara yaata utuatee

¹ Ta yaagueeqama variaunnaiya hama titiiyara nnaasu yaata utiraida ti seena muaraagama variaya mmuaararaiyauvaa teeta varaaravee. ² Ti seena voovai yoketaama variaiveera ta mmuaavai mmuaavai innara yoke-taama iikiokio fai ivo varia roo vioo vioo yaagueeqama varinaravaivee. ³ Mo Yisuu Kirisiiva hama ariiyara yaata utuoo variravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya Anutuugaa rakanoo raaranoo kiaa kuaiyauvo vaa niyyaa vaivaivee, tiivai. ⁴ Ta Anutuugaa kua fafaaraivaa rikiada yoketaama variateeraivaara nnaaru vaidiyya Anutuugaa kuaivaa fafaara reeravai. Ta ii kua iyauvaa jaarida arinaima rikiada variaunnano mmuaararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama varida ivaki vai kuaiyauvaara sirigaida varida kaanaivaara faannaida variateeraivaara vaidiyya nnaaru Anutuugaa kuaivaa fafaara reeravai. ⁵ Mmuaararaiivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama variaunna aataruuvaata Anutuugaa kuaivaara ti yoketai aataruuvaatama oyaivo Anutuugovee. Ivoono ngii tasipama iinai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada Yisuu Kirisiiva ngii vita vitaivaugiataama variateeraivaara na ngiiyara yaaku varaunoo. ⁶ Ngia mmuakiaaya mmuaavau-giataama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaaraatama na ngiiyara yaaku varaunoo.

Ngari voopinnaiyaata mmayaaya yoketaivaa rikiaaravai

⁷ Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaunno ngii tuqinnaineema ngia ngiingii-iyara ngiingiiyara yoketaida tuqinnaatee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera itaama iikiatee. ⁸ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Anutu-ugo kua kiaa teerama kiooyauvaa nnaaruaa vaidi Aparahaamainna kiaa mmuuvo kutaavai vainai kooyaa taateeraivaara Yisuu Kirisiiva Yutayaa vaidiyya mmoori vareera vaidivai variravai. ⁹ Anutuugo gioonna kiaa-puuyara boo tiraivaara ngiari voopinnaiya Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ivo Yutayaiya mmoori vareera vaidivai variravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Anutuugaara tinoo:

Ivaara na ngiari voopinnaiyaki nuaina
aiyara kua yoketaivaa tinaravai.

I nnutuuvo ngiau aapuuvaki vaivaara
na kuaru tinaravaivee.

¹⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo itaa kua tioo vo kuavai tinoo:
Ngia ngiengie voopinnaiyaso,

Anutuugo mmataama kioo gioonna kiaapu
Yutayaiya tasipama sirigakiatee.

¹¹ Kua fafaaraivo itaa kua tioo kava vo kuavai tinoo:

Ngia voopinnaa mmuakiaaya
Udaanga Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.
Mmuakiaa gioonna kiaapuuya
innara kua yoketaivaa kiatee.

¹² Kua fafaaraivo itaa kua tikio kava ivaki Yisayaavaano tuu kua voovai
vainno tinoo:

Yesinna oyaivakidiri
fai vaidi voovai diitaanaravai.
Ivo nnino too Anutuugo inna tino too
ngiari voopinнайara dinaravai.
Iyara dinai teeda
ivo iya tuqinnaanaraivaara
faannaida variaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Ta yoketaama variraiivaara faannaira oyaivo Anutuugovee. Ngia innara
kutaavaivee kiaivaara ivo ausa nuufaivaata sirigairaiivaatama ngii aaki-
aiyauvaki yapano suvuakuaiveera na ngiiyara yaaku varaunoo. Mmannasa
Yoketaivoono ari yaagueeqaivaa ngii mino too ngia Anutuugaara faan-
nairaivo ngii aakiyauvaki vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera na
ngiiyara yaaku varaunoo.

Pauruuso hama aatuurama kioo kuaivaa

yaagueeqama iya kiasa mmiravai

¹⁴ Ni seenayaso, vaa na aikiooma ngiiyara yaata utuee rikiauvai. Ngia
yoketaama variaavo yoketaa aataruuvo ngiiiki suvuaikio yaata tinni yoke-
taivootama ngiiiki suvuainno vaikiyai ngiengieenoo aikiooma ngiingii vita
vitaakiaavai. ¹⁵⁻¹⁶ Itaama vaikiainnaata hama na aatuurama kiese aa
yanaa aavaki vaa ngia rikiasa kuaiyauvaa kava ngia rikiaateeraivaara na
yaagueeqama vo kua vooyauvaara ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugo ni-
iyara yoketaama yaata utuoo ni mmataama kiooduu na Yisuu Kirisiinna
mmoori vareera vaidivai variee ngiari voopinнайara mmoori varoovaara
hama na aatuurama kiese vo kua vooyauvaatama na ngii giaa ngii mi-
aunoo. Nnaaru vaidiiya Anutuugaani puara sipisiipaiyauvaa hudooduu
inna yoketauneema ngiari voopinнайaya ausa hanigiakio Anutuugo iyara
inna yoketaakiaiveeraivaara na iyara mmoori varee mmayaaya yoketaivaa
iya kiasa mmiauvai. Mmannasa Yoketaivo iya aakiyauvaki variivaara iya
Anutuugaaniya variaavai. ¹⁷ Itaama vaikio Yisuu Kirisiiva niiki variivaara
na Anutuugaa mmooriivaa varee niniyara mannaka tinee tiee aikiooma
nini mannaka tinaravai. ¹⁸ Hama giaa yaagueeqavaura na mmoori varee
variee ivaara ngii giaa ngii miee variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki varikiyai
na ngiari voopinнайaya kuaivaa kiasa mmiee mmooriivaa iikiakukai iya Anu-
tuugaa kuaivaa rikiada iikiavai. ¹⁹ Na nuaina variee iya yoosinnaiyauvaki
Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iikiaaduu Mmannasa
Yoketaivaa yaagueeqaivo kooyaa vauduu iya Anutuugaa kuaivaa rikiada
iiravai. Na itaama iina Yerusareema pikiee viee variee mmayaayaivaa kiasa
mmiaaree viee viee mmata Irurikii ivaki oro Yisuu Kirisiinna mmayaaya
yoketaivaa eeyaara kiasa kookieema kieeravai. ²⁰ Hama Yisuu Kirisiinna
nnutuuvaa rikieeraiyasi na viee mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmi-
naraiivaara na mmannammanna ivaara yaata utuauko ni yoketaunoo. Vaidi
voovoono vaa toosa hara iya kiasa mmikiyai na kava iya kiasa mmivoora na

hama rikieeraiyasi kuanaraivaara ni yoketai. ²¹ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama vooyaano innara iya kiaa mmiraiya
fai inna taaravai.

Hama inna kuaivaa rikiaiya
fai arinaima rikiaaravaivee.

Kua fafaaraivono itaa kua tiivai.

Pauruuso yoosinna Rooma kuanara iiravai

²² Na airineetu ngiisi kuanaree kiaa iikiaaduu hama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa rikiaiyesi kuanara mmooriivono ni atuu ruduu hama na ngiisi viravai. ²³ Anna makee aa mmata aayauvaki ni mmooriivo taikaikiai na airi nuanu ngiisi kuanaree kiaivaara na ngiisi kuanara iina variee faannakiauvai. ²⁴ Na mmata Sipaniaa kuanaree kiau suaivaki fai na kati viee aataruyaa ngii tee kuanara iikiaunoo. Fai na ngiisi viee kiisa suai ngii tasipama yoketaama varinai ngia niyara tuqinnada ni titakiai na aikiooma Sipaniaa kuanaravai. ²⁵ Anna makee na Yerusareema viee Anutuuga gioonna kiaapuuya ivaki variayani sikauyauvaatama varee kuanaravai. ²⁶ Maketoniaa variaa ausa hanigieeraiyaata Akaiya variaa ausa hanigieeraiyaatama kua yeena rau kiada sikauyauvaa Anutuuga gioonna kiaapu Yerusareema varuuya hama mminnamminnaatauyani kati yapeeravai. ²⁷ Ngariinoo ivaara itaama kua yeena rau kiada iiravai. Itaama vaikiyai iya hama mminnaataiya tuqinnaara aataruuvo ngariiki vaivai. Yutayaiya Anutuuga kua mmayaayaivaa ngiari vopinnaiyaatama kiaa mmiaivaara ngiari vopinnaiya ngiari mmatayaa diaa mminnaiyauvaa irisai Yutayaiya mmiaaraivo inna yoketaa aataruvai. ²⁸ Na aa mmoori aavaa iima taika kiee sikauyauvaa iyani yapidaa varee iya mmi kiee na Yerusareema pikiee Sipaniaa kuanara viee fai aataruyaa na ngii taanaravai. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai na ngiisi viee hama na kati kuanaravai. Yisuu Kirisiiva niyara inna yoketaikio inna yaagueeqaivo ni suvuaikiyai na ngiisi kuanaravai.

³⁰ Ni seenayaso, ngia yaaku vareera suaivaki ni tasipama mmuaavau-giataama niyara yaagueeqama Anutuuga kua kiateeraivaara na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipaivaaraatama Mmannasa Yoketaivo ti tasipaikiyai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunnaivaaraatama na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. ³¹ Na Yutayaa yoosinnaiyauvaki vinai hama ausa hanigieeraiya ni mmaara iikiainnaata na kati kuanaraivaara yaaku varaatee. Yerusareema variaa ausa hanigieeraiyani na sikauyauvaa varee iya mminai teeda iya ngiari ausaiyauvaa ni mida aikioovaivee kiaaraivaara yaaku varaatee. ³² Iya itaama iikiyai Anutuuga yaata utiivaugiataama na iya pikiee sirigama ree ngiisi vinai teeda ngia yoketaama ni tasipama varikiyai na ngii tasipama sirigainaraivaara yaaku varaatee. ³³ Anutuuga ausa nuufaivaa mmiraivono ngii tasipama variaiveera na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

16

Pauruuso ari seenaiyara yaata utuoo boo tiravai

¹ Ti seena gioonna voovai nnutuuvo Piibiinnara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Segeriaa yoosinnaivaki variaa vaa ausa hanigiada Anutuuga nuunakiaiya tasipama varioo Anutuuga mmoori varaivai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara Anutuuga gioonna kiaapuuya iikiaaneema innara iida tuqinnaatee. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya tuqinoo

niiyaraatama tuqinnaivaara fai ivo ngiiyara mmoori varano rikioo inna mmuaararanai inna tasipama iikiatee.

³ Ni tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gioonna kiaapuuvaitana nnutuuvaitana Pirisikauya Akuiraayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ⁴ Ivaitana hama ngiari mmammaivaitanaara yaata utiraida niiyara pinaama yaata utuaivaara ivaitana putida fanniima ki-aavai. Ivaitanaara pinaama ni yoketainoo. Hama nene nnaasu ivaitanaara kua yoketaivaa kiauvai. Ngiari voo-pinnaa vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaitanaara kua yoketaivaa kiaavai. ⁵ Vaa ausa hanigieeraiya ivaitana nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

Ni seena vaidi na innara mmuduuya ruauvaa nnutuuvo Epainitiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivannaadee Asiaa mmataivaki Yisuu Kirisiinna toosa hara kutaavaivee tiravai. ⁶ Na Mariaannara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivo ngiiyara pinaama mmoori vareeravaivee. ⁷ Adaronikiya Yuniyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ivaitana ni seena Yutayaa vaidivaitana ni tasipama oovi nnauvaki hara kiada variravai. Ivaitannaadee ni tauraa ngiari ausaivaitana hanigiada Yisuu Kirisiinna kutaavaivee tiravai. Vaa kua varada nuaira vaidiyya ivaitana arinaima tooduu vaidi nnoonnavaitana variravai.

⁸ Abiriataannara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara na innara pinaama mmuduuya ruaunoo. ⁹ Ti tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai Uru-paanaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ni seena na innara mmuduuya ruau vaidivai Setekiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. ¹⁰ Apereennara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Mmuaararaivo innasi vauvaa ivo yaataroo Yisuu Kirisiinna yaagueeqama duuvo kooyaa vaivaivee. Arisoburuunna nnauvaki hara kiada variayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹¹ Ni seena Yutayaa vaidi Herotioonaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Narasiinna nnauvaki variaa vaa ausa hanigieeraiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹² Udaanga Yisuu Kirisiiva Turupainaya Turupoosayaki varikiai ivaitana inna mmoori varaivaara na ivaitanaara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ti seena gioonna voovai ta innara mmuduuya ru-aunnaivaa nnutuuvo Peresiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Vaa ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama kioo iivaivee. ¹³ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iira vaidi Rupuunnaraata inna kaano niiyara ni maapuvee kiaa tuqin-noovaaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ¹⁴ Asukiritiiva Perekoova Heremeeva Patoropaava Heremaavainnaraata iya tasipama variaa vaa ausa hanigiaiyyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹⁵ Pirorokaaso Yuriaava Neriaavainnaraata Ner-iaanna nnuunnaivaaraatama Oribaannaata Anutuugaa gioonna kiaapuuya iya tasipama variayaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹⁶ Ngiingii teeda ngiingii teeda kiai suaivaki ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaaku rumisiatee. Yisuu Kirisiinna vaa ausa hanigieeraiya vo yoosinna vo yoosinna Anutuugaara nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Pauruuso nnaagiai tuanaa kuaivaa

iya kiasa mmiravai

¹⁷ Ni seenayaso, na yaagueeqama kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu vooya ngii nuuna aakiaivaki vo yaata utiravai yaata utuduu vooyano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. Iya itaama iikiai ngia koonnama varivoora tuqinnama iya haitatuukiatee. Vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaiyaata iya itaa kua kiasa airi yaata utuaavai. Neeta ni seenaiyaatama ngii giaa ngii miaanna kua vooyauvaara iya ooqoo kiasavai. Sa iya kuaivaa rikiaatee. Ngiingii yaatu pikiaatee. ¹⁸ Itaama iikiaiya hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmoori varaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara yaata utida mmoori varaavai. Iya yamaa kua yamaa kua kiasa rada memeyayaa vakia rada unnakua unnakua kiasa teeda vueennakiasa gioonna kiaapuuya rikiaada kutaavaivee kiasavai. ¹⁹ Ngia mmayaaya yoke-taivaa rikiaada Yisuunna mmooriivaa yaagueeqama iida variaani ivaara mmuakiasa gioonna kiaapuuya rikiaivaara na ngiiyara pinaama sirigaki-aunoo. Ngia yoketaa aataruuyauvaara tinni yoketaiyauvaa varada maisa aataruuyauvaara yaata vueennakiateeraivaara na ngiiyara yaata utuauko inna yoketaivai. ²⁰ Anutuugo ausa nuufaivaa mmiraivoono fai kiisa sui Sataangaa raa raputu kinai ngia innayaa nookiaaravai.

Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²¹ Ni tasipama mmoori vareera vaidi Timotiivaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Rukiiva Yasoono Sosipataraavainna ni seena vaidi Yutayaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiasavai.

²² Pauruuso ni tikiai na Teretiivaano aa yanaa aavaa rauvoono ta mmuaakaraama ausa hanigiaunnaivaara neetama ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²³ Aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya Gaiyaasaa nnauvaki Anutuugaara nuunakiasavai. Ivoono niyaraata iyaraatama tuqinnaivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Aa yoosinna aavakinnaya sikauyauvaa haitatuura vaidi Erasataavaata ti seena vaidi Kuarataavaatama ngiiyara yaata utida boo kiasavai. ²⁴ (Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmuakiasa ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.)

Nnaagiai tuanaa Pauruuso Anutuugaara kua

yoketaivaa tuoo yaaku vareeravai

²⁵ Anutuugaa nnutuuvaa ta ngiau aapu yapaaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo. Ngia ii kua ivaa rikiaada ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuugo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. Nnaaru hokoba sui ii mmayaaya ivo hataumaki vauvo aanna makee kooyaa vaivaa ngia rikiaada ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuugo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. ²⁶ Forofetaiya fafaara roovaudiri aanna makee ii kua kutaa ivo kooyaa vainoo. Mmuakiasa ii kua ivaa rikiaada ivaara kutaavaivee kiasa iikiaaraivaara Anutuugo tupatupaa variavoono tikiai mmuakiasa mmatavau variaiya rikiaavai.

²⁷ Anutuugo ari mmuaavoono nnaasu tinni yoketaa ari vookaraivaa varaivai. Yisuu Kirisiiva uvaara ta mmuakiasa gioonna kiaapuuya Anutuuga nnutuuvaa tupatupaa ngiau aapu yapaaravaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyani fafaara reeravai. Ivo aa yanaa aavaa roo gioonna kiaapuuya koonnama Yisuunnara nuunauyauvaki uuvaara ivo reeravai. Mo Pauruuso ariinoo Yisuunnara nuunaira aataru mmooriivaa iyasi uuvaara gioonna kiaapuuya itaama uduu ivo aa yanaa aavaa reeravai. Koridii yoosinnaivo pinaa yoosinna tuanaavai vauduu kaayau gioonna kiaapuuya vo mmata vo mmataiyauvakidiri numa ivaki variravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Pauruusaaki pinaa ausa mmuaarareeraivo vauvaa oyaivo kaayakaayau kuaiyauvoota sabi heera aataruuvootama vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaki vairavai. Itaama vauduu kaayau yaparairaiyauvo nnaata vaati vareera aataruuyauvaara iya yaata utiraiyauvaki vauduu vaa ausa hanigiooya ngiari nuunaiyauvaki uuvaaraatama Mmannasa Yoketaivo kati iya mmuu aataruuyauvaaraatama putuaiya kava diitaara aataruuvaaatama tuuvaara Pauruuso tunoo: Mmuakiaa yaparaira iyauvaa fai mmayaaya yoketaivoono kooyaa irisaiyauvaa tinaravaivee. Pauruuso tinni ruua vaidiivoono itaa kua tiravai.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuoqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Sosoteenoono ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko vaidi voovoono ngiini fafaarainoo.

² Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaya Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia Anutuuoqaa gioonna kiaapuya variaano. Vaa Anutuuoqoono ngii maavee tikiai ngia inna gioonna kiaapuya variaano. Ngieetama mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaa gioonna kiaapu mmuaki-aaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya Anutuuoqaa gioonna kiaapuya variaano. Iya Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiita tiita ti Udaangavai varinoo.

³ Ti Napoova Anutuuoqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yoketaama variaano

⁴ Ngia ausa hanigieera suaivaki Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama iivaara na make-makee innaata kua tiee ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia inna yaagueeqa ari vookaraivaara variaivaara mmuakiaa tinni yoketaiyauvo ngiiki vaikiai ngia ivaara kiaa kookieeda variaano. ⁶⁻⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinaraivaara ngia faan- naida variaano. Ngia itaama variaa suaivaki Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo yaagueeqama ngii aakiaana vaivaara Mmannasa Yoketaivoono yoketaa aataruuyauvaa kati ti mmiiyauvaara hama ngia buaakiaano. Vaa ii aataru iyauvo ngiisi vainoo. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki sa mminnamminnaa maisa vooguta ngiiki vakiaiveeraivaara ivo mmuakiaa suai yaagueeqama ngii utua roo vioo vioo ngia taikeera suaivaki fai ivo mmannammanna ngii utinaravai. ⁹ Ngia Anutuuoqaa Mmaapuuvaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo ariinoo

ngii maavee tiravai. Ngii maavee tuuvoono hama ngii pikieerainno fai mmannammanna ngii utinaravai.

Ausa hanigiayiya mmuaavau variateeraivaara Pauruuso tiravai

¹⁰ Ni seenayaso, na ti Udaanga Yisuunna mmoori varauvoonora tiee na yamayamaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaata mmuaa tinnivai varada mmuaa kuavai kiatee. Sa ngiikidiri vooya vo yaata vo yaataivaa utida voovau varikiai vooya voovau variatee. Ngia mmuaavaugiataama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngia iikiaaree kiaa aataruuvaa mmuaavaugiataama yaata utida iikiatee. ¹¹ Ni seenayaso, gionnaivaa nnutuuvo Koroqiinna nnauvaki variayi ngia iikiaa kuaivaa vaa kooyaa ni giaa ni miaani na rikiau vai. Ngiikidiri vooyaano ngiariiki ngiariiki buaaru kiaivo vainoo. ¹² Na itaa kua kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ngia mmuaavai mmuaavai ari vo yaata vo yaataivaa utida kiaanoo. Voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Petoroosaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiivai. ¹³ Mo ngia dataama yaata utidaida kiaannee? Yisuu Kirisiiva hapaunno airi vaidivainno variinnee? Ai hameetavee. Vo na Pauruusionoona ngiiyara yatari sagaivau putuaannee? Ai hameetavee. Vo ngia Pauruusaa ni gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apuunnee? Ai hameetavee. ¹⁴ Hama na vooya vooya nnoori apuaivaara na rikiau ko ni yoketaunoo. Na taaravaitana Kirisipiia Gaiya nnaasu nnoori apiravaivee. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono ngiiyara tinara: Pauruusaa gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apiravaivee, tivoora hama na vooyaata nnoori apiravai. ¹⁶ O vaa na Sitipaanaata inna nnauki varu-uyaata nnoori apiravaivee. Na vooyaata vaa nnoori apiravainnee? Vara hama na nnoori apiravainnee? Vaa na vueennama kiaanoo. ¹⁷ Hama nnoori apuaneeraivaara Yisuu Kirisiiva ni titeeravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmianeeraivaara ni titeeravai. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivo kuminayaa vaivoora hama na vaidi tinni ruaiya ari vookaraama tiraivaugiataama mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miauvai. Na mmanna vaidivoono ngii giaa ngii miauvai.

Anutuuqaa yaagueeqaivoota tinniivootama Yisuunnaki vaivai

¹⁸ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaara ikiana kuaaraiyaano ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri ti vitoo yoketaivau yapa kiaikiai variaunnaiya yapooma ta mmannammanna variaaraiyaano ivaara kiaunnaanoo: Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavaivee, kiauunnava. ¹⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo:

Tinni ruaiya tinniyauvunu
kua yoketaiyauvo vaiyauvaa
fai na rugaanaravai.
Yanaa teeraiya kua arinaima rikiai yauvaa
na tino too kuminayaa vainaravaivee.

²⁰ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara mo tinni ruaiya deevakiida variaannee? Mo yanaa taiya deevakiida variaannee? Aa mmata aavau varida ngiari yaatara ngiari yaatarama kua kaiya deevakiida variaannee? Iya hameeta variaavai. Tinni ruaiya mmanna mmatayaa diaa kuaiyauvo iya tinniyauvunu vaiyauvo mmanna kumina kuayauvai vaivaara vaa Anutuuqo ti vitaivaivee.

²¹ Anutuugo tinni vairaiivoono tuduu vaidiiya ngiari tinniiyauvakidiri hama yopeema inna teeda rikiaaraivootairavai. Itaama vauvaara Anutuugaara kutaavaivee tiraiya ivo iya vitoo yoketaivau yapoo aataruuvaa inna yoketauduu kooyaa yapeeravai. Mmayaaya yoketaivaara vooya unakuavaivee kiasa mmayaayaivaa ta vooya kiasa mmiaunnani rikiada kutaavaivee kiaiya Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookaraivaa ti taataikiai taaravaivee kiaavai. Ereengaa gioonna kiaapuuya tinni yoketaivaa varaaraivaara kiaavai. ²³ Mo teenoo Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaunnano. Ii mmayaaya yoketaivaara Yutayaiya kiaanoo: Ti mmamma maisai kuavaivee, kiasa Ereengaiya ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. ²⁴ Anutuugo iya maavee tira gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama ii mmayaaya ivaara iya kiaanoo: Yisuu Kirisiiva inna Anutuugaa yaagueeqaivovee. Ivoono inna Anutuugaa tinni yoketaivovee, kiaavai. ²⁵ Anutuugaara kumimakavaivee kiaivo tinni yoketaavai vainno vaidiiya tinniiyauvaa yaataravai. Anutuugaara muaraagavaivee kiaivo yaagueeqavai vainno vaidiiya yaagueeqaivaa yaataravai.

²⁶ Ni seenayaso, Anutuugo ngii maavee tuu suaivaki ngii variraivo datainee? Mmatayaa diaiya ngii taani ngia patakiangioono tinni yoketaa ruaya variaani patakiangioono yaagueeqa kieetaya variaani patakiangioono ngiari kieeta udaangaivaa oyaivakidiri diitaavai. ²⁷ Gioonna kiaapu tinni vairaiya mmamma maisakiateeraivaara gioonna kiaapu mmatayaiya iyara tinni kumimakayavee kiaiya Anutuugo iya mmataama kiaivai. Gioonna kiaapu yaagueeqama variaya mmamma maisakiateeraivaara Anutuugo iya muaraagayavee kiaiya mmataama kiaivai. ²⁸ Mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya yaata utida kiaanoo: Yoketaavaivee, kiaivo taikaiveeraivaara iya maisayavee kiasa kumina hama ngii nnutuaatano kiaiya Anutuugo mmataama kiaivai. ²⁹ Sa gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau ariiyara mannaka kiaiveeraivaara ivo ivaara itaama iivai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. ³⁰ Anutuugoono tikio Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia karaasaya variaavai. Anutuugoono tikio Yisuu Kirisiina tinni yoketaivo tiiki vaikiai ta tinni yoketaivaa varaunnava. Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta Anutuugaa avuuvau safuuma varida inna gioonna kiaapu tuanaaya variaunnano Yisuuva ari kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaiikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava. ³¹ Ivaara Anutuugaa kua fafaarivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tinaree kiasa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuugaara nnaasu mannaka kiaivee, tiivai.

2

Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na ngiisi kuaa suaivaki Anutuugaa kua mmayaayaivaa na ngii kiasa kookieena ngii giaa ngii minaree kiasa hama na vaidi tinni vairaiivanikaraama mmuaararo kuaivaa hama ngia rikiaivaa ngii giaa ngii miravai. ² Na ngiisi variaa suaivaki vaa na yaata utuee teerama kiaivaugiataama nnaasu yaata utiravai. Hama na vo mminnaavaara yaata utirama kiee Yisuu Kirisiinnaraata ivo yatari sagaivau putuuvaaraatama nnaasu yaata utiravai. ³ Na ngiisi kuaa suaivaki na muaraagaina kaayauma aatuuna biribiriiravai. ⁴ Na biribiriina hama nini kuaivaata nini mmayaayaivaatama vaidi tinni vauvaanikaraama yaagueeqama ngii giaa

ngii miravai. Hameetavee. Anutuugaa Mmannasaivoono yaagueueqaiava ni muduu na ngii giaa ngii miaaduu oyaivo kooyaa vauduu ngia arinaima rikieeravai. ⁵ Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaivo hama vaidiia tinni-iyauvunudiri vairainno Anutuugaa yaagueueqaiava vakiaveeraivaara na itaama ngii giaa ngii miravai.

Anutuugaa Mmannasaivo tinni yoketaivaa

ti mmivaivee

⁶ Gioonna kiaapu Anutuugaa kuaivaa rikiadada koovayakiaiya ti tinniki vai kuaivaa ta iya kiaa mmiaunnava. Hama mmatayaa diaiyasidiri ii tinniki vai kua ivaa ta varada iya kiaa mmiaunnava. Mmatayaayara diraiya-sidiri hama ta ivaa varada iya kiaa mmiaunnava. Mmatayaayara diraiya yaagueueqaiivo fai taikaanarava. ⁷ Hama ta itaama iya kiaa mmirama kiada Anutuugaa tinniki vai kuaivo hataumaki vaivaa iya kiaa mmiaunnava. Hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta yoketaama inna tasipama varia-teeraivaara Anutuugo ii kua hataumaki vau kua ivaa mmuaanaa tiyara mmataama kioo tirava. ⁸ Aa mmata aavau diaa gioonna kiaapuuyara duuyaano hama Anutuugaa tinniki vau kuaivaa rikieerava. Iya ii kua ivaa vaa rikiotiri. Hama iya Udaanga Yisuu Kirisiiva Anutuugaa yaagueueq ari vookaraivaa varoovaa yatari sagaivau hootirivee. ⁹ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama avuuvaadiri teeda
hama yaataivaadiri rikieera aataruuvaatama
hama vaidiia ivaara yaata utida kiaanoo:
Fai vainaravaivee, kiaa aataruuvaatama
Anutuugaara mmuduuya riraiyara
ivo iyara ivaa teerama kieeravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Ii kua ivo hataumaki vauvaa Anutuugoono tuduu Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Mmannasa Yoketaivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa arinaima taivai. Anutuugaa aakiaa tuanaivaki ari yaata utiraivo hataumaki vaivaatama vaa taivai. ¹¹ Gioonna kiaapu mmatayaa diaivo ari yaata utii kuaivaa ari mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. Hama voovootama rikiaivai. Mmuaikaraama Anutuugo yaata utii kuaivaa ari Mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. ¹² Hama ta mmata aavau diaa mmannasavai varaunnava. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo kati tiyara iivaara ta arinaima rikiaateeraivaara ivoono Mmannasaivaa titaa kioodoo tuuvaa ta varaunnava.

¹³ Ivaaraida gioonna kiaapu vaa Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa varaiya ta Anutuugaa kua kutaivaa iya kiaa mmira suaivaki hama ta vaidiia ngiari tinniki vai kuaivaa ti kiaa ti mmiaivaa iya kiaa mmiaunnava. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivoono ti kiaa ti mmira kuaivaa nnaasu iya kiaa mmiaunnava. ¹⁴ Hama Mmannasa Yoketaivo inna aakiaana variivo hama yopeema Anutuugaa Mmannasaivo inna kiaa mmii kuaivaa rikioo too varavai. Hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivaara hama arinaima too rikiaivai. Ivo ivaara tinoo: Sabi kuavaivee, tiivai. ¹⁵ Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa oyaivaara arinaima too rikiaivai. Hama kumina gioonna kiaapu voovoono yopeema ivo ii aataruuvaa arinaima too rikioo ivaara inna yoketaavaivee tioo maisavaivee tinarava. ¹⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mo gioono Udaanga Anutuugaa
yaata tinniki vai kuaivaa too rikioo
aikiooma kua voovai inna kiaa mmianarannee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mo ta Yisuu Kirisiinna yaata tinniki vai kuaivaa varaunnavai.

3

Vaa ausa hanigieeraiya inna iya Anutuuqaa mmoori vareeraiyavee

¹ Ni seenayaso, na ngii tasipama variaa suaivaki Mmannasa Yoketaivo iyaki varuuyaata na kua kiaaneema hama na ngiiita itaama kiee kua tiravai. Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utiraiyavee kiaa kiee na ari vookaraama ngiiita kua tiravai. Ngia ii suai ivaki Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu suaivaki ngia varuuvo nnaakara meediiya roosiima variravai. ² Hama ngia yopeema rikiaaraivaara nnaamma suuyaivaa nneeraivaa roosiima na tadadama kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama na yaagueeqa yeennaivaa nneeraivaa roosiima kua kaanaivaa ngii giaa ngii miravai. Ngia homooda itavai nnaasu variaano. ³ Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utida iida variaivaara aanna makee fai hama ngia yopeema rikiaaravai. Ngia vo vaidi vo vaidiiya iikiaa mmooriyauvaa taavo ngii iikiataivai vaikai iyauvaara ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda varida ngiingiita ngiingiita buaaru tida variaavai. Ivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya varida mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utu kiada vaidi iikiavo kooyaa vainoo. ⁴ Mo ngiikidiri voovoono tinoo: Na Pauruusa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tii kuaivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya variaano.

⁵ Mo Aporoova dee vaidivainnee? Na Pauruuso dee vaidivainnee? Mo ta kati Anutuuqaa mmoori vareera vaidivaitana variaunoo. Teenoo mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia Anutuuqaara kutaavaivee tiravai. Ta Anutuuqaa mmoori varaunnavaitana ta mmuaavai mmuaavai Udaanga Anutuuqo ti mmuuvangiataama mmoori varaunnavai. ⁶ Anutuuqaa kuaivaa neenoo yeenna uruuvaa roosiima hau utuauko Aporoovaano nnooriivaa vita roo tusaikio Anutuuqoono iikio uruoo kaanaivai. ⁷ Hauvaa utira vaidiivo mmanna vaidivai. Nnooriivaa tuseera vaidiivo mmanna vaidivai. Anutuuqoono iikio yeennaivo uruoo kaanaivo vaivai. ⁸ Hauvaa utiravoota nnooriivaa tuseeravootama hama ari vookaraivaitana variaavai. Mmuaakaraivaitana variaavai. Ivaitana mmuaavai mmuaavai mmooriivaa iikiaivaugiataama Anutuuqo irisaivaa safuuma ivaitana mminaravai. ⁹ Teenoo nuunama Anutuuqaa mmoori mmuaavai vareera vaidivaitana variaunnani ngieenoo Anutuuqaa mmataivaa roosiikiaaya variaano.

Ngieenoo Anutuuqaa nnauvaa roosiikiaaya variaano. ¹⁰ Anutuuqoono ari yaagueeqaivaa ni mikiai na ivaudiri hara viee mmooriivaa varee safuuma nnauvaa heekeera vaidivai roosiima na kuabaivaa hara kiauko vaidi voovoono ivaudiri nnauvaa heeka kioo varivai. Itaama vaineema vaidiiya mmuaavai mmuaavai ivaudiri ari heekaanaraivaa tuginnama too rikioo heekavee. ¹¹ Vaa Anutuuqo mmuaa kuabaivai nnaasu Yisuu Kirisiinna hara kieeravai. Hama vaidi voovoono yopeema vo kuabai voovai kava haraanaravai. ¹² Mo ii kuabai ivaudiri vooya yaagueeqa sikau gooraivaadiri nnauvaa heekakiai vooya yaagueeqa sikau sirivuaivaadiri nnauvaa heekakiai vooya kaayau sikaunnaadiri yookaama kiada vareera yaagueeqa sikau ari vookaraiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya yatariiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya tausiiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya kannugia apuuyauvaadiri nnauvaa heekaravai. ¹³ Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari iikiaa mmooriyauvaa

kaanaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Fai ikiaivo taa taika kioo teeno ngiari mmooriyauvaa kaanaiyauvo yoketaayauvainnee vara maisaiyauvai fai kooyaa vainaravai. ¹⁴ Mo fai vaidi voovono kuabaivaudiri nnau heekeera mmooriivaa ikiaivo teeno hama taikeera homo vaino too fai Anutuugo irisai yoketaivaa inna mminaravai. ¹⁵ Mo fai vaidi voovai mmooriivaa ikiaivo taa taika kino too fai ivo hama irisai yoketaivaa varano Anutuugo kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vaidi voovono vaidi voovai ikiaivakidiri utu raririima kati naatau yapeeraivaa roosiima Anutuugo fai kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai.

¹⁶ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaiya ngia variaavo inna Mmannasaivo ngiiki varivai. ¹⁷ Fai gionna kiaapu voovono Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaa maisa mmooriivaa iino fai Anutuugo inna rputino putinaravai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivo yoketaa tuanaavai vaivara ivo itaama iinaravai. Mo ngieenoo inna nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaaya variaano.

¹⁸ Sa gionna kiaapu voovono ariiyara unnakua tioo variaivee. Fai ngiikidiri gionna kiaapu voovono mmatayaa diaa aataruuvugiataama iinno ariiyara yaata utuoo tinara: Na tinni vairaivovee, tinaraivo mmatayaa diaiya avuuyauvunu yaata duunavai variaivee. Fai kutaa tuanaa tinni ruaavai varinarivaara itaama variaivee. ¹⁹ Mmatayaa diaa aataruuyauvaara mmatayaa diaiyaano kiaanoo: Tinni ruaivovee, kiasa aataruuyauvo Anutuugaa avuuvau yaata duunaiya iira aataruyauvai vaivai. Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Tinni ruaiya unnakua aataruuyauvaa hatauma kiadaata iida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta tinni ru-aayavee, kiaiya fai Anutuugo kobeevaa roosiima iya utinaravaivee, ²⁰ tikio kua fafaara voovai vainno tinoo: Vaa Udaangaivo rikiaivai. Ngiariiyara ta tinni ruaayavee kiaiya yaata utira kuaivo kumina kuavaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ²¹ Itaama vainai sa gionna kiaapu voovono vaidiia iikiaivaara iya mannaka kiaivee. Vaidiiaata mmuakiaa kua mmoori aataruuyauvootama ngiiniyauvaivee. ²² Na Pauruusoota Aporoovaatama Petoroosoota aa mmata ta variaunna aavootama variraivoota putiraivootama aanna makee vaiyauvoota nnaagiai vainaraiyauvootama ngiiniyauvaivee. ²³ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavo Yisuu Kirisiiva Anutuugaanivai varinoo.

4

Pauruusainna Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiiyavee

¹ Ngia ti teeda tiiyara ataa kua kiatee: Anutuugo hauma kioo kuaivaara haitatuuda Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyavee, kiatee. ² Fai vaidi voovono haitatuura vaidivai varinee tioo ari mmoori nakaarivo tiivaugiataama sa pikieerama kioo safuuma haitatuuma taa roo vioo varioo mmooriivaa iikiaivee. ³ Mo fai ngieetaata vo gionna kiaapuuyaataama niyara yaata utida kiaara: Yoketaa mmoorivai iivaivee, kiasannee? Vara niyara yaata utida kiaara: Maisa mmoorivai iivaivee, kiasannee? Ngieetaata iyaatama itaa kua kiasaivaara hama na ivaara yaata utu-aunoo. Mo neneenoo hama nini variraivaara maisavaivee yoketaavaivee kiaanoo. ⁴ Mo na rikiauko hama ni yaata utiraivo na koonnama variauo kua voovara niita kua tiivai. Itaama vaikiainnaata hama na neneenoo niniyara yaata utuee kiaanoo: Na Anutuugaa avuuvau yoketaama variaunoo, kiauvai. Yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparainarivo inna Udaanga Yisuu Kirisiivavee. ⁵ Ivaara sa ngiengieenoo nnaammaratu gionna kiaapu voovai yoketaa

mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparakiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva suai nnaagiai tiinara suaivaki ivoono yaparainaraivaara nnaasu faannakiatee. Fai ivaano gioonna kiaapuuya hatauma upisiivaki iikiaa mmooriyauvaata yapooma iya iikiaara mmooriyauvaara yaata utuaa kuaiyauvaatama kooyaa yapaanaravai. Ii suai ivakinno fai Anutuugo gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaivaugiataama safuuma kua yoketaivaa iyara tinaravai.

⁶ Ni seenayaso, ngiiyaroo tieena na ii kua ivaa niniiyaraata Aporoonnaraatama kiaunoo. Ngia tiiyaadiri arinaima teeda Anutuugaa kua fafaaraivo vaivaa tuqinnama rikiaateeraivaara na itaa kua kiaunoo. Sa ngiengieenoo ngiingiiyara yaata utida ngiingii seena voovaara yoke-taavaivee kiaa kiada innara nnaasu mannaka tida voovaara maisavaivee kiaa kiada innara nniki rakammuateeraivaara na itaa kua kiaunoo. ⁷ Mo gioono ngii tikiai ngia ngii seenaiya yaataraara iikiaanee? Ngia mmuaakaraama variaano. Ngiiisi vai mminnaa mmuakiaayauvai gioono ngii mivainnee? Anutuugoono ngii mivaivee. Ngia kutaa iyauvaa innasidiri kati varaivaara ngia aaniira ngiingii mannaka tida kiaano: Ta teteenoo iikiaunnavaivee, kiaanee? Inna ngia koonnai kuavaida itaa kua kiaano.

⁸ Ngia Koridii variaya yaata utida kiaano: Vaa Anutuugaa aataruuvaa aikiooma ta taa taika kiaunnaano, kiaavai. Ngia itaa kua kiaa kiada kieeta nnoonnaya varida ti yaataraanee? Hama yopeemavee. Ngia kutaa kieeta nnoonnaya variaatiri. Ta ngii tasipama kieetaya variaaraivaara ni yoke-taitirivee. ⁹ Na yaata utuee rikiauko ta kua varada nuaira vaidiiya Anutuugo nnaagiai aduoma ti yapaivai. Vaidiiya vaa kua yeena rau kiaani putuaara iikiaa vaidiiya roosiima ta variaunnaano. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaata aangeraiya avuuyauvunuaatama iya ti ruputuaara iiki-aiya ta variaunnaano. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyara tidaida ta inna mmooriivaa varaunnani gioonna kiaapuuya tiiyara kumimakayavee kiaavai. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia ngiingiiyara tinni ruaayavee kiaavai. Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaavaivee kiaavai. Iya tiiyara nniki rakaida ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaavai. ¹¹ Ta varia rada nnidada aa suai aavaki ti yeenna raikio ti nnoori raikio ti uyira rairaiyauvo vaa tapasioo nnisiikiai iya ti vata rada ti ruputua rada kuaavo hama ti nnaunnaataikiai ta sabi varia rada nuaida varida variaunnaano. ¹² Ta titi yaakuuyauvaadiri yaagueeqama kiada mmooriivaa varaunnaano. Iya ti rakanoo raaranoo kianaiaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa kiaunnaano. Iya mmuaararai aataruuyauvaa ti mmiaaniaata ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ¹³ Iya tiyara unnakuavaa kianaiaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa sai kiaunnaano. Aa mmata aavau diaa aayaa tiiyara kiaano: Ngia yaapasiiyauvaa roosiima kuminaya variaano, kiaa kiada mmoori maisaiyauvaa ti iima rada nnidada aanna makee homo itaama nnaasu iikiaano.

¹⁴ Hama ngia mmamma maisakiaaraivaara na itaa kua kiau kua ivaa itaama ngiini fafaarakiaunoo. Vaidiivo ari nnaakaraiyara mmuduuya ruaineema ngia ni nnaakaraiya na ngiiyara mmuduuya ruee ngii giaa ngii miauvaara itaama ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Kaayau gioonna kiaapuuyaano Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii mida ngiiyara haitatuuda variaano. Mo ngii ghookiaiya hama kaayauma variaano. Na tauraa toosa hara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikioovaara na ngii gioova mmuaavai variaunoo. ¹⁶ Ivaaraina na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii mmiee kiaano: Na variauvaudiri teeda ngieeta itaama iikiateera kiaunoo. ¹⁷ Ngia itaama variateeraivaara na

Timotiinna ngiisi kuaiveera titee variaunoo. Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa inna kiaa mmiaaduu ivo rikioovaara ni maapu tuanaavai roosiima varikiai na innara pinaama mmuduuya ruauvai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama varai ngiaammuauvai varivai. Yisuu Kirisiinna aataru karaasaivaa na iina variee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmiau mmayaayaivaa fai ivo kava ngii gaa ngii minaravai.

¹⁸ Ngiikidiri vooyaano yaata utida kiaanoo: Pauruuso hama tiisi nninara-vaivee, kiaa kiada ngiariiyara mannaka tida variaavai. ¹⁹ Fai Udaanga Anutuugoono ni tinai na kiisa suai ngiisi kuanaravaivee. Fai na viee neneeno ngiariiyara mannaka kaiya kuaivaa hama na ivaa nnaasu rikiaanaravai. Fai na viee iya iikiaa yaagueeqaiyauvaatama tee rikiaanaravai. ²⁰ Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraivo hama mmanna kuavaivee. Inna yaagueeqa aataru tuanaavaivee. Fai ta yaagueeqama iidada ta ivaa varaaravai. ²¹ Ngia dee aataruvai na ngii iikiaiveeraida kiaannee? Vara na yauvaa vree ivaadiri ngii rupertuee ngii safuunaraivaara ngiisi kuanarannee? Vara na ngiyyara mmuduuya ruee ausa nuufaivaa tasipama ngiisi kuanarannee?

5

Ausa hanigiaiya nuuna aakiaivaki sabi heera aataruuvo vaivai

¹ Ngia sabi heera aataruuvaa iikiaivaara vaa gioonna kiaapu vooyaano kua kiaa rada nookiaani na rikiauvai. Itaama iikiaa aataru maisa ivo ari vookarai aataruvai vainno hama vaidi kumimaka vooyasi vaivai. Vaa na rikiauuko vaidi voovoono ari koonna nnammariivo vai gioonnaivaa sabi vitoo nuavai. ² Ivaaraida mo ngia aaniira ngiingii mannaka kiaannee? Ngia ivaara kaayau ausa mmuaarareeraivaa tasipama variataivaataida ngia ngiingii mannaka kiaanoo. Vaidiivo itaama koonnama variivo ngii nuunaivaki variivaa oqoo kiataivaataida pikiaavo varinoo. ³ Mo na ngieera variauvoota hama na ngii pikieeraina na ngiyyara nnaasu yaata utu kiee vakiauvai. Na ngii tasipama variauvai roosiima kiee vaidiivo itaama koonnama iivaara vaa na kua pinaivaa innaki yapauvaivee. ⁴ Ngia ipi varida nuunakiaani rikiee na ngii vainima variauvai roosiima ngii tasipama nuunakiaukai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipama variivaa yaagueeqaivaadiri ⁵ ii vaidi ivaa ngii nuuna aakiaivakidiri mmaanai Sataangaa mmikio ivoono fai inna rupertino inna mmamma iira aataruuvo taikaanaravai. Taikano Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki Anutuugo ii vaidi ivaa mmannasaivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Sataangaa inna mmiatee.

⁶ Ngia ngiingiiyara mannaka kiaa ivo inna hama aataru yoketaavai. Vaa ngia taavai. Puuqaira yeenna kiisaguta paravuaivaki yapa kiaavo too yootaivai. ⁷ Mminnamminnaa maisaivo ngiiki vairaivo puuqaira yeenaivaa roosiivai. Ngia karaasa yoketaa tuanaaya variateeraivaara ii puuqaira yeenna maisa ivaa utu rada kagaari kiatee. Fai ngia itaama iida paravuaa karaasaivo hama puuqaira yeennaivootaikio kati vairaivaa roosiima ngia variaaravai. Vaa na tee rikiauvai. Vaa ngia safu tuanaaya itaama variaavai. Nnaaruaa vaidiyya buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki puara sipisi-ipa nnaakaraiyauvaa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rupertuduu putuneema vaa Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. ⁸ Ivaara nnikiai Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nnoo suaivaki hama puuqaira yeenaivaa tasipama yeenaivaa hudoovaa nnooneema ta itaama nnaaravee. Puuqaira yeenaivo inna mminnamminnaa maisa tuanaa iira

aataruuvaa roosiivai. Ta ivaa pikiada kua kutaivaa tida yoketaama nnaasu variaaravee.

⁹ Na yanaa voovai ngiini fafaarama kiese kiaanoo: Sa sabi heera aataruuvaa iikiyaiya tasipama variatee. ¹⁰ Na itaa kua kuaa ivaa hama na kumimakama variyaiyara itaa kua tiravai. Iya sabi heera aataruuvaa iida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatainai varida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaara iida varida vaidiia ruputida unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida variaavai. Hama na iyara ngiita kua tiee itaama ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ii kumimakama variaa iya pikiada iyara ooqoo tida hama yopeema aa ta variaunna mmata aavau variaaravai. ¹¹ Na itaa kua kuaa kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovono ariiyara tinoo: Vaa na ausa hanigiee i seena tuanaavai variaunoo, kuaa kioo maisa aataruuvaa iivaara na kiaanoo: Sa inna tasipama variatee, tiravai. Ivo sabi heera aataruuvaa iinno ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno inna varaata varaataino varioo unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmioo ari seenaiyara maisa kua tioo kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaivai. Itai vaidiivaa pikiada sa inna tasipama oro varida yeennaivaa nnaatee. ¹²⁻¹³ Hama ausa hanigieeraida mmaanai variyaiyaki kua pinaivaa yapaanaraiivo inna ni mmoorivainnee? Hama ni mmoorivaivee. Anutuuga mmoorivaivee. Ngia ausa hanigiaiya ngii nuunairaiivadiki koonnama variraiyaki kua pinaivaa yapaaraiivo inna ngii mmoorivai. Ii vaidi ivo maisa aataruuvaa iivaa ngiengieenoo ngiingiikidiri titakio kuaivee.

6

Vaa ausa hanigieeraiya ngiariiki ngiariiki

kua pinaivaa yapeeravai

¹ Ngiiikidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaata buaaru tiivo aaniira ivaa safuunaraivaara hama ari seena Anutuuga gioonna kiaapuuyasi viraama kioo ngiari voopinnaa kumimakama varida kua pinaivaara diraiyasi kuainnee? ² Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Fai yapooma Anutuuga gioonna kiaapuuyaano mmatayaa kumimakama variyaiyaki kua pinaivaa iyaki yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiainnaata ngia aaniira ngiingiiki kiisa tomeda vaiyauvaara hama aikiooma iyauvaara tida safuukiaannee? Fai ngia aikiooma safuukiaaravaivee. ³ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Fai yapooma ta ausa hanigieeraiyaano aangeraiyaki kua pinaivaa yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiyai ngia ii aataru ivaa yaatarada mmatayaa diaa aataruuyauvaara aikiooma kua pinaivaki iyauvaa safuukiaaravai. ⁴ Fai mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kua pinaivo vainai ngia aaniira iyauvaa safuukiaaraiivaara vaa ausa hanigieeraiyaano homoraayavee kiaiiasira kuaarannee? ⁵ Na ngii mmamma maisakiaiveera ii kua ivaa kiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngiikidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kiaivaa ngiikidiri kua safuunara vaidi tinni ruaivo variinne? Mo na yaata utuauko ivo varinoo. ⁶ Ngia hama innasi kuaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovono ari seena ausa hanigieera vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kioo ivaa safuunaraivaara vaidi hama ausa hanigieeraiya nuunaivaki kuaivai.

⁷ Ngiingiiiki ngiingiiiki ngia kua pinaivaa yapaa ivo inna ngia ivaara haru-ruaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovoono fai ari seena vaa ausa hani-giaivaara maisa mmooriivaa iinno inna mminnaiyauvaa mmuara varano too hama sai innara maisa mmooriivaa iirainno kati varii aataruuvoono kua pinaivaa innaki yapai aataruuvaa yaataraanaravai. ⁸ Hama ngia itaama variraida ngiengieenoo ngiingiiiki ngiingiiiki maisa mmooriivaa iida ngi-ingiiiki ngiingiiiki mmuara vareera aataruuvaa iikiaavai. Ngia ngii seena vaa ausa hanigaiyara itaama iikiaavai. ⁹ Vaa ngia rikiaannee? Vo vara hama ngia rikiaannee? Mminnamminnaa maisaivaa vareeraiya Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki hama kuaaravai. Ngiengie variaara aataru-uyauvaara yaata utida sa fanniima variatee. Kiaatanna ngiaammuauya sabi heera aataruuvaa iiraiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama nnaata vaatiiya sabi mmuara heeraiyaatama sabi vaidi-ya ngiari seena vaidiyya tasipaani sabi gioonnaiya ngiari seena gioon-naiya tasipeera aataruuvaa iiraiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹⁰ Mmuara vareeraiyaatama ngiari seenaiya mminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatairaiyaatama kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakairaiyaatama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kua tiraiyaatama mmuara varaara iida varida vaidiyya ruputi-raiyaatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹¹ Ngia tauraa itaama uu gioonna kiaapu vooya varirayavee. Ngia itaama tauraa varuduu Anutuuoqoono ngii mminnamminnaa mai-saiyauvaa ruga kooduu ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaaaraata ti Anutuuoqo ari Mmanna-saivaa ngii mmuuvaaaraatama ngia Anutuuoqaa avuuvau safuuma varira-vaivee.

Ngiiingii mmammaiyauvaa Anutuuoqaa mmida yoketaama variatee

¹² Gioonna kiaapu voovoono tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, tinaravai. Inna aikioovai. A iinaraiivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Fai na tinara: Mmuakiaa aataru-vai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, kiaa kiee vo aataru voovai iina hama na ee-oo tino hama ii aataru ivoono ni puaisa utinai na ivaara nnaasu yaata utuee iinaravai. Fai na pikiaanaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Yeennaivo ausaivaa mmaraavai. Ausaivo yeennaivaa mmaraavaivee, tinaravai. Inna aikioovai. Fai Anutuuoqoono tinai taara-vaitana taikaaravai. Hama ivo gioonna kiaapuuya mmammaiyauvaa sabi haateeraivaara iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiinnani iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva vaidiyyaki varinaraivaara iiravai. ¹⁴ Anutuuoqo tuduu Yisuuva putuuvakidiri diiteeravai. Fai ivo ari yaagueeqaivaadiri tiita tinai teeda ta putuaunnaivakidiri teeta kava diitaaravai.

¹⁵ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngii mmammaiyauvo inna yuku yaaku mmammayauvai vaivai. Yisuu Kirisiinna mmamma vareera vaidiyya ngia inna mmammaivaa varada sabi heera gioonnaivaa tasipama varida inna mmiaarannee? Fai hama yopeema ngia itaama iikiaaravee. ¹⁶ Anutuuoqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Nnaata vaatiivaitana mmuaakaravaitana variaano, tiivai. Ivaara hama ngia rikiaannee? Vaidi voovoono ari mmammaivaa varoo oro sabi heera gioonnaivaa tasipama varioo inna mmi kioo mmuaakarai mmammavaitana variaano. ¹⁷ Vaidi voovoono Yisuunna tasipama variivaara Yisuunna Mmannaivaavoono innaki variivaara mman-nasaivaitana mmuaakaravaitana variaano.

¹⁸ Sabi heera aataruuvaa mmooka hanigia mmida sa iikiatee. Mmuakiaa mminnamminnaa maisa iira aataruuyauvaa vaidiivo iikio inna mmammaivaa mmaanai vaikio hama inna mmammaivo maisaivai. Vaidiivo sabi heera aataruuvaa iinno mminnamminnaa maisaivaa varaivo inna ari mmammaivaa iikio maisaivai. ¹⁹ Hama ngia rikiaannee? Anutuugoono Mmannasa Yoketaivaa i mmikio i aakiaivo nuunaira nnau yoketaivaa roosi-ivaki hara kioo varinoo. Hama a ainikuavee. E Anutuugaanikuavee. ²⁰ Anutuugo ariinoo pinaa irisaivaadiri kioo i yookaama kieeravai. Ivaara ai mmammaivaara tuqinnano inna nnutuuvo ngiau aapu yoketaavai vaki-aiivee.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaara tiravai

¹ Ngia yanaivau fafaara reeda kua vooyauvaara ni yaparakiayauvaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Hama vaidi voovoono gioonnaivaa vareerainno kati hara kioo varira aataruuvo inna yoketaavai. ² Sabi heera aataruuvo ngiisi vaivaara ngia vaidiiva mmuaavai mmuaavai ngii nnaataiya safuuma varaatee. Ngia gioonnaiyaata mmuaikaraama ngii vaatiya safuuma varaatee. ³ Vaidiivo ari nnaataivaa tasipaanara iino sa nnaataivo ooqoo kiaivee. Gioonnaivo ari vaatiivaa tasipaanara iino sa vaatiivo ooqoo kiaivee. Fai ivaitana itaama varida hama voovaara voovaara yaata utiraida yoketaama variaaravai. ⁴ Gioonnaivo hama ari mmammaivaa ariinoo haitatuuvai. Ari vaatiivootama ivaara haitatuuvai. Mmuaiikaraama vaidiivo hama ariinoo ari mmammaivaara haitatuuvai. Ari nnaataivootama ivaara haitatuuvai. ⁵ Sa ngia nnaata vaatiya ngiingi-iyara ngiingiyyara ooqoo kiatee. Mmuuaa aataruvaara nnaasu ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Yaaku varaaraivaara nnaasu mmuaanaa tauraa kua kuaa teerida kiisa suai yaaku varaaraivaara varida ngiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Kiisama itaama varida ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee. Ngiingii mmammaivaitanaara ooqoo kiaivaa pikiada Sa-taango ngii iinno taanaraivaara rikiada harurivoora ngiingii tasipeeraivaa kava iikiatee.

⁶ Hama kua aataru voovoono vainno iikiatee tii kuavai na kiaunoo. Na kati neneenoo yaata utuee inna aikioovaivee tiee itaa kua kiaunoo. ⁷ Na hama nnaata vareera kati variauneema mmuakiaaya itaama variateeraivaara ni yoketainoo. Mo Anutuugo gioonna kiaapu vooya tikiai mmuaavai mmuaavai nnaata vaati vareera aataruuvaa varaavai. Ivo vooya tikiai mmuaavai mmuaavai kati varira aataruuvau variaavai.

⁸ Na aa kua aavaa kiaatanna ngiaammuaa hama nnaata vaati vareerai-yaraata muaada gioonnaiyaraatama tinaravee. Na mmuaavai nenevai vari-auneema ngieeta itaama mmuaavai mmuaavai hara kiada variaaraivo inna yoketaavai. ⁹ Fai hama ngia yopeema ngiingii mmammaiyauvaara ooqoo tikio ngii yaata ausaiyauvo nnaata vaati vareeraivaara ngii varaatainai inna aikioo varaatee. Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai. Sabi gioonnaivoota vaidiivootama ngiari ta ngiari taavo iya varaatai aataru-uvo inna hama yoketai aataruvai.

¹⁰ Gioonna kiaapu vaa nnaata vaati vareeraiyara na yaagueeqama aa kua aavaa tinai rikiaatee. Hama neneenoo tinaravee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai na tinaravee. Vaa vaati vareera gioonnaivo sa ari vaatiivaa pikiavee. ¹¹ Mo ivo inna pikioo aritanna nnaasu safuuma variaivee. Hama ivo aritanna inna variatano kava ari vaatiivaasi vioo inna tasipama mmuaavau yoketaama variaivee. Vaidiivo sa ari nnaataivaa ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹² Na homoraa vooyara ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni miivaa tinaravee. Na neneeno yaata utuee tinaravee. Vaidi voovono vaa ausa hanigiaivo ari nnaataivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹³ Gioonna voovono vaa ausa hanigiaivo ari vaatiivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹⁴ Vaatiivo hama ausa hanigiaivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuugo vaidiivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Nnaataivo hama ausa hanigiaivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuugo gioonnaivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Fai hama itaikiai iya nnaakaraiya gioonna kiaapu kumimakaiya nnaakaraiya roosiima variaaravai. Vaa itaama vaivaara iya nnaakaraiya Anutuugo too tinara: Inna aikioovaivee, tinaravai.

¹⁵ Mo vaatiivo hama ausa hanigieera kati variivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Mo nnaataivo hama ausa hanigieera kati variivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu itaakiaiya sa puaisa utuatee. Kii inna aikioo ngiari kuatee. Sa buaaru tiraida ausa nuufa tasipama yoketaama variateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiivai. Ivaara itaakiaiya kii inna aikioo ngiari kuatee. ¹⁶ Hama ngia teeda rikiaavai. Fai a gioonnaivo ai vaatiivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee? Fai a vaidiivo ai nnaataivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee?

Anutuugo ngiiyara maavee tii suaivaki ngiengie

variaivau nnaasu variatee

¹⁷ Vaa na tauraa kiau kua voovaata kiaunoo. Gioonna kiaapu voovono Anutuugo inna mmii mmooriivaa ivo iinno variivo Anutuugo inna maavee tii suaivaki iinno nnaasu variaivee. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ngiari nuuna mmuakiaayauvaki variyaiyara na ii aataru ivaa itaama yapauvai. ¹⁸ Vaidi voovono vaa ari mmammaivaa hatokoovo Anutuugo inna maavee tii suaivaki sa ivaa puruuvaa rugaanara iikiaevee. Vaidi voovono hama ari mmammaivaa hatokaivo Anutuugo inna maavee tii suaivaki sa ivo ee-oo tinai iya inna mmammaivaa hatokaatee. ¹⁹ Mmamma hatokeeraivoota hama mmamma hatokeeraivootama mmanna aataru kuminaavaitana vaivai. Anutuugo tuu kuaivaa arinaima rikiaada iikiaevo inna aataru tuanaavai. ²⁰ Gioonna kiaapu voovono ari hara kioo varii aataruuvau Anutuugo inna maavee tii suaivaki ivau nnaasu variaivee. ²¹ Anutuugo inna maavee tii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo vitai vaidivai a variannaikua sa ee variannaivaara pinaama yaata utuane. A mmoori vareera aataruuvau varino fai i haitatuuraivo a mmamma dummukiara kati vira aataruuvau ee-oo tioo i titanai rikiee ivaugiataama kuane. ²² Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo mmamma dummukiara Yisuu Kirisiinna aataruuvau kati nuavai. Ivaa roosiima vaidi voovono mmamma dummukiara kati ari nuavai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai varivai. ²³ Anutuugo vaa ngiiyara pinaa irisaivaadiri kioo ngii yookaama kieeravai. Ivaara sa vaidi mmatayaa diaa vooyasi vikiai iya ngii puaisa utikiai ngia Anutuugaa aataruuvaa pikiaatee.

²⁴ Ni seenayaso, ivaara Anutuugo mmuaavai mmuaavai ngii maavee tii suaivaki ngii mmii aataruuyauvunu nnaasu varida inna tasipama variatee.

Pauruuso hama nnaata vaati vareeraiyara tiravai

²⁵ Kiaatanna ngiaammuaau hama nnaata vaati vareeraiyara na aa kua aavaa ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni mi kuavai na tinaravee. Na neneeno na yaata utuee tinaravee. Anutuugo ni iyara boo tiivaara na ivaara tinai ngia aikiooma rikiada ivaara kutaavaivee kiatee.

²⁶ Pinaa mmuaararaiivo vaa tiisi nniivaara ngiengie variaivaugiataama nnaasu variateeraivaara na yaata utuauko inna yoketaavai. ²⁷ Vaa a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa ivaa titano kuaiveeraivaara yaata utuane. Hama a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa nnaata varaanarivaara buaakianee. ²⁸ Fai a nnaataivaa varee hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Fai kiaatanna voovono vaatiivaa varoo hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Nnaata vaati vareeraiyasi fai mmatayaa diaa mmoori vareera mmuaararaiyauvo iyasi nninaraivai. Ii mmuaararaiyauvo ngiisi nnino ngii ausaiyauvo mmuaarareenoora ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo.

²⁹ Ni seenayaso, na itaa kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta mmatayaa variaunna suaivo vaa paannainoo. Aa suai aavakidiri vaidi vaa nnaata varaiya vaidi hama nnaata vareeraiya roosiima variatee. ³⁰ Gioonna kiaapu ausa mmuaararaiivaa varaiya gioonna kiaapu hama ausa mmuaarareeraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapu sirigaida varaiya gioonna kiaapu hama sirigaida variraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara sikaunnaadiri yookaida vareeraiya gioonna kiaapu hama mminnamminnaataiya roosiima variatee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa aataruuyauvaa iiraiya inna aikioovai iyauvaa iida sa iyauvaa puaisakama utu kiada variatee. Aa ta variaunna mmata aavo taikaanara iinno variivaara sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaa iira aataruuyauvaa puaisakama utu kiada variatee.

³² Ngia mmatayaa variraivaara sa pinaama yaata utuateeraivaara na rikiauuko ni yoketaunoo. Vaidi hama nnaata vareeraivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ivo itaama iino too Yisuu Kirisiiva innara yoketaakiaiveeraivaara ivo itaama iivai. ³³ Vaidi vaa nnaata vareeraivo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino too ari nnaataivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai. ³⁴ Ivo itaama iivo taara ausa varoo taara aataruvaitana inna iikiataikio iivai. Gioonna kiaatanna hama vaati varai voovono ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ari mmammaivaata ari mmannasaivaatama Anutuuga mmioo yoketaama varinaraivaara itaama iivai. Gioonna vaa vaati varaivono mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino ari vaatiivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai.

³⁵ Na ii kua ivaa ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo. Hama ngia iikiaa aataruuyauvaa na ataa rinaraina itaa kua kiaunoo. Ngia safuuma yoketaama varida ngiingii ausa mmamma mmuyai mmuakiaayauvai ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmida inna mmooriivaa varaateeraivaaraina na ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo.

³⁶ Ngiaammuaau voovono kiaatanna voovaara kua kua yeena rau kiavaara koonnama yaata utuoo iinno hama ari mmammaivaara tuqinnama haitatuurama kioo muaraagainno varaanarivaara yaata utuoo inna aikioo safuuma inna variavee. Ivo itaama iinno fai hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ³⁷ Fai ngiaammuaau voovono kiaatanna voovaara

kua kiaa yeena rau kiaivaara yaagueeqama varioo ari yaataivaadiri yaata utino too hama inna nnaata vaati vareera aataruuvaa inna varaataino ari mmammaivaara tuqinnama haitatuuma too hama inna varaivo inna yoketaavai. ³⁸ Ngiaammuauvo ari kua kiaa kiaa kiaatannaivaa varaivo inna yoketaavai. Ngiaammuauvo hama inna vareerama kioo kati variivo inna yoketaa tuanaa ari vookaraivai.

³⁹ Gioonna vaa vaati vareeraivo ari vaatiivo mmatayaa hara kioo varii suaivaki inna tasipama nnaasu hara kioo variaivee. Ari vaatiivo putino kava vaati inna varaataino inna aikioo varaivee. Ivo itaama inna iikiataino ausa hanigieera vaidiivaa nnaasu varaivee. ⁴⁰ Mo na neneenoo vo kuavai yaata utuee tinaravee. Fai ivo mmannammanna muaadavai kati hara kioo varino fai inna sirigairaivo yaatarano yoketaama varinaravai. Na yaata utuauko Anutuuga Mmannaiva niiki varikiai na ii kua ivaa itaa kua kiaunoo.

8

Pauruusoono unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa nneeraivaara tiravai

¹ Na vo kuavai tinaravee. Unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu-aiavaara na kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ta mmuakiaaya tinni yoketaivaa varaunnavaivee, kiaivo inna kua kutaavai. Ii tinni yoketaa ivaa varaivoono ariiyara mannaka tinaree kiaa kioo varaivai. Mo ta titiyara titiyara mmuduuya rida varia rada vidada fai yaagueeqama variaaravai. ² Gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa na aikiooma tee rikiauvaivee, tiivo hama kutaa tuqinnama eeyaavai too rikiaivai. ³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivaa vaa Anutuugo inna too rikiaivai.

⁴ Ivaaraida unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa ruputu kiada nnaivaara na ataa kua tinaravee. Vaa ta rikiaunnava. Iya ngiari yaakuuyauvakidiri unnakua anutuuyauvaa hatata hara kiayauvo inna hama kutaa iyauvaa variraiyauvootaivaivee. Mmanna mmannammannaayauvaivee. Vaa ta rikiaunnava. Hama kaayau anutuuyauvo variaavai. Mmuaa Anutuugo nnaasu hara kioo varivai. ⁵ Kaayau unnakua anutuuyauvo ngiau aapuvakiaata mmataivaunnaatama vaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ti anutuuyavee, kiaa kiada kiaanoo: Ti udaangaiyauvovee, kiaavai. ⁶ Iya itaa kua kianaata teenoo vaa ta rikiaunnava. Ti Napoova Anutuugo mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Innasidiri mmuakiaa mminnaayauvai vaikiai ta innaniya nnaasu hara kiada variaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Anutuugo inna tuduu rikioo ivo mmuakiaa mminnaayauvai iima taika kieeravai. Ivo ti tasipama variivaara ta hara kiada variaunnaano.

⁷ Hama mmuakiaaya ii kua ivaa arinaima rikiaavai. Vooyaano tauraa unnakua anutuuyauvaara fayaiyauvaa ruputu nneeda varia rada nnidada aanna makee vaa ausa hanigia kiada varida ivaa nneeda mmannammanna yaata utida kiaanoo: Ta nneeda mminnamminnaa maisaivaa vaa varaunnavaivee, kiaa kiada muaraagama variaavai. ⁸ Yeenna fayai nneeraivaara ngiariiyara ooqoo kiayara hama iyara Anutuugo maisayavee tiivai. Yeenna fayai nnaiyara hama ivo iyara yoketaayavee tiivai. Mo ta yeenna fayaiava nnaunna aataru ivara hama ta Anutuuga vainiivau variaunnava.

⁹ Ivaara vaa ngia yaagueeqama variaya aikiooma ta nnaaravee kiaya nnaani ngii seenaiya muaraagaida harurivoora ngia iikiaa aataruuyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁰ Anutuugo fayai nneeraivaara hama ooqoo tiraivaa arinaima rikiaannaikuaano a unnakua anutuuvaa hatatau yapa kiaa nnauvaki viee fayaiava nneeno too i seena voovoono taara yaata

utiraivoono i too ivaara tinara: Neeta nnaanaravee, kiaa yaata utivai. Ivo hama tuqinnama too rikiaivaara fayaiavaa nnoo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? ¹¹ A vaidi vaa arinaima rikiaannaikuaano itaama inna vitaakiannaivaara i seena taara yaata utiraivoono haruruoo pinaama koonnama varivai. Yisuu Kirisiiva ii vaidi ivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ¹² Taara yaata utira vaidiivaara a itaama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannaneema a Yisuu Kirisiinnaraatama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannavai. ¹³ Itaama vainai fai na yeenna fayaiavaa nneeno ni seena vaa ausa hanigieeraivo ivaara harurinai fai na hama kava fayaiavaa nnaanaravai. Ivo ni taa roo niyaadiri haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareenoora na hama kava nnaanaravai.

9

Kua varoo nuaira vaidiivaa mmooriivovee

¹ Hama aataru voovoono ni puaisa utivaivee. Na kua varee nuaira vaidi aposoroovai variauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na tauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia ivaara kutaavaivee tiravai. ² Gioonna kiaapu vooyaano niyara kiaanoo: Hama aposoroovaivee, kianaiaata ngieenoo kiaanoo: Kutaa aposoroo vaidivaivee, kiaavai. Ngiengieenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoketaama variaivaara na aposoroo vaidivai variauvo kooyaa vainoo.

³ Gioonna kiaapu vooyaano kua pinaivaki ni yapa kikiai rikiee na ataa kua iya tinaravai. ⁴ Ta Anutuugaa mmooriivaa ngiini iikiaunnaivaara ngia kati yeenna nnooriivaa ti mmiaaraivo inna aikioovai. ⁵ Ti seena aposoroo vaidiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataidoota Petroosootama ngiari nnaataiyaatama vitada nuaida varida Anutuugaa mmooriivaa iikiaavai. Mo tee mo? Kutaa ti iikiatainai inna aikioovai fai ta itaama iikiaaravai. ⁶ Anutuugaa mmoori vareeraiya ngia kati yeennaiyauvaa iya mmiaavai. Mo ta Panapaasooyaano nnaasu titi variraivaara titi yaakukidiri mmooriivaa varaunnavai. Inna yoketaavainnee? ⁷ Dee rapira vaidivoono rapira mmooriivaara ari sikauvaadiri yookama kioo ivaa varaanarannee? Dee vaidivoono yeenna hau utiivoono hama yeenna kaanaivaa nnaanarannee? Dee vaidivoono puara burimakauvaara haitatuuraivo hama ari puara burimakauvaa nnaamma suuyaivaa nnaanarannee? Iya ngiari mmooriyauvaara irisaiyauvaa fai aikiooma varaaravai.

⁸ Hama na vaidiiva yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoota na ngii giaa ngii miau kuaivootama mmuaa karai kuavai. ⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuu kua voovai vainno tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodooono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiavau yeena rammuanee. Pikino nnaivee. Anutuugo Musiinna kiaa mmuduu fafaarama kioo kuaivo itaa kua tiivai. Ivaara yaata utuatee. Anutuugo puara burimakauvaara nnaasu yaata utuoo itaa kua tuunnee? ¹⁰ Vo vara ivo tiyaraata yaata utuoo itaa kua tuunnee? Kutaa ivo tiyaraata yaata utuoo tuduu fafaara reeravai. Vaidi voovoono ari mmooriivaki yeenna hauvaa utuoo tinoo: Fai na aavakidiri yeenna kaanaivaa nnaanaravee, tiivo fai ariitama inna tasipama mmoori varavootama kaanaivaa nnaaraivaara mmoori varavai. ¹¹ Yeenna hauvaa varada utiraivaa roosiima ta Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii mida variaunnano iiraivo vainoo. Ta itaama ngiiyara iikiaunnaivaara ngia irisai yeenna mminnaiyauvaa ti mmiaani ta

varaunnaivo inna aikioo yoketaavai. ¹² Ngiari vooyaano ngiisidiri varaivo yoketaavai vainainnaata ta ngiisidiri varaaraivo inna pinaama yoketaavai.

Ta taaravaitana hama ngia tiyara tuqinnaateeraivaara kua kiaunnaano. Hameetavee. Ta kati varidaataida mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaunnaano. Ngia tiyara ooqoo tida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa atau rivoora kii inna aikioo mmuaararai aataruuvo vainainnaata mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaaravee. ¹³ Vaa ngia rikiaavai. Anutuugaa nnau pinaa nuunairaivaki mmoori vareeraiya ivakidiri nnaasu yeennaiyauvaa nnaavai. Anutuugaani yeena tapiivaki puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada hudeeraiya iyauvaa saiyaavai ngiari nnaavai. ¹⁴ Mmuaikaraama ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kua tii aataru voovai ataama vainoo. Mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiya irisai iyara tuqinnada yeennaiyauvaa iya mmiatee.

¹⁵ Mo ngia itaama niyara tuqinnaaraivo vaikiainnaata hama na ivaara ngii kiauvai. Fai yapooma na faannainai ngia niyara tuqinnaaraivaara hama na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Hameetavee. Ni yeenna rainai na putinara iina fai hama na ngii yeennaiyauvaara ngii yaparainaravai. Na ngii yaparakiautiri. Na nini mmooriivaara aikiooma yoketaavaivee tinara kuaivo hameetaitirivee. ¹⁶ Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvaara na aikiooma niniyara mannaka kiaunnee? Ai hameetavee. Vaa Anutuugaano ii mmoori ivaa ni mioo tinoo: Iikianee, ti-ivaivee. Na mmayaaya yoketaivaa hama gioonna kiaapuuya kiaa mmirama kino fai irisai mmuaararai ari vookaraivo niisi nninaravai. ¹⁷ Fai na neneeno ii mmoori ivaa nini tinniivaudiri iina na aikiooma irisai yoketaivaa varaanaravai. Mo na Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaavoonora tiee Anutuugaano ni giaa ni muuvaugiataama na kati ii mmoori ivaa iiki-aunoo. ¹⁸ Ivaara mo na dee irisai yoketaavai varaunnee? Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvaara irisaivaa na varaanaraivo vaikiainnaata hama na varauvai. Ni mmooriivaa irisaivo ataama vainoo. Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati kiaa mmiauuko ni yoketaunoo.

¹⁹ Na hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidivai variauko vaidi voovoono ni utivai. Na kati nene yaata utuauvaugiataama nookiaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na iya sikaunnaadiri yookaama kiada viteera vaidivai roosiima na iyara variaunoo. ²⁰ Yutayaa gioonna kiaapuuya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Hama na Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara variavoono Yutayaa gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa iikiyaiya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya mmaanna tuu kuaivaugiataama iikiaunoo. ²¹ Mmuaikaraama na ngiari vopinnaiya tasipama variaa suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Iya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na mmaanna tuu aataruuvaa pikiee iya roosiima hara kiee variaunoo. Na itaama variauvo hama na Anutuugaa aataruuvaa pikiauvai. Vaa na Yisuu Kirisiinna aataruuvau variauvai. ²² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada muaraagama variyaiya yaagueeqama safuuma variaateeraivaara na iya tasipama variaa suaivaki iya variaivaa roosiima na variaunoo. Na itaama variauvaugiataama na variee mmuakiaa gioonna kiaapuuya variaivaa roosiima variaunoo. Ngiari varira mmuakiaa aataru yoketaiyauvaa iya iikiaaneema na iinai rikiada vooyaano ausa hanigiakio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaiveeraivaara na itaama iikiauvai. ²³ Gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada safuuma variateeraivaara na ii aataru mmuakiaa iyauvaa itaama

iikiauvai. Iyaatama neetama ta sirigaida yoketaama variaaraivaara na itaama iikiauvai.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiari yaatara ngiari yaatara kiasa suaivaki mmuakiaaya kuaavo too mmuaavoono seenoo vioo yaatara kioo irisai yoketaivaa kati varaivai. Ngia irisai yoketaivaa varaaraivaara iya seenada kuaaneema Anutuuoqaa mmooriivaara ngieetama itaama yaagueeqama seenada kuatee. ²⁵ Mmuakiaa vaidi seeneeraiya seenaaraivaara ngiari mmamma mmuyaiyauvaa iida rikiaavo aikiooma vaikia seenada kuaavai. Iya aikiooma seenada kuaaraivaara iidada irisai yoketaa mauraivaa hovekama kiaivaa vara ngiari kieetaiyauvunu yapaaraivaara iikiaavai. Ii maura ivo akiairaama aasannainno maisaivaara iya itaama iikiaavai. Mo ta varaara iikiaunnaivo tupatupaa vairaiivaara iikiaunnvai. ²⁶ Ivaara na ni mmooriivaara hama na sabisaabi seenee kuaavai. Na safuuma viee iikiauvai. Vaidiyya isareera aataruuvaa iida ngiariyya ngiariyya yaaku kagaariaani vooyaano kuminayaa sabisaabi kagaariaavai. Vooyaano safuuma vaidiyaa kagaariaavai. Iya itaama iikiaivaa roosiima na ni mmooriivaara hama na sabisaabi kuminayaa iikiauvai. Na safuuma iikiauvai. ²⁷ Na ni mmammaivo ni iikiataikiainnaata na rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai. Na gionna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiauvaatama Anutuuoqo niitama ni ooqoo tivoora kiasa na ni iikiataikiai rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai.

10

Sa unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuyaiyauvaa mmiatee

¹ Ni seenayaso, nnaaru ti rubu tabeeya uuyauvaara sa ngii yaataiyauvo taunnu kiaivee. Iya ngiari kieeta vaidiivaa Musiinna tasipama mmata Iyiipa pikiada vududu Anutuuoqoono tuduu yoketaama namaivo iya rummua apu kiooduu vida ngiari nnammutuuiya pikiada aikiooma yoketaama viravai. Iya nnoori sorovuaraa siriivau oro duduu Anutuuoqo tuduu nnooriivo vioo sai ngioo sauduu tammaivo kuminauduu mmanna nnukavai vauduu ivaugiataa siri sainai yoketaama viravai. ² Namaivo iya rummua apuu suaivaki-aata nnoori tammaivau vuu suaivakiaatama nnoori vareeraivaa roosiima vida Musiinna mmemmaaki vida inna kuaivaa rikieeravai. ³ Rikiada iya mmuakiaaya Anutuuoqo ngiau aapuuvakidiri kiooduu tuu yeennaivaa nneeravai. ⁴ Nneeda mmuaa nnoorivai Anutuuoqoono tuduu sikau aataruuvakidiri tuuvaa nneeravai. Ii sikau ivaa roosiima Yisuu Kirisiiva ngiau aapuuvakidiri tuuvo iya tasipama nuairavai. ⁵ Anutuuoqo itaama iyara tuqinnooduu rikiada teedaata kaayau vooya hama innara sai tuqinnooduu hama Anutuuoqo iyara yoketairavai. Hama ivo iyara yoketauduu rikiada iya mmanna gaanga yoosinnaivaki nuaidada putiravai.

⁶ Maisa aataruuyauvaa iya iikiatauyauvaa roosiima sa maisa aataruuyauvaa teetama ti iikiataakiaiveeraivaara Anutuuoqo iya uu mmooriivaudiri mmataama kioo ti kiasa ti mmiravai. ⁷ Vooyaano unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuvaa roosiima sa ngieeta ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiatee. Unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tinoo: Gionna kiaapuuya varida yeenna nneeda nnoori nneeda diitada kuaru raavaivee, tiivai. ⁸ Vooyaano sabi heera aataruuvaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa gionna kiaapu kaayakaayau (23,000) mmuaa suaivaki putiravai. ⁹ Vooyaano Udaanga Anutuuoqaa iida taaree kiasa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa yapaiyauvo iya gutuduu putiravai. ¹⁰ Vooyaano

Anutuugaara nunuraanurai tuuvaa roosiima sa ngieeta itaama iikiatee. Anutuugaa aangeraa voovoono vaidiia ruputikiai putira aangeraivoono iya nunuraanurai tuuvaara iya ruputuduu putiravai.

¹¹ Iya itaama uu aataru iyauvaa vooya teeda arinaima rikiaateeraivaara vairavai. Tiita ti ooqoo kiaaraivaara vaidi vooya iya uu aataruuyauvaara fafaara reeravai. Aanna makee ta variaunna sui aavaki ngiau mmataivo taikaanara suaivo vainima nniivaara ta ii kua ivaa rikiaunnava.

¹² Ivaara gionna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinara: Na yaagueeqama yoketaama variaunoo, tiivo ari variraivaara tuqinnama haitatuukiaivee. Inno harurinarainnoo. ¹³ Mmuakiaa iinno taanaraiyauvo vaa ngiisi nniiyauvo mmuakiaa gionna kiaapuuyasi mmuaakaraivai ngioo iivai. Anutuugo kua kutaivaa tiraivoono hama ngii pikieerainno ngii tasipano rikioo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninai rikiada ngia yaagueeqama varikio rikioo hama ngii yaataraanaravai. Ngii iinno taanara suaivaki fai Anutuugoono yaagueeqaivaa aikiooma ngii mino ngii iinno taanaraivo nninai rikiadaata pikiada Anutuugo kooyaa ngii vitainara aataruuvau kuaaravai.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara ngia unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmira aataruuvaa pikiaatee. ¹⁵ Ngia yaata tinni yoketaa utiraiyavee kiaina na ngiita kua kiaunoo. Na kiau kuaivaara ngiengieenoo yaata utida rikiaatee. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaivaara kati putuuvaa ta yaata utuaunna suaivaki ta vuaina suuyaivaa varada nneeda ivaara ta Anutuugaata kua yoketaivaa tida yaata utida kiaunnao: Tiiyara Yisuu Kirisiinna kiauvo tuuvaara ta inna tasipama variaunnao, kiaunnava. Ta yeenna bereetaivaa varada nneeda yaata utida kiaunnao: Tiiyara Yisuu Kirisiinna mmammaivo nniitaroovaara ta inna tasipama variaunnao, kiaunnava. ¹⁷ Ta mmuaa yeenna bereetaivo vaivaa varada nnaunnaivaara ta kaayauyaano mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaunnayaida variaunnao.

¹⁸ Ngia Isarairaa gionna kiaapuuyara yaata utuatee. Anutuugaani yeenna tapiivaki fayaiyauvaa yapa kiada nneeraiya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiaavai. ¹⁹ Na itaa kiau kua oyaivo ataama vainoo. Unnakua anutuuyauvo hama kutaa mminnaayauvaivee. Unnakua anutuuyauvaani yapa kieera yeenna fayaiyauvo mmanna yeenna fayaiyauvaivee. ²⁰ Ngari vooipinnaiya ngiari yeenna tapiivaki yapa kieera yeenna fayaiyauvaa hama Anutuugaani yapaavai. Mmagia maisaiyani yapaavai. Ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmagia maisaiya mmivoo kiaina na ngiiyara yaata utuaunoo. ²¹ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara vuaina suuyaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida nnooriivaa nnaivo inna konnaivai. Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara yeenna bereetaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida yeennaivaa nnaivo inna konnaivai. ²² Fai ta itaama iikio ti Udaanga Anutuugo tiiyara inna nnannataanaravaaraata ta itaama iikiaaranee? Ta yaata utida kiaunnao: Ta yaagueeqama varida inna yaataraunnavaivee, kiaunnanee? Hama yopeemavee.

²³ Gionna kiaapu vooya kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kiaavai. Inna aikioovai. Ngia iikiaaraiivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Ngia kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaaravaivee, kaiya hama ngii seenaiyara yaata utiraida iikiai fai hama iya yaagueeqama varia rada vidada safuuma

variaaravai. ²⁴ Sa gionna kiaapu voovoona ariiyara yaata utuoo iikiaivee. Ari seenaiyaraatama yaata utuoo iikiaivee.

²⁵ Fayai yapeera nnauvakidiri fayaivaa yookaama kiada varada kati sabi nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara unnakua anutuuyara iikiaa fayaiவை kua vo kua vo kua tida yapara yaparakiatee. ²⁶ Ivaara Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmataivoota mmuakiaa mminnaayauvai mmata aavau vaiyauvootama Udaanga Anutu-uqaa mminnaayauvai nnaasu vaivaivee, tiivai.

²⁷ Fai hama ausa hanigieera gionna kiaapu voovoona ngii tinara: Numa ni tasipama yeenna nnaatee, tinai rikiakio ngii kuatainai vida teekio ariinoo yaakuyaa ngii mii yeenna fayaiyauvaa nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara vo kua vo kua tida inna yaparaida kiatee: Deevakidiri aayauvaa varaannavainnee? kiatee. ²⁸ Fai vaidi voovoona ngii giaa ngii mioo tinara: Ai mo vaa ii fayai ivaa unnakua anutuuyauvaara yapa kua fayaiவை, tinai rikiada sa nnaatee. Ngii giaa ngii mii vaidiivo koonnama yaata utivoora kua yaata utida innaroo tida sa nnaatee. ²⁹ Ngia nnaaraivo inna aikioo vaikioonno itaa kua tii vaidiivaaroo tida sa nnaatee.

Mo gionna kiaapu voovoona tinoo: Yo, inna aikioo na nnaanavee. Aaniira vaidi voovoona na yaata utuee nnaanaree kiauvaara ni ooqoo tiinnee? ³⁰ Na yeenna fayaivaara Anutu-uqaa kua yoketaivaa kua kiee nnauvai. Mo aaniira vaidi voovoona na Anutu-uqaa kua yoketaivaa kua kiee nnau yeenna fayaivaara ni ooqoo tiinnee? tiivai.

³¹ Vara ngia yeenna fayaivaa nneedanee? Vara ngia nnooriivaa nneedanee? Vara ngia datadataama varidannee? Ngia itaama iikiaivo inna ngia Anutu-uqaa iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³² Ngia varida vo aataru mmoori voovai iikiai teeda Yutayaiyaata ngiari voop-innaiyaatama Anutu-uqaa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaudiri harurivoora tida ngia Anutu-uqaa nnaasu varida aataru mmoori-ivaa iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³³ Na itaama iinaree kua iikiauvaugiataama iikiatee. Hama na yoketaama varinaraivaara niniiyara itaama iikiauvai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya na iikiau aataru mmoori-ivaa arinaima teeda yoketaama variateeraivaara na iyara yaata utuee iikiauvai. Anutu-uqo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na iyara yaata utuee iikiauvai.

11

¹ Yisuu Kirisiiva varuuvaugiataama na variauneema ngieeta na variauvaugiataama variatee.

Ngari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutu-uqaa mmira

aataruuvaa Pauruuso tiravai

² Ngia makemakee niyara yaata utida variaani na ausa hanigieeraiya uu aataruuyauvaa ngii giaa ngii miaadu ngia puaisa utuuvaa na ngiiyara kua yoketaivaa kuaunoo. ³ Itaama vainai ngia arinaima rikiaateeraivaara na aa kua aavaa ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa vaidiiyara dikiai vaidiia ngiari nnaataiyara diaavo Anutu-uqo Yisuu Kirisi-innara diivai. ⁴ Ivaara fai vaidi voovoona gionna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutu-uqaa mmayaayaivaa tii suaivaki ari kieetaivau rummua apu kioo fai Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa aduooma yapa kuaanaravai. ⁵ Fai gionna voovoona hama ari kieetaivau rummua apirainno kati gionna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutu-uqaa mmayaayaivaa tii suaivaki

ivo ari vaatiivaa nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. Itaama ii gioonnaivoono gioonna voovai ari kieetaivaa hatoka taika kiaikio mmanna mmuyaivai vaivaa roosiima varioo mmamma maisaivaa varaivai. ⁶ Fai gioonna voovoono hama ari kieetaivau apuataino ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaivee. Fai gioonnaivo ari kieetaivaa hatoka taika kino mmanna mmuyaivai vainarannee vara ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaanaravai inna mmamma maisaira aataruvai. Inna aikioo itaama vaivaara ivo ari kieetaivau rummua apuaivee. ⁷ Nnaaru Anutuugo ari yaata tinniivo ariiki vauvaa roosiima vaidiivaa iima kiooduu ivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaatarooduu innayaadiri Anutuuga nnutuuvo ngiau apu vauvaara sa ivo ari kieetaivaa rummua apuaivee. Gioonnaivo ari kieetaivau apiivaara vaidiivo innara dira aataruovo kooyaa vaivai. ⁸ Hama Anutuugo gioonnaivaadiri vaidiivaa iiravai. Ivo vaidiivaadiri gioonnaivaa iiravai. ⁹ Hama Anutuugo gioonnaivaaroo tioo vaidiivaa iiravai. Vaidiivaaroo tioo gioonnaivaa iiravai. ¹⁰ Ari vaatiivo innara diivaara aangeraiya taateeraivaara gioonnaiya ngiari kieetaiyauvunu rummua apuatee. ¹¹ Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau variaunnaiya gioonnaiya hama ngiari miaraama variaani vaidiiva hama ngiari miaraama variaavai. Gioonnaiya vaidiivani variaani vaidiiva gioonnaiyani variaavai. ¹² Anutuugo vaidiivaadiri gioonnaivaa iima kioovauraida aanna makee gioonnaiyaano vaidiiva mmataanoo. Mmuakiaa mminnaiyauvo Anutuugaasidiri tiivai.

¹³ Ngiengieenoo yaata utida ivaara rikiaatee. Gioonna voovoono gioonna kiaapuuya avuuyauvunu hama ari kieetaivau rummua apirainno kati yaaku varoo Anutuugaata kua tiivo inna ii aataru ivo yoketaavainnee? Vara maisavainnee? ¹⁴ Vaa ngia ngiingii aataru voovaudiri arinaima teeda rikiaavai. Vaidiiva ngiari kieeta yausiyaavo hokobavai vaivaara iya mmamma maisaivai. ¹⁵ Mo gioonnaiya kieeta yausiyaavo hokobayauvai vaivaara iya rikiaavo iya yoketaivai. Anutuugoono iya kieeta yausi hokobaiyauvaa iya mmiiyaavo ngiari kieetaiyauvunu rummua apiyaavaara iya rikiaavo iya yoketaivai. ¹⁶ Na itaa kua kiau kua mmuakiaayauvaara fai gioonna kiaapu voovoono kua yaagueeqa kuaivaa tiiki yapaanaree tiivaara na ataa kua tinaravee. Teetama vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaunnaiyaatama hama ari vo aataruvai iikiaunnavai.

Yisuu Kirisiinnara yaata utida bereeta vuainaivaa nneeravai

¹⁷ Na aqaa aataru aayauvaa kuayauvai ngii giaa ngii minaraina varieena hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ngii nuunairaivo maisaivai. Hama yoketaivai. Ivaara hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ¹⁸ Tauraanaa kua voovai rikiaatee. Ngia Anutuugaara nuunaira suaiyauvaki vooyaano voovaugiataama yaata utida kua kuaani vooyaano voovaugiataama yaata utida sai kua kiaavai. Na iva rikiee ivaara kiisama kutaavaivee kiaunoo. ¹⁹ Ngiiikidiri gioonna kiaapu vooya kuta tuanaa Anutuuga avuuvau safuuma variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara inna aikiooma ngiiikidiri vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaikio vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaivai. ²⁰ Itaama vaikiai Anutuugaara nuunaida bereeta vuainaivaa nneera suaivaki hama ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida nnaavai. ²¹ Ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie varada ngiaa yeennaiyauvaa makemaakee tikiai nneeda varida hama ngii seenaiyara faannakiaavai. Ngia itaama nneeda variaavo voovoono inna yeenna raikio kati varikio voovoono kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakainno varivai. ²² Mo ngii nnauyauvo vainoo. Ngia ivaki varida yeenna nneeda nnoori nnaatee. Ngia Anutuuga nnauvaki yeenna nneera

suaivaki ngia ngii seenaiya vaa ausa hanigieeraiyara koonnama iikiaani hama yeennaatakiyaiya iya mmamma maisaikiai variaavai. Mo ivaara na dee kuavai ngiiyara tinarannee? Fai na ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hameetavee.

²³ Ivaara aa na tinara kua aavaa vaa tauraa na ngii giaa ngii miaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnasidiri na vareeravai. Yutaaso Yisuunna ari nnam-mutuaiya vitau heenaivaki Udaanga Yisuu Kirisiiva yeenna bereetaivaa utu kioo vainno ²⁴ Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo tunoo: Aanna ni mmatiivovee. Na ngiiyara tiee aavaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyyara yaata utuatee, ²⁵ tuduu yeennaivaa nnaa taika kiooduu mmuaikaraama ivo vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvaa vaivai. Ngia aavaa makemakee nneera suaivaki nneeda varida niyyara yaata utuatee. Yisuuva itaa kua tiravai. ²⁶ Ngia mmuakiaa suai makemakee aa yeenna aavaata vuaina suuyaivaatama nneeda varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa gioonna kiaapuuya vitaikio kooyaa vainaravai. Ngia itaama iima rada varia rada vikiokio Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai.

²⁷ Itaama vaikai gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nneera suaivaki hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utiraida sabi kumimakama nneeda inna mmatiivaaraata inna kiauvaaraatama koonnama iida mminnamminnaa maisaivaa varaavai. ²⁸ Itaama vainai ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiingii ausaiyauvaki tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama safuuma nnaatee. ²⁹ Fai ngia hama itairaida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmammaivo vaa tiyyara yatari sagaivau vauvaara hama ngia tuqinnama yaata utiraida nnaa kikio fai tomedaivo ngiingiiki vainaravai. ³⁰ Ngia sabi koonnama yeenna bereetaivaata vuaina suuyaivaatama nnaivaara vooya muaraagama variaani vooya nniitaraani vooya vaa putuaavai. ³¹ Fai ta teteenoo titi ausaiyauvaki mmuaanaa tuqinnama haitatuuma teeda rikiakio mmanna tuanaavai vaino fai Anutuuqo hama kua pinaivaa tiiki yapaanaravai. ³² Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variayya kua pinaivaki variaara suaivaki teeta iya roosiima irisai maisaivaa vareevoora Udaanga Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa taikio koonnama vaivaara ivo mmuaararavai ti mmioo ti safuuvai.

³³ Ni seenayaso, ivaaraida ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara nuunaida yeenna nneera suaivaki ngiingii seenaiyara faannaida varida mmuaavau-giataama nnaatee. ³⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono inna yeenna raino ari nnauvaki varioo safuuma yeenna nnaivee. Ngia nuunaida yeenna nneera suaivaki Anutuuqo sa irisai maisaivaa ngii miaiveeraivaara ngii yeenna rainai ngiingii nnauvaki varida safuuma yeennaivaa nnaatee. Ngia tauraa vo kua voovai ni yaparakiavaara fai yapooma na ngiisi viee safuunaravai.

12

*Mmannasa Yoketaivoono vo mmoori vo mmooriyauvaa gioonna kiaapu-
uya mmiivai*

¹ Ni seenayaso, Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa Mman-nasa Yoketaivoono kati ti mmiiyauvaara na safuuma kua kutaivaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ngia ivaara hama tuqinnama rikieevoora na aanna makee safuuma ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa ngia taavai. Nnaaru ngia kumimakama varuu suaivaki unnakua anutuuyauvo hama kua tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmuduu mmagia

maisaiya ngii uduu ngia iya aataruuvaura nnaasu kumimakama viravai. ³ Ivaara aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Anutuuga Mmannasa Yoketaivo gioonna kiaapu voovaaki varino fai hama ivo yopeema tinara: Yisuuva maisama variaivee, tinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono fai hama yopeema tinara: Yisuuva inna Udaangaivovee, tinaravai.

⁴ Anutuuga mmooriivaa iikiateera tinniyauvaa kati ti mmiiyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Mmannasa Yoketaivo iyauvaa kati ti mmiivo ivo mmuaa tuanaavai varivai. ⁵ Anutuuga mmooriivaa iira aataruuyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmuaavaara ii aataru iyauvaa iikiavai. ⁶ Anutuuga mmooriivaa iikiateera tinniyauvo ari vookara ari vookariyauvai vaivai. Anutuugo mmuaavoono ari mmooriivaa iikiateera yaagueeqaiyauvaa mmuakiaaya mmiivai.

⁷ Ta mmuakiaaya yoketaama variateeraivaara Mmannasa Yoketaivo mmuaavai mmuaavai ti aakiyauvaki varikiai ta mmooriyauvaa iikiaunnano Anutuuga yaagueeqaivo kooyaa vaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo voovai tasipaikio tinni ruaivaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Voovoono ari yaata tinnivakidiri arinaima rikiai kuaivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono vaa oyaivaa inna kiaa mmiivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. ⁹ Voovoono Anutuugo fai kutaa iinaravaivee kiaa yaata utira tinniivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono inna mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono yaagueeqaivaa voovai mmikio rikioo nniitareeraiya tuqinnaivai. ¹⁰ Mmuai Mmannasa Yoketaivoono voovai yaagueeqaivaa mmikio rikioo Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarivaa iivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Mmannasa Yoketaivaasidiri tii aataruuvatama hama innasidiri tii aataruuvatama arinaima too rikiaivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo ari vo kua vo kuayauvai hama tauraa rikiai yauvaa tiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo itaama ari vo kua vo kua tii kuaivaa oyaivaa arinaima rikioo gioonna kiaapuuya kooyaa kiaa mmiivai. ¹¹ Mmuai Mmannasa Yoketaivoono ari yaata utiivaugiataama itaama yaagueeqaivaata tinni yoketaivaatama voovai voovai duuyama reeti reeri mmikiai rikiaada vo mmoori vo mmooriyauvaa itaama iikiavai.

Mmuua mmammavau kaayau vaatayauvai

vaiyauvaa roosiikiaunnaya ta variaunnanoo

¹² Vaidi voovai mmammaivo mmuaa mmammavai vaivai. Vaikio ivau kaayau airi airi vaatayauvai vaikai ta taunnano mmuaa mmammavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima Yisuu Kirisiiva varikiai innara ausa hanigieeraiya airi airi gioonna kiaapuya variaavai. ¹³ Mmuai karaama ta mmuakiaa Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata kati mmamma dummukiara ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama ta Yisuu Kirisiinnara ta nnoori varada mmuaakaraiya variaunnano mmuaa Mmannasa Yoketaivoono tiiki varivai. Ta ausa hanigieera mmuakiaaya Mmannasa Yoketaivo tiiki suvuaivaara ta mmuaakaraiya variaunnano.

¹⁴ Vaidi voovai mmammaivau hama mmuaa vaatavai vaivai. Airi airi vaatayauvai vaivai. ¹⁵ Fai vaidiivaa yukuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na yaakuvai variauvaara hama na aa mmamma

aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁶ Fai vaidiivaa yaataivo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tioo tinara: Hama na avuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaravo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁷ Fai vaidiivaa mmammaivo avuvai nnaasu vainno dee yaatavaadiri rikiaanarannee? Hameetaatanoo. Fai vaidiivaa mmammaivo yaatavai nnaasu vainno dee nnikivaadiri suudaivaa rikiaanarannee? ¹⁸ Hama itaama vainoo. Anutuugo ari yaata utiivaugiataama vaidiivaa mmammaivaa mmuakiaa vaatayauvai mmuaavai mmuaavai mmarammaraama yapaivai. ¹⁹ Fai mmuaa yaatavai nnaasu yapa kino hama safuuma vaidiivaa mmammaivo vainaravai. ²⁰ Vaa ta taunnano kaayau vaataiyauvo vaikio too mmammaivo mmuaa mmammavai vainoo.

²¹ Ivaara hama avuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo yaakuuvaata kua tioo tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaanee, tinaravai. Hama kieetaivo hanigioo vaidivai roosiima varioo yukuuvaitanaata kua tioo tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaatee, tinaravai. ²² Hama itaama vainoo. Ta yaata utuaunnano ti mmamma vo vaatayauvai muaraagai vaatayauvo hama vaira kuminainai fai ta hama variaaravai. Fai ta putuaaravai. ²³ Ta yaata utuaunnano ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvo kumina vaatayauvai vaiyauvaara ta tuqinnama haitatuuda funnukakiaunnvai. Ti mmammaiyauvunu vai vaata vooyauvaara ti mmamma maisaira vaataiyauvaa ta uyira rairaiyauvaa uyida raida hatauma kiaunnvai. ²⁴ Hama ti mmamma maisaira vaataiyauvo aikiooma kooyaa vaivai. Anutuugo ariinoo ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvaa safuuma yapa kiaikiai ta vooyauvaara maisaiyauvaivee kiaunnaiyauvaara Anutuugo taikio yoketa vaatayauvai vaivai. ²⁵ Inna aikioo mmuakiaa vaataiyauvo mmuaa mmammavau vaiyauvo hama hannapabauma kioo mmarammaraama vaivai. Mmuakiaa vaatayauvai ngiariiyara ngiariiyara haitatuukiaavai. ²⁶ Vo vaata voovoono inna mmammaivau vaivoono inna nniitaraikio mmuakiaa vaatayauvai nniitaraivai. Vo vaata voovai inna mmammaivau vaivaara vaidiiva kua yoketaivaa kiaavo inna mmamma mmuakiaavai sirigaivai.

²⁷ Itaama vaikiai ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinna mmammavai roosiima varida mmuaa vaata mmuaa vaata mmammaivau vairaiyauvaa roosiima variaano. ²⁸ Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Anutuugaara nuunakiaiya vaa Anutuugo vo mmoori vo mmooriyyauvaa jaarummua kioo iya mmataama kieeravai. Mmuakiaa mmooriyyauvaa yaatareera mmooriivaa ivo tauraananaa kua varada nuairaiyannaadee mmataama kieeravai. Kava iya inanoo ivo forofetaiya mmataama kioo kava iya tammaana vitairaiya mmataama kieeravai. Nnaagiai ivo Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iiraiya mmataama kioo nniitareeraiya tuqinneeraiya mmataama kioo ngiari seenaiyara boo tida iya tasipama mmoori vareeraiya mmataama kioo gionna kiaapuuyara haitatuuraiya mmataama kioo ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tiraiya nnaagiai tuanaa mmataama kieeravai. ²⁹ Hama mmuakiaayaano kua varada nuairaya variaani hama mmuakiaayaano forofetaaya variaani hama mmuakiaayaano vitairaya variaavai. Hama mmuakiaayaano Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iikiaani ³⁰ hama mmuakiaayaano nniitareeraiya tuqinneera yaagueeqaivaa varaani hama mmuakiaayaano ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri kiaani hama mmuakiaayaano itaa kua kua kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kooyaa kua mmiaavai. ³¹ Anutuugo vo mmoori vo mmooriyyauvaa iikiateera

tinniiyauvaa ngii miiyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida variatee. Tauraananaa mmataama kioodoo yaatareera mmooriyauvaa ngia iiki-aaraivaara yaata utida variatee. Mmuakiaa mmooriyauvai itaama vaikia nnaagiai mmuakiaa mmooriyauvai yaatareera aataruuvaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee.

13

Mmuduuya rira aataruuvoono mmuakiaa aataruyauvai yaataravai

¹ Fai na aikiooma ngiari voopinna voopinnaaya kua hama na tauraa rikiuuauvakidiri arinaima tiee aangeraiya kuaivaatama na arinaima tiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kino fai ni kuaivo giringa akuaiavaa sabisaabi ruaivaa roosiima tioo subabaivaa sabisaabi ruaivaa akuaiavaa roosiima tinaravai. ² Fai na forofetaiya iira aataruuvaugiataama iina ari vookaraama kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee Anutuugaa yaata tinniiivaki hatauma vau kuaivaa na rikiee ivaudiri kiaa kookieera kua aataruuyauvaa na arinaima tee rikiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. Fai na taapi-ivaa tinaravai: Hayee oro voovau vakianeera tino rikioo Anutuugaa aikiooma iinaraivaara na kutaavaivee kiaa kiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. ³ Fai na nini mminnamminnaa mmuakiaayauvai gioonna kiaapuuya vakiaa mmiee ni mmammaivaa iya ikia mmuturuuaree kiaa ni tikiai na ee-oo tiee mo na hama gioonna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kuminayaa itaama iinaravai.

⁴ Mmuduuya rira gioonna kiaapuuvoono mmuaararavai too rikioonnaata yaagueeqama varioo ari seenaiya tuqinnaivai. Ivo hama ari seenaiya uu aataruuyauvaa too tinoo: Niita ni varaatai aataruyauvaivee, tiivai. Hama ivo ariiyara mannaka tioo tinoo: Na vaidi nnoonnavavee, kiaa kioo iya aruoo varivai. Ivo aduooma hara kioo varivai. ⁵ Mmuduuya riraivoono hama vueennama kioo vo aataru vo aataruuvaa hatokoo hama ivo ariiyara nnaasu yaata utuoo ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai puaisa utivai. Hama ivo makee tikio nnannataivai. Tomedai mmooriivaa vaidiiaa inna mmiaivaara hama ivo ivaara mmannammanna yaata utivai. Ivo iva pikioo taunnu kiaivai. ⁶ Tomedaira aataruuvaara hama inna yoketaivai. Kua kutaa tira aataruuvaara inna yoketaivai. ⁷ Hama ivo iikio inna pirisaikio ivo mmuduuya rira aataru yoketaivaa pikiaivai. Mmannammanna ivo iinno nnaasu varivai. Mmannammanna ivo Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee kiaa kioo puaisa utivai. Ivo mmannammanna yoketaama varinaraivaara sirigainno varioo faannaivai. Mmuaararai aataruuvo innasi nnikio rikioonnaata hama ivo muaraagama varivai. Ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varivai.

⁸ Mmuduuya rira aataruuvo fai tupatupaa vainnonno hama inna taikeraivootainaravai. Fai forofetaiya ari vookaraama tira kua aataruuvo kiisama vainno taikaanaravai. Ngiari voopinna voopinnaaya kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tira aataruuvo vainno fai taikaanaravai. Ti tinniki vaira kuaiyauvo vainno fai taikaanaravai. ⁹ Ti tinniki vaira kuaiyauvo kiisakiangii vaikia Anutuugaasidiri tii kuaivaa ta kiisa kiisama kiaa mmiaunnaivaara ii aataru iyauvo fai taikaanaravai. ¹⁰ Fai yapooma eeyara kua kutaa ari vookaraiivo nnino rikioo aanna makee kua kiisa kiisama ta rikiada kiaunnaivo fai taikaanaravai.

¹¹ Na nnaakaravai variaa suaivaki nnaakaraiya tirayaama na tiravai. Nnaakaraiya yaata utirayaama na yaata utiravai. Nnaakaraiya ausa vuatin-niiyauvaki vau kuaiyauvaa iya rikioneema na rikieeravai. Vaa na nnaagiai yokeena vaidivai variee nnaakaraiya iira aataruuyauvaa na iikiaiuyauvaa vaa na pikiauvai. ¹² Anna makee ta taunnaiyauvaa pinumaivaki teer-ayaama ta kiisama taunnavai. Ii nnaagiai suai ivaki ta kooyaa Anutuuga vuatinniivaa teekio ivo ti vuatinniiyauvaa taanaravai. Anna makee na rikiau kuaivaa kiisa kuavai nnaasu na rikiauvai. Anutuugo arinaima ni taa taika kiaineema fai yapooma na arinaima inna tee mmuakiaa kuavai rikiaa taika kiaanaravai.

¹³ Taaravooma aataruuda aanna homo vainno fai tupatupaa vainaravai. Anutuugaara kutaavaivee tira aataruuvootama Anutuugaara faannaira aataruuvootama mmuduuya rira aataruuvootama vainoo. Ii taaravooma aataru ido vaikio mmuduuya rira aataruuvono taara aataruuvaitana yaataravaivee.

14

Mmannasa Yoketaivo kava vo mmoori vo mmooriiyauvaa iikiateera tinniiyauvaa

iya mmiivai

¹ Itaama vainai ngia mmuduuya ruaaraivaara yaagueeqama mmudu-uya ruaaree kiaa kiada iikiatee. Anutuugo vo mmoori vo mmooriiyau-vaava iikiateera tinniiyauvaa ngii miiyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida nnaasu variatee. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara tinniivaa varaaraivaara yaata utida ivaa varaara yaagueeqama iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyavakidiri tiivoono hama gioonna kiaapuuyaata kua tiivai. Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Vaidiia hama inna kuaivaa yopeema rikiaivaara Anutuugaata nnaasu kua tiivai. Mmannasa Yoketaivoono inna mmannasaivaa tasipaikio ivo hataumaki vai kuaivaa tiivai. ³ Gioonna kiaapu voovono Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiraivoono vaidiiaata kua tiivai. Ivo Anutuuga kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mminai rikiada iya yaagueeqama variateeraivaara iyaata kua tiivai. Ivo iyaata yamaa kua yamaa kua tino iya ausaiyauvo yoketaakiaiveera iyaata kua tiivai. ⁴ Gioonna kiaapu voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyavakidiri tiivoono ariiyara nnaasu itaama iivai. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiraivoono mmuakiaa vaa ausa hanigieerai-yara mmooriivaa iivai.

⁵ Mo ngia mmuakiaaya ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyavakidiri kiaaraivaara na rikiauuko inna yoketainoo. Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiaara tinniivaa ngia mmuakiaaya varaaraivaara na rikiauuko pinaama yoketainoo. Vaidiivo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyauvaa tii vaidiivaa yaataravai. Vaa ngia mmuakiaaya ausa hanigia kiada ivaki variaya rikiada yoketaama variateeraivaara fai vaidi voovono ivaki varioo vaidi voovai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tiivaa kuaivaa rikioo hanigia oyaivaa kiaa mminaraivo inna yoketainoo. Fai hama hanigia oyaivaa kiaa mmii vaidiivo varino rikioo vaidiivo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaivakidiri tii vaidiivaa yaataranaravai. ⁶ Ni seenayaso, ivaaraina na fai yapooma ngiisi vieena ari vo kua vo kuayauvai hama na tauraa rikiauyavakidiri tinai fai ngia dataama arinaima rikiada yoketaama vari-aaranee? Ai hameetavee. Fai Anutuuga Mmannasaivoono ni giaa ni mii

kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia ivaa arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai. Fai Anutuuqaa tinniivau vaira kuaivaatama ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiada fai yoketaama variaaravai.

⁷ Fai vaidiiya kumina mminnaa akua tiraiyauvaa siringaivaannee kafuraivaa koonnama rikiai dataama vaidiiya fai akuaivaa arinaima rikiaarannee? Hameetavee. ⁸ Fai noomaivaa koonnama puu puu tikiai dataama akuaivaa vaidiiya rikiada nuunaida rapiraivaara teerakiaarannee? Hameetavee. ⁹ Ivaa roosiima fai ngia ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiai yauvakidiri tikiai dataama fai gioonna kiaapuuya ngii kuaiyauvaa oyaiyauvaa arinaima rikiaarannee? Fai hama arinaima rikiaaravai. Fai ngii kua kiai yauvo kuminayaa vioo raubiriinaravai. ¹⁰ Aa mmata aavau kaayau kua ari vookara ari vookarai yauvo vainoo. Iyauvo hama sabi kuayauvai vaivai. Oyaiyauvo vaivai. ¹¹ Fai ari voopinnaa vaidi voovoono ari kua tuanaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri tinai fai na oyaivaa hama arinaima rikieeraina na innara tinara: Inna ari voopinaavaivee, tino rikioo ivo niyara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tinaravai. ¹² Mo ivaara ngiingiikiaatama rikiaatee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipaikiai vo mmoori vo mmooriivaa iira tinniivaa ngii varaataino Anutuuqo ngii minai varada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya yaagueeqama variateeraivaara iyara mmooriivaa iikiatee.

¹³ Vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiai yauvakidiri tiivoono ari kua tii oyaivaa kooyaa hanigia kiasa mminara tinniivaa varaanaraivaara Anutuuqaata kua tiao yaaku varaivee. ¹⁴ Fai na yaaku varee ari vo kua vo kuaivakidiri Anutuuqaata kua tino rikioo ni mmannasaivoono yaaku varoo kua tino rikioo hama ni yaataivo ivo tii kuaivaa oyaivaa rikiaaravai. Ni mmannasaivo kati Anutuuqaata kua tinaravai. ¹⁵ Itaama vainai rikiee mo na dataama iinarannee? Fai ni mmannasaivo Anutuuqaata kua tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaivaatama innaata kua tie yaaku varaanaravai. Fai ni mmannasaivo kuaru tiao varinai na nini yaata tinniivau vai kuaruvaatama na yaata utuee tinaravai. ¹⁶ Fai hama ngia rikieerama kikio ngii mmannasai yauvo nnaasu Anutuuqaata kua yokeitavaa tino mo fai dataama kuminaa vaidi voovoono ngia itaa kua kiasa kiada yaaku varaivaara kua kutaavee tinarannee? Hama ivo ngii kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaivaara hama ivo kua kutaavee tinaravai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yoketaama yaaku varaivo fai aikiooma vaino mo hama ivo arinaima rikiaivaara fai hama ivo Anutuuqaara yaagueeqainaravai.

¹⁸ Na ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyauvakidiri kiauvoono ngieeta itaama kiaiya na ngii yaataravai. Ivaara na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. ¹⁹ Itaama vaikiainnaata ngia Anutuuqaara nuunairaivaki nini tinniivakidiri kooyaa vai kua kiisaiyauvaa nnaasu na ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko ni yoketaivoo. Ngia nuunairaivaki ari vo kua vo kuaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri na kaayauma ngii giaa ngii minai ngia hama arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko hama ni yoketaivoo.

²⁰ Ni seenayaso, ii kua ivaara sa nnaakaraiya tinni yaataiyauvaa roosiima varida yaata utuatee. Vaa yokeeda arinaima kua rikiaiya roosiima ngiingii yaata tinniiyauvakidiri arinaima rikiada variatee. Nnaakaraiya mminnamminnaa maisaiyauvaara vueennama kiada yoketaama variaavai. Iya itaama variraivaa roosiima variatee. Sa iya tinniiyauvo kumimakaikiai variraiyauvaa roosiima variatee. ²¹ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo:

Na aa gioonna kiaapu aayaata kua tinaravai.

Na ngiari vo kua vo kua tiraiya kiaa mminai
iyaano ngiari kuaiyauvakidiri iya kiaa mmiaaravai.
Kiaa mmikiai rikiada teedaata
haunninniida hama iya rikiaataivaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Mmannasa Yoketaivo vaidi voovai tasipaikio rikioo ivo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyauvakidiri tii aataruuvaa Anutuugo giaara ii aataru ivaava iivainnee? Vaa ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Hama ausa hanigieeraiyaano Anutuugo ari vookaraama variivaa kooyaa rikiaateeraivaara ivo iyara iivaivee. Mo Mmannasa Yoketaivoono vaidi voovai tasipaikio rikioo Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmii aataruuvaa Anutuugo giaara iivainnee? Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Vaa ausa hanigieeraiyara iivaivee.

²³ Itaama vainai fai ngia vaa ausa hanigieeraiya nuunaida mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyauvakidiri tikiai fai gioonna kiaapu ii aataru ivaava vueennakiaiyannee vara hama ausa hanigieeraiya ngii nuunaiyauvaki nnida fai iya ngiiyara yaata duunayavee kiaaravai. ²⁴ Fai ngia mmuakiaaya Anutuugo tii kuaivaa tikio rikioo fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieera voovoononnee vara kumimakama varii gioonna kiaapu voovoono ngii nuunaiyauvaki ngioo ngii kuaivaa rikioo ari mminnamminnaa maisaivo ariiki vaiyara arinaima rikiaantaravai. ²⁵ Ngia kua tikio rikioo hatauma ari yaata utii kuaivo kooyaa vaino ivaava rikioo kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuugaa mmioo innara kooyaa kua tiao tinara: Kua kutaa Anutuugo aavaki ngii tasipama varivaivee, tinaravai.

Anutuugaara nuunairaiyauvaki mmuaanna nnaakaraya variatee

²⁶ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivaa rikiaatee. Ngia Anutuugaara nuunaira suaivaki ngiikidiri vaidi voovoono kuaru voovai tikio vaidi voovoono kua vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoono Anutuugo inna kiaa mmii kua vooyauvai kiaa mmikio vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiuyauvakidiri tikio voovoono ivo tii kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kiaa mmiiivai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara itaama iikiatee. ²⁷ Fai ngia ari vo kua vo kua hama ngia tauraa rikiaiuyauvakidiri kiaaree kiaa taaramannee taaravoomaano nnaasu kua kiatee. Mmuaavai mmuaavai kua tikio gioonna kiaapu hanigia kiaa mmiraivoono kooyaa oyaivaa kiaa mmiaivee. ²⁸ Fai hama kua hanigia kiaa mmira gioonna kiaapu voovoono varino too ari vo kua vo kua tiivoono sa kuaiyauvaa kooyaa kiaa kookieeki-aivee. Mmanna yaataivaadiri nnaasu yaata utuoo Anutuugaata kua kiaivee. ²⁹ Taaramannee taaravoomaano Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikiai rikiada variaya kati yaata utida rikikio iya kua kiaiuyauvo safuuma kianne? Vara fanniima kianne? ³⁰ Anutuugo gioonna kiaapu voovai ngii nuunaiyauvaki variivaa kua voovai kiaa mmioo rikioo kua tinaree kiaa iino rikioo tauraa kua tiivo pikioo variaivee. ³¹ Mmuakiaaya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara ngia mmuakiaaya itaama mmuaavai mmuaavai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuugo tii kuaivaa ngii kiatainai kiaa mmiaaravai. ³² Vaidi voovoono Anutuugo tii kuaivaa kiaa mmiiivo ari kua tiivaara tuqinnama haitatuunno safuuma kua kiaivee. ³³ Hama taruviraranda varida kaayau kua kaayau kua tiraida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada safuuma variaaraivaara Anutuugo ti maavee tiravai.

Vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqaara nuunama varira mmuakiaayauvaki iya iikiaaneema ³⁴ gioonnaiya Anutuuqaara nuunairavaki sa kua tiraida kua seemuaa variatee. Sa kieetaya roosiima varida kua kiateera tii kuaivo Yutayaiya kua mmaanna tuuvaki vaivai. Itaa kua tiivaara iya kua seemuaa variatee. ³⁵ Vo kua voovai oyaivaara iya rikiaatainai rikiada ngiari nnauyauvakidiri safuuma ngiari vaatiiya yaparakiatee. Anutuuqaara nuunairaiyauvaki gioonnaiya diitada kua tikio rikioo fai iya mmamma maisainaravai.

³⁶ Na itaa kua kiauvaan ngia ni kuaivaa hatokaanee? Ngia Koridiiya ngia yaata utuaavo Anutuuqaa kuaivo ngiikidiri nniivainnee? Ai hameetavee. Mo ngiisi nnaasu inna kuaivo kuaivainnee? Ai hameetavee. ³⁷ Fai ngiikidiri voovono ariiyara yaata utuoo tinara: Na Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmira vaidivaivee, kiaa kioo vara ivo tinara: Na Mmannasa Yoketaivoono ni tasipaikiai na ari vookarai mmooriivaa iikiauvaivee, tinaraivo na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa arinaima rikioo ivaara kutaa kuavaivee kiaivee. Ii kua ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuai kuaivaa ni giaa ni mivai. ³⁸ Na fafaara ree ngii giaa ngii miao kuaivaa gioonna kiaapu voovono hama na rikiaantaravee tinai rikiada mmooka hanigia inna mmiatee.

³⁹ Ni seenayaso, ivaara Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmiaara aataruuvaa ngii iikiata iikiatainai iikiatee. Mmannasa Yoketaivo vooya tasipanai ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri kuaaraivaara sa iya ooqoo kiatee. ⁴⁰ Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki tuqinnama varida safuuma iikiatee.

15

Yisuu Kirisiiva kava diitoovaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaaru mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada puaisa utida yaagueeqama varuuvaara na keenaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Ii mmayaaya yoketaa ivaa inna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaavai na ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ivaa rikiada puaisa utida varikiokio Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vara ngia ivaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuunnee? Vara ngia ivaa utu fanniima kioonnee?

³ Na tauraa rikiee puaisa utuaa kuaivo mmuakiaa kuavai yaatareeraivaa na ngii giaa ngii miravai. Ii kua ivo Anutuuqaa yanaivaki vai kuavai rikiaatee. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁴ Ivo putuduu vaidiiya inna hau kioodoo taaravooma suaivaki Anutuuqo tuduu diiteeravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁵ Ivo diitoo Petoroosaa avuuvau kooyaa diravai. Nnaagiai ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana avuuyauvunu kooyaa diravai. ⁶ Nnaagiai mmuaa suaivaki gioonna kiaapu kaayau (500) inna nnaagiai nuairaiya inna too vooya vaa putiravai. Aanna vooya homo hara kiada variaano. ⁷ Iva Yakoopaa avuuvau kooyaa dioo nnaagiai ari kua varada nuaira vaidi aposoro mmuakiaaya avuuyauvunu kooyaa diravai.

⁸ Nnaagiai tuanaa ivo ni avuuvaunnaata kooyaa duduu Mmannasaivo ari vookaraama ni hanigioduu na inna teeravai. ⁹ Mmuakiaa aposorooya ni yaataraani na iya aduooma variee kiisa vaidivai variaano. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya na maisa mmooriivaa iya mmiee iya ruputuaivaara gioonna kiaapuuya niyara kiaanoo: Kua varoo nuaira vaidi aposoroovaivee, kiaa kuaivo inna hama yoketaa kuavai kiaanoo. ¹⁰ Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utiivaara na variauvoono aanna

na variaunoo. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuuvo hama fanniiravai. Iiraivo vairavai. Na yaagueeqama kие mmooriivaa varaivaara ni mmooriivo ngiari vo aposorooya mmooriyauvaa yaatareeravai. Itaama vauduaata hama na nini yaagueeqayaara iiravai. Anutuugo kati niyara yoketaama yaata utuduu inna yaagueeqayaara iiravai. ¹¹ Neenoo yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Vara ngiari vo aposorooyaano yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Sa ivaara yaata utuatee. Ta mmuakiaaya ii mmayaaya yoketaa ivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia ivaa rikiada kutaavaivee tiravai.

Ta kava diitaaraivaara Pauruuso tiravai

¹² Yisuu Kirisiiva putuduu Anutuugo tuduu putuuvakidiri kava diitoovaara ta ngii giaa ngii miaunnaanoo. Ivaara aaniira ngiikidiri vooyaano putuaiyara kiaanoo: Hama kava diitaaravaivee, kiaannee? ¹³ Iya itaa kua kua kuaivo kutaa kuavai waitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁴ Kua kutaa hama Yisuu Kirisiiva diitotiri. Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivo kuminayaa waitiri. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kua kuaivoota kuminayaa waitirivee. ¹⁵ Mo vo kuavaata rikiaatee. Vaa ta Anutuugaara kiaannanoo: Ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diiteeravaivee, tiravai. Mo ivo hama diitotiri. Ta Anutuugaara itaa kua kiaanna kuaivaa unnakuavai kiaannatirivee. Mo putuaiya hama kava diitaaravaivee kua kuaivo kutavai waitiri. Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁶ Anutuugo tinai gionna kiaapuuya diitaara kuaivo hama kutaavai waitiri. Hama Anutuugo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁷ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Ngia innara kutaavaivee kua kuaivo kuminayaa waitiri. Ngia homo ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaatama variaatirivee. ¹⁸ Anutuugo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Vaa ausa hanigia kiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada putuaiya ikia aakiaana vutirivee. ¹⁹ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada innara faannakiaunnaanoo. Fai yapooma ta putuaaraiya hama Anutuugo ti tinai ta kava diitaara kuaivo kutavai waitiri. Ta mmata aavau tete yoketaama variaaraivaara nnaasu yaata utida variaunnatiri. Inna aikioo gionna kiaapuuya pinaama tiyara raida boo tida kumimakayavee kiaatirivee.

²⁰ Anutuugo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo inna kutavai. Vaa ivo putuoo Anutuugo tuduu tauraa tuanaa diiteeravaara tidaida mmuakiaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaiya fai Anutuugo tinai teeda kava diitaaravai. ²¹ Ari vo vaidi voovoono iiravaara tidaida gionna kiaapuuya putiraivaa varaaravai. Ari vo vaidi voovoono iiravaara tidaida putiraivakidiri fai gionna kiaapuuya kava diitaaravai. ²² Ataamo mmuakiaa gionna kiaapuuya oyaivo varuuvaara mmuakiaaya fai putuaaravai. Yisuu Kirisiiva gionna kiaapuuyaki variivaara Anutuugo tinai iya mmuakiaaya diitaaravai. ²³ Innara diiteera aataruuvo ataama vainoo. Vaa tauraa Yisuu Kirisiiva diiteeravai. Fai yapooma ivo tiinara suaivaki innara ausa hanigieeraiya fai diitaaravai. ²⁴ Nnaagiai mmuakiaa mminnaayauvai fai taikaanaravai. Ii suai ivaki Yisuu Kirisiiva mmuakiaa kieetaiya ngiau aapuuvaki variayaata mmata aavau variayaatama yaataroo mmuakiaa mmatayaa varida yaagueeqakiaiyaatama yaataraanaravai. Yaatara taika kioo mmuakiaa mminnaiyauvaara diravai ari Konna Anutuuga mminaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva kieetavai itaama dinono Anutuugo inna nnammutuaiya yaatara kino rikioo Yisuuva fai

iyaraatama mmannammanna dinaravai. ²⁶ Nnaagiai tuanaa nnammutu-aivoono inna putira aataruuvaa fai Anutuugo tino eeyaara taika kiaanaravai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaa Anutuugo tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraiவை, tiivai. Vaa ta rikiaunnano kooyaa vainoo. Kua fafaaraivo mmuakiaa mminnaayauvaara tii kuaivo hama Anutuugaara tiivai. Ivaano tikio too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvai yaataravai. ²⁸ Nnaagiai Anutuugo tino too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvaara dinara suaivaki ari Mmaapuuvo ariinoo ari dinariyauvaatama varoo Anutuugaa mmemmaivaki kuanaravai. Anutuugo vaa tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataraiவை faai ivo Anutuugaa mmemmaivaki vino too Anutuugoono kieetavai varioo mmuakiaa mminnaayauvaara dinaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu vooyaano vaa putuaiyara nnoori varada kiaanoo: Ta nnoori varakiai rikiaada faai iya yoketaama variaaravee, kiaavai. Faai kutaa tuanaa putuaiya hama kava diitakiai mo putuaiyara iya nnoori varaiya faai aaniivaara iikiaarannee? Vooyaano kiaanoo: Anutuugo tinai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaaravee, kiaa aataruuvo hama kutaa waitiri. Mo aaniivaara iya vaa putuaiyara nnoori varaatinnee? ³⁰ Mo tee mo? Yisuu Kirisiiva putuoo kava diitoo kuaivo hama kutaa waitiri. Mo aaniira ti mmaarau kua kiaa mmooriivaa mmuakiaa suai iikiaunnatinnee? ³¹ Ni seenayaso, makemakee mmuakiaa suai iya ni rupertikiai na putinaraivaara yaata utuee variaunoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara na yaata utuee ngiiyara mannaka tiee itaa kua kiau kuaivo inna kutaavai vainoo. ³² Epesiisaa gioonna kiaapuuya faai mmararaa avaikarauya roosiima varuuya na iya tasipama variee mmooriivaa varaaduu maisamaisau aataruuyauvaa ni miravai. Na putino Anutuugo tinai na kava diitaanara aataruuvo hama kutaa waitiri. Nini variraivaara kuminayaa na iya tasipama mmoori varaativavee. Gioonna kiaapu kumimaka vooya kiaanoo: Ta turau putuaraivaara kii ta aanna makee variaunnaivaara nnaasu yaata utida yeenna nneeda nnoori nneeda sirigakiaaravee, kiaavai. Anutuugo tinai vaa putuaiya kava diitaara aataruuvo hama kutaa waitiri. Inna aikioo na gioonna kiaapu itaa kua kiaiya kuaivaara kutaavaivee kiau-tirivee.

³³ Itaa kua kiaiya iida ngii unnakua kiarainnoo. Faai ngia kumimakama variaya tasipama makemakee varikiai iyaano ngii safuuma variraivaa iikio maisainaravai. ³⁴ Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaata ngiingii tinni kumimakaiyauvaatama pikiada safu yaata tinniiyauvaa varada variatee. Ngiikidiri hama vooyaano Anutuugaa arinaima teeda rikiaavai. Ngia mmamma maisakiateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

Anutuugo tinai ta ari vookarai mmammavai varaaravee

³⁵ Gioonna kiaapu voovoono faai tinara: Dataama putuaiya faai kava diitaarannee? Diitada datai mmammavai varaarannee? tinaravai. ³⁶ Mo a itaa kua kiannaikua a yaata duunakuavee. Uruuvaa a utu kiaannaivo nnabaivaa pikioo karaasa kaanaivaa varoo urivai. ³⁷ A uru vuitaivaannee vara uru ari vookarivaa utuanna suaivaki hama mmuyai apa yipi ruaavai utuannavai. Mmanna uruuvaa nnaasu nuinaama kiee utuannavai. ³⁸ Anutuugoono tikio uruuyauvakidiri ari vookara ari vookaraama urivai. Uruuyauvakidiri mmuaavai mmuaavai ngiari kaanaiyauvo safuuma urivai.

³⁹ Mmatayaa varira mminnaiyauvo hama mmuaakarai mmammavai varaavai. Vaidiyya ngiari vookarai [SB7]mmammavai varaani fayaiya ngiari vookarai mmammavai [SB9]varaani ngiaasukuaiya ngiari vookarai mmammavai varaani tavauya ngiari vookarai mmammavai varaavai.

⁴⁰ Ngiau aapu vai mminnaiyauvo vaikio matayaa vai mminnaiyauvootama vaivai. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaa fafaaraiyauvo ari vookaraama vaikio mmatayaa vai mminnaiyauvaa fafaaraiyauvo ari vookaraiyauvai vaivai. ⁴¹ Suaivaa mmeekiaivo 'ari vookaraama taikio kuraagaivaa mmeekiaivo ari vookaraama taikio aakiapuayauvaa mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai. Aakiapuaa vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taikio vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai.

⁴² Itaama vaineema vaidi putuaiya diitaara mmammaiyauvo ari vookaraiyai vaivai. Vaa putuaiya kava diitaaraiivo ataama vainoo. Mmatana hau kieera suaivaki raubiriira nnabaivo nnaasu vaivai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki ari vookarai mmamma hama yopeema taikaanaraiivo diitaanaravai. ⁴³ Mmatana hau kieera suaivaki nnabaivo muaraagainno maisavai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki fai yaagueeqai yoketaa mmammavai varoo diitaanaravai. ⁴⁴ Mmatana hau kieera suaivaki mmatayaa diaa mmamma mmuyaivai vaivai. Anutuugo tino kava diitaanara suaivaki Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraivaa varoo diitaanaraiivo vaivai. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo vaikio rikioo Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivotama vaivai. ⁴⁵ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Tauraa uu vaidiivaa Ataamaa Anutuugo iima kioodoo avuuvaa too diitoo korooravaivee, tiivai. Mmannasa Yoketaivo innaki varuu vaidiivo nnaagiai tuuvoono tupatupaa variraivaa ti mmivai. ⁴⁶ Mmatayaa varira mmammaivonnaadee tauraa vaikio Anutuugaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaraiivo nnaagiai vaivai. ⁴⁷ Anutuugo tauraa uu vaidiivaa Ataamaa mmataivaadiri iiravai. Nnaagiai tuu vaidiivoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. ⁴⁸ Gioonna kiaapu mmatayaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa roosiiya variaavai. Ngiau aapu variyaiya ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa roosiiya variaavai. ⁴⁹ Ta mmatayaa variaunnaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa mmammaivaa roosuuvaa varada variaunnaneema ta ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa mmammaivaa varada variaaravai.

⁵⁰ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivo ataama vainoo. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo hama yopeema Anutuugo gioonna kiaapuuyara diraiivaki kuanaravai. Mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraiivo hama yopeema tupatupaa variraivaa varaanaravai.

⁵¹ Na hatauma kiaa kua voovai ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ta mmuakiaaya hama putuaaravai. Mo Anutuugo tinai fai ta mmuakiaaya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵² Nnaagiai noomaivo akua tinai rikiaada avu tapuurayaama akiairainai ta hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. Fai ii nooma ivo akua tino Anutuugo tinai vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varada diitakiai ta homo mmatayaa variaunnaiya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵³ Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraiivo hanigioo tupatupaa varira mmammaivaa varaivee. Homo mmatayaa varii mmamma mmuyaivo hanigioo arivookarai mmammaivaa varaivee. ⁵⁴ Vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varakiai homo mmatayaa variyaiya hanigiada ari vookarai mmammavai vareera suaivaki Anutuugaa kua fafaaraiivaki vai kuaivaa kaanaivo kooyaa vainaravai. Kua fafaaraiivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya putira aataruuvaa Anutuugo vaa ruga kioo yaatara taika kiaivaivee, tiivai.

⁵⁵ Kua fafaara voovai vainno putira aataruuvaara tinoo:

Mo putiraivo deevau
i yaagueeqaivo vainnee?
Mo putiraivo deevau
a nniitareeraivaa mmira yaagueeqaivo vainnee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁵⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama yopeema ta iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavai. Ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnaivaara irisaivaa ta putuaunnavai. ⁵⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta putira aataruuva yaataraunnavai. Ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnavai.

⁵⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ta putira aataruuvaa yaataraunnaivaara Yisuunna aataruuvaa puaisa utida sa vo aataru voodaa kuaaraivaara yaata utuatee. Mmuakiaa suai mmannammanna ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata tu kiada vaida iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngia inna mmooriivaa varaivaa hama kuminayaa varaavai. Ivaaraida mmuakiaa suai mmannammanna iida nnaasu variatee.

16

Koridii variaiya ausa hanigieera vooyani sikauyauvaa yapeeravai

¹ Anutuuqaa gioonaa kiaapu Yutayaa mmataivau variyaiyani ngia sikauyauvaa yapa kiada kati iya mmiaaree kiaa kuaivaara aanna na tinai rikiaatee. Garatiaa mmataivaki Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya na kiaa mmiaa kuaivaa ngieeta ivaa iikiatee. ² Ngia mmuaavai mmuaavai mmoori varada irisai varaa sikauyauvaa jaarida yaata utida nnoonnama variaya nnoonnama voovau yapaatee. Kiisama variaya kiisama voovau yapaatee. Ngia Yutayaiya mmiaara sikauyauvo raubiriivoora mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga ngii sikau vooyauvai itaama yapaatee. Fai ngia itaama mmuaanaa yapa kikiyai na ngiisi vira suaivaki hama ngia ni miaara yaata utuaaravai. Fai vaa ngia teerama kiaiayauvaa kati ni miaaravai. ³ Fai na ngiisi viee ngia mmataama kiaa vaidiiyara na yanaa voovai fafaarama kiee ivaata Yerusareema variyaiyani sikauyauvaatama iya mminai teeda varada oto Yerusareema variaya mmiaaravai. ⁴ Fai ngia yaata utida rikikio ngii yoketaivai ee-oo tikiai na vinai iya ni tasipama kuaaravai.

Pauruuso ari kuanara aataruuvaa tiravai

⁵ Na Maketoniaa mmataivau kuanaree tiee fai tauraa viee ivaki variyaiya tee nnaagiai ngiisi kuanaravai. ⁶ Fai na ngiisi viee kiisama vootama ngii tasipama varinaravai. Fai variee teeno nuanu mmummuono vati rinai rikiee hokobama ngii tasipama varinaravai. Na variee fai yapooma vo yosinna voovaki na kuanara iinai fai ngia niyyara yoketa yoketaikiai na kuanaravai. ⁷ Hama na kiisama ngii tasipama ni variataivai. Na hokoba suai ngii tasipama ni variataivai. Fai ni Udaangaivoono tinaina na hokoba suai ngii tasipama varinaravai.

⁸ Na Epesiisa aavaki varieenana fai yapooma Yutayaiya buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivo nninai tee na ivaa taa kiee kuanaravai. ⁹ Aavaki na variee tauko iira vai mmooriivaa Udaanga Anutuuqo kooyaa ni vitaikiai na tauko vaivaara na vootama hokobama aavaki varinaravai. Mo ni nnammutuiaiya kaayau variaaniaata na aavaki varinaravai.

¹⁰ Mo fai yapooma Timotiiva ngiisi nninai rikiada ngia innara yoketaakiatee. Ivo ni roosiima Udaanga Anutuuqaa mmooriivaa varaivaara ngia innara tuqinnaatee. ¹¹ Sa vaidi voovoono innara nniki rakainno kumina vaidivaivee kiaivee. Fai yapooma ivo kava vara ranoo niisi nninaraivaara ngia innara yoketaikio rikioo ivo ari kuanaree tii aataruuvau ausa nuufa

tasipama kuaivee. Ivo ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama kava niisi vara ranada ngiaaraivaara na iyara faannakiaunoo.

¹² Mo na ti seena vaidi Aporonnaraata ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama ngiisi kuaiveera na makemakee inna titaaduu yaata utu kioo nnaasu vairavai. Aanna makee hama ivo kuataama vainoo. Fai yapooma ivo vira suaivo kooyaa vaino rikioo kuanaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Ngiengie variaaraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisakama utuatee. Ngia vaidiya varida yaagueeqama variatee. ¹⁴ Ngia mmuakiaa aataru mmoorivai varaaree kiaa mmuduuya riraivaa tasipama varaatee.

¹⁵ Ni seenayaso, vaa ngia rikiaavai. Akaiya mmataivau variaa vaidi Siti-panaasaata ari nnauvaki variyaiyaatama tauraa toosa hara ausa hanigieeravai. Ausa hanigia kiada Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara pinaama mmoori vareeravai. Ni seenayaso, na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ¹⁶ Iya roosiikiaiyaata iya tasipama mmoori vareeraiyaatama iikiaivaugiataama iikiatee.

¹⁷ Sitipanaaso Potunataava Akayakaavainna vaa niisi ngiaivaara ni yoke-tainoo. Ngia hama niisi ngiaara aataruuvootaikiai iya niisi ngiaivaara ni yoketainoo. ¹⁸ Iya ngii tasipama variaavo ngii ausaiyauvo yoketaineema iya ni tasipama variaavo ni ausaivo yoketainoo. Itaama iikiaa vaidiiyara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁹ Asiaa mmataivau variyaiya Anutuuqaara mmarammaraama nuunaki-aiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Akuiraa Pirisikauyaatama ngiari nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mida ngiiyara boo kiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva iyakiaata tiiki-aatama variivaara iya itaama yaata utida kiaavai. ²⁰ Aavakinnaa vaa ausa hanigiaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Ngiingiiyara ngiingii-iyara yoketaida ngiingii yaaku rumisiatee.

²¹ Nini yaakukidiri aa na rau kua aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²² Fai gioonna kiaapu voovono hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya rino Anutuuqo tino maisama variaivee. Udaanga-o, tummu-nee.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna tasipama variyaiya ni mmuduuya riraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruuso kava nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuu gionna kiaapuuyani reeravai. Aa yanaa aavaa Pauruuso roo suaivaki ivo tooduu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyaki kaayau mmuaararoovo vairavai. Gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyakidiri vooyaano Pauruusaara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduaata Pauruuso pinaama iyara mmuduuya ruoo iyaata mmuaa ausa tinnivai varaanaraivaara yaata utiravai. Nnaagiai iya mmuaa ausa tinnivai varooduu rikioo inna ausaivo kaayauma yoketairavai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuugoona ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieera gionna kiaapu Koridii variayaniaatama Anutuugaa gionna kiaapu Akaiya mmata mmuakiaavau variayaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia- teeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso Anutuugaata kua yoketaivaa tiravai

³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaara ta kua yoketaivaa kiaunnaanoo. Ivo ti Napoova tiyara boo tioo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa mmiraivovee. ⁴ Mmuaararai aataru ari vookara ari vookaraiyauvo tiiki vaikio ivo ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. Ivo itaama ti tasipama varioo tiyara boo tiineema ti seena gionna kiaapu- uyaki mmuaararaivo vainai rikiada ta iya tasipama yoketaama varida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa iya vitaakiateeraivaara Anutuugo itaama ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuu- faivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. ⁵ Yisuu Kirisiiva mmamma nniita- roovaa varoovaa roosiima teetaata mmamma nniitareeraivaa varaunnavai. Mmuaikaraama Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivo fai vooyasiaatama kuanaravai. ⁶ Mo fai ta ngiiyara mmooriivaa varada mmamma nniitaraivaa varaaravai fai hama ta kuminayaa varaaravai. Anutuugo ngii tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ngii mmioo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivaara fai ta mmamma nniitaraivaa varaaravai. Mo fai Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataru- uvaa ti mmimaraivo fai hama kuminayaa vainaravai. Ta mmamma nni- itaraivaa varadaata yaagueeqama variaunnaneema ngieetama mmamma nniitaraivaa varada yaagueeqama varikiai ta ngii tasipama varida boo tira kuaivaa ngiita kua kiaaraivaara Anutuugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmimaraivo hama kuminayaa vainaravai. ⁷ Ta ngiiyara mmannammanna faannaida varida kiaunnaanoo: Fai iya yaagueeqama variaaravee, kiaa kiada hama pikieeraida mmannam- manna ivaara nnaasu yaata utu kiada variaunnaanoo. Vaa ta rikiaunnavai. Ta mmamma nniitaraivaa varaunnaneema ngieetama varaivaara Anutu- ugo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivaa ngieetama varaaravai.

8 Ti seenayaso, ta Asiaa mmataivau variaanna suaivaki ta mmuaararooavaa varaannaivaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Kaayau mmuaararoo pinaa ari vookarauvo tiiki vauduu hama yopeema ta ivaa yaataraaivaara ta yaata utida ta tete variaanna suaiyauvo taikaanaravaivee kiaa kiada variravai. 9 Ta yaata utida rikiaannaduu Anutuugo tuuvaugiataama tete variaanna suaiyauvo kutaa taikaivaivee kiaa kiada pinaama ti mmuaararooduu variravai. Hama ta titi yaagueeqaivaura mmoori vareerama kiada Anutuugo tinai vaidi putuaiya diitaaravaa yaagueeqaivaura ta mmoori varaaraivaara ta itaama variravai. 10 Ta putuaara iikiaannaivakidiri Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Fai yapooma ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Vaa ta ivaara yaagueeqama kiaunnanoo: Fai ivo kava ti vitaanaravaivee, kiaa kiada faannaida variaunnanoo. 11 Ngieetama tiyara yaaku varada ti tasipama iikio fai itaama vai aataruuvo vainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuya tiyara yaaku varaaraivaa Anutuugo rikioo irisaivaa tiyara yoketaivai fai ta yoketaama varida mmoori varaaravai. Kaayau gioonna kiaapuuya tiyara kua yoketaivaa Anutuugaa kiaa mmiateeraivaara ngieetama tiyara yaaku varada variatee.

Pauruuso Koridiiyasi kuanaree kiaa rikioo pikieeravai

12 Aa na tinara kua aavaa inna titiyara mannaka tinara kuavai. Aa mmata aavau ta varida iikiaunna aataru mmooriiyauvaara ti yaata utiraivoono ausa yoketaivaa ti mmivai. Ta ngii tasipama varida hama ta mmatayaiya tinni vairaiyauvunudiri mmooriivaa iiravai. Ta Anutuugo tiyara yoke-taama yaata utiraivaugiataama yaagueeqaivaa varada ti ausa mmudu-uyaiyauvo ngiiyara yoketauduu Anutuugo ti kiaa ti mmuuvaugiataama ta safuuma ngiiyara mmooriivaa iiravai. Ivaara ta titiyara mannaka kiaunnanoo. 13-14 Ta ngiini yanaiyauvunu fafaarakiaanna kuaiyauvaki ngia kooyaa yaarida arinaima rikioo kuaiyauvaa nnaasu ta fafaarairavai. Ta varida iikiaunna aataru mmooriiyauvaara ngia makee kiisama nnaasu teeda rikiaivaa ngia eeyaavai arinaima teeda rikiaa taika kua-teeraivaara na faannaina variaunoo. Fai ngia itaikio ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki ta ngiiyara mannaka kiaaraivaa roosiima ngia mmuaakaraama aikiooma tiyara mannaka kiaaravai.

15 Ngia itaa kua kiaaraivaara vaa na rikiauvai. Ivaara na taaraneetu ngiisi vinai ngia taaraneetu yoketaama variateeraivaara na ngiisi kuanara suaivaitana mmatairavai. 16 Na ngiee ngii tee ngii pikiee numa Maketoniaa mmataivau nuaina variee mo kava vara ranee ngiisi viee kava ngii teenai ngia ni tuqinnada ni titakiai na Yutayaa mmataivau kuanaraivaara na tauraa mmatairavai. 17 Na itaa kua kiaa kuanaree kiaa rikiee pikiee hama kuaivaara na aruoo kiaa aduoo kiaa tira vaidivai variaunnee? Ai hameetavee. Na kuanara nninara aataruuvaa mmataama kiee mo pikiee hara kiee variauvaara mmatayaa diaa vaidi kumimakaivaa roosiima na mmuai suaivau ee-oo na kuanaravaivee kiaa kiee hama na kuanaravee kiaunnee? Ai hameetavee. 18 Anutuugo tira kuaivaa kua kutaavai nnaasu tiivai. Ivaa roosiima ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaunna kuaivaa hama ta ee-oo tida hamavee kiaa kiada ngii giaa ngii miaunnavavee. 19 Anutuugaa Mmaapuuvaa Yisuu Kirisiinnara ta Siraaso Timotiivama innara ngii giaa ngii miaannaivo hama ivo taara yaata utuoo ee-oo tioo hamavee tira vaidivai variravai. Ivo ee-oo tioo na iinaravaivee tira vaidivai nnaasu variravai. Aanna makee ivo homo itaavai nnaasu varivai. 20 Nnaaru Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kaanaivo innaki vairavai. Ivaaraida ta innara kutaa tuanaavaivee kiaa kiada variaunnanoo. Ta itaa kua kiaunnaivaara

Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiikiaata tiikiaatama variivaara Anutuugo ariinoo yaagueeqama tiyara mmooriivaa iikiai ta yaagueeqama variaunnao. Ivoono ariini ti mmataama kioo ²² ta yoketaama variateeraivaara ti aakiaiyauvaki ari Mmannasaivaa yapa kiaiio varivai. Variivaara gionna kiaapuuya teeda kiaanoo: Inna Anutuugaaniyavee, kiaavai. Ivo tiini teerama kiaiio vai aataruuyauvaa fai yapooma ta varaaraivaara ivo ari Mmannasaivaa ti mmivaivee. Ivo itaama tiyara iivaara ta hama taara yaata utida variaunnao.

²³ Na Anutuugaa avuuvauvadi kua kutaavai ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngia Koridii variaya na viee ngia koonnama variaivaara ngii tino rikioo ngii ausaiyauvo mmuaarareevoo kiaa na hama viravai. ²⁴ Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama variaavai. Ivaara ta kava ngii tikiai ngia ti kuaiyauvaa rikiada iikiateeraivaara hama ta mmoori varaunnava. Ngia yoketaama sirigaida variateeraivaara ta ngii tasipama mmoori varaunnava.

2

¹ Sa ngii ausaiyauvo kava mmuaararakiaveeraivaara na ngiisi kava kuanaree kiaa kiee iima rikiee pikieeravai. Neneeno itaama yaata utuee pikieeravai. ² Mo fai na ngiisi viee kua yaagueeqama ngii tinai ngia ausa mmuaarareera tasipama varikiai fai gionno ni tasipama varioo yamaa kua tinai na sirigaina varinarannee? Fai ngia mmuakiaaya ausa mmuaararada variaaraya nnaasu ni tasipama variaaravai. ³ Ivaara na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Na ngiisi vinai ngia ni tasipama sirigaida variataama vaikiainnaata ngia ausa mmuaararavaa ni miaarainnoo kiaa na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Vaa na arinaima rikiauvai. Na sirigaina varinai fai ngieeta mmuakiaaya sirigaida variaaravai. ⁴ Na ngiini yanaivaa fafaara raa suaivaki ni ausaivo kaayauma mmuaararooduu na pinaama ratee variee ngiiyara yaata utuee yanaivaa reeravai. Hama na ngii ausaiyauvo mmuaararakiaveeraivaara yanaivaa ngiini reeravai. Na mmuakiaaya ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaa ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na yanaivaa ngiini reeravai.

Maisa aataru iivaara inna aikioovavee kiatee

⁵ Vaidi voovoono ngii nuuna aakiaivaki maisa aataruuvaa iinno ausa mmuaararavaa ngiita nitama ti mmiinne? Vara hama ti mmiinne? Vaa kutaa itaama iivo hama ausa mmuaararavaa ni mivai. Mmuakiaaya ngii mivai. Na tinara: Mmuakiaaya ngii mivaivee, tino rikioo ivo pinaama mmamma maisaivoora na kava yaata utuee kiaunoo: Ivo ngiikidiri vooya nnaasu ausa mmuaararavaa mmiivaivee, kiau vai. ⁶ Ivo itaama uvaara ngia nuunaida kua yeena rau kiada irisaivaa inna mmuuvaa ngia mmuakiaa vooya ee-oo kiaivo inna aikioovai. ⁷ Aanna makee sa ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa innaata vitaakiatee. Ivo pinaama ausa mmuaararavaa varoo yoketaa aataruuvaa eeyaara pikieevoo kiaa innara yoketaida itaama iikiatee. ⁸ Ivaaraina ngia innara mmuduuya ruaivaa kooyaa inna vitaakiateeraivaara na yaagueeqama ngii kiaunoo. ⁹ Ngia iikiinaaree kiaa na tauraa yanaivaa ngiini reeravai. Ngia ni kuaivaa eeyaavai rikiada iikiaarannee? Vara hama iikiaarannee? Na ivaa taanaraivaara yanaivaa raa kiee ngiini kiaaduu viravai. ¹⁰ Gionna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivaara ngia hama ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmi-aani rikiee neeta hama ivaara yaata utiraina ni ausa mmuduuyavaa inna mmiauvai. Vara ii vaidi ivo maisa aataruuvaa niyara iiravainnee? Vara

hama niyyara iiravainnee? Hama na ivaara yaata utuauvai. Na kati ni ausa mmuduuyaivaa inna mmiauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvai. ¹¹ Sataango ti yaatareevoora tiee na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiauvai. Ivo ti iinno taanaraivaara vaa ta teeda rikiaunnvai.

Pauruuso Titiinnara pinaama yaata utiravai

¹² Na viee yoosinna Toruaasaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa suaivaki na taaduu vaa Udaanga Anutuugo na mmoori varaanara aataruuvaa mmuaanaa teerama kieeravai. ¹³ Na ivaki viee buainana taaduu hama Titiiva ni too vauvaara na pinaama ivaara yaata utiravai. Yaata utuaivaara ivaki varuuyara na kua yoketaivaa kiaa kiee ivaki pikiee mmata Maketoniaa ivakira viravai.

Yisuu Kirisiiva yaatara kioovaara teeta yaataraaravaivee

¹⁴ Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunنانoo. Vaidiyya rapiraivaa yaatara kiada nnida kua aayanna tiraivaa roosiima Yisuu Kirisiiva vaa yaatara kioovoono tiiki variivaara teeta yaataraunnano Anutuugo mmuakiaa suai ti vitoo kua aayanna tasipama nniivai. Suuda yoketaivo ngieera kuaikiai rikiaaneema Anutuugo tikiai ta Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varada mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya kiaa mmiaa rada nookiaunnani rikiaavai. ¹⁵ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara suuda yoketaivo viraivaa roosiima Anutuugo ti taikiai ta variaunنانoo. Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraiyaata ikia aakiaana kuaara iikiaiyaatama suuda yoketaivo viraivaa roosiima ta iya tasipama varida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa iya vitaakiaunnano Anutuugo taivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa ikia aakiaana kuaara iikiaiyaano suudaivaa rikiaavo putiraiyakidiri vira suudaivaa roosiivo kuaikiai rikiada putuaara iikiaavai. Yoketaivau variaara iikiaiyaano rikiaavo yoketai suudaivo kuaikiai rikiada tupatupaa variaara iikiaavai. Mo deeyaano itaama aikiooma mmoori varaananee? ¹⁷ Mo teenoo hama ta vaidi vooya roosiima Anutuugaa mmooriivaa iikiaunnvai. Iya ngiariyyara yaata utida sikau varaaraivaara Anutuugaa mmooriivaa varaavai. Anutuugo ti titoovaara ta inna avuuvau titi ausaiyauvakidiri safuuma mmayaayaivaa tida Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyya varida mmooriivaa iikiaunnvai.

3

Anutuugo karaasa kua yeena rau kioovaara tiravai

¹ Ta itaa kua kiaunنانivaa ngia rikiakiai ta kava titi mannaka kiaunنانnee? Hameetavee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmooriivaaraata ngiari variraivaaraatama vaidi vooya tikiai iyara yanaivau fafaara roovaa varada ngii miaani yaarida teeda rikiaavai. Ta iya roosiima titi mmooriivaaraata titi variraivaaraatama yanaivaa ngii miaarannee? Vara ngieenoo ti mmooriivaaraata ti variraivaaraatama yanaivaa ti mmiaarannee? ² Hama itaa kiaara aataruuvo vainoo. Yanaivau vai kuaivo kooyaa nakaaraivaa variraivaa vitaineema ngia Koridii variaya ngiengieenoo ta yoketaama mmoori vareeraivaata ta yoketaama variraivaatama kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaano. Ngia yanaivau yaarida rikieerayaama ngii aakiaiayauvaki kuaivo vaikiai ngia yoketaama variaani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda arinaima ti variraivaa teeda rikiaavai. ³ Ta ngiyyara mmooriivaa varaannaduu ngia Yisuu Kirisiinnasidiri fafaara raa yanaivaa roosiima kooyaa inna aataruuvaa gioonna kiaapuuya vitaakiaavai. Ii yanaa ivaa hama ivo sikau tayapoovaitanau Musiiva roovaitanau fafaara reeravai.

Gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki fafaara reeravai. Hama ivo upisi nnoori-ivo varuu seeraivaadiri ivaa fafaara reeravai. Anutuugo tupatupaa variraivoono ari Mmannasaivaa gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki yapaivaa gioonna kiaapuuya yanaivau teerayaama iya taavai.

⁴ Yisuu Kirisiiva tiiki varikiai ta Anutuugaara yaagueeqakiaunnaivaara ii kua ivaa itaa kua kiaunnaano. ⁵ Hama mminnaa voovoono ti aakiaana vaivoono yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ngiiyara vai mmooriivaa iikiaunnaano. Yaagueeqaivo aikiooma ti aakiaana vaivo Anutuugaasidiri tiivai. ⁶ Ivoono ari yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ivo yeena rau kioo kua karaasaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiaunnaano. Ivo karaasa yeena rau kioo kua aataruuvo hama tauraa Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa roosiivai. Mmannasa Yoketaivaa aataruvai. Fai ta Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana tupatupaa variaaravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvaa fai iidada putida tupatupaa Anutuugaa tasipama variaaravai.

⁷ Anutuugo ari mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kuaa mmira suaivaki Musiiva sikau tayapoovaitanau fafaara rooduu Anutuugaa mmeekia ari vookarauvo inna tasipama vairavai. Mmeekiaivo kiisa suaivaa taikaanara iinno rikioo homo Musiinna oori nnikiivaki yaagueeqama toovaara Isarairaa gioonna kiaapuuya hama inna teeda nnaasu vairaida ngiari voopi teeda vairavai. Anutuugaa mmaanna tuu kua aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana variaara aataruuvo itaama tuuduu rikioo pinaa mmeekia yoketauvo tasipama tiiravai. ⁸ Fai Mmannasa Yoketaivaa aataruuvo pinaa yoketayoketaa ari vookaraivo tasipama vaivo tauraa aataruuvaa yaataraanaravai. ⁹ Nnaaru Anutuugo mmuu aataruuvaa irisai putida ikia aakiaana variaaraivo pinaa yoketaivaa tasipama tiiravai. Safu aataru tupatupaa Anutuugaa tasipama variraivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai. ¹⁰ Ta yaata utida kiaunnaano: Anna makee yoketai aataruuvo pinaa ari vookaraama vaivo nnaaru mmeekia kaayau pinaama ruvuaahoovo tuuvaa yaatara kiaikio vaa taikaivaivee, kiaunnavai. ¹¹ Nnaaru mmeekia yoketaivo kiisa suai taikoovo yoketaavai. Makee pinaa yoketaa aataruuvo tupatupaa vaivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai.

¹² Ta itaama yoketaama variraivaara faannakiaunnaivaaraida ta hama aatuurama kiada yaagueeqama kiada gioonna kiaapuuya kooyaa mmayaayaivaa kuaa mmiaunnavai. ¹³⁻¹⁴ Hama ta Musiinna roosiikiaunnavai. Gioonna kiaapu Isarairaiya mmeekiaivo Musiinna oori nnikiivau toovo taikaanara uuvaa teevo kuaa ivo ari oori nnikiivau buruqa kiisavaadiri rummua apu kieeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari tinniyauvo yaagueeqauduu hama kuaivaa rikieeraivaa roosiima variravai. Anna makee Isarairaiya nnaaru Anutuugo kua yeena rau kioo fafaaraivo vauvaa jaarida rikiaavo hama iya tinniyauvo rusitikiai hama arinaima rikiaano. Iya tinniyauvunu buruqa rau kiada variraivaa roosiima variaano. Fai gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiiva inna tasipama varino fai inna tinniyaa vai buruqaivo takuasano rikioo arinaima rikiaananaravai. ¹⁵ Anna makee Isarairaiya Musiiva tuu kuaivaa jaaruaavo buruqaivo homo iya tinniyauvunu rummua apu kioo vainoo. ¹⁶ Fai vaidi voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara ausa hanigiano rikioo ari ausa hanigiai aataruuvoono buruqaivaa rabaraanaravai. ¹⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinnara kiau kuaivo inna Mmannasaivaara na kiau kuavai. Fai inna Mmannasaivo gioonna kiaapu voovaaki varioo inna utii aataruuvaa rukuasaa kino mmamma dummukiara kati yoketaama hara

kioo varinaravai. ¹⁸ Ta vaa ausa hanigieera mmuakiaaya hama nnaaru buruqaivo iya tinniiyauvunu rummua apuuvaa roosiima variaunnaanoo. Ta pinumaivaa roosiima variaunnaanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinnani yoketaa ari vookaraivo tiikidiri kooyaa vainoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Mmannaivaivoo ti aakiaiyauvaki varioo ti hanigiananai ta kiisama yoketaama varida yapooma Yisuunna roosiima pinaama yoketaama variaaravai.

4

Mmataivaadiri kuu yavaiyauvaa iima kiaiyauvaa

roosiikiaunnaiya ta variaunnaanoo

¹ Anutuugo tiiyara boo tioo kua yeena rau kioo ii kua iyauvaa kiaa mmiateera mmooriivaa ti mmiravai. Ivo ti mmuu mmooriivaa ta iikiaunnano hama ti pirisaikiai pikiaunnnavai. ² Ta hatauma iida mmamma maisaira aataru mmuakiaayauvai pikiada hama ta unnakua unnakua kiaa kiada mmooriivaa iida hama ta Anutuugaa kuaivaa unnakua unnakuaivaa tasipama tida varida iikiaunnaanoo. Ta kua kutaivaa nnaasu kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta itaama variaunnaivaa teeda ngiari yaata utiraivaki ivaara kutaavaivee kiateeraivaara ta itaama iikiaunnnavai. ³ Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa kookieema kiada kiaa mmianna kuaivo kutaa tuanaa hataumaki vaitiri. Gioonna kiaapu ikia aakiaana kuaaraiyaano nnaasu ivaara kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiatirivee. ⁴ Iya yaata tinniiyauvo upisiyauvai vaivaara iya mmayaaya yoketaivaara hama kutaavaivee kiaavai. Aa mmata aavaara dira kieeta Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vaikio ivo Anutuugaa roosiima mmuaikaravai varivai. Inna mmayaaya yoketaivo mmeekiaivaa roosiima taivaa iya teevoora kiaa kioo Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. ⁵ Hama ta titiiyara ngii giaa ngii miaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva ti Udaanga tuanaivaara ta ngii giaa ngii miaunnaanoo. Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyaanora tida ngiita ngii mmoori vareera vaidiya varida ngii giaa ngii miaunnaanoo. ⁶ Udaanga Anutuugo tunoo: Fai upisiivakidiri mmeekiaivo taanaravaivee, tuuvoono ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai. Yisuu Kirisiinna oori nnikiivaki mmeekiaivo too varinai ta Anutuugaa oyai ari vookaraivaa arinaima taarivaara ivo ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaikio taivai.

⁷ Ii aataru yoketaa ivaa ta varaunnaiya vaidiiya mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiikiaunnaya ta variaunnaanoo. Kuu yavaivo kiisa suai nnaasu vainno taikeeraivaa roosiima ta muaraagama variaunnaanoo. Hama titi yaagueeqayaara ta mmooriivaa iikiaunnaanoo. Anutuugaa yaagueeqa ari vookaraivaura ta mmooriivaa iikiaunnaanoo. Ii aataru ivo kooyaa vakiaiveeraivaara ta vaidiiya mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaivaa roosiima variaunnaanoo. ⁸ Mmuuararai aataruuyauvo makemakee tiisi nnikiai ta teedaata pikiada variaunnano hama ti yaataravai. Vo suai vo suai airi airi yaata utiraivo tiiki vaikiainnaata hama ta pinaama ivaara yaata utiraida yaagueeqama variaunnaanoo. ⁹ Ti nnammutuaiya koonnai aataruuyauvaa ti iikiaavoota ti Napoova hama ti pikiaivai. Vaidiiya ti rupertuaaniaata ta hama putuaunnnavai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna variraivo tiiki vaivaa iya kooyaa taateeraivaara vaidiiya Yisuunna rupertuduu putuneema ta variaunnani iya ti rupertuaara iira aataruuvo makemakee tiisi vaivai. ¹¹ Ta mmatayaa variaunna suaivaki ta Yisuunna mmooriivaa iikiaunnani

gioonna kiaapuuya ivaara ti ruputuaara iikiaaniaata ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. Ivo tiiki varikiai ta variaunnaivaa ngia kooyaa taateeraivaara ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. ¹² Ii na kiau kua iva oyaivo ataama vainoo. Iya ti ruputuaara iikiaani ta mmooriivaa mmannammanna varada putuaara iikiaunnani ngia iva teeda ivaudiri tupatupaa variraivaa varada variaano.

¹³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Anutuuqaa kutaavaivee kiauvaara na kuaivaa kiauvaivee, tiivai. Nnaaruaa vaidi voovoono fafaara roo kua voovoono itaama kutaavaivee tuneema teeta Anutuuqaa kutaavaivee kiaunnaivaara ta kuaivaa kiaunnavai. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqo Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri tuduu diitoneema fai ta putuaunnaivakidiri ivo ti tinai ta diitaaravai. Diitakio ivo tiita ngiitama vitoo Yisuuva varii yoosinnaivaki kinai ta inna tasipama variaaravai. ¹⁵ Ta ngiyyaroo tida mmuaakiaa mmooriyauvaa itaama iikiaunnano mmuaararaivo tiisi nniivai. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa fai vooya vooya arinaima rikiaada Anutuuqaa kua yoketaivaa tikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Kaayauya itaama kiaavovo kua yoke-taivo pinaavai innasi vainaravai. Itaama vakiaiveeraivaara ta ngiyyaroo tida mmooriyauvaa iikiaunnaano.

Ta Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kiada inna yaagueeqaivaura variaunnaano

¹⁶ Ivaara ta rikiaunnano hama ti pikiaataivai. Ti nnabaiyauvo vakia roo vioo vioo yotera ngiaabai kieera mmammaivaa varaikio rikioo ti aaki-aivaki varii vaidi tuanaivo makemakee mmuakiaa suai karaasavai nnaasu varivai. ¹⁷ Aa ta makee variaunna suai aavaki kiisa kiisa mmuaaraivo fai taikaanaravaa ta varaunnavai. Fai ta iva yaatarada yapooma tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. ¹⁸ Hama ta aa kooyaa mminnaa aayauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi varirama kiada ta hama avu teera mminnaiyauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi variaunnaivaara ta tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. Avu teera mminnaa aa kooyaa vai aayauvo fai taikaanaravai. Hama avu teera mminnaiyauvo fai tupatupaa vainaravai.

5

¹ Itaama vaivaara vaa ta rikiaunnavai. Ta unnakua nnau heekeeraivaa roosiima ta mmatayaa hara kiada variaunna nnabaiyauvo vaivai. Fai iyauvo tavaratanai Anutuuqo karaasa nnabaiyauvaa nnau karaasaivaa roosiima ariinoo heeka kaiyauvaki ta hara kiada variaaravai. Ii nnaba iyauvaa ta varada ngiau aapu tupatupaa variaaravaivee. ² Ti nnau ngiau aapu vaiyauvaa ti varaataikiai ta varaaraivaara yaata utida varida aavau ratada variaunnaano. ³ Fai yapooma uyira rairaiyauvaa roosiima Anutuuqo ii nnau iyauvaa ti uyu kinai hama ti mmannasaiyauvo kuminaya variaaravai. ⁴ Aa ta ti nnabaiyauvaki variaunna suai aavaki ta pinaama yaata utida kaayau mmuaararavaa tasipama variaunnaano. Itaama varidaata ta ngiau aapu varada variaara nnabaiyauvaa varaaraivaara yaata utida variaunnaano. Mo hama ta titi nnaba mmatayaa variraiyauvaa pikiaaraivaara ti yoketaano. Anutuuqo kati ti nnaba karaasaiyauvaa uyira raira roosiima ti uyu kinai ta varada tupatupaa variaaraivaara ti yoketaano. ⁵ Ta itaama variaaraivaara Anutuuqoono vaa mmuaanaa ti iima kioo ti teerama kieeravai. Ta itaama yoketaama variaaraivo kutaavai vainoo kiaa kiada ivaara rikiaaraivaara Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai.

⁶ Itaama vaikiyai hama ti pikiaataikiyai ta mmannammanna yaagueeqama variaunnava. Vaa ta rikiaunnava. Ta titi nnabaiyauvaki variaunna suaivaki ta ti Udaanga Yisuu Kirisiiva variraivaa ngieerama variaunnaano. ⁷ Aa suai hama ti avuuvaadiri inna teerama kiada ta kati innara yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada variaunnaano. ⁸ Ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaiya aa nnaba aayauvaa pikiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaaraivaara ti yoketaino. ⁹ Ta aa nnaba aayauvaki variaunnannee? Vara ta iyauvaa pikiada inna tasipama variaunnannee? Ta varida mmooriivaa iikio rikioo ivo ti teeno inna yoketaakiaveeraivaara ta iida varida variaunnaano. ¹⁰ Fai Yisuu Kirisiiva kieeta varira mmaataivau varioo ti yaparainara iinai ta mmuakiaaya inna avuvau diaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki mmoori yoketaivaata mmoori maisaivaatama iikiaunnaivaara ivo ti yaparainai ta mmuaavai mmuaavai titi mmooriyauvaa irisaiyauvaa safuuma varaaraivaara ta inna avuvau diaaravai. Itaama vaivaara ta mmooriivaa yaagueeqama iikio inna yoketaakiaveeraivaara iikiaunnava.

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuqaa seena tuanaaya variaunnaano

¹¹ Ivaara ti Udaanga Anutuuqaa aatuukiaunnaivaa vaa ta rikiaunnava. Ta ivaa rikiaunnaivaara iya yoketaama variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaunnaano. Vaa ta variaunna aataruuvaa Anutuuqo eeyaavai kooyaa too rikiaivai. Ngingii yaata utiraivaki ngiengieetama na yoketaama variauvaa vaa kooyaa teeda rikiaavaivee kiauvai. ¹² Ta itaa kua tida hama ta titi mannaka kiaunnaivaara kava ngiita ngii giaa ngii miaunnaano. Hameetavee. Ngia tiyara mannaka kiaara aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara ta itaa kua kiaunnaano. Vaidi vooyaano ngiari mmooriyauvaa kooyaa teeda iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaavai. Iya aakiyauvaki vaira mmooriyauvaara hama iya mannaka kiaavai. Fai itaa kiaiyaano ngii tikiai rikiaada ngia tiyara aikiooma sai kiateeraivaara ta itaama ngii giaa ngii miaunnaano. ¹³ Iya tiyara kiaanoo: Yaata dunnayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta Anutuuqaa mmooriivaa iikiaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. Iya ti kiaanoo: Yoketaama yaata utuaayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta ngiiyaroo tida mmoori varaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaivaara ta innara mmoori varaunnaano. Vaa ta arinaima rikiaunnava. Mmuaa vaidivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Putuduu ivaara mmuakiaaya teetama putiravai. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu vaa tupatupaa variraivaa varaiya sa ngiingiiyara yaata utida variraida ivo ngiiyara putuoo kava putuuvakidiri diitoovaara yaata utida variatee. Ngia itaama yaata utida innara variateeraivaara ivo mmuakiaayara putiravai.

¹⁶ Ivaara aa suai aavakidiri hama ta mmatayaa diaa gioonna kiaapuya roosiima mmatayaa diaiya ngiari iikiaa aataruuyauvaa teeda iyara maisayavee tida yoketaayavee kiaaravee. Nnaaru Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki ta inna teeda mmuaikaraama innara yaata utida itaa kua tiravai. Anna hama ta kava itaa kua kiaaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu voovoona vaa Yisuu Kirisiinnaki variivoono ivo vaa karaasavai varivai. Ivo tauraa varii aataruuvo taika kiaikio rikioo ivo vaa karaasavai varivai. ¹⁸ Ii aataru ivaa Anutuuqoono iivai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara hama ta mmannammanna Anutuuqaa nnammutuaaya variaunnaano. Ta inna seena tuanaaya variaunnaano. Ti seenaiya homo inna nnammutuaaya variayara ta iyara mmooriivaa iikiyai iyaatama inna seena tuanaaya variateera mmooriivaa Anutuuqo ti mmivai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinnaki varioo gioonna kiaapuuya

inna seena tuanaaya variateeraivaara mmooriivaa iinno variravai. Iinno varioo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa iya mminaraiyauvaara hama yaata utuoo variravai. Hama itaama yaata utirainno iya inna seena tuanaaya variateera mmoori aataruuvaa ti mmiravai.

²⁰ Itaama vaikiyai ta aanna ngii tasipama varida Yisuu Kirisiivaano ngii-iyara ti tikiai ta inna kuaivaa ngii giaa ngii miaunnaano. Anutuugo ariinoo yamaa kua ngiita tinaraiivo tiikinaadiri ngiita yamaa kua tiivai. Ngia Anutuugaa nnammutuaaya variaya hanigiada inna seena tuanaaya variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varada inna yaata utiraivaugiataama yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. ²¹ Anutuugo tiyaroo tioo Yisuu Kirisiiva hama mminnamminnaa maisaatauvaa tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki varino Anutuugo safuuma variraivaa ti mminaraivaara inna tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai.

6

¹ Ta Anutuugaa mmooriivaa inna tasipama iida varida yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivaa vaa ngia varaivaa pikieevora tida yoketaama haitatuuda tuqinnama variatee, kiaunnaano. ² Anutuugo tii kuaivaa rikiaatee. Ivo tinoo:

Na ngiiyara yoketaavee kiau suaivaki
na ngii kuaivaa rikiauvai.

Na ngii vita yoketaivau yapau suaivaki
na ngii tasipama variauvaivee.

Anutuugo itaa kua tiivai. Rikiaatee. Anutuugo tiyara yoketaavee tii suaivo aanna ii suai ivovee. Ivo iya vita yoketaivau yapaanara tii suaivo aanna ii suai ivovee.

³ Ta Anutuugaa mmoori iikiaunna aavaara sa vaidi voovono too kiaivee: Maisa mmooriivaivee, kiaivee. Ta hama ivaudiri vaidi voovono haruru-aiaveera mmoorivai iikiaunnaano. ⁴ Hamavee. Ta Anutuugaa mmooriivaa varada inna mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnava. Ta mmoori varada variaunnano ari vookara ari vookarai mmoori mmuaararaiyauvo tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqararama iida variaunnaano. Mmamma mmuaararaiivoota maisa mmooriivootama tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ⁵ Iya ti ripiida oovi nnauvaki ti yapada tiisi nnida ti ututuuma kiada ti koonnakaannama kiada ti rupertiravai. Ti rupertida kaayau mmoori hama ta yopeema iikiaraiyauvaa ti mmuduu hama ta vuru vaidi hama ta yeenna nneeravai. ⁶ Iya ti itauduaata ta mmannammanna yoketa yoketau mmoori aataruuyauvaa iida varida ta arinaima teeda rikiaanna tinniivaa varada hama ta makee tuduu ti nnannatooduu ta tirooma yoketaama varida gioonna kiaapuuya tasipama mmoori aataruuyauvaa ta iida variravai. Ta itaama varida ta Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa ta gioonna kiaapuuya vitairavai. Mmannasa Yoketaivoono ti tasipooduu ta itaama iya vitaida ta kutaa tuanaa iyara mmuduuya rida iya vitairavai.

⁷ Ta kua kutaivaa tida iya vitaakiaannaduu Anutuugaa yaagueeqaivo ti tasipooduu ta mmoori varada iya vitairavai. Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kiaikiyai ta safuuma variaunnaivaara rapira vaidi-ivo suru okoovaa hiri apu kioo vairavaa roosiima ta dida vakiaunnaano.

⁸ Gioonna kiaapu vooyaano ti mannaka kiaani vooyaano tiyara maisayavee

kiaavai. Vooyaano tiyara mmoori koonnama iikiaayavee kiaani vooyaano tiyara kiaanoo: Mmoori yoketaama iikiaayavee, kiaavai. Vooyaano tiyara yaata utida kiaanoo: Unnakua kiaa kiada kiaayavee, kiaa kiada hama tiyara yoketaakiaaniaata ta kua kutaivaa kiaunnava. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ti teeda rikiaiyaata vooyaano kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaavai. Vooyaano maisa mmooriivaa ti mmuduu ta putidada rikiaadaata variaannaiya mo aanna ti taatee. Ta homo variaunnaanoo. Vooyaano ti rupertuaani hama ta putuaunnava. ¹⁰ Ta ausa mmuaararavaa tasipama varidaataida mmannammanna sirigakiaunnaanoo. Ta hama mminnaatai vaidiyaano varida Anutuugaa mmayaaya yoketaivaa kaayau gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnani rikiaada yoketaama variaano. Ta mmanna haipu vaidiya hama ti mminnaataiyaanooda mmuakiaa mminnaa tuanaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa varaunnaanoo. Ta itaama varida Anutuugaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiunnaanoo.

¹¹ Ni seena tuanaa Koridii variayaso, ta tiiki vai kuaiyauvaa safuuma kooyaa ngii kiaa kookieema kiada ti ausa mmuduuya eeyaavai ngii mmiaunnava. ¹² Ta ti ausa mmuduuya mmira aataruuvaa hama puaisa utiraida ta ngii mmiaunnava. Mo ngieenoo ngiingii ausa mmuduuya mmira aataruuvaa puaisa utida hama ti mmiaavai. ¹³ Ngia ni uru nnaakaraya roosiima variavaara na ataa kua ngii giaa ngii minaravai. Ta ngiiyara iikiaunnaneema ngieeta itaama ngiingii ausa mmuduuya eeyaavai ti mmiatee.

Hama ausa hanigieeraiya sa iya tasipama mmoori varaatee

¹⁴ Sa vaa ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya tasipama mmooriivaara kua yeena rau kiada mmuaakaraama varaatee. Dataama kioo safuuraivoota tomedairavootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo mmeekiaivoota upisiivootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. ¹⁵ Dataama kioo Yisuu Kirisiivaata Sataangootama mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo vaa ausa hanigieeraivoota hama ausa hanigieeraivootama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. ¹⁶ Dataama kioo Anutuugaa nnau pinaivo unnakua anutuuyauvaa tasipama mmuaavau vainarannee? Hama yopeemavee. Hama ngia rikiaannee? Ti aakiaiyauvo Anutuugo tupatupaa variravaa nnau yoketaayauvaivee. Ivaara Anutuugo ataa kua tunoo:

Na iya aakiaana hara kiee variee
iya tasipama nuainaravee.

Na iya Anutuugo varinai
iya ni gioonna kiaapuya variaaravee.

¹⁷ Anutuugo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Hama ausa hanigieeraiya ngia iya pikiada
ari voovau variatee.

Iya iira aataru mmoori mminnaiyauvaa
na ooqoo tiraiyauvaa
sa iya tasipama iikiatee.

Ngia itaama iikiai na ngii vitaanaravai.

¹⁸ Fai na ngii Gioova varinai

ngia ni naunna mmaapuya variaaravee.
Neenoo mmuakiaa mminnaiyauvaa
yaataree diravoono itaa kua kiaunoo.

Anutuugoono itaa kua tiravai.

7

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ii kua kiaa teerama kioo kua iyauvo tiyara tiivaaraida nnikiai ta mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvo ti mmammayaa vaiyauvaata ti aakiaana vaiyauvaatama oooqo tida pikiaaravee. Nnikiai Anutuuoqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana vida yoketaama ari vookaraama varira aataruuvaa iida varida yaagueeqa gionna kiaapu tuanaaya variaaravee.

Pauruusaa ausaivo kaayauma yoketairavai

² Tiyara mmuduuya ruatee. Hama ta vaidi voovaara koonnama iikiannavai. Hama ta voovai maisa aataruuvaa iikiaunnano ivo koonnama varivai. Hama ta voovai unnakua unnakua kiaa kiada inna mminnaiyauvaa varaunnnavai. ³ Hama na kumina kuaivaa ngiiiki yapaanaraivaara itaa kua kiaunoo. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnanoo. Vaa na tauraa ngii giaa ngii miauvai. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaivaara ngia putikiai teetama ngii tasipama putuaaravai. Ngia varikiai teetama ngii tasipama variaaravai. ⁴ Na ngiiyara yaagueeqama yoketaayavee kiaunoo. Ngia yoketaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara mannaka kiaunoo. Pinaa mmuaararavai tiiki vaikiainnaata hama na ivaara yaata utiraina ni ausaivo pinaama ari vookaraama yoketaikiai na ngiiyara pinaama kiee sirigakiunoo.

⁵ Ta numa mmata Maketoniaa ivau varida hama vari hokobairama kiada varida rikiaannaduu airi airi tomeda iira aataruuyauvo ti suvuai kiooduu gionna kiaapuuya tiita buaaru tuduu ti mmooriiyauvaara ti ausaiyauvo ti mmuaarareeravai. ⁶ Ti mmuaararooduu too Anutuuoqo ausa mmuaarareeraiya tasipoo ausa nuufaivaa iya mmiraivoono ti tasipoo tiyara boo tioo ti seena ngiaammuu voovai Titiinna titooduu tiisi nniravai. ⁷ Hama ivo numa ti tasipama varuuvaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia inna tasipama varuu mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmuuvaaatama ti yoketairavai. Ngia ni taaraivaara pinaama ratada varuu mmayaayaivaa ti kiaa ti mmioo ngia koonnama variaivaara pinaa ausa mmuaarareera mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmioo ngia niyara mmuduuya rida niyara vaitutuura kuaivaa tuu mmayaayaivaatama ti kiaa ti mmiravai. Ivaara na rikiaaduu pinaama ni yoketairavai.

⁸ Na yanaivaa fafaarama ngii miaaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovo inna aikioovai. Hama na itaama fafaara rauvaara ni ausaivo mmuaarareeravai. Kiisama ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara na rikiaaduu ni ausaivo kiisama mmuaararama kioo pikieeravai. ⁹ Aanna makee ni ausaivo yoketaainoo. Na yanaa yaagueeqaivaa fafaara raaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hama ni yoketaainoo. Ngia ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hanigiada yoketaama varuuvaara ni yoketaainoo. Hama teenoo maisama ngii iiravai. Ngia hanigiada yoketaama variateeraivaara Anutuuoqo uduu mmuaararoovo ngiisi vairavai. ¹⁰ Fai Anutuuoqoona ausa mmuaararavai gionna kiaapu voovai mmioo too hanigiano Anutuuoqo inna vitoo aataru yoketaivau yapa kino inna yoketainaravai. Hama ivo kava ausa mmuaararavai yaata utinaravai. Fai gionna kiaapu voovooonno mmatayaa diaa mminnaivaara ausa mmuaararavai varoonnonno hama hanigieerainno putuoo ikia aakiaana tupatupaa varinaravai. ¹¹ Ngii mmuaararoovaara Anutuuoqo uduu rikiada ngia arinaima rikiada kava yaagueeqararama kiada inna mmooriivaa iiravai. Itaida varida kuminayaa kua ngiiiki vauvaa ngia kooyaa ngii seenaiya vitairavai. Vaa na rikiauvai. Mmuaararoovo ngiisi vauduu Anutuuoqaa nnutuuvo aduoo vauvaara ngii nnannateeravai. Mmuaararoovo ngiisi

vauduu irisai maisaivo vauvaara ngia nnikiarairavai. Ngia tunoo: Niinoo ti toonnaata sa teeraa roosiima ti taanarainnoo, kiaa kiada niyara yoke-tairavai. Ngia pinaama Anutuuqaara mmuduuya riravai. Ngia makee tuduu vaidi tomeda uuvaa ari irisaivaa mmiravai. Tomedaivo ngiiki vauvaa ngia kua tida safu saafuuma kioodoo rikioo hama kava ngiiki kuaivo vairavai.

¹² Ivaara na tauraa raa yanaivaa hama na tomeda uu vaidiivaani nnaasu reeravai. Hama na ivo inna tomeda uu vaidiivaaniaatama reeravai. Hameetavee. Ngia Anutuuqaa avuuvau tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainai taateeraivaara na mmuakiaaya ngiini reeravai. ¹³ Ngia itaama varuuvaara ta rikiaannaduu ti yoketairavai.

Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia mmuakiaaya Titiinna tuqinnooduu rikioo inna ausaivo yoketauduu rikioo ivo numa ti kiaa ti mmuduu teeta rikiaannaduu ti yoketairavai. ¹⁴ Vaa na tauraa ngiyyara mannaka kiaa kiee inna kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaa ivo tooduu kaanaivo kutaa vauvaara hama ni mmamma maisairavai. Ta mmuakiaa suaiyauvaki ngiita kua kutaiyauvaa tiravai. Ta mmuaikaraama Titiinnaata ngiyyara mannaka kiaanna kuaivo kutaa kuavai. ¹⁵ Ivo ngiisi vuu suaivaki ngia mmuakiaaya makee tuduu inna kuaivaa rikiaada innara aatuuda biribiriida innara tuqinnoovaara ivo ivaara yaata utuoo ngiyyara mmuduuya ruuvo vakia roo ngioo ngioo aanna makee pinaavai vainoo. ¹⁶ Na yaagueeqama ngiyyara kiaunoo: Fai ngia aikiooma mmuakiaa aataruvai iikiaravaivee, kiaa kiee na ivaara sirigakiaunoo.

8

Ausa hanigieeraiyaano sikauyauvaa kati vakiaa mmiaavai

¹ Ni seenayaso, Maketoniaa vau yoosinnaiyauvaki vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. ² Mmuaararoo ari vookarauyauvo iyasi ngioo iya iinno toduaata iya mmannammanna sirigama rada nnududuu pinaavai vauvaara kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. Iya hama mminnaatauya itaama kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. ³ Na rikieena na ngii giaa ngii miaunoo. Iyasi vau sikauyauvaa aikiooma kati mmiaaree kiaa kiada aikiooma kati iya mmi kiada kava vo sikauyauvaatama kati mmiravai. Ngiarinaidiri ngiari yaata utiraivaugiataama ⁴ yaagueeqama ti yaparaida tunoo: Tikiai Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani yapeera sikauyauvaki teeta yapaarannee? tuduu rikiaada ee-oo tuduu yapeeravai. ⁵ Ta yaata utida kiaannanoo: Iya hama yopeema yapaaravaivee, kiaa ta yaata utuaannaivau vauduu rikioo hayuuma itaama mmuuvaara ti yoketaunoo. Iya tauraa ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai Udaanga Yisuu Kirisiinna mmi kiada nnaagiai Anutuuqo yaata utuuvaugiataama tiita ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai ti mmiravai. ⁶ Titiiva ii mmoori ivaa ngii tasipama toosa hara uuvaa ta yaagueeqama kiaa mmida kiaannanoo: Iyasi viee mmannammanna iya tasipama yaagueeqama varinai fai iya Yutayaiyara yoketaama yaata utida kati iyani vakiaa sikauyauvaa yapakio vioo taikaa-naravaivee, tiravai. ⁷ Vaa ngia mmuakiaa aataruvai taa taika kiaavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaavo ngii kua tiraivootama ngii yaata vuatinniyauvootama Anutuuqaa mmooriivaa ngii varaataikiai ngia yaagueeqama ivaara iikiaiivootama tiyara mmuduuya riraivootama vaikiai vaa ngia taa taika kiaavai. Ngia iyauvaa taa taika kiaaneema ngia kati yoketaama yaata utida kati sikau mmira aataruuvaatama yaagueeqama iikiaaraivo inna yoketaavai.

⁸ Hama na ivaara yaagueeqama ngii tinai iikiateera itaa kua kiaunoo. Ausa hanigieera vooya ii mmoori ivaara iya yoketaikiai rikiada iikiaavai. Ivaara na ngii giaa ngii minai rikiada ngii iikiatainai iikio rikioo ngiitama ngii mmuduuya riraivo kooyaa vainai ta taaraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara kati yoketaama yaata utiraivo vaivaa vaa ngia teeda rikiaavai. Ivo ari vookaraama yoketaa tuanaama variivoono ngiiyaroo tioo ivo tuoo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai. Ngia ari vookaraama yoketaama variateeraivaara ivo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai.

¹⁰ Ii kua ivaara na neneenoo yaata utuee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Ii tauraa taikoo nuanu ivaki ngia toosa hara uu mmooriivaa aanna iima taika kiaatee. Ngiengieenoo tauraa ngii ausaiyauvo diitooduu sikauyauvaa tauraa kati mmiravai. ¹¹ Inna aikioovai. Mmidada taika kiaatee. Toosa hara ngii iikiataikiai yaagueeqama iikiaivaa mmannammanna iida taika kiaatee. Ngiiisi vai sikauyauvakidiri aikiooma iikiatee. ¹² Fai sikauyauvaa kati ngii miataino Anutuugo ngiiisi vai sikauyauvaa too ngia miaa sikauyauvaatama too inna aikioovaivee tinaravai. Hama ngiiisi sikauyauvo vaiyauvaa vaa Anutuugo taivai. Hama ivo ivaara yaata utuoo vo kuannaa kua tiivai.

¹³ Ngia pinaa mmooriivaa iida sikauyauvaa varada kati Yutayaiyani yapa kikiyai iya iyauvaa varada kati variateeraivaara hama na ivaara kiaunoo. ¹⁴ Aa suai aavaki kaayau sikauyauvo ngiiisi vaiyauvakidiri iya mmida ngieeta iyaatama mmuaakaraama variateeraivaara na kiaunoo. Kaayau sikauyauvo ngiiisi vaiyauvakidiri hama sikaunnaata kiaa gioonna kiaapuuya mmiaaraivo inna yoketaavai. Itaama vaino fai yapooma hama sikauyauvo ngiiisi vainai rikiada kaayau sikauyauvo iyasi vaiyauvakidiri fai iya irisai kati ngii miaravai. Iyaata ngieetama itaama iida fai mmuaakaraama variaaravai. ¹⁵ Ivaara Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono
 yeennaivaa nnutuuvo menaivaa
 kaayauma porooma roo yapooduu
 hama innasi kaayauma suvuairama kioo
 aikiooma vairavai.
 Gioonna kiaapu voovoono
 kiisama porooma roo yapooduu
 aikiooma innasiaata vairavaivee.
 Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Titiivaata ari seenaivaitanaatama Koridii viravai

¹⁶ Anutuugoono tikio rikioo Titiiva ti roosiima ngii tasipama mmooriivaa inna iikiataivaara ta Anutuugaata kua yoketaivaa kiaunnaano. ¹⁷ Ngiiisi vida sikauyauvaa varaateera mmooriivaa ta inna yaparakiannano rikioo inna aikioovaivee kiaa kioo ivo kava ariinoo ari yaata vuatinniivaudiri yaata utikio ngiiisi kuataikio rikioo ngiiisi kuanara iivai. ¹⁸ Vaa ausa hanigioo vaidi voovoono Anutuugaara nuunaira nnau mmuakiaayauvaki nuainno varioo Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuauduu inna nnutuuvo ngiau aapu vairavai. Ii vaidi ivo Titiinna tasipama vioo mmoori varaiveeraivaara ta inna titada variaunnaano. ¹⁹ Mmuduuya rida kati sikau mmiateera mmooriivaa ii vaidi ivo ti tasipama nuainno iikiaiveeraivaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya inna mmataama kieeravai. Ta ii mmoori ivaa yaagueeqama ti iikiataivaara gioonna kiaapuuya kooyaa teekio ti Udaanga Anutuuga nnutuuvo ngiau aapu vakiaveeraivaara ta iikiaara iikiaunnaano.

²⁰ Kati mmira sikau kaayau vaiyauvaa ta varada koonnama yapakiai rikiada gioonna kiaapuuya ivaara nunuraanurai tivoora kiaa ta ii aataru ivaara tuqinnama haitatuukiaunnao. ²¹ Hama ta Udaanga Anutuuga avuuvau nnaasu safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa iikiaunnao. Anutuuga avuuvaunnaata gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaatama ta safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa ti iikiatainoo.

²² Ivaara ta vaa ausa hanigieera vaidi voovaata vaidiivaitana tasipama mmoori varaiveeraivaara inna kuaneera tida variaunnao. Vaa ta airi-neetu inna iida taaree kiaa rikiaunnano ivo kutaa tuanaa vo mmoori vo mmooriivaa varaanaraivaara yaagueeqama iivai. Anna makee ivo ngiiyara yaata utuoo tinoo: Fai iya iikiaravaivee, kiaa kioo yaagueeqama ngiisi kuanaraivaara iinno varinoo. ²³ Titiinnara yaata utuatee. Ni vuai ni mmuaa mmoori vareeraivo ngiiyara ni tasipama mmoori varaivai. Mo inna tasipama kuaaravaitanaara yaata utuatee. Ivaitana vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki mmoori vara rada nookiaavo Yisuu Kirisiinna nnutuvo vaa ngiau aapu vaivai. ²⁴ Itaama vainai idaara mmuduuya ruatee. Vaa ausa hanigieeraiya nuuna mmuakiaayauvaki variraiya ngia Titiivainnara itaama mmuduuya ruaa kuaivaa kooyaa rikiaateeraivaara idaara mmuduuya ruatee. Fai ngia itaama iikio ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo kooyaa vainai rikiaaravai.

9

Ngia Anutuuga gioonna kiaapuuyara kati mmira mmooriivaa iikiatee

¹ Vooyaano Anutuuga gioonna kiaapu Yerusareema variyaiyi sikauyauvaa kati yapaiyauvaara vaa ngia rikiaavai. Mo hama na kava ivaara fafaara ree ngii giaa ngii minaravee. Vaa ngia rikiaavai. ² Ngietama yapaaree kiaa iikiaivaa vaa na rikiaunoo. Vaa na Maketoniaa variaa gioonna kiaapuuyaata ngiiyara mannaka kiau kuaivaa ataa kua kiaunoo: Vaa ausa hanigieeraiya mmata Akaiyaivaki variyaiyi sikau yapaaraivaara vaa ii vo nuanu taikoo ivaki mmuaanaa teerama kieeravaivee. Vaa na ngiiyara mannaka kiau kuaivaa itaa kua kiaunoo. Ngii yapaataikiai ngia yapaara iikiaani vo yoosinna vo yoosinna variaa kaayau vooyaano ii kua ivaa rikiada iyaatama iya ausaiyauvo diitaikiai rikiada yapaara iikiaavai. ³ Ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo sa kuminayaa vakiaiveeraivaara aanna ti seena vaidi taaravoomada ngiisi kuateera na tiee variaunoo. Na kiaanoo: Vaa iya mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaa kuaivo kaanaivo vakiaiveeraivaara na vaidi taaravoomada ngiisi kuateera tiee variaunoo. ⁴ Fai Maketoniaa gioonna kiaapu vooyaano ti tasipama ngiisi vida teekiai hama ngia teairama kikio ti mmamma maisainarainnoo. Vaa ta ngiiyara kiaannanoo: Vaa mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiaanna kuaivo hama kaanaivo vaino ti mmamma maisainarainnoo. Ngiiitama ngii mmamma maisainarainnoo. ⁵ Taaravooma ido tauraannaadee kuaa ivaara inna na yaata utuauko yoketaavai. Na tauraa ni seena taaravooma idaa yaagueeqama kiee titanai iyannaadee ngiisi vida ngia kua kiaa teerama kiada kati mmira sikauyauvaa nuunama teerama yapaaraivaara kuaaravai. Iya itaama vida teerama yapa kikiyai na ngiisi vino fai aikiooma vainaravai. Fai aikiooma vainai tee na tinara: Ngiiari yaata tinniyaadiri kati yapaavaivee. Hama iya yapaataikiainnaata vooyaano iya vuavikiaani teeda yapaavaivee, tinaravai.

⁶ Sa aa kua aavaara taunnu kiatee. Arinaima rikiatee. Gioonna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kiisavai utiivo fai kaanaivaa kiisavai varaanaravai. Gioonna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kaayauma utiivo fai kaanaivaa kaayauma varaanaravai. ⁷ Itaama vainai rikiada ngiingii

yaata utuaiyauvunugiataama ngia mmuaavai mmuaavai Anutuuqaa kati sikauyauvaa mmiatee. Hama ngii miatainainnaata mmiaarainnoo. Vaidi-yaano ngii vuavi tida mmiateera ngii tikiai rikiada ngia ausa mmuaara-reera tasipama mmiaarainnoo. Ngiengieenoo yaata utida ngii ausa vutinniiyauvo yoketainai rikiada kati mmiatee. Ngia itaama iikio rikioo Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo fai yoketainaravai. ⁸ Anutuuqo ngii variraiyauvaara aikiooma ngiiyara kati yaata utuoo ngiiyara yoketainai rikiada ngia aikiooma variaaravai. Yoketaama varikio ngii variraiyauvaara mminnaiyauvaa aikiooma ngii mioo oro hayuuma vooyauvaatama ngii minai varakio aikiooma ngiiisi vainai fai ngii seenaiya tasipama vo mmoori vo mmooriivaa varaaree kiasa kiada teekio ngia ii mmoori ivaa iikiaara mminnaiyauvo aikiooma ngiiisi vainaravai. Ngia itaama variateeraivaara Anutuuqo aikiooma ngii minaravai. ⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivono hama mminnaatakiaya
mminnaiyauvaa kati mmiivai.
Ari koovayakieema kati mmira aataruuvo
tupatupaa innaki vaivaivee.

Kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ¹⁰ Anutuuqo vaidi yeenna hau utiraiya yeenna hauyauvaa iya mmioo nneera yeennaiyauvaatama iya mmiivoono kati mmira aataruuvo yeenna hauyauvaa roosiima ngii mikiai hau utikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo ngia kati mmira aataruuvaa roosiima vainaravai. Fai ngia itaama iikio kati mmira mminnaiyauvo ngiiisi vainaravai. ¹¹ Anutuuqo ngii tasipama varinanai ngia yoketaama varidada teekio ngii seenaiya kati mmira aataruuvo kooyaa vainai teeda kati iya mmiaaraivaara ngia sikauyauvaa ti mmikiai ta iya mmikiai rikiada iya pinaama Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai.

¹² Ngii seena ausa hanigieeraiya hama mminnaataiya ngia itaama kati mmira aataruuvaa kaanaivo hama iyasi nnaasu vaivai. Kaayau gioonna kiaapuuya mmannammanna ivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivoootama vaivai. ¹³ Fai ngia itaama kati mmiaivaara gioonna kiaapu kaayauya ngiiyara kiaara: Vaa Anutuuqaara kutaavaivee kiaavaivee, kiaaravai. Ngia ngiingii avaiyauvakidiri ta Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa iikiaunnavaivee kiaivaa kaanaivo vaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaaravai. Ngia kaayau sikauyauvaa iyaata gioonna kiaapu voonaa mmuakiaayaatama kati mmiaivaara iya Anutuuqaata kua yoke-taivaa kiaaravai. ¹⁴ Itaama vainai pinaama Anutuuqo kati ngiiyara yoke-taama yaata utiivaara iya ngiiyara yaaku varada varida ngiiyara pinaama mmuduuya ruuaravai. ¹⁵ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuuvaa nnikiai ta innaata kua tida kua yoketaivaa kiaaravee. Ivo itaama kati ti mmuuvo ari vookaraivai vaivaara hama yopeema ta ivaara kua kiaaravee.

10

Pauruso ari mmooriivaara kooyaa tiravai

¹ Na Pauruso neenoo yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ti tasipama varuu suaivaki pata kua tioo boo ikiee tira vaidivai variravaivee, tiravai. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ngieera voopi varuu suaivaki yaagueeqa kua tioo avaikaraira vaidivai variravaivee, tiravai. Iya itaa kua tuu vaidiivo neenoo Yisuu Kirisiiva nuufa vaidivai tirooma aduoo varuneema na yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia ee-oo tikiai na ngiiisi viee

fai hama na kua yaagueeqaivaa ngii tinaravai. Gioonna kiaapu vooya tiyara kiaanoo: Mmatayaa diaa vaidiyaano mmatayaa diaa aataruuvaa mmoori iikiaano, kiaiya na aikiooma kua yaagueeqaivaa iya tinaravai. ³Inna aikioo ta mmatayaa diaa varidaata hama ta mmatayaa diaa yaata utiraivau-giataama yaata utida yaagueeqama mmoori varaunnava. ⁴Vaidi mmatayaa diaa rapuaara iida varida ngiari suru veeva tipaa ganifaiyauvaa varada vida yoosinna yaagueeqama diraiyaata rapidada iya yaatara kiaavai. Iva roosiima ta Anutuuga mmooriiva yaagueeqama iida varida hama ta mmatayaa diaa suru veeva tipaa ganifaiyauvaadiri iikiaunnava. Ta Anutuuga yaagueeqa ari vookaraivaadiri iikiaunnava. Ta ivaadiri iida maisa aataruuyauvo yaagueeqama diiyauvaa fai ta yaatara kio taikaanaravai. ⁵Unnakua unnakua kua kiada kooyaa ngiari kua mmi ngiari kua mmiira aataruuyauvaa ta yaatara kio taikaanaravai. Gioonna kiaapu Anutuuga arinai rikia aataruuvaa vooyaano ngiariyara mannaka tida iva atau rira aataruuvaa ta aikiooma ooqoo tikio taikaanaravai. Mmuakia yaata utiraiyauvaa ta adida pikiada Yisuu Kirisiinna aataruuvaa nnaasu yaata utida iikiaunnava. ⁶Na kua kuaivaa ngia arinai rikiada ngii iiki-atainai iima taika kiki ngiikiadiri vooya ni kuaivaa rikiadaata yaataraiya ta irisai maisaiva iya mmiaaraivaara teerakiaunnano.

⁷Ngia mmaanai kooyaa ngii avuuyauvunu vaiyauvaa nnaasu taavaivee. Ngiikiadiri vaidi voovono ariyara yaata utuoo tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiinee? Itaama yaata utii vaidiivo kava ariyara tuqin-nama yaata utuoo rikiaivee. Hama ivo nnaasu Yisuu Kirisiinna vaidivai varivai. Teetaatama Yisuu Kirisiinna vaidiya variaunnano. ⁸Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ari mmooriivaara yaata utuoo nnutu varada iira yaagueeqaivaa ti mmiravai. Ngia innara iidada koovayaida variateeraivaara ti mmiravai. Hama ta ngiiyara ooqoo tikiai ngia maisa variateeraivaara ti mmiravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqaivaa itaama ti mmiivaara na pinaama titiyara mannaka kiauvaara hama na ni mmamma maisainoo. ⁹Na yanaiyauvaa ngiini fafaarakiaaduu vuuyauvaa hama ngia iyauvaa yaarida aatuukiateeraivaara na fafaarairavai. ¹⁰Gioonna kiaapu voovono fai tinara: Pauruso yanaiyauvaa fafaarai kio tiisi nniyauvo avakarai kuayauvai tiisi nniivai. Ivo numa ti tasipama varikiai rikiada ta taunnano muaraagai vaidivai varikio inna kuaivo mmanna kuavaivee, tinaravai. ¹¹Fai ita kua tinara vaidiivo arinai rikiaivee. Ta ngieeradiri varida yanaiyauvaa fafaarakiaunnano kuaiyauvootama ta ngii tasipama varida iikiaraiyauvootama mmuaakaraivai vaivai. Hama ari vookaraivai vaivai.

¹²Gioonna kiaapu vooya itaama ngiariyara ta yoketaayavee kua kiada ngiari nnutuuyauvaa ngiau yapaaneema ta iya roosiima titiyara yaata utida variaunnanee? Ai mo hama iya ti roosiima mmuaakaraama variaavai. Iya ngiari variraivaugiataama varida iva teeda kiaanoo: Ta aikiooma variaunnano, kiaiya hama tinni ruaaya iya kumimaka tuanaaya variaavai. ¹³Hama mo ta titiyara mannaka kiaunnaivo fai yaatarama vainaravai. Anutuuga ni mmoori varaateera ti mmataama kioo tuu mmooriiva ta varada iva nnaasu fai ta titiyara mannaka kiaaravai. Ii mmoori iva ta iikiaannaivo vaa ngiisiaatama viravai. ¹⁴Ta ngiisi kuaanna suaivaki Anutuuga tiyara atau yapa kioovaa hama ta hederaida vida titiyara mannaka tiravai. Ta Anutuuga ti mmataama kioovaki toosa hara ngiisi vida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miravai. ¹⁵Anutuuga tiyara atau yapa kioovaa hama ta vida hederaida ivaki vau mmooriyauvaa vooya uuyauvaara ta titiyara mannaka kiaunnava. Hameetavee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kuaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera

ta faannaida varida ngiiyara mmoori varaunnava. Anutuugo atau yapa kioovaa aakiaivaki ta mmoori varaunnaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai¹⁶ ta ngii pikiada vo mmata vo mmata variaiyasi vida mmayaaya yoke-taivaa iya kiasa mmiaaravai. Ta itaama iida ari vo vaidi voovono tauraa vaa mmoori iivaki hama ta ivaki vida mmoori varada ivo vaa ii mmooriivaara titiiyara mannaka kiasaravai.¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ariiyara mannaka tinaree kiasa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuugaara nnaasu mannaka kiaivee. Kua fafaaraivono itaa kua tiivai.¹⁸ Udaanga Anutuugo vaidi voovaara inna aikiooma vari vaidivaivee tiivo inna Anutuugaa avuuvau yoketaa vaidivai varivai. Vaidi voovono arinaidiri ariiyara na yoketaa vaidivaivee tiivo Anutuugaa avuuvau hama yoketaivai varivai.

11

Pauruuso unnakua aposorooya yaatareeravai

¹ Na kiisama yaata duunaano kua tirayaama tinai rikiada sa ni reeroo reemmoo tiraida teeda rikiadaata tirooma variatee. Tirooma varida ni kuaivaa rikiaatee.² Anutuugo ngii haitatuuma too kaayauma ngiiyara yoketairavaa roosiima na ngii haitatuuma tee kaayauma ngiiyara yoke-taakiaunoo. Kiaatanna yoketaa tuanaa hama sabi nuairavaa vaidiiya ngiaammuuu yoketaa voovai mmiaaraivaara kua kiasa teerama kieeraivaa roosiima na ngiiyara kua kiasa teerama kiee Yisuu Kirisiinna mmuaa tuanaivaa ngii mmataama kieeravai.³ Na pinaama yaata utuaunoo. Yapaivo Evaanna iinno taanaree kiasa unnakua kiasa uuvaa roosiima vaidi vooya ngii unnakua kiasa ngii iida taaree kiasa tikiai ngia safuuma varida Yisuu Kirisiinnara yoketaama yaata utiraivaa pikievooraivaara na yaata utuauko ni mmuaararainoo.⁴ Ta Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa ngii giaa ngii miaannaivaa roosiima ari vo vaidi voovono Yisuunnayaadiri mmataama kioo unnakua vooyauvai ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ta Mmannasa Yoketaivaaraata Yisuunna mmayaaya yoketaivaaraatama ngii giaa ngii miaanna kuaivaa roosiima ari vo vaidi voovono ari vo mmannasaivaaraata ari vo mmayaayaivaaraatama ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ngia itaama iikiaivaara na ngiiyara yaata utuauko ni mmuaararainoo.

⁵ Itaa kua tira vaidiiyara ngia ngii yoketaikiai ti aposorooyavee tiraiyara na yaata utuauko hama ni yaataraavai.⁶ Na niniiyara yaata utuauko kutaa ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaikio ni avaiakidiri na kua oyaivaa kiauvo kiasa fannifaanniima kiauvai. Ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaivaara mmuakiaa suai na nuaina variee ita ataama ngii giaa ngii miau suaiyauvaki vaa ta kooyaa ngii vitaakiaunnava.

⁷ Na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiyauvaki hama na irisai mminnaiyauvaa vareeravai. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu vaki-aiveeraivaara na adiee variee mmoori vareeravai. Na itaama iikiau aataru-uvo konnai aataruvai na iiravainnee?⁸ Na ngii tasipama mmoori varee variaa suaivaki ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiya sikauyauvaa ni miravai. Hama na iya mmoori varaivaara iya sikauyauvaa ni miravai. Na ngii tasipama mmoori varaivaara iya sikauyauvaa kati ni muduu na mmuara vareeraivaa roosiima iya sikauyauvaa varee ngii mmoori vareeravai.⁹ Na ngii tasipama variaa suaivaki hama niisi vau mminnaiyauvaara hama na ngii yaparairavai. Maketoniaa varuu gioonna kiaapu vaa ausa

hanigiooyaano sikauyauvaa ni muduu na iyauvaadiri hama niisi vau mminnaiyauvaa vareeravai. Itaama hama na ngii yaparaira variaaneema fai yapooma mmuaikaraama hama na ngii yapara rinaravai. Na ngii yaparaino ngii mmuaarareevoora hama na ngii yapara rinaravai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna kua kutaivo ni aakiaivaki vaivaara na kua kutaavai ataa kua tiee ngii giaa ngii minaravee. Na itaama variee hama mminnaara ngii yaparairaina kati mmoori varaivaara na niniyara mannaka kiaunoo. Na itaama niniyara mannaka kiau kuaivaa Akaiya mmataivau variaa gioonna kiaapuuya rikikio hama vaidi voovono yopeema ataa rinaravai. ¹¹ Mo na aaniira itaa kua kiaunnee? Hama na ngiiyara mmuduuya ruauvaaraina itaa kua kiaunnee? Hameetavee. Na ngiiyara mmuduuya ruauvaa Anutuugo vaa taivai.

¹² Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee tira vaidiiya sa iya ngiariiyara mannaka tida kiatee: Ta Pauruusainna mmooriivaa iikiaaneema iikiaunnavavee, kiatee. Sa iya itaa kua kiateeraivaara fai na nini mmooriivaa na makee kati ngiiyara iikiaaneema mmannammanna itaavai iina nnaasu varinaravai. ¹³ Ii vaidi iya hama kua kutaa aposorooya variaavai. Unnakua aposorooya variaavai. Iya ngiari mmooriiauvaara unnakua kua kiada ngiari vookaraama mmooriiauvaara iida varida Yisunnayaadiri yaadata rummua kiada kiaunoo: Ta Yisuu Kirisiinna aposoro tuanaayavee, kiaavai. ¹⁴ Iya itaama iikiaivaara hama na nnikiaraakiaunoo. Mo Sataango arinoo aikiooma aangeraa mmeekia teeraivaa hababainno mmooriivaa iivai. ¹⁵ Ivaara fai inna mmoori vareera vaidiiya safuuma varira vaidiiya roosiima mmooriiauvaara iida kiaara: Ta safuuma mmoori vareera vaidiyavee, kiaaraivo inna hama nnikiaraakiateera kuavai. Iya taikeera suaivaki ngiari iikiaa mmooriiauvaara irisai maisaiyauvaa fai safuuma ngiari varaaravai.

Pauruuso aposoro vaidivoonora tuoo kaayau mmuaararovaava vareeravai

¹⁶ Na tauraa kiau kua voovai na kava tinaravee. Sa gioonna kiaapu voovono niyara yaata utuoo kiaivee: Ivo yaata duuna vaidivaivee, kiaivee. Fai ngia itaa kua tida seeda mmooka hanigia ni miatee. Niyara yoketaakiatee. Fai ngia niyara yoketaikiai na kiisama niniyara mannaka tinaraivo vainaravai. ¹⁷ Na itaa kua kiau kuaivaa hama Udaanga Yisuuvaano ni giaa ni mikiai kiaunoo. Yaata duunaano kua tirayaama na neneenoo kua kiaunoo. ¹⁸ Kaayau vaidiiya ngiari mmoori mmatayaa diaa iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaaneema na niniyara mannaka kiaunoo. ¹⁹ Ngia ngiingiiyara ta tinni yoketaayavee kua kiada koonnai kuaivaa ngii giaa ngii miaya kuaiyauvaara ngii yoketaikiai iya tasipama variaavai. ²⁰ Vooya ti mmoori varaateera ngii vitaaree kua kiada ngii mminnaiyauvunudiri mmuara aataruuvaa iima rada ngii unnakua unnakua kua rada ngia iikiainaaree kua ngii iida teeda ngiiyara nniki rakaida ngii yaata rudaada varikiai teeda rikiadaata inna aikioovaivee kua kiada variaavai. ²¹ Ngia itaama iikiaivaara kua voovai na niniyara mmataama kiee kiaunoo: Ni mmama maisainoo. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta muaraagama varidara tida hama yopeema itaama ngiiyara iiravaivee, kiaunoo.

Iya hama aatuuraida vo aataru voovaara ngiariiyara mannaka tikiai mo neetama ivaara aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Na itaa kua kiauvo yaata duunaira vaidiaano tirayaama na kiaunoo. ²² Iya ngiariiyara ta Eporai kuaivaa kiaunnayavee kuaunnee? Mo neeta Eporai kuaivaa kiau vaidivai. Iya ngiariiyara ta Isarairaa vaidiyavee kuaunnee? Mo neeta Isarairaa vaidivai. Iya ngiariiyara ta Aaparahaamaa oyaivakidiri diitaunnayavee kuaunnee? Mo neeta Aaparahaamaa oyaivakinnaa vaidivai. ²³ Iya Yisuu Kirisiinna

mmoori varaa vaidiyannee? Mo na yaata duuna vaidiivaa roosiima ataa kua tinaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoono iya yaataravai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivo na iya mmoori varaivaa yaatareeravai. Vaidiyya na Yisuunna mmoori varaivaara kiaa kiada oovi nnauvaki airineetu ni yapa kioodoo na varaivoono iya varuuyauvaa yaatareeravai. Vooyaano kaayauneetu ni ripuuduu vooyaano kaayauneetu ni rputuduu na putueenana rikieennaata variravai. Na itaama variaivo iya itaama varuuvaa yaatareeravai. ²⁴ Yaaku saineetu Yutayaa vaidiyya yeenaivaadiri ni ripiikiaivo vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yuku saivai saivakidiri taarama taaramaneetu (39) vairavai. ²⁵ Roomaa vaidiyya taaravoomaneetu buaagaivaadiri ni ripiiravai. Mmuuaaneetu vaidiyya sikauyauvaadiri habati kiada ni riravai. Taaravoomaneetu siipaiyauvaki na variaaduu nnooriivo siipaiyauvaa rummua ruvuvarata kioodoo nnoori varaivau variravai. Vo suai ikiannaivaata heenaivaata vara kuainnama kiee na nnoori varaivau siipa sagaivau variaaduu sabisaabi ni varoo nuairavai. ²⁶ Makemakee na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaina variaa suaiyauvaki nnooriyauvo hainno ni rpututu fannifaanuuduu mmuara furai vaidiyya ni rpututida ni mminnaiyauvaa mmuara varaaree kiaa uduu ni seena Yutayaiya ni rputuaara uduu ngiari voopinaiyaatama mmuaikaraama ni rputuaara iiravai. Na nnau yoosinna pinaa aakiaiayauvaki nookiaaduu vaidiyya ni mmaara kuaivaa tida ni rputuaara uduu na mmanna mmata hama vaidiaatauyauvunu nookiaaduu maisa aataruuvo niisi nnuduu ni putuatauduu na maisama nuaina variravai. Na siipaivaki karee nnoori pinaivau viee variaaduu nnooriivo ni rputuataama uduu gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida tunoo: Ti seenavaivee, kiaa kiada ni rputuaara iiravai. ²⁷ Na pinaa mmooriivaa nniki vata vatama kiee yaagueeqama kiee varee airineetu na mmoori varee variee heenaiyauvaki hama na vuru vairavai. Vo suai vo suai ni yeenna rauduu ni nnoori rauduu airineetu hama ni yeennaatauduu hama ni nnaunnaatauduu hama ni uyira rairaatauduu na kati variravai. ²⁸ Itaama vauduaata vo yoosinna vo yoosinna vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunakiaiyyara na haitatuu-naraivaara mmuakiaa suai na iyara yaata utuauko ni mmuaararainoo. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa aataruuvaara inna mmuaararano pinaama muaraagama varinai neeta innara boo tiee inna mmuaararavai. Fai gioonna kiaapu voovoono haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varano ni ausaivo pinaama mmuaararaanaravai.

³⁰ Fai na niniyyara mannaka tinaree tiee na Anutuugaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuuiya ni nnutuuvaa varadu yapa kiada niyyara muaraagavaivee kiaivaara na niniyyara mannaka tinaravai. ³¹ Udaanga Yisuunna Koonna Anutuugaara ta tupatupaa kiaunnaano: Ivo yoketaavaivee, kiaunnaivoono arinaima too rikiaivai. Na itaa kua kiauvo hama na unnakua kiaunoo. ³² Na Damasakuusa variaa suaivaki kieeta vaidiivaa Ariteenna nnoonna vaidiivoono ari rapira ngiaammuauya titooduu sikau vagiaamunna keegiaiayauvaki ni mmaara suriravai. ³³ Surida varuduu ni seenaiya vagiaamunna tabaangaidaadiri sookuya utua pinaa voovaki ni rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruee na nene taivau viravai.

12

Pauruusoono ari avu tinniivo hanigiooduu toovaara tiravai

¹ Na yaata utuee rikiauuko niniyyara na mannaka tiraivo hama yoketaikio hama kaanaivo vaivai. Itaama vaikiainnaata na vootama kava niniyyara

mannaka kiaunoo. Ni variraivaara ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na niniiyara mannaka kiaunoo. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minaravee. Na ni avu tinniivo hanigiooduu na tee rikiaa kuaivaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva ivakidiri ni giaa ni muduu na tee rikiaa kuaivaatama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa na ausa hanigia kiee Yisuu Kirisiinna vaidivai variaaduu rikioo Anutuugo ni vitoo ngiau aapu aruoo tuanaivaki ni yapa kieeravai. Ii suai ivakidiri na yaaruauko nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama nuanuudo vaa taika kiaivai. Iqii suai ivaki na kooyaa ni mmammaivaata ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvai. Anutuugoono nnaasu taivai. ³ Na kava ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vaa na tauvai. Anutuugoono ni vitoo ngiau aapu yoosinnaivaa nnutuuvo Paratiisa ivaki ni yapa kieeravai. Na kava tinai rikiaatee. Na kutaa ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvaivee. Anutuugoono nnaasu taivaivee. ⁴ Na ngiau aapuuvaki viee ari vookarau kuaivaa hama yopeema kooyaa tinara kuaivaa na rikieeravai. Hama yopeema vaidiivo rikioo kiataira kuavai na rikieeravai. ⁵ Na itaama ngiau aapu viee taivaara fai na aikiooma niniiyara mannaka tinaravai. Fai hama na nene iikiauvaara niniiyara mannaka tinaravai. Hama aaniivaara na niniiyara mannaka tinaravai. Na Anutuugaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuainya ni nnutuuvaa varadu kiaivaara nnaasu fai na niniiyara mannaka tinaravai. ⁶ Kutaa na niniiyara mannaka tinaree tiee na kua kutaivaa ngii giaa ngii minaraivaara hama na yaata duuna vaidivai variauvai. Gioonna kiaapuuya safuuma na iikiauvaara teeda na kua kiauvaara rikiada na iikiauvaugiataama na kua kiauvaugiataama safuuma niyara yaata utuateeraivaara na hama niniiyara mannaka tinaravai.

⁷ Na ari vookara ari vookaraiyauvaa tauvaara na niniiyara nnoonnavavee kiataavai. Anutuugoono sa na itaa kua kiaiveeraivaara mmamma nniitareera maisauvo niyaa vauvaara ee-oo tiravai. Ii nniitareera maisa ivaa Sataango ni mmammaivau yapa kiooduu vaududuu na hama niniiyara mannaka tinaravaara Anutuugaa avaivaara niisi vairavai. Vauvo mmanammanna homo niisi vainoo. ⁸ Na taaravoomaneetu Udaanga Yisuu Kirisiinna kua tiee yaaku varee mmuaararouvaa niyaadiri rugaiveeraivaara na yaaku vareeravai. ⁹ Yaaku varaaduu ivo sai ni tunoo: Na i tasipama variee aiyara kati yoketaama yaata utuee varinai a aikiooma varinaravai. A muaraagama varianna suaivaki na yaagueeqama i tasipama varino ni yaagueeqaivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara na itaa kua kiaunoo. Ivo itaa kua tuuvaara mmuaararaiivo niisi vaikiyai na muaraagama variauvaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivo niyaa rummua apu kioo vainno ni tuqinnanai na ivaa rikiaanaraivaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoonora tiee na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variaukai iya maisa kua ni kiaani na variauko ni mmuaararaiyai iya ni ruputida itaida variaavo ari vookara ari vookarai mmuaararaiyauvo niisi vaikiainnaata na inna aikioovaivee kiaa kiee yoketaama variauvai. Na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variauvai suaivaki na yaagueeqama variauvaara na itaa kua kiaunoo.

Koridii variayara Pauruuso pinaama yaata utuoo tiravai

¹¹ Ngieenoo niyara mannaka kiataavai vaikiainnaata na neneenoo niniiyara mannaka kiauvo inna yaata duunaano tirayaama na kiauvasi.

Ngieenoo hama niyara mannaka kiaivaara na itaa kua kiau vai. Na kuta kumina vaidivai variaukai rikiada ngia vo vaidi vooyara ngii yoke-taikiai ti aposorooyavee kiaiya na yaata utuaukai hama iya ni yaataraavai. ¹² Aposoroo tuanaiya iira mmooriyauvaa na ngii nuuna aakiai yauvaki yaaagueeqama kiee iikiaaduduu rikiada ngia tooduu kooyaa vairavai. Na Anutuugaa mmoori ari vookara ari vookarau yoketauyauvaa iikiaaduu ngii avuuyauvunu diitooduu ngia tooduu kooyaa vairavai. ¹³ Ngia aaniira ngiari voo pinna voo pinnaaya Anutuugaara nuunama variraiyauvaara yaata utida kiaanoo: Ti yaataraavaivee, kiaanee? Mo na iya tasipama mmoori varaa suaivaki iya sikauyauvaa ni muduu na vareeravai. Na ngii tasipama mmoori varaa suaivaki hama na ngii sikauyauvaa varaivaara ngia itaa kua kiaan-nee? Boo, na hama ngii yaparakiavaara na koonnama iiravainnee? Sa ivaara yaata utiraida ngii ausaiyauvaa ni miatee.

¹⁴ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara teerataaraina variaunoo. Fai na ngiisi viee mminnaara ngii yaparaino ngii mmuaarareevora hama na ngii yaparainaravai. Hama na ngii sikauyauvaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na mmoori varauvai. Mo kutaa kuavai. Hama nnaakaraiya mmoori varada sikau mminnaiyauvaa varada ngiari kaano kooya mmi-aavai. Ngii kaano kooyaano mmoori varada sikau yeenna mminnammin-naiyauvaa ngiari nnaakaraiya mmiaavai. ¹⁵ Ngia ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na niisi vai mminnaa mmuakiaayauvai kati ngiyyara ni yoketaivaara kagaari kiee ni variraivaatama ngiyyara yapaanarai vo inna ni yoketaano. Fai na itaama iina ngiyyara pinaama mmuduuya rinai ngia irisai kiisama niyara mmuduuya ruaarannee?

¹⁶ Inna aikioo itaama vaiki ai vaa ngia rikiaavai. Na ngiisi kuaa suaivaki hama na mminnaiyauvaara ngii yaparakiavaara hama ngii mmuaarareer-avai. Mo vooyaano kiaanoo: Ivo ti unnakua kiaa kioo ti inno taanaree kiaa kioo ta sikauyauvaa yapaateera tiravaivee, kiaavai. ¹⁷ Ai mo dataama na itaama iiravainnee? Na vaidi vooya ngiisi titaaduu vuuyaano ngii unnakua kiaa kiada itaama iiravainnee? ¹⁸ Mo na yamaa kua yamaa kua Titiinna kiaaduu ngiisi viravai. Na inna seena vaidi ausa hanigioo voovaatama inna tasipama titaaduu viravai. Mo Titiiva ngiisidiri ngii unnakua kiaa kioo mminnaiyauvaa vareeravainnee? Hameetavee. Neeta ivootama mmuaa ausa mmuaa vuatinnivai varada mmuaavaugiataama mmoori vareeravai.

¹⁹ Ti seena ta ngiyyara mmuduuya ruaunnaiyaso, ta yanaivau fafaara raanna kuaivaara ngia yaata utida tunoo: Ti avuuyauvunu ngiariiyaroo tida itaa kua kiaavaivee, kiaa ngia yaata utuaanee? Ai hameetavee. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tiine tiineema nnaasu ta kuaivaa tida Anutuugaa avuuvau mmuakiaa mmoorivai ta iikiaunnaiyauvaa ta ngii-iyaroo tida iikiaunnvai. Ngia yoketaama varia rada vidada nnaagiai ngia yaaagueeqama variaaraivaara ta iikiaunnvai. ²⁰ Ngia yoketaama variaaraivaara ni taatainai na ngiisi viee ngii teenai ngia koonnama ari vookaraama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii tasipama yoketaama varinaraiivaara na ni ngii taatainai na ngiisi viee ngii tee ngii tino ngii maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni piri-sainoo. Na ngiisi viee ngii teenai rikiada ngia ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida varida ngiingii yaatara ngiingii yaatara kiaivaara ngii nnannateenai varida ngiingiiyara ngiingiiyara nnaasu yaata utuaaravai. Yaata utida varida ngiingii seenaiyayaadiri koonnama yaata utida unnakua tida varida iyara murumuru tida varida ngiingiiyara mannaka tida koonnakaannama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. ²¹ Fai na kava ngiisi vino

Udaanga Anutuugo ni tinai ngii avuuyauvunu ni mmamma maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Ngiikidiri vooyaano nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya homo maisama yaata utida sabi nuaida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida varida ngiari yaata utiraiyauvunugiataama nnaasu varida hama ii aataru iyauvaara yaata utida mmooka hanigia mmida vari-aiyara na yaata utuaunoo. Na ngiisi viee iya teeno ni ausaivo kaayauma ni mmuaarareevoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo.

13

Pauruuso nnaagiai kua tioo yaagueeqama variateera tiravai

¹ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kua-nara iikiaunoo. Anutuuga kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiido vaa ivo tomeda iivaa taidaatama vatee kieve inna yaparakianee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ² Ngia nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyaatama ngia mmuakiaa voonaatama na taaraneetu ngiisi kuaa suaivaki ngii giaa ngii miaa kuaivaa aanna na ngieeradiri variee kava ngii giaa ngii miee ataa kua tinai rikiaatee. Fai na kava ngiisi viee ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara ngii tinai rikiada ngiikidiri tomeda iikiyai fai kutaa irisai maisaiyauvaa varaaravaivee. ³ Fai na itaama iino rikioo Yisuu Kirisiiva ni giaa ni mikiai na kua kiauvo kooyaa vainaravai. Yisuu Kirisiiva ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara safuuma irisaiyauvaa ngii minaree tuoo hama muaraagama iinno ngii mivai. Ngii nuuna aakiaiayuvaki yaagueeqama iinno varivai. ⁴ Kutaa nnaaru ivo vaidivai varioo muaraagama uuduu rikiada iya yatari sagaivau inna haara kieeravai. Aanna makee Anutuuga yaagueeqaivaura hara kioo varinoo. Teeta ivo tiiki vari vaidiyara tida mmuaikaraama muaraagama variaunnaano. Aanna ta inna tasipama Anutuuga yaagueeqaivaura hara kiada varida ngiyyara mmooriivaa iiki-aaravai.

⁵ Ngia ngiingii aakiaiayuvaki tuqinnama taatee. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kiaa aataruuvaua ngia hara kiada variaannee? Tuqinnama ngiingiiyara yaata utida rikiaatee. Mo vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiayuvaki varinoo. Mo vara ngia ngii aakiaiayuvaki taavo hama variinne? Vara ngia kati unnakua kiaa kiada kutaavaivee kiaannee? ⁶ Fai ngia ngiingii aakiaiayuvaki itaama teekio too Yisuu Kirisiiva kutaa varinai ta inna mmooriivaa kutaa varaunnaivaa kaanaivo kooyaa vainai ngia ivaa taaraivaara ta yaata utuaunnaano. ⁷ Sa ngia koonnama variateeraivaara ta Anutuugaata kua tida yaaku varaunnaano. Ti mmooriivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara hama ta itaama yaaku varaunnaano. Ngiikidiri vooyaano kiaano: Iya mmooriivo fanniinaravee, kiaaniaata ngia safuuma variateeraivaara ta Anutuugaata kua tida yaaku varaunnaano. ⁸ Hama yopeema ta vo aataru vo aataruuvadiri iida kua kutaa aataruuvaa uuda rammuaaravai. Ta kua kutaa aataruuvaa nnaasu iida variaaravai. ⁹ Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaivaara ti yoketainoo. Ngia Anutuuga aataruuvaa iidada arinaima teeda koovayama kiada vari-ateeraivaara ta yaaku varaunnaano. ¹⁰ Ivaara na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiunoo. Ngia koonnama variaivaara na ngiisi viee Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tikiyai na inna yaagueeqaivaura ngii tino ngii ausa mmuaarareevoora na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiunoo. Yisuu Kirisiiva ni tikiyai na inna yaagueeqaivaura kiau kuaivaa na kiau vai.

Na hama ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikiaateera kuavai kiau vai. Ngia inna aataruuvaa iidada koovayaida variateera kuavai na kiau vai.

¹¹ Ni seenayaso, ni kua nnaagiaivaa na tinai rikiaatee. Yoketaama variatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada arinaima koovayaida variaaraivaara yaagueeqama mmoori varaatee. Na ngii giaa ngii miau kuaiyauvaa arinaima rikiaatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ausa nuufa tasipama variatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqo mmuduuya rira ausa nuufa nakaaraivoono ngii tasipama varinaravai.

¹² Ngia ngiingii seenaiya yaaku rumisida iyara yoketaakiatee.

¹³ Anutuuqaa gioonna kiaapu aavakinnaa mmuakiaaya ngiinyara yaata utida boo kiaavai.

¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivootama Anutuuqaa mmuduuya riraivootama Mmannasa Yoke-taivo ngii aakiaiyauvaki varikiai vaa ngia ivaara arinaima rikiaivootama mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Garatiaa varuuyani reeravai

Vaidiyya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieeda ngiari voopin-naiya kiasa mmida iya maavee tikiai nnida kuaivaa arinaima rikiada yoke-taama variateeraivaara kiasa kookieeravai. Ii gioonna kiaapu iya inna hama Yutayaayavee. Iya ngiari voopinnaayavee. Iya ataama yaata utida tunoo: Mo fai vaidiivo Musiiva mmaanna tuu aataruuvaa iinnonno ivaudiri tupatupaa yoketaama variraivaa varaanaravaivee, tuuvaara Pauruuso tunoo: Inna hama kutaa kuavai ngia yaata utuaano. Vaidi voovoono kati yoketaama vari-raivaa varaanaraivaara Yisuunnara kutaavaivee tiivaara fai ivo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Ii aataru ivaa iikiaiya fai safuuma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaravaivee.

Pauruuso itaa kua tuuvaara Garatiaa varuu ausa hanigioo vooyaano ooqoo tida tunoo: Aikiooma Musiiva mmaanna tuuvaudiriaatama iida Anutuuqaa tasipama safuuma variravaivee, tiravai. Iya itaa kua unnakua tuuvaara vooyaano kumimakama yaata utida koonnama variravai. Iya kua kutaivaa rikiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Garatiaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Hama vaidi vooyaano kuaivaa ni giaa ni muduu na varee nuairavai. Yisuu Kirisiivaatama ti Napoova Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovootama kuaivaa ni giaa ni muduu na mmooriivaa vareeravai. ² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada ni tasi-pama variyaiyaatama ngiiyara yaata utida kiaani tee na aa yanaa aavaa ngia vaa ausa hanigia kiada Garatiaa mmataivau variyaiya ngiini fafaarakiaunoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-teeraivaara na yaata utuaunoo.

⁴ Ti Napoova Anutuuqo yaata utuuvaugiataama Yisuu Kirisiiva ti mmin-namminnaa maisaiyauvaara ee-oo tioo putiravai. Aa suai aavaki gioonna kiaapuuya maisama variaivakidiri Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaa-naraivaara putiravai. ⁵ Anutuuqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu vaki-aivee. Kua kutaa.

Yisuunna mmayaaya yoketaa mmuaa tuanaavai vainoo

⁶ Yisuu Kirisiiva kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia makee tikiai ari vo mmayaaya yoketaa voovai riki-aaraivaara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa pikiada kuaavai. Na ivaara pinaama nnikiaraakiaunoo. ⁷ Hama ari vo mmayaaya yoketaa voovai vainoo. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo hakuatarama ari voovaugiataama vakiaiveeraivaara ari vookarai kua yoke-taivaa ngii giaa ngii mmiaavo ngii ausaiyauvo mmuaararavai. ⁸ Ta tauraa ngii giaa ngii miaanna mmayaaya yoketaivaa fai tiikidiri voovoononnee vara ngiau aapuuvakidiri tii aangeraa voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuavai ngii giaa ngii mino too Anutuuqo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai. ⁹ Vaa ta ivaara tauraa ngii giaa ngii miravai. Aanna na kava ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa rikiada varaa mmayaaya yoketaivaa fai gioonna kiaapu voovoono hama ivaa roosiima

ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuaivaa ngii giaa ngii mino too fai Anutuugo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai.

¹⁰ Mo na itaa kua kiauvaara yaata utuatee. Vaidiyya niyara yoketaavee ki-aaraivaara na itaa kua kiaunnee? Vara Anutuugoono niyara kua yoketaivaa tinaraivaara na itaa kua kiaunnee? Mo Anutuugo niyara kua yoketaivaa tinaraivaara na itaa kua kiaunoo. Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na itaa kua kiaunnee? Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na mmoori varautiri. Na hama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variautirivee.

Pauruusaa Anutuugo aposoroo vaidivai mmataama kieeravai

¹¹ Ni seenayaso, nnikiai na aqaa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua mmayaaya yoketaivaa na ngii giaa ngii miaivo hama vaidiyyaano tira kuavai.

¹² Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni muduu na rikieeravai. Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni minaraivaara ni vita vitairavai. Hameetavee. Yisuu Kirisiiva ariinoo kooyaa ni giaa ni mioo ni vitairavai.

¹³ Vaa ngia rikiaavai. Gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari Anutuugaara uu aataruuvaa neeta iiravai. Na iina variee gioonna kiaapu Anutuugaara vaa ausa hanigiooyara hama na boo tiraina na iya ruputu raubiriinai iya Anutuugaara uu aataruuvo taikaiveeraivaara na maisa mmooriivaa iya iiravai. ¹⁴ Ti taato nnaakukiaiya tupatupaa uu aataruuvaa na yaagueeqama kiee iikiaivaara ni mmuaa vayanaiya na yaatara kiee Yutayaiya ngiari Anutuugaara uu aataruuvaa yaagueeqama iiravai.

¹⁵ Ni noonna ausaivakidiri hama na kooyaa variaa suaivaki Anutuugo ni mmataama kieeravai. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuoo na inna mmooriivaa iinaraivaara ni maavee tiravai. ¹⁶ Na ngiari voopinaiya Yisunna mmayaaya yoketaivaa kuaa mmiaiveeraivaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa kooyaa ni vitairavai. Iva kooyaa ni vitau suaivaki hama na vaidiyyasi viee iyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. ¹⁷ Hama na Yerusareema viee ni tauraa varuu aposorooyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. Hameetavee. Na safuuma viee mmanna mmataivaa nnutuuvo Arapiaa ivaki hara kiee kiisa suai variee kava vara ranee Damasakuusa nniravai. ¹⁸ Na ivaki hara kiee variaaduu nuanu taaravooma taika kioodoo na Yerusareema viee Petorooso ivaki varuuvaasidiri kuaivaa rikiaanara ivaki variaaduu yaakuuvaitana yuku sai suaivai taikeeravai. ¹⁹ Hama na sai aposorooya teeravai. Na ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataivaa Yakoopaa nnaasu teeravai. ²⁰ Aa na fafaara rau kua aavo kutaa kuavai vainoo. Hama na unnakuavai kiaunoo. Anutuugaa avuuvaidiri na kua kutaavai kiaunoo.

²¹ Nnaagiai na mmataivaitana nnutuuvaitana Suriaa Kirikiaa mmataivaitanaki viravai. ²² Na itaama varia ree nookiaa suaivaki Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuya kati na nookiaa kuaivaa rikiada hama ni teeravai. ²³ Gioonna kiaapu vooyaano iya tunoo: Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvo eeyaara taikaiveera ii vaidi ivo tauraa ti ruputuoo maisa mmooriivaa tiyara iiravai. Mo aanna makee ta taunnano ii vaidi ivoonoono Yisuunna kua mmayaaya yoketaivaa kuaa mmiaa roo nuainoo, tuduu ivaa nnaasu rikiada ²⁴ niyara Anutuugaata kua yoketaivaa tiravai.

2

Pauruuso ngiari vo aposorooyaata kua tiravai

¹ Nnaagiai nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama taika kioodoo na kava Yerusareema kuaaduu Panapaaso ni tasipama viravai. Ta vida vaidi Titiinnaata vitada viravai. ² Anutuugoono ni tuduu na viravai. Na viee viee oro ivaki hara kiee variee ivaki varuu kieetaiya vatee iya tasipama

oro vo kammu voovau variee Yisuunna mmayaaya yoketaivaa na ngiari voopinnaia kiasa mmiaa ree nookiaa kuaivaa kooyaa iya kiasa mmiravai. Ni mmoori tauraa na iikiaiyouvoota nnaagiai iinaraiyouvootama kuminayaa vaivoora na kooyaa iya kiasa mmiravai. ³ Titiiva ni tasipama varuu vaidiiivo Ereengaa vaidivai varuduaata hama vaidi vooyaano inna mmammaivaa hatokaateeraivaara ti tarikua tiravai. ⁴ Vaidi vooyaano unnakua kiasa tunoo: Ta ngii seenayavee, kiasa kiada ti tasipama varuuya inna mmammaivaa hatokaaree kiasa iidada hama hatokeeravai. Ii vaidi iyaano ta Yisuu Kirisiinna aataruuvau varida iikiaannaivaa taaree kiasa unnakua unnakua kiasa rada ta iikiaanna aataruuvaa teeda ngiari kieetaiya kiasa mmiaaraivaara teeravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ti ravaatau utuduu ta Yisuunna aataruuvau kati tete yaata utuaannaivau viravai. Iya mmaanna tuu aataruuvaadiri ti ravaatau utuaaraivaara iya itaama iiravai. ⁵ Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo yaagueeqama kutaavai vainai rikiada ngia yoke-taama variateeraivaara ta hama iya kuaivaa rikiada muaraagaida iiravai.

⁶ Mo ngiari kieeta vaidiiya mmataama kiooya dataama variaannee? Iya aruooma variaannee? Vara adida variaannee? Hama na ivaara yaata utu-aunoo. Anutuugo iyaata niitama taikiai ta mmuaakaraama variaannano. Ii vaidi kieeta iya hama karaasa kua voovai ni giaa ni miravai. ⁷ Hameetavee. Vaa iya taavai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono Petoroosaa mmiravai. Inna roosiima na ngiari voopinnaia kiasa mmianeera aataruuvaa Anutuugoono ni miravai. ⁸ Anutuugoono Petorooso aikiooma Yutayaa gioonna kiaapuyaki aposoroo mmooriivaa iikiaiveera kiasa kioo ari yaagueeqaivaa inna mmioo inna tasipooduu iiravai. Ivaa roosiima Anutuugoono tuduu na ngiari voopinnaiyaki aposoroo mmooriivaa varaaduu ivo ari yaagueeqaivaa ni mioo ni tasipooduu na iiravai. ⁹ Yakoopo Petorooso Yuvuaanainna iya kieeta nnutuuvaa varoodoono Anutuugo ii mmoori yoketaa ari vookarau ivaa ni muuvaa iya arinaima rikieeravai. Rikiada niita Panapaasaatama ti yaaku rumisiravai. Ivaara iyaata teetama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya Yutayaiyaki mmooriivaa varooduu ta ngiari voopinnaiyaki mmooriivaa vareeravai. ¹⁰ Iya mmuaa mmoorivaara nnaasu ti kiasa ti mmiravai. Ta mmanna haipuuyara yaata utida tuqinnaateeraivaara ti kiasa ti mmiravai. Vaa na ivaara yaata utuee na makemakee yaagueeqama mmoori vareeravai.

Pauruusoono Petoroosaa tiravai

¹¹ Na oto Adiookiaa variaaduu Petorooso nnuduu ivo koonnama uuvaara na gioonna kiaapuuya avuuyauvunu safuuma ari tinniiivau ivaara inna tiravai. ¹² Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigiooyasi Petorooso makemakee iya tasipama yeenna nneeravai. Yapooma nnaagiai Yakoopoono vaidi vooya titaa kioodoo nnuuya innasi nnuduu rikioo Petorooso ngiari voopinnaia pikioo hama kava iya tasipama yeenna nneeravai. Vaidi vooyaano ngiari voopinnaia ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera tuuvaara ivo aatuunno hama iya tasipama yeenna nneeravai. ¹³ Petorooso itaama aatuunno hanigioo varuneema ari seena Yutayaa vaidiiyaata Panapaasootama iva varuneema itaama variravai. ¹⁴ Yisuunna mmayaaya yoketaivo kua kutaavai vauvaa iya hama ivaa safuuma uuvaara na tee iya avuuyauvunu na Petoroosaa kiaanoo: A Yutayaa vaidi tuanaakua varieennaatainna ngiari voopinnaia roosiima hara kiee variannano. Hama Yutayaiya roosiima a hara kiee variannano. Itaama vaikiai mo dataama kiee a ngiari voopinnaia kiannano: Yutayaiya roosiima hara kiada variatee, kiannanee? tiravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaavai

¹⁵ Ta Yutayaiya ti kaano kooya Yutayaa gioonna kiaapuyaano ti mmateeravai. Ta hama ngiari voopinnaiya mminnamminnaa maisa vareeraiyakidiri diitaunnayavee. ¹⁶ Itaama vaikiyai vaa ta rikiaunnavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa avuuvau safuuma varinaree tioo ivoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kioo safuuma varinaravai. Ivo hama mmaanna tuu aataruuyauvaa iivaara safuuma Anutuugaa avuuvau varinaravai. Ta Yutayaiya teetama Anutuugaa avuuvau safuuma variaaraivaara Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Hama ta mmaanna tuu aataruuvaa iikiaannaivaara Anutuugaa avuuvau ta safuuma variaunnavai. Hama yopeema gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iinno Anutuugaa avuuvau safuuma varinaravai. ¹⁷ Itaama vaikiyai ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa avuuvau safuuma ta variataama kiadaata ta ngiari voopinnaiya roosiima mminnamminnaa maisaiyauvaa varada mmaanna tuu aataruuvaa hatokaunnaivo kooyaa vaivaudiri ta kiara: Yisuu Kirisiivaano ti tikiyai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanavaivee, kiarannee? Ai hama fai ta itaa kua kiaravaivee. ¹⁸ Mmaanna tuu kuaivaa vaa na pikiaivaa fai na keenaa iinaree kiaa iina teeno hama yopeenai teeda fai ngia na mminnamminnaa maisaivaa varaanaraivaa kooyaa taaravai. ¹⁹ Hama na aikioma mmaanna tuu kuaivaa iirama kiee na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. Na Anutuugaara nnaasu yaata utu kiee vaina variraivaa varee variaunoo. Na itaama varinaraivaara na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. ²⁰ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuneema neeta mmuaikaraama maisa aataruuvaa putuauko hama kava ni utivaivee. Anna makee na variauvo hama nene variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na variaunoo. Na mmata aavau variaua suaivaki na Anutuugaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiauvaara na hara kiee variaunoo. Ivoono niiyara mmuduuya ruoo putiravai. ²¹ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaara hama na kiaunoo: Kuminavaivee, kiaunoo. Ta mmaanna tuu aataruuvau hara kiada varida kiaunnaano: Ta Anutuugaa avuuvau safuuma variaunnaano, kiaa kiada variaunnatiri. Yisuu Kirisiiva putuuvo kuminayaa vaitirivee.

3

Mmaanna tuu aataruuvaa pikiada Yisuunnara kutaavaivee kiatee

¹ Ngia Garatiaa variyaiya kumimakayavee. Vaidi vooyaano ngii unakua kiaani rikiada ngia iya mmemmaana kuaavaivee. Mo ngia ivaara dataamaida yaata utuaannee? Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa vaa ta kooyaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia yatari sagaivaa arinaima kooyaa teeda rikieeravaara roosiima ngia arinaima rikieeravai. ² Na vo kuavaaraata ngii yaparainaravee. Mo vara ngia mmaanna tuu aataruuvaidiri iida Anutuugaa Mmannasaivaa vareeravainnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa Mmannasaivaa vareeravainnee? Ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaa kiada vareeravaivee. ³ Mo dataama vaikiaida ngia ivaara kumimakaida variaannee? Ngia tauraa Anutuugaa Mmannasaivaa vara kiada ivaara yaata utu kiada vaidi iikiaa aataruuvaa pikiada ngiengie yaata utuaivaugiataama iikiaano. ⁴ Ngia Mmannasa yoketaivaa vara kiada safu aataruuvau varuuvaa vaa ngia taunnuuda kiaanee? Ngia itaama varuu aataruuvo hama kumina mminnaavai. ⁵ Anutuugoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mi kioo ngii nuuna aakiaiyauvaki mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iira suaivaki ngia mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaivaara

ivo itaama iinnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iinnee? Mo ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iivaivee.

⁶ Ngia Aparahaamaara yaata utuatee. Ivo varuuvaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivoono Anutuugaara kutaavaivee tiravai. Ivo yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁷ Itaama vaivaara arinaima rikiaatee. Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuneema gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kaiyara Anutuugo tinoo: Aparahaamaa uru nnaakara tuanaayavee, tiivai. ⁸ Ngiari vopinnaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kaiyara Anutuugo tinara: Inna safuuma varira gioonna kiaapuyavee, tinara kuaivaa vaa Anutuugo tauraa kiaa kiooduu vauvaa vaidiiya ivaa fafaarairavai. Ivaarainno mmayaaya yoketaivaara Anutuugo mmuaanaa Aparahaamaa kiaa mmioo tunoo: A Anutuugaara kutaavaivee kiannaivaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiravai. ⁹ Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara yoketairavai. Innanikaraama mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee kaiyara ivo iyara yoketainaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaudiri ngiari yoketaama variaaraivaara iida ngiari irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaikiainnaata iya variaavai. Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Mmaanna tuu kua yanaivaki vai kua mmuakiaayauvai gioonna kiaapu voovoono hama make-makee iyauvaa rikioo iino Anutuugo irisai maisaivaa pinaavai inna mmimaraivo vaikioonnaata iivaivee, tiivai. ¹¹ Kua fafaara voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo inna avuvau safuuma variivoono fai tupatupaa variraivaa varoo hara kioo varinaravaivee, tiivaara vaa ta rikiaunnavai. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvau variivoono hama Anutuugaa avuvau safuuma varivai. ¹² Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa iinno fai ii aataru ivau nnaasu varinaravaivee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugo mmaanna tuu aataruuvaa iivoono hama Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo iivai.

¹³ Rikiaatee Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisai maisaivaa pinaavai vareeravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu aataruuvaa uuya irisai maisaiyauvo pinaayauvai vauduaata uu aataruuvakidiri Yisuu Kirisiiva ari kiauvaadiri ti yookaama kieeravai. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaidi vooya vaidi voovai utu raririima rada yatariyaa inna nnuunaivaa mmaana heerayaama rau rasotaama kiaavo too putiivoono fai Anutuugaasidiri irisai maisaivaa pinaavai ari varanaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁴ Aparahaamo Anutuugaa kuaivaara kutaavaivee tuuvaara ivo innara yoketairavai. Ngiari vopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo iyaraatama yoketairavai. Ivo iyaraatama yoketaakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai. Nnaaru Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmimaraivaara kua kiaa teerama kieeravai. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada Mmannasaivaa varaaraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai.

Kua kiaa teerama kioo kuaivo mmaanna tuu kuaivaa yaataravai

¹⁵ Ni seenayaso, na mmatayaa diaa aataru voovaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minaravee. Fai vaidi taaravaitanaano kua tida kuaivaa oyaiivaa kiaa yeena rau kiada ngiari nnutuuvaitanaatama yaagueeqai kuavai

fafaara raa yapa kiaivaa fai hama vaidi voovoono yopeema ivaa hatokoo vo kuavai ivaa tasipama raanaravai. ¹⁶ Aikioovai. Anutuugo ari kua kiaa teerama kiooyauvaa Aparahaamaata inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravai. Hama ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tiravai. Itaa kua tuu kuaivo hama kaayau sidinnaidiyyara tiravai. Ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kiaa mmiravaivee, tuuvo mmuaa sidinnaidivaara tiravai. Ii vaidi ivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁷ Na kiau kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaatee. Anutuugo kua kiaa teerama kioo yeena rau kioo kuaivaa Aparahaamaa kiaa mmioo tunoo: Kua kutaa fai na iinara-vaivee, tiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo kaayau nuanu (430) nnaagiai nnuuvoono hama yopeema Anutuugo kua kiaa yeena rau kiooduu tauraa vauvaa hatokaivai. Ivo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa tuuvaa hama yopeema rugaivai. ¹⁸ Gioonna kiaapuuya Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa iidada Anutuugaa avuuvau safuuma variaaree kiaa kiada variaatiri. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaa hatokaatirivee. Hama itaama vainoo. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kua kutaivaa Aparahaamaa kiaa mmuuvaara kua kiaa yeena rau kioovaa kaanaivaa inna mmiravai.

¹⁹ Itaama vauduu aaniira Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravainnee? Mminnamminnaa maisa vareera aataru-uyauvo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuugo gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivo vainnonno nnaagiai ivo taikeeravai. Yisuuva Aparahaamaa sidinnaidiivo tuu suaivaki taikeeravai. Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaivaa innara Aparahaamaa kiaa mmiravai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvaa aangeraiyaano vaidi tammaivaki duuvaa Musiinna kiaa mmuduu ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ²⁰ Fai vaidi mmuaavoono vaidi voovaata kua tinaree kiaa safuuma innaata kua tinaravai. Fai hama vaidi voovoono tammaivaki dinaravai. Anutuugo Aparahaamaata kua tuu suaivaki ari mmuaavoono innaata kua tiravai.

Mmaanna tuu kuaivo ataama vaivai

²¹ Mo Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo Anutuugo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa hatokaivainnee? Hama hatokaivaivee. Anutuugo mmaanna tuu kua voovai gioonna kiaapuuya mmuuvaudiri iya tupatupaa variraivaa varaatiri. Iya mmaanna tuu aataruuvaa iida ivaudiri Anutuugaa avuuvau safuuma variaatirivee. Hama itaama vainoo. ²² Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaya mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utiivaara gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kaiya Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa kati ivaa iya mmiivai.

²³ Hama ta Yisuunnara kutaavaivee kiaanna suaivaki Anutuugaa mmaanna tuu kuaiyauvo oovi nauvaa roosiima ti puaisa utiravai. Ti utuonnonno Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvo kooyaa vau suaivaki taikeeravai. ²⁴ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivoono ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa avuuvau safuuma variateeraivaara ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. ²⁵ Aanna Yisuunnara kutaavaivee tira suaivo vaa kooyaa nniivaara ti haitatuuraivoono hama kava ti haitatuunno ti utivai.

²⁶ Ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya ivo ngiiki variivaara ngia Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁷ Ngia

ausa hanigiaavo Yisuuva ngiiki varikiai ngia nnoori varaiya ngii mmam-mayaa uyira rairaiyauvaa yapaaneema vaa ngia Yisuu Kirisiinna varaavai. ²⁸ Yisuu Kirisiiva ngiiki variiya ngia mmuaakaraiya variaanoo. Anutu-ugo ngii taikiai hama ngia ari vookaraiya variaanoo. Hama Yutayaiyaata Ereengaiyaatama variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaatama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nu-airaiyaatama hama itaa kiaaya variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Hama vaidiia variaani gionnaiya variaanoo. Mmuaakaraiya variaanoo. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia mmuaakaraiya nnaasu variaanoo. ²⁹ Fai ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya varida ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. Ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya varida Anutuugo kua kiasa teerama kioo inna kiasa mmuuvaa ngieetama varaaravai.

4

¹ Ii kua ivaara na ataa kua kiaunoo. Mmaapuuvo ari konna mminnam-minnaa mmuakiaayauvai varaanarivoono kiisavai varii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuuuvaa roosiima varivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa nakaaraivo varikiainnaata iya innara kiaanoo: Mmooori vareera ngiaammuuuavee, kiaavai. ² Ivo kiisavai varii suaivaki vaidi vooyaano innaatama inna mminnamminnaa mmuakiaayauvaaraatama haitatuuma rada kuaavovo ari koova mmataama kiai suaivaki ariinoo haitatuuvai. ³ Ta itaama mmuaikaraama variaunnaano. Ta hama ausa hanigieerama kiada nnaakaraiya roosiima variaanna suaivaki varida sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama ta variaannaduu mmatayaa diaa mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvoono ti haitatuuravai. ⁴ Ii aataru ivo itaama vauduu Anutuugo ariinoo yaata utuoo mmataama kioo suaivaki ari Mmaapuuvaa titooduu tiiravai. Mmatayaa diaa gionna Yutayaiivoono inna mmata kiooduu Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa Yutayaiya mmuuvaa ivoota iiravai. ⁵ Mmaanna tuu aataruuvo gionna kiaapuuya utuuvakidiri ivo ari kiauvaadiri yookaama kinai iya kati mmamma dummukiara kuaaraivaara ivo tiiravai. Ta viina nnaakaraiya vaidiia viriraiya roosiima Anutuugaa raunna mmaapuya variateeraivaara ivo tiiravai.

⁶ Ngia inna raunna mmaapuya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuugo ari Mmaapuuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio ti aakiaiyauvaki tioo ti tikiai ta kai tida kiaunnaano: Napoo-o, kiaunnavai. ⁷ Ivaaraida hama ngia mmuaavai mmuaavai sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama variaanoo. Ngia inna raunna mmaapuya variaivaara Anutuugo ari raunna mmaapuuyani teerama kiaiayauvaa fai ngii minaravai.

Pauruuso Garatiaa varuu gionna kiaapuuyara pinaama yaata utiravai

⁸ Ngia nnaaru Anutuugaara vueennama kiada varuu suaivaki ngia mmata aavau diaa kumina mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaa iida varuduu iyauvo ngii haitatuuda ngii ravaatau utuduu ngia iya mmooori vareeravai. ⁹ Aanna makee vaa ngia arinaima Anutuugaa teeda rikiaanoo. Na ngii giaa ngii miataa kuaivo vaikiai na fanniima vo kuavai kiaunoo. Anutuugo vaa ngii too rikiaivai. Itaama vaikiai mo aaniira ngia kava hani-giada ngiingii ausaiyauvaa kumina mminnaa saaka sifaa moomee hama yaagueeqaataiya mmiaannee? Mo aaniira iyauvo kava ngii haitatuukiai ngia iya mmooorivaa varaaraivaara ngii ee-oo kiatainne? ¹⁰ Ngia suai vooyauvaaraata kuraaga vooyauvaaraatama buusa nneera suai vooyauvaaraata nuanu vooyauvaaraatama pinaa suaiyauvaivee kiasa kiada kati

variaavai. ¹¹ Ngia itaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo. Na ngiiyara mmoori varauvo kuminayaa vaivoora na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

¹² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Na aanna makee variauneema ni roosiima variatee. Tauraa mmaanna tuu aataruuvo ni ravaatau utuuvaa vaa na pikiee aanna makee ngii roosiima variaunoo. Hama ngia vo mmoori vo mmoori maisaivaa niyara iiravai. ¹³ Vaa ngia teeda rikiaavai. Na vo yoosinnaivaki kuanaree kiasa iikiaaduu ni niitarooduu ngii tasipama variaivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa toosa hara ngii giaa ngii miaaduu ngia rikieeravai. ¹⁴ Ni niitaroovo niiki vauduu ni mmammaivo maisauduaata hama ngia niyara nniki rakaida ni ooqoo tiraida ngia ni tuqinneeravai. Angeraa voovoono ngiisi nninai ngia ivaara tuqinnaara iikiaravee kiasa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. Fai Yisuu Kirisiiva ngiisi nninai ngia innara tuqinnaara iikiaravee kiasa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. ¹⁵ Ii suai ivaki ngii ausa vutinniiyauvo niyara pinaama yoketauduu ngia sirigaida variravai. Aanna makee ngii tinniiyauvo dataama vaikiaida ngia ari vookarai aataruuyauvaara yaata utuaannee? Vaa na tauvai. Ngia niyara yoketauvaara ngiingii avuuyauvaa ranigaama kiada ni miatauduu hama yopeema ranigaama kiada ni miravai. ¹⁶ Itaama vaikiai na kua kutaivaa ngii giaa ngii miee variauvaara ngia niyara ti nnammutuaavaivee kiaannee?

¹⁷ Vo aataru vo aataruuvaa ngii miraiya unnakua unnakua kiasa rada memeyayaa vakia rada maisa aataruuvaa ngii iikiaara iikiaanoo. Iya ngiari mmuduuya riraivaa ngiiki yapa kikio ngii mmuduuya riraivo mmuaavau vainai niisidiri fai ngii utu rada ngiariisi yapaaravai. ¹⁸ Mo ngia yoketaa aataruuvau kuateeraivaara vaidiia yamayamaa kua kuaivo inna yoketaivai vaivai. Mmuakiasa suai itaama iivo inna yoketaivai vaivai. Hama na ngii tasipama variaa suaiyauvaki nnaasu yoketaivai vaivai. Mmuakiasa suaiyauvaki yoketaiyauvai nnaasu vaivai. ¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, rikiaatee. Gioonnaivo nnaakara mmataanara iinno varioo nniitareeraivaa varoonnonno nnaagiai mmataivai. Ivaa roosiima na tauraa iikiaaneema na kava ngiiyara yaata utuauko ni niitaraikiokio Yisuu Kirisiiva ngiiki suvuai kino ni niitaraivo pikiaanaravai. ²⁰ Ngia iikiaa aataruuvaa hama ni yoketaunoo. Na itaama ngiiyara yaata utuauvaa pikiee yoketaa yaataivaa ngiiyara utuee yoketaa kuaivaa tinaraiivaara aanna na ngii tasipama ni variataikiainnaata aavau hara kiee variee pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

Hekaaya Saraaya varida iira kuavai

²¹ Aa kua aavaara ni giaa ni miatee. Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa mmemmaana ngii variataiya vaa ngia mmuakiasa kuaiyauvaa Musiiva fafaara rooyauvaa arinaima rikiaannee? ²² Musiiva fafaara roo kuaivo Aparahaamaara tii kuavai. Aparahaamo mmaapu taaravaitana mmata kioo mmoori vareera gioonnaivaudiri voovai mmata kioo ariiyaadiaivaudiri voovai mmata kieeravai. Ii mmoori vareera gioonna ivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnava. Ariiyaadiaa gioonnaivo kati ari yaata utuuvau nuaira gioonnava. ²³ Mmoori vareera gioonnaivo mmuakiasa mmatayaa gioonnaiya mmateerayaama kati mmaapuuvaa mmateeravai. Ariiyaadiaivo Anutuugo kua kiasa teerama kioovaudiri mmaapuuvaa mmateeravai. ²⁴ Ii kua ivo mmataira kuavai. Anutuugo kua yeena rau kioo aataruuvaitana ii gioonna ivaitanaudiri kooyaa vairavai. Voovai mmoori vareera gioonnaivaa nnutuuvo Hekaava uu aataruuvaudiri kooyaa vairavai. Hekaanna sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonnava variravai.

Inna nnaakaraiyaatama mmuaikaraama yookaira nnaakaraya variravai. Ii kua yeena rau kioo aataru ivo taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaudiri nniivai. Ii aataru ivaa mmemmaana variraiya Hekaanna uru nnaakaraiya roosiima sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraya variaavai. ²⁵ Sinai taapiivo Arapiaa mmataivau vaivaudiri nii aataruuvo inna Yerusareema makee ivaki variaa gioonna kiaapuuyaata ngiari uru nnaakaraiyaatama sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variaavai. ²⁶ Aaparahaamo ariiyaadiaa gioonnaivo uu aataruuvaudiri Anutuugo kua yeena rau kioo aataru voovai kooyaa vairavai. Ivo kati ari yaata utuuvaugiataama nuainno varuuvaa roosiima ngiau aapu vai Yerusareema ivaki variaaraiya ngiari yaata utuaiyauvunugiataama nuaida variaavai. Ngiau aapu vai Yerusareemaivo inna ti noova roosiima vaivai. ²⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno Saraaya Hekaayara tinoo:

Gioonna hama nnaakara mmateerama kiese
kati variannaikua sirigakianee.

Hama nnaakara mmatee
hama nniitaraivaa tainnaikuaano
sirigainna raikianee.

Gioonnaivaa ari vaatiivo inna pikioovoono
gioonnaivo ari vaatiivo hama inna pikiaivaa yaataroo
kaayau nnaakaraiya mmataanaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

²⁸ Ni seenayaso, ta Saraanna mmaapu Isaakaanikaraama variaunnaano. Anutuugo kua kiaa teerama kioovaugiataama inna uru nnaakaraiya ta variaunnaano. ²⁹ Isaako varuu suaivaki Hekaava mmaapuuvaa mmuakiaa gioonnaiya mmateeraivaugiataama mmata kioovoono Isaakaa maisa mmooriivaa iiravai. Isaakaa Anutuugaa Mmannasaivo tuuvaugiataama mmatoovaa ivo maisa mmooriivaa inna iiravai. Anna makee mmaanna tuu aataruuvau kuaiya Anutuugaa Mmannasaivaa aataruuvau nookiaiya maisa mmooriivaa iikiaavai. ³⁰ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Gioonna sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraivaata ari mmaapuuvataama titakiai kuatee. Inna mmaapuuvo ari yaata utuuvaugiataama nuauvaa mmaapuuvaa tasipama ngiari koonna mminnamminnaiyauvaa vareevoora titakiai kuatee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³¹ Ni seenayaso, ivaaraida hama ta sikaunnaadiri yookaama kioo vitoovaa uru nnaakaraya variaunnaano. Ari yaata utuuvaugiataama nuauvaa uru nnaakaraya ta variaunnaano.

5

Yisuu Kirisiinna aataru ngiengie yaata utiraivau kati nookiatee

¹ Ta kati tete yaata utiraivau nuairaiya ta variaunnaano. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaara tida ta kati mmamma dummukiara tete yaata utuaunnaivau itaama variaunnaano. Ivaaraida ivau nnaasu yaagueeqama dida vaidia variatee. Sa sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variatee.

² Rikiaatee. Na Pauruusoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Yutayaa vaidiiva ngii kiano: Mo fai ngia ti roosiima yoketaama variaaraivaara ngiingii mmammaiyauvaa hatokaatee, kiaivaara ee-oo tikio fai Yisuu Kirisiiva ngiiyara putuuvo kuminayaa vainaravai. ³ Na kava ii kua ivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai arinaima rikiaatee. Fai vaidi voovoono ari mmammaivaa hatokaanaraivaara ee-oo tiivoono Anutuugaa mmaanna tuu aataru mmuakiaayauvai rikioo iikiaivee. ⁴ Ngia Anutuugaa

mmaanna tuu aataruuyauvaa iida kiaanoo: Ta inna avuuvau safuuma variaunnaanoo, kiasa variyaiya vaa Yisuu Kirisiiva uu aataruuvaa pikiaavai. Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivo vaikiainnaata ngia pikiaada ngieera kuaavai. ⁵ Mo ta aanna makee ataama variaunnaanoo. Yapooma Anutuuoqo ariinoo ti tinai ta inna avuuvau safuuma variaaraivaara ta faannaida variaunnaanoo. Anutuuoqaa Mmannasa Yoketaivo ti aakiaana varikiai ta yaagueeqama kutaavaivee kiasa kiada faannaida variaunnaanoo. ⁶ Mo Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta hama mmamma hatokeera aataruuvaa yaata utuaunnaanoo. Vaidi vooyaano ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama vooya hama ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama sa iyara yaata utuatee. Ii aataru ivo hama aataruvai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada ngiingii seenaiyara mmuduuya riraivo inna Anutuuoqaa avuuvau safuuma varira aataruvai.

⁷ Tauraa ngia yoketaama variyaiya mo gionoo ngii tikiai ngia kua kutaivaa pikiaannee? Mo ivo dee kuavai ngii giaa ngii mikiaida ngia rikiaannee? ⁸ Anutuuoqo ngii maavee tiivoono hama ii kua ivaa ngii giaa ngii mikiai ngia rikiaano. ⁹ Mmaanna tuu aataruuvaa iikiaaraivaara tii kuaivaa rikiaatee. Iya kiaanoo: Kiisa puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki vainno too yootaikio mmuakiaavai pinaavai vaivaivee, kuaavai. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada mmuaakaraama variaunnaivaara na yaagueeqama ngiiyara yaata utuee kiaunoo: Fai ngia hama muaraagama varida ari vo kuavai rikiaaravai. Vaidi voovoono ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua tikio ngii tinniiyauvo raubiriivo inna gioononnee? Hama na taunoo. Fai Anutuuoqoono ivaara inna yaparainno irisai maisaivaa inna mminaravaivee. Na yaata utuee itaa kua kiaunoo.

¹¹ Ni seenayaso, na homo mmannammanna mmamma hatokeera aataruuvaa ngii iikiateera kiautiri. Mo aaniira Yutayaa vaidiia ni utu raririida oovi nnauvaki ni yapaatirinne? Na hama iikiaunoo. Mo na kutaa iikiautiri. Na Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa ngii giaa ngii miaivaara hama iya maisa mmooriivaa ni miaatirivee. ¹² Vaidiia ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua kiaavo ngii tinniiyauvo raubirii vaidi iyara na kiaunoo: Inna aikioo, kii ngiari mmamma eeyaavai hatokakio maisakiaivee, kiaunoo.

¹³ Ni seenayaso, mo ngiengieenoo ngiingii yaata utiraivau kati nookiateeraivaara Anutuuoqo ngii maavee tiivai. Inna aikioovai. Sa ngiengie yaata utiraivau kati nookiaaraivaara kiatee: Inna aikioo, ti yoketaivo. Ti mmammaiyauvo ti iikiataivaa fai ta iikiaravaivee. Sa itaa kua kiatee. Fai ngia itaa kua tikio ngiingii mmammaiyauvo ngiiyara haitatuunaravai. Sa itaama yaata utida variatee. Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara mmoori varatee. ¹⁴ Anutuuoqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai kaanaivo ataama vainoo. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinne mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kua kaanaivo itaama vainoo. ¹⁵ Itaama vainai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara buaaru tida nnannateeda koonnama varida ngiingii variraivaara tuqinnama teeda rikiaatee. Ngiingii variraivo eeyaara maisaivoora tuqinnama teeda rikiaatee.

Mmannasaivaa aataruuvaaata mmamma iira

aataruuvaaata Pauruuso tiravai

¹⁶ Na aa kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia varida Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama hara kiada variatee. Fai ngia itaama iikio mmammaiyauvo iikiataira aataruuvaa ngii iikiatainai rikiada fai ngia hama iikiaravai. ¹⁷ Ti mmammaivo ari iikiatai aataruuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio rikioo Mmannasa Yoketaivo ooqoo tiivai. Mmannasa Yoketaivo ari

iikiatai aataruuvaara mmammaivaa tikio rikioo mmammaivo ooqoo tiivai. Taaravaitana ngiari hanigiaanigiee kiaavaitana ngii aakiaana nnammutu-aavaitana variaavai. Fai itaa kiaivaitana ngiiki vaikiyai yoketaa aataruuvaa ngia ngii iikiatainai fai hama ngia yopeema iikiaaravai. ¹⁸ Mmannasa Yoketaivo fai ngii maavee maavee tinai rikiada ngia inna aataruuvau nuaikio fai Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvo hama ngii utinaravai.

¹⁹ Mmamma iira aataruuyauvo kooyaa vainoo. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi heera aataruuvoota maisama yaata utira aataruuvootama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvootama vainoo. ²⁰ Iya unnakua anutuuyauvaa iima kiada iyauvaara ti anutuugovee kiasa aataruuvoota saaka pieera aataruuvootama vainoo. Iya kaayauma ngiari seenaiyara nnammutuannammutuaa iira aataruuvoota rapira aataruuvootama iya ngiari seenaiya iya yaataraivaara iya nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiariiyara nnaasu yaata utira aataruuvootama vainoo. Hama iya mmuaa yaatavai utida varida iya ngiari seenaiya kuaivaara haunninniida mmarammaraama varida kua kiasa aataruuvootama vainoo. ²¹ Iya ngiari seenaiya iikiavavaa teeda iya varaataira aataruuvootama vainoo. Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varida nuunaida varida kaayau isareera maisaiyauvaa tasipama varida vo aataru vo aataru maisamaisaiyauvaa iida varida variaa aataruuvootama vainoo. Yaagueeqa kuavai na tauraa ngii giaa ngii miauvaa na keenaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya itaama iida variaya hama Anutuugo gioonna kiaapuuyara diravaki innasi kuaaravaivee.

²² Mmannasa Yoketaivo iira aataruuvo ataama vainoo. Mmannasa Yoketaivo varii gioonna kiaapuuya mmuduuya rida sirigaida varida ausa nuufa tasipama variaavai. Iya seenaiya maisa kuaivaa iya kiasa aataruuvoota rikiadaata yaagueeqama variaavai. Iya ngiari seenaiyara tuqinnada yoketa yoketai aataru mmooriyauvaa iida ngiari kiasa kuaiyauvaa hama pikieeraida safuuma iida ²³ tirooma adida variaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara tuqinnama haitatuuda varida hama iikiavai. Iya itaama iikiayauvaara hama kuaataivaivee. ²⁴ Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapu tuanaia vaa ngiari mmamma iira aataru eenaiyauvaa pikiaada ngiari mmammaiyauvo iikiata iikiataira aataruuyauvaatama yaagueeqama mmooriivaa iida pikiaavo vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. ²⁵ Mmannasa Yoketaivoo karaasa variravavaa vaa ti mmivaivee. Itaama vaivaara ivo ti kiasa ti mmii aataruuvauvaungiaa nnaasu ta nookiaaravai. ²⁶ Hama ta titiyara mannaka tida hama ta ti seenaiya mmammayaadiri ikiatainnaa kua tida varida iya ti yaataraivaara hama ti nnannateenai variaaravee.

6

Ta ti seenaiya mmuaararavavaa teeta varaaravee

¹ Ni seenayaso, fai gioonna kiaapu voovooonoo mminnamminnaa maisavavaa iinno varinai rikiada fai ngia vaidi vooya vaa Yisuunna Mmannasaivo ngii aakiaana variiya inna teeda safu aataruuvaara tirooma inna kiasa mmikio rikioo ivau kava varinaravai. Ngieeta mmuaavai mmuaavai ngiingii variravavaaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Ngii iinno taanaravoo ngii mmookai vainainnaata ngia iida variaarainnoo. Tuqinnama haitatuukiatee. ² Ngiiingii seenaiya tasipama varida teekio data datai aataru mmuaaravoo iyaki vainai rikiada ngieetama iya mmuaaravavaa varaatee. Fai ngia itaama iida Yisuu Kirisiinna aataruuvavaa safuuma iikiaaravai. ³ Fai gioonna

kiaapu voovoono hama inna nnutuaataivoono ariiyara tinara: Na vaidi tunaavaivee, tiivo itaa kua kiaa fanniima kiaanaravai. ⁴ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari mmarammaraa nuaira aataruuvaa ngiariinoo ivaara tuqinnama haitatuukiaaravai. Fai voovoono ari ii mmooriivaa teeno too yoketaino rikioo ari mannaka tinaraivo ariiki vaivai. Vaa ari mmooriivo yoketaivaara sa ivo ari seenaiya mmooriivaa too ivaara yaata utuaivee. ⁵ Gioonna kiaapu mmuakiaaya ngiari mmoori vareeraivaata ngiari variraivaatama mmuaavai mmuaavai ngiariinoo haitatuukiaaraivaara itaama iikiatee.

⁶ Fai Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmiraivo vaidi voovai kiaa mmino fai ivo mminnaa vooyauvai kati inna mminaravai.

⁷ Sa ngiingiiyara koonnama yaata utuatee. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema Anutuugaa unnakua unnakua tioo iinaravai. Fai vaidi voovoono yeenna hauvaa utu kioo ari ii yeennaivaa kaanaivaa safuuma varaanaravai. Ivaa roosiima ivo ari variraivaudiri too fai safuuma irisaivaa varaanaravai. ⁸ Fai ari mmammaivo iikiataira aataruuvaara nnaasu yaata utuoo mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai putiraivaa varaanaravai. Ivo Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ⁹ Ivaaraida nnikiai yoketaa mmooriyauvaa iikiaunnaiyauvo sa ti pirisakiaivee. Fai ta hama ivaa pikieerama kiada yapooma suaivo nninai yeennaivo nneeravaata vaikiai vareerayaama fai irisai yoketaiyauvaa varaaravai. ¹⁰ Ivaaraida ta mmuakiaa gioonna kiaapuyara yoketaa mmooriivaa iikiaara aataruuvo kooyaa vainai makemakee iikiatee. Ti seena ausa hanigieeraiyara itaama yoketaama mmooriivaa pinaama iikiatee.

Pauruuso yaagueeqama kioo iya tioo

iyara boo tiravai

¹¹ Na kiauko vaidi voovoono tauraa aa yanaa aavaa fafaara raikiai nnaagiiai na neneenoo pinaa fafaaravai ngiini rauvaa taatee. ¹² Vaidi vooyaanoo ngia ngiingii mmammaiyauvaa hatokaateeraivaara ngii tarikua kaiya ngiari seena Yutayaiya ti mannaka kiateeraivaara itaa kua kiaavai. Iya Yisuu Kirisiiva putuuvaara kutaavaivee kiaivaara ngiari seena Yutayaiya sa ti rupuuteeraivaara itaa kua kiaavai. ¹³ Vaa ngiari mmammaiyauvaa hatoka kiada ngii kaiya hama mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaavai. Iya ngii tikiai ngiingii mmammaiyauvaa hatokakiai iya ngiari mannaka kiaaraivaara ngii kiaavai. ¹⁴ Mo neenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara nnaasu na mannaka tinaravai. Yisuu Kirisiiva ni mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu na ivaara kutaavaivee kiaivaara mmatayaa diaa aataruuyauvaara hama na yaata utuauvai. Vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvo hama yopeema ni utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa na ivaara putuauvai. ¹⁵ Ngia vooya ngiingii mmamma hatoka kiada variaani vooya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraida variaa aataru ivaitana inna hama aataru tuanaavaitana vaivai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada karaasaya variaa aataruuvo inna aataru tuanaavai. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa puaisa utiraiyara na kiaunoo: Anutuugo iyara boo tioo ari ausa nuufaivaa iya mmioo nnaasu variaivee. Na iyara itaa kua kiaunoo. Anutuugo tauraa Isarairaiya mmataama kiooya iyaano iya roosiima variaiyaano Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaayavee.

¹⁷ Nnaagiai sa vaidi voovoono mmoori mmuaararaivaa ni miaivee. Na Yisuunna mmooriivaa varauvaara vaidiia ni ruputuaa puruuyauvo ni mmammaivau kooyaa vaiyauvaara sa mmoori mmuaararaivaa ni miaivee.

¹⁸ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Epesiisa varuuyani reeravai

Pauruuso Epesiisaiyani roo kuaivo ataama vaivai. Fai suai voovai nnino Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai nuunama yapa kioo mmata aavau vaiyauvaata ngiau aapu vaiyauvaatama vara nuunama yapa kino fai Yisuuvaano iyauvaara kieetavai varioo haitatuunaravaivee. (1:10) Ii kua ivo itaa kua tiivo gioonna kiaapuuyaraatama tiivai. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuyaa Yisuu Kirisiinna tasipama mmuaavau yoketaama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara Anutuuqo yaata utiravai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Epesiisa varuuya itaama variateeraivaara Pauruuso yoketaa kuaivaa aa yanaa aavau iyani reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapu Epesiisa variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida yaagueeqama kiada variyaiyani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Anutuuqo ari yaagueeqa yoke-taivaa ti mmivai

³ Nnikiai ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara kua yoke-taivaa kiaaravee. Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyaa variaunnaivaara ivo tiyara yoketaimno ari yaagueeqaivaaura mmuakiaa aataru yoketaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa vaa ti mmivaivee. Ivaara ta innara kua yoketaivaa kiaaravee. ⁴ Anutuuqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida inna gioonna kiaapuyaa variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. Ta yoketaa tuanaaya varida inna avuuvau sa maisama varirama kiada safuuma variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. ⁵ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo ti vitoo ari raunna mmaapu tuanaaya ti yapaanaraivaara vaa ivo mmuaanaa yaata utuoo teerama kieeravai. Ivo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara mmuaanaa ivo itaama teerama kieeravai. Ivo ari yaata utuuvau vau kua yoketaivaa iino inna yoketaivaraivaara vaa ivo mmuaanaa itaama yaata utuoo teerama kieeravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapu innara mmuduuya ruoo nnaasu variraivaa kati ti mmiravai. Ti mmuuvaura ivo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiravai. Ivaaraida nnikiai ta innara kua yoketaivaa kiaaravee.

⁷ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kiauvaadiri ivaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai. Ivaaraida ta kiaunnaanoo: Anutuuqo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiivo pinaavai vainoo, kiaunnaanoo. ⁸⁻⁹ Vaa Anutuuqo tiyara itaama ari vookaraama iiravai. Ivo ari tinni yoketaivaki vauvakidiriaatama mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ivo tauraa taa taika kioovakidiriaatama tauraa ivo kiaa teerama kioo kuaivaugiataama iiravai. Ii kua ivaa tauraa kiaa teerama kioo haumaki yapa kioovaa vaa kooyaa ti vitairavai. Ii kua ivaa kaanaivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁰ Anutuuqo ari

kua kiasa teerama kioovaa iinara suaivo nnino rikioo fai iima taikaanaravaivee. Fai ivo mmuakiasa mminnamminnaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaatama mmatayaa vaiyauvaatama nuunama kioo Yisuu Kirisiinna iyauvaa kieetavai yapa kiaanaravaivee.

¹¹ Anutuugo ari yaata utiivaugiataama vaa tauraa teerama kiai kua mmuakiasayauvai iivai. Ivoono nnaaru toosa haroo suaivaki tiyara yaata utuivaugiataama tiyara inna iikiatauvaa iiravai. Ivo itaama tiyara inna iikiatauvaara Yisuu Kirisiiva tiiki varinai ta Anutuugaa gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ti mmataama kieeravai. ¹² Ivaara ta tauraa titi ausaiyauvaa hanigiada Yisuu Kirisiinnara faannakiaunnaiya nnikiai ta Anutuugaa nnutu yoketaivo ngiau aapu vaivaara kua yoketaivaa kiaravee.

¹³ Vaa ngieetama itaama variravai. Ngia Yisuunna mmayaaya kua kutaivaa arinaima rikioo suaivaki ngia ausa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Ngia ii mmayaaya yoketaa ivaa rikioovaara Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapeeravai. Yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa vaa ivo kua kiasa teerama kiaivaa ngii mioo tunoo: Iya ni gioonna kiaapuyavee, tiravai. ¹⁴ Anutuugo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuvaara ta kiaunnao: Fai ta ngiau aapu vikio ivo kua kiasa teerama kiaikio vaivaa ti mminaravai. Ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri vaa ti yookaama kieeravai. Ivaara ivo ti vitoo kinai ta inna tasipama variaaravaivee, kiaunnavai. Ivaaraida inna nnutuuvo ngiau aapu vaivaara nnikiai ta kua yoketaivaa kiaravee.

Pauruuso Anutuugaara yaaku vareeravai

¹⁵ Ivaara Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaaraatama Anutuugaa gioonna kiaapu mmuakiasayara mmuduuya ruaivaaraatama na rikiau suaivaki ngia itaama variaivaara ¹⁶ na ngiiyara yaaku varee mmannammanna Anutuugaata ngiiyara kua yoketaivaa tiee variaunoo. ¹⁷ Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vaivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii minaraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Fai ivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mino ivoono fai tinni yoketaivaa ngii mioo Anutuugaa aataruuvaa kooyaa ngii vitainaravai. Ngia arinaima Anutuugaara rikiaada taateeraivaara itaama ngii vitainaravai. ¹⁸ Ngii tinniiyauvo rusitinai ngia arinaima innara rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Ngia inna tasipama variateeraivaara Anutuugo vaa ngii maavee tiivai. Vaa ngia rikiaada ivaara faannaida variaano. Ngia gioonna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee kaiyani Anutuugo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa vaa kua kiasa teerama kieeravai. Fai ivo ivaa ngii minaraivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. ¹⁹⁻²⁰ Ta innara kutaavaivee kiaunnaiya ti aakiaana inna yaagueeqa ari vookaraivo yaagueeqama vaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Anutuugo ari yaagueeqa tuanaa ari vookarauvaadiri Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooduu ari yaaku yaadudainningiaa ngiau aapu inna yapa kiooduu variravai. Ii yaagueeqa ivo ti aakiaana vaivo inna mmuai yaagueeqaivo vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiau aapu varioo mmuakiasa ngiau aapu variaa kieetaiyaraata mmatayaa variaa kieetaiyaraatama dioo vainoo. Vaidiyya ngiari nnutuuyauvo ngiau aapu vaiyaraatama makee variyaiyaraata nnaagiai variaarayaraatama vaa ivo yaatara kioo iyara dinoo. ²² Anutuugoona Yisuunna mmuakiasa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeeraivaara inna yapa kieeravai. Mmuakiasa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara

kieetavai Dianeera inna yapa kioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara yaata utuoo itaama kieetavai inna yapa kieeravai. ²³ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiiva iya kieetaivo varikiai iya inna yuku yaaku mmammaivaa roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaa mmata aavau vaiyauvakiata variayauvakiataa suvuai kioo varikiai inna yaagueeqaivaura vai mminnaiyauvo vakiaani variaa mminnaiyauvo variaavai. Iyauvaki suvuaineema gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiaiyakiaatama suvuai kioo varivai.

2

Ta putiraiya roosiima variaunnano Anutuugo kati

tupatupaa variraivaa ti mmivai

¹ Ngia tauraa varuu suaivaki ngia hama Anutuugaa kuaivaa rikiada iida mminnamminnaa maisiyauvaa varoovaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. ² Ii suai ivaki ngia mmatayaa diaa aataru maisiyauvunu vida varida ngiau aapuuvaki nuainno varuu mmagia maisiia kieetaivaa kuaivaa rikiada iiravai. Anna makee ii kieeta ivo gioonna kiaapuuya Anutuugaa kuaivaa rikiadaata hatokaiyara dioo vainoo. ³ Ta mmuakiaaya iyanikaraama varida ti iikiataa aataruuyauvaa iida ti yaata utuaannaivaugiataama ti mmammaiyauvo iikiataa aataruuyauvaatama iiravai. Ta itaama iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya uvaugiataama iyanikaraama iidada Anutuugo iyara nnannatoo irisai maisivaa iya mmuuvaugiataama teeta varaaraivaa variravai.

⁴ Ta itaama variaannaduata Anutuugaa boo tiraivo pinaavai vauduu ivo pinaama tiyara mmuduuya riravai. ⁵ Mmuduuya ruuvaara ta inna kuaivaa hama rikiada iirama kiada ta vaidi putiraiya roosiima variaannadu ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovanikaraama teetaata vaidi putiraiya roosiima variaannaivakidiri innanikaraama diitada karaasaya inna tasipama variravai. Anutuugo ariinoo kati ngiiyara yokeetaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuugo ti vitoo ngiau aapu inna tasipama kieetaya diaateeraivaara ivo tuduu ta diitada karaasaya inna tasipama variravai. ⁷ Yisuu Kirisiiva putuuvaidiri Anutuugo ari mmuduuya riraivo vauvaa kooyaa ti vitairavai. Ivo tiyara mmuduuya ruoo tiyara yoketaama yaata utuuvo pinaama ari vookaravai vauvo nnaagiai mmuakiaa suaiyauvakiataa kooyaa vainaraivaara itaama uduu ta inna tasipama karaasaya variravai. ⁸ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Anutuugo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. Hama ngiengienoo ivaara mmoori vareeravai. Anutuugoono kati ngii miravai. ⁹ Hama ngia ivaara mmoori varaivaaraida hama ngia ngiingiiyara manaka tiraivootainoo. ¹⁰ Anutuugo ariinoo ti iima kieeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta karaasaya varida vaa ivo tauraa teerama kioo mmoori yoketaivaa ta iida yoketaama variateeraivaara Anutuugo ti iima kieeravai.

Yutayaiyaata ngiari vooinnaiyaatama nuunama mmuakaraama variravai

¹¹ Ngiingii mmatoo suaivaki hama ngii kaano kooya Yutayaiya oyavakidiri ngii mmateeravai. Yutayaa vaidiyya ngiiyara kiaanoo: Aqaa vaidi aaya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaa kiada ngiariyara kiaanoo: Ta titi mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kiaavai. Ngiari yaakuuyauvaadiri ngiari mmammaiyauvaa hatokaivaara iya itaa kua kiaavai. Ngia hama Yutayaiya oyavakidiri diitaavai. Tuqinnama ivaara

yaata utuatee. ¹² Ngia tauraa itaama varuu suaivaki ngia Yisuu Kirisiinna ngieerama variravai. Ngia vooipinnaiya hama Anutuuoqo mmataama kioo gioonna kiaapu Isarairaiya tasipama variravai. Nnaaru Anutuuoqo ari gioonna kiaapuuyara kuaivaa kiaa teerama kioo yeena rau kioovaa hama ngiiyaraatama tiravai. Ngia aa mmata aavau varuduu hama Anutuuoqo ngii tasipama varuduu hama ngia inna tasipama variaaraivaara faannaida variravai. ¹³ Aanna makee Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara ngia tauraa inna ngieerama variaya ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuoqo ngii vitoo inna vainima ngii yapa kiaivai.

¹⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo itaama uuvaara aanna makee ta Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama ta mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama variannanoo. Ta nnammutuannammutuaa variaanna suaivaki ivo putuuvaaara hanikia pinaavai roosiima ti tammaivaki vauvaa ivo havarata kiooduu hama ta kava nnammutuannammutuaa roosiima variraida ta mmuaakaraama yoketaama variravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama mmuaakaraama yoketaama variateeraivaara ivo Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa yaataroo ivakidiri kiisa kiisa aataruuyauvaa iya uuyauvaa ruga kieeravai. Ruga kioo iya tuduu mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama yoketaama varida iya innara kutaavaivee tuuvaara mmuaakaraama itaama variravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaaara Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama nnammutuaa kieema varuu aataruuvaa rugeeravai. Ruga kioo Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama iya yapa kioo Anutuuoqaasi kuaara aataruuvaa kooyaa iya vitairavai. ¹⁷ Ngia vooipinnaiya Anutuuoqaa ngieera variayaatama ta Yutayaiya inna vainima variaunnaiyaatama ivo tuoo ausa nuufaivaa varada varira mmayaaya yoketaivaa ti kiaa ti mmiravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva putuuvaaara ta mmuakiaaya Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama Anutuuoqo mmuaa Mmannasavai ti mmivai. Ti mmiivaara ta ti Koonna Anutuuoqaa avuuvau nnida innaata aikiooma kua kiaunnvai.

¹⁹ Itaama vaikiyai ngia vooipinnaiya hama ngiari vooipinnaaya roosiima vooya mmataivaki variaano. Ngia Anutuuoqaa gioonna kiaapuuya tasipama mmaayootaaya varida Anutuuoqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁰ Anutuuoqoono nnau heekeeraivaa roosiima heekainoo. Ivo Yisuu Kirisiinna vuuta kuabai pinaa kiaivaa roosiivaa yapa kioo tooyataayaivau kiisa kuabaiyauvaa yapaivai. Ii kuabai iyauvo inna Anutuuoqaa kua varada nuairaiyaatama forofetaiyaatamavee. Ngiiitaata Anutuuoqo ngii vitoo iyayaa nnau roosiima heekainoo. ²¹ Kuabai pinaivaa tauraa toosa hara hanuu hara kiaivau mmuakiaa yatarivai hirikiokio vioo nnau pinaavai vaivai. Kuabai pinaivo nnauvaa hara taa utiivaa roosiima Yisuu Kirisiivaano ngii utivai. Ngia yatariyauvaa roosiima vida nuunaira nnau pinaa ari vookaraivaa roosiima Udaanga Anutuuoqaara variaavai. ²² Yisuu Kirisiiva ngiiiki variivaara Anutuuoqo ngiiitaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama vitoo nnau pinaivaa heekeeraayaama ngii yapa kioo ivaki ivo Mmannasavai hara kioo varivai.

3

Pauruuso ngiari vooipinnaiya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ivaaraina na yaaku varaunoo. Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varee ngia voopi voopi hara kiada variaya ngii giaa ngii miaaree nookiauvaara na oovi nnauvaki hara kiee variee yaaku varaunoo.

² Vaa ngia rikiaavai. Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata utira safu mmooriivaa kati ngiiyara ni miravaivee. ³ Anutuuoqo ari yaata utuu kua

hataumaki vauvaa kooyaa ni giaa ni miravaivee. Vaa na ii kua ivaa kiisama fafaara ree ngii giaa ngii miauvaivee. ⁴ Fai ngia ivaa jaarida rikiakio Anutuugo Yisuu Kirisiinnara hatauma kua tuuvaa ni giaa ni mikiai na arinaima rikiauvaara fai ngia kooyaa rikiaaravai. ⁵ Nnaaru tauraa suai hama Anutuugo ari gionna kiaapuuya ii hatauma kua ivaa kooyaa iya kiaa mmiiravai. Aanna makee Anutuugo ari Mmannasaivaa kiaa mmikio ivo ari kua varada nuairaiyaatama kua kiaa kookieera vaidi forofetaiyaatama kooyaa kiaa mmiivai. ⁶ Ii hatauma kua ivo ataama vainoo. Ngiari vooipinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa vaa arinaima rikiaivaara iyaraata Yutayaiyaraatama Anutuugo iyara yoketaainno ivo mmuaavaugiataama iyara yoketairavaa iya mmiivai. Ngiari vooipinnaiya mmayaaya yoke-taivaa rikiada Yutayaiya tasipama Anutuugaa gionna kiaapu tuanaaya mmuaakaraama variaavai. Anutuugo Yisuu Kirisiinnara kua kiaa teerama kioo kuaivaa Yutayaiya kiaa mmuuvaa ngiari vooipinnaiyaatama rikiada iyaata Yutayaiyaatama ii kua ivaa kaanaivaa mmuaakaraama varaavai.

⁷ Ii mmayaaya yoketaa ivaa na gionna kiaapuuya kiaa mminaraivaara Anutuugo ni mmataama kiooduu na inna mmoori vareera vaidivai variravai. Ivo ari yaagueeqaivaura ii mmoori ivaa kati niyara yoketaama yaata utuuvaa kati ni miravai. ⁸ Anutuugaa gionna kiaapu mmuakiaaya ni yaataraavai. Ivaara hama Anutuugo yaata utirainno kati niyara yoketaama yaata utuoo ii mmoori ivaa ni mioo gionna kiaapu ngiari vooipinnaiya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaura kaayau ari vookara ari vookarai aataru yoketaiyauvo vaiyauvaara iya kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. ⁹ Anutuugo ari yaata utuu kua hataumaki vauvo kooyaa kaanaivo vainaraivaara gionna kiaapu mmuakiaaya kooyaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Anutuugo mmuakiaa mminaiyauvaa iiraivoono tauraa varuu mmuakiaa suaiyauvaki ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. ¹⁰ Aanna makee ta variaunna suai aavaki ta ausa hanigieeraiya Anutuugaa tinni yoketaa ari vookaraivo vaivaa kooyaa aangeraiya kieetaiya yaagueeqama ngiau aapu variaya vitaikiai arinaima teeda rikiaateeraivaara Anutuugo tauraa ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. Ta vaa ausa hanigiaunna gionna kiaapuuya iikiaunnaivaudiri iya teeda arinaima rikiaaravai. ¹¹ Tupatupaa ari yaata utira kuaivo kooyaa vakiaiveera ivo itaama iiravai. Ivo ari yaata utuu kua kaanaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmatayaa titaa kiooduu tuoo kooyaa variravai. ¹² Ta inna tasipama varida innara kutaavaivee kiaunnaivaara hama ta aatuuraida kati Anutuugaata yaagueeqama kua kiaunnaano. ¹³ Ivaaraina na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na ngiiyara mmamma nniitaraivaa varauvaara Anutuugaa kuaivaara sa ngii pirisainai ngia yaata utida kiatee: Ta pikiaaravee, kiatee. Na ngiiyaroo tiee mmamma nniitareeraivaa varee aavaki variaunoo. Na itaa kua kiaunoo.

Ngia Epesiisaiya Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmuduuya ruaiyai

¹⁴ Anutuugo itaama tiyara yoketaama uuvaara ni ausa mmuduuyaivo hanigiaikiai na ti Napoonnaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹⁵ Mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variayaata ngiau aapu variayaatama iya oyaiyauvo Anutuugaasidiri tiiravai. ¹⁶ Ivo ari oyai yoketaa ari vookaraivakidiri ari Mmannasaivaa tino too ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama suvai kioo varinai rikiada ngia yaagueeqama ari vookaraama variaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo ngii aakiaana nnau roosiima hara kioo variaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Anu-

tuuqaa mmuduuya rira oyaivo yaagueeqama ngii aakiaana vainai ngia ivau yaagueeqama variateeraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmuduuya riraivo pinaa ari vookaraivai vakia roo saivai saivai hokobavai vioo verepi hokobavai vioo mmeepi hokobavai hama araivootainaravai. Ngiheetama mmuakiaa Anutuuqaa gioonna kiaapuyaataama ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁹ Ta gioonna kiaapu mmatayaa diaa mmuakiaaya hama ta yopeema Yisuu Kirisiinna mmuduuya rira oyai pinaa ari vookaraivaa tuqinnama teeda rikiaunnava. Ngiengieenoo ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Fai itaikio yaagueeqa yoketaivo Anutuuqaaki suvuaikio vaivo ngii aakiaa mmuakiaayavaki suvuaivaraivaaraatama na yaaku varaunoo.

²⁰ Anutuuqo ari vookaraivai varinoo. Ta yaata utira kuaivaatama ta inna yaparaira kuaivaatama ivo rikioo iyauvaa iinno tiyara yaata utuoo vooyauvaatama iva iinaree kiaa fai aikiooma iinaravai. Inna yaagueeqaivo ti aakiaiyavaki iinno varivai. Ii yaagueeqa ivaadiri ivo fai aikiooma iinaravai. ²¹ Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu gioonna kiaapuuyara putuuvaara vaa ausa hanigieeraiya tupatupaa Anutuuqaa nnutuuvaa ngiau aapu yapa kioo itaavai nnaasu vakia roo vioo vioo mmannammanna vakiaivee. Kua kutaa.

4

Yisuuva ti kieetavai varikiai ta inna yuku yaaku mmammaya variaunnava

¹ Na Udaanga Yisuunna mmoori varaivaara iya oovi nnauvaki ni yapooovono aa na tinara kua aavaa na yaagueeqama tinai rikiaatee. Anutuuqo ngii maavee tuu suaivaki yoketaa aataru safuuma ivo ngii vitauvau safuuma ivau nookiatee. ² Sa ngiingiiyara mannaka tida variatee. Mmannammanna tirooma adida varida ngii seenaiyara tuqinnada yamaa kua yamaa kua iyaata tida maisa kuaivaa ngii tikiainnaata rikiaadaata yaagueeqama variatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivaara ngiingii tasipa ngiingii tasipama mmoori varaatee. ³ Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipama varikiai ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaavai. Ngia itaama ausa nuufaivaa tasipama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaa aataruuvaa yaata utida mmannammanna iikiatee. ⁴ Ngia vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqo taikiai mmuaakaraakiaaya variaano. Mmuaa Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaana varinoo. Anutuuqo ngii maavee tikiai ngia innasi kuaaree kiaa faannakiaa aataruuvo mmuaa aataruvai vainoo. ⁵ Mmuaa Udaanga Yisuu Kirisiiva varinoo. Ngia innara kutaavaivee kiaivo mmuaa aataruvai vainoo. Nnoori apira aataruuvo mmuaavai vainoo. ⁶ Anutuuqo ari mmuaavai variivoono ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Napoova varinoo. Ivoono Udaangavai varioo mmuakiaayara haitatuunno varioo ari yaagueeqaivaa iya mmiivaara iya inna mmooriivaa iikiaano. Inna Mmannasaivo mmuakiaaya aakiaiyavaki varinoo.

⁷ Itaama vaikio Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa varaateera yaagueeqa ari vookaraivaa mmuaavai mmuaavai ti mmivai. Yisuu Kirisiinnasi vai yaagueeqa yoketaivakidiri ivo ti mmiataikio kati ti mmivai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivo ngiau aapu vuu suaivaki
 gioonna kiaapu tauraa oovi nnauvaki yapa kiooya
 vitoo ari tasipama kioo
 ari yaagueeqa yoketaivaa
 gioonna kiaapuuya kati mmiravaivee.

Anutuugaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁹ Ivo ngiau aapu kuainoo kiaa kua oyaivo dee kuavainno vainnee? Oyaivo ataama vainoo. Ngiau aapu vuuvoono vaa tauraa ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ivo ta mmatayaiya maisama variaanna aakiaivaki tiiravai. ¹⁰ Mmatayaa tuuvoono kava vara ranoo ngiau aapu viravai. Vioo ngiau aapuuvaa yaataroo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Ari yaagueeqaivo ngiau mmata mmuakiaavai suvuakuaiveeraivaara ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. ¹¹ Ivoono yaagueeqa yoketaivaa gionna kiaapuuya kati mmiravai. Ivo yaagueeqaivaa vooya mmi kioodoo kua varada nuaira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo kua kiaa kookieera forofetaiya aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo mmayaaya yoketaivaa varada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo gionna kiaapuuya tasipama varida kua kiaa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo vitaira aataruuvaa iiravai. ¹² Anutuugaa gionna kiaapu mmuakiaaya teerama kiada iya Anutuugaa mmooriivaa varaaraivaara Yisuuva yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama variaaraivaara ivo yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. ¹³ Ta itaama inna yaagueeqaivaura mmooriyauvaa iima rada vidada mmuaa ausavai varada Anutuugaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaaravai. Kiaa kiada innara mmuaa yaatavai utuaaravai. Ta itaama mmooriyauvaa iima rada vidada koovayaida Yisuu Kirisiiva yoketaama varineema teeta itaama innanikaraama variaaraivaara iikiaaravai. ¹⁴ Ta koovayaida itaama innanikaraama varida hama ta nnaakara kiisaiya roosiima variaaravai. Ta hama iya roosiima muaraagaida unnakua tira vaidiia unnakua kuaivaa rikiaaravai. Unnakua tira vaidiia gionna kiaapu vooya ngiari yaata utuaa kua nnamari kuaivaa kiaani iya rikiada haruruaavai. Nnoori pinaivo rubaayoonno vioo kanuuvaa hanigiaanieeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiada iya nnaagiaivau kuaavai. Yuunna pinaivo sainaidi sainaidiri ngioo kanuuvaa utu koroonno feeneeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiada haruruaavai. ¹⁵ Ta mmoori yoke-taiyauvaa iima rada vidada ta hama iya roosiima muaraagama variaaravai. Ta gionna kiaapuuyara mmuduuya rida kua kutaivaa iyaata tida Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaa roosiima ta innanikaraama varida inna aataru mmuakiaavai iima rada vidada yokeekiaaravai. ¹⁶ Ivo kieetavai roosiima varikiai ta inna yuku yaaku inna avu yaata mmuakiaa mmammavai roosiima mmuaannannuuma variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo nuunainno mmuaakarai mmammavai vaineema vaa ta ausa hanigieeraiya itaama variaunnava. Ti yuku yaaku ataiyauvo yoketaama vaikiai ta yokeeki-aunnaneema vaa ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya rida yoketaama varida yaagueeqakiaunnava.

Vaa ausa hanigieeraiya karaasa aataruuvau variatee

¹⁷ Itaama vaikio Udaanga Yisuuva ni tikiai na yaagueeqama ngiita kua tiee ngiita ataa kua tinaravee. Ngia sa sabi kava vaidi voopinaiya kumimakama rada nuairaiya roosiima nookiatee. Iya yaata utiraivo kuminayaa mmanna yaata utuaavai. ¹⁸ Iya yaata tinniiyauvo heenaivaki nuaida aatarura kumimakairavaa roosiima vainoo. Iya hama tuqinnama teeda rikiaavo iya ausaiyauvo yaagueeqaivaara hama iya Anutuugaasidiri yoketaama variraivaa vareerama kiada variaavai. ¹⁹ Iya mminnamminnaa maisa vareeraivakira nnaasu vida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida ari vookara ari vookarai

maisai aataruuyauvaa nnaasu iikiaavai. Iida varida hama iyauvaara iya mmamma maisakiaavai.

²⁰ Iya itaama iikiaa aataruuyauvaa hama ngia Yisuu Kirisiinnasidiri rikiada iikiaavai. Yisuunna aataru ari vookaraivaa ngia iikiaavai. ²¹ Vaa ngia innara rikiada inna nnaagiai vira gioonna kiaapuya varuduu vooyaano vaa Yisuunnaki vau kua kutaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. ²² Ivaara ngiingii mmamma iira eenanaa aataruuvaa pikiaatee. Ii aataru ivo ngii puaisa utuduu ngia tauraa varuu aataruuvo ari vookarairavai. Ngii mmamma eenanaivo iikiatairaivo ngii unnakua tuduu ngia vaidi putiraiya roosiima putuaara iida variravai. ²³ Ngii aakiaiyauvaata ngii yaata tinniyauvaatama hanigia kiada karaasaya variatee. ²⁴ Vaidi karaasaivaa Anutuugo ari roosiima iima kiaikio vaivaa vara uyu kiada vaidi tuanaaya variatee. Fai ngia itaida ngii seenaiya tasipama yoketaa safu tuanaa ari vookaraiya variaaravee.

²⁵ Ngia itaama variaivaara sa unnakua kiatee. Ngia mmuaakaraama Anutuugaa raunna mmaapu tuanaaya variaivaara ngii seenaiyaatama kua kiaaree kiaa kua kutaivaa kiatee. ²⁶ Fai ngii ausaiyauvo ngii nnannateenai sa ivaudiri mminnamminnaa maisaiyauvaa varaatee. Sa ngii seenaiyara ngii ausaiyauvo nnannateenono suaivo haatapaivee. Akiiraama iyaata kua yoketaama kiatee. ²⁷ Sa Sataangaa kuaivaara muaraagakiatee. ²⁸ Tauraa varioo mmuara raira vaidiivoono mmuara raira aataruuvaa pikiaivee. Pikioo ari yaakuuvaitanaadiri yaagueeqama mmoori varano mminnamminnaiyauvo innasi suvuaino too ari seena kumina hama mminnaataiya saivai mmiaivee. ²⁹ Sa ngii avaiyauvakidiri kua maisa vooyauvai kiatee. Kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapu muaraagama variaya yaagueeqama variaaraivaara yamaa kua yamaa kua iyaata tida kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapuuya ngii kuaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. ³⁰ Sa ngia vo mmoori mmuaararai voovai iida varida Anutuugaa Mmannasa Yoketaivaa mmuaararavaa mmiatee. Vaa Anutuugo ngii mmataama kiaivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. Fai suai nnaagiai ivo ngii vitanai ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya mmamma dummukiara variaaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. ³¹ Ngia ngiingii ausa kapikarai mmuakiaayauvai pikiada ausa nniitareera buaaru tiraivaatama pikiada kua yaagueeqa tida tomedaira kuaivaa tiraivaatama pikiada nniki tomedaida variraivaatama pikiaatee. ³² Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara boo kiatee. Anutuugoono Yisuu Kirisiiva putuuvaaara ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno rugaivaivee. Ivaa roosiima ngiingii seenaiya mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee.

5

Ta mmeekiaivau nnaasu hara kiada variaaravee

¹ Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruaivaaraida ngia inna uru nnaakaraya variaano. Ngia itaama inna nnaakaraya variaivaara ivo varineema ngieetama itaama hara kiada variatee. ² Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida variatee. Nnaaruaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa kati Anutuugaara hudooduu suuda yoketaivo vuvvaa Anutuugo rikiooduu inna yoketairavai. Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruoo kati ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu Anutuugo tooduu inna yoketairavai. Itaama vaivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaineema

ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida varida variatee. ³ Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuya variaivaara sa maisa aataruuvaa iikiaaraivaara ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida varida kua kiatee. Sa sabi nuaira aataruuvaraata maisama yaata utiraivaaraatama kua tida sa ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara ngii varaata varaataira aataruuvaraatama kua kiatee. ⁴ Sa kua kuaaru tomedaira kuaivaa tida sa sabi kuaivaatama tida sa isareera kua maisaivaatama kiatee. Anutuugaa gioonna kiaapuuya hama itaama kua kiaavai. Ngia iqitaa kua kiaa aataru ivaa pikiada Anutuugaata kua yoketaivaa kiatee. ⁵ Vaa ngia aa kua aavaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu voovono sabi nuaira aataruuvaa iinno maisama yaata utuoo ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara inna varaataivoono fai hama Anutuugaata Yisuu Kirisiivaatama gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki vioo innani teerama kaiyauvaa varaanaravai. Ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaa taikio inna varaataira aataruuvo inna unnakua anutuuvaara ausa mmuduuya mmiravai. ⁶ Gioonna kiaapu vooya sabi kuaivaa tida ngii unnakua tikiai sa iya itaa kiaa kuaivaa rikiaatee. Gioonna kiaapuuya itai kaiyauvaa rikiada Anutuugaa kuaivaa rikiadaata hatokaivaara fai inna nnannateeraivo iyasi nninaravaivee. ⁷ Itaama iikiaa gioonna kiaapuuya sa iya tasipama nuaida iikiatee. Iya pikiaatee.

⁸ Ngia nnaaru upisiivaki variravai. Aanna makee ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia mmeekiaivau hara kiada variaano. Ivaara gioonna kiaapuuya mmeekiaivaki variraiyanikaraama hara kiada variatee. ⁹ Fai ngia mmeekiaivau varikioonno ari vookarai variraivo ngiisi vainai teeda fai ngia yoketaama varida aataru safuuvau nuaida kua kutaivaa kiaravaivee. ¹⁰ Ngia ngiingii variraiyauvaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna yoketai aataruuvaa iikiaavo inna yoketairaivaara arinaima teeda rikiada ivaa nnaasu iikiatee. ¹¹ Gioonna kiaapu vooya kumina mminnaa upisiivaki vai mmooriyauvaa iikiai sa ngia iya tasipama iikiatee. Iya itaama iikiaa aataruuvaa ngieeno mmeekiaivau yapa kiko kooyaa vakiaivee. ¹² Iya haumaki itaama iikiaa aataru maisaiyauvaara hama ta ivaara ti kua kiataino. Fai ta ivaara tikio too ti mmamma maisainaravai. ¹³ Mmuakiaa aataruuyauvo mmeekiaivaki vaino fai oyaiyauvo kooyaa vainaravai. Kooyaa vaino too fai iyauvakidiri mmeekiaivo aikiooma taanaravai. ¹⁴ Ivaara vaidi voovono tauraa tunoo:

Vuru nnaamuru-o, diitaanee.

Putuannaivakidiri diitaanee.

Diitano Yisuu Kirisiinna mmeekiaivo

iiyaa taanaravaivee.

Ivoono itaa kua tiravai.

¹⁵ Ivaaraida ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Sa vaidi kumimakaiya roosiima hara kiada variatee. Vaidi tinni ruaiya roosiima hara kiada variatee. ¹⁶ Aa suai ta variaunna suai aavaki kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuainoo. Ivaaraida Anutuugaa aataruuvaa ngii vitainai rikiada inna mmooriivaa makee tinai iikiatee. Sa pikiaatee. ¹⁷ Itaama vai aataruuvo vainai sa ngia ivaara kumimakaida variatee. Anutuugaa yaata utuoo ngii miaramiaraa ngii mii mmooriivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaara mmoori varaatee.

¹⁸ Sa kapika nnoori vuainaivaa nneeda kumimakaida variatee. Fai ngia itaikio ngii variraivo konnainaravai. Ii aataru ivaa pikiada Mmannasa Yoketaivaara iikio ivo ngii aakiaana suvuakuaivee. ¹⁹ Anutuugaa kuaivaata inna kuaruuvataama ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiikiatee. Ngiingii

ausaiyauvaki Udaanga Yisuu Kirisiinnara ngii yoketaivai kua yoketaivo ngii iiki vaivaa tasipama innara kuaruuvaa kiatee. ²⁰ Mmuakiaa suai mmuakiaa aataru mmoori mminnamminnaiyauvaara yoketaayauvaivee nnaasu kiaa kiada ngii Gioonna Anutuugaa kiaa mmiatee. Ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida itaama kiaa mmiatee.

Pauruuso nnaata vaatiiyara tiravai

²¹ Vaa ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utida ngiingii kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²² Ngia gioonna vaa vaati vareeraiyaso, ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaneema ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. ²³ Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara dirayaama vaidiiya ngiari nnaataiyara dida vakiaavai. Yisuu Kirisiiva ariinoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya vitoo yoketaivau yapaivai. Vaa iya inna yuku yaaku inna mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaavai. ²⁴ Ivaaraida vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema gioonna vaa vaati vareeraiya ngiari vaatiiya kua mmuakiaayauvai rikiada iikiatee.

²⁵ Vaidi vaa nnaata vareeraiyaso, Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruaineema ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara pinaama mmuduuya ruoo iyara putiravai. ²⁶ Ivo itaama uuvaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya nnooriivoono iya mmammaiyauvaa finirayaama Anutuugaa kuaivoono iya aakiaiuvaki fini kooduu iya yoketaama varida Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya variravai. ²⁷ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya teenai iya yoketaa tuanaaya inna avuuvau variateeraivaara ivo iyara putiravai. Iya mmammaiyauvunu teeganaaganainno taminnu-maunnuunno vairaiyauvoota ari vookarai mminnaa itaiyauvootama iyayaa vaiyauvaa roosiima iya aakiaiuvaki sa mminnamminnaa maisaiyauvo vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. Vaa ausa hanigieeraiya yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisataiya varikio sa maisa mminnamminnaa vooyauvai iyasi vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. ²⁸ Ivaara vaidiiya ngiari mmammaiyauvaara tuqinnaaneema ngiari nnaataiyaraatama tuqinnada iyara mmuduuya ruatee. Vaidi voovoono ari nnaataivaara mmuduuya ruaivoono inna ariiyaraata tuqinnoo mmuduuya ruaivai. ²⁹ Hama vaidi voovoono ari mmammaivaara inna pirisaivai. Ivo makemakee varioo yeenna nnoo ari mmammaivaara tuqinnaivai. Mmuakaraama Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnaivai. ³⁰ Ta Yisuu Kirisiinna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaunnaivaara ivo ti tuqinnaivai. ³¹ Nnaata vaati vareera aataruuvaa Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³² Ii kua fafaara ivaki kua kutaa ari vookaraivo haumaki vainoo. Na oyaivaara yaata utuee rikiaunoo. Ii kua ivo Yisuu Kirisiinnaraata vaa ausa hanigieeraiyaraatama tiivai. ³³ Ii kua ivo ngiyyaraatama tiivai. Mmuakiaa vaidi nnaata vareeraiya ngiingiiyara tuqinnaaneema ngiingii nnaataiyaraatama tuqinnada mmuduuya ruatee. Mmuakiaa gioonna vaa vaati vareeraiya ngiingii vaatiiya avaiyauvaa rikiaatee.

6

Pauruuso nnaakaraiyaraata ngiari kaano kooyaraatama tiravai

¹ Nnaakaraso, ngia ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara ngii kaano kooya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ii aataru ivo yoketaa aataruvai. ² Anutuugo mmaanna tuu kua voovai tunoo: Ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. ³ Ivo tauraa mmaanna tuu kuaivaa itaa kua tiao kua kiaa teerama kioovaatama ataa kua tunoo: A mmatayaa yoketaama variee hokobama varinaraivaara ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. Ivo itaa kua tiravai.

⁴ Ngia kaano kooyaso, sa kuminayaa ngiingii nnaakaraiya tikiai iya ngiiyara nnannataatee. Tuqinnama iyara haitatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa iya kiaa mmiatee.

Pauruusoono sikaunnaadiri yookairaiyaraata ngiari haitatuuraiyaraatama tiravai

⁵ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera gionna kiaapuuyaso, mmatayaa diaa vaidi ngii haitatuuraiya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia koonnama mmooriiyauvaa iivoora tida ivaara yaata utida aatuuda biribiriira tasipama iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema iya kuaivaa mmuaa yaatavai rikiada iikiatee. ⁶ Sa iya ngiiyara yoketaa kuaivaa kiaaraivaara nnaasu iya avuyauvunu mmooriivaa iikiatee. Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gionna kiaapuya varida Anutuugo yaata utiraivaugiataama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida iikiatee. ⁷ Sa vaidiiyara nnaasu yaata utida iikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida varida inna mmooriivaa iikiaaneema ngiingii mmooriiyauvaa iikiatee. ⁸ Vaa ngia rikiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yoketaa mmooriiyauvaa iikiaiayauvaa irisaiyauvaa iya mminaravai. Fai ivo sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuya mmioo kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama mmuaakaraama mminaravai.

⁹ Mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngii mmoori vareeraiya ngiiyara yoketaakiateera aataruuvaa iikiaivaara yaata utida ngieeta iyara yoketai aataruuvaa iida iyara yoketaakiatee. Sa iya aatuukiateera kuaivaa iya kiatee. Sa iyara ngii nnannateenai iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Mmuaa haitatuuravoono ngiau aapu variivoono ngiitaata ngii mmoori vareera gionna kiaapuuyaatama haitatuuvai. Ivoono mmuakiaa gionna kiaapuyara mmuaa aataruvai iivai.

Anutuuqaa rapira mminnaa mmuakiaayauvai varaatee

¹⁰ Aa nnaagiai kua aavaata rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara yaagueeqama varia rada vidada yaagueeqama nnaasu variatee. Ivo yaagueeqa ari vookaraivaa ngii minai varada yaagueeqama variatee. ¹¹ Mmuakiaa rapira mminnaiyauvaa Anutuugo ngii miiyauvaa varada uyuatee. Varada uyida raida fai ngia Sataangaa unnakua mmoori maisaiyauvaa hama iirama kiada yaagueeqama diaaravai. ¹² Hama ta vaidi mmatayaiyaata rapuaunnano. Ta Sataangaa mmagia maisaiya ngiau aapu variyaiyaata rapida iya kietaiyaatama rapida ari vo kietaaya aa upisiivo vai suai aavaki variyaiyaatama rapuaunnano. ¹³ Ivaara Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa aanna makee varaatee. Fai ngia itaama teeraikio maisa suaivo nninai teeda fai ngia ngii nnammutuaiyaata rapida yaagueeqama dida vakiaaravai. Fai ngia iyaata rapidada rikikio ngii pirisainainnaata fai homo ngia yaagueeqama dida vakiaaravai.

¹⁴ Ivaara teeraiya yaagueeqama diatee. Ngii ootitaiyauvunu vaua roosiima kua kutaivaa rammuatee. Ngii nniriiyauvunu yaagueeqa kapaqaivaadiri iima kioovaa roosiima safuuma variraivaa yapaatee. ¹⁵ Ngii

yukuuvaitanau yuku nnaba roosiima mmayaaya yoketaivaudiri ausa nuu-faivaa vareera aataruuvaa teerama kiada nuaida varida kiasa mmiaaraivaa uyuatee. Iva uvida yaagueeqama diatee. ¹⁶ Mmuakiasa suai okoovaa rau hiri kiada vairavaa roosiima Anutuugaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia itaikio mmuakiasa kua maisaiyauvaa vaidi maisaivo ikia tai veevaivaa roosiima ngiiyaa haanara iinai ngia ivaadiri rasuuma kiaravai. ¹⁷ Ngii kieetaivau tommeekaivaa yapeeraivaa roosiima Anutuugo ngii vitoo yoke-taivau yapaanara kuaivaa rikiada varaatee. Ngia rapira paipa avakaravaa Mmannasa Yoketaivo ngii miivaa varaatee. Anutuugaa kuaivo inna ngii paipayauvaivee. ¹⁸ Anutuugaa rapira mminnaiyauvaa varada yaaku va-reeraivaatama tasipama iikiatee. Anutuugo ngii tasipaiveeraivaara yaaku varada inna yaparakiatee. Mmuakiasa suai Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama yaaku varaatee. Ivaara tuqinnama haitatuuda sa Anutuugaa mmooriivaa pikiaatee. Anutuugaa gionna kiaapu mmuakiaayara makemakee yaaku varaatee. ¹⁹ Ngia niyaraatama yaaku varaatee. Yaaku varakio Anutuugo kuaivaa ni avaiivaki yapa kinai fai na hama aatuurama kiese yaagueeqama kiese mmayaaya yoketaivo haumaki vaivaa kooyaa tinaravai. ²⁰ Na ii mmayaaya yoketaa ivaa kiasa kookieema kiese kiauvoono aanna makee na oovi nnauvaki variaunoo. Itaama vainai na aatuuvoora kiasa yaaku varakiai na yaagueeqama kiese mmayaaya yoketaivaa tinaravaivee.

Pauruuso gionna kiaapuuya nnaagiai boo tiraivaa kiasa mmiravai

²¹ Tukikiiva ti seena tuanaa ta innara mmuduuya ruaunnaivovee. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iivoono mmuakiasa mmoorivai na datadataama variee iikiauva ngieetaatama rikiaateeraivaara ivo ngiisi vioo ngii giaa ngii minaravai. ²² Ivaara na inna titano ngiisi kuanaravee. Ngiiisi vioo ta mmuakiaaya yoketaama variaunnaivaara ngii giaa ngii minai rikiada ngii ausaiyauvo yoketaivai ngia yaagueeqama variateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravee.

²³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngiari ausa nuufaitanaata ngiari mmuduuya riraivaitanaatama mmuakiasa vaa ausa hanigieeraiya mmikiai ivaitanaara kutaavaivee kiateeraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Mmuakiasa gionna kiaapuuya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara pinaama mmuduuya rida hama mmuduuya riraivaa pikiaiya Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo iya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Piripii varuuyani reeravai

Pauruuso ariinoo tauraa mmayaaya yoketaivaa Piripii varuuya kiasa mmuduu iya ausa hanigia kiada variravai. Iya mmataivaa Roomaa kieetaivoono utuu mmataivaa nnutuuvo Maketoniaa. Aa yanaa aavaa oovi nnauvakidiri Aposoroo vaidi Pauruuso varioo reeravai. Ausa hanigioo vooya innara ooqoo tuuvaaraata Piripii vaa ausa hanigia kiada nuunauyaki unnakua aataruuyauvo vauyuavaaraatama Pauruusaa ausaivo mmuaarareeravai. Ausa mmuaararoonnaata Pauruuso Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara sirigainno yaagueeqama variravai. Piripii varuu vaa ausa hanigiooya sirigaida yaagueeqama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya ausaiyauvo mmuaararooduaata mmannammanna yaagueeqama Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na fafaarakiaunoo. Ta taaravaitanaano Yisuu Kirisiinna mmooriivaa vareera vaidivaitana variaunnaano. Mmuakiasa Anutuugaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yoosinna Piripii variayani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngiiniaatama ngiiyara haitatuura vaidiiyanaatama iya tasipama mmoori varaiyanaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuugaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso gionna kiaapu Piripii varuuyara

yaaku vareeravai

³ Mmuakiasa suai na ngiiyara yaata utuee ngiiyara yaaku varee ni Anutuugaara yoketaavee kiauvasi. ⁴ Mmuakiasa suaivaki na ngii mmuakiaayara yaaku varauko ni ausaivo kaayauma sirigaivai. ⁵ Na tauraa ngii tasipama mmooriivaa varee mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaivakidiri ngieeta neetama vara rada nnidada aanna makeennaata varaunnaivaara na ngiiyara yaaku varauko ni ausaivo pinaama sirigaivai. ⁶ Vaa na aa kua aavaa arinaima tee rikiauvasi. Anutuuga tauraa mmoori yoketaivaa ngii aakiaiyauvaki iivoono fai mmannammanna iinnonno Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki fai iima taikaanaravai. ⁷ Na mmannammanna ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaara na itaama ngiiyara yaata utuauvo inna safuuvai. Mo na kati nuaina mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya yaagueeqama kiasa mmiaaduu rikiada vooyaano ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuduu vooyaano ivaara ooqoo tuduu na safuuma iya kua irisaivaa tiravai. Ii suai ivakiaatama na makee oovi nnauvaki variaa suaivakiaatama ngia mmuakiaaya ni tasipama mmoori varaavai. Ivaara Anutuuga kati niyara yoketaama yaata utuoo ngiiyaraatama kati yoketaama yaata utivai. ⁸ Boo, ngia mmuakiaaya ngiiyara na pinaama ni ngiiyaraikio ni ausaivo pinaama ngiiyara ratainoo. Ni aakiaivaki itaama vaivo Yisuu Kirisiinnakidiri nniivai. Na kua kutaivaa itaa kua kiauvasi vaa Anutuuga ni taivai.

⁹ Na aa kua aavaa ngiiyara ataama yaaku varaanaravee. Ngii mmudu-uya riraivo fai vioo vioo pinaavai vainai ngia mmuakiaa aataru kuaiyauvaa tuqinnama teeda rikiada ivaara safuuma yaata utuaaravee. ¹⁰ Ngia yoketaama varira aataruuvaara arinaima teeda rikiada yoketaavaivee kiateeraivaara na itaama ngiiyara yaaku varaunoo. Fai ngia itaama varida iidada Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki ngia yoketaama varida hama ngii haruriraivaa irisaivootainaravai. ¹¹ Fai ngia itaikiokio aataru safu tuanaivaa Yisuu Kirisiiva ariinoo ngii miivo fai ngii aakiaiyauvaki suvuainai rikiada ngia iikiaravee. Fai ngia itaama iikio Anutuugaa nnutuuvo ngiauapu vinai gionna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaravaivee.

Ta Yisuu Kirisiinnara nnaasu yaata utida variaaravai

¹² Ni seenayaso, vaa mmuaararai aataruuyauvo niisi nniivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapu vooyaataama rikiaavai. Ngia ivaa rikiaateeraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ¹³ Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na oovi nnauvaki variauvaara kieeta vaidiivaa rapira vaidi mmuakiaayaatama mmuakiaa gionna kiaapu aavaki vida nnida kaiyaatama vaa ivaara teeda rikiaavai. ¹⁴ Na oovi nnauvaki variauvaara kaayau ti seenaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya tauraa kiisama muaraagakiaivaa pikiada nnaagiai pinaama innara yaagueeqakiaavai. Yaagueeqama kiada iida hama aatuu-raidai Anutuugaa kuaivaa kooyaa kua kookieekiaavai.

¹⁵ Vooyaano na nnutu ruaavai variauvaara iya niyara iya nnannataikiai ni yaataraaree kua Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kua mmiaavai. Vooyaano niyara yoketaida inna mmayaayaivaa kua mmiaavai. ¹⁶ Ii niyara yoketaa kua iya niyara mmuduuya ruaivaara mmayaayaivaa kua kookieekiaavai. Vaa iya rikiaavai. Na aavaki variee mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama gionna kiaapuuya kua mmiaiveeraivaara Anutuugoono eoo tuuvaara na aavaki variaunoo. ¹⁷ Niyara nniki apida variaya hama yoketaama yaata utiraida ngiari seenaiya iyara mannaka kiateeraivaara nnaasu yaata utida Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kua kookieekiaavai. Na oovi nnauvaki variee iya iikiaa aataruuvaara na rikiee pinaa ari vookarai mmuaararavaa varaiveeraivaara iya yaata utida itaama iikiaavai.

¹⁸ Hama na ivaara yaata utuaunoo. Mmuakiaaya yoketaama yaata utiraiyaatama maisama yaata utiraiyaatama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kua kookieekiaivaara ni yoketaunoo. Fai mmannammanna ivaara ni yoke-tainaravai. ¹⁹ Vaa na tauvai. Ngia niyara yaaku varaivaaraatama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo ni tasipama variivaaraatama fai Anutuugo tinai tee na oovi nnauvaa pikiee kati mmaanai kuanaravai. Ivaara fai mman-nammanna ni yoketainaravai. ²⁰ Ni iikiatai aataruuvaara na faannaina hara kiee variauvaa rikiaatee. Na Yisuunna kuaivaa pikiee nini mmooriivaara ni mmamma maisaivoo kua na mmuakiaa suai yaagueeqama variauneema mmuaikaraama varinaraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. Vara na varinarannee? Vara na putinarannee? Mmuakiaa suaiyauvakiaata aa suai aavakiaatama ni variraivakiaata ni putiraivakiaatama gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiateeraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. ²¹ Mmatayaa variraivo datainne? Yisuu Kirisiiva ni tasipama varikiai na hara kiee variaunoo. Fai na putuee nnaagiai na varinaraivo aanna makee na variauvaa yaataraanaravaivee. ²² Fai na homo mmatayaa variee kaayau mmoori yoketaiyauvaa iinaravai. Mo na datainarannee? Vo vara putiraivaara ni yoketainarannee? Vo vara variraivaara ni yoke-tainarannee? Hama neeta taunoo. ²³ Na taara aataruvaitanaara pinaama

yaata utuaunoo. Na putuee Yisuu Kirisiinna tasipama varinaraivaara na pinaama ni yoketaunoo. Ii aataru ivo pinaama yoketai aataruvai. ²⁴ Na ngiiyara yaata utuauko na ngii tasipama varinaraivo putinara aataruuvaa yaataravai. ²⁵ Vaa na arinaima rikiauvai. Fai na ngii tasipama varinaravai. Fai na mmuakiaaya ngii tasipama variee mmoori varanai ngia Anutuuqaa kuaivakidiri yokeema rada vida varida Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara sirigakiaaravai. ²⁶ Fai na kava vara ranee ngiisi nninai rikiada ngia niyara pinaama sirigaida Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiaaraivaara na itaama ngii tasipama variee mmoori varaanaravai.

²⁷ Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara tuqinnama variatee. Fai na ngiisi kuanarannee? Vara hama na kuanarannee? Sa ivaara yaata utuatee. Ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada mmoori yoketaivaa iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara yaata utida tuqinnama variatee. Ngia mmuaa ausavai varada mmooriivaa yaagueeqama mmuaavaugiataama iida fai mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai iya Yisuunnara kutaavaivee kiaaravai. Ngia itaama iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara tuqinnama variatee. ²⁸ Fai ngia itaama iida ngiingii nnammutuayara sa aatuurama kiada yaagueeqama nnaasu mmooriivaa iikiatee. Fai ngia yaagueeqama iikiokio ngia iya yaataraaivo kooyaa vainai iya taaravai. Fai iya eeyaara putida taikaaraivo kooyaa vaino Anutuuqo ngii vitoo yoketaama kinai ngia variaaraivootama kooyaa vainai iya taaravai. ²⁹ Hama ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara nnaasu Anutuuqo ee-oo tikiai ngia Yisuunna mmooriivaa varaavai. Ngia innara mmamma nniitareeraivaa varaaraivaaraatama Anutuuqo ee-oo tikiai ngia inna mmooriivaa varaavai. ³⁰ Na nnaaru Yisuu Kirisiinna mmooriivaa rapira roosiima na iina variee mmuaararoorovaa varaivaa vaa ngia teeravai. Na makee mmuaikaraama mmuaarararivaa varauvaara vaa ngia rikiaavai. Aanna makee ngieeta ni tasipama ii mmoori ivaa rapira roosiima iikiaaravee.

2

Yisuuva aduoo varuduu Anutuuqo ngiau aapu

inna vitoo yapeeravai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yaagueeqama variaano? Ivo ngiiyara mmuduuya ruaivaara ngia yoketaama variaano? Mmannasa Yoke-taivo ngiiki varikiai ngia inna tasipama mmuaavau varida inna kuaivaa rikiaanoo? Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara boo tida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnada variaano? ² Fai ngia itaama iikiaara iida varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaakaraama mmuduuya rida mmuaavau varikiai na tauraa ngiiyara sirigakiaaneema fai na kava ngiiyara pinaama sirigainaravaivee. Ivaaraida ivaugiataama iikiatee. ³ Ngia mmoori voovai voovai iida varida sa ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngiingiiyara mannaka kiatee. Adida varida ngii seenaiyara yaata utida kiatee: Iya yoketaama varida ti yaataraiyavee, kiatee. ⁴ Sa ngiingii variraivaara nnaasu yaata utida iikiatee. Ngiiingii seenaiya variraivaaraatama yaata utida iikiatee. ⁵ Yisuu Kirisiiva yaata utuuvauugiataama mmuaikaraama ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utuatee.

⁶ Nnaaru ivo mmannammanna itavai nnaasu Anutuuqo varuduu Anutuuqaa yaata tinniivo innaki vairavai.
Ivo itaama Anutuuqo varuuvaa
hama pinaama ivaara yaata utuoo

- ivaa puaisa utiravai.
- ⁷ Hama ivaa puaisa utirainno
ariinoo ari variraivaa pikieeravai.
Pikiooduu mmatayaa gioonnaivo
inna mmata kiooduu
hanigioo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
sikaunnaadiri yookaama kioo
viteera vaidiivaanikaraama variravai.
- ⁸ Ivo vaidivai varioo
hama ariiyara mannaka tirainno
aduo varioo
Anutuugaa avaivaa nnaasu rikioonnonno
ari putinaraivaara ee-oo tioo putiravai.
Hama kati putirainno
maisama yatari sagaivau putiravai.
- ⁹ Ivaara Anutuugo inna vitoo
ngiau aapu tuanaivau inna yapa kieeravai.
Yapa kioo nnutu voovai inna mmuuvo
mmuakiaa nnutuuyauvaa yaataroovaa
inna mmiravai.
- ¹⁰ Itaama vauvaara
fai mmuakiaa ngiau aapu variyaiyaatama
mmatayaa variyaiyaata
vaa putuaiya mmannasaiyaatama
Yisuunna nnutuuvo ngiau aapu pinaavai vauvaara
innara toorivu yau haraaravai.
- ¹¹ Itaama vauvaara
fai mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara
Udaangaivovee kiaa kiada kiaa kookieekiaaravai.
Fai iya itaa kua tikio rikioo
ti Napoonna Anutuugaa nnutuuvootama
ngiau aapu vainaravaivee.

Ngia ausa hanigieeraiyaano mmeekiavai roosiima variaaravai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara na ngii tasipama varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiada uuneema aanna makee hama na ngii tasipama variaa suaivaki ni kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama iiki-aaraivo inna yoketaavai. Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara yaata utida inna mmooriivaa iikiokio taikaanaravai. Ngia innara aatuuda itaama yaagueeqama mmooriivaa iida vara taika kiatee. ¹³ Ngia Anutuugaa tasipama mmuaa yaatavai varada ivo yaata utiraivaugiataama ngia rikiaa rada iikiateeraivaara ivo mmannammanna ngiiki mmoori varaivai.

¹⁴⁻¹⁵ Sa mminnamminnaa maisaivaa vareerama kiada yoketaa tuanaaya variateeraivaara mmuakiaa mmooriivaa ngia iida varida sa nunuraanurari tida buaru tida varida iikiatee. Ngia itaama iidada gioonna kiaapu mmatayaiya tomedama maisamaisama variyaiya tasipama hara kiada variaa suaivaki ngia Anutuugaa raunna mmaapu yoketaa tuanaaya variaaravai. Aakiapuuyauvo ngiau aapuuvau mmeekia taineema ngia iya tasipama varikio mmeekiaivo taanaravai. ¹⁶ Ngia tupatupaa variaara mmayaayaivaa puaisakama utida iya kiaa mmida varida mmeekia roosiima variaaravai. Fai ngia itaama iikiakiai Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya yaparaira

suaivaki fai na ngii mannaka tinaravai. Na mmoori iikiauvo hama kuminayaa kuaikiai na hama kumina mmoorivai iikiau vai. Na iikiau mmooriivo kooyaa vainaraivaara ngia itaama iikiai na ngii mannaka tinaravai.

¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo nnaaruaa vaidiiya yeena tapiivaa kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa roosiima vainoo. Iya yeena tapiivau puara sipisiipa kiauva kati Anutuuqaara tusoneema na ngiiyara ni kiauva tusee putinarannee? Vara hama na putinarannee? Fai kutaa na ngiiyara putinaraivaara ni ausaivo yoketaikiai na ngii tasipama sirigaina variauvai. ¹⁸ Mmuaakaraama ngieeta ngii ausaiyauvo yoketai ni tasi-pama sirigakiatee.

Pauruuso Timotiia Epaporotitiyara tiravai

¹⁹ Na yaaku varee rikino Udaanga Yisuu Kirisiiva ee-oo tinai na kiisa suai Timotiinna titano ngiisi kuanaravai. Ngia yoketaama variaivaa na rikino ni yoketainaraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ²⁰ Ari mmuaavoono ni tasipama mmuaa ausavai varoo ngiiyara pinaama mmuduuya ruaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya aavaki variaya ngiari mmoori-ivaara nnaasu yaata utida varida hama Yisuu Kirisiinna mmooriivaara yaata utuaavai. ²² Vaa ngia taavai. Timotiiva ari vookaraama yoke-taama mmooriivaa varoo ni maapuvai roosiima varudu na inna koova roosiima varida ta mmayaaya yoketaivaara mmuaavaugiataama mmoori vareeravai. ²³ Ivaara kiisa suai vaidiiya niyara data datai aataruuvaa iikiaarivo kooyaa vainai tee na inna titano ngiisi kuanaraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Neetaata na kiisa suai ngiisi kuanaraivaaraatama na yaata utuee kutaavaivee tino Udaanga Yisuu Kirisiiva aataruuvaa ni vitainai na kuanaravai.

²⁵ Ngia Epaporotitiiva ni haitatuukiaiveera inna titoodu niisi nniravai. Na inna titano kava vara ranoo ngiisi kuanaraivaara na yaata utuauko inna ni yoketai. Ivo ni seenavai varioo ni tasipama mmoori varoo yaagueeqama iiravai. ²⁶ Ivo nniitaroovaa ngia mmuakiaaya rikioovaa ivo ivaara pinaama yaata utuoo ngiisi vioo ngii taanaraivaara inna yoke-tainoo. ²⁷ Kutaavai. Ivo tauraa pinaama inna nniitaroodu rikioo putuoo fanniiravai. Anutuuqo innara boo tuduu hama putiravai. Anutuuqo hama innara nnaasu boo tirainno niyaraatama boo tiravai. Inna nniitaroovaa vaa na mmuaararavaa vara kieve kava pinaa mmuaararavaa vareevo kuaa Anutuuqo niyaraatama boo tiravai. ²⁸ Ivaara na inna titano ngiisi kuanaraivaara kaayauma ni yoketai. Ngia kava inna teeda sirigaikiai na hama pinaama innara yaata utinaraivaara ni yoketai. ²⁹ Ivo ti seenavai varioo Udaangaivaa mmooriivaa varaivaara inna teeda pinaama sirigaida inna tuqinnaatee. Itai vaidiiyara kua yoketaivaa tida iya kuaivaa rikiaatee. ³⁰ Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iinno hama ari variraivaara yaata utirainno Yisuunna mmooriivaara putuoo fanniivaara innara kua yoketaivaa tida inna kuaivaa rikiaatee. Ngia mmoori yoketaivaa niyara ngii iikiataikiai ngieera variaivaara hama iikiaavo ivo ivaa iinno putuoo fanniivaara kua yoketaivaa innara tida inna kuaivaa rikiaatee.

3

Safuuma varira aataru tuanaivaa vareeraivaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaagiai kua voovai ngii giaa ngii minaravee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaivaara innara sirigaida variatee. Na tauraa fafaara raa kuaivaa kava ngii giaa ngii miauvaara hama ni maisainoo. Fai ngia ivaa rikiada yoketaama variaaravai. ² Vaidiiya koonnama varida maisa

mmooriyauvaa iida ngii mmammaiyauvaa hatokaaraivaara yaagueeqaki-aiyara tuqinnama haitatuukiatee. ³ Teteenoo Anutuuoqaa Mmannasaivaa varaunnaivaara ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaunnvai. Ta Yisuu Kirisiinna tasipama variaunnaivaara ta sirigakiaunnvai. Ivaara teenoo mmamma hatokeera tuanaaya variaunnvai. Hama ta kati mmaanai mmamma hatokeeraiya roosiima titiyyara mannaka tida varida ivaara yaagueeqakiaunnvai. ⁴ Na kutaa tuanaa iya ni mmamma hatokoovaara neneenoo niniyyara ni mannaka kiatainai fai na aikiooma niniyyara man-naka tiee ivaara yaagueeqainaravai. Fai vaidi voovoono ari mmamma hatokaivaara ariyyara yaata utuoo tinara: Na aikiooma variaunoo, tinai neenoo inna yaataraanaravai. ⁵ Ni noova ni mmata kioodoo na mmuaa sudaagavai nnaasu variaaduu iya ni mmammaivaa hatokeeravai. Isarairaa gioonna kiaapuvaitanaano ni mmata kioodoo na Piyamiinaa oyaivakidiri diitee Eporai kua tuanaa tuuyakidiri diiteeravai. Diitee yokeena Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa uuvaara na Farisaivoono yaagueeqama iiravai. ⁶ Na yaagueeqama iinana gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara maisa mmooriivaa iiravai. Vaidi voovoono mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinno safuuma varitiri. Neenoo itaama variee hama mminnamminnaa maisaivaa varautirivee.

⁷ Na tauraa ii aataru iyauvaara rikiaaduu ni yoketairavai. Anna makee na Yisuu Kirisiinna varauvaaraina na innara yaata utuee ii aataru iyauvaara rikiauko ni maisaikiai na kiaunoo: Kuminayaa na iiravaivee, kiauvai. ⁸ Hama na iyauvaara nnaasu ni maisaikiai itaa kua kiauvai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na arinaima tee rikiauvo inna yoketaa ari vookarai tuanaavai tauraa na iikiaivaa yaataravai. Na Yisuu Kirisiinna arinaima tee rikiaanaraivaara mmuakiaa aataru mmoorivai tauraa na iikiaiyyauvaara ni maisaikiai na kiaunoo: Kumina mminnaayauvai na iikiauvaivee, kiauvai. Mmuakiaa aataru konnakaannama iiraiyauvaa na Yisuunnaroo tiee kaa-gaari kiauvai. Na Yisuu Kirisiinna varaanaraivaara na ii aataru iyauvaara kumina mminnaa yaapasiiyauvaivee kiauvai. ⁹ Na Yisuu Kirisiinna eeyara varee inna tasipama varinaraivaara iyauvaara kiaunoo: Yaapasiiyauvaivee, kiauvai. Hama na mmannammanna Anutuuoqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee ivaa iina variee nene safuuma variraivaa varauvai. Na Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiauvaara Anutuuoqo niyyara tinoo: Safuuma variraivovee, tiivaa vaa na ivaa varauvai. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiiva varii aataruuvaa arinaima tee rikiee Anutuuoqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo yaagueeqaivaa varaanaraivaara ni yoketaunoo. Ivo mmamma mmuaararoovaa varoneema neeta varee ivo putinara uduu iya maisa mmooriivaa inna mmuuvaa neeta varee itaama varinaraivaara ni yoketaunoo. ¹¹ Fai na putino too Anutuuoqo ni tinai na putuuvakidiri diitee kava varinaraivaara na faannaina variee itaa kua kiaunoo.

Anutuuoqaa atauvaa yaataraivaara seenada vida varaatee

¹² Hama na niniyyara kiaunoo: Vaa na aikiooma itaama iina koovayama variauvaivee, kiauvai. Yisuu Kirisiiva vaa ni varaivaara na yoketaama variraivaa varaanaraivaara mmannammanna mmooriivaa yaagueeqama kiee varee variaunoo. ¹³ Ni seenayaso, hama na yaata utuee kiaunoo: Vaa na varauvaivee, kiauvai. Aa na tinara kua aavaa nnaasu na iina variee variaunoo. Vaa na tauraa iikiaa mmooriivaa taunnu kiee aanna makee karaasa mmooriivaa nnaasu na yaata utuee mmannammanna yaagueeqama kiee ivaara iina variee variaunoo. ¹⁴ Vaidiyya seenada vida atauvaa yaatarada irisaivaa varaaneema na safuuma seeneenana atauvaa yaatara kiee irisaivaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Anutuuoqo irisaivaa tupatupaa

variraivo ngiau aapu vaivaa ni minaraivaara na mmoori varauvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara Anutuuoqo ii irisai ivaa ti mminaraivaara ti maavee tiivai.

¹⁵ Ta mmuakiaaya Anutuuoqaa aataruuvaa iida rapisiima taunnaiya ii kua ivaara mmuaa yaata mmuaa tinnivai varaaravee. Fai ngia vooya ari vo yaata tinnivai varakio fai Anutuuoqo ivaara kooyaa ngii vitainaravai. ¹⁶ Fai itaama vainai sa ngia ivaara yaata utuatee. Vaa ta tauraa aikiooma iikiaunna aataruuyauvaa fai ta mmannammanna yaagueeqama kiada iikiaaravai.

¹⁷ Ni seenayaso, ngia mmuakiaaya na iikiauneema iikiatee. Ta safu aataruuvaa iida ngii vitaakiaunnaivaara gioonna kiaapu ivaugiataama kuaiya tuqinnama taatee. ¹⁸ Na kaayauneetu aa kua aavaa ngii giaa ngii miravai. Anna makee na rateera tasipama kava ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya maisama variaivaara iya Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu aataruuvaa nnammutuaaya variaanoo. ¹⁹ Ngiari mmamma iira aataruuvo iya anutuuvovee. Maisa mmooriivaa iya iikiaivaara hama ivaara iya mmamma maisairama kiada ivaara ngiariiyara mannaka kiaavai. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu yaata utida variaanoo. Iya itaama variaivaara fai iya ikia aakiaivaki kuaaravee. ²⁰ Mo teenoo ngiau aapuvakinaiyavee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapivoono ngiau aapuvakidiri tiinaraivaara ta faannaida variaunnaano. ²¹ Ti mmamma mmatayaa diaa muaraagaiyauvaa fai ivo ari mmamma ngiau aapu diaa yoketaa ari vookarivaa roosiima hanigia kiaanaravai. Ivo aikiooma mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo dira yaagueeqaivaadiri fai iinaravaivee.

4

Pauruuso Piripii varuuya kuaivaa kiasa mmiravai

¹ Ni seenayaso, itaama vaikia na ngiyyara mmuduuya ruee ngii tasipama ni variatainoo. Ngia ni mmooriivaa kaanaiya na ngiyyaadiri Anutuuoqasidiri irisavaa varaanaraiya variaani na ngiyyara yaata utuauko ni ausaivo yoketainoo. Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruauyaso, ngia yaagueeqama variaaneema Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama kiada iida varida variatee.

² Evotiaaya Sidikiya ngia gioonnavaaitana na yaagueeqama ngiita kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateerama kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna raunnavaaitana varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variatee. ³ A vaidi hama ni pikierainna yaagueeqama ni tasipama mmoori varaannaikua eetaatama ii gioonna innidanaa tasipama mmoori varanai sa ngiariiyara ngiariiyara nnannataateeraivaara na i yaparakiaunoo. Ii gioonna innidanaano ni tasipama mmayaaya yokeitaivaa yaagueeqama kiasa kookieema kiaivaara eeta iya tasipama mmoori varaanee. Vaidi voovai nnutuuvo Keremeenootama ngiari vo gioonna kiaapu ni tasipama mmoori varaiya tupatupaa variraivaa varaavo iya nnutuuyauvo Anutuuoqaa yanaivau vaiyaatama ivaitana tasipama mmoori varada mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieema kieeravai.

⁴ Ngia mmuakiaa suai Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida variatee. Na kava ngii giaa ngii miee kiaunoo: Sirigakiatee, kiaunoo.

⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama tirooma variatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kiisa suai kava tiinaravai. ⁶ Ngia datadataama variaaraivaara sa pinaama yaata utuatee. Ivaara yaaku varada varida ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara Anutuuoqata kua tida kiasa mmiatee. Kiaa mmida ivaara yoketaavee kiatee. ⁷ Fai ngia

itaama iikio Anutuugo ausa nuufa ari vookaraivaa hama ta mmatayaiya yopeema taunnaivo ngiiki vainaravai. Fai Anutuugo ivaa ti mminai ta Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya variaunnaivaara ti ausa tinniyauvo yoketaama vainaravai.

⁸ Ni seenayaso, aa na nnaagiai kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua kutaivaaraata gionna kiaapuuya aataruuvaa kua yoketaa ari vookaraivaa tiraivaaraatama safu yoketaa aataruuvaa hama mminnamminnaa maisaatai aataruuvaaatama yoketaama vai mminnaiyauvaaraata mmooi yoketaivaaraatama yaata utuatee. Itaama vai aataru yoketaiyauvaara gionna kiaapuuya kua yoketaivaa tiraiyauvo ngii yaatana suvuakuaivee. ⁹ Kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiaada varooyauvaa iida mmooi yauvaa na iikiaaduu ngia tooyauvaa iikiatee. Fai ngia itaikio Anutuugo ausa nuufaivaa gionna kiaapuuya mmioo variivoono ngii tasipama varinaravai.

Piripii varuuya mminnaiyauvaa Pauruusaa mmuduu

yoketaavee tiravai

¹⁰ Ngia hokoba suai kati varidada aanna makee ngia kava niyara yaata utida ni tuqinnaivaara na rikiauko ni yoketaikiai kaayauma sirigakiaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipaikiai ngia itaama iikiaivaara na sirigakiaunoo. Vaa ngia tauraa pinaama niyara yaata utida ni tuqinnaara aataruuvo hama kooyaa vairavai. ¹¹ Mminnaiyauvo hama niisi vaivaara na hama ivaara kua kiau vai. Vaa na arinaima rikiau vai. Mminnaiyauvo niisi vainnee? Hama niisi vainnee? Hama na iyauvaara yaata utiraina iyauvaara kati aikioovee tiee hara kiee variaa aataruuvaa vaa na iina tauvai. ¹² Mminnaiyauvo hama niisi vai aataruuvaaatama kaayau mminnaiyauvo ni suvuai aataruuvaaatama vaa na tee rikiau vai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na variauyauvakiata mmuakiaa suaiyauvakiata na nene variauvaa ni aakiaivaki inna aikioovee kiau vai. Vo suai na yeenna nnaa ausa rasiti kiee variee vo suai ni yeenna raikiai variee vo suai kaayau mminnaiyauvaa varee vo suai kiisa mminnaiyauvaa varauvaara na arinaima tee rikiee inna aikioovee kiau vai. ¹³ Mmuakiaa aataru mmooiivaa na iikiauvaa Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni mikiai na aikiooma iikiauvai.

¹⁴ Mmuararaiivo niisi nnuu suaivaki ngia niyara tuqinnoovaa ni yokeainoo. ¹⁵ Ngia gionna kiaapu Piripii variaya vaa ngia teeda rikiaavai. Na tauraa tuanaa mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mi kiee ngii mmata Maketoniaa pikiaaduu ngia vaa ausa hanigieeraiya nnaasu ni tasipama sikau mmira aataruuvaa iiravai. Mmuakiaa vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuyakidiri ngieenoo nnaasu sikauyauvaa ni muduu ivaara Anutuugo irisai yoketaama variraivaa ngii miravai. ¹⁶ Na Tesoronikii variaa suaivaki hama mminnaatauduu ngia airineetu mminnaiyauvaa niini kioodoo viravai. ¹⁷ Na mminnaiyauvaa kati ngiisidiri varaanaraivaara hama iyauvaara nnaasu ni yoketaainoo. Anutuugo irisai ngiiki mmooiivaa iino kaanaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai na taanaraivaaraatama ni yoketaainoo. ¹⁸ Vaa ngia kaayau mminnaiyauvaa ni muduu kaayauma ni suvuairavai. Epaporotitiiva mmuakiaa mminnaiyauvaa ngia kati ni muuvaa varoo ni muduu kaayau mminnaiyauvo niisi vairavai. Nnaaru vaidiiya kati Anutuugaara puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo suudaivaa rikioo iyara yokeaayavee kua iyara yoketauvaa roosiima ngia ii mminnaa iyauvaa kati ni muuyauvaara Anutuugo tunoo: Inna aikioovee. Ni yoketaainoo, tiravai. ¹⁹ Ni Anutuugo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivo Yisuu Kirisiinnaki suvuaikio vaivakidiri ngii minai ngia ngiingii nuaira variraivaki teekio hama

ngiisi vai mminnaiyauvaara fai hama ngia buaakiaaravai. Vaa aikiooma ngia varaavai. ²⁰ Ti Napoonna Anutuuqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai tuanaa boo tira kuavai

²¹ Anutuuqaa gionna kiaapu mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnaki variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaara iya kiaa mmiatee. Ni seena aa ni tasipama variaa aaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²² Mmuakiaa Anutuuqaa gionna kiaapu aavaki variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Anutuuqaa gionna kiaapu Roomaa vaidi kieetaivaa nnauvaki variayaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruuso aa yanaa aavaa Korosii varuuyani reeravai

Hama Pauruusoono Korosii varuu gioonna kiaapuuya tauraa mmayaaya yoketaivaa kiasa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Ivo kati Epesiisadiri varioo mmoori vareera vaidiiya Korosiira titooduu viravai. Korosii varuu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaiyauvaki unnakua tira vaidi vooyaata nnida ngiari tinniyauvakidiri unnakua aataruuyauvaatama gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvaa Pauruuso mmoori vareera vaidiiya iyasi titeeravai. Pauruuso aa yanaa aavaa roo itaama unnakua aataru mmooriyauvaa uuyauvaara ooqoo kiasa kioo kua kutaa kuaivaa ausa hanigieeraiya kuaivaa iya kiasa mmiravai. Ii kua kutaa kua ivo unnakua kuaivaa uudarainaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko ni seena vaidiivo ngiini fafaarainoo. ² Ngia ti seena Anutuugaa gioonna kuaapu Korosii variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida hama pikieeraida yaagueeqama variayani na aa yanaa aavaa kiauko fafaara rainoo.

Ti Napoova Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso yaaku varoo Anutuugaata

kua yoketaivaa tiravai

³ Ta mmuakiaa suai ngiiyara yaaku vareera suaiyauvaki ta kua yoke-taivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuugaa kiasa mmiaunnavaai.

⁴ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuugaa gioonna kuaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaa vaa ta rikiaunnavaai. Ngia itaama vari-aiavaara ta kua yoketaivaa Anutuugaa kiasa mmiaunnavaai. ⁵ Toosa hara kiada uu suaivaki vaidiiya Yisuunna mmayaaya kua kutaa tuanaivaa varada ngii giaa ngii muduu rikiada ngia ivaa kaanaivaa varaaraivaara faannairavai. Ngia ivaara faannaida variaivaara ngia Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaavai. Ngia ivaara kutaavee kiasa faan-naira oyaivaa Anutuugo ngiini teerama kiaivo aikiooma ngiau aapu vainoo.

⁶ Ngia yeennaivaa hau utu kiaavo uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo vaineema mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya Anutuugaa kua yoketaivaa rikiaavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. Ngia toosa hara uu suaivakidiri ivaa roosiima mmuaakaraama Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaa ngia kutaa tuanaa ivaa rikiada taavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. ⁷ Ti tasipama mmoori vareera vaidi ta innara mmuduuya ruaunna Ipaparaaso Anutuugaa kua yoketaivaa ngii giaa ngii muduu rikieeravai. Ivoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa tiyara yaagueeqararama kioo iinno varioo hama pikiaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo mmuduuya rira aataruuvaa ngii muu-vaara ivoono ti kiasa ti mmivaivee.

⁹ Ngia itaama variaa mmayaayaivaa ta rikiaunna suaivaki ngia itaama variaivaara ta mmannammanna ngiiyara yaaku varada variaunnaano. Anutuugo ari yaata utiraivaa kooyaa ngii giaa ngii minai ngia arinaima riki-aateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia arinaima teeda rikiada tinni yoketaivaa varada yoketaama

variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. ¹⁰ Fai ngia itaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva yaata utira mmooriivaa ngia aikiooma iikio too ivo ivaa too ngiiyara sirigakiaiveeraivaara ngia makemakee itaama nnaasu iikiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Fai ngia itaama varida mmannammanna mmoori yoketaivaa iikiokio kaanaivo vainai ngia Anutu-ugo yaata utiraivaugiataama varia rada vidada arinaima teeda rikiaaravai. ¹¹ Anutuugaa ari yaagueeqa ari vookaraivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa ngii minai teeda ngia yaagueeqama nnaasu variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Mmuaararai mmoori maisaivo ngiisi nninai teeda rikiaadaata ngia mmannammanna yaagueeqama kiada variateeraivaara ivo ari yaagueeqaivaa ngii miaiveeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. ¹² Ti Napoova Anutuugo ari gioonna kiaapu mmeekiaivaki variayani teerama kiai yoosinnaivaki ivo ngii safuunai ngieetama variateeraivaara vaa ivo ee-oo kiasa kiaivaara innara kua yoketaivaa tida sirigakiatee. Ta ivaara ngiiyara yaaku varaunnao. ¹³ Vaa ivo upisiivaa yaagueeqaivakidiri ti utu raririima kioo kati naatau ari Mmaapu tuanaa innara mmuduuya riraivo variivau ti yapaivaivee. ¹⁴ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri ivaa ruga kiai kiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava.

Yisuuva varuuvaaraata iva uu mmooriivaaraatama

Pauruuso tiravai

¹⁵ Anutuugo haumaki variivaa Yisuu Kirisiivaano ivo variivaa kooyaa ti vitaivai. Anutuugo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki vaa ari Mmaapu-uvo Yisuuva inna tasipama tauraa variravai. Tauraa tuanaa ivo varioo mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varuu vau mminnaiyauvaa iima kiooyauvaa yaatareeravai. ¹⁶ Anutuugo iyauvaa uu suaivaki Yisuuvaatama mmuaavau varida Anutuugo Yisuunna tuduu iiravai. Gioonna kiaapuuya teera mminnaiyauvaata hama iya teera mminnaiyauvaatama iiravai. Hama teera mminnaa aangeraiyaatama iya kieetaiyaata iya uru nnaakaraiyaatama iiravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai Yisuuvaatama iima kiooyauvaa Yisuunnani yapa kieeravai. ¹⁷ Hama mmuakiaa mminnaatau suaivaki Yisuuva variravai. Fai hama Yisuuvaatano mmuakiaa mminnaiyauvo raubiriinaravai. Yisuuva hara kioo variivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuugo ngiari mmaataiyauvunu yapa kaiyauvo vaivai. ¹⁸ Anutuugaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuunna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiima variaavo ivo kieetaivaa roosiima varinoo. Kieetaivo hama vaitiri. Hama mmamma mmuakiaavai korootirivee. Yisuuva variivaara vaa ausa hanigieeraiya yoketaama variaavai. Ivo Anutuugaa Mmaapuvoono mmuakiaa mminnaayauvai yaatara kioo tauraa variaiveeraivaara Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoo kieetavai variravai. ¹⁹ Anutuugaa yaata tinniivo innaki vakiaiveeraivaara Anutuugo ari yaata utuuvauugiataama uduu innaki suvuairavai. ²⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya Yisuunnakinaadiri ariisi ngiateeraivaara Anutuugo yaata utuoo itaama iiravai. Ari Mmaapuuvo yatari sagaivau putuuvaara Anutuugo tuduu gioonna kiaapuuya inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Ivo itaama iima kioovaara mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varii vai mminnaiyauvo innasi vira aataruuvo kooyaa vainoo.

²¹ Ngia tauraa maisa yaataivaa utida mmoori maisaiyauvaa iida Anutuugaa nnammutuaaya inna ngieera variravai. ²² Aanna makee inna Mmaapuuvo putuuvaara Anutuugo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai.

Ngia numa inna tasipama mmuaavau yoketaa tuanaaya varikio hama mminnamminnaa maisaiyauvo ngiiki vainai sa gioonna kiaapuuya ngiiyara maisa kua kiateeraivaara Anutuuoqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. ²³ Ngia itaama ngii variatainai mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ivo vuutayaa dira yaagueeqa kuabaivaa roosiima diivaayaa dida vaidi sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu variatee. Ngia tauraa Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara faannaida variaaneema varida ngii iinno taanara iivaara sa muaraagakiatee. Yaagueeqama nnaasu variatee. Na Pauruuso ii mmayaaya yoketaa ivaara mmoori vareera vaidivai variaunoo. Ii mmayaaya yoketaa ivaa vaa vaidi vooyaano mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya kiaa mmi kieeravai.

Pauruuso vaa ausa hanigieeraiyara

mmoori vareeravai

²⁴ Na ngiiyaraata ngiari voopinnaiyaraatama mmamma nniitareeraivaa varauvaara na rikiauuko ni yoketaunoo. Yisuu Kirisiiva ari yuku yaaku mmamma mmuyai roosii kiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada varuuyara mmamma nniitaroovaa vareeravai. Varoovo homo tiiki vaivaa na innanikaraama mmamma nniitareeraivaa vareenana fai taika kiaanaravai. ²⁵ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara mmoori varaanaraivaara vaa Anutuuoqo ariinoo ni mmataama kiaikiai na inna mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Anutuuoqaa mmayaaya mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiveeraivaara ngiiyaroo tioo ni mmataama kieeravai. ²⁶ Ari mmayaaya oyaivaa ivo nnaaru varia rada nnuuyara hataumaki iiravai. Aanna makee ari gioonna kiaapuuyani kooyaa kiaa kookieema kiaivai. ²⁷ Ii kua ivo Anutuuoqaa ariiki vairavai. Yoketayoketaa kua hatauma kiaivo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani teerama kioovaa ivo ngiari voopinnaiyaraatama kooyaa kiaa kookieema kiaanaravaivee tuuvoonno aanna makee kooyaa vainoo. Ii kua ivaa ivo hatauma kioo kuaivoonno inna Yisuu Kirisiiva ngiiki varinoo. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai ngia yapooma Anutuuoqaa tasipama yoketaama ari vookaraama variaaravai. ²⁸ Ivaaraida ta Yisuu Kirisiinnara kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnaano. Iya haruruarainnoo kiaa kiada ta titi tinni safuuma vaivaudiri iya ooqoo kiaa kiada yoketaa aataruuvaa iya kiaa mmiaunnaano. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu mmuakiaayaki mmuaavai mmuaavai varinai iya inna aataruuvaa iida rapisiima teekiai ta iya vita Anutuuoqaa avuuvau safuuma yapaaraivaara ta iya kiaa mmiaunnaano. ²⁹ Ii mmoori ivaa kaanaivo vakiaiveera na yaagueeqararama kiee iikiaunoo. Yisuu Kirisiiva yaagueeqa ari vookaraivaa ti mmiivo ni aakiaivaki vaivaaraina na yaagueeqararama kiee iikiaunoo.

2

¹ Na ngiiyaraatama gioonna kiaapu Rautikiaa variayaraatama hama ni tinniivaa teera gioonna kiaapuuyaraatama pinaama boo tiee yaagueeqama mmoori varauvaara na ngii giaa ngii minaravee. ² Ngieeta iyaatama mmanammanna mmuaa ausa tinni yoketaivaa tasipama varida mmuaavau-giataama mmuduuya rida Anutuuoqaa kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuoqo hatauma kioo kuaivaatama tuqinnama rikiaateeraivaara na pinaa mmoorivai varauvai. Anutuuoqo hatauma kioo kuaivaa oyaivo Yisuu Kirisiivavee. ³ Anutuuoqaa tinni yaatayaa vau kua yoketaiyauvo ramuunnaama kioo vauyauvaa Yisuu Kirisiivaano hatuaa kioo kooyaa ti vitaikiai ta taunnavai.

⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ngii unnakua kiaa kioo nnamhari kuaivaa ngiiki yapanai ngia itaida ivaa rikiaa rada iivoora na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. ⁵ Na hama ngii tasipama hara kiee variaunoo. Na ngieera variauko ni yaata utiraivo ngiyyara nnaasu vaikai variaunoo. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaa tinni mmuaa yaatavai varada yaagueeqama hara kiada variaivaara na sirigakiaunoo.

Ta Yisuunna tasipama varida yoketaama variraivaa varaunnavai

⁶ Ngia Yisuu Kirisiinna varaavo too ivo ngii Udaangavai varinoo. Ngia inna varaivaara ivo ngiiki varinai ngia yoketaama hara kiada variatee. ⁷ Ngia yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiatee. Yaagueeqa kuabaivau nnau kaanaivaa heeka kiaaneema ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivo itaama pinaavai vainno yaagueeqavai vakiaivee. Iparaaso vaa ii kua ivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. Ngia itaama iida mmannammanna Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee.

⁸ Vaidi voovoono ari tinniivaudiri mmanna kuaivaa ngii unnakua unakua tinai ngia inna mmemmana vivoora tuqinnama taatee. Ii kua ivo hama Yisuu Kirisiinnasidiri nnii kuavai. Mmanna vaidi mmatayaiyakidiri nnii kuavai. Iya mmatayaa diaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaara yaata utida kiaa kuayauvai. ⁹ Anutuugaa yaata tinni yoketaa mmuakiaayauvai Yisuu Kirisiinna mmammaivaki suvuaainno vaivai. ¹⁰ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuugaa yaata tinniivo ngiikiaatama suvuaikiai ngia yoketaama hara kiada variaunoo. Mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiau aapu variaa kieetaiyaatama mmagia maisaiyaata moomee sakuaiyaatama vaa Yisuu Kirisiivaano iya yaatara kioo kieetavai varivai.

¹¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara vaidiia ngiari mmammaiyauvaa hatokaaneema hama ivo ngii mmammaiyauvaa hatokaivai. Mminnamminnaa maisaiyauvoono ngii mmammaiyauvaa yeena roosiima faungama utiivaa ivoono hatoka kiaikiai ngia mmamma dummukiara yoketaama variaavai. ¹² Ngia nnoori vareera suaivaki vaidi putiraivo mmata nnauvaki virayaama ngia Yisuu Kirisiinna tasipama kuaavai. Anutuugo Yisuunna tuduu diitoneema nnoori vareera suaivaki ivo ngii tikiai ngieetama diitaavai. Ngia diitada eenanaa mmamma iira aataru mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiada karaasaya diitada variaavai. Anutuugo ari yaagueeqaivaadiri aikiooma Yisuunna tuduu diitoovaara ngia kutaavaivee kiavaara karaasaya diitada variaavai. ¹³ Ngia tauraa varuu suaivaki ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu ngiengie voo-pinnaaya varida hama Anutuugaara yaata utida inna mmaanna tuu aataruuvaa uuvaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. Itaama vaikio aanna makee Anutuugo tikiai ngia Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovanikaraama ngieetaata diitada karaasaya inna tasipama hara kiada variaunoo. Anutuugoono ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kiaikiai ta diitada karaasaya variaunnavai. ¹⁴ Gioonna kiaapuuya kua mmaanna tuu aataruuyauvaa iya koonnama uuvaara kua pinaivo iyaki vainno iya mmuaararooavaa vaa Anutuugoono ruga taika kieeravai. Iya koonnama uuvaa irisaiivo vuvaa ivo ruga taika kiaanaraivaara tuduu Yisuuva yatari sagaivau putuduu ruga kieeravai. ¹⁵ Mmuakiaa moomee sakuaiyaata mmagia maisaiyaatama yaatarada tauraa varuuya Yisuuva yatari sagaivau putuu suaivaki ivoono mmuakiaaya yaatara kioodoo nnaagiai variravai. Rapiraivaa yaatara kiada kua aayanna tirayaama Yisuuva mmuakiaaya avuuvau iya yaatara kioo ngioo kua aayanna tiravai.

¹⁶ Ivaara vaidi voovoona ari tinniivaudiri vo aataru vo aataruuyauvaara tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Ivo yeenna nneeraivaaraata nnoori nneeraivaaraatama ngia kati variateera suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Kuraaga karaasaivo nninai nuunakiateeraivaaraatama tauraanaa vaidiyya kati varuu suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Ii aataru iyauvo mmanna mmataira aataruyauvai vaivai. Fai yapooma kaanaiyauvo nninaraivaara ti vitaivai. Kaanaa tuanaivo inna Yisuu Kirisiivavee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoona inna avu tinniivo hanigiano ari vookaraiyauvaa too tinara: Ngia mmanna vaidiyavee. Vaa neenoo ngii yaataraunoo, tiivaara sa ngii ausaiyauvo mmuaarakiaivee. Ivo itaama taivaara ngii tinara: Ngia adida varida aangeraiyara mmuduuya ruatee, tiivaa sa rikiaatee. Itaa kua tii gioonna kiaapu ivo ari tinniyaadiri ariinoo ari mmammaivaara yaata utuoo unakua itaa kua tiivo kuminayaa ari mannaka tiivai. ¹⁹ Ivo itaa kua tiivo Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaara vaa vueennama kiaivai. Vaidi voovai mmuyaiyauvaa ataiyauvaki nninnuunaiyauvo saangama kiaikio yokeenno varikio mmuyaiyauvootama rayota roo vioo pinaavai vaivai. Kieetaivo vaivaara vaidiivo yokeenno rayotoo pinaavai varivai. Itaama vaivaa roosiima ausa hanigieera gioonna kiaapuuyaki ti kieeta Yisuuva varikio Anutuugo ari yaata utiivaugiataama tikiai yokeeda pinaaya variaavai.

Ta vaidi putiraiya roosiima putida kava diitada

karaasaya variaunnao

²⁰ Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa suaivaki saaka sifaa moomeeyara iira aataruuyauvo hama kava ngii puaisakama utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa ngia ivaara putuaavai. Itaama vaikia ngia aaniira ii mmatayaa diaa aataru iyauvaara mmuduuya ruannee? Vo aataru vo aataruuyauvo vaivaara ngia aaniira iyauvaara rikiada vaidi iikiaavainnee? ²¹ Vo aataru voovai vainno tinoo: Sa aayauvaa utida nnaatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa iyauvaa nneeda taatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa ii mminnaa iyauvaa utuatee, tiivai. ²² Ita itai mminnaa iyauvaa vaidiyya iima kiaavo taikeeraiyauvovee. Ii kua aataru iyauvaa vaidiyya ngiari tinniyaavunudiri kiaa kiada ngii giaa ngii miaayauvaivee. ²³ Vaidi ii aataru iyauvaa iikiaiyaano aangeraiyara ngiari ausaiyauvaa mmiateera yaagueeqama tida adida variaaraivaara unakua kiaa iida ngiari mmammaiyauvaa rupidida variaavai. Iya itaama iikiaivaara ngia iya teeda kiaanoo: Tinni pinaa varaa vaidiyavee, kiaavai. Kati mmanna vaidiyaano unakua kiaa itaama iikiaanoo. Iya itaama iida hama yopeema ngiari mmamma iira aataruuyauvaara haitatuukiaavai.

3

¹ Anutuugo ngii tikiai vaa ngia diitada karaasaya Yisuu Kirisiinna tasipama variaavai. Ivaara ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara mmuduuya rida mmoori varaatee. Ngiau aapu ivaki Yisuu Kirisiiva Anutuugaa yaaku yaadudainningiaa ari mmaata yoketaivau hara kioo varivai. ² Ivaki vai mminnaiyauvaara mmannammanna yaata utida mmuduuya ruatee. Sa aa mmata aavau diaa mminnamminnaiyauvaara yaata utida mmuduuya ruatee. ³ Vaidi putiraiya roosiima mmatayaa diaa mminnaiyauvaara ngii aakiaiyyauvo vaa putivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia Anutuugaa tasipama variaavo ngii varira tuanaivo hataumaki vaivai. ⁴ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia variaya ngiau aapuuvakidiri ivo tiira suaivaki ngieetama vida inna tasipama yoosinna yoketaa ari vookaraiyauvaa variaaravai.

Eenanaa mmamma iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variatee

⁵ Ngia itaama variaivaara ngii aakiaiyouvaki mmatayaa diaa mmuakiaa aataruyauvai ngii iikiatairaiyouvaa ngiengieenoo ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi nuaira aataruuvoota maisama yaata utiraivootama avuuvaa taikio ausaivo diitaikio varaataira aataruuvootama ari mmammaivaara inna varaataira maisa aataruuvootama vaidi voovai mminnaivaa taikio inna varaataira aataruuvootama vainoo. Ii nnaagiai aataru ivo unnakua anutuuvaara mmuduuya rira aataruuvaa roosiivai. ⁶ Ii aataru iyauvaa iida varida Anutu-uqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai Anutu-uqo tinai irisai maisaivaa varaaravai. ⁷ Ngia nnaaru itaama iida varida varuu suaivaki ii aataru iyauvoono ngii puaisa utiravai.

⁸ Ngii aakiaiyouvaki ngii iikiataira aataru vooyauvai ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Nnanna-teera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiingii seenaiya mmoori maisaivaa iikiaara yaata utiraivootama seena vaidiivaayaadiri koonnama yaata utuoo unnakua tiraivootama vainoo. Ii aataru iyauvaa eeyaara pikiaatee. Ngii seenaiyara kua maisaivaa tida kuaaru tira aataruuvaatama pikiaatee. ⁹⁻¹⁰ Sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Vaa ngia eenanaa mmammaivaara iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variaivaara sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Ngia Anutu-uqaa arinaima rikiaateeraivaara ivo ngii iima kioovoono ii karaasa varira ivaa mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. Ii karaasa varira ivo ariinikaraama variraivaa ivo mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. ¹¹ Ivo itaama iinno varii ivaara ngia tauraa Ereengaiya voovau variaani Yutayaiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia mmamma hatokeeraiya voovau variaani hama mmamma hatokeeraiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia vooyara kiaanoo: Hama ivo Ereengaa vaidivai. Ivo ari voopinnaa kumimaka vaidivaivee, kua ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyavee, kiaani vooya kiaanoo: Ta kati titi yaata utiraivaugiataama nookiaunnayavee, kua kiada iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapu itaama variaya aakiaiyouvaki hara kioo variivaara ii aataru iyauvo hama aataruuyauvai. Yisuu Kirisiiva iivo inna aataru tuanaavai.

¹² Ngia Anutu-uqaa gioonna kiaapuyavee. Ivoono ngiiyara mmuduuya ruoo ariinnee kua ngii mmataama kieeravai. Ivaara ngia ngii seenaiyara boo tida iyara tuqinnada tirooma adida varida yamayamaa kua iyaata tida maisa mmooriivaa ngii tikiai iikiai rikiadaata yaagueeqama variatee. ¹³ Ngia teekiai ngii seenaiya datadataama varikiai teedaata iyara mmuduuya ruatee. Ngiiikidiri voovoono voovaara koonnama iino too sa ivo ivaara pinaama yaata utuoo airi kua airi kua kiaivee. Ivo ivaara ari ausa mmuduuyaiivaa inna mmiaivee. Udaanga Anutu-uqo ngii mminnamminnaa maisaiyouvaara hama yaata utirainno ruga kuaivaa roosiima ngieeta ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyouvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee. ¹⁴ Ii aataru mmuakiaa iyauvaa iida ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee. Mmuakiaa mmoori aataru ngia iikiaa idaa oyaivo mmuduuya riraivovee. Fai ngia itaama iidaida aikiooma mmuaavau variaaravaivee.

¹⁵ Kii Yisuu Kirisiinna ausa nuufaivo mmannammanna ngiiki vakiaivee. Ii aataru ivaa iida mmuaavau nuunama yoketaama variateeraivaara Anutu-uqo ngii mmataama kieeravai. Ngia itaama iyauvaa iida Anutu-uqaa

kua yoketaivaa kiatee. ¹⁶ Kii Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaa ari vookaraiyauvo ngii aakiaiyauvaki vakiaivee. Vaidiyya tinni pinaa va-reeraiya roosiima ngia Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivaa ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida variatee. Itaama vaino ngii ausaiyauvaki Anutu-uqaara ngii yoketaimai innara kuaru kiatee. ¹⁷ Mmuakiaa mmoori aataru-uvaa iida mmuakiaa kuavai tida Udaanga Yisuu Kirisiiva variivaara yaata utida iikiatee. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ti Napoonna Anutuuqaata kua yoketaivaa tida varida itaama iikiatee.

*Ngia karaasa aataruuvau variaya ngiengie variaaraivaara
tuqinnama rikiaatee*

¹⁸ Ngia gionnaiya ngiingii vaatiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iikiatee.

¹⁹ Ngia vaidiyya ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Sa ngii au-saiyauvo iyara maisainai yaagueeqa kua tida maisayavee kiatee.

²⁰ Ngia nnaakaraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngiingii kaano kooya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia itaama iikiaivaara Udaanga Anutuuqo ngiyyara inna yoketaimoo.

²¹ Ngia kaano kooya ngii nnaakaraiya yoketai aataruuyauvaa iikiaara iikiai sa iyauvaara iya ooqoo kiatee. Ngia itaikiokio iya ausaiyauvo mmuaararaanarainnoo kiaa pikiaatee.

²² Ngia gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngii haitatuuraiya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Iya ngiyyara yoketaayavee kiateeraivaara sa iya ngii teera suaiyauvaki nnaasu iya mmooriyauvaa iikiatee. Ngia Udaanga Anutuuqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara mmuakiaa suaivaki katiaata iya mmooriyauvaa iikiatee. ²³ Ngia mmuakiaa mmoorivai vareera suaivaki ngia ataa kua kiatee: Ta hama mmanna vaidivai mmoori varaunnaano. Ta Udaanga Anutuuqaa mmoorivai varaunnaano, kiaa kiada yaagueeqararama kiada mmooriivaa varaatee. ²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo irisai yoketaiyauvaa ari gionna kiaapuuyani yapa kiaiayauvaa fai ngii minai ngia varaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii haitatuura tuanaivaa mmoorivaida ngia varaano. ²⁵ Anutuuqo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaraivaara fai ivo koonnama variivaa ari koonnama iivaugiataama irisai maisivaa safuuma ari mminaravai.

4

¹ Ngia ngiingii mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngiengie sikaun-naadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuyara tuqinnama haitatu-uda ngiari mmoori varaivaugiataama safuuma irisaiyauvaa mmiatee. Sa koonnama mmiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngiiita ngii haitatuuraivo ngiau aapu varivai.

Yaagueeqama yaaku varada safuuma variatee

² Mmannamma yaaku vareera aataruuvaa puaisa utida yaaku varada varida sa ngii yaata utiraiyauvo voodaa vinai yaaku varaatee. Itaama iida Anutuuqaata kua yoketaivaa kiatee. ³ Ngia itaama iikiavaugiataa tiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapu-uya kiaa mmiaara aataruuvaa Anutuuqo kooyaa ti vitaakiaiveeraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Ii mmayaaya ivo inna Yisuu Kirisiinnara vai mmayaayaivo hatauma kioo vaivaa ta gionna kiaapuuya kiaa mmi-aaraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Na ii mmayaaya ivaa iya kiaa

mmiauvaara oovi nnauvaki hara kiee variaunoo. ⁴ Na ii mmayaaya ivaa kooyaa iya kiasa mminaraivaara niyara yaaku varaatee. Kooyaa iya kiasa mmiraivo inna ni mmoorivai.

⁵ Ngia ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya avuuyauvunu ngi-ingii variraivaara tuqinnama haitatuuda tinni ruaiya roosiima variatee. Itaama varida iya tasipama iida teekiai iya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiaara iikiai makee tii kiasa mmiatee. ⁶ Gioonna kiaapu voovono ngii yaparainai rikiada ngia inna sai kiaara kuaivo yoketaavai nnaasu vaki-aiveeraivaara yorokuuvaa yeennaivaki haata kiada nnaavo yoketairavaa roosiima mmuakiaa suai ngia kua kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaivee.

Ngii seenaiya ngiiyara yaata utuaavai

⁷ Ti seena vaidi Tukikiinna ta innara mmuduuya ruaunnaivo ti tasi-pama Udaanga Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai yaagueeqama mmoori varaivai. Hama ivo pikiaivai. Fai ivoono na iikiau mmayaayaivaa ngii giaa ngii minaravai. ⁸ Ta mmuakiaa aavaki variaunnaiya yoketaama variaunnaivaara fai ivo ngii giaa ngii minai rikiada ngia sirigakiateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ⁹ Ngii mmuaa yoosinnaa vaidi voovai nnutuuvo Onesimuuso fai inna tasipama kuanaravai. Ivo yaagueeqama mmoori vareera vaidivai varikiai ta innara mmuduuya ruaunnava. Fai ivaitanaano aavaki ta datadataama variaunna mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaravai.

¹⁰ Vaidi voovai nnutuuvo Arisarakaava ni tasipama oovi nnauvaki hara kioo variivo ngiiyara ivoota yaata utuoo boo tiivai. Panapaasaa kataivo Marakaavaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Fai ivo ngiisi vinai ngia innara tuqinnaateeraivaara vaa na mmuaanaa ngii giaa ngii miauvai. ¹¹ Vaidi voovai nnutuuvo Yisuuva vuai nnutuuvo Yusutuuva ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ii taaravooma vaidi ido Yutayaa vaidiya vaa ngiari aataru tauraivaa pikiada Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa varaavai. Yutayaiyakidiri aa vaidi taaravooma aado nnaasu ni tasipama tumugia kiada mmooriivaa varada yaagueeqama variaavai.

¹² Ngii nuunairavakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Ipaparaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai. Ivo makemakee ngiiyara pinaama yaaku varaivai. Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama ngia mmooriivaa varada iidada koovayaida yaagueeqama nnaasu hara kiada varida inna aataruuvaa kutaavaivee kiasa kiada variateeraivaara ivo ngiiyara yaaku varaivai. ¹³ Ivo ngiiyaraatama Rautikiaa variaa gioonna kiaapuuyaraatama Hiraporoo variaa gioonna kiaapuuyaraatama pinaa mmoorivai varaivaa vaa na tauvai. ¹⁴ Ti mmuduuya ruai vaidi voovai Rukaaso nniitareeraiya tuqinneeraivoono ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Vaidi voovai nnutuuvo Dimaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai.

¹⁵ Ti seena vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variayaraatama gioonnaivaa nnutuuvo Nibaannaraatama inna nnauvaki Anutuuqaa nunakiaiyaraatama na yaata utuee iyara boo kiau kuaivaa kiasa mmiatee.

¹⁶ Ngia aa yanaa aavaa jaarummua taika kiada vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiaa variayaraatama mmikiai jaaruatee. Iyaano ngiariisi vai yanaivaa ngii mikiai ngia ivaatama jaaruatee. ¹⁷ Vaidi Arikipiinna kiasa mmida kiatee: Udaanga Anutuuqo mmooriivaa i mmiivaa yaagueeqama iinnanna taika kaaaneera inna kiasa mmiatee.

¹⁸ Aa nnaagiai na neneeno fafaara kiau aavaa taatee. Na Pauruusoovaano ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Na oovi nnauvaki variauvaara sa taunniraida ivaa yaata utuatee.

Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasi-pama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Pauruuso Piripii pikioo numa Tesoronikii varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Itaama uu mmooriivaara Yutayaa vooya maisa kua tida Pauruusaa tunoo: Aavaki pikiee kuane, tiravai. Iya Pauruuso uu mmooriivaara tunoo: Teenoo itaama iikiataavai a iikiannano, kiasa kiada inna titeeravai. Ngiari voopinnaiya Yutayaiya uu aataruuvaara iya iikiatauduu Pauruuso mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmuduu ausa hanigiada yoketaama varuuvaara iya Pauruusaara nnanna-teeda innara ooqoo tiravai. Nnaagiai Pauruuso Koridii varuduu Timotiivaano Tesoronikii varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara inna kiasa mmuduu rikioo ivo aa tauraa yanaa aavaa iyani reeravai. Yoketaama tirooma varida Yisuu Kirisiiva tiinaraivaara faannaida variateeraivaara ivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani reeravaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variayaso, na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiyya ni tasipama variaani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigiaiya ti Napoonna Anutuuqaa gioonna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Tesoronikiya Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada

yoketaama variravai

² Ta yaaku vareera suaivaki ta Anutuuqaata makemakee ngiiyara kua tida tupatupaa mmuakiaa suai ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnava. ³ Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaaraida ngia inna mmooriivaa yoketaama iiki-aano. Ngia ngii seena gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaivaaraida ngia yaagueeqama mmoori yoketaivaa iiki-aano. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kutaa tiinaravee kiaivaaraida mmannammanna yaagueeqama kiada faannakiaano. Ngia itaama variaivaara ta yaata utida ti Napoonna Anutuuqaata makemakee kua kiaunnava. ⁴ Ni seenayaso, vaa ta rikiaunnava. Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo ari gioonna kiaapu tuanaaya ariinnee kiasa ngii mmataama kiaivai. ⁵ Hama ta tetenaidiri yaata utida mmanna kuavai ngii giaa ngii miravai. Anutuuqaasidiri inna yaagueeqaivoota inna Mmannasa Yoketaivootama ti tasipooduu ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ivaara yaagueeqama kiaannano: Kutaavaivee, kiasa kiada ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngiiyara yaata utida iiki-aanna aataruuvaa vaa ngia teeravai. ⁶ Teeda ta uunaquuneema iida Udaanga Yisuu Kirisiiva uuvaatama ngia iiravai. Uuvaara kaayau mmuaararoovo ngiiki vauduaata hama ngia ivaara yaata utiraida Anutuuqaa kuaivaa varooduu Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipooduu rikiada ngia sirigairavai. ⁷ Ngia itaama uunaquuneema mmuakiaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata teeda rikiada itaama mmuaikaraama iiravai. ⁸ Hama Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata nnaasu Anutuuqaa

kua mmayaayaivo ngiisidiri vuvvaa rikieeravai. Ngia Anutuuqaa kua taavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuuvaara mmuakiaa yoosinna varuuya rikieeravai. Itaama vaikia ngia tauraa varida uu mmayaayaivaa hama ta kava varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai. ⁹⁻¹⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta ngiisi kuaanna suaivaki ngia tiyara tuqinnoovaaraida iya kua yoketaivaa ngiyyara kiaavai. Ngia unnakua anutuuyauvaa pikiada hanigiada Anutuugo hara kioo varioo kua kutaa tiraivaa mmooriyauvaa varaivaara iya kua yoketaivaa ngiyyara kiaavai. Ari Mmaapu Yisuuva vaa putuduu rikioo Anutuugo tuduu kava putuuvakidiri diiteeravai. Ivo putuoo kava diiteeravoonora tuoo vaa ti utu raririima yoketaivau yapa kioo aataruuvo vainoo. Ivaara fai yapooma nnaagiai Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara iya yaparainara suaivaki hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainaravai. Fai Yisuuva kava ngiau aapuuvakidiri tiinaraiivaara ngia faannaida variaivaara gioonna kiaapuuya ngiyyara kua yoketaivaa kiaavai.

2

Pauruuso Tesoronikii varioo Anutuuqaa mmooriivaa iiravai

¹ Ni seenayaso, ta ngii tasipama mmooriivaa iikiaannaivo hama ti maisaivai. Vaa kaanaivo vauvaara ngiengieenoo teeravai. ² Ta tauraa yoosinna Piripii ivaki nookiaannaduu rikiada maisamaisau mmoori aataruuyauvaa ti mmuduu rikiada ta hama yoketaama variaannaivaara vaa ngia rikieeravai. Itaama vauduaata ta ngii yoosinna Tesoronikii ngiaannaduu Anutuugo ari yaagueeqaivaa ti mmuduu rikiada ta inna kua mmayaayaivaa kooyaa ngii giaa ngii mida hama ta aatuuravai. Vooyaano ti ooqoo tuduaata ta iikiaannaduu ti mmuaararooduaata iiravai. ³ Ta mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivo hama unnakuavaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Hama ta sabi reeti utu kiada reeri utu kiadairayaano mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama ta ngii yokekiaa kiada ngii iida taaree kiaa kiada mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hamavee. ⁴ Vaa Anutuugo mmooriivaa ti mmioo tooduu ta iikiaannaduu aikiooma vauvaara ta mmayaaya yoketaivaa varada nuaida ivo tiivaugiataama nnaasu makemakee iikiaunnanoo. Hama vaidiyya numa ta iikiaunna mmooriivaa teeda yoketaavaivee kiaaraivaara iikiaunnanoo. Anutuugoono ti mmooriivaara yoketaavaivee tiinaraiivaara ta iikiaunnanoo. Ta aaniivaara mmooriivaa iikiaunnaivaa oyaivo ti aakiaana vaivaa vaa Anutuugo too rikiaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Hama ta titi kuaivaadiri ruvuakavaakai kua kiaa rada ngii giaa ngii miravai. Hama ta ti aakiaiyauvakidiri mminnamminnaiyauvaa ti varaatainoo kiaa kiada yoketaa kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Anutuugoono ti taivai. ⁶ Hama vaidi voovoono mmooriivaa iikiaunnaivaara ti too ti mannaka kiaiveeraivaara ta iiravai. Ngieeta vaidi vooyaatama tiyara mannaka kiateeraivaara hama ta iiravai. ⁷ Ta Yisuu Kirisiinna kua varada nuairayara tida ngia ti mmoori varaateeraivaara ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Gioonnaivo ari nnaakaraiyara tirooma kioo haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada variaanna suaivaki ta tirooma hara kiada variravai. ⁸ Ta ngiyyara pinaama mmuduuya ruaannaivaara ta kooyaa Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ti yoketairavai. Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Gioonna kiaapuuya ti rupertikiai ta ngiyyara putuaraivaaraatama ti yoketairavai. Hama ti aatuuravai. Ta ngiyyara pinaama ti ausaiyauvo yoketauvaara hama ti aatuuravai. ⁹ Ti seenayaso, ta titi mmamma mmuyai mmutu rikiada tete variaara mmooriivaa varaannaivaara vaa ngia taunnuuda kianne? Ta

Anutuugaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa rada variaanna suaivaki hama ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada tete variaara mmooriivaa iiravai.

¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ta yoketaama safuuma ngii tasipama varida hama koonnama variravai. Vaa ngia ivaa tooduu Anutuugootama vaa teeravai. ¹¹ Vaa ngia taavai. Vaidiivo ari nnaakaraivaa tuqinnama haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada varida mmuaavai mmuaavai ngii haitatuuravai. ¹² Ta ngii tasipama hara kiada varida yamaa kua yamaa kua tida ngia Anutuugaa aataruuvau yoketaama nookiateeraivaara ta kua yoketaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Anutuugo ari varii yoosinna ari vookaraivaki ngieeta yoketaama variateeraivaara ngii maavee tioo varinoo. Ngia ivaara yaata utida safuuma variateeraivaara ta ngii giaa ngii miravai.

¹³ Ta Anutuugaa kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia puaisakama utiravai. Hama ngia ivaara tunoo: Mmanna vaidivai mmayaayavaivee, kiaa kiada pikieeravai. Ngia tunoo: Kutaa Anutuugaa mmayaayavaivee, kiaa kiada puaisakama utiravai. Ngia itaa kua tida puaisa utuuvaa ta mmannammanna Anutuugaata kua tida kua yoketaivaa kiaunnvai. Ta ngii giaa ngii miaanna mmayaayaivo kutaa Anutuugaa mmayaayavaivee. Vaa ngia ausa hanigiaiya ngii aakiaiuvaki ivo yaagueeqama vaivai. ¹⁴ Ti seenayaso, Yutayaa yoosinnaivaki variaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya varuuya roosiima ngia variravai. Ngiari seena Yutayaiya maisa mmooriivaa iya mmuneema ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii miravai. ¹⁵ Yutayaa vooyaano Udaanga Yisuunnaata forofetaiyaatama ruputuduu putiravai. Vooyaano tiitaatama makemakee maisa mmooriivaa ti mmiravai. Itaama uuvaara Anutuugo hama iyara yoketairavai. Iya mmuakiaa vaidiia nnammutuaaya variravai. ¹⁶ Anutuugo ari voopinna voopinnaiva yoketaivau yapaiveera kiaa kiada ta kua yoketaivaa iya kiaa mmiaannaduu rikiada iya ti ooqoo tiravai. Itaama vauduu iya makemakee mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovo vainno suvuairavai. Suvuau kioovaara Anutuugaa ausa nnannateeraivo aanna makee vaa iyasi vainoo.

Pauruuso kava vararanoo vioo iya taanaree kiaa iiravai

¹⁷ Ti seenayaso, ta kiisama ngii pikiada aapi ngiaanna suaivaki ti yaata utiraivo homo ngiisi vauduu ta aapi nniravai. Ta aapi nnida ngiiyara pinaama yaata utida kava vara ranada vida ngii taaree kiaa yaagueeqararama kiada iiravai. ¹⁸ Ta ngiisi kava vara ranada kuaaree tida variaannaduu Sataango ti ooqoo tiravai. Na Pauruusoono airineetu kava vara ranee kuanaree tiee variaaduu Sataango ni ooqoo tiravai. ¹⁹ Fai yapooma ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki ta inna avuuvau diaaravai. Ii suai ivaki hama aaniivai varaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Ta ngiiyara yaata utida faannaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta sirigaida variaunnaano. Ta ngiiyara sirigaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta mannaka kiaunnaano. Ta ngiiyara mannaka kiaunnaano. ²⁰ Kutaa ta ngiiyara mannaka tida sirigaida variaunnaano.

3

¹ Ta ngiiyara pinaama yaata utuaannaduu ngia voopi varuduu ta aapi variaannaivaara yaata utuaannaduu ti pirisairavai. Itaama vauduu tetevaitana aa yoosinna Ateena aavaki hara kiada varida ² Timotiinna titaa kiaannaduu ngiisi viravai. Timotiiva ti seena tuanaavai varioo ti tasiipama mmoori varoo Anutuugaa kua mmayaaya yoketaivaa varoo nuainno

varioo gioonna kiaapuuya kiasa mmioo Yisuu Kirisiinnara kooyaa iya kiasa mmiravai. Ngia yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada puaisa utuateeraivaara ta inna titaannaduu ngiisi viravai. ³ Gioonna kiaapuuya ngii mmaarau kua tuu mmoori maisaivaa ngii muuvaara Anutuuqaa mmooriivaa pikieevoora kiasa ta inna titaannaduu ngiisi viravai. Vaa ngia rikiaavai. Anutuugo ee-oo tuduu ii mmoori maisa iyauvo ngiisiaata tiisiaatama nniravai. ⁴ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki vaa ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Mmoori maisaivo tiisi nninaravaivee, kiaannaivaa kaanaivo vaa kutaa kooyaa vairavai. Vaa ngia ivaara rikieeravai. ⁵ Itaama vauduu ngia voopi varuduu na voopi varuuvaara na yaata utuaaduu ni mmuaararoovaara Timotiinna titaaduu ngiisi viravai. Ngia Anutuuqaara kutaavee kiasa kiada datadataama variaa aataruuvaa taiveera na inna titaaduu ngiisi viravai. Sataango vaa ngii iinno taanaree kiasa uuduu vaa ngia inna kuaivaara ee-oo tuuvaara na yaata utuee mo ta kuminayaa ngii tasipama mmoori varaannaivaara yaata utuee Timotiinna titaaduu ngiisi viravai.

⁶ Vaa ivo ngiisi vuuvo kava vara ranoo ngioo ngia Anutuuqaara yaagueeqaida varida mmuduuya rida varuuvaara ivo numa ti kiasa ti mmiravai. Ngia makemakee tiyara yoketaama yaata utida ta ngii taaree kiasa yaagueeqama kiada iikiaannaneema ngia ti taaree kiasa uuvaara ivo ti kiasa ti mmiravai. ⁷ Ti seenayaso, ngia itaama varuuvaara ti mmaarau kua tuuya maisamaisau mmoori mmuaararooyauvaa ti mmuu suaivaki ta ngiyyara yaata utuaannaduu ti yoketairavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuuvaara ti yoketairavai. ⁸ Ngia Anutuuqaara yaagueeqararama kiada iida varikiai fai ta yoketaama hara kiada variaaravai. ⁹ Ngia yaagueeqama variaivaara ta ngiyyara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. Ta inna avuuvau pinaama kiada ngiyyara sirigakiaunnaivaara ta innaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. ¹⁰ Ta ngii taaree kiasa kiada heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada ta Anutuuqaata ivaara yaagueeqama kiada kua kiaunnanoo. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo muaraagainno kiisavai vainoora tida ta ngiyyaroo tida ngii teeda ngii tasipama mmooriivaa iikiaarivaara ta Anutuuqaata kua kiaunnanoo.

¹¹ Ti Napoova Anutuugo ariita ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ta ngiisi kuaara aataruuvaa kooyaa ti vitaakiateeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹² Ta ngiyyara pinaama mmuduuya ruaunnaneema Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii iinai fai ngia ngiingiiyyara ngiingiiyyara mmuduuya rida mmuakiasa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikio pinaavai vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹³ Itaama vaino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama iinai rikiada yapooma ivoota ari gioonna kiaapu inna tasipama variayaatama tiikiai rikiada fai ngia ti Napoona Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaa gioonna kiaapuya varikio hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvootainaravai.

4

Ari vookaraama variaaraivaara Anutuuqaa yoketaivai

¹ Ti seenayaso, aa nnaagiai kua vooyauvaatama rikiaatee. Anutuugo ngii too ngiyyara yoketaakiaiveera tete variaunnaivaa ta ngii vitaakiaunnavaai. Ngia ivaa teeda ta variaunnaneema variateeraivaara ta ngii vitaakiaunnavaai. Aanna makee vaa ngia teeda mmuaakaraama variaanoo. Yisuu Kirisiiva ti aakiaiyauvaki variivaara ta makemakee yaagueeqama ngii kiaunnanoo: Mmannammanna itaama nnaasu variatee, kiaunnavaai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva ti kiasa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii miaanna

kua aataruuvaa vaa ngia rikiaavai. ³ Aa na tinara kua aavo Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuavai ngia iikio rikioo Anutuuqo fai ngiiyara yoke-tainaravai. Ngia yoketaa tuanaaya variatee. Sa sabi heera aataruuvaa iikiatee. ⁴ Ngia vaidiyya mmuaavai mmuaavai ngii mmammaivaara tuqin-nama haitatuuda ngiingii nnaataiya tasipama safuuma yoketaama variatee. ⁵ Hama ausa hanigiada Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiyanikaraama ngii mmammaiyauvoono yaagueeqama ngii iikiatee tinai rikiaada sa iikiatee. ⁶ Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivaara vaidi voovoono arinaima yaata utuee sa i seena vaidiivaara konnai aataruuvaa iima kiee ivo ariyara ii aataruuvaa sa hatokaanee. Ngia itaama konnaama iikiaivaara ta tauraa yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Sa ii aataru ivaa iikiatee. Mo fai gioonna kiaapuuya maisa mmooi itaama vaiyauvaa iikio Udaangaivo fai irisai mmuaararavai iya mminaravaivee. Ta itaama yaagueeqama kiada tiravai. ⁷ Ta gioonna kiaapuuya sabi nuaida konnaama variateeraivaara hama Anutuuqo ti maavee tiravai. Ta safuuma yoketaama variateeraivaara ti maavee tiravai. ⁸ Ivaarainno ii ta ngii giaa ngii miaunna kua iyauvaa gioonna kiaapu voovoono rikioo mmooka hanigia mmiivoono hama vaidi mmatayaivaa mmooka hanigia mmiivai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ngii miivaa mmooka hanigia mmiivai.

⁹ Ngia ngii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruateeraivaara hama na ivaara yanaivaa fafaarainaravootainoo. Vaa Anutuuqo ngiingii-yara ngiingiiyara mmuduuya ruateeraivaara ngii vitaama kiaivai. ¹⁰ Vaa ngia Maketoniaa variaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera mmuakiaayara mmuduuya ruaavai. Ti seenayaso, itaama vaikiainnaata ta yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Mmannammanna yaagueeqama nnaasu ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaannanoo. ¹¹ Ngia tirooma hara kiada variaaraivaara yaagueeqama kiada iikiatee. Ngiengie hara kiada variraivaara ngiengieenoo ivaara haitatuuda variatee. Sa ngii seenaiya hara kiada variraivaara ngiingii avuki avukiida murumuru tida variatee. Ngiengie hara kiada variraivaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaadiri mmooi varada sikauyauvaa varaatee. Ta tauraa itaama ngii giaa ngii miaannaivaugiataama iikiatee. ¹² Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngii teeda kiaara: Yoketaama variaa gioonna kiaapuyavee, kiateeraivaara iikiatee. Fai ngia itaama iikio mmuakiaa mminnaavai ngii variraivau aikiooma vainai hama ngii seenaiya ngiaarukiaaravai.

Yisuuva suai nnaagiai tiinaravai

¹³ Ti seenayaso, gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaani hau kiaiyyara ngia kumimakaida varida airi yaata utida variaavai. Hama ausa hanigiada Yisuunnara faannairaida kati hara kiada variaya vaa putuaiyara kaayauma ausa mmuaarareeda iyara kaayauma yaata utida variaavai. Ngia itaida varida varivoora kiaa ta aa kua aavaa ngii giaa ngii miaaravai. ¹⁴ Vaa ta Yisuuva putuoo kava diitoovaara kutaa kuavaivee kiaannanoo. Ta itaa kua kiaunnaivaaraata aa kua aavaaraatama kutaa kuavaivee kiaannanoo. Fai Yisuuva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo tinai vaa ausa hanigia kiada putuaiyaata Yisuuvaatama innasi kuaaravai.

¹⁵ Aa ta ngii giaa ngii miaara kua aavaa Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Ivo tiinara suaivaki fai ta homo mmatayaa variaunnaiya vaa ausa hanigia kiada putuaiya hama yaatarada tauraa kuaaravai. ¹⁶ Fai Udaanga Yisuu Kirisiivaano yaagueeqai kuavai tuoo varino aangeraa kieeta voovoono aayanna roo varino Anutuuqaa nooma akuaivo tuoo varino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri tiinaravai. Yisuuva tuoo varinai vaa

ausa hanigia kiada putuaiya diitada nnida tauraa vikiai ¹⁷ ii suai ivaki ta homo mmatayaa vaa ausa hanigia kiada variaunnaiya fai Anutuugo nama aakiaivaki ti rupi nuunama kinai vaa tauraa kuaiya vida sunada Udaanga Yisuu Kirisiinna sunaara kuaaravai. Fai itaama vainai rikiada ta vida inna sunada inna tasipama tupatupaa variaaravai. ¹⁸ Ivaaraida ii kua ivaa ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida ausa yoketaivaa tasipama variatee.

5

Yisuuva tiinara suaivaara teerama kiada variatee

¹ Ti seenayaso, Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara ta hama kuminayaa ngiini yanaivaa fafaara reeda ngii giaa ngii miaaravee. ² Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Gioonna kiaapuuya heenaivaki hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo nniivai. Ivaa roosiima fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. ³ Gioonna kiaapuuya kiaara: Ta yoketaama ausa tinni nuu-faivaa tasipamaida variaunnao, kiasa kiada varikio fai maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo akiairaino iyasi nninaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki nniitareeraivo akiairaikio innaki nniivai. Ivaa roosiima maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo iyasi nninaravai. Fai akiairaama nninai hama kuaara ngiaara aataruuvootainaravai. ⁴ Mo ti seenayaso, ngia vaa ausa hanigiayaa hama upisiivaki variaano. Ivaara mmuara vareera vaidiivo upisiivaki nninai nnikiaraakiaaneema ivaa roosiima Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinai rikiada ngia nnikiaraakiataama vainainnaata sa nnikiaraakiatee. ⁵ Ngia mmuakiaaya mmeekiaivaata ikian-naivaatama vara nuunama kiada variaavai. Ngieeta teetama hama upisiivaki variaunnava. ⁶ Ivaara hama ta gioonna kiaapu vooya roosiima vuru vakiaaravai. Vaidi voovai yaata tinniivo yoketaavai vairayaama ta avu teeda nnaasu mmuaavai mmuaavai titi variraivaara haitatuukiaaravee. ⁷ Gioonna kiaapu vuru vakiaiyaa upisiivaki vuru vakiaavai. Gioonna kiaapu nnoori kapikarivaa nneeraiya upisiivaki nneeda kumimakakiaavai. ⁸ Ta hama iya roosiima variaunnaivaaraida ta ikiannaivau variaunnava. Ivaara ta titi variraivaa haitatuukiaaravee. Ta Anutuugaara kutaavaivee kiasa kiada puaisa utida gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunaivo inna rapira vaidiyya ngiari nniriyaa okoo roosiima hiri kiasa vo vaivaa roosiivai. Ta Anutuugo ti vitaanaraivaara faannaida variaunnaivo inna rapira vaidiyya ngiari kieetayaa apira mminnaivaa roosiivai. ⁹ Anutuugo hama aataru maisaivaa irisaivaa ti mmnaraivaara ti mmataama kieeravai. Ta Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tikio aataru yoketaivau ti yapaanaraivaara ti mmataama kieeravai. ¹⁰ Ta inna tasipama variaaraivaara Yisuuva tiyara putiravai. Ta homo mmatayaa variaunnaiyaata vaa putuaiyaatama ivo tiinai ta vida inna tasipama variaaraivaara ivo tiyara putiravai. ¹¹ Ivaaraida ngiingiiita ngiingiiita yamaa kua yamaa kua tida ngiingii mmooriyyauvaa ngiingii vara ravisii vara ravisiiida yoketaama varaatee. Vaa ngia itaama iida varida variaaneema iida varida variatee.

Pauruusainna vo kua vooyauvaara

iya kiasa mmiravai

¹² Ti seenayaso, vo kuavaara ta yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Vaidiyya ngii tasipama mmoori varaiyara kua yoketaivaa tida iya kiasa kuaivaa rikiada iikiatee. Iya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaayara tida safuuma varira aataruuvaa ngii vita vitaakiaano. ¹³ Iya ngiiyara mmoori varaivaara iyara kua yoketaivaa tida iyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ausa nuufa tasipama variatee.

¹⁴ Ti seenayaso, vo kua vooyauvaara ta yamaa kua yamaa kua tida yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Gioonna kiaapu hama mmoori vareeraiyaata yaagueeqama iyaata kua tida safuukiatee. Iya aatuuda variaa gioonna kiaapuuyaata yamaa kua yamaa kua tida variatee. Gioonna kiaapu yoonoosupuaa variraiya tasipama mmoori varaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya muaraagama varikiainnaata iya tasipama mmannammanna tirooma varida mmoori varaatee. ¹⁵ Ngiariiyara ngiariiyara mmoori maisaivaa irisai irisaima iikiaaraivaara haitatuuda ooqoo kiatee. Mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida varida mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama iida varida yaagueeqama kiada ivaara yaata utida iikiatee.

¹⁶ Mmuakiaa suai sirigaida varida variatee. ¹⁷ Mmuakiaa suai mmannammanna yaaku varada nnaasu variatee. ¹⁸ Mmuakiaa aataruuyauvo ngiisi nninai rikiada kua yoketaivaa Anutuugaara kiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iida Anutuugaa yaata tinniivau vai kuaivaa rikiada iikiaaraivo inna Anutuugaa yoketaivai.

¹⁹ Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa sa hatokaatee. ²⁰ Vaidiyya Anutuugaasidiri tii kuaivaa ngii giaa ngii mikiai sa nniki rakaida puruukakiatee. ²¹ Mmuakiaa kua rikiaiyauvaa iida taivaa yoketaiyauvaa varada puisakama utida ²² maisai kua mmoori mmuakiaayauvai pikiaatee.

²³ Anutuugo ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Ivo ariinoo ngii iino ngii aakiaa mmuakiaayauvai yoketaakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnao. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki Anutuugoono iino ngii mmamma mmuyai mmannasa mmuakiaayauvaki mminnamminnaa maisaiyauvo sa vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnao. ²⁴ Ngii maavee tiraivo ngiyyara hama yaata vueennaivai. Fai ivoono itaama iinaravai.

²⁵ Ti seenayaso, tiyaraatama yaaku varaatee.

²⁶ Ti seena vaa ausa hanigieeraiyara yoketaida yaaku rumisiatee.

²⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa vatee nookiauvoonora tiee na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Aa yanaa aavaa yaarummua kiada mmuakiaa gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya yaarida kuaa mmiatee.

²⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Gioonna kiaapu Tesoronikii varuuya Yisuu Kirisiiva makee tino kava ti inaraivaara pinaama yaata utuuvaara Pauruuso aa nnaagiai yanaa aavaa iyani reeravai. Vooyaano tunoo: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiiva nninara tuu suaivo nniivaivee, tuu kuaivaara Pauruuso fafaarainno safuuma iya kaa mmiravai. Mmuaarareeraivo iyasi nniivaata mmamma niitareeraivaatama varadaata iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee kaa kiada ngiari mmooriyauvaa varada varida yoketaama mmooriyauvaa iikiateeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa iyani fafaara reeravaivee.

¹ Gionna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variaiyaso, na Pauruusoona yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiiya ni tasipama variaani na yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigieeraiya ti Napoonna Anutuuga gionna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

² Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variaateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Ti Udaanga Yisuuva tiinara suaivaki Anutuugo

gionna kiaapuuya yaparainaravai

³ Ti seenayaso, ta makemakee ngiiyara Anutuuga kaa mmida kiaunnaano: Yoketaayavee, kiaunnaano. Ngia Anutuugaara kutaavaivee kaa kiada iikiaivo vaa yaagueeqavai vaivo fai vakia roo vioo vioo yaagueeqama pinaavai vainaravai. Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivo vaa pinaavai vaivo fai vioo pinaa ari vookaravai vainaravai. Ngia itaama variaivaara ta aikiooma ngiiyara makemakee yoketaayavee kiaunnaano. ⁴ Ngia itaama variaivaara teenoo gionna kiaapu vaa ausa hanigiaiyaata kua tida ngiiyara mannaka kiaunnaano. Gionna kiaapuuya maisa mmooriivaa ngii miaavo ngii mmamma nniitaraikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida Anutuugaara kutaavaivee kaa kiada yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara mannaka kiaunnaano.

⁵ Ngia itaama yaagueeqama variaivaara ta kooyaa rikiada kiaunnaano: Anutuugoono fai mmuakiaaya yaparainno irisaiyauvaa safuuma iya mminaravaivee, kiaunnaano. Itaama vaino too mmamma niitareeraivaa ngia varada varidaata Anutuugaara yaagueeqama variaivaara ivo gionna kiaapuuyara diravaki inna aikiooma ivaki kuateera fai ngii tinaravai. ⁶ Fai Anutuugo ataama safuuma iinaravai. Mmoori maisaiyauvaa vaa ngii muuyauvaa fai ivo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁷ Ngii mmuaararivaata tiita ti mmuaararivaatama Anutuugo iinai fai ta kati variaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri kooyaa tiinara suaivaki fai Anutuugo itaama iinaravai. Fai Udaanga Yisuu Kirisiiva aangeraa yaagueeqaiyaata ikia hauruuvo pinaama taivaatama tasipama tiinaravai. ⁸ Gionna kiaapuuya hama Anutuuga kuaivaa rikiada arinaima taiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaivaa hama arinaima rikiada iikiaiyaatama irisai maisaiyauvaa iya mminarivaara fai itaama tiinaravai. ⁹ Ivo tiinai rikiada iya irisai maisivaa varada tupatupaa koonnama varira yoosinnaivaki variaaravai. Fai iya hama Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama inna mmeekia

ari vookaraivaki variaaravai. ¹⁰ Ii suai ivaki ivo tiinai rikiada fai ariinnee kiasa mmataama kiasa gionna kiasapuuya innara ari vookaraama yoketaa tuanaavee kiasaravai. Innara kutaavaivee tira gionna kiasapuuya kua yoke-taivaa innara tida avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatakiaravai. Ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ngia kutaavaivee tuuvaara ngieetama itaa kiasaravai.

¹¹ Ivaaraida ta makemakee ngiiyara yaaku varada variaunnao. Anutuuoqo ngii iinai rikiada ngia ivo ngii maavee tiivaugiataama aikiooma yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. Ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii iinai ngia inna mmoori yoketaivaa ngii iikiatainai ngia innara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa iidada taikaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. ¹² Ngia itaama iikio rikioo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki inna nnutuuvo yaataroo ari vookaraama vainaravai. Vaino rikioo ivo ngii iinai rikiada fai ngieetama yoketaama ari vookaraama variaaravai. Ti Anutuuoqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati gionna kiasapuuyara yoketaama yaata utiivaaraida ngia itaama ari vookaraama variaaravai. Ngia itaama variaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao.

2

Vaidi mminnamminnaa maisa suvuairaivo

nninara kuavai

¹ Ti seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivaaraata Anutuuoqo ti rupi nuunama kinai ta Yisuunna tasipama hara kiada variaaraivaaraatama na kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vooyaano kiasano: Vaa Yisuuva tiivaivee, kiasaivaara sa akiairaama ngiengie vo vuayaata vo vuayaata utiraida sa ngii ausaiyauvo ari vookarai ausa tasipama variatee. Ta Anutuuoqo ti kiasa ti mmii kuaivaa ta kiasa kookieema kiasa suaivaki vaidi voovoona rikiai kuavai tiivainnee? Vara ta Anutuuoqaa kua mmayaayaivaa kiasa kookieema kiasa suaivaki rikiai kuavai tiivainnee? Vara yanaa voovai tiisidiri nniivaudiri yaaruoo rikiai kuavai tiivainnee? Hama teeta rikiaunnao. ³ Vaidi vooyaano sabi kua sabi kuaivaa ngii giaa ngii miaivaa ngia rikieevoora aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Yisuuva tiinara suaivaki fai hama ivo nnaammaratu tiinaravai. Tauraa gionna kiasapuuya Anutuuoqaara mmooka hanigia mmi kiada innara ooqoo kiasa kikio nnaagiai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo ikia aakiaana kuanaraivoono kooyaa nninaravai. ⁴ Fai ivo ngioo gionna kiasapuuya mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara ti Anutuuoqovee kiaiayauvaara ooqoo tioo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iya ausa mmuduuya mmiraiyauvaaraatama fai ooqoo tinaravai. Ooqoo kiasa kioo tinara: Vaa na yaataree variaunoo, kiasa kioo fai Anutuuoqaa nnau pinaivaki oro varioo ariiyara tinara: Na Anutuuoqovee, tinaravaivee.

⁵ Ivo itaa kua tinaravaara na ngii tasipama variaa suaivaki na ivaara ngii giaa ngii miravaivee. Vara vaidi ngia ivaara taunnu kiasanee? ⁶ Anna makee ii na kiau kua ivaa kaanaivo nnivoora kiasa kioo inna uuda raira yaagueeqaivoono inna uuda rainno varioo varinoo. Vaa ngia ivaa ari-naima teeda rikiaavai. Anutuuoqo tinara: Aikioovaivee. Ngianee, tinara suaivaki nnaasu fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nninaravai. ⁷ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo vaa hataumaki vaivo aanna makee iinno varinoo. Mmannamma iinono uuda rairaivoono uuda rairaivaa rabikiaa kino rikioo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo fai kooyaa vainaravai. ⁸⁻¹² Kooyaa vaino too mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivoota fai kooyaa nninaravai. Ivo Sataangaa yaagueeqaivaa

tasipama ngioo unnakuaivaa kiaa kaayau ari vookara ari vookarai unakua mmooriyauvaa iinaravai. Fai iinno varioo gioonna kiaapu ikiana kuaaraiya maisai unnakua unnakuaiyauvaa arinaidiri kiaa roo iinaravai. Hama iya kua kutaivaara yoketaavaivee kiaa kiada hama ivaara mmuduuya ruaivaara Anutuugo hama iya vitoo yoketaivau yapanai iya ikia aakiaana kuaaravai. Iya kua kutaivaara ooqoo kiaivaara Anutuugo tino unnakua tiraivo iya aakiaiyauvaki iinno varinai fai iya unnakua iira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravai. Mmuakiaaya itaama kua kutaivaara ooqoo kiaa kiada mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuduuya riraiya fai Anutuugo iya yaparaira suaivaki irisai maisaivaa iya mminaravai. Tauraa fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nnino nnaagiai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo kooyaa nnino rikioo Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaikiaivaadiri innayaa fuu tino putinaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ari tiinara suaivaki fai mmeekia ari vookaraivaa tasipama tioo inna ruputino eeyaara taikaanaravaivee.

Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara

ngii mmataama kieeravai

¹³ Ti seenayaso, Anutuugo ngiiyara mmuduuya ruaiyara ta ngiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kiaunnao. Anutuugoono tauraa ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Ngia Anutuugaa kua kutaivaara kutaavaivee tikio ivo Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii vitoo ari gioonna kiaapu tuanaaya ngii yapa kiaanaravai. Ivo itaama ngii mmataama kioovaara ta ngiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kiaunnao. ¹⁴ Ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigieeravai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivaa varaateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiravai. ¹⁵ Ti seenayaso, ta kiaunna kuaivo itaama vaivaara rikiada yaagueeqama variatee. Ta avaikidiri ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaata ta yanaa fafaarama kiaanna kuaivaatama puaisa utuatee. ¹⁶⁻¹⁷ Ti Napoova Anutuugo tiyara mmuduuya ruoo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tupatupaa yamaa kua yamaa kua ti tikiai ta yoketaama variaaraivaara ta faannaida variaunnao. Ivaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngii aakiaiyauvaki iikiai ngia yaagueeqama varida mmuakiaa mmoori yoketaivaa iida mmuakiaa kua yoketaivaa kiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao.

3

Pauruusainna tunoo: Tiiyara yaaku varaatee, tiravai

¹ Ti seenayaso, aa ta nnaagiai vo kua voovaara ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Tiiyara yaaku varaatee. Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo makemaakee tikio nuainno varinai gioonna kiaapuuya rikiada ivaara kua yoketaivaa kiaaraivaara tiyara yaaku varaatee. Vaa mmayaayaivo ngii yoosinna aakiaiyauvaki itaama nuavai. ² Vo kua voovaraatama yaaku varaatee. Maisa vaidiiaa maisamaisai mmooriivaa iikiaiyasidiri Anutuugo ti vita yoketaivau yapaanaraivaara yaaku varaatee. Hama mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaayaivaara kutaavaivee kiaavai. Ivaara tiyara yaaku varaatee.

³ Hama Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yaata vueennaivai. Vaidi mai-saivo ngii utivoora kiaa Yisuuva ngii iinanai fai ngia yaagueeqama yoketaivau variaaravai. ⁴ Ta ngii giaa ngii miaunna kuaivaa ngia rikiada iidada

fai ngia mmannammanna iikiaaravaara ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnaanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaata utiraivaki ti kiaa ti mmikiai ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnaanoo.

⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki iinai ngia Anutuuqaara mmuduuya ruateeraivaara ta yaaku varaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva ngii iinai ngia innara yaata utida mmannammanna yaagueeqama variateeraivaaraatama ta yaaku varaunnaanoo.

Mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai

mmoori varaatee

⁶ Ti seenayaso, ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varaunnayara tida ta yaagueeqama ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya ngiari hara kiada variraivaara hama yaata utida mmoori varada ta iya kiaa mmiaunna kuaivaa hama rikieerama kiada kati kumina varikiai sa iya tasipama variatee. Pikiaatee. ⁷ Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Ta ngiisi kuaanna suaivaki ta hama vida kati hara kiada varirama kiada titi variraivaara ta yaata utida mmoori vareeravai. Ta itaama ngii vita vitaakiaannaivaa ngieeta teeta iikiaaravee. ⁸ Gioonna kiaapu voovono ti variraivaa too yeenna mminnaa vooyauvai ti mmuduu hama ta kati vareeravai. Ta irisai mmida vareeravai. Sa ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta titi mmamma mmuyai utu rikiada ti mmooriivaa varada heenaivaa ikiannaivaa vara nuunama kiada mmoori vareeravai. ⁹ Ta ngiiyara mmooriivaa iikiaanna irisaivaara ta aikiooma ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Ngia ti teeda tiinikaraama mmoori iikiateera ta yaagueeqama mmoori vareeravai. ¹⁰ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngii giaa ngii mida kiaannanoo: Gioonna kiaapu voovono hama mmoori vareerainno kati varinai inna tikio rikioo ivo sa yeenna nnaivee, tiravai.

¹¹ Ta rikiaannaduu ngii tasipama varuu vooya kati kuminaya varida ngiari seenaiya mmoori varooyauvaa taa kiada murumuru tida tunoo: Iya koonnama varaanoo, kiaa ngiariita hama mmoori vareera kati varuuvaara ta itaa kua tiravai. ¹² Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaunnayara tida iya itaama varuuvaara ta yamaa kua yamaa kua tida mmannammanna yaagueeqama kiaunnaanoo: Tirooma varida mmoori varaatee. Varada ngiingii mmooriyauvakinnaa yeennaiyauvaa nnaatee. Ta itaa kua kiaunnaanoo.

¹³ Ti seenayaso, ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara sa ngii pirisakiaivee. ¹⁴ Aa yanaa aavaki vai kua aavaa ta ngii giaa ngii miaunnaivaa gioonna kiaapu ivaki variaa voovono ivaa rikioonnaata mmannammannainno varinai ivaa teeda tuqinnama ivaa taatee. Sa inna tasipama variatee. Ivo mmamma maisakiaiveeraivaara sa inna tasipama variatee. ¹⁵ Sa innara ti nnammutuaavaivee kiaa kiada pikiada oro voovau variatee. Ti seena tuanaavaivee kiaa kiada yamaa kua yamaa kua tida oro voovau variatee.

Kua arai voovai Pauruuso reeravai

¹⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Yoketaa suaivakiaata maisa suaivakiaatama ivo ariinoo ausa nuufaivaa ngii miaiveeraivaara ta yaaku varaunnaanoo. Ivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo. ¹⁷ Na Pauruuso neenoo nini yaakukidiri nini nnutuuvaa tasipama fafaarakiau aavaa taatee. Na Pauruusoongo ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Mmuakiaa yanaiyauvaa na fafaarakiauyauvunu itaama nini nnutuuvaa tasipama nnaasu fafaarakiavai.

¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Timotiinna kaano Yutayaa gioonnava. Inna koova Ereengaa vaidivai. Ivo karaasa vaidivoono ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Pauruuso aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani roovaki taaravooma kuayauvai reeravai. Tauraa kuaivo unnakua aataruuyauvaara gioonna kiaapuuya nuunauyauvaki vauyauvaa ooqoo kianeeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Tammaa kuaivo gioonna kiaapuuya nuunaida iira aataruuyauvaatama iya Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataruuvaaatama iyara haitatuura vaidiyyaraatama tuginnama kiasa mminai rikiaateeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Nnaagiai kuaivo Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai varioo mmuakiasa mmoori aataru gioonna kiaapu ausa hanigiooya nuunaiyauvaa tuqinnama haitatuukiaiveeraivaara Pauruuso innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Anutuuqo ti vitoo yoke-taivau ti yapaivoota Yisuu Kirisiinnara ta faannakiaunnaivoootama ni kiasa ni Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

² Timotii-o, na Anutuuqaa kuaivaa i kiasa i mmiaaduu a Yisuunnara kutaavaivee tunnaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannanoo. Na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Vaidi unnakuaivaa kiasa mmiraiya ooqoo kianee

³ Na mmata Maketoniasa ivaki kuaa suaivaki na yaagueeqama kua tiee i kiaanoo: Yoosinna Epesiisa ivaki varianee, kiaaduu rikiee varunnaneema mmannammanna varianee. Variee gioonna kiaapu vooya ivaki varida hama safuuma Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kiada unnakua tinniivaatama kiasa mmiaiya ooqoo kianee. ⁴ Iya uriiyauvaaraata ngiari taato nnaakukiaiya nnutu kaayauyauvaa fafaara raiyauvaaraatama ooqoo kianee. Iya iyauvaara yaata utida sabi kua sabi kua tida buaaru kiasavai. Iya itaama iikiaivoono hama Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. Iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaivoono inna Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. ⁵ Na iya ooqoo kianeera kiau kua oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruateera kiau vai. Fai iya aakiaiyouvo yoketaa tuanaayauvai vaino iya yaata utiraiyouvo hama mmuaararavai iya mminai iya Yisuunnara kutaavaivee tida fai iya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruaaravai. ⁶ Vaidi vooya itaama yoketaama varira aataruuvaa pikiada mmanna kuaiyauvaara sabi kua sabi kuaiyauvaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida varida kumimakakiaavai. ⁷ Iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmida vitairaiya roosiima variaaree kiasa iida hama ngiari kiasa kuaivaa tuqinnama oyaivaa rikiaada iya kuaivaa yaagueeqama kiasavaa hama tuqinnama oyaivaa rikiaavai.

⁸ Vaa ta taunnavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo yoketaavai vaivai. Gioonna kiaapu voovoono ivaa arinaima rikioo safuuma varioo iino too inna fai yoketaavai vainaravai. ⁹ Ivaara aa kua aavaa arinaima rikiaatee.

Mmaanna tuu kuaiyauvo hama gioonna kiaapu safuuma varuuyara tiravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaa hatokada Anutuuga kuaivaa rikiadaata yaatareeraiyara tiravai. Hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmiraiyaraata mminnamminnaa maisa vareeraiyaraatama tiravai. Hama yoketaama variraiyaraata Anutuuga kuaivaara puruuka tiraiyaraatama gioonna kiaapuuya ngiari kaano kooyaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama rupertuaani putuaiyaraatama Anutuuga mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu sabi heeraiyaraata vaidiyya ngiari tasipa ngiari tasipaani gioonnaiya ngiari tasipa ngiari tasipaiyaraatama vaidiyya sikau irisaiyauvaa varaaraivaara vaidi voovai mmuara hatauma kiada vitada viraiyaraata unnakua tiraiyaraatama kua radudeera suaivaki yaagueeqama unnakua tiraiyaraata Anutuuga kua kutaivaa hatokeeraiyaraatama Anutuuga mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹¹ Anutuuga kua kutaivo inna mmayaaya yoketaavai. Na gioonna kiaapuuya ivaa kiasa mmiaveera mmooriivaa Anutuugo ni miravai. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna ari vookarai mmayaayavai Anutuugo yoketaa tuanaivaasidiri tiiravai.

Anutuugo Pauruusaara boo tuuvaara ivo innara yoketaavee tiravai

¹² Ni Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni muduu rikiee na aikiooma mmoori varoovaa na innara yoketaavee kiaunoo. Ivo ni mmataama kioo niyara aikiooma iinaravee kiasa kioo mmooriivaa ni muuvaara na innara yoketaavee kiaunoo. ¹³ Tauraa na innara maisa kua tiee innara maisa mmooriivaa iina inna kuaivaara haunninniina maisamaisama variaivaara hama ivo yaata utuoo ni ooqoo tiravai. Na hama innara arinaima rikiee kutaavaivee kiasa kiee kumimakama variaivaara ivo niyara kaayauma boo tioo hama ni ooqoo tiravai. ¹⁴ Ti Udaanga Anutuugo ari vookaraama kati niyara yoketaama yaata utuduu na innara kutaavaivee tiee innara mmuduuya riravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tida innara mmuduuya ruaunnava. ¹⁵ Aa na tinara kua aavo inna kua kutaavai. Gioonna kiaapuuya ivaa arinaima rikiada ivaara kutaavaivee kiatee. Yisuu Kirisiiva mmatayaa tioo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiya vitoo aataru yoketaivau yapaa-naraivaara mmatayaa tiiravai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa vareeraiya mminnamminnaa maisaiyauvo kiisavai vaivai. Ni mminnamminnaa maisa na varauyauvoono pinaavai vaivai. ¹⁶ Anutuugo hama ivaara yaata utirainno niyara kaayauma boo tiravai. Na vaidi maisavai variaaduu Yisuu Kirisiiva hokobama niyara faannaududuu na innara kutaavaivee tiravai. Yisuu Kirisiiva niyara hokobama faannauvaara nnaagiai variaaraiya teeda rikiada iyaatama innara kutaavaivee tida tupatupaa variaivaa varaaraivaara Anutuugo niyara kaayauma boo tiravai. ¹⁷ Anutuugo hama putirainno mmuaa tuanaavai nnaasu varikio hama voovoono ari avuuvaadiri kooyaa inna taivai. Nnaaru varuuyaataama makee variaiyata yapooma variaaraiyaatama ivo iya kietaavai varioo hama taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya innara yoketaavee kiasa kuaivo tupatupaa vaino inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

¹⁸ Ni maapu Timotii-o, aa na tinara kua aavaa fai na yaagueeqama i kiasa i mminaravai. Nnaaruaa vaidiyya aiyara tuu kuaivaa kaanaivo na tinara kua ivaki vainoo. Iya tuu kuaivaara yaata utuee Anutuuga mmooriivaara rapira vaidivai roosiima yaagueeqama dianee. ¹⁹ Diee vainna Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaa puaisa utuee i yaata utiraivau vai kua yoketaivaa nnaasu rikiee varianee. Vaidi vooya hama ngiari yaata utiraivau vai kua yoketaiyauvaa rikieerama kiada iya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa vaa

pikiada eeyaara haruruaavai. ²⁰ Vaidiivaitana iyakidiri diaivaitana nnutuu-vaitana Huminaia Aresadereeya na Sataangaa mmi kiee pikiauuko ivaitana yaagueeqama utivai. Ivaitana Anutuuqaara kua maisa kua aataruuvaa pikiaateeraivaara na ivaitana pikiauuko Sataango ivaitana utivai.

2

Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ataama iikiatee

¹ Itaama vainai na aa tauraanaa kua aavaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Mmuakiaa gionna kiaapuuyara ngia yaaku varada Anutuuqaata kua tida iyara inna yaparaida iyara yoketaayavee kiatee. ² Kieeta vaidiiyaraata mmuakiaa vaidi ti haitaturaiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmuakiaaya ausa nuufaivaa varada tirooma varida Anutuuqaara yaata utida mmuakiaa mmooriivaa safuuma iikiaaraivaara ti kieetaiyara yaaku varaatee. ³ Ta iyara yaaku varaunnaivo inna yoketaa aataruvai. Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ta itaama iikiaunnaivaa taikio inna yoketainoo. ⁴ Ivo mmuakiaa gionna kiaapuuya inna kua kutaivaa arinaima rikiakio iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna yoketainoo. ⁵ Kua kutaa kuaivo ataama vainoo. Mmuua Anutuuqo nnaasu varinoo. Tammaaki dii vaidiivo gionna kiaapuuya kuaivaa Anutuuqaa kua mmioo inna kuaivaa iya kua mmira mmuaavoono inna Yisuu Kirisiivavee. ⁶ Ivo hama ariiyara yaata utirainno mmuakiaa gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo iya yeena rau kiaivaa roosiima utuuvaa rukuasaanaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau putiravai. Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvo kooyaa vakiaiveera ivo sui mmataama kioovaki Yisuuva putiravai. ⁷ Na Anutuuqaa kuaivaa varee nuaina gionna kiaapuuya kua mmnaraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai. Na ngiari voopinnaia ari kua kutaivaata innara kutaavaivee tiraivaatama iya kua mmnaraivaara ni mmataama kieeravai. Hama na ivaara unnakua kiaunoo. Na kua kutaavai kiaunoo.

⁸ Itaama vaikiyai vaidiia mmuakiaa yoosinnaiyauvaki yaaku varaaraivaara ni yoketainoo. Vaidi Anutuuqaa mmooriivaara yaata utiraiya hama ausa nnannateera hama buaaru tirama kiada yoketaa tuanaaya varida yaaku varaaraivaara ni yoketainoo.

⁹ Gioonnaiya ngiari uyira rairaiyauvaa hama koonnama uyida raida varirama kiada safuuma uyida tirooma variaaraivaara ni yoketainoo. Iya hama ngiari kieeta yaasiiyauvaa fiyyama kiada hama mmannaammannai mmnainaiyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama rutaku kiada kaayau sikau kiada varaa uyira rairaiyauvaa hama iyauvaa uyida variaaraivaara ni yoketainoo. ¹⁰ Hama iya itaama iiraida gioonnaiya ngiariyara kiaanoo: Vaa ta ausa hanigiaunnayavee, kua kiada mmoori yoketaivaa iikiaaneema iya mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara ni yoketainoo. ¹¹ Gioonnaiya kuaivaa rikiada kua seemuaa adida variaya inna iya yoketaayavee. ¹² Gioonnaiya Anutuuqaa kuaivaa vaidiia kua mmida iyara diaaraivaara na ooqoo kiaunoo. Gioonnaiya kua seemuaa varida kuaivaa nnaasu rikiaatee. ¹³ Nnaaru Anutuugo Ataamaa tauraa iima kioo nnaagiai Evaanna iima kioovaara na itaa kua kiaunoo. ¹⁴ Hama Ataamo Sataangaa unnakuavai rikieeravai. Gioonnaivoono ivaa rikioo Anutuuqaa aataruuvaa hatokeeravai. ¹⁵ Fai gioonnaiya nnaakaraiya mmatada varida iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ngiari seenaiyara mmuduuya rida tirooma yoketaa tuanaaya varikio Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

3

Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivaa variraivo ataama vaivai

¹ Aa kua aavo kua kutaavai. Fai vaidi voovoono vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura mmooriivaara inna yoketaikio too varaanaree kiaa ivo mmoori yoketaivaa varaanara iivai. ² Itaama haitatuura vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunno tuqinnama yaata utuoo ari seenaiya tasipama yoketaama varioo nnauvaata yeennaivaatama vo yoosin-naivakidiri ngiayia mmioo Anutuuga kuaivaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiaa mmira vaidivai varinaravai. ³ Ivo hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakama varioo hama gioonna kiaapuuya ruputirama kioo tirooma varioo hama buaaru tioo hama sikauvaara pinaama mmuduuya rinaravai. ⁴ Ivo ari tasipama mmuaa nnauvaki variayara tuqinnama dioo vainno ari nnaakaraiyara haitatuunai rikiada iya inna kuaivaa rikiada iida mmuakiaa suai innara yoketaakiaaravai. ⁵ Fai vaidi voovoono ari nnaata nnaakaraiyara hama tuqinnama dioo vainno fai dataama kioo ivo Anutuuga gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnama haitatuunarannee? Hama yopeemavee. ⁶ Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivo ivo vaa tauraa ausa hanigia kioo yaagueeqama vari vaidivai varivai. Fai ivo ariiyara mannaka tioo mmannammanna itaama roo vioo vioo harurino too Anutuugo Sataangaa irisai maisaivaa mmuneema sa inna mmiaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai. ⁷ Gioonna kiaapu hama ausa hanigaiyaano innara yoketaavaivee kiaa vaidivai varivai. Sa ivo Sataangaa kuaivo kobeevaa roosiima vaivaa rikioo haruruoo mmamma maisaivaa varaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai.

Ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama

mmoori iira vaidiiva variraivo ataama vaivai

⁸ Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori iira vaidiiva fai mmuaikaraama yoketaama varida hama airi kua airi kua tiraida mmuaa kuavai nnaasu tida hama kaayau kapikarai nnooriivaa nneeda hama ngiariiyara nnaasu yaata utida unnakua kiaa sikauyauvaa varaaravai. ⁹ Anutuugaara kutaavaivee kiaa mmayaayaivo tauraa hataumaki vaivo aanna makee kooyaa vaivaa iya puaisa utida varida rikiakio iya yaata utiraiyauvaki yoketaavai nnaasu vainaravai. ¹⁰ Tauraa iya variraivaara iida taatee. Iida teekiai aikiooma varikiai ngia ee-oo tikiyai iya haitatuura vaidiivaa tasipama mmoori varaatee. ¹¹ Iya nnaataiya mmuaikaraama yoketaama variaani ngiari seenaiya iyara kiaanoo: Inna kua rikiaa gioonnayavee, kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kuaiyauvaa tida varida murumuru tiraida tirooma varida ngiari mmamma iira aataruuvo iya iikiatairaivaara tuqinnama haitatuuda varida mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa hama unnakua kiaa iikiaaravai. ¹² Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori varaa vaidiiva fai mmuaavai mmuaavai mmuaa nnaatavai varada ngiari nnaakaraiyaraatama iya tasipama mmuaa nnauvaki variayaraatama tuqinnama haitatuukiaaravai. ¹³ Itaa kiaa vaidiiva ngiari mmooriyauvaa yoketaama varakiai fai gioonna kiaapuuya teeda iyara yoketaayavee kiaaravai. Iya itaama mmooriivaa iida Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa aataruuvaara iya yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravai.

Anutuuqaa kua voovai oyaivo hatauma vaivaa ta rikiaunnani vooya hama rikiaavai

¹⁴Na kiisa suai aisi viee i taanara iina variee aa yanaa aavaa aini fafaaraki-aunoo. ¹⁵Fai na hama akiairaama aisi vinai aa yanaa aavaudiri a tee Anutuuqaa raunna mmaapuuya datadataama variaaraivaara arinaima tee rikiaanaravai. Anutuuqo tupatupaa variraivaa raunna mmaapuuya vaa ausa hanigia kiada innara kutaavaivee kaiya variaano. Iya inna kua kutaivaa rikiaiya nnau kuabai tuunnaiyauvaa roosiima yaagueeqama dida vakiaavo inna kua kutaivo hirira roosiima iyayaa vainoo. ¹⁶Anutuuqaa kua voovai oyaivo hataumaki pinaavai vainoo. Fai vaidi voovono hama yopeema ii kua ivaa hatokaanaravai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo.

Ivo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
safuuma varuuvaara
Mmannasa Yoketaivoono
gioonna kiaapuuya vitauduu
aangeraiya inna tooduu
vaidiia inna kua mmayaayaivaa
mmuakiaa mmatavau varuuya kiaa mmuduu
iya innara kutaavaivee tuduu
Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapeeravaivee.

4

Unnakua vaidiia iikiaara kuavai

¹Mmannasa Yoketaivo kooyaa tinoo: Fai suai nnaagiai vaidi vooya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa pikiada unnakua tira mmagia maisaiyakidiri nnii kuaiyauvaa rikiada iida iya kiaa aataruuvaugiataama kuaravaivee, tiivai. ²Ii aataru iyauvaa unnakua vaidiia mmanna kuasiiyauvo korookiai kiaavai. Vaa iya yaata utiraivo kuminaikiai hameeta ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiaavai. ³Ii vaidi iya gioonna kiaapuuya kiaa mmida kiaanoo: Sa nnaata vaati varaatee. Yeenna vooyauvai sa nnaatee, kiaavai. Gioonna kiaapuuya vaa kua kutaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kaiya ii yeenna iyauvaara Anutuuqaara yoketaavee kiaa kiada nnaateeraivaara Anutuuqo ii yeenna iyauvaa iiravai. ⁴Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa Anutuuqo uuyauvo yoketaayauvaivee. Sa vo yeenna fayai voovaara haipavee kiatee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaara yaaku varada yoketaavee kiaa kiada varada nnaarayauvaivee. ⁵Ngia itaama yaaku varada Anutuuqaa kuaivaara yaata utida yoketaavee kiaivaara Anutuuqo iyauvaara inna aikioo yoketaayauvaivee tiivai.

Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai variravai

⁶Fai a ii kua iyauvaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiee fai a Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai varinaravai. Fai a itaama variee Yisuunnara kutaavaivee tira kuaivaa mmannammanna yeenna nneerayaama nnee nnee aataru yoketaivau vaa a kuannaivau mmannammanna kuanaraivo fai kooyaa vainaravai. ⁷Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara tiraida sabi kuaiyauvaata uriiyauvaatama kaiyauvaa sa iyauvaa rikiaanee. Anutuuqaa aataru yoketaivau nuainna arinaima taanaraivaara iinnanna tee ivau yaagueeqama varianee. ⁸Vaidi voovono ari mmammaivo yaagueeqama vakiaiveera vo mmoori vo mmooriivaa varaivo inna ivo kiisama yoketaivai. Ivo Anutuuqaa aataru yoketaivau yaagueeqama variivo inna ivo pinaama yoketaivai. Anutuuqo aanna ivo variivaa tuqinnoo yapooma ivo varinaraivaatama tuqinnaanaraivaara inna

ivo pinaama yoketaivai. ⁹ Ii kua ivo kua kutaa kuavai vaivai. Ta ivaa rikiada varada ivaara kutaavaivee kiaaraivo inna yoketaavai. ¹⁰ Anutuuoqo tupatupaa variivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaree kiaa tiivoono gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaiya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ta innara kutaavaivee tida innara faannaida variaunnaivaara ta yaagueeqama kiada mmoori varada variaunnaano.

¹¹ Ii kua iyauvaa iikiateera yaagueeqama kие kua tiee gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. ¹² A ngiaammuau karaasavai variannaivaara sa gioonna kiaapuuya aiyara maisavaivee kiateeraivaara ataama iikiane. Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya aataru yoketaivaa iya vitakiane. A kua kiannaivaata a iikiannaivaatama a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaata Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaatama yoke-taama iinna variee hama sabi nuaira aataruuvaa yaata utuee iikiannaivaatama iya vitainai fai iya i nnunneepaneema iikiaaravai. ¹³ Anutuuoqaa kua fafaaraivaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu diitee iya rikiaateera jaaruee ivaa iya kiaa mmiee oyaivaa kiaa kookiee kiane. Mmannammanna itaama nnaasu variee iinanai na nnaagiai aisi kuanaravai. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo kati i mmuu yaagueeqaivaa a varee mmooriivaa mmannammanna iikiane. Ii yaagueeqa ivaara forofetaiya kua tuduu vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiia ngiari yaakuuyauvaa iyaa utuu suaivaki a vareeravai. ¹⁵ Ii na i kiaa i mmiau kua iyauvaara nnaasu yaata utuee mmooriivaa mmannammanna iikiane. A varia ree viee viee yaataranai mmuakiaa gioonna kiaapuuya taateeraivaara itaama iikiane. ¹⁶ Aiyara tuqinnama haitatuuma tee kuaivaa a gioonna kiaapuuya kiaa mmian-naivaara tuqinnama yaata utuane. Ii mmoori yoketaa iyauvaa mmannammanna iikiane. Fai a aikiooma iino fai Anutuuoqo i vitoo yoketaivau i yapoo a kianna kuaivaa rikiaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

5

Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiara

eenoo ataama iikiane.

¹ Sa vaidi yokovaiyaata yaagueeqama kие kua kiane. A ai koonna tuanaivaata yamaa kua kiannaneema iyaatama yamaa kua kiane. Vaidi karaasaiyara ni gata vayaiyavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. ² Gioonna vaa yokovaakiaiara ni noovainnavee kiaa iyaata yamaa kua kiane. Gioonna karaasaiyara ni nunna nayaayavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. Sa sabi aataruuvaa isareera kuaivaa tasipama kие iyaata kiane.

³ Gioonna muaadaiya hama seenaataiyara tuqinnaanee. ⁴ Fai gioonna muaadaivaa nnaakaraiya varida iyaata inna nneediiaatama tauraa Anutuuoqaa aataruuvaugiataama ngiari kaanaara tuqinnaatee. Iya itaida ngiari kaano kooyaata ngiari taato nnaakukiaiya iyara uu mmooriivaa irisaivaa iikiaaravai. Anutuuoqo ivaara iya teeno inna yoketainaravai. ⁵ Gioonna muaada tuanaivo hama inna seena innara tuqinneeraataivoono tinoo: Anutuuoqo ni tuqinnaanaravee, kiaa kioo mmannammanna yaaku varoo heenagieena ikiannagisanna inna yaparainno tinoo: Anutuuoqo, ni tasipama varianee, tiivai. ⁶ Gioonna muaadaivo mmamma iira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo iivo inna variivo putiraivaa roosiima varivai. ⁷ Gioonna kiaapuuya sa muaada gioonnaiyara maisavee kiateeraivaara ii kua ivaa yaagueeqama iyaata ngiari seenaiyaatama kiaa mmiane. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmuaa kiauyaraata ari seena nnunna nnayaa

kata vayaa kaano kooyaraatama tuqinnaanaraivo vaa ivo Yisuunnara kutaavaivee tii aataruuvaa pikioo hama ausa hanigieeraiya maisama varira aataruuvaa yaatara kioo maisa tuanaavai varivai.

⁹ Ausa hanigieeraiya muaada gionnaiya tuqinnaateeraivaara iya nnu-tuuyauvaa yanaivau raanee. Yokovaa gionna muaadaivaa nuanuuvo taaravooma vaidi yuku yaaku taika kiaikio (60) varii gionnaivo mmuaa vaativai nnaasu varaikio putiivaa nnutuuvaa raanee. ¹⁰ Ii gionna ivaara gionna kiaapuuya kiaanoo: Ivo mmoori yoketaivaa iivaivee, kiaivo vaa ivo ari nnaakaraiyara tuqinnama haitatuukiai iya yoketaama variaavai. Ivo ngiari voopinaiya ngiaavo ari nnauvakira iya maavee kiasa kioo iya tuqinnoo aduoo varioo Anutuugaa gionna kiaapuuyara tuqinnoo gionna kiaapu mmuaararavaa varaiyara tuqinnoo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa mmannammanna iivai. Ii gionna itaama iikiasa iya nnutuudaa raanee.

¹¹ Sa gionna karaasa muaadaya variyaiya nnutuuyauvaa raanee. Iya vaati varaatainai fai iya Yisuu Kirisiinna mmooka hanigia mmida vaatiiya varaaravai. ¹² Ivaara iya tauraa Yisuunnaata kua yeena rau kioo kuaivaa hatokakio fai koonnainaravai. ¹³ Iya mmoori vareeraivaara iya pirisaikiai kati varida mmuakiasa nnauyauvaki reeri te reeri teema rada nookiaavai. Hama mmoori vareera kati varira aataruuvaa yaatareera maisai aataru voovaata iya iikiasavai. Iya maisa kuaivaa ngiari seenaiyara murumuru tida vooya kuaiyauvaa mmuararama rada tida varida sabi kuaiyauvaa iya hama kua kiataama kiadaata kua kiasavai. ¹⁴ Itaama vainai gionna karaasa muaadaya variyaiya vaatiiya varada nnaakaraiya mmatada ngiari nnauyauvaa tuqinnaaraivaara ni yoketainoo. Fai iya itaikio ta vaa ausa hanigieeraiya hama ti nnammutuaiya tiyara maisa kua kiasa aataruuvootainaravai. ¹⁵ Gionna muaada vooya vaa ausa hanigia kiada variaa aataruuvaa pikiada Sataangaa aataruuvau kuaivaara na itaa kua kiasunoo. ¹⁶ Gionna voovoono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono ari mmuaa kiauyakidiri muaadaya varikio ivoono iyara tuqinnaivee. Fai ivo itaama iinai gionna kiaapu vaa ausa hanigiaiya ii gionna muaada iya tuqinnaaraivaara hama yaata utuaaravai. Iyaano gionna muaada hama seenaataiyara tuqinnaateeraivaara na itaa kua kiasunoo.

¹⁷ Vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiiya yoketaama gionna kiaapuuyara haitatuukiai yara yaata utida sikauyauvaa ngia makemakee iya mmi-aiyauvaa kava vooneetu mmuaikaraama iya mmiaaraivaara yaata utuatee. Iyakidiri vaidi vooya Anutuugaa kuaivaa kiasa kookieema kiada kiasa mmiraivaara mmoori yaagueeqama varaiyara tuqinnama yaata utida itaama iikiasaraivaara yaata utuatee. ¹⁸ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno puara burimakauvo mmoori irisaiivaa yeenna nnaiveeraivaara tioo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiasa vooya vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiyauvau yeena rammuanee. Pikino nnaivee, tikio rikioo vo kua voovoono tinoo: Vaidiivo mmoori varaivaa irisaiyauvo vaiyauvaa inna mmikio varaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹⁹ Fai vaidi mmuaa voovoono vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki kua pinaivaa yapanai sa inna kuaivaa rikiaanee. Fai vaidi taaravaitanannee vara taaravoomaano kua pinaivaa innaki yapakiai inna aikioo iya kuaivaa rikiaanee. ²⁰ Vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiya fai mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varakiai yaagueeqama mmuakiasa gionna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa ivaara iya kianee. Tinai rikiaada ivaara gionna kiaapuuyaataama rikiaada aatuukiateeraivaara itaama kooyaa iya kianee.

²¹ Anutuugaa avuuvaunnaatama Yisuu Kirisiinna avuuvaunnaata aangeraa Anutuugo ariiniee kiasa mmataama kiaiya avuuyauvunuaatama na yaagueeqama i kiasa i mmiee kiauunoo: Ii kua ivaa na i kiasa i mmiauvaa rikiee iikiane. Iinna variee sa vo vaidivaara maisavee tiee voovaara yoketaavee kiane. Mmuakiasa mmoori a iikiannaivaa sa mmuaavaara nnaasu yaata utuee iikiane, kiauunoo. ²² Anutuugaa mmoori varaiveera kiasa sa akiiraama ai yaakuuvaitana vaidi voovaayaa yapa kiee inna mmataakiane. Ari vo vaidivoono mminnamminnaa maisa varaivaa sa eetama varaanee. Yoketaama nnaasu varinaraiivaa mmoori varaanee.

²³ Sa nnooriivaa nnaasu nnaanee. A makemakee i nniitaraivaara tiee kiisama vuaina suuyaivaa nneeno i ausaivo yoketaakiaivee.

²⁴ Hama Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nnikio vaa tau-raa gionna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vainoo. Gionna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo fai nnaagiai nnaasu kooyaa vainaravai. ²⁵ Mmuai karaama gionna kiaapu vooya mmoori yoketaiyauvaa iikiyaiyauvo kooyaa vainoo. Vooya mmoori yoketaiyauvaa haumaki iikiyaiyauvo fai hama yopeema haumaki vainaravai. Fai kooyaa vainaravaivee.

6

¹ Gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiasa mmoori vareera mmuakiaaya ngii haitaturaiyara kua yoketaivaa tida iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaateeraivaara yaata utida mmooriiyauvaa iikiatee. Gionna kiaapuuya Anutuugaa nnutuuvaraata inna kuaivaaraatama sa maisa kua kiateeraivaara itaama iikiatee. ² Ngii haitaturaiya vaa ausa hanigiaiyara yaata utuatee. Ngia mmoori vareera gionna kiaapuuyaata ngii haitaturaiyaatama vaa Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada mmuaakaraama variaivaara sa iya kuaivaara haunninniikiatee. Iya hama Yisuunnara kutaavaivee tira suaivaki ngia kiisama mmoori yoketaivaa iyara iikiaavai. Anna makee ngia pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Anutuugo iyara mmuduuya ruaikiai iya vaa Yisuunnara kutaavaivee kaiyara ngia mmooriivaa iikiaivaara pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

*Pauruuso unnakua kuaivaa kiasa mmira
vaidiyaraata yoketaa mminnaa*

tuanaiyauvaaraatama tiravai

A ii na kiau kua iyauvaa gionna kiaapuuya tuqinnama kiee kiasa kookieema kiee variee iya vita vitaakiane. ³ Vaidi voovoona ari vo kuavai gionna kiaapuuya kiasa mmioo hama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua kutaivaata Anutuugaa aataru yoketaivaatama iya kiasa mmiivo ⁴⁻⁵ ariiyara pinaama mannaka tioo hama kua voovai arinaima rikiaivai. Inna yaata tinniivo koonnama vaivaara ivo kuaivaa oyaivaara tuoo varioo inna ki-atakiatainno nnaasu varikio rapiraivootama innaki yaagueeqama vaivai. Ivo itaama iikiai rikiada vooyaata ivakidiri ngiari yaatara ngiari yaataraki-aiivaara iya nnannataikiai varida ngiariiki ngiariiki yaagueeqa kuaivaa tida varida ngiariiyara ngiariiyara kua maisa tida ngiari seenaiyara maisama yaata utuaavai. Iya ngiari tinniuyauvunudiri yaata utida kiaanoo: Ta Anutuugaa aataruuvau vida kaayau sikau hoonaiyauvaa varaaravee, kuaavai.

⁶ Mo fai gionna kiaapu voovoona innasi vai mminnaiyauvaara aikioovaivee kiasa kioo Anutuugaa aataruuvaa yaata utuoo ivaa iinno fai yoketaama ari vookaraama varinaravai. ⁷ Ti kaanokiaiya ti mmatoosuaivaki hama mminnamminnaiyauvaa tasipama ti mmateeravai. Ti putira suaivaki hama ta mminnamminnaiyauvaa tasipama varada kuaaravai.

⁸ Ivaaraida mo fai ta aikiooma yeenna nneeda ti mmammaiyauvunu aikiooma uyira rairaiyauvaa yapada fai ta tiisi vai mminnaiyauvaara inna aikioovaivee kiaravai. ⁹ Vaidi vooya kaayauma mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara iya mmuduuya rida ivaara nnaasu yaata utuaavo iya haruriraivo iya mmookaivaki vaikiainnaata iya mmannammanna itaida variaano. Iya itaa kiasa aataruuyauvo kobeevaki fayaiivo haanara iivaa roosiima iya mmamma iira aataru maisamaisaiyauvaa iya varaata varaataikiai iya yaata duunaiya iirayaama iikiaavai. Ii aataru iyauvoono iya puaisa utikiai maisama varida putuaavai. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraivaa oyaivoonno sikau vareeraivaara mmuduuya riraivovee. Vaidi vooya sikauyauvaara ngiari ausaiyauvo diitoo iya varaataududuu Anutuugaara kutaavaivee tira aataruuvaa vaa pikiada irisaivaa kaayau iya ausa mmuaararovaava vareeravai.

Pauruuso Timotiiva ataama variaiveeraivaara inna kiasa mmiravai

¹¹ A Anutuuga vaidi tuanaikua eenoo iya iikiaa maisa mmooriyauvaa mmooka hanigia mmianee. Anutuugo variivaugiataama safuuma variee innara kutaavaivee tiee i seenaiyara mmuduuya ruee mmuaararavo aisi vainainnaata inna aataruuvau yaagueeqararama kiee variee tirooma varinaraivaara yaagueeqama mmooriivaa iikiane. ¹² Vaidiia isareeraivaara ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaneema a Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiannaivaara Anutuuga mmooriivaa yaagueeqararama kiee iikiane. Iinnanna irisaivaa tupatupaa variraivaa aiyara varaanee. A gioonna kiaapu kaayauya avuuyauvunu vaa na ausa hanigiauvaivee tira suaivaki tupatupaa variraivaa varaaneeraivaara Anutuugo aiyara maavee tiravai. ¹³ Anutuugo mmuakiasa mminnamminnaiyauvaa variraiyauvaa mmiraivaa avuuvauvunnaata Yisuu Kirisiiva kieeta vaidi Podii Piratusaasi vioo ari kuaiyauvaa safuuma inna kiasa mmiraivaa avuuvauvunnaatama na yaagueeqama aiyara ataa kua kiaunoo: ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara faannainna variee na i kiasa i mmiau kuaiavaa rikiee iinna mmannammanna yoketaama variee sa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, kiaunoo. ¹⁵ Anutuugo ari mmataama kioo suaivau ari Mmaapuuvaa kooyaa ti vitainaravai. Anutuugo nnaasu ti kieeta yoketaavai varioo mmuakiasa kieetaiyara kieeta tuanaavai varivai. Ivo ti Udaangavai varioo mmuakiasa udaangaiyara Udaanga tuanaavai varivai. ¹⁶ Ivo nnaasu hama putirainno mmeekia ari vookaraivaki varikiai hama gioonna kiaapuuya yopeema ivaki kuaavai. Hama gioonna kiaapu voovoono inna taivai. Fai hama yopeema gioonna kiaapu voovoono inna taanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapuuvaki vaino inna yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vaikiavee. Kua kutaa.

¹⁷ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvo kaayau iya suvuaiya yaagueeqama kiee kiasa mmiee kiane: Sa ngiingiiyara mannaka tida sikau hoona taikaanaraiyauvaara yaata utuatee. Iyauvaa varada mmata aavau yoketaama variaaraivaara sa ivaara faannaida variatee. Anutuugo ngii tasipanai yoketaama variaaraivaara nnaasu faannaida variatee. Ta yoketaama sirigaida variateeraivaara ivoono mmuakiasa mminnaiyauvaa kati ti mmivaivee, ¹⁸ kiasa kiee vo kuavai iya kiasa mmiee kiane: Mmoori yoketaivaa iikiatee. Iikio yoketaama iira aataruuvo ngii suvuainai mminnaiyauvaa ngii seenaiyaatama mmiaaraivaara teerada variatee. Iya itaa kua kiasa mmiee kiane. ¹⁹ Fai iya itaama iida iya yoketaama iira aataruuvaa irisai yoketaivaa ngiariini yapakiokio mmannammanna yaaguee-

qama vainanai yapooma iya variaaraivakiaatama mmannammanna itaavai vainaravai. Iya varira tuanaivaa fai varaaraivaara fai iya itaama iikiaravai.

²⁰ Timotii-o, mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa Anutuuqo i mmiivaa tuqinnama haitatuuma taa kiee iikiane. Gioonna kiaapu vooya ngiariiyara unnakua tida kiaanoo: Ta mmuakiaa kuavai rikiaunnavaivee, kiaa kiada ivaara ngiariiki ngiariiki kua tida sabi kua tida varida maisa kua maisa kua tida varida kiaavai. Sa iya kuaivaa rikieerama kiee mmooka hanigia iya mmiane. ²¹ Iya kiaanoo: Vaa ta aikiooma rikiaunnavaivee, kiaa kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvaa fanniikiaavai.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasi-pama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa kava Timotiinnani roo tinni yoketaa vooyauvai inna kiaa mmينو ivaugiataama safuuma iikiaiveeraivaara innani reeravai. Pauruuso Timotiinna kooyaa kiaa mmينو too ivo mmannammanna yaagueeqama kioo mmoori yoketaivaa iikiaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa innani fafaara reeravai. Ivo roo yamayamaa kuaiyauvaa Timotiinna tino too ivo mmannammanna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa sirigama kioo iikiaiveeraivaara tiravai. Timotiiva yaagueeqama kioo ari vitaira mmooriivaa puaisa utuoo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu-uya kiaa mmioo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioo kuaivaatama iya kiaa mmioo yoketaa vitairavai variaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaivaa innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Anutuugoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variauvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta tupatupaa variraivaa varaara kuaivaa vaa nnaaru Anutuugo kua kiaa teerama kioovaa kiaa kookieenaraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ni maapu Timotii-o, na aiyara mmuduuya ruauvaara aini aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso Timotiinnara yamaa kua kiaa kioo

innara yoketaavee tiravai

³ Ni daato nnaakukiaiya Anutuugaa mmooriivaa safuuma uuneema neeta itaama nnaasu iikiaunoo. Na yaata utuauko hama nini yaata utiraivo na koonnakaannama varira aataruuvaara ni giaa ni mii voovootainoo. Na kati yoketaama variee Anutuugaa mmooriivaa varaunoo. Na yaaku vareera suaivaki na makemakee aiyara yaata utuee Anutuugaata aiyara yoketaavee kiaunoo. ⁴ A niyara ratoonnaivaara na yaata utuee sirigairaiivo ni suvuakuaiveeraivaara na heenaivaata ikiannaivaatama i taanaree kiaa iikiaunoo. ⁵ A Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiee hama mmanna kuasiivoono koroovaara na homo rikiee vakiaunoo. Tauraa i taatova Roqisoovaata i kaano Yunikiivaatama Yisuunnara mmuaakaraama kutaavaivee tuuvaara na homo rikiee vakiaunoo. A ivaitana roosiima kutaavaivee kiannaivaara vaa na tee rikiauvai. ⁶ Ivaara na kava i kiaa i mmiaunoo. Na ni yaakuuvaitana aiyaa yapa kiaa suaivaki Anutuugo kati i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane. ⁷ Anutuugo ti mmuu Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaikiai ta hama aaturama kiada Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama iikiaunnvai. Anutuugaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaata mmuduuya riraivaatama titiyara tuginnama haitatuura aataruivaatama ti mmikio ti suvuavai. Ivaara Anutuugo i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane.

⁸ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kua kiaa kookieenee kiaa sa mmamma maisakiane. Innara na oovi nnauvaki variauvaara sa niyara mmamma maisakiane. Anutuugo ari yaagueeqaivaa i mminai tee a mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieenai mmamma mmuaararavaa i mmi-aaravaara sa yaata utuane. ⁹ Hama ta titi mmooriivaa iikiaannaivaudiri

Anutuugo ari gionna kiaapu yoketaa tuanaaya variaaraivaara ti maavee tioo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Hameetavee. Anutuugo ariinoo tiyara kati inna iikiataivaa iinno tiyara yoketaama yaata utuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiiva tiyara iinaraivaara ivo teerairavai. ¹⁰ Aanna makee Anutuugo tiyara teeraira aataruuvo kooyaa vainoo. Vaa Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaanaraivoono kooyaa tiiravai. Ta yapooma putu taikaara aataruuvaa vaa Yisuu Kirisiivaano yaatarooduu taikeravai. Ivo mmayaaya yoketaivo kooyaa vaivaudiri tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitairavai.

¹¹ Na mmayaaya yoketaivaa varee nuaina gionna kiaapuuya kiaa mmiee kiaa kookieena vitaakiaiveeraivaara Anutuugo ni mmataama kieeravai. ¹² Ivaara aa na oovi nnau aavaki variee mmuaararavaa varaunoo. Hama na ivaara mmamma maisakiaunoo. Na innara kutaavaivee tira vaidiivaa vaa na tauvaara hama ni mmamma maisainoo. Ivo ni muu kua mmoori aataruuvaa ivo aikiooma haitatuunaraivaara vaa na tee rikiauvai. Ivo haitatuunono Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nnino mmannammanna haitatuunaravai. Ivaara na yaagueeqama kiaunoo: Fai ivo iinaravaivee, kiauvai. ¹³ Kua kutaivaa na i kiaa i mmuuvaa puaisa utuee a ivaudiri iikianeera na i kiaa i mmuuvaa iikiane. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tiraivaata innara mmuduuya riraivaatama a mmanammanna iikiane. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki variivoono yaagueeqaivaa i mminai kua kutaivaa Anutuugo i kiaa i mmiivaa puaisa utuane.

¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Asiaa mmataivau varuuya ni ooqoo tiravai. Iyakidiri vaidiivaitana nnutuuvaitana Pikereeya Heremokiniiyaatama niyara ooqoo tiravai. ¹⁶ Kii Udaanga Anutuugo Onesiporoonna seenaiyara boo kiaivee. Onesiporoova kaayauneetu numa niita yamaa kua yamaa kua tuuvaara na itaa kua kiaunoo. Na oovi nnauvaki variivaara ivo hama mmamma maisairavai. ¹⁷ Hama mmamma maisairama kioo ivo yoosinna Roomaivaki ngioo niyara mmannammanna buainnonno ni teeravai. ¹⁸ Ivo mmuakiaa mmooriuyavuaa niyara Epesiisaivaki uuvaa vaa a rikiaannavai. Ivo mmuakiaa mmoori uuvaara na kiaunoo: Udaanga Anutuugo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki innara boo kiaivee. Na itaa kua kiaunoo.

2

A Yisuu Kirisiinna rapira vaidi yaagueeqakua varianee

¹ Ni maapu-o, Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuugo kati tiyara yokeetaama yaata utivai. Ivo itaama kati aiyara yoketaama yaata utiivaugiataama yaagueeqama varianee. ² Na kaayau gionna kiaapuuya avuuyauvunu kiaa mmiaa kuaivaa a rikioovaa varee vaidi vooya a teenai hama pikieeraida yaagueeqama variaya kiaa mminai iyaata ari vo gionna kiaapuuya kiaa mmida vitaakiatee.

³ Rapira ngiaammuauya ngiari kieetaivaa avaivaa rikiada rapiraivaara yaagueeqaida mmuaararavaa varadaata yaagueeqama mmannammanna iikiaivaa roosiima eenoo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iikiane. ⁴ Rapira vaidiivo rapiraivaki vioo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. Ari kieetaivo rapiraivaara inna mmataama kioovoono innara yoketaavee tinarivaara ivo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. ⁵ Vaidiyya seenada ngiari yaatara ngiari yaataraivaara ngiari kieetaivo iya kiaa mmii aataruuyavuaa rikiada safuuma ii voovoono seeneeraivaa yaatara kioo irisaivaa varaanaravai.

Fai hama ivo ari kieetaivo tii kuaiyauvunugiataama iinno fai hama irisaivaa varaanaravai. ⁶ Vaidi yeenna mmooriivaa varaivoono yaagueeqama mmooriivaa iinono kaanaivo vaino ivo vaa yaagueeqama mmoori varaivara fai tauraa kaanaivaa nnaanaravai. ⁷ Na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane. Udaanga Yisuuva i tasipanai a mmuakiaa kuayauvai oyaiyauvaa arinaima rikiaanaraivara na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane.

⁸ Yisuu Kirisiinnara yaata utuane. Ivo Davuitinna oyaivakidiri diitoo hara kioo varioo putuduu Anutuugo tuduu rikioo putuuvakidiri diiteeravai. Ii kua ivo mmayaaya yoketaavai vaivaa na makemakee gioonna kiaapuuya kiaa mmiauvai. ⁹ Na mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiauvara na mmamma mmuaararavaa varauvai. Vaidiivo kaayau mmoori maisaiyauvaa iiraivaa roosiima vaidiiva yeenaivaadiri ni ranaa rau varada oovi nnauvaki ni yapa kiaani na mmamma mmuaararavaa varaunoo. Vaidiiva vaidiivaa yeenaivaadiri rairayaama hama iya yopeema Anutuugaa kuaivaa atau ruaavai. ¹⁰ Ivaara na Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaroo tiee hama mmuaararai mmooriivaara yaata utiraina kati varee varieennaatana mmannammanna yaagueeqama mmoori varaunoo. Anutuugo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaata fai Yisuu Kirisiiva iyaatama vitoo yoketaivau yapoo tupatupaa yoketaa ari vookaraama variraivaa iya mmnaraivara na mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama mmoori varaunoo. ¹¹ Aa na tinara kua aavo inna Yisuu Kirisiinnara tii kuaivo inna kutaa kuavai vainoo.

Mo fai ivo tiiki varino

ti mmamma eenanaivo vaidi putiraiya roosiima putinai
fai ta yapooma inna tasipama variaaravai.

¹² Mo fai ta mmamma mmuaararavaa
varadaata yaagueeqama varida
fai inna tasipama gioonna kiaapuuyara diaaravai.

Mo fai ta innara kiaara:

Hama ta taunnavavee, tikio

fai yapooma ivo tiiyara tinara:

Hama na ngii tauyavee, tinaravai.

¹³ Mo fai ta innara kua kutaavaivee tiraivaa pikikio
fai ivo na safuuma iinaravee tiivaa fai kutaa iinaravee.
Ivo hama yopeema hanigioo
unnakua kiaa kioo ari voovaugiataama
varinaraivara fai kutaa iinaravaivee.

Ii kua ivo itaa kua tiivai.

Mmoori yoketaivaa iino fai Anutuugo iyara yoketaavaivee tinaravai

¹⁴ Ii na kiau kua iyauvaa mmannammanna gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Kuaiyauvaara iya yaagueeqama tida buaaru kiarainnoo kiaa yaagueeqama Anutuugaa avuuvau iya ooqoo kianee. Iya kuaiyauvaara buaaru kiaavovo hama ivaara yoketairavootainoo. Gioonna kiaapu vooya iya itaama buaaru kiaivaa rikiaiva ivaara iya pirisaikiai Anutuugaa kuaivaa pikiaavai. ¹⁵ Vaidi voovoono ari mmooriivaa varaikio hama ivaara inna mmamma maisaivaa roosiima Anutuugaa mmooriivaa iikianee. Inna kua kutaivaa safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Ivo aiyara yoketaavee tinaravaara inna avuuvau mmannammanna yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara kua tiraida inna kuaivaara kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiira aataruuyauvaa sa eeta iikianee. Iya itaa kua kiaa aataruuvonookiai Anutuugaa aataruuvaa pikiaara iikiaavai. ¹⁷ Iya kua tiraivo

uudaivo vaidiivaa yuku yaakuuvau havurirayaama tauraa kiisavai vainno nnaagiai pinaavai vaivai. Iyakidiri vaidiivaitana itaa kua tuuvaitana nnutuuvaitana Huminaiya Pireteeyavee. ¹⁸ Ivaitana vaa kua kutaivaa pikiada unakuaivaa kiaanoo: Gioonna kiaapuuya putida fai hama kava diitaaravai. Ii aataru ivo vaa taikaivaivee, kiaavai. Gioonna kiaapu vooya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiya ii kua ivaa rikiada taara yaata utida Anutuuga kuaivaa pikiaara iikiaavai. ¹⁹ Anutuuga kua aataruuvo nnau kuabaivaa roosiima yaagueeqama dinai hama vaidiia yopeema utu korokorookiaaravai. Ivau yaagueeqa kua voovai vainno tinoo: Udaangaivo arinaima ari gioonna kiaapu tuanaiya taivaivee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ngia gioonna kiaapuuya ngiingiiyara kiaanoo: Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee, kiaiya maisama iikiaa aataruuyauvaa pikiaatee, tiivai.

²⁰ Vaidi voovai nnau pinaa yoketaivaki kaayau yeenna yapeera yanaa ari vookara ari vookariyauvo vainoo. Vooyauvai vaidiia sikau mmanammannaiyauvaadiri iima kiooyauvo vainoo. Vooyauvai yatariiyauvaadiri iima kiooyauvoota vooyauvai mmata nnagiiyauvaadiri iima kiooyauvootama vainoo. Vooyauvai yoketaiyavunudiri nakaaravo ari seenaiya tasipama vo suai vo suai yeennaiyauvaa nnaivai. Vooyavunudiri makemakee ari nnaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu voovoono ii nnaagiai yanaa maisa iyauvaa roosiima varivai. Mo fai ivo maisa aataruuvaa pikioo yoketaama varino too nnau nakaaravo yanaa yoketaiyauvaa hama tupatupaa iyavunu yapa nnaiyauvaa varoo yapaineema fai Anutuugo yoketaa ari vookarai mmooriivaa inna mmimo aikiooma iinno yoketaa mmooriivaa iinaraiavaara teerainno varinaravai.

²² Karaasa vaidiivaanikaraama koonnama iira aataruuvaa i iikiatainai sa iikiane. Pikiane. Safuuma variraivaata Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tiraivaatama mmuduuya riraivaata ausa nuufaivaatama varaanaraivaara yaata utuee iikiane. Gioonna kiaapu vaa ngiari aakiiyauvo yamaama vaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaaku varada kiaanoo: Ti tasipama varianee, kiaiya tasipama itaama iikiane. ²³ Vaidiia kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida variaa suaivaki sa iya tasipama ivaara kua tiee varianee. Vaa a taannavai. Iya itaa kua tidada buaaru kiaavai. ²⁴ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiivo sa buaaru tiao rapuaivee. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama mmoori yoketaivaa iinno kua mmayaayaivaa yoketaama iya kiaa mmioo tirooma kioo vitaakiaivee. ²⁵ Iya inna kuaivaara tomedama kua tiraiya tasipama yoketayoketaa kuaiyauvaa tirooma iyaata kua tiao safuuma kiaivee. Fai ivo itaino Anutuugo iya iinai iya ausa hanigiada kua kutaivaa rikiaaranee? Vara hama rikiaaranee? Hama teeta rikiaunnao. ²⁶ Vaa Sataango iya utikiai iya ivo yaata utiivaugiataama kuaavai. Fai iya kua kutaivaa rikiada tuqinnama ngiari yaataiyauvaa utida Sataango kobeevaa roosiima iya utiivakidiri rayubu kiada kuaaravai.

3

Nnaagiai suaivaki mmuaararavo tiisi nninaravai

¹ Aa kua aavaara yaata utuee arinaima rikiane. Fai nnaagiai suaivaki kaayau mmuaararavo tiisi nninaravai. ² Fai gioonna kiaapuuya ngiariiyara nnaasu yaata utida sikauyauvaara mmuduuya rida ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara ta yoketaayavee kiaaravai. Iya gioonna kiaapu vooyara kua maisaiyauvaa tida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada vaidiia mminnaiyauvaa iya mmiaani hama iyara kua yoketaivaa tida hama

Anutuugaara yaata utuaaravai. ³ Iya hama ngiari seenaiya ausa mmuduuya mmida hama gioonna kiaapuuyara iya ausaiyauvo nuufaikiyai homo nnannateeda varida iyayaadiri koonnama yaata utida iyara unnakua tida hama ngiari iikiataivaara tuqinnama haitatuuma kiada gioonna kiaapuuya rupertida avaikariya varida hama mmoori yoketaiyauvaara mmuduuya ruaaravai. ⁴ Iya ngiari seenaiya ngiari nnammutuuiya vitaida akiiraama maisa mmooriivaa iikio iya mannakaivo ngiau aapu vinai iya iikiataira aataruuvaa nnaasu mmuduuya rida hama Anutuugaara mmuduuya ruaaravai. ⁵ Iya gioonna kiaapuuya avuuyavunu kiaara: Vaa ta Anutuugaara aataruuvaa iikiaunnayavee, kaaa kiada haumaki maisa mmooriivaa mmannammanna iida Anutuugaara yaagueeqaivaara ooqoo kaaa kiada hama varaaravai. Sa itaama iikiaa gioonna kiaapuuya tasipama varianee.

⁶ Iyakidiri ngiaa vaidi vooya vo nnau vo nnauyauvaki vida gioonna muaraaga kaiya ngiari unnakuaivaa kaaa mmiaani rikiaavai. Ii gioonna iya kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuau kiaivaara iya mmuaararikiyai iya mmamma iira aataruuyauvaara pinaama yaata utuaavai. ⁷ Ii gioonna iya kua karaasaivaa iya rikiaataikiainnaata sabi kuaivaa nnaasu rikiaada hama yopeema kua kutaivaa arinaima rikiaavai. ⁸ Nnaaruaa vaidiivaitana nnutuuvaitana Yaneeya Yabereeya Musiinna kuaivaara ooqoo tuneema ii vaidi iya kua kutaivaara ooqoo kiaavai. Iya koonnama yaata utida Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvaa mmanna kuasiivo korookiai ooqoo kiaavai. ⁹ Fai gioonna kiaapuuya kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya Yaneeya Yabereeya varuuvaa tooneema fai gioonna kiaapuuya iya kumimakama variaivaa teeda kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaiyauvaa Timotiinna

kiaa mmiravai

¹⁰ Na kuaiyaa i kaaa mmiaivaa vaa a rikiee na variaivaa vaa a tee na datadataama variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. Na Yisuunnara kutaavaivee tiee mmuaararoovo niisi vauduaata rikieennaata yaagueeqama tirooma variee na ni seenaiyara mmuduuya ruee mmannammanna yaagueeqama nnaasu variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. ¹¹ Vaidiia kaayau maisa mmooriiauvaa ni muduu na mmamma nniitaroovaa varaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Gioonna kiaapuuya yoosinna Adiokiaa varuuyaata Ikonii varuuyaata Rusutaraa varuuyaata kaayau mmoori maisaiyauvaa ni muduu na rikieennaata mmannammanna yaagueeqama variaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Iya itaama uduu Udaanga Anutuugaara mmuakiaa maisa mmooriiauvakidiri ni vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiiva iyaki variivaara Anutuugaara aataruuvauugiataama kuaaree kaaa iikiyai fai gioonna kiaapu vooya maisa mmooriiauvaa iya mmiaaravai. ¹³ Fai vaidi maisaiyaata vaidi unnakua tiraiyaatama maisa mmooriiauvaa iida varia rada vikio fai nnaagiai ngiari mmooriiauvo kaayauma maisainaravai. Fai iya gioonna kiaapu vooya unnakua tikiai rikiaada iya kaaa kuaiyauvaara kutaavaivee kiaravai. Iya ngiariinoo ngiari unnakua kuaiyauvaa rikiaada kutaavaivee kiaravai. ¹⁴ Eeno sa itaama iirama kiee kua kutaiyauvaa ta i kaaa i mmiaannaiyauvaara a yaagueeqama kutaavaivee tiraivaa puaisa utuee varianee. Vaa ta kua kutaiyauvaa i kaaa i mmiaannaiya a tuqinnama ti tee rikiaannaiyaara ivaa puaisa utuee varianee. ¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Annaakara meedivai variee Anutuugaara kua fafaara yoketaiyauvaa rikiaa ree viee viee aanna makee mmannammanna

a homo rikiaannanoo. A ivaa yaaruee ivaudiri tinni yoketaivaa varee Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino Anutuugo i vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa a rikiaannanoo. ¹⁶ Anutuugaa kua fafaara mmuakiaayauvai Anutuugaa Mmannasaivoono vaidiiya kiaa mmuduu fafaara reeravai. Ivaudiri vaidiiya aikiooma kua kutaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmida unnakua tiraivaara yaagueeqama ooqoo tida koonnama varira aataruuyauvaa safuuma kiada safuuma varira aataruuyauvaa iya vitaakiaaravai. ¹⁷ Vaidi voovono Anutuugaa mmooriivaa varoonnonno koovayama kioo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa yoketaama iinaraivaara teerakiaiveeraivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainoo.

4

¹ Yisuu Kirisiiva gionna kiaapu makee variaiyaata vaa putuaiyaatama fai yaparainaravai. Inna avuuvaunnaata Anutuugaa avuuvaunnaatama vo kua voovai i kiaa i mminai rikiaanee. Yisuu Kirisiiva kava vararanoo tioo tiyara dinaraivaara na aa kua aavaa yaagueeqama i kiaa i mminai rikiaanee. ² Anutuugaa mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmianee. Sa iya rikiaatai suaivaki nnaasu iya kiaa mmianee. Mmuakiaa suaiyauvakiaatama mmannammanna tirooma kiee variee iya kiaa mmiee varianee. Vooya mmannammanna kua kutaivaa kiaa mminanai rikiaatee. Vooya koonnama variaivaara yaagueeqama iyaata kua tiee vooya kiisama muaraagama variaivaara yamaa kua yamaa kua tiee tirooma variee hokobama iya kiaa mmiee varianee. ³ Fai suai voovai nninai gionna kiaapuuya hama kua kutaivaa iya rikiaatainai iya ngiari rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu rikiaaravai. Vaidi vooya iya rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu iya kiaa mmiraiya kuaiyauvaa rikiada seena seena vaidiiya mmuaa kuayauvai tiraiya kuaiyauvaatama makemakee rikiaaravai. ⁴ Rikiada fai hama kua kutaivaa rikieeraida pikiada uriiyauvaara yaata utida rikiaaravai. ⁵ Eenoo sa itaama rikieerama kiee mmuakiaa suai tuqinnama ai variraivaara haitatuuma tee tirooma varianee. Fai vaidiiya mmoori maisaivaa i mmikiai rikiee mmamma mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama varianee. Yisunna mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiee variee mmuakiaa mmoorivai Anutuugo i mmuuvaa yaagueeqama iikianee.

⁶ Fai kiisa suai ni kiauvo kuminayaa tuoo kuanaravai. Ni suaivo paanainoo. ⁷ Na mmoori yoketaivaa yaagueeqama varauvaa vaa na iima taika kiaunoo. Vaidiiya isareeda ngiari yaatara ngiari yaataraidaa atauvakira kuaaneema vaa na atauvau viee ni mmooriivaa iima taika kiauvasi. Na Yisunna kutaavaivee kiauvasi hama pikiauvasi. ⁸ Fai yapooma Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki na maisa aataruuvaa yaatara kiee aikiooma safuuma varira aataruuvau variraivaa irisaiivaa niini teerama yapa kiaivaa fai ivo safuuma variraiivoono ni minaravai. Hama ni nnaasu ni minaravai. Fai eyomma gionna kiaapuuya iva tiinara suaivaara faannaida ivaara mmuduuya ruaiyaatama mminaravai.

Timotiiva innasi nninaraivaara Pauruuso tiravai

⁹ Kammannainai niisi nninaraivaara yaata utuee ngianee. ¹⁰ Vaidiivaa nnutuuvo Dimaaso aa mmata ta variaunna aavau vai aataruuyauvaara pinaama mmuduuya ruoo ni pikioo yoosinna Tesoronikii vioo kieeravai. Vo vaidivai nnutuuvo Keresekeeva mmata Garatiaa vioo kioodoo vuaiivaa nnutuuvo Titiiva mmata Daramatiaa vioo kieeravai. ¹¹ Rukaaso nnaasu ni tasipama varinoo. Marakaava ni tasipama mmoori varaanaraivaara innaata sunee ngianee. ¹² Vaa na Tukikiinna titaaduu Epesiisa ivaki vioo kieeravai. ¹³ A niisi ngiee ni yaapaivaa na yoosinna Toruaasaa vaidiivaa

nntuuvo Karapaanna nnauvaki kiaivaata varee ngianee. Ni yanaiyauvaa varee fayai nnabaiyauvunu fafaara reeraiyauvaatama varee ngianee. Sa iyauvaara taunnu kiee pikiee ngianee. Iyauvaatama varee ngianee.

¹⁴ Vaidiivaa nntuuvo Aresadereeva kapaaqaivaadiri mminnammin-naiyauvaa iiraivoono mmoori maisaiyauvaa ni miravai. Ivo ari uuvau-giataama Udaanga Yisuu Kirisiiva safuuma irisaiyauvaa fai inna mminar-avai. ¹⁵ Ivo ta kiaanna mmayaayaivaara yaagueeqama ooqoo tuuvaara ivo aita mmoori maisaivaa iinoora tuqinnama haitatuukianee.

¹⁶ Tauraa suaivaki iya kua pinaivaki ni yapa kiooduu na sai kiaaduu hama vaidi voovoono ni tasipeeravai. Mmuakiaaya ni pikieeravai. Ivaara Anutu-ugo fai hama iyara nnannataanaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Iya hama ni tasipeerama kiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu ngiari voopinaiya mmayaaya yoke-taivaa mmuakiaavai na iya kiaa mminai rikiaateeraivaara ivo ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Fai raiyoonaiivo vaidi voovai gutikio vaidi voovoono utu ravisirayaama vaidiia ni ruputuuvakidiri Anutuugo ni vi-too yoketaivau ni yapeeravai. ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva fai mmuakiaa mmoori maisaiyauvakidiri ni vitoo yoketaama ari yoosinna ngiau aapu-vaki gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ni yapaanaravai. Inna nnu-tuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai gioonna kiaapuuyara

yaata utuoo boo tiravai

¹⁹ Na gioonna kiaapuvaitana Pirisikauya Akuiraayara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmianee. Onesiporoonna seenaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmianee. ²⁰ Erasataava ari yoosinna Koridii hara kioo varuduu Toropimaa nniitarooduu na yoosinna Miretee ivaki inna pikieeravai. ²¹ Vati rira suaivo nninaraivaara yaata utuee akiairaama niisi ngianee.

Upuruuva Pudeeva Riniiva Karautiaavainnaata mmuakiaa ti seena vaa ausa hanigieera vooyaataama aiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Udaanga Yisuu Kirisiiva aiki variaiveera na aiyara yaaku varaunoo. Anutuugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuaki-aaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoona aa yanaa aavaa Titiinnani reeravai

Titiiva ari voopinnaa vaidi karaasavoono ausa hanigioo Pauruusaa tasi-pama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi-ravai. Pauruuso Titiinna mmata Keretee ivaki pikioo vuduu ivoono ivaki varioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya nuunaiyauvaara haitatuuravai. Kaayau gioonna kiaapu Keretee varuuya koonnakaannau aataru maisaiyau-vaa iiravai. Itaama uuduu Pauruuso Titiinna ivaki pikioo vino ivoono ivaki varioo vaa ausa hanigiooya kieetaiya varira aataruuvaa iya vitainno vaa ausa hanigiooya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmira aataruuvaa vitainno safuuma yoketaa vaidi ausa hanigieera tuanaavai variaiveeraivaara innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruuso Anutuuga mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

Anutuugo ni mmataama kioo ni titooduu na ivo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyasi viravai. Ta Anutuuga kutaavaivee tiraivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. Anutuuga aataru yoke-taivaara na kua kutaivaa iya kiaa mminai iya rikiaivo pinaavai vaki-aveeraivaara na iyasi viravai. ² Ta tupatupaa variraivaara faannaki-aaraivaara na Anutuuga aataru yoketaivaara iya kiaa mminara viravai. Hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo hama unnakua tiraivoono ii tupatupaa varira ivaa tiyara kua kiaa teerama kieeravai. ³ Teerama kioo ivo mmataama kioo suaivaki ari mmayaayaivaudiri kooyaa ivaara ti kiaa ti mmiravai. Ii mmayaaya ivaa Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapeeraivoono ni giaa ni mioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu na kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Titii-o, na aa yanaa aavaa aini fafaaraki-aunoo. A niinikaraama Yisu-unnara kutaavaivee kiannaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima varian-nanoo.

Ti Napoova Anutuugoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama kati aiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Titiiva mmata Keretee ivaki mmoori vareeravai

⁵ Na hama mmooriivaa iima taikaivaa a safuuma iima taikaaneeraivaara na mmata Keretee ivaki i pikiee viravai. Na i kiaa i mmuuvangiataama vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki a mmataakianeeraivaara na ivaki i pikiee viravai. Na vaidi kieetaiyara i kiaa i mmiaa kuaivo ataama vainoo. ⁶ Kieeta vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varanai inna nnaakaraiya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya variaaravai. Inna nnaakaraiyara hama gioonna kiaapuuya iyara kiaara: Vueennaida ngiari kaano koovaitana avaiavaitana hatokada variaayavee, kiaravai. ⁷ Kieeta vaidiivo Anutuuga mmooriivaara haitaturaiivaara ivo variraivo safu tuanaavai vaino hama ari mannaka tioo hama makee tikio ausa nnannataikio hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo hama gioonna kiaapuuya ruputuoo hama ariiyara nnaasu yaata utuoo sikauyauvaa varaanaraivaara iivai. ⁸ Ivo nnauvaata yeennaiyauvaatama vo yoosinnaiyauvaki ngiari mmioo mmoori yoke-taivaara mmuduuya ruoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunoo safuuma yoketaa tuanaavai varinaravai. ⁹ Ivo tupaa vaira kua

kutaa tuanaivaa ari vitairaiya inna kiasa mmiaivaa puaisa utuaivee. Ivo safu kua aataruuvaa gioonna kiaapuuya kiasa mminaraivaara ivaa puaisa utuaivee. Vooya ii kua ivaraa unnakuavee kiaiya kua sai safuuma tinaraivaara ivaa puaisa utuaivee.

¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya haunninniida varida vooya ngiari sabi kuaiyauvaa kiasa mmiaani iya kutaavaivee kiaavai. Vaidi vooya Yutayaiya aataruuvaa pikiada Yisuunna aataruuvau viraiya itaama iikiaavai. ¹¹ Itaama iida haunninniiraiya kaayau gioonna kiaapuuyaata iya uru nnaakaraiyaatama ngiari kuaiyauvaa hama kiasa mmiataama kiadaata kiasa mmiaani iya haruruaavai. Iya ngiariiyara yaata utida kati sikauyauvaa varaaraivaara itaama iya kiasa mmiaavai. Ivaara fai ta iya ngiari avaiyauvaa ramuunnaakiateeraivaara kiaravai. ¹² Ngiari seena Keretee vaidi forofetaa voovono ariinoo iyara tinoo: Keretee gioonna kiaapuuya unnakuavavaa mmannammanna tida puara mmaraaiya roosiima avaikarama varida hama mmooriivaa vareerama kiada yeennaiyauvaa tarikama nnaaraivaara nnaasu yaata utida nnaavaivee. ¹³ Ivo itaama kua tiivo kutaavai tiivai. Ivaara yaagueeqama kiee iya ooqoo kianee. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiaivo safuuma vakiaiveeraivaara itaama iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁴ Sa iya Yutayaiya uriiyauvaa mmannammanna rikiada vaidiia kua kutaiyauvaara ooqoo tiraiya iya tikiai sa iya kuaivaa rikiaateeraivaara iya yaagueeqama kiee kianee. ¹⁵ Gioonna kiaapu safuuma yoketaama variaya taavo mmuakiasa haipa mminnamminnaiyauvo yoketaayauvai vaivai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Yisuunnara hama kutaavaivee tiraiya taavo iyauvo hama yoketaayauvai vaivai. Ngiari yaata tinniiyauvo vaa maisaikiai koonnama yaata utiraivaara itaama taavo hama yoketaayauvai vaivai. ¹⁶ Iya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta Anutuuga teeda rikiaunnavaivee, kiaavo too iya koonnama iikiaa aataruuyauvaara iya kuaivo unnakuavai vaivai. Iya Anutuuga kuaivaa rikiadaata yaataraavo Anutuuga taikiai iya maisamaisama varida tinni yaagueeqaida hama yopeema mmoori yoketaa voovai aikiooma iikiaavai.

2

Pauruuso kua kutaa tuanaivaara Titiinna tiravai

¹ Eenoo Anutuuga kua kutaa tuanaivaudiri yaata utuee gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara iya kiasa mmiee varianee. ² Vaidi yokovaiya kiasa mmiee kianee: Sa kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida variatee. Tirooma varida tuqinnama yaata utida ngii iikiatai aataruuvaa haitatuukiatee. Ngia Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida ngiingii seenaiyara mmuduuya rida Anutuuga mmooriivaa ngii pikiataainainnaata mmannammanna iikiatee, ³ kiasa kiee gioonna yokeeraiya mmuaikaraama kiasa mmiee kianee: Gioonna yoketaama safuuma variaya roosiima variatee. Sa ngiingii seenaiyara maisa kua murumuru tida varida sa vuaina nnooriivaa nnaaraivaara nnaasu yaata utida variatee. Gioonna karaasaiya mmoori yoketaiyauvaa vitaakiatee. ⁴ Iya ngiari vaati nnaakaraiyara mmuduuya ruateeraivaara mmoori yoketaiyauvaa iya vitaakiatee. ⁵ Iya mmamma iira aataruuvaa ooqoo tida safuuma varida ngiari nnauyauvaa tuqinnama haitatuuda varida mmoori yoketaivaa iida ngiari vaatiiya kuaivaa rikiada iikiateeraivaara mmoori yoketaivaa iya vitaakiatee. Sa gioonna kiaapuuya Anutuuga kuaivaara maisavee kiateeraivaara iya itaama vitaikiai yoketaama variatee. Gioonna yokeeraiya itaa kua kianee.

⁶Vaidi karaasaiya mmuaikaraama yaagueeqama kiasa mmiee kianee: Ngingii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvaara tuqinnama haitatuuda safuuma variatee, ⁷kiasa kiee eenoo mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa iinai teeda iya mmuaakaraama a iikiannaneema iikiaaravai. A tirooma variee sa isareera safuuma kua kutaiyauvaa iya kiasa mmianee. ⁸A itaama safu kuaiyauvaa iinai i nnammutuaiya fai teekio too hama maisa aataruuvootainai hama maisa kuaiyauvaa tiiyara kiaaraivootaino iya mmamma maisakiateeraivaara itaama iikiane.

⁹Sikaunnaadiri yookaama kiasaani mmoori vareeraiya ataama kiasa mmianee. Ngingii haitatuuraiya kuaivaa rikiaada iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmooriyauvai safuuma iikiai ngii haitatuuraiya ngiiyara yoketaakiaaravai. Sa ngii haitatuuraiya kua sai kiatee. ¹⁰Sa iya mminnaiyauvaa mmuara varaatee. Ngia mmannammanna yoketaama mmooriivaa iida sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmoorivai itaama iikiai gioonna kiaapuuya Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaivaa kuaivaara kua yoketaivaa kiaaravaivee. Itaa kua iya kiasa mmianee.

¹¹Anutuugo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo kati iyara yoketaama yaata utiivaa iya mmuakiasa rikiaavo kooyaa vaivai. ¹²Itaama vaivaadiri ta ataama iikiaara aataruuyauvootama kooyaa vaivai. Mmuakiasa aataruuyauvo hama Anutuugaasidiri tiyauvaatama mmatayaiyasidiri nii mmamma iira aataruuyauvaatama ta pikiaada ti mmammaiyauvo ti iikiatairaiyauvaara tuqinnama haitatuuda tirooma safuuma varida aa ta mmatayaa variaunna suai aavaki Anutuugaara nnaasu yaata utida variaaravai. ¹³Ta itaama varida ti Anutuugo yaagueeqama variivoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama ngiari mmeekiaivaa tasipama tummuuara suaivaki ta iya tasipama yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ¹⁴Yisuu Kirisiiva mmuakiasa mminnamminnaa maisaiyauvakidiri ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ariinoo tiiyara putuoo ari kiauvaadiri ti yookairavai. Ivo ti vitoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai ta inna gioonna kiaapu safu tuanaaya nnaasu varida inna mmoori yoketaivaa yaagueeqama iikiaaraivaara ivo tiiyara putiravai.

¹⁵Ii kua iyauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee varianee. Anutuugo kieeta vaidivai i yapaivaara gioonna kiaapu vooya yamaa kua yamaa kua tie vooya yaagueeqama kiee kiasa mmianee. Fai a itaino too gioonna kiaapu voovono sa i kuaivaa rikioonnaata aiyara nniki rakammuaivee.

3

Gioonna kiaapuuya yoketaama variateeraivaara

Pauruuso Titiinna kiasa mmiravai

¹Gioonna kiaapu a haitatuukiannaiya ataa kua kiasa mmianee. Ngingii kieeta ngiiyara diraiya mmemmaana vikiai ngii tikiai rikiaatee. Mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara teerama kikiiai ngii tikiai rikiaada makee tinai iikiatee. ²Sa gioonna kiaapu voovaara maisa kua tida sa buaaru tiraida tirooma varida mmuakiasa gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utida iyaata yamaa kua kiatee. ³Tauraa tete variaannaivaara yaata utuee itaama iya kiasa mmianee. Tauraa ta kumimakaida varida kuaivaa rikiaadaata yaatarada koonnama variravai. Mmamma iira aataruuvo ti puaisa utuduu ta tete yoketaama uu aataruuyauvaara nnaasu yaata utiravai. Ta mmuakiasa suai ti seenaiyara nniki tomedaida mmoori maisaivaa iya iida iya ti yaataroovaara ti nnannatooduu variaannaduu iya hama tiiyara

mmuduuya ruduu ta hama iyara mmuduuya riravai. ⁴ Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapoovoono tiyara yoketaimno tiyara mmuduuya ruoo ti tuqinnoo suaivaki ⁵ ivo ti vitoo yoketaivau yapeeravai. Hama ta teteenoo mmoori yoketaiyauvaa iikiaannaivaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ariinoo kati tiyara boo tuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ta karaasaya variateeraivaara ivo ti aakiyaiyauvakidiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa fini kiooduu Mmannasa Yoketaivoono ti tuduu ta karaasa variraivaa vareeravai. Ivo itaama uuvaara ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapoovoono putuuvaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmuduu kaayauma ti suvuairavai. ⁷ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tiyara tinara: Safuuma variaayavee, tinaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaannaivaara varaateeraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. ⁸ Ii kua iyauvo kua kutaayauvai vainoo.

Ii kua iyauvaa a gionna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmianeeraivaara ni yoketaimnoo. Gionna kiaapu Anutuugaara kutaavaivee tiraiya mmoori yoketaiyauvaara yaata utida iikiateeraivaara yaagueeqama iya kiaa mmiane. Ii kua iyauvo yoketaimni fai gionna kiaapuuya rikiada iida yoketaa tuanaaya variaaravai. ⁹ Vooyaano sabi kumimakaida Anutuugaa kuaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida ngiari taato nnaakukiaiya nnutuuyauvaara yaata utida buaaru tida Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara kua tida buaaru kiaavai. Sa ii kua iyauvaa iya tikiai eeta kianee. Ii kua iyauvo maisainai fai gionna kiaapuuya rikiada maisama varida hama mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara sa eeta kianee. ¹⁰ Gionna kiaapuuya vaidi voovoona iya tikiai voovau voovau mmarammaraama variaa ivaara ii vaidi ivaa taaranee yaagueeqama tiee rikino hama i kuaivaa rikinai pikiaanee. Sa kava inna tasipama kua kianee. ¹¹ Vaa a taannavai. Itai vaidi ivo koonnama yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaikiai ta teeda kiaunnaano: Inna kuaivo unnakuavaivee, kiaunnavai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa Titiinna kiaa mmiravai

¹² Fai na Atemaanna aisi titaanarannee? Vara na Tukikiinna aisi titaanarannee? Hama na rikiaunoo. Fai na voovai titano iisi vinai rikiee a niisi akiairaama yoosinna Nikoporoo ngianee. Fai vati rira suaivaki na Nikoporoo ivaki varinai niisi ngianee. ¹³ Kua mmoori aataru radudeera vaidiiva nnutuuvo Sinaava ari vuaivaa nnutuuvo Aporoova aataruuvau kuaaraivaara eenoo ivaitana tuqinnama haitatuunna mmuakiaa mminna hama ivaitanaasi vaiyauvaa ivaitana mmiane. ¹⁴ Ti gionna kiaapuuya mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara itaama iya vitaakianee. Iya hama kutaa mminnaataiya tasipama mmoori yoketaiyauvaa iida tuqinnaateeraivaara iya vitaakianee. Fai iya itaama iida hama kati kuminaya varikio iya iikiai yauvaa kaanaiyauvo vainaravai.

¹⁵ Mmuakiaa gionna kiaapuuya ni tasipama variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Mmuakiaa ti seena Yisuunnara kutaavaivee tida tiyara mmuduuya ruaiya ta iyara yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmiane.

Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmanammanna mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Pirimuunaani reeravai

Pirimuuno tauraa vaa ausa hanigioovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ni mmoori varaaneera Onesimuusaa viteeravai. Vitoo kiooduu rikioo nnaagiai Onesimuuso inna pikioo ari toovau viravai. Oro varioo nnaagiai Pauruusaasidiri mmayaaya yoketaivaa rikioo ausa hanigieeravai. Pirimuuno Onesimuusaara mmuduuya ruoo innara tuqinnaiveeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Pirimuunaani fafaara reeravaivee.

¹ Pirimuuno, na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva numa ni tasipama varikiai na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Ta aiyara mmuduuya ruaunna vaidi ti tasipama mmoori varaan-naivaaniaata ² i nnauvaki Anutuugaara nuunakiaiyaniaatama ti seena gioonna Apiaannaniaata ti seena vaidi Arikipiinnaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Arikipiiva Anutuugaara mmooriivaara rapira vaidiia roosiima yaagueeqama dioo vaivai.

³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu varia-tereraivaara na yaata utuaunoo.

Pirimuuno Yisuunnara kutaavaivee kiasa kioo

gioonna kiaapuuyara mmuduuya riravai

⁴ Pirimuuno, na yaaku vareera suaivaki aiyara yaata utuee makemakee Anutuugaata kua tiee aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁵ Na rikiaukai a Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiee innara mmuduuya ruee Anutuugaara gioonna kiaapuuyaraatama mmuduuya ruannakuavee. Na ivaa rikiauvaara na itaama Anutuugaata aiyara kua kiaunoo. ⁶ Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta innasidiri yaagueeqa ari vookarayauvaa varaunnava. Eeta teetama Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaiya ta mmuaavaugiataama ii kua ivaa arinaima rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ⁷ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaara pinaama ni yoketaikiai na yaagueeqama variaunoo. A Anutuugaara gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama variannano iya ausaiyauvo yoketaivaara ni yoketaunoo.

Pauruuso Pirimuuno mmoori yoketaivaa

Onesimuusaara iinaraivaara inna yaparairavai

⁸ Itaama vaikiai na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvoonora tiee a vo mmoori voovai iikianeeraivaara na aikiooma yaagueeqama i tinaravai. ⁹ Ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya ruaunnaivaara hama na yaagueeqama tinaravai. Na yoketayoketaama aita kua tinaravai. Na Pauruuso vaa yokovaa vaidivai variee Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiauvoono aanna makee na inna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variee aita yoketaa kuaivaa tinaravai. ¹⁰ Na Onesimuusaa Yisuu Kirisiinnara kiasa mmiaaduu rikioo ausa hanigioovaara na innara ni maapu tuanaavaivee kiaunoo. Aanna na oovi nnauvaki variauu suaivaki na itaama inna kiasa mmiaivaara inna koova variaunoo. Na innara tiee yamaa kua yamaa kua aita kua kiaunoo. ¹¹ Nnaaru hama ivo i mmoori yoketaiyauvaa yaagueeqama kioo vareeravai. Aanna makee fai ivo aiyaraata niyaraatama yoketaa mmoori-iyauvaa iinaravai.

¹² Anna makee na inna titauko aisi kuainoo. Na innara ausa mmuduuya ruauvaa tasipama na inna titauko aisi kuainoo. ¹³ Na Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaivaara oovi nnauvaki variaunoo. Na aavaki variauu suaivaki ivo ni tasipama mmannammanna varinaraivaara ni yoketainoo. Eenoo ni tasipama variee mmooriivaa iinara mmaataivaa ivo varoo ni tasipama varioo mmooriivaa iikiaiveera na inna niniyara ravaataravai. ¹⁴ A niyara yaata utuee mmooriivaa varaanaraivaara hama na yaagueeqama iikianeera i tinaravai. Eenoo ai yaata utuannaivaugiataama iinaraivaara ni yoketainoo. Ivaara a hama ee-oo tinai na hama ni tasipama variaiveera inna vitaanaravai.

¹⁵ Na yaata utuauko ivo i pikioo vioo kiaivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo i pikioo ngioo paanna suai numa ni tasipama varioo ari ausaivaa hani-gia kioo fai ivo kava vararanoo vioo i tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁶ Anna makee hama ivo sikaunnaadiri yookaakianna ngiaammuauvai nnaasu varinoo. Vaa ii aataru ivaa ivo yaatara kiaivai. Ivo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara ti seena vaidi ta innara mmuduuya ruauunnava vari-noo. Na innara pinaama ni yoketainoo. Fai eenoo innara ari vookaraama pinaama i yoketainaravai. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee ti-ivaara i seena vaidi tuanaavai varioo i mmoori varaivaara a innara pinaama i yoketainaravai.

¹⁷ Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara a niyara ni mmuaa vayanaavaivee kiaa kiee a ai ausa mmuduuyaivaa ni mmiannaneema Onesimuusaa itaama ai ausa mmuduuyaivaa mmianee. ¹⁸ Ivo mmoori vooyauvai i tomeda iiravainnee? Vara sikauyauvaa hama irisaivaa i mmiravainnee? Sa ivaara inna yaparainaraivaara yaata utuane. Ivaara ni yaparainaraivaara yaata utuane. ¹⁹ Aavaa taanee. Na nini yaakuuvaadiri aa kua aavaa fafaara raunoo. Na Pauruusoona fai irisaivaa i mminaravaivee. Hama na aa kua aavaa ni kiataikiainnaata fai na tinaravai. Na Yisuu Kirisiinna kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a ausa hanigiee yoketaama varunnaivaara niyara yoketainara irisaivo aiki vainoo. ²⁰ Ni seena-o, ivaara a Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruannaivaara fai na i yaparakiauvaa a iino ni yoketainaravai. Ta taaravaitana Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaivaara a ni seena tuanaakua niyara yoketaino ni ausaivo yoketaakiaivee.

²¹ Na aa kua aavaa fafaara ree variee yaagueeqama yaata utuee kiaunoo: Fai na inna yaparakiauvaa ivo iinaravaivee, kiauvai. Vaa na rikiauvai. Na i yaparakiau kuaivaata a iinna vo kuavaatama fai iinaravai. ²² A Onesimuusaa tuqinnaanaraivaara teerainna niini nnau voovaata teerakianee. Na ngiisi kuanaraivaara ngia mmuakiaaya yaaku varakio Anutuuoqo irisai ni titanai na ngiisi kuanaraivaara na faannaina variaunoo.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

²³ Ipaparaaso Yisuu Kirisiinna mmoori varaivaara ni tasipama oovi nnauvaki variivooonoo aiyara yaata utuoo boo tiivai. ²⁴ Ni tasipama mmoori varoo vaidiiya Marakaava Arisarakaava Dimaaso Rukaasoovainna aiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Vaidi voovoono aa kua aavaa Eporai kua tuuyani reeravai

Aa yanaa aavaa roo vaidiivo hama ari nnutuuvaa reeravai. Kati aa yanaa aavaa roo vaidiivo raa kioo gioonna kiaapu Eporai kuaivaa tuuya vaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai. Mo vooya iya uu aataruuyauvaara ooqoo tida iya nnammutuaa uuduu iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaa pikiaaree kiaa iiravai. Aa yanaa aavaa roo vaidiivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani roo tunoo: Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo inna kutaa aataru tuanaavai. Yisuu Kirisiivaano kutaa tuanaa Anutuuqaa kooyaa ti vitaivaivee, tiravai.

Anutuuqaa ari Mmaapuuvoono inna kuaivaa

kooyaa ti kiaa ti mmivai

¹ Nnaaru Anutuuqo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubuungainna kiaa mmiravai. ² Aa nnaagiai suai aavaki Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuuvoono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuqaa tasipama varuu suaivaki Anutuuqo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuuqoono inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³ Toobaivaudiri mmeeki-aivo taineema innakidiri Anutuuqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuuqo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivau-giataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaaguee-qaivoono utikio vainoo. Mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvoono aangeraiya yaataravai

⁴ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa ki-aivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai. Inna nnutu-uvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuuqo ari Mmaapuuvaa aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataravai. ⁵ Anutuuqo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua

aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuuqo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino

ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapu-uvaa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuqaa aangeraa mmuakiaaya

ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ⁷ Anutuuqo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada

akiairaama yuunna roosiima mmooriivaa varaavai.
 Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
 makee tikiai yaagueeqama
 saneetu roosiima iikiaavaivee.
 Ivo aangeraiyara itaa kua kiasa kioo ⁸ ari Mmaapuuvaa ataa kua tunoo:
 Na Anutuuqo i oyaivovee.
 A mmuakiasa gioonna kiaapuuyara diraivo
 tupatupaa vainaravai.
 E gioonna kiaapuuyara diraivaa
 a safuuma haitatuukiannavai.
⁹ Safuuma varida iira aataruuvaa
 i mmuduuya ruaivai.
 Koonnama iira aataruuvaa hama
 i mmuduuya ruaivai.
 Itaama vaikiyai na Anutuuqo
 i Anutuuqo tuanaivoono
 i mmataama kiee
 i aruoo yapa kiee
 i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiee
 a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.
¹⁰ Ivo ari Mmaapuuvaa itaa kua kiasa kioo nnaagiyai vo kuavai innara ataa
 kua tunoo:
 Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaatauduu
 a mmataivaa iima kiooduu yaagueeqama vairavai.
 Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.
¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo
 taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.
 Eenoo fai tupatupaa varinaravai.
 Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
 iyauvo maisainara iinaravai.
¹² A buruqaivaa ranaa kiee yapaannaneema
 a iyauvaa ranaa yapaanaravai.
 A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee
 rammuannaneema a tino rikioo
 fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.
 Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama
 itaavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.
 Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.
 Anutuuqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa
 voovai ataa kua tunoo:
 A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.
 Varia ree vinanai na tinai
 fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee.
¹⁴ Hama Anutuuqo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiyai
 aangeraiya aanii mminnaayanee? Iya mmannasayaano Anutuuqaa
 mmooriivaa varada variaavo ivo iya makemakee titaikiyai iya ivo vitoo
 yoketaivau yapaanara gioonna kiaapuuya tasipama varida mmooriivaa
 varaavai.

2

Anutuuqo ti vitoo yoketaa ari vookaraiyau yapaanaravai

¹ Anutuuqaa Mmaapuuvo forofetaiyata aangeraiyaatama itaama yaataraiivaa kua kutaivaa ta rikiaunnaivaa ta arinaima rikiada puaisa

utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa pikieevoora tida nnikiai ta puaisa utuaaravee.
² Anutuuqaa aangeraiya ti rubuungainna kiaa mmuu kuaivo kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioonnaata yaataroovoono irisai maisaivaa ari uuvaugiataama safuuma ari vareeravai.
³ Itaama varoovaa mo ta dataama kiada irisai maisaivaa pikiaarannee? Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari vookaraivaara rikiadaata kati varida dataama kiada ta irisai maisaivaa pikiaarannee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano ii Anutuugo ti vitoo kua ivaa toosa hara gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kiaa kiada yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁴ Ii kua ivo kutaavai vauvaara Anutuugo ari uuvaugiataama kooyaa ti vitairavai. Mmuai suaivaki Anutuugo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookarauyauvaa iinno ari yaata utuuvaugiataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaraivovee

⁵ Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataruuvo vairavai. Ii aataru ivo vauvo vakia roo vioo vioo yapooma vainara suaivaki hama Anutuugo aangeraiya ii suai ivaki gioonna kiaapuuyara diaaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivaara ta yaata utida kiaunnaano. ⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivaki vau kua voovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A aaniivaara pinaama innara yaata utuannannee?

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A innara tuqinnaannannee?

⁷ Paanna suai a tuduu
 aangeraiya aruoo varuduu
 ivo aduoo variravai.
 Vaa a innara yoketainna
 inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

⁸ Yapa kiee mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara
 kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai. Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiia mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diaavai. ⁹ Vaa ta taunnavai. Paanna suai Anutuugo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa tuoo aduoo variravai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Ivaara Anutuugo inna tuduu paanna suai aduoo variravai. Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuvaara Anutuugo innara yoketainna inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai.
¹⁰ Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura nakaaraivovee. Inna raunna mmaapu kaayauya inna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo inna aikiooma Yisunna tuduu mmamma nniitareeraivaa vareeravai. Anutuugo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno iya vitoo yoketaivau yapeeraivovee.

¹¹ Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai iya Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama iya oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuugo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisavai. ¹² Ivo ivaara tunoo:

Anutuugo, na aiyara ni nunna gataiyaatama

kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairaivaki
na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³ Ivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:
Na Anutuugaa kuaivaa rikiee
inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiaa kioo vo kuavai tunoo:
Na aavau variaukai
ni uru nnaakara Anutuugo ni muuyaataama
ni tasipama variaano, tiravai.

¹⁴ Ivo ni uru nnaakarayavee tuu kuaivo inna gioonna kiaapuuyara tiravai. Ivo ariinoo iya mmamma mmuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaaravaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataraanaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaara aatuuraivo yeena roosiima iya utuuvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kioodoo yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶ Vaa ta taunnava. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara varaivai. Ta Aaparahaamaa sidinnaidiia tiiyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai. ¹⁷ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Anutuugo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tiao Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dioo vainno Anutuugaa mmooriivaa yaagueeqama varaanaraivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninaraivaara ivo itaama variravai. ¹⁸ Vaa Yisuunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoovaara gioonna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiai rikiada hama haruruaaravai.

3

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

¹ Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuugaa tasipama ngiau aapu variaaraivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisuunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuvaara variaunna mmayaayaivaa ivo varoo nuainno ti kiaa ti mmioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kietaiya roosiima karaasa aataruuvaara tiiyara mmoori vareeravai. ² Anutuugo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kioodoo ivo hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuugo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³ Vaidi voovono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gioonna kiaapuuya kiisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kiaaravai. Ivaa roosiima Anutuugo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tiao Yisuunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴ Mmuakiaa nnauyauvai vaidiiaano heekaavai. Anutuugoona iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iiravai. ⁵ Musiiva Anutuugaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuugo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivannaadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶ Anutuugaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuugaa gioonna kiaapuuyara dioo

vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama diivai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigaki-aunnaiya ta Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaunnanoo.

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya fai eeyaara

kati variaaravai

⁷ Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

⁸ sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima

tinni yakeevaa varada variatee.

Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna

Anutuuqaa iida taaree kiaa

innara ooqoo tiravai.

⁹ Anutuuqo tunoo:

Iqiivakidiri ngii rubuungainna

ni iida taaree kiaa iiravaivee.

Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiee

nuanuuvaa na iya tasipama

ari vookara ari vookarau mmooriivaa

iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata

ni iida taaree kiaa iiravaivee.

¹⁰ Iya itaama uuvaara

na iyara ni nannatooduu kiaanoo:

Iya yaata utiraiyauvo

makemakee koonnama yaata utuaavai.

Iya na iikiau aataruuyauvaa

hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatooduu

fai na iinara kuaivaa

kiaa teerama kiee iyara kiaanoo:

Fai hama iya niisi nnida ni tasipama

eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuuqo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹² Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiikidiri vaidi voovoona ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuuqaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuuqo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee. ¹³ Mminnamminnaa maisaivo ngiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruoo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaagueeqama varia-teeraivaara kua yoketaivaa kiatee. Aanna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuuqo hama ataa ruai suaivaki itaama iida varida variatee. ¹⁴ Vaa ta Yisuu Kirisiinna seena tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnanoo. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mmannammanna puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵ Aa kua aavo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima

tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶ Deeyaano Anutuuqaa kuaivaa rikiada innara ooqoo tuunnee? Mmuakiaa gioonna kiaapuuya

tauraa Anutuuga kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyi-
ipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara ooqoo tiravai. ¹⁷ Taara
vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki Anutuugo giaara inna
nnannatoonnee? Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa
varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸ Anutuugo
fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida
ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravaivee, tuu kuaivo deeyara
tiravainnee? Gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa
kua tiravai. ¹⁹ Ivaaraida vaa ta taunnava. Hama iya innara kutaavaivee
tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4

¹ Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara
Anutuugo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiiikidiri
vooya inna tasipama itaama variaaraivaara fanniikiarainnoo kiaa nnikiai
ta aatuuda variaaravai. ² Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa
rikioneema vaa teeta rikiaunnava. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama
ivaara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³ Ta Anutu-
ugaara kutaavaivee kiaunnaiya ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati
hara kiada variaunnao. Ivaara ivo Isarairaiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu
na kuaivaa kiaa teerama kiee
fai na iinaravee kiaa kiee iyara kiaanoo:
Fai hama iya niisi nnida ni tasipama
eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika
kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo
itaa kua tiravai. ⁴ Anutuuga kua fafaaraivaki yaaku saivai karasaidiri
taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuugo ari
mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivai-
tanaaki eeyaara kati hara kioo variravaivee, tiravai. ⁵ Mmuaa kuavaara vo
kua voovono vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara
kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶ Tauraa toosa hara mmayaaya yoke-
taivaa rikiooya rikiadaata yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama
eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuugo vooya tinai innasi
vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama
kioo mmatairavai. ⁷ Ivo vo suai voovai mmatainno ivaara tunoo: Aanna
makee suai aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika
kioodoo nnaagiai ivo Davuitinna kiaa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa
vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuuga kua fafaaraivaki vai kuaivo ataa
kua tinoo:

Aanna makee ngia Anutuuga kuaivaa rikiada
sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸ Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira
yoosinnaivaki kioodoo varutiri. Nnaagiai hama Anutuugo vo suai voovai
mmatainno ivaara itaa kua tutirivee. ⁹ Itaama vaikiyai Anutuugo ari
mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivai-
tanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuuga gioonna
kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo
vainoo. ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovono hanigioo Anutuuga tasipama
eeyaara kati hara kioo varioo Anutuugo ari mmooriyauvaa iima taika kioo

eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriiyauvaa iima taika kioo kati varinaravai. ¹¹ Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovoono fanniivoora kii ta ivaa variaaraivaara mmoori varaaravee.

¹² Anutuugo hara kioo varineema inna kuaivoota itaavai mmooriiivaa vara roo nuavai. Inna kuaivo paipaivaa avaivaitana avaikarama hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vaidi aakiaivaki avaikarama vioo vaidi kaanaivoota mmannasaivootama variraivaki vioo mmuyaivaa ataivaki pinaarivo numa taikaivaki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausaiyauvaki ti iikiatairaivaatama kooyaa too rikiaivai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiaivai. ¹³ Hama mminnamminnaa voovai Anutuuga avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivo iima kiooyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaravai.

Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta

pinaivaa roosiivo inna Yisuuvavee

¹⁴ Itaama vaivaara ta Anutuugaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuugaara puara hudeera kieetaiya roosiima varuu kieeta pinaivoonoo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuugaasi viravai. Ivo itaama vuuvoono inna Yisuuvavee. Ivo inna Anutuugaara Mmaapuvaivee. Ivo itaama tiiyara Anutuugaasi vuuvaara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵ Kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoonoo ta muaraagairavo tiiki vairaivaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiiyara boo tioo varivai. Ti iinno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairaiyauvo vaa inna iinno taanaree kiaa uudu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶ Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuugo kati tiiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravaivee.

5

¹ Nnaaru kati Anutuugaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuugoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuuga mmooriiivaa gioonna kiaapuuyara varaa-teera Anutuugo iya mmataama kieeravai. Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ² Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gioonna kiaapuuya kumimakama varida koonnama iida varuuyaata aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³ Ivo muaraagama varuuvaara hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuugaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴ Hama vaidi voovoono ariiyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuugoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵ Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariiyara na nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuugaara puara hudeera kieeta vaidiiya roosiima

kieeta vaidivai variravai. Anutuugoono inna mmataama kieeravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶ kiasa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuuqaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo aikiooma tino too hama putinaraivaara innaata kua tioo yaaku varoo varioo hama inna putu-atauduu pinaama aayanna tioo varioo rateeraivaa tasipama yaaku vareeravai. Ivo adioo varioo Anutuuqaa mmemmaana viravaara tuoo Anutuugo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸ Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiasa mmamma nniitareeraivaa varoovaudiri Anutuuqaa avaivaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieeravai. ⁹ Anutuugo innara uduu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoke-taama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya inna avaivaa rikiada iikiaya nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa variaaravai. ¹⁰ Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variaiveera Anutuugo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikievoora tida tuqinnama variatee

¹¹ Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau kuayauvai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima riki-aivaara ta ngii giaa ngii miaaree kiasa iikiaunnano ti mmuaararainoo. ¹² Vaa ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiya variataama vaikiainnaata Anutuuqaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiki vainoo. Hama ngia yakee yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaa nneerayaamaida variaanoo. ¹³ Gioonna kiaapu voovoono homo nnaamma nnoo variivoono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa varoo safu aataruuvaa arinaima rikiavai. ¹⁴ Mo vaa yokeeraiyaano yakee yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovoono vaa ivo ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa taivai.

6

¹ Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiasa mmira kuaiyauvaa adida pikiada yaagueeqa kua mmuyai tuanaiyauvaa ta rikiada varia rada vidada koovayaida yaagueeqama variaaravai. Ngia Anutuuqaasi kuaaravee kiasa kumina mmoori iikiayauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabayauvaa tauraa hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miarainnoo. ² Ta nnoori vareeraivaara ngii giaa ngii mida Anutuuqaa yaagueeqaivaa varada mmoori varaateeraivaara vaidiiyayaa yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuugo vaidi putuaiya tinai diitaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³ Anutuugo tinai

rikiada ta ii kua iyauvaa adida pikiada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴ Anutuuga kuaivaa vaa rikiadaata harurida pikiaiya dataama vaidi-
iya iya tikiyai rikiada kava hanigiaarannee? Vaa iya tauraa Anutuuga
mmeekiaivaki varida Anutuugo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara
kiisama rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono iyaki variravai. ⁵ Iya ngiari
variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuga kuaivo yoketauduu nnaagiai
varada ngiau aapu variaara yaagueeqaivaa vaa arinaima teeda rikieeravai.
⁶ Itaama rikiadadaata harurida pikiaiya hama vaidiyya yopeema iya tikiyai
rikiada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiaivo
inna ngiari miaraavai. Iya Yisuunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara
ti yoketainoo, kiasa kiada kava yatari sagaivau inna hiruuva roosiima iya
yaata utida itaa kua kuaavai. Iya itaama iikiyai rikiada gionna kuaapu hama
ausa hanigiaiya teeda Yisuunnara puruuka tida maisa kua kuaaravai.

⁷ Vatiivo ruoo mmataivau puutaikio rikioo yeennaiyauvo yoketaama
urikiyai gionna kuaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuugo ivaa too ivaara
yaata utuoo yoketaavaivee kiasa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸ Mmataivau
annaanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gionna kuaapuuya
kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kuaavo Anutuugootama yaata utuoo
hama yoketaavaivee kiasa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai. Itai
mmataivaa fai nnaagiai iikiaivo taanaravai.

⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiasa kieennaata
yaata utuee kiaanoo: Hama ngia mmata maisaivaa roosiima variaaravee.
Fai ngia Yisuunna kuaivaa rikiada yoketaama variaaravaivee, kiaanoo.
Vaa na rikiauvai. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo ngii tasipama
variivaara ngia yoketaama variaanoo. ¹⁰ Anutuugo hama kumimakainno
uruootara tuootarama irisaiyauvaa gionna kuaapuuya mmiivai. Ivo sa-
fuuma ngiari mmoori varaivaugiataama mmiivai. Ngia mmoori varaiyau-
vaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida ngii seena Anutu-
uga gionna kuaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama mmoori varada
variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo itaavai nnaasu
variaavai. ¹¹ Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai ngii seenaiyara
mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yaaguee-
qama iima rada vidada yapooma putuuaara suaivaki ngia mmannam-
manna yaagueeqama iikiaaraivaara ni yoketainoo. Fai yapooma ngia vari-
aaraivaara faannakiaivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara mmannammanna
yaagueeqama iikiatee. ¹² Ngii pirisainaraivaara hama ni yoketainoo. Sa ngii
pirisakiaivee. Anutuugaara kutaavaivee kiaiyya yaagueeqama varidada iya
pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida yapooma Anutu-
ugo kua kiasa teerama kioovaa varaaraiya roosiima variatee.

Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivo

kutaa kuavai

¹³ Anutuugo Aparahaamaata kua tuu kuaivaa kiasa teerama kioo tunoo:
Fai na iinaravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanarivoootau-
vaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aparahaamaa tuoo ¹⁴ tunoo: Na kua
kutaa tiee aiyara yoketaimai i nneeditunnaiyaata i sidinnaidiiyaatama fai
kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵ Aparahaamo ivaara kutaavaivee kiasa
kioo yaagueeqama varia roo vioo vioo tooduu inna pirisauduaata mman-
nammanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kiasa teerama kioo kaanaivo
innasi vairavai. ¹⁶ Yutayaa vaidiyya iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi
voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa

nmutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiada fai vaidiia hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikkaaravai. ¹⁷ Anutuugo kua tuu kuaivaa kiaa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gioonna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa rikiada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiaara: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiarainnoo kiaa ivo ari nmutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸ Anutuugo hama unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuavaitana tunoo: Na nini nmutuuvaa tasipama kiaunoo, kiaa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuavaitana ti kiaa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuugaa vara hiri diaunna gioonna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaarivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnao: Fai ta varaaravaivee, kiaunnvai. ¹⁹ Ta itaama faannaida variaunnaivo yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuugo variivaki atuu ruavvaa yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaaravai. ²⁰ Yisuuva tiyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi Merakisateekaa roosiima tiyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itaavai nnaasu varinaravaivee.

7

Merakisateeko kati Anutuugaara puara hudeera

vaidivai variravai

¹ Ii vaidi Merakisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuugo mmuakiaaya yaataroo udaangaivo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aparahaamo ari nnammutuaiya kieetaiyaatama rapuonnonno yaatara kioo nnuuu Merakisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yoketaivaa tiravai.

² Tuduu rikioo Aparahaamo rapuonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merakisateekaa mmuaavai mmiravai. Merakisateekaa nmutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variravaa arinaima teeravaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaa ari nmutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufavvaa varada variravaa kieetavai variravai. ³ Merakisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya varuu oyaiyauvaara hama fafaaravoo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mmatooavaara fafaaravoota vainoo. Hama ivo putuuvaa fafaaravoota vainoo. Ivo Anutuugaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴ Ivo nnoonnavai varuuvaa tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aparahaamo rapuonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merakisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵ Aparahaamaa tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyavee. Anutuugaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gioonna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aparahaamo Riviinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya oyaivo variravai. Gioonna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariyara mmuaa saavai vareeravai. ⁶ Merakisateeko hama Riviinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvoono Aparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aparahaamo Anutuugaa sidiri kuaivaa kiaa teerama kioovaa varoovaa sidiri ivo mmuaa saavai

varoo Anutuugo aiyara yoketainoo kiasa kua yoketaivaa Aparahaamaara tiravai. ⁷ Ta Yutayaiya ti aataruuvaara vaa ta rikiaunnava. Vaidi yaatareeraivoono inna aduoo variraivaara kua yoketaivaa innara tiivai. Merkisateeko Aparahaamaara kua yoketaivaa tuuvaudiri vaa ta rikiaunnava. Ivo Aparahaamaa yaatareerava. ⁸ Anna makee Anutuugaara kati puara hudeera vaidi Riviinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merkisateeko hama ivo putuu aataruuvo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuunnano Anutuugaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoona saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareerava. ⁹ Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aparahaamo Merkisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba vareeraivoono ivootama Merkisateekaa mmuaa saabavai mmirava. ¹⁰ Merkisateeko Aparahaamaata kua tuu suaivaki Riviiva hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merkisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmirava.

¹¹ Riviivainna Anutuugaara kati puara hudada varuu aataruuvo vau suaivaki Anutuugo mmaanna tuu kuaivaa Isarairaa gionna kiaapuuya kiasa mmirava. Riviivainna Anutuugaara kati puara hudeeraiya gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeerava. Iya uu aataruuvaugiataama gionna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiva Merkisateeko uu aataruuvaugiataama iinaree kiasa ari vookarau vaidiivo diitaanara aataruuvo hameetautirivee. Ivo hama Riviinna oyaivakidi diiteera vaidiva. Hama Aroono uvaugiataama iinaraivaara diiteerava. Merkisateeko uvaugiataama iinaraivaara diiteerava. ¹² Riviivainna uu mmooriivo taika kiooduu rikioo karaasa uu aataruuvo kookaraa mmaataivaa vareerava. Mmuaikaraama tauraa mmaanna tuu aataruuvo taika kiooduu karaasa mmaanna aataruuvo vairava. ¹³⁻¹⁴ Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuava. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteerava. Ari vo oyai Yutayaivakidiri diiteerava. Nnaaru Musiiva Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyara tuu suaivaki hama ivo Yutayaa vaidiyara tirava. Hama Yutayaa vaidiyya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuugaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeerava. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnava.

Ari vo vaidivai kati Anutuugaara puara hudeera

vaidiivo Merkisateekaanikaraama varivai

¹⁵ Aa kua aavaudiri ii kua ivaa oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuugaara kati puara hudeeraivoono Merkisateekaanikaraama varivaivee. ¹⁶ Hama ivo mmatayaa vaidiyya nnaakukiaiya tuu aataruuvaudiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai varirava. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueeqaivo vauvaara ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai varirava. ¹⁷ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Merkisateeko kieetava varioo
Anutuugaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuugaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸ Ivaara eenanaa aataruuvo muaraa-gainno hama kaanaatauvaara iya ivaa pikieerava. ¹⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kuaivakidiri hama gionna kiaapuuya safuuma variraivaa varoovaara iya ivaa pikieerava. Anna makee Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaa

yaatareera aataruuvaara ta faannakiaunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuugaa vaini kuaunnava.

²⁰ Anutuugo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatau suaivaki ivo ari nnutuuvaa tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo mmatairavai. ²¹ Nnaaru varuu vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya mmatau suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuugo kua kutaa na iinaravee kiaa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuugaa kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiaa kioo
fai hama taara yaata utinaravai.

Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuugaara

kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yoketaavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaataraivai.

²³ Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeeraiya mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriyauvaa iima rada vida varida putuuvaara kaayauya variravai. ²⁴ Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variivaara Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmannammanna tiyara iinno nnaasu varivai. Hama voovoono inna mmooriivaa ravisi varaivai. ²⁵ Ivo itaama variivaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuugaasi kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuugaata kua tiao variivaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶ Ivaara Yisuuva Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yoketaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama konnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuugo mminnamminnaa maisa varaiyasidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaivau yapa kiaikio varivaivee. ²⁷ Vaidiiya kati Anutuugaara puara hudooya makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaarannaadee huda kiada nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama iinno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸ Vaidiiya Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuugo mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinara-vaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiaa kioo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

8

Yisuuva gioonna kiaapuuyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varivai

¹ Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuugaara puara hudeera kieetaiya roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variivaa yaaku yaadudainningiaa ivo hara kioo varinoo. ² Ivo Anutuugaara kati puara hudeera mmooriivaa ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuugaa seera nnau aakiaivaki vo atau yoketaa

tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutu-uqoono heekeera nnauvai.

³ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuugaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidi-
iya iya mmataama kiaavai. Anutuugaara kati puara hudeera kieetaiya
roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai
vaivaa Anutuugaa mminaraivo inna yoketaavai. ⁴ Yisuuva mmatayaa
varitiri. Hama ivo Anutuugaara kati puara hudeera vaidivai varioo
yeenna puaraiyauvaa Anutuugaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya
mmaanna tuu aataruuvauddiri Anutuugaara kati puara hudeera vaidiyya
yeenna puaraiyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiyaiya variaavai. ⁵ Iya Anu-
tuugaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaivo ngiau
aapu vaira nnauvaki iikiaivaa mmannammannaavai iikiaavai. Ii aataru ivo
nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuaakaraivai vainoo. Nnaaru
Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiaa rikiooduu Anutuugo ngiau aapu
vaira nnauvaara inna kiaa mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiaa i mmiaivau-
giataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶ Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati
puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa
mmaanna tuu aataruuvauddiri iikiaivaa yaataravai. Anutuugo karaasa
yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiaa teerama kioo ti mmuu
kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari
vookarai yoketaa yaatareera aataruuvaa kua kutaa na iinaravaivee kiaa
kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo
tuu kuaivaa yaataravai.

⁷ Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gioonna kiaapuuya rikiada
uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vaurivee.

⁸ Anutuugo ari gioonna kiaapuuya tooduu hama yoketaama varuuvaa ari
kua fafaaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isarairaa mmataivau variyaiyaatama
Yutayaa mmataivau variyaiyaatama
kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa
na iya kiaa mminara suaivo aa nninara iinoo.

⁹ Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo
hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai.
Nnaaru na Iyiipaivakidiri iya rubuungainna
vitaanara iikiaa suaivaki
na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmiravai.
Kiaa mmiaaduu rikiada
hama mmannammanna ivaa iirama kiada
kuaivaa hatokoovaara
na iya tee pikieeravaivee, tiravai.

¹⁰ Anutuugo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai ii suai ivo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
Isarairaiya kiaa mminara aavo ataama vainoo.
Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya yaata tinniiyauvaki yapa kino
iya aakiyaiyauvo rikianai
na iya Anutuugo tuanaivo varinai
iya ni gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai.

¹¹ Iya itaama varikio

hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatannee
ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinara:

Udaanga Anutuuga tee rikiaanee, tinaravai.

Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya

ni teeda rikiaivaara

hama ivo itaa kua tinaravai.

¹² Fai na iyara boo tie

iya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa ruga kiese

hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuugo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai.

¹³ Anutuugo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno nnisi mmিন্নnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mmিন্নnaiyauvo maisainara iinno kiisa suai vainno taikaanaravai.

9

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuga mmira aataruuvovee

¹ Tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaki gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuuga ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. ² Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki ataa voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuugaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. ³ Nnaagiai ataa ruu buruqa hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. ⁴ Ii nnau ivaki sikau mmannaammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yokeeta vuu yatari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa rurauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaunnao. Vaa Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kiaa ti mmiravaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kiooduu vairavai. Nnaaru Aroono yau aasanaivaa nnau aakiaivaki yapa kiooduu siriivo ivaudiri uruuvaa Anutuugo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kiooduu vauduu sikau tayapoovaitana Anutuugo mmaanna kuaivaa tuduu Musiiva fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kiooduu vairavai. ⁵ Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mmিন্নaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuuga oyai ari vookaraivaa mmিন্নammannaavaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miau kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miaunoo.

⁶ Iya itaama nnauvaa heeka kiada mmিন্নnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya tauraa ataa rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa suai vida ngiari mmooriivaa iiravai. ⁷ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu ataa rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo mmuakiaa nuuuyauvakiaatama itaama mmuaa suai nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara kiauvaa varoo ivaki viravai. Ari mmিন্নamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vueenama kiada iira mmিন্নamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivaa

varoo vioo Anutuugaa mmiravai. ⁸ Iya itaama iikiaa aataruuvaara Mmanasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaara atau rummua kioo buruqaivaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gioonna kiaapuuya kuaara aataruuvo hameetairavai. Buruqaivaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaara hama iya Anutuugaa vainima kuaara aataruuvootairavai. ⁹ Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puaraiyauvaa Anutuugaanivee kiaa mmiraiyauvo hama yopeema gioonna kiaapuuya Anutuugaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyouvaki tuqinneeravai. ¹⁰ Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varudu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeeravai.

¹¹ Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaara haitatuuvai. Nnaaru Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaiya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaiya heeka kiaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹² Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa varoo Anutuugaa mminara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuugaa mminara viravai. Ivo putuoo ari kiauva tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³ Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaraivaa hudooduu kaupaa kioovaatama gioonna kiaapu Anutuugaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuooraavai. Iyayaa hatutuoooduu rikioo iya mmammaiyauvo yoketauduu Anutuugaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴ Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kiaa aataruuvaa yaatara kiaivai. Yisuuva hama mminnamminnaa maisaatauvoono Mmannasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariiyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuugaani rupertuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuugaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyouvakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuugo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyouvakidiri fininaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuugo gioonna kiaapu mmataama kaiya tupatupaa varira aataru ari vookaraiyauvaa vaa ivo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvaa varaateeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaasaivaa iiravai. Iya tauraa Anutuugo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kioodoo iya mmamma dummukiara kuateeraivaara ivo itaama iiravai.

¹⁶ Gioonna kiaapu voovoona ari putinaraivaara yaata utuoo ari mminnaiyauvaa deeya deeya mminaraivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mminnaiyauvaa varaaravai. ¹⁷ Fai nakaaraivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaar-

avai. ¹⁸ Ivaa roosiima Anutuugo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara burimakauyauvaa ruputuoo iyauvaa ki-aayauvaadiri mmooriivaa uudu rikioo Anutuugaa aataruuvo aikiooma vairavai. ¹⁹ Anutuugaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai tauraa Musi-iva mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hani-giaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuuvo hisoopaivaa varoo ivaa aaru-u-vau kookee kuau yeenaivaa rau kioo nnooriivaki kiauua hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuugaa mmaanna tuu yanaivau rupiririima kioo gioonna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririiravai. ²⁰ Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuugo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, ²¹ kiaa kioo Anutuugaa seera nnauvaunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayauvunuaatama mmuaikaraama kiauvaadiri rupiririiravai. ²² Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauyauvaadiri mmuakiaa mminnaayau-vunu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuugo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutu-ugaa ari mmiravai

²³ Anutuugaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mmin-naiyauvootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaiyauvaa mman-nammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnaiyau-vunu puara kiauvaadiri rupiriruudu yoketairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoketaakiaiveera iira aataruuvo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. ²⁴ Ngiau aapu vai nnauvaa mmannam-mannaivaa vaidiia iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Aanna makee ivo ivaki varioo tiyara Anu-tuugaa avuuvau iinno varinoo. ²⁵ Anutuugaara kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nuanuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapu-vaki vioo airineetu Anutuugaa ari mminara viravai. ²⁶ Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuugo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mmannammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaa-naraivaara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuugaa ari mmudu inna kiauvo tiiravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuugo iya yaparainaravaki kuaavai. ²⁸ Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuugaa ari mmiravai. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuugaa ari mmiravai. Nnaagiai ivo kava vara ranoo tiinaraiivo fai hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiinaravai. Gioonna kiaapuuya innara faannakiaiya vitaanaraivaara tiinaravai.

10

¹ Anutuugo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaraiivaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnavai. Mmanna mamanaaruuvaa nnaasu ta taunnavai. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuginnaikiai sa-fuuma variaavai. Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia tupatupaa

mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kiada Anutuugaa mmida variaavai. Anutuugaa mmaanna tuu aataruuvaidiri itaama puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuugaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. ² Anutuugaa ausa mmuduuya mmira gioonna kiaapuuya ii aataru iva uudu mmuaa suaivaki iya mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannammanna mmuaararoovo vutiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmutirivee. ³ Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmudu rikiada ivaudiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiooyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniyauvaki vairavai. ⁴ Puara burimakau memeeya kiauyauvoono hama yopeema mminnamminnaa maisaiyauvaa rugoovaara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari putinaraivaara Anutuugaa tunoo:

Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa niini teerama kieeravai.

⁶ Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa hudoyauvaara hama i yoketairavai.

⁷ Itaama vauduu na kiaanoo: Anutuugo, vaa na ngiaunoo. I yanaivaki kua voovai niyara vauvoona aanna na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee. Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸ Ivo tauraa tunoo: Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda kioovaaraatama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai. Ii aataru iyauvaa iya Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaudiri iikiateera tuduaata ivo itaa kua tiravai. ⁹ Nnaagiai ivo tunoo: Anutuugo, vaa na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee, tiravai. Ivaara Anutuugo puara huda mmira aataruuvaa kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuugo yaata utiraivaugiataama ta iikiateera aataruuvaa yapeeravai. ¹⁰ Anutuugo yaata utiraivaugiataama Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa inna mmioo putiravai. Ivo itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa iiravai. Itaama uuvaara ta Anutuugaa gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama variaunnava.

¹¹ Anutuugaara kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaidia puaraiyauvaa huda Anutuugaa mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema vaidiia

mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. ¹² Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuuga ari mmi kioo oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu itaama uu aataru-uvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³ Ivo Anutuuga yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuugo inna nnammutuaiya yaatara kiaanaraivaara faannainno varinoo. ¹⁴ Anutuugo ari gionna kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaanoo. Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuga ari mmuuvaa iya Anutuuga avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵ Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiasa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuuga kua fafaaraivaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶ Udaangaivo tunoo:

Fai ii suai iyauvo taikanai
 aa kua karaasa na yeena rau kiee
 iya kiasa mminara aavo ataama vainoo.
 Fai na ni kua aataruuyauvaa
 iya aakiaiuvaki yapa kiee
 iya yaata tinniyauvakiaatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷ Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiasa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
 iya mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
 na hama iya maisamaisama iikiaiuvaaatama
 yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸ Anutuugo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaravootainoo.

Nnikiai ta Anutuuga vainima kuaaravee

¹⁹ Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuuga nnauvaki vo atuu yoketaa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Yisuuva putuu suaivaki buruqaivo Anutuugaanee kiasa kioo nnauvaki atuu rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuugaasi vira aataruuvaki atuu rummua kioo buruqaivo inna Yisuunna mmammaivaa roosiiravai. Buruqaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuugaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹ Anutuugaara kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuuga gionna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²² Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuuga vainima vida ti aakiaiuvaki kua kutaa tuanaa innara mmudu-uya rida innara kutaavaivee kiasa kiada ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayuvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiuvaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³ Anutuugo ari kuaivaa kiasa teerama kioo fai na iinaravee tuuvoono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinaravaara nnikiai ta kutaavaivee kiasa kiada hama taara yaata utaaravai. Ta innasi kuaaraivaara faannakiaunnaivaa nnikiai ta puaisa utida variaaravee. ²⁴ Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaaravee. ²⁵ Anutuugaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaaravee. Vooya vaa pikiaiya roosi-ima ta pikiaarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida

mmuaavaugiataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kiaa ti mmi kikiari rikiada ta ivaara kutaavaivee kiaa kiadaata mmannammanna Anutu-uqaa mmooka hanigia mmi kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutu-uqaa mmira aataruuvo hameetainaravai. ²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai. Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutu-uqaa nnammutuaiya taa taika kiaanaraivaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutu-uqo Musiinna mmaanna kua kiaa mmuu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna rupertuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna rupertuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaarareera aataruvai vairavai. Mo Anutu-uqaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira gioonna kiaapuuvo fai pinaa mmuaararai ari vookaraivaa varaanaravai. Anutu-uqo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna kiaapu iva vaa Anutu-uqo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivaara kumina mminnaavaivee tioo fai pinaa mmuaararaivaa varaanaravai. Anutu-uqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaa Mmannasa Yoketaivoono ti mmiivaara ivo maisavaivee tiivoono fai pinaa mmuaararaivaa varaanaravai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravaa vaa ta teeda rikiaunnaravai. Ivo tunoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaravavaa neenoo nakaaravovee. Fai neenoo irisai maisavaa gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyauvaa duuyama kiee iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutu-uqo tupatupaa variraivoono ti yaparainno safuuma irisaiyauvaa duuyama ti mminaravo inna vaidi aatuu mmuaararai aataruvaivee.

³² Ngia nnaaru varuuvaa yaata utuatee. Ngia Anutu-uqaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararoovaa vareeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyauvaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyauvunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uuduaata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyauvaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uduu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uuduaata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyauvaa ravisi varooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa variraivo iyauvaa yaatareeravaa vaa ngia varoovaa ngia sirigaida variravai. ³⁵ Ivaara ngia mmuaararaivaa varoovaa sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutu-uqaa kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varidada irisai yoketaivaa varaaravai. ³⁶ Ngia Anutu-uqo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiaa teerama kioovaa varaaravaara mmuaararaivaa varadaata makemakee yaagueeqama nnaasu variatee. ³⁷ Ivaara Anutu-uqaa kua fafaaravo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano
ivo tiinaraivo fai tiinaravaivee.
Fai ivo hama haunainaravai.

³⁸ Fai ni gioonna kiaapu safuuma varii voovoono niyara kutaavaivee tioo hara kioo varinaravai.
Mo fai ivo niyara muaraagainno ni pikianai
fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁹ Hama ta gioonna kiaapuuya muaraa-gaida Anutuugaa mmooka hanigia mmiaunnayavee. Itaama iikiaiya fai eeyaara putu taikaaravai. Ta gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaun-nano Anutuugo ti vitoo yoketaivau ti yapa kiaiavee.

11

Anutuugaara kutaavaivee tira aataruvai

¹ Ta yaagueeqama Anutuugaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuugo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiuvaki kiaunnao: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaraivaa hama ta titi avuuvaadiri teeraida ta ti aakiaiuvaki yaagueeqama kiaunnao: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ² Nnaaru varuu gioonna kiaapuuya Anutuugaara kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaayavee tiravai.

³ Nnaaru Anutuugoono kua tioo ngiau mmataivaa iima kioovaara ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnava. Mmuakiaa mminnaa ta taunnaiyauvaa Anutuugo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kuaivaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikaunnava.

⁴ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraivaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itaama mmuu aataruuvo Kaingo Anutuugaa kati mmuu aataruuvaa yaataroovaa Anutuugo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuugaa kati mmuuvaa Anutuugo tooduu yoke-tauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidivoono Anutuugaara kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaiki ai ta rikiaunnao.

⁵ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuugo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuugo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gioonna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuugaa kua fafaaraivo innara tunoo: Anutu-ugo inna variraivaa tooduu inna yoketairavaivee, tiravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tiivaara Anutuugo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuugaa vainima kuanaraivoono Anutuugo kutaa varinoo kiaa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gioonna kiaapu yaagueeqama Anutuugaara buaakiaaraiya ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vain-ima innasi kuanaraivoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷ Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiai vainaraivaara Anutuugo inna kiaa mmuduu rikioo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnauvaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraiyaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itaama uuduu rikiaada mmatayaa varuu gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuugaara kutaavaivee kiaa kioo itaama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸ Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuugo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaravaivee, tuu mmataivakira viravai.

⁹ Anutuugo inna kiaa mmuuvaa kutaavaivee kiaa kioo na i mminara-vaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmatavaivee kiaa

kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyauvaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakoopoota ivaki hara kioo variravai. Iwaitanaata Anutuugo kua kiasa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰ Aparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuugo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinaraivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanaraivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹ Aparahaamaa nnaataivo Saraava nnaakara mmatoo suaivo taika kiooduaata yotera kioonnaata Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuugo kua kiasa teerama kioo fai na iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuugo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai. ¹² Ivaara Aparahaamo ngiaabai kioo hokoba suai varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraana tasipooduu mmaapuvai mmateeravai. Ii vaidi mmuaa Aparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiia variravai. Aakiapuaiyauvo ngiauvau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiia yaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³ Ii gionna kiaapu iya Anutuugaara mmannammanna kutaavaivee kiasa rada vidada putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavau variaunna suaivaki ta ngiari voopinnaiya vida nnidaida variraiya roosiima variaunnaano, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuugo kua kiasa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiasa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴ Vaa ta arinaima rikiaunnava. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyauvunu variaaraivaara ngiari aakiyaiyauvaki yaata utida variravai. ¹⁵ Iya nnaakuva Aparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava vararanada vira aataruuvo vautirivee. ¹⁶ Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuugaara ti Anutuugovee tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷⁻¹⁸ Anutuugo Aparahaamaa iinno taanaree kiasa uu suaivaki Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo inna kiasa mmuuvau-giataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kiasa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuugo kua kiasa teerama kioo kuaivaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiia kaayaama variaaravaivee, tuu kuaivo vauduaata ivo Isaakaa vitoo Anutuugaa ruputu huda mminaree kiasa kioo iiravai. ¹⁹ Aparahaamo ari mmaapuuvaa ruputinaa uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuugo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaadiri ari mmaapuuvoo putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰ Isaakoono Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaitana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiasa mmiravai. Iwaitana yapooma yoketaama variaaraivaara ivo kua yoke-taivaa ivaitana kiasa mmiravai.

²¹ Yakoo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmaapuuvaitanaara kua yoke-

taivaa tiravai. Ii suai ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²² Yoosiipo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gionna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiayauvaa varada kuateeraivaara tiravai.

²³ Musiinna kaano koovaitana Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Musiinna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieeravai. Ivaitana tooduu ngiari mmaapuuvo yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputateera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuuvaa vitada hatauma kieeravai.

²⁴ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo oooqo tiravai. ²⁵ Ivoono Anutuuqaa gionna kiaapu ari seena Isarairaiya tasi-pama mmamma mmuaararoorvaa varaanaraivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa suai sirigairavaa varaanaraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶ Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiavaa mmooriivaa ivo varaanaraivaara gionna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiaa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyauvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma varaanaraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnannatooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuuqo tuuvau-giataama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiyya hama Anutuuqaa teeraivaa Musiinna ari aakiaivoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieeravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannannairavai. Eyommaara vioo kieeravai. ²⁸ Ivo Iyiipa pikioo kuanara iinno varioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara buusa Varaigiataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gionna kiaapuuya tuduu iya puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada kiauyauvaa varada nnau tipumaiyauvunu siikairavai. Vaidiyya ruputinai putuaara aangeraiivoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinai putuateeraivaara iya nnau tipumaiyauvunu kiauyauvaa siikairavai. Aangeraiivo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutuuqo tuduu vioo sai ngioo sauduu sasakainno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieeravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo tuuvaugiataama ngiari nnammutuaiya varuu yoosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaivaa ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kioodoo rikioo Anutuuqo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havaratoo mumunu utu raubiriima kieeravai. ³¹ Tauraa sabi nuaira gionnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaa vaidi-ivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiaa uduu Rahaapo Anutuuqaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma

kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaiya ivakinnaa gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya ruputu taika kiada Rahaapaa hama ruputiravai.

³² Gioonna kiaapu vooya Anutuuqaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiaa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. Vaidi vooya nnutuuyauvo Gitioonoo Baraako Samasoono Yepataava Davuitiiva Samueeroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiaikio hama suai ngii giaa ngii minaraivootainoo. ³³ Iya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variyaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa kaanaiyauvaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmararaa raiyoonaiya vuutaivaki dudu hama iya gutu nneeravai. ³⁴ Iyakidiri vaidi vooyaano ikiaiyoovo pinaama hauru teeraiyauvaa rasuma kieeravai. Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vaidi vooya ruputuaaree kiaa iidada fanniima kiooduu kati yokeetaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngiari voopinnaiya yaatareeravai. ³⁵ Gioonna vooyaano Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ngiari nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava diiteeravai.

Ngiari nnammutuaiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriiivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiai rikiada sabi kati ngiengie yaata utuaivaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikiada maisa mmooriiivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaaraivaara iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶ Ngiari nnammutuaiyaano vooya ruputida iya ripiida iyara nniki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyauvunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷ Ngiari nnammutuaiyaano sikauyauvaa habati kiada vooya ruputida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avaikarivaadiri vooya rutaka kiooduu putiravai. Vooyaano puara sipisiipaiyauvaa nnabaiyauvaatama puara memeeyauvaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngiari nnammutuaiya mmamma mmuaararoovaa iya mmida maisamaisa mmooriiyauvaa iya mmiravai. ³⁸ Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangaiyauvunuaata taapiiyauvunuaatama nuaida varida oonauyauvakiaata soopaiyauvaki-aatama hara kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaraivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹ Ii mmuakiaa gioonna kiaapu iya Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuuqo gioonna kiaapuuya vita yoketaivau yapaa-naraivaara ivo kua kiaa teerama kioo kua kaanaivaa hama iya teeda rikiada vareeravai. ⁴⁰ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuuqo tiiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavaugiataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuuqo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

12

Ta Yisuu Kirisiinna teeda nnaasu vaidia innara kutaavaivee kiaravee

¹ Ii kaayau gionna kiaapu Anutuuqaara kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiyai ta iyauvunugiataama Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiai tete iira aataru mmuakiaiyauvo Anutuuqaa aataruuvaa uudarairaiyauvaa kagaari kiada mminnamminnaa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyauvaa piki-aaravai. Vaidiia yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaree kiaa iikiaaneema Anutuuqo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kiaivau nnikiai ta ivau yaagueeqama nookiaaravee. ² Nnikiai Yisuunna nnaasu teeda vaida variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivaa oyai nakaaravovee. Ta tauraa innara kutaavaivee kiaa kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kiaaravee. Yisuuva fai yapooma ari koonna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama ooqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikioovaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuuqo varira mmaataivaa yaaku yaadudainningiaa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³ Gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuairaiya Yisuunnara nannatooduu mmoori maisaivaa uduu rikioo ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida rikiaatee. Ivaara sa ngia muaraagakiatee. Ivaara sa ngii pirisakiaivee. Ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida yaagueeqakiatee. ⁴ Ngingii aakiaiyauvaki ngia mminnamminnaa maisaiyauvaara yaagueeqama ooqoo tida varida iikiaavai. Ngia itaama iikiaivaara koonnama variyaiya ngii ruputida mmamma mmuaararavaa ngii mmikiai Yisuunna roosiima hama ngii kiauvo tiikiyai hama ngia putuaavai. ⁵ Anutuuqo ngiiyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ngia yaagueeqama variateera kua yoketaivaa ngii giaa ngii muuyauvaa vaa ngia taunnuuda kianne? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
 a safuuma varianeeraivaara
 mmuaararavaa i mmiauvaara
 tuqinnama yaata utuee rikiaanee.
 Maisa aataruuvaa iivoora
 na i ooqoo tinai rikiee
 sa pinaama yaata utino
 i ausaivo mmuaararakiaivee.

⁶ Na Udaangaivo ngiiyara mmuduuya riraiya
 ngia safuuma variateeraivaara
 na mmuaararavaa ngii mmiauvai.
 Na Udaangaivo ni gionna kiaapuuyara
 ni naunna maapuyavee kiauya
 safuuma variateeraivaara
 na mmuaararavaa ngii miauvaivee, tiravai.

⁷ Anutuuqo mmuaararavaa ngii minai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuuqo ngii taikiyai ngia inna raunna mmaapuya variaivaara ivo itaama ngii iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookiaiya iya tuqinnama variateeraivaara hama mmamma nniitareeraivaa iya mmiaanee? Mo mmuakiaaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivaara mmamma nniitareeraivaa iya mmiaavai. ⁸ Anutuuqo ari raunna mmaapu mmuakiaaya itaama tuqinnaivaa roosiima ivo mmuaararavaa hama ngii mitiri. Ngia hama inna raunna mmaapuya variaatiri. Ivo ngii taikiyai ngia yapa nnaakaraya variaatirivee. ⁹ Na kua voovaata tinai rikiaatee. Vaa ta ti kookiaiyara rikiaunnvai. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaannaivaara iya nnutuuyauvaa ngiau

aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoketaavai. Ti Napoova Anutuugo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararavaa ti mmimai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmana kuaaraivo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama variaaravai. ¹⁰ Ti kooki-aiya ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiraivaugiataama mmamma nniitareeraivaara ti mmiravai. Anutuugo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya variaaravaara ivo tiyara yaata utuoo mmuaararavaa ti mmivai. ¹¹ Ivo mmuaararavaa ti mmii suaivaki ta rikiaunnano ti maisavai. Hama ta sirigakiaunnava. Nnaagiai ivo mmuaararavaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnava.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹² Itaama vaino rikioo Anutuugaa mmoori aataruuvaara ngii yaaku-uyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada inna aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee. ¹³ Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaama kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴ Ngia mmuakiaa gionna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaaravaara mmannammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaaravaara mmannammanna iikiatee. Gionna kiaapu voovono hama yoketaa tuanaavai variivoono hama Udaanga Anutuugaa taanaravai. ¹⁵ Anutuugo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiikidiri gionna kiaapu voovono mmooka hanigia mminarainnoo kiaa ivaara tuqinnama haitatuukiatee. Yatari kagia iiraivo kapikaravaa roosiima ngiikidiri gionna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gionna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶ Ngiiikidiri gionna kiaapu voovono nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuugaa aataruuvaara inna pirisaivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷ Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaravaa varaanaree kiaa rikioodu ari koova innara ooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruuvono inna atuu rummua kiouduu hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaanaravaara pinaama ratoo varioo aataruuvaara buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸ Nnaaru Anutuugo Isarairaa gionna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiia teeda ivau utiravai. Anna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaraivo vaivaki kuaavai. Iya ikiaivo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kiouduu upisuudu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹ Sinai taapiivaudiri nooma akuai vo vudu kua voovai tuduu gionna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiaatainoo, tiravai. ²⁰ Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo pinaama mmuaararoovaara itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuugo iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovononnee vara puara voovono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna rupertikio putu-aiivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹ Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²² Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuugo tupatupaa variravaki ngiaavaivee. Ii yoosinna ivo Yerusa-reema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³ Anutuugo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kiooduu vauya nuunama varida iikiayasi ngiaavaivee. Ngia Anutuugo mmuakiaa gionna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiayi mmannasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variayasi ngiaavaivee. ²⁴ Yisuuva karaasa kua yeena rau kioovaa iima kioo gionna kiaapuuyara tammaana diravai ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainno maisa aataruuvaa kooyaa yapoovaa Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uuvoono Aveeraa kiauvaava yaataravai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵ Anutuugo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikieerama kiada ooqoo tivoora tuqinnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuugo inna kiaa mmuu kuaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada mmanna kuavaivee kiaa kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisaivaara fanniiravai. Vaa vareeravai. Itaama vauvaara Anutuugo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisaivaa ti mminaravai ta dataama fanniikiarannee? Fai varaaravai. ²⁶ Nnaaru Anutuugo kua tuduu rikioo mmataivo korokooravai. Aanna makee vai suaivaara ivo kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokoonaravai. Fai ngiauvootama korokoonaravavee, tiravai. ²⁷ Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokorooda taika kiaravai. Taika kikio Anutuugo gionna kiaapuuyara diravai hama korokooraa tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸ Ivaara Anutuugo gionna kiaapuuyara diravai hama yopeema korokooravai ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaravee. Nnikiai ta inna mmemmaana vida innara ti nnoonnavavee kiaa kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹ Ikiavo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kuaivaa roosiima Anutuugo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

13

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuuga yoketaivo

¹ Ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ² Ngieri voopinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gionna kiaapu vooyaano ngieri voopinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kiaa kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuuga aangerayavee. ³ Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnauvaki variayara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaaravai varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaaravai mmiaiyara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitaveeravai varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴ Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataruuvavee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera aataruuvaa iikiayaatama mmuakiaaya sabi nuairaiyaatama fai Anutuugo

kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai maisaiyauvaa safuuma iya mminaravai.

⁵ Ngiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kiaa kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuugo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶ Ivaara nnikiai Anutuugaa kua fafaaraivaki vai kua voovaa ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kiaara:

Udaangaivoo ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gioonna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaarannee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaaravai.

⁷ Tauraa ngii haitaturaiya Anutuugaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuyara yaata utuatee. Iya variraivaaraata iya putiraivaaraatama yaata utida iya Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada uunaquuneema iikiatee.

⁸ Yisuu Kirisiiva mmuaakaravai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma tupatupaa itavai nnaasu varinaravai. ⁹ Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo ngiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuugaa aataru safuuvaa pikiatee. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utiivaara ta aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utuaunnaivaudiri ta yoketaama safuuma variaunnvai. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kiaa kiada vooyauvai nnaatee tuu kuaivoo hama yopeema ti safuunaravai. Gioonna kiaapu vooya iya itaa kua kiaa aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰ Ta ausa hanigieeraiya ti mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaikiiai ta ivakidiri nnaunnvai. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuugaara kati puara hudeera vaidiiya hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai.

¹¹ Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivooonoo puaraiyauvaa kiauvaavaaroo nnaa pinaa aakiaivaki vo ataa yoketaa tuanaa voovaki vioo mminnamminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa iya varada vagiaamunna mmaanai ikiyaa mmuturu kiada hama nneeravai. ¹² Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai.

Inna kiauvoonoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³ Ivaara nnikiai ivo vagiaamunna mmaanai vioo mmamma maisauvaa varoovaa ta innasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴ Aa ta variaunna mmata aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivootainoo. Tupatupaa variaara yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnaano. Ivaara ivo mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵ Itaama vainai Yisuuva tiyara putuuvaara nnikiai nnaaru kati Anutuugaara puara hudoovaa roosiima ta Anutuugaara makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta itaama iida varida Yisunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ¹⁶ Mmooi yoketaivaa gioonna kiaapuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvaitanaara sa taunnuatee. Kati Anutuugaara puara huda mmira aataruuvaa roosiima ii aataru ivaitana Anutuugaani iikiaavo ivo yoketaainoo.

¹⁷ Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai yapooma iya ngiari mmooiiyauvaara Anutuugaa kiaa mmiaaraivaara iya mmannammanna ngii vaidi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai. Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketaivai ngiari mmooiiyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama iikiaaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama

iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸ Tiiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnvai. Ti aakiaiyauvaki ta rikiaunnano ti variraiyauvo Anutuuqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannammanna yoketaama safuuma varira aataruuvaura ti variatainoo. ¹⁹ Na akiairaama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰ Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaraivo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaara ivo puara sipisiipaiyauvaara haitatuura nnoonnaivaa roosiima tiiyara haitatuunno varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairaivaa kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹ Ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiataino ti aakiaiyauvaki yoketaa aataruuvaa iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yoketaama ngii giaa ngii miau kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee. ²³ Rikiaatee. Ti seena vaidi Timotiiva oovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiairaama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴ Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaa yaraatama ta yaata utida boo kiaunnanoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.

Yakoopono aa kua aavaa fafaara reeravai

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya mmuakiaa mmatavau vida raubiriima kiooyani Yakoopono fafaara reeravai. Ausa hanigieera gioonna kiaapu safu tuanaaya yoketaama yaata utida mmooriyauvaa iida variateera kuaiyauvaa Yakoopo iyani reeravai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida innara mmoori iikiaiyouvo inna yoketaa aataruuvavee tuuvaara Yakoopo fafaara reera-vaivee.

¹ Na Yakoopono Anutuuqaa mmooriivaata Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaatama vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaara raunoo. Ngia Isarairaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana oyaiyakidiri diitooya vo yoosinna vo yoosinna mmuakiaayauvaki vida raubiriida variyaiyara na ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

Inno teeraivo tiisi nninai ta yaagueeqama variaaravee

² Ni seenayaso, ari vookara ari vookarai inno teeraiyouvo ngiisi nni-naraivaara pinaama sirigakiatee. ³ Vaa ngia taavai. Yisuunnara ngia kutaavaivee kiaivaara inno teeraiyouvo ngiisi nninainnaata fai ngia mman-nammannama kiada yaagueeqama variaaravai. Vaa ngia ii aataru ivaa arinaima teeda rikiaivaara pinaama sirigakiatee. ⁴ Ngia Anutuuqaa aataru-uvaa iidada koovayaida variateeraivaara mmannammanna yaagueeqama nnaasu varia rada vida sidommidooma kiaatee. Ngia itaama varidada fai Anutuuqaa yaagueeqa voovaara hama buaakiaaravai. ⁵ Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovono ari varinara aataruuvaa kumimakainno tinni yoketaivaara Anutuuqaata kua tiao yaparakiavee. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa kati mmioo hama iyara maisa kua tiivoono fai tinni yoketaivaa inna mminaravai. ⁶ Ivo yaaku varai suaivaki yaaku varoo varioo Anutuuqaara kutaavaivee kiaivee. Sa ivo taara yaata utuaivee. Ivo itaama iivo inna ataama vaivai. Gioonna kiaapu voovono taara yaata utiivoono nnoori pinaivaa yuunnaivo utikio korokoroovaa roosiivai. ⁷ Itaama taara yaata utii gioonna kiaapuuvo Udaanga Anutuuqaa yaparai mminnaivaara sa yaata utuoo kiaivee: Na varaanaravaivee, kiaivee. Fai hama varaanaravai. ⁸ Itaama iivoono ari varinara aataru mmuakiaayau-vaara iikiaunnee pikiaunnee? kiaa kioo taara yaata utuoo kumimakainno varivai.

Yakoopo mmanna haipuuvaaraata hoona suvuairavaaraatama tiravai

⁹ Mmanna haipu vardiivo ausa hanigioo yoketaama variivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapano rikioo sirigakiaivee. ¹⁰ Hoona suvuai vardiivo ausa hanigiaivaa Anutuuqo inna vitoo aduoo yapano rikioo ivoota sirigakiaivee. Fai ivo ikiauvaa pairaivo too aasannainno tasisieenno tuoo kuaineema fai taikaanaravai. Ivaara Anutuuqo inna aduoo yapaivaara sirigakiaivee. ¹¹ Suaivo ngioo tammaivaudiri ikiauvaki yaagueeqama taikio rikioo ikiauvo aasannaikio pairaivo tasisieenno mmataivaki tuoo vioo maisaivai. Itaama vaineema hoona suvuai vardiivo ari mmooriyauvaara yaata utuoo iin-nonno fai suai voovai nnino taikaanaravai.

Mmoori maisaivo gioonna kiaapuuya iinno taanara nniivai

¹² Vaidi voovaasi iinno teeraivo nnikio rikioonnaata mmannammanna yaagueeqama variivaara Anutuuqo innara yoketaivoo. Ivo iinno teeraivaa yaatara kino rikioo Anutuuqo irisai tupatupaa variraivaa inna mminaravai.

Irisai tupatupaa variraivaa mmuakiaa gioonna kiaapu innara mmuduuya riraiya mminaraivaa Anutuugo vaa kua kiaa teerama kiaivai. ¹³ Iinno teeraivo vaidi voovaasi nnino too sa ataa kua kiaivee: Aa iinno teera aavo Anutuugaasidiri nniivaivee, kiaivee. Hama yopeema maisa aataruuvo Anutuugaa iinno taanaravai. Anutuugo ariinoo hama gioonna kiaapu voovai iinno taanaravai. Ivaara sa itaa kua kiaivee. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovaaki iinno teeraivo inna iinno taanara nnikio rikioo ari aakiaivaki inna varaatai aataru maisaivo inna iinno taanara nniivaa inna iikiata iikiatainono too fai kaanaivo vainaravai. ¹⁵ Gioonna voovoono nnaakaraivaa sunnaineema gioonna kiaapu voovai inna varaatai aataru maisaivo innaki vainoo. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaino too gioonnaivo nnaakaraivaa mmataivaa roosiima ivo mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Varano nnaakaraivo yokeevaa roosiima mminnamminnaa maisaivo pinaavai vaino too fai putinaravai.

¹⁶ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, sa ii tauraa na kiau kua ivaara yaata utida koonnama rikiaatee. ¹⁷ Anutuugo mmuakiaa mminnaa ngiau aapu mmeekia teeraiyauvaa uvoono tikio mmuakiaa aataru yoketa yoketaiyauvo kati ngiau aapu innasidiri tiisi tiivai. Ivo hama hanigioo ari vookaraama varivai. Ivo ari variivaungiaa varivai. Suaivo hanigiaikio ti mmannammannaivo hanigiaineema hama Anutuugo itaivai. ¹⁸ Ivo ari yaata utiivaugiataama iinno ari kua kutaivaa ti kiaa ti mmioo ti ausaiyauvaa hanigiaikiai ta hanigiada inna raunna mmaapuya variaunnava. Ta mmuakiaa mminnaiyauvaa ivo iima kiiooyauvaa yaatarada tauraa variaraivaara ivo itaama iivai.

Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiatee

¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, aa na tinara kua aavaara yaata utuatee. Ngia mmuakiaaya ngii seenaiya kiai kuaivaa rikiada yaata tu kiada vakiaatee. Sa akiairaama gioonna kiaapuuyaata kuaivaa kiatee. Sa makee tinai buaaru kiatee. ²⁰ Vaidi voovoono buaaru nnaasu kiaivo hama Anutuugo yaata utiivaugiataama safu tuanaavai varivai. ²¹ Itaama vainai teeda mmuakiaa maisamaisai aataruuyauvaa ngia iikiyaiyauvaa pikiaatee. Ngia aduoo tirooma varida Anutuugo ari kuaivaa ngii aakiaiayauvaki yapa kiaiayauvaara tuqinnama rikiada puaisa utuatee. Fai ngia itaama iikio Anutuugo aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²² Sa Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikiada pikiaatee. Tuqinnama rikiada varada iikiatee. Ngia mmanna yaataivaadiri rikiaiya ngiingiiyara unnakua kiaa kiada iikiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri nnaasu rikioo hama ivaa iivoono vaidiivo pinumaivaki ari viri nnikiivaa taivaa roosiivai. ²⁴ Ivo pinumaivakidiri ari mmannammannaivaa too pikioo vioo makee tikio ivaara taunnu kiaivai. ²⁵ Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa kua safuuma vaira aataruuvaa tuqinnama too rikioo iikio too Anutuugo mminnamminnaa maisaivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kiaikio kati mmamma dummukiara yokeetaama varivai. Itaama variivoono hama Anutuugaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikioo taunnirama kioo mmannammanna ivaa rikioo iinono Anutuugo too inna tasipama varino fai ivo yoketaama mmooriivaa varaanaravai.

²⁶ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na vaidi yoketaa Anutuugaa kuaivaa rikiee iikiauvaivee, tiivo hama ari avaivaa tuqinnama haitaturainno ivo ariiyara unnakua kiaa mannaka tiivai. Ivo Anutuugaara iira aataruuvaa iinnonno kuminayaa iivai. ²⁷ Anutuugaara iira aataruuvaa gioonna kiaapuuya iikiaivaa ti Napoova Anutuugo too tinoo: Inna aikioo yoketaa aataru tuanaavai. Hama koonnama vainoo, tii aataruuvo

ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovono viina nnaakaraiyaraata muaada gionnainyaaraatama tuqinnama haitatuunno iya mmuaararavaa ivootama varoonno mmatayaa diaa aataru maisamaisai aataruuyauvaa mmooka hanigia mmiivai.

2

Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaayavee nnaasu kiatee

¹ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vainoo. Ngia innara kutaavaivee tiraiya sa vo vaidivaara yoketaavee tida vo vaidivaara maisavee kiatee. ² Taara vaidivaitana ngii nuuna aakiaivaki ngiaaraivaara yaata utuatee. Vuaivo yaaku oopuyaa uyira mminnaa gooraivaadiri iima kiaivaa uyuu kioo uyira raira yoketaiyauvaa rau kioo nniivai. Vuaivo mmanna haipu vaidivai maisai uyira rairaiyauvaa uyuu rau varoo nniivai. ³ Fai ngia uyira raira yoketaiyauvaa rau varoo nnii vaidiivaara kua yoketaivaa kiaa kiada kiaara: Numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, kiaa kiada mmanna haipu vaidiivaara kiaara: I diatainai oro ukuakuavau dianee. Vara i variatainai ngieera mmata ivau varianee, kiaa kiada ⁴ ngia ngiingiiyara koonnama yaata utida vooya aruoo yapada vooya aduoo yapaivaara itaa kua kiaravai. Ngia itaama koonnama yaata utida kua pinaivaara dira vaidiyya maisama yaata utida iikiaiya roosiima ngiingii seenaiyara itaa kua kiaravai.

⁵ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, rikiaatee. Anutuuqoono gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiyani ivo gioonna kiaapuuyara diraivaki iya kuaaraivaara vaa kua kiaa teerama kieeravai. Gioonna kiaapu vooyara aa mmata aavau variayaano iyara kiaanoo: Mmanna haipuyavee, kiaiya mo Anutuuqo iya ivaki kuaaraivaara mmataama kiaivainnee? Iyaatama kuaaraivaara ivo mmataama kiaivai. ⁶ Mo Ngieenoo mmanna haipu gioonna kiaapuuyara maisayavee kiaavai. Mo dee vaidiyaano mmoori maisaivaa ngii mida ngii utu raririida kua pinaivaara dira vaidiivaasi ngii yapaavainnee? Mo hoono suvuai vaidiyyaano itaa kiaavai. ⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavai. Mo iqiiyaano inna nnutuuvuudiri koonnama yaata utida unnakuavaa kiaavainnee? Iyaano itaa kua kiaavaivee.

⁸ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kua mmaanna tuu voovai vainno tinoo: A aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, tii ivo inna Anutuuqaa kua mmaanna yoketaavai vainoo. Ngia ii kua ivaa rikiada iida fai ngia safuuma variaaravai. ⁹ Mo fai ngia hama ivaa rikiada iida gioonna kiaapu vooyara yoketaayavee tida vooyara maisayavee kiaa kiada fai ngia mminnamminnaa maisaivaa varaaravai. Varada mmaanna tuu kuaivaa hatoka kikio fai ivaara kua pinaivo ngiiki vainaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyauvai aikiooma rikioo iinnonno mmuaavai nnaasu hatokoo mmuakiavai hatokaivai. ¹¹ Anutuuqo tunoo: A nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane, tuuvoono vo kuavai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee, tiravai. Mo fai hama ngia mmuara heera aataruuvaa iiraida ngia ngii seenaiya ruputikiai putikiai fai ngia mmaanna tuu kuaivaa hatokaaravai. ¹² Anutuuqaa mmayaaya yoketaa aataruuvono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvo yeena roosiima iya rau kiaivaa hatoka kiaikiai iya kati mmamma dummukiara yoketaama kuaavai. Ii kua ivaara kua pinaivaa tira suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainaravai. Fai ivo ngii yaparainaravara yaata utida safuuma kua tida yoketaama varida iikiatee. ¹³ Vaidi voovono hama ari seenaiyara boo

tiivaa Anutuugo inna yaparainara suaivaki fai safuuma inna yaparainno hama innara boo tinaravai. Ivaara yaata utida safuuma variatee. Boo tira aataruuvono Anutuugo ti yaparaira aataruuvaa yaataravai.

Anutuugaara kutaavee tiivoono yoketaivaa iivai

¹⁴ Ni seenayaso, vaidi voovono tinoo: Vaa na Yisuunnara kutaavaivee kiaunoo, tiivoono mo fai hama ivo mmoori yoketaivaa iirama kino ivo itaa kua tiivaa kaanaivo vainaravainnee? Ai hameetavee. Kuminayaa vainoo. Ivo itaa kua tiivaudiri Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaa-naravainnee? Ai hameetavee. ¹⁵ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigiai voovono hama uyira rairaiyauvootaikio hama inna yeennaataikio ¹⁶ ngiikidiri voovono inna tinara: Ai uyira rairaiyauvaa uyu rau kие totooka variee kaayauma yeennaiyauvaa nnaanee. Anutuugo i tasipama varinoo, kиаa kioo mo fai hama ivo yeennaiyauvaata uyira rairaiyauvaatama inna mmino fai inna kua itaa kua tiivaa kaanaivo vainarannee? Ai hameetavee. ¹⁷ Mmuaikaraama gioonna kiaapu voovono Yisuunnara kutaavaivee tiivoono mo fai hama ivo inna kuaivaa rikioo iirama kioo kati varino ivo tii kuaiyaa hama kaanaivo vainaravaivee. Inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivaivee.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaa tinara: Eenoo Yisuunnara kutaavaivee kiannanoo. Mo neenoo mmoori yoketaivaa iikiaunoo, tinaraivaara fai na ivaara sai tinara: A hama mmoori yoketaivaa iirama kие a dataama kие Yisuunnara kutaavaivee kiannanee? Mo a kutaavaivee kiannaivaa kaanaivaa ni vitaakianee. Na mmoori yoketaivaa iikiauvaara na Yisuunnara kutaavaivee kiauvo kooyaa vainai fai a taanaravaivee, tinaravai. ¹⁹ Anutuugo ari mmuaavai variivaara a kutaavaivee kiannanoo. Inna kutaavai a kiannanoo. Mo mmagia maisaiyaata innara kutaavaivee kиаa kiada aatuuda biribiriikiaavai. ²⁰ A kumimakakuavee. Anutuugaara kutaavaivee kиаa kие hama mmoori yoketaivaa iikiannaivo hama kaanaataivaa oyaivaa i rikiaatainnee? Inna aikioo, fai na ivaara i kиаa i mminaravee. ²¹ Ti rubuungaa Aparahaamaara mo Anutuugo dataama kioo tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravainnee? Ivo ari mmaapu Isaakaa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau ruputu kioo hudaanara uuvaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Ivo itaama mmooriivaa uuvaara Anutuugo itaa kua tiravai. ²² Vaa a taannavai. Ari uu mmooriivoota Anutuugaara kutaavaivee tuuvootama mmuaavau vairavai. Ivo tauraa Anutuugaara kutaavaivee tuuvo ari mmaapuuvaa iinaree kиаa uuvaudiri kaanaivo vairavai. ²³ Anutuugaa kua fafaaraiivo vainno tunoo: Aparahaamo Anutuugaara kutaavaivee tuuvaara Anutuugo innara tunoo: Inna a safuuma varira vaidikuavee, tuu kuaivaa kaanaivo vairavai. Itaama vauvaara Anutuugo innara tunoo: Aparahaamo ni seena tuanaavaivee, tiravai. ²⁴ Ivaudiri vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovono Anutuugaara kutaavaivee kиаa kioo inna mmooriivaatama iivaara Anutuugo innara tinoo: Inna safuuma variraivovee, tiivai. Gioonna kiaapu voovono Anutuugaara kutaavaivee kиаa kioo hama mmoori yoketaivaa iirama kioo kati variivaara hama Anutuugo innara safuuma variraivovee tiivai.

²⁵ Mmuaikaraama nnaaruaa gioonna voovai sabi nuaira aataruuvau nuauvaa nnutuuvo Rahaapo iiravai. Ivo Yosuaanna ngiaammuauya tuqinoovaara Anutuugo innara tunoo: Safuuma varira gionnavavee, tiravai. Yutayaa vaidi Yosuaava ari ngiaammuauya titooduu tuuduu ngiari nnammutuaiya iya teevoora Rahaapo iya vitoo ari nnauvaki yapa kioo titaa kioodoo ari vo aataruudaa viravai. Itaama uuvaara Anutuugo innara

tunoo: Safuuma varira gioonna vaivee, tiravai. ²⁶ Vaidiivo putiivaara yaata utuatee. Vaidi putiivaa kaanaivo vaa vioo kiaikio mmanna nnabavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima vaidiivo Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaiyauvaa iirama kioo kati varikio inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivai.

3

Ta tuqinnama ti mmaakiriiyauvaara haitatuukiaaravai

¹ Ni seenayaso, ngia voovaitanaano nnaasu vitaira mmooriivaa iiki-atee. Vaa ngia teeda rikiaavai. Ta Anutuuqaa kuaivaa vitaira vaidi-iyia kua pinaivaa tira suaivaki fai Anutuuqo yaagueeqama ti mmoori-ivaara ti yaparainaravai. Anutuuqo ti yaparainaraivoono ti seena ari vo mmoori vareeraiya yaparainaraivaa fai yaataranaravai. ² Ta mmuakiaaya kaayau suai koonnama variaunnava. Gioonna kiaapu voovono hama ari avai vakidiri kuaivaa koonnama tiivo inna safuuma vari tuanaavai. Itaama variivoono fai ari varira mmuakiaavai haitatuuno yoketaavai vainaravai. ³ Ta puara hoosaiyauvaa avaiyauvaki yeenaiyauvaa yapa kiada ta titi kuatai aataruudaa kuaunnava. Ta yeena kiisaivo puara hoosaiya avaiyauvaki vaiyauvunudiri utida ta iya mmamma mmuakiaayauvai hanigiaunnani ta kuaaree kiaunnadaa kuaavai. ⁴ Siipaivaaraatama yaata utuatee. Ivo pinaa mminnaavai vaikio yuunnaivo ivaa yaagueeqama utikio rikioo kuaivai. Kuaikio too vaidi haitatuuraivo kiisa mminnaivau utikio viraivaudiri utikio too vaidiivo kuane tiida kuaivai. ⁵ Mmaakiriivo mmuaikaravai vaivai. Ivo kiisa mminnaavai vaikio vaidiivo ivaudiri pinaama kua tioo ari man-naka tiivai.

Annaanna mmaguyaivaki ikiaivo kiisakiata taa roo vioo ivakidiri pinaavai taivaaraatama yaata utuatee. ⁶ Mmaakiriivo ikiaivaanikaraama itaama vaivai. Ivo vaidiivaaki vaikio rikioo ivaudiri kaayau ari vookara ari vookarai aataru maisaiyauvo vaivai. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaikio mmuakiaa inna variraivo maisavai. Inna mmaakiriivo itaama iivo ikia aakiaivakidiri nniivai. Ngioo ivo inna varira nuaira mmuakiaavai iikio rikioo ivo aataru maisavau nuavai.

⁷ Vaidiyya mmuakiaa fayai mmaraariyauvaata ngiaammaiyauvaatama yapaiyauvaata piisaiyauvaatama aikiooma vitada viriaani varia rada vi-dada giainayauvai variaavai. Iyauvaa vaidiyya aikiooma vitada viriaavai. ⁸ Hama vaidi voovono ari mmaakiriivaa aikiooma iikiokio giaina roosiima vaivai. Ivo maisa kuaivaa tioo varioo kisanga hama yopeema ravaatau utuaivaa roosiivai vaivai. Yapai quaihaivo ari kuaanuu maisavaa vaidiivaa aakiaivaki yapa kiaikio vioo suvuaikio putiivaa roosiima ti mmaakiriiyauvo vainoo. ⁹ Ti mmaakiriiyauvunudiri ti Koonna Udaangaivaara ta yoketaavee tida ti seena gioonna kiaapuuya Anutuuqo ariiyaadiri mmatainno iima kiaiyyara ta iyara maisayavee kiaunnava. ¹⁰ Yoketaa kuaivaata maisa kuaivaatama mmuaa avai vakidiri kiaunnava. Ni seenayaso, ngia iida itaa kua kiarainnoo. ¹¹ Hama rumuruuma nnooriivo mmuaa yaataru vakidiri nnoori yoketaivoota kapikaravootama tiivai. ¹² Ni seenayaso, hama nnaammuayaivo yukuaivaa tasipama iiraivo vaivai. Hama mmadauvo numa nnaammuayaivaa iiraivaa tasipama vaivai. Hama sorovuaraivakidiri nnoori yoketaivaa vita kiada nnaavai. Ivaitana ari vookaravaitanavee.

Tinni yoketaivo ngiau aapuvakidiri tiivai

¹³ Dee vaidivoono ngiikidiri tinni yoketaivo vaikio mmuakiaa kuavaara arinaima rikiainnee? Fai ivo safuuma varioo mmoori yoketaivaa iinai ta teeda kiaara: Kutaa tinni ruua vaidivaivee, kiaravee. Fai ivo hama

ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo tinni yoketaivaa tasipama mmoori varanai ta teeda kiaara: Kutaa tinni yoketaa ruua vaidivaivee, kiaravee. ¹⁴ Fai a aiyara nnaasu yaata utuee i seenaiya i yaataraiwaara i ausaivo kapikaraikio i nnannateeraivo i aakiaivaki vainainnaata sa ai mannaka tiee kua kutaivaara unnakuaivaa kianee. ¹⁵ Vaidiivo itaama yaata utii ivo hama ngiau aapuuvakidiri tii yaata utiravai yaata utivai. Mmatayaa diaiya yaata utiravai yaata utivai. Hama Mmannasa Yoketaivaakidiri tii aataruvai. Mmagia maisaivaakidiri nnii aataruvai. ¹⁶ Fai gionna kiaapu voovono ari seenaivo inna yaataraiwaara inna nnannateeno ariiyara nnaasu yaata utino fai mmuakiaa rapira buaaru tira mmuakiaa maisa aataruuyauvo innaki vainaravai. ¹⁷ Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa vaidiivo ivaa varoo aataru yoketaivau nuainno varioo tirooma ausa nuufa tasipama varioo ari seenaiyara yama yamainno iyara yoketaivai. Ivo iyara kaayauma boo tiao mmoori yoketaivaa nnaasu iivai. Ivo kua kutaa tiao hama vo vaidivaara yoketaavee tiao vo vaidivaara maisavee tiivai. ¹⁸ Itaama iikiaa vaidiiva tirooma ausa nuufa tasipama variaavo iya iikiaa aataruuvo mmuakiaa gionna kiaapuuyaki vioo suvuaivai. Vioo suvuaikiai iya mmuakiaaya yoketaama safuuma variaavai.

4

Sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu

yaata utuatee

¹ Ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida rapira aataruuyauvo deedaadiri nni-innee? Ngii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvo ngii aakiaana vaiyauvakidiri nniivai. Itaama iikiaa aataruuyauvo ngii aakiaiyauvaki nnammutuannammutuakiaaya variaavai. ² Ngia mminnaiyauvaa taavo ngii varaataikiai hama varaiyauvaara ngia vaidiiva ruputuaani putuaavai. Ngia mminnaiyauvaara yaagueeqama mmuduuya rida hama varaiyauvaara ngia buaaru tida rapuaavai. Ngia mminnaiyauvaara hama Anutu-uqaata yaparakiyauvaaraida hama ngia varaavai. ³ Ngia inna yaparaira suaivaki ngii yaata utiraiyauvo koonnama vaivaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai. Ngia ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngii mmammaiyauvo iikiatairaiyauvaa iikio ngii yoketaakiaiveeraiyauvaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai.

⁴ Ngia sabi mmuara heeraiya roosiima Anutu-uqaa pikiada vo aataruvau viraiyaso, vaa ngia taavai. Gionna kiaapu voovono mmatayaa iira aataruvuaa iino inna seena tuanaavai roosiima vaino too hama innaki Anutu-uqaara mmuduuya riraivootainaravaivee. Ivo mmatayaa iira aataruuvaa mmuduuya ruaivo inna Anutu-uqaa nnammutuavai varivai. ⁵ Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutu-uqo ti aakiaivaki yapa kiai Mman-nasaivoono ti haitatuunai ta innara nnaasu yaata utuateeraivaara tiyara itaama iivaivee. Anutu-uqaa kuaivo itaa kua tiivaara ngia yaata utida ivaara mmanna kuavaiveeda kianne? Ai hameetavee. Kutaa kuavai. ⁶ Anutu-uqo kati tiyara yoketaama yaata utira yaagueeqaivaa ti mmiivoono ti aakiaana ti varaataiyauvaa yaataravai. Ivaara Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kiaiya Anutu-uqo too iyara ooqoo tiivai. Gionna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutu-uqo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Anutu-uqaa kuaivo itaa kua tiivai.

⁷ Ivaara Anutu-uqaa kuaivaa rikiada adida varida inna mmemmaana variatee. Mmagia maisa Sataangaa ooqoo tida titakio ngii pikioo ngieera

kuaivee. ⁸ Ngia Anutuugaa vaini vikio ivo ngii vainima nninaravai. Ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyaso, ngia ngiingii aakiyaiyauvaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaa fini kiaatee. Ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyaso, ngiingii aakiyaiyauvaa yoketaama kiada variatee. ⁹ Sa ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara rataatee. Pikiaatee. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sirigakiaivaa pikiada adida variatee. ¹⁰ Ngieenoo Anutuugaa avuuvau adida varikio fai ivo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Sa ngiingiiki ngiingiiki kuminayaa kuaivaa yapaatee

¹¹ Ni seenayaso, sa ngiingiyyara ngiingiyyara koonnama kua kiatee. Gioonna kiaapu voovoono ari seena voovaara koonnama kua tioo kua pinaivaa innaki yapaivoono hama innaki nnaasu yapaivai. Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tioo ivakiaatama kua pinaivaa yapaivai. Mo fai a Anutuugo mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaara dira vaidivai variee hama ivaa rikiee iirama kiee fai a mmanna vaidikuaano kua pinaivaara nnaasu yaata utuee dinaravai. ¹² Anutuugo ari mmuaavoono mmaanna tuu kuaivaa ti kiaa ti mmiravai. Ivoono kua pinaivaara dira vaidivai varivai. Ivoono nnaasu ngii vitoo yoketaivau yapaanaree tioo fai aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ngii ruputu taikaanaree tioo fai aikiooma ngii ruputu taikaanaravai. Mo a kua pinaivaa i seena vaidi voovaaki yapaannaikua mo a giononnee?

Hama ta titi mannaka kiaaravai

¹³ Ni kuaivaa rikiaatee. Ngia kiaanoo: Makeennee turau ta vidada oto pinaa yoosinna iqivakinnee vara voovaki varida mmuaa nuanu mmoori varadada irisai sikau pinaiyauvaa varaaravaivee. ¹⁴ Mo ngia itaa kua kiaiya turau hama ngiengie variaaravaa taanoo. Ngii variraivo dataamainno vainnee? Namaivo yuunnaivaa tasipama kiisa suai vainno ivaudiri vioo akiairaama raubiriineema ngia variaano. ¹⁵ Ngii kiatai kuaivaa kiaaree kiaa ataa kua kiatee: Fai Udaangaivoono ari yaata utiivaugiataama ti tinai fai ta varida iqii mmoori ivaannee vara aqaa mmoori aavaa iikiaaravaivee, kiatee. ¹⁶ Makee ngia yoke kiaa aruoo varida ngiingiyyara mannaka kiaanoo. Ngia itaama ngiingii mannaka kiaivo koonnainoo. ¹⁷ Ivaara gioonna kiaapu voovoono yoketai aataruuvo ariiki vaivaa iikiataama vaikioonnaata hama iivaara ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

5

Vaidi kaayau hoonahaana suvuairaiya tuqinnama variatee

¹ Ngia gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuairaiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Pinaa ari vookarai mmuaararaiyauvo ngiisi nninaraiyauvaara yaata utida ratada varida ausa mmuaarareera tasipama variatee. ² Ngii hoonaiyauvo vaa uudaivaivee. Ngii uyira rairaiyauvaa vaa kegenaiya hatoka nnaa kiaavaivee. ³ Ngii sikau goora sirivuaiyauvaa vaa kaakannaikio iyauvo maisaiyauvaivee. Ii kaakannai ivo ngia variaivaudiri mmataama kioo vaivaara ngia koonnama variaivo kooyaa vainoo. Ivoono ngii mmammaiyaavuaa iino ikia taivai roosiinaravai. Aa nnaagiai suai aayauvaki Anutuugo ti yaparainara suaivo vainima vaivaki ngia kaayau hoonahaanaiyauvaa rupi nuunama yapa kiaavaivee. ⁴ Tuqinnama rikiaatee. Mmoori vareera ngiaammuauya ngii mmooriyauvakidiri yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya hama ngia tuqinnama irisai sikauyauvaa iya mmiaavai. Ii sikau iyauvoono ngia tomedama iikiyaiyauvaa aavaa kooyaa ti vitainoo. Yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya ngia iya unnakua kiaivaara pinaama kiaavo

Udaanga Anutuuqo yaagueeqama variraivoono vaa rikiaivaivee. ⁵ Ngia mmuakiaa suai mmatayaa varida yoketa yoketai mminnaiyauvaa varada ngiingiiyara sirigaida variaavai. Puaraivaa viriaavo nneeravaata vaivaa roosiima ngia variaivo itaama vaikio ngii putira suaivo aavaa nninoo. ⁶ Ngia vaidi vooya kati safuuma variayaki kua pinaivaa iyaki yapa kiada iya ruputu kiaani putuaavai. Iya hama oooqoo tida rammammeeyairama kiada putuaavai.

Yaagueeqama kiada ngiingii seenaiyara yaaku varaatee

⁷ Ni seenayaso, itaama vainainnaata mmannammanna yaagueeqararama kiada varia rada vidada Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaa-naravai. Vaa ngia taavai. Mmooi koova ari yeennaiyauvaa hau utu kioo yoketaama kaanaivo vainaraivaara yaagueeqama varia roo faannama roo kuaivai. Ivo vati tauraivaaraata nnaagiaivaaraatama itaama varia roo faannama roo kuaivai. ⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivo vainima nni-naraivaara ngieetaatama itaama yaagueeqararama kiada varia rada vida varida innara faannakiatee.

⁹ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii kuaivaa rikioo kua pinaivaki ngii yapaivoo kiaa sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda nunuraanuraiki-atee. Ngii yaparainara suaivo aavaa vainima ngiisi nninoo. ¹⁰ Ni seenayaso, forofetaiya Udaanga Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieema kiada tiraiyara tuqinnama yaata utuatee. Vaidiia maisa mmooiivaa iya mmuduu iya mmamma nniitaroovaa varadaata mmannammanna yaagueeqama nnaasu variravai. Ivaara yaata utida mmannammanna yaagueeqama nnaasu variatee. ¹¹ Iya mmannammanna yaagueeqama itaama varuuvaara ta iyara sirigaida variaayavee kiaunnvai. Nnaaruaa vaidi Yoopo varuduu pinaa mmuaararoovo innasi nnuduu rikioonnaata ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varuuvaara vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo nnaagii inna tuqinnoovaraatama vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo mmatayaa variayara pinaama boo tioo iyara tuqinneeraivo innaki suvuaivai.

¹² Ni seenayaso, aa na tinara kua aavo mmuakiaa kuavai yaataravai. Ivaara tuqinnama yaata utida rikiaatee. Ngia kua kutaivaa tida sa sabi kua sabi kuaivaa kua kiaa yeena rairivaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairivaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairivaa mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiaa yeena rairivaa ari vo kua vo kuaiyauvaa tasipama kiatee. Yapooma Anutuuqo ivaara ngii yaparainno irisai maisaivaa sa ngii miaiveeraivaara ngia ee-oo tira suaivaki kutaa tuanaa ee-oo nnaasu kiatee. Ngia hamavee tira suaivaki kutaa tuanaa hamavee nnaasu kiatee.

¹³ Ngiiikidiri ngii seena voovai mmuaararavaa varainnee? Inna aikioo, ivo Anutuuqaara yaaku varaivee. Mo ngiiikidiri ngii seena voovai sirigainnonnee? Inna aikioo, ivo kuaru tioo Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivee. ¹⁴ Mo ngiiikidiri ngii seena voovai nniitarainnee? Inna aikioo, ivo vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiyara aayanna kiaivee. Aayanna tinai nnida innara yaaku varada Udaanga Anutuuqaara yaata utida nnammariivaa innayaa tusaateeraivaara iyara aayanna kiaivee. ¹⁵ Iya itaama yaaku varada Udaanga Anutuuqaara kutaavaivee tikio fai nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai Udaanga Anutuuqoono inna tuqinnano inna nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaino too fai kati Anutuuqo rugaanaravai. ¹⁶ Itaama vainai

ngiingiita ngiingiita ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa kiaa kookieema kiada ngiingiyyara ngiingiyyara yaaku varaatee. Anutuuqo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaraivaara itaama nnaasu iikiatee. Vaidi voovono safuuma variivoono yaaku varano fai kaanaa ari vookaraivo vainaravai. ¹⁷ Irayaava ti roosiira vaidivai variravai. Varioo ivo yaagueeqama yaaku varoo tunoo: Sa vatiivo ruaivee, tuduu rikioo taaravooma nuanu taika kiooduu vo nuanuvai kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai hama vatiivo riravai. ¹⁸ Nnaagiai ivo kava yaaku varoo tunoo: Vatiivo ruaivee, tuduu rikioo vatiivo mmataivau ruduu yeennaiyauvo uriravai.

¹⁹ Ni seenayaso, fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovono kua kutaa aataruuvaidiri fanniima voodaa vino too fai gioonna kiaapu voovono kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapaanaraivaara ²⁰ aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovono gioonna kiaapu voovai mminnamminnaa maisa varaivaa ivo ii aataru konnaivakidiri kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapa kino fai inna aakiaivaki varii vaidi kaanaivo hama putinaravai. Ivo itaama iivaara Anutuuqo kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee.

Petroosoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa aavaa Petroosoono Anutuuqo ariinnee kiasa mmataama kioo gioonna kiasapu vaa ausa hanigiooya Asiaa mmataivau vida raubiriima kiooyani Petrooso fafaara reeravai. Aa yanaa aavaa roo oyaivo ataama vaivai. Petrooso gioonna kiasapuuyaata yamayamaa kuaivaa tioo Yisunnara kutaavaivee kiasaavaara mmuaararaiyauvo iyasi nninaraiyauvaara iya kiasa mmiravai. Ivo iya tunoo: Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaata ivo putuuvo diitoo Anutuuqaasi vuuvo kava tiinaraivaara faannakiateeraivaaraatama fafaara reeravaivee.

¹ Na Petrooso Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa kua aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiasapuuya ngiari voopinnaiya mmataivau vida raubiriida variyaiyani na aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. Na Podoo ivakiraatama Garatiaa ivakiraata Kapatokiaa ivakiraatama Asiaa ivakiraata Bituniaa ivakiraatama aa kua aavaa kiauko fafaarainoo. ² Ti Koova Anutuuqo tauraa ngiiyara yaata utuoo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai. Mmataama kiooduu inna Mmannasaivo ngiiiki varuduu ngia innani yoketaa tuanaaya variravai. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaraivaaraatama ivo ari kiauvaadiri ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaaraatama Anutuuqo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai.

Ivo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mino pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaanoo

³ Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koovavee. Kii ta innara yoke-taavee kiasaravee. Iva Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diitooaaraida aanna makee ta karaasa variraivaa varaunnaanoo. Ivo tiyara pinaama boo tuuvaara itaama iiravai. Ta ivaaraida aanna makee tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaanoo. ⁴ Anutuuqoonoo ari gioonna kiasapuuyani varira yoketaa ari vookaraiyauvaa vaa teerama yapa kiasaivaaraida ta faannaida variaunnaanoo. Iva ngiau aapu tiini teerama yapa kiasaiyauvo hama tatokoo raubiriinno hama aasannainno maisaivai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasaavo too ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii hanuaa kiasaikiyai ngia yoketaama varia rada vidada teekio fai yoketaama variraivo kooyaa vaino rikioo ivo ngii vitoo ivau ngii yapaanaravai. Vaa ivo yoketaama variraivaa ngiini teerama kiasaivo fai suai nnaagiai ngiau mmata taikeera suaivaki fai kooyaa vainaravaivee.

⁶ Ivaaraida sirigaida variatee. Fai mmuaararaivo ngiisi vainai sa ivaara yaata utuatee. Mo vara ngiisi vainarannee? Vara hama ngiisi vainarannee? Fai vainno kiisa suai nnaasu fai mmuaararai ari vookara ari vookaraiyauvo ngiisi vainai teedaata sirigaida variatee. ⁷ Ngia Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee kiasaiva kaanaa yoketaivo kooyaa vakiaiveeraivaara mmuaararaivo ngiisi vainaravai. Mmatayaa diaa vaidiyya sikau mman-naammannai gooraiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaiyauvo aikiooma fai raubiriinno taikaanaravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasaivoonoo pinaa yoketaavai vainno gooraivaa yaataravaivee. Vaidiyya gooraivaa varada ikiayaa kiasaavo too ikiaivo taikio too goora tuanaivo rupi nuunama vainema mmoori mmuaararaivo ikia roosiima ngiisi nninai teedaata ngia

mmannammanna Anutuugaara kutaavaivee kiaa kiada fai yoketaama variaaravai. Ngia itaama iikiokio Anutuugo tino Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuugo ngiiyara yoketaayavee tioo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kinai ngia yoketaama ari vookaraama variaaravai. ⁸ Ngia hama ngiingii avuuyauvaadiri Yisuu Kirisiinna teerama kiada ngia kati innara mmuduuya ruaanoo. Ngia aanna makee hama inna taivaara hama yaata utiraida innara kutaavaivee kiaanoo. Ivaaraida ngii ausa mmuduuyaiyauvo pinaama ari vookaraama yoketaikiai sirigakiaavai. Ngia itaama sirigakiaivaara hama ngia ivaara kua kiaaraivootainoo. ⁹ Ngia itaama Anutuugaara kutaavaivee kiaivaara ivo irisaivaa ngii vitoo yoketaivau ngii yapa kiaivo ngiisi vainoo.

¹⁰ Anutuugo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaiya inna yanaivau tuqinnama buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparairavai. Anutuugo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara iya kiaa kookieeravai. ¹¹ Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo iyaki varuuvono nnaagiai vainara suaivaara iya kiaa mmiravai. Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaraivaa varoo nnaagiai Anutuugaa tasipama yoketaama ari vookaraama varinaraivaara iya kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiaada ii kua ivaara yanaivau buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai ivo दौरा sui iinarannee? Dataama ii sui ivo nninarannee? tiravai. ¹² Ii kua kutaa iyauvaa aanna makee ngia rikiaa aayauvaa nnaaruaa vaidi forofetaiya tiravai. Iya ii kua iyauvaa tuu suaivaki hama ngiariyara tiravai. Iya nnaagiai ngia variaya ngiini iikiaaraivaara Anutuugo kooyaa iya kiaa mmiravai. Mmannasa Yoketaivaa titooduu ngiau aapuuvakidiri tuuvoono yaagueeqaivaa vaidi vooya mmuduu ii kua kutaa iyauvaa Anutuugaa mmayaaya yoketaivakidiri ngii giaa ngii muduu rikioovaa aanna makee vaa ngia arinaima teeda rikiaanoo. Aangeraiya iyauvaa arinaima teeda rikiaaree kiaa iidada hama arinaima teeda rikiaavai.

Yoketaa tuanaaya variateeraivaara Petrooso tiravai

¹³ Itaama vaikiai vaidiyya mmoori varaaraivaara teerataarakiianeema ngiingii yaata vuatinniiyauvaki teerataarama kiaatee. Ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuma teeda rikiaa kiada variatee. Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuugo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara tuqinnama yaata utida faannakiatee. ¹⁴ Nnaakaraiya ngiari kaano kooya kuaivaa rikiaada iikiaaneema Anutuugaa kuaivaa rikiaada iikiatee. Ngia homo kumimakaida variaa suaivaki maisai aataruuyauvaa ngii iikiataikiai vaa ngia iikiayauvaa sa kava iikiatee. ¹⁵ Sa itaama iirama kiada Anutuugo ngii maavee tiraivo yoketaa tuanaavai varineema ngieeta yoketaama varida ngiengie iikiaa aataru mmuakiaayauvai yoketaama nnaasu iikiatee. ¹⁶ Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na yoketaa tuanaavai variaavaara ngieetaatama yoketaa tuanaaya variatee, tiivaara mo ngieeta itaama iikiatee.

¹⁷ Anutuugoono mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiari iikiaa mmooriiyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai safuuma ngiari mminaravai. Ivaara ngia innara yaaku varada innara Napoo-o tiraiya aa sui mmatayaa variaara sui aavaki inna mmemmaana vida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee. ¹⁸ Vaa ngia rikiaada taavai. Ngii giokiaiya mmatayaa diaa aataru kuminaiyauvaa ngii vitauyauvaa ngia iikiaarainnoo kiaa Anutuugo vaa ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Ivo hama taikaanara mmatayaa diaa mminnaa sikau gooraivaannee vara sikau sirivuaivaa roosuvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinna kiau yoketaa ari vookarauvaadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Gionna kiaapuuya

ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo iya rummua apu kiooyauvaara puara sipisiipa nnaakara yoketaivaa ruputu kiooduu kiauvo tuuneema Yisuunna kiauvo tiiravai. ²⁰ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuugo Yisuu Kirisiinna mmataama kioo aa nnaagiai suai aavaki ngiiyaroo tioo titooduu kooyaa tiiravai. ²¹ Anutuugo ivo putuuvakidiri inna vitoo ari tasipama yapa kiooduu yoketaama ari vookaraama variravai. Ivaara ngia Anutuugaara mmannammanna kutaavaivee tida ivo ngii tuqinnaanaraivaara faannaida variaavai.

²² Vaa ngia Anutuugaa kua kutaivaa rikiada uuvaara ngii variraiyauvo yoketaayauvai vainoo. Yoketaayauvai vaivaara ngia ngii seena vaa ausa hanigiayara kutaa tuanaa mmuduuya ruaavai. Ivaaraida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnama yaagueeqama mmuduuya ruatee. ²³ Ngia Anutuugaa kua kutaivo tupatupaa vaivaa rikiada hanigiada nnaakara meedi karaasa mmatakiaya roosiima variaano. Ngii kaano kooya putuuaraiyaano hama kava ngii mmataavai. Anutuugaa kua kutaivo hama taikaanaraivoono kava ngii mmataivai. ²⁴ Aa kua aavaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmuakiaa mmatayaa diaiya
iya ikiauvaa roosiima variaavai.
Iya mmatayaa iira aataruuyauvo
maura pairaivaa roosiima vaivai.
Ikiauvo aasannaikio
maura pairaivo tasisieenno tuoo kuaivai.

²⁵ Udaanga Anutuugaa kuaivo hama itaama vaivai.

Ari tupatupaa nnaasu vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Ii kua ivo inna Anutuugaa mmayaaya yoketaivovee. Vaidiyya vaa ivaa kooyaa kiaa kookieema ngii giaa ngii miaavaivee.

2

Anutuugo Yisuunna sikau roosiivaa mmataama

kioovaara ta tupatupaa variraivaa varaunnava

¹ Ivaaraida ngiiki vai mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai piki-
aatee. Unnakua tira aataru mmuakiaayauvai pikiaatee. Haumaki maisa
mmooriivaa iida kooyaa yoke kiaa kiada yoketaa mmooriivaa iikiaa aataru-
uvaa pikiaatee. Ngii seenaiya ngii yaataraivaara ngii nnannateera aataru-
uvaatama ngii seenaiyaaadiri ngiengieenoo koonnama yaata utida un-
nakua tira kua aataruuvaatama pikiaatee. ² Ngia nnaakara meedi ikiataa
mmatakiaya roosiima varida iya nnaammara rataaneema ngia Anutuugaa
kua safu tuanaivaara ratada varida nnaamma nneerayaama nnaatee. Ivaa
nneedada yokeekio Anutuugo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara
ivaa nneedada yokeekiatee. ³ Ngii Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii tuqinnaivaa
vaa ngia arinaima rikiada taivaara itaama iikiatee.

⁴ Ivaaraida innasi nnida variatee. Nnaaru nnau heekeera vaidiyyaano
yoketaa sikau voovai haitatuuma teeda maisainoo kiaa kiada kagaari
kiooduu vaidi voovono haitatuuma too yoketaavaivee kiaa kioo vareer-
avai. Ivaa roosiima ii sikau ivo Yisuunnara mmataama kiaikio ivo
ari vookaraivoono tupatupaa hara kioo varinoo. Vaidiyya inna teeda
maisavaivee kiaa kiada kagaari kiooduu Anutuugoono yoketaavaivee kiaa
kioo viteeravai. ⁵ Vaidiyya sikauyauvaa varada nnauvaa heekoneema ngia
vaa Mmannasaivo ngiiki variyya Anutuugoono ngii vitoo ari Mmannasaivo
varira nnauvaa heekaanaravai. Heeka kinai ngia nnaaruaa vaidiyya Anu-
tuugaara kati puara hudooya roosiima gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya

varida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida variaaravee. Yisuu Kirisiiva ngiiyara kati putuuvaara ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmuuyauvaa ivo too fai yoketaavaivee tinaravai. ⁶ Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Taatee. Na yoketaa sikauvaa
niniinee kiaa mmataama kiese
ivaadiri ipunnaivaki harataa kiese
nnau yaagueeqaivaa
yoosinna Sioona ivaki heeka kiau vai.
Gioonna kiaapu voovoono
vaidiivo sikau yoketaivaa roosiivaa
kuaivaa arinaima rikioo
innara kutaavaivee tiivo
fai hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁷ Vaa ngia ausa hanigieeraiya ii sikau ivaara yoketaa ari vookaraivaivee kiaanoo. Hama ausa hanigieeraiya hama itaa kua kiaavai. Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:

Vaidiiva ii sikau ivaara
maisaa sikauvaivee kiaa kiada kagaari kioovo
nnaagiai nnau ipunnaivaki
ari vookaraama yaagueeqama vainoo, tiivai.

⁸ Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:
Ii sikau ivo vaidiiva mmaara vai sikauvai.
Fai ivaudiri iya haruruaaravai.

Iya haruruateera iya mmaara sikauvai vainoo, tiivai.

Iya inna kuaivaa rikiadaata yaatara kiada hama iikiaivaara haruruavaai. Iya itaama iikiaaravaa vaa Anutuuga tauraa too aikioovaivee tiravai.

⁹ Itaama vaikiainnaata ngieenoo Anutuuga ngii mmataama kiai gioonna kiaapuya variaano. Nnaaruaa vaidiiva Anutuugaa nnauvaki mmoori varooya roosiima ngia ngii kieetaivaa Anutuugaa mmooriivaa nnaasu iida varida variaano. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya innaniya nuunama variaano. Anutuuga yoketaa ari vookarau mmooriivaa uuvaa ngia kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiateeraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Vaa ivo upisiivakidiri ngii maavee kiaa ngii vitoo ari mmeekia ari vookaravai ngii yapa kieeravai. ¹⁰ Tauraa ngia hama Anutuugaa gioonna kiaapuya variravai. Aanna makee vaa ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya variaano. Ivo ngiiyara kati boo tiraivaa tauraa ngia hama rikieeraida aanna makee vaa ngia arinaima rikiada hanigiada yoketaama variaano.

Ta Anutuugaa mmoori vareeraiya variaunnano

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruuuyaso, ngia mmataivau varida hama mmaayootaiya roosiima variaano. Ngia ngiari voopinaiya vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida variraiya roosiimaida variaano. Ivaara na yamaa kua yamaa kua ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngii mmammaiyauvo iikiatai aataruuyauvaara ngii iikiatee tinai sa iikiatee. Fai ngia iikio itai aataruuyauvoono vaidi kaanaivaata rapinaravai. ¹² Ngia hama ausa hanigieeraiya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee. Fai ngia itaikiai iya kua pinaa vooyauvai ngiiki kuminayaa yapaaree kiaa kiada teekiai vaa ngia yoketaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa taaravai. Fai yapooma Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki mmoori yoketaivaa ngia iikiaani taivaara iya Anutuugaara kua yoketaivaa kiateeraivaara iya tasi-pama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee.

¹³ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnaroo tida ngiingii kieeta mmatayaa diaiyara ti kieetayavee kiaa kiada iya mmemmaana vida iya kiaa mmooriyauvaa iikiatee. Ngii kieeta nnoonna nnutu ruaivaa kuaivaa rikiada ¹⁴ kiisa kiisa kieeta vaidi ivo yapa kaiya kuaiyauvaatama rikiaatee. Iya maisa mmooriivaa iikiyaiya irisai maisaivaa mmida safu mmooriivaa iikiyaiyara kua yoke-taivaa kiaa mmiaaraivaara ngiari kieeta nnoonnaivo iya yapeeravai. ¹⁵ Vaidi kumimakaiya koonnama yaata utida sabi kua kiaivaa pikiaateeraivaara ngia mmoori yoketaivaa iida ivaadiri iya kiaa kuaivaa atau ruatee. Ngia itaama iikiaa aataruuvo inna Anutuuga yaata tinniivau vai aataruvai iiki-aavai. ¹⁶ Ngia mmamma dummukiara kati yoketaama variaivaa roosiima hara kiada variatee. Ngia itaama varida kava mminnamminnaa maisaivaa varaivaara yaata utida kiaanoo: Ta mmamma dummukiara yoketaama variaunnaivoono ii aataru ivaa fai rummua apinaravaivee, kiaa aataru ivaa sa iikiatee. Ngia vaidiivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya roosiima Anutuuga mmoori vareera gioonna kiaapuya hara kiada variatee. ¹⁷ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avaiyauvaa rikiada iyara yoketaayavee kiatee. Ngiingii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruatee. Anutuuga mmemmaana vida inna kuaivaa rikiaatee. Ngii kieeta nnoonna mmatayaa variivaa avaiivaa rikiada innara yoketaavee kiatee.

Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoneema teeta varaaravee

¹⁸ Ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngia tuqinnama ngii haitaturaiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Iya kua mmuaki-aayauvai sa pikiaatee. Sa yoketaama ngii haitatuunno ngii tuqinnai vaidi-ivaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiatee. Vaidi avaikaraivo ngii haitaturai-vaava kuaivaata rikiada iikiatee. ¹⁹ Mo fai ngia Anutuugo yaata utiivau-giataama yaata utuaivaara iya mmamma nniitaraivaa kuminayaa ngii mi-aiivaa varada mmannammanna yaagueeqama varikio fai Anutuugo ngii-iyara yoketaayavee tinaravai. ²⁰ Ngia mmoori maisaivaa iikiaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa varaivaara gioono ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hamavee. Ngia mmoori yoketaivaa varaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa kuminayaa varaivaara fai Anutuugo ngiiyara yoketainaravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiadaata yoke-taama variateeraivaara Anutuugo ngii maavee tiravai. Ngia innanikaraama iikiateeraivaara Yisuu Kirisiiva ariinoo kati ngiiyara mmamma nniita-roovaa varoo ari aataruuvaa ngii vita vitairavai. ²² Ivoono hama mminnam-minnaa maisaivaa varoo hama unnakua tuduu gioonna kiaapuuya rikieera- vai. ²³ Iya kua maisaivaa inna tuduu rikioo hama ivo sai kua maisaivaa tira- vai. Iya mmamma nniitaroovaa inna mmuduu rikioo hama ivo mmamma nniitaroovaa irisaiivaa iya mmimnaraivaara kua tiravai. Hameetavee. Ivo Anutuugaara yaata utuoo tunoo: Fai kua pinaivaara diraiivoono niyara kua tioo safuuma radudaanaravaivee, kiaa kioo faannairavai. ²⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa varoodu inna mmammaivau kaayau ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuau kioodoo yatari sagaivau putiravai. Vaidi putiraiya hama mminnamminnaa maisa vareerayaama ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hama kava vareeraida ta safuuma variaaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. Vaidiia inna mmam- maivau ruputuduu uudaiyauvo vainno maafauvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvo taikoodu ta yoketaama variraivaa vareeravai. ²⁵ Pura

sipisiipaiya kumimakama rada raubiriima kiooneema itaama ngia tauraa variravai. Anna makee ngia kava vara ranada ngii Haitatuuraivo ngii vaidi kaanaiyauvaa Vara Hiri Diivaasi ngiaavai.

3

Petorooso nnaata vaati vareera aataruuvaara tiravai

¹ Ngia gionnaiya ngiingii vaatiya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Mo ngii vaati vooya hama Anutuuqaara kutaavaivee kiaya ngia safuuma variaivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaateeraivaara iya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Fai ngia hama ivaara kua tiraيدا kati safuuma variaivaa iya ivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ² Fai ngia safuuma varida Anutuuqaara yoketaikiai iya ngii teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ³ Ngia sa kumina mmamma mmaanaivau funnukama kiada ivaara yaata utida ta yoketaayavee kiatee. Sa ngiingii kieeta yausiyyauvaa fiiyama kiada goora mminnaiyauvaa rutaku kiada uyira raira yoketaiyauvaa uyu rau kiada iyauvaara sirigakiatee. ⁴ Sa ivaara yaata utirama kiada ngiingii aakiaa tuanaiyauvaara yaata utida yoketaama variatee. Ausa nuufaivaa tasipama tirooma varira aataruuvo ngiiki vaivo inna yoketaa aataruvai. Fai hama taikaanaravai. Ii aataru ivo Anutuuqaa avuuvau yoketaa ari vookaravai vaivai. ⁵ Nnaaru varuu gionnaiya ii aataru ivaa iida yoketaaya variravai. Iya Anutuuqaara yaagueeqaida iva kua kiaa teerama kioovaara faannaida itaama yoketaama variravai. Iya ngiari vaatiya kuaivaa rikiada iya mmemmaana viravai. ⁶ Nnaaruaa gionnaivo Saraava itaama variravai. Ivo ari vaati Aparahaamaa kuaivaa rikioo iinno innara tunoo: A ni haitatuuraikuavee, tiravai. Ngia hama vo mminnaavaara aatuurama kiada safuuma yoketaama variaya vaa ngia Saraanna raunnaapu tuanaaya variaano. ⁷ Mmuaikaraama ngia vaidiyya ngiingii nnaataiya tasipama yoketaama variatee. Iya mmamma mmuyaiyauvo hama yaagueeqaivaara yaata utida iya kuaivaa rikiada iyara yoketaa aataruuvaa iikiatee. Anutuuqo tupatupaa variraivaa kati ngiitaata iyaatama ngii miivaara yaata utida iya tasipama yoketaama variatee. Sa aataru voovoono ngii yaaku vareeriyauvaa uuda rammuaiveeraivaara ngia itaama yoketaama variatee.

Ta yoketaa mmooriivaa iikiaunnaivaara mmamma nniitaraivaa varaunnavai

⁸ Aa nnaagiai kua aavaa rikiaatee. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaatavai varada mmuaa ausavai varada variatee. Ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara yaata utida adida varida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaatee. ⁹ Gionna kiaapu vooya maisa aataruuvaa ngii iikiai sa sai iikiatee. Iya kua maisaivaa ngii tikiai sa kua maisaivaa sai kiatee. Sa itaama iirama kiada iya aataru maisaivaa ngii iikiai yara kua yoketaivaa sai kiatee. Anutuuqo ngiiyara yoketaimai ngia yoketaama variateeraivaara ivo ngii maavee tiravai. Ivaara ngia sai kua yoketaivaa kiatee. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Gionna kiaapu voovoono sirigainno varioo hokobama varinaree kiaa maisa kuaivaa pikioo unnakua tiraivaa pikiaivee.

¹¹ Maisa aataruuvaa mmooka hanigia mmioo yoketaa aataruuvaa nnaasu iikiaivee.

Ausa nuufa aataruuvaara puruoonnonno too ivau nnaasu variaivee.

¹² Udaanga Anutuuqoono safuuma variraiyara

haitatuunno varioo
 iya yaaku vareeraivaa makemakee rikiaivaara
 itaama variaivee.
 Ivo maisa mmooriivaa iikiai yara
 hama inna yoketaivaara itaama variaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Fai ngia safu aataruuvau mmannammanna purua rada vikio dee gionna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii minarannee? Hameetavee. ¹⁴ Fai ngia safu aataruuvau kuaivaara gionna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa ngii mikio fai Anutuuqoono ngiiyara yoketainaravai. Iya mmoori maisaivaa ngii miaara iikiai sa iyara aatuuda sa ngii ausaiyauvo mmuaarareenai pinaama yaata utuatee. ¹⁵ Yisuu Kirisiinnara tuqin-nama yaata utida innara kiatee: Ti Udaangaivovee, kiatee. Ngia Yisunnara kutaavaivee kiasa kiada innara faannakiaivaara gionna kiaapu voovoono ivaara ngii yaparainai mmuakiasa suai inna kua sai kiaraiyauvaa mmuaanaa ngiingii yaataiyauvaki teerama kiatee. ¹⁶ Fai ngia kuaiyauvaa sai kiaaree tida inna avuuvaki teeda vaidatirooma kiada kua kiatee. Ngia itaama iida ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai variatee. Ngia Yisuu Kirisiinna nnaagiasa nuairaiya ngia safuuma variaivaara gionna kiaapu vooya ngiiyaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiasa kiada ngiari kuaivaara iya mmamma maisakiaiveeraivaara itaama ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai yoketaama variatee. ¹⁷ Ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavai varaavai. Ngia mmoori maisaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavai varaavai. Fai Anutuuqo ee-oo tinai ngia mmoori yoketaivaara mmamma mmuaararavai varaivo mmoori maisaivaara mmamma mmuaararavai varaivaa yaataravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva safuuma varuuvoono mmuaa suai nnaasu hama ngia safuuma variaya ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Ivo ti vitoo Anutuuqaasi ti yapaanaraivaara tiyara putiravai. Vaidiyya inna nnabaivaa ruputu kioodoo Anutuuqo tuduu vaidi kaanaivo kava diiteeravai. ¹⁹ Diitoo oro mmannasaiya oovi yoosinnaivaki varuuyaataama ari kuaivaa kiasa mmiravai. ²⁰ Ii mmannasa iya nnaaru varuuya Anutuuqaa avaiavaa hatokooya mmannasayavee. Nnaaru Nuvuaava varuu suaivaki iya Anutuuqaa kuaivaa rikiaadaata yaatareeravai. Ii suai ivaki Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaa heekoo varuduu Anutuuqo iya ausa hanigiaateeraivaara faannainno varududuu hama iya inna kuaivaa rikiaada iiravai. Gionna kiaapu kiisakiangii yaaku saivai karasaidiri taaravooma nnooriyaa nuaira nnauvaki varuduu hama nnooriivo iya raputuduu rikiaada iya ivaki yoketaama variravai. ²¹ Ii nnoori ivaa Anutuuqo mmataama kioo nnoori vareeraivaara tiravai. Ii nnoori varaa ivaudiri Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaivai. Ii nnoori vareera aataru ivo ngii mmammaivaki kainaama vaivaa hama finivai. Ii aataru ivaudiri ngia ngiingii yaata utiravaki rikiaavo hama ngii mminnamminnaa maisaataivaara ngia Anutuuqaata kua kutaivaa kiaavai. Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diitoovaa Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo ngii vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Vaa Yisuu Kirisiiva ngiau aapu vioo Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo ngiau aapu mmuakiasa aangeraiyaraatama ngiari seena yaagueeqa kietaya variayaraatama dinoo.

4

Gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ari vookaraama variaavai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoovaa yaata utu-atee. Ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaata utuuvaa roosiima ngiingii aakiaiyauvaki yaata utida yaagueeqakiatee. Gioonna kiaapu voovoono mmamma nniitaraivaa varaivoono hama mminnamminnaa maisaiavaara yaata utuoo varaivai. Vaa pikiaivai. ² Ivaara ngia mmatayaa varida aa suai aavakidiri varia rada vidada sa ngii aakiaiyauvakidiri ngii iiki-ataira aataruuyauvaara yaata utida iikiatee. Anutuugo yaata utiivau-giataama yaata utida ivaa nnaasu iikiatee. ³ Vaa ngia tauraa hokoba suai varida kumimakairaiya iira aataruuyauvaa iikiaavai. Ngia varida ngiingii mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa iikiaavovo mminnamminnaa maisaiyauvaa ngii varaataikiai ngia varaavai. Ngia kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida varida makemakee buusaivaa nneeda varida nnoori kapikaraiavaa nnaaraivaara nuunaida varida unnakua anutuuyauvaa Anutuugo ooqoo tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. ⁴ Aanna makee gioonna kiaapu kumimakaiya ngia hama iya tasipama itaama sabi koonnama varida iiki-aiavaara iya nnikiaraida ngiiyara maisayavee kiaanoo. ⁵ Inna aikioovee. Fai yapooma iya Anutuugaa avuuvau kua pinaivaki dida vaidan ngiari iikiaa mmooriyauvaara innaata kua kiaaravai. Anutuugo gioonna kiaapu putiraiyaata variyaiyatama iikiaa mmooriyauvaara iya yaparainaraivaara vaa teerama kioo varinoo. ⁶ Ivaara Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa putuuyaatama mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. Iya mmatayaa varuu suaivaki mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareerayaama vaa iya ivaa varada putiravai. Iya nnaagiai mmannasaiyauvo varuu suaivaki Anutuugo varirayaama iya variateeraivaara Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai.

Anutuugo ngii mii aataru mmooriyauvaa ngia tuqinnama iikiatee

⁷ Mmuakiaa mminnamminnaiyauvo taikaanara suaivo aavaa vainima nninoo. Itaama vainai rikiada ngia yaaku varaaraivaara ngiingii yaata uti-raivaki safuuma yaata utida ngiingii variraivaara tuqinnama kiada varida haitatuukiatee. ⁸ Aa mmuakiaa aataruvai yaatareera aataru aavaa iikiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yaagueeqama mmuduuya ruatee. Mmudu-uya rira aataruuvoono kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rummua apu kiaanaraivaara ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁹ Ngii seenaiya ngiisi nnikiai ngia nnau mmaataiyauvaa iya kati mmi kiada sa ivaara yaata utida nunuraanuraikiatee. ¹⁰ Ngia aikiooma iikiaara aataru mmooriyauvaa yaagueeqaiyauvaa Anutuugo mmuaavai mmuaavai kati ngii miyauvaa ngii seenaiya yoketaama variateeraivaara iyara iikiatee. Ngia ngiingii mminnaa yoketaiyauvaa haitaturayaama tuqinnama Anutuugo ngii mii mmoori ari vo kara ari vookaraiyauvaa haitatuuda iikiatee. ¹¹ Anutuugaa mmayaayaivaa kiaa mmira vaidi voovoono tuqinnama Anutuugaa kua tuanaivaa kiaa mmiaivee. Ari seenaiyara haitatuura vaidi voovoono tuqinnama Anutuugo ari yaagueeqaivaa inna mmiivaugiataama haitatuukiaivee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiinnara yaagueeqararama kiada iida itaama iikiatee. Anutuugaa nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa vaikio inna yaagueeqaivo tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.

Ngia Yisuunnanikaraama mmamma nniitaraivaa varaavai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyasoo, ngia Anutuugaa mmoori-ivaara ngii tasipama variyaiya ikia roosiira maisa mmooriyauvaa ngii iida taaree kiaa kiada ngii mikiai sa nnikiaraakiatee. Sa yaata utida kiatee: Hama

ta taunna mmuaararai ari vookarai voovai tiisi nninoo, kiasa kiada ivaa teeda nnikiaraakiatee. ¹³ Sa itaama nnikiarairaida Yisuu Kirisiinnanikaraama mmamma nniitareeraivaa varaivaara sirigakiatee. Ngia Yisuunna oyai ari vookaraivo kooyaa vainara suaivaki sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaraivaara aanna makee mmamma nniitareeraivaa varadaata varida sirigakiatee. ¹⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara fai gioonna kiaapuuya maisa kua maisa kuaivaa ngii tikiai sa ivaara yaata utuatee. Ngia itaama variaivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketaivoo. Anutuuoqaa Mmannasa Yoketaa ari vookaraivo ngii tasipama variivaara Anutuuoqo ngiiyara yoketaivoo. ¹⁵ Mo fai mmamma mmuaararaivo ngiisi nninai sa aana tinara kua aavaugiataama iida varaatee. Sa vaidi voovooonno vaidi voovai ruputino putuaivee. Sa ivo mmuara varoo kaayau ari vookarai maisamaisai mmooriivaa iikiaivee. Sa ivo ari seenaiya kuaivaa mmuara varoo sabi kua sabi kua kiaivee. Ivo ii aataru iyauvaara mmamma mmuaararaivaa vareevoora sa itaama iikiaivee. ¹⁶ Mo ngia vaa ausa hanigiaiya Anutuuoqaa aataruuvau nookiaivaara mmamma mmuaararaivo ngiisi nninai sa ivaara mmamma maisakiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara Anutuuoqaa kua yoketaivaa kiatee.

¹⁷ Anutuuoqo mmuakiasa gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo vaa nninoo. Fai ivo ari gioonna kiaapu tuaniyananaa tauraa yaparainaravai. Mo fai tauraa ivo ti yaparama kioo nnaagiai hama inna kua mmayaaya yoketaivaa rikiada iikiyaiya yaparainai mo fai iya dataama variaarannee? ¹⁸ Ivaara Anutuuoqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai gioonna kiaapu safuuma variyaiya
 Anutuuoqo iya vitoo
 yoketaivau yapaanaraivaa varaaraivaara iikio
 iya mmuaarareenainnaata iidada varaaravai.
 Mo gioonna kiaapuuya
 hama Anutuuoqaa kuaivaa rikiada
 kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuaiya
 fai iya dataakiaarannee?

Anutuuoqaa kua fafaaraivoonno itaa kua tiivai. ¹⁹ Itaama vaikiyai ngia Anutuuoqo ari yaata utiivaugiataama iida mmamma mmuaararaivaa variyai ivo ngii iima kioo hama ngii pikiaivaara yaata utida ti tuqinnaanaravaivee kiasa kiada ngii mmamma mmuyai mmuakiasavai inna mmida mmoori yoketaivaa iikiatee.

5

Ngia vaidi kieetaiya Anutuuoqaa gioonna

kiaapuuyara tuqinnama haitatuukiatee

¹ Na vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidivai variaunoo. Ngiiikidiri vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiyya neenoo yamaa kua yamaa kua vooyauvai ngii giaa ngii miaunoo. Vaa na nini avuuvadiiri Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa teeravai. Fai Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo nnaagiai kooyaa vainai fai neeta ngieetama varaaravai. ² Puara sipisiipara haitaturaiya roosiima gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Anutuuoqo ngii muuyara tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuoqaa iikiataivaugiataama ii mmoori iyauvaa iikiaraivaara yoketaakiatee. Ngia iikio ngii pirisainainnaata iikiarainnoo. Sa sikau varaaraivaara nnaasu yaata utida ngiingii mmooriyauvaa varaatee. Ngii iikiataivai gioonna kiaapuuyara yaagueeqama kiada varaatee. ³ Anutuuoqo ngii muu gioonna kiaapuuyara sa kieeta

pinaaya dida vaidi iya yaataraatee. Ngia tirooma yoketaama varira aataru-
uvaa iida iya vitaikiai taatee. ⁴ Fai ngia itaama iikio gioonna kiaapuuyara
Haitatuura Kieeta tuanaivo kooyaa tiinai ngia irisai ari vookaraivo hama
taikaanaraiavaa varaaravai.

⁵ Mmuaikaraama ngia vaidi karaasaiya vaidi yokovaiya mmemmaana
kuatee. Ngia mmuakiaaya ngiingii seenaiya mmemmaana vida iya tasipama
adida variatee. Ivaara Anutuugaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna
kiaapuuya ngiariiyara mannaka kiaiya Anutuugo too iyara ooqoo tiivai.
Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya
Anutuugo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa
kua tiivai. ⁶ Itaama vainai Anutuugo yaagueeqama ngii haitatuvaara
inna mmemmaana adida variatee. Ivo mmataama kioo suaivaki ariinoo
ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaraiavaara inna mmemmaana adida
variatee. ⁷ Ivo ngiiyara yaata utuoo tuqinnoo variivaara ngii mmuaararai
mmuakiaayauvai innayaa yapa kiaatee.

⁸ Fai mmaraivaa nnutuuvo raiyoonaiivo pinaama akua kua roo nuainno
varioo ari fayaiya gutu nnaanara buaama roo nuaineema ngii nnammutuaa
Sataango gioonna kiaapuuyara itaama iinno varinoo. Ivaaraida tuqinnama
yaata utida haitatuuda variatee. ⁹ Innara ooqoo kiatee. Anutuugaara ku-
taavaivee kuaivaa puaisa utida innara ooqoo kiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngii
seena vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa mmatavau variyaiya mmuaakarai
mmamma mmuaararaiyauvaa varaivaara innara itaama ooqoo kiatee.

¹⁰ Anutuugo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivoono Yisuu Kirisiiva
ngiiki variivaara ari yoosinna ari vookarai tupatupaa variraivakira ngii
maavee tiivaivee. Fai ngia kiisa suai mmamma mmuaararaiavaa varakio ivo
ariinoo iinai ngia yoketaa tuanaaya varida hama harurirama kiada inna
yaagueeqaivaura yaagueeqama kiada variaaravai. ¹¹ Anutuugaa yaaguee-
qaivo tupatupaa itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Petorooso nnaagiai kua yoketaivaa gioonna

kiaapuuya kua mmiravai

¹² Na aa paanna kua aavaa Siraasaa kua mmiauko ngiini fafaara rainoo.
Na inna tauko ivo ausa hanigiai vaidivoono Anutuugaa mmooriivaa hama
pikieerainno yaagueeqama iivai. Ngia yaagueeqama variateeraivaara na
yamaa kua yamaa kua tiee aa kua aavaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutu-
ugo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo kutaa tuanaavai
vaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivaara rikiada puaisa utida yoketaama
variatee. ¹³ Vaa ngii seena ausa hanigieeraiya Anutuugo ngii roosiima ari-
innee kua mmataama kioodu yoosinna Bapuroona Anutuugaara nuunama
variayaano ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Marakaava na Anutuugaa
kuaivaa kuaadu rikioovaara ni mmaapu tuanaavai variivoono ngiiyara
yaata utuoo boo tiivai. ¹⁴ Ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya ruaivaara iya
teeda iya yaakuuyauvaa rumisiatee.

Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya Anutuugaa ausa nuufaivo
mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Petroosoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Petroosoono raa kioo tauraa tuanaa ausa hani-giada vo mmata vo mmata varuuyani reeravai. Petrooso vaidiyya unnakua aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaudiri sabi nuaira aataru maisaiyauvaa uuyauvaara Petrooso aa yanaa aavaa roo iya ooqoo tiravai. Ii mmuakiaa itai aataru iyauvaa yaatareera kuaivo ataama vainoo. Anutuuqaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama arinaima rikiaa kuaiyauvaa puaisa utuaaravaivee. Ii kua iyauvaa ngiari avuuyauvaadiri Yisuunna teeda ivo tuu kuaiyauvaa rikiooyaano kooyaa iya kiaa mmiravai. Petrooso ii kua iyauvaara aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Simoono Petrooso Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai na inna kua varee nuaira aposoroovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono inna Anutuuqovee. Ivo safu tuanaavai varioo ngii tasipaikiai ngia vaa ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaiyan na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ta vaa ausa hanigiada ivaitanaara kutaavaivee kiaa kiada ivaara yoketaavee kiaa vari-annaneema ngia itaama mmuaikaraama variyaiyan na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ngia Anutuuqaata ti Udaanga Yisuu Kirisiinnaatama tuqinnama teeda rikiakiai ivaitana kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuu-faivaitana ngii mikio pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Anutuuqo ti maavee tioo ti mmataama kieeravai

³ Yisuuva pinaa ari vookarai vaidivai varioo ivo safu tuanaavai varivai. Itaama variivoono ari varineema ta variaaraivaara ivo ti maavee tiravai. Anutuuqo innaki varikio ivo yaagueeqama variivo inna Anutuuqovee. Ta innara arinaima teeda rikiaunnaivaara inna yaagueeqaivoono yaagueeqaivaa ti mmivai. Ti mmikiai ta ti variraivaara teeta inna roosiima yoke-taama varida hama vo mminnaavaara buaakiaaravai. ⁴ Ivo itaama pinaavai variivoono kua kiaa teerama kioo yoketaa kuaiyauvaa ti kiaa ti mmiravai. Ii kua iyauvo ari vookarai kuayauvai vaivai. Fai ngia iyauvaa arinaima rikikio aa mmata aavau vai maisa aataruuyauvo ngii utinaree kiaa iinai ngia aikiooma iyauvaa yaatarada Anutuuqaa roosiima yoketaama variaaravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vaivaara yaata utida ataama yaagueeqama variatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yoketaama variatee. Yoketaama varida yoketaa aataru mmooriivaaraata maisa aataru mmooriivaaraatama arinaima teeda rikiaatee. ⁶ Arinaima teeda rikiada ngiingii mmamma iikiatairaivaara

ooqoo kiatee. Ngia ngiingii mmamma iikiatairaivaara ooqoo kiaa ki-ada maisa mmooriivo ngiisi nninai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Ngia mmannammanna yaagueeqama varida Anutuuqo varineema variatee. ⁷ Ngia itaama varida ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iikiatee. Ngia ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida ngi-ingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁸ Fai itai aataru iyauvo ngiiki vainno kaayau suvuainai fai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara arinaima teeda rikiada inna mmooriivaa iida hama kuminayaa iikiaaravai. Fai iiraivo vainaravai. ⁹ Hama gioonna kiaapu voovoono itai aataru iyauvaa iivoono fai ivo ataama varinaravai. Fai ivo vaidi avu huruutavai roosiima var-ioo ari vainima vai aataruuyauvaa too hama tuqinnama eyommaayauvai

taanaravai. Yisuuva inna mminnamminnaa maisa eenanaiyauvaa vaa rugaiyauvaara vaa taunnu kiaivaivee.

¹⁰ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuoqo vaa ngii maavee kiaa kioo ariiniee kiaa ngii mmataama kioovaara yaata utida arinaima rikiada ivo ii aataruuvaa puaisa utuatee. Fai ngia itaama iida hama inna aataruuvaara haruruaaravai. ¹¹ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoke-taivau yapeeraivo tiyara dira yoosinna tupatupaa vairaivakira fai ngia vikio rikioo Anutuuoqo fai kaayauma ngiiyara yoketaimno aataruuvaa kooyaa ngii vitainai ivaki kuaaravee.

¹² Fai ivaara na ii kua iyauvaara mmuakiaa suai makemakee ngii giaa ngii miee varinaravai. Vaa ngia iyauvaa rikiada kua kutaivo ngiisi vaivaa puaisa utuaivaa na vaa rikieennaata mmannammanna ivaara ngii giaa ngii minaravai. ¹³ Na yaata utuaunoo. Aa na homo mmata aavau variau suaivaki na kava ngii giaa ngii minai ngia iikiaaraivo inna yoketaavai. ¹⁴ Vaa na tauvai. Fai na kiisa suai putuee ni nnabaivaa pikiaanaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva na putinaraivaara vaa kooyaa ni giaa ni mivai. ¹⁵ Fai yapooma na putinai rikiada ngia mmuakiaa suai ii kua iyauvaara tuqinnama yaata utida rikiaateeraivaara na kooyaa ngii giaa ngii miaunoo.

Ta Yisuu Kirisiinna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai

¹⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqama variraivaaraatama ivo kava tinaraivaaraatama ngii giaa ngii mira suaivaki hama ta vaidiia yaatayaadiri unnakua uriiyauvunugiataama ngii giaa ngii miravai. Vaa ta titi avu tu-anaiyauvaadiri inna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai. ¹⁷ Ari Koova Anutuuoqo kua yoketaivaa inna kiaa mmioo mmeekia ari vookarauvaa inna mmuu suaivaki ta variravai. Anutuuoqo pinaa mmeekia too ari vookarau yoosinnaivakidiri Yisuunnara tuduu ta rikiaannaduu ataa kua tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaimno, tiravai. ¹⁸ Ta taapi Anutuuoqo mmataama kioovau Yisuunna tasipama varuu suaivaki ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuuvaa ta teteenoo safuuma rikieeravai.

¹⁹ Itaama vaikiai nnaaruaa vaidi forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuu kuaiyauvaara ta yaagueeqama kutaavaivee kiaunnvai. Ngia iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaaraivo inna yoketaavai. Iya kuaiyauvo toobaivaa ta upisiivaki subi yapa kiaunnano taineema kooyaa kua oyaivaa ti kiaa ti mmivai. Ii kua iyauvo vakia roo ngioo ngioo patairaivaa roosiima kooyaa vaivai. Itaama vaikio rikioo Yisuuva ngiiki varikio patairaara aakiapuaivo taineema ii mmeekia ivo ngii aakiyaiyauvaki taivai. Ivaara iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaaraivo inna yoketaavai. ²⁰ Aa mmuakiaa kuavai yaatareera kua aavaa arinaima rikiaatee. Hama gioonna kiaapu voovono Anutuuoqo forofetaiya kiaa mmuu kua voovai Anutuuoqaa kua fafaaraivaki vai kua oyaivaa arinaidiri ivaa rikioo tiivai. ²¹ Hama Anutuuoqo tuu kua voovai vaidiia ngiari yaata tinniiyauvunugiataama tiravai. Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaayaivo Anutuuoqaasidiri tuuvaa kooyaa tiravai. Ivaara hama vaidi voovono arinaidiri oyaivaa rikioo tiivai.

2

Petrooso unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

¹ Nnaaruaa unnakua forofetaiya gioonna kiaapuuya tasipama varuneema unnakua vitairaiya mmuaikaraama fai ngii tasipama variaaravai. Varida ngia maisama variateeraivaara Anutuuoqaa kuaivaudiri haubayama kiaa

kiada unnakuaiava haumaki ngii giaa ngii miaaravai. Ti Nnoonnaivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaara iya innara ooqoo kjaaravai. Fai iya itaama innara ooqoo tikio Anutuugo ngiari irisai maisaiyauvaa akiairaama iya mminai putu taika kjaaravai. ² Itaama vainainnaata iya sabi heera aataruuvaa iida koonnama varida mmamma maisaira aataruuyauvaa iikiai fai kaayau gioonna kiaapuuya ivaugiataama kjaaravai. Iya itaama iikiaiava fai hama ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya teeda Anutuugaa kua kutaa tira aataruuvaara maisa kua kjaaravai. ³ Ii unnakua vitaira vaidi iya sikauyauvaara kaayauma ngiari varaaree kiasa kiada ngiari tinniyaadiri sabi kua kiasa kiada mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii mida ngii sikauyauvaa varaaravai. Hokoba suai Anutuugo iya iikiai yauvaara kua pinaivaki iya yaparainarivoono teerama kioo varioo iya irisai maisaiyauvaa iya mminai putu taika kjaaravaara avu too nnaasu varinoo.

⁴ Aangeraiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara hama Anutuugo iyara boo tirainno ivo ikia too varii yoosinnaivaki iya kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo soopa pinaa upisiivaki varida Anutuugo iya yaparaira suaivaara faannaida variravai. ⁵ Nnaaru gioonna kiaapuuya maisama varuuyara hama Anutuugo iyara boo tirainno nnoori pinaa ari vookarauvaa ee-oo tuduu iya raputuduu putiravai. Nuvuaava ari mmuaavoono safuuma variateera kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo nnaasu variravai. Varuduu Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapa kioo gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri taaravoomaatama vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁶ Anutuugo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Sutuuma Kumuaravaitana tuduu ikiaivo taa taika kioodoo ruga kieeravai. Yapooma variaara gioonna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utuaaraiya ivaudiri iya ngiari irisai maisaivaa varaaravaara arinaima teeda rikjaaravai. ⁷⁻⁸ Hama yoosinna Sutuuma rugoo suaivaki safuuma varuu vaidi voovai nnutuuvo Rooto ivaki hara kioo variravai. Hara kioo varuduu vaidi Anutuugaa aataruuvaa hatokooya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa uduu ivaa tooduu inna maisairavai. Maisauduu yokeetaama iya tasipama varioo vo suai vo suai makemakee iya maisa mmooriyauvaa uuvaa too iya maisa kua tiraiyauvaa rikiooduu inna ausaivo kaayauma mmuaarareeravai. Mmuaararo varuduu Udaanga Anutuugo ivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁹ Anutuugo itaama uuneema ta yoketaama variaunnaiya mmuaararai maisayauvo tiisi nnino rikioo ivo ivakidiri aikiooma ti vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. Anna makee gioonna kiaapu maisama variaya ngiari maisama iira aataruuyauvaa irisaiyauvaa iya mminaraivo vaikiyai rikiaadaata iya mmannammanna itaavai varia rada vidada ivo iya yaparainara suaivaki iya mminara aataruuvaatama vaa ivo too rikiaivai. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya kaayau maisama varida ngiari mmamma iira aataruuyauvunugiataama vida iyara dira kieetaiya kiasa kuaiyauvaara ooqoo kiai yara Anutuugo itaama irisai maisaiyauvaa iya mminara aataruuvaa kua kutaa tuanaa ivo too rikiaivai.

Ii unnakua vitaira vaidi iya vuenneida varida haunninniida hama aangeraiya yoketaama ari vookaraama variaya mmemmaana virama kiada iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaiava kiaavai. ¹¹ Iya itaa kiaani aangeraa yoketaiya hama itaa kiaavai. Aangeraa yoketaiya yaagueeqama varida ii unnakua vitaira vaidi iya yaatareeraiya Anutuugaa avuuvau hama aangeraiya ari vookaraama variayayaadiri koonnama yaata utida unnakuaiava kiaavai.

¹² Ii vaidi iya fayai mmaraaraiya yaata utiraivaa roosiima yaata utida kati

nuaida varida iikiaavai. Iya hama arinaima teeda rikieera aataruuyauvaara maisa kua kiaavai. Vaidiyya fayai mmarraraiya ruputuaani putuaaneema ngiari maisama variraivo iyaki vaivaara fai irisai putuaaravai. ¹³ Iya ari vo gionna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa mmuneema irisaivaa Anutu-ugo mmamma nniitareeraivaa iya mmimaravai. Iya mmamma iira aataru-uvaa ikianna koovau iikiaivaara iya yoketaivai. Iya ngii tasipama yeenna nneeda varida ngiari unnakua aataru maisaivaa iikiaivaara homo ivaara yaata utuaavo iya yoketaivai. Itaama vaino ngii mmamma maisakiataama vaikiainnaata ngia kati iya tasipama variaavai. ¹⁴ Iya gionnaiya taavo iya yoketaikiai sabi heera aataruuyauvaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaara hama iya pirisaikiai iya varaata varaataikiai ivaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Anutuugaa aataru-uvau homo muaraagama varia rada ngiayya iyaano iya teeda vunnisi yau ruaani haruruaavai. Iyaano iya varaata varaatai mminnaiyauvaa varaara aataruuvaa teeda rikiaayara tida ivau nnaasu yaata utu kiada variaavai. Fai Anutuugo irisai maisaiyauvaa iya mmimaravai. ¹⁵ Iya safu aataruuvaa pikiada maisa aataruuvau sabisaabi vida raubiriikiaavai. Iya nnaaruaa vaidiivaa nnutuuvo Bosoronna mmaapuuvaa nnutuuvo Biriaamo uuvau-giataama iikiaavai. Ii forofetaa vaidi Biriaamo ivoono maisa aataruuvaa gionna kiaapu Isarairaiyara uuvaara irisai sikauyauvaa varaanaraivaara mmuduuya riravai. ¹⁶ Ivo gionna kiaapuuya maisa mmooriivaa iinara vuduu aataruuvau ari puara togiivo hanigioo innaata yaagueeqama kua tiravai. Puara togiivo hama kua tuuvo vaidi kuaivakidiri forofetaivaata kua tiao iva kumimaka aataruuvaa iinara vuuvaara inna uuda rairavai.

¹⁷ Ii unnakua vitaira vaidi iya nnoori rumuruumaiyauvo reekairaiyauvaa roosiima variaavai. Aasannai mmataivaki yuunna yaamurukaivoono ngioo namaiyauvaa rupikio hama vati ruaiavaa roosiima iya maisama variaavai. Ivaara Anutuugo upisi tuanaa yoosinnaivaki iyani mmaataiyauvaa vaa teerama kieravai. ¹⁸ Iya ngiariyara mannaka tida sabi kua kiaa kiada maisama varira gionna kiaapuuyakidiri vooya pikiada yoketaa aataru-uvau kuaaree kiaa viraiya iida taaree kiaa kiada kava iya maisama varia-teeraivaara iya mmaara iikiaavai. Ii unnakua vitaira vaidi iya ngiari mmam-maiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaida varida kava iya vitaaree kiaa iya mmaara iikiaavai. ¹⁹ Iya kiaanoo: Vo aataru voovoona yeenna roosiima ngii puaisa raivoora ngiengie yaata utuaiyauvunugiataama kati kuatee. Iya itaa kua kaiya maisamaisama iira aataruuyauvo yeenna roosiima iya puaisa rau kiaikiai hama iya yopeema ivaa yaatarada ngiari yaata utiraivau kati kuaavai. Ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai vo aataru voovoona vaidiivaa yaataroo puaisa inna utiivaa hama ivo yopeema piki-aanaravai. ²⁰ Gionna kiaapu vooya ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapai kuaivaa rikiada mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Vaa tauraa mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utiravai. Nnaagiai Yisuunnara rikiada maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Mo fai kava mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utinai fai iya kava maisama variaaravai. Tauraa iya kiisama maisama varida nnaagiai fai iya ngiari vookaraama pinaama maisama variaaravai. ²¹ Ii gionna kiaapu iya Anutuugaa aataru safuuvaa hama rikiaatiri. Anutuugo irisai maisaiyau-vaa iya mmimaraivo inna kiisavai vaitirivee. Anutuugo yoketaa aataru-uvaa iikiateera tuu kuaivaa vaa iya arinaima rikiadaata kava mmooka hanigia mmiaivaara ivo pinaa irisai maisaiyauvaa iya mmimaraivo inna pinaa ari vookaraivai. ²² Mmatayaa diaa mmimnaivaudiri mmataama kioo kua voovai vainno tinoo: Faivo ari mmuruuvaa utu kioo kava nnaivaivee,

tikio vo kuavai tinoo: Vaidiivo ari puaraivaa fini kiaikio kava nnokokaivaki sonoma ruaivaivee, tiivai. Ivaa roosiima gioonna kiaapuuya Yisuunna aataruuvaa mmooka hanigia mmida mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa vaa pikiaivaa kava varaaraivaara ii mmataama kioo tii kua ivaitana kutaa kuavaitana tiivai.

3

Yisuuva kava tiinaraiwaara Anutuugo kua kiaa teerama kieeravai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, na tauraa yanaa voovai ngiini fafaara raivo aanna nnaagiaivaa kava na ngiini fafaara raunoo. Na taara yanaavaitanaki ngiingii yaata tinniiyauvaki kua yoketaivaara nnaasu yaata utuateeraivaara na ii kua iyauvaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ² Nnaaruaa vaidi forofetaa yoketaa tuanaia nnaagiai vainara kuaivaa tuuvaara kava yaata utida rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivaa kua yaagueeqaivaa ta kua varada nuaira vaidiia ngii giaa ngii miaannaivaaraatama kava yaata utida rikiaatee. Ngia itaakiaaraivaara ni yoketaainoo. ³ Tauraa aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Fai nnaagiai suaivaki vaidi vooya diitada ngiari mmamma iira aataruuyauvaara nnaasu yaata utida iikiaaravai. Fai iya ngiiyara raida ⁴ Yisuunnara kiaara: Ivo ariiyara na kava tiinaravee kiaa teerama kiaivoono deevakiinno variinnee? Ti kookiaiya vaa putiravai. Mo ngiau mmata uu suaivakidiri mmuakiaa mminnamminnaiyauvo vakia roo vioo vioo aanna makee homo itaavai nnaasu vainoo, kiaaravai. ⁵ Iya aa na tinara kua aayauvaa hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaru ari nnaaru Anutuugo tuduu ngiau mmataivo vairaivai. Nnooriivakidiri mmataivo kooyaa nnuduu nnooriivo mmataivaudiri sasakairavai. ⁶ Nnaagiai nnoori pinaivo ngioo mmataivau rummua apu kiooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata mmataivau vau mminnaiyauvootama eyommaara putu taika kieeravai. ⁷ Ngiau mmataivo aanna makee vaivaa Anutuugo yapa kioovo vainono Anutuugo tauraa tuneema yapooma kava tino fai ikiaivo ngiau mmataivaa taa taikaanaravai. Ngiau mmataivo aanna makee vaivo fai vainono Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainno maisama variaiya ikia aakiaivaki kagaari kinai vikio ngiau mmataivootama taikaanaravai.

⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, mo aa kua aavaara sa taunnu kiaatee. Udaanga Anutuugo taikio mmuaa suaivoota kaayau nuanuuyauvootama (1000) mmuaakaraivaitana nnaasu vainoo. Hama ari vookaraivaitana vainoo. ⁹ Vaidi vooya yaata utida kiaanoo: Udaanga Anutuugo hokoba suai varioo hama ivo kua kiaa teerama kiaivaa iivaivee, kiaavo hama Anutuugo itaama iivai. Ivo hama mmuaa gioonna kiaapuuvaa ikia aakiaana kagaarirainno mmuakiaaya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigateeraivaara ivo hokoba suai ngiiyara faannainno varivai. Ngia homo koonnama variaavoota ivo mmannammanna ngiiyara faannainno varivai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo mmuara varaanara nniivai. Itaama iirayaama fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Tiino fai pinaa akuaiivo kurududu tino ngiauvo taikaanaravai. Taikano fai ngiauvau vai mminnaa mmuakiaayauvai ikiavo taa mumunu utu raubiriima kino eyommaara taika kiaanaravai. Mmataivaatama mmoori mmuakiaa ivau varida iikiaiyouvaatama ikiaivo taa taika kiaanaravai. ¹¹ Fai mmuakiaa mminnaiyauvo itaama taa taika kiaanaraivaara aanna ngia variaaraivaara dataamaida yaata utuaannee? Ngia yoketaa tuanaaya varida Anutuugaa mmoori aataruuvaara yaata utida

variatee. ¹² Anutuugaa suaivaara faannaida varida suaivo akiairaama ngiaiveeraivaara mmoori yoketaivaa iida varida itaama nnaasu variatee. Ii sui ivaki fai ikiaivo ngiauvaa taa taika kioo ngiauvau vai mminnaiyauvaa puaisa teeno nnoori kiaanaravai. ¹³ Itaama vainai mo teenoo Anutuugo kua kiasa teerama kioo karaasa ngiau mmataivaitana nninai ivau safuuma variaara gioonna kiaapuuya nnaasu variaaraivaara ta faannaida variaunnao.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, itaama vainai ngia ii sui ivaara faannaida varida Anutuugaa avuuvau yoketaama varida sa mminnamminnaa maisa voovai ngiiki vakiaiveeraivaara yaagueeqama safu tunaaya variatee. Yaagueeqama itaama varida Anutuugaa tasipama ausa nuufaivaa varada variatee. ¹⁵ Ti Udaanga Anutuugo hokobama faannainno variivaara yaata utida kiatee: Ta ausa hanigia kikio ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hokobama faannainno varinoo, kiatee. Pauruuso ti seena ta innara mmuduuya ruaannaivoono ivaara ngiini fafaara reeravai. Ivo Anutuugaasidiri tinni yoketaivaa varoo ngiini fafaara reeravai. ¹⁶ Ivo ii Yisuuva kava tiinara kua ivaara tinaree kiasa mmuai kuaivaa mmuakiasa ari yanaiyauvunu fafaara reeravai. Ii yanaa iyauvunu vo kua vooyauvai gioonna kiaapuuya jaarida rikiada hama oyaiyauvaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu kumimakaiya hama Anutuugaa aataruuvau tuqinnama kuaiya ii kua iyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya Anutuugaa kua fafaara vooyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaaneema Pauruuso roo kua vooyauvunudiri mmuaikaraama haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya itaama koonnama kiaivaara fai maisaivaa irisai putiraivaa ngiari varaaravai.

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, vaa ngia ii kua na ngii giaa ngii miau iyauvaa arinaima rikiaavai. Itaama vainai vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikiada iikiaya iya unnakua kiasa kiai kuaivaa sa rikiada kutaavee kiasa kiada ngia yoketaama variaivakidiri harurivoora tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono kati tiyara yoketaama yaata utuoo varivai. Ivaara yaata utida innaraatama arinaima teeda rikiada varia rada vidada yaagueeqama yoketaama variatee. Ari nnutuuvo ngiau aapu makee vainno tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Yuvuaanoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa Yuvuaano roo aavaki taara kua oyaivaitana vaivai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaata ari mmaapu Yisuu Kirisiinnaatama tasipama variateera kuaivaa Yuvuaano yamayamaa kua tioo iyani aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Iya nuunama varida Anutuuqaaraata Yisuunnaraatama yaata utira nuunaiyauvaa vara haunooopiivoora tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaivaa tioo fafaara reeravaivee.

Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmiravai

¹ Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmuuvaara na yanaivau fafaara raa ngii miaunoo. Ivo tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki varioonnnonno tuma ti tasipama mmatayaa kooyaa variravai. Varuduu ta tuqinnama inna haitatuuma teeda inna kuaivaa rikiada titi yaakuuyauvaadiri innayaa utiravai. ² Ivo kooyaa ti tasipama varuduu ta inna teeda innara kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Ivo tupatupaa variraivoono ari Koonna tasipama varuuvaa Anutuuqo kooyaa inna ti vitauduu ta inna tuqinnama toovaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. ³ Ta mmuakiaaya ti Napooaatama inna Mmaapuuyo Yisuu Kirisiivaatama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaunnaano. Ngia mmuaakaraama ti tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara vaa ta teeda rikiaunnaivaida ngiita ngii giaa ngii miaunnaano. ⁴ Ta mmuakiaaya ti sirigairaiivo ti suvuakuaiveeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmeekia oyaivovee

⁵ Anutuuqaa Mmaapuuvoono aa kua aavaa ti kiasa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuuqo mmeekiaivaki variraivaa oyaivovee. Hama upisiivo innaki vaivaivee, kiaunnavai. ⁶ Fai ta titiyara kiaara: Ta Anutuuqaa tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaunnaano, kiasa kiadaata upisi aataruuvau nuaida varida fai ta unnakuaivaa titiyara kiasa kiada tomedaivaa iikiaravai. ⁷ Anutuuqo ari mmeekiaivaki varineema fai mmeekia tai aataruuvaki ta hara kiada varida fai ta titiyara titiyara yoketaida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaaravai. Fai ta itaama varikio Anutuuqo ari Mmaapu Yisuunna kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai.

⁸ Fai ta titiyara kiaara: Hama mminnamminnaa maisaiyauvo tiiki vainoo, kiasa kiada ta titiyara unnakua tikio fai hama kua kutaivo tiiki vainaravai.

⁹ Fai ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiasa kookieekio hama ivo ti pikieerainno safuuma iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo mmuakiaa aataru maisa ta iiraiyauvaa ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai. ¹⁰ Fai ta titiyara kiaara: Hama ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaunnaivee, kiasa kiada ta Anutuuqaa kiaara: Anutuuqo unnakua tiraiovee, kiaravai. Fai ta itaa kua tikio hama inna kuaivo ti aakiaana vainaravaivee.

2

Yisuu Kirisiiva tiyara ari Koonnaata kua tiravai

¹ Ni uru nnaakara karaasa ausa hanigieeraiyaso, sa ngia mminnamminnaa maisaivaa varaateeraivaara na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varano vaidiivo

tiiyara Kua Tiraivo ti Napoonnaata tiiyara yamaa kua yamaa kua tinaraiivo varinoo. Tiiyara itaama kua tinaraiivo inna Yisuu Kirisiiva safuuma vari-raivovee. ² Ta Anutuugaasi vira aataruuvaki ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuuva putiravai. Ivo hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara nnaasu putiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmata aavau variyaiya mminnamminnaa maisaiyauvaatama rugaanaraivaara putiravai.

³ Ta Anutuugaa kutaa teeda rikiaunnanee? Mo ta Anutuugaa kuaivaa rikiaada iikiaunnaivaara ta aikiooma kiaunnanoo: Vaa ta Anutuugaa teeda rikiaunnavaivee, kiaunnava. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na inna tee rikiauvaivee, kiaa kioo Anutuugaa kuaivaa rikioonnaata yaataraiivoonoo unnakua tikio hama kua kutaivo innaki vaivai. ⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa rikioo iino Anutuugo innara mmuduuya ruaivo fai innaki vioo vioo pinaavai vainaravai. Ta Yisuu Kirisiiva vari-ryaama variaunnaivaara ta arinaima rikiaada kiaunnanoo: Ta Anutuugaa tasipama variaunnanoo, kiaunnava. ⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari-iyara tinara: Na Anutuugaa tasipama variauvaivee, tiivo Yisuu Kirisiiva varirayaama variaivee.

Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara

mmuduuya ruaivo mmeekiaivaki varivai

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, aa na ngiini fafaarakiau kua aavo hama karaasa kuavai. Nnaaruaa kuavai. Ngia tauraa Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri vauvoonoo mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Nnaaruaa kua ngia tauraa rikioo kuaivovee. ⁸ Itaama vaikiaina aanna makee na ivaara karaasa kuavaivee kiaa ngiini fafaarakiaunoo. Upisi aataruuvo taikaanara iinno varikio mmeekia tua-naivo vaa too variivaara na kiaunoo: Karaasa kuavaivee, kiaunoo. Yisuu Kirisiiva uuvaara ii kua ivo kua kutaavai vaivai. Vaa ngia ivaa teeda rikiaada kua kutaavaivee kiaavai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na mmeekiaivau variaunoo, kiaa kioo hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo ivo mmannammanna upisiivaki hara kioo varivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivo mmeekiaivau nnaasu hara kioo varivai. Hara kioo varikio hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio rikioo hama inna seenaivo ivaara haruriraivootaivai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruoo ivo homo upisiivaki hara kioo varivai. Upisiivo inna avuuvaa rummua apu kiaivaara ivo nuainnonno taikio ivo kuanara aataruuvo hama inna too vaikio rikioo kumimakama nuavai.

¹² Ni uru nnaakaraso, Yisuuva ngiiyara putuuvaara Anutuugo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kieeravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. ¹³ Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varu-voonoo homo variivaa ngia teeda rikiaanoo. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, vaa ngia mmagia maisaivaa yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁴ Nnaakaraso, vaa ngia ngii Gioonna Anutuugaa teeda rikiaavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varu-voonoo homo variivaa ngia teeda rikiaanoo. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, ngia yaagueeqaida variaavo Anutuugaa kuaivo ngiiki vaikiyai mmagia maisaivaa vaa ngia yaataraavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁵ Mmata aavau diaa maisa aataru Anutuuga nnammutuaa iiraiyauvaara sa mmuduuya ruatee. Itaama iikiaa ivakidiri nnii aataruuyauvaaraatama sa mmuduuya ruatee. Fai ngia mmatayaa iira aataruuyauvaara mmuduuya rikio ngii Gioonna Anutuugaara mmuduuya riraivo fai hama ngiiki vainaravai. ¹⁶ Mmuakiaa mmatayaa iira aataruuyauvo hama Anutuugaasidiri tiivai. Ngiingii mmammaiyauvo iikiataira aataruuvootama avuvaadiri taavo ngii varaataira aataruuvootama ngiingiiyara mannaka tira aataruuvootama hama Anutuugaasidiri tiivai. Mmatayaa diaa aataruyauvaivee. ¹⁷ Mmatayaa iira aataruuyauvootama avuvaadiri taavo varaataira aataruuvootama taikaanara iinoo. Gioonna kiaapu voovono Anutuuga yaata utiivaa rikioo iivoono fai tupatupaa varinaravaivee.

Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo vaa nninoo.

¹⁸ Ni uru nnaakaraso, ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo. Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo nninaraivaara tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Anna makee Yisuu Kirisiinna nnammutuaa kaayauya vaa ngiaavaivee. Iya ngiaivaara vaa ta teeda kiaunnaanoo: Ngiau mmata taikaanara suaivo vaa vainima nninoo, kiaunnavai. ¹⁹ Ii gioonna kiaapu iya tauraa ti tasipama varida hama kutaa ausa hanigiada ti seena tuanaaya variaivaara iya ti pikiaavai. Iya vaa ausa hanigiaatiri. Homo ti tasipama variaatirivee. Iya mmuakiaaya hama ti seena tuanaaya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ti pikiada kuaavai.

²⁰ Mo Yisuu Kirisiiva Mmannasa Yoketaivaa vaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio variivaara ngia mmuakiaaya kua kutaivaa rikiaavai. ²¹ Ngia yaata utida kiaanoo: Ta hama kua kutaivaa rikiaunnaanoo, kiaivaara na ngiini fafaarakiaunnee? Vaa ngia kua kutaivaa rikiaivaara na ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia teeda rikiaavai. Hama yopeema kua kutaivakidiri unnakuaivo nninaravai. Ivaara na ngiini fafaarakiaunoo.

²² Gioonna kiaapu unnakua tiraivo inna gioononnee? Yisuu Kirisiinnara tinoo: Hama Anutuugaono mmataama kioo vaidiivovee, tiivo inna unnakua tiraivovee. Itaa kua kiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna nnammutuaaya varida Konnaata Mmaapuuvataama mmooka hanigia mmiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovono Mmaapuuvaa mmooka hanigia mmiivaa Koova hama inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovono Mmaapuuvaa kooyaa kutaavaivee tiivaa Koova inna tasipama varivai.

²⁴ Ngia Yisuunnara toosa hara rikioo mmayaayaivaa ngiingii aakiyaiyuvaki puaisa utuatee. Ngia toosa hara rikioo mmayaayaivo ngiingii aakiyaiyuvaki mmannammanna vainanai fai ngia Mmaapuuvataa Konnaatama tasipama mmannammanna variaaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiivaano ta tupatupaa variraivaa ti mmnaraivaara nnaaru tiyara kua kiaa teerama kieeravai.

²⁶ Vaidi vooya ngii unnakua tida ngii iida teeda variaivaara na ii kua ivaa ngiini fafaara raunoo. ²⁷ Mo Yisuu Kirisiiva ari Mmannasa Yoketaivaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio Mmannasa Yoketaivo mmannammanna ngiiki varinono hama gioonna kiaapu voovono vo kua voovai ngii giaa ngii mmioo ngii vitainarivootainaravai. Mmannasaivoono mmuakiaa kuavai ngii giaa ngii mioo ngii vitainno varinoo. Ivoono ngii vitai kuaivo inna kutaa kuavai. Hama unnakuavai. Itaama vainai Mmannasaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa rikiada iida Yisuunna tasipama variatee.

²⁸ Inna aikioovai, ni uru nnaakaraso, ivo kava tiinara suaivaki hama inna avuuvaura mmamma maisakiaaraivaara inna tasipama variatee. Ta inna avuuvaura hama aatuuraida yaagueeqama diaaraivaara inna tasipama

variatee. ²⁹Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva safu tuanaavai varivai. Aa kua aavaata tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono safu aataruuvaa iinnonno Anutuuga nnaakara tuanaavai varivai.

3

Ngia Anutuuga raunna mmaapuya variaavai

¹ Ti Napoovaano kaayauma tiyara mmuduuya ruaivaara yaata utuatee. Iva kaayauma tiyara mmuduuya ruoo tiyara tinoo: Ni naunna mmaapuyavee, tiivai. Ta kutaa inna raunna mmaapuya variaunnaano. Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya Anutuuga hama tuqinnama teeda rikiaavaaraida ta inna raunna mmaapuya variaunnaiya hama arinaima ti teeda rikiaano. ² Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, ta aanna makee Anutuuga raunna mmaapuya variaunnaano. Fai yapooma ta Anutuuga avuuvau dataama variaaraivaara hama ta tuqinnama rikiaunnaano. Aqaa kua aavaa vaa ta rikiaunnava. Fai yapooma Yisuuva kava tiinara suaivaki ta inna tuqinnama taaraivaara ta hanigiada innanikaraama variaaravee. ³ Gioonna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioo inna roosiima varinaraivaara faannairaivoono Yisuu Kirisiiva safuuma varineema ariiyara yaata utuoo safuuma varivai.

⁴ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvoono Anutuuga aataru safuuvaa hatokaivai. Itaama vaikio gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivoono Anutuuga aataru safuuvaa hatokaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiiravai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vainoo. ⁶ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnaki hara kioo variivo hama mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna varaivai. Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono hama inna arinaima too rikiaivaivee.

⁷ Ni uru nnaakaraso, vaidi voovoono unnakuavai ngii giaa ngii mio tinara: Na safu vaidivaivee, kiaa kioo koonnama mmooriivaa iivo tii kuaivaa sa rikiaatee. Yisuu Kirisiivainno safu tuanaavai variraivovee. Gioonna kiaapu voovoono safu mmooriivaa iinno Yisuu Kirisiinna roosiima safuuma varivai. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono inna Sataangaa gioonna kiaapuvaivee. Sataango toosa hara mminnamminnaa maisaivaa varoo varia roo ngioo ngioo aanna makee iinno nnaasu varinoo. Sataangaa mmoori maisaiyauvaa tuayanna ruanaraivaara Anutuuga Mmaapuuvoono tiiravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuga raunna mmaapuvai variivoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuuga inna Koova varikio inna variraivo mmannammanna innaki vaivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁰ Anutuuga raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima teeda Sataangaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima taaraivaara aa kua aavaa rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono hama safu mmooriivaa iinno hama ari seenaivaara mmuduuya ruaivo inna hama Anutuuga raunna mmaapuvai.

Ngiiingii seenaiyara mmuduuya ruatee

¹¹ Ngia Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri aa kua aavo vauvooonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Ta titiyara titiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Fai hama ta Kaingaa roosiima variaaravai. Ivo Sataangaa vaidivai varioo ari kata tuanaivaa rupertuduu

putiravai. Aaniira Kaingo inna ruputiravainnee? Ivo ari mmooriivaa koonnama uduu ari kataivo mmooriivaa safuuma uuvaara ivo inna ruputuduu putiravai.

¹³ Ni seenayaso, ivo itaama uuvaudiri rikiada fai gionna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngiiyara hama mmuduuya ruaaraivaara sa nnikiaraakiatee. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnvai. Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara ta putira aataruuvaa pikiada tupatupaa variraivaa varaunnvai. Hama gionna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivaaki putira aataruuvo mmannammanna innaki vainoo. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo inna vaidiiya ruputuaani putira vaidiiya roosiima varinoo. Vaa ngia taavai. Itaama ii vaidiiivaaki hama tupatupaa variraivo innaki vaivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ari variraivaa pikioo tiyara putiravai. Ivo itaama uuvaara mmuduuya rira aataruuvaa kooyaa ta taunnvai. Teetama ti variraivaa pikiada ti seenaiyara mmuduuya rida iyara putuaaraivo inna yoketaa aataruvai. ¹⁷ Mo vaidi voovoono ari mminnamminnaa mmatayaa diaiyauvo aikiooma vaikioonnaata ari seenaivo hama mminnamminnaataivaa too hama innara boo tioo ari ausaivaa inna mmiivoonoo dataama kioo ariiyara tinara: Na Anutuugaara mmuduuya ruauvaivee, tinaranee? Hama yopeemavee. ¹⁸ Ni uru nnaakaraso, sa mmanna avaiyauvaadiri kiatee: Ta ngiiyara mmuduuya ruaunnaano, kiatee. Kua kutaa tuanaa ngiingii seenaiyara mmuduuya rida ausa mmida iyara tuqinnaatee.

Ta Anutuugaa avuuvau yaagueeqama

dida vakiaaravai

¹⁹⁻²⁰ Itaama vainai fai ta gionna kiaapuuyara mmuduuya rida tuqinnakio rikioo ta kua kutaa aataruuvaa iikiaunnaivo kooyaa vainai arinaima rikiaaravai. Fai ta itaama iikio vo aataru voovai ta iikiaunnaivaara ti ausaiyauvaki ta koonnama iikiaunnvaiivee kiaa kiada mmuaararaivaa varada fai ta Anutuugaa avuuvau hama ivaara pinaama yaata utuaaravai. Anutuugo ti ausaiyauvaki vai mmuaararaivaa yaataroo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa kuaiyauvaatama too rikiaivaara hama ta ivaara pinaama yaata utuaaravai. ²¹ Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, fai ta titi aakiaiyauvaki hama koonnama variaunnaivaara mmuaararaivaa varada fai ta Anutuugaata kua tida inna avuuvau yaagueeqama dida vakiaaravai. ²² Dida vaidi ta Anutuugaa yoketai mmooriivaa iida inna kuaiavaa rikiada iikiaunnaivaara ivo mmuakiaa kuavai ta inna yaparakiannaivaa ti mminai ta varaaravai. ²³ Aa kua aavaa ivo yaagueeqama ti kiaa ti mmioo tinoo: Ni Maapu Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, tiivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ivaara yaagueeqama ti kiaa ti mmiravai. ²⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuugaa kuaiavaa iikiaiya Anutuugaa tasipama variaavo ivo iyaki varivai. Anutuugo tiiki variivaa vaa ta rikiaunnvai. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ivo tiiki variivaara vaa ta rikiaunnvai.

4

Mmannasa kua kutaivoota mmannasa unnakuavootama variaavai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, kaayau unnakua forofetaiya mmuakiaa mmatavau nookiaavai. Itaama vai ivaara mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki varinoo, kiaiya sa iya kiaa kuaiyauvaara akiairaama kutaavaivee kiatee. Tauraa iya iida taaree kiaa tuqinnama teeda rikiaatee. Mmannasaivo iyaki variivo Anutuugaasidiri tiivainnee? Vara hama Anutuugaasidiri tiivainnee?

² Kutaa Anutuugaa Mmannasaivo iyaki variivaa ngia arinaima rikiaaree kiaa ataama tuqinnama teeda rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoona kooyaa tinoo: Yisuu Kirisiiva Anutuugo mmataama kioovoona vaa innasidiri tioo vaidivai varivaivee, tiivaaki Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. ³ Gioonna kiaapu voovoona Yisuunnara itaa kua tii kuaivaara hamavee tiivaaki hama Anutuugaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. Innaki varii mmannasaivo Yisuu Kirisiinna nnammutuaivaasidiri nniivai. Ivo nninaraivaara vaa ngia rikiaavo aanna makee mmata aavau varinoo.

⁴ Ni uru nnaakaraso, ngia Anutuugaaniyavee. Vaa ngia forofetaa unakuaiya yaatarakiaavai. Ii Mmannasa Yoketaa ivo ngii aakiaana variivoona yaagueeqainno vaa ari vo mmannasaivo vaidi kumimakaiya aakiaana variraivaa yaatara kiaivaara ngia unnakua forofetaiya yaatarakiaavai. ⁵ Unnakua forofetaiya inna vaidi kumimakaiyaniyavee. Ivaara iya mmatayaa diaa mmooriivaara kua kiaani gioonna kiaapu kumimakaiya iya kuaivaa rikiaavai. ⁶ Ta aanna Anutuugaaniyavee. Gioonna kiaapu voovoona Anutuugaa too rikiaivoona ta kiaunna kuaivaa rikiaikio Mmannasa kua kutaivo innaki varivai. Gioonna kiaapu voovoona hama Anutuugaanivai variivoona ta kiaunna kuaivaa hama rikiaikio unnakua tira mmannasaivo innaki varivai. Fai ta itaama tuqinnama arinaima teeda ta gioonna kiaapuuyaki Mmannasa kua kutaivo variiyaatama unnakua tira mmannasaivo variiyaatama arinaima taaravai.

Mmuduuya riraivaa oyaivo Anutuugovee

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, mmuduuya rira aataruuvo Anutuugaasidiri tiivaara kii ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaaravee. Gioonna kiaapu voovoona ari seenaiyara mmuduuya ruaivoona inna kutaa Anutuugaa raunna mmaapuvai varinoo. Vaa ivo Anutuugaa too rikiaivai. ⁸ Mmuduuya rira oyai tuanaivo Anutuugovee. Itaama vaivaara gioonna kiaapu voovoona hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivo kutaa hama Anutuugaa too rikiaivai. ⁹ Anutuugo tiiyara mmuduuya ruaivo ataama kooyaa vainoo. Ivo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu mmatayaa tioo tiiyara putiravai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada tupatupaa variraivaa varaateeraivaara Anutuugo inna titooduu tiiravai. Ivo itaama iinno tiiyara mmuduuya riraivaa kooyaa ti vitaivai. ¹⁰ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuugaara mmuduuya ruaunnaivo inna hama kutaa tuanaa mmuduuya rira aataruuvovee. Anutuugo tiiyara mmuduuya ruoo ari Mmaapuvaa titooduu mmatayaa tioo tiiyara putiravai. Ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvo sa tiisi ngiaiveeraivaara ivo tiiyara putiravai. Inna mmuduuya rira aataru tuanaivovee.

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugo itaama tiiyara mmuduuya ruaivaara teeta ti seenaiyara mmuduuya ruaaravee. ¹² Hama gioonna kiaapu voovoona kooyaa Anutuugaa taivai. Fai ta titi seenaiyara mmuduuya rikio Anutuugo tiiki varioo ari mmuduuya riraivaa tiiki yapano pinaavai suvuainaravai.

¹³ Vaa ta rikiaunnava. Ta Anutuugaaki variaunnano ivo tiiki varivai. Ta ivaa rikiaunna oyaivo ataama vainoo. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ta innaki variaunnano ivo tiiki varivai. ¹⁴ Ti Napoova ari Mmaapuvaa titooduu gioonna kiaapu mmatayaa variaya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai. Vaa ta ivaa teeda gioonna kiaapuuya kiaa mmiannano. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoona kooyaa tinoo: Yisuuva Anutuugaa Mmaapuvaivee, tiivaaki Anutuugo varikio ivo Anutuugaaki varivai.

¹⁶ Anutuugo tiyara mmuduuya ruaivaara vaa teteenoo ivaa rikiada ivaa kutaavaivee kiaunnava. Anutuugo mmuduuya rira oyaivee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo Anutuugaaki varikio ivo innaki varinoo. ¹⁷ Mmuduuya rira aataruuvo tiiki vainno pinaavai suvuaivaa oyaivo ataama vainoo. Fai Anutuugo ti yaparaira suaivo tiisi nninai rikiada hama ta aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva varuneema ta variaunnano ti mmuduuya riraivo vaivaara fai ta hama aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmuduuya riraivo innaki vairaivoonoo hama aatuuvai. Mmuduuya riraivo innaki vainno pinaavai suvuai kiaikio rikioo hama aatuuraivo innaki vaivai. Irisai maisaivaa varaanaraivaara vaidiivo aatuuvai. Gioonna kiaapu voovoono aatuunno varikio hama mmuduuya riraivo innaki pinaavai suvuaivai.

¹⁹ Anutuugo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara ta innara mmuduuya ruaunnava. ²⁰ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Na Anutuugaara mmuduuya ruuvaivee, tiivo hama ari seenaivaara mmuduuya rirama kioo ivo unnakuavai tiivai. Fai ivo ari seenaivaa vaa kooyaa taivaara hama mmuduuya rirama kioo Anutuuga hama ivo kooyaa taivaara fai hama yopeema mmuduuya rinaravaivee. ²¹ Aa na tinara kua aavaa Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuugaara mmuduuya ruaivoonoo ari seenaiyaraatama mmuduuya ruaivee.

5

Mmatayaa iira aataruuyauvaa ta yaataraaravai

¹ Anutuugo mmataama kioo vaidiivo inna Yisuu vavee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo Anutuuga raunna mmaapu tuanaavai varinoo. Gioonna kiaapu voovoono kutaa tuanaa Koonnara mmuduuya ruaivoonoo raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaivai. ² Ta Anutuugaara mmuduuya rida inna avaivaa rikiada iikiaunnaivaara ta aa kua aavaa arinaima rikiaunnava. Ta inna raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaunnava. ³ Anutuugaara mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta inna avaivaa rikiada iikiaunnava. Ivo tii kuaivo hama ti mmuaararainoo. ⁴ Anutuuga raunna mmaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmatayaa iira aataruuyauvaa aikiooma yaataraivaara hama Anutuugo tii kuaivo iya mmuaararainoo. Ta dataama mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraivo ataama vaiki ai ta rikiaunnava. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada yaataraaravai. ⁵ Dee gioonna kiaapu voovoono fai mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraanarannee? Anutuuga Mmaapuuvo inna Yisuu vavee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo fai yaataraanaravai.

Anutuugo Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa tiravai

⁶ Yisuu Kirisiivaano mmatayaa tiiravai. Tioo nnooriivaa vara kioo yatari sagaivau putuduu inna kiauvo tiiravai. Ivo hama nnooriivaa varaanaraivaara nnaasu tiiravai. Ivo nnooriivaa varaanaraivaaraatama ari kiau vaa tusaanaraivaaraatama tiiravai. ⁷ Mmannasa Yoketaivo ariinoo Yisuuva Anutuuga Mmaapuvai variivaara kua kutaavaivee tiivai. Ivo kua kutaa tira oyaivaara itaa kua tiivai. ⁸ Ii taaravooma aataru ido kooyaa vaivaara ta kiaunnano: Anutuuga Mmaapuuvo inna Yisuu vavee, kiaunnava. Mmannasaivo tuuvaaraatama nnoori varoovaraatama Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaaraatama ta kiaunnano: Anutuuga Mmaapuuvo inna Yisuu vavee, kiaunnava. Taaravooma aataruudo mmuaavaara ti vitaakiavai. ⁹ Ta vaidiia tira kuaivaara kutaavaivee kiaunnava. Anutuugo tira kuaivoonoo vaidiia tira kuaivaa yaataraivai. Yaataraivaara ta Anutuugo

ti vitaira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravee. Ii taaravooma aataru idaa Anutuugo ari Mmaapuuvaaara ti kiaa ti mmioo ti vitairavai. ¹⁰ Ivaara gioonna kiaapu voovoono Anutuugaa Mmaapuuvaaara kutaavaivee tiivo vaa Anutuugo ti vitauvaara ari aakiaivaki arinaima rikiaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuugaara kutaavaivee tiivo ivo Anutuugaara unnakua tiraivovee tiivai. Anutuugo ari Mmaapuuvaaara ti kiaa ti mmuu kuaivaara ivo hama kutaavaivee tiivaivee. Ivaara ivo Anutuugaara unnakua tiraivovee tiivai. ¹¹ Ii kua kutaa ivaa Anutuugo ti kiaa ti mmuuvaa oyaivo ataama vainoo. Anutuugo tupatupaa variraivaa ti mmivaivee. Inna Mmaapuuvo putuuvaara ta tupatupaa variraivaa varaunnava. ¹² Gioonna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaaara kutaavaivee tiivoonoo vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna Mmaapuuvaaara kutaavaivee tiivoonoo hama tupatupaa variraivaa varaivaivee.

Ta tupatupaa variraivaa variaunnava

¹³ Ngia Anutuugaa Mmaapuuvaaara kutaavaivee kiaiya na ngiini ii kua iyauvaa fafaarakiaunoo. Ngia tupatupaa variraivaa vaa varaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁴ Ta Anutuugaata kua tida hama ta biribiriida inna tasipama kua kiaunnaano. Hama aaniivaara ta itaa kua kiaunnava. Ta inna yaata utiraivaugiataama mminnaa voovaara yaaku varada inna yaparaikio ivo ti kuaivaa rikiaanaraivaara ta hama biribiriida inna tasipama kua kiaunnaano. Ta yaagueeqama inna tasipama kua kiaunnaano. ¹⁵ Vaa ta rikiaunnava. Ivo ta yaaku varada yaparakianna kuaiyauvaa mmuakiaa suai rikiaivai. Itaama vaikiaa aa kua aavaaraatama vaa ta rikiaunnava. Ta inna yaparakiannaivaava ivo ti mmivai.

¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari seena voovai teeno ivo mminnamminnaa maisaivaa varano too Anutuugo ivaa rugaanaraivo vaino rikioo fai ivo Anutuugaata kua tiao ivaara yaaku varano fai Anutuugo tupatupaa variraivaa inna seenaivaa mminnaravai. Gioonna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivaa Anutuugo rugaanaraivo vaivaara nnaasu na itaa kua kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnara oqoo kiaa kioo mminnamminnaa maisaivaara nnaasu yaata utuoo varaivaa hama Anutuugo rugaanaraivootaivai. Fai ivo ivaa iinno irisaivaa varoo eeyaara putinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ivaara yaaku varoo Anutuugaata kua tiivaa hama na ivaara yaaku varaanee kiaunoo. ¹⁷ Mmuakiaa aataruvai ta tomedama iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaivaa varaunnava. Fai mminnamminnaa maisaiyauvo vaino Anutuugo ruganai fai ta hama ikiaivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa raunna mmaapu voovoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuugaa Mmaapuuvo tuqinnama inna haitatuukio hama Sataango yopeema innayaa utiivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

¹⁹ Vaa ta rikiaunnava. Ta Anutuugaa raunna mmaapuya variaunnano Sataango mmuakiaa mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya keetavai varioo iyara diivaivee.

²⁰ Vaa ta rikiaunnava. Anutuugaa Mmaapuuvo vaa tuvooonoo ti tasi-paikiai ta innara arinaima rikiaunnava. Ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaa teeda rikiaateeraivaara ivo ti tasipaikiaa ta innara arinaima rikiaunnava. Ta Anutuugo kutaa tuanaa variivaaki variaunnaano. Ta inna Mmaapu Yisuu Kirisiinnaki variaunnaivaara ta Anutuugo kutaa tuanaa

variivaaki variaunnaano. Yisuu Kirisiiva inna Anutuugo tuanaivovee. In-nasidiri ta tupatupaa variraivaa varaunnavai.

²¹Ni uru nnaakaraso, mmannammanna unnakua anutuuyauvaa mmooka hanigia mmiatee.

Yuvuaanoono aa tammaa yanaa aavaa fafaara reeravai

Yuvuaano aa yanaa aavaa gionna voovaani roo inna nnaakaraiyani-aatama roovaara gionna kiaapu vooya yaata utida kiaanoo: Inna mmataira kuavai. Gionnavee tii kuaivo inna Anutuuqaara nuunairaivovee. Inna nnaakaraiyavee tii kuaivo inna gionna kiaapuuya ii nuuna ivaki variyaiyavee, kiaavai. Vaa ausa hanigiooya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya rida varida unnakua kiasa kuaiyauvaara ooqoo tida sa iyauvaa rikiaateeraivaara Yuvuaano yokovaa kioo aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieeta voovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

A gionnaikua Anutuuqo ariinnee kiasa i mmataama kiaikua aa yanaa aavaa na ainiaatama i nnaakaraiyaniaatama fafaarakiaunoo. Na kua kutaa tuanaa ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Hama nene nnaasu ngiiyara mmuduuya ruaunoo. Mmuakiasa gionna kiaapu kua kutaivaa rikiaiyaatama ngiiyara mmuduuya ruaunoo. ² Kua kutaa tira aataruuvo tiiki vainno tupatupaa fai vainaraivaara ta ngiiyara mmuduuya ruaunoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama kati tiiyara yoketaama yaata utida tiiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana ti mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo. Fai ta iyauvaa varada kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvaa iikiaaraivaara na ivaara yaata utuaunoo.

Ta kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvau kuaaravee

⁴ Ai nnaakara vooya kua kutaa tira aataruuvau kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. Ti Napoova itaa kua ti kiasa ti mmuu aataruuvangiataama iya kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. ⁵ Na aiyara mmuduuya ruau gionna-o, itaama vaikiia na i kiaanoo. Kii ta mmuaki-aaya titiyara titiyara mmuduuya ruaravee. Ii na kiau kua ivo hama karaasa kuavai ngiini fafaarakiaunoo. Ta Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri ii yaagueeqa kua ivo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. ⁶ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuuqo tii kuaivaa rikiaada iikiaaravai. Ngia tauraa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee aa kua aavaa ivo tuu kua aavo homo vainoo. Ngia mmuakiaaya hara kiada varida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee.

⁷ Kaayau vaidi unnakua tiraiya mmuakiasa mmatavau nuaida varida vari-aavai. Iya unnakua tida kiaanoo: Yisuu Kirisiiva hama mmatayaa tioo hama vaidivai variravaivee, kiaavai. Itaa kua tira vaidi voovoono ari vookaraama unnakua tira nnaamuru vaidivai varioo Yisuu Kirisiinna nnammutuaavai varivai. ⁸ Itaama vainai ngiingii varira aataruuvaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaa mmooriivaa iikiaivaa irisaivaa fanniivoora kiasa ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia irisai mmuakiaavai varaa-teeraivaara na itaa kua kiaanoo.

⁹ Gionna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa uti-rama kioo ivaudiri hederainno ari vo aataruvau kuaikio too hama Anutuuqo inna tasipama varivai. Gionna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utikiokio Koovaata Mmaapuuvootama taaravaitana inna tasipama variaavai. ¹⁰ Itaama vaino gionna kiaapu voovoono ngiisi vioo hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii minai sa innara yoketaavaivee kiasa

kiada inna vitada ngiingii nnauvaki ngii tasipama yapaatee. ¹¹ Gioonna kiaapu voovono itai vaidiivaara yoketaavee kiaa ivo ii mmoori maisaivaa ivootama mmuaavaugiataama iivai.

Yuvuaano nnaagiai tuanaa kuaivaa gioonna

kiaapuuya kiaa mmiravai

¹² Na kaayau kua ngii giaa ngii minaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaarakiatainoo. Na kati oro ngii tee ngiita kua tinaraivaara na faannaina variaunoo. Ngieeta teetama pinaama sirigakiaaraivaara na ngiita kua tinaree kiaa iikiau vai.

¹³ Anutuugo ariinnee kiaa i nnunnaivaata mmataama kiaivaa nnaakaraiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Yuvuaanoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Yuvuaano yokovaayaa reeravai. Ivo aa yanaa aavaa raa kioo vaidi voovai vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori varoo vaidiivaa nnutuuvo Gaiyaasaani reeravai. Ivo roo pinaama Gaiyaasaara sirigairavai. Gaiyaaso yoketaama ausa hanigioo vooya tasipama mmoori varoo vaidi voovai nnutuuvo Dioterefeeva uu mmooriivaara ooqoo tuuvaaraatama Yuvuaano innara pinaama sirigainno aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieetavoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Gaiyaaso, na aiyara mmuduuya ruaukua kua kutaa tuanaa na aiyara mmuduuya rueena aini aa yanaa aavaa na fafaarakiaunoo.

² Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa na rikiauvai. A Yisuu Kirisiinna aataruuvau yoketaama variannavai. Sa i nniitaranai a itaama yokeetaama varianeeraivaara na aiyara yaaku varaunoo. Mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa a iikiannaiyauvo yoketaayauvai vakiaiveeraivaaraatama na aiyara yaaku varaunoo. ³ Ti seena vooya niisi nnida aiyara ni giaa ni mida tunoo: Ivo kua kutaa aataruuvaa mmannammanna iivaivee, tuduu rikiee na kaayauma sirigairavai. Vaa na rikiauvai. A mmannammanna kua kutaa aataruuvaa iikiannavai. ⁴ Ni uru nnaakaraiya kua kutaa aataruuvau kuaivaara na rikiee pinaama na sirigakiaunoo. Hama ari vo sirigaira voovoono aa sirigaira aavaa hatokaanaravai.

Gaiyaaso yoketaa mmooriivaa uuvaara Yuvuaano tiravai

⁵ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa a mmuakiaa mmooriyyauvaa ti seena ausa hanigieeraiyara iikiannaiyauvaa a yaagueeqama iikiannavai. Iya voopidiri ngiaaniaata hama a yaata utirainna yaagueeqama iikiannavai. ⁶ Vaa iya kava vararanada aapi nnida aavakinnaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada variaya a iyara mmuduuya ruannaivaara vaa iya kiaa mmi-aavai. Iya kava aisi kuaiya Anutuuga mmoori varaiya yoketaa mmooriivaa iikiataama vainai eenoo iya tasipama mmooriivaa iinai iya ngiari kuaaree kiadaa yoketaama kuaravai. ⁷ Iya Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara inna mmooriivaara nuaida varida hama gionna kiaapu kumimakaiyasidiri sikaunnaata yeennaiyauvaatama varada kuaavai. ⁸ Ivaara vaa ta ausa hanigieeraiya sikaunnaata yeennaiyauvaatama iya mmida iyara yoketaakiaaravee. Fai ta itaama iida teeta iyaatama mmuaavaugiataama kua kutaivaa rikiada iikio aikiooma voopi voopi kuanaravai.

Dioterefeeva maisama varuduu Demetiriiva yoketaama variravai

⁹ Na yanaayaa paanna kua vooyauvai gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani fafaara reeravai. Dioterefeeva kieeta vaidivai varinaraivaara mmuduuya ruoo na fafaara raa kuaiavaa hama rikiaivai. Rikioonnaata pikiaivai. ¹⁰ Itaama vainai fai na ngiisi viee mmuakiaa mmoori ivo uuvaara na kiaa kookieenaravai. Ivo kaayau maisa kuaiavaa tiyara tioo kaayau unnakuaiavaa mmannammanna tioo varivai. Hama ivo ivaa nnaasu iivai. Ti seena vaa ausa hanigieeraiya innasi kuaavo hama ivo iyara tuqinnaivai. Gionna kiaapu vooya iyara tuqinnaaree kiaavo rikioo ivo ooqoo tioo ngii nuunaivakidiri iya titaikiai kuaavai.

¹¹ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvaa iirayaama sa iikiane. Vaidi vooya mmoori yoketaiyauvaa

iirayaama iikianee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa aataruuvaa iivoono inna Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaavai. Gioonna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaa taivai.

¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Demetiriinnara kua yoketaivaa kiaavai. Iya inna mmooriivaa teeda kiaanoo: Kua kutaa ivo yoketaama varivaivee, kiaavai. Na innara mmuai kuaivaa kiaunoo. Vaa ngia taavai. Na innara kiau kuaivo kutaa kuavai.

Yuvuaano nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Na kaayau kua ngii giaa ngii mminaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaara raatainoo. ¹⁴ Na akiairaama aisi viee ta taaravaitana kua ki-
aaraivaara na faannaina variaunoo.

¹⁵ Ausa nuufaivo i tasipama vakiaivee.

I seena aapinnaiya aiyara yaata utida boo kiaavai. Ti seenaiya ipi variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Yutaavaano aa kua aavaa fafaara reeravai

Yutaava aa yanaa aavaa roo vaidiyya unnakuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta vaa Yisuunnara kutaavaivee, kiaunnayavee, tuuyara ivo roo iyara ooqoo tiravaivee.

¹ Na Yutaava Yakoopaa kataivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Ngia gioonna kiaapuuya ti Napoova Anutuugo ngii maavee tioo ngiiiyara mmuduuya ruaikio Yisuu Kirisiiva ngiiiyara haitaturaiyani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

² Anutuugo ngiiiyara boo tioo ari ausa nuufaivaa ngii mioo ari mmuduuya riravavaa ngii mino ngiiki suvuainai variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yutaava unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

³ Ni seena na ngiiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuugo ti vitoo mmuaakaraama yoketaivau ti yapaivaara na ngiini fafaara raanaree kiasa iina rikiauko Anutuugo yaagueeqama ni tikiai aanna makee na vo kuavai ngiini fafaara raunoo. Yisuunna kuaivaara ta kutaavaivee tiraivaa Anutuugo mmuaaneetu nnaasu ari gioonna kiaapuuya mmiravai. Ii kua ivaara ngia mmannamma yaagueeqama kutaavaivee kiateeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaara ree ivaara yaagueeqama ngii kiaunoo. ⁴ Maisa vaidi vooya hama Anutuugaa kuaivaa rikiaiyaa tiisi ngiaani ta kiaunnanoo: Vaa Anutuugaa kuaivaa rikiaayaida ngiaanoo, kiaunnani ti tasipama varida ngiari yaata utuaa kuaivaa kiaavai. Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaara iya hama tuqinnama yaata utiraida hanigia kiisama koonnama kua kiaavai. Iya sabi heera aataruuvaa inna aikioovee kiaivaara iya itaama kua kiaavai. Iya itaa kua kiasa kiada ti nnoonna mmuaa tuanaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara iya ooqoo kiaavai. Maisa irisaivo vaa iyani vaivaa fai yapooma varaaraivaara nnaaru Anutuugaa kua fafaara roovo iyara itaa kua tiravai.

⁵ Ngia aa kua aavaa vaa arinaima rikiaaniaata na kava ngii giaa ngii minaravai. Udaangaivo gioonna kiaapu Isarairaiya mmata Iyiipaivakidiri iya vitoo yoketaivau yapa kioodoo nnaagiai vooya hama innara kutaavaivee tuuya ruputu taikeeravai. ⁶ Anutuugo aangeraiya ngiari seena aangeraa vooyara diravavaa iya mmudu hama iyara diraida ngiari mmaata tuanaiyauvaa eyommaara pikiooyauvaara yaata utuatee. Anutuugo iya vitoo upisi tuanaa yoosinnaivaki yapa kioo yeena yaagueeqaiyauvaadiri iya rau kioodoo ivaki tupatupaa varida nnaagiai Anutuugo iya yaparaira suai pinaivaara faannaida variaavai. ⁷ Yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara ivaitana yaata utida ivaitana vainima vau yoosinnaiyauvaaraatama yaata utuatee. Gioonna kiaapu ivaki varuuya aangeraiya uvaugiataama iida iya nnaata vaati tasipoo aataruuvaa pikiada gioonnaiya ngiari seena gioonnaiya tasipooduu vaidiyya ngiari seena vaidiyya tasipeeravai. Tasipooduu too Anutuugo irisai ikia pinaivo tupatupaa vairaivaki iya yapeeravai. Iya uuvaa Anutuugo irisai maisaivaa iya mmuuvaudiri ta arinaima rikiaateeraivaara Anutuugo itaama iya iiravai.

⁸ Ii maisa vaidi hama Anutuugaa kuaivaa rikiaa iya Sutuuma Kumuara iya uvaugiataama mmuaikaraama iida iya ruvuata roosiima ari vookaraiyauvaa toovaara iya sabi heera aataruuvaa iida Anutuugo

iyara diraiwaara puruuka tida ngiau aapu yoketaama variaa aangeraiyara maisa kua kiaavai. ⁹ Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro hama Sataangaara maisa kua tiravai. Ivoota Sataangootama Musiinna nnabaivaa varaaraivaara buaaru tida kua yaagueeqama tuduu Maikooro hama yopeema Sataangaara kua maisaivaa tioo hama innaki kua pinaivaa yapeeravai. Ivo kati tunoo: Udaangaivoono yaagueeqama iiki kua kiaivee, tiravai. ¹⁰ Vaidiia hama Anutuugaa kuaivaa rikiaiya uu aataruuyauvaa iya hama arinaima rikiaiyouvaara maisa kua kiaavai. Mo iya arinaima rikiaa aataruuyauvaara iya fayai mmarraraiya yaata utiraivaa roosiima kumimakama yaata utida kati nuaida varida iikiaa aataruuyauvoono iya yaataroo iya ruputu taikaivai. ¹¹ Fai iya irisai maisaivaa varaaravaivee. Iya nnaaruaa vaidi Kaingo uu aataruuvugiataama kuaavai. Kaingo ari kataivo inna yaataroovaara inna nnannatooduu Anutuugaa avaivaa yaatareeravai. Iya nnaaruaa vaidi Biriamaa roosiima sikauvaara mmuduuya riraivaara nnaasu yaata utida maisa aataruuvaa iikiaivaara sikau irisavaa varaavai. Nnaaruaa vaidi Koraava Anutuugaa kuaivaa hatokoo arinaidiri puaravaa kati Anutuugaara hudeera mmooriivaa uuvaa vaidi maisaiya mmuaikaraama iikiaavo Anutuugo iya putira irisavaa iya mmiivai.

¹² Iya ngiari mmammaiyauvaara yaata utida iikiaavo hama iya mmamma maisaivai. Ngia mmuaavau yoketaama varida yeenna nneeraivaki iya numa ngii tasipama yeenna nneeda ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nnaani ngia mmuakiaaya koonnama yeenna nnaavai. Iya itaama iikiaivo koonnainoo. Iya ngiariiyara nnaasu yaata utuaavai. Upisi namaivaa ooruruuvo utuoo rupi kiaikio hama vati ruaivaa roosiima iya iikiaravee kiaa kiada hama iikiaavai. Yatariiyauvo iira vaira suaivaki hama iiraataiyauvo aasannaira aataruuvaa varaavai. Varada diaavo ooruruuvo utuoo ravagiauru kiaikiai kati vaidi eyommaara aasannama kiaavai. Ii vaidi iya itaama variaavai. ¹³ Iya nnoori pinaivaa ooruruuvo utikio pinaama ketekaateevaa roosiima varida maisama kua kiaavo ngiari mmamma maisaira aataruuvo kokoparauvo vaineema kooyaa vaivai. Iya aakiapuuyauvo ngiari mmaataiyauvaa pikiada sabisaabi vida taikeeraivaa roosiikiaayavee. Vaa Anutuugo iyani upisi tuanaa yoosinnaivaki mmaataiyauvaa teerama kiaivaki fai iya ivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁴ Tauraanaa vaidi Ataamaakidiri inna nneeditunna sidinnaidiia yaaku saivai sainaidiri taarama nnidada Inooko variravai. Varioo ii vaidi maisa iya nnaagiai varaaraivaara kua tioo tunoo: Taatee. Udaangaivo ari aangeraa yoketaa tuanaa kaayakaayau ari vookaraiyauvaatama tasi-pama tuoo ¹⁵ mmuakiaa gionna kiaapuuya yaparainaraivaara tiinaravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya hama Anutuugaara yaata utirama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya fai Anutuugo mmuakiaa mmoori maisamaisama ngiari iikiaiyouvaaraatama mmuakiaa kua maisaiyauvaa iya innara kiaiyouvaaraatama fai ivo kua pinaivaa iyaki yapaanaravaivee. Inooko nnaaru itaa kua tiravai. ¹⁶ Ii vaidi maisa iya mmannammanna nunuraanurai tida varida vooyaki kuaivaa ravuvuutu kiada tida varida maisa aataru ngiari iikiatairaiyauvunugiataama vida ngiariiyara ngiari avai pinaiyauvakidiri mannaka tida ngiari iikiatairaivaara ngiari vooyaki nnam-mari kuaivaa yapa kiaani iyani iikiaavai.

Yutaava kua yaagueeqaivaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seena na ngiariiyara mmuduuya riraiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiia nnaagiai vainara kuaivaa nnaaru ngii giaa ngii mmuuvaa kava rikiaatee. ¹⁸ Iya ngiita

kua tida tunoo: Nnaagiai suaiyauvo nninai vaidiia ngiari iikiataira maisa aataruuyauvunu kuaiya fai diitada Anutuuqaa kua aataruuvaara ngiari tai rikiai kua kiaravaivee. Kua varada nuairaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Ii vaidi maisa iya ngii tasipama varida ngiari yaata tinniiyaadiri kua vooyauvai yaata utida ngii hapauma kiaara ii kiaavai. Iya ngiari yaata tinniiyauvunudiri kumimakama yaata utida iikiaa aataruuyauvaa iida varida hama Mmannasa Yoketaivoono iya kiaa mmikiai iikiaavai. ²⁰ Mo ngia ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqaa kua yoketaa tuanaivaara ngia kutaavaivee kiaivaa mmannammanna ngiingiiyara ngiingiiyara tida yaagueeqama varia rada kuatee. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivaa tasipama yaaku varaatee. ²¹ Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara boo tioo tupatupaa variraivaa ngii minaraivaara faannaida varida Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruaiveeraivaara safuuma variatee.

²² Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaara taara yaata utuaiyara boo tida iyara yoketaakiatee. ²³ Vaidiia iikiaivo vaidi voovai taa taputu kieevoora kiaa utu raririima kati naatauvau yapeerayaama ngia Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa vooya kiaa mmikio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaivee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmamma iira aataru maisaivaa iikiaiya sa iya tasipama mmoori maisaivaa iida ivaara mmuduuya ruatee. Iya roosiima haruruaaraivaara aatuuda iyara boo tida iyara yoketaakiatee.

Yutaava kua yoketaivaa Anutuuqaara tiravai

²⁴ Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivoono aikiooma ngii utinai fai ngia hama haruruaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo ari yoosinna yoke-taivaki ngii yapa kinai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaatainai siri-gaida variaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. ²⁵ Ti Udaanga Yisuu Kirisi-iva putuuvaara Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Ivo mmuaa tuanaa Anutuuqo varikio inna nnutuuvo ngiau aapu vaikio ivo ti kieeta tuanaavai varioo mmuakiaa mminnaiyauvaara dikio yaagueeqa ari vookaraivo innasi vaivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki itaama varioo aanna makee varioo fai yapooma mmannammanna itaama nnaasu varinaravaivee. Kua kutaa.

Reveraisiina

Fai yapooma vainara aataruuyauvaa Anutuugo Yisuu Kirisiinna vitauduu too ivo Yuvuaanaa vitauduu iyauvaa too fafaara reeravai. Yuvuaanaa tinnivoota inna avuuvootama hanigiooduu yapooma vainara aataruuyauvaa too fafaara reeravai. Ivo too vaa taikaivaivee kiaa fafaara roovo fai yapooma vainaravai. Aavaki vai kua vooyauvai mmataira kuayauvaivee.

Yuvuaano aa yanaa aavaa roo suaivaki vaa ausa hanigiooya Yisuu Kirisiinnara ti Udaangavaivee tuuvaara ngiari nammutuaiya maisa mmoori-iyauvaa iya mmiravai. Iya mmamma nniitareeraivaa varada koonnama varuu suaiyauvaki iya yaagueeqama variateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaiyauvaa iya kiaa mmioo aa yanaa aavaa reeravai. Iya yaagueeqama varida Anutuugaa tasipama variaaraivaara faannaida variateeraivaara ivo reeravaivee.

¹ Aa kua aavo tauraa haumaki vau kuaivaa Anutuugo Yisuu Kirisiinna kooyaa vitauduu teeravai. Kiisa suai mmoori aataruuyauvo mmuakiaayasi vainaraivaa Anutuugaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ivo vitaakiaiveeraivaara Anutuugo inna vitauduu iva teeravai. Yisuu Kirisiiva ari aangeravaa titooduu na Yuvuaano inna mmoori vareera vaidiivaa niisi tuoo ni vitauduu na teeravai. ² Na taa mmoori aataru mmuakiaayauvaara ngii giaa ngii miee Anutuugaa mmayaayaivaatama Yisuu Kirisiiva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama aa yanaa aavau na kooyaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ³ Nnaagiai mmoori aataruuyauvo vainaraivo aa yanaa aavau vaivaa gioonna kiaapu voovoono ivaa kooyaa jaaruaivaaraatama gioonna kiaapu vooya ivaa rikiada iikiaiaraatama Anutuugo iyara yoketaimoo. Nnaagiai Anutuugo aa mmoori aataru aayauvaa iinara suaivo vaa vainima vaivaara ivo iyara yoketaimoo.

Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu ausa

hanigieeraiyani Yuvuaano fafaara reeravai

⁴ Na Yuvuaanoonoo aa yanaa aayauvaa fafaara raunoo. Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu gioonna kiaapuuya mmata Asiaa ivau varuuya vaa ausa hanigieeraiyani na aa kua aayauvaa fafaara raunoo. Anutuugo tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaraivoonoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taarama vaivoonoo Anutuugo kieeta varira mmaataivaa vunningiaa variivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva Anutuugaa kuaivaa makee makee kooyaa ngii giaa ngii miraivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Ivo putuu-vaakidiri tauraa ariinanaa diitoovovee. Ivo mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiya kieeta tuanaivovee.

Ivooonoo tiiyara mmuduuya ruoo tiiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara hama ti mminnamminnaa maisaiyauvo mmannammanna ti utivai. Kati tete yaata utuaunnaivau mmamma dummukiara ta nookiaunnaano. ⁶ Ivaara ivo ti iikiai ta ari Koonna Anutuugaa mmoori varada vaidi kieetaiya roosiima varida kati Anutuugaara puara hudeeraiya roosiima variaunnaano. Gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio iyara dira yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

⁷ Taatee. Ivo namaivaa tasipama tuoo varinoo. Fai tiinai mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna taaravai. Pirima inna heeda mmataa inna hooyaatama fai iyaatama inna taaravai. Teekiai fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya pinaama innara rataaravai. Fai ii aataru ivo itaama nnaasu vainaravaivee. Kua kutaa.

⁸ Udaanga Anutuugo tinoo: Tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee, tiivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravai.

Yuvuaanaa avu tinniivo hanigiooduu Yisuunna teeravai

⁹ Na Yuvuaano ngii seenavai ngieeta neetama ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta mmuaakaraama varida mmamma nniitareeraivaa varaunnano tiyara diraivoono ti tasipaikiai ta mmuaararavaa varadaata yaagueeqama variaunnaano. Na Anutuugaa mmayaayaivaatama Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmiaivaara vooya ivaa irisaivaa mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Patimoosa ivaki ni utu raririima rada kiooduu na variravai. ¹⁰ Vo Sudaaga voovaki na variaaduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipama varuduu na variee rikiaaduu vaidiivaa kuaivo nooma akuavava roosuuvo ni mmookaivakidiri pinaama kua tiravai. ¹¹ Ivo kua tioo tunoo: A taannaivaara yanaivau fafaara ree yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki variaa vaa ausa hanigiaiyani fafaarama kino kuaivee. Ii yoosinna iyauvaa nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Epesiisa voovai nnutuuvo Sumuraana voovai nnutuuvo Perekamaama voovai nnutuuvo Tuaataira voovai nnutuuvo Saratiisa voovai nnutuuvo Piratareepiaa voovai nnutuuvo Rautikiaa vainoo. Iyauvaki variayani fafaara raa kiee mmianee. Nooma akua roosiima tuu kuaivoono itaa kua tiravai.

¹² Tuduu rikiee na vaidiivo niita kua tuuvaa hanigia taanaree kiaa iina taaduu tooba hokobaiyauvaa sikau mmannaammannaivaa nnutuuvo gooraivaadiri iima kiooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni too vairavai. ¹³ Ni too vauduu iyauvaa vuutaivaki vaidi roosuuvo dioo vainno ari buruqa hokobaivaa rau kioo ari nniriivau puapusuqaa kuu vausaivaa rau kioovaatama diravai. ¹⁴ Duduu inna kieeta yausiivo eekaravai vainno puara sipisiipa yausiivaanee nama toroomunnaivaa roosiima poosa tuanaavai vairavai. Vauduu inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima teeravai. ¹⁵ Tooduu inna yukuuvaitanaudiri kaayau mmeekiaivo teeravai. Vaidiia kapaagaivaa goora roosuuvaa hudooduu yoketauduu ivaudiri mmeekiaivo teerayaama teeravai. Tooduu inna kuaivo pinaama nnoori hiinaivo tuoo vioo akua tiraivaa roosiiravai. ¹⁶ Roosuduu inna yaaku yaadudaivaki aaki-apuaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kioo vauduu paipaivaa saivai saivai avakarauvo inna avaiakidiri tuoo rubi kioo mmaanai kooyaa vairavai. Vauduu inna oori nnikiivo suaivo ikianna tammaa puaisa teerayaama teeravai.

¹⁷ Na inna taa suaivaki na inna yuku oyaivaki viee varee vaidi putuuvaa roosiima vairavai. Vakiaaduu ivo ari yaaku yaadudaivaa niyaa utuoo tunoo: Sa aatuukianee. Na tauraa variauvoono fai na nnaagiai varinaravai. ¹⁸ Aanna makee na hara kiee variaunoo. Vaa na putuaivoono na kava diitee aanna hara kiee variee fai tupatupaa varinaravai. Vaa na putira aataruuvaraatama yoosinnaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki putiraiya variavaaraatama haitatuura kiivaa utuauvai.

¹⁹ Inna aikioo vaa a taannaivaara fafaara raanee. Makee vai aataruuyauvaaraata nnaagiai vainaraiyauvaaraatama fafaara raanee. ²⁰ Aakiapuaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni yaaku yaadudainniivaki vaiyauvaa oyai haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Tooba hokobaiyauvaa sikau gooraivaadiri iima kiaiyouvo yaaku saivai karasaidiri taarama oyai haumaki vaivaatama fai na i kiaa i mminaravai. Toobaiyouvo inna yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki vaa ausa hanigia kiada variyai Anutuugaara nuunairaiyavee. Aakiapuaiyouvo inna iya aangeraiya iyara haitatuuraiyavee.

2

Epesiisaayani reera kuavai

¹ Gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Epesiisa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraivaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na vaidiivo aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taarama ni yaaku yaadudaivaki utu kiee vaina tooba hokobaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vuutaivakidiri nuaina variee na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia mmamma mmuyai mmutu rikiada mmoori varada mmuaararavaa teeda rikiadaata ngia yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia hama vaidi maisiyara yoketaakiaavai. Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee kiaa kiada hama aposorooya mmooriiyauvaa iikiaani ngia iya kuaiyouvaa rikiada iya mmooriiyauvaa teeda rikiaavo iya kiaa kuaiyouvo unnakuayauvai kiaavai. ³ Vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara yaagueeqakiaivaara vaidiiva mmoori maisivaa ngii miaani teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama varida hama ni nnutuuvaa pikiaavai.

⁴ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiyyara hama ni yoketaano. Ngia tauraa niyara pinaama mmuduuya ruaivaa vaa ngia pikiada aanna nnaagiai ngia kiisama niyara mmuduuya ruaano. ⁵ Ngia tauraa variaa aataruuvaara yaata utuatee. Vaa ngia ivaa pikiada haruruano. Ngiingii mminnamminnaa maisiyauvaa pikiada hanigiada vaa ngia tauraa iikiaivaa kava iikiatee. Mo fai ngia hama ngii mminnamminnaa maisiyauvaa pikikiai fai na ngiisi ngiee ngiisi vai toobavaa vara kiee rassuma kiaanaravaivee. ⁶ Vo kua voovaa na ngiyyara ni yoketaano. Vaidi Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya mmooriivaara pinaama ngii nnannataino. Neeta ivaara pinaama ni nannataino.

⁷ Gionna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na tinai ngia yatari iiravaa nneeda tupatupaa variaaravai. Ii yatari ivo Anutuugaa yoosinnaivaki diivai.

Sumuraanaayani reera kuavai

⁸ Gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Sumuraana ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraivaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na tauraa variee nnaagiai varinaraivo vaa na putuee kava diitaivono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ⁹ Vaa na tee rikiauvai. Kaayau mmuaararavoo ngiisi vaikio hama ngii mminnaataikiai ngia kuminaya variaano. Itaama vaikioota Anutuugaa yaagueeqaivo ngii suvuaikiai hama ngia kutaa kuminaya variaano. Vaa na tee rikiauvai. Gionna kiaapu Yutayaa vooya ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa ngiyyara maisa kua kiaavai. Iya unnakua

kiaa ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaa iya Sataangaa gioonna kiaapuyavee. ¹⁰ Mmuaararaiivo kiisa suai ngiisi nninaraivaara sa aatuukiatee. Rikiaatee. Ngiiikidiri vooya fai Sataango ngii iinno taanaree kiaa iinai vaidi vooya oovi nnauvaki ngii yapa kikio fai mmuaararaiivo yaakuuvaitana suai ngiisi vainaravai. Sa ni pikieeraida mmannammanna niiyara yaagueeqaidada ngii putira suaivaki fai ngia homo yaagueeqama varikiai na irisai tupatupaa variraivaa ngii minaravai.

¹¹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya kava putira suaivaki hama maisama variaaravaivee.

Perekamaamaayani reera kuavai

¹² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Perekamaama ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na paipaivaa saivai saivai avaikaraiivo niisi vaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹³ Ngia hara kiada variaa yoosinnaivaa vaa na tauvai. Sataangoota ivaki kietavai variivaatama vaa na tauvai. Ivo varikiainnaata hama ngia ni nnutuuva pikieeraida puaisakama utuaanoo. Vaidi voovai nnutuuvo Adipaava hama ni pikieera ni mmayaayaivaa yaagueeqama kioo kiaa mmuuvaa vaidi vooya inna vitada ngii yoosinnaivaki Sataangootama varuuvaki ruputu kooduu putiravai. Ruputu kooduu putuu suaivaki ngia niiyara kutaavaivee kiaa kuaivaa hama pikieeravai. Mmannammanna ngia yaagueeqama kutaavaivee tida nnaasu variravai.

¹⁴ Ngia itaama yoketaama uuduaata aa kiisa kua aayauvaara na ngii iyara hama ni yoketaano. Gioonna kiaapu vooya ngii tasipama variayia nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Biriamao tuu kuaiyauvaa rikiaada iiki-aavai. Nnaaru ivo ari vo vaidi voovai nnutuuvo Barakaanna gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa iida varaateera aataruuvaa kiaa mmioo vitauduu ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya vitauduu iiravai. Iya yeenna fayaiyauvaa unnakua anutuuyauvaa mmuuyauvaa nneeda sabi heera aataruuvaa iida kumimakama variateeraivaara iya vitauduu iiravai.

¹⁵ Mmuaikaraama ngiiikidiri variaa vooya Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya kua maisaiyauvaa rikiaada iikiaavai. ¹⁶ Ivaaraida hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaatee. Mo fai ngia hama pikieerama kikiai fai na kiisa suai ngiisi ngiee gioonna kiaapu maisama variayiaatama rapinaravai. Paipa avaikaraiivo ni avaiakidiri tiivaadiri na iyaatama rapinaravai.

¹⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ngiau aapu hataumaki vai yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii minaravai. Ngii miee sikau poosaivau nnutu karaasa fafaarama kaiyauvaatama mmuaavai mmuaavai ngii minaravai. Ii nnutu karaasa iyauvaa hama mmuakiaaya rikiaaravai. Mmuaavai mmuaavai sikau vareera nakaaraiivo ariinoo nnaasu fai rikiaaravai.

Tuaatairaayani reera kuavai

¹⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Tuaataira ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na Anutuugaa Mmaapuvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ni avuuvaitana ikia hauruuvo taivaa roosiima taivai. Kapaaqa gooraivaudiri mmeekiaivo taivaa roosiima

ni yukuuvaitanaudiri mmeekiaivo taivai. ¹⁹ Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara mmuduuya rida niyara kutaavaivee tida ni mmooriivaa iida mmuaararavaa teeda rikiaadaata ngia mmannam-manna yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia tauraa kiisa mmooriivaa iiravai. Anna makee ngia pinaa mmooriivaa iikiaivaa vaa na tee rikiaunoo.

²⁰ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiiyara hama ni yoketaunoo. Gioonnaivaa nnutuuvo Yesapereeva ariyara tinoo: Na Anutuugaa kuaivaa ngii giaa ngii miraivovee, tiivaa ngia hama inna ooqoo kiaavai. Ivo koonnama ni kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo sabi heera aataruuvaa iya vitainno unnakua anutuuyauvaa mmira yeenna fayaiyouvaa nneera aataruuvataama iya vitaikiai iikiaavai. ²¹ Ivo ari mmin-namminnaa maisaiyouvaa pikiaiveera na hokoba suai innara faannaina variee tauko hama ivo ari sabi heera aataruuvaa inna pikiaataivai. Inna iikiataivai. ²² Ivaara na innaatama inna tasipama varida sabi mmuara heeraiyaatama nniitareeraivaa mminai fai iya kaayau mmamma nniita-reeraiyouvaa varaaravai. Iya inna tasipama mmoori maisaiyouvaa iiki-aiyouvaara hama yaata utida pikieerama kikiyai fai na kaayau mmamma nniitareeraiyouvaa iya mminaravai. ²³ Iya mmi kiee inna nnaakaraiya rupunai putuaaravai. Fai na itainai mmuakiasa gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiada Anutuugaara nuunairaiya arinaima teeda rikiaada kiaara: Vaa ivo gioonna kiaapuuya yaata utira kuaivaata iya iikiataira aataru-vaatama arinaima rikiaavaivee, kiaaravai. Fai ngia mmatayaa iikiaiyouvaa irisaiyouvaa mmuaavai mmuaavai na safuuma ngii minaravai.

²⁴ Itaama vaikiyai rikiaada ngia Taaataira variaa vooya ii maisa aataru iya iikiasa kua ivaa hama ngia rikiaada iikiaavai. Iya kiaanoo: Ta Sataangaa kua maisa hataumaki vaivaa rikiaunnao, kiasa hama ngia rikiaavai. Ngia itaama hama rikiaiya na ngii kiaanoo: Na hama vo mmuaararai voovai ngiiyaa yapaanaravaivee, kiaanoo. ²⁵ Mmoori yoketaivo ngiisi vaivaa puaisakama utuatee. Puaisa utida varikiakiai tee fai na tiinaravai.

²⁶ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na ngii miau mmooriivaa iidada na tiinara suaivaki mmannammanna iikiakiai gioonna kiaapu mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa fai na ngii minaravai. ²⁷ Ni Napoova iyara dira yaagueeqaivaa ni muuvaa fai na ngii minaravai. Ngii minai fai ngia yaagueeqa aina yauvaadiri utida iyara diaaravai. Dida vaidi kuu yavaivaa rummua mumunu utiraivaa roosiima iya rupunuaaravai.

²⁸ Fai na patairaara aakiapuaivaatama ngii minaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayaa kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

3

Saratiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Saratiisa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiivaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Anutuugaa Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vaivaa na utuee aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana utuauvoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia mmoori iikiaiyouvaa vaa na tee rikiauvai. Vaidi vooya ngiiyara kiaanoo: Iya yaagueeqama hara kiada variaano, kiasa teeda ngia vaidi putiraiya roosiima variaavai. ² Ni Anutuugaa avuuvau na taukai ngia iikiasa mmooriyouvaa hama ngia iima

safuuma taikaavai. Ivaara diitada avu teeda voida mmoori yoketaivo homo ngiisi vaiyauvaa yaagueeqama iikiatee. Hama iiraida pikikio mmooriivo ngiisi vaiyauvo fai taikaanaravai. ³ Vaidiia ni mmayaayaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikiada puaisa utuuvaa keenaa yaata utida rikiada iikiatee. Iida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. Mo fai ngia hama diitada avu teeda vairaida varikiai vaidi mmuara vareeraivo akiiraama virayaama fai na ngiisi vinai ngia hama na kuanara suaivaa taaravai.

⁴ Itaama vaikiai ngia Saratiisaiya ngiikidiri variaa kiisa vookiatatanoono hama iya ngiari buruqaiyauvaa kainaama ruaavai. Iya yoketaama variavaara fai iya buruqa poosaiyauvaa rau kiada ni tasipama nookiaaravai.

⁵ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai ngia iya roosiima buruqa poosaiyauvaa rammuaaravai. Vaa ngii nnutuuyauvo varira yanaivo vaivau vaiyauvaa hama na ruganai fai ngia tupatupaa variaaravai. Ni Napoonna avuuvaunnaata ari aangeraiya avuuyavunuaatama na kooyaa iyara tinara: Inna ni nnaagiai nuairaiyavee, tinaravai.

⁶ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Piratareepiaayani reera kuavai

⁷ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Piratareepia ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeraiavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na ari vookaraama yoketaa tuanaavai variee kua kutaivaa kiauvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Na Davuitiinna yoosinna karaasa ngiau aapu vaivaa kiivaa utuee sipuuvaa fai na hatuaa kino hama gioonna kiaapu voovoono yopeema sipuuvaa rainaravai. Fai na sipuuvaa rau kino hama voovoono yopeema hatuaanaravai. ⁸ Ngia mmoori iikiai yauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia kiisama yaagueeqama variaivaa vaa na tauvai. Ngia itaama varidaata ni kuaivaa rikiada iida hama ni nnutuuvaa pikiaavai. Taatee. Vaa na ngiini sipuuvaa hatuaa kiau vai. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema ii sipu ivaa rainaravai. ⁹ Rikiaatee. Sataangaa gioonna kiaapuuyaano unnakua kiaa ngiariiyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaiya unnakuavai kiaavai. Fai na iya tinai iya numa ngii yuku oyaiyauvaki toorivu yau harada varida na ngiyyara mmuduuya ruauvaara fai iya arinaima rikiada ivaara kooyaa kiaaravai. ¹⁰ Fai iinno taanaraiivo gioonna kiaapu mmuakiaa mmatavau variayasi nnino iyasi pinaa mmuaararaiivo vainaravai. Mmuaararaiiva teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variateera kiau kuaivaa vaa ngia rikiada yaagueeqama variaivara fai ii mmuaararai ivo ngiisi nninai rikiee na iinai fai ngia aikiooma yoketaama variaaravai. Fai na ngii vitee yoketaivau japanai yoketaama variaaravai.

¹¹ Fai na kiisa suai ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngia mmatayaa mmoori varaa irisai yoketaivaa sa ngiisidiri ravisiaiveeraivara ngiisi vai mmooriyauvaa puaisa utida iikiatee. ¹² Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ni Anutuugaa nuunaira nnau pinaivaki tuunna roosiima ngii yapa kinai ngia hama ivaki pikiaaravai. Fai ivaki tupatupaa variaaravai. Fai na ni Anutuugaa nnutuuvaatama inna yoosinnaivaa nnutuuvaatama ngiyyaa fafaarama kiee niiniyavee, tinaravai. Ii yoosinna ivaa nnutuuvo Yerusareema karaasavai fai ngiau aapu ni Anutuugaasidiri tiinaravai. Ni nnutu karaasaivaatama na giyyaa fafaarainaravai.

¹³ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Rautikiaayani reera kuavai

¹⁴ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Rautikiaa ivaki Anutuugaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiese iyara haitatuura aangeraiavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na kua kutaivaa nakaarivoono hama na gioonna kiaapuuya pikieeraina na Anutuugaa kuaivaa safuuma iya kiasa mmiauvai. Anutuugo mmuakiaa mminnamminnaavai iiraivaa oyaivoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹⁵ Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima ni ngieera variaavai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima ni vaini variaavai. Ngia mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. Ngia mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. ¹⁶ Hama ngia itaama variaanoo. Ngia irisoo tammaayaa variayia roosiima varida taara yaata utida varida kiisama totookaivaa roosiima variaavaara na ni avaiakidiri nnoori subikiekieevaa visirayaama na ngii ooqoo tiee ngii visi pikiaanara iikiaunoo. ¹⁷ Ngia kiaanoo: Ta kaayau sikauyauvoota mmuakiaa mminnaiyauvootama tiisi vainoo. Ta aanii mminnaavaara buaakiaarannee? kiaavai. Ngia itaa kua kiasa kiadaata ngia yoonoosupuaaya variaivaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia kati vaidiya variaani vooya ngiiyara boo tiraivaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia mmanna haipuya varida taguaada varida avu huruutaya variaivaara hama ngia arinaima rikiaanoo. ¹⁸ Ivaaraina na niisi vai kuaivaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia vaidi nnoonnaya variateeraivaara sikau goora yoketaa tuanaiyauvaa niisidiri yookaama kiada varaatee. Ngia maisama taguaada variraivaa hauma kiateeraivaara niisidiri buruqa poosaiyauvaa yookaama kiada vara rau kiada varikio fai hama ngii mmamma maisainaravai. Ngii avuuyauvaa tuqinnama taateeraivaara niisidiri marasiinaivaa yookaama kiada ngiingii avuuyauvunu siikakiaaraivaara varaatee.

¹⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapu na mmuduuya ruauyaata na kuaivaa yaagueeqama tiee iya safu safuuma variateeraivaara mmamma mmuaararaiavaa iya mmiauvai. Ivaara mmuaa kuavai rikiaada nnikiaraida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. ²⁰ Rikiaatee. Na sipuuvaa vainiivau diee vaina ivau ruaunoo. Mo fai gioonna kiaapu voovoono ni avaiavaa rikioo sipuuvaa hatuaa kinai fai na innasi viee inna tasipama yeenna nneeno ivo ni tasipama yeenna nneenai ta mmuaavau yoketaama variaaravai.

²¹ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na tinai na kieetavai variavaa mmaataivau ngia ni tasipama variaaravai. Na iinno teera aataruuvaa yaatara kiese ni Napoova kieetavai varii mmaataivau na inna tasipama variauneema fai ngia variaaravaivee.

²² Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayia kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Tooba hokobaiyauvaa vuutaivaki duu vaidiivaa roosuuvoono niita itaa kua tiravai.

4

Ngiau aapu varuuya ngiari ausa

mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmiravai

¹ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo rikiee na taaduu ngiau aapu sipuuvo hat-uaa roo vuduu nooma roosuu avaivo vaa tauraa niita kua tuduu rikiaivoono kava niita kua tioo tunoo: Pikiee aapi ngianee. Nninai tee nnaagiai vainara aataruuyauvaa fai na i vitainaravaivee, ² tuduu tuu saivaata Mmannasaivo ni tasipooduu rikiee na taaduu ngiau aapu kieeta varira mmaata voovai ni too vauduu too vaidi voovoono ivau variravai. ³ Varuduu too inna oori nniki-ivakidiri kaayau mmeekiaivo sikau yoketaa kookee kuauvaitana nnutuuvaitana yasipaa koniriaana roosiima teeravai. Tooduu ivo varira mmaataivaa furainaivo yanaadoo kuau sikauvaa nnutuuvo emeraara roosiima ututu-uma kieeravai. ⁴ Ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama ivo varira mmaataivaa ututuuma kioodoo mmaataiyauvo vauneema vaidi yokovaiyaatama iyauvunu variravai. Iya buruqaiyauvo poosauduu vaidi kieetaiya tommeeka sikau gooraivaadiri iima kiooyauvo iya kieetaiyauvunu vairavai. ⁵ Ii kieeta varira mmaata ivakidiri saneetuovo utuduu ngiaarunnaivo akua tuduu ari vo akua vo akuaiyauvo tiravai. Tuduu tooba hauru tooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana kieeta varira mmaataivaa vunniivau teeravai. Iyauvo inna Anutuuga Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vauvo teeravai. ⁶ Tooduu kieeta varira mmaataivaa vunniivau arivoo karau mminnaa voovai nnoori haruunga pinaivaa roosiima mman-nammannaanaruuravai.

Itaama uduu kieeta varira mmaataivaa kuai mmookai sainai sainai fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono dida vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo korokorooma rada nuauduu iya kuai mmookaiyauvunu kaayau avuuyauvo vairavai. ⁷ Tauraiivoono fai raiyoonavaa roosiima dioo vauduu inna inanoovo puara burimakau ooravai roosiima dioo vauduu raammiivaa viri nnikiivo vaidi viri nniki roosiiravai vauduu nnaagiai tu-anaivo ngiaamma tuauvo mainnimainniima roo vuvvaa roosiima diravai. ⁸ Mmuaavai mmuaavai iya haayaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai vairavai. Iya mmamma mmuakiaavai mmemmaiyaavakiaata veraiyauvunuaatama kaayau avuuyauvo vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo hama pikieeraida ikiannagisanna heenagieena mmannammanna kuaru tida tunoo:

Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai
yaataroo diraivo
yoketayoketaa tuanaa ari vookaraivovee.
Ivo tauraa varioo aanna makee varioo
nnaagiai varinaravaivee.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai. ⁹ Ivo kieeta varira mmaataivau variivoono fai tupatupaa varinaravai. Innara fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono kuaru tida variravai. Iya inna oyai ari vookarauvaara kuaru tida inna nnutuuvo ngiau aapu vauvaara kuaru tida yoketaavaivee tiravai. ¹⁰ Iya itaama kuaru tida varuu suaivaki yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama kieeta varira mmaataivau vari-ivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi ivo tupatupaa varinaraivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmi kiada ngiari tommeekaiyau-vaava rabara kiada inna mmaataivaa vunnigiataa mmataivau kagaari kiada tunoo:

¹¹ Ti Udaanga Anutuugovee.
E nnaasu yoketaama varianna tuanaakuavee.
Ivaara vaidiiya i oyai ari vookaraivaara
yoketaavee kiaa kiada
i nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada

i yaagueeqaivo vaivaara yoketaavaivee kiaavai.
 A mmuakiaa mminnaayauvai iiraikuavee.
 I iikiataivaugiataama a iikianna mminnaiyauvo
 vaikiai variaavaivee.
 Ivaara ta aiyara kua yoketaivaa kiaunnaano.
 Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai.

5

Puara Sipisiipa Nnaakaraivo yanaivaa radudeeravai

¹ Na taaduu kieeta varira mmaataivau varuuvoono ari yaaku yaadu-daivaadiri yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai. Ii yanaa ivaa aaki-aivakiaata mmaanaivaunnaatama fafaaraivo vauduu ivaa rabanikeevoora manu yaaku saivai karasaidiri taarama ivau vairavai. ² Vauduu tee na rikiaaduu aangeraa yaagueeqauvoono pinaama aayanna roo tunoo: Dee vaidivoono yoketaa tuanaavai variivaara aikiooma manuuyauvaa utu rabanika kioo yanaivaa raduda kioo yaarinarannee? ³ tuduu rikioo hama yopeema ngiau aapu varuu vaidi voovoono ivaa raduda kioo taataama uduu hama yopeema mmatayaa varuu voovootama ivaa raduda kioo taataama uduu mmata mmemmaivaki varuuyakidiri hama yopeema voovoota iikiataama variravai. ⁴ Hama vaidi voovoono yoketaa tuanaavai varioo aikiooma ivaa raduda kioo toovaara na pinaama rateeravai. ⁵ Ratee variaaduu vaidi yokovaa voovoono ni tunoo: Sa rataanee. Taanee. Yutaanna oyaivakidiri fai raiyoonavaa roosuu vaidiivo diiteeravai. Ivo Davuitinna oyaivakidiri diitoovoono vaa yaagueeqainno yaatareeravoonora tuoo manu yaaku saivai karasaidiri taarama vaiyauvaa fai aikiooma utu rabanika kioo yanaivaa radudaanaravaivee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiee na taaduu kieeta varira mmaataivo vauduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada ivaa ututuuma duduu iya tammaivaki Puara Sipisiipa Nnaakaraivo dioo vauduu yokovaiya iya ututuuma kiada variravai. Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa ruputu kiooduu putuuvaa roosuivo ivau dioo vauduu inna kieeta tinniivakidiri aaruuyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama vauduu inna avuuyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vairavai. Inna avuuyauvo inna Anutuuga Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vairavai. Vauyauvaa Anutuugo iyauvaa titooduu mmuakiaa mmatavau nuairavai. ⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo oro kieeta varira mmaataivau variivaa yaaku yaadudaivakidiri yanaa hovekama kioovaa vareeravai. ⁸ Varooduu teeda fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama vaidi yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taaramadootama vida varada inna yuku oyaivaki vairavai. Iya mmuaavai mmuaavai kitaa roosuu mminnaiyauvaa utida kuu yavaa gooraivaadiri iima kiooyauvaa utiravai. Iya kuu yavaa aakiayauvaki yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaa yapa kiooyauvo Anutuuga gioonna kiaapuuya yaaku vareeraivaa roosiiravai. ⁹ Iya diitada dida vaidi karaasa kuaru voovai tida tunoo:

Vaidiia i ruputu kioovaara
 a nnaasu yoketaavai variannaikuaano
 fai aikiooma yanaa hovekama kioovaa varee
 manuuyauvaa rabanika kiaanaravai.
 Vaidiia i ruputuduu i kiauvo tusoovaadiri
 a gioonna kiaapuuya yookaama kiee
 Anutuugaani iya viteeravai.
 A vo oyai vo oyaivakidiriaata

vo kua vo kua kiaivakidiriaatama
vo mmamma vo mmammaivakidiriaata
vo mmata vo mmataivakidiriaatama
gioonna kiaapuuya Anutuuqaani viteeravai.

¹⁰ Vaa a iya vitee kiaannani
iya kati Anutuuqaara puara hudeeraiya roosiima
inna mmoori varada kieetaya variaanoo.
Fai iya mmatayaa variayara diaaravaivee.

¹¹ Iya itaa kua kuaruuvaa tuduu na kava tee kuaru akuaivaa rikiaaduu
aangeraa kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiiya yaaru-
atauya kuaru tida varida kieeta varira mmaataivaatama fayai roosuu ari
vookarau taarama taaramaatama vaidi yokovaiyaatama ututuuma kiada

¹² dida vaida pinaama kuaru tida tunoo:

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa
vaidiia ruputu kioovoono
yoketaa tuanaavai variivaara
aikiooma gioonna kiaapuuyara dioo vainno
aikiooma mminnaa yoketaiyauvaa varoo
aikiooma tinni yoketaivaa varaikio
yaagueeqaivo innaki vaivai.
Aikiooma gioonna kiaapuuya
inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
inna oyai ari vookaraivaara yoketaavee tida
innara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹³ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu na rikiaaduu mmuakiaa
ngiau aapu varuuyaata mmatayaa varuuyaataama mmata mmemmaivaki
varuuyaata nnooriki varuuyaataama kuaru tida tunoo:

Kieeta varira mmaataivau variraivaaraata
Puara Sipisiipa Nnaakaraivaaraatama
ta kua yoketaivaa tupatupaa kiaaravee.
Ivaitana nnutuuvaitana nnaasu
ta tupatupaa ngiau aapu yapaaravee.
Ivaitana oyai ari vookaraivaitanaata
ivaaitana yaagueeqaivaitanaatama
tupatupaa vakiaivee.

¹⁴ Iya itaa kua kuaruuvaa kiaa taika kiooduu fayai roosuu ari vookarau
taarama taaramadoono iya sai tunoo: Kua kutaavee, tuduu rikiada yoko-
vaiya ivaitana yuku oyaivaitanaki vida varada vaida ngiari ausa mmudu-
uyaiyauvaa ivaitana mmiravai.

6

Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manuuyauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Yanaa hovekama kioovau manu yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu
na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu tauraanaivaa utu ra-
banika kieeravai. Utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu
ari vookarau voovoono ngiaarunnaa akuaivaa roosiima tunoo: Ngianee,
² tuduu rikiee na taaduu puara hoosa eekaraivo nniravai. Nnudu too
inna mmookaivau varuu vaidiivo suru yau suruuvaa utu kioo vauduu vaidi-
iia yaatareera vaidiivaa tommeekaivaa vara inna kieetaivau apu kiooduu
vairavai. Vauduu too ivo ari nnammutuaa vooya yaatara kioo vioo mman-
nammana vooyaataama yaataraanara viravai.

³ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu inanoovaa utu rabanika kioodoo tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau inanoovoono tunoo: Ngiane, ⁴ tuduu rikioo puara hoosa kookeevo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivo mmatayaa variraiya yoketaama variraivaa rugeera yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivo tinai rikiada vaidiiya ausa nu-u-faivaa pikiada ngiari ruputu ngiari ruputuudada putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Varoo paipa avaikarauvaa varoo utu kioo vairavai.

⁵ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu tammaivaa utu rabanika kioodoo tee na taaduu fayai roosuu ari vookarau tammaivoono tunoo: Ngiane, tuduu rikiee na taaduu puara hoosa upisiivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivo mmuaararairavaa hiri kioo too rikieera kiki-koovaa utu kioo vairavai. ⁶ Utu kioo vauduu na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada tammaivakidiri aarareera suaivaara vaidi kua roosiima tioo tunoo: Yeennaivaa nnutuuvo vuitaivo mmuaa-neetu mmuaararairavaa mmuaa suaivai mmoori varavaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Vo yeennavai nnutuuvo baariivo taaravoomaneetu mmuaararairavaa kava mmuaa suaivai mmoori varavaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Mmoori aakiaivaki yatariivaa nnutuuvo oriipaiyauvaata vuainaiyauvaatama sa tuayanna ruatee. Kuaivo tuoo itaa kua tiravai.

⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoonu manu eera tammaivaa utu rabanika kioodoo tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau eera tammaivoono tunoo: Ngiane, ⁸ tuduu rikiee na taaduu puara hoosa poosa kuauvo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiivaa nnutuuvo Putira Vaidivai variravai. Puara hoosa voovau varuu vaidiivaa nnutuuvo Hairiiso inna nnaagiaivau nniravai. Fai yapooma mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variavai taarama taarama mmatanaa rukaakama kiada voovau voovau variaaravai. Ivaitana mmuaa mmatanaavai ruputuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivaitana ivaki variavai tikiai vooya rapidada putikiai vooya yeenna raida putikiai vooya nniitareeda putikiai fai mmaraariyaano vooya gutikiai putuaaravai.

⁹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu eeraivaa utu rabanika kioodoo tee na taaduu yeena tapi voovai kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa mmemmaivaki gioonna kiaapu nnaaru ruputu kioodoo putuuya mmagiiya variravai. Ii gioonna kiaapu iya Anutuugo mmayaayavaa kiaa kookieema kiada hama pikieerama kiada inna mmooriivaa mmannammanna yaagueeqama uvaara vaidi vooya iya ruputuduu putiravai. ¹⁰ Iya mmagiiyaano pinaama aayanna tida tunoo: Udaanga Anutuugo, yaagueeqaivo iisi nnaasu vaiki a yoketaa tuanaakua nnaasu variee kua kutaivaa kiannaikua दौरा sui fai mmatayaa varuuya ti ruputuuyaki kua pinaivaa yapa kiee ti kiauvo tusoovaa irisai maisavaa iya mmindarannee? ¹¹ tuduu rikioo Anutuugo buruqa poosaiyauvaa iya mmioo tunoo: Kiisama ngia ivau tirooma variatee. Ngii seena homo mmatayaa varida ngii roosiima mmoori vareeravai vaidiiya ngii ruputuneema fai iya ruputikiai na iya jaaruee teeno aikiooma vainai tee fai na irisai maisavaa ngii ruputuuya mmindaravaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiee na tee vakiaaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu karasai diaivaa utu rabanika kieeravai. Rabanika kioodoo too mmataa kuaru pinaa ari vookarauvo utuduu suaivo buruqa maisa upisi kuavua roosiima hanigioo heeneeruvai vauduu kuraagaivo mokosamauvo kiau roosiinno kookeevai vairavai. ¹³ Vauduu too aakiapuuyauvo ngiau aapuvakidiri tasukua rada mmataki tiida viravai. Nnaammuaya iira piguuyauvaa yuunna pinaivo utikiai tasukua rada tiida virayaama aakiapuuyauvo tasukua rada tiida viravai. ¹⁴ Vuduu yanaivaa hovekakaaneema ngiauvo

hovekainno vioo kieeravai. Vioo kioodoo mmuakiaa taapiiyauvootama mmuakiaa nnooriivo ututuuma kioo varuu mmata mmuakiaayauvootama ngiari mmaataiyauvunu pikiada hayu vooyauvunu vairavai. ¹⁵ Itaama vauduu teeda mmatayaa varuu kieeta nnoonnaiyaata kiisa kiisa kieetaiyaatama rapira kieetaiyaata hoonahaana suvuauyaatama vaidi kaayau yaagueeqauyaata mmuakiaa vaidi sikaunnaadiri yookaama kiada vitooyaatama mmamma dummukiara kati ngiari nuauyaatama iyaano oonauyauvakiaata oora sikau aakiaiyauvakiaatama vida hatauma kiada variravai. ¹⁶ Hatauma kiada varida oora sau tatari taapiivaa aayanna reeda tunoo: Havataida tiida ti rummua apu kikio kieeta varira mmaataivau variivo sa ti taiveera ti rummua apu kiaatee. Puara Sipisiipa Nnaakaraivo sa tiyara ausa nnannataiveera ti rummua apu kiaatee. ¹⁷ Ivaitana nnannateera suaivo aavaa nninoo. Dee vaidivoono aikiooma ivaitana avuuvaitanau dinarannee? Hameetainoo. Ivaara tiida ti rummua apu kiaatee, tiravai.

7

Isarairaa kaayakaayau (144,000) Anutuuqaa atauvaa vareeravai

¹ Iya itaa kua kua taika kioodoo na taaduu aangeraa taarama taaramadoono suai raari roopinnainnaata suai haatapeeraipinnainnaata tooya sai tooya sainai diravai. Iya dida vaunnidiri yuunnaiyauvo ngioo utuduu teeda iya iyauvaa suvuai utuduu hama mmataivau utuduu hama nnooriivoota yatariiyauvootama korokooravai. ² Iya itaama suvuauduu na taaduu ari vo aangeraa voovoono suai raari roopinnaidiri ngioo varioo Anutuuqo tupatupaa variraivaa atauvaa utu varoo nniravai. Ngioo varioo aangeraa taarama taaramadaara pinaama aayanna reeravai. Ii aangeraa taarama taarama ido mmataivaata nnooriivaatama iikio fai hama yoke-tainara yaagueeqaivaa vaa Anutuuqo iya mmiravai. ³ Aangeraivo iyara aayanna roo tunoo: Ivau iikiatee. Sa nnaammaratuuma mmataivaatama nnooriivaata yatariiyauvaatama maisa aataruuvaa iikiatee. Yapooma ta ti Anutuuqaa fafaaraivaa inna mmoori vareera gionna kiaapuuya tinniiyauvunu inna atauvaa yapa kikiyai iikiatee, ⁴ tuduu rikiada iya Anutuuqaa atauvaa gionna kiaapuuya tinniiyauvunu yapa kiada iya yaaruuvaa ni giaa ni mida tunoo: Kaayakaayau gionna kiaapu Isarairaiya (144,000) vo oyai vo oyaiyauvakidiri diitaiya atauvaa ta iyayaa yapa kiaunnavaivee, tiravai. ⁵ Isarairaa gionna kiaapuuya vo oyai vo oyaiyauvakidiri atauvaa yapa kioovo ataama vainoo.

Yutaanna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Roveenaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Gaataa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁶ Asereenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Nafatarainna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Manaseenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁷ Simioonaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Riviinna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Isasaaraa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁸ Seporoonna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Yoosiipaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Piniomiinaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

gionna kiaapuuyayaa yapeeravai.

Anutuuqo varira mmaata vunniivau kaayau gionna kiaapuuya diravai

⁹ Iya Anutuugaa atauvaa iyayaa yapa taika kioodoo na taaduu gioonna kiaapu kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiiya yaaruatauya dida vairavai. Iya vo mmata vo mmataiyauvakidiriaata vo oyai vo oyaiyauvakidiriaatama vo mmamma vo mmammaiya varuuyakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nniravai. Iya nnida kieeta varira mmaataivaa vunniivaunnaata Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa vunniivaunnaatama dida vaida buruqa poosaiyauvaa rau kiongoose dida vaida muusa apuuyauvaa utu kiada vairavai. ¹⁰ Utu kiada vaida pinaama aayanna reeda tunoo: Ti Anutuugo kieeta varira mmaataivau variravoota Puara Sipisiipa Nnaakaravootama ti vitada yoketaivau ti yapeeraivaitanavee, ¹¹ tuduu rikiaada mmuakiaa aangeraiya kieetaivaa mmaataivaatama vaidi yokovaiyaata fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama ututuuma duuya vida varada kieeta varira mmaataivaa oyaivaki vaida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuugaa mmida ¹² tunoo: Kua kutaa. Ta ti Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaivootama inna oyai ari vookaravoota tinni yoketaivootama tupatupaa vakiaivee. Ta innara yoketaavaivee kiaunnaivootama inna nnutuuvo ngiau aapu vaivootama ari yaagueeqaivoota ivo gioonna kiaapuuyara diravootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaavee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo vaidi yokovaa voovoono ni yaparainno tunoo: Aa buruqa poosa rammuaa aaya deeyannee? Iya deepidiri ngiaayannee? ¹⁴ tuduu rikiee na iya sai kiaanoo: Ni vaidi-o, hama na tauyavee. Vaa a taannavaivee, kiaaduu rikioo tunoo: Vaidiiya aa gioonna kiaapu aaya pinaama mmoori maisaivaa mmuduu rikiaada hama Anutuugaa kuaivaa pikieeraida safuuma varuuyavee. Vaa iya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvaadiri varada ngiari buruqaiyauvaa fini kiaavo yoketaivai. ¹⁵ Ivaaraida iya Anutuugaa mmaataivaa vunniivau dida vaida ikiannagisanna heenagieena inna nuunaira nnauvaki inna mmooriivaa varaanoo. Kieeta varira mmaataivau variivoono fai iya tasipama varioo iya tuqinnama haitatuunaravai. ¹⁶⁻¹⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaravoono kieeta varira mmaataivaa tammaivau variivoono sipisiipara haitatuurayaama iya haitatuunaravaara hama iya kava yeenna rainno nnoori rainaravai. Fai hama suaivoota ikiaivootama iya taanaravai. Fai ivo nnoori rumuruumaivaki iya vitoo vinai ivakidiri nneeda tupatupaa variraivaa varaaravai. Fai Anutuugo iya vunnunnu mmuakiaayauvai iya avuuyauvakidiri rugaanaravaivee. Vaidi yokovaa voovoono itaa kua tiravai.

8

Manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Puara Sipisiipa Nnaakaravoo manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa utu rabanika kioodoo paanna suai ngiau aapuuvaki hama kuaataaduu tengetoongainno viravai. ² Vuduu na taaduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama Anutuugaa avuuvau dida vaida ivo nooma yaaku saivai karasaidiri taarama vaudaa mmuduu vareeravai.

³ Varooduu too aangeraa voovoono kuu yavaa kiisaivaa sikau gooraivaadiri iima kioovaa varoo numa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vaunningiaa diravai. Ii kuu yavaa ivaki iya yatari rana suuda yoketaa vuvvaa hudeeravai. Aangeravoo ivaa varoo ivau dioo vauduu Anutuugo kaayau yatari ranaivaa inna mmuduu yeena tapi gooraadiri iima kioovo kieeta varira mmaata vunniivau vauvaki kati hudeeravai. Kati hudoo yatari ranaivaata Anutuugaa gioonna kiaapuuya innara yaaku vareeraivaatama innaniyauvaivee kiaa inna mmiravai. ⁴ Inna mmuduu too aangeravoo kuu yavaivaa utu kioo vauduu ivakidiri yatari ranaivaa

visuuvoota yaaku vareeraivootama Anutuugaa avuuvau nuunama viravai. ⁵ Vuduu too aangeraiivo yatari rana hudoo kuu yavaivaa varoo yeena tapiivakidiri ikia vooyauvai habatia roo kuu yavaivaki yapooduu mmuugiauduu ikiaivaa mmataivau yaagueeqama fuarau kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo rikioo ngiaarunnaivo akua tuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu saneetuuvo utuduu mmataa kuaru pinaivo utiravai.

Aangeraiya noomaiyauvaa puu tiravai

⁶ Utu kioodoo aangeraa yaaku saivai karasaidiri taarama ngiari noomaiyauvaa puu kiaaraivaara teerairavai.

⁷ Teerauduu too tauraanaivo ari noomaivaa puu tuduu kaaburaara vati pinaivoota ikiaivootama kiauavaa tasipama mmataivau pinaama tiravai. Tuoo mmata saivai saivai pikioo tammaivau vau yatariiyauvaata mmataivaatama taa tamooqa kioodoo mmata sainai sainai vauyauvunu vau ikiau mmuakiaayauvaatama taa tamooqa kieeravai.

⁸ Aangeraa inanoovo ari noomaivaa puu tuduu taapi roosiima vau mminnaa pinaivaa ikia hauru teeraivaa roosuuvaa ivo kagaari kioodoo nnoori haruunga pinaivaki tuoo viravai. Vuduu nnoori saivai saivai pikioo tamma ivo vuuvaki kiauvo vauduu ⁹ ivaki varuu mminnaa mmuakiaayauvai putuduu ivau nuau siipaiyauvootama maisainno havarateeravai.

¹⁰ Aangeraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu aakiapuaa pinaivo tooba roosiima toovoono ngiauvakidiri tasukua roo tuoo nnoori saivai saivai pikioo tammaivakiaata nnoori rumuruumaiyauvakiaatama viravai. ¹¹ Ii aakiapuaa ivaa nnutuuvo Kapikaraiovee. Nnoori saivai saivai yoketauduu tammaivakidiri kapikaroovo nnuduu kaayau vaidiyya nneeda putiravai. Vaa nnooriyauvaki kapikaroovo vuuvaara iya putiravai.

¹² Aangeraa eera taammaivo ari noomaivaa puu tuduu suaivaata kuraa-gaivaatama saivai saivai pikioo tammaivau ruduu hama teeravai. Aaki-apuaiyauvaatama saivai saivai pikioo tammaiyauvunu ruduu hama teeravai. Suaivo teera suaivaki suaivo raari roo ngioo ikiannauduu tasuuma kioo hannauduu kava teeravai. Heenaivaki kuraagaivoota aakiapuaiyauvootama kannokannoonno varuduu mmeekia teeda kiisama ngioo heena tammauduu tasuuma kiada vioo patairaa rauduu kava teeravai.

¹³ Na taaduu ngiaamma tuauvo ngiau aapuuvau ngioo vuduu rikiaaduu ivo vaidi kua roosiima pinaama kua tioo tunoo: Ikiee, ikiee, mmatayaa variaya fai maisamaisama variaaravaivee. Nnaagiai aangeraa taaravoomadoono ngiari noomaiyauvaa puu tikiyai rikiada fai iya maisamaisama variaaravaivee, tiravai.

9

¹ Aangeraa eeraivo ari noomaivaa puu tuduu na taaduu aangeraa voovoono aakiapuaivaa roosiima vaa ngiauvakidiri tuoo mmataivau vuuvoono soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa voovoono varoo inna mmuduu utiravai. ² Utu varoo tuoo vioo soopaivaa avaiivaki rau kioo sipuuvaa hatuaa kioodoo visuuvo kaayauma ngioo viravai. Visuuvo mmooriivaa rupi hareeraivaa roosiima ngioo vuduu suaivoota ngiauvootama upisiiravai. ³ Upisuuduu kapuaa kaisaiyauvo visu aakiaivakidiri tiida mmatayaa vida eevariiyauvo vaidi gutira roosuu yaagueeqaivaa vareeravai. ⁴ Varooduu kuaivo iyasi tuoo tunoo: Sa annaanna mmaguya yananneeri ikiauyauvaatama nneeda maisama iida sa gioonna kiaapu Anutuugaa atauvo iya tinniiyauvunu vaiya gutida maisama iikiatee. Homoraiya

naasu gutida maisama iikiatee. ⁵ Sa putuateeraivaara iya gutuatee. Mmannammanna iya gutua rada vikiokio yaaku sai kuraagavai taikaivee. Fai iya gutikio eevariivo vaidiiya gutikio nniitareeraivaa roosiima iya nniitaraanaravai. ⁶ Ii yaaku sai kuraaga ivaki gioonna kiaapuuya ngiari putuaara aataruuvaara buaidada teekio hama iya too vainaravai. Mmannammanna iya putuatainai hama yopeema iya putuaaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

⁷ Na taaduu kapuaa kaisaiyauvo kaayau puara hoosaiyauvo nuunaida rapuaara iiraiyauvaa roosiima iiravai. Iya kieetaiyauvunu sikau goora tommeekaiyauvaa vaidi kieetaiya apiraiyauvaa roosuuyauvo vauduu iya oori nnikiyyauvo vaidi oori nnikiyyauvaa roosiiravai. ⁸ Iya kieeta yausiiyauvo gioonnaiya kieeta yausiiyauvaa roosiima hokobayauvai vauduu iya avaiyauvo pinaayauvai fai raiyoonavvaa avaiyauvaa roosiiravai. ⁹ Na taaduu ngiari nniriiyauvunu kapaaga roosuuyauvaadiri rummua apiravai. Kaayau kaaraiyauvaki puara hoosaiyauvaa haru kiada vitada rapuaara kuaavo hoosaiya yuku akuaivo viraivaa roosiima iya haaya akuaivo pinaa ari vookarairavai vairavai. ¹⁰ Iya eevariiyauvaa roosiima ngiari mmeeyaiyauvaki avaiyauvo vauyauvaadiri vaidiiya heera yaagueeqaivaa vareeravai. Ii yaagueeqa ivo fai yaaku sai kuraagavai vainno taikaanaravai. ¹¹ Aangeraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaara duuvo inna iyara dira kieetaivovee. Inna nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Apatoono, tuduu Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Aporuoono, tiravai. Ii nnutu ivaitana oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ruputu taikeeraivovee.

¹² Maisa mmoori tauraanaivo vaa taikaivaivee. Rikiatee. Homo mmoori maisa taaravaitana vainoo.

¹³ Aangeraa karasai diaivo ari noomaivaa puu tuduu na rikiaaduu kuaivo sikau gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivo Anutuuga vunniivau duuvaa tooyataayaivakidiri tioo ¹⁴ aangeraivo noomaivaa puu tuuvaa tunoo: Nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki variaa aangeraa taarama taarama yeena rau kiadaa rukuasaa kikiyai kuatee, tiravai. ¹⁵ Aangeraa taarama taarama gioonna kiaapu vooya ruputuaaraivaara faannaida teerama kiada variravai. Iya aa suai aavaaraatama aa kuraaga aavaaraata aa nuanu aavaaraatama iya faannaida varida gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya ruputuaaraivaara vaa teerama kieeravai. Kuaivo inna kiaa mmuuvaugiataama aangeraivo noomaivaa puu tuuvoono iya rukuasaa kioodoo viravai. ¹⁶ Rapira vaidiiya hoosa mmookaiyauvunu varuuya jaarira nnutuuyauvaa na rikiaaduu tunoo: Kaayakaayau ari vookarai vaidiiya (200,000,000) variaano, ¹⁷ tuduu ni avu tinniivo hanigiooduu na tee vakiaaduu vaidiiya ngiari hoosaiyauvaa mmookaiyauvunu varuuyauvo ataama vairavai. Ngiari nniriiyauvunu rapira kapaqaiyauvaa iya uyu kiooyauvo ari vookaraama vairavai. Vooyauvai kookee ikia hauru roosuuyauvo vauduu vooyauvai haboonna kuayauvo sikau sapaiyaa roosuuyauvo vauduu vooyauvai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuuvaa roosiima vairavai. Iya hoosaiyauvaa kieetaiyauvo fai raiyoonavvaa kieetayauvai roosuuduu ngiari avaiyauvakidiri ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama tiiravai. ¹⁸ Tuoo tuoo maisa mminnaa taaravooma ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama gioonna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya ruputuduu putiravai. ¹⁹ Ii hoosa iyauvaa avaiyauvakidiriaata mmeeyaiyauvakidiriaatama yaagueeqaivo vauvaadiri vaidiiya ruputuduu putiravai. Iya mmeeyaiyauvo yapaiyauvaa roosuuduu iyauvaki kieeta vauyauvaadiri gioonna kiaapuuya gutuduu iya nniitareeravai.

²⁰ Gutuduu rikiada gioonna kiaapu homoraa ii mmoori maisa taaravooma iyauvo hama iya rputududuu putuuya ngiari yaakukidiri uu mminaiyauvaa hama pikieeraida homo ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiravai. Iya sikau mmannaammannaidaa nnutuudo goora sirivuaa baraasa idaadiriaatama sikau tuanaivaadiriaata yatariivaadiriaatama unakua anutuuyauvaa iyauvaadiri iiravai. Ii unnakua anutuu iyauvo hama avu teeda yaata rikiada nuairayauvaivee. Iya iyauvaata mmagia maisaiyauvaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida nnaasu variravai. ²¹ Mmida varida vaidiiya rputuduu putuduu saaka sifaivaa iida sabi heeda varida mminnaiyauvaa mmuara varada varida hama ausa hanigiada hama ii aataru iyauvaa mmooka hanigia mmiravai.

10

Aangeraa voovoono kiisa yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kiooduu kava na taaduu ari vo aangeraa yaagueeqa voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Tuuduu namaivo inna mmammaivau rummua apu kiooduu furainaivo inna kieetaivaa ututuuma kiooduu inna viri nnikiivo suai roosiima tooduu inna yukuuvaitana nnau tuunna roosiima vauduu ivaitanaudiri ikiaivo teeravai. ² Tooduu kiisa yanaa hovekama kioovaa rabara kioo utuuvo inna yaakuuvau vairavai. Vauduu too ivo ari yuku yaadudaivaa nnoori sorovuaraa verenoovau raa tu kioo vainno geedaivaa mmataivau raa tu kioo vairavai. ³ Raa tu kioo vainno ivo pinaama aayanna tioo fai raiyoonaiavaa akuaiavaa roosiima tiravai. Tuduu rikioo ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama pinaa akuavai sai tiravai. ⁴ Akua sai tuduu rikiee na fafaara raanara iina rikiaaduu kuaivo ngiau aapuuvakidiri tioo tunoo: Ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana akua kiaiyauvaa sa raanee. Pikino aiki hatauma vakiaivee, tiravai.

⁵ Tuduu rikioo na taa aangeraivoono nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vauvoono ari yaaku yaadudaivaa ngiau reera utuoo ⁶ Anutuuoqaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tiravai. Anutuuoqo tupatupaa variraivoono ngiauvaata mmataivaatama nnooriivaata mmuakiaa mminnaiyauvo iyauvaki vaira variraiyauvaatama iima kioovaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tioo tunoo: Suaivo vaa paannainoo. Sa mmannammanna faannakiatee. ⁷ Fai aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tinee tii saivaata Anutuuoqo ariisi haumaki vai kuaivaa vaa ari mmoori vareera vaidi forofetaiya kiaa mmuuvo fai kaanainaravaivee, tiravai.

⁸ Tuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri niita kua tuuvo kava niita kua tioo tunoo: Aangeraivo nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vaivaa yaakuuvakidiri yanaa rabara utu kioo vaivaa oro varaanee, ⁹ tuduu rikiee na oro aangeraivaa vainima diee vaina inna yaparaina kiaanoo: Kiisa yanaivaa ni mianee, kiaaduu rikioo ivo sai ni tunoo: Varee nnaanee. Nnee rikino i ausaivaki fai pinaama kapikaraanaravaivee. Nnee rikino i avaivaki fai ngengengoonga suuya roosiima yoketainaravaivee, ¹⁰ tuduu rikiee kiisa yanaivaa inna yaakuuvakidiri varee nnee rikiaaduu ni avaivaki ngengengoonga suuyaivaa roosiima yoketairavai. Yoketauduu tee na romenama kiaaduu ni ausaivaki pinaama kapikareeravai.

¹¹ Na nnaa taika kiaaduu ivo ni tunoo: Yapooma gioonna kiaapuuyasi vainaraivaara Anutuuoqo i kiaa i mmuu kuaivaa kava kiaa kookieekianee. A kaayau gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya varuuyaraata vo mmata vo mmataivau varuuyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata kieeta

vaidiyyaraatama Anutuuqo i kiasa i mmuu kuaivaa kiane. Ivo itaa kua tiravaivee.

11

Anutuuqaa mmayaaya kiasa mmira vaidiivaitana

fai putuaaravai

¹ Ivo itaa kua kiasa kioo nnau mmataira yauvaa roosuu kuasaivaa ni mioo tunoo: Diitee oro Anutuuqaa nnau nuunairaivaata yeena tapiivaatama mmataakiane. Ivaki variaa gioonna kiaapu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida variaiya yaaruane. ² Nuunaira nnauvaa vainima vai mmatuuyavau sa mmataakiane. Inna ngiari voopinnaiya mmatuuyavai vaa na iya mmiauvaara sa ivaa mmataakiane. Fai iya yoosinna yoketaa tuanaa aakiaivaki yuku reekiokio fai kuraagaiyauvo taara vaidi yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taaravaitana taikaanaravai. ³ Fai na ii suai ivaki niyyara safuuma kua kiasa kookiee kiasa vaidiivaitana yaagueeqaivaa mminali ivaitana kaayau (1260) suaiyauvaki Anutuuqo iya kiasa mmii kuaiyauvaa kiasa kookieekiaaravai. Ii vaidi ivaitana gioonna kiaapu mmatayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiyauvaara ausa mmuaarareeda buruga maisa upisiivaitana rau varada kuaaravaivee, tiravai.

⁴ Ii vaidi ivaitana taara yatari oriipaivaitana roosiikiaavaitana mmatayaiyara dira Udaangaivaa avuuvau taara tooba hokobaivaitana roosiikiaavaitanavee. ⁵ Fai vaidi voovono ivaitana ruputinaree kiasa iino too fai ivaitana avaiivakidiri ikiaivo tioo vioo ivaitana nnammutuaiya taa taputu kiaanaravai. Itaama vai aataru ivaudiri vaidi voovono ivaitana ruputinaree kiasa iinno fai putinaravai. ⁶ Fai yaagueeqaivo ivaitana tasipanai vatiivaa ooqoo tikio ivaitana Anutuuqaa kuaivaa kiasa mmira suaiivaki hama vatiivo rinaravai. Vo yaagueeqavai ivaitana tasipanai nnooriyauvaa tikio hanigioo kiau vai vainaravai. Vo yaagueeqa voovai ivaitana tasipano vo suai ivaitana kiatainai tikio maisa nniitareera ari vookara ari vookaraiyauvo mmatayaa tiinaravai.

⁷ Taaravaitana Anutuuqaa kuaivaa kiasa mmi taika kikio fayai mmaraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri ngioo ivaitana rapuonnonno yaatara kioo ruputu kinai putuaaravai. ⁸ Putikiai ivaitana nnabaivaitana ngiari Udaangaivaa yatari sagaivau haara kiada yoosinna pinaivaa vuutaivaki yapa kikiyai vakiaaravai. Ii yoosinna ivaa hatauma mmataama kioo nnutuuvaitana vuaivo Sutuuma vaikio vuaivo Iyiipa vaivai. ⁹ Ivaki gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya variaiyakidiriaata vo oyai vo oyaivakidiriaatama vo kua vo kua kiaiivakidiriaata vo mmata vo mmataivakidiriaatama nnida ivaitana nnabaivaitana taaravai. Iya taaravooma suaivo taika kioo vo suaivai sai suaivaata hakuaraivaara ooqoo kiaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu mmatayaiya taaravaitana putuaivaara suviyauvi kiasa kiada sirigakiaaravai. Vaa tauraa ii forofetaa ivaitana iya kiasavovo mmamma nniitareeraivo iyasi nniivaara nnaagiai ivaitana putuaivaara iya sirigaida varida mminnaiyauvaa kati ngiari mmu ngiari mmuukiaaravai. ¹¹ Yuvuaano ivaitana itaama iikiaaravaa tooduu ari yaata tinniivo hanigiooduu tunoo: Vaa vai aataruvaivee, kiasa kioo ataama teeravai. Taaravooma suaivo taika kioo voovai tammaivaki kava varira yaikiaivo Anutuuqaasidiri tioo ii vaidi ivaitanaaki kuaikiai kava diitaani gioonna kiaapuuya ivaitana taiya kaayauma aatuukiaavai. ¹² Aatuuda variaani forofetaivaitana rikiaavo ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tioo ivaitana tinoo: Aapi ngiatee, tikiai ngiari nnammutuaiya ivaitana teeda vakiaani

namaivaki ngiau aapu kuaavai. ¹³ Ivaitana kuaa saivaata mmataa kuaruuvo pinaama utuoo nnau vooyauvai havarata kioo gioonna kiaapu kaayakaayau (7000) ruputu kiaivai. Ruputu kiaikiai gioonna kiaapu homoraiya ivaa teeda pinaama aatuuda Anutuuoqo ngiau aapu variivo ari vookaraama variivaara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹⁴ Mmooi maisa inanoovo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Mmooi maisa nnaagiaivo fai kiisa suai nninaravai.

Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa

puu tiravai

¹⁵ Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tuduu ngiau aapuuvaki pinaama kua tiraiyauvoono tunoo: Ti Udaanga Anutuuoqoota ari mmataama kioo vaidi Misiaivootama aanna makee mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa varada iyara dida vaidai fai tupatupaa iyara diaaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada yokovaa vaidiiya vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidi-vakidiri taarama taarama ngiari mmaataiyauvunu varuuya vida varada Anutuuoqaa yuku oyaivaki vaidai innara kua yoketaivaa tida ¹⁷ tunoo:

Udaanga Anutuuoqo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikua
a tauraa variannaikua makee variannanoo.
A ai yaagueeqa pinaivaadiri
gioonna kiaapuuyara diannaivaara
ta aiyara yoketaavee kiaunnanoo.

¹⁸ A itaama diannaivaara
gioonna kiaapu hama i kuaivaa rikiaiya
aiyara nnannataavai.
A gioonna kiaapuuyara i nnannataanara suaivo
vaa vainima nninoo.
Fai a gioonna kiaapu putiraiya
yaparainara suaivo vaa vainima nninoo.
Fai ai mmooi vareera vaidi forofetaiyaatama
gioonna kiaapu aiyara kutaavaivee kiayaatama
aiyara yoketaa kiaa gioonna kiaapu
mmuakiaa nnoonna kiisaiyaatama
a irisai yoketaivaa iya mminara suaivo
vaa vainima nninoo.
Gioonna kiaapu vooyaano
vooya ruputuduu putuuya
a iya ruputinai putuaara suaivo
vaa vainima nninoo.

Yokovaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Tuduu Anutuuoqaa nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvaa sipuuvaa ivo hatuaa kioodoo ivaki nnaamuru yoketaivo kooyaa vauduu teeravai. Ii nnaamuru ivaki nnaaru Anutuuoqo Isarairaiyaata kua yeena rau kioo kuaivo vairavai. Ivo sipuuvaa hatuoo saivaata saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo utuduu kaaburaara vati pinaivo pinaama riravai.

12

Yapai pinaivo gioonnaivaara nnannateeravai

¹ Itaama taika kioodoo ngiau aapuuvau ari vookarau atavoo vairavai. Gioonna voovai suaivo inna mmammaivau rummua apu kioodoo varuduu

kuaiveera nnoori pinaivaa roosiima mmuru utiravai. ¹⁶ Mmuru utuduu gioonnaivaara mmataivo boo tiao saivai sainai vuduu saivai sainai vuduu soopa pinaavai vauduu nnooriivo yapaivaa avaivakidiri tuuvo idaa viravai. ¹⁷ Vuduu mahipa pinaivo gioonnaivaara pinaama inna nnannatooduu inna pikioo inna uru nnaakaraiyaata rapinara viravai. Iya Anutuugo kuaivaa tiivaa rikiada iida Yisuunna mmayaayaivaa kiaa kookieeraiyasi rapinara viravai. ¹⁸ Vioo vioo oro sorovuaravaa siriivau diravai.

13

Fayai mmararavaitana mmatayaiyara diravai

¹ Na taaduu fayai mmararavai nnoori sorovuaravakidiri ngioo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vauduu vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaakuuvaitana inna aaruuyauvunu vauduu maisa nnutuuyauvaa fafaara rooyauvo inna kieetaiyauvunu vairavai. Ii nnutuuyauvaa Anutuugaara maisa kua tuuyauvo vairavai. ² Na taaduu inna mmammaivo fai mmararaa pusiinna pinaivaa mmammaivaa roosuuduu inna yuku yaakuudo fai mmararaa pinaa ari vookaravua yuku yaakuudaa roosuuduu inna avaiivo fai raiyoonavua avaiivaa roosiiravai. Roosuuduu mahipa pinaivo ari yaagueeqavua inna mmioo ari kieeta varira mmaataivaa inna mmioo kaayau gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqavua inna mmiravai. ³ Na taaduu inna kieeta voovai vaa vaidiia heeda tunoo: Vaa ta ruputu kiaunnano, tuuvo uudaivo vainno maafairavai. Maafauvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya nnikiaraida inna nnaagiai viravai. ⁴ Vaa mahipa pinaivo fayai mmararavua ari gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqavua mmuuvaa gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mahipa pinaivaata fayai mmararavaitama mmida tunoo: Dee vaidivoono fayai mmararavua roosiima variinne? Ai hameetavee. Mo gioono aikiooma innaata rapinaranne? Hama yopeemavee, tiravai.

⁵ Tuduu Anutuugo ee-oo tuduu fayai mmararavai ariiyara mannaka tiao kaayau maisa kua tiao taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taara kuraagavaitana gioonna kiaapuuyara diravai. ⁶ Dioo vainno Anutuugaara kua maisavua tiao inna nnutuuvaaarama iva varira yoosinavaraata mmuakiaa ngiau aapu varuuyaraatama kua maisavua tiravai. ⁷ Kua maisavua tiao tiao Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata rapuoonnonno iya yaataraanara yaagueeqavua vareeravai. Vo oyai vo oyaiyaraata vo mmamma vo mmammaiyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata vo mmata vo mmata varuuyaraatama dira yaagueeqavuaatama vareeravai. ⁸ Fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variia hama ngiari nnutuuyauvo Puara Sipisiipa Nnaakavua yanaivau vakiaia fai iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fayai mmararavua miaaravai. Ii Puara Sipisiipa Nnaakava iva vaidiia ruputu kioodoo putuuvo tauraa hama ngiau mmataivaa uu suaivaki gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variravua varaaravua iya nnutuuyauvaa inna yanaivau fafaara reeravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoona arinaima rikiaivoona aa kua aavaa arinaima rikiaivee. ¹⁰ Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu voovai oovi nnauvaki yapaaree kiaa inna tikio rikioo inna aikiooma fai ivo kuanaravai. Fai vooya Anutuugaa gioonna kiaapu voovai paipa avakaravuaadiri ruputino putuaveera kiaa kua yeena rau kioo ruputino inna aikiooma fai ivo putinaravai. Ngia Anutuugaa gioonna kiaapuuya ivaara arinaima rikiaada Yisuunnara

mmannammanna kutaavaivee tida mmuaararaivo ngiisi vainainnaata riki-adaata yaagueeqama variatee.

¹¹ Na taaduu vo fayai mmararaa voovoono mmataivakidiri ngioo varuduu inna aaruuvaitana puara sipisiipa nnaakaraivaa aaru roosiiravaitana vauduu inna kuaivo mahipa pinaivaa kuaivaa roosiiravai. ¹² Roosuduu ivo tauraanaa fayai mmararaivaa avuuvau dioo vainno innakinnaa yaagueeqa mmuakiaavai varoo iiravai. Iinno yaagueeqama tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa varuuya tauraanaa fayai mmararaivaa vaa ruputu kioodoo uuda vainno maafama kioovaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravai. ¹³ Ii fayai mmararaa ivo ari vookara ari vookarau mmooriivaa iiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ivo tuduu ngiau aapuuvakidiri ikiaivo mmatayaa tiiravai. ¹⁴ Tauraanaa fayai mmararaivaa yaagueeqaivaadiri ivo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uuvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya unnakua kiaa kioodoo iya iva uu mmooriivaa teeda tunoo: Kutaavaivee, tiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya tuduu iya tauraanaa fayai mmararaivaa mmannammannaivaa iiravai. Vaa vaidiia paipa avaikarauvaadiri inna ruputu kioodoo putuoo vainno kava diitoovaa mmannammannaivaa ivo tuduu iya iiravai. ¹⁵ Uduu Anutuugo ee-oo tuduu ivo ari yaikiaivaa ii mmannammanna iya iima kioo ivaaki fuu tuduu vuduu ivo vaidi roosiima kua tiravai. Fai gioonna kiaapuuya hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmirama kikio iya ruputinai putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. ¹⁶ Varooduu ivo yaagueeqama tuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonnaiyaata kiisaiyaatama hoona suvuayaata mmanna haipuuyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata mmamma dummukiara kati ngiari nuairaiyaatama tauraanaa fayai mmararaivaa atauvaa ngiariiyaa yapeeravai. Ivo tuduu vooya ngiari yaaku yaadudaiyauvunu yapooduu vooya ngiari tinniiyauvunu yapeeravai.

¹⁷ Hama gioonna kiaapu voovoono ii atau ivaa varoovoono hama yopeema yookaira aataruuvaa iiravai. Ii atau ivo tauraanaa fayai mmararaivaa nnutuvai vairavainnee vara inna yaarira fafaaraivo inna nnutuuvaa roosiiravai vairavai.

¹⁸ Ii kua ivaara tuqinnama yaata utuatee. Gioonna kiaapu voovoono tinni yoketaivo innaki vaino fai fayai mmararaivaa yaarira kua oyaivaa arinaima rikiaanaravai. Ii yaarira kua ivo inna vaidiivaara tii kuaivo 666 vainoo.

14

Yisuuva ari kiauvaadiri yookaama kiooyaano

kuaru tiravai

¹ Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo taapiivaa nnutuuvo Sioona ivau diravai. Dioo vauduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) inna tasipama dida vauduu inna nnutuuvoota inna Koonna nnutuuvootama iya tinniiyauvunu fafaara roovo vairavai. ² Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kuaivo nnoori hiina pinaivaa akua roosiima tioo ngiaarunno pinaama akua tuuvaa roosiima tiravai. Na rikiaaduu ii akua ivo vaidiia kitaiyauvaa ruuyauvaa akua roosiima tiravai. ³ Tuduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) iya fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadaatama vaidi yokovaiyaata Anutuugaa kieeta varira mmaataivaatama vunniivau diravai. Dida vaidi kuaru karaasaivaa tiravai. Hama kuminaiya ii kuaru ivaa rikiada tiravai. Anutuugo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo vitooyaano nnaasu ii kuaru ivaa rikiada tiravai. ⁴ Iyaano hama gioonnaiya tasipeeraida

yoketaama varida hama nnaata vareeravai. Ii vaidi iyaano Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nuauvau iyaatama inna nnaagiai viravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyakidiri Anutuugo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo viteeravai. Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama variaani iya inna ivaitanaani tauraa tuanaiyavee. ⁵ Gioonna kiaapuuya rikiooduu hama iyakidiri unnakua tira voovai vairavai. Hama iyaki tomedaataiyavee.

Aangeraa taaravoomadoono kuaivaa kiaa mmiravai

⁶ Na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapu vuuta idaa ngioo varioo mmayaaya yoketaa tupatupaa vau kuaivaa varoo mmatayaa variyaiya kiaa mminara nuainno variravai. Vo mmata vo mmata variyaiyaata vo oyai vo oyaiyaatama vo kua vo kua kaiyaata vo mmamma vo mmammaiyaatama kiaa mminara nuainno varioo ⁷ pinaama aayanna roo tunoo: Anutuugo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivo aavaa nninoo. Ivaaraida inna avaiavaa rikiada varida ivo yaagueeqavai variivaara kua yoketaivaa kiatee. Ivo ngiauvaata mmataivaatama iima kioo sorovuaraivaata nnoori rumuru-umaiyauvaatama iima kieeravai. Ivaaraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

⁸ Aangeraa tauraanaivo itaa kua kiaa roo vuduu inna inanoo aangeraivo inna nnaagiai vioo varioo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona vaa maisainno tavarata taika kieeravai. Ivakinnaaya mmuakiaa mmataivaki variyaiya yaagueeqa nnoori vuainaivaa nnaateera tuneema sabi heera aataruuvaa iikiateera yaagueeqama tiravaivee.

⁹ Inna inanoo aangeraivo itaa kua kiaa roo vuduu nnaagiai tuanaa aangeraivo tauravaitana nnaagiai vioo varioo pinaama aayanna roo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono fayai mmaraivaata inna mmannamman-naivaatama ari ausa mmuduuyaiyauvaa mmioo inna atauvaa ari tinniivaunnee ari yaakuuvau yapano ¹⁰ fai Anutuugo pinaama innara nnannataaravai. Anutuugo ari nnannataivaa vuaina suuyaivaa roosiivaa ari tooriivaki tusaa uyu kioo mmino too nnaanaravai. Hama Anutuugo vuaina suuyaivaata nnooriivaatama tusaa uyu kioo mminaravai. Safuuma vuainaivaa nnaasu tusaa uyu kioo mminaravai. Ari tooriivakidiri mminnamminnaa maisa irisaivaa itaama safuuma inna mminaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya fayai mmaraivaara yoketaakiaiya fai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo variivo mmannammanna iya too varinai aangeraa yoketaa tuanaiya avuuyavunuaatama Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa avuuvau-naata kararuaravai. ¹¹ Ikiavo iya too variivaa visuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinaravai. Iya fayai mmaraivaata inna mmannamman-naivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida inna nnutuuvaa atauvaa varaiya fai ikiavo ikiannagisanna heenagieena iya too nnaasu varinai iya kararida nnaasu variaaravai. Nnaagiai tuanaa aangeraivo itaa kua kiaa roo viravai.

¹² Ii kua ivaara Anutuugaa gioonna kiaapuuya vaa inna mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada hama pikiaiya ivaara rikiadaata yaagueeqama variaaraivo inna yoketaavai.

¹³ Na rikiaaduu ngiauvakidiri kua voovai tuoo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiaiya aa suai aavakidiri varia rada nnida varida putuaiyara Anutuugo iyara yoke-tainaravaivee, tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono tunoo: Fai iya yoketaa tuanaaya variaaravai. Fai iya kaayau mmoori varaivaa pikiada eeyaara kati variaaravai. Fai ngiari mmoori varaivaa kaanaivo iyasi vainaraivaara iya eeyaara kati variaaravaivee, tiravai.

Mmataivau yeennaivoota vuaina iiraiivootama apuuduu vareeravai

¹⁴ Mmannasa Yoketaivoono itaa kua tuduu na taaduu nama poosaivo vauduu vaidiivaa mmaapuuvaa roosuu voovoono ivaki varuduu kieeta vaidiivaa tommeeka sikau gooraivaadiri iima kioovo inna kieetaivau vauduu avaikarau paipa hovekauvaa ari yaakuuvaki utu kioo vairavai. ¹⁵ Utu kioo vauduu ari vo aangeraa voovoono nuunaira nnau pinaivakidiri tioo vaidiivo namaivaki varuuvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmatayaa vai yeennaiyauvo vaa nneeravaata vainoo. Iyauvaa rutakeera suaivo vaa nniivaara ai paipa hovekaivaa varee iyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁶ tuduu rikioo vaidiivo namaivaki varuuvo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri yeennaiyauvaa rutaka kioo vareeravai.

¹⁷ Varooduu nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvakidiri kava vo aangeraa voovoono tioo avaikarau paipa hovekau voovaata varoo tiiravai.

¹⁸ Tuuduu kava vo aangeraa voovoono ikiaivaara haitatuovoono yeena tapiivaudiri tioo aangeraiivo avaikarau paipa hovekauvaa utu kioo vauvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmataivau vai vuaina iiraiyauvo vaa aikiooma nneeravaata vainoo. Ai paipa avaikaraivaa varee vuaina mmoori-ivakidiri iiraiyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁹ tuduu rikioo aangeraiivo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri utuoo vuaina iiraiyauvaa ruta-keeravai. Rutaka kioo varoo vuaina suuyaivaa kagigaira nnaamuruu-vaki kagaari kieeravai. Ii kagigaira nnaamuru ivo inna Anutuugaa ausaivo pinaama nnannateeraivovee. ²⁰ Ii nnaamuru ivo yoosinna mmaanai vauduu ivakidiri vuaina suuyaivaa raa kagigauduu tuuneema kiauvo tiiravai. Tioo vioo nnoori pinaivo kaayauma hainno ngiauvau tuoo virayaama vioo vioo hokobavai ngieera (300 mitaa) viravai.

15*Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa**utu kiada dida vairavai*

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kava ari vookarau atau pinaivo ngiau aapuuvau vauduu na tee nnikiarairavai. Aangeraa yaaku saivai karasaidiri taaramaano maisamaisau mminnaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utu kiada dida vairavai. Ii maisa mminnaa iyauvo inna nnaagiai mmooriyauvaa Anutuugo iima taika kino inna nnannateeraivo taikaa-naraiyauvovee. ² Na taaduu mminnaa voovai nnoori haruunga pinumaivaa roosuuvo mmannammannaa naruuvoota ikiaivootama nuunama vauvaitana ivaki vairavai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya fayai mmaraaraiivo inna nnutuuvo yaarira kuaivo vauvaata inna mmannammannaivaatama ivaitana yaatara kiooyaano ni teeravai. Teeda nnoori haruunga pinuma roosuuvaa siriivau dida vaido kitaiyauvaa Anutuugo iya mmuuyauvaa utu kiada vairavai. ³ Utu kiada vaido Anutuugaa mmoori vareera vaidi Musi-inna kuaruuvaa tida Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kuaruuvaa tida tunoo:

Udaanga Anutuugo
mmuakiaa mminnaiyauvaa
a yaataree diraikuavee.

Mmoori a iikiannaivo ari vookaraivai vaivaara
ta teeda nnikiaaraakiaunnvai.

A mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kieetaikuavee.

A iikiannaivo safuuma kutaavai nnaasu vainoo.

⁴ Udaanga-o,

eenoo nnaasu yoketaa tuanaavai variannaivaara
mmuakiaaya i mmemmaana kuaanoo.

Eenoo yaagueeqama variannaivaara
 mmuakiaaya aiyara yoketaavaivee kiaanoo.
 Mmuakiaaya fai i avuuvau nnida
 ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.
 Mmuakiaaya a safuuma nnaasu iikiannaivaa teeda
 fai ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

⁵ Iya kuaruuvaa itaa kua kiasa taika kioodoo na taaduu ngiau aapuuvaki nuunaira nnau pinaivaa sipuuvo hatuaa tu kioo vauvo ni too vairavai. Ivaa aakiaivaki buruqaadiri atau rummua kioovaki Anutuugaa variraivo vauvo kooyaa vairavai. ⁶ Vauduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama nnaagiai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kiada duuyaano nuunaira nnauvakidiri tiiravai. Iya buruqa yoketaa poosaiyauvaa rau kiada takuaanga kuu vausaiyauvaa ngiari nniriiyauvunu rau kiooyauvaatama tiiravai. ⁷ Tuuduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaakidiri mmuaavoono diitoo sikau gooraivaadiri iima kioo kuu yavaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama aangeraiya mmiravai. Ii kuu yavaa iyauvaki Anutuugo tupatupaa variraivo inna nnannateeraivo suvuainno vairavai. ⁸ Anutuugaa oyai ari vookarauvaa mmeekiaivoota ari yaagueeqaivootama kioosu roosiima kaayauma ngioo vioo nuunaira nnauvaki rau kioo vairavai. Rau kioo vauduu too hama vaidi voovoono yopeema nuunaira nnauvaki ngioo viravai. Aangeraiya fai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama iima taika kikiari rikiada ivaki nnida kuaaravai.

16

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

fuarau kieeravai

¹ Itaama taika kioodoo na rikiaaduu nnau nuunairaivakidiri kuaivo pinaavai tioo aangeraa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tunoo: Vida kuu yavaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitanaaki Anutuugaa nnannateeraivo vaiyauvaa vara mmataivau fuarau kiaatee, tiravai.

² Tuduu tauraanaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa vioo vara mmataivau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo gionna kiaapu vaa fayai mmaraivaa atavuaa varada inna mmannammannaivaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyayaa pinaa uudauda maisaiyauvo vainno iya nniitareeravai.

³ Itaama kioodoo inna inanoo aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa sorovuaravau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo sorovuaraiivo hanigioo vaidi putiraiya kiauuaa roosiima vauduu mmuakiaa sorovuaraiivaki varida nuau mminnaiyauvo putiravai.

⁴ Itaama kioodoo tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa varoo nnooriiyauvakiaata rumuruumaiyauvakiaatama fuarau kioodoo hanigioo kiau tuanaavai vairavai. ⁵ Na rikiaaduu aangeraiivo nnooriiyauvaa haitatuvoono Anutuugaa tunoo: A yoketaa tuanaakua variannanoo. A tauraa varunnaikua aanna makee a variannanoo. Ii a irisai maisa mmianna iyauvo inna safuuma vainoo. ⁶ Gionna kiaapuuya nnaaru i gionna kiaapuuyaata forofetaiyaatama rupertuduu putuuvaa kiauuaa iya nnaateeraivaara a iya mmiannavai. Suvikara, iya ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa safuuma ngiari varaavaivee, ⁷ tuduu na rikiaaduu yeena tapiivakidiri kua voovai tioo tunoo: Udaanga Anutuugo, a mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataree dirakuavee. A irisai maisaiyauvaa gionna kiaapuuya mmiannaiyauvo safuuma kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.

⁸ Tuduu eera tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa suaivau fuarau kioodoo Anutuugo ee-oo tuduu rikioo suaivaudiri ikia pinaivo ngioo gioonna kiaapuuya puaisa teeravai. ⁹ Anutuugo tuduu ii mmoori maisa iyauvo gioonna kiaapuuyaki vauvaara suaivo ngioo puaisakama tooyaano Anutuugaa nnutuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida hama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada Anutuugaara kua yoketaivaa tiravai.

¹⁰ Itaama kioodoo eera aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa fayai mmaraivo kieeta varira mmaataivau fuarau kioodoo inna yoosinnaivaki iva gioonna kiaapuuyara duuvaki kaayauma upisiiravai. Upisuuduu gioonna kiaapuuya kaayauma kararida varida kaayau sookiana saakianaida reera kiatada reemma kiatadaida vairavai. ¹¹ Vaida iya nniitaroovaraata uudaudaiyauvo vauvaaraatama Anutuugo ngiau aapu varuuvaara maisa kua tiravai. Maisa kua tida varida hama ngiari mminnamminnaa maisa uu aataruuyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variravai.

¹² Itaama kioodoo kava karasaidiaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo vaidi kieetaiya suai raari roopinnaidiri ngiaaraiya aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara nnooriivo reekama kieeravai. ¹³ Itaama taika kioodoo na taaduu Sataangaa mmannasa maisa taaravooma yeekana roosuudoono mahipa pinaivaa avaivakidiriaatama fayai mmaraivaa avaivakidiriaatama unnakua forofetaivaa avaivakidiriaatama nniravai. ¹⁴ Inna iya mmagia maisaiya ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiraiyavee. Iya mmuakiaa mmatayaiya kieetaiyasi vida iya rupi nuunama kikiari rapuaaravai. Anutuugo mmuakiaa mminnaayauvai yaataroo di-raivoono mmataama kioo suai pinaivaki fai iya rapuaaravai.

¹⁵ Anutuugo mmataama kioo Misiaa vaidiivoono ataa kua tunoo: Rikiaatee. Na mmuara furai vaidiivaa roosiima hama ngia taara suaivaki na ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono avu too vainno ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuuvaara Anutuugo innara yoketaivo. Ivo taguaada nuainai gioonna kiaapuuya inna teekio inna mmamma maisaivoora tioo ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuunaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

¹⁶ Mmagia maisaidoono kieeta vaidiiva rupi nuunama kieeravai. Iya nuunama kioo yoosinnaivaa nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Amaraketoonavee, tiravai.

¹⁷ Itaama kioodoo aangeraa karisaidiri taarama varuu nnaagiai tuainoono ari kuu yavaivaki vauvaa ngiauvau vara kagaari kioodoo kieeta varira mmaataivo nuunaira nnau pinaivaki vauvakidiri kua pinaivo tioo tunoo: Vaa mmooriivo taikainoo, ¹⁸ tuduu kaayau saneetuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo pinaama utiravai. Anutuugo vaidiivaa iima kioo suaivakidiri tuoo tuoo tuma ii suai ivaki hama mmataa kuaruuvo itaama utiravai. Ii mmataa kuaruivo pinaama ari vookaraama utiravai. ¹⁹ Utuduu yoosinna pinaivaa tammaivakidiri mmataivo rutukua roo saivai sainai vuduu tammaivo vauduu saivai sainai viravai. Vuduu mmuakiaa mmataivaki vau nnau yoosinna pinaiyauvo rutuunno tannavaratataama taika kieeravai. Ii suai ivaki Anutuugo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroonara yaata utuoo ari nnannatoo ari vookarauvo vuaina roosiima tooriivaki vita kioodoo varuuvaa ivaki varuuya tusaa mmuduu nneeravai. ²⁰ Iqii suai ivaki mmuakiaa mmataiyauvaa nnooriivo ututuuma kiooyauvo kuminauduu mmuakiaa taapi oora

sauyauvo mumunu utu taika kieeravai. ²¹ Vati kaaburaara pinaa ari vookarau mmuaararoovo ngiauvakidiri tuoo vaidiia ruputiravai. Vati kaaburaara pinaivo koonnama maisama iya ruoo ruputuuvaara iya Anutuuqaara maisa kua tiravai.

17

Anutuuqo sabi nuaira gioonnaivaudiri

mmataama kioo tiravai

¹ Aangeraiya yaaku saivai sainaidiri taarama kuu yavaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utuuyakidiri voovoono niisi ngioo tunoo: Nninai na sabi nuaira gioonnaivo irisai maisaivaa varaanaraivaa fai i vitainaravai. Ii gioonna ivo inna yoosinna pinaivo kaayau nnooriyauvo saidi saidi nuunaivau varivai. ² Vaa vaidi mmatayaa kieetaiya ii gioonna ivaata sabi heera aataruuvaa uududu gioonna kiaapu mmatayaiya vuainaivaa nneerayaama inna roosiima iya sabi heera aataruuvaa iidada kumimakaida variaavaivee, tiravai.

³ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni tasipama varuduu aangeraiivo ni vitoo mmanna mmuyai gaanga yoosinnaivau ni yapa kieeravai. Ni yapa kiooduu na variee taaduu gioonnaivo fayai mmararaa kookeevaa mmookaivau hara kioo varuduu fayai mmararaivaa mmammaivau kaayau maisau nnutuuyauvo vauduu inna kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. ⁴ Gioonnaivaa uyira rairaiyauvo vooyauvai kookeeyauvai vauduu vooyauvai kokoraa kuayauvaatama uyu varoo vioo kaayau mminnaa gooraivaadiri iima kiooyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama ari mmammaivau funnukama kiooduu vairavai. Vauduu ari yaakuuvaki ivo toori gooraivaadiri iima kioovaa utu kioo vauduu ari sabi heera aataruuvaa hoovaara koonnama varira aataruuvootama kaayakaayau maisamaisau aataruuyauvootama ivaki suvuairavai. ⁵ Suvuauuduu ari tinniivau ari nnutuuvo fafaara roovo vauduu ivaa oyaivo haumaki vainno ataa kua tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona inna ni nnutuvai. Na mmuakiaa sabi heera aataruuyauvaata mmuakiaa maisamaisaira aataruuyauvaatama oyai nakaaravovee, tiravai. ⁶ Na taaduu gioonnaivo Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa putuuya kiauyauvaa kapikaroo nnooriivaa roosiima nnoo kumimakairavai. Vooya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara vaidiia iya ruputuduu putuuya kiauyauvaatama nnoo kumimakairavai.

Na Yuvuaano inna tee pinaama nnikiaraina yaata utuee variravai. ⁷ Yaata utuee variaaduu aangeraiivo ni yaparainno tunoo: Aaniira a nnikiarainna pinaama yaata utuannanee? Gioonnaivaa oyaivo haumaki vaivaa fai na i kiaa i mmimaravai. Fayai mmararaivo ari kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vauvaa kua oyaivaa fai na kooyaa i kiaa i mmimaravai. Gioonnaivo inna mmookaivau hara kioo varioo nuauvaa kua oyaivaatama fai na kooyaa i kiaa i mmimaravai. ⁸ Ii fayai mmararaa ivaa ngia too ivo tauraa varuuvoono aanna makee hama varinoo. Fai ivo kiisa suai soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri raari roo ngioo varioo nnaagiai eeyaara taikaanaravai. Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau fafaara reeravai. Gioonna kiaapu mmatayaiya nnutuuyauvo hama yanaivaki vaiya fai fayai mmararaivaa teeda fai kaayauma nnikiarakaaravai. Ivo tauraa varuuvo aanna hama variivoono fai nnaagiai kava varinaravaara iya kaayauma nnikiarakaaravaivee.

⁹ Vaidi tinni yoketaiya ii kua ivaa oyaivaa fai arinaima rikiaaraivo inna yoketaavai. Fayai mmaraaraivaa kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama oyaivo inna taapi kiisaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama ivau gioonnaivo varivai. Vuai oyaivo inna vaidi kieetaiya yaaku saivai sainaidiri taaravaitana variaavai. ¹⁰ Vaa iyakidiri yaaku sai vaidiiya ngiari kieeta nnutuuyauvo taika kiaikiai kuminaya variaavai. Mmuaavoono homo gioonna kiaapuuyara dioo vainoo. Fai yapooma voovoono ngioo gioonna kiaapuuyara dinaravai. Fai ivo ngioo kiisa suai nnaasu dinaravai. ¹¹ Fayai mmaraaraivo tauraa varioo putiivoono hama makee varioo kieeta vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tasipama gioonna kiaapuuyara dinoo. Ivo iya seena kieetavai varioo eeyaara putu taikaanaraivaara iinno varinoo.

¹² Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo inna vaidi kieeta yaakuuvaitana fai yapooma kieetaya varida gioonna kiaapuuyara diaaravai. Fai yapooma iya fayai mmaraaraivaa tasipama kiisa suai iyara diaaravai. ¹³ Fai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari yaagueeqaiyauvaata gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaatama fayai mmaraaraivaa mmiaaravai. ¹⁴ Mmi kiada Puara Sipisiipa Nnaakaraivaata rapuaaravai. Rapikiokio fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivo iya yaataraanaravai. Ivo udaanga vaidiiya Udaanga tuanaavai varioo kieeta vaidiiya kieeta tuanaavai variiivaara ivo iya yaataraanaravai. Inna nnaagiai nuauya vaa ivo maavee tioo ariini iya mmataama kiooya yaagueeqama inna tasipama varida vaidi kieetaiyaata fayai mmaraaraivaatama yaataraaravaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kioo aangeraiivo kava ni tunoo: Sabi nuaira gioonnaivo varii yoosinna ivaki nnooriiyauvo nuunaivaa vaa a taannavai. Ii nnoori iyauvaa a taannaiyauvo inna kaayau gioonna kiaapuuyavee. Iya vo mmamma vo mmamma varuuyakidiriaatama vo mmata vo mmataivakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nuunakiaavai. ¹⁶ Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo iyauvoota fayai mmaraaraivootama sabi nuaira gioonnaivaaraata nnannataaravai. Nnannateeda mmuakiaa mminnaa innasi vaiyauvaa tuayanna rida ravisii varakio fai ivo taguaada varinaravai. Taguaada varinai iya inna mmamma mmatiivaa nneeda mmuakiaa ikiaivaki inna mmuturu kikio taanaravai. ¹⁷ Anutuuqo iino inna iikiatai aataruuvo aaru yaakuuvaitana yaataiyauvaki vainai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari gioonna kiaapuuyara yaagueeqama dira yaagueeqaivaa fai fayai mmaraaraivaa mmikio dioo vainono Anutuuqo ari tuu kuaiyauvo kutaavai vainara suaivaki fai taikaanaravai. Ivaara iya gioonnaivaa ikiaivaki mmuturu kikio taanaravai.

¹⁸ Sabi nuaira gioonnaivaa a taannaivo inna yoosinna pinaivo mmuakiaa mmatayaa kieetaiyara diivaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

18

Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo

tannavaratataama taika kieeravai

¹ Na itaama taa taika kiee kava na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tuuduu gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivo pinaavai inna tasipama vauduu inna mmeekia ari vookarauvo mmuakiaa mmataivau teeravai. ² Tooduu ivo pinaama aayanna roo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo vaa eeyaara maisainno tannavaratataama taika kiaivai. Mmagia maisa moomee sakua ari vookara ari vookaraiyauvo ivaki variaavo ngiaamma maisamaisaiyauvootama ivaki variaavai. ³ Vuaina nnooriivaa nneerayaama mmuakiaa yoosinnaiya inna tasipama sabi heera

aataruuvaa pinaama uuvaara itaama vaivai. Mmatayaa diaa kieetaiya vaa inna tasipama sabi nuauduu yookaira aataruuvaara haitatuuraiya innasi nnida yookaira aataruuvaa iida kaayau sikauyauvaa varada ari vookaraama varuuvaara itaama vaivai. Aangeraivo itaa kua tiravai.

⁴⁻⁵ Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri vo kua voovai tioo tunoo:

Ni gioonna kiaapuso,
Bapuroona yoosinna ivaa pikiada kuatee.
Ivakinnaaya mminnamminnaa maisaiyauvo
vakia roo vioo vioo ngiau aapu pinaavai vaikio
Anutuugo iya aataru maisaiyauvaa too
irisai maisaivaa iya mminara iinoo.
Fai ngieeta iya irisai maisaivaa vareevoora
ivaki pikiada sa ivakinnaaya tasipama
mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiatee.

⁶ Ivakinnaaya maisa mmooriivaa
gioonna kiaapuuya mmuuya
ngia irisai mmiraiya
irisai sai mmuaikaraama iya mmiatee.
Sa mmuaaneetu iya mmiatee.
Irisai taaraneetu iya mmiatee.
Nnoori toori kapikaraivaa roosiima
iya maisa mmooriivaa
gioonna kiaapuuya muuvaara
irisai taaraneetu nnoori toori kapikaraivaa
iya mmiatee.

⁷ Iya ngiariiyara mannaka tida
ngiariiyara nnaasu yaata utida
sirigaida kammataavai.
Ivaara mmuaikaraama
ausa mmuaarareera maisa mmooriivaa
iya mmiatee.
Ii yoosinna ivo gioonnavai roosiivoono
ariiyara mannaka tioo tinoo:
Na aavau kieeta varira mmaataivau
kieeta gioonnavai variauvai.
Hama na muaada gioonnavai variauvai.
Fai na hama ausa mmuaarareerama kiee
fai na aavaki sirigaina
kammatee nnaasu varinaravaivee.

⁸ Ivo itaa kua tiivaara
mmuaa suaivaki mmoori maisa mmuaararaiyauvo
innasi vainaravai.
Vaidi putiraivootama
iyara ausa mmuaararavoota
yeenna rairavootama
innasi vainaravai.
Ikiaivo fai inna taa taputu kiaanaravai.
Udaanga Anutuugo gioonnaivaaki
kua pinaivaa yapaivoono
inna yaagueeqaivovee.

Ngiau aapuuvakidiri tuu kuaivo itaa kua tiravai.

⁹ Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya vaa inna tasipama sabi heera aataruuvaa iikiaya inna ikia mmuturu kiaivaa visuuvaa teeda iya innara ausa

mmuaarareeda boo tida rataaravai. ¹⁰ Iya ivo ari maisaivaa irisaivaa varoo karariivaa rikiada aatu aatuuda ngieeradiri dida vaidia kiaara: Boo, yoosinna pinaavai Bapuroona-o, a yaagueeqa yoosinnakuavee. Mmuaa suai nnaasu a irisai maisaivaa vara taika kiaannavaivee. Vaidi kieetaiya itaa kua kiaaravai.

¹¹ Vaidi mmatayaiya yookaira aataruuvaara haitatuuraiya fai iya ivaara pinaama ratada iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. Gioonna kiaapu iya hoonahaanaiyauvaara sikaunnaadiri yookaama kiada vareeraiya vaa taikaivaara iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. ¹² Hoonahaanaiyauvaa ivakinnaya sikaunnaadiri yookaama kiada varaiyauvo ataama vainoo. Sikau mmannaammannai gooraivaata sirivuaivaatama sikau ari vookarai yoketaiyauvaata sikau seeta roosiyyauvaatama iya varaavai. Buruqa yoketaa poosa kuaiyauvaatama kokoraa kuaiyauvaata kookee kuaiyauvaatama sirikaa buruqaiyauvaatama iya varaavai. Yatari yoketaa ari vookaraiyauvaata mminnaiyauvaa puara aannaivaadiri pieema kaiyauvaatama yatari hatataiyauvaata sikau baraasaivaadiri iikiaiyyauvaatama kapaqaivaadiri iikiaiyyauvaata yaagueeqa sikau poosaivaadiri iikiaiyyauvaatama iya varaavai. ¹³ Mminnaa kupu takua roosiyyauvaata yatari ranaivaa hudaavo suuda yoketaa viraivaatama kupuuvaa roosiivaa nnutuuvo miiraivaata yatari suuyaivo suuda yoketaa viraivaatama vuainaivaata nnammariivaatama paravuaa yoketaivaata yeenna vuitaivaatama iya varaavai. Puara burimakau sipisiipa hoosaiyauvaata hoosaivaa haru kiavaa kaaraiyauvaa vitoo nuairaiyauvaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya hama kati ngiari yaata utirivaugiataama nuairaiyaatama iya varaavai. ¹⁴ Fai iya ii yoosinna ivaara kiaara: Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvaa i varaataiyauvo vaa taikaivai. I hoonahaana i suvuairaiyauvoota aiyaa funnukairaiyauvootama vaa taikaivai. Fai hama a kava iyauvaa varaanaravai. Vaa taikaivaivee, ¹⁵ kiaa kiada vaa iya tauraa iyauvaa yookaama kiada kaayau sikauyauvaa irisai varaivaara ngiariiyara yaata utida aatu aatuuda ngieera oro dida vakiaaravai. Fai iya ngieeradiri dida vaidia ratada varida boo tida ¹⁶ kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. A gioonnaivaa roosiima ai uyira raira poosaiyauvaatama kookeeyauvaata kokoraa kuayauvaatama uyuu kieve variee ari vookarai mminnaa mmannaammannai gooraivaata sikau seeta roosii yoketaivaatama ai mmammaivau a funnukairavai. ¹⁷ Mmuaa suai ii hoonahaana yoketaa mmuakiaa iyauvo vaa taikaivaivee. Yookaira aataruuvaara haitatuuraiyaano itaa kua kiaaravai.

Mmuakiaa siipaiyauvaa utiraiyaata yookaama kiada ivaki nuairaiyaatama ivaki mmoori varaiyaata mmuakiaa vaidi siipaiyauvaara mmoori varaiyaatama fai iya ngieera dida vakiaaravai. ¹⁸ Dida vaidia ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaa kioosuuvaa teeda kai kai tida kiaara: Hama vo yoosinnavai ii yoosinna pinaa ivaa roosiima vaivaivee, ¹⁹ kiaa kiada iya ausaiyauvo mmuaarareenai mmataivaa habara kiada ngiari kieetaiyauvaki apida boo tida ratada kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. Ivaki mmuakiaa siipa utiraiya nnida ngiari hoonahaanaiyauvaa ivaki yapa kiada irisai yookaivaa pinaavai ngiari vareeravai. Vaa mmuaa suaivaki inna mminnamminnaa mmuakiaayauvai taikaivaivee.

²⁰ Ngia ngiau aapu variayaso, ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaara sirigakiatee. Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata inna kuaivaa varada nuairaiyaata forofetaiyaatama sirigakiatee. Ii yoosinna ivakinnaya maisa mmooriyauvaa ngii uvaara Anutuuga kua pinaivaa iyaki yapa kioo irisai maisaivaa iya mmiivai. Ivaara sirigakiatee. Iya itaa kua kiaaravai.

²¹ Na taaduu aangeraa yaagueeqa voovoona sikau tayapoo pinaivaa suoodaa utuoo sorovuaraiivaki kagaari kioo tunoo: Aa na sikau aavaa utuee puaisakama kagaari kiauneema yoosinna pinaa Bapuroona ivo fai eeyara maisainno tannavaratataama taika kinai vaidiyya hama kava ivaa taaravai. ²² Bapuroona-o, fai hama kava aiki vaidiyya kitaa ruaavo akua tiraivaata kuaru tira akuaivaatama kafura fee fee tira akuaivaata nooma rira akuaivaatama kava rikiaaravai. Vaidiyya vo mmoori vo mmooriyyauvaa arinaima iikiaiyya fai hama gioonna kiaapuuya kava aiki iya taaravai. Yeennaiyauvaa mumunu utu yapeera sikauvaa akuaivaa hama gioonna kiaapuuya kava aiki rikiaaravai. ²³ Fai hama kava toobaiyauvo aiki teenai taaravai. Nnaata vaati varaara gioonna kiaapuuya kua tira aataruuvaa fai hama kava aiki rikiaaravai. Aiki yookaira aataruuvaara haitatuuraiyya vaidi nnoonnaya varuduu mmuakiaa yoosinnaiyya iya nnutuuyauvaa rikieeravai. Aiki pirasaaka varida uuya unnakua kiaa uduu mmuakiaa yoosinnaiyya teeda tunoo: Kutaavaivee, kiaa kiada kumimakairavaivee.

²⁴ Anutuugo gioonna kiaapu Bapuroona varuuya irisai maisaivaa iya mmiravai. Ivakinnaaya Anutuugaa gioonna kiaapuuyaata forofetaiyyaatama ruputuduu putuuvaara Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiravai. Innakidiri itaama uu aataruuvo vo mmata vo mmata varuuyasidiaata mmuaikaraama itaama vauvaara Anutuugo irisai maisaivaa iya mmiravai.

19

¹ Itaama taika kioodoo na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo tuoo kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima kua tioo tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ivo ti vitoo yoke-taivau ti yapaivai. Inna oyai ari vookaravoota inna yaagueeqaivootama vainoo. ² Gioonna kiaapuuya ngiari variraivaara ivo safuuma kua kutaivaa tasipama irisai yoketaivaata irisai maisaivaatama iya mmiivai. Sabi nuaira gioonna maisaivo sabi heera aataruuvaa gioonna kiaapu mmatayaiyya vi-taama kioodoo maisa mmooriivaa uuvaara Anutuugo kua pinaivaa vaa innaki yapeeravai. Iva Anutuugaa mmoori vareera vaidiyya ruputu kioovaara Anutuugo irisai maisaivaa vaa inna mmiravaivee, ³ kiaa kiada kava aayanna reeda tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kioovaa kioosuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinoo, ⁴ tuduu rikiada yokovaa vaidiyya vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taaramaatama fayai roosuu ari vookaruu taarama taaramadootama Anutuugo kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi innaata kua yoketaivaa tida tunoo: Kua kutaa. Ta aiyara yoketaavee kiaunnaano, tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneera suaivo nniravai

⁵ Iya itaa kua kiaa taika kioodoo kieeta varira mmaataivaudiri kua voovai tioo tunoo: Mmuakiaa Anutuugaa mmoori vareeraiyyaata mmuakiaa gioonna kiaapu nnoonna kiisaiyyaatama inna avaivaa rikieeraiyyaso, ti Anutuugaara kua yoketaivaa kiatee, ⁶ kiaa kioodoo na rikiaaduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima akuaivo tioo nnoori hiina pinaivo akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo ngiaarunno pinaama akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo variravai. Tioo varuduu na rikiaaduu ii akua ivakinnaingiaa kuaivo tunoo: Ta Anutuugaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ti Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraiivoona ti kieetavai variivaara innara kua yoketaivaa kiatee. ⁷ Kii ta sirigaida ausa

yoketaivaa tasipama variaaravee. Kii ta inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaaravee. Vaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaata vareera suaivo nniivaara sirigakiatee. Inna nnaataivo vaa teerainno ⁸ uyira raira poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaataiyauvaa Anutuugo inna mmiiyauvaa uyu varoo nniivaivee, tiravai. Ii uyira raira poosa iyauvo inna Anutuugaa gioonna kiaapuuya safuura mmoori aataruuyauvaa iikiaiayuvovee.

⁹ Niita kua tuu aangeraiivo kava niita kua tiao tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Anutuugo gioonna kiaapuuya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneeraivaara tikiyai ngiaiya ivo iyara yoketaimai sirigakiaaravee. Itaama fafaara raanee. Aangeraiivo itaa kua ni giaa ni mi kioo vo kuavai tunoo: Ii kua ivo inna Anutuugaa kua kutaa kuavaivee, ¹⁰ tuduu rikiee na inna yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyavavaa inna mminaree kiasa iikiaaduu ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane Anutuugaa mmooriiva ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena ausa hanigieeraiyaata ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Iya Yisuuva kua kutaivaa kiasa kookieema kioovaa puaisa utuaiyavee. Anutuugaa nnaasu ai ausa mmuduuyavavaa mmiane. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

Anutuugaa Mmannasaivo forofetaiya inna kuaivaa kiasa kookieeraiya tasiponeema Yisuuva kua kutaivaa kiasa kookieema kioovaa kaiyaatama tasipaivaivee.

Vaidiivo puara hoosa poosaivau variravai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu ngiauvo vioo sai ngioo sauduu puara hoosa poosaivo ivaki diravai. Duduu inna mmookaivau variraivaa nnutuuvo ataama vainoo. Ivo hama ari kuaivaa pikieerainno kua kutaivaa tiraivovee. Fai ivo kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapa kioo safu saafuuma iinaravai. Fai ivo rapiraivaa yuruuma kioo safu saafuuma iinaravai. ¹² Inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima vauduu inna kieetaivau kieeta vaidiia apira tommeekaiyauvo kaayauyavai vairavai. Inna nnutuuvaa innayaa fafaara roovaa hama vaidi voovoono ivaa oyaivaa rikieeravai. Ariinoo nnaasu rikieeravai. ¹³ Inna buruqaivo kaayau kiauvaki rabuuma kioovaa uyu varoo viravai. Vuduu inna nnutuuvaa vaidiia tunoo: Anutuugaa tinniivaudiri kuaivaa vara kioo kiasa kookieeraiyovee, tiravai. ¹⁴ Inna nnaagiaivau rapira vaidiia ngiau aapu varuuya puara hoosa poosaiyauvunu varuduu iya varada vuduu buruqa poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaatauyauvaa uyu varada viravai. ¹⁵ Vuduu inna avaivakidiri paipa avaikarauvo tuoo rubikioo mmaanai kooyaa vairavai. Fai ivaadiri ivo gioonna kiaapu mmatayaiya rupuutoonnonno yaataraanaravai. Yaataroo ari yau aina yaagueeqaivaadiri utu kioo vainno yaagueeqama iyara dinaravai. Vuaina iiraiyauvaa nnaamuruuvaki vaidiia raa kagiga kiasa suuyaivo tuoo virayaama ivo Anutuugaa nnannateeraivaa gioonna kiaapuuya maisama variayaki yapa kinai fai itaama maisama variaaravai. Anutuugo mmuakiasa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono iyara pinaama nnannataanaravai. ¹⁶ Ii kieeta vaidi ivaa buruqaivaunnaata inna tuki-aivaunnaatama inna nnutuuvaa fafaara roovo vainno tunoo: Kieetaiya Kieeta Tuanaiyovee. Udaangaiya Udaanga Tuanaiyovee, tiravai.

¹⁷ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovoono suaira dioo vainno mmuakiasa ngiaammaiya ngiau vuutaivau nuayara pinaama aayanna roo tunoo: Aapi tummuatee. Tiida Anutuugaa buusa pinaivaara nuunakiatee. ¹⁸ Kieeta vaidiiaatama ngiari rapira vaidi kieetaiyaata rapira vaidiiaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaara tummuatee. Iya

hoosaiya mmamma mmatiiyauvaatama mmuakiaa vaidi iyauvunu vari-
aiya mmamma mmatiiyauvaatama nnaaraivaara tummuatee. Mmuakiaa
vaidiyya sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaata kati ngiari yaata uti-
raiyaavunu nuairaiyaatama vaidi nnoonnaiyaata vaidi kiisaiyaatama iya
mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaara tummuatee, tiravai.

¹⁹ Aangeraivo itaa kua tuduu na taaduu fayai mmararaivootama
mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiari rapira vaidiyyaatama
nuunaida ivo puara hoosaivau varuuvuata ari rapira vaidiyyaatama
rapuaraa iiravai. ²⁰ Rapududuu hoosaivau varuuvoota ari rapira

vaidiyyaatama fayai mmararaivaa yaatara kiada unnakua forofetaivaatama
yaatara kiada vitada nniravai. Unnakua forofetaivo vaa tauraa fayai
mmararaivaani ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa iiravai.
Gioonna kiaapuuya vaa fayai mmararaivaa atauvaa varada inna
mmannammannaivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraiya ivo
ari vookarau mmooriiyauvaa unnakua kiaa uuvaara kutaavaivee tiravai.
Hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiyyaatama fayai mmararaivaata
unnakua forofetaivaatama vitada hama ruputiraida soopa pinaivaki
sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo varuuvaki kagaari
kieeravai. ²¹ Kagaari kioodoo hoosaivau varuu vaidiivaa avaivakidiri
paipa avaikarauvo tuuvaadiri ivo vara kioo iya rapira vaidiyya rutaka
kioodoo putiravai. Putuduu mmuakiaa ngiaammaiya tuma iya mmamma
mmatiiyauvaa nnooduduu iya ausaiyauvo fuaakairavai.

20

Yisuuva kaayau nuanu (1000) gioonna kiaapuuyara dinaravai

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri
tioo varioo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuvuaa kiivaa utu kioo vainno
yeena yaagueega mmuaararoovo mmakarannaivaa roosuuvaa utu varoo
tioo variravai. ² Tuma mahipa pinaivo nnaaruaa mahipa yapai maisaivaa
nntuuvo Sataangaa puaisa utuoo yeenaivaadiri inna rau kino kaayau nu-
anu (1000) itaama nnaasu variaiveeraivaara inna rau kieeravai. ³ Rau kioo
soopa hokobaivaa raira sipuuvaa hatuaa kioo ivaki inna kagaari kioo sipuu-
vaa puaisakama rau kioo rookaivaadiri rafuutu kieeravai. Sataango kaayau
nuanu (1000) ivaki varioo sa gioonna kiaapuuya unnakua kiaiveeraivaara
aangeraivo ivaki inna yapa kioodoo variravai. Fai ivo ivaki varino kaayau
nuanu (1000) taika kino hatuaa kino kiisama kava kati nuainaravai.

⁴ Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu kieeta varira mmaataiyauvo
vauduu gioonna kiaapuuya iyauvunu variravai. Varuduu vaa Anutu-
uqo kua pinaivaara dira yaagueeqaivaa iya mmiravai. Na kava taaduu
gioonna kiaapuuya vooyaano iya ruputuduu putuuya vaidi kaanaiya ni
teeda vairavai. Iya Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaata Anutuuqaa
kuaivaatama kiaa kookieema kioovaara vooya iya ruputuduu putiravai.
Iya hama fayai mmararaivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa
mmuduuyaiyauvaa mmida hama inna atauvaa ngiari tinniiyauvununnee
vara ngiari yaakuuyauvunu yapeeravai. Iyaano vaa kava diitada kaayau
nuanu (1000) vaidi kieetaya Yisuu Kirisiinna tasipama varida vooyara dira-
vai. ⁵ Gioonna kiaapu homoraa putuuya hama kava ii suai ivaki diiteeravai.
Kaayau nuanu (1000) taika kioodoo iya kava diiteeravai. Ii suai ivaki
na taaduu diitooya inna tauraananaa diitooyavee. ⁶ Gioonna kiaapuuya
itaama tauraananaa diiteeraiya tasipama diitaarayara Anutuuqo iyara
yoketaa tuanaayavee kiaa iyara yoketaivai. Hama iya kava putuaraivaara
aatuukiaaravai. Iya Anutuuqaata Yisuu Kirisiinnaatama Anutuuqaara kati

puara hudeeraiya roosiima varida Yisuunna tasipama kaayau nuanu (1000) vooyara diaaravai.

Sataangaa yaatara kiada ikiaivaki kagaari kiaaravai

⁷ Fai kaayau nuanu (1000) taika kino Sataangaa soopa hokoba oovi nnauvakidiri hatuaa kino ngioo mmaanai vioo ⁸ gioonna kiaapu suai raari raipinnai suai haatapaipi tooya sainai tooya sainai variyaiya unnakua tinai fai rikiada kumimakakiaaravai. Ii gioonna kiaapu iya ngiari nnutuuvaitana Gokooya Makokooya vainoo. Fai iya kumimakaikio Sataango iya nuunama kioo vitoo rapinara kuanaravai. Nnoori mmaagaivau nnukaivo vaikiyai vaidiiya hama yopeema yaariraivaa roosiima vitoo kuanaravai. ⁹ Iya vitoo vinai mmata aavau vai mmuakiaa mmatavau nuaida varida Anutuugaa gioonna kiaapuuya variaa saasaaya nnau yoosinnaivaa Anutuugo mmuduuya rira yoosinna pinaivaa ututuuma kiaaravai. Ututuuma kikio fai ngiau aapuuvakidiri ikiaivo tuoo iya taa taputu taika kiaanaravai. ¹⁰ Taa taputu taika kino mmagia maisaivo vaa iya unnakua tiraivaa Anutuugo inna vitoo soopa pinaivaki ikiaivoota sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kagaari kiaanaravai. Vaa ivo ivaki fayai mmaraivaata unnakua forofetaivaatama kagaari kioovaki kinai fai iya ikiannagisanna heenagieena mmannammanna ivaki varida pinaa mmamma nniitareeraivaa tupatupaa varaaravai.

Anutuugo nnaagiai suai gioonna kiaapuuya ngiari

mmooriiyauvaara iya yaparairavai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kieeta varira mmaata pinaa poosaivo vauduu vaidi voovoono ivaki variravai. Varuduu inna avuuvaidiri ngiau mmataivaitana vida raubiriida kuminauduu hama iya mmaataatairavai. ¹² Na taaduu mmuakiaa putuuya nnoonnaiyaata kiisaiyaatama kieetaivo varira mmaata vunniiyau diravai. Dida vauduu kieeta varira mmaataivau variivoono yanaiyauvaa rabara kioodoo vauduu ari vo yanaivau vaidiiya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvo vau yanaivaa rabara kioo teeravai. Gioonna kiaapu putuuya ngiari mmatayaa uu mmooriiyauvaa yanaiyauvunu fafaara rooyauvo vauyauvaara Anutuugo iya yaparairavai. ¹³ Ii suai ivaki gioonna kiaapuuya putida nnoori sorovuaraiivaki vauya kava diiteeravai. Mmata nnauvakidiriataa putiraiya varira yoosinna Hairiisa ivakidiriataa putuuya diiteeravai. Diitoduu rikioo Anutuugo mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiari uu aataruuyauvaara iya yaparairavai. ¹⁴ Yaparama kioo putira aataruuvaata Hairiisa yoosinnaivaatama soopa pinaivaki ikiaivo too varuuvaki kagaari kioodoo viravai. Ii soopa pinaa ivaki ikiaivo too varii ivo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvaa Anutuugaa yanaivau fafaara raa kioodoo vairavai. Gioonna kiaapu voovoono hama inna nnutuuvo ii yanaa ivau vauvaa Anutuugo tuduu ikiana inna kagaari kieeravai.

21

Karaasa ngiau mmataivo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu karaasa ngiau mmataivaitana vairavai. Vaa tauraanaa ngiau mmataivaitana taika kioodoo nnoori sorovuaraiivootama vaa taikeeravai. ² Taika kioodoo na taaduu nnau yoosinna karaasa yoketaa tuanaivo tuoo variravai. Ii karaasa nnau yoosinna ivo inna karaasa Yerusaremaivovee. Ivo ngiau aapuuvakidiri Anutuugaasidiri tuoo variravai. Gioonnaivo vaati varaanara karaasa uyira

rairaiyauvaa uyu kioo teerairayaama itaama ii yoosinna karaasa ivo yoke-taa tuanaavai tuoo variravai. ³ Tuoo varuduu na rikiaaduu kieeta varira mmaataivaudiri kua pinaivo tioo tunoo: Anna makee Anutuuga variraivo gioonna kiaapuuya tasipama vainoo. Fai ivo iya tasipama hara kioo varinai iya inna gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai. Fai Anutuugo ariinoo iya tasipama varioo iya Anutuugo tuanaavai varinaravai. ⁴ Fai iya vunnunnu-uyauvo iya avuuyauvakidiri tiino fai ariinoo iya vunnunnu mmuakiaayauvai rugaanaravai. Fai hama kava gioonna kiaapuuya putikio hama iya ausaiyauvo mmuaarareenai ratada mmamma nniitareeraivaa varaaravai. Vaa eenanaa aataru itaama vaiyauvo taikaivaara hama kava iya itaama variaaravaivee.

⁵ Kuaivo itaa kua tuduu rikioo kieeta varira mmaataivau varuuvoono tunoo: Anna makee na mmuakiaa mminnaiyauvaa karaasa iikiaunoo, kiaa kioo hanigia ni tunoo: A taanna rikiaanna kuaiyauvaa fafaara raanee. Ii kua iyauvo kutaayauvai vaikiyai gioonna kiaapuuya iyauvaara kutaavaivee kiaiyouvaara fafaara raanee, ⁶ kiaa kioo tunoo: Vaa ii kua iyauvo kaanaivai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraiovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaraiovee. Gioonna kiaapu voovoono inna nnoori rainai na nnoori rumuruumaivakidiri vita ree kati inna mmino nnoo tupatupaa variraivaa varaanaravai. Hama ivo irisai yookaivaa kinai fai na inna mminaravai. Kati na inna mminaravai. ⁷ Fai yapooma Sataango gioonna kiaapu voovai iinno teeno ivo yaataravaa na itaama kati inna mmino varaanaravai. Fai na inna Anutuugo varino ivo ni nnaakara tuanaavai varinaravai. ⁸ Mo gioonna kiaapuuya ni mmoori-ivaara aatuukiaiyata unnakua kiaa aruoo kiaa aduoo kiaa tiraiyaatama mmoori aataru maisaiyauvaa iikiaiyaata ngiari seenaiya rupertuaani putu-aiyaatama sabi heeraiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaata mmuakiaa unnakua tiraiyaatama fai soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo vari-ivaki kuaaravai. Iya itaama iikiaaraivo inna kava nnaagiai eeyara putu-aaraiovee, tiravai.

⁹ Aangeraiya yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmoori maisa nnaagiai vainaraiyauvo kuu yavaiyauvaki vauyauvaa utu kiada vauyakidiri voovoono niisi ngioo niita kua tioo tunoo: Fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono nnaataivaa varaanaravai. Nninai fai na gioonna karaasa nnaayee inna nnaata ruukiaivaa i vitainaravaivee, ¹⁰ tuduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipooduu aangeraiivo ni vitoo taapi hokoba ari vookaravau ni yapa kieeravai. Ni yapa kioo yoosinna yoketaa tuanaa Yerusareemaivo ngiau aapu Anutuugaasidiri tuoo vioo varuuvaa ni vitairavai. ¹¹ Ii yoosinna ivaki Anutuugaa mmeekia ari vookaravau vainno mmannaammannairavai. Ii yoosinna ivo sikau yoketaivaa nnutuuvo yasipisii roosiima mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹² Ivaa vagiaamunnaivo hokoba pinaavai vauduu ivaki sipuuyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vauduu aangeraiyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama iyauvaara dida vaidai haitatuuravai. Ii sipu iyauvunu Isarairaa gioonna kiaapuuya oyaiyauvaa nnutuuyauvaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama fafaara rooyauvo vairavai. ¹³ Suai raari roopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu suai haatapoopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu tooya sainai sainai itaama taaravooma sipuuyauvo vairavai. ¹⁴ Ii vagiaamunna ivaa yaagueeqa sikau toosa hara yapa kiooyauvo sikau yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kiada iyauvunudiri vagiaamunnaivaa hara kiooduu ngioo viravai. Ii sikau iyauvunu Puara

Sipisiipa Nnaakaraivaa kua varada nuairaiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama nnutuuyauvaa iyauvunu fafaara rooyauvo vairavai.

¹⁵ Vauduu aangeraivo niita kua tuuvo sikau gooraivaadiri iima kioo yauvaa nnau yoosinnaivaa mmatainaraivaa utu kioo vairavai. Utu kioo vainno ii yoosinna ivaatama sipuuyauvaata vagiaamunnaivaatama mmatainara iiravai. ¹⁶ Ii nnau yoosinna ivaa ivo tooya saivai saivai mmatauduu mmuaakarairavai. Ivo ari yauvaadiri nnau yoosinnaivaa mmatauduu tooya saivai saivai hokoba pinaa ari vookaraama vau atauyauvo (2400) kiromitaavai vauduu nnauyauvaa iima roo vioo vioo ngiau aapu atauyauvo (2400) kiromitaavai mmuaakaraama vairavai. Hama uruoo tara tuoo tarama vairavai. Mmuaavaugiataama vairavai. ¹⁷ Vauduu too aangeraivo vaidi mmatayaiya iira aataruuvaugiataama vagiaamunnaivaa mmatauduu too hokobavai vauduu atauyauvo (64) mitaavai vairavai. ¹⁸ Vauduu vagiaamunnaivaa sikau yasipisii ivaadiri iima kioodoo nnau yoosinnaivaa sikau goora tuanaivaadiri iima kioodoo yoketaa tuanaa mmannammananaruuravai vairavai. ¹⁹ Vagiaamunna sikau toosa hara yapa kiooyauvunu sikau yoketaa ari vookara ari vookarauyauvo vairavai. Sikau tauraivo kookee kuuvaa nnutuuvo yasipaa vauduu inna inanoovo haboonna kuuvaa nnutuuvo sapaiyaa vauduu tammaivo poosa kuuvaa nnutuuvo akeeta vauduu eera tammaivo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo emeraara vauduu ²⁰ eeraivo saakosaakoo tasipama poosa kuuvaa nnutuuvo satonikiisa vauduu karasai diaivo kookee kuuvaa nnutuuvo koniriaana vauduu karasaidiri taarama vauvo takuaanga kuuvaa nnutuuvo kirisoraita vauduu karasaidiri taaravooma vauvo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo beriira vauduu karasaidiri taarama taarama vauvo saapaka kuuvaa nnutuuvo topaasa vauduu yaakuuvaitana vauvo tatapotatapoovaa nnutuuvo kirisopereesa vauduu yukukidiri mmuaavai vauvo haboonna kuuvaa nnutuuvo haiyasiina vauduu yukukidiri taarama vauvo nnaagiai tuanaivo kookee kuuvaa nnutuuvo ametiisa vairavai. ²¹ Vagiaamunna sipu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana sikau seeta roosuu yoketaa pinaiyauvaadiri iima kiooyauvo vairavai. Mmuaa sipuvai mmuaa sikau seeta roosuu yoke-taivaadiri iima kioodoo mmuaavai mmuaavai itaama vairavai. Ii yoosinna ivaki vuu aataruuyauvaa goora tuanaa yoketaivaadiri iima kioodoo mmannammananaruuravai vairavai.

²² Ii yoosinna ivaki hama na taaduu nuunaira nnau pinaa voovai vairavai. Udaanga Anutuugo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ivaki varuuvaara hama nuunaira nnaunnaatairavai. ²³ Hama suaivoota kuraagaivootama ii yoosinna ivaki teeravai. Anutuugaa oyai ari vookarauvo ivaki mmeekiavai tooduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo tooba roosiima ivaki toovaara hama suaivoota kuraagaivootama ivaki teeraivootairavai. ²⁴ Fai vo mmata vo mmata variaa gioonna kiaapuuya ii mmeekia ivo taivaara koovau nookiaaravai. Vo mmata vo mmata variaa kieetaiya ngiariisi vai yoketaa mminnaiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁵ Ikiannagisanna ii yoosinna ivaa sipuuyauvo hatuaa tu kioo nnaasu vainaravai. Hama rairavootainaravai. Ivaki hama heenaivo vaivaara iya hama sipuuyauvaa rairavootainaravai. ²⁶ Mmuakiaa mmatavau variaiya ngiari mminnaa yoketaa ari vookaraiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya maisai mmoori aataruuyauvaa hama ivaki varada kuaaravai. Sabi nuairaiyaata unnakua tiraiyaatama fai hama ivaki kuaaravai. Nnaaru Puara Sipisiipa Nnaakaraivo ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaara iya nnutuuyauvaa ari yanaivau fafaarama kiooya iya nnaasu fai ivaki kuaaravaivee.

22

¹ Nnooriivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa aangeraivoono ni vitairavai. Ii nnoori ivo mmannammannaanaruunno varuduu Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama varuu kieeta varira mmaataivakidiri tiiravai. ² Tioo tioo nnau yoosinnaivaki vuu aataru nnoogiaivaa tammaidaa tuoo viravai. Tuoo vuduu yatariiivaa iiraiivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivo nnoori siri saivau saivau diravai. Duoo vauduu mmuaa nuanuvai aakiaivaki yaakuuvaitana yukukidiri taaraneetu iiraiyauvo vairavai. Mmuaa kuraaga mmuaa kuraaga itaama nnaasu iiraiyauvo vairavai. Vauduu ivaa apuuyauvaa gioonna kiaapu vo mmata vo mmata variaya varada nneeda nniitareeraivo sa tiisi vakiaiveeraivaara nneeravai. ³ Mmuakiaa mminnaa Anutuugo oogo tioo maisayauvaivee tiyauvo hama ii yoosinna ivaki vainai taaravai. Fai Anutuugoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivoota ivaitana variaa kieeta varira mmaataivo ivaki vainai Anutuugaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fai Anutuugaa mmiaaravai. ⁴ Mmida varida inna viri nnikiivaa teekio inna nnutuuvaa iya tinniyauvunu fafaara roovo fai vainaravai. ⁵ Ii yoosinna ivaki fai hama heenaiivootainaravai. Udaanga Anutuugo iya mmeekiavai variivaara hama iya toobaiyauvaa subi kikio teeno hama suaivo taanaravai. Fai iya ivaki kieetaya tupatupaa gioonna kiaapuuyara diaaravaivee.

Yisuuva tiinaravai

⁶ Itaama taika kiooduu aangeraiivo ni tunoo: Ii mmuakiaa kua kiaa iyauvo kua kutaayauvai vaikiyai gioonna kiaapuuya iyauvaara kua kutaayauvaivee kiaravai. Udaanga Anutuugo ari Mmannasaivaa forofetaiya mmioo variivoono ari aangeraiivaa titaa kiaikio tiivai. Ivo i kiaa i mmioo i vitaakiaiveeraivaara tiivai. Ivo ari mmoori vareeraiya fai kiisa sui vainara aataru mminnaiyauvaa iya vitaakiaiveeraivaara titaa kiaikio tiivaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Na kiisa sui kava kuanaravai. Fai yapooma nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya rikiada iikiaya fai yoketaama variaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

⁸ Na Yuvuaano neenoo ii kua aataru iyauvaa rikiee iyauvaa teeravai. Na rikiee na taa taika kiee aangeraiivo iyauvaa ni vitauyauvaa yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaivaa inna mminaree kiaa iikiaaduu ⁹ ivo ni tunoo: Sa itaama iikianee. Anutuugaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena forofetaiyaata aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiada iikiayaatama ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Anutuugaa nnaasu ai ausa mmuduuyaivaa mmianee, ¹⁰ kiaa kioo ni tunoo: Nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaa aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa sa hatauma kiaanee. Ii kua iyauvaa kaanaivo vainima kooyaa vainaraivaara sa hatauma kiaanee. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa iivoono kii ari iivaugiataama mmannammanna iikiaivee. Gioonna kiaapu voovoono tomedama variivoono kii ari itaama variivaugiataama mmannammanna variaivee. Gioonna kiaapu voovoono safuuma variivoono kii ari variivaugiataama mmannammanna safuuma variaivee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa tuanaa ari vookaraama variivoono kii ari variivaugiataama yoketaa tuanaavai nnaasu variaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

¹² Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Fai na kiisa sui kava kuanaravai. Na irisai yoketaiyauvaa varee tiee gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiayauvunugiataama mmuaavai mmuaavai irisaiyauvaa safuuma iya mminaravai. ¹³ Na tauraa variaivoono fai nnaagiai varinaravai. Na tauraa

yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraivovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaraivovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya ngiari buruqaiyauvaa fini kiaiya fai yoketaama variaaravai. Iya itaama finiaivaara iya inna aikiooma yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa fai iya nneeda yoosinna keegaiyauvaki vida yoosinnaivaki kuaaravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu maisa mmooriivaa iikiayaata saaka sifaa iikiayaatama sabi aataru nuairiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuaiyaatama unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuya mmiraiyaata gioonna kiaapuuya ngiari kuaiyauvaata ngiari mmooriyauvaatama unnakua tiraiyaatama fai yoosinnaivaa mmaanai nnaasu variaaravai.

¹⁶ Yisuuva tunoo: Na ni aangeraivaa titaa kiaaduu aa kua aayauvaa i kuaa i mminai eenoo vaa ausa hanigia kiada Anutuugaara nuunairiia kua mmianeeraivaara na titaaduu aisi tiiravai. Na Davuitiinna oyai tuanaivo variauvoono na inna oyaivakidiri diitee inna sidinnaidivai variauvai. Na patairaara aakiapuaivaa roosiima pinaama mmeekia tauvovee, tiravai.

¹⁷ Mmannasaivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaataivootama kiaanoo: Ngiatee, kiaavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaiya kiatee: Ngiatee, kiatee. Gioonna kiaapu voovoono nnoori raino kii ngiaivee. Nnooriivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa inna nnaataakiaivoono kii ngioo kati nnaivee.

Nnaagiai kuavai

¹⁸ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiaiya na Yuvuaanoono yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiauunoo: Mo fai gioonna kiaapu voovoono aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaata ari tinniyaadiriaata vai kuaivaa tasipama reeno fai Anutuugo irisaivaa maisa mmooriyauvaa aa yanaa aavau kooyaa fafaara raa kiaiayauvaa inna mminaravaivee. ¹⁹ Mo fai gioonna kiaapu voovoono nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kua voovai ruga kino fai Anutuugo inna ooqoo tino ivo hama yatariivaa iiraivaa vaidiiya nneeda tupatupaa variaaraivaa nnaanaravai. Fai ivo hama yoosinna yoketaa tuanaivaki kuanaravai. Yatariivaa nneeda tupatupaa variaaraivaaraata yoosinna yoketaa tuanaivaaraatama aa yanaa aavaki iyauvaara kuaivo vainoo. Na Yuvuaano itaa kua ngii giaa ngii miauvai.

²⁰ Ivoono ii kua ivaara kuaa kookieenno tuuvoono tunoo: Kua kutaavai. Na kiisa suai kava kuanaravaivee, tiravai. Inna aikioovai. Udaanga Yisuu-o, tummuanee. ²¹ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaa Anutuugaa gioonna kiaapuuya ngii tasipama vakiaivee.